

พระสุตตันตปิฎก

อังคุตตรนิกาย สัตตก-อฏฐก-นวกนิบาต

เล่มที่ ๔

ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น

อังคุตตรนิกาย สัตตกนิบาต

ปฐมปัณณาสก์

ชนวรรคที่ ๑

๑. อปัยสูตร

[๑] ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้.

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน
อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ใกล้กรุงสาวัตถี ณ ที่นั้นแล
พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
ภิกษุเหล่านั้นได้ทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้า
ได้ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๗ ประการ

ย่อมไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่พอใจ ไม่เป็นที่เคารพ และไม่เป็นที่สรรเสริญของเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ธรรม ๗ ประการเป็นไฉน
ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มุ่งลาภ ๑ เป็นผู้มุ่ง
สักการะ ๑ เป็นผู้มุ่งความมีชื่อเสียง ๑ เป็นผู้ไม่มีหิริ ๑ เป็นผู้ไม่มี
โอตตปปะ ๑ มีความปรารถนาลามก ๑ มีความเห็นผิด ๑ ดูก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๗ ประการนี้แล ย่อมไม่เป็นที่รัก
ไม่เป็นที่ชอบใจ ไม่เป็นที่เคารพ และไม่เป็นที่สรรเสริญของเพื่อน
พรหมจรรย์ทั้งหลาย.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๗ ประการ
ย่อมเป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจ เป็นที่เคารพ และเป็นที่สรรเสริญของ
เพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ธรรม ๗ ประการเป็นไฉน ดูก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ไม่เป็นผู้มุ่งลาภ ๑ ไม่เป็นผู้มุ่งสักการะ
๑ ไม่เป็นผู้มุ่งความมีชื่อเสียง ๑ มีหิริ ๑ มีโอตตปปะ ๑ มีความ
ปรารถนาลาภ ๑ มีความเห็นชอบ ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้
ประกอบด้วยธรรม ๗ ประการนี้แล ย่อมเป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจ
เป็นที่เคารพและเป็นที่สรรเสริญของเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย.

จบ อปัยสูตรที่ ๑

พระสุตตันตปิฎก อังคุตรนิกาย สัตตก-อัฐก-นวกนิบาต เล่ม ๔ - หน้าที่ 3

มโนรปฐพี

อรรถกถาอังคุตรนิกาย สัตตกนิบาต

ปฐมปัณณาสก์

ชนวรรคที่ ๑

อรรถกถาอัปปียสูตรที่ ๑

สัตตกนิบาต ปียสูตรที่ ๑ มีวินิจัยดังต่อไปนี้.

บทว่า อนวณฺณตฺติกาโม แปลว่า ผู้ประสงคเพื่อเป็นผู้มีชื่อเสียง.

จบอรรถกถาอัปปียสูตรที่ ๑

๒. อัปปียสูตร

[๒] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๗ ประการ
ย่อมไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่ชอบใจ ไม่เป็นที่เคารพ และไม่เป็นที่
สรรเสริญของเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ธรรม ๗ ประการเป็นไฉน
คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มุ่งลาภ ๑ เป็นผู้มั่ง
สักการะ ๑ เป็นผู้มุ่งความมีชื่อเสียง ๑ ไม่มีหิริ ๑ ไม่มีโอตตปปะ ๑
มีความริษยา ๑ มีความตระหนี่ ๑. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้
ประกอบด้วยธรรม ๗ ประการนี้แล ย่อมไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่
ชอบใจ ไม่เป็นที่เคารพ และไม่เป็นที่สรรเสริญของเพื่อนพรหมจรรย์
ทั้งหลาย.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๗ ประการ
ย่อมเป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจ เป็นที่เคารพ และเป็นที่สรรเสริญของ
เพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ธรรม ๗ ประการเป็นไฉน คู่ก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ไม่เป็นผู้มุ่งลาภ ๑ ไม่เป็นผู้มั่งสักการะ
๑ ไม่เป็นผู้มุ่งความมีชื่อเสียง ๑ มีหิริ ๑ มีโอตตปปะ ๑ ไม่มีความ
ริษยา ๑ ไม่ตระหนี่ ๑. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม
๗ ประการนี้แล ย่อมเป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจ เป็นที่เคารพและเป็นที่
สรรเสริญของเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย.

จบ อัปปียสูตรที่ ๒

๓. ปฐมพลสูตร

[๓] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย พละ ๗ ประการนี้ ๗ ประการเป็น
ไฉน คือ ศรัทธาพละ วิริยพละ หิริพละ โอตตัปปพละ สติพละ
สมาธิพละ ปัญญาพละ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย พละ ๗ ประการนี้แล.

ศรัทธาพละ วิริยพละ หิริพละ โอตตัปป-

พละ สติพละ สมาธิพละ ปัญญาพละเป็นที่ ๗
ภิกษุผู้มีพละด้วยพละ ประการนี้ เป็นบัณฑิต
ย่อมอยู่เป็นสุข พึงเลือกเฟ้นธรรมโดยแยบคาย
ย่อมเห็นอรรถแห่งธรรมชัดด้วยปัญญา ความ
หลุดพ้นแห่งจิต (จirimจิต) คือ ความดับของ
ภิกษุนั้นย่อมมีได้ เหมือนความดับแห่งประทีป
ฉะนั้น.

จบ ปฐมพลสูตรที่ ๓

อรรถกถาปฐมพลสูตรที่ ๓

ปฐมพลสูตรที่ ๓ มีวินัยนัยดังต่อไปนี้.

บทว่า ยนิโส วิจิเน ฆมมํ ความว่า ย่อมเลือกเฟ้นธรรมคือ
สัจจะ ๔ โดยอุบาย. บทว่า ปญฺญคฺคํ วิปสฺสติ ความว่า ย่อมเห็น
สัจจธรรม ด้วยปัญญาอันสัมปยุตด้วยมรรคพร้อมวิปัสสนา. บทว่า

ปชุโขตสเสว ความว่า ประหนึ่งความดับแห่งประทีปฉะนั้น. บทว่า
วิโมกฺโข โหติ เจตโส ความว่า จริมกจิต จิตดวงสุดท้ายของพระ-
จินาสพ ผู้ประกอบด้วยพระเหล่านี้่นั้น ย่อมหลุดพ้นจากวัตถุและ
อารมณ์ เหมือนความดับไปแห่งดวงประทีปฉะนั้น คือ ย่อมไม่ปรากฏ
สถานที่ไป.

จบ อรรถกถาปฐมพลสูตรที่ ๓

๔. ทุติยพลสูตร

[๔]คูก่อนภิกษุทั้งหลาย พละ ๗ ประการนี้ ๗ ประการ เป็นโฉน คือ ศรัทธาพละ วิริยพละ หิริพละ โอตตปปพละ สติพละ สมาธิพละ ปัญญาพละ คูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ศรัทธาพละเป็นโฉน คูก่อนภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มีศรัทธา คือ เชื่อพระปัญญาตรัสรู้ของพระตถาคตว่า แม้เพราะเหตุนี้ ๆ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ ฯลฯ เป็นผู้ตื่นแล้ว เป็นจำแนกธรรม นี้เรียกว่า ศรัทธาพละ.

คูก่อนภิกษุทั้งหลาย วิริยพละเป็นโฉน คูก่อนภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ปรารภความเพียรเพื่อละอกุศลธรรม เพื่อความถึงพร้อมแห่งกุศลธรรม เป็นผู้มีกำลัง มีความบากบั่น มั่นคง ไม่ทอดทิ้งธุระในกุศลธรรมทั้งหลาย นี้เรียกว่า วิริยพละ.

คูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็หิริพละเป็นโฉน คูก่อนภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มีความละอาย คือ ละอายต่อกาย-ทุจริต วาจิทุจริต มโนทุจริต ละอายต่อการจกต้องอกุศลธรรม อันลามกทั้งหลายนี้เรียกว่า หิริพละ.

คูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็โอตตปปพละเป็นโฉน คูก่อนภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มีความสะดุ้งกลัว คือ

สะดุ้งกลัวต่อกายทุจริต วาจิทุจริต มโนทุจริต สะดุ้งกลัวต่อการถูก
ต้องอกุศลธรรมอันลามกทั้งหลาย นี้เรียกว่า โอตตัปปพะละ.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็สติพะละเป็นไฉน คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย
อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ที่มีสติ คือ ประกอบด้วยสติเครื่อง
รักษาดนอย่างยิ่ง ย่อมระลึกนึกถึงแม้สิ่งที่ทำคำที่พูดไว้นาน ได้
นี้เรียกว่า สติพะละ.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็สมาธิพะละเป็นไฉน คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย
อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ สงัดจากกาม ฯลฯ บรรลุดุตตถณาน นี้
เรียกว่า สมาธิพะละ.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ปัญญาพะละเป็นไฉน คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย
อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ที่มีปัญญา คือ ประกอบด้วยปัญญา
ที่กำหนดความเกิดและความดับ เป็นอริยะ ชำแรกกิเลส ให้ถึง
ความสิ้นทุกข์โดยชอบ นี้เรียกว่า ปัญญาพะละ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย
พะละ ๗ ประการนี้แล.

ศรัทธาพะละ วิริยพะละ หิริพะละ โอตตัปป-

พะละ สติพะละ สมาธิพะละ ปัญญาพะละเป็นที่ ๗

ภิกษุผู้มีพะละด้วยพะละ ๗ ประการนี้ เป็นบัณฑิต

ย่อมอยู่เป็นสุข พึงเลือกเฟ้นธรรมโดยแยบคาย

ย่อมเห็นอรรถแห่งธรรมชัดด้วยปัญญา ความ

พระสุตตันตปิฎก อังคุตรนิกาย สัตตก-อัฐก-นวกนิบาต เล่ม ๔ - หน้าที่ 9

หลุดพ้นแห่งจิต (จirimจิต) คือ ความดับของ
ภิกษุ นั้นย่อมมีได้ เหมือนความดับแห่งประทีป
ฉะนั้น.

จบ ทุติยพลสูตรที่ ๔

อรรคกาทุติยพสูตรที่ ๔

ทุติยพลสูตรที่ ๔ มีวินิจัยดังต่อไปนี้.

ทุติยพลสูตรที่ ๔ มีอาทิว่า สทฺธโ โหติ ได้พรรณนาไว้แล้ว
ในปัญจกนิบาต นั้นแล.

จบ อรรคกาทุติยพลสูตรที่ ๔

๕. ปฐมชนสูตร

[๕] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ทรัพย์ ๗ ประการนี้ ๗ ประการ
เป็นไฉน คือ ทรัพย์คือศรัทธา ๑ ศีล ๑ หิริ ๑ โอตตัปปะ ๑ สุตะ ๑
จาคะ ๑ ปัญญา ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ทรัพย์ ๗ ประการนี้แล.

ทรัพย์ คือ ศรัทธา ศีล หิริ โอตตัปปะ

สุตะ จาคะ และปัญญาเป็นที่ ๗ ทรัพย์เหล่านี้มี

แก่ผู้ใด เป็นหญิงหรือชายก็ตาม บัณฑิตเรียก

ผู้นั้นว่า เป็นผู้ไม่ยากจน ชีวิตของผู้นั้นไม่เปล้า

ระลึกถึงคำสอนของพระพุทธเจ้า พึงประกอบ

ศรัทธา ศีล ความเลื่อมใส และการเห็นธรรม.

จบ ปฐมชนสูตรที่ ๕

อรรถกถापฐมชนสูตรที่ ๕

ปฐมชนสูตรที่ ๕ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า ธนานิ ได้แก่ชื่อว่าทรัพย์เพราะอรรถว่า เพราะบุคคล
ผู้ไม่ยากจนทำได้.

จบ อรรถกถापฐมชนสูตรที่ ๕

๖. พุติชนสูตร

[๖] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ทรัพย์ ๗ ประการนี้ ๗ ประการ เป็นไฉน คือ ทรัพย์คือ ศรัทธา ๑ ศีล ๑ หิริ ๑ โอตตปปะ ๑ สุตะ ๑ จาคะ ๑ ปัญญา ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ทรัพย์คือศรัทธาเป็นไฉน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ที่มีศรัทธา คือ เชื่อพระปัญญาตรัสรู้ของพระตถาคตว่า แม้เพราะเหตุนี้ ๆ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ ฯลฯ เป็นผู้ตื่นแล้ว เป็นผู้จำแนกธรรม นี้เรียกว่า ทรัพย์คือศรัทธา.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ทรัพย์คือศีลเป็นไฉน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้เว้นจากการฆ่าสัตว์ ฯลฯ จากการดื่มน้ำเมาคือสุราและเมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท นี้เรียกว่า ทรัพย์คือศีล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ทรัพย์คือหิริเป็นไฉน ก่อนภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มีความละอาย คือ ละอายต่อกายทุจริต วิจิทุจริต มโนทุจริต ละอายต่อการถูกต้องอกุศลธรรมอันลามก นี้เรียกว่า ทรัพย์คือหิริ.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ทรัพย์คือโอตตปปะเป็นไฉน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มีความสะดุ้งกลัว คือ สะดุ้งกลัวต่อกายทุจริต วิจิทุจริต มโนทุจริต สะดุ้งกลัวต่อการถูกต้องอกุศลธรรมอันลามก นี้เรียกว่า ทรัพย์คือโอตตปปะ.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ทรรพคือสุตะเป็นไฉน ก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ เป็นพหูสูต ทรงสุตะ สังสมสุตะ
เป็นผู้ได้สดับมามาก ทรงไว้คล่องปาก จินใจ แทะตลอดด้วยดี
ด้วยทักขิ. ซึ่งธรรมทั้งหลาย อันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง
งามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถทั้งพยัญชนะ
บริสุทธิบริบูรณ์สิ้นเชิง นี้เรียกว่า ทรรพคือสุตะ.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ทรรพคือจาคะเป็นไฉน ดูก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มิมีใจอันปราศจากมลทิน
คือ ความตระหนี่ อยู่ครองเรือน มีจาคะอันปล่อยแล้ว มีฝ่ามืออันชุ่ม
ยินดีในการสละ. ควรแก่การขอ ยินดีในทานและการจำแนกทาน
นี้เรียกว่า ทรรพคือจาคะ.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ทรรพคือปัญญาเป็นไฉน ดูก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ เป็นปัญญา คือ ประกอบด้วย
ปัญญาที่กำหนดความเกิดและความดับ เป็นอริยะ ชำแรกกิเลส
ให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ นี้เรียกว่า ทรรพคือปัญญา ดูก่อน
ภิกษุทั้งหลาย ทรรพ ๗ ประการนี้แล.

ทรรพ คือ สรทธา สีล หิริ โอตตัปปะ

สุตะ จาคะ และปัญญาเป็นที่ ๗ ทรรพเหล่านี้มี
แก่ผู้ใด เป็นหญิงหรือชายก็ตาม บัณฑิตเรียกผู้
นั้นว่า เป็นผู้ไม่ยากจน ชีวิตของผู้นั้นไม่เปล่า

พระสุตตันตปิฎก อังคุตรนิกาย สัตตก-อฏฐก-นวกนิบาต เล่ม ๔ - หน้าที่ 13

ประโยชน์ เพราะฉะนั้น ท่านผู้มีปัญญา เมื่อ
ระลึกถึงคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย พึง
ประกอบศรัทธา คือ ความเลื่อมใส และการเห็น
ธรรม.

จบ พุติยชนสูตรที่ ๖

๗. อุกกสูตร

[๗] ครั้งนั้นแล มหาอำมาตย์ของพระราชาชื่อว่าอุคคะ ได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ น้าอัสจรรย ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ไม่เคยมีมา โดยเหตุที่มีการเสวยผู้เป็นหลานโรหมเสวยผู้เป็นผู้มั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคสมบัติมากถึงเพียงนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถามว่า คุณก่อนอุคคะ ก็มีการเสวยผู้หลานโรหมเสวยผู้มั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคสมบัติมากสักเท่าไร.

อ. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ มีทองแสนลั้ม จะกล่าวไปใยถึงเงิน.

พ. คุณก่อนอุคคะ ทรัพย์นั้นมีอยู่แล เรามิได้กล่าวว่ามี แต่ทรัพย์นั้นแลเป็นของทั่วไปแก่ไฟ น้ำ พระราชา โจร ทายาทผู้ไม่เป็นที่รัก คุณก่อนอุคคะ ทรัพย์ ๗ ประการนี้แล ไม่ทั่วไปแก่ไฟ น้ำ พระราชา โจร ทายาทผู้ไม่เป็นที่รัก ๗ ประการเป็นไฉน คือ ทรัพย์คือ สรรพทา ๑ ศีล ๑ หิริ ๑ โอตตัปปะ ๑ สุตะ ๑ จาคะ ๑ ปัญญา ๑ คุณก่อนอุคคะ ทรัพย์ ๗ ประการนี้แล ไม่ทั่วไปแก่ไฟ น้ำ พระราชา โจร ทายาทผู้ไม่เป็นที่รัก.

ทรัพย์ คือ สรรพทา ศีล หิริ โอตตัปปะ

สุตะ จาคะ และปัญญาเป็นที่ ๗ ทรัพย์เหล่านี้

มีแก่ผู้ใด เป็นหญิงหรือชายก็ตาม เป็นผู้มั่งคั่ง

มากในโลก อันอะไร ๆ พึงผจญไม่ได้ในเทวดา

และมนุษย์ เพราะฉะนั้น ท่านผู้มีปัญญา เมื่อ
ระลึกถึงคำสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย พึง
ประกอบศรัทธา คือ ความเลื่อมใส และการ
เห็นธรรม.

จบสูตรที่ ๗

อรรถกถาอุคคสูตรที่ ๗

อุคคสูตรที่ ๗ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า อุคุโธ ราชมหามตุโต ได้แก่ มหาอำมาตย์ ของพระเจ้า
ปเสนทิโกศล. บทว่า อุปสงกมิ ความว่า เป็นผู้บริโภคอาหารเข้า
เสร็จแล้ว จึงเข้าไปเฝ้า.

บทว่า อทุโธ ความว่า เป็นผู้มั่งคั่งเพราะทรัพย์ที่เก็บไว้.
ด้วยบทว่า มิคารโธ โธหณยุโย นี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสหมายเอา
มิการเศรษฐีเป็นหลานแห่งโรหณเศรษฐี. บทว่า มหัทธโน ได้แก่
เป็นมีทรัพย์มากโดยทรัพย์สำหรับใช้สอย. บทว่า มหาโกโธ
ได้แก่ เป็นผู้มิโกะมาก เพราะมีสิ่งอุปโภคและบริโภคมมาก บทว่า
หิรณยสุต ได้แก่ ทองค่านั่นเอง. จริงอยู่ เฉพาะทองคำของเศรษฐีนั้น
นับได้จำนวนเป็นโกฏิ. บทว่า ฐปียสุต ความว่า กล่าวเฉพาะเครื่อง
จับจ่ายใช้สอย เช่น ที่นอน เสื้ออ่อน ขัน เครื่องลาด และเครื่องนุ่งห่ม
เป็นต้น จะประมาณไม่ได้เลย.

จบ อรรถกถาอุคคสูตรที่ ๗

๘. สังโยชนสูตร

[๘] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สังโยชน์ ๗ ประการนี้ ๗ ประการ เป็นไฉน คือ สังโยชน์ คือ ความยินดี ๑ ความยินร้าย ๑ ความเห็นผิด ๑ ความสงสัย ๑ มานะ ๑ ความกำหนดในภพ ๑ อวิชา ๑ ดูก่อน ภิกษุทั้งหลาย สังโยชน์ ๗ ประการนี้แล.

จบ สังโยชนสูตรที่ ๘

อรรถกถาสังโยชนสูตรที่ ๘

สังโยชนสูตรที่ ๘ มีวินิจัยดังต่อไปนี้.

บทว่า อหฺนฺยสฺสโยชนํ ได้แก่ กามราคสังโยชน์. ความจริง สังโยชน์ทั้งหมดนี้นั้นแหละ พึงทราบว่าเป็นสังโยชน์ เพราะอรรถว่าเป็นเครื่องผูก. ในสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเฉพาะวิภูฏอย่างเดียว. คำที่เหลือในบททั้งปวง ง่ายทั้งนั้นแล.

จบ อรรถกถาสังโยชนสูตรที่ ๘

๕. ปหาสูตร

[๕] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุย่อมประพาศพิพรมจรรย์
เพื่อละ เพื่อตัดสังโยชน์ ๗ ประการ ๗ ประการเป็นไฉน คือ สังโยชน์
คือ ความยินดี ๑ ความยินร้าย ๑ ความเห็นผิด ๑ ความสงสัย ๑
มานะ ๑ ความกำหนัดในภพ ๑ อวิชชา ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุ
ย่อมอยู่ประพาศพิพรมจรรย์เพื่อละ เพื่อตัดสังโยชน์ ๗ ประการนี้แล
ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อใดแล ภิกษุละสังโยชน์ คือ ความยินดีเสียได้
ตัดรากขาดแล้ว ทำให้เป็นเหมือนตาลยอดด้วน ไม่ให้มี ไม่ให้เกิด
ขึ้นต่อไปเป็นธรรมดา ละสังโยชน์ คือความยินร้าย ฯลฯ สังโยชน์
คือ ความเห็นผิด ฯลฯ สังโยชน์คือความสงสัย ฯลฯ สังโยชน์คือ
มานะ ฯลฯ สังโยชน์คือความกำหนัดในภพ ฯลฯ สังโยชน์คืออวิชชา
เสียได้ ตัดรากขาดแล้ว ทำให้เป็นเหมือนตาลยอดด้วน ไม่ให้มี ไม่ให้
เกิดขึ้นอีกต่อไปเป็นธรรมดา เมื่อนั้น ภิกษุนี้ เรากล่าวว่า ตัดค้นหา
ได้ขาดแล้ว เพิกถอนสังโยชน์ได้แล้ว กระทำที่สุดแห่งทุกข์ได้แล้ว
เพราะตรัสรู้คือละมานะเสียได้โดยชอบ.

จบสูตรที่ ๕

๑๐. มัจฉริยสูตร

[๑๐] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สังโยชน์ ๗ ประการนี้ ๗ ประการ
เป็นไฉน คือ สังโยชน์คือ ความยินดี ๑ ความยินร้าย ๑ ความเห็นผิด
๑ ความสงสัย ๑ มานะ ๑ ความริษยา ๑ ความตระหนี่ ๑ ก่อน
ภิกษุทั้งหลาย สังโยชน์ ๗ ประการนี้แล.

จบสูตรที่ ๑๐

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. ปฐมอัปปยสูตร ๒. ทุติยอัปปยสูตร ๓. ปฐมพลสูตร
๔. ทุติยพลสูตร ๕. ปฐมชนสูตร ๖. ทุติยชนสูตร ๗. อุกคสูตร
๘. สังโยชนสูตร ๙. ปหานสูตร ๑๐. มัจฉริยสูตร

จบ ๑๐ วรรคที่ ๑

อนุสยวรรคที่ ๒

๑. ปฐมอนุสยสูตร

[๑๑] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อนุสัย ๗ ประการนี้ ๗ ประการ
เป็นไฉน คือ อนุสัย คือ กามราคะ ๑ อนุสัย คือ ปญฺหะ ๑ อนุสัย คือ
ทิฏฐิ ๑ อนุสัย คือ วิจิกิฉา ๑ อนุสัย คือ มานะ ๑ อนุสัย คือ ภวราคะ
๑ อนุสัย คือ อวิหชา ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อนุสัย ๗ ประการนี้แล.

จบ ปฐมอนุสยสูตรที่ ๑

๒. ทตฺติยอนุสยสูตร

[๑๒] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุยอมอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อละ เพื่อตัดอนุสัย ๗ ประการ ๗ ประการเป็นไฉน คือ อนุสัย คือ กามราคะ ๑ อนุสัย คือ ปญฺเษะ ๑ อนุสัย คือ ทิฏฐิ ๑ อนุสัย คือ วิจิกิจฉา ๑ อนุสัย คือ มานะ ๑ อนุสัย คือ ภวราคะ ๑ อนุสัย คือ อวิชชา ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุยอมอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อละ เพื่อตัดอนุสัย ๗ ประการนี้แล ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อใดแล ภิกษุละอนุสัยคือกามราคะเสียได้ ตัดรากขาดแล้ว ทำให้เป็นเหมือน ตาลยอดด้วน ไม่ให้มี ไม่ให้เกิดขึ้นอีกต่อไปเป็นธรรมดา ละอนุสัย คือ ปญฺเษะ... อนุสัย คือ ทิฏฐิ... อนุสัย คือ วิจิกิจฉา... อนุสัย คือ มานะ... อนุสัย คือ ภวราคะ... อนุสัย คือ อวิชชาเสียได้ ตัดราก ขาดแล้ว ทำให้เป็นเหมือนตาลยอดด้วน ไม่ให้มี ไม่ให้เกิดขึ้นอีกต่อไป เป็นธรรมดา เมื่อนั้น ภิกษุนี้เรากล่าวว่า ตันหาได้แล้ว เพิกถอนสังโยชน์ได้แล้ว กระทำที่สุดทุกข์ได้แล้ว เพราะตรัสรู้ คือละมานะเสียได้โดยชอบ.

จบ ทตฺติยอนุสยสูตรที่ ๒

๓. กุลสูตร

[๑๓] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สกฺขซึ่งประกอบด้วยองค์ ๓
ประการ ภิกษุยังไม่เคยเข้าไป ไม่ควรเข้าไป หรือเข้าไปแล้ว
ไม่ควรนั่ง องค์ ๓ ประการเป็นไฉน คือ ต้อนรับด้วยไม่เต็มใจ ๑
ไหว้ด้วยไม่เต็มใจ ๑ ให้อาสนะด้วยไม่เต็มใจ ๑ ช้อนของที่มืออยู่ ๑
เมื่อมีของมากให้น้อย ๑ เมื่อมีของประณีตให้ของเศร้าหมอง ๑ ให้
โดยไม่เคารพ ไม่ให้โดยไม่เคารพ ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สกฺขซึ่ง
ประกอบด้วยองค์ ๓ ประการนี้แล ภิกษุยังไม่เคยเข้าไป ไม่ควร
เข้าไป หรือเข้าไปแล้วไม่ควรนั่ง ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สกฺขซึ่ง
ประกอบด้วยองค์ ๓ ประการ ภิกษุยังไม่เคยเข้าไป ควรเข้าไป
หรือเข้าไปแล้ว ควรนั่ง องค์ ๓ ประการเป็นไฉน คือ ต้อนรับด้วย
เต็มใจ ๑ ไหว้ด้วยเต็มใจ ๑ ให้อาสนะด้วยเต็มใจ ๑ ไม่ช้อนของที่
มืออยู่ ๑ เมื่อมีของมากให้มาก ๑ เมื่อมีของประณีตให้ของประณีต ๑
ให้โดยไม่เคารพ ไม่ให้โดยไม่เคารพ ๑ ก่อนภิกษุทั้งหลาย สกฺขซึ่ง
ประกอบด้วยองค์ ๓ ประการนี้แล ภิกษุยังไม่เคยเข้าไป ควรเข้าไป
หรือเข้าไปแล้วควรนั่ง.

จบ กุลสูตรที่ ๓

อนุสยวรรคที่ ๒

อรรถกถากุลสูตรที่ ๓

วรรคที่ ๒ กุลสูตรที่ ๓ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า นาลิ แปลว่า ไม่ควร คือไม่เหมาะสม. บทว่า น มนาเปน ความว่า ลุกจากอาสนะที่ตนนั่ง โดยอาการไม่คอยเต็มใจ คือแสดงอาการไม่พอใจนั่นเอง. สองบทว่า สนุตมสฺส ปริภูหนฺติ ความว่า ย่อมช่อน คือย่อมปกปิด - ไทยธรรมแม้ที่มีอยู่แก่ภิกษุนั้น. บทว่า อสกุจฺจํ เทนฺติ โน สกุจฺจํ ความว่า ไม่ว่าจะเป็สิ่งเศร้าหมองหรือประณิตก็ตาม ให้ ไม่ใช่ด้วยมือของตน คือโดยอาการไม่ยำเกรง ย่อมไม่ให้โดยอาการยำเกรง.

จบ อรรถกถากุลสูตรที่ ๓

๔. ปุคคสูตร

[๑๔] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๗ จำพวกนี้ เป็นผู้ควร
ของค่านับ เป็นผู้ควรของต้อนรับ เป็นผู้ควรของทำบุญ เป็นผู้ควร
กระทำอัญชลี เป็นนानุญของโลกไม่มีนानุญอื่นยิ่งกว่า ๗ จำพวก
เป็นไฉน คือ อุภโตภาควิมุต ๑ ปัญญาวิมุต ๑ กายสักยิ ๑ ทิฐุปัตตะ
๑ สัทธาวิมุต ๑ ธรรมานุสารี ๑ สัทธานุสารี ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
บุคคล ๗ จำพวกนี้แล เป็นผู้ควรของค่านับ เป็นผู้ควรของต้อนรับ
เป็นผู้ควรของทำบุญ เป็นผู้ควรกระทำอัญชลี เป็นนานุญของโลก
ไม่มีนानุญอื่นยิ่งกว่า.

จบ ปุคคสูตรที่ ๔

อรรถกถापุคคสูตรที่ ๔

ปุคคสูตรที่ ๔ มีวินิจัยดังต่อไปนี้.

บทว่า อุภโตภาควิมุตโต ความว่า หลุดพ้นแล้วโดยส่วนทั้ง ๒.
อธิบายว่า หลุดพ้นแล้วจากรูปกาย ด้วยอรุปสมابัตติ และหลุดพ้น
แล้วจากนามกายด้วยมรรค. บุคคลนั้นมี ๕ จำพวก คือ บุคคลผู้
ออกจากรุปสมابัตติ ๔ แต่ละสมابัตติ แล้วพิจารณาสังขารแล้ว
บรรลुพระอรหัต ๔ จำพวก, และพระอนาคามีผู้ออกจากนิโรธแล้ว

บรรลุประอรหัต ๑ จำพวก. แต่บาลีในพระสูตร มาแล้วด้วยอำนาจ ผู้ได้วิโมกข์ ๘ อย่างนี้ว่า ก็บุคคลผู้หลุดพ้นโดยส่วน ๒ เป็นไหน ? บุคคลบางคนในพระศาสนานี้ ถูกต้องวิโมกข์ ด้วยนามกายแล้วอยู่ อาสวะของผู้นั้นย่อมสิ้นไป เพราะเห็นแม้ด้วยปัญญา.

บุคคลผู้ชื่อว่า ปัญญาวิมุตตะ เพราะหลุดพ้นด้วยปัญญา. ปัญญาวิมุตตะนั้นมี ๕ จำพวก ได้แก่บุคคลเหล่านี้คือ พระอรหันตสุกขวิปัสสกะจำพวก ๑ ท่านออกจากฉาน ๔ แล้วบรรลุประอรหัต ๔ จำพวก. แต่บาลีในสูตรนี้มาแล้ว โดยปฏิเสหวิโมกข์ ๘ ดังพระธรรมสังคากาจารย์กล่าวไว้ว่า ความจริง บุคคลไม่ได้ ถูกต้องวิโมกข์ ๘ ด้วยนามกายอยู่ อาสวะทั้งหลายของเขาย่อมสิ้นไป เพราะเห็นแม้ด้วยปัญญา บุคคลนี้ท่านเรียกว่า ปัญญาวิมุตติ หลุดพ้นแล้วด้วยปัญญา.

บุคคลชื่อว่า กายสักขี เพราะทำให้วิโมกข์นั้น อันตนทำให้แจ้งแล้วด้วยนามกาย. กายสักขีบุคคลนั้นย่อมถูกต้องฉานสัมผัส ก่อน ย่อมทำให้แจ้งซึ่งนิโร คือพระนิพพานในภายหลัง. กายสักขี-บุคคลนั้น นับตั้งแต่พระอริยบุคคลผู้ตั้งอยู่ในโศคาปัตติผล จนถึงพระอริยบุคคล ผู้ตั้งอยู่ในอรหัตตมรรค รวมเป็น ๖ จำพวก เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวไว้ว่า บุคคลบางคนในพระศาสนา ถูกต้องวิโมกข์ ๘ ด้วยนามกายอยู่ อาสวะ บางเหล่าของผู้นั้น ย่อมสิ้นไป เพราะเห็นแม้ด้วยปัญญา บุคคลนี้ท่านเรียกว่า กายสักขี ด้วยเห็นวิโมกข์ด้วยนามกาย.

บุคคลผู้ชื่อว่า **ทัญญูปัตตะ** เพราะถึงอริยสัจธรรมที่ตนเห็นแล้ว. ในทัญญูปัตตะบุคคลนั้น มีลักษณะดังต่อไปนี้ บุคคลชื่อว่า ทัญญูปัตตะ เพราะรู้ เห็น รู้แจ้ง ทำให้แจ้ง ถูกต้องด้วยปัญญาว่า สังขารทั้งหลายเป็นทุกข์ ความดับสังขารเป็นสุขดังนี้. แต่เมื่อว่าโดยพิศดาร บุคคลเมื่อนั้น ย่อมมี ๖ จำพวก คุณกายสักขีบุคคลฉะนั้น. ด้วยเหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่า บุคคลบางคนในพระศาสนา ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ ฯลฯ ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี้ปฏิบัติ เป็นเครื่องยังสัตว์ให้ถึงความดับทุกข์ดังนี้ และเป็นผู้มีธรรมทั้งหลายที่พระศาสดาประกาศแล้ว ซึ่งตนเห็นแล้วด้วยปัญญา อันตนประพจน์แล้วปัญญา บุคคลนี้ ท่านเรียกว่า ทัญญูปัตตะ ผู้ถึงอริยสัจ ที่ตนเห็นแล้ว.

บุคคล ชื่อว่า **สัทธาวิมุตตะ** เพราะหลุดพ้นด้วยศรัทธา สัทธาวิมุตตะบุคคลเมื่อนั้น ก็มี ๖ จำพวก โดยนัยดังกล่าวแล้วนั้นแล. ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า บุคคลบางคนในพระศาสนา ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ ฯลฯ ย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี้ปฏิบัติ เป็นเครื่องให้ถึงความดับทุกข์ และย่อมเป็นผู้มีธรรมที่พระศาสดาประกาศแล้ว ซึ่งตนเห็นแล้วด้วยปัญญา อันตนประพจน์แล้วด้วยปัญญา ฯลฯ บุคคลนี้ ท่านเรียกว่า สัทธาวิมุตตะ หลุดพ้นด้วยศรัทธา แต่ไม่เป็นเหมือนความหลุดพ้นของทัญญูปัตตะบุคคล. เพราะความสิ้นกิเลสของสัทธาวิมุตตะบุคคลนี้ เหมือนความสิ้นกิเลสของบุคคลผู้เชื่ออยู่ ปักใจเชื่ออยู่ และน้อมใจเชื่ออยู่ ในมคคขณะ อันเป็นส่วนเบื้องต้นฉะนั้น ญาณอันเป็นเครื่องดับกิเลสในมคคขณะ

อันเป็นส่วนเบื้องต้น ของทิฏฐิปปัตตะบุคคล เป็นญาณไม่ชักช้า
กล้าแข็ง แหวมคม ตัดกิเลสผ่านไปไม่ได้ เพราะเหตุนั้น เหมือน
อย่างว่า บุคคลใช้ดาบที่ไม่คม ตัดต้นกล้วย รอยขาดของต้นกล้วย
ย่อมเกลี้ยงเกลา ดาบก็ไม่นำ (ตัด) ไปได้โดยจับพลัน ยังได้ยินเสียง
ใช้ความพยายามอย่างแรงกล้า ฉันทิ มรรคภาวนา อันเป็น
ส่วนเบื้องต้น ของสัทธาวิมุตตบุคคลนั้น ฟังทราบเหมือนฉันทิ
แต่บุคคล เอาดาบที่ลับดีแล้วตัดต้นกล้วย รอยขาดของต้นกล้วย
ย่อมเกลี้ยงเกลา ดาบย่อมนำ (ตัด) ได้จับพลัน ไม่ได้ยินเสียง ไม่ต้อง
ใช้ความพยายามอย่างแรง ฉันทิ มรรคภาวนา อันเป็นส่วนเบื้องต้น
ของปัญญาวิมุตตบุคคลก็ฟังทราบฉันทิเหมือนกัน.

บุคคล ชื่อว่า ชัมมานุสारी เพราะตามระลึกถึงธรรม. พร้อม
ชื่อว่า ธรรม. อธิบายว่า บุคคลย่อมเจริญมรรคอันมีปัญญาเป็นตัวนำ
แม้ในบุคคลผู้สัทธานุสारीก็เช่นนี้เหมือนกัน. บุคคลทั้ง ๒ นั้น ก็ต่อ
บุคคลผู้ตั้งอยู่ในโศดาปัตติมรรคนั้นแล. สมจริงดังคำที่ธรรมสังคห-
กาจารย์ กล่าวไว้ว่า บุคคลใด ปฏิบัติเพื่อให้แจ้งโศดาปัตติผล
ปัญญินทรีย์ย่อมมีจำนวนมาก บุคคลนั้นชื่อว่า ย่อมเจริญมรรค
อันมีปัญญาเป็นตัวนำ บุคคลนี้ท่านเรียกว่า ชัมมานุสारी. ในชัมมา-
นุสارينั้น มีความสังเขปเพียงเท่านี้. แต่เมื่อว่าโดยพิสดาร กล่าวด้วย
อุกโตภาควิมุตตะบุคคลเป็นต้นนี้ ก็กล่าวไว้แล้วในอธิการว่าด้วย
ปัญญาภาวนาในวิสุทธิมรรค เพราะเหตุนี้ บัณฑิตพึงทราบ
โดยที่กล่าวแล้วในปกรณ์นั้นเถิด ดังนี้.

จบ อรรถกถาบุคคลสูตรที่ ๔

๕. อุทูปมสูตร

[๑๕] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลมีเปรียบด้วยน้ำ ๗ จำพวกนี้มีปรากฏอยู่ในโลก ๗ จำพวกเป็นไฉน บุคคลบางคนในโลกนี้ จมลงแล้วคราวเดียว ก็เป็นอันจมอยู่นั่นเอง ๑ บางคนโผล่ขึ้นมาแล้ว กลับจมลงไป ๑ บางคนโผล่พ้นแล้วทรงตัวอยู่ ๑ บางคนโผล่ขึ้นมาแล้ว เหลียวไปมา ๑ บางคนโผล่ขึ้นมาแล้วเตรียมตัวจะข้าม ๑ บางคนโผล่ขึ้นมาแล้วได้ที่พัก ๑ บางคนโผล่ขึ้นมาได้แล้วเป็นพราหมณ์ข้ามถึงฝั่ง อยู่บนบก ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็บุคคลที่จมลงแล้วคราวเดียว ก็เป็นอันจมอยู่นั่นเองอย่างไร บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ประกอบ ด้วยอุกุศลธรรมฝ่ายดำโดยส่วนเดียว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล ที่จมลงแล้วคราวเดียวก็เป็นอันจมอยู่นั่นเองอย่างนี้แล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็บุคคลที่โผล่ขึ้นมาได้กลับจมลงไป อย่างไร บุคคลบางคนในโลกนี้ โผล่ขึ้นมาได้ คือเขามีธรรม คือ ศรัทธา หิริ โอตตัปปะ วิริยะ ปัญญาชั้นดี ๆ ในกุศลธรรมทั้งหลาย แต่ศรัทธาของเขานั้นไม่คงที่ ไม่เจริญขึ้น เลื่อนไปฝ่ายเดียว หิริ โอตตัปปะ วิริยะ ปัญญาของเขานั้น ไม่คงที่ ไม่เจริญขึ้น เลื่อนไป ฝ่ายเดียว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลที่โผล่ขึ้นมาแล้วกลับจมลง อย่างนี้แล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็บุคคลที่โผล่ขึ้นมาแล้วทรงตัวอยู่อย่างไร บุคคลบางคนในโลกนี้ โผล่ขึ้นมาได้ คือเขามีธรรมเหล่านี้ คือ ศรัทธา หิริ โอตตัปปะ วิริยะ ปัญญาชั้นดี ๆ ในกุศลธรรมทั้งหลาย แต่

ศรัทธาของเขานั้นไม่เสื่อมลง ไม่เจริญขึ้น คงที่อยู่ หิริ โอตตปปะ
วิริยะ และปัญญาของเขานั้นไม่เสื่อมลง ไม่เจริญขึ้น คงที่อยู่ คุณก่อน
ภิกษุทั้งหลาย บุคคลที่โผล่ขึ้นมาได้แล้วทรงตัวอยู่อย่างนี้แล.

ก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็บุคคลที่โผล่ขึ้นมาได้แล้วเหลียวไปมา
อย่างไร บุคคลบางคนในโลกนี้ โผล่ขึ้นมาได้ คือ เขามีธรรมเหล่านี้
คือ ศรัทธา หิริ โอตตปปะ วิริยะ ปัญญาชั้นดี ๆ ในกุศลธรรม
ทั้งหลาย เพราะสังโยชน์ ๓ ลื่นไป เขาเป็นพระโสดาบัน มีอันไม่
ตกต่ำเป็นธรรมดา เป็นผู้เที่ยงที่จะตรัสรู้ในเบื้องหน้า คุณก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย บุคคลที่โผล่ขึ้นมาได้แล้วเหลียวไปมาอย่างนี้แล.

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็บุคคลที่โผล่ขึ้นมาได้แล้วเตรียมตัว
จะข้ามอย่างไร บุคคลบางคนในโลกนี้ โผล่ขึ้นมาได้ คือ เขามีธรรม
เหล่านี้ คือ ศรัทธา หิริ โอตตปปะ วิริยะ ปัญญาชั้นดี ๆ ในกุศลธรรม
ทั้งหลาย เพราะสังโยชน์ ๓ ลื่นไป เพราะทำราคะ โทสะ โมหะ
ให้เบาบางลง เขาเป็นพระสกทาคามี มาสู่โลกนี้อีกครั้งเดียวเท่านั้น
แล้วทำที่สุดทุกข์ได้ บุคคลที่โผล่ขึ้นมาได้แล้ว เตรียมตัวจะข้าม
อย่างนี้แล.

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็บุคคลที่โผล่ขึ้นมาแล้วได้ที่พึงอย่างไร
บุคคลบางคนในโลกนี้ โผล่ขึ้นมาได้ คือ เขามีธรรมเหล่านี้ คือ
ศรัทธา หิริ โอตตปปะ วิริยะ ปัญญา ชั้นดี ๆ ในกุศลธรรมทั้งหลาย
เพราะโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ ลื่นไป เขาเป็นพระอนาคามี จัก
ปรินิพพานในภพนั้น มีอันไม่กลับจากโลกนั้นเป็นธรรมดา บุคคล
ที่โผล่ขึ้นมาแล้วได้ที่พึงอย่างนี้แล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็บุคคลที่โผล่ขึ้นมาได้แล้วเป็นพราหมณ์
ข้ามถึงฝั่งอยู่บนบกอย่างไร บุคคลบางคนในโลกนี้ โผล่ขึ้นมาได้
คือ เขามีธรรมเหล่านี้ คือ สรทธา หิริ โอตตัปปะ วิริยะ ปัญญา
ชั้นดี ๆ ในกุศลธรรมทั้งหลาย เขากระทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุติ ปัญญา-
วิมุติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญา
อันยิ่งเอง ในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่ บุคคลที่โผล่ขึ้นมาได้แล้วเป็นพราหมณ์
ข้ามถึงฝั่งอยู่บนบกอย่างนี้แล้ว ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลเปรียบ
ด้วยน้ำ ๗ จำพวกนี้แล มีปรากฏอยู่ในโลก.

จบ อุทกุปมสูตรที่ ๕

อรรถกถาอุทกุปมสูตรที่ ๕

อุทกุปมสูตรที่ ๕ มีวินัยดังต่อไปนี้.

บทว่า อุทกุปมา ความว่า บุคคล ท่านเปรียบด้วยน้ำ เพราะ
ถือเอาอาการมีการดำลงเป็นต้น. สองบทว่า สกิ นิมุคุโค ได้แก่
ดำลงคราวเดียว บทว่า เอกนตุกาพเกหิ พระองค์ตรัสหมายถึง
นิตยมิจฉาทิฏฐิ. บทว่า อุมมุขุติ แปลว่าผุดขึ้น. บทว่า สาธุ ความว่า
งาม คือ ดี. บทว่า หายติเยว ความว่า ย่อมเสื่อมไปหมดทีเดียว
เหมือนน้ำที่บุคคลรดลงในเครื่องกรองน้ำ ฉะนั้น. หลายบทว่า
อุมมุขุติว่า วิปสุตติ วิโลเกติ ความว่า บุคคลที่โผล่ขึ้นมาได้แล้ว
พิจารณาเหลือวเลดูทิศที่ควรจะไป. บทว่า ปตฺรติ ความว่า เชื่อว่า
เป็นผู้บ่ายหน้าต่อทิศที่ควรไปข้ามไปอยู่. สองบทว่า ปติคาสปฺปตุโต

โหติ บุคคลโผล่ขึ้นมาแล้วเหลียวดูข้ามไป ชื่อว่าย่อมประสมที่พึง
คือ ย่อมยืนอยู่ในที่แห่งหนึ่ง ไม่หวนกลับมาอีก. บทว่า **ติณฺโณ**
ปารคโต **เถ** **ติณฺฐติ** ความว่า บุคคลข้ามหวัง คือ กิเลสทั้งปวง
ถึงฝั่งโน้นแล้ว ชื่อว่า ย่อมเป็นผู้ยืนอยู่บนบก คือ พระนิพพาน.
วิภูฏะและวิวิภูฏะ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ในพระสูตรนี้.

จบ อรรถกถาอุทกุปมสูตรที่ ๕

๖. อนิจจสูตร

[๑๖] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๗ จำพวกนี้ เป็นผู้ควร
ของค่านับ เป็นผู้ควรของต้อนรับ เป็นผู้ควรของทำบุญ เป็นผู้ควร
กระทำอัญชลี เป็นนาบุญของโลกไม่มีนาบุญอื่นยิ่งกว่า ๗ จำพวก
เป็นไฉน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ พิจารณาเห็น
ความไม่เที่ยง มีความสำคัญว่าไม่เที่ยง ทั้งรู้ว่าเป็นของไม่เที่ยง
ในสังขารทั้งปวง ตั้งใจมั่นติดต่อกันไปไม่ขาดสาย มีปัญญาหยั่งทราบ
ย่อมกระทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้
เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ในปัจจุบัน
เข้าถึงอยู่ นี่เป็นบุคคลที่ ๑ เป็นผู้ควรของค่านับ ฯลฯ เป็นนาบุญ
ของโลกไม่มีนาบุญอื่นยิ่งกว่า.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง บุคคลบางคนในโลกนี้
พิจารณาเห็นความไม่เที่ยง... มีปัญญาหยั่งทราบ ความสิ้นอาสวะ
และความสิ้นชีวิตของเขา ไม่ก่อนไม่หลังกัน นี่เป็นบุคคลที่ ๒
เป็นผู้ควรของค่านับ ฯลฯ เป็นนาบุญของโลกไม่มีนาบุญอื่นยิ่งกว่า.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง บุคคลบางคนในโลกนี้
พิจารณาเห็นความไม่เที่ยง... มีปัญญาหยั่งทราบ เพราะโอรัมภาคิย-
สังโยชน์ ๕ สิ้นไป เขาจักปรินิพพานในระหว่าง นี่เป็นบุคคลที่ ๓
เป็นผู้ควรของค่านับ ฯลฯ เป็นนาบุญของโลกไม่มีนาบุญอื่นยิ่งกว่า.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง บุคคลบางคนในโลกนี้ พิจารณาเห็นความไม่เที่ยง... มีปัญญาหยั่งทราบ เพราะโอรัมภาคิย-สังโยชน์ ๕ ลื่นไป เขาจักปรินิพพานในเมื่ออายุเลขกึ่ง นี่เป็นบุคคลที่ ๔ เป็นผู้ควรของค่านับ ฯลฯ เป็นนानาบุญของโลกไม่มี นานาบุญอื่นยิ่งกว่า.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง บุคคลบางคนในโลกนี้ พิจารณาเห็นความไม่เที่ยง... มีปัญญาหยั่งทราบ เพราะโอรัมภาคิย-สังโยชน์ ๕ ลื่นไป เขาจักปรินิพพานโดยไม่ต้องใช้ความเพียรนัก นี่เป็นบุคคลที่ ๕ เป็นผู้ควรของค่านับ ฯลฯ เป็นนานาบุญของโลก ไม่มีนาบุญอื่นยิ่งกว่า.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง บุคคลบางคนในโลกนี้ พิจารณาเห็นความไม่เที่ยง... มีปัญญาหยั่งทราบ. เพราะโอรัมภาคิย-สังโยชน์ ๕ ลื่นไป เขาจักปรินิพพานโดยต้องใช้ความเพียรเร็วแรง นี่เป็นบุคคลที่ ๖ เป็นผู้ควรของค่านับ... เป็นนานาบุญของโลกไม่มี นานาบุญอื่นยิ่งกว่า.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง บุคคลบางคนในโลกนี้ พิจารณาเห็นความไม่เที่ยง มีความสำคัญว่าไม่เที่ยง ทั้งรู้ว่าเป็นของไม่เที่ยง ในสังขารทั้งปวง ตั้งใจมั่น ติดต่อกันไปไม่ขาดสาย มีปัญญาหยั่งทราบ เพราะโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ ลื่นไป เขาเป็นผู้มีกระแสในเบื้องบน ไปสู่อกนิฏฐภาพ นี่เป็นบุคคลที่ ๗ เป็นผู้ควร

ของค่านับ ฯลฯ เป็นนानุญของโลกไม่มีนानุญอื่นยิ่งกว่า ดูก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย บุคคล ๗ จำพวกนี้แล เป็นผู้ควรของค่านับ เป็นผู้ควรของ
ต้อนรับ เป็นควรของการทำบุญ เป็นผู้ควรกระทำอัญชลี เป็นนानุญ
ของโลกไม่มีนानุญอื่นยิ่งกว่า.

จบ อนิจจสูตรที่ ๖

อรรถกถาอนิจจสูตรที่ ๖

อนิจจสูตรที่ ๖ มีวินิจัยดังต่อไปนี้.

บุคคลชื่อว่า อนิจานุปัสสี เพราะตามเห็นขยายไปด้วย
ปัญญาอย่างนี้ว่า สังขารทั้งหลายไม่เที่ยง. บุคคลชื่อว่า อนิจจสัตถุญญี
เพราะมีความสำคัญอย่างนี้ว่า สังขารทั้งหลายไม่เที่ยง. บุคคลชื่อว่า
อนิจจบปฏิสังเวที เพราะรู้ชัดด้วยญาณ (ปัญญา) อย่างนี้ว่า สังขาร
ทั้งหลายไม่เที่ยง. บทว่า สตตํ ได้แก่ ทุกกาล. บทว่า สมิตํ ความว่า
จิตดวงหลัง ถึงแล้วคือเข้าถึงแล้ว สืบต่อกับจิตดวงก่อนอย่างใด
จิตดวงก่อนก็สืบต่อกับจิตดวงหลังอย่างนั้น. บทว่า อพโพภิกขุณฺณ
ความว่า ต่อกันไม่ขาดสาย คือไม่เจือปนด้วยจิตดวงอื่น. บทว่า
เจตสา อธิมุจฺจมาโน ได้แก่ น้อมในไป. บทว่า ปญฺญาเย ปรีโยคาหมาโน
ได้แก่ ตามเข้าไปด้วยวิปัสสนาญาณ.

บทว่า **อนุพุทฺโธ อจริมฺ** ได้แก่ ไม่ก่อนไม่หลัง คือในขณะที่เดียวกัน
นั่นเอง. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสสมมติบุคคล ไว้ในพระสูตรนี้.

สมมติบุคคลนั้น มี ๔ จำพวก คือ **โรคสมมติ** **เวทนาสมมติ**
อิริยาปถสมมติ และ **ชีวิตสมมติ**. บรรดาบุคคล ๔ จำพวกนั้น
บุคคลใดถูกโรคอย่างใดอย่างหนึ่งกระทบแล้ว โรคสงบระงับ และ
อาสวะสิ้นไป โดยคราวเดียวกันนั่นเอง บุคคลนี้ ชื่อว่า **โรคสมมติ**.
ส่วนบุคคลใด เสวยเวทนาอย่างใดอย่างหนึ่ง เวทนาสงบระงับไป
และอาสวะสิ้นไป ในคราวเดียวกันนั่นเองบุคคลนี้ ชื่อ **เวทนาสมมติ**.
ส่วนบุคคลใด พรั่งพร้อมด้วยอิริยาปถอย่างใดอย่างหนึ่ง มีการขึ้น
เป็นต้น เห็นแจ้งอยู่ อิริยาปถสิ้นสุด และอาสวะสิ้นไป โดยขณะ
เดียวกันนั่นเอง บุคคลนี้ ชื่อว่า **อิริยาปถสมมติ**. ส่วนบุคคลใด
พยายามฆ่าตัวตายหรือทำสมณธรรมอยู่ ชีวิตสิ้นไป และอาสวะก็
สิ้นไป โดยขณะเดียวกันนั่นเอง บุคคลนี้ ชื่อว่า **ชีวิตสมมติ**. ชีวิต-
สมมติบุคคลนี้ ท่านประสงค์เอาในพระสูตรนี้. ในชีวิตสมมติบุคคล
นั้น มีอธิบายว่า ความสิ้นไปแห่งอาสวะ ย่อมมิได้ด้วยมรรคจิต
ความสิ้นสุดแห่งชีวิตย่อมมิได้ด้วยจุติจิตก็จริง ถึงกระนั้น ชื่อว่า
ความเกิดพร้อมแห่งธรรมเป็นที่สิ้นอาสวะ และการสิ้นสุดแห่งชีวิต
ทั้ง ๒ อย่าง ย่อมมิได้ในขณะเดียวกันไม่ได้. ก็เพราะเหตุที่พออาสวะ
ของชีวิตสมมติบุคคลนั้นสิ้นไป ความสิ้นสุดแห่งชีวิตก็มาถึง ใน
ลำดับวาระแห่งปัจจุเวกขณะทีเดียว ไม่ปรากฏช่องว่าง ฉะนั้น ท่าน
จึงกล่าวอย่างนี้.

บทว่า อนุตราปรีนิพพายี นี้ เป็นชื่อของพระอนาคามีบุคคล
ผู้เกิดในภูมิใดภูมิหนึ่ง บรรดาสุทธาวาสภูมิทั้ง ๕ หรือเลยไปหน่อย
หนึ่ง หรือยังตั้งอยู่ตรงกลาง. ในขณะที่บังเกิดแล้วบรรลุพระอรหัต.
บทว่า อุปหจฺจปรีนิพพายี ได้แก่ พระอนาคามีบุคคล. ล่วงเลย
กลางอายุขัยแล้ว จึงบรรลุพระอรหัต ในสุทธาวาสภูมินั่นเอง.
บทว่า อสงฺขารปรีนิพพายี ได้แก่ พระอนาคามีบุคคล ผู้ทำกิเลส
ทั้งหลายให้สิ้นไป โดยไม่ต้องกระตุ้นเตือน ไม่ต้องกระทำความ
พากเพียร ของบุคคลเหล่านั้นทั้งนั้น. บทว่า อสงฺขารปรีนิพพายี
ได้แก่ พระอนาคามีบุคคล ผู้ทำกิเลสทั้งหลายให้สิ้นไป โดยต้อง
กระตุ้นเตือน ต้องมีความพยายาม. บทว่า อุทฺธํ โสโตกนิฏฐคามิ
ได้แก่พระอนาคามีบุคคล ผู้บังเกิดในสุทธาวาสภูมิชั้นต่ำ ๔ ชั้น
ชั้นใดชั้นหนึ่ง จุตติจากภูมินั้นแล้ว เกิดในอกนิฏฐภูมิ โดยลำดับ
แล้วบรรลุพระอรหัต.

จบ อรรถกถาอนิจจสูตรที่ ๖

๗. ทุกขสูตร

[๗] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๗ จำพวกนี้ เป็นผู้ควร
ของค่านับ ฯลฯ เป็นนาบุญของโลกไม่มีนาบุญอื่นยิ่งกว่า ๗ จำพวก
เป็นไฉน บุคคลบางคนในโลกนี้ พิจารณาเห็นความทุกข์ มีความ
สำคัญว่าเป็นทุกข์ ทั้งรู้ว่าเป็นทุกข์ ในสังขารทั้งปวง ฯลฯ ดูก่อน
ภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๗ จำพวกนี้แล เป็นผู้ควรของค่านับ เป็นผู้ควร
ขอต้อนรับ เป็นผู้ควรของทำบุญ เป็นควรกระทำอัญชลี เป็น
นาบุญของโลกไม่มีนาบุญอื่นยิ่งกว่า.

จบ ทุกขสูตรที่ ๗

อรรถกถาทุกขสูตรที่ ๗

ทุกขสูตรที่ ๗ มีวินัยจลยดังต่อไปนี้.

บทว่า **ทุกขานุปสฺสึ** ได้แก่ บุคคลผู้ตามเห็นอาการคือ ความ
ไม่บีบคั้น โดยความเป็นทุกข์.

จบ อรรถกถาทุกขสูตรที่ ๗

๘. อนัตตสูตร

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๗ จำพวกนี้ เป็นผู้ควรของ
คำนับ ฯลฯ เป็นนาบุญของโลกไม่มีนาบุญอื่นยิ่งกว่า ๗ จำพวก
เป็นไฉน บุคคลบางคนในโลกนี้ พิจารณาเห็นว่าเป็นอนัตตา มีความ
สำคัญว่าเป็นอนัตตา ทั้งรู้ว่าเป็นอนัตตา ในธรรมทั้งปวง ฯลฯ
ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๗ จำพวกนี้แล เป็นผู้ควรของคำนับ ฯลฯ
เป็นนาบุญของโลกไม่มีนาบุญอื่นยิ่งกว่า.

จบ อนัตตา สูตรที่ ๘

อรรถกถาอนัตตสูตรที่ ๘

อนัตตสูตรที่ ๘ มีวินิจัยดังต่อไปนี้.

บทว่า อนตฺตานุปสฺสึ ได้แก่บุคคลผู้ตามเห็นอาการ คือ
ความไม่เป็นไปในอำนาจ ว่าธรรมทั้งหลายเป็นอนัตตา ดังนี้.

อรรถกถาอนัตตสูตรที่ ๘

๕. นิพพานสูตร

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๑ จำพวกนี้ เป็นผู้ควรของค่านับ เป็นผู้ควรของต้อนรับ เป็นผู้ควรของทำบุญ เป็นผู้ควรกระทำ อัญชลี เป็นนानุญของโลกไม่มีนानุญอื่นยิ่งกว่า ๑ จำพวกเป็นโณ บุคคลบางคนในโลกนี้ พิจารณาเห็นความเป็นสุข สำคัญว่าสุข ทั้งรู้ว่าเป็นสุข ในนิพพาน ตั้งใจมั่น ติดต่อกันไปไม่ขาดสาย มี ปัญญาหยั่งทราบ กระทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหา อาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ในปัจจุบันเข้าถึงอยู่ นี่เป็นบุคคลที่ ๑ เป็นผู้ควรของค่านับ ฯลฯ เป็นนानุญของโลกไม่มีนानุญอื่นยิ่งกว่า.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง บุคคลบางคนในโลกนี้ พิจารณาเห็นว่าเป็นสุข... มีปัญญาหยั่งทราบ เพราะความสิ้น อาสวะสู่ความสิ้นชีวิตของท่านนั้น ไม่ก่อนไม่หลังกัน นี่เป็น บุคคลที่ ๒ เป็นผู้ควรของค่านับ ฯลฯ เป็นนानุญของโลกไม่มี นานุญอื่นยิ่งกว่า.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง บุคคลบางคนในโลกนี้ พิจารณาเห็นว่าเป็นสุข... มีปัญญาหยั่งทราบ เพราะโอรัมภาคิย- สังโยชน์ ๕ สิ้นไป จักปรินิพพานในระหว่าง นี่เป็นบุคคลที่ ๓ เป็นผู้ควรของค่านับ ฯลฯ เป็นนานุญของโลกไม่มีนานุญอื่นยิ่งกว่า.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง บุคคลบางคนในโลกนี้
พิจารณาเห็นว่าเป็นสุข... มีปัญญาหยั่งทราบ เพราะโอรัมภาคิย-
สังโยชน์ ๕ ลึ้นไป จักปรินิพพานในเมื่ออายุเลยถึง นี่เป็น**บุคคลที่ ๔**
เป็นผู้ควรของค่านับ ฯลฯ เป็นนาบุญของโลกไม่มีนาบุญอื่นยิ่งกว่า.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง บุคคลบางคนในโลกนี้
พิจารณาเห็นว่าเป็นสุข... มีปัญญาหยั่งทราบ เพราะโอรัมภาคิย-
สังโยชน์ ๕ ลึ้นไป จักปรินิพพานโดยไม่ต้องใช้ความเพียรนัก นี่
เป็น**บุคคลที่ ๕** เป็นผู้ควรของค่านับ ฯลฯ เป็นนาบุญของโลก
ไม่มีนาบุญอื่นยิ่งกว่า.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง บุคคลบางคนในโลกนี้
พิจารณาเห็นว่าเป็นสุข... มีปัญญาหยั่งทราบ เพราะโอรัมภาคิย-
สังโยชน์ ๕ ลึ้นไป จักปรินิพพานด้วยต้องใช้ความเพียรเรี่ยวแรง
นี่เป็น**บุคคลที่ ๖** เป็นผู้ควรของค่านับ ฯลฯ เป็นนาบุญของโลก
ไม่มีนาบุญอื่นยิ่งกว่า.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อีกประการหนึ่ง บุคคลบางคนในโลกนี้
พิจารณาเห็นว่าเป็นสุข... มีปัญญาหยั่งทราบ เพราะโอรัมภาคิย-
สังโยชน์ ๕ ลึ้นไป เป็นมีกระแสในเบื้องบนไปสู่อกนิฏฐภพ นี่เป็น
บุคคลที่ ๗ เป็นผู้ควรของค่านับ ฯลฯ เป็นนาบุญของโลกไม่มี
นาบุญอื่นยิ่งกว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๗ จำพวกนี้แล เป็นผู้
ควรของค่านับ เป็นผู้ควรของค้อนรับ เป็นควรของการทำบุญ เป็น
ผู้ควรกระทำอัญชลี เป็นนาบุญของโลกไม่มีนาบุญอื่นยิ่งกว่า.

จบ นิพพานสูตรที่ ๕

พระสุตตันตปิฎก อังคุตรนิกาย สัตตก-อฏฐก-นวกนิบาต เล่ม ๔ - หน้าที่ 40

อรรถกถานิพพานสูตรที่ ๕

นิพพานสูตรที่ ๕ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า สุขานุปสฺสि ได้แก่ บุคคลผู้ตามเห็นด้วยญาณ (ปัญญา)
อย่างนี้ว่า พระนิพพานเป็นสุข.

จบ อรรถกถานิพพานสูตรที่ ๕

๑๐. นิททสวัตถุสูตร

[๑๘] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นิททสวัตถุ ๗ ประการนี้ ๗ ประการ เป็นไฉน คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มีความพอใจอย่างแรงกล้า ในการสมาทานสิกขาและเป็นผู้ได้ความยินดีในการสมาทานสิกขา ต่อไป ๑ เป็นผู้มีความพอใจอย่างแรงกล้าในการไคร่ครวญธรรม และ เป็นผู้ได้ความยินดีในการไคร่ครวญธรรมต่อไป ๑ เป็นผู้มีความพอใจอย่างแรงกล้าในอันที่จะกำจัดความอยาก และเป็นผู้ได้ความยินดี ในอันที่จะกำจัดความอยากต่อไป ๑ เป็นผู้มีความพอใจอย่างแรงกล้า ในการหลีกเร้นและเป็นผู้ได้ความยินดีในการหลีกเร้นต่อไป ๑ เป็นผู้ มีความพอใจอย่างแรงกล้าในการปรารภความเพียร และเป็นผู้ ได้ความยินดีในการปรารภความเพียรต่อไป ๑ เป็นผู้มีความพอใจ อย่างแรงกล้าในความเป็นผู้มีสติรอบคอบ และเป็นผู้ได้ความยินดี ในความเป็นผู้มีสติรอบคอบต่อไป ๑ เป็นผู้มีความพอใจอย่างแรงกล้า ในการแทงตลอดด้วยทักขุ และเป็นผู้ได้ความยินดีในการแทงตลอด ด้วยทักขุต่อไป ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นิททสวัตถุ ๗ ประการนี้แล.

จบ นิททสวัตถุสูตรที่ ๑๐

พระสุตตันตปิฎก อังคุตรนิกาย สัตตก-อฎฐก-นวกนิบาต เล่ม ๔ - หน้าที่ 42

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. อนุสยสูตรที่ ๑ ๒. อนุสยสูตรที่ ๒ ๓. กุลสูตร
๔. ปุคคสูตร ๕. อุทกุปมสูตร ๖. อนิจจาสูตร ๗. ทุกขสูตร
๘. อนัตตาสสูตร ๙. นิพพานสูตร ๑๐. นิทสวัตถสูตร

จบ อนุสยวรรคที่ ๒

วัชชีวรรคที่ ๓

๑. สารันททสูตร

[๑๕] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ สารันท-
เจติย์ ใกล้กรุงเวสาลี ครั้งนั้นแล เจ้าลิจฉวีหลายพระองค์ด้วยกัน
พากันเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ทรงถวายบังคม
พระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ประทับนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว
พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกะเจ้าลิจฉวีเหล่านั้นว่า ดูก่อนลิจฉวี
ทั้งหลาย เราจักแสดงอุปทานิยธรรม ๗ ประการ แก่ท่านทั้งหลาย
ท่านทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว เจ้าลิจฉวีเหล่านั้น
ทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า
ดูก่อนลิจฉวีทั้งหลาย อุปทานิยธรรม ๗ ประการเป็นไฉน คือ
ชาววัชชีจักหมั่นประชุมกันเนื่องนิศย์ เพียงใด ชาววัชชีพึงหวัง
ความเจริญได้แน่นอน ไม่พึงหวังความเสื่อมเลย เพียงนั้น, ชาววัชชี
เมื่อประชุมก็จักพร้อมเพรียงกันประชุม เมื่อเลิกประชุมก็พร้อมเพรียง
กันเลิกประชุมและจักพร้อมเพรียงช่วยกันทำกิจที่ควรทำ เพียงใด
ชาววัชชีพึงหวังความเจริญ ได้แน่นอน ไม่พึงหวังความเสื่อมเลย
เพียงนั้น, ชาววัชชีจักไม่บัญญัติสิ่งที่ยังไม่บัญญัติ จักไม่ถอนสิ่ง
ที่ท่านบัญญัติไว้แล้ว ประพฤติมั่นอยู่ในธรรมของชาววัชชีครั้ง
โบราณ ตามที่ท่านบัญญัติไว้ เพียงใด ชาววัชชีพึงหวังความเจริญ
ได้แน่นอน ไม่พึงหวังความเสื่อมเลย เพียงนั้น, ชาววัชชีจักสักการะ
เคารพ นับถือ บูชาท่านวัชชีผู้ใหญ่ทั้งหลาย และจักสำคัญถ้อยคำ

แห่งท่านเหล่านั้น ว่าเป็นถ้อยคำอันตนพึงเชื่อฟัง เพียงใด ชาววัชชี
พึงหวังความเจริญได้แน่นอน ไม่พึงหวังความเสื่อมเลย เพียงนั้น
ชาววัชชีจักไม่ข่มขืนบังคับปกครองหญิงในสกุล เพียงใด ชาววัชชี
พึงหวังความเจริญได้แน่นอน ไม่พึงหวังความเสื่อมเลย เพียงนั้น,
ชาววัชชียังคงสักการะ เคารพ นับถือ, บูชาเจดีย์สถานของชาววัชชี
ทั้งภายในและภายนอก และไม่ลบหลู่พลีกรรมอันชอบธรรม ซึ่งเคยให้
เคยทำแก่เจดีย์สถานเหล่านั้น เพียงใด ชาววัชชีพึงหวังความเจริญ
ได้แน่นอน ไม่พึงหวังความเสื่อมเลย เพียงนั้น, ชาววัชชีจักถวาย
ความอารักขา ความคุ้มครอง ป้องกันโดยชอบธรรมในพระอรหันต์
ทั้งหลาย เป็นอย่างดี ด้วยหวังว่า โฉนพระอรหันต์ทั้งหลายที่ยัง
ไม่มา พึงมาสู่แคว้นแคว้น และที่มาแล้ว พึงอยู่เป็นสุขเพียงใด ชาว
วัชชีพึงหวังความเจริญได้แน่นอน ไม่พึงหวังความเสื่อมเลย เพียงนั้น.
คู่ก่อนลิจฉวีทั้งหลาย อปริหานิยธรรม ๗ ประการนี้ จักตั้งอยู่ใน
ชาววัชชี ละชาววัชชียังปรากฏอยู่ในอปริหานิยธรรม ๗ ประการ
นี้ เพียงใด ชาววัชชีพึงหวังความเจริญได้แน่นอน ไม่พึงหวังความ
เสื่อมเลย เพียงนั้น.

จบ สารัณททสูตรที่ ๑

วัชชีวรรคที่ ๓

อรรถกถาสารัณทสูตรที่ ๑

วรรคที่ ๓ สารัณทสูตรที่ ๑ มีวินัยดังต่อไปนี้.

บทว่า สารนุทเท เจติเย ได้แก่ในวิหารมีชื่ออย่างนั้น.
ได้ยิ่นว่า เมื่อพระตถาคตยังไม่เสด็จอุบัติ สถานที่อยู่ของยักข
ชื่อสารันททะ ได้กลายเป็นเจติย์. ครั้งนั้น ชนทั้งหลายได้พากัน
สร้างวิหารถวายพระผู้มีพระภาคเจ้า ที่เจติย์นั้นแล. บทว่า ยาวกิณฺณจ
แปลว่า ตลอดกาลเพียงไร. บทว่า อภินุสนฺนิปาตา ความว่า ประชุม
กันวันละ ๓ ครั้งก็ดี ประชุมกันเป็นระยะ ๆ ก็ดี ชื่อว่า ประชุมกัน
เนื่อง ๆ. บทว่า บทว่า สนฺนิปาตพหุลา ความว่า ชื่อว่า มากด้วยการประชุม
เพราะยุดิกันไม่ได้ว่าทั้งวันวาน ทั้งในวันก่อน ๆ เราก็ประชุมแล้ว
เพื่อประโยชน์อะไรจึงประชุมกันวันนี้อีก. คำว่า วุฑฺฒิเยว ลิจฺฉวี
วชฺชินํ ปาฏิภงฺขา โน ปริหานิ ความจริงเจ้าลิจฉวี เมื่อไม่ประชุม
กันเนื่อง ๆ ย่อมไม่ได้สดับข่าวสาสน์อันมาในทิศทั้งหลายเลย.
แต่นั้นย่อมไม่ทราบว่ เขตแดนหมู่บ้านโน้น หรือเขตแดนนิคมโน้น
วุ่นวายกัน พวกโจรสตงสมกันอยู่ในที่โน้น ฝ่ายพวกโจร ครั้นรู้ว่า
เจ้าทั้งหลายพากันประมาทแล้ว ก็โจรดีหมู่บ้านเป็นคั่น ทำชนบท
ให้เสียหาย. ความเสื่อมเสียย่อมมีแก่เจ้าทั้งหลายด้วยอาการอย่างนี้.
แต่เมื่อประชุมกันเนื่อง ๆ ย่อมได้ฟังเรื่องนั้น ๆ จากนั้น ก็ได้ส่ง
กองกำลังไปกระทำการปราบศัตรู. แม้พวกโจรก็คิดว่า เจ้าทั้งหลาย
ไม่ประมาทแล้ว พวกเราไม่อาจเที่ยวไปโดยคุมกันเป็นพวก ๆ ดังนี้

แล้วก็พากันแตกหนีไป. เจ้าทั้งหลายจึงมีความเจริญด้วยอาการ
อย่างนี้. ด้วยเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า **วุฑฺฒิเยว ลิจฺจวี
วชฺชินํ ปาฏิกฺกฺขา โน ปริหานิ.**

ในบทว่า **สมคฺคา** เป็นต้นมีวินิจัยดังต่อไปนี้. เมื่อสิ้นเสียงกลอง
เรียกประชุม พวกเจ้าวัชชี กระทำความบ้ายเบี่ยงว่า วันนี้เรามีกิจ
เรามีการมงคล ดังนี้ เชื่อว่าเป็นผู้ไม่มีความพร้อมเพรียงกันประชุม
หนึ่ง พวกเจ้าวัชชี พอได้สดับเสียงกลอง กำลังบริโภคอาหารที่ดี
กำลังประดับก็ดี กำลังนุ่งผ้าอยู่ก็ดี บริโภคอาหารได้ครึ่งหนึ่ง ประดับ
ตัวครึ่งเดียว กำลังนุ่งผ้าก็มาประชุม เชื่อว่าย่อมพร้อมเพรียงกัน
ประชุม. อนึ่งพวกเจ้าวัชชี ประชุมคิดปรึกษากันทำกิจที่ควรทำแล้ว
แต่ไม่พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม เชื่อว่า ไม่พร้อมเพรียงกันเลิก
ประชุม. ด้วยว่าเมื่อพวกเจ้าวัชชี เลิกประชุมกันอย่างนี้ พวกเจ้า
วัชชีที่เลิกไปก่อน ย่อมมีปริวิตกอย่างนี้ว่า พวกเราได้สดับแต่เรื่อง
นอกประเด็นทั้งนั้น บัดนี้จักมีเรื่องวินิจัยกันดังนี้. อนึ่ง พวกเจ้าวัชชี
เมื่อพร้อมเพรียงกันเลิกประชุม เชื่อว่า ย่อมเป็นผู้พร้อมเพรียงกันเลิก
ประชุม.

อีกอย่างหนึ่ง เมื่อพวกเจ้าวัชชี สดับว่า คามสีมาหรือนิคมสีมา
ในที่ชื่อโน้นวุ่นวายหรือ มีพวกโจรส้องสมุคคปลัน กล่าววว่า ใคร
จักไปกระทำการปราบพวกศัตรู ดังนี้แล้วก็แย่งกันไปกล่าวว่า
เราก่อน เราก่อน เชื่อว่าเป็นผู้พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม. แต่เมื่อ
การงานของเจ้าวัชชีผู้หนึ่ง ต้องหยุดชงักลง พวกเจ้าวัชชีนอกนั้น
ต่างก็ส่งบุตรและพี่น้องชายไปช่วยเหลือ เจ้าวัชชีบ้าง พวกเจ้าวัชชี

ทั้งหมดอย่าได้พูดกะเจ้าผู้เป็นอาคันตุกะว่า จงไปเรือนของเจ้าวัชชีโน้น จงไปเรือนของเจ้าวัชชีโน้น ดังนี้ต่างพร้อมเพรียงกันสงเคราะห์บ้าง เมื่อการมงคลก็ดี โรคก็ดี ก็หรือว่าเมื่อสุขทุกข์เช่นนั้นอย่างอื่นเกิดขึ้นแก่เจ้าวัชชีคนหนึ่ง พวกเจ้าวัชชีทั้งหมด ก็พากันเป็นสหายในการงานนั้นบ้าง ชื่อว่า ย่อมเป็นผู้พร้อมเพรียงช่วยกระทำกิจที่เจ้าวัชชีควรกระทำ.

ในบทว่า **อุปปลยุตฺต** เป็นต้น มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ พวกเจ้าวัชชีเมื่อให้เก็บส่วยภาษีหรือค่าสินไหมที่ไม่ได้กระทำไว้ในกาลก่อน ชื่อว่า ย่อมบัญญัติข้อที่ยังไม่ได้บัญญัติ อนึ่ง พวกเจ้าวัชชีเมื่อให้เก็บส่วยเป็นต้น เฉพาะที่มีอยู่ตามประเพณีโบราณ ชื่อว่า ย่อมไม่ถอนข้อที่บัญญัติได้แล้ว. พวกเจ้าวัชชี ตัดสินพวกมนุษย์ที่ถูกเจ้าหน้าที่จับมาแสดงว่าเป็นโจร ตั้งลงโทษเสร็จเด็ดขาดชื่อว่า ถือวัชชีธรรมของเก่าปฏิบัติ. เมื่อพวกเจ้าวัชชีเหล่านั้นบัญญัติข้อที่ไม่เคยบัญญัติไว้ พวกมนุษย์ผู้ถูกภาษีใหม่เอี่ยมเป็นต้น บิบบันปรึกษากันว่า พวกเราถูกพวกเจ้าวัชชีเบียดเบียนเหลือเกิน ใครเล่าจักทนอยู่ในแคว้นของพวกเจ้าเหล่านั้นได้ดังนี้แล้ว พากันอพยพไปยังปลายเป็นเป็นโจรบ้าง เป็นพวกของโจรบ้างพากันปล้นชาวชนบท. เมื่อเจ้าวัชชีเหล่านั้น ถอนข้อบัญญัติ ที่บัญญัติไว้แล้วไม่เก็บส่วยเป็นต้น ที่มีอยู่แล้วตามประเพณี เรือนคลัง ย่อมเสื่อมลง ลำดับนั้น ชนทั้งหลาย มีพลม้า พลช้าง กองทหาร และนักสนม เป็นต้น เมื่อไม่ได้รับค่าจ้าง ที่เคยมีเป็นประจำ ย่อมเสื่อมถอยจากเรี่ยวแรงและกำลัง. ชนเหล่านั้น ย่อมทนความเป็น

พลรบไม่ได้ อดทนต่อความปรนนิบัติมิได้. เมื่อเจ้าวัชชีทั้งหลาย
ไม่ยี่ดวัชชีธรรมของเก่าปฏิบัติ พวกมนุษย์ในแคว้นแคว้น พวกกันโกรธ
ว่า เจ้าวัชชีทั้งหลาย ตัดสินบุตรบิดาของเรา ผู้ไม่เป็นโจรให้กลายเป็น
โจรแล้ว ทำลายทรัพย์เสียดังนี้ ดังนี้แล้วพากันอพยพไปอยู่
ชายแดน เป็นโจรบ้าง เป็นพวกของโจรบ้าง พากันปล้นชนบท เจ้า
ทั้งหลายย่อมมีแต่ความเสื่อมด้วยอาการอย่างนี้ แต่เมื่อเจ้าวัชชี
ทั้งหลาย ไม่บัญญัติข้อที่มีบัญญัติไว้ พวกมนุษย์ต่างกันยินดี
ว่าเรารับว่า เจ้าทั้งหลาย ทำตามข้อบัญญัติที่เคยมีมาแล้วตามประเพณี
เท่านั้น ดังนี้แล้ว ย่อมจัดแจงการงานมีกสิกรรมและพานิชยกรรม
เป็นต้น ให้สำเร็จผล เมื่อเจ้าวัชชีทั้งหลาย ไม่ถอนข้อที่บัญญัติไว้
เก็บภาษีเป็นต้น ที่เคยมีมาตามประเพณี เรือนคลังก็ย่อมเพิ่มพูน
แต่นั้น พลช้าง พลม้า พลเดินเท้า และนางสนมเป็นต้น เมื่อได้ค่าจ้าง
ตามที่มีเป็นประจำ ย่อมสมบูรณ์ด้วยเรี่ยวแรงและกำลัง ย่อม
อดทนต่อการรบ และอดทนต่อการปรนนิบัติบำรุง. เมื่อเจ้าวัชชี
ทั้งหลาย ยี่ดวัชชีธรรมของเก่าประพฤติ พวกมนุษย์ก็ไม่เพ่งโทษ
ต่อเจ้าทั้งหลาย ทรงกระทำตามประเพณีโบราณ พระองค์เองก็รักษา
นิติธรรม อันแสนาบดีและอุปราชผู้ฉลาดในประโยชน์รักษาแล้ว
ทรงให้สอนคัมภีร์ตามประเพณี ทรงให้ลงอาญาที่เหมาะสมเท่านั้น
พวกเจ้าเหล่านี้ไม่มีความผิด พวกเราต่างหากมีกรรมผิด ดังนี้
แล้ว พากันไม่ประมาทกระทำการงานทั้งหลายจึงมีแก่ความเจริญ
ด้วยอาการอย่างนี้.

บทว่า **สกุริสฺสฺสนฺติ** ความว่า เจ้าวัชชีทั้งหลาย เมื่อกระทำ
สักการะอย่างใดอย่างหนึ่ง แก่เจ้าวัชชีผู้ใหญ่เหล่านั้น จักกระทำ
แต่สิ่งที่ดีเท่านั้น. บทว่า **ครุกรสฺสฺสนฺติ** ความว่า จักเข้าไปตั้งความ
เคารพ กระทำ. บทว่า **มานสฺสฺสนฺติ** ความว่า จักเป็นที่รักด้วยความ
นับถือ. บทว่า **ปุเชสฺสฺสนฺติ** ความว่า จักบูชาด้วยการบูชาด้วยสัจจะ
บทว่า **โสตพฺพํ มณฺณิสฺสฺสนฺติ** ความว่า พวกเจ้าวัชชี ไปประพฤติ
วันละ ๒ - ๓ ครั้ง สำคัญถ้อยคำของเจ้าวัชชีผู้ใหญ่เหล่านั้นว่าฟัง
ควรเชื่อถือ. บรรดาเจ้าวัชชีเหล่านั้น เจ้าวัชชีเหล่าใดไม่ทำสักการะ
เป็นต้นแก่เจ้าวัชชีผู้ใหญ่ หรือไม่ไปปรนนิบัติเจ้าวัชชีผู้ใหญ่เหล่านั้น
เพื่อประโยชน์แก่การรับโอวาทอย่างนี้ เจ้าวัชชีเหล่านั้น เป็นอันเจ้า-
วัชชีผู้ใหญ่เหล่านั้นทอดทิ้งเสียแล้ว ไม่ให้โอวาท เพลินแต่
การเล่น ย่อมเสื่อมจากราชการ แต่เจ้าวัชชีเหล่าใด ย่อมปฏิบัติ
โดยประการนั้นอยู่ เจ้าวัชชีผู้ใหญ่ ย่อมบอกประเพณีโบราณ
แก่เจ้าวัชชีเหล่านั้นว่า กิจนี้ควรทำ กิจนี้ไม่ควรทำ แม้ถึงคราว
สงคราม ก็แสดงอุบายว่า ควรเข้าไปอย่างนี้ ควรออกอย่างนี้.
เจ้าวัชชีเหล่านั้น เมื่อถูกเจ้าวัชชีผู้ใหญ่โอวาทอยู่ ปฏิบัติตามโอวาท
ย่อมอาจดำรงประเพณีแห่งราชการ ด้วยเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า
จึงตรัสว่า **วฺชฺชณฺเวยว ลิจฺฉวี วชฺชินํ ปาณฺณิกงฺขา** ดังนี้.

บทว่า **กฺกุลิตฺถิโย** ได้แก่หญิงแม่เรือนไม่สกุล. บทว่า **กฺกุลฺกฺกุมาริโย**
ได้แก่ ธิดาทั้งหลาย ของหญิงแม่เรือนเหล่านั้น. บทว่า **โอกฺกสฺส**
หรือบทว่า **ปสฺสยฺห** นี้เป็นชื่อของอาการคือการข่มขืนนั้นแล. บาลีว่า
โอกาสฺ ดังนี้ก็มี. ในบทเหล่านั้น บทว่า **โอกฺกสฺส** แปลว่า ชุคมา

คือครามา. บทว่า ปสฺยหฺ แปลว่า ครอบงำ คือ บังคับ ความจริง
เมื่อเจ้าเหล่านั้นกระทำอย่างนั้น มนุษย์ทั้งหลายในแคว้นกัโอรธ
ว่า ทั้งบุตรและพี่น้องในเรือนของพวกเรา ทั้งธิดาที่เราเช็ดน้ำลาย
และน้ำมูกเป็นต้น ออกหน้าเลี้ยงให้เจริญเติบโต เจ้าวัชชี
เหล่านั้น จับไปโดยพลการให้อยู่เสียในเรือนของตนอย่างนี้แล้ว
พากันไปขายแดนเป็นโจรบ้าง เป็นพรรคพวกของโจรบ้าง ปล้น
ชนบท. เมื่อเจ้าวัชชีไม่กระทำอย่างนั้น พวกมนุษย์ในแคว้น
เป็นขวนขวายน้อย กระทำการทำงานของตน ย่อมทำคลังหลวง
ให้เพิ่มพูน พึงทราบความเจริญและความเสื่อมในข้อนี้ ด้วยอาการ
อย่างนี้.

บทว่า วชฺชินํ วชฺชีเจตฺติยานิ ความว่า สถานที่ของยักษ์
อันได้นานว่า เจตีย์ อันเขาดกแต่งให้วิจิตรในแคว้นวัชชี ของเจ้า-
วัชชีทั้งหลาย. บทว่า อพฺภนฺตรานิ ได้แก่ตั้งอยู่ภายนอกพระนคร.
บทว่า ทินฺนปฺพุพฺพํ กตฺตปฺพุพฺพํ แปลว่า ที่ให้และกระทำความแต่ก่อน
บทว่า โน ปริหาเปสฺสฺสนฺติ ได้แก่ เจ้าวัชชีทั้งหลาย จักไม่ลดคง
กระทำตามที่เป็นอยู่แล้วนั้นแล. จริงอยู่ เมื่อเจ้าวัชชีทั้งหลายลด
พลีกรรมที่เป็นธรรม เทวดาทั้งหลายก็ไม่กระทำการอารักขา ที่
จัดไว้เป็นอย่างดี แม้เมื่อไม่อาจจะให้เกิดสุขที่ยังไม่เกิด ย่อมทำ
โรคไธ โรคศิรষะ เป็นต้น ที่เกิดแล้วให้กำเริบ เมื่อเกิดสงคราม
ก็ไม่เป็นพรรคพวกด้วย แต่เมื่อพวกเจ้าวัชชีไม่ลดพลีกรรม เทวดา
ทั้งหลายก็กระทำการอารักขาที่จัดแจงเป็นอย่างดี แม้เมื่อไม่สามารถ
จะให้เกิดสุขที่ยังไม่เกิดได้ ทั้งยังเป็นพรรคพวกคราวมีสงคราม

ด้วยเหตุนี้ พึงทราบความเจริญและความเสื่อมในข้อนี้ ด้วยประการ
ดังนี้.

ในบทว่า **ธมฺมการุขาวรณคฺคฺติ** มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้. อารักขา
นี้แหละ ชื่อว่าป้องกัน เพราะป้องกันโดยประการที่สิ่งที่น่าปรารถนา
จะไม่มาถึง ชื่อว่าคุ้มครอง เพราะคุ้มครองโดยประการที่สิ่งน่า
ปรารถนาไม่เสียหาย ในอารักขานั้นการใช้องค์กำลังห้อมล้อมรักษา
หาชื่อว่า ธรรมการุขาวรณคฺคฺติสำหรับบรรพชิตไม่. ส่วนการ
กระทำโดยประการที่คฤหัสถ์ทั้งหลาย ไม่แผ้วถางต้นไม้ในป่า
ใกล้วิหาร ชาวไร่ไม่ลงพืชเขาวิหาร ไม่จับปลาในสระใกล้วิหาร ชื่อว่า
ธรรมการุขาวรณคฺคฺติ บทว่า **กีนฺติ** แปลว่า เพราะเหตุไรหนอ.

ในคำว่า **ธมฺมการุขาวรณคฺคฺติ** นั้นมีวินิจฉัยดังนี้.

เจ้าวัชชีผู้ไม่ปรารถนาการมาของพระอรหันต์ทั้งหลาย
ผู้ยังไม่มา ย่อมเชื่อว่าเป็นผู้ไม่มีศรัทธา ไม่มีความเลื่อมใส เมื่อ
บรรพชิต มาถึงแล้ว คนไม่กระทำการต้อนรับ ไปก็ไม่ยอมพบ
ไม่ทำการปฏิสันถาร ไม่ถามปัญหา ไม่ฟังธรรม ไม่ถวายทาน
ไม่ฟังการอนุโมทนา ไม่จัดแจงที่พักอาศัยให้ เมื่อเป็นเช่นนั้น
กิตติศัพท์ไม่ดีงาม ของเจ้าวัชชีเหล่านั้น ย่อมขจรไปว่า เจ้าชื่อนั้น
เป็นผู้ไม่มีศรัทธา ไม่มีความเลื่อมใส เมื่อบรรพชิตมาถึงแล้ว
ไม่ออกไปต้อนรับ ฯลฯ ไม่จัดแจงที่พักอาศัยให้. บรรพชิตทั้งหลาย
ได้ฟังดังนั้นแล้ว แม้ไปทางประตูเมือง ก็ไม่เข้าเมือง เมื่อเป็นเช่นนั้น
พระอรหันต์ ที่ยังไม่มาก็ไม่มา แต่ที่มาแล้ว เมื่ออยู่ไม่ผาสุก ผู้ที่
ไม่รู้แล้วมาก็ตั้งใจว่าจักอยู่จึงพากันมา ใครเล่าจักอยู่ได้ โดยการ

ไม่นำพาทั้งนี้ของพวกเจ้าเหล่านี้ แล้วก็พากันออกไป เมื่อเป็น
เช่นนี้ เมื่อพระอรหันต์ที่ยังไม่มา ก็ไม่มาที่มาแล้วก็อยู่เป็นทุกข์
ประเทศนั้นก็ชื่อว่า ไม่เป็นที่น่าอยู่สำหรับบรรพชิต. นั้น การ
อารักขาของเทวดาก็ไม่มี เมื่อการอารักขาของเทวดาไม่มี พวก
อมนุษย์ย่อมได้โอกาส อมนุษย์จะหนาแน่น ย่อมทำพยาธิที่ยัง
ไม่เกิดขึ้น บุญอันเป็นวัตถุแห่งการเห็นผู้มีศีล และถามปัญหา
เป็นต้นก็จะไม่มาถึง. โดยปริยายตรงกันข้าม ธรรมฝ่ายขาว (กุศล)
ตามที่กล่าวแล้ว ก็จะเกิดขึ้น เพราะเหตุนี้ พึงทราบความเจริญ
และความเสื่อมในเรื่องนี้ด้วยอาการอย่างนี้.

จบ อรรถกถาสารัณททสูตรที่ ๑

๒. วัธสการสูตร

[๒๐] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ ภูเขา
กิชนกูฏ ใกล้กรุงราชคฤห์ ก็โดยสมัยนั้นแล พระเจ้าแผ่นดินมคธ
พระนามว่าชาตศัตรูเวเทหิบุตร ทรงพระประสงค์จะยตราทัพ
ไปย่ำยีชาววัชชี ท้าวเธอจึงตรัสอย่างนี้ว่า เราจักตัดเจ้าวัชชีผู้มีฤทธิ์
มีอานุภาพมากอย่างนี้ ๆ ให้ขาดสูญ ให้พินาศ ให้ถึงความย่อยยับ
ดับสูญ ครั้นนั้นแล พระเจ้าแผ่นดินมคธพระนามว่าชาตศัตรู-
เวเทหิบุตร จึงตรัสเรียกวัธสการพราหมณ์มหาอำมาตย์ของแคว้น-
มคธมาปรึกษาว่า ก่อนท่านพราหมณ์ เชิญท่านเข้าไปเฝ้าพระผู้-
มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ จงถวายบังคมพระบาทของพระผู้มี-
พระภาคเจ้าด้วยเศียรเกล้าตามคำสั่งของเรา จงทูลถามถึงความ
เป็นผู้มีพระอาพาธน้อย มีพระโรคเบาบาง กระปรี้กระเปร่า ทรงมี
กำลัง ความอยู่สำราญว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระเจ้าแผ่นดิน
มคธพระนามว่าชาตศัตรูเวเทหิบุตร ทรงถวายบังคมพระบาท
พระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยเศียรเกล้า ทรงทูลถามถึงความเป็นผู้มี
พระอาพาธน้อย มีพระโรคเบาบาง กระปรี้กระเปร่า ทรงมีกำลัง
ความอยู่สำราญ และจงกราบทูลอย่างนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
พระเจ้าแผ่นดินมคธพระนามว่าชาตศัตรูเวเทหิบุตร ทรงพระ
ประสงค์จะยตราทัพไปย่ำยีชาววัชชี ท้าวเธอตรัสอย่างนี้ว่า
เราจักตัดเจ้าวัชชีผู้มีฤทธิ์มีอานุภาพมากอย่างนี้ ๆ ให้ขาดสูญ
ให้พินาศ ให้ถึงความย่อยยับดับสูญ ดังนี้ ท่านจงสำเหนียกพระดำรัส
ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพยากรณ์นั้นไว้ให้ดี แล้วมาบอกแก่เรา

พระตถาคตเจ้าทั้งหลายจะไม่ตรัสพระดำรัสที่คลาดเคลื่อนจากความจริงเลย วัสสการพราหมณ์มหาอำมาตย์แห่งแคว้นมคธ รับพระราชโองการพระเจ้าแผ่นดินมคธพระนามว่าอชาตศัตรูเวเทหิบุตร แล้วเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ได้ปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว จึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระโคตมเจริญ พระเจ้าแผ่นดินมคธพระนามว่าอชาตศัตรูเวเทหิบุตร. ทรงถวายบังคมพระบาทของพระโคตมผู้เจริญด้วยเศียรเกล้า ทรงกราบทูลถามถึงความเป็นผู้มีพระอาพาธน้อย มีพระโรคเบาบาง กระปรี้กระเปร่า ทรงมีกำลัง ความอยู่สำราญ ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ พระเจ้าแผ่นดินมคธทรงพระนามว่าอชาตศัตรูเวเทหิบุตร ทรงมีพระประสงค์จะยตราทัพไปย่ำยีชาววัชชี ท้าวเธอตรัสอย่างนี้ว่า จักตัดเจ้าวัชชีผู้มีฤทธิ์มีอานุภาพมาก อย่างนี้ ๆ ให้ขาดสูญ ให้พินาศ ให้ถึงความย่อยยับดับสูญ.

ก็สมัยนั้นแล ท่านพระอานนที่ยืนถวายงานพัดพระผู้มีพระภาคเจ้า อยู่ ณ เบื้องพระปฐมฐานงค์ ครั้นนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถามท่านพระอานนทว่า คุณก่อนอานนท เธอได้สดับมาแล้วดังนี้หรือว่า ชาววัชชีหมั่นประชุมกันเนื่องนิศย์ พระอานนทกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์เจริญ ข้าพระองค์ได้สดับมาว่า ชาววัชชีหมั่นประชุมกันเนื่องนิศย์ พระเจ้าข้า.

พ. คุณก่อนอานนทฺ์ ชาววัชชีจักประชุมกันเนื่องนิตย์ เพียงใด
ชาววัชชีพึงหวังความเจริญได้แน่นอน ไม่พึงหวังความเสื่อมเลย
เพียงนั้น คุณก่อนอานนทฺ์ เธอสดับมาแล้วดังนี้หรือว่า ชาววัชชีเมื่อ
ประชุมก็พร้อมเพรียงกันประชุม เมื่อเลิกประชุมก็พร้อมเพรียง
กันเลิกประชุมพร้อมเพรียงช่วยกันทำกิจที่ควรทำ.

อา. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ได้สดับมาว่า ชาว-
วัชชีเมื่อประชุม ก็พร้อมเพรียงกันประชุม เมื่อเลิกประชุมก็
พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม พร้อมเพรียงช่วยกันทำกิจที่ควรทำ
พระเจ้าข้า.

พ. คุณก่อนอานนทฺ์ ชาววัชชีเมื่อประชุมก็พร้อมเพรียงกัน
ประชุม เมื่อเลิกประชุมก็พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม พร้อมเพรียง
ช่วยกันทำกิจที่ควรทำ เพียงใด ชาววัชชีพึงหวังความเจริญได้
แน่นอน ไม่พึงหวังความเสื่อมเลย เพียงนั้น คุณก่อนอานนทฺ์ เธอได้
สดับมาแล้วดังนี้หรือว่า ชาววัชชีไม่บัญญัติสิ่งที่ยังไม่ได้บัญญัติ
ไม่เพิกถอนสิ่งที่บัญญัติแล้ว ประพฤติมันอยู่ในธรรมของชาววัชชี
ตามที่ได้บัญญัติไว้ในครั้งก่อน.

อา. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ได้สดับมาว่า ชาววัชชี
ไม่บัญญัติสิ่งที่ยังไม่ได้บัญญัติ ไม่เพิกถอนสิ่งที่บัญญัติไว้แล้ว
ประพฤติดมันอยู่ในธรรมของชาววัชชี ตามที่ได้บัญญัติไว้ในครั้งก่อน
พระเจ้าข้า.

พ. คุณก่อนอานนทฺ์ ชาววัชชีจักไม่บัญญัติสิ่งที่ยังไม่ได้บัญญัติ
ไม่เพิกถอนสิ่งที่บัญญัติไว้แล้ว จักประพฤติดมันอยู่ในธรรมของ

ชาววัชชี ตามที่บัญญัติไว้ในครั้งก่อน ๆ เพียงใด ชาววัชชีพึงหวัง
ความเจริญได้แน่นอน ไม่พึงหวังความเสื่อมเลย เพียงนั้น ก่อน
อนนทฺ เธอได้สดับมาดังนี้หรือว่า ชาววัชชียังสักการะ เคารพ
นับถือ บูชา ชาววัชชีใหญ่ และข่อมสำคัญถ้อยคำแห่งท่านเหล่านั้น
ว่าเป็นถ้อยคำอันนี้พึงเชื่อฟัง.

อา. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ได้สดับมาว่า ชาว-
วัชชียังสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ชาววัชชีใหญ่ และข่อม
สำคัญถ้อยคำแห่งท่านเหล่านั้นว่า เป็นถ้อยคำอันตนพึงเชื่อฟัง
พระเจ้าข้า.

พ. คู่ก่อนอนนทฺ ชาววัชชียังสักการะ เคารพ นับถือ บูชา
ชาววัชชีใหญ่ และจักสำคัญถ้อยคำแห่งท่านเหล่านั้นว่าเป็น
ถ้อยคำอันตนพึงเชื่อฟัง เพียงใด ชาววัชชีพึงหวังความเจริญได้
แน่นอน ไม่พึงหวังความเสื่อมเลย เพียงนั้น ก่อนอนนทฺ เธอได้
สดับมาดังนี้หรือว่า ชาววัชชีไม่ข่มขืนบังคับปกครองหญิงในสกุล.

อา. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ได้สดับมาว่า ชาววัชชี
ไม่ข่มขืนบังคับปกครองหญิงในสกุล พระเจ้าข้า.

พ. ก่อนอนนทฺชาววัชชีไม่ข่มขืนบังคับปกครองหญิงในสกุล
เพียงใด ชาววัชชีพึงหวังความเจริญได้แน่นอน ไม่พึงหวังความ
เสื่อมเลย เพียงนั้น ก่อนอนนทฺ เธอได้สดับมาดังนี้หรือว่า ชาว-
วัชชียังคงสักการะ เคารพ นับถือ บูชา เจตีสถานของชาววัชชี
ทั้งภายในภายนอก และไม่ลบหลู่พลีกรรมอันชอบธรรมซึ่งเคยให้
เคยทำแก่เจตีสถานเหล่านั้น.

อา. ข้าพระองค์เจริญ ข้าพระองค์ได้สดับมาว่า ชาว-
วัชชียังคงสักการะ เคารพนับถือ บูชา เจตีสถานของชาววัชชี
ทั้งภายในภายนอก และไม่ลบล้างพิธีกรรมอันชอบธรรมซึ่งเคย
ให้เคยทำแก่เจตีสถานเหล่านั้น พระเจ้าข้า.

พ. ก่อนอนันท์ชาววัชชีจักสักการะ เคารพ นับถือ บูชา
เจตีสถานของชาววัชชี ทั้งภายในภายนอก และจักไม่ลบล้าง-
พิธีกรรมอันชอบธรรมซึ่งเคยให้ เคยทำแก่เจตีสถานเหล่านั้น
เพียงใด ชาววัชชีพึงหวังความเจริญได้แน่นอน ไม่พึงหวังความ
เสื่อมเลย เพียงนั้น ก่อนอนันท์ เธอได้สดับมาดังนี้หรือว่าชาว-
วัชชีถวายเป็นความรัก ความคุ้มครอง ป้องกัน อันชอบธรรม
ในพระอรหันต์ทั้งหลาย เป็นอย่างดี ด้วยหวังว่า ไฉนพระอรหันต์
ทั้งหลายที่ยังไม่มา พึงมาสู่แว่นแคว้น และที่มาแล้วพึงอยู่เป็นสุข.

อา. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ได้สดับมาว่า ชาววัชชี
จักถวายเป็นความรัก ความคุ้มครอง ป้องกัน อันชอบธรรมใน
พระอรหันต์ทั้งหลายเป็นอย่างดี ด้วยหวังว่า ไฉนพระอรหันต์ทั้งหลาย
ที่ยังไม่มา พึงมาสู่แว่นแคว้น และที่มาแล้วพึงอยู่เป็นสุข พระเจ้าข้า

พ. ก่อนอนันท์ ชาววัชชีจักถวายเป็นความรัก ความ
คุ้มครอง ป้องกันอันชอบธรรม ในพระอรหันต์ทั้งหลาย เป็นอย่างดี
ด้วยหวังว่า ไฉนพระอรหันต์ทั้งหลายที่ยังไม่มา จงมาสู่แว่นแคว้น
ที่มาแล้วพึงอยู่เป็นสุข เพียงใด ชาววัชชีพึงหวังความเจริญได้
แน่นอน ไม่พึงหวังความเสื่อมเลย เพียงนั้น.

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสกะวัสสการพราหมณ์
มหาอำมาตย์แห่งแคว้นมคธว่า ดูก่อนพราหมณ์ สมัยหนึ่ง เราอยู่ ณ
สารันทพเจดีย์ ใกล้พระนครเวสาลี ณ ที่นั้น เราได้แสดงอปริหา-
นียธรรม ๗ ประการนี้ แก่เจ้าวัชชีว่า ก่อนพราหมณ์ อปริหา-
นียธรรม ๗ ประการนี้ เพียงใด ชาววัชชีพึงหวังความเจริญได้
แน่นอน ไม่พึงหวังความเสื่อมเลย เพียงนั้น.

วัสสการพราหมณ์กราบทูลว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ
ชาววัชชีประกอบด้วยอปริหานียธรรมแม้แต่ละอย่าง ก็พึงหวัง
ความเจริญได้แน่นอน ไม่พึงหวังความเสื่อมเลย จะกล่าวไปถึง
ชาววัชชีผู้ประกอบด้วยอปริหานียธรรม ๗ ประการเล่า ข้าแต่
พระโคตมผู้เจริญ อนึ่ง ชาววัชชีอันพระเจ้าแผ่นดินมคธพระนามว่า
อชาตศัตรูเวเทหิบุตร ไม่พึงทำการยุทธด้วยได้ เว้นเสียจากการ
เกลี้ยกล่อม เว้นเสียจากการยุยงให้แตกกัน ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ
ข้าพระองค์ผู้มีกิจมาก มีกรณีมาก ขอกราบลาไป ณ บัดนี้.

พ. ก่อนพราหมณ์ บัดนี้ท่านจงรู้การที่ควรเกิด.

ลำดับนั้น วัสสการพราหมณ์มหาอำมาตย์แห่งแคว้นมคธ
ขึ้นชมอนุโมทนาภายิตของพระผู้มีพระภาคเจ้า ลุกจากอาสนะ
แล้วหลีกไป.

จบ วัสสการสูตรที่ ๒

อรรถกถาวัสสการสูตรที่ ๒

สูตรที่ ๒ มีวินิจัยดังต่อไปนี้.

บทว่า อภียาตุกาโม ความว่า มีพระราชประสงค์จะกรีธาทัพ
ไปย่ำยี บทว่า วชชิ ได้แก่ เจ้าวัชชีทั้งหลาย. ด้วยบทว่า เอว มหิทธิเก
ได้แก่ผู้ประกอบด้วยราชฤทธิ์ใหญ่อย่างนี้. ด้วยบทว่า เอว มหิทธิเก
พระเจ้าอชาตศัตรู ตรัสถึงเวลาที่เจ้าวัชชีเหล่านั้น มีความพร้อม
เพียงกัน. บทว่า เอว มหานุภาเว ได้แก่ ประกอบด้วยราชานุภาพ
ใหญ่อย่างนี้ ด้วยบทว่า เอว มหานุภาเว นี้ พระเจ้าอชาตศัตรู ตรัสถึง
เวลาที่เจ้าวัชชีเหล่านั้นเป็นผู้กระทำการศึกแล้วในหัตถีศิลปเป็นต้น
ที่ทรงตรัสหมายเอาว่า เจ้าหนุ่มลิจฉวีเหล่านี้ ศึกษาแล้วหนอ เจ้าลิจฉวี
เหล่านี้ศึกษาดีแล้วหนอ ที่ปล่อยลูกธนูใหญ่น้อยที่มีภูติคลาญ ไม่
พลาดเป้าทางช่องตาลที่ถี่ ๆ บทว่า อจุเฉชชิสฺสามิ แปลว่า จักตัด
ให้ขาด บทว่า วินาสฺสามิ แปลว่า ทำไม่ให้ปรากฏเลย อนนยพฺยสนํ
ได้แก่ ไม่เจริญและความย่อยยับแห่งญาติ. บทว่า อาปาตฺสสามิ
แปลว่า จักให้ถึงความเสื่อมและความพินาศ.

ได้ยินว่า พระอชาตศัตรุนั้น ตรัสเรื่องการรบในที่ ๆ
ประทับยืนที่ประทับนั่งเป็นต้น และตรัสสั่งกองกำลังว่า พวกเจ้า
เตรียมยุทธาทด้วยประการฉะนี้. เหตุไร ? เพราะว่า ริมฝั่งแม่น้ำ
คงคา อาศัฆมุบ้านปัญคามตำบลหนึ่ง เป็นดินแดนของพระเจ้า-
อชาตศัตรู ๘ โยชน์ ของพวกเจ้าลิจฉวี ๘ โยชน์ ในปัญญคามนั้น
คันธชาติมีค่ามาก ไหลมาจากเชิงเขา เมื่อพระเจ้าอชาตศัตรูทรงสดับ

เรื่องนั้น ทรงตระเตรียมว่า เราจะไปวันนี้ พรุ่งนี้ พวกเจ้าลิจฉวี
พร้อมเพรียงเร่งรีบมาเสียก่อนเก็บเอาไปหมด.

พระเจ้าอชาตศัตรู เสด็จมาที่หลัง ทรงทราบเรื่องนั้นเข้า
ก็ทรงพระพิโรธแล้วเสด็จกลับไป. แม้ในปีต่อไป เจ้าลิจฉวีเหล่านั้น
ก็ทรงกระทำเหมือนอย่างนั้นนั่นแหละ ครั้งนั้นแล พระเจ้าอชาต-
ศัตรูกริ้วอย่างแรง ก็ได้กระทำอย่างนั้นในครั้งนั้น

ลำดับนั้น พระเจ้าอชาตศัตรู ทรงพระดำริว่า ชื่อว่า การรบ
กับคณะเจ้าลิจฉวี เป็นเรื่องหนัก การประหัตประหารกันอย่างไรผล
แม้ครั้งเดียวมิได้ จำต้องมีการปรึกษากับบัณฑิตผู้หนึ่งจึงทำการ
ลงจะไม่ผิดพลาด แต่บัณฑิตที่เหมือนกับพระศาสดาไม่มี และ-
พระศาสดาก็ประทับอยู่ในพระวิหารใกล้ ๆ ไม่ไกล เอาละจะส่งคน
ไปทูลถาม ถ้าหากว่าเราไปเองจักมีประโยชน์ไร พระศาสดา
คงจักนิ่ง แต่เมื่อไม่มีประโยชน์ พระศาสดาจักตรัสว่า จะประโยชน์
อะไรด้วยการไปในที่นั้น. ท้าวเธอจึงส่งวัสสการพราหมณ์ไป.
พราหมณ์ไปกราบทูลเรื่องนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว. ด้วยเหตุนี้
ท่านจึงกล่าวว่า ออโห ราชา ฯลฯ อาปาเทศุสามิ วุชชิตี.

บทว่า ภควนฺตํ วิชมาโน ความว่า พระเถระตั้งอยู่ในข้อวัตร
ถวายนพิตพระผู้มีพระภาคเจ้า แต่ความหนาวหรือความร้อน
หามีแก่พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่. พระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นทรงสดับ
คำของพราหมณ์แล้ว มิได้ทรงปรึกษากับพราหมณ์นั้น มีพระ-
ประสงค์ก็จะปรึกษากับพระเถระจึงตรัสว่า ภินฺนุติ เม อานนฺท สุตํ
ดังนี้. คำนั้น มีเนื้อความกล่าวไว้แล้วทั้งนี้

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสคำนี้ว่า เอกมิทาห์ เพื่อทรงประกาศความที่วัชชีธรรม ๘ ประการนี้ที่ทรงแสดงแก่เจ้าวัชชีทั้งหลายมาก่อน. บทว่า กรณียา แปลว่า ไม่ควรทำ อธิบายว่า ไม่ควรถือเอา บทว่า ยทิท เป็นเพียงนิบาต. บทว่า ยุตฺตสฺส เป็นฉกฺขวิภักต ใช้ในอรรถแห่งตติยวิภักต. อธิบายว่า ใคร ๆ ไม่อาจยึดได้ด้วยการรบซึ่ง ๆ หน้า. บทว่า อญฺญตฺร มิจฺจุเกทา ความว่า เว้นการเจรจาการส่งบรรณาการมีช้าง ม้า รถ เงิน ทอง เป็นต้น กระทำการสงเคราะห์กันด้วยกล่าวว่า อลฺล วิวาทน ออย่าวิวาทกันเลย บัดนี้เราจักสามัคคิกัน กลมเกลียวกัน ชื่อว่า การเจรจากัน อธิบายว่ากระทำการสงเคราะห์อย่างนี้ ก็จะยึดเหนี่ยวน้ำใจกันไว้ได้ด้วยความสนิทสนมอย่างเดียว บทว่า อญฺญตฺร มิจฺจุเกทา ได้แก่ เว้นการทำให้สองฝ่ายแตกกัน. ด้วยบทนี้ พระเจ้าอชาตศัตรูแสดงว่า ทำให้แตกกันและกันแล้ว ก็จะจับเจ้าวัชชีเหล่านั้นไว้ได้.

พราหมณ์ได้นัยแห่งพระพุทธดำรัสแล้ว จึงกล่าวดังนี้. ก็พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบว่ พราหมณ์ได้นัยแห่งพระดำรัสนี้หรือ? ใช้ทรงทราบ ถาว่า ก็เมื่อทรงทราบ เหตุไรจึงตรัสตอบว่า เพื่อทรงอนุเคราะห์ นัยว่าพระองค์ได้มีพระดำริอย่างนี้ว่า แม้เมื่อเราไม่กล่าว ๒ - ๓ วัน พระเจ้าอชาตศัตรูจักเสด็จไปจับเจ้าวัชชีไว้หมด. แต่ครั้งเรากล่าวแล้ว พระเจ้าอชาตศัตรูต้องใช้เวลา ๓ ปีทำลายพวกเจ้าลิจฉวีผู้สามัคคี จึงจักกลับได้ การมีชีวิตอยู่แม้เท่านี้ก็ประเสริฐ จริงอยู่ เจ้าวัชชีเป็นอยู่เท่านี้ก็จักกระทำบุญอันเป็นที่พึงแก่คนได้ บทว่า อภินนฺหิตฺวา แปลว่า บันเทิงแล้วด้วยจิต. บทว่า

อนุโมทิตวา บันเทิงด้วยวาทะว่า พระดำรัสนี้ ท่านพระโคดม
ตรัสไว้ดีแล้ว. บทว่า ปกุกามิ กลับไปเฝ้าพระราชาแล้ว. ฝ่าย
พระราชา ก็ส่งวัสสการพราหมณ์นั้นนั้นแล ไปทำลายเจ้าวัชชี
ทั้งหมดให้ถึงความย่อยยับ.

จบ อรรถกถาวัสสการสูตรที่ ๒

๓. ภิกขุสูตร

[๒๑] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ
ภูเขาคิชฌกูฏ ใกล้กรุงราชคฤห์ ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระ-
ภาคเจ้าตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรา
จักแสดง**อธิขยานิธรรม ๑** ประการแก่เธอทั้งหลาย เธอ
ทั้งหลายจงตั้งใจฟัง จงใส่ใจไว้ให้ดีเราจักกล่าว ภิกษุเหล่านั้น
ทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า
ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก่อ**อธิขยานิธรรม ๑** ประการเป็นไฉน
ภิกษุทั้งหลายหมั่นประชุมกันเนื่องนิตย์ เพียงใด พึงหวัง
ความเจริญได้แน่นอน ไม่พึงหวังความเสื่อมเลย เพียงนั้น,
ภิกษุทั้งหลายเมื่อประชุมก็พร้อมเพรียงกันประชุม เมื่อเลิก
ประชุมก็พร้อมเพรียงกันเลิก จักพร้อมเพรียงช่วยกันทำกิจ
ที่สงฆ์พึงทำ. เพียงใด พึงหวังความเจริญได้แน่นอน ไม่พึง
หวังความเสื่อมเลย เพียงนั้น, ภิกษุทั้งหลายจักไม่บัญญัติสิ่งที่ยัง
ไม่ได้บัญญัติ จักไม่เพิกถอนสิ่งที่บัญญัติแล้ว จักประพฤติ
มั่นในสิกขาบทตามที่บัญญัติไว้แล้ว เพียงใด พึงหวังความ
เจริญได้แน่นอน ไม่พึงหวังความเสื่อมเลย เพียงนั้น, ภิกษุ
ทั้งหลายยังสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ท่านผู้เป็นเถระ
เป็นรัตติกัญญ บวชมานาน เป็นสังฆบิดร เป็นสังฆปริณายก
และจักสำคัญถ้อยคำ. แห่งท่านเหล่านั้นว่า เป็นถ้อยคำอันตน
พึงเชื่อฟัง เพียงใด พึงหวังความเจริญได้แน่นอน ไม่พึงหวัง

ความเสื่อมเลย เพียงนั้น, ภิกษุทั้งหลายจักพอใจอยู่ในเสนา-
สนะป่าเพียงใด พึงหวังความเจริญได้แน่นอน ไม่พึงหวัง
ความเสื่อมเลย เพียงนั้น, ภิกษุทั้งหลายจักเข้าไปตั้งความ
ระลึกถึงเฉพาะตนได้ว่า โฉนหนอ เพื่อนพรหมจรรย์มีศีล
เป็นที่รัก ที่ยังไม่มา ของงมา และที่มาแล้วพึงอยู่เป็นสุข
เพียงใด พึงหวังความเจริญได้แน่นอน ไม่พึงหวังความเสื่อม
เลย เพียงนั้น, ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อปรินิยธรรม ๘
ประการนี้ จักตั้งอยู่ในภิกษุทั้งหลาย และภิกษุทั้งหลายจัก
ปรากฏในอปรินิยธรรม ๘ ประการนี้ เพียงใด ภิกษุ
ทั้งหลายพึงหวังความเจริญได้แน่นอน ไม่พึงหวังความเสื่อม
เลยเพียงนั้น.

จบ ภิกษุสูตรที่ ๓

อรรถกถาภิกษุสูตรที่ ๓

ภิกษุสูตรที่ ๓ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า อภิญฺหสฺสนิปาตา นี้ เป็นเหมือนคำที่กล่าวแล้วในวัชชี
อปรินิยธรรม ๘ ประการนั้นแหละ. ก็ภิกษุทั้งหลาย แม้ในพระ-
ศาสนานี้ ไม่ประชุมกันเป็นนิตยฆ้อมไม่ได้ยินข่าวที่มากในทิศทั้งหลาย.
ต่อแต่นั้น ฆ้อมไม่รู้ข่าวเป็นต้นว่า สีมาวิหารโน้นวุ่นวาย อุโบสถ
และปวารณา ยังตั้งอยู่. ภิกษุในที่ซื่อโน้นกระทำเวชกรรมและ
ทุตกรรมเป็นต้น ภิกษุทั้งหลายผู้มากไปด้วยวิญญูติ ฆ้อมเลียงชีพ
ด้วยการให้ผลไม้และดอกไม้เป็นต้น แม้ภิกษุชั่วทั้งหลาย รู้ว่าสงฆ์

ประมาทแล้ว ย่อมทำคำสั่งสอนที่เป็นกองให้เสื่อมลง. ส่วนภิกษุทั้งหลาย ผู้ประชุมกันเนื่องนิตย์ ย่อมได้สดับเรื่องนั้น. ลำดับนั้น ก็ส่งภิกษุสงฆ์ไปให้กระทำสมาธิให้ตรง ยังอุโบสถและปาวณาให้เป็นไป ส่งภิกษุผู้ตั้งอยู่ในอริยวงศ์ไปในสถานที่อยู่ของพวกภิกษุมิจฉาชีพ ให้สอนอริยวงศ์ให้ภิกษุเหล่าวินัยธร ลงนิกคหะแก่ภิกษุชั่วทั้งหลาย แม้ภิกษุชั่วทั้งหลายรู้ว่าสงฆ์ไม่ผลอเธอ พวกเราไม่อาจเพื่อเที่ยวไปเป็นพวกเป็นหมู่ได้ ดังนี้แล้ว ก็แตกหนีกันไป. พึงทราบความเจริญและความเสื่อมในข้อนี้ด้วยอาการอย่างนี้.

ในบทว่า สมคฺคา เป็นต้น มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้. พอเมื่อบุคคลติดลองหรือเคาะระฆังว่า สงฆ์จึงประชุมกัน เพื่อชำระพระเจดีย์ หรือมุงเรือนโพธิ์โรงอุโบสถ หรือเพื่อประสงฆ์จะตั้งกติกาวัตรภิกษุทั้งหลาย ทำความบ้ายเบี่ยงไปว่า เรามีจิวรกรรมอยู่ เราละบาตรอยู่ เรามีนวกรรมอยู่ ชื่อว่าไม่พร้อมเพรียงกันประชุม. ก็ภิกษุทั้งหลายเว้นกรรมนั้นทั้งหมด ต่างรีบไปกันก่อน ประชุมพร้อมกัน ชื่อว่าพร้อมเพรียงกันประชุม. ส่วนภิกษุทั้งหลายประชุมกัน คิดปรึกษากันกระทำกิจที่ควรทำ ไม่พร้อมเพรียงกันเลิกประชุมทีเดียว ชื่อว่าไม่พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม. ด้วยว่าเมื่อภิกษุทั้งหลายเลิกประชุมกันด้วยอาการอย่างนี้ เหล่าภิกษุที่ไปถึงก่อนย่อมมีความคิดอย่างนี้ว่า เราตั้งแต่นอกเรื่อง ส่วนภิกษุทั้งหลายผู้เลิกประชุมพร้อม ๆ กันนั้นแหละ ชื่อว่าพร้อมเพรียงกันเลิกประชุม

อนึ่ง ภิกษุทั้งหลายสดับข่าวว่า สิมาวีหารในที่โน้นวุ่นวาย. อุโบสถปาวณายังตั้งอยู่ในที่โน้น พวกภิกษุชั่วกระทำเวชกรรม

เป็นต้นหนาแน่น เมื่อพระเถระกล่าวว่า ใครจักไปลงนิคคะภิกษุ เหล่านั้น ก็จะชิงกันพูดว่าผมก่อน ผมก่อนแล้วก็ไป ชื่อว่า พร้อมเพรียง กันเลิกประชุม. อนึ่ง ภิกษุทั้งหลาย เห็นภิกษุอาคันตุกะ ไม่กล่าวว่า ท่านจงไปบริเวณนี้ ท่านจงไปบริเวณนั้น พวกเราเป็นใคร ดังนี้ ทุกรูปกระทำวัตรบ้าง เห็นอาคันตุกะมีบาตรจีวรเก่า ก็แสวงหาบาตร จีวร ด้วยภิกษาจารวัตร ถวายภิกษุอาคันตุกะนั้น แสวงกลานเกสัช (ยา) แก่ภิกษุอาคันตุกะอาพาธบ้าง ไม่พูดกะภิกษุอาคันตุกะ ผู้อาพาธไม่มีที่พึ่งว่าจงไปบริเวณโน้น บำรุงอยู่ในบริเวณของตน ๆ บ้าง. คัมภีร์ที่ยังบกพร่องคัมภีร์หนึ่ง ก็สังเคราะห์ภิกษุผู้มีปัญญา ให้เรขยคัมภีร์นั้นขึ้นบ้าง ชื่อว่าพร้อมเพรียงกันกระทำกิจที่ควร กระทำของสงฆ์.

ในบทว่า **อุปปลยุตฺต** เป็นต้นมีวินิจฉัยดังต่อไปนี้. ภิกษุทั้งหลาย ถือเอาคติกาวัตรหรือสิกขาบทที่ไม่เป็นธรรมใหม่ ชื่อว่า บัญญัติข้อที่มีได้ทรงบัญญัติ เหมือนภิกษุทั้งหลายในกรุงสาวัตถี บัญญัติข้อที่ยังไม่ได้บัญญัติ ในเพราะเรื่องสันถัดเก่า ฉะนั้น.

ภิกษุทั้งหลายแสดงคำสอนนอกธรรม นอกวินัย ชื่อว่า เพิกถอนข้อที่ทรงบัญญัติไว้แล้ว เหมือนภิกษุวัชชีบุตร ชาวกรุง-เวสาลี เพิกถอนข้อที่ทรงบัญญัติไว้แล้ว ในเมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า เสด็จปรินิพพานได้ ๑๐๐ ปีฉะนั้น อนึ่ง ภิกษุทั้งหลายจงใจละเมิด อาบัติเล็กน้อย ชื่อว่า ไม่สมทานประพฤติในสิกขาบททั้งหลาย ตามที่ทรงบัญญัติไว้แล้ว เหมือนภิกษุอัสสชิ และภิกษุปุนัพพสุกะ ฉะนั้น. ส่วนภิกษุทั้งหลาย ผู้ไม่กระทำอย่างนั้น ชื่อว่า ไม่บัญญัติ

ข้อที่ยังไม่ได้ทรงบัญญัติ ไม่เพิกถอนข้อที่ทรงบัญญัติไว้แล้ว สมาทาน
ประพฤติ ในสิกขาบทที่ทรงบัญญัติไว้แล้ว เหมือนท่านพระอุคคเสน
ท่านพระยสกาณ्हกษบุตร และท่านพระมหากัสสปะ ฉะนั้น. บทว่า
วทุตฺติเยว ความว่า พึงหวังแต่ความเจริญด้วยคุณมีศีลคุณเป็นต้น
เท่านั้น ไม่พึงหวังความเสื่อมเลย

บทว่า เถร ได้แก่ผู้ถึงภาวะความมั่นคง คือประกอบด้วย
คุณเครื่องกระทำความเป็นเถระ พระเถระทั้งหลายย่อมรู้อุราตริ
เป็นอันมาก เหตุนี้จึงชื่อว่า รัตตัญญู การบวชของภิกษุเหล่านี้
สิ้นกาลนานเพราะเหตุนี้ ภิกษุเหล่านี้ชื่อว่า จิรปัพพชิตา พระเถระ
ทั้งหลายตั้งอยู่ในฐานะเป็นบิครแห่งสงฆ์ เหตุนี้จึงชื่อว่า สังฆบิคร
เพราะตั้งอยู่ในฐานะเป็นสังฆบิคร ภิกษุเหล่าใดย่อมนำสงฆ์ คือ
เป็นหัวหน้าให้ภิกษุทั้งหลายประพฤติในสิกขา ๓ เพราะเหตุนี้
พระเถระเหล่านั้น ชื่อว่า สังฆปริณายก ผู้นำสงฆ์. ภิกษุเหล่านั้น
ไม่กระทำสักการะ. เป็นต้น ก็พระเถระเหล่านั้น ไม่ไปปรนนิบัติ
๒ วาระ ๓ วาระ เพื่อประโยชน์แก่การรับโอวาท พระเถระแม่
เหล่านั้น ย่อมไม่ให้โอวาทแก่ภิกษุเหล่านั้น ไม่กล่าวถ้อยคำอันเป็น
ประเพณีธรรมนิยมแก่ภิกษุเหล่านั้น ไม่ให้ศึกษาธรรมปริยาย
อันเป็นสาระ ภิกษุเหล่านั้นอันพระเถระเหล่านั้นสลัดเสียแล้ว ย่อม
เสื่อมจากคุณทั้งหลายเป็นต้นอย่างนี้คือ ธรรมจันท์ มีศีลจันท์เป็นต้น
และอริยทรัพย์ ๗ ประการ. ฝ่ายภิกษุเหล่าใด กระทำสักการะเป็นต้น
แก่พระเถระเหล่านั้น ไปปรนนิบัติพระเถระเหล่านั้น ย่อมให้โอวาท
แก่ภิกษุเหล่านั้น มีคำเป็นต้นว่า "ท่านพึงก้าวไปข้างหน้าด้วยอาการ

อย่างนี้" กล่าวถ้อยคำอันเป็นประเพณีธรรมเนียม ให้ศึกษารธรรม-
ปริยายอันเป็นสาระแก่นสาร ปราสาธด้วยขุคงค์ ๑๓ ด้วยกถาวัตถุ
๑๐ ภิกษุเหล่านั้นตั้งอยู่ในโอวาทของพระเถระเหล่านั้น เจริญด้วย
คุณ มีศีลคุณเป็นต้น ย่อมบรรลุดตามลำดับซึ่งประโยชน์แห่งสามัญญผล
ในข้อนี้พึงทราบความเลื่อมและความเจริญด้วยอาการอย่างนี้.

การเกิดใหม่เป็นปกติของตัณหานั้น เหตุนั้น ตัณหานั้น ชื่อว่า
โปโนพภวิกา อธิบายว่า ให้การเกิดใหม่. ของตัณหาอันเกิดใหม่นั้น
ในคำว่า น วสฺส กจฺฉิสฺสํ นํ มีวินิจัยดังต่อไปนี้ ภิกษุเหล่าใด
เป็นผู้ดำเนินไปตามรอยแห่งอุปฐากทั้งหลาย เพราะเหตุแห่งปัจจัย ๔
ย่อมเที่ยวไปบ้านโน้นบ้านนี้ ภิกษุเหล่านั้น ชื่อว่า ไปสู่อานาจแห่ง
ตัณหาอันมีการเกิดใหม่เป็นปกตินั้น. ฝ่ายภิกษุอีกพวกหนึ่ง ไม่ไปสู่
อานาจแห่งตัณหาอันมีปกติเกิดใหม่นั้น. ในข้อนี้ความเลื่อมและ
ความเจริญทั้งหลายปรากฏแล้วทั้งนั้น.

บทว่า อารญฺญเกสุ ได้แก่ ในที่แห่งเสนาสนะ ไกลจาก
หมู่บ้านประมาณชั่ว ๕๐๐ ธนูเป็นที่สุด. บทว่า สาเปกฺขา แปลว่า
ยังมีความอาลัย. จริงอยู่ภิกษุแม้ได้บรรลุดมานในเสนาสนะใกล้บ้าน
พอมাত্রว่าออกจากมานั้น ได้ฟังเสียงหญิงชายและเด็กเป็นต้น
เพราะเหตุนั้น คุณวิเศษที่ภิกษุนั้นบรรลุดแล้ว ย่อมเลื่อมโดยแท้.
ภิกษุนั้นแม้กลับไปในเสนาสนะป่า พอด้นจั่นได้ยินเสียงราชสีห์
เสือโคร่ง และนกยูงเป็นต้น ซึ่งได้ปีติในป่า พิจารณาเสียงนั้น
นั้น ก็ตั้งอยู่ในผลอันเลิศ. ดังนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงทรง
สรรเสริญภิกษุผู้นอนในป่าเท่านั้น สำหรับภิกษุผู้บรรลุดมานั่งใน

เสนาสนะใกล้บ้าน เพราะเหตุนี้ท่านอาศัยอำนาจประโยชน์นั้นแหละ จึงตรัสว่า ภิกษุทั้งหลายจักมีความอาลัยในเสนาสนะป่า ดังนี้.

บทว่า **ปจฺจตุตฺถญฺเอย สตี อปฺภุสฺสเปตฺตสฺสตี** ความว่า เข้าไป ตั้งสติไว้ภายในตน. บทว่า **เปตฺตา** แปลว่า ผู้มีศีลเป็นที่รัก. ภิกษุผู้เป็นเจ้าถิ่นทั้งหลาย แม้ไม่ปรารถนาการมาของภิกษุเพื่อนสหพรหมจารีทั้งหลาย แม้ในพระศาสนา^{นี้} เป็นผู้ไม่มีศรัทธา ไม่ความเลื่อมใส ไม่กระทำการวัตรมีการออกไปต้อนรับ รับบาตรและจิวรการปูอาสนะ และการถือพัดก้านตาลเป็นต้น แก่ภิกษุผู้มาถึงวิหาร. ลำดับนั้น ชื่อเสียงที่เลว ของภิกษุเหล่านั้น ย่อมฟุ้งขจรไปว่า ภิกษุทั้งหลาย ผู้อยู่ในวิหารชื่อโน้น เป็นผู้ไม่มีศรัทธา ไม่มีความเลื่อมใส ไม่กระทำความวัตรปฏิบัติแก่ภิกษุผู้เข้าไปยังวิหาร. บรรพชิตทั้งหลาย กรันไต่ย่นเรื่องนั้นแล้ว แม้เมื่อเดินไปทางประตูวิหารก็ไม่เข้าไปยังวิหาร บรรพชิตทั้งหลายที่ยังไม่เคยมาก็ไม่มา ด้วยประการฉะนี้. ส่วนบรรพชิตผู้มาถึงแล้ว เมื่อวิหารที่อยู่ไม่มีความสุข ฝ่ายบรรพชิตผู้ที่มาถึง เพราะไม่ทราบ ก็พากันกับออกไปด้วยคิดว่า พวกเรามาแล้วด้วยหวังว่า พวกเราจักพักอยู่ก่อนจึงมา ด้วยการปฏิบัติทำนองนี้ของภิกษุผู้เป็นเจ้าถิ่นเหล่านี้ ใครจักพักอยู่ได้. วิหารนั้น ย่อมไม่เป็นที่อยู่ของภิกษุเหล่านั้น ด้วยประการฉะนี้. ลำดับนั้น ภิกษุเจ้าถิ่นทั้งหลาย เมื่อไม่ได้พบเห็นภิกษุทั้งหลายมีศีล ย่อมไม่ได้ผู้บรรเทาความสงสัย ผู้ให้ศึกษาอาจารย์หรือการฟังธรรมที่ไพเราะ. ภิกษุเหล่านั้น ย่อมไม่ได้เรียนธรรมที่ไม่เคยเรียน ย่อม

ไม่ได้กระทำการสาธยายธรรมที่เคยเรียนมาแล้ว. ดังนั้น ภิกษุเหล่านั้นจึงมีแต่ความเลื่อมอย่างเดียว ไม่มีความเจริญเลย.

ส่วนภิกษุเหล่าใด ย่อมปรารณาการมาของเพื่อสพรหมจารีทั้งหลาย ภิกษุเหล่านั้น เป็นผู้มืศรัทธา มีความเลื่อมใส กระทำสามีจิกรรมมีการออกไปต้อนรับเป็นต้น แก่เพื่อนสพรหมจารีเหล่านั้น ผู้มาถึงแล้ว ย่อมปฐาสนะถวาย พาภิกษุผู้เป็นสพรหมจารีเหล่านั้น เข้าไปศึกษาจรรบรรเทความสงสัย ย่อมได้การฟังธรรมอันไพเราะ. ลำดับนั้น ชื่อเสียงอันดีงามของภิกษุเหล่านั้นก็ฟุ้งขจรไปว่า ภิกษุทั้งหลายในวิหารชื่อนั้น เป็นผู้มืศรัทธา เลื่อมใสสมบูรณ์ด้วยวัตร เป็นผู้สงเคราะห์ด้วยอาการอย่างนี้ ภิกษุทั้งหลายได้สดับข่าว ดังนั้น จึงพากันมาแม้แต่ที่ไกล. ภิกษุทั้งหลายเข้าขอบดิน พระทำวัตร แก่ภิกษุเหล่านั้น เข้าไปใกล้ให้ภิกษุอาคันตุกะผู้แก่กว่า แล้วนั่งอยู่ ถือนาสนะในสำนักของภิกษุผู้อ่อนกว่าแล้วนั่ง ถามว่า ท่านทั้งหลายจักอยู่ในที่นี้หรือจักไป เมื่อท่านกล่าวว่า จักไป จึงกล่าวคำมีอาทิว่า เสนาสนะเป็นสัปปายะ ภิกษาหาได้ง่าย ดังนี้แล้ว จึงไม่ยอมให้ไป. ถ้าภิกษุนั้นเป็นพระวินัยรไซริ์ ก็สาธยายพระวินัยในสำนักของท่าน. ถ้าท่านเป็นผู้ทรงพระสูตรเป็นต้น ก็สาธยายธรรมในสำนักของท่านภิกษุเหล่านั้น ตั้งอยู่ในโอวาทของพระเถระผู้อคันตุกะ ย่อมบรรลुพระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภทาทั้งหลาย. ภิกษุอาคันตุกะทั้งหลาย ย่อมเป็นผู้กล่าวว่า พวกเขามาด้วยคิดว่า พวกเราจักอยู่สักวันหนึ่ง สองวัน แต่พวกเราที่อยู่เสีย ๑๐ พรรษา ๒๐ พรรษา

พระสุตตันตปิฎก อังคุตรนิกาย สัตตก-อฏฐก-นวกนิบาต เล่ม ๔ - หน้าที่ 71

เพื่อประโยชน์แก่การอยู่เป็นสุข สำหรับภิกษุเหล่านี้. พึงทราบ
ความเสื่อมและความเจริญ ในข้อนี้ ด้วยประการฉะนี้.

จบ อรรถกถาภิกขุสูตรที่ ๓

๔. กรรมสูตร

[๒๒] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงอปริหานิยธรรม ๗ ประการ แก่เธอทั้งหลาย ฯลฯ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็อปริหานิยธรรม ๗ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุทั้งหลายจักไม่ยินดีการงาน จักไม่ขวนขวายความยินดีการงาน เพียงใด ภิกษุทั้งหลายก็พึงหวังความเจริญได้แน่นอน ไม่พึงหวังความเสื่อมเลย เพียงนั้น ภิกษุทั้งหลายจักไม่ยินดีการศุข ฯลฯ จักไม่ยินดีความหลับ ฯลฯ จักไม่ยินดีการคลุกคลีด้วยหมู่คณะ ฯลฯ จักไม่เป็นผู้มีความปรารถนาลามก จักไม่ตกอยู่ในอำนาจแห่งความปรารถนาลามก ฯลฯ จักไม่คบมิตรชั่ว จักไม่มีสหายชั่ว จักไม่มีเพื่อนชั่ว ฯลฯ จักไม่ถึงความทอดยเสียในระหว่างที่บรรลุลุณวิเศษเพียงเล็กน้อยเพียงใด ภิกษุทั้งหลายพึงหวังความเจริญได้แน่นอน ไม่พึงหวังความเสื่อมเลย เพียงนั้น คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อปริหานิยธรรม ๗ ประการนี้ จักตั้งอยู่ในภิกษุทั้งหลาย และภิกษุทั้งหลายจักปรากฏอยู่ในอปริหานิยธรรม ๗ ประการนี้ เพียงใด ภิกษุทั้งหลายพึงหวังความเจริญได้แน่นอน ไม่พึงหวังความเสื่อมเลย เพียงนั้น.

จบ กรรมสูตรที่ ๔

อรรถกถากรรมสูตรที่ ๔

กรรมสูตรที่ ๔ มีวินิจัยดังต่อไปนี้.

บทว่า น กมฺมารมา ความว่า ภิกษุเหล่าใดกระทำกิจกรรม มีจีวร, ประคดเอาจีวร, ผ่ากรองน้ำ, รั้มกรก, ไม้กรวด, ที่รองเท้าเป็นต้น

เท่านั้น ประจำวัน ภิกษุเหล่านั้น ก็ห้ามเสียได้ด้วยศรัทธา ส่วน
ภิกษุใด ในเวลากระทำกิจกรรมเหล่านั้น กระทำกิจกรรมเหล่านี้
ในเวลาเทศ ก็เรียนอุเทศ เวลากระทำวัตรที่ลานเจดีย์ ก็กระทำ
วัตรที่ลานเจดีย์ เวลาทำมนสิการ ก็ทำมนสิการ ภิกษุนั้น ชื่อว่า
ไม่ยินดีในการทำงาน.

ภิกษุใด กระทำการพูดคุยกันถึง ผิวพรรณของหญิงและชาย
เป็นต้นเท่านั้น ให้ล่วงวันล่วงคืนไป ไม่จบการคุยกันเห็นปานนั้น
ภิกษุนี้ ชื่อว่า ยินดีในการคุย. อนึ่ง ภิกษุใด ข่อมกล่าวสนทนาธรรม
ตอบปัญหาทั้งกลางคืนกลางวัน ภิกษุนี้ ถึงจะเป็นคุยน้อย ก็ยัง
พูดจบคุยจบเหมือนกัน เพราะเหตุไร ? เพราะพระผู้มีพระภาคเจ้า
ตรัสไว้ว่า "ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอประชุมกันแล้ว ก็มีกิจที่ควร
กระทำ ๒ อย่าง คือ ธรรมิกถา กล่าวธรรม หรือคุยฉันทาหนึ่ง
อย่างอริยะ".

ภิกษุใด ขึ้นก็ตาม เดินก็ตาม นั่งก็ตาม ถูกดินมิหระครอบงำ
ก็กลับไป ภิกษุนี้ชื่อว่ามักหลับ. ส่วนภิกษุใด มีจิตยังลงสู่ภวังค์
เพราะความป่วยไข้ของกรัชกาย ภิกษุนี้ไม่ชื่อว่า ไม่มักหลับ.

ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า ก่อนอัคคีเวสสนะ
เราขอมรู้ยิ่ง ในเดือนท้ายแห่งฤดูร้อน เรากลับจากบิณฑบาต
ภายหลังภัตร ปลูกตังฆาฏี ๔ ชั้น นอนตะแคงข้างขวา มีสติ-
สัมปชัญญะหลับลง.

ภิกษุใด คลุกกลิ้งอยู่อย่างนี้ เป็นคนที่ ๒ สำหรับภิกษุรูปหนึ่ง
เป็นคนที่ ๓ สำหรับภิกษุ ๒ รูป เป็นคนที่ ๔ สำหรับภิกษุ ๓ รูป

อยู่คนเดียวก็ไม่ได้สัสดา ความยินดี ภิกษุนี้ ชื่อว่า ชอบคลุกคลี
ส่วนภิกษุใด อยู่ผู้เดียวเท่านั้นในอิริยาบถ ๔ ย่อมได้สัสดา
ภิกษุนี้ ชื่อว่า ไม่ชอบคลุกคลี.

ภิกษุผู้ประกอบด้วยความปรารถนาความสรรเจริญคุณ
ที่ไม่มีในตน เป็นผู้รู้สึก ชื่อว่ามีความปรารถนาลามก. ภิกษุเหล่าใด
มีมิตรชั่ว มีสหายชั่ว มีเพื่อนชั่ว เพราะบริโภคร่วมกันในอิริยาบถ
ทั้ง ๔. และภิกษุเหล่าใด เป็นเพื่อนให้ภิกษุชั่วทั้งหลาย เพราะน้อมไป
โอนไป เจื่อมไปในปาปมิตรนั้น ภิกษุเหล่านั้น ชื่อว่ามีมิตรชั่ว
สหายชั่ว เพื่อนชั่ว.

บทว่า โอรมตฺตเกณ ได้แก่ มีประมาณนิดหน่อย คือมีประมาณ
น้อย. บทว่า อนฺนุตรา ได้แก่ ในระหว่างนี้ เพราะยังไม่บรรลुพระอรหัต.
บทว่า โวसानํ ได้แก่ ความจบสิ้น ความทอดยาวว่า เท่านั้นก็พอ.

ท่านกล่าวอธิบายไว้ดังนี้ว่า ภิกษุจักไม่ถึงที่สุดด้วยคุณมี
ศีลปาริสุทธิ, ฌานและความเป็นพระโสดาบันเป็นต้น. อย่างไรอย่าง
หนึ่ง เพียงใด ภิกษุทั้งหลาย พึงหวังแต่ความเจริญอย่างเดียว ไม่
เสื่อมเลยเพียงนั้น.

จบ อรรถกถากรรมสูตรที่ ๔

๕. สัทธยสูตร

[๒๓] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงอุปทานิยธรรม ๗ ประการ แก่เธอทั้งหลาย ฯลฯ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก่ออุปทานิยธรรม ๗ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุทั้งหลายจักเป็นผู้มีศรัทธาอยู่ เพียงใด ภิกษุทั้งหลายก็พึงหวังความเจริญได้แน่นอน ไม่พึงหวังความเสื่อมเลย เพียงนั้น ภิกษุทั้งหลายจักเป็นผู้มีหิริ ฯลฯ จักเป็นผู้มีโอตตปปะ ฯลฯ จักเป็นผู้มีสุตร ฯลฯ จักปรารภความเพียร ฯลฯ จักเป็นผู้มีสติ ฯลฯ จักเป็นผู้มีปัญญา เพียงใด ภิกษุทั้งหลายก็พึงหวังความเจริญได้แน่นอน ไม่พึงหวังความเสื่อมเลย. เพียงนั้น ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อุปทานิยธรรม ประการนี้ จักตั้งอยู่ในภิกษุทั้งหลาย และภิกษุทั้งหลายจักปรากฏอยู่ในอุปทานิยธรรม ๗ ประการนี้ เพียงใด ภิกษุทั้งหลายก็พึงหวังความเจริญได้แน่นอน ไม่พึงหวังความเสื่อมเลย เพียงนั้น.

จบ สัทธยสูตรที่ ๕

๖. โพธิยสูตร

[๒๔] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงอุปทานิยธรรม ๙ ประการ แก่เธอทั้งหลาย ฯลฯ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก่ออุปทานิยธรรม ๙ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุทั้งหลายจักเจริญสติสัมโพชฌงค์อยู่ เพียงใด ภิกษุทั้งหลายก็พึงหวังความเจริญได้แน่นอน ไม่พึงหวังความเสื่อมเลย เพียงนั้น ภิกษุทั้งหลายจักเจริญธรรมวิยสัมโพชฌงค์ ฯลฯ จักเจริญวิริยสัมโพชฌงค์ ฯลฯ จักเจริญสัมโพชฌงค์ ฯลฯ จักเจริญปัสสัทธิสัมโพชฌงค์ ฯลฯ จักเจริญสมาธิสัมโพชฌงค์ ฯลฯ จักเจริญอุเบกขาสัมโพชฌงค์อยู่ เพียงใด ภิกษุทั้งหลายก็พึงหวังความเจริญได้แน่นอน ไม่พึงหวังความเสื่อมเลย เพียงนั้น ก่อนภิกษุทั้งหลาย อุปทานิยธรรม ๙ ประการนี้ จักตั้งอยู่ในภิกษุทั้งหลาย และภิกษุทั้งหลายจักปรากฏอยู่ในอุปทานิยธรรม ๙ ประการนี้ เพียงใด ภิกษุทั้งหลายก็พึงหวังความเจริญได้แน่นอน ไม่พึงหวังความเสื่อมเลย เพียงนั้น.

จบ โพธิยสูตรที่ ๖

๗. สัญญาสูตร

[๒๕] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงอุปทานิยธรรม ๗ ประการ ก็เธอทั้งหลาย ฯลฯ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็อุปทานิยธรรม ๗ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุทั้งหลายจักเจริญอนิจจสัญญาอยู่เพียงใด ภิกษุทั้งหลายก็พึงหวังความเจริญได้แน่นอน ไม่พึงหวังความเสื่อมเลย เพียงนั้น ภิกษุทั้งหลายจักเจริญอนัตตสัญญา ฯลฯ จักเจริญอสุภสัญญา ฯลฯ จักเจริญอาทีนวสัญญา ฯลฯ จักเจริญปหานสัญญา ฯลฯ จักเจริญวิราคสัญญา ฯลฯ จักเจริญนิโรธสัญญาอยู่ เพียงใด ภิกษุทั้งหลายก็พึงหวังความเจริญได้แน่นอน ไม่พึงหวังความเสื่อมเลย เพียงนั้น คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อุปทานิยธรรม ๗ ประการนี้ จักตั้งอยู่ในภิกษุทั้งหลาย และภิกษุทั้งหลายจักปรากฏอยู่ในอุปทานิยธรรม ๗ ประการนี้ เพียงใด ภิกษุทั้งหลาย ก็พึงหวังความเจริญได้แน่นอน ไม่พึงหวังความเสื่อมเลย เพียงนั้น ฯลฯ

จบ สัญญาสูตรที่ ๗

อรรถกถาสัญญาสูตรที่ ๗

สัญญาสูตรที่ ๗ มีวินิจัยดังต่อไปนี้.

สัญญา มี อนิจจสัญญา. เป็นต้น คือสัญญาที่เกิดพร้อมกับ
อนุปัสสนา มีอนิจจานุปัสสนา เป็นต้น.

จบอรรถกถาสัญญาสูตรที่ ๗

๘. เสขสูตร

[๒๖] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๗ ประการนี้ ย่อมเป็นไป
เพื่อความเสื่อมแก่ภิกษุผู้เสาะ ๗ ประการเป็นไฉน คือ ความเป็น
ผู้ชอบการงาน ๑ ความเป็นผู้ชอบกุศล ๑ ความเป็นผู้ชอบหลับ ๑
ความเป็นผู้คลุกคลีด้วยหมู่คณะ ๑ ความเป็นผู้ไม่คุ้มครองทวาร
ในอินทรีทั้งหลาย ๑ ความเป็นผู้ไม่รู้จักประมาณในโภชนะ ๑
กิจที่สงฆ์จะพึงทำมืออยู่ในสงฆ์ ภิกษุไม่สำเหนียกในกิจนั้นอย่างนี้ว่า
ก็พระเถระผู้รัตตัญญู บวชมานาน เป็นผู้รับภาระ มืออยู่ในสงฆ์
ท่านเหล่านั้นจะรับผิดชอบด้วยกิจนี้ ดังนี้ ต้องชวนชวายเป็นตนเอง ๑
ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๗ ประการนี้แล ย่อมเป็นไปเพื่อความ
เสื่อมแก่ภิกษุเสาะ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๗ ประการนี้
ย่อมเป็นไปเพื่อความไม่เสื่อมแก่ภิกษุผู้เสาะ ๗ ประการเป็นไฉน
คือ ความเป็นผู้ไม่ชอบการงาน ๑ ความเป็นผู้ไม่ชอบกุศล ๑ ความ
เป็นผู้ไม่ชอบหลับ ๑ ความเป็นผู้ไม่ชอบบุคคลคลุกคลีด้วยหมู่คณะ ๑
ความเป็นผู้เป็นผมครองทวารในอินทรีทั้งหลาย ๑ ความเป็นผู้รู้จัก
ประมาณในโภชนะ ๑ กิจที่สงฆ์จะพึงทำมืออยู่ในสงฆ์ ภิกษุสำเหนียก
ในกิจนั้นอย่างนี้ว่า ก็พระเถระผู้รัตตัญญู บวชมานาน เป็นผู้รับภาระ
มืออยู่ในสงฆ์ ท่านเหล่านั้นจะรับผิดชอบด้วยกิจนั้น ดังนี้ ไม่ต้อง
ชวนชวายเป็นตนเอง ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๗ ประการนี้แล
ย่อมเป็นไปเพื่อความไม่เสื่อมแก่ภิกษุผู้เสาะ

จบ เสขสูตรที่ ๘

อรรถกถาเสขสูตรที่ ๘

เสขสูตรที่ ๘ มิวินัจฉยดังต่อไปนี้.

ภิกษุเหล่าใด ย่อมนำไปซึ่งภาระเพราะช่วยทำกิจของสงฆ์
ที่เกิดขึ้นแล้วให้สำเร็จ เหตุนั้น ภิกษุเหล่านั้น ชื่อว่าผู้นำภาระ.

บทว่า เต เตน **ปญฺญาธิสฺสนฺติ** ความว่า พระเถระเหล่านั้นจักปรากฏ
ด้วยกิจที่สมควร ก็ความเป็นพระเถระของตนนั้น. บทว่า โว โยคํ
อาปชฺชติ ความว่า ย่อมถึงการประกอบ คือ เริ่มทำกิจเหล่านั้นเอง

จบ อรรถกถาเสขสูตรที่ ๘

ธ. หานิสุต

[๒๗] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๗ ประการนี้ ย่อมเป็นไป
เพื่อความเสื่อมแก่อุบาสก ๗ ประการเป็นไฉน คือ อุบาสกขาดการ
เยียมเยียนภิกษุ ๑ ละเลยการฟังธรรม ๑ ไม่ศึกษาในอริศีล ๑
ไม่มากด้วยความเลื่อมใสในภิกษุทั้งที่เป็นเถระ ทั้งเป็นผู้ใหม่
ทั้งปานกลาง ๑ ตั้งจิตติเตียนคอยฟังโทษฟังธรรม ๑ แสวงหา
เขตบุญภายนอกศาสนานี้ ๑ ทำสักการะก่อนในเขตบุญภายนอก
ศาสนานี้ ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๗ ประการนี้แล ย่อมเป็น
ไปเพื่อความเสื่อมแก่อุบาสก ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๗ ประการ
นี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความไม่เสื่อมแก่อุบาสก ๗ ประการเป็นไฉน
คือ อุบาสกไม่ขาดการเยียมเยียนภิกษุ ๑ ไม่ละเลยการฟังธรรม ๑
ศึกษาในอริศีล ๑ มากด้วยความเลื่อมใสในภิกษุทั้งที่เป็นเถระ
ทั้งเป็นผู้ใหม่ ทั้งปานกลาง ๑ ไม่ตั้งจิตติเตียน ไม่คอยฟังโทษ
ฟังธรรม ๑ ไม่แสวงหาเขตบุญภายนอก ๑ กระทำสักการะก่อน
ในเขตบุญในศาสนานี้ ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๗ ประการนี้
แล ย่อมเป็นไปเพื่อความไม่เสื่อมแก่อุบาสก.

อุบาสกใดขาดการเยียมเยียนภิกษุ

ผู้อบรมตน ละเลยการฟังอริยธรรม ไม่ศึกษา

ในอริศีล มีความไม่เลื่อมใสเจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไป

ในภิกษุทั้งหลาย ตั้งจิตติเตียนปรารภนาฟัง

สัทธรรม แสวงหาเขตบุญอื่นภายนอกศาสนานี้
และกระทำสักการะก่อนในเขตบุญภายนอก
ศาสนานี้ อุบาสกนั้นช่องเสพธรรม อันเป็นที่
ตั้งแห่งความเลื่อม อันเราแสดงแล้ว ๗ ประการ
นี้แล ย่อมเลื่อมจากสัทธรรม อุบาสกใดไม่ขาด
การเยื่อมเยียนภิกษุผู้อบรมตน ไม่ละเลยการ
ฟังอริยธรรม ศึกษาอยู่ในอริสัจ มีความเลื่อมใส
เจริญยิ่ง ๆ ขึ้นไปในภิกษุทั้งหลาย ไม่ตั้งจิต
ติเตียนปรารธนาฟังสัทธรรม ไม่แสวงหาเขต
บุญอื่นภายนอกศาสนานี้ และกระทำสักการะ
ก่อนในเขตบุญในศาสนานี้ อุบาสกนั้นช่องเสพ
ธรรมอันไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเลื่อม อันเราแสดง
ดีแล้ว ๗ ประการนี้แล ย่อมไม่เลื่อมจากสัทธรรม.

จบ หานิสุตตที่ ๕

อรรถกถาหानิสุตตที่ ๕

หानิสุตตที่ ๕ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า ภิกขุทสุสนฺ หาเปติ ความว่า ทำการไปเยื่อมภิกษุสงฆ์
ให้เสียไป บทว่า อริสัจ ได้แก่ ในศีลอันสูงสุด กล่าวคือศีล ๕ และ

ศีล ๑๐ บทว่า โอโต พหิทฺธา ได้แก่ นอกพระศาสนานี้. บทว่า
ทุกฺขิณฺเอยฺย คเวสตี ความว่า แสวงหาบุคคลผู้รับไทยธรรม. บทนี้
อิธ จ ปุพฺพการํ กโรติ ความว่า ให้ท่านแก่พวกเดียรฉิยฺ ภายนอก
(พระศาสนา) เหล่านั้น แล้วจึงถวายทานแก่ภิกษุทั้งหลายในภายหลัง
คำที่เหลือในบทว่าทั้งปวง มีอรรถาธิบายทั้งนั้น แล.

จบ อรรถกถาหानิสุตฺตที่ ๕

๑๐. วิบัติติสัมภวสูตร

[๒๘] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย วิบัติของอุบาสก ๗ ประการนี้...
สมบัติของอุบาสก ๗ ประการนี้... ความเลื่อมของอุบาสก ๗ ประการ
นี้... ความเจริญของอุบาสก ๗ ประการนี้ ๗ ประการเป็นไฉน คือ
อุบาสกไม่ขาดการเชื่อมเยียนภิกษุ ๑ ไม่ละเลยการฟังสัทธรรม ๑
ศึกษาในอริสัจ ๑ มากด้วยความเลื่อมใสในภิกษุทั้งที่เป็นเถระ
ผู้ใหม่ ทั้งปานกลาง ๑ ไม่ตั้งจิตติเตียน ไม่คอยเพ่งโทษ ฟังธรรม ๑
ไม่แสวงหาเขตบุญภายนอกศาสนานี้ ๑ กระทำสักการะก่อนใน
เขตบุญในศาสนานี้ ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความเจริญของอุบาสก
๗ ประการนี้แล.

อุบาสกใด ขาดการเชื่อมเยียนภิกษุผู้อบรม

ตน ละเลยการฟังอริยธรรม ไม่ศึกษาในอริสัจ

มีความไม่เลื่อมใสเจริญยิ่งๆ ขึ้นไปในภิกษุ

ทั้งหลาย ตั้งจิตติเรยนปรารภนาฟังสัทธรรม

แสวงหาเขตบุญอื่นภายนอกศาสนานี้ และกระทำ

สักการะก่อนในเขตบุญภายนอกในศาสนานี้

อุบาสกนั้นช่องเสพธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งความ

เลื่อม อันเราแสดงแล้ว ๗ ประการนี้แล ย่อม

เลื่อมจากสัทธรรม อุบาสกใดไม่ขาดการเชื่อม-

เยียนภิกษุผู้อบรมตน ไม่ละเลยการฟังอริยธรรม

ศึกษาอยู่ในอธิศีล มีความเลื่อมใสเจริญยิ่งๆ ขึ้น
ไปในภิกษุทั้งหลาย ไม่ตั้งจิตติเตียนปรารณา
ฟังสังฆกรรม ไม่แสวงหาเขตบุญอื่นภายนอก
ศาสนานี้ แลพระทำสักการะก่อนในเขตบุญใน
ศาสนานี้ อุบาสกนั้นช่องเสพธรรมอันไม่เป็น
ที่ตั้งแห่งความเลื่อม อันเราแสดงดีแล้ว ๗ ประการ
การนี้แล ย่อมไม่เลื่อมจากสังฆกรรม.

จบ วิปัตติสัมภวสูตรที่ ๑๐

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. สารันททสูตร ๒. วัศสการสูตร ๓. ภิกขุสูตร ๔. กรรม-
สูตร ๕. สิทธิขสูตร ๖. ทบขยสูตร ๗. สัญญาสูตร ๘. เสขสูตร
๙. หานิสูตร ๑๐. วิปัตติสัมภวสูตร

จบ วัชชีวรรคที่ ๓

เทวตาวรรคที่ ๔

๑. อัปปมาทสูตร

[๒๕] ครั้งนั้นแล เมื่อปฐมยามล่วงไปแล้ว เทวดาคนหนึ่ง มีผิวพรรณงาม ยังพระวิหารเชตวันทั้งสิ้นให้สว่างไสว เข้าไปเฝ้า พระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กราบทูลว่า ข้าแต่ พระองค์ผู้เจริญ ธรรม ๗ ประการนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความไม่เสื่อม กัมมิกุ ๗ ประการเป็นไฉน คือ ความเป็นเคารพในพระศาสดา ๑ ความเป็นผู้เคารพในธรรม ๑ ความเป็นผู้เคารพในสงฆ์ ๑ ความเป็นผู้เคารพในสิกขา ๑ ความเป็นผู้เคารพในสมาธิ ๑ ความเป็นผู้เคารพในความไม่ประมาท ๑ ความเป็นผู้เคารพในปฏิสันถาร ๑ ธรรม ๗ ประการนี้แล ย่อมเป็นไปเพื่อความไม่เสื่อมแก่ภิกษุ เทวดานั้นกราบทูลดังนี้แล้ว พระศาสดาทรงพอพระทัย ลำดับนั้น เทวดานั้นทราบบว่า พระศาสดาทรงพอพระทัยเรา ถวายอภิวาท กระทำประทักษิณแล้วหายไป ณ ที่นั่นเอง ครั้นล่วงราตรีนั้นไป พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสกะภิกษุทั้งหลายว่า ก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อคินนี้ เมื่อปฐมยามล่วงไป เทวดาคนหนึ่งมีผิวพรรณงาม ยังวิหาร เชตวันทั้งสิ้นให้สว่างไสวแล้ว เข้ามาหาเราถึงที่อยู่ ใหว้เราแล้ว ยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กล่าวกะเราว่า ข้าแต่ พระองค์ผู้เจริญ ธรรม ๗ ประการนี้ย่อมเป็นไปเพื่อความไม่เสื่อม

แก่ภิกษุ ๗ ประการเป็นไฉน คือ ความเป็นผู้เคารพในพระศาสดา ๑
ความเป็นผู้เคารพในธรรม ความเป็นผู้เคารพในสงฆ์ ๑ ความ
เป็นผู้เคารพในสิกขา ๑ ความเป็นผู้เคารพในสมาธิ ๑ ความเป็น
ผู้เคารพในความไม่ประมาท . ความเป็นผู้เคารพในปฏิสันถาร ๑ ข้าแต่
พระองค์ผู้เจริญ ธรรม ๗ ประการนี้แล ย่อมเป็นไปเพื่อความ
ไม่เสื่อมแก่ภิกษุ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เทวดานั้นครั้นกล่าวดังนี้แล้ว
ไห้เรา กระทำประทักษิณแล้วหายไป ณ ที่นั่นเอง.

ภิกษุผู้มีความเคารพในพระศาสดา มี
ความเคารพในธรรม มีความเคารพอย่างแรงกล้า
ในสงฆ์ มีความเคารพในสมาธิ มีความเพียร มี
ความเคารพอย่างแรงกล้าในสิกขา มีความเคารพ
ในความไม่ประมาท มีความเคารพในปฏิสันถาร
เป็นผู้ไม่ควรถือเพื่อความเสื่อม ย่อมมีในที่ใกล้
นิพพานทีเดียว.

จบ อัมปมาทสูตรที่ ๑

๒. หิริมาสูตร

[๒๐] คุณก่อนิกขุทั้งหลาย เมื่อคืนนี้ เมื่อปฐมยามล่วงไปแล้ว
เทวดาคนหนึ่งมีผิวพรรณงาม ยังวิหารเชตวันทั้งสิ้นให้สว่างไสวแล้ว
เข้ามาหาเราถึงที่อยู่ ให้อุไรเราแล้วยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้น
แล้วได้กล่าวกะเราว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธรรม ๗ ประการนี้
ย่อมเป็นไปเพื่อความไม่เสื่อมแก่ภิกษุ ธรรม ๗ ประการเป็นไฉน คือ
ความเป็นผู้เคารพในพระศาสดา ๑ ความเป็นผู้เคารพในธรรม ๑ ความ
เป็นผู้เคารพในสงฆ์ ๑ ความเป็นผู้เคารพในสิกขา ๑ ความเป็น
ผู้เคารพในสมาธิ ๑ ความเป็นผู้เคารพในhiri ๑ ความเป็นผู้เคารพ
ในโอตตปปะ ๑ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธรรม ๗ ประการนี้แล ย่อม
เป็นไปเพื่อความไม่เสื่อมแก่ภิกษุ เทวดานั้นครั้งกล่าวดังนี้แล้ว
ให้อุไรเรา กระทำประทักษิณแล้วหายไป ณ ที่นั่นเอง.

ภิกษุผู้มีความเคารพในพระศาสดา มี
ความเคารพในธรรม มีความเคารพอย่างแรงกล้า
ในสงฆ์ มีความเคารพในสมาธิ มีความเพียร
มีความเคารพอย่างแรงกล้าในสิกขา ถึงพร้อม
ด้วยhiriและโอตตปปะ มีความเคารพ ยำเกรง
เป็นผู้ไม่ควรเพื่อความเสื่อม ย่อมมีในที่ใกล้
นิพพานทีเดียว.

จบ หิริมาสูตรที่ ๒

๒. ปฐมสุวสูตร

[๓๑] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อคณีนี เมื่อปฐมยามล่วงไปแล้ว
เทวดาคนหนึ่ง ฯลฯ ได้กล่าวกะเราว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธรรม
๗ ประการนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความไม่เสื่อมแก่ภิกษุ ธรรม ๗ ประการ
เป็นไฉน คือ ความเป็นผู้เคารพในพระศาสดา ๑ ความเป็นผู้เคารพใน
ธรรม ๑ ความเป็นผู้เคารพในสงฆ์ ๑ ความเป็นผู้เคารพในสิกขา
ความเป็นผู้เคารพในสมาธิ ๑ ความเป็นผู้ว่าง่าย ๑ ความเป็นผู้มีมิตร
ดีงาม ๑ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธรรม ๗ ประการนี้ ย่อมเป็นไป
เพื่อความไม่เสื่อมแก่ภิกษุ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เทวดานั้น ครั้นกล่าว
ดังนี้แล้ว ไหวเรา กระทำประทักษิณแล้ว หายไป ณ ที่นั่นเอง.

ภิกษุผู้มีความเคารพในพระศาสดา มี

ความเคารพในธรรม มีความเคารพอย่างแรงกล้า

ในสงฆ์ มีความเคารพในสมาธิ มีความเพียร มี

ความเคารพอย่างแรงกล้าในสิกขา มีมิตรดีงาม

เป็นผู้ว่าง่าย มีความเคารพ ยำเกรง เป็นผู้ไม่ควร

เพื่อความเสื่อม ย่อมตั้งอยู่ในที่ใกล้แห่งพระ-

นิพพานทีเดียว.

จบ ปฐมสุวสูตรที่ ๑

๔. พุติยสุวสูตร

[๑๒] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อคืนนี้ เมื่อปฐมยามล่วงไปแล้ว เทวดาคนหนึ่ง ฯลฯ ได้กล่าวกะเราว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธรรม ๗ ประการนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความไม่เสื่อมแก่ภิกษุ ธรรม ๗ ประการ เป็นไฉน คือ ความเป็นผู้เคารพในพระศาสดา ๑ ความเป็นผู้เคารพ ในธรรม ๑ ความเป็นผู้เคารพในสงฆ์ ๑ ความเป็นผู้เคารพในสิกขา ๑ ความเป็นผู้เคารพในสมาธิ ๑ ความเป็นผู้ว่าง่าย ๑ ความเป็นผู้มีมิตรดีงาม ๑ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธรรม ๗ ประการนี้แล ย่อม เป็นไปเพื่อความไม่เสื่อมแก่ภิกษุ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เทวดานั้น ครั้นกล่าวดังนี้แล้ว ไหว้เรากระทำประทัภษณาแล้ว หายไป ณ ที่นั้นเอง.

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว ท่านพระสารีบุตร ได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ย่อมรู้ทั่วถึงเนื้อความ แห่งภายิตที่พระองค์ตรัสแล้วโดยย่อนี้ โดยพิสดารอย่างนี้ว่า ภิกษุ ในธรรมวินัยนี้ ตนเองเป็นผู้มีความเคารพในพระศาสดา กล่าว สรรเสริญความเป็นผู้เคารพในพระศาสดา ชักชวนภิกษุเหล่าอื่น ผู้ไม่มีความเคารพในพระศาสดาให้เคารพในพระศาสดา และกล่าว สรรเสริญภิกษุผู้มีความเคารพในพระศาสดา ตามความเป็นจริง โดยกาลอันควร ตนเองเป็นผู้เคารพในธรรม ฯลฯ ตนเองเป็นผู้มีความ เคารพในสงฆ์ ฯลฯ ตนเองเป็นผู้มีความเคารพในสิกขา ฯลฯ ตนเอง

เป็นผู้มีความเคารพในสมาธิ ฯลฯ ตนเองเป็นผู้ว่าง่าย ฯลฯ

เป็นผู้มีมิตรดีงาม ให้เป็นผู้มีมิตรดีงาม และกล่าวสรรเสริญภิกษุ
เหล่าอื่นผู้มีมิตรดีงาม ตามความเป็นจริง โดยกาลอันควร ข้าแต่
พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ย่อมรู้ทั่วถึงเนื้อความแห่งภายิตที่
พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้วโดยย่อนี้ โดยพิสดารอย่างนี้.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดิละ ดิละ สาริบุตร เธอรู้ทั่วถึง
เนื้อความแห่งภายิตที่เรากล่าวแล้วโดยย่อนี้ โดยพิสดารอย่างนี้
เป็นการดีแล ดูก่อนสาริบุตร ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ตนเองเป็นผู้มี
ความเคารพในพระศาสดา กล่าวสรรเสริญความเป็นผู้มีความเคารพ
ในพระศาสดา และกล่าวสรรเสริญภิกษุเหล่าอื่นผู้มีความเคารพใน
พระศาสดา ตามความเป็นจริง โดยกาลอันควร ตนเองเป็นผู้มีความ
เคารพในธรรม ฯลฯ ตนเองเป็นผู้มีความเคารพในสงฆ์ ฯลฯ ตนเอง
เป็นผู้มีความเคารพในสิกขา ฯลฯ ตนเองเป็นผู้มีความเคารพในสมาธิ
 ฯลฯ ตนเองเป็นผู้ว่าง่าย ฯลฯ ตนเองเป็นผู้มีมิตรดีงาม กล่าวสรรเสริญ
ความเป็นผู้มีมิตรดีงาม ชักชวนภิกษุเหล่าอื่นผู้ไม่มีมิตรดีงาม
ให้เป็นผู้มีมิตรดีงาม และกล่าวสรรเสริญภิกษุเหล่าอื่นผู้มีมิตร
ดีงาม ตามความเป็นจริง โดยกาลอันควร ดูก่อนสาริบุตร เธอพึงเห็น
เนื้อความแห่งภายิตที่เรากล่าวโดยย่อนี้ โดยพิสดารอย่างนี้.

จบ ทุติยสุวสูตรที่ ๔

๕. ปฐมสาสูตร

[๓๓] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงคบมิตรผู้ประกอบด้วยองค์ ๗ ประการ. ด้วยองค์ ๗ ประการเป็นไฉน คือ มิตรผู้ให้ของที่ให้ได้ยาก ๑ รับทำกิจที่ทำได้ยาก ๑ อดทนถ้อยคำที่อดไม่ได้ยาก ๑ บอกความลับของตนแก่เพื่อน ๑ ปิดความลับของเพื่อน ๑ ไม่ละทิ้งในยามวิบัติ ๑ เมื่อเพื่อนสิ้นโลกสมบัติก็ไม่ดูหมิ่น ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงคบมิตรผู้ประกอบด้วยองค์ ๗ ประการนี้แล.

มิตรที่ดั่งมีย่อมให้ของที่ดั่งมาให้ได้ยาก
รับทำกิจที่ทำได้ยาก อดทนถ้อยคำหยาบคาย
แม้ยากที่อดใจไว้ได้ บอกความลับของตนแก่
เพื่อน ไม่ละทิ้งในยามวิบัติ เมื่อเพื่อนสิ้นโลก-
สมบัติ ก็ไม่ดูหมิ่น ฐานะเหล่านี้มีอยู่ในบุคคลใด
บุคคลนั้นเป็นมิตรแท้ ผู้ประสงค์จะคบมิตร ก็
ควรคบมิตรเช่นนั้น.

จบ ปฐมสาสูตรที่ ๕

เทวตาวรรคที่ ๔

อรรคถาปฐมสาสูตรที่ ๕

วรรคที่ ๔ สูตรที่ ๕ มีวินิจัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **ทุกุททำ** สิ่งของมีค่ามาก อันสละได้ยาก. บทว่า **ทุกุกริ**
กโรติ ความว่า ย่อมกระทำการกิจกรรมที่กระทำไม่ได้ง่าย ๆ

บทว่า **ทุกุขมัม** **ขมติ** ความว่า ย่อมอดกลั้นได้อย่างมาก เพื่อ
ประโยชน์แก่สหาย. บทว่า **คฺยุหมสุส** **อาวิกโรติ** ความว่า ย่อมเปิดเผย
ความลับของตนแก่สหายนั้น. บทว่า **คฺยุหมสุส** **ปริภูหติ** ความว่า
ไม่บอกความลับของสหายนั้นแก่คนเหล่าอื่น. บทว่า **จีเณน** **นาติมณฺญติ**
ได้แก่ เมื่อโอกาสสมบัติของสหายนั้นสิ้นไปแล้ว ก็ไม่ดูหมิ่นสหายนั้น
เพราะความเลื่อมลื่นนั้น คือไม่กระทำการเหยียบย่ำและดูหมิ่น
ในตัวสหายนั้น

จบ อรรคถาปฐมสาสูตรที่ ๕

๖. พุติยสาสูตร

[๓๔] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๗
ประการควรเสพ ควรคบเป็นมิตร ควรเข้าไปนั่งใกล้ แม้ถูกขับไล่
ธรรม ๗ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุเป็นที่รักใคร่พอใจ ๑ เป็นที่
เคารพ ๑ เป็นผู้ควรสรรเสริญ ๑ เป็นผู้ฉลาดพูด ๑ เป็นผู้อดทน
ต่อถ้อยคำ ๑ พูดถ้อยคำลึกซึ้ง ๑ ไม่ชักนำในทางที่ไม่ดี ๑ ดูก่อน
ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๗ ประการนี้แล ควรเสพ
ควรคบเป็นมิตร ควรเข้าไปนั่งใกล้ แม้ถูกขับไล่.

ภิกษุเป็นที่รักใคร่ พพอใจ เป็นที่เคารพ

ควรสรรเสริญ ฉลาดพูด อดทนต่อถ้อยคำ พูด
ถ้อยคำลึกซึ้ง ไม่ชักนำในทางที่ไม่ดี ฐานะเหล่านี้
มีอยู่ในภิกษุใด ภิกษุนั้นเป็นมิตรแท้ มุ่งอนุเคราะห์
แต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ ผู้ประสวงค์จะคบมิตร ควร
คบมิตรเช่นนั้น แม้จะถูกขับไล่.

จบ สาสูตรที่ ๖

อรรธกถาทุติยสาสูตรที่ ๖

ทุติยสูตรที่ ๖ มีวินิจัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **วตฺตา** ได้แก่ผู้ฉลาดในถ้อยคำ. บทว่า **วจนฺกฺขโม**
ความว่า ภิกษุยอมอดทนถ้อยคำ คือกระทำตามโอวาทที่ท่านให้.
บทว่า **คฺมฺภีรํ** ได้แก่ ถ้อยคำที่ปกปิด ลึกลับที่อาศัยฉาน อาศัย
วิปัสสนา มรรคผล และนิพพาน.

จบ อรรธกถาทุติยสาสูตรที่ ๖

๓. ปฐมปฏิสัมภิทาสูต

[๓๕] ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๗ ประการ พึงกระทำ ให้แจ้งซึ่งปฏิสัมภิทา ๔ ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง เข้าถึงอยู่ ต่อการไม่ นานเลย ธรรม ๗ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เมื่อ จิตหตฺถํ ก็รู้ชัดตามเป็นจริงว่า จิตของเราหตฺถํ จิตท้อแท้ในภายใน ก็รู้ชัดตามเป็นจริงว่า จิตของเราท้อแท้ในภายใน หรือจิตฟุ้งซ่าน ไปภายนอก ก็รู้ชัดตามเป็นจริงว่า จิตของเราฟุ้งซ่านไปภายนอก เวทนาข่มเกิดขึ้น ข่มปรากฏ ข่มถึงการตั้งอยู่ไม่ได้ ภิกษุนั้น ทราบแล้ว สัญญาข่มเกิดขึ้น ข่มปรากฏ ข่มถึงการตั้งอยู่ไม่ได้ ภิกษุนั้นทราบแล้ว วิตกข่มเกิดขึ้น ข่มปรากฏ ข่มถึงการตั้งอยู่ ไม่ได้ ภิกษุนั้นทราบแล้ว อนึ่ง นิमितฺตในธรรมเป็นที่สบาย ไม่เป็น ที่สบาย เลว ประณีต ดำ ขาว และเป็นปฏิภาคกัน อันภิกษุนั้นเรียน ดิแล้ว มนสิการดิแล้ว ทรงไว้ดิแล้ว แทงตลอดดิแล้ว ด้วยปัญญา คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๗ ประการนี้แล พึงกระทำให้แจ้งซึ่งปฏิสัมภิทา ๔ ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง เข้าถึงอยู่ ต่อกาลไม่นานเลย.

จบ ปฐมปฏิสัมภิทาสูตที่ ๓

อรรถกถาปฐมปฐัมภิกขาสูตที่ ๗

ปฐมปฐัมภิกขาสูตที่ ๗ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **อิทฺทมเม เจตฺโส ลินฺตฺตํ** ความว่า เมื่อจิตหลุดพ้นแล้ว ภิกษุย่อมรู้ตามสภาพความเป็นจริงว่า จิตของเราหลุดพ้นไปตาม ถีนมิทระ ชื่อว่าจิตหลุดพ้นภายใน จิตที่กวัดแกว่งไปในกามคุณ ๕ ชื่อว่าจิตฟุ้งไปในภายนอก บทว่า เวทนาเป็นต้น พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงถือเอาด้วยอำนาจมูลแห่งธรรมอันเป็นเครื่องเน้นซ้ำ. ด้วยว่า เวทนาเป็นมูลแห่งตัณหา เพราะตัณหาเกิดขึ้นด้วยอำนาจความสุข สัตยญาเป็นมูลของทิฏฐิ เพราะทิฏฐิ เกิดขึ้นในอวิชชาารมณฺ์ อารมณฺ์ ที่ไม่ขัดแย้งวิตกเป็นมูลแห่งมานะ เพราะอัสสมิมานเกิดขึ้นด้วย อำนาจวิตก. บทว่า **สพฺปายา สมฺปายสุ** ได้แก่ที่เป็นอุปการะและ ไม่เป็นอุปการะ. บทว่า **นิมิตฺตํ** ได้แก่ เหตุ. คำที่เหลือในบททั้งปวง ง่ายทั้งนั้นแล.

จบ อรรถกถาสูตที่ ๗

๘. ทุติยปฏิสัมภิทาสูต

[๓๖] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย สารีบุตรประกอบด้วยธรรม ๗ ประการ ย่อมกระทำให้แจ้งซึ่งปฏิสัมภิทา ๔ ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง เข้าถึงอยู่ ธรรม ๗ ประการเป็นไฉน คือ สารีบุตรในธรรมวินัยนี้ เมื่อจิตหคหู่ ย่อมรู้ชัดตามเป็นจริงว่า จิตของเราหคหู่ จิตท้อแท้ใน ภายใน รู้ชัดตามเป็นจริงว่าจิตของเราท้อแท้ในภายใน หรือจิตฟุ้งซ่าน ไปภายนอก เวทนาย่อมเกิดขึ้น ย่อมปรากฏ ย่อมถึงการตั้งอยู่ไม่ได้ สารีบุตรทราบแล้ว สัญญาย่อมเกิดขึ้น ย่อมปรากฏ ย่อมถึงการตั้งอยู่ไม่ได้ สารีบุตรทราบแล้ว วิตกย่อมเกิดขึ้น ย่อมปรากฏ ย่อมถึงการตั้งอยู่ไม่ได้. สารีบุตรทราบแล้ว จิตในธรรมเป็นที่สบาย ไม่สบาย เลว ประณีต ดำ ขาว และเป็นปฏิภาคกัน อันสารีบุตร เรียนดีแล้ว มนสิการดีแล้ว ทรงไว้ดีแล้ว แหงตลอดดีแล้ว ด้วยปัญญา คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย สารีบุตรประกอบด้วยธรรม ๗ ประการนี้แล ย่อมกระทำให้แจ้งซึ่งปฏิสัมภิทา ๔ ด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงอยู่.

จบ ทุติยปฏิสัมภิทาสูตที่ ๘

๕. ปฐมวสสูตร

[๑๗] คู่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๗ ประการ ย่อมยังจิตให้เป็นไปในอำนาจได้ และไม่เป็นไปตามอำนาจของจิต ธรรม ๗ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ฉลาดไม่สมาธิ ๑ ฉลาดในการเข้าสมาธิ ๑ ฉลาดในการตั้งอยู่แห่งสมาธิ ๑ ฉลาดในการออกจากสมาธิ ๑ ฉลาดในความพร้อมมูลแห่งสมาธิ ๑ ฉลาดรู้ในอารมณ์แห่งสมาธิ ๑ ฉลาดในอุกนิหารแห่งสมาธิ ๑ คู่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๗ ประการนี้แล ย่อมยังจิตให้เป็นไปในอำนาจได้ และไม่เป็นไปตามอำนาจของจิต.

จบ ปฐมวสสูตรที่ ๕

๑๐. ทุติยวสสูตร

[๑๘] คู่อนภิกษุทั้งหลาย สารีบุตรผู้ประกอบด้วยธรรม ๗ ประการ ย่อมยังจิตให้เป็นไปในอำนาจได้ และไม่เป็นไปตามอำนาจของจิต ธรรม ๗ ประการเป็นไฉน คู่อนภิกษุทั้งหลาย สารีบุตรในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ฉลาดในสมาธิ ๑ ฉลาดในการเข้าสมาธิ ๑ ฉลาดในการตั้งอยู่แห่งสมาธิ ๑ ฉลาดในการออกจากสมาธิ ๑ ฉลาดในอุกนิหารแห่งสมาธิ ๑ คู่อนภิกษุทั้งหลาย สารีบุตรผู้ประกอบด้วยธรรม ๗ ประการนี้แล ย่อมยังจิตให้เป็นไปในอำนาจได้ และไม่เป็นไปตามอำนาจของจิต.

จบ ทุติยวสสูตรที่ ๑๐

๑๑. ปฐมนิททสูตร

[๑๕] ครั้งนั้นแล เวลาเช้า ท่านพระสารีบุตรนั่งแล้ว ถือบาตร และจีวร เข้าไปบิณฑบาตยังกรุงสาวัตถี ครั้งนั้น ท่านคิดว่า เราจะเที่ยวไปบิณฑบาตยังกรุงสาวัตถีก็ยิ่งเข้านัก อย่างกระนั้นเลย เราควรเข้าไปยังอารามของพวกอัญญเดียรถีย์ปริพาชกเถิด ครั้งนั้น ท่านพระสารีบุตรเข้าไปยังอารามของพวกอัญญเดียรถีย์ปริพาชก ได้สนทนาปราศรัยกับพวกอัญญเดียรถีย์ปริพาชก ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว จึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ก็สมัยนั้น พวกอัญญเดียรถีย์ปริพาชกกำลังนั่งประชุมสนทนากันว่า ท่านมีอายุทั้งหลาย ท่านผู้ใดผู้หนึ่งประพฤติพรหมจรรย์บริสุทธิบริบูรณ์ครบ ๑๒ ปี ควรจะเรียกว่า ภิกษุผู้นิททสะ ท่านพระสารีบุตรไม่ยินดี ไม่คัดค้านคำกล่าวของพวกอัญญเดียรถีย์ปริพาชกเหล่านั้น ครั้นแล้วลุกจากที่นั่งหลีกไปด้วยตั้งใจว่า เราจะทั่วถึงเนื้อความแห่งภยิตนีในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้า ลำดับนั้น ท่านพระสารีบุตรเที่ยวไปบิณฑบาตในกรุงสาวัตถีแล้ว กลับจากบิณฑบาตในเวลาปัจฉิมภัต เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายอภิวาทแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว ได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญขอประทานพระวโรกาส เวลาเช้า ข้าพระองค์นั่งแล้ว ถือบาตรและจีวร เข้าไปบิณฑบาตยังกรุงสาวัตถี ข้าพระองค์คิดว่า เราจะเที่ยวบิณฑบาตในกรุงสาวัตถีก็ยิ่งเข้านัก อย่างกระนั้นเลย เราควรเข้าไปยังอารามของพวกอัญญเดียรถีย์ปริพาชก ลำดับนั้น

ข้าพระองค์เข้าไปยังอารามของพวกอัญญเดียรถีย์ปริพาชก ได้
สนทนาปราศรัยกับพวกอัญญเดียรถีย์ปริพาชก ครั้นผ่านการ
ปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว จึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง
ก็สมยนั้น พวกอัญญเดียรถีย์ปริพาชกกำลังนั่งประชุมสนทนากันว่า
ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ท่านผู้ใดผู้หนึ่งประพาศพรหมจรรย์บริสุทธิ
บริบูรณ์ครบ ๑๒ ปี ควรเรียกว่า ภิกษุผู้นิททสะ แต่ข้าพระองค์
ไม่ยินดี ไม่คัดค้านคำกล่าวของพวกอัญญเดียรถีย์ปริพาชกเหล่านั้น
ครั้นแล้วลุกจากอาสนะหลีกไปด้วยตั้งใจว่า เราจะรู้ทั่วถึงเนื้อความ
แห่งภิกษุนี้ในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
พระองค์อาจหรือหนอ เพื่อทรงบัญญัติภิกษุผู้นิททสะ ด้วยเหตุเพียง
การนับพรรษาอย่างเดียว ในธรรมวินัยนี้.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนสารีบุตร จะไม่มีใคร ๆ
อาจเพื่อบัญญัติภิกษุผู้นิททสะด้วยเหตุเพียงนับพรรษาอย่างเดียว
ในธรรมวินัยนี้ ก่อนสารีบุตร วัตถุแห่งนิททสะ ๗ ประการนี้
เรากระทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ประกาศแล้ว นิททสะวัตถุ ๗
ประการเป็นไฉน ดูก่อนสารีบุตร ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มิฉันทะกล้า
ในการสมาทานสิกขา และมีความรักอย่างลึกซึ้งในการสมาทาน
สิกขาต่อไป ๑ มิฉันทะกล้าในการฟังธรรม และมีความรักอย่างลึกซึ้ง
ในการฟังธรรมต่อไป ๑ มิฉันทะกล้าในการกำจัดความอยาก และมี
ความรักอย่างลึกซึ้งในการกำจัดความอยากต่อไป ๑ มิฉันทะกล้า
ในการหลีกออกเร้น และมีความรักอย่างลึกซึ้งในการหลีกออกเร้น

ต่อไป ๑ มีนันทะกล้าในการปรารภความเพียร และมีความรักอย่าง
ลึกซึ้งในการปรารภความเพียรต่อไป ๑ มีนันทะกล้าในสติเครื่อง
รักษาตัว และมีความรักอย่างลึกซึ้งในสติเครื่องรักษาตัวต่อไป
มีนันทะกล้าในการแทงตลอดด้วยทวิติ และมีความรักอย่างลึกซึ้ง
ในการแทงตลอดด้วยทวิติต่อไป ๑ คุณ่อนสารีบุตร วัตถุแห่งนิทสะ
๗ ประการนี้แล ถ้าประพตติพรหมจรรย์บริสุทธบริบูรณ์ครบ ๑๒ ปี
ก็ควรจะเรียกได้ว่า ภิกษุผู้นิทสะ ถ้าประพตติพรหมจรรย์บริสุทธ
บริบูรณ์ครบ ๒๔ ปี ก็ดี... ๓๖ ปีก็ดี... ๔๘ ปีก็ดี ก็ควรจะเรียกได้ว่า
ภิกษุนิทสะ.

จบ ปฐมนิทสสูตรที่ ๑๑

๑๒. ทูตยนิททสูตร

[๔๐] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ โฆสิตาราม ใกล้กรุงโกสัมพี ครั้งนั้น เป็นเวลาเช้า ท่านพระอานนทน์นั่งแล้ว ถือบาตรและจีวรเข้าไปบิณฑบาตยังกรุงโกสัมพี ครั้งนั้นท่านคิดว่า เราจะเที่ยวบิณฑบาตในกรุงโกสัมพี ก็ยังเข้านัก อย่างกระหาย เราควรเข้าไปยังอารามของพวกอัญญเดียรถีย์ปริพาชกเถิด ลำดับ นั้นแล ท่านพระอานนทน์เข้าไปยังอารามของพวกอัญญเดียรถีย์ ปริพาชก ได้สนทนาปราศรัยกับพวกอัญญเดียรถีย์ปริพาชก ครั้น ผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว จึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ก็สมัยนั้น พวกอัญญเดียรถีย์ปริพาชกกำลังนั่งประชุม สนทนากันว่า ท่านมีอายุทั้งหลาย ท่านผู้ใดผู้หนึ่งประพฤติ พรหมจรรย์บริสุทธีบริบูรณ์ครบ ๑๒ ปี ควรจะเรียกว่า ภิกษุ ผู้นิททสะ ท่านพระอานนทน์ไม่ยินดี ไม่คัดค้านคำกล่าวของพวก อัญญเดียรถีย์ปริพาชกเหล่านั้น ครั้นแล้ว ลุกจากอาสนะหลีกไป ด้วยตั้งใจว่าเราจะรู้ทั่วถึงเนื้อความแห่งคำกล่าวของพวกอัญญ- เดียรถีย์ปริพาชก ในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้า ลำดับนั้น ท่านพระอานนทน์ได้เที่ยวบิณฑบาตในกรุงโกสัมพี กลับจากบิณฑบาต ในเวลาปัจฉิมภาต เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวาย อภิวาทแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว ได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานพระวโรกาส เวลาเช้า ข้าพระองค์ นุ่งแล้วถือบาตรและจีวรเข้าไปบิณฑบาตยังกรุงโกสัมพี ข้าพระองค์

ได้คิดว่า เราจะเที่ยวไปบิณฑบาตในกรุงโกสัมพี ก็ยังเข้านัก อย่ากระนั้นเลย เราควรเข้าไปยังอารามของพวกอัญญเดียรถีย์ปริพาชก ลำดับนั้น ข้าพระองค์เข้าไปยังอารามของพวกอัญญเดียรถีย์ปริพาชก ได้สนทนาปราศรัยกับพวกอัญญเดียรถีย์ปริพาชก ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว จึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ก็สมยนั้น พวกอัญญเดียรถีย์ปริพาชกกำลังนั่งประชุมสนทนากันว่า ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ท่านผู้ใดผู้หนึ่งประพุดติพรหมจรรย์บริสุทธิ บริบูรณ์ครบ ๑๒ ปี ควรเรียกว่า ภิกษุผู้นิททสะ แต่ข้าพระองค์ไม่ยินดี ไม่คัดค้านคำกล่าวของพวกอัญญเดียรถีย์ปริพาชกเหล่านั้น ครั้นแล้วลุกจากอาสนะหลีกไป ด้วยคิดว่า เราจะรู้ทั่วถึงเนื้อความของภิกษุนี้ในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระองค์อาจหรือหนอ เพื่อทรงบัญญัติภิกษุนิททสะ ด้วยเหตุเพียง นับพรรษาอย่างเดียวในธรรมวินัยนี้.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนอนนทฺ์ ไม่มีใคร ๆ อาจเพื่อบัญญัติภิกษุนิททสะ ด้วยเหตุเพียงนับพรรษาอย่างเดียวในธรรมวินัยนี้ ก่อนอนนทฺ์ วัตถุแห่งนิททสะ ๗ ประการนี้ เรากระทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ประกาศแล้วนิททสะวัตถุ ๗ ประการเป็นไฉน ดูก่อนอนนทฺ์ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มืศรัทธา ๑ มีhiri ๑ มีโอดตปปะ ๑ เป็นพหูสูต ๑ ปราศจากความเพียร ๑ มีสติ ๑ มีปัญญา ๑ ดูก่อนอนนทฺ์ วัตถุแห่งนิททสะ ๗ ประการนี้แล เรากระทำให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ประกาศแล้ว ดูก่อนอนนทฺ์ ภิกษุผู้ประกอบ

ด้วยวัตถุแห่งนิทสะ ๗ ประการนี้แล ถ้าประพจน์พหุพจน์
บริสุทธิ บริบูรณ์ครบ ๑๒ ปีก็ดี ควรจะเรียกได้ว่า ภิกษุผู้นิทสะ
ถ้าประพจน์พหุพจน์บริสุทธิ บริบูรณ์ครบ ๒๔ ปีก็ดี... ๓๖
ก็ดี... ๔๘ ปีก็ดี ก็ควรจะเรียกได้ว่า ภิกษุผู้นิทสะ.

จบ ทุคตินิททสูตรที่ ๑๒

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. อัปมาทสูตร ๒. หิริมาสูตร ๓. ปฐมสุวสูตร ๔. ทุคิย-
สุวสูตร ๕. ปฐมสขสูตร ๖. ทุคิยสขสูตร ๗. ปฐมปฏิสัมภิทาสสูตร
๘. ทุคิยปฏิสัมภิทาสสูตร ๙. ปฐมวสสูตร ๑๐. ทุคิยวสสูตร ๑๑. ปฐม-
นิททสูตร ๑๒. ทุคตินิททสูตร.

จบ เทวตาวรรที่ ๔

มหาปัญญวรรคที่ ๕

๑. จิตตสูตร

[๔๑] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย วิญญาณฐิติ (ภูมิเป็นที่ตั้งแห่ง
วิญญาณ) ๗ ประการนี้ วิญญาณฐิติ ๗ ประการเป็นไฉน ดูก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย สัตว์บางพวกมีกายต่างกัน มีสัญญาต่างกัน เหมือนมนุษย์
เทวดาบางพวก และวินิปาติกสัตว์บางพวกนี้เป็นวิญญาณฐิติข้อที่
สัตว์บางพวกมีกายต่างกัน แต่มีสัญญาอย่างเดียวกัน เหมือนเทวดา
ชั้นพรหมกายิกา ผู้เกิดในภูมิปรหมณาน นี่เป็นวิญญาณฐิติข้อที่ ๒
สัตว์บางพวกมีกายอย่างเดียวกัน แต่มีสัญญาต่างกัน เหมือนเทวดา
ชั้นอภิสสระ นี่เป็นวิญญาณฐิติข้อที่ ๓ สัตว์บางพวกมีกายอย่าง
เดียว มีสัญญาอย่างเดียวกัน เหมือนเทวดาชั้นสุกทินะ นี่เป็น
วิญญาณฐิติข้อที่ ๔ สัตว์บางพวกเข้าถึงอากาศาณัญจายตนะ โดย
มนสิการว่า อากาศไม่มีที่สุด เพราะล่องรูปสัญญา โดยประการ
ทั้งปวง เพราะดับปฏิขสัญญาเสียได้ ไม่ใส่ใจถึงนาคตสัญญา
นี้เป็นวิญญาณฐิติข้อที่ ๕ สัตว์บางพวกเข้าถึงชั้นวิญญานัญจายตนะ
โดยมนสิการว่า วิญญาณไม่มีที่สุด เพราะล่องอากาศาณัญจายตนะ
โดยประการทั้งปวง นี่เป็นวิญญาณฐิติข้อที่ ๖ สัตว์บางพวกเข้าถึง
ชั้นอากิญจัญญายตนะ โดยมนสิการว่า ไม่มีอะไร ๆ เพราะล่อง
วิญญานัญจายตนะโดยประการทั้งปวง นี่เป็นวิญญาณฐิติข้อที่ ๗
ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย วิญญาณฐิติ ๗ ประการนี้แล.

จบ จิตตสูตรที่ ๑

มหาอัษฎวรรคที่ ๕

อรรถกถาจิตตสูตรที่ ๑

วรรคที่ ๕ สูตรที่ ๑ มีวินัยดังต่อไปนี้.

บทว่า วิญญานภูมิจิตโย ได้แก่ ที่ตั้งแห่งปฏิสนธิวิญญาน.
ศัพท์ว่า เสวยถาปี เป็นนิบาต ใช้ในอรรถว่าเป็นตัวอย่าง. อธิบายว่า
มนุษย์ทั้งหลาย. จริงอยู่ บรรดามนุษย์ทั้งหลาย หาประมาณมิได้
ในจักรวาลหาประมาณมิได้ แม้ ๒ คน จะชื่อว่า เหมือนมนุษย์คน
เดียวกันด้วยอำนาจสีและทรวดทรงเป็นอันหาไม่. แม้มนุษย์
เหล่าใด เป็นพี่น้องฝาแฝดในที่ไหน ๆ ย่อมเหมือนกันโดยสีและ
ทรวดทรง แม้มนุษย์เหล่านั้นแปลกกันตรงที่แลดู เหลียวดู พุดหัวเราะ
เดิน และขึ้นเป็นต้น นั้นแล. เพราะฉะนั้น จึงตรัสว่า นานตุดกายา
มีกายต่างกัน. ก็ปฏิสนธิสัญญา ของสัตว์เหล่านั้น เป็นดิเหตุกะก็มี
เป็นทุเหตุกะก็มี เป็นอเหตุกะก็มี เพราะเหตุนี้ พระองค์จึงตรัสว่า
นานตุดสณฺณโน มีสัญญาต่างกัน. บทว่า เอกจุเจ จ เทวา ได้แก่
เทวาช้นกามาวจร ๖ ชั้น. จริงอยู่ บรรดาเทวาช้นกามาวจร ๖
ชั้นนั้น เทวดาบางพวกมีกายเขียว บางพวกมีกายเหลืองเป็นต้น
ส่วนสัญญาของเทวดาเหล่านั้น เป็นทุเหตุกะก็มี เป็นดิเหตุกะก็มี
ที่เป็นอเหตุกะไม่มี บทว่า เอกจุเจ จ วินิปาติกา ความว่า สัตว์ผู้พ้น
จากอบาย ๔ มีอาทิอย่างนี้คือ อุตตรมาตายักขิณี ปิยักรมาตายักขิณี
สุสสมิตตายักขิณี รัम्मุตตายักขิณี และเวมาณิกเปรต เหล่าอื่น. ก็
สัตว์เหล่านั้นมีกายต่างกันโดยผิวมี ผิวเหลือง ผิวขาว ผิวดำ และผิวคล้ำ

เป็นต้น และโดยพอมออันเตี้ยและสูง. แม้สัญญาที่ต่างกัน โดยเป็น
ทุเหตุกะดิเหตุกะ และอเหตุกะ แต่สัตว์เหล่านั้น ไม่มีอำนาจมากเหมือน
เทวดา มีอำนาจน้อย มีอาหารและเรื่องนุ่งห่มหายาก อยู่เป็นทุกข์
เหมือนมนุษย์ยากไร้ บางพวกต้องทุกข์เวลาข้างแรม มีสุขเวลาข้างขึ้น
เพราะฉะนั้นจึงตรัสว่า วินิปาติกา เพราะตกไปจากกองสุข ส่วน
บรรดาสัตว์เหล่านั้น สัตว์เหล่าใดเป็นดิเหตุกะ สัตว์เหล่านั้น ตรัสรู้
ธรรมก็มีเหมือนปิยงกรมาตายักษิณเป็นต้น.

บทว่า พรหมกายิกา ได้แก่พรหมปารีสัชชา พรหมปุโรหิตา
มหาพรหมา บทว่า ปฐมาภินิพพุตตา ได้แก่ สัตว์เหล่านั้นแม้ทั้งหมด
บังเกิดด้วยปฐมฌาน. ส่วนพรหมปารีสัชชา บังเกิดด้วยปฐมฌาน
อย่างอ่อน พรหมปารีสัชชาเหล่านั้นมีอายุประมาณเท่ากับส่วนที่ ๓
เท่ากับ พรหมปุโรหิตาบังเกิดด้วยปฐมฌานปานกลาง มีอายุประมาณ
กึ่งกับ พรหมเหล่านั้นจึงมีกายกว้างกว่ากัน มหาพรหมบังเกิดด้วย
ปฐมฌานอย่างประณีต มีอายุประมาณกับหนึ่ง แต่มหาพรหมเหล่านั้น
มีกายกว้างอย่างยิ่ง ดังนั้น พรหมเหล่านั้น พึงทราบว่าเป็น นานตฤทกยา
เอกตฤทสญฺญิน เพราะมีกายต่างกัน มีสัญญาเป็นอันเดียวกัน ด้วย
อำนาจปฐมฌาน. สัตว์ในออบาย ๔ ก็เหมือนกับพรหมเหล่านั้น.
จริงอยู่ ในนรกทั้งหลาย สัตว์บางพวกนี้อัตภาพ คาวตหนึ่ง บางพวก
กึ่งโยชน์ บางพวกโยชน์หนึ่ง แต่ของพระเทวทัต ๑๐๐ โยชน์. แม้ใน
บรรดาสัตว์ดิรัจฉาน บางพวกเล็ก บางพวกใหญ่ แม้ในปิตติวิสัย
บางพวก ๖๐ ศอก บางพวก ๘๐ ศอก บางพวกมีพรรณดี บางพวก

มีพรรณทรม. พวกกาลกัณฐกอสูรก็เหมือนกัน. อีกอย่างหนึ่ง
ในพวกอสูรเหล่านั้น ชื่อว่า ทิมปิฎกิสสูร ๖๐ โยชน์ ก็สัญญา
ของอสูรแม่ทั้งหมด เป็นอกุศลวิบากเหตุกะ. ดังนี้ สัตว์ผู้เกิด
ในอบาย ย่อมนับว่ามีกายต่างกัน มีสัญญาเป็นอันเดียวกัน.

บทว่า **อาภัสสร** ความว่า พรหมชื่อว่า อาภัสสร เพราะ
พรหมเหล่านี้มีรัศมีชานออก คือแผ่ออกไปจากสรีระดุจขาดตกลง
เหมือนเปลวไฟแห่งคบไฟฉะนั้น บรรดาอาภัสสรพรหมเหล่านั้น
พรหมผู้เจริญทุกขิฆานและคคิฆานทั้ง ๒ อย่างอ่อน ในปัญจกนัย
เกิดขึ้น ชื่อว่า ปริตตภาพรหม. ปริตตภาพรหมเหล่านั้น มีอายุ
ประมาณ ๒ กัป ที่เจริญทุกขิฆาน คคิฆานอย่างกลางเกิดขึ้น
ชื่อว่า อัปปรมาณาภาพรหม อัปปรมาณาภาพรหมเหล่านั้น มีอายุ
ประมาณ ๔ กัป ที่เจริญทุกขิฆาน คคิฆานอย่างประณีตเกิดขึ้น
ชื่อว่าอาภัสราพรหม. อาภัสราพรหมเหล่านั้น มีอายุประมาณ ๘ กัป
ในที่นี้ทรงถือเอาพรหมเหล่านั้นทั้งหมด โดยการกำหนดอย่างอุกฤษฏ์
ความจริง พรหมเหล่านั้นทั้งหมดมีกายกว้างเป็นอันเดียวกัน ส่วน
สัญญาต่าง ๆ กัน ไม่มีวิตกเพียงมีวิจารณ์บ้าง ไม่มีวิตกวิจารณ์บ้าง.

บทว่า **สุภกิณหา** ความว่า พรหมทั้งหลายมีรัศมีจากสรีระ
ระยิบระยับด้วยความงาม รัศมีแห่งสรีระด้วยความงาม อธิบายว่า
เป็นแห่งทึบด้วยความงาม. จริงอยู่ สุภกิณหาพรหม พรหมเหล่านั้น
รัศมีไม่ขาดไปเหมือนของอาภัสราพรหม. แต่ในปัญจกนัย เหล่า
พรหมณ์ที่บังเกิดชื่อว่า ปริตตสุภาพรหม อัปปรมาณาสุภาพรหม

และสุภิกขิณพรหม มีอายุ ๑๖ กัป ๒๓ กัป ๖๔ กัป ด้วย

อำนาจตุดตมานอย่างอ่อน อย่างกลาง มีกายเป็นอย่างเดียวกัน และ
พรหมเหล่านั้นทั้งหมด พึงทราบว่ามีกายเป็นอย่างเดียวกัน และมี
สัญญาเป็นอย่างเดียวกัน ด้วยสัญญาในจตตุดมาน

ฝ่ายเวฬุผลาพรหม ก็ย่อมเทียบวิญญานฐิติ ที่ ๔ เท่านั้น
เหล่าอัสสนิสัตว์ หรือวิญญานาภพรหม ย่อมไม่สงเคราะห์เข้า
ในข้อนี้ แต่ไปในสัตตवासทั้งหลาย. สุททาสพรหม ตั้งอยู่ในฝ่าย
วิญญะ. ย่อมไม่มีตลอดกาลทุกเมื่อ คือไม่เกิดขึ้นในโลก ที่ว่างจาก
พระพุทเจ้า ตลอดแสนกัปบ้าง อสงไขยหนึ่งบ้าง. เมื่อพระพุทเจ้า
ทั้งหลาย ทรงอุบัติขึ้นแล้วนั้นแล ย่อมเกิดขึ้นในภายในเขตกำหนด
อายุ ๑๖,๐๐๐ กัป ย่อมเป็นเสมือนค่ายพักของพระผู้มีพระภาคเจ้า
ผู้เป็นพระธรรมจักรพรรดิ เพราะเหตุนี้ จึงไม่เทียบวิญญานฐิติ
และสัตตवास. ส่วนพระมหาสิทธะ กล่าวว่า แม้พรหมชั้นสุททาส
ก็ย่อมเทียบวิญญานฐิติที่ ๔ และสัตตวาสที่ ๔ โดยสูตรนี้ว่า
ดูก่อนสาริบุตร ก็สัตตวาส ไม่ใช่โอกาสที่จะได้โดยง่ายแล
สัตตวาสนั้นเราไม่เคยอยู่ โดยกาลอันที่ยาวนานนี้ เว้นเทวดา
เหล่าสุททาส. คำนั้น ท่านอนุญาตไว้แล้ว เพราะไม่มีพระสูตร
ห้ามไว้. เนวสัญญานาสัญญายตนฌาน ชื่อว่า มีสัญญาก็มิใช่ ไม่มี
สัญญาก็มิใช่ เพราะแม้วิญญาน เป็นของละเอียดเหมือนสัญญา
ฉะนั้น เพราะเหตุนี้ เนวสัญญานาสัญญายตนฌานนั้น ท่านจึงกล่าว
ไว้ในวิญญานฐิติทั้งหลาย.

จบ อรรถกถาจิตตสูตรที่ ๑

๒. ปริกขารสูตร

[๔๒] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย องค์แห่งสมาธิ ๗ ประการนี้
๗ ประการเป็นไฉน คือ สัมมาทิฐิ ๑ สัมมาสังกัปปะ ๑ สัมมาวาจา ๑
สัมมากัมมันตะ ๑ สัมมาอาชีวะ ๑ สัมมาวายามะ ๑ สัมมาสติ ๑
คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เอกัคคตาจิตประกอบด้วยองค์ ๗ ประการนี้
เรียกว่าอริยสมาธิ ที่เป็นไปกับด้วยอุปนิสัยก็มี มีเป็นไปกับด้วย
บริขารก็มี

จบ ปริกขารสูตรที่ ๒

อรรถกถาปริกขารสูตรที่ ๒

ปริกขารสูตรที่ ๒ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า สมาธิปริกขารา ได้แก่ องค์ประกอบแห่งสมาธิ
อันสัมปยุตด้วยมรรค.

จบ อรรถกถาปริกขารสูตรที่ ๒

๓. ปฐมอัคคิสูตร

[๔๓] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ไฟ ๗ กองนี้. ไฟ ๗ กองเป็นไฉน
คือ ไฟคืออโรคะ ๑ ไฟคือโทสะ ๑ ไฟคือโมหะ ๑ ไฟคืออาหุไนย-
บุคคล ๑ ไฟคือคหบดี ๑ ไฟคือทักษิณายบุคคล ๑ ไฟเกิดแต่ไม้ ๑
ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ไฟ ๗ กองนี้แล.

จบ ปฐมอัคคิสูตรที่ ๓

อรรถกถาปฐมอัคคิสูตรที่ ๓

ปฐมอัคคิสูตรที่ ๓ มีวินัยดังต่อไปนี้.

กิลีสทั้งหลายมีโรคจะเป็นต้นแม่ทั้งหมด ชื่อว่า อकुฬไฟ
เพราะอรรถว่าตามเผาผลาญ. ส่วนบทเป็นต้นว่า อาหุเนยฺยตุคิ นี้
พึงทราบวินัยดังต่อไปนี้ สักการะท่านเรียกว่า อาหุณะ ชนเหล่าใด
ย่อมควรซึ่งอาหุณะ เหตุนั้น ชนเหล่านั้น ชื่อว่า อาหุเนยฺยา ชนผู้ควร
ซึ่ง อาหุณะ. จริงอยู่ มารดาและบิดาทั้งหลาย บุตรทั้งหลาย
เพราะท่านทั้งสองเป็นผู้มีอุปการมากแก่บุตรทั้งหลาย บุตรทั้งหลาย
ปฏิบัติผิดในมารดาและบิดาทั้ง ๒ นั้น ย่อมบังเกิดในอบายมีนรก
เป็นต้น เพราะเหตุนั้น ถึงแม้มารดาและบิดา จะมีได้ตามเผาผลาญ
อยู่ก็จริง ถึงกระนั้นท่านทั้ง ๒ ก็ยังเป็นปัจจัยแก่การตามเผาผลาญ
อยู่ ดังนั้น ท่านเรียก มารดาบิดาว่า อาหุเนยฺยัคคิ เพราะอรรถว่า

ตามเผาผลาญนั้นแล. ก็เข้าบ้านท่านเรียกว่า คหบดี จริงอยู่ คหบดีนั้น มีอุปการะมากแก่มาตุคาม ด้วยการมอบให้ ที่นอน เสื้อผ้า และ เครื่องประดับ เป็นต้น มาตุคามผู้นอกใจสามีนั้น ย่อมบังเกิดใน อบายมีนรกเป็นต้น เพราะเหตุนี้ สามีเมื่อนั้น ท่านก็เรียกว่า คหปตฺตคิ เพราะอรรถว่าตามเผาผลาญ โดยนัยก่อนนั้นแล.

ส่วนในคำว่า **ทกฺขิณฺณยุคฺคิ** นี้ มีวินิจัยดังต่อไปนี้. ปัจจย ๔ ชื่อว่า **ทกฺขิณฺนา** ภิกษุสงฆ์ชื่อว่า ทกฺขิณฺณยุคฺคผล ผู้ควรแก่ ทกฺขิณฺนา. จริงอยู่ ภิกษุสงฆ์นั้น ย่อมเป็นผู้มีอุปการะมาก แก่คฤหัสถ์ทั้งหลาย ด้วยการประกอบไว้ในกัลยาณธรรมทั้งหลายมีอาทิอย่างนี้ คือ ในสภาวะ ๓ สีล ๕ สีล ๑๐ การบำรุงมารดาและบิดา การบำรุง สมณะและพราหมณ์ ผู้ตั้งอยู่ในธรรม คฤหัสถ์ผู้ปฏิบัติฝึกลงในภิกษุสงฆ์ นั้น คำ บริภาษ ภิกษุสงฆ์ ย่อมบังเกิดในอบายทั้งหลาย มีนรก เป็นต้น เพราะเหตุนี้ ภิกษุสงฆ์นั้น ท่านเรียกว่า ทกฺขิณฺณยุคฺคิ ไฟคือทกฺขิณฺณยุคฺคผล เพราะอรรถว่า ตามเผาผลาญโดยนัยก่อน นั้นแล. ไฟตามปกติที่เกิดแต่ไม้ ชื่อว่า **กัณฺฐคฺคิ** ไฟเกิดแต่ไม้.

จบ อรรถกถาปฐมอัครกัณฐสูตรที่ ๓

๔. ทูตียอัคคิสูตร

[๔๔] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ใกล้กรุงสาวัตถี ก็สมัยนั้นแล อุคคตสรีรพราหมณ์ตระกูลเตรียมมหาชัย โคผู้ ๕๐๐ ลูกโคผู้ ๕๐๐ ลูกโคเมีย ๕๐๐ แพะ ๕๐๐ แกะ ๕๐๐ ถูกลำเข้าไปผูกไว้ที่หลักเพื่อบูชาัย ถัดมาอีกนั้น อุคคตสรีรพราหมณ์ ได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ได้ปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว จึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ข้าพระองค์ได้สดับมาดังนี้ว่า การก่อไฟ การปักหลักบูชาัยย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนพราหมณ์ แม้เราก็ได้ฟังมาว่า การก่อไฟ การปักหลักบูชาัยมีผลมาก มีอานิสงส์มาก แม้ครั้งที่ ๒ ฯลฯ แม้ครั้งที่ ๓ อุคคตสรีรพราหมณ์ก็ได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ข้าพระองค์ได้สดับมาดังนี้ว่า การก่อไฟ การปักหลักบูชาัย มีผลมาก มีอานิสงส์มาก.

พ. ก่อนพราหมณ์ แม้เราก็ได้ฟังมาว่า การก่อไฟ การปักหลักบูชาัยมีผลมาก มีอานิสงส์มาก.

อ. ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ข้อความทั้งหมดของข้าพระองค์ สัมพันธ์กับข้อความของท่านพระโคตม.

เมื่ออุคคตสรีรพราหมณ์กราบทูลอย่างนี้แล้ว ท่านพระอนนท์ ได้กล่าวจะอุคคตสรีรพราหมณ์ว่า ก่อนพราหมณ์ ท่านไม่ควรถามพระตถาคตอย่างนี้ว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ข้าพระองค์ได้สดับมาดังนี้ว่า การก่อไฟ การปักหลักบูชาัญญ มีผลมาก มีอานิสงส์มาก แต่ท่านควรถามตถาคตอย่างนี้ว่า ข้าพระองค์เจริญก็ข้าพระองค์ประสงค์จะก่อไฟ ปักหลักบูชาัญญ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าโปรด ดักเตือนสั่งสอนข้อที่จะพึงเป็นไป เพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขตลอดกาลนาน แก่ข้าพระองค์เถิด ลำดับนั้นอุคคตสรีรพราหมณ์ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ข้าพระองค์ประสงค์จะก่อไฟ ปักหลักบูชาัญญ ขอท่านพระโคตมโปรดดักเตือนสั่งสอนข้อที่จะพึงเป็นไป เพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขตลอดกาลนาน แก่ข้าพระองค์เถิด.

พ. ดูก่อนพราหมณ์ บุคคลเมื่อจะก่อไฟ ปักหลักบูชาัญญ ในการบูชาัญญเบื้องต้นย่อมเจือสาตรา ๓ ชนิด อันเป็นอกุศล มีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นวิบาก สาตรา ๓ ชนิดเป็นไฉน คือ สาตราทางกาย ๑ สาตราทางวาจา ๑ สาตราทางใจ ๑ ดูก่อนพราหมณ์ บุคคลเมื่อจะก่อไฟ ปักหลักบูชาัญญ ในการบูชาัญญเบื้องต้นทีเดียว ย่อมเกิดความคิดอย่างนี้ว่า ต้องฆ่าโคผู้เท่านี้ตัว ลูกโคผู้เท่านี้ตัว ลูกโคเมียเท่านี้ตัว แพะเท่านี้ตัว แกะเท่านี้ตัว เพื่อบูชาัญญ เขาคิดว่า จะทำบุญแต่กลับทำบาป คิดว่าจะทำกุศล กลับทำอกุศล คิดว่าจะแสวงหาทางสุคติ กลับแสวงหาทางทุคติ ก่อนพราหมณ์ บุคคลเมื่อจะก่อไฟ ปักหลักบูชาัญญ ในการบูชาัญญเบื้องต้นทีเดียว ย่อม

เจือสาตราทางใจข้อที่ ๑ นี้ อันเป็นอกุศล มีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นวิบาก.

อีกประการหนึ่ง บุคคลเมื่อจะก่อไฟ ปิกหลักบุชาชัญ ใน การบุชาชัญเบื้องต้นทีเดียวน ย่อมกล่าววาจา (สั่ง) อย่างนี้ว่า จงฆ่า โคผู้เท่านี้ตัว ลูกโคผู้เท่านี้ตัว ลูกโคเมียเท่านี้ตัว แพะเท่านี้ตัว แกะเท่านี้ตัว เพื่อบุชาชัญ เขาสั่งว่าจะทำบุญกลับทำบาป เขาสั่งว่าจะทำกุศล กลับทำอกุศล เขาสั่งว่าจะแสวงหาทางสุคติ กลับแสวงหาทางทุคติ คู่ก่อนพราหมณ์ เมื่อบุคคลจะก่อไฟ ปิกหลักบุชาชัญ ในการบุชาชัญ เบื้องต้นทีเดียวน ย่อมเจือสาตราทางวาจาข้อที่ ๒ นี้ อันเป็นอกุศล มีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นวิบาก.

อีกประการหนึ่ง บุคคลเมื่อจะก่อไฟ ปิกหลักบุชาชัญ ในการบุชาชัญ เบื้องต้นทีเดียวน ย่อมลงมือด้วยตนเองก่อน ก็ต้องฆ่าโคผู้ ลูกโคผู้ ลูกโคเมีย แพะ แกะ เพื่อบุชาชัญ เขาลงมือว่าจะทำบุญ กลับทำบาป ลงมือว่าจะทำกุศล กลับทำอกุศล ลงมือว่าจะแสวงหาทางสุคติ กลับแสวงหาทางทุคติ คู่ก่อนพราหมณ์ บุคคลเมื่อจะก่อไฟ ปิกหลักบุชาชัญ ในการบุชาชัญ เบื้องต้นทีเดียวน ย่อมเจือสาตราทางกายข้อที่ ๓ นี้ อันเป็นอกุศล มีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นวิบาก คู่ก่อนพราหมณ์ บุคคลเมื่อจะก่อไฟ ปิกหลักบุชาชัญ ในการบุชาชัญ เบื้องต้นทีเดียวน ย่อมเจือสาตรา ๓ อย่างนี้ อันเป็นอกุศล มีทุกข์เป็นกำไร มีทุกข์เป็นวิบาก คู่ก่อนพราหมณ์ ท่านพึงละ พึงเว้น ไม่พึงเสไฟ ๓ กองนี้ ๓ กองเป็นโณน ไฟคือราคะ ๑ ไฟคือโทสะ ๑ ไฟคือโมหะ ๑ คู่ก่อนพราหมณ์ ก็เพราะเหตุไรจึงพึงละ พึงเว้น ไม่พึง

เสไฟฟ้าคือราคะนี้ เพราะบุคคลผู้กำหนดอันราคะครอบงำย่ำยีจิต
ย่อมประพฤติทุจริตทางกาย ทางวาจา ทางใจได้ ครั้นประพฤติทุจริต
ทางกาย ทางวาจา ทางใจแล้ว เมื่อตายไปย่อมเข้าถึงอบาย ทุคติ
วินิบาต นรก ฉะนั้น จึงพึงละ พึงเว้น ไม่พึงเสไฟฟ้าคือราคะนี้ ก็
เพราะเหตุไร จึงพึงละพึงเว้น ไม่พึงเสไฟฟ้าคือผู้โกรธ อันโทสะ
ครอบงำย่ำยีจิต ย่อมประพฤติทุจริตทางกาย ทางวาจา ทางใจได้
โทสะนี้ เพราะบุคคลครั้นประพฤติทุจริตทางกาย ทางวาจา ทางใจ
แล้ว เมื่อตายไป ย่อมเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก ฉะนั้น จึง
พึงละ พึงเว้น ไม่พึงเสไฟฟ้าคือโทสะนี้ ก็เพราะเหตุไร จึงพึงละ
พึงเว้น ไม่พึงเสไฟฟ้าคือโมหะนี้ เพราะบุคคลผู้หลงอันโมหะครอบงำ
ย่ำยีจิต ย่อมประพฤติทุจริตทางกาย ทางวาจา ทางใจได้ ครั้น
ประพฤติทุจริตทางกาย ทางวาจา ทางใจแล้ว เมื่อตายไป ย่อม
เข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก ฉะนั้น จึงพึงละ พึงเว้น ไม่พึงเสไฟฟ้า
คือโมหะนี้ คุณก่อนพราหมณ์ ท่านพึงละ พึงเว้น ไม่พึงเสไฟฟ้า ๓ กอง
นี้แล คุณก่อนพราหมณ์ ไฟ ๓ กองนี้ควรสักการะ เคารพ นับถือ
บูชา บริหารให้เป็นสุขโดยชอบ ๓ กองเป็นไฉน คือ ไฟคืออาหุไนย-
บุคคล ๑ ไฟคือคหบดี ๑ ไฟคือทักษิณบุคคล ๑ ก่อนพราหมณ์
ก็ไฟคืออาหุไนยบุคคลเป็นไฉน ก่อนพราหมณ์ คนในโลกนี้ คือ
มารดาหรือบิดา เรียกว่าไฟคืออาหุไนยบุคคล ชื่อนั้นเพราะอะไร
เพราะบุคคลเกิดมาแต่มารดาบิดานี้ ฉะนั้น ไฟคืออาหุไนยบุคคล
จึงควรสักการะ เคารพ นับถือ บูชา บริหารให้เป็นสุขโดยชอบ
ก็ไฟคือคหบดีเป็นไฉน คนในโลกนี้คือ บุตร ภรรยา ทาส หรือคนใช้

นี้เรียกว่าไฟคือคบหบดี ฉะนั้น ไฟคือคบหบดีจึงควรสักการะ เคารพ
นบถือ บูชา บริหารให้เป็นสุขโดยชอบ ก็ไฟคือทักษิณขบุคคล
เป็นไฉน สมณพราหมณ์ในโลกนี้ งดเว้นจากความมัวเมาประมาท
ตั้งอยู่ในขันติและโสรจจะ ฝึกฝนจิตใจให้สงบ คับร้อนได้เป็นเอก
นี้เรียกว่าไฟคือทักษิณขบุคคล ฉะนั้น ไฟคือทักษิณขบุคคลนี้
จึงควรสักการะ เคารพ นบถือ บูชา บริหารให้เป็นสุขโดยชอบ
คู่ก่อนพราหมณ์ ไฟ ๓ กองนี้แล ควรสักการะ เคารพนบถือ บูชา
บริหารให้เป็นสุขโดยชอบ ส่วนไฟที่เกิดแต่ไม้ ฟิงก่อให้โพล่งขึ้น
ฟิงเฟ่งดู ฟิงดับ ฟิงเก็บไว้ตามกาลที่สมควร.

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว อุคคตสรีรพราหมณ์
ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ภาย
ของพระองค์แจ่มแจ้งนัก ฯลฯ ขอท่านพระโคตมผู้เจริญ โปรดทรง
จำข้าพระองค์ว่า เป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะตลอดชีวิตตั้งแต่วันนี้
เป็นต้นไป ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ข้าพระองค์นี้จะปล่อยโคผู้
๕๐๐ ลูกโคผู้ ๕๐๐ ลูกโคเมีย ๕๐ แพะ ๕๐๐ แกะ ๕๐๐ ให้ชีวิตมัน
พวกมันจะได้พากันไปกินหญ้าอันเขียวสด ดื่มน้ำเย็นสะอาด และ
รับลมอันเย็นสดชื่น.

จบ อคคิสูตรที่ ๔

อรรถกถาอัคคิสูตรที่ ๔

ทุติยอัคคิสูตรที่ ๔ มีวินิจัยดังต่อไปนี้

บทว่า **อุคคตสรีรสุ** ความว่า ได้ยินว่าพราหมณ์มหาศาลนั้น เป็นผู้สูงโดยอรรถภาพ ถึงสารสมบัติโดยโกชะ เพราะเหตุนั้น จึงปรากฏชื่อว่าพราหมณ์ผู้มีตัวสูง. บทว่า **อุปกุญโณ** ได้แก่ ตระเตรียม บทว่า **อุณฺณปนีตานิ** ได้แก่ นำเข้าไปสู่เสา กล่าวคือ หลักการกระทำ บูชาัญญ บทว่า **ยลฺลยตุถาย** ได้แก่เพื่อประโยชน์แก่การฆ่าบูชาัญญ บทว่า **อุปสจฺกมิ** ความว่า ได้ยินว่า พราหมณ์นั้นจัดเตรียมเครื่อง ประกอบัญญทั้งหมดนั้นแล้ว คิดว่า ได้ยินว่า พระสมณะโคดม เป็นผู้มียัญญามาก พระองค์จักตรัสสรรเสริญัญญของเราหรือหนอ หรือว่าตรัสติเตียน เราจักทูลถามจึงจะรู้ด้วยเหตุนี้ จึงเข้าไปเฝ้า พระผู้มีพระภาคเจ้า บทว่า **อคฺคิสฺส อาชาณํ** ความว่า การก่อไฟ อันเป็นมงคล ๕ ประการ เพื่อบูชาัญญ. ด้วยบทว่า **สพฺเพน สพฺพํ** นี้ อุคคตสรีรพราหมณ์ แสดงว่า สูตรทั้งหมดที่เราฟังมาแล้ว ย่อม เทียบเคียงกันได้ ย่อมเป็นอย่างเดียวกันกับสูตรทั้งหมด.

บทว่า **สตฺถุถาณิ** ความว่า ที่ชื่อว่าศาสตร์ เพราะเป็นเหมือน สัตฺตรา โดยอรรถว่า เป็นเครื่องเบียดเบียน.

บทว่า **สยํ ปรมํ สมารภติ** ความว่า เริ่มด้วยตนเองก่อนทีเดียว. บทว่า **หฺลฺลณฺนตุ** แปลว่า จงฆ่า. บทว่า **ปรีหาตพฺพา** แปลว่า ฟังบริหาร. บทว่า **อิโต หยํ** ตัดเป็น **อิโต หิ มาตาปิตุโ** อยู่

แปลว่า ผู้นี้เป็นฝ่ายมารดาและบิดา. บทว่า อาหุโต แปลว่า มาแล้ว.
บทว่า สมภูโต แปลว่า เกิดขึ้นแล้ว. บทว่า อัย วุจฺจติ พุราหุณ
คหปตฺตลฺลิตฺติ ความว่า หมูบุตรและภรรยาเป็นต้นท่านเรียกว่า
คหปตฺตลฺลิตฺติ เพราะเป็นเหมือนคหบดี เป็นเหมือนเจ้าเรือนเที่ยวไป.
บทว่า อตฺตทานํ ได้แก่จิต. บทว่า ทเมนฺตฺติ ได้แก่ ย่อมฝึกด้วยการ
ฝึกอินทรี. บทว่า สเมนฺตฺติ ได้แก่ สงบด้วยการสงบระงับเป็นต้น.
อธิบายย่อมนับกิเลส ด้วยการให้กิเลส มีราคะเป็นต้นดับสนิทไป.
บทว่า นิคุจิปิตพฺโพ ความว่า พึงวางไว้โดยประการที่จะไม่เสียหาย
บทว่า อุปวายตฺติ ความว่า จงฟุ้งขจรไป. ก็แลพราหมณ์ครั้งกล่าว
อย่างนั้นแล้ว จึงมอบชีวิตแก่สัตว์ทั้งหมดนั้นแล้ว ทำลายโรงยัญ
ประหนึ่งบ่อน้ำ ในศาสนาของพระศาสดา และ.

จบ อรรถกถาพุทธยอัคคิสูตรที่ ๔

๕. ปฐมสังญาสูตร

[๔๕] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สังญา ๗ ประการนี้ อันภิกษุ
เจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก หยั่ง
ลงสู่อมตะ มีอมตะเป็นที่สุด ๗ ประการเป็นไฉน คือ อสุภสังญา ๑
มรณสังญา ๑ อาหาระ ปฏิภูณสังญา ๑ สัพพะโลเก อหิริตสังญา ๑
อนิजสังญา ๑ อนิजे ทุกขสังญา ๑ ทุกเข อนัตตสังญา ๑ ดูก่อน
ภิกษุทั้งหลาย สังญา ๗ ประการนี้แล อันภิกษุเจริญแล้ว กระทำ
ให้มากแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก หยั่งลงสู่อมตะ มีอมตะ
เป็นที่สุด

จบ ปฐมสังญาสูตรที่ ๕

อรรคถาสังญาสูตรที่ ๕

สูตรที่ ๕ มีวินิจัยดังต่อไปนี้.

บทว่า อมโตคชา ความว่า ตั้งอยู่ในพระนิพพาน บทว่า
อมตปริโยธนา ได้แก่ มีพระนิพพานเป็นที่สุด.

จบ อรรคถาสังญาสูตรที่ ๕

๖. พุติยสัญญาสูตร

[๔๖] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สัญญา ๗ ประการนี้ อันภิกษุ
เจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก หยั่งลงสู่
อมตะ มีอมตะเป็นที่สุด สัญญา ๗ ประการเป็นไฉน คือ อสุกสัญญา ๑
มารณสัญญา ๑ อาหารเร ปฏิกุศลสัญญา ๑ สัพพโลเก อนภิตสัญญา ๑
อนิจสัญญา ๑ อนิจเจ ทุกขสัญญา ๑ ทุกเข อนัตตสัญญา ๑ ดูก่อน
ภิกษุทั้งหลาย ก็ข้อที่กล่าวคังนี้ว่า อสุกสัญญา อันภิกษุเจริญแล้ว
กระทำให้มาก ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก หยั่งลงสู่อมตะ มีอมตะ
เป็นที่สุด เรากล่าวแล้วเพราะอาศัยอะไร ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อ
ภิกษุมีใจอันอบรมแล้วด้วยอสุกสัญญาอยู่โดยมาก จิตย่อมหวนกลับ
งอกกลับ ถอยกลับจากการร่วมเมถุนธรรม ไม่ขึ้นไปปรับการร่วม
เมถุนธรรม อุเบกขาหรือความเป็นของปฏิกุศลย่อมตั้งอยู่ เปรียบ
เหมือนชนไก่หรือเส้นเอ็นที่เขาใส่ลงในไฟ ย่อมหดงอเข้าหากัน
ไม่คลี่ออกฉะนั้น ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ถ้าเมื่อภิกษุมีใจอบรมแล้ว
ด้วยอสุกสัญญาอยู่โดยมาก จิตย่อมไหลไปในการร่วมเมถุนธรรม
หรือความเป็นของไม่ปฏิกุศลตั้งอยู่ชั่ว ฤกษุพึงทราบข้อนี้ว่า
อสุกสัญญาอันเราไม่เจริญแล้ว คุณวิเศษทั้งเบื้องต้นและเบื้องปลาย
ของเราก็ไม่มี ผลแห่งภาวนาของเราไม่ถึงที่ เพราะฉะนั้น ภิกษุนั้น
จึงต้องเป็นผู้รู้ทั่วถึงในอสุกสัญญานั้น ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ถ้าหากว่า
เมื่อภิกษุมีใจอันอบรมแล้วด้วยอสุกสัญญาอยู่โดยมาก จิตย่อมหวน
กลับ งอกกลับ ถอยกลับ จากการร่วมเมถุนธรรม ไม่ขึ้นไปปรับการ

ร่วมเมถุนธรรม อุเบกขาหรือความเป็นของปฏิกุลย่อมตั้งอยู่ไชรั
ภิกษุพึงทราบข้อนี้ว่า อสุกสัณฺญาอันเราเจริญแล้ว คุณวิเศษ
ทั้งเบื้องต้นและเบื้องปลายของเรามีอยู่ ผลแห่งภาวนาของเรา
ถึงที่แล้ว เพราะฉะนั้น ภิกษุนั้นย่อมเป็นผู้รู้ทั่วถึงในอสุกสัณฺญานั้น
ข้อที่กล่าวกันว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย อสุกสัณฺญาอันภิกษุเจริญ
แล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก หยั่งลงสู่อมตะ
มีอมตะเป็นที่สุด เรากล่าวแล้วเพราะอาศัยข้อนี้.

ก็ข้อที่กล่าวกันว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย มรณสัณฺญาอัน
ภิกษุเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก
หยั่งลงสู่อมตะ มีอมตะเป็นที่สุด เรากล่าวแล้วเพราะอาศัยอะไร
คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุมิใจอันอบรมแล้วด้วยมรณสัณฺญา
อยู่โดยมาก จิตย่อมหวนกลับ งอกกลับ ถอยกลับจากการรักชีวิต
ไม่ยื่นไปรับความรักชีวิต อุเบกขาหรือความเป็นของปฏิกุลย่อม
ตั้งอยู่ เปรียบเหมือนขนไก่หรือเส้นเอ็นที่เขาใส่ลงในไฟ ย่อมหดงอ
เข้าหากันไม่คลี่ออกฉะนั้น คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ถ้าเมื่อภิกษุมิใจ
อันไม่อบรมแล้วด้วยมรณสัณฺญาอยู่โดยมาก จิตย่อมไหลไปในความ
รักชีวิต หรือความเป็นของไม่ปฏิกุลย่อมตั้งอยู่ไชรั ภิกษุพึงทราบ
ข้อนี้ว่า มรณสัณฺญาอันเราไม่เจริญแล้ว คุณวิเศษทั้งเบื้องต้น
และเบื้องปลายของเราก็ไม่มี ผลแห่งภาวนาของเรายังไม่ถึงที่
เพราะฉะนั้น ภิกษุนั้นจึงต้องเป็นผู้รู้ทั่วถึงในมรณสัณฺญานั้น คุณก่อน
ภิกษุทั้งหลาย ก็ถ้าเมื่อภิกษุมิใจอันอบรมแล้วด้วยมรณสัณฺญาอยู่
โดยมาก จิตย่อมหวนกลับ งอกกลับ ถอยกลับจากการรักชีวิต ไม่ยื่น

ไปปรับความรักชีวิต อุเบกขาหรือความเป็นของปฏิกูลย่อมตั้งอยู่ไฉร
ภิกษุพึงทราบข้อนี้ว่า มรณสัญญาอันเราเจริญแล้ว คุณวิเศษ
ทั้งเบื้องต้นและเบื้องปลายของเรามีอยู่ ผลแห่งภาวนาของเราถึง
ที่แล้ว เพราะฉะนั้น ภิกษุนั้นเป็นผู้รู้ทั่วถึงในมรณสัญญานั้น
ข้อที่กล่าวกันว่า มรณสัญญาอันภิกษุเจริญแล้ว กระทำให้มาก
แล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก หยั่งลงสู่อมตะ มีอมตะเป็นที่สุด
เรากล่าวแล้วเพราะอาศัยข้อนี้.

ก็ข้อที่กล่าวกันว่า ลูกก่อนภิกษุทั้งหลาย อาหาเรปฏิกูลสัญญา
อันภิกษุเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก
หยั่งลงสู่อมตะ มีอมตะเป็นที่สุด เรากล่าวแล้วเพราะอาศัยอะไร
ลูกก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุมีใจอันอบรมแล้วด้วยอาหาเรปฏิกูล-
สัญญายู่โดยมาก จิตย่อมหวนกลับ งอกกลับ ถอยกลับจากคันหา
ในรศ ไม่ยื่นไปปรับคันหาในรศ อุเบกขาหรือความเป็นของปฏิกูล
ย่อมตั้งอยู่ เปรียบเหมือนชนไก่หรือเส้นเอ็นที่เขาใส่ลงในไฟ ย่อม
หดงอเข้าหากันไม่คลายออก ฉะนั้น ลูกก่อนภิกษุทั้งหลาย ถ้าเมื่อภิกษุ
มีใจอันอบรมแล้วด้วยอาหาเรปฏิกูลสัญญายู่โดยมาก จิตย่อมไหล
ไปในคันหาในรศ หรือความเป็นของไม่ปฏิกูลย่อมตั้งอยู่ไฉร ภิกษุ
พึงทราบข้อนี้ว่า อาหาเรปฏิกูลสัญญาอันเราไม่ได้เจริญแล้ว
คุณวิเศษทั้งเบื้องต้นและเบื้องปลายของเราไม่มี ผลแห่งภาวนา
ของเรายังไม่ถึงที่ เพราะฉะนั้น ภิกษุนั้นจึงต้องเป็นผู้รู้ทั่วถึงใน
อาหาเรปฏิกูลสัญญานั้น ลูกก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ถ้าเมื่อภิกษุมีใจ
อันอบรมแล้วอาหาเรปฏิกูลสัญญายู่โดยมาก จิตย่อมหวนกลับ

งอกกลับ ถอยกลับจากต้นหาในรส ไม่ขึ้นไปปรับต้นหาในรส อุเบกขา หรือความเป็นของปฏิภูมย่อมตั้งอยู่ไฉร ภิขุพึงทราบข้อนี้ดังนี้ว่า อาหารเรปฏิภูมยัญญอันเราเจริญแล้ว คุณวิเศษทั้งเบื้องต้นและ เบื้องปลายของเรามีอยู่ ผลแห่งภาวนาของเราถึงที่แล้ว เพราะฉะนั้น ภิกษุนี้เป็นผู้รู้ทั่วถึงในอาหารเรปฏิภูมยัญญนั้น ข้อที่กล่าวดังนี้ว่า คู่ก่อนภิขุทั้งหลาย อาหารเรปฏิภูมยัญญอันภิขุเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก หยั่งลงสู่อมตะ มีอมตะ เป็นที่สุด เรากล่าวแล้วเพราะอาศัยข้อนี้.

ก็ข้อที่กล่าวดังนี้ว่า คู่ก่อนภิขุทั้งหลาย สัพพโลเกอนภิตต- สัญญอันภิขุเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์ มาก หยั่งลงสู่อมตะ มีอมตะเป็นที่สุด เรากล่าวแล้ว เพราะอาศัย อะไร คู่ก่อนภิขุทั้งหลาย เมื่อภิขุมีใจอันอบรมแล้วด้วยสัพพโล- เกอนภิตตัญญอยู่โดยมาก จิตย่อมหวนกลับ งอกกลับ ถอยกลับ จากความวิจิตรแห่งโลก ไม่ขึ้นไปปรับความวิจิตรแห่งโลก อุเบกขา หรือความเป็นของปฏิภูมย่อมตั้งอยู่ เปรียบเหมือนชนไก่หรือเส้นเอ็น ที่เขาใส่ลงในไฟ ย่อมหวนเข้าห้ำกัน ไม่คลี่ออกฉะนั้น คู่ก่อน ภิขุทั้งหลาย ถ้าเมื่อภิขุมีใจอันไม่อบรมแล้วด้วยสัพพโลเกอน- ภิตตัญญอยู่โดยมาก จิตย่อมไหลไปในความวิจิตรแห่งโลก หรือ ความเป็นของไม่ปฏิภูมย่อมตั้งอยู่ไฉร ภิขุพึงทราบข้อนี้ดังนี้ว่า สัพพโลเกอนภิตตัญญอันเราไม่เจริญแล้ว คุณวิเศษทั้งเบื้องต้น และเบื้องปลายของเราก็ไม่มี ผลแห่งภาวนาของเรายังไม่ถึงที่ เพราะฉะนั้น ภิกษุนี้จึงต้องเป็นผู้รู้ทั่วถึงในสัพพโลเกอนภิตต-

สัญญาฉัน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ถ้าหากว่าเมื่อภิกษุมีใจอันอบรมแล้ว ด้วยสัพพโลเกอนภิตสัญญาอยู่โดยมาก จิตย่อมหวนกลับ งอกกลับ ถอยกลับจากความวิจิตรแห่งโลก ไม่ยื่นไปรับความวิจิตรแห่งโลก อุเบกขาหรือความเป็นของปฏิภูมย่อมตั้งอยู่ไชรี้ ภิกษุพึงทราบข้อนี้ว่า สัญญาฉัน สัพพโลเกอนภิตสัญญาอันเราเจริญแล้ว คุณวิเศษทั้ง เบื้องต้น ละเบื้องปลายของเรามีอยู่ ผลแห่งภาวนาของเราถึงที่แล้ว เพราะฉะนั้น ภิกษุนั้นจึงเป็นผู้รู้ทั่วถึงในสัพพโลเกอนภิตสัญญาฉัน ข้อที่กล่าวดังนั้น ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สัพพโลเกอนภิตสัญญา อันภิกษุเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก หยั่งลงสู่อมตะ มีอมตะเป็นที่สุด เรากล่าวแล้วเพราะอาศัยข้อนี้.

ก็ข้อที่กล่าวดังนั้น ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อนิจจสัญญาอัน ภิกษุเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก หยั่งลงสู่อมตะ มีอมตะเป็นที่สุด เรากล่าวแล้วเพราะอาศัยอะไร ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุมีใจอันอบรมแล้วด้วยอนิจจสัญญาอยู่ โดยมาก จิตย่อมหวนกลับ งอกกลับ ถอยกลับ ไม่ยื่นไปรับในลาภ สักการะ และความสรรเสริญ อุเบกขาหรือความเป็นของปฏิภูมย่อมตั้งอยู่ เปรียบเหมือนชนไก่ หรือเส้นเอ็นที่เขาใส่ลงในไฟ ย่อมหดงอเข้าหากัน ไม่คลี่ออก ฉะนั้น ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ถ้าเมื่อ ภิกษุมีใจอันอบรมแล้วด้วยอนิจจสัญญาอยู่โดยมาก จิตย่อมไหลไปในลาภสักการะ และความสรรเสริญ หรือความเป็นของไม่ปฏิภูมย่อมตั้งอยู่ไชรี้ ภิกษุพึงทราบข้อนี้ว่า อนิจจสัญญาอันเรา ไม่เจริญแล้ว คุณวิเศษทั้งเบื้องต้นและเบื้องปลายของเราไม่มี ผล

แห่งภาวนาของเรายังไม่ถึงที่เพราะฉะนั้น ภิกษุนั้นจึงต้องเป็นผู้
ทั่วถึงในอนิจจสัญญานั้น คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ถ้าเมื่อภิกษุมีใจอัน
อบรมแล้วด้วยอนิจจสัญญาอยู่โดยมาก จิตย่อมหวนกลับไป จอกลับ
ถอยกลับ ไม่ขึ้นไปรับลาภสักการะ และความสรรเสริญ อุเบกขา
หรือความเป็นของปฏิกลย่อมตั้งอยู่ไช้รู้ ภิกษุพึงทราบข้อนี้ว่า
อนิจจสัญญาอันเราเจริญแล้ว คุณวิเศษถึงเบื้องต้นและเบื้องปลาย
ของเรามีอยู่ ผลแห่งภาวนาของเราถึงที่แล้ว เพราะฉะนั้น ภิกษุ
นั้นจึงเป็นต้นทั่วถึงในอนิจจสัญญานั้น ข้อที่กล่าวดังนี้ว่า ก่อน
ภิกษุทั้งหลาย อนิจจสัญญาอันภิกษุเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว
ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก หยั่งลงสู่อมตะ มีอมตะเป็นที่สุด
เรากล่าวแล้วเพราะอาศัยข้อนี้.

ก็ข้อที่กล่าวดังนี้ว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย อนิจเจตูกขสัญญา
อันภิกษุเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก
หยั่งลงสู่อมตะ มีอมตะเป็นที่สุด เรากล่าวแล้วเพราะอาศัยอะไร
คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุมีใจอันอบรมแล้วด้วยอนิจเจตูกขสัญญา
อยู่โดยมาก ภยสัญญา (ความสำคัญว่าเป็นภัย) อย่างแรงกล้าในความ
เฉื่อยชา ในความเกียจคร้าน ในความทอดอย ในความประมาท
ในการไม่ประกอบความเพียร ในการไม่พิจารณา ย่อมปรากฏ
เปรียบเหมือนความสำคัญว่าเป็นภัย ย่อมปรากฏในเมื่อเพชฌฆาต
เงื้อมดาบขึ้น ฉะนั้น คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ถ้าเมื่อภิกษุมีใจอันอบรม
แล้วด้วยอนิจเจตูกขสัญญาอยู่โดยมาก ภยสัญญาอย่างแรงกล้าใน
ความเฉื่อยชา ในความเกียจคร้าน ในความทอดอย ในความประมาท

ในการไม่ประกอบความเพียร ในการไม่พิจารณา ย่อมไม่ปรากฏ
เปรียบเทียบความสำคัญว่าเป็นภัย ย่อมไม่ปรากฏ ในเมื่อเพชฌฆาต
เงื้อมดาบขึ้นจะนั้น ภัยพิบัติทั้งปวงนั้นดังนี้ว่า อนิจฺเจทุกขสัจฺญา
อันเราไม่เจริญแล้ว คุณวิเศษทั้งเบื้องต้นสละเบื่องปลายของเราไม่มี
ผลแห่งภาวนาของเรายังไม่ถึงที่ เพราะฉะนั้น ภัยนั้นจึงต้องเป็น
ผู้รู้ทั่วถึงในอนิจฺเจทุกขสัจฺญานั้น ดูก่อนภัยทั้งหลาย ก็ถ้าว่า
เมื่อภัยมีใจอันอบรมแล้วด้วยอนิจฺเจทุกขสัจฺญาอยู่โดยมาก ภัยสัจฺญา
อย่างแรงกล้าในความเฉื่อยชา ในความเกียจคร้าน ในความทอดย
ในความประมาท ในการไม่ประกอบความเพียร ในการไม่พิจารณา
ย่อมปรากฏ เหมือนความสำคัญว่าเป็นภัย ย่อมปรากฏในเมื่อ
เพชฌฆาตเงื้อมดาบขึ้น จะนั้นไซ้ ภัยพิบัติทั้งปวงนั้นดังนี้ว่า
อนิจฺเจทุกขสัจฺญา อันเราเจริญแล้ว เพราะฉะนั้น ภัยนั้น
ของเรามีอยู่ ผลแห่งภาวนาของเราถึงที่แล้ว เพราะฉะนั้น ภัยนั้น
จึงเป็นผู้รู้ทั่วถึงในอนิจฺเจทุกขสัจฺญานั้น ข้อที่กล่าวดังนี้ว่า ดูก่อน
ภัยทั้งหลาย อนิจฺเจทุกขสัจฺญาอันภัยเจริญแล้ว กระทำให้มาก
แล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก หยั่งลงสู่อมตะ มีอมตะเป็นที่สุด
เรากล่าวแล้วเพราะอาศัยข้อนี้.

ก็ข้อที่กล่าวดังนี้ว่า ดูก่อนภัยทั้งหลาย ทุกเขอนัตตสัจฺญา
อันภัยเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก
หยั่งลงสู่อมตะ มีอมตะเป็นที่สุด เรากล่าวแล้วเพราะอาศัยอะไร
ดูก่อนภัยทั้งหลาย เมื่อภัยมีใจอันอบรมแล้วด้วยทุกเขอนัตตสัจฺญา
อยู่โดยมาก ย่อมมีใจปราศจากทริฎฐิว่าเราค้นหาว่าของเรา และมานะ

ทั้งในร่างกายที่มีใจครองนี้และสรรพนิมิตในภายนอกเสียได้ ก้าว
ล่วงกิเลส ๓ ประการ สงบระงับ หลุดพ้นได้เป็นอย่างดี คุณก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย ถ้าเมื่อภิกษุมิใจอันอบรมแล้วด้วยทุกเขอนัตตสัญญาอยู่
โดยมาก ใจย่อมไม่ปราศจากทัญญูว่าเรา ตัณหาว่าของเรา และมานะ
ทั้งในร่างกายที่มีใจครองนี้ และสรรพนิมิตในภายนอก ไม่ก้าวล่วง
กิเลส ๓ ประการ ไม่สงบระงับ ยังไม่หลุดพ้นด้วยดีไซ้ ภิกษุ
พึงทราบข้อนี้ดังนี้ว่า ทุกเขอนัตตสัญญาอันเราไม่เจริญแล้ว
คุณวิเศษทั้งเบื้องต้นและเบื้องปลายของเราก็ไม่มี ผลแห่งภาวนา
ของเรายังไม่ถึงที่ เพราะฉะนั้น ภิกษุนั้นจึงต้องเป็นผู้รู้ทั่วถึงใน
ทุกเขอนัตตสัญญานั้น คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ถ้าเมื่อภิกษุมิใจ
อันอบรมแล้วด้วยทุกเขอนัตตสัญญาอยู่โดยมาก ย่อมมิใช่ปราศจาก
ทัญญูว่าเรา ตัณหาว่าของเรา และมานะทั้งในร่างกายที่มีใจครองนี้
และสรรพนิมิตในภายนอกเสียได้ ก้าวล่วงกิเลส ๓ ประการ สงบ
ระงับ หลุดพ้นได้เป็นอย่างดีไซ้ ภิกษุพึงทราบข้อนี้ดังนี้ว่า
ทุกเขอนัตตสัญญาอันเราเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมมีผลมาก
มีอานิสงส์มาก หยั่งลงสู่อมตะ มีอมตะเป็นที่สุด เรากล่าวแล้วเพราะ
อาศัยข้อนี้ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย สัญญา ๗ ประการนี้แล อันภิกษุ
เจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก หยั่ง
ลงสู่อมตะ มีอมตะเป็นที่สุด.

จบ ทุติยสัญญาสูตรที่ ๖

อรรถกถาสัณฺญาสูตรที่ ๖

สัณฺญาสูตรที่ ๖ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า เมถุนธมฺมสมาปตฺติยา พรั่งพร้อมด้วยเมถุนธรรม.

บทว่า นหารุทุทฺถ์ ได้แก่ เส้นเอ็น หรือรอยเอ็น บทว่า อนุสนฺทติ
ในกาลเป็นที่เจริญสัณญาก่อนกับกาลเป็นที่เจริญสัณญานั่น ๒
ของไม่แปลกกัน.

บทว่า โลกจิตฺเตสุ ความว่า อันวิจิตรของโลก กล่าวคือโลก
สันนิวาสอันประกอบด้วยไตรธาตุ

บทว่า อาลสฺสเส ได้แก่ในความเกียจคร้าน บทว่า วิสฺสุจฺจเย
ได้แก่ความทอดอย. บทว่า อนนฺนุโยเค ได้แก่ไม่ประกอบความเพียร.

บทว่า อหํ การมมํ การมานาปคตํ ได้แก่ปราศจากทักขิณีว่าเป็นเรา
จากคัตถาว่าของเรา จากมานะ ๕ อย่าง. บทว่า วิชาสมตฺติกกฺขณุตฺตํ
ความว่า ก้าวล่วงกิเลส ๓ อย่าง. บทว่า สนฺตํ ได้แก่ สงบจาก
กิเลสอันเป็นข้าศึกแก่การเจริญสัณญานั้น. บทว่า สุวิมุตฺตํ ได้แก่
หลุดพ้นด้วยดี ด้วยวิมุตติ ๕.

จบ อรรถกถาสัณฺญาสูตร ๖

๗. เมถุนสูตร

[๔๗] ครั้งนั้นแล ชานุสโสณิพราหมณ์ได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ได้ปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว จึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า แม้ท่านพระโคตมก็ทรงปฏิญาณว่าเป็นพรหมจารีหรือ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณก่อนพราหมณ์ บุคคลเมื่อจะกล่าวโดยชอบ พึงกล่าวผู้ใดว่าประพฤติพรหมจรรย์ ไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ด่าง ไม่พร้อย บริสุทธบริบูรณ์ บุคคลนั้น เมื่อจะกล่าวโดยชอบ พึงกล่าวเรานั้นแล เพราะเราประพฤติพรหมจรรย์ไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ด่าง ไม่พร้อย บริสุทธบริบูรณ์เต็มที.

ชา. ข้าแต่ท่านพระโคตม ก็อะไรชื่อว่าขาด ทะลุ ด่าง พร้อย แห่งพรหมจรรย์.

พ. ก่อนพราหมณ์ ถูกแล้ว สมณะหรือพราหมณ์บางคนในโลกนี้ ปฏิญาณว่าเป็นพรหมจารีโดยชอบ ไม่รวมความเป็นคู่ๆ กับมาตุคาม แต่ยังมียินดีการขจัดสี ลูบไล้ ให้อาบน้ำ และนวดเฟ้นของมาตุคาม พอใจ ชอบใจ ถึงความปลื้มใจ ด้วยการบำเรอนั้น แม้ข้อนี้ก็ชื่อว่าขาด ทะลุ ด่าง พร้อย แห่งพรหมจรรย์ ก่อนพราหมณ์ ผู้นี้เรากล่าวว่า ประพฤติพรหมจรรย์ไม่บริสุทธ ประกอบด้วยเมถุนสังโยค ไม่พ้นจากชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส เรากล่าวว่า ไม่หลุดพ้นไปจากกองทุกข์ได้.

ดูก่อนพราหมณ์ อีกประการหนึ่ง สมณะหรือพราหมณ์
บางคนในโลกนี้ ปฏิญาณตนว่าเป็นพรหมจารีโดยชอบ ไม่ร่วมความ
เป็นคู่ ๆ กับมาตุคาม และไม่ยินดีการขจัดสี ลูบไล้ ให้อาบน้ำ และ
การนวดพื้นของมาตุคาม ยังกระซิกกระซี้ เล่นหัว สัพยอกกับ
มาตุคาม พอใจ ชอบใจ ถึงความปลื้มใจด้วยการเสสรวลนั้น แม้
ข้อนี้ก็ชื่อว่าขาด ทะลุ ค้าง พร้อย แห่งพรหมจรรย์ ฯลฯ

ก่อนพราหมณ์ อีกประการหนึ่ง สมณะหรือพราหมณ์
บางคนในโลกนี้ ปฏิญาณตนว่าเป็นพรหมจารีโดยชอบ ไม่ร่วมความ
เป็นคู่ ๆ กับมาตุคาม และไม่กระซิกกระซี้ เล่นหัว สัพยอกกับ
มาตุคาม แต่เพ่งดู จ้องดูจักขุแห่งมาตุคามด้วยจักขุของตน พอใจ
ชอบใจ ถึงความปลื้มใจด้วยการเล็งแลนั้น แม้ข้อนี้ก็ชื่อว่าขาด ทะลุ
ค้าง พร้อย แห่งพรหมจรรย์ ฯลฯ.

ก่อนพราหมณ์ อีกประการหนึ่ง สมณะหรือพราหมณ์
บางคนในโลกนี้ ปฏิญาณตนว่าเป็นพรหมจารีโดยชอบ ไม่ร่วมความ
เป็นคู่ ๆ กับมาตุคาม ไม่กระซิกกระซี้ เล่นหัว สัพยอกกับมาตุคาม
และไม่เพ่ง จ้องดูจักขุแห่งมาตุคามด้วยจักขุของตน แต่ได้ฟังเสียง
มาตุคามหัวเราะอยู่ก็ดี พูดอยู่ก็ดี ขับร้องอยู่ก็ดี ร้องไห้อยู่ก็ดี
ข้างนอกฝาก็ดี ข้างนอกกำแพงก็ดี พอใจ ชอบใจ ถึงความปลื้มใจ
ด้วยเสียงนั้น แม้ข้อนี้ว่าขาด ทะลุ ค้าง พร้อย แห่งพรหมจรรย์ ฯลฯ

ดูก่อนพราหมณ์ อีกประการหนึ่ง สมณะหรือพราหมณ์
บางคนในโลกนี้ ปฏิญาณตนว่าเป็นพรหมจารีโดยชอบ ไม่ร่วมความ
เป็นคู่ ๆ กับมาตุคาม ไม่กระซิกกระซี้ เล่นหัว สัพยอกกับมาตุคาม

ไม่เพ่งดู จ้องดูจักขุแห่งมาตุคามด้วยจักขุของตน และไม่ได้ฟังเสียง
แห่งมาตุคามหัวเราะอยู่ก็ดี พุดอยู่ก็ดี ขับร้องอยู่ก็ดี ร้องไห้อยู่ก็ดี
ข้างนอกฝาก็ดี ข้างนอกกำแพงก็ดี แต่ตามนี้ก็ถึงการ หัวเราะ
พุดเล่นหัว กับมาตุคามในกาลก่อน พอใจ ชอบใจ ถึงความปลื้มใจ
ด้วยอาการนั้น แม้ข้อนี้ก็ชื่อว่าขาด ทะลุ ต่าง พร้อย แห่งพรหมจรรย์
ฯลฯ

ดูก่อนพราหมณ์ อีกประการหนึ่ง สมณะหรือพราหมณ์
บางคนในโลกนี้ ปฏิญาณตนว่าเป็นพรหมจารีโดยชอบ ไม่รวมความ
เป็นคู่ๆ กับมาตุคาม ไม่กระชกกระชี่ เล่นหัว สัพยอกกับมาตุคาม
ไม่เพ่งดู จ้องดูจักขุแห่งมาตุคามด้วยจักขุของตน ไม่ได้ฟังเสียง
แห่งมาตุคามหัวเราะอยู่ก็ดี พุดอยู่ก็ดี ขับร้องอยู่ก็ดี ร้องไห้อยู่ก็ดี
ข้างนอกฝาก็ดี ข้างนอกกำแพงก็ดี และไม่ได้ตามนี้ถึงการหัวเราะ
การ เล่นหัวกับมาตุคามในกาลก่อน แต่ได้เห็นคฤหบดีที่ดี
บุตรแห่งคฤหบดีที่ดี ผู้เอบอัมพรังพร้อมด้วยกามคุณ ๕ บำเรอ
ตนอยู่ พอใจ ชอบใจ ถึงความปลื้มใจด้วยการบำเรอนั้น แม้ข้อนี้
ก็ชื่อว่าขาด ทะลุ ต่าง พร้อย แห่งพรหมจรรย์ฯลฯ

ก่อนพราหมณ์ อีกประการหนึ่ง สมณะหรือพราหมณ์
บางคนในโลกนี้ ปฏิญาณตนว่าเป็นพรหมจารีโดยชอบ ไม่รวม
ความเป็นคู่ๆ กับมาตุคาม ไม่กระชกกระชี่ เล่นหัว สัพยอกกับ
มาตุคาม ไม่เพ่งดู จ้องดูจักขุมาตุคามด้วยจักขุของตนเอง ไม่ได้
ส่งเสียงแห่งมาตุคามหัวเราะอยู่ก็ดี พุดอยู่ก็ดี ขับร้องอยู่ก็ดี
ร้องไห้อยู่ก็ดี ข้างนอกฝาก็ดี ข้างนอกกำแพงก็ดี ไม่ได้

ตามนึกถึงการหัวเราะ การพูด การเล่นหัวกับมาตุคามในกาลก่อน
และไม่ได้เห็นคฤหบดีก็ดี บุตรแห่งคฤหบดีก็ดี ผู้เฝ้าอัมพรังพร้อม
ด้วยกามคุณ ๕ บำเรอตนอยู่ ประพฤติพรหมจรรย์ ตั้งปรารภนา
เพื่อเป็นเทพเจ้าหรือเทพองค์ใดองค์หนึ่งว่า เราจักได้เป็นเทพเจ้า
หรือเทพองค์ใดองค์หนึ่ง ด้วยศีล พรต ตบะ หรือพรหมจรรย์นี้
พอใจ ชอบใจ ถึงความปลื้มใจ ด้วยความปรารภนานั้น แม้ข้อนี้
ก็ชื่อว่าขาด ทะลุ ค้าง พร้อย แห่งพรหมจรรย์ ก่อนพราหมณ์
นี้เรากล่าวว่า ประพฤติพรหมจรรย์ไม่บริสุทธิ์ ประกอบด้วย
เมถุนสังโยค ไม่พ้นไปจากชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์
โหมหนัส และอุปายาส เรากล่าวว่า ไม่หลุดพ้นไปจากกองทุกข์ได้.

ดูก่อนพราหมณ์ เรายังพิจารณาเห็นเมถุนสังโยค ๗ ประการ
นี้ อย่างใดอย่างหนึ่งว่า ยังละไม่ได้ในตน เพียงใด เราก็ยังไม่
ปฏิญาณว่า เป็นผู้ตรัสรู้อนุตรสัมโพธิญาณในโลก พร้อมทั้งเทวโลก
มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดา
และมนุษย์ เพียงนั้น แต่เมื่อใด เราไม่พิจารณาเห็นเมถุนสังโยค
๗ ประการนี้ อย่างใดอย่างหนึ่งว่า ยังละไม่ได้นั้น เมื่อนั้น
เราจึงปฏิญาณว่า เป็นผู้ตรัสรู้อนุตรสัมมาโพธิญาณในโลก
พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์พร้อมทั้ง
สมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ ก็ญาณทัสสนะเกิดขึ้นแก่เราว่า
วิมุติของเราไม่กำเริบ ชาตินี้มีในที่สุด บัดนี้ภพใหม่ไม่มีอีก.

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว ชานุสโสณิพราหมณ์
ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ภาณิต

ของพระองค์แจ่มแจ้งนัก ฯลฯ ขอท่านพระโคดมผู้เจริญ โปรดทรงจำ
ข้าพระองค์ว่า เป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะตลอดชีวิต ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป.

จบ เมถุนสูตรที่ ๗

อรรถกถาเมถุนสูตรที่ ๗

เมถุนสูตรที่ ๗ มีวินัยดังต่อไปนี้.

บทว่า อุปสงฺกมิ ความว่า ขานุสโสนิพฺพหฺมณํ บริโภค
อาหารเข้าแล้ว แวดล้อมไปด้วยทาสและกรรมกร เข้าไปเฝ้า
พระผู้มีพระภาคเจ้า. บทว่า ภวํ ปี โน ตตฺตบฺทเป็น ภวํ ปี นุ. บทว่า
พฺรหฺมจารี ปฏฺิชาติ ความว่า พราหมณ์นั้น ถามว่า ท่านพระโคดม
ผู้เจริญ ปฏิญาณการอยู่ประพฤติพราหมณ์รยอย่างนี้ว่า เราเป็นผู้
ประพฤติพราหมณ์รย ได้ยินว่า พราหมณ์ ได้มีความคิดอย่างนี้ว่า
พราหมณ์ทั้งหลาย เรียนเวทในลัทธิของพราหมณ์ ประพฤติ
พราหมณ์รยสิ้น ๔๘ พรรษา ก็พระสมณะโคดม เมื่ออยู่ครองเรือน
ได้อภิรมย์กับนางสนม ๓ หมูในปราสาททั้ง ๓ บัดนี้ พระสมณะ
โคดมเจ้าตรัสอย่างไรหนอ ดังนี้แล้ว จึงได้ถามอย่างนี้ หมายเอาเนื้อ
ความนี้. ลำดับนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อทรงบันลือสีหนาท
หมายถึง แม้เพียงวิตกก็ไม่เกิดขึ้น ปราศสุขในราชสมบัติ หรือ
ความเพียบพร้อมด้วยนักฟ้อนในปราสาททั้งหลาย เพราะพระองค์
ทรงประพฤติความเพียรตลอด ๖ พรรษา ในเวลาที่ยังทรงมีกิเลส
เหมือนคนจับงูเห่าด้วยมนต์ และเหมือนเอาเท้าเหยียบคอศัตรูฉะนั้น
จึงตรัสคำมีอาทิว่า ยถุหิ ตํ พฺรหฺมณ.

บรรดาบทเหล่านั้นบทว่า **ทวยนุทวยสมาปตฺติ** ความว่า ความที่
พึงปฏิบัติกันสองต่อสอง บทว่า **ทกุขสฺมา** ได้แก่ จากทุกขในวัฏฏะ
ทั้งสิ้น. บทว่า **สณฺขคฺคฺค** ได้แก่แสดงความขมขื่น **สํกัปป** ได้แก่
กระทำการเข้าเล่น. บทว่า **สํกัปปายตี** ได้แก่ หัวเราะใหญ่. บทว่า
จกฺขุณา จกฺขุ ความว่า ใช้ตาของตนจ้องมองตาของหญิงนั้น. บทว่า
ติโรกฺขุทฺท วา ติโรปการี วา ความว่า ที่ฝาเรือนโน้น หรือกำแพงโน้น
บทว่า **เทโว** ได้แก่ ราชานแห่งเทพองค์หนึ่ง. บทว่า **เทวณฺณตโร**
ได้แก่เทพบุตรองค์ใดองค์หนึ่ง. บทว่า **อนุตฺตโร สมนฺนาสฺสโปธิ** ได้แก่
พระอรหันต์ และพระสัพพัญญุตญาณ.

จบ อรรถกถาเมถุนสูตรที่ ๗

๘. สังโยคสูตร

[๔๘] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมบรรยายอันเป็นสังโยคะทั้งวิสังโยคะแก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี. เราจักกล่าว ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระผู้มีภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมบรรยายอันเป็นสังโยคะทั้งวิสังโยคะเป็นไฉน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็หญิงย่อมสนใจสภาพแห่งหญิงในภายใน กิริยา ทำทาง ความไว้ตัว ความพอใจ เสียง และเครื่องประดับของหญิง เขาย่อมยินดี พอใจ ในสภาพของตนนั้น ๆ เขายินดี พอใจในสภาพของตนนั้น ๆ แล้ว ย่อมสนใจถึงสภาพของชายในภายนอก กิริยา ทำทาง ความไว้ตัว ความพอใจ เสียง และเครื่องประดับของชาย เขาย่อมยินดี พอใจ ในสภาพของชายนั้น ๆ เขายินดี พอใจในสภาพของชายนั้น ๆ แล้ว ย่อมมุ่งหวังการสมาคมกับชาย และสุขโสมนัสที่เกิดเพราะการสมาคมกับชายเป็นเหตุ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สัตว์ผู้พอใจในภาวะแห่งหญิงก็ถึงความเกี่ยวข้องในชาย ด้วยอาการอย่างนี้แล หญิงจึงไม่ล่วงพ้นภาวะแห่งหญิงไปได้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ชายย่อมสนใจสภาพแห่งชายในภายใน กิริยา ทำทาง ความไว้ตัว ความพอใจ เสียงและเครื่องประดับของชาย เขาย่อมยินดี พอใจ ในสภาพของตน เขายินดีพอใจในสภาพของตนนั้น ๆ แล้ว ย่อมสนใจถึงสภาพของหญิงในภายนอก กิริยา ทำทาง ความไว้ตัว ความพอใจ เสียง และเครื่องประดับของหญิง เขาย่อมยินดี พอใจในสภาพของหญิงนั้น ๆ

แล้วย่อมมุ่งหวังการสมาคมกับหญิง และสุขโสมนัสที่เกิดเพราะ
การสมาคมกับหญิงเป็นเหตุ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สัตว์ผู้พอใจใน
ภาวะแห่งชายก็ถึงความเกี่ยวข้องในหญิง ด้วยอาการอย่างนี้แล
ชายจึงไม่ล่วงพ้นภาวะแห่งชายไปได้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ความ
เกี่ยวข้องย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้แล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ส่วนความไม่เกี่ยวข้องเป็นอย่างไร
ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย หญิงย่อมไม่สนใจในสภาพของหญิงในภายใน
กิริยา ท่าทาง ความไว้ตัว ความพอใจ เสียงและเครื่องประดับของ
หญิง เขาไม่ยินดี ไม่พอใจในสภาพแห่งหญิง ย่อมไม่สนใจถึงสภาพ
แห่งชายในภายนอก กิริยา ท่าทาง ความไว้ตัว ความพอใจ เสียง
และเครื่องประดับแห่งชาย เขาไม่ยินดี ไม่พอใจในสภาพแห่งชาย
นั้น ๆ แล้ว ย่อมไม่มุ่งหวังการสมาคมกับชายในภายนอก และสุข
โสมนัสที่เกิดเพราะการสมาคมกับชาย ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สัตว์
ไม่พอใจในสภาพแห่งหญิง ก็ถึงความไม่เกี่ยวข้องในชาย ด้วย
อาการอย่างนี้แล หญิงจึงล่วงพ้นสภาพแห่งหญิงไปได้.

ก่อนภิกษุทั้งหลาย ชายย่อมไม่สนใจในสภาพแห่งชาย
กิริยา ท่าทาง ความไว้ตัว ความพอใจ เสียงและเครื่องประดับ
ของชาย เขาไม่ยินดี ไม่พอใจในสภาพแห่งชายนั้น ๆ แล้ว ย่อม
ไม่สนใจถึงสภาพแห่งหญิงในภายนอก กิริยา ท่าทาง ความไว้ตัว
ความพอใจ เสียงและเครื่องประดับของหญิง เขาไม่ยินดี ไม่พอใจ
ในสภาพแห่งหญิงนั้น ๆ แล้ว ย่อมไม่มุ่งหวังการสมาคมกับหญิง
ในภายนอก และสุขโสมนัสที่เกิดเพราะการสมาคมนั้นเป็นเหตุ

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย สัตว์ผู้มีพอใจในสภาพแห่งชาย ก็ถึงความ
ไม่เกี่ยวข้องในหญิง ด้วยอาการอย่างนี้แล ชายจึงล่วงพ้นภาวะ
แห่งชายไปได้ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ความไม่เกี่ยวข้องย่อมมีอาการ
อย่างนี้แล คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย นี้แลชื่อว่าธรรมบรรยายอันเป็น
ทั้งสังโยคะและวิสังโยคะ.

จบ สังโยคสูตรที่ ๘

อรรถกถาสังโยคสูตรที่ ๘

สังโยคสูตรที่ ๘ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **สญโยควิสญโยค** ความว่า ได้แก่ การทำการประกอบ
และการไม่ประกอบให้สำเร็จ. บทว่า **ธมฺมปริยาย** ได้แก่ เหตุแห่ง
ธรรม บทว่า **อชฺชุตฺต** **อิตุฉินฺทริย** ได้แก่ ความเป็นหญิงภายใน
ของตน. บทว่า **อิตุฉิภูมฺม** ได้แก่ กิริยาของหญิง. บทว่า **อิตุฉากปฺป**
ได้แก่ มารยาทของหญิงมีการนุ่งและการห่มเป็นต้น. บทว่า **อิตุฉิวิธ**
ได้แก่ การไว้ตัวของหญิง. บทว่า **อิตุฉิจฺจนฺท** ได้แก่ ความพอใจ
อวัยวะของหญิง. บทว่า **อิตุฉิสฺสร** แปลว่า เสียงของหญิง บทว่า
อิตุฉาลงฺการ ได้แก่ เครื่องประดับของหญิง แม้ในปุริสันทรีย
เป็นต้น ก็นัยนี้เหมือนกัน. บทว่า **พหิทฺฐาถ** **โยค** ได้แก่ สมาคม
กับบุรุษ บทว่า **อติวตฺตติ** สัตว์ล่วงพ้น (ความเป็นหญิงความเป็นชาย)
เพราะได้บรรลु อริยมรรค ด้วยวิปัสสนามีกำลัง ที่กล่าวไว้อย่างนี้ว่า
ไม่ยินดียิ่ง. ในพระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่าญะและวิวิญญะ.

จบ อรรถกถาสังโยคสูตรที่ ๘

๕. ทานสูตร

[๔๕] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่ฝั่งสระ-
โบกขรณีชื่อคัคครา ใกล้จัมปานคร ครั้นนั้นแล อุบาสกชาวเมือง
จัมปามากด้วยกัน เข้าไปหาท่านพระสารีบุตรถึงที่อยู่ อภิวัต
แล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กล่าวกะท่านพระสารีบุตร
ว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ธรรมิกถาเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคเจ้า
พวกกระผมได้ฟังมานานแล้ว ขอได้โปรดเถิด พวกกระผมพึงได้ฟัง
ธรรมิกถาของพระผู้มีพระภาคเจ้า ท่านพระสารีบุตรกล่าวว่า คุณก่อน
ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย ถ้าอย่างนั้นท่านทั้งหลายพึงมาในวันอุโบสถ
ท่านทั้งหลายพึงได้ฟังธรรมิกถาในสำนักพระผู้มีพระภาคเจ้าแน่นอน
อุบาสกชาวเมืองจัมปารับคำท่านพระสารีบุตรแล้วลุกจากที่นั่ง
อภิวัตกระทำประทักษิณแล้วหลีกไป ต่อมา ถึงวันอุโบสถ อุบาสก
ชาวเมืองจัมปามากันเข้าไปหาพระสารีบุตรถึงที่อยู่ อภิวัตแล้ว
ยืนอยู่ ณ ที่ควรข้างหนึ่ง ลำดับนั้น ท่านพระสารีบุตรพร้อมด้วย
อุบาสกชาวเมืองจัมปา เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ
ถวายอภิวัตแล้วนั่ง ณ ที่ควรข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้ทูลถามพระผู้-
มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ทานเช่นนั้นนั้นแล ที่บุคคล
บางคนในโลกนี้ให้แล้ว มีผลมาก ไม่มีอันใดสงส์มาก พึงมีหรือหนอแล
และทานเช่นนั้นแล ที่บุคคลบางคนในโลกนี้ให้แล้ว มีผลมาก มี
อันใดสงส์มาก พึงมีหรือพระเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า
คุณก่อนสารีบุตร ทานเช่นนั้นนั้นแลที่บุคคลบางคนในโลกนี้ให้แล้ว

มีผลมาก ไม่มีอานิสงส์มาก ฟังมี และทานเช่นนั้นนั้นแล ที่บุคคลบางคนในโลกนี้ให้แล้ว มีผลมาก มีอานิสงส์มาก ฟังมี.

สา. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อะไรหนอเป็นเหตุเป็นปัจจัย เครื่องให้ทานเช่นนั้นแล ที่บุคคลบางคนในโลกนี้ ให้แล้ว มีผลมาก ไม่มีอานิสงส์มาก อะไรหนอเป็นเหตุเป็นปัจจัย เครื่องให้ทานเช่นนั้นนั้นแล ที่บุคคลบางคนในโลกนี้ ให้แล้ว มีผลมาก มีอานิสงส์มาก.

พ. คู่ก่อนสารีบุตร บุคคลบางคนในโลกนี้ ยังมีความหวังให้ทาน มีจิตผูกพันในผลให้ทาน มุ่งการสั่งสมให้ทาน ให้ทานด้วยคิดว่า เราตายไปจักได้เสวยผลทานนี้ เขาให้ทาน คือ ข้าว น้ำ ผ้า ยาน ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่พัก ประทีปและเครื่องอุปกรณ์ แก่สมณะหรือพราหมณ์ คู่ก่อนสารีบุตร เธอจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน บุคคลบางคนในโลกนี้ ฟังให้ทาน เห็นปานนี้หรือ.

สา. อย่างนั้นพระเจ้าข้า.

พ. คู่ก่อนสารีบุตร ในการให้ทานนั้น บุคคลมีความหวังให้ทาน มีจิตผูกพันในผลให้ทาน มุ่งการสั่งสมให้ทาน ให้ทานด้วยคิดว่า ตายไปแล้วจักได้เสวยผลทานนี้ เขาผู้นั้นให้ทานนั้นแล้ว เมื่อตายไป ย่อมเข้าถึงความเป็นสหายแห่งเทวดาชั้นจาตุมหาราช สิ้นกรรม สิ้นฤทธิ์ สิ้นยศ หมดความเป็นใหญ่แล้ว ยังมีผู้กลับมา คือ มาสู่ความเป็นอย่างนี้ ก่อนสารีบุตร ส่วนบุคคลบางคนในโลกนี้ ไม่มีหวังให้ทาน ไม่มีจิตผูกพันในผลให้ทาน ไม่มุ่งการสั่งสมให้ทาน

ไม่คิดว่า ตายไปแล้วจักได้เสวยผลทานนี้ แล้วให้ทาน แก่ให้ทาน ด้วยคิดว่า ทานเป็นการดี เขาให้ทาน คือ ข้าว น้ำ ผ้า ยาน ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่พัก ประทีปและเครื่องอุปกรณ์ แก่สมณะหรือพราหมณ์ คุณก่อนสารีบุตร เธอจะสำคัญความข้อนั้น เป็นไฉน บุคคลบางคนในโลกนี้พึงให้ทานเห็นปานนี้หรือ.

สา. อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

พ. คุณก่อนสารีบุตร ในการให้ทานนั้น บุคคลไม่มีความหวัง ให้ทาน ไม่มีจิตผูกพันในผลให้ทาน ไม่มุ่งการสั่งสมให้ทาน ไม่ได้ ให้ทานด้วยคิดว่า ตายไปแล้วจักได้เสวยผลทานนี้ แต่ให้ทานด้วย คิดว่า ทานเป็นการดี เขาผู้นั้นให้ทานนั้นแล้ว เมื่อตายไป ย่อมเข้าถึงความเป็นสหายแห่งเทวดาชั้นดาวดึงส์ เขาสิ้นกรรม สิ้นฤทธิ์ สิ้นยศ หมดความเป็นใหญ่แล้ว ยังเป็นผู้กลับมา คือ มาสู่ความเป็น อย่างนี้.

ก่อนสารีบุตร บุคคลบางคนในโลกนี้ ฯลฯ ไม่ได้ให้ทาน ด้วยคิดว่า ทานเป็นการดี แต่ให้ทานด้วยคิดว่า บิณฑบาตปาฎา ตายายเคยให้เคยทำมา เราก็ไม่ควรทำให้เสียประเพณี เขาให้ทาน คือ ข้าว ฯลฯ ย่อมเข้าถึงความเป็นสหายแห่งเทวดาชั้นยามา เขา สิ้นกรรม สิ้นฤทธิ์ สิ้นยศ หมดความเป็นใหญ่แล้ว ยังเป็น ผู้กลับมา คือ มาสู่ความเป็นอย่างนี้.

คุณก่อนสารีบุตร บุคคลบางคนในโลกนี้ ฯลฯ ไม่ได้ให้ทาน ด้วยคิดว่า บิณฑบาตปาฎาตายายเคยให้เคยทำมา เราก็ไม่ควรทำ ให้เสียประเพณี แต่ให้ทานด้วยคิดว่า เราหุงหากิน สมณะและ

พราหมณ์เหล่านี้ ไม่หุงหากิน เราหุงหากินได้ จะไม่ให้ทานแก่
สมณะหรือพราหมณ์ผู้ไม่หุงหาไม่สมควร เขาให้ทาน คือ ข้าว ฯลฯ
ยอมเข้าถึงความเป็นสหายแห่งเทวดาชั้นดุสิต เขาสิ้นกรรม สิ้นฤทธิ์
สิ้นยศ หมดความเป็นใหญ่ แล้วยังเป็นผู้กลับมา คือ มาสู่ความเป็น
อย่างนี้.

ดูก่อนสารีบุตร บุคคลบางคนในโลกนี้ ฯลฯ ไม่ได้ให้ทาน
ด้วยคิดว่า เราหุงหากินได้ สมณะและพราหมณ์เหล่านี้หุงหากิน
ไม่ได้ เราหุงหากินได้ จะไม่ให้ทานแก่สมณะหรือพราหมณ์ผู้หุง
หากินไม่ได้ ไม่สมควร แต่ให้ทานด้วยคิดว่า เราจักเป็นผู้จำแนก
แจกทาน เหมือนญาติแต่ครั้งก่อน คือ อัฐกญาติ วามกญาติ
วามเทวญาติ เวสสามิตรญาติ ขมทักคิญาติ อังคิรญาติ การทวาช-
ญาติ เวสภูญาติ กัสสปญาติ และภคุญาติ บุษามหายัญ จะนั้น
เขาให้ทาน คือ ข้าว ฯลฯ ยอมเข้าถึงความเป็นสหายแห่งเทวดา
ชั้นนิมมานวดี เขาสิ้นกรรม สิ้นฤทธิ์ สิ้นยศ หมดความเป็นใหญ่
แล้ว ยังเป็นผู้กลับมา คือ มาสู่ความเป็นอย่างนี้.

ก่อนสารีบุตร บุคคลบางคนในโลกนี้ ฯลฯ ไม่ได้ให้ทาน
ด้วยคิดว่า เราจักเป็นผู้จำแนกทาน เหมือนอย่างญาติ แต่ครั้งก่อน
คือ อัฐกญาติ ฯลฯ และภคุญาติ แต่ให้ทานด้วยคิดว่า เมื่อเราให้
ทานอย่างนี้ จิตจะเลื่อมใส เกิดความปลื้มใจและโสมนัส เขาให้ทาน
คือ ข้าว ฯลฯ ยอมเข้าถึงความเป็นสหายแห่งเทวดาชั้นปรนิมมิตว-
สวัตติ เขาสิ้นกรรม สิ้นฤทธิ์ สิ้นยศ หมดความเป็นใหญ่แล้ว ยัง
เป็นผู้กลับมา คือ มาสู่ความเป็นอย่างนี้.

ดูก่อนสารีบุตร บุคคลบางคนในโลกนี้ ฯลฯ ไม่ได้ให้ทาน ด้วยคิดว่า เมื่อเราให้ทานอย่างนี้ จิตจะเลื่อมใส เกิดความปลื้มใจ และโสมนัส แต่ให้ทานเป็นเครื่องปรุ้งแต่งจิต เขาให้ทาน คือ ข้าว น้ำ ผ้า ยาน ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน ที่พัก ประทีป และเครื่องอุปกรณ์ ก็สมณะหรือพราหมณ์ ก่อนสารีบุตร เธอ จะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน บุคคลบางคนในโลกนี้ พึงให้ทาน เห็นปานนี้หรือ.

สา. อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ดูก่อนสารีบุตร ในการให้ทานนั้น บุคคลผู้ไม่มีความหวัง ให้ทาน ไม่มีจิตผูกพันในผลให้ทาน ไม่มุ่งการสั่งสมให้ทาน ไม่ได้ให้ทานด้วยคิดว่า เราตายไปแล้ว ก็ได้เสวยผลทานนี้ ไม่ได้ให้ทาน ด้วยคิดว่า การให้ทานเป็นการดี ไม่ได้ให้ทานด้วยคิดว่า บิณฑบาตดาบฏายายเคยให้เคยทำมา เราไม่ควรทำให้เสียประเพณี ไม่ได้ให้ทานด้วยคิดว่า เราหุงหาภินได้ สมณะหรือพราหมณ์เหล่านี้ หุงหาภินไม่ได้ จะไม่ให้ทานแก่ผู้ที่หุงหาภินไม่ได้ ไม่สมควร ไม่ได้ให้ทานด้วยคิดว่า เราจักเป็นผู้จำแนกแจกทาน เหมือนอย่าง ฤาษีแต่ครั้งก่อน คือ อัฐกฤาษี วามกฤาษี วามเทวฤาษี เวส-สามิตรฤาษี ยมทัคคฤาษี อังคิรสฤาษี ภารทวาชฤาษี วาเสฐฐ-ฤาษี กัสสปฤาษี และภคฤาษี ผู้บูชามหาชัยุ ฉะนั้น และไม่ได้ให้ทานด้วยคิดว่า เมื่อเราให้ทานนี้ จิตจะเลื่อมใส จะเกิดความ ปลื้มใจและโสมนัส แต่ให้ทานเป็นเครื่องปรุ้งแต่งจิต เขาให้ทาน เช่นนั้นแล้ว เมื่อตายไปย่อมเข้าถึงความเป็นสหายแห่งเทวดาชั้น

พรหม เขาสิ้นกรรม สิ้นฤทธิ์ สิ้นยศ หมดความเป็นใหญ่แล้ว
เป็นผู้ไม่ต้องกลับมา คือ ไม่มาสู่ความเป็นอย่างนี้ ก่อนสาริบุตร
นี้ เหตุปัจจัย เป็นเครื่องให้ท่านเช่นนั้นที่บุคคลบางคนในโลกนี้
ให้แล้ว มีผลมาก ไม่มีอานิสงส์มาก และเป็นเครื่องให้ท่านเช่นนั้น
ที่บุคคลบางคนในโลกนี้ให้แล้ว มีผลมาก มีอานิสงส์มาก.

จบ ทานสูตรที่ ๕

อรรถกถาทานสูตรที่ ๕

ทานสูตรที่ ๕ มีวินิจัยดังต่อไปนี้.

บทว่า สาเปกฺโข แปลว่า มีค้นหาความอยาก บทว่า ปฏิพทฺธ-
จิตฺโต ได้แก่ มีจิตผูกพันในผลทาน. บทว่า สานุธิเปกฺโข ได้แก่
ผู้มุ่งฝังจิตลงในทาน. บทว่า เปจฺจ ได้แก่ ไปถึงโลกอื่นแล้ว บทว่า
ตํ กมฺมํ เขาเปตฺวา ให้ผลของกรรมนั้นสิ้นไป. บทว่า อิทธิ ได้แก่
ฤทธิ์ คือ วิบาก. บทว่า ยส ได้แก่ ความพร้งพร้อมด้วยบริวาร.
บทว่า อาธิปเตยฺย ได้แก่ เหตุแห่งความเป็นใหญ่. บทว่า อากนฺตุ
อิตุตฺตํ ความว่า ยังกลับมาเป็นอย่างนี้ คือ กลับมาสู่ชั้นปัญจกนี้
(ชั้น ๕) อีก. อธิบายว่า เขาจะไม่ผุดเกิดในภพนั้นอีก จะไม่ผุดเกิด
ขึ้นในภพสูงขึ้นไป แต่จะกลับมาภพเบื้องต่ำเท่านั้น. บทว่า สาธุ ทานํ
ชื่อว่า ทานนี้ยังประโยชน์ให้สำเร็จดีงาม. บทว่า ตานิ มหายนฺธานิ
ความว่า มหาทานเหล่านั้น สำเร็จด้วยเนยใส เนยข้น นมสั้ม น้ำผึ้ง
และน้ำอ้อยเป็นต้น. บทว่า จิตฺตาลงฺการํ จิตฺตปริกฺขารํ ความว่า
เป็นเครื่องประดับและเป็นเครื่องแวดล้อมจิต อันสัมปยุตด้วยสมณะ

และวิปัสสนา. บทว่า พุรหมกายิกานํ เทวานํ สหพยุตํ ความว่า เขาไม่อาจเกิดขึ้นในภพนั้นได้ด้วยทาน ก็เพราะเหตุที่ทานนั้น เป็น เครื่องประดับจิตอันประกอบด้วยสมณะและวิปัสสนา ฉะนั้น เขาจึง ทำทานและอริยมรรคให้บังเกิด ด้วยจิตอันประดับด้วยทานนั้นแล้ว ย่อมเกิดขึ้นในภพนั้นด้วยทาน.

บทว่า อนาคามี โหติ ความว่า เป็นพระอนาคามี ผู้ไม่กลับมา เพราะฉนั้น. บทว่า อนาคนฺตา อิตฺถุตฺตํ ความว่า ไม่กลับมาสู่ภาวะ ความเป็นอย่างนี้อีก ไม่ผุดเกิดในภพสูง ๆ หรือไม่ผุดเกิดในภพนั้นอีก ย่อมปรินิพพานในภพนั้นเอง.

ดังนั้น บรรดาทานเหล่านี้ :-

ทานที่ ๑ ชื่อว่า ตณฺหุตฺตริยทานํ การให้อันยังด้วยความอยาก.

ทานที่ ๒ ชื่อว่า วิตุติการทานํ ให้อด้วยความยำเกรง

ทานที่ ๓ ชื่อว่า หิโรตฺตปฺปทานํ ให้อด้วยความละอายและเกรงกลัว

ทานที่ ๔ ชื่อว่า นิรวสฺสทานํ ให้อด้วยไม่ให้เหลือเศษ

ทานที่ ๕ ชื่อว่า ทกฺขิณฺณียุยฺยทานํ ให้แก่พระทักขิณียบุคคล

ทานที่ ๖ ชื่อว่า โสมนสฺสุปฺปิจารทานํ ให้อด้วยอิงอาศัยโสมนัส

ทานที่ ๗ ชื่อว่า อลงฺการปฺริวารทานํ ให้เป็นเครื่องประดับ และเป็นบริวาร (แห่งจิต)

จบ อรรถกถาทานสูตรที่ ๕

๑๐. มาตาสูตร

[๕๐] สมัยหนึ่ง ท่านพระสารีบุตรและท่านมหาโมคคัลลานะ จาริกไปในทักษิณาคีรีชนบท พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ ก็สมัย นั้นแล นันทมารดา อุบาสิกา ชาวเมืองเวพุกันฏกะ ลุกขึ้นในเวลา มหาราชมกรณียกิจบางอย่าง เสด็จจากทิศอุดรไปยังทิศทักษิณ ได้ทรงสดับนันทมารดาอุบาสิกาสดปรายนสูตรทำนองสรภัญญะ ประทับรอฟังจนจบ ขณะนั้น นันทมารดาอุบาสิกา สวดปรายนสูตร ทำนองสรภัญญะจบแล้วนั่งอยู่ ท้าวเวสสวัณมหาราชทรงทราบว่ ภาดาของนันทมารดาอุบาสิกาจบแล้ว จึงทรงอนุโมทนาว่า สาธุ นื่องหญิง สาธุ นื่องหญิง นันทมารดาอุบาสิกาถามว่า ก่อนท่าน ผู้มีพัศตร์อันเจริญ ท่านนี่คือใครเล่า.

เว. คุณ่อนนื่องหญิง เราคือท้าวเวสสวัณมหาราช ภาดาของเธอ.

น. คุณ่อนท่านผู้มีพัศตร์อันเจริญ ดีละ ถ้าเช่นนั้น ขอธรรม บรรยายที่ดิฉันสดแล้วนี้เป็นเครื่องต้อนรับแด่ท่าน.

เว. คุณ่อนนื่องหญิง ดีแล้ว นั้นจงเป็นเครื่องต้อนรับแก่ฉัน พรั่งนี้ ภิกษุสงฆ์มีท่านพระสารีบุตรและท่านมหาโมคคัลลานะ เป็นประมุข ยังไม่ได้ฉันเช้า จักมาถึงเวพุกันฏกนคร เธอพึง อังคาสภิกษุสงฆ์หมู่ นั้น แล้วพึงอุทิศทักษิณาทานให้ฉันด้วย ก็กร ทำอย่างนี้ จักเป็นเครื่องต้อนรับฉัน.

ลำดับนั้น ครั้นล่วงราตรีนั้นไป นันทมารดาอุบาสิกาตั้งบุรุษ
ผู้หนึ่ง ให้จัดแจงขาทนียโภชนียาหารอันประณีตไว้ในนิเวศน์ของตน
ครั้งนั้น ภิกษุสงฆ์มีท่านพระสารีบุตรและท่านพระโมคคัลลานะเป็น
ประมุข ยังไม่ได้ฉันเช้า เดินทางมาถึงเวฬุภันณิกนคร นันทมารดา
อุบาสิกาจึงเรียกบุรุษผู้หนึ่งมาสั่งว่า คุณก่อนบุรุษผู้เจริญ มาเถิดท่าน
จงไปยังอาราม บอกภักตกาลแก่ภิกษุสงฆ์ว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ
กาลนี้เป็นภักตกาล ภักตอาหารในนิเวศน์ของแม่เจ้า นันทมารดา
สำเร็จแล้ว บุรุษนั้นรับคำนั้นนันทมารดาอุบาสิกาแล้ว ไปยังอาราม
บอกภักตกาลแก่ภิกษุสงฆ์ว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ กาลนี้เป็นภักตกาล
ภักตอาหารในนิเวศน์ของแม่เจ้านันทมารดาสำเร็จแล้ว ครั้งนั้น
เวลาเช้า ภิกษุสงฆ์มีท่านพระสารีบุตรและท่านพระโมคคัลลานะ
เป็นประมุข นุ่งแล้ว ถือบาตรและจีวรเข้าไปยังนิเวศน์ของนันท-
มารดาอุบาสิกา นั่งเหนืออาสนะที่เขาจัดไว้ ลำดับนั้น นันทมารดา
อุบาสิกา อังคาสภิกษุสงฆ์ มีท่านพระสารีบุตรและท่านพระ
โมคคัลลานะเป็นประมุข ให้อัมหนาสำราญ ด้วยขาทนียโภชนียาหาร
อันประณีต ด้วยมือของตน ครั้นทราบของท่านพระสารีบุตรฉันเสร็จ
ลงมือลงจากบาตรแล้ว จึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว
ท่านพระสารีบุตรได้ถามว่า คุณก่อนนันทมารดา ใครบอกกาลมาถึง
ของภิกษุสงฆ์แก่ท่านเล่า นันทมารดาอุบาสิกากราบเรียนว่า ข้าแต่
ท่านผู้เจริญ ขอโอกาสเจ้าค่ะ ดิฉันลุกขึ้นในเวลาใกล้รุ่ง สวด
ปารายณสูตรทำนองสรภัญญะจบ แล้วนั่งอยู่ ลำดับนั้น ท้าว-
เวสสวัณมหาราชทราบถึงการจบคาถาของดิฉันแล้ว ทรงอนุโมทนา

ว่า สาธุ นื่องหญิง สาธุ นื่องหญิง ดิฉันถามว่า คุณก่อนท่านผู้มีพักตร์อันเจริญ ท่านนี่คือใครเล่า ท้าวเวสสวัณตอบว่า คุณก่อนนื่องหญิงเราก็คือท้าวเวสสวัณมหาราช ภาคาของเธอ ดิฉันกล่าวว่า คุณก่อนท่านผู้มีพักตร์อันเจริญ ดีละ ถ้าเช่นนั้น ขอธรรมบรรยายที่ดิฉันสวดแล้วนี้ จงเป็นเครื่องต้อนรับแต่ท่าน ท้าวเวสสวัณกล่าวว่า คุณก่อนนื่องหญิง ดีแล้ว นั่นจึงเป็นเครื่องต้อนรับฉันด้วย พຽງนี้ภิกษุสงฆ์มีท่านพระสารีบุตรและท่านพระโมคคัลลานะเป็นประมุข ยังไม่ได้ฉันเช้า จักมาถึงเวฬุกันณุกนคร เธอพึงอังคาสภิกษุสงฆ์หมั้นนั้น แล้วพึงอุทิศทักษิณาทานให้ฉันด้วย ก็การทำอย่างนี้ จงเป็นไปเพื่อความสุขแต่ท้าวเวสสวัณมหาราชเถิด.

สา. คุณอนันนทมารดา นำอัสจรรยฺ์ คุณอนันนทมารดาไม่เคยมีมาแล้ว ที่ท่านเจรจากันต่อหน้าได้กับท้าวเวสสวัณมหาราช ซึ่งเป็นเทพบุตรผู้มีฤทธิ์มีศักดิ์มากอย่างนี้.

น. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ธรรมของดิฉันนำอัสจรรยฺ์ ไม่เคยมีมาแล้ว มิใช่เพียงเท่านั้น ธรรมของดิฉันนำอัสจรรยฺ์ ไม่เคยมีมาแล้ว แม้ข้ออื่นยังมีอีก ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ดิฉันมีบุตรน้อยอยู่คนหนึ่งชื่อนันทะ เป็นที่รัก เป็นที่ชอบใจ พระราชาได้ข่มขืนปลงเธอเสียจากชีวิตในเพราะเหตุเพียงนิดเดียว ข้าแต่ท่านผู้เจริญ เมื่อบุตรของดิฉันนั้น ถูกจับแล้วก็ดี ถูกประหารแล้วก็ดี กำลังถูกจับก็ดี ถูกฆ่าแล้วก็ดี กำลังจะถูกฆ่าก็ดี ถูกประหารแล้วก็ดี กำลังถูกประหารก็ดี ดิฉันไม่รู้สึกรู้สความเปลี่ยนแปลงแห่งจิตเลย.

สา. ก่อนนันทมารดา น้าอศรรย์ คุณก่อนนันทมารดา
ไม่เคยมีมาแล้ว ที่ท่านชำระแม่เพียงจิตตูปบาทนี้บริสุทธิ.

น. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ธรรมของดิฉันน้าอศรรย์ ไม่เคยมี
มาแล้ว มิใช่เพียงเท่านี้ ธรรมของดิฉันน้าอศรรย์ ไม่เคยมีมาแล้ว
แม้ข้ออื่นยังมีอีก ข้าแต่ท่านผู้เจริญ สามิของดิฉันกระทำกาละแล้ว
เกิดเป็นยักษ์ตนหนึ่ง มาแสดงตนแก่ดิฉันด้วยรูปร่างอย่างครั้งก่อน
ทีเดียว ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ดิฉันไม่รู้สึกรู้สีกความเปลี่ยนแปลงแห่งจิต
เพราะข้อนั้นเป็นเหตุเลย.

สา. คุณก่อนนันทมารดา น้าอศรรย์ คุณก่อนนันทมารดา
ไม่เคยมีมาแล้ว ที่ท่านชำระแม่เพียงจิตตูปบาทให้บริสุทธิ.

น. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ธรรมของดิฉันน้าอศรรย์ ไม่เคยมี
มาแล้ว มิใช่เพียงเท่านี้ ธรรมของดิฉันน้าอศรรย์ ไม่เคยมีมาแล้ว
แม้ข้ออื่นยังมีอีก ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ดิฉันยังสาวถูกส่งตัวมาให้แก่
สามีนุ่ม ไม่เคยคิดที่จะนอกใจเลย โฉนจะประพฤตินอกใจด้วยกาย
เล่า.

สา. คุณก่อนนันทมารดา น้าอศรรย์ คุณก่อนนันทมารดา
ไม่เคยมีมาแล้ว ที่ท่านชำระแม่เพียงจิตตูปบาทให้บริสุทธิ.

น. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ธรรมของดิฉันน้าอศรรย์ ไม่เคยมี
มาแล้ว มิใช่เพียงเท่านี้ ธรรมของดิฉันน้าอศรรย์ ไม่เคยมีมาแล้ว
แม้ข้ออื่นยังมีอีก ข้าแต่ท่านผู้เจริญ เมื่อดิฉันแสดงตนเป็นอุบาสิกา
แล้ว ไม่รู้สึกรู้สีกว่าได้แก่งลวงลิกขาบทอะไร ๆ เลย.

สา. คุณอนันนทมารดา น้าอัสจรรยฺ คุณอนันนทมารดา
ไม่เคยมีมาแล้ว ที่ท่านชำระแม่เพียงจิตอุปบาทให้บริสุทธิ์.

น. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ธรรมของดิฉันน้าอัสจรรยฺ ไม่เคยมี
มาแล้ว มิใช่เพียงเท่านั้น ธรรมของดิฉันน้าอัสจรรยฺ ไม่เคยมีมาแล้ว
แม้ข้ออื่นยังมีอีก ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ดิฉันหวังอยู่เพียงใด ดิฉันสงัด
จากกาม สงัดกุศลธรรม เข้าปฐมฌาน มีวิตก วิจาร มีปีติและสุข
เกิดแต่เวกอยู่ เข้าทุติยฌาน มีความผ่องใสแห่งจิตในภายใน เป็น
ธรรมเอกผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจาร เพราะวิตก วิจารสงบไป
มีปีติและสุขเกิดจากสมาธิอยู่ มีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ เสวยสุข
ด้วยนามกาย เพราะปีติสิ้นไป เข้าตติยฌานที่พระอริยเจ้าทั้งหลาย
สรรเสริญว่า ผู้ได้ฌานนี้ เป็นผู้มีอุเบกขา มีสติอยู่เป็นสุข เข้า
จตุตถฌาน ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข เพราะละสุขละทุกข์และดับโสมนัส
โทมนัสก่อน ๆ ได้ มีอุเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธิ์อยู่เพียงนั้น.

สา. คุณอนันนทมารดา น้าอัสจรรยฺ คุณอนันนทมารดา
ไม่เคยมีมาแล้ว

น. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ธรรมของดิฉันน้าอัสจรรยฺ ไม่เคยมีมาแล้ว
มิใช่เพียงเท่านั้น ธรรมของดิฉันน้าอัสจรรยฺ ไม่เคยมีมาแล้ว แม้ข้อ
อื่นยังมีอีก ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ดิฉันไม่พิจารณาเห็นโอรัมภาคิย-
สังโยชน์ ๕ ข้อใดข้อหนึ่ง อันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงแล้ว
บางข้อ ที่ยังละไม่ได้ในตน.

สา. คุณอนันนทมารดา น้าอัสจรรยฺ คุณอนันนทมารดา
ไม่เคยมีมาแล้ว.

ลำดับนั้นแล ท่านพระสารีบุตรชี้แจงให้นันทมารดาอุบาสิกา
เห็นแจ้ง ให้สมาทาน อาจหาญ ร่าเริง ด้วยธรรมมีกตา แล้วลุกจาก
อาสนะหลีกไป.

จบ มาตาสูตที่ ๑๐

อรรถกถามาทาสูตที่ ๑๐

มาตาสูตที่ ๑๐ พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงด้วยอรรถอุป-
ปัตติเหตุเกิดแห่งเรื่อง ดังต่อไปนี้.

ได้ยินว่า พระศาสดา ทรงจำพรรษาปวารณาแล้ว ทรงละ
พระอัครสาวกทั้งปวงไว้ เสด็จออกไปด้วยหมายจะเสด็จจาริกใน
ทักษิณาคิริชนบท. พระเจ้าปเสนทิโกศล ท่านอนาถปิณฑิกคฤหบดี
วิสาขมหาอุบาสิกา และชนอื่นเป็นอันมาก ไม่สามารถจะให้
พระศาสดาเสด็จกลับได้. ท่านอนาถปิณฑิกคฤหบดี. ลำดับนั้น
นางทาสีชื่อปุณณา เห็นเข้าแล้วจึงถามว่า นายท่านมีอินทรีย์ไม่
ผ่องใสเหมือนแต่ก่อน เป็นเพราะเหตุไรเจ้าคะ ท่านคฤหบดีตอบว่า
จริงสิ ปุณณา พระศาสดาเสด็จออกไปสู่ที่จาริกแล้ว ข้าไม่อาจ
ทำให้พระองค์เสด็จกลับได้ ทั้งก็ไม่ทราบว่าจะเสด็จกลับมา
เร็วหรือไม่ เพราะเหตุนี้ข้าจึงนั่งครุ่นคิดอยู่. นางทาสีถามว่า

ถ้าดิฉันให้พระทศพลเสด็จกลับได้แล้ว ท่านเศรษฐีจะทำอย่างไร
แก่ดิฉันเจ้าคะ ท่านคฤหบดี ตอบว่า ข้าจะทำให้เจ้าเป็นไทสี. นางทาสี
ไปถวายบังคมพระศาสดา กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
ของพระองค์โปรดเสด็จกลับเถิดพระเจ้าข้า. พระศาสดาตรัสว่า
เพราะเหตุที่เรากลับเข้าจักรกระทำอะไรเล่า? นางทาสีทูลว่า ข้าแต่
พระองค์ผู้เจริญ ขอพระองค์โปรดทรงทราบข้าพระองค์เป็นคน
อาศัยผู้อื่นเขา หม่อมฉันไม่อาจทำอะไรอื่นได้ แต่หม่อมฉันจักตั้งอยู่
ในสภาวะ รักษาศีล ๕. พระศาสดาตรัสไว้ว่า ดิละ ดิละ ปุณณาแล้ว
เสด็จกลับเพียงย่างพระบาทไปก้าวเดียวเท่านั้น เพราะความเคารพ
ในธรรม. สมจริงดังพระดำรัสที่ตรัสไว้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
ตถาคต เคารพในธรรม มีธรรมเป็นที่เคารพ. พระศาสดาเสด็จกลับ
เข้าไปยังพระเชตวันมหาวิหาร. มหาชนได้ให้สาธุการพันหนึ่ง
เก่านางปุณณา. พระศาสดาทรงแสดงธรรมในสมาคมนั้น. สัตว์
๘๔,๐๐๐ คิมน้ำอมฤตแล้ว. ฝ่ายนางปุณณา อันเศรษฐีอนุญาต
ได้ไปสู่สำนักของนางภิกษุณีแล้วบรรพชา. พระสัมมาสัมพุทธเจ้า
ให้ตรัสเรียกพระสารีบุตรและมหาโมคคัลลานะมาแล้วตรัสว่า เรา
ออกจาริกไป ณ ทิศใด เราจะไปไปในทิศนั้น พวกเธอพร้อมบริษัท
ของเธอ จงไปจาริก ณ ทิศนั้น ดังนี้แล้วจึงส่งไป. คำอาทิว่า เอก
สมยฺ ยายสฺมา สารีปุตฺโต พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัส เพราะอรรถอุป-
ปัตติเหตุเกิดขึ้นแห่งเรื่องนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เวพฺพณฺฏกึ ได้แก่ผู้อยู่เมือง
เวพฺพณฺฏกะ. ได้ยินว่า ชาวเมืองเหล่านั้นพากันปลุกดันไฟรอบ

กำแพง เพื่อจะรักษากำแพงเมืองนั้น. เพราะเหตุนี้ เมืองนั้นจึงมีชื่อว่า
เวฬุกันณกะนั้นแล. บทว่า ปารายน ความว่า ซึ่งธรรม อันได้ไวยาหารว่า
ปารายณะ. เพราะเป็นที่ดำเนินไปถึงฝั่งคือพระนิพพาน. บทว่า
สเรน ภาสติ ความว่า นันทมารดาอริยสาวิกา นั่งในที่มโหรรษา
อันเขาจัดแจงไว้ดีแล้ว บนพื้นชั้นบนแห่งปราสาท ๗ ชั้น ให้ครั้งราตรี
ผ่านล่วงไปด้วยกำลังแห่งสมบัติ ครั้นออกจากสมบัติแล้วคิดว่า
เรารู้ให้ราตรีที่เหลือเพียงเท่านี้ ผ่านล่วงไปด้วยความยินดีเพียงไหน ?
แล้วกระทำความตกลงว่า จะให้ผ่านล่วงไปด้วยความยินดีในธรรม
ดังนี้แล้วนั่งบรรลุมงคล ๓ จึงกล่าวปารายนสูตร ประมาณ ๒๕๐ คาถา
โดยทำนองสรภัญญะอันไพเราะ

บทว่า อสุโสลี โข ความว่า ท้าวเวสสวัณมหาราชทรงตรวจ
ดูวิมานอันตั้งอยู่ในอากาศแล้ว ขึ้นสู่ยานนาริวาหนะ เสด็จออกไป
โดยทางอันผ่านส่วนเบื้องบนปราสาทนั้น ได้ยินเสียง (ปารายนสูตร)
แล้ว. บทว่า กลาปริโยสาน อากมยมาโน อภุจาสี ความว่า ท้าว-
เวสสวัณมหาราชนั้น ครั้นตรัสถามว่า พนาย นั้นเสียงอะไร เมื่อ
ยักขบริษัทยูลว่า นั่นคือเสียงสวดโดยทำนองสรภัญญะ ของนันท-
มารดาอริยสาวิกา ดังนี้แล้ว เสด็จลงรอคอยการจบเทศนาว่า อิทมโวจ
แล้วประทับยืนบนอากาศในที่ไม่วิกลนิก. บทว่า สาธุ ภคินี สาธุ
ภคินี ความว่า ท้าวเวสสวัณมหาราช ตรัสว่า พี่ท่าน พระธรรม-
เทศนาท่านรับมาดีแล้ว กล่าวดีแล้ว เราไม่เห็นอะไรที่จะต่างกัน
ระหว่างวันที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ประทับที่ปาสาณกเจดีย์ ตรัสแก่
ปารายนิกพราหมณ์ ๑๖ คน และที่นี้ท่านกล่าววันนี้ คำที่นี้

ท่านกล่าวแล้ว เป็นเสมือนกับพระดำรัสที่พระศาสดาตรัสแล้วนั้นแล.
เหมือนกับทองที่ขาดตรงกลาง เมื่อจะให้สาธุการจึงตรัสอย่างนั้น.

บทว่า โภ ปเนโส ภทรมุข ความว่า เพราะเสียงที่ดังถึง
เพียงนี้ ก็ออกไปในที่ ๆ มีอารักขาไว้ดังนี้ นันทมารดาอริยสาวิกา
ผู้บรรลุผล ๓ แล้ว ปราศจากความเกรงกลัว ปิดหน้าต่าง มีสีเหมือน
แผ่นทองคำ กล่าวว่า พ่อปากดี พ่อปากงาม ท่านนี้เป็นใคร เป็นนาค
หรือครุฑ เป็นเทวดา เป็นมาร หรือเป็นพรหม ดังนี้แล้ว เมื่อจะกล่าว
กับท้าวเวสวัณ จึงกล่าวอย่างนี้. บทว่า อหุเต ภคินี ภาดา ความว่า
ท้าวเวสวัณ ทรงสำคัญพระอริยสาวิกาผู้เป็นพระอนาคามีว่าพี่
เพราะพระองค์เองเป็นพระโสดาบัน จึงตรัสว่าภคินีพี่ท่าน แล้วจึง
สำคัญพระอริยสาวิกาผู้เป็นพระอนาคามีนั้นนั้นว่าเป็นน้องของ
พระองค์อีก เพราะนางยังอยู่ในปฐมวัย แต่พระองค์แก่กว่า เพราะ
ทรงมีพระชนมายุ ๕ ล้านปีแล้ว จึงตรัสเรียกพระองค์เองว่า ภาดา
พี่ชาย.

บทว่า สาธุ ภทรมุข ความว่า ท่านผู้มีภักตร์อันเจริญ การมาของ
ท่านเป็นประโยชน์ เป็นความดี เป็นการมาดี อธิบายว่า มาในฐานะ
ที่เหมาะสมที่จะมาจริง ๆ. บทว่า อิหิ เต โหตุ อาติเยยฺย อธิบายว่า
ขอการกล่าวธรรมนี้แหละ จงเป็นบรรณาการอย่างดียิ่งสำหรับท่าน
เพราะข้าพเจ้ามองไม่เห็นสิ่งอื่นที่ควรให้แก่ท่านที่อันขวยยิ่งไปกว่า
นี้. คำว่า เอวญฺจ เม ภวิสฺสตี อาติเยยฺย ความว่า ท้าวเวสวัณเมื่อ
ครั้นขอปิติตานเพื่อตนอย่างนี้แล้วกล่าวว่า นี่เป็นสักการะเพื่อ
ความเป็นพระธรรมเถิกของท่านแล้ว ทำยัง ๑๒๕๐ ยั่งเต็มด้วย

ข้าวสาธิตแล้วอธิษฐานว่า ขอข้าวสาธิตเหล่านี้อย่าได้สิ้นไปตลอดเวลาที่ บาสิกายังเที่ยวไปอยู่แล้วก็หลีกไป. ชนทั้งหลายไม่สามารถจะเห็น พื้นชั้นล่างของยุงตลอดเวลาอุบาสิกายังดำรงอยู่. ตั้งแต่นั้นมาจึงเกิดโศกเศร้าว่า เหมือนเรือนยุงของนันทมารดา. บทว่า ออกตปาตราโส ได้แก่ ผู้ยังไม่บริโภคอาหารเข้า.

บทว่า ปุณฺณ ได้แก่ บุพพเจตนา เจตนาก่อนแต่ให้ทาน และ มุญจนเจตนา เจตนาขณะให้ทานแล้ว. บทว่า ปุณฺณมहि ได้แก่ อปรเจตนา เจตนาภายหลังให้ทานแล้ว. บทว่า สาขาย โหติ ความว่า จงเพื่อประโยชน์แก่ความสุข เพื่อประโยชน์แก่ความเกื้อกูล. นันทมารดาอริยสาวิกา ได้ให้ปิตติทานแก่ท้าวเวสวัณ ในทานของตน ด้วยประการฉะนี้. บทว่า ปกรณ ได้แก่ในเหตุ. บทว่า โอกุสกุส ปสยฺห ได้แก่ คร่ำมา ครอบงำแล้ว. บทว่า ยกุขโยนิ ได้แก่ ความเป็นกุ่มมเทวดา. บทว่า เตเนว ปุริเมน อตุตฺทภาเวน อุทฺทสุเสถิ ความว่า กุ่มมเทพนั้น เนิรมิตร่างกายให้เหมือนกับร่างกายเก่านั้นแล ประดับตกแต่งแล้ว แสดงตนบนพื้นที่นอน ในห้องอันประกอบด้วยสิริ. บทว่า อุปาสิกา ปฏิเทสิตา ความว่า แสดงความที่ตนเป็นอุบาสิกา อย่างนี้ว่า ฉันเป็นอุบาสิกาณะดังนี้. บทว่า ยาวเทว แปลว่า เพียงไฉนนั้นแล. คำที่เหลือในบททั้งปวงง่ายทั้งนั้นแล.

จบ อรรถกถานันทมตาสูตที่ ๑๐

พระสุตตันตปิฎก อังคุตรนิกาย สัตตก-อัฐก-นวกนิบาต เล่ม ๔ - หน้าที่ 156

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. จิตตสูตร ๒. ปริกขารสูตร ๓. ปฐมอักษิสูตร ๔. ทุติย-
อักษิสูตร ๕. ปฐมสังญญาสูตร ๖. ทุติยสังญญาสูตร ๗. เมถุนสูตร
๘. สังโยคสูตร ๙. ทานสูตร ๑๐. มาตาสูตร.

จบ มหายุญญวรรคที่ ๕

จบ ปฐมปัณณาสก์

วรรคที่ไม่สงเคราะห์เข้าในปณาสก

อภัยกตวรรคที่ ๑

๑. อภัยกตสูตร

[๕๑] ครั้นนั้นแล ภิกษุรูปหนึ่งเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อะไรหนอเป็นเหตุเป็นปัจจัยเครื่องให้ความสงสัยในวัตถุที่พระองค์ไม่ทรงพยากรณ์ ไม่เกิดขึ้นแก่อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนภิกษุ เพราะทิวณัตยดับความสงสัยในวัตถุที่เราไม่พยากรณ์ จึงไม่เกิดขึ้นแก่อริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว ดูก่อนภิกษุ ทิวณัตยนี้ว่า สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเป็นอีก สัตว์เป็นหน้าแต่ตายแล้วย่อมไม่เป็นอีก สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเป็นอีกก็มี ย่อมไม่เป็นอีกก็มี สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วย่อมเป็นอีกก็หามิได้ ย่อมไม่เป็นอีกก็หามิได้ ดูก่อนภิกษุ ปุณฺณผู้ไม่ได้สดับ ย่อมไม่รู้ชัดทิวณัตย ความดับทิวณัตยปฏิบัติเครื่องให้ถึงความดับทิวณัตย ทิวณัตยนั้นเจริญแก่ปุณฺณนั้น เขาย่อมไม่พ้นไปจากชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ย่อมทุกข์ โทมนัสและอุปายาส เรากล่าวว่า ไม่พ้นไปจากทุกข์ ส่วนอริยสาวกผู้ได้สดับแล้ว ย่อมรู้ชัดทิวณัตย เหตุเกิดทิวณัตย ความดับทิวณัตย ปฏิบัติเครื่องให้ถึงความดับทิวณัตย ทิวณัตยของอริยสาวกนั้นย่อมดับ อริยสาวกนั้นย่อมพ้นจากชาติ

ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัสและอุปายาส เรากล่าวว่า
ยอมแพ้ไปจากทุกข์ คุณก่อนภิกษุอริยสาวกได้สดับ รู้เห็นอยู่อย่างนี้
ยอมไม่พยากรณ์ว่า สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วยอมเป็นอีก ... สัตว์
เบื้องหน้าแต่ตายแล้วยอมเป็นอีกก็หาไม่ได้ ยอมไม่เป็นอย่างอื่นก็หาไม่ได้
คุณก่อนภิกษุ อริยสาวกผู้ได้สดับ รู้เห็นอยู่อย่างนี้ ยอมเป็นผู้ไม่
พยากรณ์ในวัตถุที่เราไม่พยากรณ์เป็นธรรมดาอย่างนี้ อริยสาวก
ผู้ได้สดับ รู้เห็นอยู่อย่างนี้ ยอมไม่พรัน ไม่หวน ไม่ไหว ไม่ถึงความ
สะดุ้งในวัตถุที่เราไม่พยากรณ์.

คุณก่อนภิกษุ ความทะยานอยาก ความหมายรู้ ความสำคัญ
ความซึมซาบ ความถือมั่นว่า สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้วยอมเป็นอีก...
สัตว์เบื้องหน้าแต่ตายแล้ว ยอมเป็นอย่างอื่นก็หาไม่ได้ ยอมไม่เป็นอย่างอื่น
ก็หาไม่ได้ นี่เป็นความเดือดร้อน คุณก่อนภิกษุ ปุถุชนผู้ไม่ได้สดับ
ยอมไม่รู้ชัดความเดือดร้อน เหตุเกิดความเดือดร้อน ความดับ
ความเดือดร้อน ปฏิปทาเครื่องให้ถึงความดับ ความเดือดร้อน
ความเดือดร้อนยอมเจริญแก่เขา เขายอมไม่แพ้ไปจากชาติ ชรา
มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัสและอุปายาส เรากล่าวว่า ยอม
ไม่แพ้ไปจากทุกข์ ส่วนอริยสาวกผู้ได้สดับ ยอมรู้ชัดความเดือดร้อน
เหตุเกิดความเดือดร้อน ความดับความเดือดร้อน ปฏิปทาเครื่อง
ให้ถึงความดับความเดือดร้อน ความเดือดร้อนของอริยสาวกนั้น
ยอมดับ ฯลฯ อริยสาวกผู้ได้สดับ รู้เห็นอยู่อย่างนี้แล ยอมไม่พรัน
ไม่หวน ไม่ไหว ไม่ถึงความสะดุ้งในวัตถุที่เราไม่พยากรณ์ คุณก่อน

พระสุตตันตปิฎก อังคุตรนิกาย สัตตก-อัฐก-นวกนิบาต เล่ม ๔ - หน้าที่ 159
ภิกษุนี้แลเป็นเหตุเป็นปัจจัยเครื่องให้ถึงความสงสัยในวัตถุที่เรา
ไม่พยากรณ์ ไม่เกิดขึ้นแก่อริยสาวกผู้ได้สดับ.

จบ อภัยกตสูตรที่ ๑

อภัยกตวรรคที่ ๑

อรรถกถาอภัยกตสูตรที่ ๑

วรรคที่ ๖ สูตรที่ ๑ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า อภัยกตวลลสุ ความว่า ในวัตถุที่พระผู้มีพระภาคเจ้า
มิได้ตรัส โดยพยากรณ์มีเอกังสพยากรณ์เป็นต้น. บทว่า สตุโต
ได้แก่ ตถาคต. บทว่า ทิฏฐุคตเมตํ นี้ เป็นเพียงมิจฉาทิฏฐิ. ชื่อว่า
สัตว์ผู้ไม่ถูกทิฏฐินั้นยึดไว้ ย่อมไม่มี. บทว่า ปฏิปทํ ได้แก่ อริยมรรค.
บทว่า น จมฺภติ ความว่า ย่อมไม่หวั่นไหวด้วยอำนาจทิฏฐิ. แม้ใน
บทที่เหลือกัณฺฐนีเหมือนกัน. บทว่า ตณฺหาคตํ ความว่า ตัณหาอัน
สัมปยุตด้วยทิฏฐิ. แม้ในบทมีอาทิว่า สญฺญาคตํ กัณฺฐนีเหมือนกัน.
ด้วยว่าบรรดาบทเหล่านั้น สัจฺญาที่สัมปยุตด้วยทิฏฐินั้นแหละ พึง
ทราบว่าเป็น สัจฺญาคตะ ความหมายรู้ ฐานะที่อิงอาศัยทิฏฐินั้นนั่นแหละ
หรือความสำคัญหมายรู้ที่อิงอาศัยทิฏฐินั้นแหละ พึงทราบว่าเป็น สัจฺญาคตะ
ความสำคัญหมายรู้ ธรรมเป็นเหตุให้เนิ่นช้า ซึ่งอิงอาศัยทิฏฐิ

นั่นแหละ ฟังทราบว่า ปปัญจิตะ ธรรมเป็นเหตุให้นั่นซ้ำ อุปาทาน
ความยึดมั่นด้วยอำนาจทณฺฐินั่นเอง ฟังทราบว่าอุปาทานความยึดมั่น
ภาวะคือความหวนระลึกผิดด้วยทณฺฐินั่นเอง ฟังทราบว่า ชื่อว่า
วิปปฏิสาร ความร้อนใจ ก็ในพระสูตรนี้ ฟังทราบว่า พระผู้มี-
พระภาคเจ้า ทรงถือเอาทณฺฐิ ๖๒ ด้วยทณฺฐิศัพท์ และทรงถือเอา
โสดาปตติมรรคนั่นแหละ ด้วยทณฺฐินิโรธคามินีปฏิปทาศัพท์

จบ อรรถกถาอัปยาคสูตรที่ ๑

๒. ปุริสคติสูตร

[๕๒] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงปุริสคติ ๗ ประการและอนุปาทาปรินิพพาน เธอทั้งหลายจงตั้งใจฟัง จงใส่ใจให้ดีเราจักกล่าว ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ปุริสคติ ๗ ประการเป็นไฉน ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ปฏิบัติอย่างนี้ คือ ได้ความวางเฉยว่า ถ้ากรรมในอดีตไม่ได้มีแล้วไฉร้อัตภาพในปัจจุบันก็ไม่พึงมีแก่เรา ถ้ากรรมในปัจจุบันไม่มีไฉร้อัตภาพในอนาคตก็จักไม่มีแก่เรา เบญจขันธ์ที่กำลังเป็นอยู่ ที่เป็นมาด้วย เราย่อมละได้ เธอ่อมไม่กำหนดในเบญจขันธ์อันเป็นอดีต ไม่ข้องในเบญจขันธ์อันเป็นอนาคต ย่อมพิจารณาเห็นบทอันสงบระงับอย่างยิ่งซึ่งมีอยู่ ด้วยปัญญาอันชอบ กิบนั่นแล ภิกษุนั้นยังทำให้แจ้งไม่ได้โดยอาการทั้งปวง อนุสัยคือมานะ อนุสัยคือภวราคะ อนุสัยคืออวิชชา เธอก็ยังละไม่ได้โดยอาการทั้งปวง เพราะโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ สิ้นไป ภิกษุนั้นย่อมปรินิพพานในระหว่าง คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ปฏิบัติอย่างนี้ คือ ได้ความวางเฉยว่า ถ้ากรรมในอดีตไม่มีแล้วไฉร้อเบญจขันธ์ที่กำลังเป็นอยู่ ที่เป็นมาแล้ว เราย่อมละได้ เธอ่อมไม่กำหนดในเบญจขันธ์อันเป็นอดีต ... ย่อมพิจารณาเห็นบทอันสงบระงับอย่างยิ่งซึ่งมีอยู่ ด้วยปัญญาอันชอบ กิบนั่นแล ภิกษุนั้นยังทำให้แจ้งไม่ได้โดยอาการทั้งปวง อนุสัยคือมานะ... อนุสัยคืออวิชชา เธอก็ยังละไม่ได้โดยอาการทั้งปวง เพราะโอรัม-

ภากิยสังโยชน์ ๕ ลื่นไป เราย่อมปรินิพพานในระหว่าง เปรียบ
เหมือนเมื่อนายช่างตีแผ่นเหล็กที่ถูกเผาอยู่ตลอดวัน สะเก็ดร่อนออก
แล้วดับไป ฉะนั้น.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ปฏิบัติ
อย่างนี้ ฯลฯ เพราะโอรัมภากิยสังโยชน์ ๕ ลื่นไป เราย่อมปรินิพพาน
ในระหว่าง เปรียบเหมือนเมื่อนายช่างตีแผ่นเหล็กถูกเผาอยู่ตลอดวัน
สะเก็ดร่อนลอยขึ้นไป ตกยังไม่พุ้งพ่นก็ดับ ฉะนั้น.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ปฏิบัติ
อย่างนี้ ฯลฯ เพราะโอรัมภากิยสังโยชน์ ๕ ลื่นไป เราย่อมปรินิพพาน
ในเมื่ออายุเลยกี่ เปรียบเหมือนเมื่อนายช่างตีแผ่นเหล็กที่ถูกเผา
อยู่ตลอดวัน สะเก็ดร่อนลอยขึ้นไป ตกถึงพื้นแล้วก็ดับ ฉะนั้น.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ปฏิบัติ
อย่างนี้ ฯลฯ เพราะโอรัมภากิยสังโยชน์ ๕ ลื่นไป เราย่อมปรินิพพาน
โดยไม่ต้องใช้ความเพียรนัก เปรียบเหมือนเมื่อนายช่างตีแผ่นเหล็ก
ที่ถูกเผาอยู่ตลอดวัน สะเก็ดร่อนขึ้นไปแล้วตกลงที่กองหญ้าหรือ
กองไม้เล็ก ๆ สะเก็ดนั้นพียงให้ไฟและควันเกิดขึ้นได้ที่หญ้าหรือกอง
ไม้เล็ก ๆ นั้น ครั้นให้เกิดไฟและควัน เผากองหญ้าหรือกองไม้เล็ก ๆ
นั้นให้หมดไป ไม่มีเชื้อแล้วก็ดับ ฉะนั้น.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ปฏิบัติ
อย่างนี้ ฯลฯ เพราะโอรัมภากิยสังโยชน์ ๕ ลื่นไป เราย่อมปรินิพพาน

โดยต้องใช้ความเพียรเร็วแรง เปรียบเหมือนเมื่อนายช่างตีแผ่นเหล็ก
ที่ถูกเผาอยู่ตลอดวัน สะเก็ดร้อนลอยขึ้นไป แล้วพืงตกลงที่กองหญ้า
หรือกองไม้ย่อม ๆ สะเก็ดนั้นพืงให้เกิดไฟและควันที่กองหญ้า
หรือกองไม้ย่อม ๆ นั้น ครั้นให้เกิดไฟและควันแล้ว เเผากองหญ้า
หรือกองไม้ย่อม ๆ นั้นให้หมดไป ไม่มีเชื้อแล้วดับ ฉะนั้น.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ปฏิบัติ
อย่างนี้ ฯลฯ เพราะโอรัมภาคิยสังโยชน ๕ ลื่นไป เธอเป็นผู้มีกระแส
ในเบื้องบนไปสู่อกนิฏฐภพ เปรียบเหมือนนายช่างตีแผ่นเหล็กที่
ถูกเผาอยู่ตลอดวัน สะเก็ดร้อนลอยขึ้นไปแล้วพืงตกลงที่กองหญ้า
หรือกองไม้ใหญ่ ๆ ครั้นให้เกิดไฟและควันแล้ว เเผากองหญ้าหรือ
กองไม้ใหญ่ ๆ นั้น ให้หมดไป แล้วพืงลามไปไหม้ไม้กอและป่าไม้
ครั้นไหม้ไม้กอและป่าไม้แล้ว ลามมาถึงที่สุดหญ้าเขียว ที่สุดภูเขา
ที่สุดขายนํ้า หรือภูมิภาคอันน่ารื่นรมย์ หมดเชื้อแล้วก็ดับ ฉะนั้น
ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ปุริสคตติ ๗ ประการนี้แล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ส่วนอนุปาทาปรินิพพานเป็นอย่างไ
ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ปฏิบัติอย่างนี้ คือ
ยอมได้ความวางเฉยว่า ถ้ากรรมในอดีตไม่ได้มีแล้วไซ้ อนาคตภาพ
ในปัจจุบันก็ไม่พืงมีแก่เรา ถ้ากรรมในปัจจุบันยอมมีแล้วไซ้
อนาคตภาพในอนาคตก็จักไม่มีแก่เรา เบญจขันธ์ที่กำลังเป็นอยู่ ที่เป็น
มาแล้วเรายอมละได้ เธอยอมไม่กำหนดในเบญจขันธ์อันเป็นอดีต

ไม่ข้องอยู่ในเบญจจันทรอันเป็นอนาคต ย่อมพิจารณาเห็นบทอันสงบ
ระงับอย่างยิ่งด้วยปัญญาอันชอบ กับทนนั้นแล อันภิกษุนั้นทำให้แจ้ง
แล้ว โดยอาการทั้งปวง อนุสัยคือมานะ...อนุสัยคืออวิชชา เธอยังละ
ไม่ได้โดยอาการทั้งปวง เธอย่อมกระทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญา
วิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไปด้วยปัญญา
อันยิ่งเอง ในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่า
อนุปาทาปรินิพพาน คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ปุริสคติ ๗ ประการนี้
และอนุปาทาปรินิพพาน.

จบ ปุริสคติสูตรที่ ๒

อรรถกถาปุริสคติสูตรที่ ๒

ปุริสคติสูตรที่ ๒ มีวินัยดังต่อไปนี้.

บทว่า ปุริสคติโย ได้แก่ ญาณคติของบุรุษ, บทว่า อนุปาทา
ปรินิพพาน ได้แก่ ปรินิพพานอันหาปัจจัยมิได้. บทว่า โน จตฺส
ความว่า ถ้ากรรมอันบังเกิดในอรรถภาพอันเป็นอดีต จักไม่ได้มีแล้ว
ไซ้. บทว่า โน จ เม สียา ความว่า ในอรรถภาพนี้ ในกาลบัดนี้
กรรมก็ไม่พึงมีแก่เรา. บทว่า น ภวิสฺสตี ความว่า บัดนี้กรรมอัน
จะยังอรรถภาพอันเป็นอนาคตของเราให้บังเกิด จักไม่มี. บทว่า
น เม ภวิสฺสตี ความว่า อรรถภาพของเราในอนาคตจักไม่มี. บทว่า

ยทถฺติ ยํ ภูตํ ความว่า เบ็ญจจันท์ที่กำลังมีอยู่ ที่มีแล้ว ที่เป็นปัจจุบัน
เกิดขึ้นเฉพาะหน้า. **บทว่า ตํ ปชหามิติ อุเปกฺขํ ปฏฺลิภฺติ** ความว่า
ยอมได้อุเบกขาอันสัมปยุตด้วยวิปัสสนาญาณ ว่า เราจะละเบ็ญจจันท์
นั้น ด้วยการละฉนราคะในเบ็ญจจันท์นั้นเสีย. **บทว่า ภเว น รชฺชติ**
ความว่าย่อมไม่กำหนดในเบ็ญจจันท์ที่เป็นอดีต ด้วยค้นหาและ
ทฤษฎี. **บทว่า สมฺภเว น รชฺชติ** ความว่า ย่อมไม่กำหนดในเบ็ญจจันท์
แม้ที่เป็นอนาคต ก็เหมือนกันนั่นแหละ. **บทว่า อตฺตฤตฺติ ปทํ สนฺตํ**
ความว่า ชื่อว่า บทคือพระนิพพาน เป็นบทสงบอย่างยิ่งมีอยู่. **บทว่า**
สมฺมปฺปยุาย ปสฺสติ ความว่า ย่อมเห็นโดยชอบ ซึ่งบทคือพระ-
นิพพานนั้นด้วยมรรคปัญญา พร้อมด้วยวิปัสสนา. **บทว่า น สพฺเพน**
สพฺพํ ความว่า บททั้งปวงอันภิกษุไม่ทำให้แจ้งแล้ว โดยอาการ
ทั้งปวง เพราะละกิเลสบางเหล่ายังไม่ได้ เพราะความมีคั่นเป็น
ตัวปกปิดสัจจะยังกำจัดไม่ได้โดยประการทั้งปวง. **บทว่า ฬฺยณฺมาน**
ความว่า ดังแผ่นเหล็กที่ถูกลูโซน อันนายช่างเอาคีมจับแล้วเอาหม้อนุบ.

บทว่า อนฺตรปฺริณิพฺพายี ความว่า จำเดิมแต่กาลอันเป็น
ลำดับจากเหตุเกิดขึ้น พระอนาคามีบุคคล ไม่ล่วงเลยท่ามกลางอายุ
แล้ว ปรีณิพพานด้วยกิเลสปรีณิพพานในระหว่างนี้. **บทว่า อนฺุพฺหจฺ**
ตลํ ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงอันตรปรีณิพพายี
บุคคลไว้ ๓ จำพวก ด้วยอุปมา ๓ ข้อ เหล่านี้คือ สะเก็ดลูกไฟเหล็ก
ไม่กระทบพื้น, ไม่ล่วงไปถึงพื้น, พังดับเสียในอากาศนั่นแล.

บทว่า ุพฺหจฺปรีณิพฺพายี ความว่า พระอนาคามีบุคคล
ล่วงกลางอายุ จดที่สุดแห่งจิตดวงหลัง แล้วปรีณิพพาน. **บทว่า**

อุพฺพஜ ตลั ความว่า สะเก็ดลูกไฟเหล็กติดไฟโพลงอยู่ ไม่ล่อง
เลยพื้นอากาศ หรือเข้ากระทบพื้นดิน เพียงตกไปที่ดินเท่านั้น
แล้วก็ดับไป.

พระอนาคามีบุคคล ผู้ทำกิเลสทั้งหลายให้สิ้นไป โดยไม่มี
สังขารอื่นกระตุ้นเตือน คือโดยไม่มีความพยายาม แล้วปรินิพพาน
เพราะเหตุนั้น พระอนาคามีนั้น จึงชื่อว่า อสังขารปรินิพพายี
ผู้ปรินิพพานโดยไม่ต้องมีสังขารอื่นช่วยกระตุ้นเตือน.

พระอนาคามีบุคคล ผู้ทำกิเลสทั้งหลายให้สิ้นไปโดยมีสังขาร
อื่นช่วยกระตุ้นเตือนก็ต้องประกอบด้วยความเพียรแล้วปรินิพพาน
เพราะเหตุนี้จึงชื่อว่า สังขารปรินิพพายี ผู้ปรินิพพาน โดยต้อง
มีสังขารอื่นช่วยกระตุ้นเตือน.

บทว่า คจฺหิ ความว่า ป่าอันปราศจากอารักขา. **บทว่า**
ทายิ ความว่า ป่าอันมีอารักขา คืออันท่านให้เพื่อประโยชน์แก่การ
อภัยแล้ว. คำที่เหลือในบทเหล่านี้มีอรรถงานทั้งนั้น. ในพระสูตร
นี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสถึงพระอริยบุคคลทั้งหลาย ดังนี้แล.

จบ อรรถกถาอริยสกคิสูตรที่ ๒

๓. ทิสสสูตร

[๕๓] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ ภูเขา
ศิขณภูฏ ไกลกรุงราชคฤห์ ครั้นนั้นแล เมื่อปฐมยามล่วงไป เทวดา
๒ คน มีรัศมีงาม ยังภูเขาศิขณภูฏทั้งสิ้นให้สว่างไสว เข้าไปเฝ้า
พระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้ว ได้ยืนอยู่ ณ
ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วเทวดาคนหนึ่งได้กราบทูลพระผู้มี
พระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุณีเหล่านี้หลุดพ้นแล้ว
เทวดาอีกคนหนึ่งกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุณีเหล่านี้
หลุดพ้นด้วยดีแล้ว เพราะไม่มีอุปาทานขันธเหลืออยู่ เทวดาเหล่านั้น
ได้กราบทูลดังนี้แล้ว พระศาสดาทรงพอพระทัย ลำดับนั้น เทวดา
เหล่านั้นทราบบว่า พระศาสดาทรงพอพระทัย จึงถวายอภิวาท
กระทำประทักษิณแล้วหายไป ณ ที่นั้น ครั้นล่วงราตรีนั้นไป
พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสกะภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
เมื่อคืนนี้ เมื่อปฐมยามล่วงไป มีเทวดา ๒ คนมีรัศมีงาม ยังภูเขา
ศิขณภูฏทั้งสิ้นให้สว่างไสว เข้ามาหาเราถึงที่อยู่ อภิวาทแล้ว ได้ยืน
อยู่ ณ ที่ควรส่วนหนึ่ง ครั้นแล้ว เทวดาคนหนึ่งได้กล่าวกะเราว่า
ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุณีเหล่านี้หลุดพ้นแล้ว เทวดาอีกคนหนึ่ง
กล่าวว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุณีเหล่านี้หลุดพ้นด้วยดีแล้ว
เพราะไม่มีอุปาทานขันธเหลืออยู่ เทวดาเหล่านั้นครั้นกล่าวแล้ว
อภิวาทเรา กระทำประทักษิณแล้วหายไป ณ ที่นั้นนั้นแล ก็สมัยนั้นแล
ท่านพระมหาโมคคัลลานะนั่งอยู่ในที่ไม่ไกลพระผู้มีพระภาคเจ้า

ท่านคิดเห็นว่า เทวดาเหล่าไหนหนอ มีญาณหยั่งรู้อย่างนี้ ในบุคคล
ผู้ยังมีอุปาทานขันธเหลือว่า ยังมีอุปาทานขันธเหลือหรือในบุคคล
ผู้ไม่มีอุปาทานขันธเหลือว่า ไม่มีอุปาทานขันธเหลือ ก็ในสมัย
นั้นแล ภิกษุชื้อตสสมรณภาพแล้วไม่นาน เข้าถึงพรหมโลก
ชั้นหนึ่ง แม้ในพรหมโลกนั้นก็รู้กันอย่างนี้ว่า ท้าวตสสพรหม
เป็นผู้มีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมาก ครั้งนั้นแล ท่านพระมหาโมคคัลลานะ
หายจากภูเขาคิชฌกูฏไปปรากฏ ณ พรหมโลกนั้น เหมือนบุรุษ
ผู้มีกำลังเหยียดแขนที่คู้ หรือคู้แขนที่เหยียด ฉะนั้น ท้าวตสสพรหม
ได้เห็นท่านพระมหาโมคคัลลานะกำลังมาแต่ไกล จึงกล่าวกะท่านว่า
ข้าแต่ท่านโมคคัลลานะ ผู้ niratukhānimāda มาเกิด ท่านมาดีแล้วนานแล้ว
ที่ท่านกระทำปริยายเพื่อมาที่นี่ ขอนิมนต์ท่าน นั่งเถิด นี้อาสนะบุญไว้
แล้ว.

ท่านพระมหาโมคคัลลานะนั่งบนอาสนะที่เขาปูลาดไว้แล้ว
แม้ตสสพรหม อภิวัตตท่านพระมหาโมคคัลลานะแล้ว นั่ง ณ ที่ควร
ส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว ท่านพระมหาโมคคัลลานะได้ถามว่า คุณก่อน
ตสสะ เทวดาเหล่าไหนหนอ มีญาณหยั่งรู้อย่างนี้ในบุคคลผู้ยังมี
อุปาทานขันธเหลือว่า ยังมีอุปาทานขันธเหลือ หรือในบุคคลผู้ไม่มี
อุปาทานขันธเหลือว่า ไม่มีอุปาทานขันธเหลือ.

ตสสพรหมกล่าวว่า ข้าแต่ท่านโมคคัลลานะผู้ niratukhā เทวดา
ชั้นพรหม ย่อมมีญาณหยั่งรู้อย่างนี้ในบุคคลผู้ยังมีอุปาทานขันธ
เหลือ ว่ายังมีอุปาทานขันธเหลือ หรือในบุคคลผู้ไม่มีอุปาทานขันธ
เหลือว่าไม่มีอุปาทานขันธเหลือ.

ม. เทวดาชั้นพรหมทั้งหมดหรือ ที่มีญาณหยั่งรู้อย่างนี้ใน
บุคคลผู้มีอุปาทานขันธเหลือว่า ยังมีอุปาทานขันธเหลือ หรือใน
บุคคลผู้ไม่มีอุปาทานขันธเหลือว่า ไม่มีอุปาทานขันธเหลือ.

ด. ข้าแต่พระโมคคัลลานะผู้บริบูรณ์ เทวดาชั้นพรหมไม่ใช่
ทั้งหมด ที่มีญาณหยั่งรู้อย่างนี้... ข้าแต่ท่านโมคคัลลานะผู้บริบูรณ์
เทวดาชั้นพรหมเหล่าใด ผู้ยินดีด้วยอายุ วรรณะ สุข ยศ และความ
เป็นอธิบดี อันเป็นของพรหม แต่ไม่รู้จัดตามความเป็นจริง ซึ่ง
อุปายเป็นเครื่องสลัดออกไปอย่างยิ่งแห่งอายุเป็นต้นนั้น เทวดา
ชั้นพรหมเหล่านั้น ไม่มีญาณหยั่งรู้อย่างนี้ในบุคคลผู้มีอุปาทานขันธ
เหลือว่า ยังมีอุปาทานขันธเหลือ หรือในบุคคลผู้ไม่มีอุปาทานขันธ
เหลือว่า ไม่มีอุปาทานขันธเหลือ ส่วนเทวดาชั้นพรหมเหล่าใด
ไม่ยินดีด้วยอายุ วรรณะ สุข ยศ และความเป็นอธิบดี อันเป็นของ
พรหม และรู้จัดตามความเป็นจริง ซึ่งอุปายเป็นเครื่องสลัดออกไป
อย่างยิ่งแห่งอายุเป็นต้นนั้น เทวดาชั้นพรหมเหล่านั้น ย่อมมีญาณ
หยั่งรู้อย่างนี้... ข้าแต่ท่านโมคคัลลานะผู้บริบูรณ์ ภิกษุในธรรม
วินัยนี้ เป็นอุกโตภาควิมุตติ เทวดาเหล่านั้นย่อมรู้ภิกษุนั้นอย่างนี้ว่า
ท่านผู้นี้ เป็นอุกโตภาควิมุตติ กายของท่านจักตั้งอยู่เพียงใด
เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายจักเห็นท่านเพียงนั้น เพราะกายสลายไป
เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายจักไม่เห็นท่าน ข้าแต่ท่านโมคคัลลานะ
ผู้บริบูรณ์ เทวดาเหล่านั้นย่อมมีญาณหยั่งรู้อย่างนี้ในบุคคลผู้ไม่มี
อุปาทานขันธเหลือว่า ไม่มีอุปาทานขันธเหลือ ข้าแต่ท่านโมคคัลลานะ
ผู้บริบูรณ์ อนึ่ง ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นปัญญาวิมุตติ เทวดา

เหล่านั้นย่อมรู้จักคุณนั้นอย่างนี้ว่า ท่านผู้นี้แลเป็นปัญญาวิมุตติ
กายของท่านจักตั้งอยู่เพียงใด เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายจักเห็น
ท่านเพียงนั้น เพราะกายสลายไป เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายจักไม่
เห็นท่าน. ข้าแต่ท่านโมคคัลลานะผู้นิรทุกข์ เทวดาเหล่านั้นย่อม
มีญาณหยั่งรู้อย่างนี้ ในบุคคลผู้ไม่มีอุปาทานขันธเหลือว่า ไม่มี
อุปาทานขันธเหลือ ข้าแต่ท่านโมคคัลลานะผู้นิรทุกข์ อนึ่ง ภิกษุ
ในธรรมวินัยนี้ เป็นกายสักขี (ผู้บรรลุญาณแล้วกระทำให้แจ้ง
ซึ่งนิพพาน) เทวดาเหล่านั้น ย่อมรู้จักคุณนั้นอย่างนี้ว่า ท่านผู้นั้นแล
เป็นกายสักขีแม่โจน ท่านผู้นี้เสพเสนาสนะที่สมควรอยู่ คบกัลยาณ-
มิตร อบรมอินทรีย์ พึงกระทำให้แจ้งซึ่งที่สุดแห่งพรหมจรรย์
อันยอดเยี่ยม ที่กุลบุตรทั้งหลาย ออกบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบ
ตามต้องการนั้น ด้วยปัญญาอันยิ่งยง ในทิฏฐธรรม เข้าอยู่ ข้าแต่ท่าน
โมคคัลลานะผู้นิรทุกข์ เทวดาเหล่านั้นย่อมมีญาณหยั่งรู้อย่างนี้
ในบุคคลผู้มีอุปาทานขันธเหลือว่า มีอุปาทานขันธเหลือ ข้าแต่ท่าน
โมคคัลลานะผู้นิรทุกข์ อนึ่ง ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นทิฏฐิปัตตะ
(ผู้ถึงที่สุดทิล) ฯลฯ เป็นสัทธาวิมุตติ (ผู้หลุดพ้นเพราะศรัทธา) ฯลฯ
ข้าแต่ท่านโมคคัลลานะผู้นิรทุกข์ อนึ่ง ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็น
ธัมมานุสारी (ผู้ดำเนินตามกระแสธรรม) เทวดาเหล่านั้นย่อมรู้
จักคุณนั้นอย่างนี้ว่า ท่านผู้นี้และเป็นธัมมานุสारी แม่โจน ท่านผู้นี้
เสพเสนาสนะที่สมควรอยู่ คบกัลยาณมิตร อบรมอินทรีย์ พึงกระทำ
ให้แจ้งซึ่งที่สุดแห่งพรหมจรรย์อันยอดเยี่ยม ที่กุลบุตรทั้งหลาย
ออกบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบตามต้องการนั้น ด้วยปัญญาอันยิ่งยง

ในทิวธรรม เข้าถึงอยู่ ข้าแต่ท่านโมคคัลลานะผู้บริบูรณ์ เทวดา เหล่านั้นย่อมมีญาณหยั่ง อย่างนี้ในบุคคลผู้มีอุปาทานชั้นที่เหลือว่า มีอุปาทานชั้นเหลือ.

ลำดับนั้น ท่านพระมหาโมคคัลลานะชื่นชมยินดีภายิตของ ท้าวติสสพรหมแล้ว หายจากพรหมโลกไปปรากฏที่เขาภิรมณภู เหมือนบุรุษผู้มีกำลังเหยียดแขนที่คู้ หรือคู้แขนที่เหยียด ฉะนั้น แล้วท่านพระมหาโมคคัลลานะเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึง ที่ประทับ ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว ได้กราบทูลด้วยคำสนทนาปราศรัยกับท้าวติสสพรหมทั้งหมด แต่พระผู้มีพระภาคเจ้า.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณก่อนโมคคัลลานะ ก็ท้าวติสสพรหมไม่ได้แสดงบุคคลอนิมิตตวิหารี (ผู้มีปกติบรรลुเจโต - สมาริอันหานิมิตมิได้อยู่) ที่ ๗ แก่เธอหรือ.

ท่านพระมหาโมคคัลลานะกราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้สฤต บัดนี้เป็นการควรที่พระผู้มีพระภาคเจ้า จะพึงทรงแสดง ถึงบุคคลอนิมิตตวิหารีที่ ๗ ข้าแต่พระสุคต ภิกษุทั้งหลายได้ฟัง พระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว จักทรงจำไว้.

พ. คุณก่อนโมคคัลลานะ ถ้าอย่างนั้น เธอจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว.

ท่านพระมหาโมคคัลลานะ รับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณก่อนโมคคัลลานะ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมบรรลุเจโตสมาริอันหานิมิตมิได้ เพราะไม่ใส่ใจถึงนิมิตทั้งปวงอยู่

เทวดาเหล่านั้นย่อมรู้ภิกษุนี้ว่า ท่านผู้นี้แล บรรลุเจโต-
สมาธิอันหานิमितมิได้ เพราะไม่ใส่ใจถึงนิมิตทั้งปวงอยู่ แม้ใน
ท่านผู้นี้เสพเสนาสนะที่สมควรอยู่ คบกัลยาณมิตร อบรมอินทรีย์
พึงกระทำให้แจ้งซึ่งที่สุดแห่งพรหมจรรย์อันยอดเยี่ยม ที่กุลบุตร
ทั้งหลายออกบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบตามต้องการนั้น ด้วยปัญญา
อันยิ่งเอง ในทิฐธรรม เข้าถึงอยู่ คุณอนโมคคัลลานะ เทวดาเหล่านั้น
ย่อมมีญาณหยั่งรู้อย่างนี้ในบุคคลผู้มีอุปาทานจันธ์เหลือว่า มี
อุปาทานจันธ์เหลือ.

จบ สูตรที่ ๓

๔. สหสูตร

[๕๔] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ ภูฏาคาร
ศาลา ป่ามหาวัน ใกล้กรุงเวสาลี ครั้นนั้นแล สihanabadi เข้าไปเฝ้า
พระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วน
ข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์
ผู้เจริญ พระองค์อาจทรงบัญญัติผลแห่งทานที่ประจักษ์ในปัจจุบัน
ได้หรือไม่.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนสิหะ ถ้าอย่างนั้น จักย้อน
ถามท่านในปัญหาข้อนี้ก่อน ท่านพึงพยากรณ์ปัญหาข้อนั้นตาม
ชอบใจท่าน ดูก่อนสิหะ ท่านจะสำคัญความข้อนี้เป็นไฉน ใน
เมืองเวสาลีนี้ มีบุรุษอยู่ ๒ คน คนหนึ่งไม่มีศรัทธา ตระหนี่ ถีเหนียว
พูดเลียดสี คนหนึ่งมีศรัทธา เป็นทานบดี ยินดีให้ความสนับสนุน
ดูก่อนสิหะ ท่านจะสำคัญความข้อนี้เป็นไฉน พระอรหันต์ทั้งหลาย
เมื่อจะอนุเคราะห์พึงอนุเคราะห์คนไหนก่อน จะเป็นคนไม่มีศรัทธา
ตระหนี่ ถีเหนียว พูดเลียดสี หรือคนที่มีศรัทธา เป็นทานบดี ยินดี
ให้ความสนับสนุน.

สิ. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ คนที่ไม่มีศรัทธา ตระหนี่ถีเหนียว
พูดเลียดสี พระอรหันต์ทั้งหลายเมื่ออนุเคราะห์ จักอนุเคราะห์
คนนั้นก่อนอย่างไรได้ ส่วนที่มีศรัทธา เป็นทานบดี ยินดีให้ความ
สนับสนุน พระอรหันต์ทั้งหลายเมื่ออนุเคราะห์ พึงอนุเคราะห์คนนั้น
ก่อนเทียว.

พ. คุณก่อนสีหะ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน พระ-
อรหันต์ทั้งหลาย เมื่อเข้าไป พึงเข้าไปหาใครก่อน จะเป็นคนที่ไม่มี
ศรัทธา ตระหนี่ถี่เหนียว พุคเสียดสี หรือคนที่มีศรัทธา เป็นทานบดี
ยินดีให้ความสนับสนุน.

สี. ข้าแต่พระองค์เจริญ คนที่ไม่มีศรัทธา ตระหนี่ถี่เหนียว
พุคเสียดสี พระอรหันต์ทั้งหลายเมื่อเข้าไปหา จักเข้าไปหาคนนั้น
ก่อนอย่างไรได้ ส่วนคนที่มีศรัทธา เป็นทานบดี ยินดีให้ความ
สนับสนุน พระอรหันต์ทั้งหลายเมื่อเข้าไปหา พึงเข้าไปหาคนนั้น
ก่อนเทียว.

พ. คุณก่อนสีหะ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน พระอรหันต์
ทั้งหลายเมื่อรับ พึงรับของใครก่อน จะเป็นคนที่ไม่มีศรัทธา ตระหนี่
ถี่เหนียว พุคเสียดสี หรือคนที่มีศรัทธา เป็นทานบดี ยินดีให้ความ
สนับสนุน.

สี. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ คนที่ไม่มีศรัทธา ตระหนี่ถี่เหนียว
พุคเสียดสี พระอรหันต์ทั้งหลายเมื่อรับ จักรับของคนนั้นก่อนอย่างไร
ได้ ส่วนคนที่มีศรัทธา เป็นทานบดี ยินดีให้ความสนับสนุน พระ-
อรหันต์ทั้งหลายเมื่อรับ พึงรับของคนนั้นก่อนเทียว.

พ. คุณก่อนสีหะ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน พระอรหันต์
ทั้งหลายเมื่อแสดงธรรม พึงแสดงแก่คนไหนก่อน จะเป็นคนที่ไม่มี
ศรัทธา. ตระหนี่ถี่เหนียว พุคเสียดสี หรือคนที่มีศรัทธา เป็นทานบดี
ยินดีให้ความสนับสนุน.

สี. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ คนที่ไม่มีศรัทธา ตระหนี่ถี่เหนียว พุคเสียดสี พระอรหันต์ทั้งหลายเมื่อแสดงธรรม จักแสดงแก่คนนั้น ก่อนอย่างไรได้ ส่วนคนที่มีศรัทธา เป็นทานบดี ยินดีให้ความ สนับสนุน พระอรหันต์ทั้งหลายเมื่อแสดงธรรม พึงแสดงแก่คนนั้น ก่อนเทียว.

พ. ดูก่อนสีหะ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน กิตติศัพท์ อังงามของคนไหน พึงขจรไป จะเป็นคนที่ไม่มีศรัทธา ตระหนี่ถี่เหนียว พุคเสียดสี หรือคนที่มีศรัทธา เป็นทานบดี ยินดีให้ความ สนับสนุน.

สี. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ คนที่ไม่มีศรัทธา ตระหนี่ถี่เหนียว พุคเสียดสี กิตติศัพท์อังงามของตนนั้น จักขจรไปได้อย่างไร ส่วน คนที่มีศรัทธา เป็นทานบดี ยินดีให้ความสนับสนุน กิตติศัพท์ อังงามของคนนั้นเทียวพึงขจรไป.

พ. ดูก่อนสีหะ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน คนไหนที่ จะพึงเข้าไปสู่บริษัทใด ๆ ก็ตาม เช่น กษัตริย์บริษัท พราหมณ์ บริษัท คฤหบดีบริษัท สมณบริษัท พึงเป็นผู้แกล้วกล้า ไม่เก้อเงิน เข้าไป จะเป็นคนที่ไม่มีศรัทธา ตระหนี่ถี่เหนียว, พุคเสียดสี หรือ คนที่มีศรัทธา ยินดี ให้ความสนับสนุน.

สี. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ คนที่ไม่มีศรัทธา ตระหนี่ถี่เหนียว พุคเสียดสี จักเข้าไปสู่บริษัทใด ๆ ก็ตาม เช่น กษัตริย์บริษัท พราหมณ์บริษัท คฤหบดีบริษัท สมณบริษัท จักเป็นผู้แกล้วกล้า ไม่เก้อเงิน เข้าไปอย่างไรได้ ส่วนคนที่มีศรัทธา เป็นทานบดี

ยินดีให้ความสนับสนุน เขาผู้นั้นพึงเข้าไปสู่บริษัทใด ๆ ก็ตาม เช่น
กษัตริย์บริษัท พราหมณ์บริษัท คฤหบดีบริษัท สมณบริษัท
พึงเป็นผู้แก้แค้น ไม่เก้อเงิน เข้าไป.

พ. คุณก่อนสืหะ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน คนไหน
เมื่อตายไปจะพึงเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ จะเป็นคนที่ไม่มีศรัทธา
ตระหนี่ถี่เหนียว พุคเสียดสี หรือคนที่มีศรัทธา เป็นทานบดี ยินดี
ให้ความสนับสนุน.

ส. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ คนที่ไม่มีศรัทธา ตระหนี่ถี่เหนียว
พุคเสียดสี เมื่อตายไป จักเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์อย่างไรได้ ส่วน
คนที่มีความศรัทธา เป็นทานบดี ยินดีให้ความสนับสนุน เมื่อตายไป
พึงเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ในผลแห่งทาน
๖ ประการ ที่เห็นประจักษ์ในปัจจุบัน อันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัส
แล้ว ข้าพระองค์มิได้ดำเนินไปด้วยความเชื่อต่อพระผู้มีพระภาคเจ้า
แม้ข้าพระองค์เองก็รู้ผลแห่งทานเหล่านี้ ข้าพระองค์เป็นทายก
เป็นทานบดีพระอรหันต์ทั้งหลายเมื่ออนุเคราะห์ ย่อมอนุเคราะห์
ข้าพระองค์ก่อน เมื่อเข้าไปหาย่อมเข้าไปหาข้าพระองค์ก่อน เมื่อรับ
ย่อมรับของข้าพระองค์ก่อน เมื่อแสดงธรรมย่อมแสดงแก่ข้าพระองค์
ก่อน กิตติศัพท์อันงามของข้าพระองค์จรไปแล้วว่า สืหะเสนบดี
เป็นทายก เป็นการกบคคค เป็นผู้ปฏิบัติจากพระสงฆ์ ข้าพระองค์
ผู้เป็นทายก เป็นทานบดี. เข้าไปสู่บริษัทใด ๆ ก็ตาม เช่น กษัตริย์-
บริษัท พราหมณ์บริษัท คฤหบดีบริษัท สมณบริษัท ย่อมเป็นผู้
แก้แค้น ไม่เก้อเงิน เข้าไป ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ในผลแห่งทาน

๖ ประการที่เห็นประจักษ์ในปัจจุบัน อันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้ว
ข้าพระองค์มิได้ดำเนินไปด้วยความเชื่อต่อพระผู้มีพระภาคเจ้า
แม้ข้าพระองค์เองก็รู้ผลแห่งทานเหล่านี้ แต่พระผู้มีพระภาคเจ้า
ตรัสผลแห่งทานใดจะข้าพระองค์อย่างนี้ว่า ดูก่อนสีหะ ทายก
ทานบดี เมื่อตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ข้าพระองค์ยังไม่รู้
ผลแห่งทานนั้น และในผลแห่งทานข้อนี้ ข้าพระองค์ขอดำเนินไปด้วย
ความเชื่อต่อพระผู้มีพระภาคเจ้า.

พ. อย่างนั้น สีหะ อย่างนั้น สีหะ ดูก่อนสีหะ ทายก ทานบดี
เมื่อตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์.

จบ สีสสูตรที่ ๔

อรรถกถาสีสสูตรที่ ๔

สีสูตรที่ ๔ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า มจฺจุรี ได้แก่บุคคลผู้ประกอบด้วยความตระหนี่ ๕
อย่าง. บทว่า กทริโย ความว่า บุคคลผู้มีความตระหนี่จัด ย่อมห้าม
แม้เมื่อชนเหล่าอื่นผู้จะให้ทาน. บทว่า อนุปฺปทานโรโต ความว่า
เมื่อจะให้ทานบ่อยๆ ก็ย่อมยินดี. บทว่า อนุกมฺปนฺตา ความว่า
เมื่อจะให้ทานบ่อยๆ ก็ย่อมยินดี. บทว่า อนุกมฺปนฺตา ความว่า
ผู้อนุเคราะห์ด้วยจิตอย่างนี้ว่า วันนี้ เราจะอนุเคราะห์ใคร พวกเรา
จะพึงรับไทยธรรมของใคร หรือพวกเราจะพึงแสดงธรรมแก่ใคร.

จบ อรรถกถาสีสสูตรที่ ๔

๕. รักษิตสูตร

[๕๕] คุณก่อนิกขุทั้งหลาย ฐานะ ๔ ประการนี้ ตถาคตไม่ต้องรักษา และตถาคตไม่พึงถูกติเตียนด้วยฐานะ ๓ ประการ ฐานะ ๔ ประการที่ตถาคตไม่ต้องรักษาเป็นไฉน คุณก่อนิกขุทั้งหลาย ตถาคตมีกายสมาจารบริสุทธฺิ ตถาคตไม่มีการทุจริตที่จะต้องรักษาว่า คนอื่นอย่ารู้ข้อนี้ของเราเลย ตถาคตมีวิจิสมาจารบริสุทธฺิ ตถาคตไม่มีวิจิทุจริตที่จะต้องรักษาว่า คนอื่นอย่ารู้ข้อนี้ของเราเลย ตถาคตมีมโนสมาจารบริสุทธฺิ ไม่มีมโนทุจริตที่จะต้องรักษาว่า คนอื่นอย่ารู้ข้อนี้ของเราเลย ตถาคตมีอาชีวะบริสุทธฺิ ไม่มีมิฉนาศิพที่จะต้องรักษาว่า คนอื่นอย่ารู้ข้อนี้ของเราเลย ฐานะ ๔ ประการนี้ ตถาคตไม่ต้องรักษา ตถาคตไม่พึงถูกติเตียนด้วยฐานะ ๓ ประการเป็นไฉน คุณก่อนิกขุทั้งหลาย ตถาคตมีธรรมอันกล่าวดีแล้ว สมณะก็ดี พรหมณ์ก็ดี เทวดาก็ดี มารก็ดี พรหมก็ดี หรือใคร ๆ ในโลกก็ดี จักคัดค้านเราในธรรมนั้นโดยชอบธรรมว่า แม้เพราะเหตุนี้ ท่านมิใช่เป็นผู้มีธรรมอันกล่าวดีแล้ว คุณก่อนิกขุทั้งหลาย เราไม่เล็งเห็นนิมิตนั้น เมื่อไม่เห็น ย่อมถึงความเกษม ไม่มีภัย มีความแก่แล้วล้าอยู่ คุณก่อนิกขุทั้งหลาย อนึ่ง ปฏิปทาอันเป็นเครื่องยังสัตว์ให้ถึงนิพพาน ที่สาวกของเราผู้ปฏิบัติตามแล้ว ย่อมกระทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุติ ปัญญาวิมุติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ในทวิภูตรธรรม เข้าถึงอยู่ อันเราบัญญัติไว้ดีแล้วแก่สาวกทั้งหลาย สมณะก็ดี พรหมณ์ก็ดี เทวดา

ก็ดี มารก็ดี พรหมก็ดี หรือใคร ๆ ในโลกก็ดี จักคัดค้านเราใน
ปฏิปทานั้นโดยชอบธรรมว่า แม้เพราะเหตุนี้ ปฏิปทาอันเป็นเครื่อง
ยังสัตว์ให้ถึงนิพพาน ที่สาวกของท่านปฏิบัติแล้ว ย่อมกระทำ
ให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ฯลฯ ไม่เป็นปฏิปทาอันท่านบัญญัติไว้ดีแล้ว
แก่สาวกทั้งหลาย คุณก่อนิกขุทั้งหลาย เราไม่เล็งเห็นนิมิตนั้น
ย่อมถึงความเกษม ไม่มีภัย แก่ล้าวกล้าอยู่ อนึ่ง สาวกบริษัทของเรา
เป็นร้อย ๆ ย่อมกระทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหา
อาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง
ในทวิสุตธรรม เข้าถึงอยู่ สมณะก็ดี พราหมณ์ก็ดี เทวดาก็ดี มารก็ดี
พรหมก็ดี หรือใคร ๆ ในโลกก็ดี จักคัดค้านเราในข้อนั้นโดยชอบ
ธรรมว่า แม้เพราะเหตุนี้ สาวกบริษัทเป็นร้อย ๆ ไม่ได้กระทำให้แจ้ง
ซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลาย
สิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ในทวิสุตธรรม เข้าถึงอยู่ เราไม่เล็งเห็น
นิมิตนั้น เมื่อไม่เห็น ย่อมถึงความเกษม ไม่มีภัย แก่ล้าวกล้าอยู่
ตถาคตไม่พึงถูกติเตียนเพราะฐานะ ๓ ประการเหล่านี้ คุณก่อนิกขุ
ทั้งหลาย ฐานะ ๔ ประการนี้แล ตถาคตไม่จำเป็นต้องรักษา และ
ตถาคต ไม่พึงถูกติเตียนด้วยฐานะ ๓ ประการนี้แล.

จบ รักษิตสูตรที่ ๕

อรรถกถารักขิตสูตรที่ ๕

รักขิตสูตรที่ ๕ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **นิมิต्त** ได้แก่ ซึ่งธรรมนิमितบ้าง บุคคลนิमितบ้าง.

จริงอยู่พระตถาคตนี้ เมื่อไม่พิจารณาเห็นแม้บทหนึ่ง ในธรรมที่เราแสดง
แล้วด้วยตนเอง ว่าเป็นธรรมที่กล่าวไม่ดี นำสัตว์ออกจากทุกข์ในวัฏฏะ
ไม่ได้ ชื่อว่า ไม่พิจารณาเห็นธรรมนิमित. พระตถาคต ไม่พิจารณาเห็น
แม้บุคคลผู้หนึ่ง ผู้จะลุกขึ้นได้ตอบว่า ธรรมที่ท่านกล่าวแล้วผิด
ธรรมที่ท่านกล่าว ไม่ดี ชื่อว่า ไม่พิจารณาเห็นบุคคลนิमित. แม้ใน
บททั้งสองที่เหลือก็นัยนี้เหมือนกัน.

จบ อรรถกถารักขิตสูตรที่ ๕

๖. กิมมิลสูตร

[๕๖] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเวฬุวัน ใกล้เมืองกิมมิลา ครั้นนั้นแล ท่านพระกิมมิละเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อะไรหนอเป็นเหตุเป็นปัจจัยเครื่องให้สังฆกรรมไม่ตั้งอยู่นานในเมื่อพระตถาคตเสด็จปรินิพพานแล้ว.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คู่อนกิมมิละ เมื่อตถาคตปรินิพพานแล้ว ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ไม่เคารพ ไม่ยำเกรงในพระศาสดา... ในธรรม... ในสงฆ์... ในสิกขา... ในสมาธิ... ในความไม่ประมาท... ในปฏิสังขาร คู่อนกิมมิละ นี่แลเป็นเหตุเป็นปัจจัย เครื่องให้สังฆกรรมไม่ตั้งอยู่นาน ในเมื่อตถาคตปรินิพพานแล้ว.

ก. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็อะไรเป็นเหตุเป็นปัจจัย เครื่องให้สังฆกรรมตั้งอยู่นาน ในเมื่อพระตถาคตเสด็จปรินิพพานแล้ว.

พ. คู่อนกิมมิละ เมื่อตถาคตปรินิพพานแล้ว ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มีความเคารพ มีความยำเกรงในพระศาสดา... ในธรรม... ในสงฆ์... ในสิกขา... ในสมาธิ... ในความไม่ประมาท... ในปฏิสังขาร คู่อนกิมมิละ นี่แลเป็นเหตุเป็นปัจจัย เครื่องให้สังฆกรรมตั้งอยู่นาน ในเมื่อตถาคตปรินิพพานแล้ว.

จบ กิมมิลสูตรที่ ๖

๗. สัตตธรรมสูตร

[๕๗] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๗
ประการ ไม่นานนัก พึงกระทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ
อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง
ในทวิขุธรรม เข้าถึงอยู่ ธรรม ๗ ประการเป็นไฉน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มีศรัทธา ๑ มีศีล ๑ เป็นพหูสูต ๑ เป็น
ผู้หัดถือออกเรือน ๑ ปราศจากความเพียร ๑ มีสติ ๑ มีปัญญา ๑ ดูก่อน
ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๗ ประการนี้แล ไม่
นานนักพึงกระทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะ
มิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ในทวิขุธรรม
เข้าถึงอยู่.

จบ สัตตธรรมสูตรที่ ๗

๘. โมคคัลลนสูตร

[๕๘] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ ป่า-
เกสกลา มิคทายวัน ใกล้สูงสูมารคีรนคร แคว้นภักกะ ก็สมัยนั้นแล
ท่านมหาโมคคัลลนจะนั่งโง่งว่งอยู่ ณ บ้านกัลลวาลมุตตคาม
แคว้นมคธ พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทอดพระเนตรเห็นท่านพระ-
มหาโมคคัลลนจะนั่งโง่งว่งอยู่ ณ บ้านกัลลวาลมุตตคาม แคว้นมคธ
ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักขุมนุษย์ ครั้นแล้วทรงหายจาก
เกสกลามิคทายวัน ใกล้สูงสูมารคีรนคร แคว้นภักกะ เสด็จไป
ปรากฏเฉพาะหน้าท่านพระมหาโมคคัลลน ณ บ้านกัลลวาล-
มุตตคาม แคว้นมคธ เปรียบเหมือนบุรุษมีกำลังเหยียดแขนที่คู้
หรือกู่แขนที่เหยียด ฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับนั่งบนอาสนะ
ที่ปูลาดแล้ว ครั้นแล้วได้ตรัสถามท่านพระมหาโมคคัลลนว่า
ดูก่อนโมคคัลลน เธอจะง่วงหรือ ก่อนโมคคัลลน เธอจะง่วงหรือ
ท่านพระมหาโมคคัลลนกราบทูลว่า อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

ดูก่อนโมคคัลลน เพราะเหตุนี้แหละ เมื่อเธอมีสัญญา
อย่างไรอยู่ ความง่วงนั้นย่อมครอบงำได้ เธอพึงทำไว้ในใจซึ่ง
สัญญานั้นให้มาก ข้อนี้อจะเป็นเหตุให้เธอละความง่วงนั้นได้ ถ้า
เธอยังละไม่ได้ แต่นั่นเธอถึงตรึกตรองพิจารณาถึงธรรมตามที่ตน
ได้สดับแล้ว ได้เรียนมาแล้วด้วยใจ ข้อนี้อจะเป็นเหตุให้เธอละความ
ง่วงนั้นได้ ถ้ายังละไม่ได้ แต่นั่นเธอพึงสาธยายธรรมตามที่ตนได้
สดับมาแล้ว ได้เรียนมาแล้วโดยพิสดาร ข้อนี้อจะเป็นเหตุให้เธอ

ละความง่วงนั้นได้ ถ้ายังละไม่ได้ แต่นั่นเธอพึงยอนช่องหูทั้งสองข้าง
เอามือลูบตัว ข้อนี้จะเป็นเหตุให้เธอละความง่วงนั้นได้ ถ้ายังละ
ไม่ได้ แต่นั่นเธอพึงลุกขึ้นยืน เอน้ำล้างตา เหลียวดูทิศทั้งหลาย
แหงนดูดาวนักษัตรฤกษ์ ข้อนี้จะเป็นเหตุให้เธอละความง่วงนั้นได้
ถ้ายังละไม่ได้ แต่นั่นเธอพึงทำในใจถึงอาโลกสัญญา ตั้งความ
สำคัญในกลางวันว่า กลางวันอย่างไร กลางคืนอย่างนั้น กลางคืน
อย่างไร กลางวันอย่างนั้น มีใจเปิดเผยอยู่ละนี้ ไม่มีอะไรหุ้มห่อ
ทำจิตอันมีแสงสว่างให้เกิด ข้อนี้จะเป็นเหตุให้เธอละความง่วง
นั้นได้ ถ้ายังละไม่ได้ แต่นั่นเธอพึงอธิษฐานจงกรม กำหนดหมาย
เดินกลับไปกลับมา สำรวมอินทรีย์ มีใจไม่เปิดไปให้ภายนอก ข้อนี้
จะเป็นเหตุให้เธอละความง่วงนั้นได้ ถ้ายังละไม่ได้ แต่นั่นเธอพึง
สำเร็จสี่หาไสยา ถือนอนตะแคงเบื้องหน้าขวา ซ้อนเท้าเหลื่อมเท้า มีสติ-
สัมปชัญญะ ทำความหมายในการนอน ความสุขในการเอนข้าง
ความสุขในการเคลิ้มหลับ ดูก่อนโมคคัลลานะ เธอพึงศึกษาอย่างนี้แล.

ดูก่อนโมคคัลลานะ เพราะเหตุที่นั่นแหละ เธอพึงศึกษา
อย่างนี้อีกว่า เราจักไม่ชงว (ถือตัว) เข้าไปสู่ตระกูล ดูก่อน
โมคคัลลานะ เธอพึงศึกษาอย่างนี้แล ถ้าภิกษุชงวเข้าสู่ตระกูล
และในตระกูลมีกรณียกิจหลายอย่าง ซึ่งจะเป็นเหตุให้มนุษย์ไม่ใส่ใจ
ถึงภิกษุผู้มาแล้ว เพราะเหตุที่นั่น ภิกษุย่อมมีความคิดอย่างนี้ว่า
เดี๋ยวนี้ใครหนอยุขงให้เราแตกในสกุลนี้ เดี๋ยวนี้คฤมณุษย์พวกนี้
มีอาการอดหนาระอาใจในเรา เพราะไม่ได้อะไร เธอจึงเป็นผู้เก้อเงิน

เมื่อเก็บเงิน ย่อมคิดฟุ้งซ่าน เมื่อคิดฟุ้งซ่าน ย่อมไม่สำรวม เมื่อไม่สำรวมจิตย่อมห่างจากสมาธิ.

เพราะฉะนั้นแหละ โมคคัลลานะ เธอพึงศึกษาอย่างนี้ว่า เราจักไม่พูดถ้อยคำซึ่งจะเป็นเหตุให้ทุ้มเถียงกัน คู่ก่อนโมคคัลลานะ เธอพึงศึกษาอย่างนี้แล เมื่อมีถ้อยคำซึ่งจะเป็นเหตุให้ทุ้มเถียงกัน ก็จำต้องหวังการพุดมาก เมื่อมีการพุดมาก ย่อมคิดฟุ้งซ่าน เมื่อคิดฟุ้งซ่าน ย่อมไม่สำรวม เมื่อไม่สำรวม จิตย่อมห่างจากสมาธิ.

คู่ก่อนโมคคัลลานะ อนึ่ง เราสรรเสริญความคลุกคลีด้วย ประการทั้งปวงไม่ แต่มิใช่ว่าจะไม่สรรเสริญ ความคลุกคลีด้วย ประการทั้งปวงก็หามิได้ คือ เราไม่สรรเสริญความคลุกคลีด้วย หมู่ชนทั้งภุคฺคัฏฐและบรรพชิต ก็แต่ว่า เสนาสนะอันใดเจียบเสียบ ไม่อื้ออึง ปราศจากการสัญจรของหมู่ชน ควรเป็นที่ประกอบกิจของผู้ต้องการความสงบ ควรเป็นที่หลีกเลี่ยงเร้น เราสรรเสริญ ความคลุกคลีด้วยเสนาสนะเห็นปานนั้น.

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว ท่านพระมหาโมคคัลลานะทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ โดยย่อ ด้วยข้อปฏิบัติเพียงไรหนอ ภิกษุจึงเป็นผู้หลุดพ้นแล้วเพราะสิ้นตัณหา มีความสำเร็จล่วงส่วน มีที่สุดล่วงส่วน ประเสริฐกว่า เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย.

พ. คู่ก่อนโมคคัลลานะ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ได้สดับว่า ธรรมทั้งปวงไม่ควรถือมั่น ครั้นได้สดับดังนั้นแล้ว เธอย่อมรู้ชัด ธรรมทั้งปวงด้วยปัญญาอันยิ่ง ครั้นรู้ชัดธรรมทั้งปวงด้วยปัญญา

อันยิ่งแล้ว ย่อมกำหนดรู้ธรรมทั้งปวง ครั้นกำหนดรู้ธรรมทั้งปวง
แล้ว ได้เสวยเวทนาอย่างใดอย่างหนึ่ง สุขก็ดี ทุกข์ก็ดี มิใช่สุข
มิใช่ทุกข์ก็ดี ย่อมพิจารณาเห็น ความไม่เที่ยงในเวทนาเหล่านั้น
พิจารณาเห็นความคลายกำหนด พิจารณาเป็นความดับ พิจารณา
เห็นความสละคืน เมื่อเธอพิจารณาเห็นอย่างนั้น ๆ อยู่ ย่อมไม่ยึดมั่น
อะไร ๆ ในโลก เมื่อไม่ยึดมั่น ย่อมไม่สะดุ้ง เมื่อไม่สะดุ้ง ย่อม
ปรินิพพานเฉพาะตัวทีเดียว ย่อมรู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์
อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำ ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้
มิได้มี คู่ก่อนโมคคัลลานะ โดยย่อด้วยข้อปฏิบัติเพียงเท่านั้นแล ภิกษุ
จึงเป็นผู้หลุดพ้นแล้วเพราะสิ้นตัณหา มีความสำเร็จล่วงส่วน เป็นผู้
เกษมจากโยคะล่วงส่วน เป็นพรหมจารีล่วงส่วน มีที่สุดล่วงส่วน
ประเสริฐกว่าเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย.

จบ โมคคัลลานสูตรที่ ๘

อรรถกถาโมคคัลลานสูตรที่ ๘

โมคคัลลานสูตรที่ ๘ มีวินิจัยดังต่อไปนี้.

บทว่า จปลายมาโน ความว่า พระมหาโมคคัลลนะ เข้าไป
อาศัยหมู่บ้านนั้น กระทำสมณธรรมในไพรสณฑ์แห่งหนึ่ง มีร่างกาย
ลำบากเพราะถูกความเพียรในการจงกรมตลอด ๗ วัน บิบบั่น จึงนั่ง
โงกง่วงอยู่ในท้ายที่จงกรม. บทว่า จปลายสิ โน แก่เป็น นิทุทายสิ นุ
แปลว่า เรืองวงศ์หรือ. บทว่า อหุมหุชิตฺวา แปลว่า ลูบคลำแล้ว.
บทว่า อาโลกสยุณฺณ ได้แก่ ความสำคัญในความสว่างเพื่อบรรเทา

ความว่าง. บทว่า ทิวาสญฺญํ ได้แก่ ความสำคัญว่าเป็นกลางวัน
บทว่า ยถา ทิวา ตถา รตฺตี ความว่า เธอตั้งความสำคัญว่าสว่าง
ในกลางวันฉันใด เธอตั้งความสำคัญว่าสว่างนั้น แม้ในกลางคืน
ก็ฉันนั้น. คำว่า ยถา รตฺตี ตถา ทิวา เธอตั้งความสำคัญว่า สว่าง
ในกลางคืนฉันใด เธอตั้งความสำคัญว่าสว่างนั้นแม้ในกลางวันฉันนั้น.
บทว่า สปปภาสํ เธอพึงให้จิตเป็นไปพร้อมกับแสงสว่างเพื่อประโยชน์
แก่ทิพยจักขุญาณ. บทว่า ปจฺจนาปุเรสญฺญิ ความว่า ผู้มีสัญญา
ด้วยสัญญาอันนำไปทั้งข้างหน้าและข้างหลัง. บทว่า อนฺโตคเตหิ
อินฺทฺริเยหิ ได้แก่ ด้วยอินทรีย์ ๕ อันไม่พุ่งชานไปในภายนอก
อันเข้ามาตั้งอยู่ในภายในเท่านั้น. บทว่า มิทฺถสุขํ ได้แก่ ความสุข
อันเกิดแต่ความหลับ. พระผู้มีพระภาคเจ้า แสดงกรรมฐานเครื่อง
บรรเทาความว่างแก่พระเถระ ด้วยฐานะมีประมาณเท่านี้.

บทว่า โสณฺฑํ ได้แก่แห่งวงคือ มานะ. ในบทว่า กิจฺจุกรณียานิ
นี้ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ กรรมที่ตนจะพึงทำแน่แท้ ชื่อว่า กิจฺจานิ
กิจกรรมที่เป็นหน้าที่ทั้งหลาย, ส่วนกิจนอกนี้ ชื่อว่า กรณียานิ
กิจควรทำทั้งหลาย. บทว่า มงฺกุลาโว ได้แก่ ความเป็นผู้ไร้อำนาจ
ความโทมนัส เสียใจ. พระศาสดาตรัสภิกขจาจารย์แก่พระเถระ
ด้วยฐานะมีประมาณเท่านี้. บัดนี้ เพื่อจะทรงชักจูงกัน ให้สิ้นสุดลง
พระองค์จึงตรัสคำเป็นต้นว่า ตสฺมาติห ดังนี้ฯ บรรดาบทเหล่านั้น
บทว่า วิคฺคาหิกกถํ ความว่า ถ้อยคำอันเป็นเหตุให้ถือเอาผิด เป็นไป
โดยนัย เป็นต้นว่า ท่านย่อมไม่รู้ธรรมและวินัยนี้ เพื่อจะเว้น

การคลุกคลีกับบาปมิตร พระศาสดาจึงตรัสคำมีอาทิว่า นาห์
โมคคัลลาน ดังนี้.

บทว่า กิตฺตาวตา นุ โข ความว่า ด้วยข้อปฏิบัติเพียงไรหนอ.
บทว่า ตณฺหาสงฺขยวิมุตโต โหติ ความว่า ภิกษุชื่อว่าตณฺหา-
สังขยวิมุตตะ เพราะเป็นผู้มีจิตแนบไปในพระนิพพานอันเป็นที่
สิ้นตัณหา ทำพระนิพพานนั้นเป็นอารมณ์ พระมหาโมคคัลลานะ
ทูลถามว่า โดยย่อ ด้วยข้อปฏิบัติเท่าไร ภิกษุย่อมชื่อว่าตณฺหา-
สังขยวิมุตตะ ขอพระองค์โปรดทรงแสดงข้อปฏิบัตินั้นนั่นแล ที่เป็น
ปฏิบัติเป็นส่วนเบื้องต้นของภิกษุผู้พิจารณา โดยสังเขปเถิดพระเจ้าข้า.

บทว่า อจฺจนฺตนิฏฺฐโ ความว่า ชื่อว่า อจฺจนฺตา เพราะเป็น
ไปล่วงส่วน กล่าวคือความสิ้นไปและความเสื่อมไป. ภิกษุชื่อว่า
อจฺจนฺตนิฏฺฐโ เพราะมีความสำเร็จล่วงส่วน อธิบายว่า มีความ
สำเร็จโดยส่วนเดียว มีความสำเร็จติดต่อกัน. บทว่า อจฺจนฺตโยคฺคกฺเขมี
ความว่า ผู้มีธรรมเป็นแดนเกษมจากโยคะล่วงส่วนอธิบายว่า
มีธรรมเป็นแดนเกษมจากโยคะเป็นนิจ. บทว่า อจฺจนฺตพฺรหฺมจารี
ความว่า เป็นพรหมจารีล่วงส่วน อธิบายว่า เป็นพรหมจารีเป็นนิจ.
บทว่า อจฺจนฺตปริโยสานิ ความว่า มีที่สุดล่วงส่วนโดยนัยก่อน
นั้นแหละ. บทว่า เสฏฺโฐ เทวมนุสฺसानิ ความว่า ประเสริฐสุดคือ
สูงสุด กว่าเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย. พระมหาโมคคัลลานะทูลขอว่า
ภิกษุชื่อว่าเป็นปานนี้ ด้วยข้อปฏิบัติเพียงไร ขอพระองค์โปรด
ทรงแสดงสำหรับภิกษุนั้นโดยย่อเถิดพระเจ้าข้า.

ในคำว่า สพุเพ ธมฺมา นาลํ อภินเวสย นีมีวินิจจยํดังต่อไปนี้
ชื่อว่า ธรรมทั้งปวงคือ ขันธ์ ๕ อายุคนละ ๑๒ ชาติ ๑๘ ธรรมทั้งหมด
นั้น ไม่ควรถือไม่ถูก ไม่ชอบ ไม่เหมาะ ที่จะยึดมั่นด้วยอำนาจ
ค้นหาและทวิญญู. เพราะเหตุไร ธรรมจึงไม่ควรถือมั่น เพราะธรรม
เหล่านั้น ไม่ตั้งอยู่โดยอาการที่จะยึดถือไว้ จริยอยู่ธรรมเหล่านั้น
แม้ตนจะยึดถือเอาว่า สังขารทั้งหลายเป็นของเที่ยง เป็นสุข และ
เป็นอัตตา ก็ย่อมสำเร็จผลว่า เป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ และเป็น
อนัตตาอยู่แน่นอน เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า
ไม่ควรถือมั่นดังนี้. บทว่า อภินเวสย ความว่า ย่อมรู้ยิ่ง ก็รู้
ด้วยญาณปริยญาว่า สังขารทั้งหลาย ไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ธรรม
ทั้งปวงเป็นอนัตตา. บทว่า ปริหานาติ ความว่า ย่อมกำหนดรู้
ด้วยตริณปริยญา เหมือนอย่างนั้นนั่นแหละ. บทว่า ยํ ภิกฺขุ เวทนํ
ความว่า ย่อมเสวยเวทนาอย่างใดอย่างหนึ่ง แม้มีประมาณน้อย
โดยที่สุดแม้ประกอบด้วยปัญจวิญญาณ. ด้วยบทนี้พระผู้มีพระภาคเจ้า
ทรงชักเยื้องด้วยอำนาจเวทนา จึงแสดงการกำหนดอรุปรธรรม
(นามธรรม) เป็นอารมณ์แก่พระเถระ

บทว่า อนิจฺจานุสฺสตี ได้แก่พิจารณาเห็นโดยความไม่เที่ยง. วิราคะ
ในบทว่า วิราคานุสฺสตีนี้ มี ๒ คือ ขยวิราคะ ความคลายกำหนด
เพราะสิ้นไป ๑ อัจจันตวิราคะ ความคลายกำหนดเพราะล่วงส่วน
๑ ในสองอย่างนั้น วิปัสสนาอันเห็นความสิ้นไปแห่งสังขารทั้งหลาย
โดยความสิ้นที่ดี มรรคญาณ คือการเห็นความคลายกำหนดล่วงส่วน
คือพระนิพพาน โดยความคลายกำหนดที่ดี ชื่อว่า วิราคานุปัสสนา

การพิจารณาเห็นโดยความคล้ายกำหนด. บุคคลผู้พร้อมด้วย
วิราคารมทั้ง ๒ นั้น ชื่อว่า **วิราคานุปัสสี** ผู้ตามเห็นความคล้าย
กำหนด. พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงหมายถึงวิราคนั้น จึงตรัสว่า
วิราคานุปัสสี อธิบายว่าบุคคลผู้พิจารณาเห็นความคล้ายกำหนด.

แม้ใน นิโรธานุปัสสีบุคคล ก็นัยนี้เหมือนกัน. เพราะแม้
นิโรธ ความดับ ก็มี ๒ เหมือนกัน คือ ขยนิโรธ ความดับเพราะ
สิ้นไป อัจจันตนิโรธ ความดับ-ล่วงส่วน. ในบทว่า **ปฏินิสสัคคานุปัสสี**
นี้ โสสัคคะ ความสละ ท่านเรียกว่า ปฏินิสสัคคะ ความสละคืน.
ความสละนั้น ก็มี ๒ อย่าง คือ ปริจจาคโสสัคคะ ความสละด้วยการ
การบริจาค ปกขันทนโสสัคคะ ความสละด้วยการแล่นไป. บรรดา
ความสละทั้ง ๒ นั้น วิปัสสนา ชื่อว่า ปริจจาคโสสัคคะ ความสละ
ด้วยการละ. จริงอยู่ วิปัสสนานั้น ย่อมละได้ซึ่งกิเลสและขันธ
ด้วยอำนาจ ตทังคปหาน. มรรค ชื่อว่า **ปกขันทนโสสัคคะ** ความ
สละด้วยการแล่นไป ด้วยว่า มรรคนั้น ย่อมแล่นไปสู่พระนิพพาน
โดยเป็นอารมณ์. อีกอย่างหนึ่งมรรคนั้น ชื่อว่า โสสัคคะ เพราะ
เหตุแม้ทั้ง ๒ คือ เพราะขันธและกิเลส ด้วยอำนาจสมุจเฉตปหาน
และเพราะการแล่นไปในพระนิพพาน เพราะเหตุนี้ วิปัสสนา
จึงชื่อว่า **ปริจจาคโสสัคคะ** สละด้วยการบริจาค เพราะวิปัสสนา
ย่อมละกิเลสและขันธ และมรรคที่ชื่อว่า **ปกขันทนโสสัคคะ**
ความสละด้วยการแล่นไป เพราะจิตย่อมแล่นไปในความดับสนิท
คือนิพพานธาตุ ก็เพราะเหตุนี้ คำทั้งสองนี้จึงจัดเข้าได้ในมรรค
บุคคลผู้พร้อมด้วยวิปัสสนาและมรรคทั้งสองนั้น ย่อมเป็นผู้

ชื่อว่า ปฏินิสสัคคานุปัสสี ผู้ตามเห็นความสละคืน เพราะประกอบ
ด้วยปฏินิสสัคคานุปัสสนานี้. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงหมายถึง
บุคคลนั้น จึงตรัสอย่างนี้.

คำว่า น จ กิณฺจ โลก อุปาทิยติ ความว่า ภิกษุ นั้น ย่อม
ไม่ยึด ไม่ถือเอา ไม่จำเป็นต้องธรรมชาติอะไร คือสังขารแม้อย่างหนึ่ง
ด้วยอำนาจค้นหา. คำว่า อนุปาทิย น ปริตฺตสฺส ความว่า เมื่อไม่
ถือมัน ย่อมไม่สะดุ้ง เพราะความหวาดสะดุ้งด้วยอำนาจค้นหา. บทว่า
ปจฺจุตฺตํ ยเว ปรินิพฺพายติ ความว่า ย่อมปรินิพพานด้วยกิเลสปรินิพพาน
ด้วยตนที่เดียว. ก็ปัจจุเวกขณญาณของภิกษุ นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า
ทรงแสดงโดยนัยเป็นต้นว่า จินฺนา ขาติ ขาติสิ้นแล้ว ดังนี้. ดังนั้น
พระผู้มีพระภาคเจ้า ถูกพระมหาโมคคัลลานะ. ทูลถามถึงปฏิบัติ
อันเป็นส่วนเบื้องต้น ของพระจินาสพโดยย่อแล้ว จึงตรัสโดยย่อ
เหมือนกัน. แต่พระสูตรนี้ แห่งพระโอวาท เป็นทั้งวิปัสสนา
สำหรับพระเถระ พระเถระนั้น เจริญวิปัสสนาในพระสูตรนี้
แล้วบรรลุพระอรหัตต์ ดังนี้แล.

จบ อรรถกถาโมคคัลลานะสูตรที่ ๘

๕. ปุณฺณวิปากสูตร

[๕๕] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายอย่ากลัวต่อบุญเลย
คำว่าบุญนี้เป็นชื่อของความสุข ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราข่อมรู้ชัด
ซึ่งผลแห่งบุญอันนำปรารภนา นำใคร่ นำพอใจ ที่เราเสวยแล้ว
ตลอดกาลนาน เราเจริญเมตตาจิตตลอด ๗ ปี ครั้นแล้ว เราไม่ได้
กลับมายังโลกนี้ตลอด ๗ สังวัฏฏวิวัฏฏกับ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
ได้ยินว่า เมื่อโลกถึงความพินาศ (ลูกไฟไหม้) เราเข้าถึงพรหมโลก
ชั้นอาภัสสระ เมื่อโลกยังไม่ถึงความพินาศ เราข่อมเข้าถึงวิมาน
พรหมอันว่างเปล่า ได้ยินว่า ในวิมานพรหมนั้น เราเป็นพรหม
เป็นท้าวมหาพรหม เป็นใหญ่ใคร ๆ ครั้นงำไม่ได้ มีความเห็นแน่นอน
มีอำนาจเต็ม เป็นท้าวสักกะผู้เป็นใหญ่แห่งทวยเทพ ๓๖ ครั้ง เป็น
พระเจ้าจักรพรรดิ ตั้งอยู่ในธรรม เป็นธรรมราชามีสมุทรทั้ง ๔
เป็นขอบเขต ผู้ชนะสงคราม มีชนบทถึงความสถาพรตั้งมั่น ประกอบ
ด้วยรัตนะ ๗ ประการ รัตนะ ๗ ประการของเรานั้นคือ จักรแก้ว
ช้างแก้ว ม้าแก้ว แก้วมณี นางแก้ว คฤหบดีแก้ว ขุนพลแก้ว
เป็นที่ ๗ อนึ่ง เราเคยมีบุตรมากกว่าพันคน ล้วนแต่เป็นคนกล้าหาญ
ชาญชัย ย่ำยีข้าศึกได้ เราครอบครองปฐพีมณฑลนี้ อันมีมหาสมุทร
เป็นขอบเขต โดยธรรม ไม่ต้องใช้อำญา ไม่ต้องใช้ศาสตรา.

เชิญดูผลแห่งบุญกุศลของบุคคลผู้แสวงหา

ความสุข ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราเจริญเมตตาจิต
มาแล้ว ๗ ปี ไม่ต้องกลับมาสู่โลกนี้ ตลอด ๗

ตั้งวัฏฏวิวัฏฏกับ เมื่อโลกถึงความพินาศ เราเข้า
ถึงพรหมโลกชั้นอาภัสสระ เมื่อโลกยังไม่ถึง
ความพินาศ เราเข้าถึงวิมานอันว่างเปล่า ในกาล
นั้น เราเป็นท้าวมหาพรหมผู้มีอำนาจเต็ม ๗ ครั้ง
เป็นท้าวสักกะจอมเทพ เสวยสมบัติในเทวโลก
๓๖ ครั้ง เป็นพระเจ้าจักรพรรดิผู้เป็นใหญ่ในหมู่
ชนชาวชมพูทวีป เป็นกษัตริย์ได้รับมรธาภิเศก
แล้ว เป็นใหญ่ในหมู่มนุษย์ปกครองปฐมพิมณฑลนี้
โดยไม่ต้องใช้อำณา ไม่ต้องใช้ศาสตรา สั่งสอน
คนในปฐมพิมณฑลนั้นโดยธรรมสม่ำเสมอ ไม่ผละ
พลัน ได้เกิดในตระกูลมั่งคั่ง มีทรัพย์สมบัติมาก
แล้ว ได้เกิดในตระกูลมั่งคั่ง มีทรัพย์สมบัติมาก
มาย ทั้งบริบูรณ์พร้อมด้วยรัตนะ ๗ ประการ อัน
อำนวยความสะดวกให้ทุกอย่าง ฐานะดังที่กล่าว
มานี้พระพุทธเจ้าทั้งหลายผู้สละภาระประชาชน
โลกทรงแสดงไว้ดีแล้ว เหตุที่ท่านเรียกว่าเป็น
พระเจ้าแผ่นดิน เพราะความเป็นใหญ่ เราเป็น
พระราชเจ้าผู้เรืองเดช มีอุปกรณ์เครื่องให้ปลื้มใจ
มากมาย มีฤทธิ์ มียศ เป็นใหญ่ ในหมู่มนุษย
ชมพูทวีป ใครบ้างได้ฟังแล้วจะไม่เลื่อมใสแม้จะ
เป็นคนมีชาติต่ำ เพราะฉะนั้นแหละ ผู้มุ่งประ-

โยชน์ จํานงหวังความเป็นใหญ่ ระลึกถึงคำสอน

ของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย พึงเคารพสัทธรรม.

จบ ปุณฺณวิปากสูตรที่ ๕

อรรถกถาปุณฺณวิปากสูตรที่ ๕

ปุณฺณวิปากสูตรที่ ๕ มีวินิจัยดังต่อไปนี้.

คำว่า มา ภิกขเว ปุณฺณานิ ภายิตถ ความว่า พวกเธอเมื่อจะ
ทำบุญ อย่างใดก็ล้วนต้องบุญเหล่านั้นเลย. ด้วยคำว่า เมตฺตจิตฺตํ ภาเวสี
พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงว่า เราอบรมจิตทำให้ประณีตประกอบ
เมตตา อันประกอบด้วยฉานหมวด ๓ และหมวด ๔

คำว่า อํ วฏฺฐมานํ สุทํหํ ตັคฺคตฺถ เป็น อํ วฏฺฐมานํ สุทํ อหํ .
บทว่า อํ วฏฺฐมานํ ความว่า เมื่อโลกอันไฟไหม้อยู่ คืออันไฟทำให้
พินาศอยู่. บทว่า ฐมฺมิโก ได้แก่ ประกอบด้วยกุศลธรรม ๑๐ ประการ.
บทว่า ฐมฺมราชา นี้ เป็นไวพจน์ ของบทว่า ฐมฺมราชา นั้น. อีก
อย่างหนึ่ง ชื่อว่า เป็นธรรมราชา เพราะทรงได้ราชสมบัติ
โดยธรรม. บทว่า จาตุรํ โท ได้แก่ ๓ มีความเป็นใหญ่ในแผ่นดิน
ที่ชื่อว่า จาตุรันตํ ด้วยอำนาจมีมหาสมุทรทั้ง ๔ มีในทิศบูรพา
เป็นต้น บทว่า วิชิตาวิ แปลว่า ผู้ชนะสงคราม. ชนบทในพระเจ้า-

จักพรรดินั้น ถึงความมั่นคงถาวร เพราะเหตุนั้น จึงชื่อว่า ผู้ทรง
มีชนบทถึงความมั่นคงถาวร.

บทว่า **ปโรสหัสส** แปลว่า มีพระโอรสมากเกิน ๑,๐๐๐
พระองค์. บทว่า **สุรา** ได้แก่ผู้ไม่ขาด ในบทว่า **วิริงครูปา** มีรูป
วิเคราะห์ดังต่อไปนี้ องค์ของผู้แก้ตัวกล่าว ชื่อว่า วิริงกะ วิริงกะ
องค์ผู้กล่าวหาเป็นรูปของโอรสเหล่านั้น เหตุนั้นโอรสเหล่านั้น
ชื่อว่า วิริงครูปา ผู้มีองค์แห่งผู้กล่าวหาเป็นรูป. ท่านอธิบายไว้ว่า
โอรสเหล่านั้น ไม่เกียจคร้าน เหมือนผู้มีความเพียรเป็นปกติ มีความ
เพียรเป็นสภาวะ และมีความเพียรมาก. ท่านอธิบายว่าแม้จะรบ
ทั้งวันก็ไม่เหน็ดเหนื่อย. บทว่า **สาครปริยนต์** ความว่า มีมหาสมุทร
ตั้งจดขุนเขาจักรวาลเป็นขอบเขตล้อมรอบ. บทว่า **อทญฺเฑน** ได้แก่
เว้นจากอาชญา คือการปรับสินไหมด้วยทรัพย์บ้าง ลงอาชญา
ทางตัวบทกฎหมาย โดยสั่งจำคุก ตัดมือเท้าและประหารชีวิตบ้าง
บทว่า **อสตุเณน** ได้แก่ เว้นจากใช้ศัสตราเบียดเบียนผู้อื่นมีศัสตรา
มีคมข้างเดียวเป็นต้น บทว่า **ธมฺเมเน อภิวิชัย** ความว่า ทรงชนะ
ตลอดแผ่นดิน มีประการยังกล่าวแล้ว โดยธรรมอย่างเดียว โดยนัย
อาทิว่า ไม่พึงฆ่าปาณะ สัตว์ที่พระราชผู้เป็นข้าศึก ต้อนรับ
เสด็จอย่างนี้ว่า ข้าแต่มหाराชเจ้า ขอพระองค์โปรดเสด็จมาเถิด.

บทว่า **สุเขสิน** ความว่า ย่อมเรียกสัตว์ทั้งหลายผู้แสวงหา
ความสุข. บทว่า **สุลฺลพฺรหฺมูปโค** ความว่า ผู้เข้าถึงวิมาพรหม

อันว่างเปล่า. บทว่า ปรี อิม ความว่า ซึ่งแผ่นดินใหญ่ อันมีสาคร
ล้อมรอบ. บทว่า อสหาเสน แปลว่าด้วยกรรมที่มีได้ตั้งคิด. บทว่า
สเมน สุเทสิต ความว่า ปราศอนด้วยกรรมอันสม่าเสมอ. บทว่า
เตหิ เอตํ สุเทสิต ความว่า ฐานะนี้ ก็ผู้มีประมาณเท่านี้ อันพระ
พุทธเจ้าทั้งหลาย แสดงดีแล้ว ตรัสดีแล้ว. บทว่า ปรีโพย แปลว่า
เจ้าแผ่นดิน.

จบ อรรถกถา/ญญวิปากสูตรที่ ๕

๑๐. ภริยาสูตร

[๖๐] ครั้งนั้น เมื่อเวลาเช้า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงนั่งแล้ว ทรงถือบาตรและจีวร เสด็จเข้าไปยังนิเวศน์ของท่านอนาถบิณฑิก-
เศรษฐี ประทับนั่งบนอาสนะที่ปูลาดแล้ว ก็สมัยนั้นมนุษย์ทั้งหลาย
ในนิเวศน์ของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีส่งเสียงอื้ออึง ท่านอนา-
ถบิณฑิกเศรษฐีเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวาย
บังคมแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้า
ได้ตรัสถามว่า ดูก่อนคฤหบดี เหตุไรหนอ มนุษย์ทั้งหลายในนิเวศน์
ของท่านจึงส่งเสียงอื้ออึง เหมือนชาวประมงแย่งปลากัน อนาถ-
บิณฑิกเศรษฐีกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ นางสุชาดา
คนนี้ข้าพระองค์นำมาจากตระกูลมั่งคั่งมาเป็นสะใภ้ในเรือน นาง
ไม่เชื่อถือ แม่ผัว พ่อผัว สามี แม้แต่พระผู้มีพระภาคเจ้านางก็ไม่
สักการะเคารพนับถือบูชา ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียก
นางสุชาดาหญิงสะใภ้ในเรือนว่า มานี่แน่นางสุชาดา นางสุชาดา
หญิงสะใภ้ในเรือนทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว เขาไปเฝ้า
พระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่ควร
ส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถามว่า ดูก่อน
นางสุชาดา ภริยาของบุรุษ ๗ จำพวกนี้ ๗ จำพวกเป็นไฉน คือ
ภริยาเสมอด้วยเพศฉมาต ๑ เสมอด้วยโจร ๑ เสมอด้วยนาย ๑
เสมอด้วยแม่ ๑ เสมอด้วยพี่สาวน้องสาว ๑ เสมอด้วยเพื่อน ๑

เสมอด้วยทาสี ๑ ก่อนนางสุชาดา ภริยาของบุรุษ ๗ จำพวกแล
เธอเป็นจำพวกไหนใน ๗ จำพวกนั้น

นางสุชาดากราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉัน
ยังมิรู้ทั่วถึงความแห่งพระดำรัสที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้ว
โดยย่อนี้ได้โดยพิสดาร ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานพระ-
วโรกาส พระผู้มีพระภาคเจ้าโปรดทรงแสดงธรรมแก่หม่อมฉัน
โดยที่หม่อมฉันจะพึงรู้ทั่วถึงเนื้อความแห่งพระดำรัสที่พระผู้มี-
พระภาคเจ้าตรัสโดยย่อนี้ โดยพิสดารเถิด.

พ. ดูก่อนนางสุชาดา ถ้าอย่างนั้น เธอจงฟัง จงใส่ใจให้ดี
เราจักกล่าว นางสุชาดาหึงสระไถ่ในเรือนทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้า
แล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสพระพุทธรพจน์นี้ว่า

ภริยาผู้มีจิตประทุษร้าย ไม่อนุเคราะห์
ด้วยประโยชน์เกื้อกูลยินดีในชายอื่น ดูหมิ่นสามี
เป็นผู้อันเขาซื้อมาด้วยทรัพย์ พยายามจะฆ่าตัว
ภริยาของบุรุษเห็นปานนี้เรียกว่า วธกาภริยา
ภริยาเสมอด้วยเพชฌฆาต สามีของหญิงประกอบ
ด้วยศีลปชรรณ พาณิชยกรรม และกลสิกรรม ได้
ทรัพย์ใดมา ภริยาปรารถนาจะยกยอกทรัพย์ แม้
มีอยู่น้อยนั้นเสีย ภริยาของบุรุษเห็นปานนี้เรียก
ว่า โจรภริยา ภริยาเสมอด้วยโจร ภริยาที่ไม่สนใจ
การงาน เกียจคร้าน กินมาก ปากร้าย ปากกล้า
ร้ายกาจ กล่าวคำหยาบ ข่มขู่ผู้ขยันขันแข็ง

ภริยาของบุรุษเห็นปานนี้เรียกว่า อัยยาภริยา
ภริยาเสมอด้วยนาย ภริยาได้อนุเคราะห์ด้วย
ประโยชน์เกื้อกูลทุกเมื่อ ตามรักษาสามีเหมือน
มารดารักษานูตร รักษาทรัพย์ที่สามีเหมือน
ภริยาของบุรุษเห็นปานนี้เรียกว่า มาตาภริยา
ภริยาเสมอด้วยมารดา ภริยาที่เป็นเหมือนพี่สาว
น้องสาว มีความเคารพในสามีของตน เป็นคน
ละเอียดบอบ เป็นไปตามอำนาจสามี ภริยาของบุรุษ
เห็นปานนี้เรียกว่า ภคินีภริยา ภริยาเสมอด้วย
พี่สาวน้องสาว ภริยาใดในโลกนี้เห็นสามีแล้ว
ชื่นชมยินดี เหมือนเพื่อนผู้จากไปนานแล้วกลับ
มาเป็นหญิงมีตระกูล มีศีล มีวัตรปฏิบัติสามี
ภริยาใดสามีเจียนตี ชูตะคอกก็ไม่โกรธ ไม่คิด
พิโรธโกรธตอบสามี อดทนได้ เป็นไปตามอำนาจ
สามี ภริยาของบุรุษเห็นปานนี้เรียกว่า ทาสีภริยา
ภริยาเสนอด้วยทาสี ภริยาที่เรียกว่าวธกาภริยา ๑
โจรีภริยา ๑ อัยยาภริยา ๑ ภริยาทั้ง ๓ จำพวกนั้น
ล้วนแต่เป็นคนทุศีลหลาบช้า ไม่เอื้อเฟื้อ เมื่อตาย
ไป ย่อมเข้าถึงนรก ส่วนภริยาที่เรียกว่า มาตา
ภริยา ๑ ภคินีภริยา ๑ สขีภริยา ๑ ทาสีภริยา ๑
ภริยาทั้ง ๔ จำพวกนั้น เพราะตั้งอยู่ในศีล ถนอม
รักไว้อย่างยืน เมื่อตายไป ย่อมเข้าถึงสุคติ.

ดูก่อนนางสุชาดา ภริยาของบุรุษ ๗ จำพวกนี้แล เธอ
เป็นภริยาจำพวกไหน ใน ๗ จำพวกนั้น.

ส. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป ขอพระ-
ผู้มีพระภาคเจ้า โปรดทรงจำหม่อมฉันว่า เป็นภริยาของสามิผู้
เสมอด้วยทาสี.

จบ ภริยาสูตรที่ ๑๐

อรรถกถาภริยาสูตรที่ ๑๐

ภริยาสูตรที่ ๑๐ มีวินิจัยดังต่อไปนี้.

บทว่า เกวฏฺโฏ มณฺณณ มจุเจ วิโลเปติ ความว่า ในที่ที่ชาว-
ประมงขึ้นยกตะกร้าปลาลง พอยกแหวนขึ้นจากน้ำเท่านั้น คน
จับปลาก็ส่งเสียงดังลั่น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงหมายเอาเสียงนั้น
จึงตรัสคำนั้น. บทว่า สุชาตา ได้แก่ หญิงเป็นน้องสาวมหาอุบาสิกา
ชื่อว่าวิสาขา. บทว่า สา เนว สสุสุ อาทิยติ ความว่า นางสุชาดา
นั้น ไม่กระทำวัตรปฏิบัติ อันชื่อว่าวัตรอันหญิงสะกั้จะพึงทำแก่
มารดาของสามิ ทั้งไม่ยอมรับนับถือมารดาสามิว่า เป็นมารดา.
บทว่า น สสุสุ อาทิยติ ความว่า นางสุชาดานั้นไม่ยอมเชื่อฟัง
แม้คำบิดาของสามิ. เมื่อเป็นเช่นนี้จึงชื่อว่า นางไม่เชื่อฟัง เพราะ
นางไม่เอื้อเฟื้อบ้าง เพราะนางไม่ยอมรับบ้าง แม้ในบทที่เหลือ

ก็นัยนี้เหมือนกัน ท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ถือเอามรรยาทของ
หญิงสะใภ้ นั่งตรง พระพักตร์ของพระศาสดา. ด้วยประการฉะนี้.
ฝ่ายนางสุชาดานั้น คิดว่า เศรษฐีนี้จักกล่าวสรรเสริญคุณ ของเราใน
สำนักพระทสพล หรือจะกล่าวโทษ ดังนี้แล้ว ได้ไปยืนฟังเสียงใน
ที่ไม่ไกล. ลำดับนั้น พระศาสดาตรัสเรียกเธอมาตรัสว่า มา
สุชาดา. บทว่า **อหิตานุกมฺปิณี** แปลว่า ผู้ไม่อนุเคราะห์ ด้วยประโยชน์
เกื้อกูล. บทว่า **อญฺเณสุ** ได้แก่ในชายอื่น. บทว่า **อติมญฺเณเต** ความว่า
ย่อมทนงตัว คือ ย่อมคูห่มั่นด้วยอำนาจมานะ. บทว่า **ธเนน กิตฺตส**
ความเป็นผู้อันเขาเชื่อมาด้วยทรัพย์ บทว่า **วธาย อุตฺตสุกฺกา** ความว่า
พยายามจะฆ่า. บทว่า **ยํ อิตฺติยา วินฺทติ สามิโก ฐนํ** ความว่า สามิ
ของหญิงได้ทรัพย์ใดมา. บทว่า **อปฺปมฺปิสุส อปฺพาตุมิจฺจติ** ความว่า
กรรยาปรารถนาที่จะลักทรัพย์ แม้มีอยู่น้อยหนึ่งนั้น คือพยายาม
ที่จะลักทรัพย์ทีละน้อย แม้จากข้าวสาร ที่ห่อใส่ไว้ในหม้อข้าว
อันยกขึ้นตั้งไว้บนเตาไฟ. บทว่า **อลฺลสา** ความว่า เป็นผู้นั่งแช่
ในที่ตนนั่ง ยืนแช่ ในที่ที่ตนยืน. บทว่า **ผรุสา** แปลว่ากระด้าง
บทว่า **ทฺรุตฺตวาทีนํ** ความว่า ผู้มีปกติกล่าววาจาเป็นทุพภาษิต
วาจาชั่วหยาบ คือ กล่าวคำหยาบและกระด้างนั่นเอง. ในคำว่า
อญฺจายกนํ อภิภฺยุย วตฺตติ นี้ มีวินิจฉัยต่อไปนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า
ตรัสถึงสามิ ผู้สมบุรณ์ด้วยความเพียรเป็นเครื่องลุกขึ้น ด้วยศัพท์
อันเป็นพหูวนะว่า **อญฺจายกนํ** ดังนี้. กรรยา ประพฤติคดขี่สามิผู้
สมบุรณ์ด้วยความหมั่นเพียรนั้น แล้วกระทำสามินั้นให้อยู่ในภายใต้
อำนาจตน. บทว่า **ปโมทติ** ความว่า ย่อมเป็นผู้ชื่นชมปราโมทย์.

บทว่า โกละยุยกา ความว่า เพียบพร้อมด้วยสกุล. บทว่า ปติพพตา
ได้แก่ ปติเทวตา เป็นผู้มีสามีดังเทวตา. บทว่า วรทณฺฑตฺตชิตา
ความว่า ภรรยา ผู้อันสามีถือก่อนไม่. ด้วยการฆ่า กล่าวว่
ข้าจะฆ่าเจ้าเองดังนี้. บทว่า ทาสีสมํ ความว่า นางสุชาดากราบทูล
ว่า ขอพระผู้มีพระภาคเจ้า โปรดทรงจำข้าพระองค์ว่า เป็นทาสี
ผู้บริบูรณ์ด้วยวัตรปฏิบัติสามีดังนี้ แล้วตั้งอยู่ในสภาวะทั้ง ๓.

จบ อรรถกถาภริยาสูตรที่ ๑๐

๑๑. โกธนาสูตร

[๖๑] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๗ ประการนี้ เป็นความมุ่งหมายของคนผู้เป็นข้าศึกกัน เป็นความต้องการของคนผู้เป็นข้าศึกกัน ย่อมมาถึงหญิงหรือชายผู้มีความโกรธ ธรรม ๗ ประการเป็นไฉน ก่อนภิกษุทั้งหลาย คนผู้เป็นข้าศึกกันในโลกนี้ย่อมปรารณาต่อคนผู้เป็นข้าศึกกันอย่างนี้ว่า ขอให้บุคคลผู้นี้มีผิพรรณทรามเกิดหน่อ ขึ้นเพราะเหตุไร เพราะคนผู้เป็นข้าศึกกันย่อมไม่ยินดีให้คนที่ เป็นข้าศึกกันมีผิพรรณงาม ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย คนผู้โกรธ ถูกความโกรธ ครอบงำอำยี้แล้ว แม้จะอาบน้ำ ไล่ทา ตัดผม โกนหนวด นุ่งผ้าขาวสะอาดแล้วก็ตาม แต่ถูกความโกรธ ครอบงำแล้ว ย่อมเป็นผู้มีผิพรรณทราม ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นธรรมข้อที่ ๑ เป็นผู้ความมุ่งหมายของคนผู้เป็นข้าศึกกัน เป็นความต้องการของคนผู้เป็นข้าศึกกัน ย่อมมาถึงหญิงหรือชาย มีความโกรธ.

อีกประการหนึ่ง คนผู้เป็นข้าศึกกัน ย่อมปรารณาต่อคนที่ เป็นข้าศึกกันอย่างนี้ว่า ขอให้บุคคลผู้นี้พึงนอนเป็นทุกข์เกิดหน่อ ขึ้นเพราะเหตุไร เพราะคนผู้เป็นข้าศึกกัน ย่อมไม่ยินดีให้คนที่ เป็นข้าศึกกันอยู่สบาย ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย คนผู้โกรธ ถูกความโกรธครอบงำอำยี้แล้ว แม้จะนอนบนบัลลังก์อันลาดด้วยผ้า ขนสัตว์ ลาดด้วยผ้าขาวเนื้ออ่อน ลาดด้วยเครื่องลาดแล้วอย่างดีทำด้วย หนังชะมด มีผ้าคาดเพดาน มีหมอนหนุนศีรษะหนุนเท้าแดงทั้งสอง

ข้างก็ตาม แต่ถูกความโกรธครอบงำแล้ว ย่อมนอนเป็นทุกข์
คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นธรรมข้อที่ ๒ เป็นความมุ่งหมายของ
คนเป็นข้าศึกกัน เป็นความต้องการของคนผู้เป็นข้าศึกกัน ย่อม
มาถึงหญิงหรือชายผู้มีความโกรธ.

อีกประการหนึ่ง คนเป็นข้าศึกกัน ย่อมปรารณาต่อคนผู้เป็น
ข้าศึกกันอย่างนี้ว่า ขอให้บุคคลผู้นี้อย่ามีความเจริญเลย ข้อนั้น
เพราะเหตุไร เพราะคนผู้เป็นข้าศึกกันย่อมไม่ยินดีให้คนที่
เป็นข้าศึกกันมีความเจริญ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย คนผู้โกรธ ถูกความ
โกรธครอบงำย่ำยีแล้ว แม้จะถือเอาสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ก็สำคัญว่า
เราถือเอาสิ่งที่เป็นประโยชน์ แม้ถือเอาสิ่งที่เป็นประโยชน์ ก็
สำคัญว่าเราถือเอาสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์ ธรรมเหล่านี้อันคนผู้โกรธ
ถูกความโกรธครอบงำถือเอาแล้ว เป็นข้าศึกแก่กันและกัน ย่อม
เป็นไปเพื่อความฉิบหายมิใช่ประโยชน์เกื้อกูล เพื่อทุกข์ตลอดกาลนาน
คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นธรรมข้อที่ ๓ เป็นความมุ่งหมายของตน
ผู้เป็นข้าศึกกัน เป็นความต้องการของคนผู้เป็นข้าศึกกัน ย่อม
มาถึงหญิงหรือชายผู้มีความโกรธ.

อีกประการหนึ่ง คนผู้เป็นข้าศึกกัน ย่อมปรารณาต่อคนผู้
เป็นข้าศึกกันอย่างนี้ว่า ขอให้บุคคลผู้นี้อย่ามีโภคะเลย ข้อนั้น
เพราะเหตุไร เพราะคนที่ เป็นข้าศึกกันย่อมไม่ยินดีให้คนที่
เป็นข้าศึกกันมีโภคะ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย คนผู้โกรธถูกความโกรธ
ครอบงำย่ำยีแล้ว แม้จะมีโภคะที่ตนหาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียร
สั่งสมได้ด้วยกำลังแขน อาบเหงื่อต่างน้ำ เป็นของชอบธรรม

ได้มาโดยธรรม พระราชาทั้งหลายย่อมริบโกละของคนจีโกธ
เข้าพระคลังหลวง คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นธรรมข้อที่ ๔ เป็น
ความมุ่งหมายของคนผู้เป็นข้าศึกกัน เป็นความต้องการของตน
เป็นข้าศึกกัน ย่อมมาถึงหญิงหรือชายผู้มีความโกรธ.

อีกประการหนึ่ง คนผู้เป็นข้าศึกกัน ย่อมปรารณาต่อคน
ผู้เป็นข้าศึกกันอย่างนี้ว่า ขอให้บุคคลผู้นี้อย่ามียศเลย ข้อนั้นเพราะ
เหตุไร เพราะคนผู้เป็นข้าศึกกันย่อมไม่ยินดีให้คนที่ เป็นข้าศึกกัน
มียศ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย คนผู้โกรธ ถูกความโกรธครองงำอำยิแล้ว
แม้จะได้ยศมาเพราะความไม่ประมาท ก็เสื่อมจากยศนั้นได้ คู่ก่อน
ภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นธรรมข้อที่ ๕ เป็นความมุ่งหมายของคนผู้
เป็นข้าศึกกัน เป็นความต้องการของคนผู้เป็นข้าศึกกัน ย่อมมาถึง
หญิงหรือชายผู้มีความโกรธ.

อีกประการหนึ่ง คนผู้เป็นข้าศึกกัน ย่อมปรารณาต่อคน
ผู้เป็นข้าศึกกันอย่างนี้ว่า ขอให้บุคคลผู้นี้อย่ามีมิตรเลย ข้อนั้นเพราะ
เหตุไร เพราะคนที่ เป็นข้าศึกกันย่อมไม่ยินดีให้คนที่ เป็นข้าศึกกัน
มีมิตร คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย คนผู้โกรธ ถูกความโกรธครอบงำอำยิ
แล้ว แม้เขาจะมีมิตรอำมาตย์ ญาติสายโลหิต มิตรอำมาตย์ญาติสาย-
โลหิตเหล่านั้น ก็เว้นเขาเสียห่างไกล คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย นี่เป็น
ธรรมข้อที่ ๖ เป็นความมุ่งหมายของคนผู้เป็นข้าศึกกัน เป็นความ
ต้องการของคนผู้เป็นข้าศึกกัน ย่อมมาถึงหญิงหรือชายผู้มีความโกรธ.

อีกประการหนึ่ง คนผู้เป็นข้าศึกกัน ย่อมปรารณาต่อคน
ผู้เป็นข้าศึกกันอย่างนี้ว่า ขอให้บุคคลนี้ เมื่อตายไป พึงเข้าถึงอบาย

ทุกติ วินิบาต นรก ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะคนที่เป็นข้าศึกกัน
ย่อมไม่ยินดีให้คนที่ เป็นข้าศึกกัน ไปสู่คติ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย
คนผู้โกรธ ถูกความโกรธครอบงำย่ำยีแล้ว ย่อมประพฤติดุจริต
ด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจ ครั้นตายไป ย่อมเข้าถึงอบาย ทุกติ
วินิบาต นรก คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นธรรมข้อที่ ๗ เป็นความ
มุ่งหมายของคนผู้เป็นข้าศึกกัน เป็นความต้องการของคนผู้เป็นข้าศึก
กัน ย่อมมาถึงหญิงหรือชายผู้มีความโกรธ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย
ธรรม ๗ ประการนี้แล เป็นความมุ่งหมายของคนผู้เป็นข้าศึกกัน
เป็นความต้องการของคนผู้เป็นข้าศึกกัน ย่อมมาถึงหญิงหรือชาย
ผู้มีความโกรธ.

คนโกรธมีผิวพรรณทราม ย่อมนอนเป็น

ทุกข์ ถือเอาสิ่งที่เป็นประโยชน์แล้ว กลับปฏิบัติ
สิ่งอันไม่เป็นประโยชน์ ทำปาณาติบาตด้วยกาย
และวาจา ย่อมถึงความเสื่อมทรัพย์ ผู้มัวเมา
เพราะความโกรธ ย่อมถึงความไม่มียศ ญาติมิตร
และสหาย ย่อมเว้นคนโกรธเสียห่างไกล คนผู้
โกรธย่อมไม่รู้จักความเจริญ ทำจิตให้กำเริบ ภัย
ที่เกิดมาจากภายในนั้น คนผู้โกรธย่อมไม่รู้ลึก
คนโกรธย่อมไม่รู้orroด ไม่เห็นธรรม ความโกรธ
ย่อมครอบงำรชนในขณะใด ความมืดตื้อย่อมมี
ไม่ขณะนั้น คนผู้โกรธย่อมก่อกรรมที่ทำได้ยาก
เหมือนทำได้ง่าย ภายหลังเมื่อหายโกรธแล้ว เขา

ย่อมเดือดร้อนเหมือนถูกไฟไหม้ คนผู้โกรธย่อม
แสดงความแกล้งยากก่อน เหมือนไฟแสดงควัน
ก่อน ในกาลใด ความโกรธเกิดขึ้น คนย่อมโกรธ
ในกาลนั้น คนนั้นไม่มีhiri ไม่มีโอตตปปะ และไม่
มีความเคารพ คนที่ถูกความโกรธครอบงำย่อม
ไม่มีความสว่างแม้แต่น้อยเลย กรรมใดยังห่าง
ไกลจากกรรม อันให้เกิดความเดือดร้อน เราจัก
บอกกรรมเหล่านั้น เธอทั้งหลายจงฟังกรรมนั้น
ไปตามลำดับ คนโกรธฆ่าบิดาก็ได้ ฆ่ามารดาของ
ตนก็ได้ ฆ่าพระชีนาสพาก็ได้ ฆ่าปุณฺณก็ได้อีก
ที่มารดาเลี้ยงไว้จนได้ล้มตายโลกนี้ ลูกเช่นนั้น
กิเลสหายบช้า โกรธขึ้นมาย่อมฆ่าแม้มารดานั้นผู้
ให้ชีวิตความเป็นอยู่ได้ จจริงอยู่ สัตว์เหล่านั้นมี
ตนเป็นเครื่องเปรียบเทียบ เพราะคนเป็นที่รัก
อย่างยิ่ง คนโกรธหมกมุ่นในรูปต่าง ๆ ย่อมฆ่า
ตัวเองได้เพราะเหตุต่าง ๆ ย่อมฆ่าตัวเองด้วยดาบ
บ้าง กิณยาพิชบ้าง เอาเชือกผูกคอตายบ้าง โดค
เขาตายบ้าง คนเหล่านั้นเมื่อกระทำความอันมีแต่
ความเสื่อมและทำลายตนก็ไม่รู้สึกความเสื่อม
เกิดแต่โกรธ ตามที่กล่าวมานี้ เป็นปวงของมัจจุ-
ราช มีถ้าเป็นที่อยู่อาศัย บุคคลผู้มักโกรธ มีการ
ฝึกตน คือปัญญา ความเพียรและสัมมาทิฐิ พึง

ตัดความโกรธนั้นขาดได้ บัณฑิตพึงตัดอกุศลธรรม

แต่ละอย่างเสียให้ขาด พึงศึกษาในธรรมเหมือน

อย่างนั้น เธอทั้งหลายปรารถนาอยู่ว่า ขอความ

เป็นผู้ปราศจากความโกรธ ไม่มีความคับแค้นใจ

ปราศจากความโลภ ไม่มีความริษยา ฝึกฝนตน

แล้ว ละความโกรธได้ เป็นผู้ไม่มีอาสวะ จัก

ปรินิพพาน.

จบ โกธนาสูตรที่ ๑๑

อรรถกถาโกธนาสูตรที่ ๑๑

โกธนาสูตรที่ ๑๑ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า สปัตตกนฺตา ได้แก่ เป็นที่พอใจ คือเป็นที่รัก ของผู้
เป็นข้าศึก ผู้มีเวรต่อกัน คือเป็นผู้ตั้งอยู่ในภาวะที่ข้าศึกเหล่านั้น
ปรารถนาแล้ว. บทว่า สปัตตการณา ได้แก่ เป็นเหตุแห่งประโยชน์
อำนาจความโกรธ. บทว่า ปจฺรุตถาย ได้แก่ เพื่อประโยชน์เป็น
อันมาก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลมาก. บทว่า อนตฺถํ ปี ได้แก่ แม้ซึ่ง
ความไม่เจริญ. บทว่า อตฺถํ เม คหิโต ความว่า เราชี้เอาแต่
ความเจริญ.

บทว่า **อโธ อตุลฺล** **กเหตุว** ความว่า อนึ่ง ครั้นถือเอาความ
เจริญได้แล้ว. บทว่า **อนตุลฺล ปฏิปชฺชติ** ความว่า ย่อมกำหนดว่า
เราถือเอาสิ่งที่ไม่เป็นประโยชน์แล้ว. บทว่า **อธ กตุวาน** ความว่า
กระทำการคือปาณาติบาตแล้ว. บทว่า **โกธสมุมทสมุมตุโต**
ความว่า ผู้มาแล้วด้วยความเมาคือความโกรธ. อธิบายว่า ผู้มี
ความเมาอันตนยึดถือจับต้องแล้ว. บทว่า **อายสญฺญ** ได้แก่ ซึ่งความ
ไม่มียศ อธิบายว่า เป็นผู้หายศมิได้ ก็เป็นผู้ไรยศ บทว่า **อนฺตรโต**
ชาติ ได้แก่ เกิดขึ้นแล้วในภายใน. บทว่า **อตุลฺล น ชานาติ** ความว่า
ไม่รู้จักประโยชน์คือความเจริญ. บทว่า **ธมฺมํ น ปสฺสติ** ความว่า
ย่อมไม่เห็นธรรม คือสมณะและวิปัสสนา. บทว่า **อนฺธมฺ** ความว่า
ความมืดอันกระทำความบอด. หรือความมืดคือ. บทว่า **สทเต** ได้แก่
ย่อมครอบงำ. บทว่า **ทุมฺมญฺญ** ความว่า ซึ่งความเกื้อยาก คือ
ซึ่งความเป็นผู้ไม่มีอำนาจ คือ ความเป็นผู้มีหน้าถอดสี. สองบทว่า
ยโต ปตายติ ความว่า บังเกิดเมื่อใด. บาทพระคาถาว่า **น วาโจ**
โหติ การโว ความว่า แม้ถ้อยคำก็ไม่น่าเป็นที่เคารพ. บาทพระคาถา
ว่า **น ทิป โหติ กิณฺณ** ความว่า จินตชื่อว่า ที่พึงไร ๆ ย่อมไม่มี.
บทว่า **ตปนิยานิ** ได้แก่กรรมอันทำความเดือดร้อนให้เกิด. บทว่า
ธมฺเมหิ ได้แก่ ด้วยธรรมคือสมณะและวิปัสสนา. บทว่า **อารกา**
แปลว่า ในที่ไกล. บทว่า **พฺรหฺมณฺ** ได้แก่ซึ่งพราหมณ์ คือพระจิณาสพ.

บทว่า **ยาย มาตุ ภโต** ความว่า ผู้อันมารดาใดเลี้ยง คือ บำรุง
เลี้ยงแล้ว. บทว่า **ปาณทฺธิ สนฺติ** ได้แก่ ผู้ให้ชีวิตอยู่. บทว่า **หนฺติ**
กฺุโข ปฺลุตฺตาน ความว่า บุคคลผู้โกรธแล้วย่อมฆ่าตัวเอง ด้วย

เหตุผลต่าง ๆ เป็นอันมาก. บทว่า นานารูปสุ มุจฺฉโต ความว่า
เป็นผู้หมกมุ่นแล้วในอารมณ์ต่าง ๆ. บทว่า รหฺขยา พหุณ มียฺยนติ
ความว่า ใช้เชือกผูกคอตาย. บทว่า ปพฺพุตามปี กนฺทุเร ความว่า
กระโดดชอกฏเขาดายก็มี. บทว่า ภูตฺทหฺจฺจานิ ความว่า กำจัด
ความเจริญเสียแล้ว. ศัพท์ว่า อิตายํ ตตฺตบฺทเป็น อิติ อยู่ . บทว่า
ตํ ทเมน สมฺมุจฺฉินฺทุ ความว่า พึงตัดความโกรธได้ด้วยทมะความฝึก
ตน. ถามว่า ด้วยทมะ ข้อไหน?. ตอบว่า ด้วย ทมะ คือ ปัญญา
วิริยะ และทวิญฺญิ. บทว่า ปญฺญาวิริเยณ ทวิญฺญิยา ความว่า ด้วยปัญญา
อันปยุตด้วยวิปัสสนา และด้วยสัมมาทวิญฺญิในมรรคนั้นแหละ. บทว่า
ตเถว ธมฺเม ลิกฺขเขต ความว่า บุคคลพึงตัดอกุศลเสียได้ โดยประการ
ใด พึงศึกษาแม้ในธรรมคือสมณะและวิปัสสนา โดยประการนั้น
นั่นแล. บทว่า มาโน ทุมฺมมฺกุญฺญํ อหุ ความว่า บรรณนาประโยชน์
นี้ว่า ขอความเป็นผู้เกื้อยาก อย่าได้มีแล้วแก่เราทั้งหลาย. ความว่า
อนายาสา ได้แก่ ไม่มีความคับแค้น. บทว่า อนุสฺสุทฺถกา ความว่า
ไม่ถึงความขวนขวายในที่ไหน ๆ คำที่เหลือในบททั้งปวง ง่าย
ทั้งนั้นแล.

จบ อรรถกถาโกธนาสูตรที่ ๑๑

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. อภัยกตสูตร ๒. ปริสคติสูตร ๓. ติสสสูตร ๔. สหสูตร
๕. รักขิตสูตร ๖. กิมมิลสูตร ๗. สัตตธรรมสูตร ๘. โมกคัลลภาวะสูตร
๙. ปุณฺณวิปากสูตร ๑๐. ภริยาสูตร ๑๑. โกธนาสูตร

จบ อภัยกตวรรคที่ ๑

มหาวรรคที่ ๗

๑. หิริสูตร

[๖๒] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อไม่มีหิริและโอตตปปะ
อินทรีย์สังวรของบุคคลผู้มีหิริและโอตตปปะวิบัติ ย่อมมีนิสัยถูก
ก่อกำจัด เมื่อไม่มีอินทรีย์สังวร ศีลของบุคคลผู้มีอินทรีย์สังวรวิบัติ
ย่อมมีอุปนิสัยถูกก่อกำจัด เมื่อไม่มีศีล สัมมาสมาธิของบุคคลผู้มี
ศีลวิบัติ ย่อมมีอุปนิสัยถูกก่อกำจัด เมื่อไม่มีสัมมาสมาธิ ขตาภุตญาณ-
ทัสสนะของบุคคลผู้มีสัมมาสมาธิวิบัติ ย่อมมีอุปนิสัยถูกก่อกำจัด
เมื่อไม่มีขตาภุตญาณทัสสนะ นิพพิทาและวิราคะ ของบุคคลผู้มี
ขตาภุตญาณทัสสนะวิบัติ ย่อมมีอุปนิสัยถูกก่อกำจัด เมื่อไม่มีนิพพิทา
และวิราคะ วิมุตติญาณทัสสนะของบุคคลผู้มีนิพพิทาและวิราคะวิบัติ
ย่อมมีอุปนิสัยถูกก่อกำจัด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนต้นไม้
มีกิ่งและใบวิบัติ กะเทาะก็ดี เปลือกก็ดี กระพี้ก็ดี แก่นก็ดีของ
ต้นไม้ นั้นย่อมไม่ถึงความบริบูรณ์ ฉะนั้น ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อ
มีหิริและโอตตปปะ อินทรีย์สังวรของบุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยหิริ
และโอตตปปะ ย่อมสมบูรณ์ด้วยอุปนิสัย เมื่อมีอินทรีย์สังวร ศีล
ของบุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยอินทรีย์สังวร ย่อมสมบูรณ์ด้วยอุปนิสัย
เมื่อมีศีล สัมมาสมาธิของบุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยศีลย่อมสมบูรณ์
ด้วยอุปนิสัย เมื่อมีสัมมาสมาธิ ขตาภุตญาณทัสสนะของบุคคล
สมบูรณ์ด้วยสัมมาสมาธิย่อมสมบูรณ์ด้วยอุปนิสัย เมื่อมีขตา-

ภูตญาณทัสสนะ นิพพิทาและวิราคะของบุคคลผู้สมบูรณ์ด้วย
ยถาภูตญาณทัสสนะ ย่อมสมบูรณ์ด้วยอุปนิสัย เมื่อมีนิพพิทา
และวิราคะ วิมุตติญาณทัสสนะของบุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยนิพพิทา
และวิราคะ ย่อมสมบูรณ์ด้วยอุปนิสัย คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เปรียบ
เหมือนต้นไม้สมบูรณ์ด้วยกิ่งและใบ กะเทาะก็ดี เปลือกก็ดี กระพี้
ก็ดี แก่นก็ดี ของต้นไม้ นั้น ย่อมถึงความสมบูรณ์ ฉะนั้น.

จบ หิริสูตรที่ ๑

อรรถกถาหิริสูตรที่ ๑

หิริสูตรที่ ๑ มีวินิจัยดังต่อไปนี้.

บทว่า หตฺถุปนิโส ได้แก่ มีเหตุถูกกำจัดแล้ว มีปัจจัยถูกตัดแล้ว.
บทว่า ยถาภูตญาณทสฺสนํ ได้แก่ วิปัสสนาอย่างอ่อน. บทว่า
นิพฺพิทาวีรํโค ได้แก่ วิปัสสนามีกำลัง และมรรค. บทว่า วิมุตติ-
ญาณทสฺสนํ ได้แก่ อรหัตตวิมุตติ และปัจจเวกขณญาณ

จบ อรรถกถาหิริสูตรที่ ๑

๒. สุริยสูตร

[๖๓] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ อัมพปาลีวัน ใกล้พระนครเวสาลี ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเหล่านั้นทูลรับ พระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สังขารทั้งหลายไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน ไม่น่าชื่นชม นี่เป็นกำหนด ควรเบื่อหน่าย ควรคลายกำหนัด ควรหลุดพ้น ในสังขารทั้งปวง ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ขุนเขาสีเนรุ โดยยาว ๘๔,๐๐๐ โยชน์ โดยกว้าง ๘๔,๐๐๐ โยชน์ หยั่งลงในมหาสมุทร ๘๔,๐๐๐ โยชน์ สูงจากมหาสมุทรขึ้นไป ๘๔,๐๐๐ โยชน์ มีกาลบางคราว ที่ฝนไม่ตกหลายปี หลายร้อยปี หลายพันปี หลายแสนปี เมื่อฝนไม่ตก พืชคาม ภูตคามและดินชาติที่ใช้เข้ายา ป่าไม้ใหญ่ ย่อมเฉาเหี่ยวแห้ง เป็นอยู่ไม่ได้ ฉนฺได สังขารก็ฉนนั่น เป็นสภาพไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน ไม่น่าชื่นชม นี่เป็นกำหนด ควรเบื่อหน่าย ควรคลายกำหนัด ควรหลุดพ้น ในสังขารทั้งปวง.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ในกาลบางครั้งบางคราว โดยล่วงไปแห่งกาลนาน พระอาทิตย์ดวงที่ ๒ ปรากฏ เพราะพระอาทิตย์ดวงที่ ๒ ปรากฏ แม่น้ำลำคลองทั้งหมด ย่อมงวดแห้ง ไม่มีน้ำ ฉนฺได สังขารก็ฉนนั่น เป็นสภาพไม่เที่ยง... ควรหลุดพ้น.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ในกาลบางครั้งบางคราว โดยล่วงไปแห่งกาลนาน พระอาทิตย์ดวงที่ ๓ ปรากฏ เพราะอาทิตย์ดวง

ที่ ๓ ปรากฏ แม่น้ำสายใหญ่ๆ คือ แม่น้ำคงคา ยมนา อจิรวดี
สรภู มหิ ทั้งหมดย่อมงวดแห้ง ไม่มีน้ำ ฉนโค คุณ่อนภิกษุทั้งหลาย
สังขารทั้งหลายก็ฉนนั่น เป็นสภาพไม่เที่ยง... ควรหลุดพ้น.

คุณ่อนภิกษุทั้งหลาย ในกาลบางครั้งบางคราว โดยล่วงไป
แห่งกาลนาน พระอาทิตย์ดวงที่ ๔ ปรากฏ เพราะอาทิตย์ดวงที่ ๔
ปรากฏ แม่น้ำสายใหญ่ๆ ที่ไหลมารวมกันเป็นแม่น้ำใหญ่ คือ
แม่น้ำคงคา ยมนา อจิรวดี สรภู มหิ ทั้งหมดย่อมงวดแห้ง ไม่มีน้ำ
ฉนโค คุณ่อนภิกษุทั้งหลาย สังขารทั้งหลายก็ฉนนั่น เป็นสภาพ
ไม่เที่ยง... ควรหลุดพ้น.

คุณ่อนภิกษุทั้งหลาย ในกาลบางครั้งบางคราว โดยล่วงไป
แห่งกาลนาน พระอาทิตย์ดวงที่ ๕ ปรากฏ เพราะอาทิตย์ดวงที่ ๕
ปรากฏ น้ำในมหาสมุทรลึก ๑๐๐ โยชน์ก็ดี ๒๐๐ โยชน์ก็ดี ๓๐๐
โยชน์ก็ดี ๔๐๐ โยชน์ก็ดี ๕๐๐ โยชน์ก็ดี ๖๐๐ โยชน์ก็ดี ๗๐๐
โยชน์ก็ดี ย่อมงวดลงเหลืออยู่เพียง ๗ ชั่วดินตาลก็มี ชั่วดินตาล
ก็มี ๕ ชั่วดินตาลก็มี ๔ ชั่วดินตาลก็มี ๓ ชั่วดินตาลก็มี ๒ ชั่ว
เพียงแหว เพียงเช่า เพียงแต่ข้อเท้า เพียงในรอยเท้าโค คุณ่อนภิกษุ
ทั้งหลาย น้ำในมหาสมุทรยังเหลืออยู่เพียงในรอยเท้าโคในที่นั้นๆ
เปรียบเหมือนในฤดูแล้ง เมื่อฝนเมล็ดใหญ่ๆ ตกลงมา น้ำเหลืออยู่
ในรอยเท้าโคในที่นั้นๆ ฉะนั้น เพราะพระอาทิตย์ดวงที่ ๕ ปรากฏ
เปรียบเหมือนในฤดูแล้ง เมื่อฝนเมล็ดใหญ่ๆ ตกลงมา น้ำเหลืออยู่
ในรอยเท้าโคในที่นั้นๆ ฉะนั้น เพราะพระอาทิตย์ดวงที่ ๕ ปรากฏ

น้ำในมหาสมุทรแม้เพียงช้อนนี้ก็ไม่มี ฉันทใด คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย
สังขารทั้งหลายก็ฉันทนั้น เป็นสภาพไม่เที่ยง... ควรหลุดพ้น.

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ในกาลบางครั้งบางคราว โดยล่วงไป
แห่งกาลนาน พระอาทิตย์ดวงที่ ปรากฏ เพราะอาทิตย์ดวงที่ ๖
ปรากฏ แผ่นดินใหญ่นี้และขุนเขาสิเนรุ ย่อมมีกลุ่มควันพลุ่งขึ้น
เปรียบเหมือนนายช่างหม้อเผาหม้อที่ปั้นดีแล้ว ย่อมมีกลุ่มควันพลุ่ง
ขึ้น ฉะนั้น คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย สังขารทั้งหลายก็ฉันทนั้น เป็นสภาพ
ไม่เที่ยง... ควรหลุดพ้น.

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ในกาลบางครั้งบางคราว โดยล่วงไป
แห่งกาลนาน พระอาทิตย์ดวงที่ ๗ ปรากฏ เพราะอาทิตย์ดวงที่ ๗
ปรากฏ แผ่นดินใหญ่นี้และขุนเขาสิเนรุ ไฟจะติดทั่วลูกโชติช่วง
มีแสงเพลิงเป็นอันเดียวกัน เมื่อแผ่นดินใหญ่และขุนเขาสิเนรุไฟเผา
ลูกโชน ลมหอบเอาเปลวไฟฟุ้งไปจนถึงพรหมโลก เมื่อขุนเขาสิเนรุ
ไฟเผาลูกโชนกำลังทะลาย ถูกกองเพลิงใหญ่เผาทั่วหมดแล้ว
ยอดเขาแม้ขนาด ๑๐๐ โยชน์ ๒๐๐ โยชน์ ๓๐๐ โยชน์ ๔๐๐ โยชน์
๕๐๐ โยชน์ ย่อมพังทะลาย เมื่อแผ่นดินใหญ่และขุนเขาสิเนรุถูก
ไฟเผาผลาญอยู่ ย่อมไม่ปรากฏจีเฝ้าและเขม่า เปรียบเหมือนเมื่อ
เนยใสหรือน้ำมันถูกไฟเผาผลาญอยู่ ย่อมไม่ปรากฏจีเฝ้าและเขม่า
ฉะนั้น คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย สังขารทั้งหลายก็ฉันทนั้น เป็นสภาพไม่เที่ยง
ไม่ยั่งยืน ไม่น่าชื่นชม ควรจะเบื่อหน่าย ควรคลายกำหนัด ควร
หลุดพ้น ในสังขารทั้งปวง คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ในข้อนี้ ใครจะรู้

ใครจะเชื่อว่า แผ่นดินนี้และขุนเขาที่เรารู้จักถูกไฟไหม้พินาศไม่เหลืออยู่ นอกจากอริยสาวกผู้มีบารมีเห็นแล้ว (โศดาบัน).

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรื่องเคยมีมาแล้ว ศาสดาชื่อสุเนตตะ เป็นเจ้าลัทธิ ปราศจากความกำหนัดในกาม ก็ศาสดาชื่อสุเนตตะนั้น มีสาวกอยู่หลายร้อย เธอแสดงธรรมแก่สาวกทั้งหลาย เพื่อความเป็นสหายแห่งเทวดาชั้นพรหมโลก และเมื่อสุเนตตะศาสดาแสดงธรรมเพื่อความเป็นสหายแห่งเทวดาชั้นพรหมโลก สาวกเหล่าใดรู้ทั่วถึงคำสอนได้หมดทุกอย่าง สาวกเหล่านั้น เมื่อตายไป ก็เข้าถึงสุคติพรหมโลก ส่วนสาวกเหล่าใดยังไม่รู้ทั่วถึงคำสอนได้หมดทุกอย่าง สาวกเหล่านั้น เมื่อตายไป บางพวกเข้าถึงความเป็นสหายแห่งเทวดาชั้นปรินิมิตตสวรรค์ บางพวกเข้าถึงความเป็นสหายแห่งเทวดาชั้นคูลิต บางพวกเข้าถึงความเป็นสหายแห่งเทวดาชั้นยามา บางพวกเข้าถึงความเป็นสหายแห่งเทวดาชั้นดาวดึงส์ บางพวกเข้าถึงความเป็นสหายแห่งเทวดาชั้นจาตุมหาราช บางพวกเข้าถึงความเป็นสหายแห่งกษัตริย์มหาศาล บางพวกเข้าถึงความเป็นสหายแห่งพราหมณ์มหาศาล บางพวกเข้าถึงความเป็นสหายแห่งกฤหบดีมหาศาล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ครั้นนั้นแล สุเนตตะศาสดามีความคิดเห็นว่า การที่เราจะพึงเป็นผู้มีสติเสมอกับสาวกทั้งหลายใน

สัมปรายภพไม่สมควรเลย ฉะนั้น เราควรจะเจริญเมตตาให้ยิ่งขึ้น
ไปอีก ครั้นนั้นแล สุเนตตศาสดาจึงได้เจริญเมตตาจิตตลอด ๗ ปี
แล้วไม่มาสู่โลกนี้ตลอด ๗ สังวัฏฏวิวัฏฏกัป เมื่อโลกวิบัติ
เข้าถึงพรหมโลกชั้นอาภัสสระ เมื่อโลกเจริญ เข้าถึงวิมานพรหม
เป็นใหญ่ ไม่มีใครยิ่งกว่า รู้เห็นเหตุการณ์โดยถ่องแท้ เป็นผู้มี
อำนาจมาก เกิดเป็ท้าวสักจอมเทวดา ๓๖ ครั้ง เป็นพระเจ้า-
จักรพรรดิผู้ตั้งอยู่ในธรรม เป็นพระธรรมราชา มีสมุทรทั้ง ๔
เป็นขอบเขต ผู้ได้ชัยชนะสงคราม สถาปนาประชาชนไว้เป็นปึกแผ่น
มั่นคง พรั่งพร้อมด้วยรัตนะ ๗ ประการ หลายร้อยครั้ง พระราช-
โอรสของพระเจ้าจักรพรรดิ ล้วนแต่่องอาจ กล้าหาญ ชาญชัย
ย่ำยีศัตรูได้ พระเจ้าจักรพรรดินั้นทรงปกครองปฐพีมณฑล อันมี
มหาสมุทรเป็นขอบเขต ไม่ต้องใช้อำญา ไม่ต้องใช้ศาสตรา ใช้
ธรรมปกครอง คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย สุเนตตศาสดานั้นแล มีอายุ
ยืนนานดำรงมั่นอยู่อย่างนี้ แต่ก็ไม่พ้นจากชาติ ชรา พยาธิ มรณะ
โสกะ ปรีเทวะ ทุกข์ โทมนัสและอุปายาส เรากล่าวว่า ไม่พ้นจาก
ทุกข์ได้ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะยังไม่ตรัสรู้ ไม่ได้แทงตลอด
ธรรม ๔ ประการ ๔ ประการเป็นไฉน คือ อริยศีล ๑ อริยสมาธิ ๑
อริยปัญญา ๑ อริยวิมุตติ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อริยศีล อริยสมาธิ
อริยปัญญา อริยวิมุตติ เราตรัสรู้แล้ว แทงตลอดแล้ว เราถอนตัณหา
ในภพได้แล้ว ตัณหาอันเป็นเครื่องนำไปสู่ภพสิ้นแล้ว บัดนี้ภพใหม่
ไม่มี.

พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้สฤคตศศศศศ ครันตรัสไวยากรณ-
ภษณนั้จบลงแล้ว จึ้ได้ตรัสคาคาประพันธ์ต่อไปอีกว่า

ธรรมเหล่านั้ คื้ สึล สมณั ปญญาและ
วิมุตติอันยั้ พระโคตมผู้ทรงพระยศตรัสรู้แล้ว
พระพุททเจ้าผู้เป็นศศศศศ ผู้มีพระจักขุ ทรงรู้ยั้
ด้วยประการดั่งนั้แล้ว ตรัสบอกธรรม ๔ ประการ
แก่ภิกษุทั้งหลาย ทรงกระทำที่สุตทุกขั้แล้ว
ปรินิพพาน.

จบ สุริยสูตรที่ ๒

อรรคถถาสุริยสูตรที่ ๒

สุริยสูตรที่ ๒ มีวินิจฉัยดั่งต่อไปนี้.

พึ้ทรงรบทปุเรจาริกถถา ถ้อยค้ำที่กล่าวนำหน้า แห่งพระสูตร
นั้ ก่อนอื่น เริ่มตันดั่งต่อไปนี้ว่า เพราะเหตุที่สัตตสุริยเทศนา
พระอาทิตยั ๓ ดวง เป็นไปด้วยอำนาจแสดงว่าโลกพิณาศด้วย
ไฟกัลป์ ฉะนั้ จึ้ทรงแสดงว่า สั้วัฏฏกั้ปปีมี ๓, สั้วัฏฏสิมามี ๓,
สั้วัฏฏมุลมี ๓, โกลหลมี ๓. ปุเรจาริกถถานั้ ได้กล่าวไว้พิศดาร
แล้ว ในปุพเพนิวาสานุสสติณั้เทศ ในคัมภีร์วิสุททธิมรรค. บทว่า
เอตทโวจ ความว่า เพื่อจะทรงแสดงควมวิบัติของสังขารทั้งหลาย

ทั้งที่มีใจครอง และไม่มีใจครอง ตามอริยาศของภิกษุ ๕๐๐ รูป
ผู้เจริญอนิจจกรรมฐาน พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสสัตตสุริโยปมสูตร
มีคำเป็นคัมภีร์ว่า อนิจจา ภิกขเว สงฺขารา ด้วยประการฉะนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อนิจจา ความว่า สังขารทั้งหลาย
ชื่อว่า อนิจจา ไม่เที่ยง เพราะอรรถว่ามีแล้ว กลับไม่มี. บทว่า
สงฺขารา ได้แก่ สังขารธรรม ทั้งที่มีใจครองและไม่มีใจครอง
บทว่า อธฺวา ความว่า ชื่อว่า ไม่ยั่งยืน เพราะอรรถว่าไม่นาน.
บทว่า อนสุตาสิกา ความว่า เว้นจากความเบาใจ เพราะมีความ
เป็นของไม่ยั่งยืน. บทว่า อลเมว แปลว่า สมควรแล้ว. บทว่า
อชฺโณคาพุโห ได้แก่ จงลงไปใต้น้ำ. บทว่า อจฺจุคฺคโต ได้แก่
โผล่ขึ้นแล้วจากใต้น้ำ. บทว่า เทโว น วสุตฺติ ความว่า ชื่อว่า
เมฆฝนที่ทำน้ำให้ไหลเป็นอันแรก รวมกันเป็นเมฆฝนกลุ่มก้อนอัน
เดียวกันแล้ว ตกลงในแสนโกฏิจักรวาล. ในการนั้น พืชที่งอกออก
มาแล้ว ย่อมไม่กลับเข้าไปยังเรือนพืชอีก. ธรรมกถาที่คาดคะเน
ย่อมถือเป็นประมาณว่า นับตั้งแต่เวลาที่ฝนไม่ตกนั้น น้ำก็งวดลงไป
เหมือนน้ำในธัมมกรกณะนั้น. ฝนไม่ตกอีกแม้เพียงหยาดเดียว.
ก็เมื่อโลกกำลังพินาศ ตั้งตั้งแต่เวจิมหานรกไป ก็มีแต่ความว่าง
เปล่า. สัตว์ทั้งหลายครั้งขึ้นจากอเวจิมหานรคนั้นแล้ว ก็บังเกิด
ในมนุษย์โลก และในสัตว์ดิรัจฉาน. แม้สัตว์ที่บังเกิดในสัตว์
ดิรัจฉานกลับได้เมตตาในบุตรและพี่น้อง ทำกาละแล้ว บังเกิด
ในเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย. เทวดาทั้งหลายเที่ยวไปทางอากาศ
ร้องบอกกันว่า ที่นี่เป็นที่ที่ชั่วหาไม่ได้ ทั้งไม่ยั่งยืน พวกท่านจง

เจริญเมตตา เจริญกรุณา มุทิตา อุเบกขา กันเกิด ดังนี้. สัตว์
เหล่านั้น ครั้นเจริญเมตตาเป็นต้นแล้ว จุตจากที่นั่นแล้ว ย่อมบังเกิด
ในพรหมโลก.

ในบทว่า **พีชคาม** มีวินัยดังต่อไปนี้ **พีช ๕ ชนิด** ชื่อว่า
พีชคาม. **พีชสีเขียว** ที่มีรากและใบงอกชนิดใดชนิดหนึ่ง ชื่อว่า
ภูตคาม.

ในบทว่า **โอสถคณวนุปปตโย** มีวินัยดังต่อไปนี้. ต้นไม้
ที่เขาใช้ปรุงยารักษาโรค ชื่อว่า **โอสถ**. ต้นไม้ที่มีแก่นข้างนอก
เช่น ต้นตาล และต้นมะพร้าวเป็นต้น ชื่อว่า **คณะ** ต้นไม้ที่เจริญ
ที่สุดในป่า ชื่อว่า **วนุปปติ** ต้นไม้เจ้าป่า. แม่น้ำน้อยที่เหลื่อ เว้น
แม่น้ำใหญ่ ๕ สาย ชื่อว่า **กุนนที** แม่น้ำน้อย. สระเล็ก ๆ มีบึง
เป็นต้น ที่เหลื่อ เว้นสระใหญ่ ๗ สระ ชื่อว่า **กุสุพละ** บ่อน้ำ.

ในบทว่า **ทุตติโย สุริโย** เป็นต้น มีวินัยดังต่อไปนี้. ในคราว
ที่มีพระอาทิตย์ดวงที่ ๒ ดวงหนึ่งขึ้นไป ดวงหนึ่งตก. ในคราวที่มี
พระอาทิตย์ดวงที่ ๓ ดวงหนึ่งขึ้น ดวงหนึ่งตก. ดวงหนึ่งยังอยู่กลาง
(ท้องฟ้า). ในคราวที่มีพระอาทิตย์ดวงที่ ๔ ย่อมตั้งขึ้นเรียงกัน
เป็นลำดับ เหมือนภิกษุ ๔ รูป ผู้เที่ยวไปบิณฑบาตในหมู่บ้าน
๔ ครอบครัว ยืนอยู่ตามลำดับประตูบ้านฉะนั้น. แม้ที่พระอาทิตย์
ดวงที่ ๕ เป็นต้น ก็เช่นนี้เหมือนกัน.

บทว่า **ปลุขุขุติ** ได้แก่ ขาดตกลง. บทว่า **เนว จาริกา**
ปลุณายติ น มล ความว่า เมื่อที่มีประมาณเท่านั้นคือ แผ่นดินใหญ่
ในจักรวาล ขุนเขาสีเนรุ ภูเขาหิมพานต์ ภูเขาจักรวาล กามา

พจรสวรรค์ ๖ ชั้น และพรหมโลกชั้นปฐมฉานภูมิ ที่ถูกไฟไหม้
แล้ว ขี้เถ้าหรือถ่าน แม้เพียงจะหยิบเอาด้วยนิ้วมือ ก็ไม่ปรากฏ.

บทว่า โก มนุตา โก สทุชตา ความว่าใครสามารถจะให้
บุคคลรู้ จะให้เขาเชื่อเรื่องนั้น หรือใครจะเป็นผู้เชื่อเรื่องนั้น. บทว่า
อณฺเฏตร ทิฏฐปเทหิ ความว่า เว้นพระอริยสาวก ผู้โศดาบัน ผู้มีบท
(คือพระนิพพาน) อันตนเห็นแล้วอธิบายว่า ใครเล่าจักเชื่อคนอื่นได้
บทว่า วิตราคโค ความว่า ผู้ปราศจากราคะ ด้วยอำนาจวิกขัมภน-
ปหาน (ละได้ด้วยการข่ม) บทว่า สาสนํ อาชานีสุ ความว่า พระ-
สาวกทั้งหลาย รู้ถึงคำปราสอน คือ ดำเนินตามทาง เพื่อความเป็น
สหายชาวพรหมโลก. บทว่า สมสมคตฺติโย ความว่า ผู้มีคติเสมอกัน
คือมีคติเป็นอันเดียวกัน โดยอาการเป็นอันเดียวกัน ในอรรถาพที่ ๒
บทว่า อุตฺตริ เมตฺตํ ภเวยฺย ความว่า เราพึงเจริญเมตตาให้ยิ่ง ๆ
ขึ้นไป คือทำให้ประณีต เริ่มต้นแต่ปฐมฉานไปจนถึงฉานหมวด ๓
และฉานหมวด ๔.

บทว่า จกฺขุมา ความว่า พระศาสดา ทรงมีพระจักขุ ๕
ชื่อว่า จักขุมา. บทว่า ปรีนิพฺพุโต ความว่า เสด็จปรินิพพาน ด้วย
กิเลสปรินิพพาน ณ โพธิบัลลังก์นั่นเอง. ครั้นพระศาสดาทรงแสดง
อนิจจลักษณะแล้ว ทรงชักเยื้องพระธรรมเทศนาไปอย่างนี้ ภิกษุ
ผู้เจริญอนิจจกรรมฐานทั้ง ๕๐ นั้น ส่งญาณไปตามกระแสเทศนา
บรรลุพระอรหัตแล้ว บนอาสนะที่ตนนั่งนั้นแหละ ดังนี้.

จบอรรถกถาสุริยสูตรที่ ๒

๓. นครสูตร

[๖๔] คู่อ่อนภิกขุทั้งหลาย ในกาลใด ปัจฉันทนครของ พระราชา ป้องกันไว้ดีด้วยเครื่องป้องกัน ๑ ประการ และหาอาหาร ๔ ประการ ได้ตามความปรารถนาโดยไม่ยาก ไม่ลำบาก ใน กาลนั้น เรากล่าวว่า ศัตรูหมู่ปัจจามิตรภายนอกทำอันตราย ปัจฉันทนครของพระราชานั้นไม่ได้ เครื่องป้องกัน ๑ ประการ เป็นไฉน คือในปัจฉันทนครของพระราชา มีเสาระเนียดขุดหลุม ผังลึก ไม่หวั่นไหว นี่เป็นเครื่องป้องกันนครประการที่ ๑ สำหรับ คุ่มภัยภายในและป้องกันอันตรายภายนอก.

อีกประการหนึ่ง มีคูขุดลึกและกว้าง นี่เป็นเครื่องป้องกัน นครประการที่ ๒ สำหรับคุ่มภัยภายในและป้องกันนครประการ ที่ ๒ สำหรับคุ่มภัยภายในและป้องกันอันตรายภายนอก.

อีกประการหนึ่ง มีทางเดินตามคูได้รอบ ทั้งสูงและกว้างนี้ เป็นเครื่องป้องกันนครประการที่ ๓ สำหรับคุ่มภัยภายในและ ป้องกันอันตรายภายนอก.

อีกประการหนึ่ง มีการสะสมอาวุธไว้มาก ทั้งที่เป็นอาจ แหฬมยาวและอาวุธคม นี่เป็นเครื่องป้องกันนครประการที่ ๔ สำหรับคุ่มภัยภายในและป้องกันอันตรายภายนอก.

อีกประการหนึ่ง ตั้งกองทัพอไว้มาก คือ พลช้าง พลม้า พลรถ พลธนู กองถือธง กองจัดกระบวนทัพ กองสัมภาระ กอง

เสนาริการ กองตะลุมบอนเหมือนช้างที่วิ่งเข้าสู่สงคราม กองทหารหาญ กองทหารโลหะ กองเกราะหนัง กองทหารทาส นี่เป็นเครื่องป้องกันนครประการที่ ๕ สำหรับคุ้มภัยภายในและป้องกันอันตรายภายนอก.

อีกประการหนึ่ง มีทหารยามฉลาดสามารถดี ห้ามไม่ให้คนที่ไม่รู้จักเข้าอนุญาตให้คนที่รู้จักเข้า นี่เป็นเครื่องป้องกันนครประการที่ ๖ สำหรับคุ้มภัยภายในและป้องกันอันตรายภายนอก.

อีกประการหนึ่ง มีกำแพงทั้งสูงและกว้าง พร้อมด้วยป้อมก่ออิฐถือปูนดี นี่เป็นเครื่องป้องกันนครประการที่ ๗ สำหรับคุ้มภัยภายในและป้องกันอันตรายภายนอก ปัจฉินตนครมีการป้องกันดี ด้วยเครื่องป้องกัน ๗ ประการนี้แล.

ปัจฉินตนครหาอาหาร ๔ ประการ ได้ตามความปรารถนา ได้โดยไม่ยาก ไม่ลำบาก เป็นโฉน คือในปัจฉินตนครของพระราชา มีการสะสมหญ้า ไม้ และน้ำไว้มาก เพื่อความอุ่นใจ ไม่สะดุ้งกลัวเพื่ออยู่เป็นสุขแห่งชนภายใน และป้องกันอันตรายภายนอก.

อีกประการหนึ่ง มีการสะสมข้าวสาลี (ข้าวเจ้า) และข้าวเหนียวไว้มาก เพื่อความอุ่นใจ ไม่สะดุ้งกลัว เพื่ออยู่เป็นสุขแห่งชนภายใน และป้องกันอันตรายภายนอก.

อีกประการหนึ่ง มีการสะสมงา ถั่วเขียว ถั่วทอง และอปรินชาติไว้มาก เพื่อความอุ่นใจ ไม่สะดุ้งกลัว เพื่ออยู่เป็นสุขแห่งชนภายใน และป้องกันอันตรายภายนอก.

อีกประการหนึ่ง มีการสะสมเกสัชไว้มาก คือ เนยใส เนยข้น น้ามัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย เกลือ เพื่อความอุ่นใจ ไม่สะดุ้งกลัว เพื่ออยู่เป็นสุขแห่งชนภายใน และป้องกันอันตรายภายนอก.

ปัจฉินตนคร หาอาหาร ๔ ประการ ได้ตามปรารถนา ได้โดยไม่ยาก ไม่ลำบาก ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ในกาลใด ปัจฉินตนครของพระราชาป้องกันไว้ ด้วยเครื่องป้องกัน ๗ ประการนี้ และอาหาร ๕ ประการได้ตามความปรารถนา ได้โดยไม่ยาก ไม่ลำบาก ในกาลนั้น เรากล่าวว่า ศัตรูหมู่ปัจเจกมิตรไม่ทำอันตรายได้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นั้นเหมือนกันแล ในกาลใด อริยสาวกประกอบด้วยสัทธรรม ๗ ประการ และเป็นผู้มีปกติได้ตามความปรารถนา ได้โดยไม่ยาก ไม่ลำบาก ซึ่งฉน ๔ อันมีในจิตยังเป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน ในกาลนั้น เรากล่าวว่า มารผู้มีบาปทำอันตรายอริยสาวกไม่ได้ สัทธรรม ๗ ประการเป็นไฉน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกเป็นมีศรัทธา เชื่อพระปัญญาเครื่องตรัสรู้ของพระตถาคตว่า แม้เพราะเหตุนี้ ๆ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ฯลฯ เป็นผู้ตื่นแล้ว เป็นผู้จำแนกธรรม เปรียบเหมือนในปัจฉินตนครของพระราชา มีเสาระเนียดขุดหลุมฝังลึก ไม่หวั่นไหวสำหรับคุ้มภัยภายในและป้องกันอันตรายภายนอก ฉะนั้น ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้มีศรัทธาเปรียบเหมือนเสาระเนียด ข่อมละอุกุศล เจริญกุศล ละกรรมที่มีโทษ เจริญกรรมอันไม่มีโทษ บริหารตนให้บริสุทธิ์ นี่เป็นสัทธรรมประการที่ ๑ ฯลฯ

อริยสาวกเป็นผู้มีหิริ ละอายต่อกายสุจริต วจีทุจริต มโน-
ทุจริต ละอายต่อการเข้าถึงอกุศลธรรมอันชั่วช้าลามก เปรียบ
เหมือนในปัจฉินครของพระราชามีคู (สนามเพลาะ) ทั้งลึกและ
กว้าง สำหรับคุ้มภัยภายในและป้องกันอันตรายภายนอก ฉะนั้น
ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้มีหิริเปรียบเหมือน ข่อมละ
อกุศล ... บริหารตนให้บริสุทธิ์ นี่เป็นสัทธิธรรมประการที่ ๒.

อริยสาวกมีโอตตปปะ. สะดุ้งกลัวต่อกายทุจริต วจีทุจริต
มโนทุจริต สะดุ้งกลัวต่อการเข้าถึงอกุศลธรรมอันชั่วช้าลามก
เปรียบเหมือนในปัจฉินครของพระราชามีทางเดินตามคูได้รอบ
ทั้งสูงและกว้าง สำหรับคุ้มภัยภายในและป้องกันอันตรายภายนอก
ฉะนั้น ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้มีโอตตปปะ เปรียบเหมือน
ทางเดิน ข่อมละอกุศลธรรม... ข่อมบริหารตนให้บริสุทธิ์นี้เป็น
สัทธิธรรมประการที่ ๓.

อริยสาวกเป็นพหูสูต ทรงสุตะ สังสมสุตะ ได้สดับรับฟัง
มาก ทรงจำไว้ คล่องปาก ชื่นใจ แทบตลอดด้วยดีด้วยทักขิ ซึ่งธรรม
ทั้งหลายอันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด ประกาศ
พรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถ พร้อมทั้งพยัญชนะ บริสุทธิ์ บริบูรณ์
สิ้นเชิง เปรียบเหมือนในปัจฉินครของพระราชามีการสะสม
อาวุธไว้มาก ทั้งที่เป็นอาวุธแหลมยาวและอาวุธคม สำหรับคุ้มภัย
ภายในและป้องกันอันตรายภายนอก ฉะนั้น ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
อริยสาวกผู้มีสุตะเปรียบเหมือนอาวุธ ข่อมละอกุศลธรรม... บริหาร
ตนให้บริสุทธิ์นี้เป็นสัทธิธรรมประการที่ ๔.

อริยสาวกปรารภความเพียร เพื่อละอกุศลธรรม เพื่อให้
กุศลธรรมถึงพร้อม มีกำลังมีความบากบั่นมั่นคง ไม่ทอดธุระ
ในกุศลธรรม เปรียบเหมือนในปัจฉินตครของพระราชา ตั้ง
กองทัพไว้มาก คือพลม้า ฯลฯ กองทหารทาส สำหรับคุ้มภัยภายใน
และป้องกันอันตรายภายนอก ฉะนั้น ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อริยสาวก
มีความเพียร เปรียบเหมือนกองทัพ ย่อมละอกุศลธรรม... บริหาร
ตนให้บริสุทธิ์ นี่เป็นสัทธรรมประการที่ ๕.

อริยสาวกเป็นผู้มีสติ ประกอบด้วยสติเป็นเครื่องรักษา
ตนอย่างยิ่ง ย่อมตามระลึกถึงกรรมที่ได้ทำและคำที่ได้พูดแล้ว
แม่นยำได้ เปรียบเหมือนในปัจฉินตครของพระราชา มีทหารยาม
ฉลาดสามารถดี ห้ามไม่ให้คนที่ไม่รู้จักเข้า อนุญาตให้คนที่รู้จักเข้า
สำหรับคุ้มภัยภายในและป้องกันอันตรายภายนอก ฉะนั้น ดูก่อน
ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้มีสติเปรียบเหมือนทหารยาม ย่อมละ
อกุศลธรรม... บริหารตนให้บริสุทธิ์ นี่เป็นสัทธรรมประการที่ ๖.

อริยสาวกเป็นผู้มีปัญญา ประกอบด้วยปัญญาเครื่องพิจารณา
ความเกิดและความดับ เป็นอริยะ ชำแรกกิเลส ให้ถึงความสิ้นทุกข์
โดยชอบ เปรียบเหมือนในปัจฉินตครของพระราชา มีกำแพง
ที่สูงทั้งกว้างพร้อมด้วยป้อมก่ออิฐถือปูนดี เพื่อคุ้มภัยภายใน
และป้องกันอันตรายภายนอก ฉะนั้น ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อริยสาวก
ผู้มีปัญญาเปรียบเหมือนกำแพงอันพร้อมด้วยป้อมก่ออิฐถือปูนดี
ย่อมละอกุศล เจริญกุศล ละกรรมที่มีโทษ เจริญกรรมที่ไม่มีโทษ

บริหารตนให้บริสุทธิ์ นี่เป็นสัทธรรมประการที่ ๗ อริยสาวก
เป็นผู้ประกอบด้วยสัทธรรม ๗ ประการนี้.

อริยสาวกเป็นผู้มีปกติได้ตามความปรารถนา ได้โดยไม่ยาก
ไม่ลำบากซึ่งฉน ๔ อันมีในจิตยิ่ง เป็นเครื่องอยู่เป็นสุขใน
ปัจจุบันเป็นไฉน อริยสาวกสังคจากกาม สังคจากอกุศลธรรม
บรรลุปฐมฉน มีวิตกวิจารณ์ มีสติ และสุขเกิดแต่วิเวกอยู่ เพื่อ
ความพอใจ ไม่สะดุ้งกลัว เพื่อเป็นสุขแห่งตน และเพื่อหยั่งลง
สู่निพพาน เปรียบเหมือนในปัจฉินตนครของพระราชา มีการสะสม
หญ้า ไม้และน้ำไว้มาก เพื่อความพอใจ ไม่สะดุ้งกลัวเพื่ออยู่เป็นสุข
แห่งชนภายใน และเพื่อป้องกันอันตรายภายนอก ฉะนั้น.

อริยสาวกบรรลุทุติยฉน มีความผ่องใสแห่งจิตในภายใน
เป็นธรรมเอกผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ เพราะวิตกวิจารณ์สงบไป
มีปีติและสุขเกิดจากสมาธิอยู่ เพื่อความพอใจ ไม่สะดุ้งกลัว เพื่อ
อยู่เป็นสุขแห่งตน และเพื่อหยั่งลงสู่निพพาน เปรียบเหมือนใน
ปัจฉินตนครของพระราชา มีการสะสมข้าวสาลี (ข้าวเจ้า) และ
ข้าวเหนียวไว้มาก เพื่อความพอใจภายใน ไม่สะดุ้งกลัว เพื่ออยู่
เป็นสุขแห่งชนภายใน และเพื่อป้องกันอันตรายภายนอก ฉะนั้น.

อริยสาวกมีอุเบกขา มีสติ มีสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วย
นามกาย เพราะปีติสิ้นไป บรรลุตติยฉนที่พระอริยเจ้าทั้งหลาย
สรรเสริญว่า ผู้ได้ฉนนี้เป็นผู้มีอุเบกขา มีสติอยู่เป็นสุข เพื่อ

ความอุ่นใจ ไม่สะดุ้งกลัว เพื่ออยู่เป็นสุขแห่งตน และเพื่อหยั่งลง
สู่निพพาน เปรียบเหมือนในปัจฉินครของพระราชามีการสะสม
งา ถั่วเขียว ถั่วทอง และอปริณชาติไว้มาก เพื่อความอุ่นใจ ไม่สะดุ้ง
กลัว เพื่ออยู่เป็นสุขแห่งชนภายใน และเพื่อป้องกันอันตรายภายนอก
ฉะนั้น.

อริยสาวกบรรลวจตุตถฌาน ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข เพราะละสุข
ละทุกข์ และดับโสมนัสโทมนัสก่อน ๆ ได้ มีอุเบกขาเป็นเหตุให้สติ
บริสุทธิ์อยู่ เพื่อความอุ่นใจ ไม่สะดุ้งกลัว เพื่ออยู่เป็นสุขแห่งตน
และเพื่อหยั่งลงสู่निพพาน เปรียบเหมือนในปัจฉินครของพระราชามีการสะสม
เกสัชไว้มาก คือ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อย
เกลือ เพื่อความอุ่นใจ ไม่สะดุ้งกลัว เพื่ออยู่เป็นสุขแห่งชนภายใน
และป้องกันอันตรายภายนอก ฉะนั้น.

อริยสาวกเป็นผู้มีปกติได้ตามความปรารถนา ได้โดยไม่ยาก
ไม่ลำบากซึ่งฌาน ๔ นี้อันมีในจิตยิ่ง เป็นเครื่องอยู่เป็นสุขใน
ปัจจุบัน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ในกาลใด อริยสาวกประกอบด้วย
สัทธรรม ๗ ประการนี้ และมีปกติได้ตามความปรารถนา ได้
โดยไม่ยาก ไม่ลำบาก ซึ่งฌาน ๔ นี้อันมีในจิตยิ่ง เป็นเครื่อง
อยู่เป็นสุขในปัจจุบัน ในกาลนั้นแล มารผู้มีบาปก็ทำอันตราย
อริยสาวกไม่ได้.

จบ นกฺขสฺสตรที่ ๓

อรรถกถาโคปมสูตรที่ ๓

นคสูตรที่ ๓ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า ยโต แปลว่า ในกาลใด. บทว่า ปจฺจนฺตมฺ ได้แก่นครอันตั้งอยู่ในที่สุดแห่งรัฐ คือปลายเขตรัฐ. ก็การรักษาครในมัชฌิมประเทศ ย่อมไม่มี เพราะเหตุนี้ จึงไม่ทรงถือเอากิจคือการรักษานครนั้น. บทว่า นคปริกฺขารหิ ปริกฺขิจฺจติ ความว่า ประดับตกแต่ง ด้วยเครื่องประดับพระนคร. บทว่า อกรณีย ความว่า อันข้าศึกภายนอก พึงกระทำไม่ได้ คือ เอาชนะไม่ได้. บทว่า คมฺภีรเณมา ได้แก่หลุมลึก. บทว่า สุนิขตา ได้แก่ฝังไว้ดีแล้ว ก็ชาวพระนคร ย่อมสร้างเสาระเนียดนั้นด้วยอิฐบ้าง ด้วยหินบ้าง ด้วยไม้แก่นมีไม้ตะเคียนเป็นตนบ้าง เมื่อสร้าง เสาระเนียดนั้น เพื่อประโยชน์แก่การคุ้มครองพระนคร ก็สร้างไว้ภายนอกพระนคร เมื่อสร้างเพื่อประโยชน์แก่การตกแต่ง ก็สร้างไว้ในพระนคร. เมื่อทำเสาระเนียดนั้นให้สำเร็จด้วยอิฐ ก็ขุดหลุมใหญ่ ฝังลงไป ในเบื้องบนทำเป็น ๘ เหลี่ยม ฉาบด้วยปูนขาว. เมื่อใดช้างเอาจางแทง ก็ไม่หวั่นไหว เมื่อนั้น เสาระเนียดนั้น ย่อมชื่อว่าฉาบดีแล้ว. เสาระเนียด แม้จะสำเร็จด้วยเสาหินเป็นต้น เป็นสามิแปดเหลี่ยมเท่านั้น. ถ้าเสา เหล่านั้นยาว ๘ ศอกไซ้ร ก็ฝังลงในหลุมลึกประมาณ ๔ ศอก ข้างนั้น ประมาณ ๔ ศอก แม้ในเสาระเนียด ยาว ๑๖ ศอก หรือ ๒๐ ศอก ก็นัยนี้เหมือนกัน. ก็เสาระเนียดทั้งหมด ฝังลงไปข้างล่างครึ่งหนึ่ง

อยู่ข้างบนครึ่งหนึ่ง เสาเหล่านั้น คล้ายเยียวโค เพราะเหตุนั้น
บุคคล ย่อมอาจทำงานได้โดยใช้ไม้เรียบในระหว่างเสาเหล่านั้น
อนึ่งเสาเหล่านั้น เขาทำลวดลายไว้ ขกธงไว้ด้วย. บทว่า **ปริกษา**
ได้แก่ เหมืองที่จัดล้อมไว้. บทว่า **อนุปริยายปโต** ได้แก่ หนทางใหญ่
ที่เลียบไปกับภายในกำแพง ซึ่งทหารทั้งหลายตั้งอยู่ รบกับเหล่า
ทหารที่ตั้งอยู่ภายนอกกำแพง. บทว่า **สลากั** ได้แก่อาวุธชุดมีศร
และโตมร เป็นต้น. บทว่า **เชวนิกั** ได้แก่อาวุธที่เหลื่อ มีอาวุธมีคม
ข้างเดียว เป็นต้น.

บทว่า **หตุลาโรหา** ได้แก่ ชนทั้งปวง มีอาจารย์ฝึกช้าง
หมอรักษาช้าง และคนเลี้ยงช้าง เป็นต้น. บทว่า **อสุลาโรหา** ได้แก่ ชน
ทั้งปวง มีอาจารย์ผู้ฝึกม้า หมอรักษาม้า และคนเลี้ยงม้า เป็นต้น. บทว่า
ธนุคฺคาหา ได้แก่ ทหารยิงธนู. บทว่า **เจลกฯ** ได้แก่ เหล่าทหาร
ผู้ถือธงชัยหน้าไม่สนามรบ. บทว่า **จลกา** ความว่า ผู้จัดกระบวน
ทัพอย่างนี้ว่า ตำแหน่งพระราชาอยู่ที่นี้ ตำแหน่งมหาอำมาตย์
ชื่อนั้นอยู่ที่นี้. บทว่า **ปิณฺฑาทายกา** ได้แก่ ทหารใหญ่หน่วยจู่โจม
อธิบาย ได้ยินว่า ทหารเหล่านั้นเข้าไปยังกองทัพแห่งปรปักษ์ คิดเอา
เป็นท่อน ๆ แล้วนำไปเหมือนนำก้อนข้าวไปเป็นก้อน ๆ แล้ว
โคดหนีไป อีกนัยหนึ่ง ทหารเหล่าใด ถือเอาข้าวและน้ำดื่มเข้าไป
ให้แก่กองทหารในกลางสงครามได้ คำว่าปิณฺฑาทายกานั้น เป็นชื่อ
ของทหารแม่เหล่านั้น. บทว่า **อุคฺคา ราชปฺตุตา** ได้แก่ เหล่าทหาร
ผู้เป็นลูกเจ้า มีสกุลสูง ๆ ชำนาญสงคราม. บทว่า **ปกฺขนฺทิโน**

ได้แก่ เหล่าทหารที่ถามกันว่า พวกเราจะไปนำเอาศิระะ หรือ
อาวุธของใครมา ได้รับคำตอบว่า ของทหารคนโน้น ดังนี้แล้ว
ก็โลดแล่นเข้าสู่สงครามนำเอาศิระะหรืออาเจียนมาได้. ทหาร
เหล่านี้ ย่อมโลดแล่นเข้าไปเหตุนั้นจึงชื่อว่า ปักขันทีหน่วยกล้าตาย
ทหารเหล่านั้น ชื่อว่า กล้าหาญมากมาก เหมือนพระยาช้างจะนั้น.
บทว่า ทานาคา นี้ เป็นต่อของทหารผู้ไม่ยอมถอยกลับ ในเมื่อช้าง
เป็นต้น มาเผชิญหน้ากันอยู่.

บทว่า สุรา ได้แก่เหล่าทหารผู้ที่แกล้วกล้าเป็นเอก แม้
สวมตาข่ายก็สามารถข้ามสมุทรไปได้. บทว่า จมฺมโยธิโน ได้แก่
ทหารผู้ที่สวมเกราะหนัง หรือถือโล่หนังทำการรบ. บทว่า
ทาสกปฺตุตา ได้แก่ทหารทาสในเรือนเบี้ย ผู้มีความรักนายอย่าง
รุนแรง. บทว่า โทวาริโก แปลว่าทหารรักษาประตู. บทว่า
วาสนเลปนสมฺปนฺโน ความว่า กำแพงอันประกอบด้วยการก่ออิฐ
ด้วยการ ช่อทั้งปวง ด้วยการฉาบด้วยปูนขาว อีกอย่างหนึ่ง
ประกอบด้วยก่ออิฐกล่าวคือ กำแพงติดขวางหนาม และฉาบด้วย
ปูนขาวเป็นแท่งทึบเกลี้ยง ทำลวดลายแสดงแถวหม้อเต็มน้ำ ยก
ธงขึ้นไว้. บทว่า ตินฺนกุโจทกํ ความว่า หญ้าที่นำมาเก็บไว้
ในที่มากแห่งเพื่อประโยชน์ของสัตว์มีช้างม้าเป็นต้น และเพื่อ
ประโยชน์แก่การมุงบ้าน ไม้ที่นำมากองไว้เพื่อประโยชน์ทำบ้าน
และฟืนหุงต้มเป็นต้น น้ำที่ใช้สำหรับเครื่องยนต์สูบเข้าเก็บไว้
ในสระโบกขรณี. บทว่า สมนฺนิจิตํ ความว่า ย่อมเป็นอันสะสม

ไว้เป็นอย่างดี ในที่หลายแห่ง เตรียมไว้ล่วงหน้าก่อน บทว่า
อพฺภนฺตรานํ รติยา ความว่า เพื่อประโยชน์แก่ความอุ้มใจของ
พวกผู้คนที่อยู่ในเมือง. บทว่า อปริตฺตสฺยา ความว่า เพื่อประโยชน์
ไม่ให้อายุคนชราสูง. บทว่า สาลียวกํ ได้แก่ ข้าวสาลีและ
ข้าวเหนียวต่าง ๆ. บทว่า ติลมฺมุคฺคมาสาปฺรณฺณํ ได้แก่ งา ถั่วเขียว
ถั่วเหลือง และอุปกรณ์ชาติที่เหลือ.

บัดนี้เพราะเหตุที่กิจกรรมในพระนครของพระตถาคต
ไม่มี แต่อุปมา มาแล้วอย่างนี้ว่า ก็เราจะแสดงพระอริยสาวก
ให้เป็นเสมือน สัตถรรวม ๗ เสมือนเครื่องแวดล้อมพระนคร และ
ฌาน ๔ เสมือนอาหาร ๔ แล้วจำเราจักยกเอื่องเทศนาใส่พระอรหันต์
เข้าในฐานะ ๑๑ ฉะนั้นเพื่อจะประกาศเทศนานั้น จึงทรงเริ่มคำมี
อาทิว่า เอวมว โข ดังนี้. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สทฺธมฺเมหิ
แปลว่า ด้วยธรรมอันดี.

บทว่า สทฺธโร ได้แก่ประกอบด้วยความปักใจเชื่อ และ
ด้วยการเชื่อโดยผลประจักษ์ ในความเชื่อ ๒ อย่างนั้น การเชื่อ
ผลแห่งทานและศีลเป็นต้นแล้ว เชื่อในการบำเพ็ญบุญ มีทานเป็นต้น
ชื่อว่า โอภปฺปนสัทธา ปักใจเชื่อ. ศรัทธาอันมาแล้วโดยมรรค
ชื่อว่า ปัจจกฺขสัทธา การเชื่อโดยผลประจักษ์ แม้ในบทว่า ปสาทสัทธา
ก็เช่นนี้เหมือนกัน. พึงชี้แจงลักษณะเป็นต้นของศรัทธานั้นให้แจ่มแจ้ง
ความเชื่อนี้ ตามบาลีว่า ดูก่อนมหาบพิตร ศรัทธามีการเล่นไป
เป็นลักษณะ และมีการผ่องใสเป็นลักษณะ ชื่อว่าลักษณะของ

ศรัทธา แต่ความเชื่อที่ตรัสโดยนัยมีอาทิว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย
พึงทราบบุคคลผู้มีศรัทธาเลื่อมใสแล้ว โดยฐานะ ๓ ฐานะ ๓ คือ
เป็นผู้ใคร่เห็นบุคคลผู้มีศีลทั้งหลาย ชื่อว่านิมิตของศรัทธา. ก็อาหาร
คืออะไร ? ก็อาหารตามบาลีนี้ว่า พึงเป็นคำที่ควรกล่าวว่าการฟัง
พระสัทธรรม ย่อมมีด้วยศรัทธา ชื่อว่า อาหารของศรัทธานั้น.
บาลีนี้ว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุจักเป็นผู้มากด้วยความเบื่อหน่าย
ในรูปอยู่อันใด ธรรมนี้ชื่อว่าปณฺณมมกฺกมกฺกแกกฺกขุสฺสวชฺช
ศรัทธา นี้ชื่อว่า อนุธรรม ธรรมสมควรแก่ภิกษุนั้น ก็ความที่
ศรัทธานั้นมีกิจมากอย่าง โดยภาวะที่จะเห็นสมด้วยห่อข้าวที่มัดรวม
กันไว้เป็นต้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประกาศไว้แล้วในพระสูตร
ทั้งหลาย มีอาทิว่า ศรัทธาย่อมรวบรวมไว้ซึ่งเสบียง สิริเป็นที่
มานอนของโลกทรัพย์ทั้งหลาย ศรัทธาเป็นเพื่อนสอง ของบุรุษ
บุคคลย่อมข้ามโอฆะได้ด้วยศรัทธา ฝนคือ ดบะย่อมทำพืช คือ
ศรัทธาให้งอกงาม. พระยาช้างคือพระอรหันต์ มีศรัทธาเป็นงวง
มือเบกขาเป็นงาอันสะอาด แต่ในนคโรปมสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า
ทรงแสดงศรัทธาให้เหมือนเสาระเนียด เพราะตั้งอยู่ด้วยดี
ไม่หวั่นไหว. พึงกระทำการเป็นเครื่องประกอบใหม่ ทุกบทโดยนัย
มีอาทิว่า บทว่า สทฺธฺเสสิโก ความว่า พระอริยสาวกกระทำศรัทธา
ให้เป็นดุจเสาระเนียดย่อมละอกุศลได้.

อีกอย่างหนึ่ง ในพระสูตรนี้ สํวร คือความสำรวมในทวาร
ทั้ง ๓ ย่อมสำเร็จผลด้วยหิริและโอตตปปะ สํวร คือความสำรมนั้น

พระสุตตันตปิฎก อังคุตรนิกาย สัตตก-อัฐก-นวกนิบาต เล่ม ๔ - หน้าที่ 235

จึงจัดเป็นปาริสุทธิสล ๔. ดังนั้น ในพระสูตรนี้ ฟังทราบว่า
พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงใส่พระอรหัตต์เข้าไปในฐานะ ๑๑ แล้ว
ทรงถือเอาเป็นยอดแห่งเทศนา.

จบ อรรถกถาเนโครปมสูตรที่ ๓

๔. รัมมัญญสูตร

[๖๕] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม

๗ ประการ เป็นผู้ควรของค่านับ ฯลฯ เป็นนानุญของโลก ไม่มี
นानุญอื่นยิ่งกว่า ธรรม ๗ ประการเป็นไฉน คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย
ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นรัมมัญญ รู้จักธรรม ๑ อตถัญญ รู้จัก
อรรถ ๑ อตถัญญ รู้จักตน ๑ มัตถัญญ รู้จักประมาณ ๑
กาลัญญ รู้จักกาล ๑ ปริสัจญ รู้จักบริษัท ๑ ปุคคลโรปรัญญ
รู้จักเลื่อมคบคน ๑ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุเป็นรัมมัญญอย่างไร
ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมรู้ธรรม คือสุตตะ เภยยะ ไวยาकरणะ
คาถา อุทาน อิติวุตตะกะ ชาตกะ อัပ္ပุตตธรรม เวทลละ หากภิกษุ
ไม่พึงรู้จักธรรม คือ สุตตะ... เวทลละ เราก็ไม่พึงเรียกว่าเป็น
รัมมัญญ แต่เพราะภิกษุรู้ธรรม คือ สุตตะ.... เวทลละ ฉะนั้นเรา
จึงเรียกว่าเป็นรัมมัญญ ด้วยประการฉะนี้.

ก็ภิกษุเป็นอตถัญญอย่างไร ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมรู้จัก
เนื้อความแห่งภายิตนั้น ๆ ว่า นี่เป็นเนื้อความแห่งภายิตนี้ ๆ
หากภิกษุไม่พึงรู้เนื้อความแห่งภายิตนั้น ๆ ว่า นี่เป็นเนื้อความ
แห่งภายิตนี้ ๆ เราก็ไม่พึงเรียกว่าเป็นอตถัญญ แต่เพราะภิกษุ
รู้เนื้อความแห่งภายิตนั้น ๆ ว่า นี่เป็นเนื้อความแห่งภายิตนี้ ๆ
ฉะนั้น เราจึงเรียกว่าเป็นอตถัญญ ภิกษุเป็นรัมมัญญ อตถัญญ
ด้วยประการฉะนี้.

ก็ภิกษุเป็นอรรถัตถ์อย่างไร ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อม
รู้จักตนว่า เราเป็นผู้มีศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ ปัญญา ปฏิภาณ
เพียงเท่านี้ ถ้าภิกษุไม่พึงรู้จักตนว่า เราก็คงไม่พึงเรียกว่าเป็นอรรถัตถ์
แต่เพราะภิกษุรู้จักตนว่า เราเป็นผู้มีศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ
ปัญญา ปฏิภาณ เพียงเท่านี้ ฉะนั้น เราจึงเรียกว่าเป็นอรรถัตถ์
ภิกษุเป็นธัมมัตถ์ อรรถัตถ์ อรรถัตถ์ ด้วยประการฉะนี้.

ก็ภิกษุเป็นมัตถ์อย่างไร ภิกษุในธรรมวินัยนี้ รู้จัก
ประมาณในการรับ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจฉัย-
เภสัชบริวาร หากภิกษุไม่พึงรู้จักประมาณในการรับจีวร บิณฑบาต
เสนาสนะ และคิลานปัจฉัยเภสัชบริวาร เราก็คงไม่พึงเรียกว่าเป็น
มัตถ์ แต่เพราะภิกษุรู้จักประมาณในการรับจีวร บิณฑบาต
เสนาสนะ และคิลานปัจฉัยเภสัชบริวาร ฉะนั้น เราจึงเรียกว่า
เป็นมัตถ์ ภิกษุเป็นธัมมัตถ์ อรรถัตถ์ อรรถัตถ์ มัตถ์
ด้วยประการฉะนี้.

ก็ภิกษุเป็นกาลัตถ์อย่างไร ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมรู้จัก
กาลว่า นี่เป็นกาลเรียน นี่เป็นกาลสอบถาม นี่เป็นกาลประกอบ
ความเพียร นี่เป็นกาลหลีกออกเร้น หากภิกษุไม่พึงรู้จักกาลว่า
นี่เป็นกาลเรียน นี่เป็นกาลสอบถาม นี่เป็นการประกอบความเพียร
นี่เป็นการหลีกออกเร้น เราไม่พึงเรียกว่าเป็นกาลัตถ์ แต่เพราะ
ภิกษุรู้จักกาลว่า นี่เป็นกาลเรียน นี่เป็นกาลสอบถาม นี่เป็นกาล
ประกอบความเพียร นี่เป็นกาลหลีกออกเร้น ฉะนั้น เราจึงเรียกว่า

เป็นกาลัญญู ภิกขุเป็นธัมมัญญู อตถัญญู อตถัญญู มัตตัญญู
กาลัญญู ด้วยประการฉะนี้.

ก็ภิกขุเป็นปรัสนัญญูอย่างไร ภิกขุในธรรมวินัยนี้ ย่อม
รู้จักบริษัทว่า นีบริษัทกษัตริย์ นีบริษัทคฤหบดี นีบริษัทสมณะ
ในบริษัทนั้น เราพึงเข้าไปหาอย่างนี้ พึงยืนอย่างนี้ พึงทำอย่างนี้
พึงนั่งอย่างนี้ หากภิกขุไม่รู้จักบริษัทว่า นีบริษัทกษัตริย์... พึง
นั่งอย่างนี้ เราก็ไม่พึงเรียกว่าเป็นปรัสนัญญู แต่เพราะภิกขุรู้จัก
บริษัทว่า นีบริษัทกษัตริย์... พึงนั่งอย่างนี้ ฉะนั้น เราเรียกว่า
เป็นปรัสนัญญู ภิกขุเป็นธัมมัญญู อตถัญญู อตถัญญู มัตตัญญู
กาลัญญู ปรัสนัญญู ด้วยประการฉะนี้.

ก็ภิกขุเป็นบุคคลปโรปรัสนัญญูอย่างไร ภิกขุในธรรมวินัยนี้
เป็นผู้รู้จักบุคคลโดยส่วน ๒ คือ บุคคล ๒ จำพวก คือ พวกหนึ่ง
ต้องการเห็นพระอริยะ พวกหนึ่งไม่ต้องการเห็นพระอริยะ บุคคล
ที่ไม่ต้องการเห็นพระอริยะ พึงถูกติเตียนด้วยเหตุนี้ ๆ บุคคล
ที่ต้องการเห็นพระอริยะ พึงได้รับความสรรเสริญด้วยเหตุนี้ ๆ
บุคคลที่ต้องการเห็นพระอริยะก็มี ๒ จำพวก คือ พวกหนึ่งต้องการ
จะฟังสัทธรรม พวกหนึ่งไม่ต้องการฟังสัทธรรม บุคคลที่ไม่ต้อง
การฟังสัทธรรม พึงถูกติเตียนด้วยเหตุนี้ ๆ บุคคลที่ต้องการ
ฟังสัทธรรม พึงได้รับความสรรเสริญด้วยเหตุนี้ ๆ บุคคลที่
ต้องการฟังสัทธรรมก็มี ๒ จำพวก คือ พวกหนึ่งตั้งใจฟังธรรม
พวกหนึ่งไม่ตั้งใจฟังธรรม บุคคลที่ไม่ตั้งใจฟังธรรม พึงถูกติเตียน

ด้วยเหตุนี้ บุคคลที่ตั้งใจฟังธรรม ฟังได้รับความสรรเสริญ
ด้วยเหตุนี้ ๆ บุคคลที่ตั้งใจฟังธรรมก็มี ๒ จำพวก คือ พวกหนึ่ง
ฟังแล้วทรงจำธรรมไว้ พวกหนึ่งฟังแล้วไม่ทรงจำธรรมไว้ บุคคล
ที่ฟังแล้วไม่ทรงจำธรรมไว้ ฟังถูกติเตียนด้วยเหตุนี้ ๆ บุคคล
ที่ฟังแล้วทรงจำธรรมไว้ ฟังได้รับความสรรเสริญด้วยเหตุนี้ ๆ
บุคคลที่ฟังแล้วทรงจำธรรมไว้ก็มี ๒ จำพวก คือ พวกหนึ่งพิจารณา
เนื้อความแห่งธรรมที่ทรงจำไว้ พวกหนึ่งไม่พิจารณาเนื้อความ
แห่งธรรมที่ทรงจำไว้ บุคคลที่ไม่พิจารณาเนื้อความแห่งธรรมที่
ทรงจำไว้ ฟังถูกติเตียนด้วยเหตุนี้ ๆ บุคคลที่พิจารณาเนื้อความ
แห่งธรรมที่ทรงจำไว้ ฟังได้รับความสรรเสริญด้วยเหตุนี้ ๆ
บุคคลที่พิจารณาเนื้อความแห่งธรรมที่ทรงจำไว้ก็มี ๒ จำพวก
คือ พวกหนึ่งรู้orroธรรมาแล้ว ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม
พวกหนึ่งหาorroธรรมาแล้ว ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมไม่
บุคคลที่หาorroธรรมาปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมไม่ ฟัง
ถูกติเตียนด้วยเหตุนี้ ๆ บุคคลที่รู้orroธรรมาแล้วปฏิบัติธรรม
สมควรแก่ธรรม ฟังได้รับความสรรเสริญ ด้วยเหตุนี้ ๆ บุคคล
ที่รู้orroธรรมาแล้วปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ก็มี ๒ จำพวก
คือ พวกหนึ่งปฏิบัติเพื่อประโยชน์ของตน ไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์
ของผู้อื่น พวกหนึ่งปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตนและเพื่อประโยชน์
ผู้อื่น บุคคลที่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตน ไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์
ผู้อื่น ฟังถูกติเตียนด้วยเหตุนี้ ๆ บุคคลที่ปฏิบัติทั้งเพื่อประโยชน์
ตนและเพื่อประโยชน์ผู้อื่น ฟังได้รับความสรรเสริญด้วยเหตุนี้ ๆ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเป็นผู้รู้จักบุคคลโดยส่วน ๒ ฉะนั้นแล
ภิกษุเป็นบุคคลปโรปรัญญุ อย่างนี้แล ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุ
ประกอบด้วยธรรม ๗ ประการนี้แล เป็นผู้ควรของค่านับ ฯลฯ
เป็นนानุญของโลก ไม่มีนानุญอื่นยิ่งกว่า.

จบ รัชมัญญสูตรที่ ๔

อรรถกถารัชมัญญสูตรที่ ๔

รัชมัญญสูตรที่ ๔ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า กาลิ ขานาคิ ความว่า ย่อมรู้จักกาลอันควรที่มาถึงแล้ว
บทว่า อัย กาโล อุตฺตมุตฺต ความว่า นี่เป็นเวลาเรียนพระพุทฺธ
วจนะ. บทว่า ปริปุญฺจาย ความว่า เป็นเวลาสงบถถึงสิ่งที่เป็
ประโยชน์และไม่เป็นประโยชน์ เหตุและมีไช้เหตุ. บทว่า โยคตฺส
ความว่า เพื่อใส่กิจกรรมในการประกอบความเพียร. บทว่า ปฏิสฺส-
ลนตฺส ความว่า เพื่อหลีกเร้นอยู่ เพื่อยู่ผู้เดียว. บทว่า ธมฺมานุสรม-
ปฺปิปฺปโน ความว่า เป็นผู้ปฏิบัติปฏิบัติทำอันเป็นส่วนเบื้องต้น อันเป็น
ธรรมสมควร แก่โลกุตตรธรรม ๕. คำว่า อวิ โย ภิกฺขุ ปุคฺค-
ปโรปรญฺญ โหติ ความว่า ภิกษุย่อมเป็นผู้สามารถรู้จักความยิ่ง
และหย่อน คือความกล้าแข็งและอ่อนแอของบุคคลทั้งหลาย ด้วย
ประการฉะนี้.

จบ อรรถกถารัชมัญญสูตรที่ ๔

๕. ปาริฉตตกสูตร

[๖๖] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สมัยใด ปาริฉตตกพฤษภแห่ง
เทวดาชั้นดาวดึงส์มีในเหลือง สมัยนั้น เทวดาชั้นดาวดึงส์พากัน
ดีใจว่า เวลานี้ต้นปาริฉตตกพฤษภใบเหลือง ไม่นานเท่าไรก็จัก
ผลัดใบใหม่ สมัยใด ปาริฉตตกพฤษภของเทวดาชั้นดาวดึงส์ผลัด
ใบใหม่ สมัยนั้น เทวดาชั้นดาวดึงส์พากันดีใจว่า เวลานี้ต้นปาริ-
ฉตตกพฤษภ กำลังผลัดใบใหม่ ไม่นานเท่าไรก็จักผลิดอกออกใบ
สมัยใด ปาริฉตตกพฤษภของเทวดาชั้นดาวดึงส์ผลิดอกออกใบแล้ว
สมัยนั้น เทวดาชั้นดาวดึงส์พากันดีใจว่า เวลานี้ปาริฉตตกพฤษภ
ผลิดอกออกใบแล้ว ไม่นานเท่าไร ก็จักเป็นดอกเป็นใบ สมัยใด
ปาริฉตตกพฤษภของเทวดาชั้นดาวดึงส์เป็นดอกเป็นใบแล้ว สมัยนั้น
เทวดาชั้นดาวดึงส์พากันดีใจว่า เวลานี้ปาริฉตตกพฤษภเป็นดอก
เป็นใบแล้ว ไม่นานเท่าไรก็จักเป็นดอกตูม สมัยใดปาริฉตตกพฤษภ
ของเทวดาชั้นดาวดึงส์เป็นดอกตูมแล้ว สมัยนั้น เทวดาชั้นดาวดึงส์
พากันดีใจว่า เวลานี้ ปาริฉตตกพฤษภออกดอกตูมแล้ว ไม่นาน
เท่าไร จักเริ่มแย้ม สมัยใด ปาริฉตตกพฤษภเริ่มแย้มแล้ว สมัยนั้น
เทวดาชั้นดาวดึงส์พากันดีใจว่า เวลานี้ ปาริฉตตกพฤษภเริ่มแย้ม
แล้ว ไม่นานเท่าไรก็จักบานเต็มที่ สมัยใด ปาริฉตตกพฤษภของ
เทวดาชั้นดาวดึงส์บานเต็มที่แล้ว สมัยนั้น เทวดาชั้นดาวดึงส์พากัน
ดีใจ เอิบอิ่มพร้อมด้วยกามคุณ ๕ บำรุงบำเรออยู่ตลอดระยะ
๕ เดือนทิพย์ ณ ควงแห่งไม้ปาริฉตตกพฤษภ ก็เมื่อปาริฉตตกพฤษภ

บานเต็มที่แล้ว แผลรัศมีไปได้ ๕๐ โยชน์ ในบริเวณรอบ ๆ จะส่ง
กลิ่นไปได้ ๑๐๐ โยชน์ตามลม อานุภาพของปาริฉตคฤกษ์
มีดังนี้ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ฉะนั้นเหมือนกันแล สมัยใด อริยสาวก
คิดจะออกบวชเป็นบรรพชิต สมัยนั้น อริยสาวกเปรียบเหมือน
ปาริฉตคฤกษ์ของเทวดาชั้นดาวดึงส์มีใบเหลือง สมัยใด อริย-
สาวกปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาวพัสตร์ ออกบวชเป็น
บรรพชิต สมัยนั้น อริยสาวกเปรียบเหมือนปาริฉตคฤกษ์ของ
เทวดาชั้นดาวดึงส์ผลัดใบใหม่ สมัยใด อริยสาวกสงัดจากกาม
สงัดจากอกุศลธรรม บรรลุปฐมฌาน มีวิตกวิจารณ์ มีปีติและสุข
เกิดแต่วิเวกอยู่ สมัยนั้น อริยสาวกเปรียบเหมือนปาริฉตคฤกษ์
ของเทวดาชั้นดาวดึงส์ ผลิดอกออกไป สมัยใด อริยสาวกบรรลุ
ทุติยฌานมีความผ่องใสแห่งจิตในภายใน เป็นธรรมเอกผุดขึ้น
ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ เพราะวิตกวิจารณ์สงบไป มีปีติและสุขเกิดแต่
สมาธิอยู่ สมัยนั้น อริยสาวกเปรียบเหมือนปาริฉตคฤกษ์ของ
เทวดาชั้นดาวดึงส์เป็นดอกเป็นใบ สมัยใด อริยสาวกมีอุเบกขา
มีสติสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกาย เพราะปีติสิ้นไป บรรลุ
ตติยฌานที่พระอริยเจ้าทั้งหลายสรรเสริญว่า ผู้ได้ฌานนี้เป็นผู้
มีอุเบกขา มีสติอยู่เป็นสุข สมัยนั้น อริยสาวกเปรียบเหมือนปาริ-
ฉตคฤกษ์ของเทวดาชั้นดาวดึงส์เป็นดอกตูม สมัยใด อริยสาวก
บรรลุจุตถฌาน ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข เพราะละสุขละทุกข์และดับ
โสมนัสโทมนัสก่อน ๆ ได้ มีอุเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธิ์อยู่
สมัยนั้น อริยสาวกเปรียบเหมือนปาริฉตคฤกษ์ของเทวดาชั้น

ดาวดึงส์เริ่มเข้ม สมัยใด อริยสาวก ทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุติ ปัญญา-
วิมุติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญา
อันยิ่งเอง ในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่ สมัยนั้น อริยสาวกเปรียบเหมือน
ปาริฉัตตกพฤกษ์ของเทวดาชั้นดาวดึงส์บานเต็มที่ สมัยนั้น ภูมม-
เทวดาขอมประกาศให้ได้ยินคำว่า ท่านรูปนี้ มีชื่ออย่างนี้ เป็นสัททริ-
วิหาริกของท่านชื่อนี้ ออกจากบ้านหรือนิคมชื่อนั้น บวชเป็น
บรรพชิต กระทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุติ ปัญญาวิมุติ อันหาอาสวะมิได้
เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ในปัจจุบัน
เข้าถึงอยู่ เทวดาชั้นจาตุมหาราช ฟังเสียงแห่งภูมมเทวดา...
เทวดาชั้นดาวดึงส์... เทวดาชั้นดาวดึงส์... เทวดาชั้นดุสิต... เทวดา
ชั้นนิมมานรดี... เทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตดี... เทวดาชั้นพรหม
ฟังเสียงแห่งเทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตดีแล้ว ขอมประกาศให้ได้ยินว่า
ท่านรูปนี้ มีชื่ออย่างนี้ เป็นสัททริวิหาริกของท่านผู้นี้ ออกจากบ้าน
หรือนิคมชื่อนั้น บวชเป็นบรรพชิต กระทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุติ
ปัญญาวิมุติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วย
ปัญญาอันยิ่งเอง ในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่ โดยเหตุนี้ เสียงก็ระบือไป
ตลอดพรหมโลกชั่วขณะนั้น ชั่วครูนั้น อนุภาพของพระชินาสพ
เป็นดังนี้.

จบ ปาริฉัตตกสูตรที่ ๔

อรรถกถาปริฉัตตกสูตรที่ ๕

ปริฉัตตกสูตรที่ ๕ มีวินัยดังต่อไปนี้.

บทว่า ปณฺฑุปลาโส ได้แก่ใบไม้แก่ที่หล่น. บทว่า ชาลกชาโต ได้แก่มีปุ่มใบและดอกเกิดพร้อมกัน ด้วยว่า ปุ่มใบและปุ่มดอกของต้นทองหลางนั้น ออกพร้อมกันทีเดียว. บทว่า ขารกชาโต ความว่า ประกอบแล้วด้วยปุ่มใบอ่อน และปุ่มดอก อันแตกงาม แต่ตั้งอยู่แยกกันคนละส่วน บทว่า กุฑมลกชาโต ได้แก่เกิดเป็นดอกตูม บทว่า โกกาสกชาโต ความว่า ประกอบด้วยดอกทั้งหลาย ที่มีหน้าดอกเจือกัน มีท้องดอกใหญ่ ยังไม่บาน (คือแย้ม). บทว่า สพฺพผลิสฺสุโล ความว่า บานดีแล้ว โดยอาการทั้งปวง. บทว่า ทิพฺเพ จตุตฺตาริ มาเส ความว่า ตลอด ๔ เดือน โดยอายุทิพย์. แต่เมื่อนับตามอายุมนุษย์ ย่อมมีอายุถึงเหมือนสองพันปี. บทว่า ปริจาเรนติ ความว่า เทวดาเหล่านั้น ย่อมบำเรออินทรีย์ทั้งหลายเที่ยวไปข้างโน้น และข้างนี้ อธิบายว่า ย่อมเด่น ย่อมรุ่งเรือง.

บทว่า อาภาย ฺมุญฺหิ โหติ ความว่า ถามที่เท่านี้ เป็นอัน รัศมีต้องแล้ว ก็รัศมีมีของดอกไม้เหล่านั้น ย่อมเป็นเหมือนแสงแห่งอาทิตย์ทอแสงอ่อนๆ ใบของดอกไม้เหล่านั้น มีขนาดเท่าร่มใบไม้ ภายในดอกมีละอองเกสรขนาดทนนานใบใหญ่. แต่เมื่อต้นปริฉัตตกะดอกบานแล้ว ไม่ต้องมีกิจในการขึ้นต้น ไม่มีกิจเอาไม้สอยให้ลงมา ไม่ต้องเอาพอบเพื่อนำดอกไม้มา ลมสำหรับจะตัด

ก็เกิดขึ้น ตัดดอกไม้จากขั้ว ลมสำหรับก็จะรับดอกไม้ไว้ ลม
สำหรับส่งก็จะส่งสู่เทวสภา ชื่อสุธรรมา. ลมสำหรับกวาดก็จะนำ
ดอกไม้เก่า ๆ ออกไปเสีย. ลมปูลาด ก็จะโรยใบกลีบและเกษร
ดอกปูลาดไว้ ก็จะมีธรรมาสน์อาสนะแสดงธรรมตรงกลาง. อาสนะ
สำหรับท้าวสักกเทวราช ถูกปูลาดถัดจากธรรมาสน์ มีเสวตฉัตร
ขนาด ๓ โยชน์ กั้นอยู่ข้างชนรัตนบัลลังก์ขนาด ๑ โยชน์ ถัดจากนั้น
ก็เป็นอาสนะของเทวบุตร ๓๓ องค์ ต่อจากนั้น ก็เป็นอาสน์ของ
เทวดาผู้มีศักดิ์ใหญ่เหล่าอื่น ถัดจากนั้น กลีบดอกไม้ก็เป็นอาสนะ
สำหรับเทวดาหมู่หนึ่ง ทวยเทพพากันเข้าไปยังเทวสภาแล้วนั่งลง
ลำดับนั้น เกลียวละอองเกษรจากดอกไม้ พุ้งขึ้นกระทบกลีบข้างบน
ตกลงมา กระทำให้อัดภาพ ประมาณ ๓ คาบุต ของเทวดาทั้งหลาย
จุจตกแต่งรดด้วยน้ำครึ่ง หรือจุจเลื่อมเหลืองด้วยละอองทองคำ
ฉะนั้น. แต่เทพบางพวก ต่างถือดอกไม้้องค์ละดอก เล่นตีกันและกัน
แม้เวลาที่เล่นตีกันละอองเกษรขนาดเท่าทะนานใหญ่ จะพุ้งกระจาย
ออกกระทำให้สรีระ เป็นเหมือนข้อมด้วยมโนลีลา น้ำชาตเกิดเอง
ด้วยละอองหอมที่มีรัศมี การเล่นกันนั้น ๕ เดือน จึงสิ้นสุดลง
ด้วยอาการอย่างนั้น. บทว่า อยมานุภาโว ความว่า นี่เป็น
อานุภาพ เพื่อแผ่ไปตามลำดับ.

บัดนี้ เพราะเหตุที่พระศาสดาไม่มีพระประสงค์ด้วยต้นไม้
ปาริฉัตตกะ แต่ทรงประสงค์จะทรงแต่งอริยสาวก ๗ จำพวก
เปรียบเทียบกับต้นไม้ปาริฉัตตกะนั้น ฉะนั้น เพื่อจะทรงแสดง
พระอริยสาวกเหล่านั้น จึงตรัสคำเป็นอาทิว่า เอวเมว โข ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ปพฺพชฺช เจเตติ ความว่า
พระอริยสาวก คิดว่าเราจักบวช ดังนี้. บทว่า เทวานํ ความว่า
เหมือนของเหล่าเทพ. บทว่า ยาว พุรุมฺโลกา สทฺโท อพฺภุคฺคจฺจติ
ความว่า เสียงสาธุการ นับตั้งแต่พื้นแผ่นดิน จนถึงพรหมโลก
เป็นเสียงเดียวกันหมด. บทว่า อยฺมานุภาโว ความว่า นี่เป็นอนุภาพ
เพื่อการแผ่ไปตามลำดับของภิกษุผู้จีณาสพ. แต่ในพระสูตรนี้
จตุปาริสุทธิศีล อิงอาศัยบรรพชา, กสิณปริกรรม อิงอาศัยปฐมฌาน,
มรรค ๓ ผล ๓ พร้อมด้วยวิปัสสนา อิงอาศัยอรหัตตมรรค. เทศนา
ย่อมกำหนดได้ อย่างต่ำบ้าง อย่างสูงบ้าง ทั้ง ๒ อย่างบ้าง.
แต่ในพระสูตรนี้ กำหนดทั้ง ๒ อย่าง เพราะเหตุนี้ พระผู้มี-
พระภาคเจ้าจึงตรัสคำนี้ไว้. ก็ในพระสูตรนี้พึงทราบว่ พระผู้มี-
พระภาคเจ้าตรัสวิภูฏะและวิวัฏฏะไว้แล้วโดยย่อ.

จบ อรรถกถาปาริฉตตสูตรที่ ๕

๖. สกกัจจสูตร

[๖๗] ครั้งนั้น ท่านพระสารีบุตรหลีกออกเร้นอยู่ในที่ลับ
เกิดความปริวิตกแห่งใจอย่างนี้ว่า ภิกษุ สกกระ เคารพ อาศัย
อะไรอยู่หนอ จะพึงละอกุศล เจริญกุศล ลำดับนั้น ท่านคิดเห็น
ดังนี้ว่าภิกษุ สกกระ เคารพ อาศัยพระศาสดาอยู่แล จะพึงละ
อกุศล เจริญกุศล ภิกษุ สกกระ เคารพ อาศัยธรรม... อาศัย
สงฆ์... อาศัยศึกษา... อาศัยสมาธิ... อาศัยความไม่ประมาท...
อาศัยปฏิสันถารอยู่แล... จะพึงละอกุศล เจริญกุศล ท่านคิดเห็น
อีกว่าธรรมเหล่านี้ชื่อเรابرิสุทธิศุคผ่อง ฉะนั้น เราพึงไปกราบทูล
ธรรมเหล่านี้แด่พระผู้มีพระภาคเจ้า ธรรมเหล่านี้ของเราจักบริสุทธิ
ยิ่งขึ้น ด้วยอาการอย่างนี้ เปรียบเหมือนบุคคลได้ทองคำแท่งอันบริสุทธิ
ศุคผ่องเขาจะพึงคิดเห็นอย่างนี้ว่า ทองคำแท่งของเรา บริสุทธิ
ศุคผ่อง ฉะนั้น เราพื่อนำเอาทองคำแท่งนี้ ไปแสดงแก่นายช่างทอง
ทองคำแท่งของเรา นี้ ไปถึงนายช่างทองเข้าจักบริสุทธิ และจัก
นับว่าบริสุทธิยิ่งขึ้น ด้วยอาการอย่างนี้ ฉะนั้น.

ลำดับนั้น เป็นเวลาเย็น ท่านพระสารีบุตรออกจากที่เร้น
เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ
ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า
ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานพระวโรกาส ข้าพระองค์หลีก
ออกเร้นอยู่ในที่ลับเกิดความปริวิตกแห่งใจอย่างนี้ว่า ภิกษุ สกกระ

เคารพ อาศัยอะไรอยู่หนอ จะพึงละอกุศล เจริญกุศล ลำดับนั้น
ข้าพระองค์ได้คิดเห็นดังนี้ว่า ภิกษุสักการะ เคารพ อาศัยพระ-
ศาสดาอยู่แล จะพึงละอกุศล เจริญกุศล สักการะ เคารพ อาศัย
ธรรม... อาศัยสงฆ์... อาศัยศึกษา... อาศัยสมาธิ... อาศัยความ
ไม่ประมาท... อาศัยปฏิสันถารอยู่แล จะพึงละอกุศล เจริญกุศล
ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ได้คิดเห็นดังนี้อีกว่า ธรรม
เหล่านี้ของเรabriสุทธิ์และจักบริสุทธิ์ยิ่งขึ้น ด้วยอาการอย่างนี้
เปรียบเหมือนบุคคลได้ทองคำแท่งอันบริสุทธิ์ผุดผ่อง เขาจะพึง
คิดเห็นอย่างนี้ว่า ทองคำแท่งของเรabriสุทธิ์ผุดผ่อง ผิดฉะนั้น
เราจึงนำเอาทองคำแท่งนี้ไปแสดงแก่นายช่างทอง ทองคำแท่ง
ของเรabriไปถึงนายช่างทองเข้า จักบริสุทธิ์และนับว่าบริสุทธิ์
ยิ่งขึ้น ด้วยอาการอย่างนี้ ฉะนั้น.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คู่อนสารีบุตร คีละ คีละ
ภิกษุ สักการะ เคารพ อาศัยพระศาสดาอยู่แล จะพึงละอกุศล
เจริญกุศล คู่อนสารีบุตร ภิกษุ สักการะ เคารพ อาศัยธรรม...
อาศัยศึกษา... อาศัยสงฆ์... อาศัยสมาธิ... อาศัยความไม่ประมาท...
อาศัยปฏิสันถารอยู่แล จะพึงละอกุศล เจริญกุศล.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว ท่านพระสารีบุตรได้
กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์รู้ทั่วถึงเนื้อความ
แห่งพระดำรัสที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้วโดยย่อนี้ โดยพิสดาร
อย่างนี้ว่า ภิกษุไม่เคารพในพระศาสดา จักเคารพในธรรม ข้อนี้

ไม่เป็นฐานะที่จะมีได้ ภิกษุไม่เคารพในพระศาสดา ชื่อว่าไม่เคารพ
ในธรรมด้วย ภิกษุไม่เคารพในพระศาสดา ในธรรม จักเคารพ
ในสงฆ์ ข้อนี้ไม่เป็นฐานะที่จะมีได้ ภิกษุไม่เคารพในพระศาสดา
ในธรรม ชื่อว่าไม่เคารพในสงฆ์ด้วย ภิกษุไม่เคารพในพระศาสดา
ในธรรม ในสงฆ์ จักเคารพในสิกขา ข้อนี้ไม่เป็นฐานะที่จะมีได้
ภิกษุไม่เคารพในพระศาสดา ในธรรม ในสงฆ์ ชื่อว่าไม่เคารพ
ในสิกขาด้วย ภิกษุไม่เคารพในพระศาสดา ในธรรม ในสงฆ์
ในสิกขา จักเคารพในสมาธิ ข้อนี้ไม่เป็นฐานะที่จะมีได้ ภิกษุ
ไม่เคารพในพระศาสนา ในธรรม ในสงฆ์ ในสิกขา ชื่อว่าไม่
เคารพในสมาธิด้วย ภิกษุไม่เคารพในพระศาสดา ในธรรม ในสงฆ์
ในสิกขา ในสมาธิ จักเคารพในความไม่ประมาท ข้อนี้ไม่เป็น
ฐานะที่จะมีได้ ภิกษุไม่เคารพในพระศาสดา ในธรรม ในสงฆ์
ในสิกขา ในสมาธิ ชื่อว่าไม่เคารพในความไม่ประมาทด้วย ภิกษุ
ไม่เคารพในพระศาสดา ในธรรม ในสงฆ์ ในสิกขา ในสมาธิ
ในความไม่ประมาท จักเคารพในปฏิสันถาร ข้อนี้ไม่เป็นฐานะ
ที่จะมีได้ ภิกษุไม่เคารพในพระศาสดา ในธรรม ในสงฆ์ ในสิกขา
ในสมาธิ ในความไม่ประมาท ชื่อว่าไม่เคารพในปฏิสันถารด้วย
ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุเคารพในพระศาสดา จักไม่เคารพใน
ธรรม ข้อนี้ไม่เป็นฐานะที่จะมีได้ ภิกษุเคารพในพระศาสดา ชื่อว่า
เคารพในธรรมด้วย ภิกษุเคารพในพระศาสดา ในธรรม จักไม่
เคารพในสงฆ์ ข้อนี้ไม่เป็นฐานะที่จะมีได้ ภิกษุเคารพในพระ-
ศาสดา ในธรรม ชื่อว่าเคารพในสงฆ์ด้วย ภิกษุเคารพในพระ-

ศาสดา ในธรรม ในสงฆ์ จักไม่เคารพในสิกขา ข้อนี้ไม่เป็นฐานะที่จะมีได้ ภิกษุเคารพในพระศาสดา ในธรรม ในสงฆ์ ชื่อว่าเคารพในสิกขาคด้วย ภิกษุเคารพในพระศาสดา ในธรรม ในสงฆ์ ในสิกขา จักไม่เคารพในสมาธิ ข้อนี้ไม่เป็นฐานะที่จะมีได้ ภิกษุเคารพในพระศาสดา ในธรรม ในสงฆ์ ในสิกขา ชื่อว่าเคารพในสมาธิดด้วย ภิกษุเคารพในพระศาสดา ในธรรม ในสงฆ์ ในสิกขา ในสมาธิ จักไม่เคารพในความไม่ประมาท ข้อนี้ไม่เป็นฐานะที่จะมีได้ ภิกษุเคารพในพระศาสดา ในธรรม ในสงฆ์ ในสิกขา ในสมาธิ ชื่อว่าเคารพในความไม่ประมาท ภิกษุเคารพในพระศาสดา ในธรรม ในสงฆ์ ในสิกขา ในสมาธิ ในความไม่ประมาท ชื่อว่าเคารพในปฏิสันถารด้วย ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์รู้ทั่วถึงเนื้อความแห่งพระดำรัสที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้วโดยย่อนี้ โดยพิสดารอย่างนี้.

พ. คุณก่อนสารีบุตร คีละ คีละ สารีบุตร เธอรู้ทั่วเนื้อความแห่งคำที่เรากล่าวแล้วโดยย่อนี้ โดยพิสดารอย่างนี้ ดีแล้ว คุณก่อนสารีบุตร ภิกษุไม่เคารพในพระศาสดา จักเคารพในธรรม ข้อนี้ไม่เป็นฐานะที่จะมีได้ ภิกษุไม่เคารพในพระศาสดา ชื่อว่าไม่เคารพในธรรมด้วย ฯลฯ ภิกษุไม่เคารพในพระศาสดา ในธรรม ในสงฆ์ ในสิกขา ในสมาธิ ในความไม่ประมาท จักเคารพใน

ปฏิสันถาร ข้อนี้ไม่เป็นฐานะที่จะมีได้ ภิกษุไม่เคารพในพระ
ศาสนา ในธรรม ในสงฆ์ ในสิกขา ในสมาธิ ในความไม่ประมาท
ชื่อว่าไม่เคารพในปฏิสันถารด้วย.

ดูก่อนสารีบุตร ภิกษุเคารพในพระศาสนา จักไม่เคารพ
ในธรรม ข้อนี้ไม่เป็นฐานะที่จะมีได้ ภิกษุเคารพในพระศาสนา
ชื่อว่าเคารพในธรรมด้วย ฯลฯ ภิกษุเคารพในพระศาสนา ในธรรม
ในสงฆ์ ในสิกขา ในสมาธิ ในความไม่ประมาท จักไม่เคารพใน
ปฏิสันถาร ข้อนี้ไม่เป็นฐานะที่จะมีได้ ภิกษุเคารพในพระศาสนา
ในธรรม ในสงฆ์ ในสิกขา ในสมาธิ ในความไม่ประมาท ชื่อว่า
เคารพในปฏิสันถารด้วย ดูก่อนสารีบุตร เธอพึงเห็นเนื้อความ
แห่งคำที่เรากล่าวแล้วโดยข้อนี้. โดยพิสดารอย่างนี้แล.

จบ สักกัจจสูตรที่ ๖

อรรถกถาสักกัจจสูตรที่ ๖

สักกัจจสูตรที่ ๖ มีวินิจัยดังต่อไปนี้.

บทว่า ปริสุทฺธา จ ภวิสสนฺติ ความว่า ธรรมเหล่านี้จัก
บริสุทธิ์ ไร้มลทิน โดยประมาณอย่างยิ่ง. ส อักษร ในบทว่า
สทุมมารถโต นี้ เป็นเพียงนิบาต. อธิบายว่า ถึงช่วงทองแล้ว คือ
ถึงเตาของช่วงทองแล้ว.

จบ อรรถกถาสักกัจจสูตรที่ ๖

๗. ภาวนาสูตร

[๖๔] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุไม่หมั่นเจริญภาวนา แม้จะพึงเกิดความปรารถนาขึ้นอย่างนี้ว่า โอหนอ ขอจิตของเรา พึงหลุดพ้นจากอาสวะเพราะไม่ถือมั่น ก็จริง แต่จิตของภิกษุนั้น ย่อมไม่หลุดพ้นจากอาสวะเพราะไม่ถือมั่น ชื่อนั้นเพราะเหตุไร จะพึงกล่าวได้ว่า เพราะไม่ได้เจริญ เพราะไม่ได้เจริญอะไร เพราะไม่ได้เจริญสติปัฏฐาน ๔ สัมมัปปธาน ๔ อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ อริยมรรคประกอบด้วยองค์ ๘ เปรียบเหมือน แม่ไก่มีไข่อยู่ ๘ ฟอง ๑๐ ฟอง หรือ ๑๒ ฟอง ไข่เหล่านั้น แม่ไก่ กกไม่ดี ให้ความอบอุ่นไม่พอ ฟักไม่ได้ แม่ไคนั้น แม้จะพึงเกิดความปรารถนาขึ้นอย่างนี้ว่า โอหนอ ขอให้ลูกของเราพึงใช้ปลายเล็บเท้า หรือจะงอยปากเจาะกะเปาะไข่ ฟักตัวออกมาโดยสวัสดิ์ ก็จริง แต่ลูกไก่เหล่านั้นไม่สามารถที่จะใช้ปลายเล็บเท้า หรือจะงอยปาก เจาะกะเปาะไข่ ฟักตัวออกมาโดยสวัสดิ์ได้ ชื่อนั้นเพราะเหตุไร เพราะแม่ไก่กกไม่ดี ให้ความอบอุ่นไม่พอ ฟักไม่ดี ฉะนั้น ก่อน ภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุหมั่นเจริญภาวนา แม้จะไม่พึงเกิดความปรารถนาอย่างนี้ว่า โอหนอ ขอจิตของเราพึงหลุดพ้นจากอาสวะ เพราะไม่ถือมั่น ก็จริง จิตของภิกษุนั้น ย่อมหลุดพ้นจากอาสวะ เพราะไม่ถือมั่น ชื่อนั้นเพราะเหตุไร พึงกล่าวได้ว่า เพราะเจริญ เพราะเจริญอะไร เพราะเจริญสติปัฏฐาน ๔ ฯลฯ อริยมรรค ประกอบด้วยองค์ ๘ เปรียบเหมือนแม่ไก่มีไข่อยู่ ๘ ฟอง ๑๐ ฟอง

หรือ ๑๒ ฟอง ไข่เหล่านั้นแม่ไก่กกดี ให้ความอบอุ่นเพียงพอ ฟักดี
แม่ไก่ไก่นั้นจะไม่พึงปรารถนาอย่างนี้ว่า โอหนอ ขอให้ลูกของเรา
พึงใช้ปลายเล็บเท้าหรือจะงอยปากเจาะกะเปาะไข่ ฟักตัวออกมา
โดยสวัสดิ์ ก็จริง แต่ลูกไก่เหล่านั้นก็สามารถใช้เท้าหรือจะงอยปาก
เจาะกะเปาะไข่ ฟักตัวออกมาโดยสวัสดิ์ได้ ชื่อนั้นเพราะเหตุไร
เพราะไข่เหล่านั้นแม่ไก่กกดี ให้ความอบอุ่นเพียงพอ ฟักดี ฉะนั้น.

เปรียบเหมือนรอยนิ้วมือ รอยนิ้วหัวแม่มือที่ด้ามมีด ย่อม
ปรากฏแก่นายช่างไม้หรือลูกมีนายนายช่างไม้ แต่เขาไม่รู้อย่างนี้ว่า
วันนี้ด้ามมีดของเราสึกไปเท่านี้ เมื่อวานสึกไปเท่านี้ หรือเมื่อ
วานขึ้นสึกไปเท่านี้ ที่จริง เมื่อด้ามมีดสึกไป เขาก็รู้ว่าสึกไป
นั้นเทียว ฉันทิใด ลูกก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุหมั่นเจริญภาวนา
อยู่ ก็ฉันทินั้นเหมือนกัน แม้จะไม่รู้อย่างนี้ว่า วันนี้ อาสวะของเรา
สิ้นไปเท่านี้ เมื่อวานสิ้นไปเท่านี้ หรือเมื่อวานขึ้นสิ้นไปเท่านี้
แต่ที่จริง เมื่ออาสวะสิ้นไปภิกษุนั้นก็รู้ว่าสิ้นไปนั้นเทียว.

เปรียบเหมือนเรือเดินสมุทรที่เขาผูกหวนย จันชะเนาะ
แล้วแล่นไปในน้ำตลอด ๖ เดือน ถึงฤดูหนาว เจ็นขึ้นบก เครื่องผูก
ประจำเรือตากลมและแดดไว้ เครื่องผูกเหล่านั้นถูกฝนชะ ย่อม
ชำรุดเสียหาย เป็นของเปื่อยไปโดยไม่ยาก ฉันทิใด ลูกก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย เมื่อภิกษุหมั่นเจริญภาวนาอยู่ สังโยชน์ย่อมระงับไป
โดยไม่ยาก ก็ฉันทินั้นเหมือนกันแล.

จบ ภาวนาสูตที่ ๗

อรรถกถาภวนาสูตรที่ ๗

ภวนาสูตรที่ ๗ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **อนนุยุตตสฺส** ความว่า เมื่อภิกษุไม่ประกอบเนื่อง ๆ และไม่ประกอบทั่วแล้วอยู่. คำว่า **เสยฺยถาปี ภิกฺขเว กุกฺกุฏฺฐิยา อนุทฺทานิ** ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอุปมานี้ ไว้เป็นสองประการ คือ ธรรมฝ่ายดำและธรรมฝ่ายขาว (อกุศลและกุศล)

บรรดาอุปมา ๒ อย่างนั้น อุปมาแห่งธรรมฝ่ายดำ ไม่ทำประโยชน์ให้สำเร็จ ธรรมฝ่ายขาวทำประโยชน์ให้สำเร็จ เพราะเหตุนี้ บัณฑิตพึงทราบประโยชน์ด้วยอุปมาแห่งธรรมฝ่ายขาว นั้นแล. ศัพท์ว่า **เสยฺยถา** เป็นนิบาตใช้ในอรรถแห่งอุปมา. ศัพท์ว่า **อปี** เป็นนิบาตใช้ในอรรถแห่งสัมภวณะ ขกย่อง พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงว่า **เสยฺยถา นาม ภิกฺขเว** ดังนี้.

ก็ในพระบาลีนี้ว่า **กุกฺกุฏฺฐิยา อนุทฺทานิ อฏฺฐวา ทสฺวา ทฺวาทสฺวา** มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้. แม่ไก่จะมีไข่ขาดหรือเกินโดยประการที่ตรัสไว้แล้วก็จริง ถึงกระนั้น พระองค์ก็ตรัสคำนี้ไว้ ก็เพื่อให้ถ้อยคำ และสรวย. บทว่า **ตานสฺส** ดัดบทเป็น **ตานิ อสฺส** ความว่า ฟองไข่เหล่านั้นพึงมี. บทว่า **กุกฺกุฏฺฐิยา สมฺมา อธิสฺยิตานิ** ความว่า เมื่อนางไก่เป็นแม่นั้น เขยิบปีกนอนกกบนฟองไข่เหล่านั้น ชื่อว่ากกแล้วโดยชอบ. บทว่า **สมฺมา ปริสฺสพิตานิ** ความว่าเมื่อแม่ไก่มีระดูตามกำหนดเวลา เป็นอันชื่อว่าให้สุกแล้วโดยรอบด้วยดี อธิบายว่า

กระทำให้อุ่นแล้ว. บทว่า สหมาปรีภาวิตานิ ความว่า อบโดยรอบ ด้วยดีตามกำหนดเวลา อธิบายว่า ฟองไข่ได้รับไออุ่นของแม่ไก่. คำว่า ภิญจาปี ตสุตา กุกกุฏียา ความว่า เพราะแม่นั้น กระทำ ความไม่ประมาท โดยการกระทำกิริยา ๓ อย่างนี้ ไม่พึงเกิดความ ประารถนา ต่างนั้นก็จริง. บทว่า อลโฆ ภพฺพาว เต ความว่า ที่แท้ ลูกไก่เหล่านั้นควรเจาะออกไปโดยสวัสดิ์ โดยนัยที่กล่าวแล้ว ก็ เพราะเหตุที่ฟองไข่เพราะนั้นแม่นั้น ให้ความคุ้มครองด้วยอาการ ๓ อย่างนี้ จึงไม่เนาเสีย ฟองไข่เหล่านั้นยังมียางสด ยางสดนั้น ยึดเกาะกะเปาะไข่ ก็บาง ปลายเล็บเท้าและปลายจะงอยปากเป็น ของแข็ง ลูกไก่ทั้งหลายย่อมขยับขยายได้เอง เพราะกะเปาะไข่เป็น ของบาง แสงสว่างภายนอก ย่อมปรากฏเข้าสู่ภายใน ฉะนั้น ลูกไก่ เหล่านั้น พวกกันคิดว่า พวกเรานอนงอมืองอเท้า อยู่ในที่แคบเป็น เวลานานหนอ ก็แสงสว่างนี้ย่อมปรากฏอยู่ข้างนอก บัดนี้ พวกเรา จักอยู่เป็นสุขในที่นี้ ดังนี้ประสงค์จะออกไป จึงทำลายกะเปาะไข่ ยื่นคอออกไป. แต่นั้น กะเปาะไข่ (เปลือกไข่) นั้น ก็แตกออกเป็น ๒ ซีก. ต่อนั้น ลูกไก่เหล่านั้น สลัดปีกพลางส่งเสียงร้องออกไป ตามสมควรแก่เวลานั้น และเมื่อออกไปได้ก็เที่ยวทำเขตบ้านให้ สบายงาม

คำว่า เอวเมว โข นี้ ท่านกล่าวไว้เป็นคำอุปมา. คำนั้น พึงทราบได้ก็เพราะเทียบเคียงข้อความอย่างนี้. จริงอยู่การ กระทำอนุปัสสนา ๓ ว่า ปัญฺญจันทรํไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็น

อนัตตา ในจิตตสันดานของตน ของภิกษุนี้ เปรียบเหมือนการ
กระทำกิริยา มีการนอนกกฟองไข่เป็นคัน ของแม่ไก่คัน
การไม่ทำวิปัสสนาญาณให้เสื่อม ด้วยการทำวิปัสสนา ๓ ให้ถึง
พร้อม ของภิกษุผู้ประกอบเนื่องๆ ซึ่งวิปัสสนา เปรียบเหมือน
ความไม่เนาเสียแห่งฟองไข่ ด้วยการกระทำกิริยา ๓ อย่าง ให้ถึง
พร้อมของแม่ไก่. การยึดยางเหนียวคือความใคร่อันติดตามไป
สู่ภพ ๓ ด้วยการทำอนุปัสสนา ๓ ให้ถึงพร้อมของภิกษุนั้น เปรียบ
เหมือนยึดยางเหนียวสด แห่งฟองไข่ทั้งหลาย ด้วยการกระทำกิริยา ๓
ของแม่ไก่คัน. ความว่าที่กะเปาะไข่คืออวิชาเป็นของบาง เพราะ
การทำอนุปัสสนา ๓ ให้ถึงพร้อมของภิกษุ เปรียบเหมือนความที่
กะเปาะฟองไข่เป็นของบาง ด้วยการกระทำกิริยา ของแม่ไก่
ความที่วิปัสสนาญาณ เป็นธรรมชาติกล้าแข็ง ผ่องใสและกล้าแข็ง
เพราะการทำอนุปัสสนา ๓ ให้ถึงพร้อมของภิกษุ เปรียบเหมือน
ความที่เล็บ จะงอยปากของลูกไก่ เป็นของแข็ง ด้วยการกระทำ
กิริยา ๓ ของแม่ไก่. กาลเวลาที่เปลี่ยนแปลง กาลเจริญเติบโต
กาลที่ถือเอาซึ่งห้องแห่งวิปัสสนาญาณ ด้วยทำอนุปัสสนา ๓ ให้
ถึงพร้อมของภิกษุ เปรียบเหมือนการที่ลูกไก่เปลี่ยนแปลงไป
ด้วยการกระทำกิริยา ๓ ของแม่ไก่. กาลที่ภิกษุนั้น ให้จิตถือเอา
ซึ่งห้องแห่งวิปัสสนาญาณ นั่งบนอาสนะ เทียวไปอยู่. ย่อมสิ้น
แล้วจึงเทียวไป ได้อุตุสัปปายะ โภชนะสัปปายะ บุคคลสัปปายะ
ธัมมสวนสัปปายะ อันสมควรแก่วิปัสสนาญาณนั้น นั่งบนอาสนะ
เดียว เจริญวิปัสสนา ทำลายกะเปาะฟองไข่ คืออวิชา ด้วย

อรหัตมรรค ที่ตนบรรลุแล้วโดยลำดับ แล้วปรบปี่ก็ออกัญญาแล้ว
บรรลุพระอรหัตโดยสวัสดิ์ พึงทราบเปรียบเหมือนกาลที่ลูกไก่
ทั้งหลาย ทำลายกะเปาะฟองไข่ด้วยปลายเล็บเท้า หรือด้วยจะงอย
ปาก แล้วปรบปี่กระจายออกไปโดยสวัสดิ์ ด้วยการกระทำกิริยา ๓
ให้ถึงพร้อมของแม่ไก่. เหมือนอย่างว่า แม่ไก่อทราบว่าลูกไก่ทั้งหลาย
เปลี่ยนแปลงแล้ว ย่อมทำลายกะเปาะฟองไข่ ฉันทใด แม้พระศาสดา
ก็ฉันทนั้น ทรงทราบว่าภิกษุเห็นปานนั้นมีญาณแก่กล้าแล้ว ทรงแผ่
พระรัศมีทำลายกะเปาะฟองไข่ คืออวิชชา ด้วยคาถาโดยนัยมีอาทิว่า

เธอจงถอนเสียซึ่งความเยื่อใยของตน

เหมือนบุคคลเอามือถอนกอโกมุท ในสารทกาล

ฉะนั้น เธอจงพอกพูนทางอันสงบ ด้วยว่าพระ-

นิพพาน อันพระสุคตแสดงไว้แล้ว.

จบคาถา ภิกษุฉันทนั้น ทำลายกะเปาะไข่คืออวิชชาแล้วก็บรรลุ
อรหัต. ตั้งแต่นั้นมา ลูกไก่เหล่านั้นก็ทำเข้าบ้านในังคฆม เทียว
อยู่ในเขตบ้านฉันทฉันท. พระมหาจีณาสพเมฉันทนั้น ก็ฉันทนั้น เข้าผล
สมาบัติ ซึ่งมีพระนิพพานเป็นอารมณ์แล้ว ทำสังฆารามให้งาม
เทียวไปอยู่.

บทว่า ทลณฺหุสฺส ได้แก่ ช่างไม้ ก็ช่างไม้ฉันททรงไว้ซึ่ง
กำลัง กล่าวคือแรงยกหิ้ว นำเอาเครื่องไม้ไป เพราะเหตุฉันทนั้น ท่าน
เรียกว่า พลภันฑะ. บทว่า วาสิขฺเณ ได้แก่ ในที่ด้ามมีดสำหรับมือจับ.

บทว่า **เอตตักิ** วา **เม อชฺช** **อาสวานิ** **จิณฺ** ความว่า ก็อาสวะทั้งหลาย
ของบรรพชิต ย่อมสิ้นไปตลอดกาลเป็นนิตย์ ด้วยอุเทศ ด้วยปริจฺจลา
ด้วยโยนิโสมนสิการ ด้วยวัตรปฏิบัติ โดยสังเขปว่าบรรพชา
อธิบายว่า ก็เมื่ออาสวะทั้งหลายสิ้นไปอยู่อย่างนี้ ภิกษุนี้ย่อม
ไม่รู้อย่างนี้ว่า วันนี้ (อาสวะ) สิ้นไปเท่านี้วันนี้ (อาสวะ) สิ้นไป
เท่านี้ ดังนี้. อานิสงส์แห่งวิปัสสนา ท่านแสดงด้วยอุปมาอย่างนี้.
บทว่า **เทมนฺติเกน** ความว่า โดยเหมือนกันคือ ฤดูหนาว. บทว่า
ปฏฺิปปุสฺสมฺภนฺติ ได้แก่ ย่อมเสื่อมไปอย่างถาวร.

ในบทว่า **เอวเนว โข** นี้ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้. พระศาสดา
(คำสอน) พึงเห็นเหมือนมหาสมุทร พระโยคาวจรเหมือนเรือ การ
เที่ยวไปในสำนักของอาจารย์และอุปัชฌาย์ในเวลาที่ตนมีพรรษา
หย่อน ๕ ของภิกษุนี้ เหมือนเรือแล่นวนอยู่ในมหาสมุทร. ความที่
สังโยชน์ทั้งหลายเบาบางลงด้วยกิจมูเทศและปริจฺจลา เป็นต้น
นั้นแล โดยสังเขปว่า บรรพชาของภิกษุ เหมือนเครื่องผูกเรือ
อันนำในมหาสมุทรกัณฑ์ให้กร่อนเบาบางไปฉะนั้น กาลที่ภิกษุผู้เป็น
นิสสยมุตตะกะพ้นนิสสัย กำหนดกรรมฐานอยู่ในป่า เหมือนเวลา
ที่เรือถูกเขายกขึ้นไว้บนบก ขยายคือค้นหา เหือดแห้งไปด้วย
วิปัสสนาญาณ เหมือนเชือกแห้งเกราะไปด้วยลมและแดด ในกลางวัน
ฉะนั้น การชุ่มชื้นแห่งจิตด้วยปีติและปราโมทย์ ที่อาศัยกรรมฐาน
เกิดขึ้น เหมือนเชือกเปียกชุ่มด้วยหยาดน้ำค้างในกลางคืน ความที่
สังโยชน์ทั้งหลาย มีกำลังอ่อนลงเป็นอย่าง ด้วยปีติและปราโมทย์
อันสัมปยุตด้วยวิปัสสนาญาณ พึงเห็นเหมือนเครื่องผูกเรือ

ที่ถูกแดดเผาเฝ้าในกลางวัน และถูกหยาดน้ำค้างเปียกชุ่มอยู่
ในกลางคืนทำให้เสื่อมสภาพไป. อรหัตตมรรคญาณ เหมือนเมฆฝน
ที่ตกลงมา. ภิกษุผู้ปรารถนาวิปัสสนา เจริญวิปัสสนาด้วยอำนาจ
แห่งอารมณ์มีรูป ๗ หมดเป็นต้น เมื่อกรรมฐานปรากฏชัดแจ่มแจ้ง
อยู่ ได้อุตุสัปปายะเป็นต้นในวันหนึ่ง นั่งโดยบัลลังก์ก็บรรลुพระ-
อรหัตผล เหมือนเรือนที่ผุภายใน เพราะน้ำฝนที่ตกลงมาและ
น้ำในมหาสมุทร พระอรหันต์ผู้สิ้นสังโยชน์แล้ว อนุเคราะห์
มหาชนอยู่ ดำรงขันธตลอดอายุขัย เหมือนเรือที่เครื่องผูกตั้งอยู่
ชั่วคราวนิดหน่อย พระชินาสพผู้ปรินิพพานแล้ว ด้วยอนุปาติเสต-
นิพพานธาตุ เพราะการแตกแห่งอุปาตินนขันธ สังขารที่มีใจครอง
ก็ถึงความหาบัญญัติมิได้ พึงเห็นเหมือนเรือที่เครื่องผูกผูก ก็สลาย
ไปโดยลำดับ หาบัญญัติมิได้นั้น. ด้วยอุปมานี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า
ทรงแสดงธรรมที่สังโยชน์ทั้งหลาย มีกำลังอ่อนลง

จบ อรรถกถาภวนาสูตที่ ๗

๘. อักกัชนรูปมสูตร

[๖๕] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จจาริกไปในแคว้น-
โกศลชนบท พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ เสด็จดำเนินไปสู่ทางไกล
ได้ทอดพระเนตรเห็นไฟกองใหญ่ กำลังลุกรุ่งโรจน์โชติช่วงอยู่
ในที่แห่งหนึ่ง จึงเสด็จแวงจากทางประทับนั่งบนอาสนะที่ปูลาดไว้ใกล้
โคนไม้แห่งหนึ่ง ครั้นแล้วตรัสถามภิกษุทั้งหลายว่า คุณก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย เธอทั้งหลายเห็นไฟกองใหญ่นั้นที่กำลังลุกรุ่งโรจน์โชติช่วง
อยู่หรือไม่ ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า เห็น พระเจ้าข้า.

พ. คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะสำคัญความข้อนั้น
เป็นไฉน การเข้าไปนั่งกอดหรือนอนกอดกองไฟใหญ่โน้น ที่กำลัง
ลุกรุ่งโรจน์โชติช่วงอยู่ กับการเข้าไปนั่งกอดหรือนอนกอดพระ-
ราชธิดา บุตรสาวพราหมณ์หรือบุตรสาวคฤหบดี ผู้มีฝ่ามือฝ่าเท้า
อ่อนนุ่ม อย่างไหนจะประเสริฐกว่ากัน.

ภ. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ การที่บุคคลเข้าไปนั่งกอดหรือนอน
กอดพระราชธิดา บุตรสาวพราหมณ์หรือบุตรสาวคฤหบดี
ผู้มีฝ่ามือฝ่าเท้าอ่อนนุ่ม นี้ประเสริฐกว่า ส่วนการที่บุคคลเข้าไป
นั่งกอดหรือนอนกอดกองไฟใหญ่โน้น ที่กำลังลุกรุ่งโรจน์โชติช่วง
อยู่เป็นทุกข์.

พ. คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจะขอบอกเธอทั้งหลาย จะขอ
เตือนเธอทั้งหลาย การที่บุคคลผู้ทุศีล มีธรรมลามก มีความประพฤติ

สกปรกน่ารังเกียจ ปกปิดกรรมชั่ว มิใช่สมณะ แต่ปัญญาน่าเป็น
สมณะ มิใช่ผู้ประพฤติพรหมจรรย์ แต่ปัญญาน่าประพฤติ
พรหมจรรย์ เน่าใน มีความกำหนัดกล้า เป็นดังหยากเชื้อ เข้าไป
นั่งกอดหรือนอนกอดพระราชธิดา บุตรสาวพราหมณ์หรือบุตรสาว
คฤหบดี จะประเสริฐอย่างไร การเข้าไปนั่งกอดนอนกอดกองไฟ
ใหญ่ไฉนที่กำลังลุกรุ่งโรจน์โชติช่วงอยู่ นี่ดีกว่า ข้อนั้นเพราะ
การเข้าไปกอดกองไฟใหญ่ไฉนเป็นเหตุ แต่ผู้นั้นเมื่อตายไป ไม่พึง
เข้าถึงอบาย ทุกติ วินิบาติ นรก เพราะการเข้าไปกอดกองไฟใหญ่
นั้นเป็นปัจจัย ส่วนการที่บุคคลผู้ทุศีล มีธรรมอันลามก มีความ
ประพฤติสกปรก น่ารังเกียจ ปกปิดกรรมชั่ว มิใช่สมณะ แต่
ปัญญาน่าเป็นสมณะ มิใช่ผู้ประพฤติพรหมจรรย์ แต่ปัญญาน่า
ประพฤติพรหมจรรย์ เน่าใน มีความกำหนัดกล้า เป็นดังหยากเชื้อ
เข้าไปนั่งกอดหรือนอนกอดพระราชธิดา บุตรสาวพราหมณ์หรือ
บุตรสาวคฤหบดี ผู้มีฝ่ามือฝ่าเท้าอ่อนนุ่มนั้น ย่อมเป็นไปเพื่อความ
ฉิบหายมิใช่ประโยชน์ เพื่อความทุกข์ตลอดกาลนานแก่เขา และ
ผู้นั้นเมื่อตายไป ย่อมเข้าถึงอบาย ทุกติ วินิบาต นรก ดูก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน การที่บุรุษ
มีกำลัง เอาเชือกหนึ่งอันเหนียวแน่นพันแข้งทั้งสองข้างแล้วชักไปมา
เชือกหนึ่งพึงขาดผิ่วขาดแล้ว พึงขาดหนึ่งขาดหนึ่งแล้ว พึง
ขาดเนื้อขาดเนื้อแล้ว พึงตัดเส้นเอ็น ตัดเส้นเอ็นแล้ว พึงตัดกระดูก
ตัดกระดูกแล้ว หยุดอยู่จดเชื้อในกระดูก กับการยินดีการกราบไหว้

แห่งกษัตริย์มหาศาล พราหมณ์มหาศาล หรือคฤหบดีมหาศาล
ไหนจะดีกว่ากัน.

ภ. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ การยินดีการกราบไหว้แห่ง
กษัตริย์มหาศาล พราหมณ์มหาศาล หรือคฤหบดีมหาศาล นี่ดีกว่า
การที่บุรุษผู้มีกำลัง เอาเชือกหนังอันเหนียวแน่นพันแข้งทั้งสองข้าง
แล้วชักไปชักมา เชือกหนังพึงบาดผิว ฯลฯ หยุดอยู่จดเชื้อใน
กระดูก นี่เป็นทุกข์.

พ. คุณ่อนภิกษุทั้งหลาย เราจะขอบอกเธอทั้งหลาย จะขอ
เตือนเธอทั้งหลาย การที่บุคคลผู้ทุศีล ฯลฯ เป็นดังหยากเชื้อ ยินดี
การกราบไหว้แห่งกษัตริย์มหาศาล พราหมณ์มหาศาล หรือ
คฤหบดีมหาศาล จะได้อย่างไร การที่บุรุษมีกำลัง เอาเชือกหนัง
อันเหนียวแน่นพันแข้งทั้งสองข้าง แล้วชักไปชักมา เชือกหนัง
พึงบาดผิว ฯลฯ หยุดอยู่จดเชื้อในกระดูก นั่นดีกว่า ข้อนั้นเพราะ
เหตุไร เพราะเขาจะพึงถึงความตายหรือทุกข์ปางตาย มีข้อนั้น
เป็นเหตุ แต่ผู้นั้นเมื่อตายไป ไม่พึงเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก
เพราะข้อนั้นเป็นปัจจัย ส่วนการที่บุคคลผู้ทุศีล ฯลฯ เป็นดัง
หยากเชื้อ ยินดีการกราบไหว้แห่งกษัตริย์มหาศาล พราหมณ์มหาศาล
หรือคฤหบดีมหาศาลนั้น ย่อมเป็นไปเพื่อความฉิบหายมิใช่ประโยชน์
เพื่อทุกข์สิ้นกาลนาน แก่บุคคลผู้ทุศีลนั้น และบุคคลผู้ทุศีลนั้น
เมื่อตายไปย่อมเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก คุณ่อนภิกษุทั้งหลาย
เธอทั้งหลายจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน การที่บุรุษที่มีกำลัง
เอาหอกอันคมชะโลมน้ำมัน พุ่งใส่กลางอก กับการยินดีอัญชลีกรรม

ของกษัตริย์มหาศาล พราหมณ์มหาศาล หรือคฤหบดีมหาศาล
ไหนจะดีกว่ากัน.

ภ. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ การยินดีอัญชลีกรรมของ
กษัตริย์มหาศาล พราหมณ์มหาศาล หรือคฤหบดีมหาศาล นี่ดีกว่า
ส่วนการที่บุรุษมีกำลังเอาหอกอันคมชะโลมน้ำมัน พุ่งใส่กลางอก
นี้เป็นทุกข์.

พ. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจะขบอกระหว่างทั้งหลาย จะขอ
เตือนเธอทั้งหลาย การที่บุคคลผู้ทุศีล ฯลฯ เป็นต้นหยากเชื้อ ยินดี
อัญชลีกรรมของกษัตริย์มหาศาล พราหมณ์มหาศาล หรือคฤหบดี-
มหาศาล จะได้อย่างไร การที่บุรุษมีกำลัง เอาหอกอันคมชะโลม
น้ำมัน พุ่งใส่กลางอก นั้นดีกว่า ชื่อนั้นเพราะเหตุ เพราะเขา
จะพึงถึงความตายหรือทุกข์ปางตาย มีชื่อนั้นเป็นเหตุ แต่ผู้นั้น
เมื่อตายไป ไม่พึงเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก เพราะชื่อนั้น
เป็นปัจจัย ส่วนการที่บุคคลผู้ทุศีล ฯลฯ เป็นต้นหยากเชื้อ ยินดี
อัญชลีกรรมของกษัตริย์มหาศาล พราหมณ์มหาศาล หรือคฤหบดี-
มหาศาลนั้น ย่อมเป็นไปเพื่อความลบลายมิใช่ประโยชน์ เพื่อทุกข์
สิ้นกาลนาน แก่บุคคลผู้ทุศีลนั้น และบุคคลผู้ทุศีลนั้น เมื่อตายไป
ย่อมเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต นรก ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอ
ทั้งหลายจะสำคัญความชื่อนั้นเป็นไฉน การที่บุรุษมีกำลังเอาแผ่น
เหล็กแดงไฟกำลังลูกรุ่งโรจน์โชติช่วงนابกายตัว กับการบริโภคน
จิราที่เขาถวายด้วยศรัทธา ของกษัตริย์มหาศาล พราหมณ์มหาศาล
หรือคฤหบดีมหาศาล ไหนจะดีกว่ากัน.

ก. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ การบริโภคจีวรที่เขาถวายด้วย
ศรัทธา ของกษัตริย์มหาศาล พราหมณ์มหาศาล หรือคฤหบดี
มหาศาล นี่ดีกว่า การที่บุรุษมีกำลัง เอาแผ่นเหล็กแดงไฟกำลังลุก
รุ่งโรจน์โชติช่วงนابกายตัว นี่เป็นทุกข์.

พ. คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจะขบอกระเบียงทั้งหลาย จะขอ
เตือนเธอทั้งหลาย การที่บุคคลนั้นทุศีล ฯลฯ เป็นดังหยากเยื่อ
บริโภคจีวรที่เขาถวายด้วยศรัทธา ของกษัตริย์มหาศาล พราหมณ์
มหาศาล หรือคฤหบดีมหาศาล. จะได้อย่างไร การที่บุรุษมีกำลัง
เอาแผ่นเหล็กแดง ไฟกำลังลุกรุ่งโรจน์โชติช่วงนابกายตัว นี่ดีกว่า
ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะเขาจะพึงถึงความตายหรือทุกข์ปางตาย
มีข้อนั้นเป็นเหตุ แต่เขาเมื่อตายไป ไม่พึงเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต
นรก เพราะข้อนั้นเป็นปัจจัย ส่วนการที่บุคคลผู้ทุศีล ฯลฯ เป็นดัง
หยากเยื่อ บริโภคจีวรที่เขาถวายด้วยศรัทธา ของกษัตริย์มหาศาล
พราหมณ์มหาศาล. หรือคฤหบดีมหาศาล นั้น ย่อมเป็นไปเพื่อความ
ฉิบหายมิใช่ประโยชน์ เพื่อทุกข์สิ้นกาลนาน แก่บุคคลผู้ทุศีลนั้น
และบุคคลผู้ทุศีลนั้น เมื่อตายไป ย่อมเข้าถึงอบาย ทุคติ วินิบาต
นรก คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน
การที่บุรุษมีกำลังเอาขอเหล็กแดง ไฟกำลังลุกรุ่งโรจน์โชติช่วง
เกี่ยวปากเอาไว้ แล้วรอกก้อนเหล็กแดง ไฟกำลังลุกรุ่งโรจน์โชติช่วง
เข้าไปในปาก ก้อนเหล็กแดงนั้นจะพึงไหม้ริมฝีปาก ไหม้ปาก ไหม้ลิ้น
ไหม้คอ ไหม้อก ไหม้เรื่อยไปถึงไส้ใหญ่ไส้เล็กแล้วออกทางทวาร
เบื้องต่ำ กับการบริโภคบิณฑบาตที่เขาถวายด้วยศรัทธา ของ

กษัตริย์มหาศาล พราหมณ์มหาศาล หรือคฤหบดีมหาศาล ไหน
จะดีกว่ากัน.

ภ. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ การบริโภคบิณฑบาตที่เขา
ถวายด้วยศรัทธา ของกษัตริย์มหาศาล พราหมณ์มหาศาล หรือ
คฤหบดีมหาศาล นี้ดีกว่า การที่บุรุษมีกำลัง เอาขอเหล็กแดงไฟ
กำลังลุกรุ่งโรจน์โชติช่วง เกี่ยวปากเอาไว้ แล้วกรอกก้อนเหล็กแดง
ไฟกำลังลุกรุ่งโรจน์โชติช่วงเข้าในปาก ก้อนเหล็กแดงนั้นจะพึง
ไหม้ริมฝีปาก... แล้วออกทางทวารเบื้องต่ำ นี่เป็นทุกข์.

พ. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจะขอบอกเธอทั้งหลาย จะขอ
เตือนเธอทั้งหลาย การที่บุคคลผู้ทุศีล ฯลฯ เป็นดังหยากเยื่อ
บริโภคบิณฑบาตที่เขาถวายด้วยศรัทธา ของกษัตริย์มหาศาล
พราหมณ์มหาศาล หรือคฤหบดีมหาศาล จะได้อย่างไร การที่
บุรุษมีกำลัง เอาขอเหล็กแดงไฟกำลังลุกรุ่งโรจน์โชติช่วงเกี่ยวปาก
เอาไว้ แล้วกรอกก้อนเหล็กแดง ไฟกำลังลุกรุ่งโรจน์โชติช่วงเข้า
ในปาก ก้อนเหล็กแดงนั้นจะพึงไหม้ริมฝีปาก... แล้วออกทางทวาร
เบื้องต่ำ นี้ดีกว่า ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะ นั้นพึงถึงความตาย
หรือทุกข์ปางตาย มีข้อนั้นเป็นเหตุ แต่ผู้นั้นเมื่อตายไป ไม่พึงเข้า
ถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก เพราะข้อนั้นเป็นปัจจัย ส่วนการที่
บุคคลผู้ทุศีล ฯลฯ เป็นดังหยากเยื่อ บริโภคบิณฑบาตที่เขาถวาย
ด้วยศรัทธาของกษัตริย์มหาศาล พราหมณ์มหาศาล หรือคฤหบดี
มหาศาลนั้น ย่อมเป็นไปเพื่อความลบลายมิใช่ประโยชน์ เพื่อทุกข์
สิ้นกาลนาน แก่บุคคลผู้ทุศีลนั้น และบุคคลผู้ทุศีลนั้น เมื่อตายไป

ย่อมเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน การที่บุรุษมีกำลัง จับที่ศีรษะหรือที่คอ แล้วให้นั่งทับนอนทับบนเตียงเหล็กหรือดั่งเหล็กแดง ไฟกำลังลุกรุ่งโรจน์โชติช่วง กับการบริโภคน้ำองคิณที่เขาวายด้วยศรัทธา ของกษัตริย์มหาศาล พราหมณ์มหาศาล หรือคฤหบดีมหาศาล ไหนจะดีกว่ากัน.

ภ. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ การบริโภคน้ำองคิณที่เขาวายด้วยศรัทธาของกษัตริย์มหาศาล พราหมณ์มหาศาล หรือคฤหบดีมหาศาล นี้ดีกว่า การที่บุรุษมีกำลัง จับที่ศีรษะหรือที่คอแล้วให้นั่งทับหรือนอนทับบนเตียงหรือดั่งเหล็กแดง ไฟกำลังลุกรุ่งโรจน์โชติช่วง นี่เป็นทุกข์.

พ. ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจะขบอภิกษุทั้งหลาย จะขอเตือนเธอทั้งหลาย การที่บุคคลผู้ทุศีล ฯลฯ เป็นดังหยากเยื่อ บริโภคน้ำองคิณที่เขาวายด้วยศรัทธา ของกษัตริย์มหาศาล พราหมณ์มหาศาล หรือคฤหบดีมหาศาล จะได้อย่างไร การที่บุรุษผู้มีกำลัง จับที่ศีรษะหรือที่คอ แล้วให้นั่งทับหรือนอนทับบนเตียงหรือดั่งเหล็กแดง ไฟกำลังลุกรุ่งโรจน์โชติช่วง นั้นดีกว่า ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะผู้นั้นจะพึงเข้าถึงความตายหรือทุกข์ปางตาย มีข้อนั้นเป็นเหตุ แต่ผู้นั้นเมื่อตายไป ไม่พึงเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก เพราะข้อนั้นเป็นปัจจัย ส่วนการที่บุคคลผู้ทุศีล ฯลฯ เป็นดังหยากเยื่อ บริโภคน้ำองคิณที่เขาวายด้วยศรัทธา ของกษัตริย์มหาศาล พราหมณ์มหาศาล หรือคฤหบดีมหาศาล นั้น ย่อม

เป็นไปเพื่อความليبหายมิใช่ประโยชน์ เพื่อทุกข์สิ้นกาลนาน แก่
บุคคลผู้ทีคนั้น ละบุคคลผู้ทีคนั้น เมื่อตายไป ย่อมเข้าถึงอบาย
ทุกติ วินิบาต นรก คู่ออนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะสำคัญ
ความข้อนั้นเป็นไฉน การที่บุรุษมีกำลัง จับมัดเอาเท้าขึ้นเอาหัวลง
โยนลงในหม้อเหล็กแดง ไฟกำลังลุกรุ่งโรจน์โชติช่วง ผู้นั้นถูก
ไฟเผาเดือดดุจฟองน้ำในหม้อเหล็กแดงนั้น นางครั้งลอยขึ้นข้างบน
บางครั้งจมลงข้างล่าง บางครั้งลอยไปขวาง ๆ กับการบริโภค
วิหารที่เขาวายด้วยศรัทธา ของกษัตริย์มหาศาล พราหมณ์-
มหาศาล หรือคฤหบดีมหาศาลไหนจะดีกว่ากัน.

ภ. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ การบริโภควิหารที่เขาวาย
ด้วยศรัทธา ของกษัตริย์มหาศาล พราหมณ์มหาศาล หรือคฤหบดี
มหาศาล นี้ดีกว่า การที่บุรุษมีกำลัง จับมัดเอาเท้าขึ้นเอาหัวลง
โยนลงในหม้อเหล็กแดง ไฟกำลังลุกรุ่งโรจน์โชติช่วง ผู้นั้นถูก
ไฟเผาเดือดดุจฟองน้ำในหม้อเหล็กแดงนั้น บางครั้งลอยขึ้นข้างบน
บางครั้งจมลงข้างล่าง บางครั้งลอยไปขวาง ๆ นี่เป็นทุกข์.

พ. คู่ออนภิกษุทั้งหลาย เราจะขอบอกเธอทั้งหลาย จะขอ
เตือนเธอทั้งหลาย การที่บุคคลผู้ทีคนั้น ฯลฯ เป็นดังหยากเยื่อ
บริโภควิหารที่เขาวายด้วยศรัทธา การที่บุรุษมีกำลัง จับเอา
เท่านั้น เอาหัวลง โยนลงในหม้อเหล็กแดง ไฟกำลังลุกรุ่งโรจน์
โชติช่วง ถูกไฟเผาเดือดดุจฟองน้ำ ในหม้อเหล็กแดงนั้น บางครั้ง
ลอยขึ้นข้างบน บางครั้งจมลงข้างล่าง บางครั้งลอย ไปขวาง ๆ
นี้ดีกว่า ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะผู้นั้นพึงเข้าถึงความตายหรือ

ทุกข์ปางตาย มีข้อนั้นเป็นเหตุ แต่ผู้นั้นเมื่อตายไป ไม่พึงเข้าถึง
อบาย ทุกติ วินิบาต นรก เพราะข้อนั้นเป็นปัจจัย ส่วนการที่บุคคล
ผู้ทุศีล ฯลฯ เป็นต้นหยากเยื่อ บริโภควิหารที่เขาถวายเป็นศรัทธา
ช้องกษัตริย์มหาศาล พราหมณ์มหาศาล หรือคฤหบดีมหาศาล
นั้น ย่อมเป็นไปเพื่อความลบล้างมิใช่ประโยชน์ เพื่อทุกข์ตลอด
กาลนาน แก่บุคคลผู้ทุศีลนั้น และบุคคลผู้ทุศีลนั้น เมื่อตายไปแล้ว
ย่อมเข้าถึงอบาย ทุกติ วินิบาต นรก ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะ
เหตุนี้แหละ เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้ว่า เราทั้งหลายบริโภค
จีวร บิณฑบาต เสนาสนะและคิลานปัจจัยเกสัชบริวาร ของ
เหล่าใด ปัจจัยของชนเหล่านั้น จักมีผลมาก มีอานิสงส์มากและ
การบรรพชาของเราทั้งหลายจักไม่เป็นหมัน มีผล มีกำไร ดูก่อน
ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้แล อนึ่ง เธอทั้งหลาย
พึงศึกษาอย่างนี้ว่า เมื่อพิจารณาเห็นประโยชน์นั้น ควรแท้ทีเดียว
ที่จะให้ประโยชน์นั้นสำเร็จด้วยความไม่ประมาท เมื่อพิจารณา
เห็นประโยชน์ผู้อื่น ก็ควรแท้ทีเดียวที่จะให้ประโยชน์นั้นสำเร็จ
ด้วยความไม่ประมาท หรือเมื่อพิจารณาเห็นประโยชน์ทั้งสอง
ก็ควรแท้ทีเดียวที่จะให้ประโยชน์ทั้งสองนั้นสำเร็จด้วยความไม่
ประมาท.

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไวยากรณ์ภาษิตนี้จบลงแล้ว
และเมื่อกำลังตรัสไวยากรณ์ภาษิตนี้อยู่ โลหิตร้อนพุ่งออกจากปาก
ของภิกษุ ๖๐ รูป (พวกต้น) ภิกษุ ๖๐ รูป (พวกกลาง) ลาสิกขา

ลิกมาเป็นคฤหัสถ์ ด้วยกราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่
พระผู้มีพระภาคเจ้า ทำได้ยาก ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ทำได้
แสนยาก อีก ๖๐ รูป จิตหลุดพ้นจากอาสวะเพราะไม่ถือมั่น.

จบ อคฺคิขันธปสูตรที่ ๘

อรรถกถาอคฺคิขันธปมสูตรที่ ๘

อคฺคิขันธปมพระสูตรที่ ๘ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้
แล้ว ในเหตุเกิดแห่งเรื่อง. ก็การเกิดขึ้นแห่งเรื่อง. ก็การแสดงขึ้น
แห่งเรื่อง แห่งพระสูตรนี้ กล่าวไว้แล้วโดยพิสดาร ในอุพฺพิจจรา-
สังฆาตสูตร ในหนหลังนั้นแหละ. บทว่า ปสฺสส โน ตตฺตปเป็น
ปสฺสส นุ แปลว่า เธอทั้งหลาย เห็นหรือหนอ. บทว่า อาลึงฺคิตฺวา
แปลว่า สวมกอด. บทว่า อุปนิสีเตยฺย แปลว่า พึงเข้าไปนั่งใกล้แล้ว.
บทว่า อาโรจยามี แปลว่า เราจะบอก. บทว่า ปฏิวะทยามี ความว่า
เราจะกล่าวประกาศเตือนให้ทราบ. บทว่า วาสรหฺมฺยา ความว่า
ด้วยเชือกอันบุคคลพันแล้ว ด้วยขนหางม้าและขนหางโค. บทว่า
ปจฺจโจรสุมิ ได้แก่ที่กลายออก. บทว่า เณฺญเหตุทกฺก ความว่า ยังฟอง
๑. ปาลี. ว่า อคฺคิขันธปม.....

ให้ผุดขึ้น อธิบายว่าให้ตั้งขึ้น. บทว่า อุตตตถ์ ได้แก่ ประโยชน์อัน
เป็นโลกียะ และโลกุตระ ทั้งที่เป็นไปในภพนี้และภพหน้า. แม้ใน
ประโยชน์ผู้อื่นและประโยชน์ทั้งสอง ก็นัยนี้เหมือนกัน. คำที่เหลือ
ในพระสูตรนี้ ที่ควรกล่าวทั้งหมดได้กล่าวไว้แล้ว ในเหตุเกิดแห่ง
เรื่องของจุฬาราสีมาตสูตรนั้นแล. ก็แล พระศาสดากรั้นตรัส
สูตรนี้แล้ว จึงตรัสจุฬาราสีมาตสูตร.

จบ อรรถกถาอัคคิขันโหมสูตรที่ ๘

๕. สุนัตตอนุศาสนีสูต

[๗๐] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรื่องเคยมีมาแล้ว ศาสดาชื่อว่า
สุนัตตะ เป็นเจ้าลัทธิ ปราศจากความกำหนัดในกาม ก็สุนัตต-
ศาสนานั้นมีสาวกอยู่หลายร้อยคน เธอแสดงธรรมให้สาวกฟัง
เพื่อความเป็นสหายแห่งเทวดาชั้นพรหมโลก สาวกเหล่าใด เมื่อ
สุนัตตศาสนากำลังแสดงธรรม เพื่อความเป็นสหายแห่งเทวดา
ชั้นพรหมโลก ไม่ยังจิตให้เลื่อมใส สาวกเหล่านั้น เมื่อตายไปได้เข้า
ถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก ส่วนสาวกเหล่าใด เมื่อสุนัตตศาสนา
กำลังแสดงธรรม เพื่อความเป็นสหายแห่งเทวดาชั้นพรหมโลก ยัง
จิตให้เลื่อมใส สาวกเหล่านั้นเมื่อตายไป ได้เข้าถึงสุคติโลกสวรรค์.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรื่องเคยมีมาแล้ว ศาสดาชื่อว่ามุกปิกกะ
๑๗ ศาสดาชื่อว่าอรเนมิ ๑๗ ศาสดาชื่อว่าโชติปาละ ๑๗ ศาสดาชื่อว่า
ชื่อว่าหัตถิปาละ ๑๗ ศาสดาชื่อว่าโชติปาละ ๑๗ ศาสดาชื่อว่า
อรกะ เป็นเจ้าลัทธิ ปราศจากความกำหนัดในกาม ก็อรกศาสนานั้น
มีสาวกอยู่หลายร้อยคน เธอแสดงธรรมให้สาวกฟัง เพื่อความเป็น
สหายแห่งเทวดาชั้นพรหมโลก ไม่ยังจิตให้เลื่อมใส สาวกเหล่านั้น
เมื่อตายไป ได้เข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก ส่วนสาวกเหล่าใด
เมื่ออรกศาสนากำลังแสดงธรรม เพื่อความเป็นสหายแห่งเทวดาชั้น
พรหมโลก ยังจิตให้เลื่อมใส สาวกเหล่านั้น เมื่อตายไป ได้เข้าถึง
สุคติโลกสวรรค์.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน
ผู้ใดมีจิตประทุษร้าย ฟังคำ ฟังบริภาษสาสดาเจ้าลัทธิทั้ง ๗ นี้
ผู้เป็นเจ้าลัทธิ ปราศจากความกำหนัดในกาม มีบริวารหลายร้อยคน
พร้อมด้วยหมู่สาวก ผู้นั้นจะฟังประสบการณ์มิใช่บุญเป็นอันมากหรือ
ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า อย่างนั้นพระเจ้าข้า.

พ. คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดมีจิตประทุษร้าย ฟังคำ ฟัง
บริภาษสาสดาเจ้าลัทธิทั้ง ๗ นี้ ผู้เป็นเจ้าลัทธิ ปราศจากความ
กำหนัดในกาม มีบริวารหลายร้อยคน พร้อมด้วยหมู่สาวก ผู้นั้น
ฟังประสบการณ์มิใช่บุญเป็นอันมาก แต่ผู้ใดมีจิตประทุษร้ายคำ
บริภาษบุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยทักขิณคนเดียว ผู้นี้ย่อมประสบความ
มิใช่บุญมากกว่านั้นอีก ข้อนั้นเพราะเหตุอะไร เพราะเราไม่กล่าว
ความอดทนเห็นปานนี้ โดยเฉพาะในเพื่อนพรหมจรรย์ภายนอก
ธรรมวินัยนี้ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนี้แหละ เธอทั้งหลาย
ฟังศึกษาอย่างนี้ว่า เราทั้งสองจักไม่มีจิตประทุษร้ายในเพื่อน
พรหมจรรย์เลย คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายฟังศึกษาอย่างนี้
แล.

จบ สุเจตตอนุศาสนสูตรที่ ๕

๑๐. อรณาสาสนีสูตร

[๗๑] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เรื่องเคยมีมาแล้ว ศาสดาชื่อ
อรกะ เป็นเจ้าลัทธิ ปราศจากความกำหนัดในกาม กौरกศาสนานั้น
มีสาวกหลายร้อยคน เธอแสดงธรรมแก่สาวกอย่างนี้ว่า คู่ก่อน
พราหมณ์ ชีวิตของมนุษย์ทั้งหลายน้อยนิดหน้อย รวดเร็ว มีทุกข์
มาก มีความคับแค้นมาก จะพึงถูกต้องได้ด้วยปัญญา ควรกระทำ
กุศล ควรประพฤติพรหมจรรย์ เพราะสัตว์ที่เกิดมาแล้วจะไม่ตาย
ไม่มี คู่ก่อนพราหมณ์ หยาดน้ำค้างบนยอดหญ้า เมื่ออาทิตย์ขึ้นมา
ย่อมแห้งหายไปได้เร็ว ไม่ตั้งอยู่นาน แม้ฉันใด ชีวิตมนุษย์ทั้งหลาย
เปรียบเหมือนหยาดน้ำค้างฉันนั้นเหมือนกัน นิดหน้อย รวดเร็ว
ทุกข์ยาก มีความคับแค้นมาก จะพึงถูกต้องได้ด้วยปัญญา ควร
กระทำกุศล ควรประพฤติพรหมจรรย์ เพราะสัตว์ที่เกิดมาแล้วจะ
ไม่ตายไม่มี.

คู่ก่อนพราหมณ์ เมื่อฝนตกหนัก หนาเม็ด ฟองน้ำย่อมแตก
เร็ว ตั้งอยู่ไม่นาน แม้ฉันใด ชีวิตของมนุษย์ทั้งหลาย เปรียบเหมือน
ฟองน้ำ ฉันนั้นเหมือนกัน นิดหน้อย รวดเร็ว มีทุกข์มาก มีความ
คับแค้นมาก จะพึงถูกต้องได้ด้วยปัญญา ควรกระทำกุศล ควร
ประพฤติพรหมจรรย์ เพราะสัตว์ที่เกิดมาแล้วจะไม่ตายไม่มี.

คู่ก่อนพราหมณ์ รอยไม้ที่จีดลงไปใต้น้ำ ย่อมกลับเข้าหากัน
เร็ว ไม่ตั้งอยู่นาน แม้ฉันใด ชีวิตของมนุษย์ทั้งหลาย เปรียบเหมือน
รอยไม้ที่จีดลงไปใต้น้ำฉันนั้นเหมือนกัน.....

ดูก่อนพราหมณ์ แม่น้ำไหลลงจากภูเขา ไหลไปไกล กระแส
เชี่ยวพัดไปซึ่งสิ่งที่พอจะพัดไปได้ ไม่มีระยะเวลาหรือชั่วครู่ที่มัน
จะหยุด แต่ที่แท้แม่น้ำนั้นมีแต่ไหลเรื่อยไปถ่ายเดียว แม่น้ำใด ชีวิต
ของมนุษย์ทั้งหลาย เปรียบเหมือนแม่น้ำที่ไหลลงจากภูเขา ฉะนั้น
เหมือนกัน....

ดูก่อนพราหมณ์ บุรุษมีกำลัง อมก้อนเขพะไว้ที่ปลายลิ้น
แล้วพึงถ่มไปโดยง่ายคาย แม่น้ำใด ชีวิตของมนุษย์ทั้งหลาย เปรียบ
เหมือนก้อนเขพะ. นั้นเหมือนกัน....

ดูก่อนพราหมณ์ ชื่นเนื้อที่ใส่ไว้ในกะทะเหล็ก ไฟเผาตลอด
ทั้งวัน ย่อมจะย่อยยับไปรวดเร็ว ไม่ตั้งอยู่นาน แม่น้ำใด ชีวิตของ
มนุษย์ทั้งหลาย เปรียบเหมือนชื่นเนื้อ ฉะนั้นเหมือนกัน....

ดูก่อนพราหมณ์ แม่โคที่จะถูกเชือด ที่เขานำไปสู่ที่ฆ่า
ย่อมก้าวเท้าเดินไปใกล้ที่ฆ่า ใกล้ความตาย แม่น้ำใด ชีวิตของ
มนุษย์ทั้งหลาย เปรียบเหมือนแม่โคที่จะถูกเชือด ฉะนั้นเหมือนกัน
นิดหน่อย รวดเร็ว มีทุกข์มาก มีความคับแค้นมาก จะพึงถูกต้อง
ได้ด้วยปัญญา ความกระทำกุศล ควรประพฤติพรหมจรรย์ เพราะ
สัตว์ที่เกิดมาแล้วจะไม่ตายไม่มี.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็โดยสมัยนั้น มนุษย์ทั้งหลายมีอายุ
ประมาณ ๖๐,๐๐๐ ปี เด็กหญิงมีอายุ ๕๐๐ ปี จึงควรแก่การมีสามี
ก็โดยสมัยนั้น มนุษย์ทั้งหลายมีอาหาร ๖ อย่างเท่านั้น คือ เย็น ร้อน
หิว กระหาย ปวดอุจจาระ ปวดปัสสาวะ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
อรกศาสนานั้น เมื่อมนุษย์ทั้งหลายมีอายุยืนดังอยู่นาน มีอาหารน้อย

อย่างนี้ จักแสดงธรรมให้ สวากฟังอย่างนี้ว่า คุณก่อนพรหมณ์
ชีวิตของมนุษย์ทั้งหลายน้อย นิดหน่อย รวดเร็ว มีทุกข์มาก มีความ
คับแค้นมาก จะพึงถูกต้องได้ด้วยปัญญา ควรกระทำกุศล ควร
ประพฤติพรหมจรรย์ เพราะสัตว์ที่เกิดมาแล้วจะไม่ตายไม่มี.

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ในปัจจุบันนี้ เมื่อจะกล่าวโดยชอบ
ก็พึงกล่าวว่า ชีวิตของมนุษย์ทั้งหลายน้อย นิดหน่อย รวดเร็ว
มีทุกข์มาก มีความคับแค้นมา จะพึงถูกต้องได้ด้วยปัญญา ควร
กระทำกุศล ควรประพฤติ พรหมจรรย์ เพราะสัตว์ เกิดมาแล้ว
จะไม่ตายไม่มี คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ในปัจจุบันนี้ คนที่มีอายุอยู่
ได้นาน ก็เพียงร้อยปีหรือน้อยกว่านั้นบ้าง เกินกว่าบ้าง ก็คนที่มี
อายุอยู่ถึงร้อยปี ย่อมอยู่ครบ ๓๐๐ ฤดู คือ ฤดูหนาว ๑๐๐ ฤดูร้อน
๑๐๐ ฤดูฝน ๑๐๐ คนที่มีอายุอยู่ถึง ๓๐๐ ฤดู ย่อมอยู่ครบ ๑,๒๐๐
เดือน คือ ฤดูหนาว ๔๐๐ เดือน ฤดูร้อน ๔๐๐ เดือน ฤดูฝน ๔๐๐
เดือน คนที่มีอายุอยู่ถึง ๑,๒๐๐ เดือน ย่อมอยู่ครบ ๒,๔๐๐ กึ่งเดือน
คือ ฤดูหนาว ๘๐๐ กึ่งเดือน ฤดูร้อน ๘๐๐ กึ่งเดือน ฤดูฝน ๘๐๐
กึ่งเดือน คนที่มีอายุอยู่ครบ ๒,๔๐๐ กึ่งเดือน ย่อมอยู่ครบ ๓๖,๐๐๐
ราตรี คือ ฤดูหนาว ๑,๒๐๐ ราตรี ฤดูร้อน ๑,๒๐๐ ราตรี ฤดูฝน
๑,๒๐๐ ราตรี คนที่มีอายุอยู่ถึง ๓๖,๐๐๐ ราตรี ย่อมบริโภคอาหาร
๗๒,๐๐๐ เวลา คือ ฤดูหนาว ๒๔,๐๐๐ เวลา ฤดูร้อน ๒๔,๐๐๐
ฤดูฝน ๒๔,๐๐๐ เวลา พร้อมๆ กับคัมมมมารดาและอันตรายแห่ง
การบริโภคอาหาร ใน ๒ ประการนั้น อันตรายแห่งการบริโภค
อาหาร มีดังนี้ คือ คนโอรชย่อมนับบริโภคอาหาร คนมีทุกข์ก็

ไม่บริโภคอาหาร คนป่วยไข้ก็ไม่บริโภคอาหาร คนรักษาอุโบสถ
ก็ไม่บริโภคอาหาร เพราะไม่ได้อาหารจึงไม่บริโภคอาหาร คุณก่อน
ภิกษุทั้งหลาย เราได้กำหนดอายุ ประมาณแห่งอายุ ฤดู ปี เดือน
กึ่งเดือน ราตรี วัน การบริโภคอาหาร และอันตรายแห่งการ
บริโภคอาหาร ของมนุษย์ผู้มีอายุร้อยปี ด้วยประการดังนี้แล้ว
คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย กิจใดที่ศาสดาผู้แสวงปาประโยชน์เกื้อกูล
ผู้นุเคราะห์เอื้อเอ็นดู พึงกระทำแก่สาวก กิจนั้นเรากระทำแล้ว
แต่เธอทั้งหลาย คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย นั้นโคนไม้ นั้นเรือนว่าง
ขอเธอทั้งหลายจงเพ่งพินิจ อย่าประมาท อย่าต้องเป็นผู้เดือดร้อนใจ
ในภายหลังเลย นี่คือนุศาสน์ของเราสำหรับเธอทั้งหลาย.

จบ อรกานุศาสนีสสูตรที่ ๑๐

อรรถกถาอรกานุศาสนีสสูตรที่ ๑๐

อรกานุศาสนีสสูตรที่ ๑๐ มีวินัยลยดังต่อไปนี้.

บทว่า ปริตฺตํ ความว่า น้อย คือ น้อยหนึ่ง. จริยังอยู่ ชีวิตนั้น
ชื่อว่ามียุณฺณิดหน้อยเท่านั้น เพราะมีกิจหน้าที่นิคหน้อยบ้าง เพราะ
มีชั่วขณะนิคหน้อยบ้าง เพราะดำรงชั่วขณะนิคหน้อยบ้าง. ชีวิต
นั้นชื่อว่าลหุกะ เพราะเกิดเร็ว ดับเร็ว. บทว่า มนฺตาย โผฏฐพฺพํ

ความว่า พึงถูกต้องด้วยความรู้ อธิบายว่า พึงรู้ด้วยปัญญา. บทว่า
ปพฺพเตยฺยา ได้แก่ อันเกิดจากภูเขา. บทว่า หารหารินี ความว่า
สามารถจะพัดพาสิ่งที่จะพึงพัดพาไปได้ เช่นต้นไม้ ดินอ้อ และ
ไม้ไผ่เป็นต้น. คำว่าเหลือในบททั้งปวงง่ายทั้งนั้นแล.

จบ อรรถถาออร์กานุสาสนีสูตที่ ๑๐

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. หริสูตร ๒. สุริยสูตร ๓. นครสูตร ๔. รัชมัญญสูตร
๕. ปารมัตตกสูตร ๖. สักกัจจสูตร ๗. ภาวนาสูตร ๘. อัคคิ-
ขันธูปมสูตร ๙. สุนตตอนุสาสนีสูต ๑๐. ออร์กานุสาสนีสูต และ
อรรถถา.

จบ มหาวรรคที่ ๒

วินยวรรคที่ ๓

[๗๒] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๗ ประการ เป็นวินัยธรได้ ธรรม ๗ ประการเป็นไฉน คือ รู้จักอาบัติ ๑ รู้จักอนาบัติ ๑ รู้จักอาบัติเบา ๑ รู้จักอาบัติหนัก ๑ เป็นผู้มีศีลสำรวมระวังในพระปาติโมกข์ ถึงพร้อมด้วยมารยาทและโคจร มีปกติได้ตามความปรารถนา ได้โดยไม่ยาก ไม่ลำบาก ซึ่งฉาน ๔ อันมีในจิตยิ่ง เป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน ๑ ทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๗ ประการนี้แล เป็นวินัยธรได้.

[๗๓] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๗ ประการ เป็นวินัยธรได้ ธรรม ๗ ประการนี้เป็นไฉน คือ รู้จักอาบัติ ๑ รู้จักอนาบัติ ๑ รู้จักอาบัติเบา ๑ รู้จักอาบัติหนัก ๑ จำปาติโมกข์ทั้งสองได้แม่นยำโดยพิสดาร จำแนกดีแล้ว ขยายดีแล้ว วินิจ्ञยดีแล้ว ทั้งโดยสูตรและโดยอนุพยัญชนะ ๑ มีปกติได้ตามความปรารถนา ได้โดยไม่ยาก ไม่ลำบาก ซึ่งฉาน ๔ อันมีในจิตยิ่ง เป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน ๑ ทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ ฯลฯ เข้าถึงอยู่ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๗ ประการนี้แล เป็นวินัยธรได้.

[๗๔] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๗ ประการ เป็นวินัยธรรได้ ธรรม ๗ ประการเป็นไหน คือ รู้จักอาบัติ ๑ รู้จักอนาบัติ ๑ รู้จักอาบัติเบา ๑ รู้จักอาบัติหนัก ๑ หนักอยู่ ในพระวินัยไม่ถ่วงแน่น ๑ มีปกติได้ตามความปรารถนา ได้โดยไม่ยาก ไม่ลำบาก ซึ่งฉาน ๔ อันมีในจิตยัง เป็นเครื่องอยู่เป็นสุข ในปัจจุบัน ๑ ทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ ฯลฯ เข้าถึงอยู่ ๑ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๗ ประการนี้แล เป็นวินัยธรรได้.

[๗๕] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๗ ประการ เป็นวินัยธรรได้ ธรรม ๗ ประการเป็นไหน คือ รู้จักอาบัติ ๑ รู้จักอนาบัติ ๑ รู้จักอาบัติเบา ๑ รู้จักอาบัติหนัก ๑ ย่อมระลึกถึงชาติก่อน ๆ ได้เป็นอันมาก คือ ระลึกได้ชาติหนึ่งบ้าง ของชาติบ้าง ฯลฯ ย่อมระลึกชาติก่อนได้เป็นอันมาก พร้อมทั้งอาการ พร้อมทั้งอุเทศ ด้วยประการฉะนี้ ๑ ย่อมเห็นหมู่สัตว์ที่กำลังจุติ กำลังอุปบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ล่วงจักขุมนุषย์ ย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรม ฯลฯ ๑ ทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ ฯลฯ เข้าถึงอยู่ ๑ คุณก่อนภิกษุทั้งหลายภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๗ ประการนี้แล เป็นวินัยธรรได้.

[๗๖] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๗ ประการ เป็นพระวินัยธรรงาม ธรรม ๗ ประการเป็นไหน คือ รู้จักอาบัติ ๑ รู้จักอนาบัติ ๑ รู้จักอาบัติเบา ๑ รู้จักอาบัติหนัก ๑

เป็นผู้มีศีล ฯลฯ สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย ๑ มีปกติได้
ตามปรารภ ฯลฯ เป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน ๑ ทำให้
แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ ฯลฯ เข้าถึงอยู่ ๑ คู่ก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๗ ประการนี้แล เป็นวินัยชร
งาม.

[๗๗] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๗
ประการ เป็นวินัยชรงาม ธรรม ๗ ประการเป็นไฉน คือ รู้จัก
อาบัติ ๑ รู้จักอานาบัติ ๑ รู้จักอาบัติเบา ๑ รู้จักอาบัติหนัก ๑ จำ
ปาติโมกข์ทั้งสองได้แม่นยำโดยพิสดาร จำแนกดีแล้ว ขยายดีแล้ว
วินิจฉัยดีแล้ว ทั้งโดยสูตรและโดยอนุพยัญชนะ ๑ มีปกติได้ตาม
ความปรารภ ฯลฯ เป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน ๑ ทำให้แจ้ง
ซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ ฯลฯ เข้าถึงอยู่ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย
ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๗ ประการนี้แล เป็นพระวินัยชรงาม.

[๗๘] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๗
ประการเป็นพระวินัยชรงาม ธรรม ๗ ประการเป็นไฉน คือ รู้จัก
อาบัติ ๑ รู้จักอานาบัติ ๑ รู้จักอาบัติเบา ๑ รู้จักอาบัติหนัก ๑ หนัก
อยู่ในพระวินัย ไม่อ่อนแอ ๑ มีปกติได้ตามความปรารภ ฯลฯ
เป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน ๑ ทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญา
วิมุตติ ฯลฯ เข้าถึงอยู่ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วย
ธรรม ๗ ประการนี้แล เป็นพระวินัยชรงาม.

[๗๙] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๗
ประการ เป็นพระวินัยชรงาม ธรรม ๗ ประการเป็นไฉน คือ รู้จัก

อาบัติ ๑ รู้จักอานาบัติ ๑ รู้จักอาบัติเบา ๑ รู้จักอาบัติหนัก ๑ ย่อม
ระลึกถึงชาติก่อน ๆ ได้เป็นอันมาก คือ ระลึกได้ชาติหนึ่งบ้าง
สองชาติบ้าง ฯลฯ ย่อมระลึกชาติก่อนได้เป็นอันมาก พร้อมทั้ง
อาการ พร้อมทั้งอุเทศ ด้วยประการฉะนี้ ย่อมเห็นหมู่สัตว์ที่
กำลังจุติ กำลังอุปบัติ ฯลฯ ย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ที่กำลังจุติ กำลัง
อุปบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก
ด้วยประการฉะนี้ ๑ ทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ ฯลฯ
เข้าถึงอยู่ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๗
ประการนี้แล เป็นพระวินัยชรณาม.

[๘๐] ครั้งนั้นแล ท่านพระอุบาลีเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า
ถึงที่ประทับถวายบังคมแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว
ได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานพระวโรกาส
ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าโปรดแสดงธรรมโดยย่อแก่ข้าพระองค์ ที่
ข้าพระองค์ได้สดับแล้ว จะพึงเป็นผู้หลีกออกจากหมู่ อยู่ผู้เดียว
ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยวอยู่เถิด.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คู่ก่อนอุบาลี เธอพึงรู้ธรรม
เหล่านี้แล้ว ธรรมเหล่านี้ไม่เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อ
คลายกำหนัด เพื่อความดับ เพื่อความสงบ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อ
ตรัสรู้ เพื่อนิพพาน โดยส่วนเดียว เธอพึงทรงธรรมเหล่านั้นไว้
โดยส่วนหนึ่งว่า นี่ไม่ใช่ธรรม นี่ไม่ใช่วินัย นี่ไม่เป็นคำสั่งสอน
ของศาสดา อนึ่ง เธอพึงรู้ธรรมเหล่านี้แล้ว ธรรมเหล่านี้เป็น
ไปเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนัด เพื่อความดับ เพื่อสงบ

ระจับ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพาน โดยส่วนตัว เธอ
พึงทรงคำธรรมเหล่านี้ไว้โดยส่วนหนึ่งว่า นี่เป็นธรรม นี่เป็นวินัย
นี่เป็นคำสั่งสอนของศาสดา.

[๘๑] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมสำหรับระจับอธิกรณ์ ๗
ประการนี้ เพื่อสงระจับอธิกรณ์ที่เกิดขึ้นแล้ว ๆ ธรรม ๗ ประการ
เป็นไฉน คือ สงฆ์พึงให้สัมมาวินัย (สำหรับระจับต่อหน้า) ๑
พึงให้สติวินัย (สำหรับพระอรหันต์ผู้มีสติไพศาล) ๑ พึงให้อุมพห-
วินัย (สำหรับภิกษุบ้า) ๑ ปญญาตคระณะ (ได้ทำการปรับโทษ
ตามคำปญญาณ) ๑ เขภยยสิกขา (ปรับโทษถึงข้างมากเป็นประมาณ)
๑ ตัสสปาปิยสิกขา (ปรับโทษสมกับความผิดแก่ภิกษุจำเลยนั้น) ๑
คินวัตถารกะ (ตัดสินทำนองกลบหญ้า คือ ทำการประนีประนอม)
๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมสำหรับระจับอธิกรณ์ ๗ ประการนี้แล
เพื่อสงระจับอธิกรณ์ที่เกิดขึ้นแล้ว ๆ.

จบ วินัยวรรคที่ ๓

วินัยวรรคที่ ๘

อรรถกถาปฐมวินัยธรรมสูตรที่ ๑

วรรค ๘ ปฐมวินัยธรรมสูตรที่ ๑ (ข้อ ๗๒) มีวินัยดังต่อไปนี้.

บทว่า อापคฺติ ขานาคิ ความว่า ย่อมรู้อาบัตินั้นแหละว่า
เป็นอาบัติ. แม้ในบทที่เหลือก็เช่นนี้เหมือนกัน.

จบ อรรถกถาปฐมวินัยธรรมสูตรที่ ๑

อรรถกถาทุติยวินัยธรรมสูตรที่ ๒

ตุติยวินัยธรรมสูตรที่ ๒ (ข้อ ๗๓) มีวินัยดังต่อไปนี้.

บทว่า สุวคฺคตานิ แปลว่า มาดีแล้ว คือ คล่องดีแล้ว. บทว่า
สุวิภคฺคตานิ ความว่า แบ่งเป็นส่วนไว้ด้วยดีแล้ว. บทว่า สุปฺปวคฺคตินิ
ความว่า เป็นไปด้วยดี ในที่ นี้ก็ได้ ๆ คือ สวดได้คล่องแม่นยำ
บทว่า สุวินิจฺฉิตานิ แปลว่า วินิจฉัยดีแล้ว. บทว่า สุตฺตโต ได้แก่
โดยวิภังค์. บทว่า อนุพฺพยุชนโต ได้แก่ โดยจันทรกะ และบริวาร.

จบ อรรถกถาทุติยวินัยธรรมสูตรที่ ๒

อรรคถาคติยวินัยสูตรที่ ๓

คติยวินัยสูตรที่ ๓ (ข้อ ๗๔) มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า วินย โข ปน จิโต โหติ ความว่า ตั้งอยู่แล้วในลักษณะแห่งวินัย. บทว่า อสํ หิโส ความว่า ไม่อาจจะให้สละความยึดมั่นสิ่งที่ยึดไว้แล้ว

จบ อรรคถาคติยวินัยสูตรที่ ๓

อรรคถาสัตตสาสนสูตรที่ ๕

สัตตสาสนสูตรที่ ๕ (ข้อ ๘๐) มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า เอโก ได้แก่ ไม่มีเพื่อนสอง. บทว่า วูปกฏุโจ ความว่า หลีกออกไปแล้ว คือ สงัดแล้ว อยู่ไกลแล้ว ทางกายก็จากคณะทางจิตก็จากกิเลสทั้งหลาย. บทว่า อปฺปมตฺโต ได้แก่ ตั้งอยู่แล้วในความไม่อยู่ปราศสติ. บทว่า ปหิตตฺโต แปลว่า มีตนส่งไปแล้ว. บทว่า นิพฺพุทฺทาย ได้แก่ เพื่อประโยชน์แก่ ความระอาในวัฏฏะ. บทว่า วิราคย ความว่า เพื่อประโยชน์แก่ความคลายกิเลสมีรากะเป็นต้น. บทว่า นิโรธาย ได้แก่ เพื่อประโยชน์แก่อันกระทำไม่ให้เป็นไปได้. บทว่า วปสฺมาย ได้แก่ เพื่อความระงับกิเลส เพื่อเป็น

ไม่ได้แห่งกิเลส. บทว่า อภิญญา ความว่า เพื่อประโยชน์แก่
ความรู้ยิ่ง การยกขึ้นสู่ไตรลักษณ์. บทว่า สมุโพชาย ความว่า
เพื่อประโยชน์แก่การตรัสรู้ธรรมกล่าวคือ มรรค. บทว่า นิพพาทาย
ความว่า เพื่อกระทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน.

จบอรรถกถาสัตตสุตตสูตรที่ ๕

อรรถกถาอิการณสมถสูตรที่ ๑๐

อิการณสมถสูตรที่ ๑๐ (ข้อ ๘๑) มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

ธรรมชื่อว่า อิการณสนตะ เพราะอรรถว่า ระงับคือ ยัง
อิการณให้เข้าไปสงบระงับ. บทว่า อุปฺปนฺนูปฺปนฺนํ แปลว่า
เกิดขึ้นแล้ว เกิดขึ้นเล่า. บทว่า อิการณํ ความว่า อิการณ ๔ นี้
คือ วิวาทอิการณ ๑ อนุวาทอิการณ ๑ กิจจอิการณ ๑ อาปัตตา-
อิการณ ๑. บทว่า สมถาย รูปสมาย ความว่า เพื่อสงบ และเพื่อ
เข้าไประงับ. พึงใช้สมถะ ๗ เหล่านี้ คือ สัมมุขวินัย ๑ สติวินัย ๑
อมุพหวินัย ๑ ปญฺญญาตคณะ ๑ เขภยเขนสิกา ๑ ตัสสปาปิยสิกา ๑
คินวัตถารวินัย ๑.

นัยในการวินิจฉัยสมถะเหล่านั้น พึงถือเอาจากอรรถกถา
พระวินัย. อีกอย่างหนึ่ง ในอรรถกถาแห่งสังคิยสูตรในทีฆนิกาย
ก็ได้กล่าวไว้พิสดารแล้วนั้นแล. ในอรรถกถาสามคามสูตร ใน
มัชฌมิกาย ก็ได้กล่าวไว้แล้วเหมือนกันแล.

จบ อรรถกถาอิการณสมถสูตรที่ ๑๐

จบ วินัยขรรรคที่ ๘

พระสูตรที่ไม่สงเคราะห์เข้าในวรรค

[๘๒] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ชื่อว่าเป็นภิกษุ เพราะทำลาย
ธรรม ๗ ประการ ธรรม ๗ ประการเป็นไฉน คือ สักกายทิฏฐิ ๑
วิจิกิจฉา ๑ สีลัพพตปรามาส ๑ ราคะ ๑ โทสะ ๑ โมหะ ๑ มานะ ๑
คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ชื่อว่าเป็นภิกษุเพราะทำลายธรรม ๗ ประการ
นี้แล.

[๘๓] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ชื่อว่าเป็นสมณะ เพราะสงบ
ธรรม ๗ ประการ ชื่อว่าเป็นพราหมณ์ เพราะลยธรรม ๗
ประการ ชื่อว่าเป็นโสดถิกะ (สวัสดิ) เพราะเป็นผู้ไม่รื้อยรัตธรรม
๗ ประการ ว่าเป็นนาคกะ เพราะอาบธรรม ๗ ประการ
ชื่อว่าเป็นเวทกุ เพราะรู้ชัดธรรม ๗ ประการ ชื่อว่าเป็นอรหันต์
เพราะเป็นแก่ธรรม ๗ ประการ ธรรม ๗ ประการเป็นไฉน คือ
สักกายทิฏฐิ ๑ วิจิกิจฉา ๑ สีลัพพตปรามาส ๑ ราคะ ๑ โทสะ ๑
โมหะ ๑ มานะ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ชื่อว่าเป็นอรหันต์ เพราะ
เป็นผู้ไกลธรรม ๗ ประการนี้แล.

[๘๔] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อสังฆธรรม ๗ ประการนี้ ๗
ประการเป็นไฉน คือ อสังฆบุรุษเป็นผู้ไม่มีศรัทธา ๑ ไม่มีhiri ๑
ไม่มีโอตตปปะ ๑ มีสุตะน้อย ๑ เป็นผู้เกียจคร้าน ๑ มีสติหลงลืม ๑
มีปัญญาทรม ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อสังฆธรรม ๗ ประการนี้แล.
คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย สังฆธรรม ๗ ประการนี้ ๗ ประการนี้เป็นไฉน

คือสัตบุรุษเป็นผู้มีศรัทธา ๑ มีhiri ๑ มีโอตตปปะ ๑ เป็นพหูสูต ๑
ปรารภความเพียร ๑ มีสติ ๑ มีปัญญา ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย
สัทธรรม ๗ ประการนี้แล.

[๘๕] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๗ จำพวกนี้ เป็นผู้ควร
ของค่านับ เป็นผู้ควรของต้อนรับ เป็นผู้ควรของทำบุญ เป็นผู้ควร
กระทำอัฐฐลี เป็นนาบุญของโลก ไม่มีนาบุญอื่นยิ่งกว่า ๗ จำพวก
เป็นไหน คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ พิจารณา
เห็นว่าไม่เที่ยง มีความสำคัญว่าไม่เที่ยง ตระหนักชัดว่าไม่เที่ยง
ในจักษุ น้อมไปด้วยใจ หยั่งลงด้วยปัญญา ติดต่อสมาธิเสมอไม่
ขาดสาย เธอกระทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหา
อาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง
ในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่ นี้บุคคลที่ ๑ เป็นผู้ควรของค่านับ... เป็น
นาบุญของโลก ไม่มีนาบุญอื่นยิ่งกว่า.

อีกประการหนึ่ง บุคคลบางคนในโลกนี้ พิจารณาเห็นว่า
ไม่เที่ยง มีความสำคัญว่าไม่เที่ยง ตระหนักชัดว่าไม่เที่ยงในจักษุ
น้อมไปด้วยใจ หยั่งลงด้วยปัญญา ติดต่อสมาธิเสมอไม่ขาดสาย
บุคคลนั้นมีการสิ้นอาสวะและการสิ้นชีวิต ไม่ก่อนไม่หลังกัน นี้
เป็นบุคคลที่ ๒ เป็นผู้ควรของค่านับ...

อีกประการหนึ่ง บุคคลบางคนในโลกนี้ พิจารณาเห็นว่า
ไม่เที่ยง...ติดต่อสมาธิเสมอไม่ขาดสาย บุคคลนั้นเป็นอันตราปรินิพพาน
เพราะสิ้นโอรัมภากิเลสสังโยชน์ ๕ นี้เป็นบุคคลที่ ๓ เป็นผู้ควรของ
ค่านับ...

อีกประการหนึ่ง บุคคลบางคนในโลกนี้ พิจารณาเห็นว่า
ไม่เที่ยง... คิดต่อสม้ำเสมอไม่ขาดสาย บุคคลนั้นเป็นอุปหัจ-
จปริณิพพายี เพราะสิ้นโอรัมภากิยสังโยชน์ ๕ นี่เป็นบุคคลที่ ๔
เป็นผู้ควรของค่านับ....

อีกประการหนึ่ง บุคคลบางคนในโลกนี้ พิจารณาเห็นว่า
ไม่เที่ยง.... คิดต่อสม้ำเสมอไม่ขาดสาย บุคคลนั้นเป็นอสังขาร
ปริณิพพายี เพราะสิ้นโอรัมภากิยสังโยชน์ ๕ นี่เป็นบุคคลที่ ๕
เป็นผู้ควรของค่านับ....

อีกประการหนึ่ง บุคคลบางคนในโลกนี้ พิจารณาเห็นว่า
ไม่เที่ยง... คิดต่อสม้ำเสมอไม่ขาดสาย บุคคลนั้นเป็นสสังขาร-
ปริณิพพายี เพราะสิ้นโอรัมภากิยสังโยชน์ ๕ นี่เป็นบุคคลที่ ๖
เป็นผู้ควรของค่านับ....

อีกประการหนึ่ง บุคคลบางคนในโลกนี้ พิจารณาเห็นว่า
ไม่เที่ยง... คิดต่อสม้ำเสมอไม่ขาดสาย บุคคลนั้นเป็นอุทซังโสโต
อกนิภูคามิ เพราะสิ้นโอรัมภากิยสังโยชน์ ๕ นี่เป็นบุคคลที่ ๗
เป็นผู้ควรของค่านับ ฯลฯ เป็นนาบุญของโลก ไม่มีนาบุญอื่นยิ่งกว่า
ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๗ จำพวกนี้แล เป็นผู้ควรของค่านับ
เป็นผู้ควรของต้อนรับ เป็นผู้ควรของทำบุญ เป็นผู้ควรทำอัญชลี
เป็นนาบุญของโลก ไม่มีนาบุญอื่นยิ่งกว่า.

[๘๖] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๗ จำพวกนี้ เป็นผู้ควร
ของค่านับ... ไม่มีนาบุญอื่นยิ่งกว่า ๗ จำพวกเป็นไฉน ดูก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ พิจารณาเห็นว่า เป็นทุกข์ในจักษุ...

พิจารณาเห็นว่าเป็นอนัตตาในจักขุ... พิจารณาเห็นความสิ้นไป
ในจักขุ ... พิจารณาเห็นความเสื่อมไปในจัก ... พิจารณาเห็น
ความคลายไปในจักขุ ... พิจารณาเป็นความดับในจักขุ ... พิจารณา
เห็นความสละคืนในจักขุ ... พิจารณาเห็นว่าไม่เที่ยง พิจารณา
เป็นว่าเป็นทุกข์ พิจารณาเห็นว่าเป็นอนัตตา... พิจารณาเห็น
ความสิ้นไป... พิจารณาเห็นความเสื่อมไป... พิจารณาเห็นความ
คลายไป พิจารณาเห็นความดับ... พิจารณาเห็นความสละคืน
ความคลายไป พิจารณาเห็นความดับ... พิจารณาเห็นความสละคืน
ในหู จมูก ลิ้น กาย ใจ ในรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ ธรรมารมณ์
ในจักขุวิญญาณ โสทวิญญาณ ฆานวิญญาณ ชิวหาวิญญาณ
กายวิญญาณ มโนวิญญาณ ในจักขุสัมผัส โสตสัมผัส ฆานสัมผัส
ชีวหาสัมผัส กายสัมผัส มโนสัมผัส ในจักขุสัมผัสสชาเวทนา
โสตสัมผัสสชาเวทนา ฆานสัมผัสสชาเวทนา ชิวหาสัมผัสสชา-
เวทนา กายสัมผัสสชาเวทนา มโนสัมผัสสชาเวทนา ในรูปสัญญา
สัททสัญญา คันธสัญญา รสสัญญา โผฏฐัพพสัญญา ธรรมสัญญา
ในรูปสัญญาเจตนา สัททสัญญาเจตนา คันธสัญญาเจตนา รสสัญญาเจตนา
โผฏฐัพพสัญญาเจตนา ธรรมสัญญาเจตนา ในรูปตัณหา สัททตัณหา
คันธตัณหา รสตัณหา โผฏฐัพพตัณหา ธรรมตัณหา ในรูปวิตก
สัททวิตก คันธวิตก รสวิตก โผฏฐัพพวิตก ธรรมวิตก ในรูปวิจารณ์
สัททวิจารณ์ คันธวิจารณ์ รสวิจารณ์ โผฏฐัพพวิจารณ์ ธรรมวิจารณ์
ในรูปขันธ เวทนาขันธ สัญญาขันธ สังขารขันธ วิญญาณขันธ

[๘๗] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๗ ประการ อันภิกษุพึงเจริญเพื่อยังระคะ ๗ ประการเป็นไฉน คือ สติสัมโพชฌงค์ ฯลฯ อุเบกขาสัมโพชฌงค์ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๗ ประการนี้ อันภิกษุพึงเจริญเพื่อยังระคะ.

[๘๘] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๗ ประการ ภิกษุพึงเจริญเพื่อยังระคะ ๗ ประการเป็นไฉน คือ อนิจจสัญญา ๑ อนัตตสัญญา ๑ อสุกสัญญา ๑ สัพพโลเกอนภิตสัญญา ๑ วิราคสัญญา ๑ นิโรธสัญญา ๑ ทุกเขอนัตตสัญญา ๑ คู่ก่อนประการนี้ ภิกษุพึงเจริญเพื่อยังระคะ.

[๘๙] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๗ ประการ ภิกษุพึงเจริญเพื่อยังระคะ ๗ ประการเป็นไฉน คือ อสุกสัญญา ๑ มรณสัญญา ๑ อาหาเรปฏิกูลสัญญา ๑ สัพพโลเกอนภิตสัญญา ๑ อนิจจสัญญา ๑ อนิเจตทุกขสัญญา ๑ ทุกเขอนัตตสัญญา ๑ ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๗ ประการนี้ ภิกษุพึงเจริญเพื่อยังระคะ.

[๙๐] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๗ ประการนี้ ภิกษุพึงเจริญเพื่อกำหนดระคะ ฯลฯ เพื่อความสิ้นไปรอบ เพื่อละ เพื่อความสิ้นไป เพื่อความเสื่อมไป เพื่อความคลายไป เพื่อความดับ เพื่อสละ เพื่อสละคืนระคะ ธรรม ๗ ประการ อันภิกษุพึงเจริญเพื่อยัง เพื่อกำหนดรู้ เพื่อความสิ้นไปรอบ เพื่อละ เพื่อความสิ้นไป เพื่อความเสื่อมไป เพื่อความคลายไป เพื่อความดับ เพื่อสละ เพื่อสละคืนโทสะ โมหะ โทระ อุปนาหะ มกขะ ปลาสะ อิสสา มัจฉริยะ มายา สาถะยะ ถัมมะ สารัมมะ มานะ อติมานะ มทะ

ปมาทะ ดูก่อนกิริยาทั้งหลาย ธรรม ๗ ประการนี้ อันกิริยาพึง
เจริญ เพื่อยิ่ง... เพื่อสละคืนโทษละ....

จบ สัตตกนิบาต

อรรถกถาพระสูตรที่ไม่สงเคราะห์เข้าในวรรค

ต่อจากนี้ อีก ๗ สูตร มีอรรถกถาทั้งนั้น. เพราะในพระสูตร
นี้ สูตรใดๆ ชื่อว่ามนัยที่ไม่ได้กล่าวไว้แล้วในหนหลังไม่มีเลย ดังนี้แล.

จบ อรรถกถาสัตตกนิบาต

มโนรทปุรณี อรรถกถาอังคุตรนิกาย

รวมปณณาสกในสัตตกนิบาตนี้

๑. ปฐมปณณาสก

๒. วรรคที่ไม่สงเคราะห์ในปณณาสก

๓. พระสูตรที่ไม่สงเคราะห์เข้าในวรรค

อังคุตรนิกาย อัฐกนิบาติ

ปณาสก

เมตตาวรรคที่ ๑

๑. เมตตสูตร

[๕๑] ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้.

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหาร-
เชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ใกล้กรุงสาวัตถี
สมัยนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อน
ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระ-
ผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อเมตตาเจโตวิมุตติ
อันบุคคลเสพแล้วโดยเอื้อเฟื้อ เจริญแล้ว ทำให้มากแล้ว กระทำ
ให้เป็นดูจยาน กระทำให้เป็นที่ตั้ง หมั่นเจริญเนื่องๆ สังสมไว้
โดยรอบ ปรรกด้วยดี พึงหวังได้อานิสงส์ ๘ ประการ ประการ
เป็นไฉน คือหลักก็เป็นสุข ๑ ตื่นก็เป็นสุข ๑ ไม่ฝันเห็นสิ่งลามก ๑
เป็นที่รักของมนุษย์ ๑ เป็นที่รักของอมมนุษย์ ๑ เทวดาย่อมรักษา ๑
ไฟ ยาพิษ หรือศาตราไม่กล้ากลายผู้นั้น ๑ เมื่อแทงตลอดคุณธรรม
ที่สูงขึ้นไปยังไม่ได้ ย่อมไปบังเกิดในพรหมโลก ๑ ดูก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย เมื่อเมตตาเจโตวิมุตติ อันบุคคลเสพแล้วโดยเอื้อเฟื้อ เจริญ
แล้ว ทำให้มากแล้ว กระทำให้เป็นดูจยาน กระทำให้เป็นที่ตั้ง หมั่น
เจริญเนื่องๆ สังสมไว้โดยรอบ ปรรกด้วยดี พึงหวังได้อานิสงส์
๘ ประการนี้.

ก็ผู้ใดมีสติมั่นคง เจริญเมตตาอันหา

ประมาณมิได้ สังโยชน์ของผู้นั้น ผู้เห็นธรรมเป็นที่
สิ้นไปแห่งอุปธิเกส ย่อมเบาบาง หากว่าเขา
ไม่มีจิตคิดประทุษร้ายสัตว์แม้สักตัวเดียว เจริญ
เมตตาจิตอยู่ เพราะเจริญเมตตาจิตนั้น ย่อมเป็น
กุศล เขามีใจอนุเคราะห์หมู่สัตว์ทั้งปวงเป็นผู้
ประเสริฐ กระทำบุญมาก พระราชาผู้ประกอบ
ด้วยธรรมเช่นกับฤาษี ชนแผ่นดินอันประกอบ
ด้วยหมู่สัตว์ เจริญรอยตามกัน บุษายัญเหล่านี้
คือ สัสสมะ ความทรงพระราชในการบำรุง
พืชพันธุ์ธัญญาหาร ปุริสมะ ทรงพระปรีชาใน
การเกลี้ยกล่อมประชาชน สัมมาปาสะ มีพระ
อภัยศัยดุจบ่วงคล้องน้ำใจประชาชน วาชเปยยะ
มีพระวาทะเป็นที่ดูดีมีน้ำใจคน ซึ่งมีผลคือทำ
ให้คนไม่ต้องมีลิ้มกลอน มหายัญเหล่านั้นทั้งหมด
ยังไม่เทียบเท่าส่วนที่ ๑๖ แห่งเมตตาจิตที่บุคคล
เจริญดีแล้ว ดูกกลุ่มดวงดาวทั้งหมด ไม่เทียบเท่า
แสงจันทร์ ฉะนั้น ผู้ใดมีเมตตาจิตในสรรพสัตว์
ไม่ฆ่า (สัตว์) เอง ไม่ฆ่าให้ผู้อื่นฆ่า ไม่ชนะเอง
ไม่ฆ่าให้ผู้อื่นชนะ ผู้นั้นย่อมไม่มีเวรกับใคร ๆ.

จบ เมตตาสูตรที่ ๑

มโนรทปฺปรี

อรรถกถาอังคุตตรนิกาย อัฐกนิบาต

เมตตาวรรคที่ ๑

อรรถกถาเมตตาสูตฺรที่ ๑

อัฐกนิบาต สุตฺรที่ ๑ มีวินัยนัยดังต่อไปนี้.

บทว่า อาเสวิตาย แปลว่า เสพโดยเอื้อเฟื้อ. บทว่า ภาวิตาย แปลว่า เจริญแล้ว. บทว่า พหุลีกตาย แปลว่า กระทำบ่อยๆ. บทว่า ยานีกตาย แปลว่า กระทำให้เป็นดุจยานอันเทียมแล้ว (ด้วยม้า). บทว่า วตฺถุกตาย แปลว่า กระทำให้เป็นดุจวัตถุที่ตั้ง เพราะอรรถว่า เป็นที่ตั้งไว้. บทว่า อนุญฺจิตาย แปลว่า เข้าไปตั้งไว้เฉพาะ. (คือปรากฏ). บทว่า ปริจิตาย แปลว่า สัมผัสไว้คือ เข้าไปสัมผัสไว้โดยรอบ. บทว่า สุตฺมารถุทาย แปลว่า เริ่มไว้ดีแล้ว คือกระทำไว้ดีแล้ว. บทว่า อานิธฺ ฐา ได้แก่ คุณความดี. คำที่จะพึงกล่าวในบทว่า สุขํ สุปฺติ ดังนี้เป็นต้น ข้าพเจ้าจักกล่าวใน เอกาทสกนิบาตข้างหน้า.

บทว่า อปฺปมาณํ คือไม่มีประมาณโดยการแผ่ไป. บทว่า ตฺนุ ตํ โยชนา โหนฺติ ปสฺสโต อุปธิกฺขยํ ความว่า สังโยชน์ ๑๐ อันผู้บรรลुพระอรหัตกล่าวคือ ธรรมเป็นที่สิ้นอุปธิกเลสโดยลำดับ ละได้ด้วยวิปัสสนามีเมตตาเป็นปทัฏฐาน (คือเหตุใกล้ที่สุด). อีกอย่างหนึ่ง บทว่า ตฺนุ ตํ โยชนา โหนฺติ ความว่า ปฏิฆะ และสังโยชน์

อันสัมปยุตด้วยปฏิมะ. เป็นกิเลสที่เบาบาง. บทว่า **ปสฺสโต อปชฺฌนฺ**
ความว่า ผู้เห็นอยู่ซึ่งพระอรหันต์ กล่าวคือ ธรรมเป็นที่สิ้นอุปธิกิเลส
เหล่านั้นแหละด้วยอำนาจบรรลु. บทว่า **กุสลํ เตน โหติ** แปลว่า
ย่อมเป็นกุศลด้วยการเจริญเมตตานั่น. บทว่า **สตุตฺตสนฺ** ความว่า
ประกอบด้วยชฏคือหมู่มสัตว์ อธิบายว่า เต็มด้วยหมู่มสัตว์. บทว่า
ชินิตฺวา ได้แก่ ชนะโดยไม่ใช้อำญา ไม่ใช้สาตรา ใช้ธรรมอย่าง
เดียว. บทว่า **ราชิสฺสโย** ได้แก่ พระราชาผู้ตั้งอยู่ในธรรมเสมือน
พระฤาษี. บทว่า **ยชฺฌมานา** ได้แก่ ให้ทานทั้งหลาย. บทว่า **อนุ-**
จริยา แปลว่า เทียวไปแล้ว.

ในบทว่า **สสฺสเมธํ** เป็นต้น มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้:- ได้ยินว่า
ครั้งพระราชาผู้ตั้งอยู่ในธรรมแต่โบราณ มีศัควัตถุ ๔ ที่พระ
ราชาทั้งหลายทรงสงเคราะห์โลก คือ สัสสมะระ ปุสฺสเมระ สัมมา-
ปาสะ วาขเปยยะ.

ในสังคหัตถุ ๔ ประการนั้น การถือเอาส่วนที่ ๑๐ จาก
ข้าวกล้าที่เมล็ดผลแล้ว ชื่อว่า **สัสสมะระ** อธิบายว่า ความเป็น
ผู้ฉลาดในการทะนุบำรุงข้าวกล้า. การเพิ่มให้อาหารและค่าจ้าง
เพียงพอใช้ไป ๖ เดือน แก่นักบวชใหญ่ทั้งหลาย ชื่อว่า **ปุสฺสเมระ**
อธิบายว่า ความเป็นผู้ฉลาดในการยึดเหนี่ยว (น้ำใจ) คน. การจด
จำนวนคนจนเป็นรายตัว แล้วให้ทรัพย์ประมาณหนึ่งสองพัน
โดยไม่เอาดอกเบียดตลอด ๓ ปี ชื่อว่า **สัมมาปาสะ** ก็กรกระทำ
เช่นนั้นย่อมคล่องคนทั้งหลายไว้ได้ดี คือ ตั้งอยู่เหมือนผูกหัวใจไว้
เพราะฉะนั้น จึงเรียกว่า สัมมาปาสะ. การกล่าววาจาอ่อนหวาน

โดยนัยเป็นต้นว่า พ่อ, ลุง ชื่อว่า วาขเปยยะ อธิบายว่า ปิยาวาจา มีวาจนารัก. รัฐที่สงเคราะห์ด้วยสังคหวัตถุ ๔ ประการอย่างนี้ ย่อมเป็นรัฐที่เจริญ มั่งคั่ง มีข้าวน้ำสมบุรณ์ ปลอดภัย ปราศจากโจรผู้ร้าย. มนุษย์ทั้งหลายรื่นเริงให้ลูกร่าอยู่บนอก ไม่ต้องปิดประตูบ้านอยู่. นี้เรียกว่า นิรัคคพะ เพราะไม่ต้องลงสลักที่ประตูเรือน. นี้เป็นประเพณีโบราณ.

ก็แหละในกาลต่อมา ในสมัยพระเจ้าโอกกากราช พวกพราหมณ์เปลี่ยนแปลงสังคหวัตถุ ๔ ประการนี้ และสมบัติของรัฐอันนี้เสีย กระทำให้ผิดจากของเดิม ทั้งเป็นยัญทั้ง ๕ มี อัสสเมระ เป็นต้น. ในยัญ ๕ ประการนั้น ยัญที่ชื่อว่า อัสสเมระ เพราะฆ่าม้าในยัญนั้น. คำว่าอัสสเมระนั้นเป็นชื่อของยัญที่พึงบูชาด้วยยัญอันเป็นบริวาร ๒ อย่าง มี เสายัญ ๒๑ เสา มีการเบียดเบียนเพราะการฆ่าปศุสัตว์ ๕๔๗ ตัว เฉพาะในวันสุดท้ายวันเดียว มีสมบัติทั้งปวงไม่เหลือ เว้นที่ดินและคนเป็นทักขิณ. ยัญชื่อว่า ปุริสเมระ เพราะฆ่าคนในยัญนั้น. คำว่าปุริสเมระนั้น เป็นชื่อของยัญที่จะบูชาด้วยยัญอันเป็นบริวาร ๔ อย่าง มีสมบัติเหมือนดังกล่าวในอัสสเมระพร้อมด้วยที่ดินเป็นทักขิณ. ยัญชื่อว่า สัมมาปาสะ เพราะมีการสอดสลักไม้ในยัญนั้น. คำว่าสัมมาปาสะนี้ เป็นชื่อของ สัตตยาบูชา (การบูชายัญที่มีเสายัญและทำหลายวัน) ที่ใส่สลักคือ ทานไม้ที่สอดเข้าไปในช่องแอกทุก ๆ วัน แล้วทำภูมิที่บูชา ณ โอกาสที่ไม้สลักนั้นตก แล้วเดินถอยหลังไปตั้งแต่โอกาสที่ (พระราชาในครั้งก่อน) ดำลงในแม่น้ำสรัสวดี บูชาด้วยเสายัญ

เป็นต้นที่เคลื่อนที่ได้ (ด้วยพาหนะ). ชื่อว่า วาชเปยยะ เพราะ
ดื่มวาชะ (คือเนยใส และน้ำผึ้งเสก) ในชัณฺณนั้น. คำว่า วาชเปยยะนี้
เป็นชื่อของยัญที่ต้อนบูชาด้วยปศุสัตว์ ๑๗ ตัว ด้วยยัญบริวาร
อย่างหนึ่ง มีเสายัญเป็นไม้มะตูม อันให้ของที่ประกอบด้วยของ
๑๗ อย่าง เป็นทักษิณา. ชื่อว่า นิรัคคพะ เพราะไม่มีลัมสลัก
ในชัณฺณนั้น คำว่า นิรัคคพะนี้ เป็นชื่อของอัสสเมระอีกชื่อหนึ่ง ซึ่ง
มีชื่อโดยอ้อมว่า สัพพะเมระ ซึ่งต้อนบูชาด้วยยัญบริวาร ๕ อย่าง
ให้สมบัติดังกล่าวในอัสสเมระ พร้อมด้วยที่ดินและคนเป็นทักษิณา.

บทว่า กลมฺปิ เต นานุกวนฺติ โสฬสี ความว่า ด้วยว่า
มหาชัณฺณทั้งหมดนั้น มีค่าไม่ถึงส่วนที่ ๑๖ อธิบายว่าไม่ถึงส่วนที่ ๑๖
เพราะเมตตาคิดดวงเดียวมีวิบากคือ ผลมาก.

บทว่า น ชินาติ ได้แก่ ไม่ทำความเสื่อมแก่ผู้อื่นด้วยตนเอง.
บทว่า น ชาปเย ได้แก่ ไม่ใช่ผู้อื่นทำความเสื่อมแก่ผู้อื่น. บทว่า
เมตฺตโส ได้แก่ เป็นผู้มีส่วนแห่งสมาธิจิตที่สัมปยุตด้วยเมตตา.
บทว่า สพฺพภูตานํ ได้แก่ ในสรรพสัตว์ทั้งหลาย. บทว่า เวรํ ตสฺส
น เกนจิ ความว่า เขาย่อมไม่มีกุศลเวร หรือบุคคลเวรกับใคร ๆ.

จบ อรรถกถาเมตตาสูตฺรที่ ๑

๒. ปัญญาสูตร

[๕๒] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เหตุ ๘ ประการ ปัจจย ๘ ประการนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อได้ปัญญาอันเป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ที่ยังไม่ได้ เพื่อความงอกงามไพบูลย์ เจริญ บริบูรณ์ แห่งปัญญาที่ได้แล้วแล้ว ๘ ประการเป็นไฉน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ อาศัยพระศาสดา หรือเพื่อนพรหมจรรย์รูปใดรูปหนึ่ง ผู้ตั้งอยู่ในฐานะครุ ซึ่งเป็นที่เข้าไปตั้งความละอาย ความเกรงกลัว ความรัก และความเคารพไว้อย่างแรงกล้า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นเหตุเป็นปัจจัยข้อที่ ๑ ย่อมเป็นไปเพื่อได้ปัญญา ฯลฯ เพื่อความบริบูรณ์แห่งปัญญาได้แล้ว.

เธออาศัยพระศาสดา หรือเพื่อนพรหมจรรย์รูปใดรูปหนึ่ง ผู้ตั้งอยู่ในฐานะครุ ซึ่งเป็นที่เข้าไปตั้งความละอาย ความเกรงกลัว ความรัก และความเคารพไว้อย่างแรงกล้านั้นแล้ว เธอเข้าไปหาแล้วได้ถาม สอบถามเป็นครั้งคราวว่า ข้าแต่ท่านเจริญ ภาณิตนี้ เป็นอย่างไร เนื้อความแห่งภาณิตนี้เป็นอย่างไร ท่านเหล่านั้น ย่อมเปิดเผยข้อที่ยังไม่ได้เปิดเผย ทำให้แจ้งข้อที่ยังไม่ได้ทำให้แจ้ง และบรรเทาความสงสัยในธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งความสงสัยหลายประการแก่เธอ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นเหตุเป็นปัจจัยข้อที่ ๒ ย่อมเป็นไปเพื่อได้ปัญญา ฯลฯ เพื่อความบริบูรณ์แห่งปัญญาที่ได้แล้ว.

เธอฟังธรรมนี้แล้ว ย่อมยังความสงบ ๒ อย่าง คือ ความ
สงบกายและความสงบจิต ให้ถึงพร้อม คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย นี่เป็น
เหตุเป็นปัจจัยข้อที่ ๓ ย่อมเป็นไปเพื่อได้ปัญญา ฯลฯ เพื่อความ
บริบูรณ์แห่งปัญญาที่ได้แล้ว.

เธอเป็นผู้มีศีล สำรวมระวังในปาติโมกข์ ถึงพร้อมด้วย
อาจาระและโคจร มีปกติเห็นภัยในโทษแม้มีประมาณน้อย สมาทาน
สิกขาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นเหตุ
เป็นปัจจัยข้อที่ ๔ ย่อมเป็นไปเพื่อได้ปัญญา ฯลฯ เพื่อความ
บริบูรณ์แห่งปัญญาที่ได้แล้ว.

เธอเป็นพหูสูต ทรงจำสุตะ สังสมสุตะ เป็นผู้ได้ยินได้ฟังมาก
ทรงจำไว้ กล่องปาก จินใจ แทงตลอดด้วยดีด้วยทักขิ ซึ่งธรรม
ทั้งหลายอันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด ประกาศ
พรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถ ทั้งพยัญชนะ บริสุทธิ บริบูรณ์สิ้นเชิง
คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นเหตุเป็นปัจจัยข้อที่ ๕ ย่อมเป็นไปเพื่อ
ได้ปัญญา ฯลฯ เพื่อความบริบูรณ์แห่งปัญญาที่ได้แล้ว.

เธอย่อมปรารภความเพียรเพื่อละอกุศลธรรม เพื่อความ
พร้อมมูลแห่งกุศลธรรม เป็นผู้มีกำลัง มีความบากบั่นมั่นคง ไม่
ทอดธุระในกุศลธรรม คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นเหตุเป็นปัจจัย
ข้อที่ ๖ ย่อมเป็นไปเพื่อได้ปัญญา ฯลฯ เพื่อความบริบูรณ์แห่ง
ปัญญาที่ได้แล้ว.

อนึ่ง เธอเข้าประชุมสงฆ์ ไม่พูดเรื่องต่าง ๆ ไม่พูดเรื่อง
ไม่เป็นประโยชน์ ย่อมแสดงธรรมเองบ้าง ย่อมเชื่อเชิญผู้อื่นให้แสดง

บ้าง ย่อมไม่ดูหมิ่นการนั่งอย่างพระอริยเจ้า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
นี่เป็นเหตุเป็นปัจจัยข้อที่ ๗ ย่อมเป็นไปเพื่อได้ปัญญา ฯลฯ เพื่อ
ความบริบูรณ์แห่งปัญญาที่ได้แล้ว.

อนึ่ง เธอพิจารณาเห็นความเกิดขึ้น และความเสื่อมใน
อุปาทานชั้น ๕ ว่า รูปเป็นดังนี้ ความเกิดขึ้นแห่งรูปเป็นดังนี้
ความดับแห่งรูปเป็นดังนี้ เวทนาเป็นดังนี้... สัญญาเป็นดังนี้...
สังขารทั้งหลายเป็นดังนี้... วิญญาณเป็นดังนี้ ความเกิดขึ้นแห่ง
วิญญาณเป็นดังนี้ ความดับแห่งวิญญาณเป็นดังนี้ ดูก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย นี่เป็นเหตุเป็นปัจจัยข้อที่ ๘ ย่อมเป็นไปเพื่อได้ปัญญา
อันเป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ที่ยังไม่ได้ เพื่อความงอกงาม
ไพบลีย์ เจริญ บริบูรณ์แห่งปัญญาที่ได้แล้ว.

เพื่อพรหมจรรย์ย่อมสรรเสริญภิกษุรูปนั้นอย่างนี้ว่า ท่าน
ผู้มีอายุนี้ อาศัยพระศาสดาหรือเพื่อนพรหมจรรย์รูปใดรูปหนึ่ง
ผู้ตั้งอยู่ในฐานะครุ ซึ่งเป็นที่เข้าไปตั้งความละอาย ความเกรงกลัว
ความรัก และความเคารพไว้อย่างแรงกล้า ท่านผู้มีอายุผู้นี้ ย่อม
รู้สิ่งที่ควรรู้ ย่อมเห็นสิ่งที่ควรเห็น เป็นแน่แท้ แม้ธรรมข้อนี้ก็
เป็นไปเพื่อความรัก ความเคารพ ความสรรเสริญ เพื่อการบำเพ็ญ
สมณธรรม เพื่อความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน.

อนึ่ง เพื่อนพรหมจรรย์ย่อมสรรเสริญภิกษุรูปนั้นอย่างนี้ว่า
ท่านผู้มีอายุนี้ อาศัยพระศาสดาหรือเพื่อนพรหมจรรย์รูปใดรูปหนึ่ง
ผู้ตั้งอยู่ในฐานะครุ ซึ่งเป็นที่เข้าไปตั้งความละอาย ความเกรงกลัว
ความรัก และความเคารพไว้อย่างแรงกล้า ท่านได้เข้าไปหาแล้ว

ได้ถาม สอบถามเป็นครั้งคราวว่า ท่านผู้เจริญ ภาณินนี้เป็นอย่างไร
เนื้อความแห่งภาณินนี้เป็นอย่างไร ท่านเหล่านั้นย่อมเปิดเผยข้อที่
ยังไม่เปิดเผย ย่อมทำให้แจ้งข้อที่ยังไม่ทำให้แจ้ง และย่อมบรรเทา
ความสงสัยในธรรม อันเป็นที่ตั้งแห่งความสงสัยหลายประการ
แก่ภิกษุเหล่านั้น ท่านผู้มีอายุผู้นี้ ย่อมรู้สิ่งที่ควรรู้ ย่อมเห็นสิ่งที่ควรเห็น
เป็นแน่แท้ แม้ธรรมข้อนี้ก็เกินไปเพื่อความรัก... เพื่อความเป็น
น้ำหนึ่งใจเดียวกัน.

อนึ่ง เพื่อนพรหมจรรย์ย่อมสรรเสริญภิกษุรูปนั้นอย่างนี้ว่า
ท่านผู้มีอายุผู้นี้ ได้ฟังธรรมแล้ว ย่อมยังความสงบ ๒ อย่าง คือ
ความสงบกายและความสงบจิตให้ถึงพร้อม ท่านผู้มีอายุผู้นี้ ย่อมรู้
สิ่งที่ควรรู้ ย่อมเห็นสิ่งที่ควรเห็นเป็นแน่แท้ แม้ธรรมข้อนี้ ก็เป็น
ไปเพื่อความรัก... เพื่อความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน.

อนึ่ง เพื่อนพรหมจรรย์ย่อมสรรเสริญภิกษุรูปนั้น อย่างนี้ว่า
ท่านผู้มีอายุผู้นี้ เป็นผู้มั่งคิล... สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบท
ทั้งหลาย ท่านผู้มีอายุผู้นี้ ย่อมรู้สิ่งที่ควรรู้ ย่อมเห็นสิ่งที่ควรเห็น
เป็นแน่แท้ แม้ธรรมข้อนี้ก็เกินไปเพื่อความรัก... เพื่อความเป็น
น้ำหนึ่งใจเดียวกัน.

อนึ่ง เพื่อนพรหมจรรย์ย่อมสรรเสริญภิกษุรูปนั้นอย่างนี้ว่า
ท่านผู้มีอายุผู้นี้ เป็นพหูสูต... แหวงตลอดด้วยดีด้วยทักขณิ ท่านผู้มีอายุ
ผู้นี้ ย่อมรู้สิ่งที่ควรรู้ ย่อมเห็นสิ่งที่ควรเห็น เป็นแน่แท้ แม้ธรรม
ข้อนี้ก็เกินไปเพื่อความรัก... เพื่อความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน.

อนึ่ง เพื่อนพรหมจรรย์ย่อมสรรเสริญภิกษุรูปนั้นอย่างนี้ว่า
ท่านผู้มีอายุผู้นี้ ปรารภความเพียร... ไม่ทอดทิ้งธุระในกุศลธรรม
ทั้งหลาย ท่านผู้มีอายุผู้นี้ ย่อมรู้สิ่งที่ควรรู้ ย่อมเห็นสิ่งที่ควรเห็น
เป็นแน่แท้ แม้ธรรมข้อนี้ก็เข้าไปเพื่อความรัก... เพื่อความเป็น
น้ำหนึ่งใจเดียวกัน.

อนึ่ง เพื่อนพรหมจรรย์ย่อมสรรเสริญภิกษุรูปนั้นอย่างนี้ว่า
ท่านผู้มีอายุผู้นี้เข้าประชุมสงฆ์... ไม่ดูหมิ่นความนิ่งอย่างพระ-
อริยเจ้า ท่านผู้มีอายุผู้นี้ ย่อมรู้สิ่งที่ควรรู้ ย่อมเห็นสิ่งที่ควรเห็น
เป็นแน่แท้ แม้ธรรมข้อนี้ก็เข้าไปเพื่อความรัก... เพื่อความเป็น
น้ำหนึ่งใจเดียวกัน.

อนึ่ง เพื่อนพรหมจรรย์ย่อมสรรเสริญภิกษุรูปนั้นอย่างนี้ว่า
ท่านผู้มีอายุผู้นี้ ย่อมพิจารณาเห็นความเกิดขึ้นและความเสื่อมไป
ในอุปาทานขันธ ๕... ความคับแค้นวิญญานเป็นดังนี้ ท่านผู้มีอายุ
ผู้นี้ ย่อมรู้สิ่งที่ควรรู้ ย่อมเห็นสิ่งที่ควรเห็นเป็นแน่แท้ แม้ธรรม
ข้อนี้ก็ย่อมเข้าไปเพื่อความรัก ความเคารพ ความสรรเสริญ
เพื่อการบำเพ็ญสมณธรรม เพื่อความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน คุณก่อน
ภิกษุทั้งหลาย เหตุ ๘ ประการ ปัจจัย ๘ ประการนี้แล ย่อมเป็นไป
เพื่อได้ปัญญอันเป็นเบื้องต้นแห่งพรหมจรรย์ที่ยังไม่ได้ เพื่อความ
งอกงาม ไพบูลย์ เจริญ บริบูรณ์ แห่งปัญญาที่ได้แล้ว.

จบ ปัญญาสูตรที่ ๒

อรรคกถาปัญญาสูตร ที่ ๒

ปัญญาสูตรที่ ๒ มีวินิจัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **อาทิพฺรหฺมจฺริยา**กาย แปลว่า อันเป็นเบื้องต้นแห่ง
มรรคพรหมจรรย์. บทว่า **ปญฺญา** ได้แก่ วิปัสสนา ปัญญาอัน
เห็นแจ้ง. บทว่า **ครุณฺณานิ** แปลว่า ผู้ควรแก่ความเป็นครูอันเป็น
ปัจจัยให้เกิดความเคารพ. บทว่า **ติพฺพ** แปลว่า หนา. บทว่า
ปริปุจฺจิ ได้แก่ ถามถึงเงื่อนเบื้องต้นเบื้องต้นปลายแห่งอรรถะบาลี.
บทว่า **ปริปฺยหฺติ** ได้แก่ ตั้งปัญหา คือ นึกว่าเราจักถามข้อนี้และ
ข้อนี้. บทว่า **ทฺวเณ** แปลว่า ๒ อย่าง. บทว่า **อนานกฺลิโก** คือ
เป็นผู้ไม่กล่าวเรื่องต่างๆ บทว่า **อฺตฺรจฺจนกฺลิโก** คือ ไม่กล่าว
คิรีจณกถาอย่างต่างๆ. บทว่า **อริยํ** วา **ตฺถุหิภาวํ** ความว่า
จตุตถฌาน เชื่อว่า อริยคุณีภาพ แม้มนสิการกรรมฐานที่เหลือ
ก็ใช้ได้. บทว่า **ชานํ** **ชานาติ** แปลว่า รู้สิ่งที่ควรรู้. บทว่า **ปสฺสํ**
ปสฺสตี แปลว่า เห็นสิ่งที่ควรเห็น. บทว่า **ปิยตฺยา** แปลว่า เพื่อ
ต้องการให้เขารัก. บทว่า **ครุตฺยา** แปลว่า เพื่อต้องการให้เขาเคารพ.
บทว่า **ภาวนาย** แปลว่า เพื่อประโยชน์ในเขาชม หรือเพื่อให้เขา
ยกย่องคุณ. บทว่า **สามญฺญา** คือ เพื่อประโยชน์แก่สมณธรรม.
บทว่า **เอกิภาวาย** ได้แก่ เพื่อประโยชน์แก่ความไม่ห่างเหินกัน.

จบ อรรคกถาปัญญาสูตรที่ ๒

๓. ปฐมอัปปียสูตร

[๕๑] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๘ ประการ ย่อมไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่พอใจ ไม่เป็นที่เคารพ และไม่เป็นที่สรรเสริญของเพื่อนพรหมจรรย์ ธรรม ๘ ประการเป็นไฉน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้สรรเสริญผู้ไม่เป็นที่รัก ๑ ดิเคียนผู้เป็นที่รัก ๑ มุ่งลาก ๑ มุ่งสักการะ ๑ ไม่มีความละอาย ๑ ไม่มีความเกรงกลัว ๑ มีความปรารถนาลามก ๑ มีความเห็นผิด ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๘ ประการนี้แล ย่อมไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่พอใจ ไม่เป็นที่เคารพ และไม่เป็นที่สรรเสริญของเพื่อนพรหมจรรย์ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๘ ประการ ย่อมเป็นที่รัก เป็นที่พอใจ เป็นที่เคารพ และเป็นที่สรรเสริญของเพื่อนพรหมจรรย์ ธรรม ๘ ประการเป็นไฉน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ไม่สรรเสริญผู้ที่ไม่เป็นที่รัก ๑ ไม่ดิเคียนผู้ไม่เป็นที่รัก ๑ ไม่มุ่งลาก ๑ ไม่มุ่งสักการะ ๑ มีความละอาย ๑ มีความเกรงกลัว ๑ มักน้อย ๑ มีความเห็นชอบ ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๘ ประการนี้ ย่อมเป็นที่รัก เป็นที่พอใจ เป็นที่เคารพ และเป็นที่สรรเสริญของเพื่อนพรหมจรรย์.

จบ ปฐมอัปปียสูตรที่ ๓

อรรธกถาปฐมอัปยสูตรที่ ๓

ปฐมอัปยสูตรที่ ๓ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **อปฺปิยปฺสํ** สิ แปลว่า เป็นผู้สรรเสริญ คือ กล่าวชม
คนที่ไม่เป็นที่รัก. บทว่า **ปิยฺครหิ** ได้แก่ นินทา คือ ดิเสียนคนที่เป็น
ที่รัก.

จบ อรรธกถาปฐมอัปยสูตรที่ ๓

๔. ทุติยอัปปยสูตร

[๕๔] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๘ ประการ ย่อมไม่เป็นที่รัก ไม่เป็นที่พอใจ ไม่เป็นที่เคารพ และไม่เป็นที่สรรเสริญของเพื่อนพรหมจรรย์ ธรรม ๘ ประการเป็นไฉน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มุ่งลาภ ๑ มุ่งสักการะ ๑ มุ่งความมีชื่อเสียง ๑ ไม่รู้จักกาล ๑ ไม่รู้จักประมาณ ๑ ไม่สะอาด ๑ ชอบพูดมาก ๑ มักด่ามักบริภาษเพื่อนพรหมจรรย์ ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๘ ประการนี้แล ย่อมไม่เป็นที่รัก ฯลฯ และไม่เป็นที่สรรเสริญของเพื่อนพรหมจรรย์ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๘ ประการ ย่อมเป็นที่รัก เป็นที่พอใจ เป็นที่เคารพ และเป็นที่สรรเสริญของเพื่อนพรหมจรรย์ ธรรม ๘ ประการเป็นไฉน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ไม่เป็นผู้มุ่งลาภ ๑ ไม่เป็นผู้มุ่งสักการะ ๑ ไม่เป็นผู้มุ่งความมีชื่อเสียง ๑ เป็นผู้รู้จักกาล ๑ เป็นผู้รู้จักประมาณ ๑ เป็นคนสะอาด ๑ ไม่ชอบพูดมาก ๑ ไม่ด่าไม่บริภาษเพื่อนพรหมจรรย์ ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๘ ประการนี้แล ย่อมเป็นที่รัก ฯลฯ และเป็นที่สรรเสริญของเพื่อนพรหมจรรย์

จบ ทุติยอัปปยสูตรที่ ๔

อรรคกาทุติยอัปยสูตร ๔

ทุติยอัปยสูตรที่ ๔ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **อนวณฺณตฺติกาโม** ความว่า ไม่ประสงคฺ์ดูหมิ่นว่า
โอหนอ คนอื่นไม่พึงดูหมิ่นเรา. บทว่า **อกาลญฺญ** ได้แก่ ไม่รู้กาล
หรือมิใช่กาล คือ คือพูดในเวลามิใช่กาล. บทว่า **อสุจิ** ได้แก่ ผู้ประกอบ
ด้วยกายกรรมอันไม่สะอาดเป็นต้น.

จบ อรรคกาทุติยอัปยสูตรที่ ๔

๕. โลกธรรมสูตร

[๕๕] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย โลกธรรม ๘ ประการนี้ ย่อม
หมุนไปตามโลก และโลกย่อมหมุนไปตามโลกธรรม ๘ ประการ
๘ ประการเป็นไฉน คือ ลาภ ๑ ความเสื่อมลาภ ๑ ยศ ๑ ความ
เสื่อมยศ ๑ นินทา ๑ สรรเสริญ ๑ สุข ๑ ทุกข์ ๑ ดูก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย โลกธรรม ๘ ประการนี้แล ย่อมหมุนไปตามโลก และ
โลกย่อมหมุนไปตามโลกธรรม ๘ ประการนี้.

ธรรมในหมู่มนุษย์เหล่านี้ คือ ลาภ ๑
ความเสื่อมลาภ ๑ ยศ ๑ ความเสื่อมยศ ๑ นินทา
๑ สรรเสริญ ๑ สุข ๑ ทุกข์ ๑ เป็นสภาพไม่เที่ยง
ไม่แน่นอน มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา แต่
ท่านผู้เป็นนักปราชญ์ มีสติ ทราบธรรมเหล่านั้น
แล้ว พิจารณาเห็นว่ามีความแปรปรวนเป็น
ธรรมดา ธรรมอันน่าปรารถนา ย่อมย้ายจิตของ
ท่านไม่ได้ ท่านย่อมไม่ยินร้ายต่ออนิฏฐารมย์
ท่านขจัดความยินดีและความยินร้ายเสียได้จนไม่
เหลือติดอยู่ อนึ่ง ท่านทราบทางนิพพานอันปราศ-
จากธุลี ไม่มีความเศร้าโศก เป็นผู้ถึงฝั่งแห่งภพ
ย่อมทราบได้อย่างถูกต้อง.

จบ โลกธรรมสูตรที่ ๕

อรรคถาโลกธรรมสูตรที่ ๕

ปฐมโลกธรรมสูตรที่ ๕ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้:- โลกธรรม
เพราะเป็นธรรมของโลก. ชื่อว่าคนผู้พ้นจากโลกธรรมเหล่านี้ไม่มี
แม้พระพุทธเจ้าทั้งหลายก็ยังมี เพราะเหตุที่นั่นนั่นแล จึงตรัสว่า
โลก **อนุปริวตฺตุนฺติ** ย่อมหมุนไปตามโลก. ความว่า ย่อมติดตามไป
ไม่ลดละ ได้แก่ ไม่กลับจากโลก. บทว่า **โลก จ อฏฺฐ โลกธมฺเม**
อนุปริวตฺตติ ความว่า และโลกนี้ย่อมติดตาม ไม่ละโลกธรรมเหล่านี้
อธิบายว่าไม่กลับจากธรรมเหล่านั้น.

ในบทว่า **ลาโภ อลาโภ** พึงทราบว่าเป็นลาภมาถึง ความ
ไม่มีลาภก็มาถึงเหมือนกัน. แม้ในโลกธรรมมี เสื่อมชยเป็นต้น
กันขึ้นเหมือนกัน. บทว่า **อเวกฺขติ วิปริณามธมฺเม** ได้แก่ พิจารณา
อย่างนี้ว่า ธรรมเหล่านี้มีความแปรปรวนไม่เป็นธรรมดา. บทว่า
วิฐปีตา ได้แก่ ขจัดแล้ว คือ กำจัดแล้ว. บทว่า **ปทญฺจ** **ยตุวา** ได้แก่
รู้บทคือ พระนิพพาน. บทว่า **สมุมฺปฺปชานาติ ภวสฺส ปราณ** ความว่า
ครั้นรู้บทคือ พระนิพพานแล้วย่อมรู้โดยชอบถึงความที่ตนถึงฝั่ง
นั้นแล้ว ในสูตรนี้ ตรัสทั้งวิภูฏะและวิวิภูฏะ.

จบ อรรคถาโลกธรรมสูตรที่ ๕

๖. โลกวิปัตติสูตร

[๕๖] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย โลกธรรม ๘ ประการนี้แล
ย่อมหมุนไปตามโลก และโลกย่อมหมุนไปตามโลกธรรม ๘ ประการ
๘ ประการเป็นไฉน คือ ลาก ๑ ความเลื่อมลาก ๑ ยศ ๑ ความ
เลื่อมยศ ๑ นินทา ๑ สรรเสริญ ๑ สุข ๑ ทุกข์ ๑ ดูก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย โลกธรรม ๘ ประการนี้แล ย่อมหมุนไปตามโลก และ
โลกย่อมหมุนไปตามโลกธรรม ๘ ประการนี้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
ลากก็ดี ความเลื่อมลากก็ดี ยศก็ดี ความเลื่อมยศก็ดี นินทาก็ดี
สรรเสริญก็ดี สุขก็ดี ทุกข์ก็ดี ย่อมเกิดขึ้นแก่ปุถุชนผู้ไม่ได้ดับ
ย่อมเกิดขึ้นแม้แก่อริยสาวกผู้ได้ดับ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ในข้อนี้
จะมีอะไรแปลกกัน มีอะไรผิดกัน มีอะไรเป็นข้อแตกต่างกัน
ระหว่างอริยสาวกผู้ได้ดับกับปุถุชนผู้ไม่ได้ดับ.

ภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธรรม
ของข้าพระองค์ทั้งหลาย มีพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นมูล มีพระผู้มี
พระภาคเจ้าเป็นผู้นำ มีพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นที่พึ่งอาศัย ข้าแต่
พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานวโรกาส ขอเนื้อความแห่งภายิตนี้
แจ่มแจ้งกะพระผู้มีพระภาคเจ้าเถิด ภิกษุทั้งหลายได้สดับต่อพระ-
ผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว จักทรงจำไว้.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ถ้าอย่างนั้น
เธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว ภิกษุเหล่านั้นทูลรับ
พระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนภิกษุ

ทั้งหลาย ลากย่อมเกิดขึ้นแก่ปุณฺณผู้ไม่ได้สติ เขาไม่ตระหนักชัด ไม่ทราบชัดตามความเป็นจริงว่า ลากนี้เกิดขึ้นแล้วแก่เรา ก็แต่ว่า ลากนั้นเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ความเสื่อมลาก... ยศ... ความเสื่อมยศ... นินทา... สรรเสริญ... สุข... ทุกข์ ย่อมเกิดขึ้นแก่ปุณฺณผู้ไม่ได้สติ เขาไม่ตระหนักชัด ไม่ทราบชัดตามความเป็นจริงว่า ทุกข์นี้เกิดขึ้นแล้วแก่เรา ก็แต่ว่า ทุกข์นั้นไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา แม้ลาก ย่อมครอบงำจิตของเขาได้ แม้ความเสื่อมลาก... แม้ยศ... แม้ความ เสื่อมยศ... แม่นินทา... แม้สรรเสริญ... แม้สุข... แม้ทุกข์ ย่อม ครอบงำจิตของเขาได้ เขาย่อมยินดีลากที่เกิดขึ้นแล้ว ย่อมยินร้าย ในความเสื่อมลาก ย่อมยินดียศที่เกิดขึ้น ย่อมยินร้ายในความเสื่อมยศ ย่อมยินดีสรรเสริญที่เกิดขึ้นแล้ว ย่อมยินร้ายในนินทา ย่อมยินดี สุขที่เกิดขึ้นแล้ว ย่อมยินร้ายในทุกข์ เขาประกอบด้วยความยินดี ยินร้ายอย่างนี้ ย่อมไม่พ้นไปจากชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัสและอุปายาส เรากล่าวว่า ไม่พ้นไปจากทุกข์.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ลากย่อมเกิดแก่อริยสาวกผู้ได้สติ อริยสาวกนั้น ย่อมตระหนักชัด ทราบชัดตามความเป็นจริงว่า ลากเกิดขึ้นแล้วแก่เรา ก็แต่ว่าลากนั้นไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความ แปรปรวนเป็นธรรมดา ความเสื่อมลาก... ยศ... ความเสื่อมยศ... นินทา... สรรเสริญ... สุข... ทุกข์ย่อมเกิดขึ้นแก่อริยสาวกผู้ได้ สติ อริยสาวกนั้นย่อมตระหนักชัด ทราบชัดตามความจริงว่า ทุกข์ที่เกิดขึ้นแล้วแก่เรา ก็แต่ว่า ทุกข์นั้นไม่เที่ยง เป็นทุกข์ มีความ

แปรปรวนเป็นธรรมดา แม้ลาภย่อมครอบงำจิตของท่านไม่ได้ แม้
ความเสื่อมลาภ... แม้ยศ... แม้ความเสื่อมยศ... เมื่อนินทา... แม้
สรรเสริญ... แม้สุข... แม้ทุกข์ย่อมครอบงำจิตของท่านไม่ได้
ท่านย่อมไม่ยินดีลาภที่เกิดขึ้นแล้ว ไม่ยินร้ายในความเสื่อมลาภ
ไม่ยินดียศที่เกิดขึ้นแล้ว ไม่ยินร้ายในความเสื่อมยศ ไม่ยินดีความ
สรรเสริญที่เกิดขึ้นแล้ว ไม่ยินร้ายในนินทา ไม่ยินดีสุขที่เกิดขึ้น
แล้ว ไม่ยินร้ายในทุกข์ ท่านละความยินดียินร้ายได้แล้วเด็ดขาด
อย่างนี้ ย่อมพ้นไปจากชาติ ชรา มรณะ โสกะ ปริเทวะ ทุกข์
โทมนัส และอุปายาส เรากล่าวว่า ย่อมพ้นไปจากทุกข์ คุกก่อน
ภิกขุทั้งหลาย นี่แลเป็นความแปลกกัน ผิดกัน แตกต่างกัน ระหว่าง
อริยสาวก ผู้ได้สดับกับปุถุชนผู้ไม่ได้สดับ.

ธรรมในหมู่เหล่านี้ คือ ลาภ ๑

ความเสื่อมลาภ ๑ ยศ ๑ ความเสื่อมยศ ๑ นินทา
๑ สรรเสริญ ๑ สุข ๑ ทุกข์ ๑ เป็นสภาพไม่เที่ยง
ไม่แน่นอน มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา แต่
ท่านผู้เป็นนักปราชญ์ มีสติ ทราบธรรมเหล่านั้น
แล้ว พิจารณาเห็นว่า มีความแปรปรวนเป็น
ธรรมดา ธรรมอันน่าปรารถนา ย่อมย้ายิจิตของ
ท่านไม่ได้ ท่านย่อมไม่ยินร้ายต่ออนิฏฐารมย์
ท่านขจัดความยินดีและยินร้ายเสียได้จนไม่เหลือ
อยู่ อนึ่ง ท่านทราบทางนิพพานอันปราศจาก

ฐลี้ ไม่มีความเศร้าโศกเป็นผู้ถึงฝั่งแห่งภพ ย่อม
ทราบได้อย่างถูกต้อง.

จบ โลกวิปัตติสูตรที่ ๖

อรรถกถาโลกวิปัตติสูตรที่ ๖

ทุติยโลกธรรมสูตรที่ ๖ มีวินิจัยดังต่อไปนี้.

บทว่า โก วิเสโส ได้แก่ อะไรเป็นเหตุพิเศษ. บทว่า โก
อริปายโส ได้แก่ อะไรเป็นความประกอบอันยิ่ง. บทว่า ปริยาทาย
ได้แก่ ยึดถือ ถือตั้งล้อมรอบ แม้ในสูตรนี้ก็ตรัสทั้งวิภูฏะและวิวิภูฏะ.

จบ อรรถกถาโลกวิปัตติสูตรที่ ๖

๗. เทวทัตสูตร

[๕๗] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ ภูเขา
กิชฌกูฏใกล้กรุงราชคฤห์ เมื่อพระเทวทัตหลีกไปแล้วไม่นานนัก
ณ ที่นั่นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงปรารภถึงพระเทวทัต ตรัสกะ
ภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เป็นความดีแล้ว ที่ภิกษุ
พิจารณาความวิบัติของตนโดยกาลอันควร ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
เป็นความดีแล้ว ที่ภิกษุพิจารณาความวิบัติของผู้อื่นโดยกาลอันควร
ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เป็นความดีแล้ว ที่ภิกษุพิจารณาถึงสมบัติ
ของตนโดยกาลอันควร ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เป็นความดีแล้ว
ที่ภิกษุพิจารณาถึงสมบัติของผู้อื่นโดยกาลอันควร ดูก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย พระเทวทัตมีจิตอันอสังฆกรรม ๘ ประการครอบงำย่ำยี
แล้ว ต้องไปบังเกิดในอบาย ในนรกอยู่ชั่วกัป แก่ใจไม่ได้สังฆกรรม
๘ ประการเป็นไฉน คือ ลาก ๑ ความเสื่อมลาก ๑ ยศ ๑ ความ
เสื่อมยศ ๑ สักการะ ๑ ความเสื่อมสักการะ ๑ ความปรารถนา
ลามก ๑ ความเป็นผู้มีมิตรชั่ว ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พระเทวทัต
มีจิตอันอสังฆกรรม ๘ ประการนี้แลครอบงำย่ำยีแล้ว ต้องไปบังเกิด
ในอบาย ในนรกอยู่ชั่วกัป แก่ใจไม่ได้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เป็นความดีแล้วที่ภิกษุควรครอบงำย่ำยี
ลากที่เกิดขึ้นแล้ว เป็นความดีแล้วที่ภิกษุควรครอบงำย่ำยีความ
เสื่อมลาก... ยศ... ความเสื่อมยศ... สักการะ... ความเสื่อม
สักการะ... ความเป็นปรารถนาลามก... ความเป็นผู้มีมิตรชั่ว

ที่เกิดขึ้นแล้ว คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุอาศัยอำนาจประโยชน์
อะไร จึงควรครอบงำข้าศึกที่เกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ ภิกษุอาศัยอำนาจ
ประโยชน์อะไร จึงควรครอบงำข้าศึกความเป็นผู้มีมิตรชั่วที่เกิดขึ้น
แล้ว เพราะว่าเมื่อภิกษุไม่ครอบงำข้าศึกที่เกิดขึ้นแล้ว อาสวะ
ที่ทำให้เกิดความคับแค้นเดือดร้อน พังเกิดขึ้น เมื่อภิกษุครอบงำ
ข้าศึกที่เกิดขึ้นแล้ว อาสวะที่ทำให้เกิดความคับแค้นเดือดร้อน
เหล่านั้นย่อมไม่เกิด... เพราะว่าเมื่อภิกษุไม่ ครอบงำข้าศึก
เป็นผู้มีมิตรชั่วที่เกิดขึ้นแล้ว อาสวะที่ทำให้เกิดความคับแค้นเดือดร้อน
พังเกิดขึ้น เมื่อภิกษุครอบงำข้าศึกความเป็นผู้มีมิตรชั่วที่เกิดขึ้นแล้ว
อาสวะที่ทำให้เกิดความคับแค้นเดือดร้อนเหล่านั้น ย่อมไม่เกิด
คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุอาศัยอำนาจประโยชน์นี้แล จึงควรครอบงำ
ข้าศึกที่เกิดขึ้นแล้ว... จึงควรครอบงำข้าศึกความเป็นผู้มีมิตรชั่ว
ที่เกิดขึ้นแล้ว คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนี้แล เธอทั้งหลาย
พึงศึกษาอย่างนี้ว่า เราทั้งหลายจักครอบงำข้าศึกที่เกิดขึ้นแล้ว...
จักครอบงำข้าศึกความเป็นผู้มีมิตรชั่วที่เกิดขึ้นแล้ว คุณก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้แล.

จบ เทวทัตสูตรที่ ๗

อรรถกถาเทวทัตตสูตรที่ ๗

เทวทัตตสูตรที่ ๗ มีวินิจนัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **อจิรปุกนุเต** ได้แก่ เมื่อพระเทวทัตทำลายสงฆ์แล้ว
ออกไปไม่นาน. บทว่า **อารพฺภ** ได้แก่ อาศัย เจาะจง มุ่งหมาย.
บทว่า **อตฺตวิปฺตุตี** ได้แก่ ความวิบัติ คือ อาการอันวิบัติของตน.
แม้ในบทที่เหลือ ถิ่นนี้เหมือนกัน. บทว่า **อภิฏฺยุย** ได้แก่ ครอบงำ
ย่ำยี.

จบ อรรถกถาเทวทัตตสูตรที่ ๗

๘. อุตตรสูตร

[๕๔] สมัยหนึ่ง ท่านพระอุตตรอยู่ที่วิหารชื่อว่า วัฏฐาลิกา ไกลภูเขาสังเขยยะ ณ มหิสพัสดุชนบท ณ ที่นั่นแล ท่านพระอุตตรจะกล่าวกะภิกษุทั้งหลายว่า คุณก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย เป็นความดีแล้ว ที่ภิกษุพิจารณาเห็นความวิบัติของตนโดยกาลอันควร คุณก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย เป็นความดีแล้ว ที่ภิกษุพิจารณาเห็นความวิบัติของคนอื่นโดยกาลอันควร คุณก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย เป็นความดีแล้ว ที่ภิกษุพิจารณาเห็นสมบัติของตนโดยกาลอันควร คุณก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย เป็นความดีแล้วที่ภิกษุพิจารณาเห็นสมบัติของผู้อื่นโดยกาลอันควร.

ก็สมัยนั้นแล ท้าวเวสสวัณมหาราชออกจากทิศเหนือผ่านไปทางทิศใต้ ด้วยกรณีกิจบางอย่าง ได้สดับคำที่ท่านพระอุตตรแสดงธรรมแก่ ภิกษุทั้งหลาย ในวัฏฐาลิกาวิหาร ไกลภูเขาสังเขยยะ ณ มหิสพัสดุชนบท ไม่ปรากฏในเทวดาชั้นดาวดึงส์ เปรียบเหมือนบุรุษมีกำลัง เขี่ยคานที่คู่ หรือคู่เขนที่เขี่ยคานั้น แล้วเข้าไปเฝ้าท้าวสักกะจอมเทพถึงที่ประทับ ครั้นแล้ว จึงกราบทูลว่า ขอเดชะ พระองค์โปรดทรงทราบ ว่า ท่านพระอุตตรขณะนี้ได้แสดงธรรมแก่ภิกษุในวัฏฐาลิกาวิหารอย่างนี้... ลำดับนั้น ท้าวสักกะจอมเทพ ได้ทรงหายจากเทวดาชั้นดาวดึงส์ ไปปรากฏต่อหน้าท่านพระอุตตร ในวัฏฐาลิกาวิหาร ไกลภูเขาสังเขยยะ ณ มหิสพัสดุชนบท เปรียบเหมือนบุรุษผู้มีกำลังเขี่ยคานที่คู่

หรือผู้เฒ่าที่เหยียด ฉะนั้น แล้วเสด็จเข้าไปหาท่านพระอุตตระ
ถึงที่อยู่ อภิวัตแล้ว ประทับยืน ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว
ได้ตรัสถามท่านพระอุตตระว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ได้ยินว่า ท่าน
พระอุตตระแสดงธรรมแก่ภิกษุทั้งหลายอย่างนี้... จริงหรือ ท่าน
พระอุตตระถวายพระพรว่า จริงอย่างนั้น มหาบพิตร.

ส. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ คำนี้เป็นปฏิญาณของพระคุณเจ้าเอง
หรือที่เป็นของพระผู้มีพระภาคเจ้าอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น.

อ. คู่ก่อนมหาบพิตร ถ้าอย่างนั้น อาตมภาพจะทำข้ออุปมา
ให้มหาบพิตรทรงสดับ ซึ่งวิญญูชนบางพวกจะรู้เนื้อความแห่ง
ภายิตได้ด้วยข้ออุปมา คู่ก่อนมหาบพิตร เปรียบเหมือนข้าวเปลือก
กองใหญ่ซึ่งมีอยู่ไม่ไกลบ้านหรือนิคมนัก ชนหมู่มากขนข้าวเปลือก
ออกจากกองนั้นด้วยกระเช้าบ้าง ด้วยตะกร้าบ้าง ด้วยห่อพกบ้าง
ด้วยกอบมือบ้าง คู่ก่อนมหาบพิตร บุคคลผู้หนึ่งเข้าไปถามชน
หมู่นั้นอย่างนี้ว่า ท่านทั้งหลายขนข้าวเปลือกนี้มาจากไหน
คู่ก่อนมหาบพิตร มหาชนนั้นจะตอบอย่างไร จึงจะตอบได้ดังนี้
ถูกต้อง.

ส. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ มหาชนนั้นพึงตอบให้ถูกต้องได้ดังนี้ว่า
พวกเรามาจากกองข้าวเปลือกกองใหญ่โน้น.

อุ. คู่ก่อนมหาบพิตร ฉะนั้นเหมือนกันเถล คำอันเป็นสุภาษิตทั้งหมด
ล้วนเป็นพระดำรัสของพระผู้มีพระภาคเจ้าอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า
พระองค์นั้น ดังนั้น อาตมภาพจึงชักเอาข้าวเปลือกมาถวายพระพร

โดยเทียบเคียงสุภามิตอันเป็นพระดำรัสของพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น
ขอถวายพระพร.

ส. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ นำอัครรรย์ ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ไม่เคยมีมาแล้ว
ที่ท่านพระอุตตระได้กล่าวไว้เป็นอย่างคิณนี้ว่า คำอันเป็นสุภามิต
ทั้งหมดล้วนเป็นพระดำรัสของพระผู้มีพระภาคเจ้าอรหันตสัมมา-
สัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ดังนั้น อาตมาภาพจึงขัดเอาข้าวเปลือก
มาถวายพระพร โดยเทียบเคียงสุภามิต อันเป็นพระดำรัสของ
พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ท่านอุตตระผู้เจริญ สมัยหนึ่ง พระผู้มี-
พระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ ภูเขาอิชฌณภู ใกล้เคียงเมืองราชคฤห์ เมื่อ
พระเทวทัตหลักไปแล้วไม่นาน ณ ที่นั่นแล พระผู้มีพระภาคเจ้า
ทรงปรารภพระเทวทัต ตรัสกะภิกษุทั้งหลายว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย
เป็นความดีแล้ว ที่ภิกษุพิจารณาเห็นความวิบัติของตนโดยกาล
อันควร ฯลฯ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย พระเทวทัตมีจิตอันอสังฆกรรม
๘ ประการครอบงำข้ายี้แล้ว ต้องไปเกิดในอบาย ในนรกอยู่ชั่วกัป
แก้ไขไม่ได้ อสังฆกรรม ๘ ประการเป็นไฉน คือลาภ... ความเป็นผู้
มีมิตรชั่ว คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย พระเทวทัตมีจิตอันอสังฆกรรม ๘
ประการนี้แลครอบงำข้ายี้แล้ว ต้องไปเกิดในอบาย ในนรกอยู่ชั่วกัป
แก้ไขไม่ได้ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เป็นความดีแล้ว ที่ภิกษุครอบงำ
ข้ายี้ลาภที่เกิดขึ้นแล้ว เป็นความดีแล้วที่ภิกษุจะพึงครอบงำข้ายี้
ความเสื่อมลาภ... ขศ... ความเสื่อมขศ... สักการะ... ความเสื่อม
สักการะ... ความเป็นผู้ปรารถนาลามก... ความเป็นผู้มีมิตรชั่ว
ที่เกิดขึ้นแล้ว.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุอาศัยอำนาจประโยชน์อะไร จึงครอบงำ
ย่ำยีลาภที่เกิดขึ้นแล้ว ฯลฯ ภิกษุอาศัยอำนาจประโยชน์อะไร
จึงครอบงำย่ำยีความเป็นผู้มีมิตรชั่วที่เกิดขึ้นแล้ว เพราะว่าเมื่อ
คับแค้นเดือดร้อน พึงเกิดขึ้น เมื่อภิกษุครอบงำย่ำยีลาภที่เกิดขึ้น
แล้ว อาสวะที่ทำให้เกิดความคับแค้นเดือดร้อนเหล่านั้นย่อมไม่เกิด...
เพราะว่าเมื่อภิกษุไม่ครอบงำย่ำยีความเป็นผู้มีมิตรชั่วที่เกิดขึ้นแล้ว
อาสวะที่ทำให้เกิดความคับแค้นเดือดร้อน พึงเกิดขึ้น เมื่อภิกษุ
ครอบงำย่ำยีความเป็นผู้มีมิตรชั่วที่เกิดขึ้นแล้ว อาสวะที่ทำให้เกิด
ความคับแค้นเดือดร้อนเหล่านั้นย่อมไม่เกิด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
ภิกษุอาศัยอำนาจประโยชน์นี้แล จึงควรครอบงำย่ำยีลาภที่เกิดขึ้น
แล้ว... จึงควรครอบงำย่ำยีความเป็นผู้มีมิตรชั่วที่เกิดขึ้นแล้ว
ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนี้แล เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้
ว่า เราทั้งหลายจักครอบงำย่ำยีลาภที่เกิดขึ้นแล้ว... จักครอบงำ
ย่ำยีความเป็นผู้มีมิตรชั่วที่เกิดขึ้นแล้ว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอ
ทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้แล.

ข้าแต่ท่านพระอุตตระผู้เจริญ ด้วยเหตุมีประมาณเท่านี้ ในหมู่
มนุษย์มีบริษัท ๔ คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา ธรรม
บรรยายนี้ก็ได้ตั้งอยู่ในบริษัทหมู่ไหนไม่ ท่านผู้เจริญ ขอพระ-
คุณเจ้าอุตตระจงเล่าเรียนธรรมบรรยายนี้ จงทรงจำธรรมบรรยาย

พระสุตตันตปิฎก อังคุตรนิกาย สัตตก-อัฐก-นวกนิบาต เล่ม ๔ - หน้าที่ 321
นี้ไว้ด้วยว่า ธรรมบรรยายนี้ประกอบด้วยประโยชน์ เป็นเบื้องต้น
แห่งพรหมจรรย์.

จบ อุตตรสูตรที่ ๘

อรรถกถาอุตตรสูตรที่ ๘

อุตตรวิปัติสูตรที่ ๘ มีวินิจัยดังต่อไปนี้.

บทว่า วัฏฏชาลิกาย์ คือ ในวิหารอันมีชื่อนั้น. ได้ยินว่า วิหาร
นั้น ได้ชื่อว่า วัฏฏชาลิกา เพราะตั้งอยู่ในป่าวัฏฏวัน. บทว่า
ปาตุรโหสิ ความว่า ได้เป็นผู้มาปรากฏด้วยตั้งใจว่า จักบอกเรื่องนี้
แก่ท้าวเทวราช. บทว่า อาทิพรหมจรรย์โก แปลว่า เป็นเบื้องต้น
พรหมจรรย์ทั้งสิ้นอันเป็นที่รวบรวมศึกษา ๓ ไว้.

จบ อรรถกถาวิปัติสูตรที่ ๘

๕. นันทสูตร

[๕๕] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อภิกษุจะเรียกนันทะให้จักต้อง พึงเรียกว่ากุลบุตร ว่าผู้มีกำลัง ผู้ก่อให้เกิดความเลื่อมใส ผู้มีราคะกล้า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อความนี้ย่อมมีเพราะเหตุไร เพราะว่า นันท-ภิกษุคุ้มครองทวารอินทรีย์ทั้งหลาย รู้ประมาณในโภชนะ ประกอบความเพียรอันเป็นเหตุให้ตื่นอยู่เสมอ ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะ อันเป็นเหตุให้นันทภิกษุสามารถประพฤติพรหมจรรย์ให้บริบูรณ์ได้.

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย บรรดาเหตุเหล่านั้น ข้อนี้แลย่อมมีได้เพราะ นันทภิกษุคุ้มครองทวารในอินทรีย์ทั้งหลาย คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย หากนันทภิกษุ พึงเหลียวไปทางทิศบูรพาไชรั นันทภิกษุก็ย่อมสำรวมจิตทั้งปวงเหลียวดูทิศบูรพา ด้วยคิดว่า เมื่อเราเหลียวดูทิศบูรพาอย่างนี้ ธรรมอันเป็นบาปอกุศล คือ อภิชฌาและโทมนัส จักไม่ครอบงำจิตเราได้ เธอย่อมเป็นผู้รู้สึกตัวในการเหลียวดูนั้น ด้วยประการฉะนี้ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย หากนันทภิกษุพึงเหลียวไปทางทิศตะวันตก ทิศเหนือ ทิศใต้ ทิศเบื้องต่ำ ทิศเบื้องบน พึงเหลียว ไปตามทิศน้อยทั้งหลายไชรั นันทภิกษุย่อมสำรวมจิตทั้งปวงเหลียวไปทางทิศน้อย ด้วยคิดว่า เมื่อเราเหลียวแลไปตามทิศน้อยอย่างนี้ ธรรมอันเป็นบาปอกุศล คือ อภิชฌาและโทมนัส จักไม่ครอบงำจิตเราได้ เธอย่อมรู้สึกตัวในการเหลียวแลนั้นด้วยประการฉะนี้ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อนี้แลย่อมมีได้ เพราะนันทภิกษุเป็นผู้คุ้มครองทวารในอินทรีย์ทั้งหลาย.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บรรดาเหตุเหล่านั้น ข้อนี้ย่อมมิได้เพราะ
นันทภิกษุ เป็นผู้รู้จักประมาณในโภชนะ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
ในธรรมวินัยนี้ นันทภิกษุ พิจารณาโดยอุบายอันแยบคายแล้ว
จึงบริโภคอาหาร ไม่ใช่บริโภคเพื่อเล่น เพื่อมัวเมา เพื่อประดับ
เพื่อตกแต่ง บริโภคเพียงเพื่อให้กายนี้ดำรงอยู่ เพื่อเสวยยาอัธภาพ
เพื่อขจัดความลำบาก เพื่ออนุเคราะห์แก่พรหมจรรย์ ด้วยมนสิการ
ว่า เราจักขจัดเวทนาเก่าเสีย จักไม่ให้เวทนาใหม่เกิดขึ้น ความ
คล่องแคล่ว ความหาโทษมิได้ และความอยู่ผาสุกจักมีแก่เราได้
ด้วยประการฉะนี้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อนี้แลย่อมมิได้ เพราะ
นันทภิกษุเป็นผู้รู้จักประมาณในโภชนะ.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บรรดาเหตุเหล่านั้น ข้อนี้ย่อมมิได้ เพราะ
นันทภิกษุเป็นผู้รู้จักประกอบความเพียรอันเป็นเหตุให้ตื่นอยู่ ดูก่อน
ภิกษุทั้งหลาย ในธรรมวินัยนี้ ในตอนกลางวัน นันทภิกษุยอม
ชำระจิตให้สะอาดจากกรรมเครื่องกั้นจิต ด้วยการจงกรม ด้วย
การนั่ง ตอนต้นปฐมยามแห่งราตรี ชำระจิตให้สะอาดจากกรรม
เครื่องกั้นจิตด้วยการจงกรม ด้วยการนั่ง ในมัชฌิมยามแห่งราตรี
สำเร็จสี่หาไสยาสโดยข้างเบื้องขวา ช้อนเท้าเหลื่อมเท้า มีสติ-
สัมปชัญญะ กระทำความหมายในอันลุกขึ้นไว้ใจ ในปัจฉิมยาม
แห่งราตรี ลุกขึ้นแล้ว ทำจิตให้สะอาดจากกรรมเครื่องกั้นจิต
ด้วยการจงกรม ด้วยการนั่ง ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อนี้แลย่อมมิได้
เพราะนันทภิกษุหมั่นประกอบความเพียรอันเป็นเหตุให้ตื่นอยู่.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บรรดาเหตุเหล่านั้น ข้อนี้ย่อมมีได้ เพราะ
นั้นทกภิกษุมีสติสัมปชัญญะ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ในธรรมวินัยนี้
นั้นทกภิกษุทราบเวทนาที่เกิดขึ้น ที่ตั้งอยู่ ที่ถึงความดับไป นั้นทกภิกษุ
ทราบวิตกที่เกิดขึ้น ที่ตั้งอยู่ ที่ถึงความดับไป คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย
ข้อนี้แลย่อมมีได้ เพราะนั้นทกภิกษุมีสติสัมปชัญญะ คู่ก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย ข้อความนี้ย่อมมีเพราะเหตุไร เพราะนั้นทกภิกษुकู้มครอง
ทวารในอินทรีทั้งหลาย รู้จักประมาณในโภชนะ ประกอบความ
เพียรอันเป็นเหตุให้ตื่นอยู่ ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะ อันเป็น
เหตุให้นั้นทกภิกษุสามารถประพาศิพรหมจรรย์บริสุทธบริบูรณ์ได้.

จบ นันทสูตรที่ ๕

อรรถกถานันทสูตรที่ ๕

นันทสูตรที่ ๕ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า กุลปุตโต ได้แก่กุลบุตรโดยกำเนิด. บทว่า พลวา แปลว่า
สมบูรณ์ด้วยกำลัง. บทว่า ปาสาทิโก ได้แก่ ทำให้เกิดความเลื่อมใส
ด้วยรูปสมบัติ. บทว่า ติพพราโค แปลว่า ผู้มีระคะจัด. ในบทว่า
กิมณฺณตฺถ เป็นคณมือนิยายดังต่อไปนี้:- ประโยชน์อะไรด้วยเหตุ
อย่างอื่นที่เราจะกล่าว นันทะนี้คู้มครองทวารในอินทรีทั้งหลาย

รู้ประมาณในโภชนะ ประกอบเนื่อง ๆ ซึ่งความเพียรเครื่องตื่นอยู่
ประกอบด้วยสติสัมปชัญญะ ที่นั้นจะสามารถประพาศพรหมจรรย์
ให้บริสุทธิ์บริบูรณ์ ถ้านั้นจะจักไม่ประกอบด้วยเหตุเหล่านี้ไซ้
เธอก็ไม่พึงสามารถ. บทว่า อิติห ตตฺร แปลว่าในข้อนี้เช่นนี้.
ในสูตรนี้ตรัสเฉพาะวิญญะอย่างเดียว.

จบ อรรถกถาฉันท์สูตรที่ ๕

๑๐. กรันทาสูตร

[๑๐๐] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่ฝั่งสระโบกขรณี ชื่อคักรา ใกล้นครจัมปา สมัยนั้นแล ภิกษุทั้งหลายโจทภิกษุด้วยอาบัติ ภิกษุที่ถูกภิกษุทั้งหลายโจทด้วยอาบัตินั้นเอาเรื่องอื่น ๆ มาพูดกลบเกลื่อน ชักเรื่องไปนอกทางเสีย แสดงความโกรธเคืองแต่ความไม่ยำเกรงให้ปรากฏ ครั้นนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสกะภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จงกำจัดบุคคลนั้นออกไป จงกำจัดบุคคลนั้นออกไป ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย คนชนิดนี้ต้องขับออก เป็นลูกนอกดอก กวนใจกระไร ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในธรรมวินัยนี้ มีการก้าวไป การถอยกลับ การเล การเหี้ยว การดี การเหยียด การทรงผ้าสังฆาฏิ บาตร และจีวร เหมือนภิกษุผู้เจริญเหล่าอื่น คราบเท่าที่ภิกษุทั้งหลายยังไม่เป็นอาบัติของเข่า แต่เมื่อใด ภิกษุทั้งหลายเห็นอาบัติของเขา เมื่อนั้นภิกษุทั้งหลายย่อมรู้จักเขาอย่างนี้ว่า ผู้นี้เป็นผู้ประทุษร้าย สมณะ เป็นสมณะกลบ เป็นสมณะหยากเยื่อ ครั้นรู้จักอย่างนี้แล้ว ย่อมมาสนะออกไปให้พ้น ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะคิดว่าภิกษุนี้อย่าประทุษร้ายภิกษุที่ดีเหล่าอื่นเลย ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนหญ้าชนิดหนึ่งที่ทำลายต้นข้าว มีเมล็ดเหมือนข้าวลีบ มีเมล็ดเหมือนข้าวตาวรวง ฟุ้งเกิดขึ้นในนาข้าวที่สมบูรณ์ รากก้าน ใบของมันเหมือนกับข้าวที่ดีเหล่าอื่น คราบเท่าที่มันยังไม่ออกรวง แต่เมื่อใด มันออกรวง เมื่อนั้นจึงทราบกันว่า หญ้านี้

ทำลายข้าว มีเมล็ดเหมือนข้าวลืบ มีเมล็ดเหมือนข้าวตวยรวง ครั้น
ทราบอย่างนี้แล้ว เขาจึงถอนมันเหมือนทิ้งราก เอาไปทิ้งให้พ้นที่นา
ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะคิดว่า หญ้าชนิดนี้อย่าทำลายข้าวที่ดี
อื่น ๆ เลย ฉันทไค่ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ฉันทันนั้นเหมือนกัน บุคคล
บางคนในธรรมวินัยนี้ มีการก้าวไป การล่อยกลับ ฯลฯ เพราะ
คิดว่า ภิกษุนี้อย่าประทุษร้ายภิกษุที่ดีเหล่าอื่นเลย คุณก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย เปรียบเหมือนกองข้าวเปลือกกองใหญ่ที่เขากำลังสาต่ออยู่
ในข้าวเปลือกกองนั้น ข้าวเปลือกที่เป็นตัว แกร่ง เป็นกองอยู่ส่วน
หนึ่ง ส่วนที่หัก ลืบ ลมย่อมพัดไปไว้ส่วนหนึ่ง เจ้าของย่อมเอา
ไม้กวาดวิข้าวที่หักและลืบออกไป ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะ
คิดว่า มันอย่าปนข้าวเปลือกที่ดีอื่น ๆ ฉันทไค่ คุณก่อน ภิกษุทั้งหลาย
ฉันทันนั้นเหมือนกัน บุคคลบางคนในธรรมวินัยนี้ มีการก้าวไป การ
ล่อยกลับ ฯลฯ เพราะคิดว่าภิกษุนี้อย่าประทุษร้ายภิกษุที่ดีเหล่าอื่น
เลย คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนบุคคลต้องการกระบอก
ตักน้ำ ถือขวานอันคมเข้าไปในป่า เขาเอาสันขวานเคาะต้นไม้ขึ้น ๆ
บรรดาต้นไม้เหล่านั้น ต้นไม้ที่แข็ง มีแก่น ซึ่งถูกเคาะด้วยสันขวาน
ย่อมมีเสียงหนัก ส่วนต้นไม้ที่ฝุน น้ำชุ่ม เกิดยุ่ยขึ้น ถูกเคาะด้วย
สันขวาน ย่อมมีเสียงก้อง เขาจึงตัดต้นไม้ที่ฝุนในที่โคน ครั้นตัด
โคนแล้ว จึงตัดปลาย ครั้นตัดปลายแล้ว จึงขว้างข้างในให้เรียบร่อย
แล้วทำเป็นกระบอกตักน้ำ ฉันทไค่ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ฉันทันนั้นเหมือน
กัน และบุคคลบางคนในธรรมวินัยนี้ มีการก้าวไป การล่อยกลับ
การแฉก การเหยียด การรู้ การเหยียด การทรงผ้าสังฆาฏิ บาตร

และจิวร เหมือนของภิกษุที่ดีเหล่าอื่น ตราบเท่าที่ภิกษุทั้งหลาย
ยังไม่เห็นอาบัติของเขา แต่เมื่อใดภิกษุทั้งหลายเห็นอาบัติของเขา
เมื่อนั้นภิกษุทั้งหลายย่อมรู้จักเขาอย่างนี้ว่า ผู้นี้เป็นผู้ประทุษร้าย
สมณะ เป็นสมณะแกลบ เป็นสมณะหยากเยื่อ ครั้นรู้จักอย่างนี้แล้ว
ย่อมนาสนะออกไปให้พ้น ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะคิดว่า ภิกษุ
อย่าประทุษร้ายภิกษุที่ดีเหล่าอื่นเลย.

พระการอยู่ร่วมกัน ฟังรู้ได้ว่า ผู้นี้มี
ความปรารถนาลามก มักโกรธ มักลบหลู่ หัวดี
ตีเสนอ รัชยา ตระหนี่ โอ้อวด บางคนในท่าม
กลางประชุมชน พุดไพเราะ ดังพระสมณะ พุด
ปิดบังความชั่วที่ตนทำ มีความเห็นลามกไม่เอื้อ-
เพื่อ พุดละเอียดอ่อน พุดเท็จ เธอทั้งหลายทราบ
บุคคลนั้นว่าเป็นอย่างไรแล้ว จงพร้อมใจกัน
ทั้งหมดขับบุคคลนั้นเสีย จงกำจัดบุคคลที่เป็นดัง
หยากเยื่อ จงถอนบุคคลที่เสียในออกเสีย แต่นั้น
จงนำคนแกลบ ผู้มิใช่สมณะแต่ยังนับว่าเป็น
สมณะออกเสีย เธอทั้งหลาย เมื่อต้องการอยู่รวม
กับคนดี และคนไม่ดี ครั้นกำจัดคนที่มีความ
ปรารถนาลามก มีอาจาระและโคจรลามกออก
แล้ว จงเป็นผู้มีสติ แต่นั้น เธอทั้งหลายเป็นผู้

พร้อมเพรียงกัน เป็นผู้มียุญญารักษาคณ จัก
กระทำที่สุดทุกข้อได้.

จบ กัณฺฐทวสุตฺตที่ ๑๐

อรรถกถากัณฺฐทวสุตฺตที่ ๑๐

กัณฺฐทวสุตฺตที่ ๑๐ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า อญฺเณญฺญํ ปฏิจฺรติ ความว่า เอาเหตุหรือคำอื่นมา
กลบเกลื่อนเหตุหรือคำอื่น. บทว่า พหิทฺธา ถถ อปนาเมติ ความว่า
ทำถ้อยคำที่แทรกเข้ามาอย่างอื่นให้ออกนอกทาง. บทว่า อปเนยฺโย
ได้แก่บุคคลนี้พึงนำออกไป. บทว่า สมณทฺวสึ ได้แก่ ผู้ประทุษร้าย
สมณะ. บทว่า สมณปลาโป ความว่า ชื่อว่าเป็นสมณะกลบใน
สมณะทั้งหลาย เพราะไม่มีแก่น เหมือนกลบข้าวในข้าวทั้งหลาย.
บทว่า สมณกรณฺทวอ ได้แก่ สมณะหยากเยื่อ. บทว่า พหิทฺธา
นาเสนฺติ แปลว่า ขับออกไปภายนอก.

บทว่า ยวกรณฺ ได้แก่ ในนาข้าวเหนียว. บทว่า มุสฺยมานสฺส ได้แก่
อันบุคคลยืนอยู่บนที่สูงแล้วสาดไปในที่มีลมแรง. บทว่า อปสมฺมุชฺชนฺติ
ความว่า ปัดออกบ่อย ๆ เพื่อทำข้าวที่ดี ไว้ข้างหนึ่ง ข้าวที่ทราม

ไว้ข้างหนึ่ง คือ เอากระด้างหรือผ้าที่อุ้มลม คือเครื่องฝัดวิฬไป.

บทว่า ททฺทริ ได้แก่ มีเสียงดัง.

บทว่า อํ วาสาย แปลว่า เพราะอยู่ร่วมกัน. บทว่า วิชานนํ
พึงรู้ได้. บทว่า สนฺตวาโจ แปลว่า มีวาจาอ่อนหวาน. บทว่า
ชนวติ แปลว่า ในท่านกลางชน. บทว่า รโห กโรติ กญฺณ ° ความว่า
บาปกรรมเรียกว่า กญฺณะ คือ การทำ (ชั่ว) ได้แก่ เป็นผู้ปกปิด
การทำบาปกรรมนั้นในที่ลับ. บทว่า อํ สบฺปิ จ มุสาวาทิ ความว่า
เป็นผู้พูดมุสาเลอะเทอะ อธิบายว่า พูดเท็จเลอะเทอะ คือกลับกลอก.
ในสูตรนี้ ตรัสเฉพาะวัฏฏะอย่างเดียว ตรัสทั้งวัฏฏะและวิวัฏฏะ
ในคาถาทั้งหลายแล.

จบ อรรถกถากรัณทาวสูตรที่ ๑๐

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. เมตตสูตร ๒. ปัญญาสูตร ๓. อปฺปิยสูตรที่ ๑ ๔. อปฺปิยสูตรที่ ๒
๕. โลกธรรมสูตร ๖. โลกวิปตติสูตร ๗. เทวทัตตสูตร ๘. อตตรสูตร
๙. นันทสูตร ๑๐. กรัณทาวสูตรและอรรถกถา

จบ เมตตาวรรคที่ ๑

๑. บาลีว่า กรณํ

มหาวรรคที่ ๒

๑. เจริญสูตร

[๑๐๑] ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้.

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ ฌวณิมะเสดา
ที่นพเรขยสังสทิติ ใกล้กรุงเวรัญชา ครั้นนั้น เจริญพราหมณ์
เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ได้ปราศรัยกับพระ-
ผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว
จึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กราบทูลว่า ท่านพระ-
โคดม ข้าพเจ้าได้ยินมาว่า พระสมณโคดมไม่ไหวไม่ลูกรับพวก
พราหมณ์ผู้แก่ ผู้เฒ่า ผู้ใหญ่ ล่วงกาลผ่านวัยมาโดยลำดับ หรือไม่
เชื่อเชิญด้วยอาสนะ ท่านพระโคดมข้อนี้เป็นเช่นนั้นจริง เพราะว่า
ท่านพระโคดมไม่ไหวไม่ลูกรับพวกพราหมณ์ ได้แก่ ผู้เฒ่า ผู้ใหญ่
ล่วงกาลผ่านวัยมาโดยลำดับ หรือไม่เชื่อเชิญด้วยอาสนะ ข้อนี้
ไม่สมควรเลย.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนพราหมณ์ ในโลก พร้อม
ทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณพราหมณ์
เทวดาและมนุษย์ เราไม่เล็งเห็นบุคคลที่เราควรไหว้ ควรลูกรับ
หรือควรเชื่อเชิญด้วยอาสนะ เพราะว่าตถาคตพึงไหว้ พึงลูกรับ
หรือพึงเชื่อเชิญบุคคลใดด้วยอาสนะ แม้ศิระของบุคคลนั้นก็จะ
พึงขาดตกไป

ว. ท่านพระโคดม ไม่เป็นรชชาติ.

พ. ดูก่อนพราหมณ์ เหตุที่เขากล่าวหาเราว่า พระสมณโคดม ไม่เป็นรชชาติ ดังนี้ ชื่อว่ากล่าวชอบนั้น มีอยู่ เพราะรสในรูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะเหล่านั้น ตถาคตะได้แล้ว ตั้ดราภขาด แล้ว ทำให้เป็นเหมือนตาลยอดด้วน ทำให้ไม่มี ไม่ให้เกิดอีกต่อไป เป็นธรรมดา นี่แลเหตุที่เขากล่าวหาเราว่า พระสมณโคดม ไม่เป็นรชชาติ ดังนี้ ชื่อว่ากล่าวชอบ แต่ไม่ใช่เหตุที่ท่านมุ่งหมายกล่าว.

ว. ท่านพระโคดมเป็นคนไม่มีโกกะ.

พ. ดูก่อนพราหมณ์ เหตุที่เขากล่าวหาว่า พระสมณโคดม เป็นคนไม่มีโกกะ ดังนี้ ชื่อว่ากล่าวชอบนั้น มีอยู่ เพราะโกกะ คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะเหล่านั้น ตถาคตะได้แล้ว ตั้ดราภขาดแล้ว ทำให้เป็นเหมือนตาลยอดด้วน ทำให้ไม่มี ไม่ให้เกิดอีกต่อไปเป็นธรรมดา นี่แลเหตุที่เขากล่าวหาเราว่า พระสมณโคดมเป็นคนไม่มีโกกะ ดังนี้ ชื่อว่ากล่าวชอบ แต่ไม่ใช่เหตุที่ท่านมุ่งหมายกล่าว.

ว. ท่านพระโคดมเป็นคนกล่าวการไม่ทำ.

พ. ดูก่อนพราหมณ์ เหตุที่เขากล่าวหาเราว่า พระสมณโคดมเป็นคนกล่าวการไม่ทำดังนี้ ชื่อว่ากล่าวชอบนั้น มีอยู่ เพราะเรากล่าวการไม่ทำกายทุจริต วิจิทุจริต มโนทุจริต เรากล่าวการไม่ทำซึ่งธรรมที่เป็นบาปอกุศลหลายอย่าง นี่แล เหตุที่เขากล่าวหาเราว่าพระสมณโคดมเป็นคนกล่าวการไม่ทำ ดังนี้ ชื่อว่ากล่าวชอบ แต่ไม่ใช่เหตุที่ท่านมุ่งหมายกล่าว.

ว. ท่านพระโคดมเป็นคนที่กล่าวความขาดสูญ.

พ. ดูก่อนพราหมณ์ เหตุที่เขากล่าวหาเราว่า พระสมณโคดมเป็นคนที่กล่าวความขาดสูญ ดังนี้ ชื่อว่ากล่าวชอบนั้น มีอยู่ เพราะเรากล่าวความขาดสูญแห่งราคะ โทสะ โมหะ เรากล่าวความขาดสูญแห่งธรรมที่เป็นบาปอกุศลหลายอย่าง นี่แลเหตุที่เขากล่าวหาเราว่า พระสมณโคดม เป็นคนที่กล่าวความขาดสูญดังนี้ ชื่อว่ากล่าวชอบ ไม่ใช่เหตุที่ท่านมุ่งหมายกล่าว.

ว. ท่านพระโคดมเป็นคนที่ช่างเกลียด.

พ. ดูก่อนพราหมณ์ เหตุที่เขากล่าวหาเราว่า พระสมณโคดมเป็นคนที่ช่างเกลียด ดังนี้ ชื่อว่ากล่าวชอบนั้น มีอยู่ เพราะเรากล่าวการเกลียดกายทุจริต วิจิทุจริต มโนทุจริต เรากล่าวการเกลียดความถึงพร้อมแห่งธรรมที่เป็นบาปอกุศลหลายอย่าง นี่แลเหตุที่เขากล่าวหาเราว่า พระสมณโคดมเป็นคนที่ช่างเกลียด ดังนี้ ชื่อว่ากล่าวชอบ แต่ไม่ใช่เหตุที่ท่านมุ่งหมายกล่าว.

ว. ท่านพระโคดมเป็นคนที่กำจัด.

พ. ดูก่อนพราหมณ์. เหตุที่เขากล่าวหาเราว่า พระสมณโคดมเป็นคนที่กำจัดดังนี้ ชื่อว่ากล่าวชอบนั้น มีอยู่ เพราะเราแสดงธรรมเพื่อกำจัดราคะ โทสะ โมหะ แสดงธรรมเพื่อกำจัดธรรมที่เป็นบาปอกุศลหลายอย่าง นี่แลเหตุที่เขากล่าวหาเราว่า พระสมณโคดมเป็นคนที่กำจัด ดังนี้ ชื่อว่ากล่าวชอบ แต่ไม่ใช่เหตุที่ท่านมุ่งหมายกล่าว.

ว. พระโคดมเป็นคนเผผลาญ.

พ. ดูก่อนพราหมณ์ เหตุที่เขากล่าวหาเราว่า พระสมณ-
โคดมเป็นคนเผผลาญ ดังนี้ ชื่อว่ากล่าวชอบนั้น มีอยู่ เพราะเรา
กล่าวธรรมที่เป็นอกุศล คือ กายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต ว่าเป็น
ธรรมควรเผผลาญ ธรรมที่เป็นบาปอกุศลซึ่งควรเผผลาญ
อันผู้ใดละได้แล้ว ตัดรากขาดแล้ว ทำให้เป็นเหมือนตาลยอดด้วน
ทำให้ไม่มี ไม่ให้เกิดอีกต่อไปเป็นธรรมดา เรากล่าวผู้นั้นว่าเป็น
คนเผผลาญ ก่อนพราหมณ์ ธรรมทั้งหลายที่เป็นบาปอกุศลซึ่ง
เผผลาญ ตถาคตะได้แล้ว ตัดรากขาดแล้ว ทำให้เป็นเหมือน
ตาลยอดด้วน ทำให้ไม่มี ไม่ให้เกิดอีกต่อไปเป็นธรรมดา นี่แล
เหตุที่เขากล่าวหาเราว่า พระสมณโคดมเป็นคนเผผลาญ ดังนี้
ชื่อว่ากล่าวชอบ แต่ไม่ใช่เหตุที่ท่านมุ่งหมายกล่าว.

ว. ท่านพระโคดมเป็นคนไม่ผุดเกิด.

พ. ดูก่อนพราหมณ์ เหตุที่เขากล่าวหาเราว่า พระสมณ-
โคดมเป็นคนไม่ผุดเกิด ดังนี้ ชื่อว่ากล่าวชอบนั้น มีอยู่ เพราะ
การนอนในครรภ์ การเกิดภพใหม่ อันผู้ใดละได้แล้ว ตัดราก
ขาดแล้ว ทำให้เป็นเหมือนตาลยอดด้วน ทำให้ไม่มี ไม่ให้เกิดอีก
ต่อไปเป็นธรรมดา เรากล่าวผู้อื่นว่า เป็นคนไม่ผุดเกิด ดูก่อน
พราหมณ์ การนอนในครรภ์ การเกิดภพใหม่ ตถาคตะได้แล้ว
ตัดรากขาดแล้ว ทำให้เป็นเหมือนตาลยอดด้วน ทำให้ไม่มี ไม่ให้
เกิดอีกต่อไปเป็นธรรมดา นี่แลเหตุที่เขากล่าวหาเราว่า พระสมณ-
โคดมเป็นคนไม่ผุดเกิด ดังนี้ ชื่อว่ากล่าวชอบ แต่ไม่ใช่เหตุที่ท่าน

มุ่งหมายกล่าว ก่อนพราหมณ์ เปรียบเหมือนฟองไก่อ่ ๘ ฟอง
๑๐ ฟอง หรือ ๑๒ ฟอง ฟองไก่อ่เหล่านั้น แม่ไก่อ่ก่ดีแล้ว อบดีแล้ว
ฟักดีแล้ว บรรดาฟองไก่อ่เหล่านั้น ลูกไก่อ่ตัวใดทำลายกะเปาะฟอง
ด้วยเล็บเท้าหรือด้วยจะงอยปากออกมาได้โดยสวัสดิ์ก่อนกว่าเขา
ลูกไก่อ่ตัวนั้นควรเรียกว่าอะไร จะเรียกว่าฟี่หรือน้อง.

ว. ท่านพระโคดม ควรเรียกว่าฟี่ เพราะมันแก่กว่าเขา.

พ. ลูกก่อนพราหมณ์ จันนั้นเหมือนกันแล บรรดาหมู่มสัตว์
ผู้ตกอยู่ในอำนาจอวิชชา เกิดในฟอง อันกะเปาะฟองหุ้มห่อแล้ว
เราผู้เดียวเท่านั้นได้ทำลายกะเปาะฟอง คือ อวิชชา แล้วได้ตรัสรู้
อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณในโลก เราเป็นผู้เจริญที่สุด ประเสริฐ
ที่สุดของโลก เพราะเราปรารถนาความเพียรไม่ย่อหย่อน ดำรงสติ
มั่นไม่พ่นเพื่อน กายสงบไม่กระสับกระส่าย จิตดำรงมั่นเป็น
เอกัคคตา เรานั้นแล สงัดจากอกุศลธรรม บรรลุปฐมฌาน มีวิตก
มีวิจารณ์ มีปีติ และสุขเกิดแต่เวกอยู่ เราบรรลุทุติยฌานมีความ
ผ่องใสแห่งจิต ณ ภายใน เป็นธรรมเอกผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มี
วิจารณ์ เพราะวิตก วิจารณ์สงบไป มีปีติและสุขเกิดแต่สมาธิอยู่ เรามี
อุเบกขา มีสติ มีสัมปชัญญะ และเสวยสุขด้วยนามกาย เพราะ
ปีติสิ้นไป บรรลุตติยฌานที่พระอริยทั้งหลายสรรเสริญว่า ผู้ได้
ฌานนี้ เป็นผู้มีความสุขเป็นสุข เราบรรลุจตุตถฌาน ไม่มีทุกข์ ไม่
มีสุข. เพราะละสุขละทุกข์และดับโสมนัสก่อน ๆ ได้ มีอุเบกขา
เป็นต้นเหตุให้สติบริสุทธิอยู่ เรานั้น เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ
ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลส ปราศจากอุปกิเลส อ่อนควรแก่การงาน ตั้งมั่น

ไม่หวั่นไหวอย่างแล้ว จึงโน้มน้อมจิตไปเพื่อบุพเพนิวาสานุสสติญาณ
เรานั้นย่อมระลึกชาติก่อนได้เป็นอันมาก คือ ระลึกได้หนึ่งชาติบ้าง
สองชาติบ้าง สามชาติบ้าง สี่ชาติบ้าง ห้าชาติบ้าง สิบชาติ
ยี่สิบชาติบ้าง สามสิบชาติบ้าง สี่สิบชาติบ้าง ห้าสิบชาติบ้าง
ร้อยชาติบ้าง พันชาติบ้าง แสนชาติบ้าง ตลอดวิภูฏกัปเป็นอันมาก
บ้าง ตลอดวิภูฏกัปเป็นอันมากบ้าง ตลอดสังวิภูฏวิภูฏกัป
เป็นอันมากบ้าง ว่าในภพโน้นเรามีชื่ออย่างนั้น มีโคตรอย่างนั้น
มีผิวพรรณอย่างนั้น มีอาหารอย่างนั้น เสวยสุขเสวยทุกข์อย่างนั้น ๆ
มีกำหนดอายุเพียงเท่านั้น ครั้นจุติจากภพนั้นแล้ว ได้ไปเกิดใหญ่
โน้น เราก็มีชื่ออย่างนั้น มีโคตรอย่างนั้น มีผิวพรรณอย่างนั้น
เสวยสุขเสวยทุกข์อย่างนั้น ๆ มีกำหนดอายุเพียงเท่านั้น ครั้น
จุติจากภพนั้นแล้ว ได้มาเกิดในภพนี้ เราย่อมระลึกชาติก่อนได้
เป็นอันมาก พร้อมทั้งอุเทศ พร้อมทั้งอาการ ด้วยประการฉะนี้
คู่ก่อนพราหมณ์ วิชาที่หนึ่งนี้แล เราได้บรรลุแล้วในปฐมยาม
แห่งราตรี อวิชาเรากำจัดได้แล้ว วิชาเกิดแก่เราแล้ว ความ
มืดเรากำจัดได้แล้ว แสงสว่างเกิดแก่เราแล้ว เหมือนที่เกิดแก่
บุคคลผู้ไม่ประมาท มีความเพียรเพากิเลส สงัดจิตไปแล้วอยู่ ฉะนั้น
ความช้าแรกออกครึ่งหนึ่งของเรานี้แล เป็นเหมือนการทำลาย
ออกจากกะเปาะฟองแห่งลูกไก่ ฉะนั้น.

เรานั้น เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลส
ปราศจากอุปกิเลส. อ่อนควรแก่การงาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหว
อย่างนี้แล้ว จึงโน้มน้อมจิตไปเพื่อยุณเครื่องรู้จุตติและอุปบัติของ

สัตว์ทั้งหลาย เรานั้นย่อมเล็งเห็นหมู่สัตว์ผู้กำลังจุติ กำลังอุปบัติ
เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วย
ทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ล่องจักษุของมนุษย์ ย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็น
ไปตามกรรมว่า สัตว์เหล่านั้นประกอบด้วยกายทุจริต วจีทุจริต
มโนทุจริต ตีเตียนพระอริยะเจ้าเป็นมิจฉาทิฎฐิ ยึดถือการกระทำ
ด้วยอำนาจมิจฉาทิฎฐิ สัตว์เหล่านั้น เมื่อตายไปย่อมเข้าถึงอบาย
ทุกติ วินิบาต นรก ส่วนสัตว์เหล่านั้นประกอบด้วยกายสุจริต
วจีสุจริต มโนสุจริต ไม่ตีเตียนพระอริยะเจ้า เป็นสัมมาทิฎฐิ
ยึดถือการกระทำด้วยอำนาจสัมมาทิฎฐิ สัตว์เหล่านั้น เมื่อตายไป
ย่อมเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เราย่อมเล็งเห็นหมู่สัตว์ผู้กำลังจุติ
กำลังอุปบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี
ตกยาก ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ ล่องจักษุของมนุษย์ ย่อมรู้ชัด
ซึ่งหมู่สัตว์ซึ่งเป็นไปตามกรรม ด้วยประการฉะนี้ ดูก่อนพราหมณ์
วิชาที่สองนี้แล เราได้บรรลุแล้วในมัชฌิมยามแห่งราตรี อวิชา
เรากำจัดได้แล้ววิชาเกิดแก่เราแล้ว ความมืดเรากำจัดได้แล้ว
แสงสว่างเกิดแก่เราแล้ว เหมือนที่เกิดแก่บุคคลผู้ไม่ประมาท มี
ความเพียรเพากิเลส สงัดไปแล้วอยู่ ฉะนั้นความชั่วแรกออก
ครั้งที่สองของเรานี้แล เป็นเหมือนการทำลายออกจากกระเปาะฟอง
แห่งลูกไก่ ฉะนั้น.

เรานั้น เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลส
ปราศจากอุปกิเลส อ่อน ควรแก่การงาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหว
อย่างนี้แล้ว จึงโน้มโน้มจิตไปเพื่ออัสวักขญาณ เรานั้นรู้ชัด

ตามเป็นจริงว่า นี่ทุกข์ นี่เหตุให้เกิดทุกข์ นี่ความดับทุกข์ นี่ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ เหล่านี้อาสวะ นี่เหตุให้เกิดอาสวะ นี่ความดับอาสวะ นี่ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับอาสวะ เมื่อเราเห็นอย่างนี้ จิตหลุดพ้นแล้วแม้จากกามาสวะ แม้จากภวาสวะ แม้จากอวิชาสวะ เมื่อจิตหลุดพ้นแล้ว จึงเกิดญาณหยั่งรู้ว่า หลุดพ้นแล้ว และรู้ชัดว่า ชาตีสันแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มีไม่ได้มี คุณก่อนพราหมณ์ วิชาที่สามนี้แล เราได้บรรลุแล้วในปัจฉิมยานแห่งราตรี อวิชาเรากำจัดได้แล้ว วิชาเกิดแก่เราแล้ว ความมืดเรากำจัดได้แล้ว แสงสว่างเกิดแก่เราแล้ว เหมือนที่เกิดแก่บุคคลผู้ไม่ประมาท มีความเพียรเพากิเลส สงัดไปแล้วอยู่ ฉะนั้น ความชำแรกออกครั้งที่สามของเรานี้แล เป็นเหมือนการทำลายออกจากกะเปาะฟองแห่งลูกไก่ ฉะนั้น.

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว เรวัญชพราหมณ์ ได้กราบทูลว่า ท่านพระโคตมเป็นผู้เจริญที่สุด ท่านพระโคตม เป้าผู้ประเสริฐที่สุด ข้าแต่ท่านพระโคตม ภามิตของพระองค์ แจ่มแจ้งนัก ข้าแต่ท่านพระโคตม ภามิตของพระแจ่มแจ้งนัก พระองค์ทรงประกาศธรรมโดยอนกปริยาย เปรียบเหมือนบุคคลหงายของของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่คนหลงทาง หรือส่องประทีปในที่มืดด้วยตั้งใจว่า คนมีจักขุจักเห็นรูป ฉะนั้น ข้าพระพุทธเจ้านี้ขอถึงท่านพระโคตม กับทั้งพระธรรมและพระ-

ภิกษุสงฆ์ว่าเป็นสรณะ ขอพระองค์โปรดทรงจำข้าพระพุทธเจ้าว่า
เป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะตลอดชีวิต จำเดิมแต่วันนี้เป็นต้นไป.

จบ เจริญชสูตรที่ ๑

มหาวรรคที่ ๒

อรรถกถาเจริญชสูตรที่ ๑

มหาวรรคที่ ๒ เจริญชสูตรที่ ๑ มีวินัยดังต่อไปนี้.

พึงประกอบบทมโหธาโทษนี้ว่า อภิวัตติ กับ น อักษร
ที่กล่าวไว้ในบทนี้ว่า น สมโณ โคตโม แล้วทราบโดยความอย่างนี้ว่า
พระสมณะโคตม ไม่ไหว้ ไม่ลุกขึ้นจากอาสนะ ทั้งไม่เชื่อเชิญ
ด้วยอาสนะอย่างนี้ว่า เชิญท่าน โปรดนั่งตรงนี้. ก็ วา ศัพท์ใน
คำว่า อภิวัตติ วา เป็นต้น ลงในอรรถชื่อว่า วิภาวณะ ทำให้ขาด
เหมือน วา ศัพท์ในประโยคเป็นต้นว่า รูป นิจุจํ ว่า อนิจุจํ วา
รูปเที่ยง หรือว่า ไม่เที่ยง. เจริญชพราหมณ์ ครั้นกล่าวอย่างนี้แล้ว
พอเห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงทำการกราบตน เป็นต้น จึงกล่าวว่า
ตยิทํ โภ โคตม ตถาว ท่านพระโคตม ข้อนั้นเป็นจริงอย่างนั้น.
อธิบายว่า สิ่งที่เขาพเจ้าได้ยินมานั้น เป็นอย่างนั้นจริง. การได้ยิน
มาและการได้เห็นนั้นเข้ากันสมกัน โดยความหมาย ก็คือ เป็น
อย่างเดียวกัน. ก็ท่านพระโคตม ฯลฯ ย่อมไม่เชื่อเชิญด้วยอาสนะ.
เจริญชพราหมณ์กล่าวซ้ำเรื่องที่ตนได้ฟังกับสิ่งที่เห็น จึงกล่าวติเตียน

ด้วยประการอย่างนั้น. บทว่า คยิทฺ โภ โคตม น สมฺปนฺนเมว
ความว่า การไม่กระทำกิเลสเป็นต้นนั้น ไม่สมควรเลย.

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า มิได้ทรงอาศัยโทษ คือการ
ยกตนข่มท่านแก่เวรัญชพรหมณะนั้น มิพระทัยเยือกเย็นกอร์ปด้วย
พระกรุณา ทรงประสงค์จะจัดความไม่รู้ที่นั่นแล้วทรงแสดงแต่ความ
ถูกต้อง จึงตรัสอาทิว่า นานนฺตํ พุราหุมนฺ ดังนี้. ในพระดำรัส
นั้นมีความย่อดังต่อไปนี้ :- คุณก่อนพรหมณ์ เราแม้ตรวจดูด้วย
จักขุ คือพระสัพพัญญุตญาณอันไม่ติดขัด ก็ยังมองไม่เห็นบุคคล
ในโลกนี้ อันต่างด้วยเทวโลกเป็นต้น ที่เราจะพึงกราบ ลูกรับ
หรือเชื่อเชิญด้วยอาสนะ. อีกอย่างหนึ่ง ข้อนี้ไม่น่าอัศจรรย์เลย
เราบรรลुพระสัพพัญญุตญาณ ยังมองไม่เห็นบุคคลผู้ควรแก่การ
นอบน้อมเห็นปานนี้ ในวันนี้้น อีกอย่างหนึ่งแล แม้ในกาลใด
เราเกิดในเดิยวันนั้น หันหน้าไปทางทิศอุดร เดินไป ๗ ย่างก้าว
แลดูหมื่นโลกธาตุทั้งสิ้น แม้ในกาลนั้น ในโลกนี้ต่างด้วยเทวโลก
เป็นต้น เราก็ยังมองไม่เห็นบุคคลผู้ที่เราจะพึงกระทำการนอบน้อม
เห็นปานนั้น. ครั้งนั้นแล แม้พระจินาสพมหาพรหม ผู้มีอายุ
๑๖,๐๐๐ กัป ก็ประคองอัญชลีเกิดความโสมนัสยอมรับนับถือเราว่า
พระองค์เป็นมหานุรุษในโลกพร้อมทั้งเทวโลก พระองค์เป็นผู้เลิศ
เป็นผู้เจริญที่สุด เป็นผู้ประเสริฐที่สุดของโลกพร้อมทั้งเทวโลก
ไม่มีผู้ที่จะยิ่งใหญ่กว่าพระองค์. ก็แม้ในกาลนั้น เรามองไม่เห็น
ผู้คนยิ่งใหญ่กว่าเรา จึงเปล่งอาสภิวาจา วาจาอย่างองอาจว่า
เราเป็นผู้เลิศของโลก เราเป็นผู้เจริญที่สุดของโลก เราเป็นผู้

ประเสริฐที่สุดของโลก. เราแม้เกิดได้รู้เดียงสาก็ยังไม่มีบุคคล
ที่ควรแก่การกราบไหว้อย่างนี้ บัดนี้ เรานั้นบรรลुพระสัพพัญญุตญาณ
แล้ว จะพึงกราบใครเล่า เพราะฉะนั้น ท่านอย่าปรารถนาการ
นอบน้อมอย่างยิ่งเห็นปานนี้ จากตถาคตเลย ท่านพราหมณ์. เพราะ
ว่าเราตถาคตพึงกราบบุคคลใด ฯลฯ หรือเชื่อเชิญคนใดด้วยอาสนะ
แม้ศิระของบุคคลนั้นก็จะพังขาดหลุดจากคอตกลง ณ พื้นดินทันที
เหมือนผลตาลหลุดจากขั้วที่ติดอยู่หย่อน ๆ เพราะแก่จัด หลุดขาด
จากขั้วตอนสิ้นคั้น ฉะนั้น.

แม้เมื่อตรัสอย่างนี้แล้วพราหมณ์ก็ยังกำหนดไม่ได้ว่า พระ-
ตถาคตเป็นผู้เจริญที่สุดในโลก เพราะความด้วยปัญญา เมื่อออกทวน
พระดำรัสนั้นอย่างเดียวไม่ได้ จึงกล่าวว่า ท่านพระโคตมผู้ไม่เป็นรศ.
ได้ยินว่า พราหมณ์นั้น มีความมุ่งหมายดังนี้:- สามิจริกรม คือ
การกราบ การลูกรับ และการทำอัญชลี ในโลกที่เขาเรียกว่า
สามัคคีรศ ท่านพระโคตมไม่มีเลย เพราะฉะนั้น ท่านพระโคตม
จึงไม่มีรศ คือไม่มีรศชาติ ไม่มีรศเป็นสภาวะ. ลำดับนั้น พระ-
ผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อจะทรงหลีกเลียงความขัดแย้งโดยตรง เพื่อ
ให้พราหมณ์นั้นเกิดจิตอ่อนโยน เมื่อจะทรงชี้แจงความหมายของ
คำนั้น โดยประการอื่นในพระองค์ จึงตรัสว่า **อตุถิ เขุส**
พราหฺมณ ปริยาโย ดังนี้เป็นต้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อตุถิ เขุส** ตั้ดบทเป็น **อตุถิ**
โห เอส. บทว่า **ปริยาโย** ได้แก่ เหตุ. ท่านอธิบายว่า คู่ก่อนพราหมณ์
มีเหตุอยู่ที่บุคคลเมื่อกล่าวถึงเราว่า ท่านพระโคตมไม่มีรศชาติ

ดังนี้ ชื่อว่าพึงกล่าวชอบ คือพืงนับว่ากล่าวความจริง ก็เหตุ นั้น
เป็นไฉน ? ดูก่อนพราหมณ์ ความยินดีในรูป ฯลฯ ความยินดีใน
โณฏฐัพพะ. ตถาคตะได้แล้ว. มีอธิบายอย่างไร ? มีอธิบายว่า
ความยินดีในรูป ความยินดีในเสียง ความยินดีในกลิ่น ความยินดี
ในรส ความยินดีในโณฏฐัพพะ อันใด กล่าวคือความพอใจในกามสุข
ย่อมเกิดแก่พวกปฤชน แม้ที่เขาสมมติกันว่าเป็นผู้ประเสริฐด้วย
ชาติกำเนิด หรือด้วยอุบัติ ผู้พอใจ เพลิดเพลิน กำหนด
ในรูปารมณ์เป็นต้น รสเหล่าใด ย่อมดึงโลกนี้ไว้เหมือนผูกไว้ที่คอ
หรือเรียกว่าสามัคคีรส เพราะเกิดขึ้นด้วยความพร้อมเพรียงของ
วัตถุและอารมณ์เป็นต้น รสแม้ทั้งหมดนั้น ตถาคตะได้แล้ว. แม้
เมื่อควรจะตรัสว่า เราละเสียแล้ว ก็ไม่ทรงยกพระองค์ด้วยมมังการ
แสดงธรรมอีกอย่างหนึ่ง นั่นเป็นเทศनावิลาสความเยื้องกลาย
แห่งเทศนาของพระตถาคต.

ในบทเหล่านั้น บทว่า ปหีนา แปลว่า ไปปราศ หรือขาด
จากจิตสันดาน. ก็ในอรรถนี้ พืงเป็นจัญญวีกติ ใช้ในอรรถแห่ง
ตติยวีกติ. ชื่อว่ามีรากตัดขาดแล้ว เพราะรากล้วนแล้วด้วยตัณหา
และอวิชชาของรสเหล่านั้น อันตถาคตตัดขาดแล้วด้วยตัณหา
คือ อริยมรรค ชื่อว่ากระทำให้เหมือนวัตถุพื้นที่ตั้งของคันดาล
เพราะกระทำให้เป็นวัตถุที่ตั้งของความยินดีในรูปเป็นต้น เหล่านั้น
เหมือนวัตถุพื้นที่ตั้งของคันดาล. เหมือนอย่างว่า เมื่อถอนคันดาล
พร้อมทั้งราก กระทำประเทศคือพื้นที่ตั้งนั้นให้เป็นเพียงพื้นที่ตั้ง
ของคันดาลนั้น คันดาลนั้นย่อมไม่ปรากฏว่าเกิดขึ้นอีก ฉนใด เมื่อ

ถอนความยินดีในรูป เป็นต้น พร้อมทั้งรากด้วยสาคราคืออริยมรรค
กระทำจิตสันดานให้เป็นเพียงวัตถุ เพราะความยินดีในรูป เป็นต้น
เหล่านั้นเคยเกิดขึ้นในกาลก่อน ความยินดีในรูป เป็นต้น เหล่านั้น
แม้ทั้งหมด จึงเรียกว่า ตาลวัตถุกตา กระทำให้เป็นจุดพื้นที่ตั้ง
ของคันตาล ฉะนั้น. อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่า ตาลวัตถุกตา เพราะ
กระทำให้เหมือนตาลยอดด้วน เพราะไม่งอกขึ้นเป็นธรรมดา
ก็เพราะเหตุที่ความยินดีในรูป เป็นต้น ถูกกระทำให้เป็นเหมือนพื้นที่
ตั้งของคันตาลอย่างนี้ คือยอมเป็นอันทำไม่ให้มีต่อไป เป็นอันถูกทำ
โดยประการที่ความยินดีในรูป เป็นต้น เหล่านั้นจะไม่มีในภายหลัง
ฉะนั้น จึงตรัสว่า อนภาวํ กตา ทำไม่ให้มี. บทว่า อายตี
อนุปฺปาทขมฺมา ได้แก่ มีอันไม่เกิดขึ้นในอนาคตเป็นสภาพ.

บทว่า โน จ โข ยํ ตฺวํ สนฺธาย วเทถิ ความว่า ท่านกล่าว
เหตุใดหมายถึงเรา เหตุนั้นยอมไม่มี. ถามว่า เมื่อตรัสอย่างนี้
ยอมเป็นอันทรงอนุญาตว่า สามัคคีรสที่พราหมณ์กล่าวนั้นมีอยู่
ในพระองค์ มิใช่หรือ ? ตอบว่า ไม่ใช่ทรงอนุญาต. เพราะผู้ใด
เป็นผู้ควรทำสามัคคีสนั้นแล้วไม่กระทำ ผู้นั้นควรต้องถูกกล่าวว่า
เป็นผู้ไม่มีรสเป็นรูป เพราะไม่มีสามัคคีสนั้น. แต่พระผู้มีพระภาคเจ้า
ไม่ควรที่เดียวที่จะกระทำสามัคคีสนั้น เพราะเหตุนั้น เมื่อจะทรง
ประกาศความไม่ควรในการทำสามัคคีสนั้น จึงตรัสว่า โน จ
โข ยํ ตฺวํ สนฺธาย วเทถิ ดังนี้. อธิบายว่า ท่านกล่าวถึงเราว่า

ไม่มีรสเป็นรส หมายเอาเหตุใด เหตุนั้นไม่ควรกล่าวในเรา
ทั้งหลายเลย.

พราหมณ์ไม่อาจยกเอาความไม่มีรสชาติที่ตนประสงค์
ด้วยอาการอย่างนี้ จึงกล่าวปริยายอื่นต่อไปภายหลังว่า นิพฺพโณ ภว
เป็นต้น. ก็ในปริยายทั้งปวง พึงทราบลำดับการประกอบความ
โดยนัยดังกล่าวในเหตุนี้ แล้ว ทราบเนื้อความที่หมายกล่าวอย่างนี้:-
พราหมณ์สำคัญกรรมมีการกราบ เป็นต้น ซึ่งบุคคลผู้เจริญวัย
ทั้งหลายนั้นเท่านั้นว่า สามัคคีบริโภคนในโลก และกล่าวหา พระ-
ผู้มีพระภาคเจ้าว่า นิพฺพโณไม่มีโณ เพราะไม่มีสามัคคีบริโภคนั้น.
พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเห็นว่า การบริโภคนด้วยจันทราคะในรูป
เป็นต้น ของสัตว์ทั้งหลาย ไม่มีในพระองค์จึงทรงอนุญาตปริยาย
อื่นอีก.

พราหมณ์เห็นการไม่กระทำความ คือความพระพุดอัน
เป็นกุศลมีการกราบเป็นต้น ซึ่งคนผู้เจริญวัยในโลก ที่ชาวโลก
กระทำกัน จึงกล่าวหาพระผู้มีพระภาคเจ้าอีกว่า เป็นอกิริยวาทะ
กล่าวการไม่ทำ. ก็แต่เพราะเหตุที่พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสการ
ไม่กระทำกายทุจริตเป็นต้น ฉะนั้น เมื่อทรงเห็นความเป็นผู้มีวาทะ
ว่าไม่เป็นอันทำนั้นในพระองค์ จึงทรงอนุญาตปริยายอื่นอีก. ใน
ข้อนั้น เว้นกายทุจริตเป็นต้นเสีย อกุศลธรรมที่เหลือพึงทราบว่
อกุศลบาปธรรมมากอย่าง.

พราหมณ์ไม่เห็นกรรมมีการกราบเป็นต้น นั้นนั้นในพระผู้-
มีพระภาคเจ้าอีก ถ้าถือว่าแบบแผนโลก ประเพณีโลกอันนี้ จะ

ขาดสูญ เพราะอาศัยข้อนี้ จึงกล่าวหาพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า
เป็นอุจเฉทวาทะ วาทะว่าขาดสูญ. แต่เพราะเหตุที่พระผู้มีพระภาคเจ้า
ตรัสการขาดสูญแห่งรากะอันเป็นไปในกามคุณ ๕ และโทสะ
อันสัมปยุตด้วยอกุศลจิตทั้งสอง ด้วยอนาคามิมรรค อนึ่ง ตรัส
ความขาดสูญแห่งโมหะอันเป็นแดนเกิดอกุศลทั้งปวง ด้วยอรหัตมรรค
ตรัสความขาดสูญแห่งอกุศลธรรมทั้งหมด เว้นกิเลส ๓ อย่างนั้น
ด้วยมรรคทั้ง ๔ ตามสมควร. ฉะนั้น เมื่อทรงเห็นวาทะว่าขาดสูญนั้น
มีในพระองค์ จึงทรงอนุญาตปริยายอื่นอีก.

พราหมณ์สำคัญว่า พระสมณโคดมชรอยจะเกลียดกรรม
คือความประพฤติดันตมิการกราบ เป็นต้น ซึ่งคนผู้เจริญวัยนี้
ที่เดียว ด้วยเหตุนี้ จึงไม่กระทำการกราบไหว้เป็นต้นนั้น จึง
กล่าวหาพระผู้มีพระภาคเจ้าอีกว่า เป็นเชดูจณี ผู้มักเกลียด. แต่
เพราะเหตุที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเกลียดกายทุจริตเป็นต้น
คือทรงเกลียด ทรงละอายกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต และ
การถึงพร้อม กิริยาที่ถึงพร้อม ความพร้อมเพรียงแห่งอกุศลบาป-
กรรมมากอย่างแม้ทั้งหมด เหมือนบุรุษผู้รักสวयัร้งงามเกลียดคลุ
ฉะนั้น ชื่อทรงเห็นความเกลียดอันนั้นในพระองค์ จึงทรงอนุญาต
เหตุข้ออื่นอีก. ตติยาวิภิติว่า กายทุจริตเป็นต้น เป็นต้น ในพระบาลีนั้น
พึงทราบที่ใช้ในอรรถแห่งตติยาวิภิติ (แปลว่าซึ่งกายทุจริตเป็นต้น).

พราหมณ์ไม่เห็นกรรมมีการกราบเป็นต้น อันนั้นแหละ
ในพระผู้มีพระภาคเจ้าอีก สำคัญว่า พระสมณโคดมนี้กำจัด คือ
ทำกรรมของผู้เจริญที่สุดในโลก ข้อนี้ให้เสียหายไป อีกอย่างหนึ่ง

เพราะเหตุที่ไม่ทรงทำสามิจักรกรรมไม้นั้น ฉะนั้น พระสมณโคดมนี้
ควรกำจัด ควรข่มขี่ จึงกล่าวหาพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า เวนยิกะ
ผู้มักกำจัด. ในข้อนี้มีวจนัตถะ คือความหมายของคำดังต่อไปนี้:-
ชื่อว่าวินัย เพราะกำจัด อธิบายว่า ทำให้พินาศนิพพาน. วินัย
นั้นแหละเป็นเวนยิกะ (คือความหมายเหมือนกัน). อีกอย่างหนึ่ง
ชื่อว่า เวนยิกะเพราะควรกำจัด อธิบายว่า ควรข่มขี่. แต่เพราะเหตุ
ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงธรรมเพื่อกำจัด เพื่อสงบระงับ
ราคะเป็นต้น ฉะนั้น จึงทรงเป็นนักกำจัด. ก็ในบทว่า เวนยิโก นี้
มีความหมายของบทดังต่อไปนี้:- ชื่อว่า เวนยิกะ เพราะทรง
แสดงธรรมเพื่อกำจัด. ก็ประพจน์ของตัทธิต (หลักไวยากรณ์ชนิด
หนึ่ง) มีนัยวิจิตรหลากหลาย. พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ทรงเห็น
ความเป็นนักกำจัด (กิเลส) อันนั้นในพระองค์ จึงทรงอนุญาต
ปริยายอื่นอีก.

เพราะเหตุที่โลกิยชน เมื่อกระทำความสามิจักรกรรม มีการกราบ
เป็นต้น ย่อมทำคนผู้เจริญวัยให้ยินดีร่าเริง แต่เมื่อไม่ทำ ย่อม
แผดเผา เบียดเบียน ทำความโทมนัสให้เกิดขึ้นแก่ผู้เจริญวัย
เหล่านั้น แต่พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงกระทำความสามิจักรกรรมเหล่านั้น
ฉะนั้น พราหมณ์จึงสำคัญว่า พระสมณโคดมนี้แผดเผาผู้เจริญวัย
หรือสำคัญว่าพระสมณโคดมนี้เป็นคนกำพรว้า (ไร้ที่พึ่ง) เพราะ
เว้นจากการประพจน์ความดี จึงกล่าวหาพระผู้มีพระภาคเจ้าอีก
ว่า เป็นตปัสสี คนเผผลาญ. ในบทว่า ตปัสสี นั้น ความหมาย
ของบทมีดังนี้:- ชื่อว่า ตบะ เพราะแผดเผา. อธิบายว่า เบียดเบียน

บิณฑ. คำว่าตบะนี้ เป็นชื่อของการทำสมาธิกรรม. ชื่อว่า
ตปัสสี เพราะมีตบะเครื่องเผาผลาญ. ในอรรถวิภังค์ที่ ๒ ไม่พิจารณา
พยัญชนะ (คือไม่คำนึงถึงตัวอักษร) เรียกคนกำพร้าในโลกว่า
ตปัสสี คนช่างเผาผลาญ. แต่เพราะทรงละเหล่าอกุศลธรรม
ทรงนับได้ว่า ตปัสสี ผู้มักเผาผลาญ เพราะทรงละเหล่าอกุศลธรรม
ที่เรียกชื่อว่า ตปนิยะ เพราะแผดเผาชาวโลกเสียได้ ฉะนั้น
เมื่อทรงเห็นความเป็นผู้มักเผาผลาญชื่อนั้นในพระองค์ จึงทรง
อนุญาตปริยายอื่นอีก. ในบทว่าตปัสสีนั้นมีความหมายของคำ
ดังต่อไปนี้:- อกุศลธรรมทั้งหลายชื่อว่า ตบะ เพราะแผดเผา
คำนี้นี้เป็นชื่อของอกุศลธรรมทั้งหลาย. ชื่อว่าตปัสสี เพราะขัดไป
เหวี่ยงไป ละทิ้ง กำจัดตบะคืออกุศลธรรมเหล่านั้น.

พราหมณ์ยังสำคัญอยู่อีกว่า กรรมมีการกราบเป็นต้นนั้น
ย่อมเป็นไปเพื่อคัพภสมบัติในเทวโลก คือเพื่อได้เฉพาะการปฏิสนธิ
ในเทวโลก และเห็นว่าสมาธิกรรมมีการกราบเป็นต้นนั้น ไม่มีใน
พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงกล่าวหาพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ไม่มีใน
ผู้ปราศจากกรรม. อีกอย่างหนึ่ง แม้เมื่อจะแสดงโทษในการถือ
ปฏิสนธิในกรรมมารดาของพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยอำนาจความ
โกรธ จึงกล่าวอย่างนั้น. ในบทว่า อปคัพพะ นั้น ความของบท
มีดังนี้:- ชื่อว่า อปคัพพะ เพราะปราศจากกรรม อธิบายว่า
ไม่ควรอุปบัติในเทวโลก. อีกอย่างหนึ่ง ชื่ออปคัพพะ เพราะมี
กรรมที่เกิดแล้ว อธิบายว่า ชื่อว่ามีส่วนได้กรรมที่เลวต่อไป เพราะ
ห่างไกลกรรมในเทวโลก. หรือว่าพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ได้มี

การอยู่ในครรภ์ในท้องพระมารดาอย่างเลว. แต่เพราะเหตุที่คัพภไสยา
การนอนในครรภ์แห่งพระผู้มีพระภาคเจ้า ไปปราศเสียแล้ว ฉะนั้น
พระองค์เมื่อทรงเห็นความปราศจากครรภ์นั้นในพระองค์ จึงทรง
อนุญาตปริยายอื่นอีก. แม้ในพระบาลีนั้น บทเหล่านี้ว่า ดูก่อน
พราหมณ์ การนอนในครรภ์ การเกิดในภพใหม่ต่อไป อันผู้ใดแล
ละได้แล้ว ดังนี้ พึงเห็นใจความอย่างนี้ว่า ดูก่อนพราหมณ์ การ
นอนในครรภ์และการเกิดในภพ ในอนาคตกาล อันบุคคลใดละได้
แล้ว เพราะมีเหตุอันมรรคขั้นเยี่ยมกำจัดแล้ว. ก็ในอธิการนี้ ท่าน
ถือเอาขลาพุชะกามาเนต ด้วย คัพภเสยยะ ศัพท. อีกอย่างหนึ่ง พึงเห็น
นอกนี้ ด้วย ปุณฺณพวากินิพฺพตติ ศัพท. อีกอย่างหนึ่ง พึงเห็น
เนื้อความในคำนี้ว่า การนอนของสัตว์ผู้เกิดในครรภ์ ชื่อว่า
คัพภไสยา การเกิดคือภพใหม่ ชื่อว่า ปุณฺณพวากินิพฺพตติ. เหมือน
อย่างว่า แม้เมื่อกล่าววาทินิพฺพตติ ที่ตั้งวิญญาน ที่ตั้งเป็นอื่น
ไปจากวิญญาน ย่อมไม่มี จันใด แม้ในเรื่องนี้ก็ฉะนั้น ไม่ควร
เข้าใจว่าการนอนเป็นอื่นไปจากครรภ์ (ก็มี). อนึ่ง ชื่อว่าการเกิด
เหตุที่เป็นภพใหม่บ้าง ไม่เป็นภพใหม่บ้าง มีอยู่และในที่นี้ ประสงค์
เอาการเกิดที่เป็นภพใหม่ เพราะฉะนั้น จึงกล่าวว่า ปุณฺณพวโ อา
อภินิพฺพตติ ปุณฺณพวากินิพฺพตติ การเกิดคือภพใหม่ ชื่อว่าการเกิด
ใหม่ ดังนี้.

พราหมณ์แม้จะดำด้วยอักษโกสวัตถุ เรื่องสำหรับดำมีความ
เป็นผู้ไม่มีรสาชาติเป็นต้น ตั้งแต่เวลาที่มาถึงแล้วด้วยประการอย่างนั้น
พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้ชัมมิตสระเป็นใหญ่ในธรรม ธรรมราชา

พระราชพาละธรรม ธรรมสวามี เจ้าของธรรมเป็นตถาคต
ทรงสำรวจดูพราหมณ์ด้วยพระจักขุอันเยือกเย็นด้วยความเอ็นดู
ทรงบรรลุธรรมธาตุใดแล้ว ชื่อว่า ถึงพร้อมด้วยความเยือกกลาย
แห่งเทศนานั้น เพราะธรรมชาตุนั้นทรงรู้แจ้งดีแล้ว เมื่อจะทรงขจัด
ความมืดมนอนธการในดวงใจของพราหมณ์ ดูพระจันทร์เพ็ญ
ลอยเด่นในท้องฟ้าอันปราศจากเมฆ และดูพระอาทิตย์ในสรทกาล
ฤดูร้อน จึงทรงแสดงอภิสวัตถุเหล่านั้นแหละเป็นอย่างอื่น ด้วย
ปริยายนั้น ๆ เมื่อจะทรงประกาศความแผ่ไปแห่งพระกรุณาของ
พระองค์ คุณลักษณะของผู้คงที่ ความเป็นผู้มีจิตเสนอด้วยแผ่นดิน
และความเป็นผู้มีอุปการคุณอันไม่กำเริบ ที่ทรงได้แล้ว เพราะ
ไม่ทรงหวั่นไหวด้วยโลกธรรม ๘ ซ้ำอีก จึงทรงพระดำริว่า
พราหมณ์ผู้นี้ย่อมกำหนดความที่ตนเป็นผู้เฒ่า ด้วยอาการมีผมหงอก
พินหัก และหนังเหี่ยว เป็นต้นอย่างเดียว ทั้งหาว่าตนถูกชาติ
ติดตาม ถูกชราคืบออกไป ถูกพยาธิครอบงำ ถูกมรณะคอยกำจัด
ตายวันนี้แล้ว วันรุ่งขึ้นก็ต้องกลายเป็นทารกนอนหงายอีก. ก็
(เขา) เขายังสำนึกเราด้วยความอุตสาหะเป็นอันมาก ขอการมา
ของเขานั้นจงมีประโยชน์เกิด เมื่อจะทรงแสดงว่าพระองค์เป็นผู้
เกิดก่อนไม่มีคนเทียมในโลกลี้ จึงทรงเพิ่มพระธรรมเทศนาแก่
พราหมณ์โดยนัยว่า **เสยฺยถาปี พุราหฺมณ** ดังนี้ เป็นต้น.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **เสยฺยถาปี** เป็นต้นไป พึงทราบ
ความโดยนัยดังกล่าวแล้วในหนหลังนั้นแหละ. ส่วนความแปลกกัน
มีดังนี้ :- ก็โดยนัยดังกล่าวไว้ในหนหลังนั้นแหละ ถูกไถ่เหล่านั้น

กระพือปีกร้องออกไป พอเหมาะแก่ขณะนั้น และบรรดาลูกไก่
เหล่านั้นซึ่งออกไปอย่างนั้น ลูกไก่ตัวใดออกก่อน ลูกไก่นั้น
เขาเรียกว่าพี่ เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าประสงค์จะทำ
ความที่พระองค์เป็นผู้เจริญที่สุดให้สำเร็จด้วยอุปมานั้น จึงตรัส
ถามพราหมณ์ว่า โย นุ โจ เตสํ กุกกุฏจลาปกาณํ ฯเปฯ กินติ
สุवासฺส วณินิโย บรรดาลูกไก่เหล่านั้น ลูกไก่ตัวใดหนอแลออก
ก่อน ฯลฯ ลูกไก่นั้นควรเรียกว่าอย่างไร ดังนี้. บรรดาบทเหล่านั้น
บทว่า กุกกุฏจลาปกาณํ แปลว่า บรรดาลูกไก่ทั้งหลาย. บทว่า
กินติ สุवासฺส วณินิโย ความว่า ลูกไก่นั้นควรเรียกว่าอะไร
คือพึงเรียกอย่างไร จะเรียกว่าพี่หรือน้อง.

บทว่า เชฏฺโฐจิสฺส โภ โคตม วณินิโย ความว่า ท่านพระโคตม
ลูกไก่นั้นควรเรียกว่าเป็นพี่. หากจะมีผู้ถามว่า เพราะเหตุไร ?
แก้ว่า เพราะบรรดาลูกไก่เหล่านั้น ลูกไก่นั้นแก่กว่าเพื่อน.
อธิบายว่า เพราะลูกไก่นั้นเป็นตัวแก่กว่าลูกไก่เหล่านั้น. ลำดับ
นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อจะทรงทำความอุปมาให้สำเร็จผลแก่
พราหมณ์นั้น จึงตรัสว่า เอวเมว โจ ดังนี้ เป็นต้น. (อธิบาย)
แม้เราก็เหมือนลูกไก่นั้น. บทว่า อวิชฺชาคตยา ปชาย ความว่า
ความไม่รู้ เรียกว่าอวิชชา. หมู่สัตว์ผู้ตกอยู่ในอวิชชา คือความ
ไม่รู้ นั้น. บทว่า ปชาย นี้ เป็นชื่อของสัตว์. อธิบายว่า ในสัตว์
ทั้งหลายผู้เข้าไปอยู่ภายในกะเปาะไข่ คืออวิชชา บทว่า อณฺฑกตยา
ได้แก่ มิแล้ว คือเกิดแล้ว เกิดพร้อมแล้วในไข่. เหมือนอย่างว่า
สัตว์บางจำพวกเกิดในไข่ เรียกว่า อณฺฑกุต จันใด หมู่สัตว์แม้

ทั้งหลายนี้ก็ฉันทันนั้น เรียกว่าอัมมทฏฐ เพราะเกิดในกะเปาะไข่ คือ
อวิชชา. บทว่า **ปริโยนทุชฌาย** ได้แก่ อันกะเปาะไข่ คืออวิชชา
นั้นหุ้ม คือ ผูกพันไว้โดยรอบ บทว่า **อวิชชฌกโกส** ปทาเลตุวา
ได้แก่ ทำลายกะเปาะไข่อันสำเร็จด้วยอวิชชานั้น.

บทว่า **เอโกว โลก** ความว่า เราเท่านั้นเป็นเอก ไม่เป็น
ที่สอง ในโลกสันนิวาสน์ทั้งสิ้น. บทว่า **อนุตฺตริ สมฺมาสมุโพธิ**
อภิสมฺพุทฺโธ ได้แก่ พระปัญญาเครื่องตรัสรู้ชอบและโดยพระองค์
เอง ปราศจากผู้ยิ่งกว่า คือประเสริฐสุดกว่าเขาทั้งหมด. อีก
อย่างหนึ่ง พระปัญญาเครื่องตรัสรู้อันประเสริฐและดี. คำว่า โพธิ
นี้เป็นชื่อของอรหัตมรรคญาณ. ทั้งเป็นชื่อของพระสัพพัญญุตญาณ
ด้วย. แม้ชื่อทั้งสองก็เหมาะ ถ้ามว่า อรหัตมรรคของคนเหล่าอื่น
เป็นปัญญาเครื่องตรัสรู้ยอดเยี่ยมหรือไม่? ตอบว่า ไม่เป็น. เพราะ
เหตุไร? เพราะไม่ให้คุณทุกอย่าง. ก็บรรดานาคคณเหล่านั้น
อรหัตมรรคยอมให้เฉพาะอรหัตตลแก่บางคน ให้วิชา ๓ แก่
บางคน ให้อภิญญา ๖ แก่บางคน ให้ปฏิสัมภิตา ๔ แก่บางคน
ให้สาวกบารมีญาณแก่บางคน สำหรับพระปัจเจกพุทธะทั้งหลาย
ให้เฉพาะปัจเจกโพธิญาณเท่านั้น ส่วนของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย
ให้คุณสมบัติทุกอย่าง เหมือนการอภิเษกให้ความเป็นใหญ่ในโลก
ทั้งปวงแก่พระราชา เพราะเหตุนี้ ปัญญาเครื่องตรัสรู้อันยอดเยี่ยม
จึงไม่มีแม้แก่ใครอื่น. บทว่า **อภิสมฺพุทฺโธ** ได้แก่ รู้ทั่วอยู่แล้ว
แทงตลอดแล้ว อธิบายว่า บรรลุแล้ว.

บัดนี้ พึงเทียบการสาวกข้ออุปมาที่พระผู้มีพระภาคเจ้า
ตรัสไว้โดยนัยมีอาทิว่า เอวเมว โข นั้น ด้วยเนื้อความแล้วทราบ
อย่างนี้:- เหมือนอย่างว่า แม่ไก่ตัวนั้นกระทำอริยา ๓ อย่าง
มีการนอนกกไข่ของตน ฉนั้นใด การที่พระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้ง
เป็นพระโพธิสัตว์ประทับนั่งที่โพธิบัลลังก์ กระทำอนุปัสสนาปัญญา
เห็นเนื่อง ๆ ๓ อย่าง คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ในสันดานของ
พระองค์ ก็ฉนั้น การไม่ทำวิปัสสนาญาณให้เสื่อมไป ด้วยการ
ยังอนุปัสสนา ๓ ประการให้สมบูรณ์อยู่แห่งพระผู้มีพระภาคเจ้า
ครั้งเป็นพระโพธิสัตว์ เหมือนฟองไข่ไม่ตายโคม ด้วยการทำ
กิริยาทั้ง ๓ ของแม่ไก่ให้สมบูรณ์ การที่พระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้ง
เป็นโพธิสัตว์ ทำลายความเชื่อใจด้วยอำนาจความใคร่อันไปตามภพ
ทั้ง ๓ ด้วยการทำอนุปัสสนา ๓ อย่างให้สมบูรณ์ เหมือนแม่ไก่
ทำยางเมือก ของไข่ให้ลื่นไปด้วยการทำกิริยาทั้ง ๓ อย่าง (คือ
กก ทำให้อบอุ่น ฟกให้ได้รับกลิ่นตัวแม่ไก่) ความที่กะเปาะฟองไข่
คืออริยาเป็นของเบาบาง ก็ด้วยการที่พระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้ง
เป็นพระโพธิสัตว์ทรงทำอนุปัสสนาทั้ง ๓ ให้สมบูรณ์ เหมือนความ
ที่กะเปาะฟองไข่เป็นของบอบบาง ก็เพราะแม่ไก่ทำกิริยาทั้ง ๓
อย่าง ฉะนั้น. ความที่วิปัสสนาญาณเป็นคุณชาดิกกล้าแข็ง ผ่องใส
และแหลมคม ก็เพราะพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้งเป็นพระโพธิสัตว์
ทรงทำอนุปัสสนาทั้ง ๓ ให้สมบูรณ์ เปรียบเหมือนความที่เล็บเท้า
และจะงอยปากของลูกไก่เป็นของหยาบและแข็ง ก็ด้วยการที่แม่ไก่
ทำกิริยาทั้ง ๓ ฉะนั้น. เวลาที่วิปัสสนาญาณเปลี่ยนไป เวลาขยายไป

เวลาถือเอาห้อง ก็ด้วยการที่พระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้งเป็นพระ-
โพรสัตว์ ทรงทำอนุปัสสนาทั้ง ๓ ให้บริบูรณ์ เปรียบเหมือนเวลา
ที่ลูกไก่เปลี่ยนไป ก็ด้วยการที่แม่ไก่ทำกิริยาทั้ง ๓ ฉะนั้น พึงทราบ
เวลาที่ทำวิปัสสนาญาณให้ถือเอาห้อง ทำลายกะเปาะไข่ คืออวิชชา
ด้วยอรหัตมรรคที่บรรลุโดยลำดับ กระพือปีกคือ อภิญญา ๖ ทำ
ให้แจ้งพุทธคุณทั้งสิ้นโดยสวัสดิ์ ด้วยการที่พระผู้มีพระภาคเจ้า
ทรงบำเพ็ญอนุปัสสนาทั้ง ๓ ให้บริบูรณ์ เหมือนเวลาที่ลูกไก่ทำลาย
กะเปาะฟองไข่ด้วยปลายเล็บเท้าหรือจะงอยปาก กระพือปีกเจาะ
ออกโดยสวัสดิ์ด้วยการทำกิริยาทั้ง ๓ อย่างของแม่ไก่ ฉะนั้น.

บทว่า อหฺนฺหิ พฺราหฺมณฺ เขฏฺโฐ เสฏฺโฐ โลกสุตฺ ความว่า
ลูกพรามณ์ บรรดาลูกไก่เหล่านั้น ลูกไก่ตัวที่ทำลายกะเปาะ
ฟองไข่บังเกิดก่อน เป็นตัวพี่ ฉนฺได บรรดาหมู่วัตถุผู้ตกอยู่ใน
วิชา เรานี้แหละ นับว่าเป็นผู้เจริญกว่า คือ เป็นผู้เจริญที่สุด
เพราะทำลายกะเปาะฟองไข่บังเกิดก่อน เป็นตัวพี่ ฉนฺได บรรดา
หมู่วัตถุผู้ตกอยู่ในวิชา เรานี้แหละ นับว่าเป็นผู้เจริญกว่า คือ
เป็นผู้เจริญที่สุด เพราะทำลายกะเปาะฟองไข่ คือวิชชานั้น
เกิดในอริยชาติก่อน ฉนฺนํ หนึ่ง นับว่าเป็นผู้ประเสริฐ เพราะ
ไม่มีผู้เทียบได้ด้วยคุณทั้งปวง.

พระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นทรงประกาศความที่พระองค์เป็น
ผู้เจริญที่สุด ประเสริฐสุดอันยอดเยี่ยมแก่พรามณ์อย่างนี้แล้ว
บัดนี้ เพื่อจะทรงแสดงปฏิบัติทางอันเป็นเหตุให้ทรงบรรลุถึงความเป็น
ผู้เจริญที่สุดและประเสริฐสุดนั้น ตั้งแต่เบื้องต้น จึงตรัสคำมีอาทิว่า

อาร์ทุ โข ปน เม พุราหุณ ดังนี้. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า

อาร์ทุ โข ปน เม พุราหุณ วีริย อโหสิ ความว่า ดูก่อนพราหมณ์

ความเป็นผู้เจริญที่สุดและประเสริฐสุดอันยอดเยี่ยมนี้ เราบรรลु

ด้วยความเกียจคร้าน ด้วยความมีสติหลงลืม ด้วยกายอันกระสับ-

กระส่าย ด้วยจิตอันฟุ้งซ่าน ก็หามิได้ ก้อนึงแล เราได้มีความเพียร

อันปรารภแล้ว เพื่อบรรลุความเป็นผู้เจริญที่สุดและประเสริฐสุด

อันนั้น. เรานั่งที่โพธิมณฑสถาน ได้ปรารภ ประคองความเพียร

ต่างโดยสัมมปธาน ๔ อันเป็นไปไม่ย่อหย่อน. ความเพียรนั้น

ของเรา ได้เป็นความเพียรไม่ย่อหย่อน เพราะได้ปรารภแล้วทีเดียว.

ก็จะมีแต่ความเพียรอย่างเดียวก็น่ามิได้ แม้สติก็เป็นอันเราเข้าไป

ตั้งไว้โดยมุ่งตรงต่ออารมณ์ และเป็นสติที่ไม่หลงลืม เพราะเป็น

ธรรมชาติเข้าตั้งมั่นแล้ว. บทว่า ปสฺสทฺโธ กายโย อสฺสทฺโธ

ความว่า แม้กายของเราก็เป็นสภาพสงบด้วยอำนาจกายปัสสัทธิ

และจิตตปัสสัทธิ. ในความสงบนั้น เหตุที่เมื่อนามกายสงบ แม้

รูปกายก็ชื่อว่าเป็นอันสงบเหมือนกัน ฉะนั้น จึงไม่ตรัสให้แปลกกัน

เลยว่า นามกายโย รูปกายโย นามกาย รูปกาย แต่ตรัสว่า ปสฺสทฺโธ

กายโย กายสงบ. บทว่า อสฺสทฺโธ ความว่า ก็กายนั้นแลชื่อว่าสงบแท้

อธิบายว่า ปราศจากความกระวนกระวาย เพราะเป็นกายสงบ

ทีเดียว. บทว่า สมฺมาหิตํ จิตฺตํ เอกคฺคํ ความว่า แม้จิต เราก็ตั้งไว้

โดยชอบ คือ ตั้งไว้ด้วยดี เป็นเหมือนแนบแน่น และมีอารมณ์เดียว

คือไม่หวั่นไหว ไม่ดิ้นรน เพราะเป็นจิตตั้งมั่นทีเดียว. ด้วยลำดับ

แห่งคำ เพียงเท่านี้ ย่อมเป็นอันตรัสปฏิบัติภา อันเป็นเบื้องต้นของ

ฉาน. บัดนี้ เมื่อจะทรงแสดงคุณวิเศษ เริ่มต้นแต่ปฐมฉานที่ทรงบรรลุด้วยปฏิพานั้นจนถึงวิชา เป็นที่สุด จึงตรัสคำมีอาทิว่า โส โข อหิ ดังนี้. ในคำที่ตรัสไว้นั้น เบื้องแรก คำที่มีได้ยกขึ้นวินิจฉัยนั้น ก็ได้กล่าวไว้ดีแล้วในคัมภีร์วิสุทธิมรรคนั้นแล.

ก็ในบทว่า **อหิ โข เม พุรุหมณ** เป็นต้น มีวินิจฉัยต่อไปนี้:-
บทว่า **วิชา** คือ ที่ชื่อว่าวิชา เพราะอรรถว่ากระทำความรู้แจ้ง.
ถามว่า ทำความรู้แจ้งอะไร ? ตอบว่า ทำความรู้แจ้งบุพเพนิวาสญาณ คือรู้ขั้นที่อยู่อาศัยในกาลก่อน. บทว่า **อวิชา** ได้แก่ โมหะ อันปกปิดวิชานั้น เพราะอรรถว่ากระทำความรู้แจ้ง บุพเพนิวาสญาณนั้นแหละ. บทว่า **ตโม** ความว่า โมหะ นั้นนั่นเองชื่อว่า ตมะ ความมืด เพราะอรรถว่าปกปิดวิชานั้น. บทว่า **อาโลโก** ความว่า วิชานั้นนั้นแล ชื่อว่า อาโลกะ ความสว่าง เพราะอรรถว่ากระทำความสว่าง. ก็ในบทว่า **อาโลโก** นี้มีใจความดังนี้ว่า วิชาเราบรรลุลแล้ว. คำที่เหลือ (จากอาโลโก) เป็นคำสรรเสริญ. ก็ในข้อนี้ประกอบด้วยความดังต่อไปนี้:- วิชานี้แล เราบรรลุลแล้ว เมื่อเรานั้นบรรลุวิชาแล้ว อวิชาก็หายไป อธิบายว่า พินาศไป. เพราะเหตุไร ? เพราะวิชาเกิดขึ้น. ในบททั้งสองเมื่อนอกนี้ ถิ่นนี้ บทว่า **ต** ในบทว่า **ยถา ต** นี้ เป็นเพียงนิบาต. ชื่อว่าผู้ไม่ประมาท เพราะไม่อยู่ปราศจากสติ ชื่อว่ามีความเพียร เพราะมีความเพียรเครื่องเผากิเลส ชื่อว่าผู้มีตนส่งไป อธิบายว่า ผู้มีจิตส่งไปแล้ว เพราะไม่อาลัยในกายและชีวิต. ท่านอธิบายไว้ดังต่อไปนี้:- เมื่อบุคคลไม่ประมาท มีความเพียร มีตนส่งไปอยู่ อวิชา พึงถูกขจัดไป

วิชาพึงเกิดขึ้น ความมืดพึงถูกขจัดไป ความสว่างพึงเกิดขึ้น
ฉันใด อวิชาอันเราจัดแล้ว วิชาเกิดขึ้น ความมืดเราจัดแล้ว
ความสว่างเกิดขึ้น ฉันนั้นเหมือนกัน. เรานั้นได้ผลอันสมแก่การ
ประกอบความเพียรทีเดียว.

บทว่า **อัย โข เม พุราหุณ ปจมา อภินิพฺพิทา อโหสิ**
กุกฺกุฏจาปสฺสเสว อนุทโกสมฺพา ความว่า ดูก่อนพราหมณ์
การทำลายกะเปาะไข่ คืออวิชาอันปกปิดขั้นที่เคຍอยู่อาศัย
ในกาลก่อน ด้วยจะงอยปาก คือบุพเพนิวาสานุสสติญาณ ความรู้
ในการระลึกชาติหนหลัง แล้วชำแรกได้ครั้งที่ ๑ ออกไปครั้งที่ ๑
เกิดเป็นอริยะครั้งที่ ๑ นี้แล ได้มีแล้วแก่เรา เหมือนลูกไก่ทำลาย
กะเปาะฟองไข่ ด้วยจะงอยปากหรือปลายเล็บเท้าแล้วชำแรกออกไป
จากกะเปาะฟองไข่นั้น เกิดเติบโตในฝูงไก่ ฉะนั้น. นัยในบุพเพ-
นิวาสกถาว่าด้วยความรู้เรื่องขั้นที่เป็นที่อยู่อาศัยในกาลก่อน เพียง
เท่านั้นก่อน.

ส่วนใน**จุตูปปาตกถา** ว่าด้วยความรู้จิตและอุปนิสัยของสัตว์
มีวินิจัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **วิชา** ได้แก่ วิชา คือ ทิพพจักขุญาณ. บทว่า
อวิชา ได้แก่ อวิชาอันปกปิดจุตูปปาตญาณ. เหมือนอย่างกล่าวไว้
ในบุพเพนิวาสกถาว่า ทำลายกะเปาะฟองไข่ คืออวิชาอันปกปิด
ขั้นที่อาศัยอยู่ในก่อน ด้วยจะงอยปาก คือบุพเพนิวาสานุสสติญาณ
ดังนี้ ฉันใด ในที่นี้ควรกล่าว ว่าทำลายกะเปาะไข่ คืออวิชา

อันปกปิดจุดและอุบัติของสัตว์ ด้วยจะงอยปาก คือ จุตูปปาตญาณ
ดังนี้ ฉะนั้น.

ก็พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อจะทรงแสดงการบรรลุอัสวักข-
ญาณ ซึ่งกำหนดเอาด้วยปัจจเวกขณญาณแก่พราหมณ์ จึงตรัส
คำมีอาทิว่า **อัย โข เม พุราหุณ ตติยา วิชชา** ดังนี้. ในบทเหล่านั้น
บทว่า **วิชชา** ได้แก่ วิชชาคืออรรหัตมรรคญาณ. บทว่า **อวิชชา**
ได้แก่ อวิชชาที่ปกปิดสัตว์ทั้ง ๔ ในบทว่า **อัย โข เม พุราหุณ**
ตติยา ภินิพุกา อโหสิ นี้ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้. คุณก่อนพราหมณ์
การที่เราทำลายกะเปาะฟองไข่ คืออวิชชาอันปกปิดสัตว์ทั้ง ๔
ด้วยจะงอยปาก คืออัสวักขญาณแล้วชำแรกออกครั้งที่ ๔ ออกไป
ครั้งที่ ๓ เกิดเป็นอริยะครั้งที่ ๓ นี้แล ได้มีแล้วแก่เรา เหมือนลูกไก่
ทำลายกะเปาะฟองไข่ด้วยจะงอยปาก หรือด้วยปลายเล็บเท้าแล้ว
ชำแรกออกจากกะเปาะฟองไข่นั้น เกิดมาเติบโตในฝูงไก่ ฉะนั้น.
ถามว่า ด้วยคำเพียงเท่านี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงอะไร ?
ตอบว่า ทรงแสดงความนี้ว่า คุณก่อนพราหมณ์ ก็ลูกไก่นั้นทำลาย
กะเปาะฟองไข่แล้วออกจากกะเปาะฟองไข่นั้น เกิดครั้งเดียว
เท่านั้น แต่เราทำลายกะเปาะฟองไข่ คืออวิชชาอันปิดขันธ์ที่
อาศัยอยู่ในก่อน เกิดครั้งแรกด้วยวิชชา คือบุพเพนิวาสานุสสติ-
ญาณก่อน จากนั้นก็ทำลายกะเปาะฟองไข่คืออวิชชาอันปิดจุด
และปฏิสนธิของสัตว์ทั้งหลาย เกิดครั้งที่ ๒ ด้วยวิชชา คือทิพย-
จักขุญาณ ต่อไปทำลายกะเปาะฟองไข่คืออวิชชาอันปิดสัตว์
ทั้ง ๔ เกิดครั้งที่ ๓ ด้วยวิชชา คืออัสวักขญาณ เราเกิด ๓ ครั้ง

ด้วยวิชา ๓ อย่างนี้ และการเกิดของเรานั้น เป็นของประเสริฐ
งาม บริสุทธิ. ก็เมื่อทรงแสดงอย่างนี้ ได้ประกาศพระสัพพัญญูคุณ
แม้ทั้งหมดด้วยวิชา ๓ อย่างนี้ คือประกาศอติตังสญาณด้วย
บุพเพนิวาสญาณ ประกาศปัจจุบันนังสญาณและอนาคตังสญาณ
ด้วยทิพยจักขุญาณ ประกาศโลกียคุณและโลกุตตรคุณทั้งสิ้นด้วย
อสาวิกขญาณ ทรงแสดงเวลาที่พระองค์ก็เป็นผู้เจริญที่สุด และ
ประเสริฐสุดด้วยอริยชาติ การเกิดอันประเสริฐแก่พราหมณ์.

บทว่า เอว วุตเต เวนุโซ พุราหุโม ความว่า เมื่อพระ-
ผู้มีพระภาคเจ้าผู้ทรงอนุเคราะห์ชาวโลก เมื่อจะทรงอนุเคราะห์
พราหมณ์ ตรัสภาวะที่พระองค์เป็นผู้เจริญที่สุดและประเสริฐที่สุด
ด้วยอริยชาติการเกิดอันประเสริฐแม้ที่ควรปกปิด ด้วยพระธรรม
เทศนาอันประกาศวิชา ๓ อย่างนี้ เวนุซพราหมณ์มีกายและ
จิตเต็มด้วยความซาบซ่านแห่งปีติ เข้าใจถึงเวลาที่พระผู้มีพระภาค-
เจ้า เป็นผู้เจริญที่สุดและประเสริฐที่สุดด้วยการเกิดอันประเสริฐนั้น
ได้ดำนิตนว่า เราได้กล่าวหาพระสัพพัญญูผู้ประกอบด้วยคุณ
ทั้งปวง ผู้เจริญที่สุดในโลกทั้งปวง เช่นว่า ไม่ทำกรรมมีการกราบ
เป็นต้นแก่คนอื่น น่าติจริงหนอพราหมณ์ ช่างไม่รู้ จึงตกลงใจว่า
บัดนี้ ท่านผู้นี้เป็นผู้เจริญที่สุด เพราะเกิดก่อนด้วยอริยชาติ ความ
เกิดอันประเสริฐในโลก เป็นผู้ประเสริฐที่สุด เพราะไม่มีผู้ทัดเทียม
ด้วยคุณทั้งปวง แล้วได้กราบทูลคำนึงกะพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า
ท่านพระโคตมเป็นผู้เจริญที่สุด ท่านพระโคตมเป็นผู้ประเสริฐที่สุด
ก็แลครั้นกราบทูลอย่างนี้แล้ว เมื่อจะชมเชยพระธรรมเทศนาของ

พระสุตตันตปิฎก อังคุตรนิกาย สัตตก-อัฐก-นวกนิบาต เล่ม ๔ - หน้าที่ 359

พระผู้มีพระภาคเจ้านั้นต่อไป จึงกล่าวคำมีอาทิว่า อภิกขุณฺโถ โภ
โคตม ไพบราหฺมณ ทานพระโคตม. คำนั้นมีเนื้อความดังกล่าวแล้ว
นั้นแล.

จบ อรรถกถาเวรัญชสูตรที่ ๑

๒. สีหสูตร

[๑๐๒] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ ภูมาคาร-
ศาลา ป่ามหาวัน ใกล้กรุงเวสาลี สมัยนั้นแล เจ้าลิจฉวีผู้มีชื่อเสียง
เป็นจำนวนมาก นั่งประชุมกันที่สัณฐาคาร กล่าวสรรเสริญ พระพุทธ
พระธรรม พระสงฆ์ โดยอเนกปริยาย.

ก็สมัยนั้นแล สีหเสนาบดี สาวกของนิครนถ์นั่งอยู่ในบริษัทนั้น
ลำดับนั้นสีหเสนาบดีได้มีความคิดดังนี้ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า
พระองค์นั้น จักเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าโดยไม่ต้องสงสัย
จริงอย่างนั้น เจ้าลิจฉวีผู้มีชื่อจำนวนมากประชุมกันที่สัณฐาคาร
กล่าวสรรเสริญพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์โดยอเนกปริยาย
ฉะนั้น เราพึงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า
พระองค์นั้นเถิด ลำดับนั้น สีหเสนาบดีเข้าไปหานิครนถ์นาฏบุตร
ถึงที่อยู่ ครั้นแล้ว จึงกล่าวกะนิครนถ์นาฏบุตรว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ
ข้าพเจ้าปรารถนาจะเข้าไปเฝ้าพระสมณโคดม.

นิครนถ์นาฏบุตรกล่าวว่า คุณก่อนสีหะ ก็ท่านเป็นกิริยวาท
จักเข้าไปเฝ้าพระสมณโคดมเป็นอกิริยวาททำไม เพราะพระ-
สมณโคดมเป็นอกิริยวาท จึงแสดงธรรมเพื่อกิริยวาท และแนะนำ
พวกสาวกด้วยกิริยวาทนั้น ครั้นนั้น การเตรียมที่จะเข้าไป
เฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าของสีหเสนาบดี ระงับไป.

แม้ครั้งที่สอง เจ้าลิจฉวีผู้มีชื่อเสียงเป็นจำนวนมาก ได้นั่ง
ประชุมกันที่สัณฐาคาร กล่าวสรรเสริญพระพุทธ พระธรรม

พระสงฆ์ โดยอนกปริยา แม้ครั้งที่สอง สีหเสนาบดีก็มีความคิด
ดังนี้ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น จักเป็นพระอรหันต-
สัมมาสัมพุทธเจ้าโดยไม่ต้องสงสัย... การเตรียมที่จะเข้าไป
เฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าของสีหเสนาบดีระงับไป,

แม้ครั้งที่สาม เจ้าลิจฉวีผู้มีชื่อเสียงเป็นจำนวนมาก นั่งประชุม
กันที่สันฐาคาร กล่าวสรรเสริญพระพุทฺธ พระธรรม พระสงฆ์
โดยอนกปริยา แม้ครั้งที่สาม สีหเสนาบดีก็มีความคิดดังนี้ว่า
พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น จักเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า
โดยไม่ต้องสงสัย จริงอย่างนั้น เจ้าลิจฉวีผู้มีชื่อเสียงเป็นจำนวนมาก
นั่งประชุมกันที่สันฐาคาร กล่าวสรรเสริญพระพุทฺธ พระธรรม
พระสงฆ์ โดยอนกปริยา พวกนิครนถ์ทั้งหลาย เราจะลาหรือ
ไม่ลา จักทำอะไรเราได้ ฝัคนั้นเราจะไม่ลาละ พึงเข้าเฝ้าพระผู้มี-
พระภาคเจ้าอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นเถิด.

ลำดับนั้น สีหเสนาบดีออกจากกรุงเวสาฬะ ในเวลาเย็นวัน
พร้อมด้วยบริวารประมาณ ๕๐๐ คน เพื่อเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า
ครั้งไปด้วยยานเท่าที่ยานจะไปได้ แล้วลงจากยานเดินตรงเข้าไป
ยังอาราม แล้วเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวาย
บังคมแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กราบทูลพระผู้มี-
พระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ได้สดับมา
ดังนี้ว่า พระสมณโคดมเป็นอภิกิริยาท ย่อมแสดงธรรมเพื่ออภิกิริยาท
และแนะนำสาวกด้วยอภิกิริยาทนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า ชนเหล่าใด
กล่าวอย่างนี้ว่า พระสมณโคดมเป็นอภิกิริยาท ย่อมแสดงธรรมเพื่อ

อภิกิริยาท และแนะนำสาวกด้วยอภิกิริยาทนั้น คนเหล่านั้นจะชื่อว่า
กล่าวตามที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้ว มิใช่กล่าวต่อพระผู้มี-
พระภาคเจ้าด้วยคำอันไม่จริง และพยากรณ์ธรรมสมควรแก่ธรรม
หรือ การคล้อยตามวาทะอันชอบแก่เหตุใด ๆ จะไม่มาถึงฐานะ
อันสมควรติเตียนแลหรือ เพราะข้าพระองค์ไม่ประสงค์จะกล่าวต่อ
พระผู้มีพระภาคเจ้าเลย.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนสีหะ เหตุที่เขากล่าวหา
เราว่า พระสมณโคดมเป็นอภิกิริยาท ผู้กล่าวกรรมอันบุคคลทำอยู่ว่า
ไม่เป็นอันทำ แสดงธรรมเพื่ออภิกิริยาท และแนะนำสาวกทั้งหลาย
ด้วยอภิกิริยาท ดังนี้ ชื่อว่ากล่าวชอบนั้น มีอยู่.

เหตุที่เขากล่าวหาเราว่า พระสมณโคดมเป็นกิริยาท ผู้
กล่าวกรรมอันบุคคลทำอยู่ว่า เป็นอันทำ ย่อมแสดงธรรมเพื่อ
กิริยาทและแนะนำสาวกทั้งหลายด้วยกิริยาท ดังนี้ ชื่อว่ากล่าวชอบ
นั้น มีอยู่.

เหตุที่เขากล่าวหาเราว่า พระสมณโคดมเป็นอุจเฉทวาท
ผู้กล่าวความขาดสูญ ย่อมแสดงธรรมเพื่ออุจเฉทวาท และแนะนำ
สาวกทั้งหลายด้วยอุจเฉทวาท ดังนี้ ชื่อว่ากล่าวชอบนั้น มีอยู่.

เหตุที่เขากล่าวหาเราว่า พระสมณโคดมเป็นเชคุจณี คนช่าง
เกลียด ย่อมแสดงธรรมเพื่อเชคุจณี และแนะนำสาวกทั้งหลาย
ด้วยเชคุจณี ดังนี้ ชื่อว่ากล่าวชอบนั้น มีอยู่.

เหตุที่เขากล่าวหาเราว่า พระสมณโคดมเป็นเวณยิกะ คน
กำจัด ย่อมแสดงธรรมเพื่อกำจัด และแนะนำสาวกทั้งหลายด้วย

การกำจัด ดังนี้ ชื่อว่ากล่าวชอบนั้น มีอยู่.

เหตุที่เขากล่าวหาเราว่า พระสมณโคดมเป็น**ตปัสสี** คน
เผาผลาญ ย่อมแสดงธรรมเพื่อเผาผลาญ และแนะนำสาวก
ทั้งหลายด้วยการเผาผลาญ ดังนี้ ชื่อว่ากล่าวชอบนั้น มีอยู่.

เหตุที่เขากล่าวหาเราว่า พระสมณโคดมเป็น**อัปคัพพะ**
ไม่พูดไม่เกิด ย่อมแสดงธรรมเพื่อไม่พูดไม่เกิด และแนะนำ
สาวกทั้งหลายด้วยการไม่พูดไม่เกิด ดังนี้ ชื่อว่ากล่าวชอบนั้น
มีอยู่.

เหตุที่เขากล่าวหาเราว่า พระสมณโคดมเป็น**อัสสัตะ**
คนใจเบา ย่อมแสดงธรรมเพื่อความใจเบา และแนะนำสาวกทั้งหลาย
ด้วยการใจเบา ดังนี้ ชื่อว่ากล่าวชอบนั้น มีอยู่.

ดูก่อนสีหะ เหตุที่เขากล่าวหาเราว่า พระสมณโคดมเป็น
อกริยวาท ย่อมแสดงธรรมเพื่ออกริยวาท และแนะนำสาวก
ด้วยอกริยวาท ดังนี้ ชื่อว่ากล่าวชอบนั้น เป็นไฉน ดูก่อนสีหะ
เพราะเรากล่าวการไม่ทำกายทุจริต วิจิทุจริต มโนทุจริต เรา
กล่าวการไม่ทำซึ่งกรรมอันเป็นบาปอกุศลหลายอย่าง นี้แลเป็นเหตุ
ที่เขากล่าวหาเราว่า พระสมณโคดมเป็นอกริยวาท ย่อมแสดงธรรม
เพื่ออกริยวาท และแนะนำสาวกทั้งหลายด้วยอกริยวาท ดังนี้
ชื่อว่ากล่าวชอบ.

ดูก่อนสีหะ เหตุที่เขากล่าวหาเราว่า พระสมณโคดมเป็น
กิริยวาท ย่อมแสดงธรรมเพื่อกิริยวาท และแนะนำสาวก
ด้วยกิริยวาท ดังนี้ ชื่อว่ากล่าวชอบนั้น เป็นไฉน ดูก่อนสีหะ

เพราะเรากล่าวการทำกายสุจริต วิจิสุจริต มโนสุจริต กล่าวการทำกุศลธรรมหลายอย่าง นี่แหละเป็นเหตุที่เขากล่าวหาเราว่า พระสมณโคดมเป็นกิริยวาท ย่อมแสดงธรรมเพื่อกิริยวาท และแนะนำสาวกทั้งหลายด้วยกิริยวาท ดังนี้ ชื่อว่ากล่าวชอบ.

ดูก่อนสีหะ ก็เหตุที่เขากล่าวหาเราว่า พระสมณโคดมเป็นอุจเฉทวาท ย่อมแสดงธรรมเพื่ออุจเฉทวาท และแนะนำสาวกทั้งหลายด้วยอุจเฉทวาท ดังนี้ ชื่อว่ากล่าวชอบนั้น เป็นไฉน ดูก่อนสีหะ เพราะเรากล่าวความขาดสูญแห่งราคะ โทสะ โมหะ และธรรมอันเป็นบาปอกุศลหลายอย่าง นี่แหละเป็นเหตุที่เขากล่าวหาเราว่าพระสมณโคดมเป็นอุจเฉทวาท ย่อมแสดงธรรมเพื่ออุจเฉทวาท และแนะนำสาวกทั้งหลายด้วยอุจเฉทวาท ดังนี้ ชื่อว่ากล่าวชอบ.

ดูก่อนสีหะ. เหตุที่เขากล่าวหาเราว่า พระสมณโคดมเป็นเชจุจฉิ คนช่างเกลียด ย่อมแสดงธรรมเพื่อความช่างเกลียด และแนะนำสาวกทั้งหลายด้วยความช่างเกลียด ดังนี้ ชื่อว่ากล่าวชอบนั้นเป็นไฉน ดูก่อนสีหะ เพราะเราเกลียดชังกายทุจริต วิจิทุจริต มโนทุจริต และเกลียดชังการเข้าถึงธรรมอันเป็นบาปอกุศลหลายอย่าง นี่แหละเป็นเหตุที่เขากล่าวหาเราว่า พระสมณโคดมเป็นคนช่างเกลียด ย่อมแสดงธรรมเพื่อความช่างเกลียด และแนะนำสาวกด้วยความช่างเกลียด ดังนี้ ชื่อว่ากล่าวชอบ.

ดูก่อนสีหะ เหตุที่เขากล่าวหาเราว่า พระสมณโคดมเป็นเวณยิกะ คนก้ำกัจัด ย่อมแสดงธรรมเพื่อกำจัด และแนะนำสาวกทั้งหลายด้วยการกำหนด ดังนี้ ชื่อว่ากล่าวชอบนั้น เป็นไฉน ดูก่อน

สีหะ เพราะเราแสดงธรรมเพื่อกำจัดราคะ โทสะ โมหะ และธรรมอันเป็นบาปอกุศลหลายอย่าง นี่แหละเป็นเหตุที่เขากล่าวหาเราว่า พระสมณโคดมเป็นคนกำจัด ย่อมแสดงธรรมเพื่อกำจัด และแนะนำสาวกทั้งหลายด้วยการกำจัด ดังนี้ ชื่อว่ากล่าวชอบ.

ดูก่อนสีหะ เหตุที่เขากล่าวหาเราว่า พระสมณโคดมเป็น **ตปัสสี** คนเผาผลาญ ย่อมแสดงธรรมเพื่อความเผาผลาญ และแนะนำสาวกทั้งหลายด้วยการเผาผลาญ ดังนี้ ชื่อว่ากล่าวชอบนั้น เป็นไฉน ดูก่อนสีหะ เพราะเรากล่าวธรรมอันเป็นบาปอกุศล คือ กายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต ว่าเป็นธรรมควรเผาผลาญ ดูก่อนสีหะ ผู้ใดแสดงธรรมอันเป็นบาปอกุศลที่ควรเผาผลาญได้แล้ว ตัดรากขาดแล้ว ทำให้เป็นเหมือนตาลยอดด้วน ทำให้ไม่มี ไม่ให้เกิดอีกต่อไปเป็นธรรมดา เรากล่าวผู้นั้นว่า ตัดรากขาดแล้ว ทำให้เป็นเหมือนตาลยอดด้วน ทำให้ไม่มี ไม่ให้เกิดอีกต่อไปเป็นธรรมดา นี่แหละเป็นเหตุที่เขากล่าวหาเราว่า พระสมณโคดมเป็นคนเผาผลาญ ย่อมแสดงธรรมเพื่อความเผาผลาญ และแนะนำสาวกทั้งหลายด้วยการเผาผลาญ ดังนี้ ชื่อว่า กล่าวชอบ.

ดูก่อนสีหะ ก็เหตุที่เขากล่าวหาเราว่า พระสมณโคดมเป็น **อัปลักขณะ** คนไม่ผุดไม่เกิด ย่อมแสดงธรรมเพื่อความไม่ผุดไม่เกิด และแนะนำสาวกทั้งหลายด้วยการไม่ผุดไม่เกิด ดังนี้ ชื่อว่ากล่าวชอบนั้น เป็นไฉน ดูก่อนสีหะ ผู้ใดแสดงการนอนในครรภ์ การเกิดในภพใหม่ได้แล้ว ตัดรากขาดแล้ว ทำให้เป็นเหมือนตาลยอดด้วน ทำให้ไม่มี ไม่ให้เกิดอีกต่อไปเป็นธรรมดา เรากล่าวผู้นั้นว่า

ผู้ไม่ผุดไม่เกิด ตถาคตละการนอนในครรภ์ การเกิดในภพใหม่ได้แล้ว
ตัดรากขาดแล้ว ทำให้เป็นเหมือนตาลยอดด้วน ทำไม่ให้มี ไม่ให้เกิด
อีกต่อไปเป็นธรรมดา นี่ เป็นเหตุที่เขากล่าวหาเราว่า พระสมณ-
โคดมเป็นคนไม่ผุดไม่เกิด ย่อมแสดงธรรมเพื่อความไม่ผุดไม่เกิด
และแนะนำสาวกทั้งหลายด้วยการไม่ผุดไม่เกิด ดังนี้ ชื่อว่ากล่าวชอบ.

ดูก่อนสีหะ ก็เหตุที่เขากล่าวหาเราว่า พระสมณโคดมเป็น
อัสสัถะ คนใจเบา ย่อมแสดงธรรมเพื่อใจเบา และแนะนำสาวก
ทั้งหลายด้วยการใจเบา ดังนี้ ชื่อว่ากล่าวชอบนั้น เป็นโฉน ก่อน
สีหะ เพราะเราเป็นคนใจเบา ย่อมแสดงธรรมเพื่อความใจเบา
ด้วยความใจเบา อย่างยิ่ง และแนะนำสาวกทั้งหลายด้วยการใจเบา
นี้แลเป็นเหตุที่เขากล่าวหาเราว่า พระสมณโคดมเป็นคนใจเบา
ย่อมแสดงธรรมเพื่อความใจเบา และแนะนำสาวกทั้งหลายด้วยการ
ใจเบา ดังนี้ ชื่อว่ากล่าวชอบ.

ครั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว สีหเสนาบดินได้
กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภัยิต
ของพระองค์แจ่มแจ้งนัก ฯลฯ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มี-
พระภาคเจ้าโปรดทรงจำข้าพระองค์ว่าเป็นอุบาสก ผู้ถึงสรณะ
ตลอดชีวิต ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป.

พ. ดูก่อนสีหะ ท่านจงใคร่ครวญเสียก่อนแล้วจึงกระทำ
การใคร่ครวญก่อนแล้วกระทำ เป็นความดีของคนที่มีชื่อเสียง
เช่นท่าน.

สี. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์พอใจชื่นใจอย่าง
ล้นเหลือต่อพระผู้มีพระภาคเจ้า แม้ด้วยพระดำรัสที่ตรัสกะข้าพระองค์
ว่า คุณก่อนสีหะ ท่านจงใคร่ครวญเสียก่อนแล้วจึงกระทำ การ
ใคร่ครวญก่อนแล้วกระทำ เป็นความดีของคนที่มีชื่อเสียงเช่นท่าน
เพราะพวกอัญญเดียรฉิยได้ข้าพระองค์เป็นสาวกแล้ว พึงยกธง
เที่ยวประกาศทั่วเมืองเวสาลีว่า สีหเสนานดิยอมเป็นสาวกพวกเรา
แล้ว แต่พระผู้มีพระภาคเจ้ากลับตรัสกะข้าพระองค์อย่างนี้ว่า
คุณก่อนสีหะ ท่านจงใคร่ครวญเสียก่อนแล้วจึงกระทำ การใคร่-
ครวญก่อนแล้วกระทำ เป็นความดีของคนที่มีชื่อเสียงเช่นท่าน
ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ขอถึงพระผู้มีพระภาคเจ้า กับ
ทั้งพระธรรมและภิกษุสงฆ์ว่าเป็นสรณะ เป็นครั้งที่สอง ขอพระผู้มี-
พระภาคเจ้าโปรดทรงจำข้าพระองค์ไว้ว่า เป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะ
ตลอดชีวิต ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป.

พ. คุณก่อนสีหะ ตระกูลของท่านเป็นเสมือนบ่อน้ำของพวก
นิครนถ์มานานแล้ว ท่านควรสำคัญพิณฆาตที่ท่านจะพึงให้แก่
พวกนิครนถ์เหล่านั้นผู้เข้าไปแล้ว.

สี. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์พอใจชื่นใจอย่าง
ล้นเหลือต่อพระผู้มีพระภาคเจ้า มีด้วยพระดำรัสที่ตรัสกะข้าพระองค์
ว่า คุณก่อนสีหะ ตระกูลของท่านเป็นเสมือนบ่อน้ำของพวกนิครนถ์
มานานแล้ว ท่านควรสำคัญพิณฆาต ที่ท่านจะพึงให้แก่พวกนิครนถ์
เหล่านั้นผู้เข้าไปแล้ว ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ได้สดับมา
ดังนี้ว่า พระสมณโคดมตรัสอย่างนี้ว่า ควรให้ทานแก่เราท่านนั้น

ไม่ควรให้แก่ผู้อื่น ควรให้แก่สาวกของเราเท่านั้น ไม่ควรให้แก่สาวกของพวกอื่น ทานที่ให้แก่เราเท่านั้นมีผลมาก ให้แก่พวกอื่นไม่มีผลมาก ให้แก่สาวกของเราเท่านั้นมีผลมาก ให้แก่สาวกของพวกอื่นไม่มีผลมาก แต่พระผู้มีพระภาคเจ้ากลับตรัสชักชวนข้าพระองค์ในการให้ทานแม้ในพวกนิครนถ์ด้วย อนึ่ง ข้าพระองค์จักรู้กาลอันควร ที่จะให้ทานนี้ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์นี้ขอถึงพระผู้มีพระภาคเจ้า กับทั้งพระธรรม และภิกษุสงฆ์ว่าเป็นสรณะ เป็นครั้งที่สาม ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าโปรดทรงจำข้าพระองค์ว่าเป็นอุบาสก ผู้ถึงสรณะตลอดชีวิต ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป.

ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอนุปพิทก้าโปรดสีหเสนาบดี คือ ทรงประกาศทานกถา สีลกถา สัตถกถา โทษแห่งกาม อันต่ำทรามเศร้าหมอง และอันสงฆ์ในเนกขัมมะ เมื่อใด พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบว่า สีหเสนาบดี มีจิตควร อ่อน ปราศจากนิโรธ บันเทิง เลื่อมใสแล้ว เมื่อนั้น จึงทรงประกาศพระธรรมเทศนาที่พระพุทธเจ้าทั้งหลายทรงยกขึ้นแสดงเอง คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ธรรมจักขุอันปราศจากธุลี ปราศจากมลทิน เกิดขึ้นแก่สีหเสนาบดี ณ ที่นั่งนั้นเองว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งมวลล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา เปรียบเหมือนผ้าที่สะอาดปราศจากคำ จะพึงย้อมติดดี ฉะนั้น.

ครั้งนั้นแล สีหเสนาบดีผู้เห็นธรรมแล้ว บรรลุธรรมแล้ว รู้แจ้งธรรมแล้ว หยั่งซึ่งถึงธรรมแล้ว ข้ามพ้นความสงสัยได้แล้ว ปราศจากความเคลือบแคลงแล้ว ถึงความเป็นผู้แก่แล้วกล้า ไม่ต้อง

เชื้อผู้อื่น ในพระศาสนาของพระศาสดา ได้กราบทูลพระผู้มี
พระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ของพระผู้มีพระภาคเจ้า
พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์รับนิมนต์ฉันอาหารบิณฑบาตในวันพรุ่งนี้
พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรับโดยคุษณิภาพ.

ครั้งนั้นแล สีหเสนาบดีทราบ ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรง
รับนิมนต์แล้วลุกจากที่นั่ง ถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาคเจ้า กระทำ
ประทักษิณแล้วหลีกไป ครั้งนั้นแล สีหเสนาบดี เรียกชายคนหนึ่ง
มาบอกว่า พ่อมหาจำเริญ พ่อจงไปหาเนื้อ เลือกเอาเฉพาะที่ขาย
ทั่วไป พอล่วงราตรีนั้น สีหเสนาบดีสั่งให้จัดขาทนียโภชนาหาร
อันประณีตไว้ในนิเวศน์ของตนแล้ว ให้ไปกราบทูลเวลาภัตตาหาร
แด่พระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถึงเวลาแล้ว
พระเจ้าข้า ภัตตาหารในนิเวศน์ของท่านสีหเสนาบดีสำเร็จแล้ว.

ครั้งนั้น ในเวลาเช้า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงครองอันตรวาสก
ทรงถือบาตรและจีวร เสด็จเข้าไปยังนิเวศน์ของสีหเสนาบดี ประทับ
นั่งบนอาสนะที่ปูไว้พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ ก็สมัยนั้น นิครนถ์เป็น
จำนวนมาก พวกเขานั่งประคองแขนคร่ำครวญตามถนนต่าง ๆ ตาม
สี่แยกต่าง ๆ ในกรุงเวสาลีว่า วันนี้ สีหเสนาบดีฆ่าสัตว์อ้วนพี
ปรุงเป็นอาหารถวายพระสมณโคดม พระสมณโคดมทั้งที่รู้ ทรง
ฉันทุคติมังสะที่เขาอาศัยตนทำ.

ลำดับนั้น บุรุษคนหนึ่งเข้าไปหาสีหเสนาบดีกระซิบบอกว่า
พระเดชพระคุณได้โปรดทราบ นิครนถ์เป็นจำนวนมากเหล่านี้
พากันประคองแขนคร่ำครวญตามถนนต่าง ๆ ตามสี่แยกต่าง ๆ

ในกรุงเวสาฬะว่า วันนี้ สีหเสนาบดินท์มาสัตว์อ้วนพีปรุงเป็นภัตตาหารถวายพระสมณโคดม พระสมณโคดมทั้งที่รู้อยู่ ทรงฉันทุทิศมังสะที่เขาอาศัยตนทำ.

สีหเสนาบดินท์กล่าวว่า อย่าเลย เพราะเป็นเวลานานมาแล้ว ที่พระคุณเจ้าเหล่านั้น ใครจะกล่าวโทษพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ แต่ท่านเหล่านี้ไม่กระดากอายเสียเลย ย่อมกล่าวต่อพระผู้มีพระภาคเจ้า ด้วยคำอันไม่เป็นจริง แม้เพราะเหตุแห่งชีวิตไม่ ลำดับนั้น สีหเสนาบดินท์ได้เฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทของพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ให้อัมมหนาสารามด้วยขาทนิยโภชนียาหารอันประณีตด้วยมือของตน และเมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าฉันเสร็จแล้ว ชักพระหัตถ์ออกจากบาตรแล้ว สีหเสนาบดินท์ ฌ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงชี้แจง สีหเสนาบดินท์เรียบร้อยแล้ว ให้เห็นแจ้ง ให้สมาทาน ให้อาจหาญ รื่นเริงด้วยธรรมมิกถา แล้วเสด็จลุกจากที่นั่งหลีกไป.

จบ สีหสูตรที่ ๒

อรรถกถาสีหสูตรที่ ๒

สีหสูตรที่ ๒ มีวินิจัยดังต่อไปนี้.

บทว่า อภิญญาตา ได้แก่ รู้จักกันแล้ว รู้จักกันแล้ว ปรากฏแล้ว. บทว่า สันถาคารา ได้แก่ สันถาคารของมหาชน คือ เรือนที่สร้างไว้เพื่อต้องการพักผ่อน (ของมหาชน). เล่ากันว่า สันถาคารศาลานั้น ได้มีอยู่กลางเมือง ปรากฏแก่คนทั้งสองซึ่งอยู่ที่ประตู

ทั้ง ๔ ด้าน พวกมนุษย์ที่มาจากทิศทั้ง ๔ พักผ่อนที่สันถาคาร
นั้นก่อน ภายหลังจึงไปยังที่อันผาสุกแสดน. บางอาจารย์กล่าวว่า
เรือนที่สร้างไว้เพื่อปฏิบัติราชกิจของราชตระกูล ดังนี้บ้าง. จริงอยู่
เจ้าลิจฉวีประทับนั่งที่สันถาคารนั้น ริเริ่มกระทำจตุรราชกิจ. บทว่า
สนฺนิสนฺนา ความว่า นั่งประหม่นบนอาสนะที่ตกแต่งไว้ มีเครื่อง
ลาดควรรค่ามาก ยกเสวตฉัตรขึ้นไว้ เพื่อสำหรับเจ้าลิจฉวีเหล่านั้น
ประทับนั่ง.

บทว่า อเนกปริยาเยน พุทฺธสฺส วณฺณํ ภาสฺนฺติ ความว่า
เจ้าลิจฉวีทั้งหลาย พิจารณาในราชสกุลและการบำเพ็ญประโยชน์
แก่โลกแล้วกล่าวพุดของคุณของพระพุทธเจ้าด้วยเหตุมิใช่น้อย.
จริงอยู่ เจ้าเหล่านั้นเป็นบัณฑิตมีศรัทธาเลื่อมใส เป็นพระอริยสาวก
ระดับโสดาบันบ้าง สกทาคามีบ้าง อนาคามีบ้าง เจ้าเหล่านั้นทุก
พระองค์ตัดรอกษัยฝ่ายโลกีย์ได้แล้ว สรรเสริญคุณของรัตนะทั้ง ๓
มีพระพุทธเจ้าเป็นต้น. บรรดารัตนะทั้ง ๓ เหล่านั้น ชื่อว่า คุณของ
พระพุทธเจ้ามี อย่าง คือ จริยคุณ สรีรคุณ คุณคุณ. บรรดา
คุณทั้ง ๓ นั้น เจ้าเหล่านี้ บรรณพระจรรยาคุณ :- คือกล่าวคุณ
ของพระพุทธเจ้าด้วยชาดก ๕๕๐ เรื่องว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้า
ทรงบำเพ็ญบารมี ๓๐ ทศคือ บารมี ๑๐ อุปบารมี ๑๐ ประมัตต-
บารมี ๑๐ สิ้นสี่อสงไขยกัณเฑาะฏ์กับ ทรงทำญาคัตถจริยา โลกัตถ-
จริยา และพุทธานุจริยาให้ถึงที่สุด แล้วทำบริจาตซึ่งมหาบริจาต
๕ ประการ ทรงทำกิจกรรมที่ทำความากหนอดังนี้ พรรณนาจนถึง
ภพคฤตแล้วจึงหยุด.

อนึ่ง เมื่อกล่าวคุณของพระธรรม ได้กล่าวพระธรรมคุณ
เป็นส่วน ๆ ว่า พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น
แสดงแล้ว ว่าโดยนิกายมี ๕ นิกาย ว่าโดยปิฎกมี ๓ ปิฎก ว่าโดย
องค์มี ๘ องค์ ว่าโดยชั้นมี ๘๔,๐๐๐ พระธรรมชั้น.

เมื่อกล่าวคุณของพระสงฆ์ ก็กล่าวสังฆคุณโดยสังเขป
แห่งบรรพชาว่า กุลบุตรทั้งหลายได้ฟังธรรมเทศนาของพระศาสดา
ได้มีศรัทธา ละกองโกะและวงศ์ญาติ ไม่นำพาถึงเสวตฉัตร
ตำแหน่งอุปราช ตำแหน่งเสนาบดี เศรษฐีและขุนคลังเป็นต้น
ออกบวชในศาสนาอันประเสริฐของพระศาสนา. ในสมัยพุทธกาล
เฉพาะราชบรรพชิต เช่นพระเจ้าภัททิยะ พระเจ้ามหากัปปิยะและ
พระเจ้าปุกกุสะติเป็นต้น ผู้ละเสวตฉัตรออกบวชมีจำนวนถึง
๘๐,๐๐๐ พระองค์. ส่วนสำหรับกุลบุตรทั้งหลายมีสกุลบุตร
โสนบุตรเศรษฐี และรัฐपालกุลบุตรเป็นต้น ผู้ละทรัพย์หลายโกฏิ
ออกบวช กำหนดไม่ได้ กุลบุตรเห็นปานนี้ ๆ ย่อมบวชในพระ-
ศาสนาของพระศาสดา.

บทว่า สีโห เสนาปติ ได้แก่ แม่ทัพผู้มีชื่ออย่างนั้น. ก็ใน
เมืองเวสาลี มีเจ้าถึง ๗,๗๐๗ พระองค์ แม่เจ้าทั้งหมดคนนั้นประชุม
กัน เจ้าทั้งหมดต่างยัดน้ำใจกัน เลือกเฟ้นกันว่า ท่านทั้งหลาย
จงเลือกเฟ้นเจ้าสักพระองค์หนึ่งผู้สามารถบริหารรัฐแคว้นได้
เห็นสีหราชกุมาร จึงตกลงกันว่า ผู้มีจักสามารถ จึงได้ถวายฉัตร
ประจำตำแหน่งเสนาบดีสีห์เหมือนทับทิม บุด้วยผ้ากัมพลแก่สีหราช-

กุมารนั้น. ทรงหมายเอาสี่หราชกุมารนั้นจึงตรัสว่า สี่โห เสนาปติ
ดังนี้.

บทว่า นิคุณฺณสวโก ได้แก่ อุปฐากผู้ให้ปัจจัยแก่นิครนถ์
นาฏบุตร. ก็ในภาคพื้นชมพูทวีป มีชน ๓ คนที่เป็นอักรอุปฐาก
ของพวกนิครนถ์ คือ ในเมืองนาลันทาอุบาลีคหบดี, ในเมืองกบิลพัสดุ์-
วัปปสากยะ, ในเมืองเวสาลีสี่หเสนาปติผู้นี้.

บทว่า นิสินฺโน โหติ ความว่า ปลูกอาศัยตามริม ๆ สำหรับ
บริษัของเหล่าเจ้าหอกนั้น ส่วนของสี่หเสนาปติ ปลูกไว้ตรงกลาง
ดังนั้น สี่หเสนาปติจึงประทับนั่งเหนือราชอาสน์อันควรค่ามากที่เขา

บทว่า นิสุตฺตํ สยํ ได้แก่ ไม่สงสัย คือโดยแม่ส่วนเดียว เพราะว่า
เจ้าลิจจวิเหล่านี้จะไม่กล่าวคุณของเจ้าผู้มีศักดิ์น้อยของใคร ๆ ด้วย
เหตุหลายร้อยอย่างนี้.

บทว่า เยน นิคุณฺณโง นาฏปุตฺโต เตนฺอุปสงฺกมิ ความว่า
เขาเล่าว่า นิครนถ์นาฏบุตรคิดว่า ถ้าสี่หเสนาปตินี้ เมื่อใคร ๆ
กล่าวคุณของพระสมณโคดม ได้ฟังแล้วจักเข้าไปเฝ้าพระสมณโคดม
ไชริ์เราก็จักเสื่อม จึงได้กล่าวคำนี้ กะสี่หเสนาปติล่วงหน้าไว้ก่อนว่า

ดูก่อนเสนาปติ ในโลกนี้ คนเป็นอันมากเที่ยวพูดว่า เราเป็น
พระพุทธเจ้า เราเป็นพระพุทธเจ้า ถ้าท่านประสงค์จะเข้าไปพบ
ใคร ๆ ไชริ์ ควรจะถามเรา ที่อันสมควร เราจะส่งท่านไปที่ไม่
สมควร เราก็จะห้ามท่านเสีย สี่หเสนาปตินั้นระลึกถึงถ้อยคำนั้น
จึงคิดว่า ถ้าท่านนิครนถ์นาฏบุตรจักส่งเราไปไชริ์ เราก็จักไป

ถ้าไม่ส่ง เราจักไม่ไป ดังนี้แล้วเข้าไปหานิครนถ์นาฏบุตรถึงที่อยู่.
ครั้งนั้น นิครนถ์ได้ฟังคำของสีหเสนาบดินัน ถูกความโศกอย่าง
รุนแรงดุจภูเขาใหญ่ทับ เสียใจว่า เราไม่ปรารถนาให้เขาไปที่ใด
เขาก็ประสงค์จะไปที่นั่น เราถูกเขามาเสียแล้ว จึงคิดว่า เราจัก
ทำอุบายห้ามเขา จึงกล่าวคำอาทิวา ก็ ปน ตุว ดังนี้. นิครนถ์
เมื่อกล่าวอย่างนี้ ทำปิตอันเกิดขึ้นแล้วของสีหเสนาบดินันให้พินาศไป
เหมือนเอาปากกระแตกโคตัวกำลังเที่ยวไป เหมือนทำประทีปที่
ลูกโพล่งให้ดับ เหมือนคว่ำบาตรที่เต็มภัตตาหาร ฉะนั้น. บทว่า
คัมภีลิสฺสขาโร ได้แก่ การตระเตรียมที่เป็นไปโดยการให้เทียมช้าง
ม้า และการถือเอามาลัยและของหอมเป็นต้น. บทว่า โส วูปสนฺโต
ได้แก่ การเตรียมจะไปในันถูกระงับแล้ว.

บทว่า ทุตฺติยมปิ โข คือ แม้วาระที่ ๒. ในวาระแม่นี้ เมื่อ
เจ้าลิจฉวีสรรเสริญคุณของพระพุทธเจ้า ได้กล่าวสรรีคุณ ด้วย
อำนาจมหาปฐิสลักขณะ ๓๒ ประการ พระอนุพยัญชนะ ๘๐
และพระรัศมีข้างละวาแห่งพระทศพล กำหนดเอาเบื้องล่างแต่พื้นเท้า
ขึ้นไป เบื้องบนแต่ปลายผมลงมา ตั้งแต่ภพจุติจนถึงมหาโพธิบัลลังก์.
เมื่อจะกล่าวสรรเสริญคุณพระธรรมได้กล่าวคุณของพระธรรม
ด้วยอำนาจธรรมที่ตรัสไว้ดีแล้วเท่านั้นว่า ชื่อว่าความพลั้งพลาด
ในบทหนึ่งก็ดี ในพยัญชนะตัวหนึ่งก็ดี ไม่มีเลย. เมื่อกล่าวสรรเสริญ
คุณของพระสงฆ์ ได้กล่าวคุณของพระสงฆ์ ด้วยอำนาจปฏิบัติ
การปฏิบัติว่า กุลบุตรผู้ละยศ สิริ และทรัพย์สมบัติเห็นปานนี้
บวชในศาสนาของพระศาสดา ไม่เป็นผู้เกียจคร้านปกติ แต่

เป็นผู้กระทำให้บริบูรณ์ในชุดคุณ ๑๓ ประการ กระทำกิจกรรม
ในอนุปัสสนา ๗ ใช้การจำแนกอารมณ์ ๓๘.

ก็ในวาระที่ ๓ เมื่อจะกล่าวสรรเสริญคุณของพระพุทธเจ้า
กล่าวพุทธคุณทั้งหลายโดยปริยายแห่งพระสูตรนั้นแล้ว **อิติปิ โส
ภควา** ดังนี้ เป็นต้น. กล่าวสรรเสริญพระธรรมคุณทั้งหลายโดย
ปริยายแห่งพระสูตรนั้นแหละว่า **สุวากุขาโต ภควาตา ธมฺโม**
ดังนี้ เป็นต้น. กล่าวสรรเสริญพระสังฆคุณทั้งหลายโดยปริยาย
แห่งพระสูตรนั้นแหละว่า **สุปฏิปันตน ภควโต สาวกสงฺโฆ**
ดังนี้ เป็นต้น. ลำดับนั้น สีหเสนาบดีคิดว่า ก็เมื่อปัจจุวิราชกุมาร
เหล่านี้กล่าวพุทธคุณ ธรรมคุณ สังฆคุณ จำเดิมแต่วันที่ ๓
พระโอรสก็ไม่พอ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นทรงประกอบ
ด้วยพระคุณไม่ตำราแมนะ บัดนี้ เราจะมิละปิติที่เกิดขึ้นแล้วนี้
อย่างเด็ดขาด จักเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าวันนี้. ลำดับนั้น
สีหเสนาบดีเกิดความวิตกขึ้นว่า พวกนิครนถ์จักกระทำอะไรแก่เรา
เล่า. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **กิ หิ เม กริสฺสนฺติ** ความว่า
นิครนถ์ทั้งหลายจักกระทำอะไรแก่เรา. บทว่า **อปฺโลกิตา วา
อนปฺโลกิตา วา** ได้แก่ บอกกล่าวหรือจะไม่บอกกล่าว. อธิบายว่า
นิครนถ์เหล่านั้นเรอบอกกล่าวแล้ว จักให้สมบัติ. ก็ยานพาหนะ
(และ) อศิริยศอันพิเศษก็หาไม่ เราไม่บอกกล่าว เขาจักนำ
อศิริยศไปเสียก็หามิได้ การบอกกล่าวนิครนถ์เหล่านั้นจึงไม่มีผล.

บทว่า **เวสาลียา นิยุยาสิ** ความว่า เหมือนอย่างว่า เมื่อฝนตก
ในฤดูร้อน น้ำไหลลงสู่แม่น้ำ ไหลไปได้หน่อยหนึ่งเท่านั้นก็หยุด

ไม่ไหล ฉันทใด เวลาที่เมื่อปีติเกิดขึ้นแก่สีหเสนาบดีในวันแรกว่า
เราจักเฝ้าพระทศพล ถูกนิครนถ์ห้ามไว้ก็ฉันทนั้น. เหมือนอย่างว่า
เมื่อฝนตกในวันที่ ๒ น้ำไหลลงสู่แม่น้ำ ไหลไปได้หน่อยหนึ่ง ปะทะ
กองทรายเข้า ก็หยุดไหล ฉันทใด เวลาที่เมื่อปีติเกิดขึ้นแก่สีหเสนาบดี
ในวันที่ ๒ ว่าเราจักเฝ้าพระทศพล ถูกนิครนถ์ห้ามไว้ ก็ฉันทนั้น.
เมื่อฝนตกในวันที่ ๓ น้ำไหลลงสู่แม่น้ำ พัดพาเอาใบไม้เถา ท่อนไม้
แห้ง ต้นอ้อ และหยากเยื่อเป็นต้นไป ฟังกองทราย ไหลลงสมุทร
ไปได้ ฉันทใด สีหเสนาบดีก็ฉันทนั้น เมื่อความปีติปราโมทย์ เกิดขึ้น
เพราะได้ฟังกถาพรรณนาคุณของวัตถุ (คือสระณะ) ทั้ง ๓ ในวันที่ ๓
จึงคิดว่า พวกนิครนถ์ไม่มีผล พวกนิครนถ์ไร้ผล นิครนถ์เหล่านี้
จักทำอะไรเรา จักร้างไปเฝ้าพระศาสดา จึงตระเตรียมการ
เสร็จแล้วก็ออกไปจากเมืองเวสาลี. ก็เมื่อจะออกไปคิดว่า เรา
ประสงค์จะไปเฝ้าพระทศพล เป็นเวลานานมาแล้ว ก็การไปด้วย
เพศที่ใคร ๆ ไม่รู้จัก (คือปลอมตัวไป) ไม่ควรแก่เราแล จึงให้
ปาวรื่องว่า คนเหล่าใดเหล่าหนึ่งประสงค์จะไปเฝ้าพระทศพล
คนทั้งหมดจงออกมา แล้วให้เทียมรถ ๕๐๐ คัน และบริษัทหมู่ใหญ่
ห้อมล้อม ถือเอาของหอม ดอกไม้ และจันทบ เป็นต้นออกไป.

บทว่า ทิวา ทิวสุธ ได้แก่ ในเวลากลางวัน คือในเวลา
ประมาณเที่ยงไป. บทว่า. เยน ภควา เตนุปลงฺกมิ ความว่า
เมื่อเข้าไปยังพระอารามได้เห็นพระรัศมีด้านละวาทแห่งอนุพยัญชนะ
๘๐ พระปริสัลักษณ์ะ ๑๒ และพระรัศมีหนาแน่นมีวรรณะ ๖
ประการ แต่ที่ไกลทีเดียว จึงคิดว่า เราไม่ได้พบบุรุษเห็นปานนี้

ซึ่งอยู่ในที่ไกลอย่างนี้ เป็นเวลาถึงเท่านี้ เราถูกลวงเสียแล้วหนอ
เราไม่มีลาภหนอ เกิดความปิติปราโมทย์ เหมือนนุรุชเชญใจพบ
ขุมทรัพย์ใหญ่ จึงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ.

บพว่า **ปรเมน อสุสาเทน** ความว่า ด้วยความโล่งใจอย่างยิ่ง
กล่าวคือมรรค ผล. บพว่า **อสุสาสาย ฆมฺมํ เทเสมิ** ความว่า
จำเราจะแสดงธรรมเพื่อความโล่งใจ เพื่อสนับสนุน. ดังนั้นพระผู้มี-
พระภาคเจ้า จึงทรงแสดงธรรมแก่สีหเสนาบดิน ด้วยองค์ ๘.

บพว่า **อนุวิจฺจการํ** ความว่า ใคร่ครวญแล้ว อธิบายว่า
คิดแล้ว คือพิจารณาแล้วจึงกระทำกิจที่พึงกระทำ. บพว่า **สาธุ โหติ**
แปลว่า เป็นความดี. จริงอยู่ เมื่อนุคคลเช่นท่าน เห็นเราแล้ว
ก็ถึงเราว่าเป็นที่พึง เห็นนิครนถ์แล้วก็ถึงนิครนถ์ว่าเป็นที่พึง ย่อม
จะเกิดครหาขึ้นว่า ทำไม สีหเสนาบดินนั้นจึงถึงผู้ที่ตนเห็นแล้ว ๆ
เท่านั้น ว่าเป็นที่พึงเพราะเหตุนี้พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงทรงแสดงว่า
การใคร่ครวญก่อนแล้วจึงทำ เป็นความดีสำหรับบุคคลเช่นท่าน.
บพว่า **ปฺฐากํ ปริหเรยฺย** ความว่า ได้ยินว่า นิครนถ์เหล่านั้น
ได้บุคคลเห็นปานนั้นเป็นสาวก ก็ยกป้ายแผ่นผ้าที่ขวปาวร้อง
ไปในพระนครว่า พระราชาองค์นั้น ราชมหาอำมาตย์คนโน้น
เศรษฐีคนโน้นถึงสระที่พึงของเรา. เพราะเหตุไร ? เพราะ
นิครนถ์เหล่านั้นคิดว่า เมื่อเป็นเช่นนี้ ความเป็นใหญ่ของเราจัก
ปรากฏชัด และคิดว่า ก็ถ้าสีหเสนาบดินนั้น พึงเกิดความร้อนใจขึ้นว่า
เราถึงนิครนถ์เหล่านี้เป็นที่พึงทำไม สีหเสนาบดินนั้นจักบรรเทา
ความร้อนใจนั้นว่า ชนเป็นอันมากรู้ว่าเราถึงนิครนถ์เหล่านั้น

เป็นที่พึง ก็จักไม่ออกกลับ เพราะเหตุนั้น จึงกล่าวว่า ปฏากัม ปริหเรยฺย .

บทว่า โอปานภูตัม ได้แก่ ตระกูลที่ตั้งอยู่จุบ่อน้ำที่เขาจัด
แต่งไว้. บทว่า ภูตัม ได้แก่ นิเวศน์ที่อยู่อาศัยของท่าน. ด้วยบทว่า
ทาทพฺพ มนุญฺเญยฺยาติ นี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงโอวาทว่า เมื่อ
ก่อนท่านเห็นชน ๑๐ คนบ้าง ๒๐ คนบ้าง มาถึงไม่กล่าวว่าไม่มี
แล้วก็ให้ไป บัดนี้ ท่านอย่างตัดไทยธรรมสำหรับนิครนถ์เหล่านี้เสีย
โดยเหตุเพียงถึงเราเป็นที่พึงเท่านั้นเลย ความจริงท่านควรให้แก่
นิครนถ์ผู้มาถึงอย่างเดิม. สีหเสนาบติทูลว่า คำนันข้าพระองค์
ได้ฟังมาแล้ว พระเจ้าข้า. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถามว่า ได้ฟัง
มาจากไหน? สีหเสนาบติทูลว่า จากสำนักนิครนถ์ พระเจ้าข้า.
ได้ยินว่า นิครนถ์เหล่านั้นประกาศไปในเรือนแห่งตระกูลทั้งหลาย
อย่างนี้ว่า เราทั้งหลายกล่าวว่า ควรให้แก่ผู้ใดผู้หนึ่งผู้มาถึงเข้า
แต่พระสมณโคดมพูดอย่างนี้ว่า ควรให้ท่านแก่เราเท่านั้น ไม่ควร
ให้ท่านแก่คนเหลืออื่น ควรให้แก่สาวกของเราเท่านั้น ไม่ควร
ให้แก่สาวกของศาสดาอื่น ท่านที่ให้แก่เราเท่านั้นมีผลมาก ท่าน
ที่ให้แก่คนเหลืออื่นไม่มีผลมาก ท่านที่ให้แก่สาวกของเราเท่านั้น
มีผลมาก ที่ให้แก่สาวกของศาสดาอื่นไม่มีผลมาก. สีหเสนาบติ
กล่าวว่า สุตเมตติ หมายเอาคำนัน.

บทว่า อนุปฺพุทฺถกมฺม ได้แก่ ถ้อยคำตามลำดับอย่างนี้ว่า
ศีลในลำดับแห่งทาน สวรรค์ในลำดับแห่งศีล มรรคในลำดับแห่ง
สวรรค์. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ทานกมฺม ได้แก่ ถ้อยคำที่
เกี่ยวข้องกับคุณของท่านมีอาทิอย่างนี้ว่า ชื่อว่าท่านนี้เป็นเหตุแห่ง

ความสุข เป็นมูลแห่งสมบัติ เป็นที่ตั้งแห่งโกะทั้งหลาย เป็นที่
ด้านทาน เป็นที่เร้น เป็นคติ เป็นที่สำนักของบุคคลผู้เดินทางไม่เรียบ
ที่พึงอาศัย ที่พึ่ง ที่ยึดหน่วง ที่ด้านทาน ที่เร้น ที่ไป ที่พำนัก
เช่นกันทาน ในโลกนี้และโลกหน้า ไม่มี. จริงอยู่ ทานนี้เป็นเช่น
กับอาสนะทองคำอันสำเร็จด้วยรัตนะ เพราะอรรถว่าเป็นที่พึง
อาศัย เป็นเช่นกับมหาปฐวิ เพราะอรรถว่า เป็นที่ตั้งอาศัย เป็น
เช่นกับเชือกสำหรับยึดเหนี่ยว เพราะอรรถว่าเป็นที่ยึดหน่วง
และทานนี้เป็นคุณาวา เพราะอรรถว่าเป็นที่ช่วยทุกข์ เป็นคุณนักรบ
ผู้แก้แค้นในสงคราม เพราะอรรถว่าเป็นที่โล่งใจ เป็นคุณนคร
ที่จัดแต่งไว้ดีแล้ว เพราะอรรถว่าเป็นที่ด้านภัย เป็นคุณคอกปทุม
เพราะอรรถว่าไม่ถูกมลทินคือ ความตระหนี่เป็นต้น ชิมชาบ เป็น
คุณเพลิง เพราะอรรถว่าเผาผลาญคือ ความตระหนี่เป็นต้นเหล่านั้น
เป็นคุณอสรพิษ เพราะอรรถว่าเข้าใกล้ได้ยาก เป็นคุณสีหะ เพราะ
อรรถว่าไม่หวาดสะอุ้ง เป็นคุณช้าง เพราะอรรถว่ามีกำลัง เป็นคุณ
โคอุสกะขาว เพราะอรรถว่าอันโลกสมบัติว่าเป็นมงคลยิ่ง เป็นคุณ
พระยาม้าลาหก เพราะอรรถว่าทำบุคคลให้ถึงถิ่นอันเกษมปลอดภัย.
บรรดาว่าทานนี้เป็นหนทางที่เราไป นั่นเป็นวงศ์ของเรา เราเมื่อ
บำเพ็ญบารมี ๑๐ ได้ปฏิบัติมหาญเป็นอนาคคือ มหาญครั้งเป็น
เวลามพราหมณ์ มหาญครั้งเป็นมหาโควินทพราหมณ์ มหาญ
ครั้งเป็นพระเจ้าจักรพรรดินามว่ามหาสุทฺธนะ มหาญครั้งเป็น
เวสสันดร เราเมื่อครั้งเป็นกระต่ายได้มอบตนในกองเพลิงที่ลูกโซน
แล้วประทับประคองจิตของยาจกที่มาถึงไว้ได้ ด้วยว่าทานในโลก

ย่อมให้สักกสมบัติ มารสมบัติ พรหมสมบัติ จักรพรรดิสมบัติ
สาวกบารมีญาณ ปัจเจกโพธิญาณ ให้อภิสมโพธิญาณ.

ก็เพราะเหตุที่ผู้ให้ทานอาจสมาทานศีลได้ ฉะนั้น จึงตรัส
สีกถาในลำดับทาน. บทว่า สีกถํ ได้แก่อ้อยคำที่เกี่ยวข้องด้วยคุณ
ของศีล มีอาทิอย่างนี้ว่า ชื่อว่า ศีลนี้เป็นที่พึงอาศัย เป็นที่พำนัก
เป็นที่ยึดหน่วง เป็นที่ต้านทาน เป็นคติ เป็นที่ไปในเบื้องหน้า
ธรรมดาว่า ศีลนี้เป็นวงศ์ของเรา เราบำเพ็ญศีลในอรรถภาพทั้งหลาย
หาที่สุดมิได้ เช่นครั้งเป็นพระยานาค ชื่อว่า สังขบาล ครั้งเป็น
พระยานาค ชื่อว่า จัมเปยยะ ครั้งเป็นพระยานาค ชื่อว่า ศีลวะ
ครั้งเป็นพระยาช้างผู้เลี้ยงมารดา ครั้งเป็นพระยาช้าง ชื่อว่า
ฉัททันตะ เพราะที่พึ่งอาศัย ที่พึ่ง ที่ยึดหน่วง ที่ต้านทาน ที่เร้น
ที่ไป และที่พำนัก แห่งสมบัติในโลกนี้และโลกอื่น เสมือนศีล
ไม่มี. เครื่องประดับเช่นเครื่องประดับต่อศีลไม่มี. ดอกไม้เช่น
ดอกไม้คือศีลไม่มี กลิ่นเช่นกับกลิ่นคือศีลไม่มี เพราะชาวโลก
กับทั้งเทวโลก เมื่อตรวจดูคนผู้ประดับด้วยเครื่องประดับคือศีล
ดูบไล้ด้วยกลิ่นคือศีล ย่อมไม่อึดใจ อนึ่ง เพื่อทรงแสดงว่า บุคคล
อาศัยศีลนี้ ย่อมได้สวรรค์นี้จึงตรัสสักกถาในลำดับแห่งศีล.

บทว่า สกุกถํ ได้แก่อ้อยคำที่เกี่ยวข้องด้วยคุณแห่งสวรรค์ มีอาทิ
อย่างนี้ว่า ธรรมดาว่า สวรรค์นี้น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ
ในสวรรค์นี้มีการเล่นเป็นนิตย์ ได้สมบัติเป็นนิตย์ เทพชั้นจาตุ-
มหาราชิกะเสวยสุขสมบัติ ทิพยสมบัติ ๕๐,๐๐๐ ปี เทวดาชั้นดาวดึงษ์
เสวยสุขสมบัติ ทิพยสมบัติ ๓๖,๐๐๐,๐๐๐ ปี. จจริงอยู่ พระโอรส

ของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ไม่พอที่จะกล่าวพรรณนาสวรรค์สมบัติ
สมจริงดังคำที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
เราพึงกล่าวสักกถา โดยอเนกปริยายแล.

ก็พระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นตรัสประเล้าประโลมด้วยสักกถา
อย่างนี้แล้ว เพื่อจะแสดงว่า สวรรค์แม้ไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน ไม่ควร
ทำความยินดีด้วยอำนาจ ความพอใจในสวรรค์นั้น เหมือนบุคคล
ประทับช้างแล้วตัดวงช้างเสีย จึงทรงแสดงโทษ ความดำทรม
ความเศร้าหมอง ของกามทั้งหลาย โดยนัยมีอาทิว่า กามทั้งหลาย
มีความอโรยน้อย มีทุกข์มาก มีความคับแค้นมาก โทษในกามนี้
มากยิ่งขึ้น บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **อาทีนโว** ได้แก่ โทษ.

บทว่า **โอกาโร** แปลว่า ความดำทรม ได้แก่ความเลวทราม.

บทว่า **สงฺกิลโส** ได้แก่ ความที่สัตว์ทั้งหลายเศร้าหมองใน
สังสารวัฏฏ์ ก็ด้วยกามเหล่านั้น. สมดังที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัส
ไว้ว่า ดูก่อนผู้เจริญทั้งหลาย สัตว์ทั้งหลายย่อมเศร้าหมองหนอ.

พระผู้มีพระภาคเจ้าครั้นทรงชูด้วยโทษแห่งกามอย่างนี้แล้ว
จึงทรงประกาศอานิสงส์ในเนกขัมมะ การออกจากกาม. บทว่า
กถุจจิตฺตํ ได้แก่ จิตไม่เสีย. บทว่า **สามุกฺกํ ลิกา** ได้แก่ พระธรรม-
เทศนาที่ทรงยกขึ้นเอง. คือจับยกขึ้นด้วยพระองค์เอง อธิบายว่า
พระธรรมเทศนาที่ทรงเห็นด้วยพระสัทมัญญาณ ไม่สาธุการณ
ทั่วไปแก่คนเหล่านั้น. ถามว่า ก็เทศนาที่ยกขึ้นแสดงเองนั้นคืออะไร ?
ตอบว่า คือ อริยสัจเจตนา. ด้วยเหตุนี้แหละ ท่านจึงกล่าวว่า
ทุกขํ สมุทฺยํ นิโรธํ มลฺลํ. บทว่า **วิรัชํ วิตมฺลํ** ความว่า

ธรรมจักขุ ชื่อว่า ปราศจากธุลี เพราะไม่มีธุลีคือราคะ เป็นต้น.
ชื่อว่า ปราศจากมลทิน เพราะปราศจากมลทิน มีมลทินคือราคะ
เป็นต้น. ในบทว่า **ธมฺมจกฺขุ** นี้ หมายถึงโศดาปัตติมรรค.
เพื่อจะทรงแสดงอาการเกิดขึ้นของโศดาปัตติมรรคนั้น จึงตรัสว่า
ยงฺกิลฺลิจิ สมฺมทฺย ธมฺมํ สพฺพพหุํ นิโรธธมฺมํ สิ่งใดสิ่งหนึ่ง
มีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดาสิ่งนั้นทั้งหมดมีความดับไปเป็นธรรมดา.
ก็ธรรมจักขุนั้น ทำนิโรธให้เป็นเป็นอารมณ์ รู้แจ้งแทงตลอดธรรม
คือสัจจะด้วยอำนาจจิตนั้นแหละเกิดขึ้น.

อริยสังฆธรรม อันสืบทอดสืบกันเห็นแล้ว เพราะฉะนั้น
จึงชื่อว่า **ทิฏฐธัมมะ** ผู้มีธรรมอันเห็นแล้ว แม้ในบทที่เหลือก็เช่นนี้
วิจิกิฉา อันสืบทอดสืบกันข้ามได้แล้ว เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า
คิณฺณวิจิกิฉะ มีวิจิกิฉา ความสงสัยอันข้ามได้แล้ว. ความ
เคลือบแคลงของสืบทอดสืบกัน ไปปราศแล้ว เพราะเหตุนี้ จึง
ชื่อว่า **วิคตกถังกเถ** ผู้ปราศจากความเคลือบแคลง สืบทอดสืบกัน
ถึงความเป็นผู้แก้แค้นแล้ว เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่า **เวสาร์ชชปัตตะ**
ผู้ถึงความแก้แค้นแล้ว. ผู้อื่นไม่เป็นปัจจัยแห่งสืบทอดสืบกันในศาสนา
ของพระศาสดา คือเขาเป็นไปในศาสนานี้โดยไม่ต้องเชื่อผู้อื่น
เพราะเหตุนี้จึงชื่อว่า **อปฺรปฺปจฺยะ** ไม่มีผู้อื่นเป็นปัจจัย.

บทว่า **ปวตฺตมํ** ส ได้แก่ เนื้อที่เปื้อนกับปียะ ที่เป็นไปแล้ว
ตามปกติ. อธิบายว่า เธอจงหาซื้อเอาในร้านตลาด. บทว่า **สมฺพพฺพลา**
นิคฺคณฺฐา ได้แก่ นิครนถ์ประมาณ ๕๐๐. บทว่า **ณฺฐํ ปตุํ** ได้แก่

สัตว์ของเลี้ยงกล่าวคือ กวาง กระบือ และสุกรที่อ้วนคือตัวใหญ่.

บทว่า **อุทฺทิสฺสคตํ** ความว่า เนื้อที่เขาทำ คือ ฆ่าจะงตน.

บทว่า **ปฏิจจกมฺมํ** ความว่า พระสมณโคดมนี้แน่ ย่อมถูก
ต้องกรรม คือการฆ่าสัตว์มีชีวิตนั้น เพราะอาศัยเนื้อนี้. นิกรณถ์
เหล่านั้นมีลักษณะอย่างนี้ว่า จริงอยู่ กรรมที่เป็นอกุศลนั้นมีแก่ทายก
กึ่งหนึ่ง มีแก่ปฏิคาหกกึ่งหนึ่ง. อีกนัยหนึ่ง บทว่า **ปฏิจจกมฺมํ**
ได้แก่ เนื้อที่เขาอาศัยคนทำ. อีกนัยหนึ่ง บทว่า **ปฏิจจกมฺมํ**
นี้ เป็นชื่อของนิमितกรรม. ปฏิจจกรรมมีในเนื้อนี้ เพราะเหตุนี้
แม้เนื้อก็เรียกว่า ปฏิจจกรรม.

บทว่า **อุปกณฺณเก** แปลว่า ที่กนก. ก็คำว่า **อถ** นี้
เป็นคำปฏิเสธ อธิบายว่า จะมีประโยชน์อะไรด้วยเนื้อนี้. บทว่า
น จ ปเนเต ความว่า ท่านเหล่านั้นเป็นผู้จะติเตียนมานาน. แม้
เมื่อจะกล่าวติเตียนก็กล่าวดูไม่กระดากปาก อธิบายว่า กล่าวดู
ไม่รู้จักจบ. อีกอย่างหนึ่ง บทว่า **จิรญฺติ** นี้ พึงเห็นโดยอรรถว่า
ละอาย. อธิบายว่า ย่อมไม่ละอาย.

จบ อรรถกถาสีหสูตรที่ ๒

๓. อาชัญญสูตร

[๑๐๓] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ม้าอาชาไนยตัวประเสริฐ
ของพระราชา ประกอบด้วยองค์สมบัติ ๘ ประการ สมควรเป็น
ม้าคันม้าทรง ย่อมถึงการนับว่าเป็นราชพาหนะได้ทีเดียว องค์
สมบัติ ๘ ประการเป็นไฉน คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ม้าอาชาไนย
ตัวประเสริฐของพระราชาในโลกนี้ ย่อมมีกำเนิดดีทั้ง ๒ ฝ่าย
คือฝ่ายมารดาและบิดา เกิดในทิศที่ม้าอาชาไนยตัวอื่นเกิดกัน ๑
ย่อมบริโภคน้ำของกินที่เขาให้สดหรือแห้งก็ตาม เรียบร้อย ไม่เรียวราด ๑
ย่อมรังเกียจที่จะนั่งหรือนอนทับอุจจาระปัสสาวะ ๑ เป็นสัตว์ยินดี
มีการอยู่ร่วมเป็นสุข ไม่รบกวนม้าเหล่าอื่น ๑ เป็นสัตว์เผยความ
โอ้อวดความพยศคโคงแก่นายสารถ้อย่างเปิดเผย ๑ นายสารถิ
พยายามปราบความพยศคโคงเหล่านั้นของมันได้ ๑ เป็นสัตว์
ลากเส้นภาระ เกิดความคิดว่าม้าอื่นจะเส้นภาระได้หรือไม่ก็ตาม
สำหรับภาระนี้เราเส้นได้ อนึ่ง เมื่อเดินก็เดินตรงตามทาง ๑ เป็น
สัตว์มีกำลังวังชา คือ ทรงกำลังไว้อยู่จนถึงวาระสุดท้ายแห่งชีวิต ๑
คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ม้าอาชาไนยตัวประเสริฐของพระราชา
ประกอบด้วยองค์สมบัติ ๘ ประการนี้แล สมควรเป็นม้าคันม้าทรง
ถึงการนับว่าเป็นพระราชพาหนะได้ทีเดียว

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ฉะนั้นเหมือนกัน ภิกษุประกอบด้วย
ธรรม ๘ ประการ ย่อมเป็นผู้ควรของค่านับ ฯลฯ เป็นนาบุญของโลก
ไม่มีนาบุญอื่นยิ่งกว่า ธรรม ๘ ประการเป็นไฉน คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย

ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มีศีลสำรวมระวังในปาติโมกข์ ถึงพร้อมด้วยอาจาระและโคจร มีปกติเห็นภัยในโทษเพียงเล็กน้อย สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย ๑ ฉันทโภชนะที่เขาถวายเส้าหมอง หรือประณีตก็ตาม โดยเคารพไม่รังเกียจ ๑ เกลียคแต่กายทุจริต วาจิตุจริต มโนทุจริต และการถึงพร้อมด้วยธรรมอันเป็นบาปอกุศล ๑ เธอยินดีอยู่ มีการอยู่ร่วมเป็นสุข ไม่รบกวนภิกษุเหล่านั้น ให้เดือดร้อน ๑ เปิดเผยความโอ้อวด ความพยศคโคงตามเป็นจริง ในพระศาสดาหรือในเพื่อนพรหมจรรย์ผู้แข็งแรง พระศาสดาหรือเพื่อนพรหมจรรย์ยอมพยายามช่วย กำจัดความโอ้อวดเป็นต้น เหล่านั้นของเธอได้ ๑ อนึ่ง ย่อมเป็นผู้ศึกษาสำเนียง คือ ใฝ่ใจ อยู่ว่า ภิกษุเหล่านั้นจะศึกษาหรือไม่ก็ตาม ข้อนี้นี้เรจักศึกษา เมื่อปฏิบัติย่อมปฏิบัติตามทางตรงทีเดียว ในข้อนั้นพึงทราบทางตรง ดังนี้ คือ สัมมาทิฐิ ฯลฯ สัมมาสมาธิ เป็นผู้ปรารถนาความเพียร อยู่ว่า เลือดเนื้อในร่างกายของเรา จงเหือดแห้งไป จะเหลืออยู่แต่หนัง เอ็น กระดูก ก็ตามที่ เรายังไม่ได้บรรลุอิฐผลที่จะพึงบรรลุได้ด้วยกำลังของบุรุษ ด้วยความเพียรของบุรุษ ด้วยความบากบั่นของบุรุษแล้ว จักไม่หยุดความเพียรเป็นอันขาด ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๘ ประการนี้แล ย่อมเป็นผู้ควรของ คำนับ ฯลฯ เป็นนาบุญของโลก ไม่มีนาบุญอื่นยิ่งกว่า.

จบ อาชัญญสูตรที่ ๓

อรรคถาอัสสาขานียสูตรที่ ๓

อัสสาขานียสูตรที่ ๓ วินิจัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **องฺเคหิ** ได้แก่ด้วยองค์คือคุณ. บทว่า **ตสฺสึ ทิสายฺ** **ชาโต โหติ** ความว่า ม้าสินธพอาชาไนยเกิดในทิศริมฝั่งแม่น้ำสินธุนั้น. **ม้าอาชาไนยชั้นดี** แม้เหล่าอื่น ย่อมเกิดในที่นั้นนั่นเอง. บทว่า **อลฺลํ สุกฺขํ** **วา** ได้แก่หญ้าสด หรือหญ้าแห้ง. บทว่า **น จ อญฺเณ** **อสฺส อพฺเพชตา** ความว่า ม้าอาชาไนยนั้น ไม่รบกวน คือไม่กระทบกระทั่ง ไม่รังแก ไม่ทะเลาะกะม้าเหล่าอื่น.

บทว่า **สาเจยฺยานิ** แปลว่า อวดดี. บทว่า **ญญฺเอยฺยานิ** แปลว่า โกง. บทว่า **ขมฺมุหฺยฺยานิ** แปลว่า ลวง. บทว่า **วฺจุเกยฺยานิ** แปลว่า คด. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ม้าอาชาไนยนั้นยังไม่ได้ศึกษาด้วยบทแม้ทั้ง ๔ ด้วยประการฉะนี้. บทว่า **วahi** ได้แก่ นำภาระไปเป็นสภาวะ คือ สนองคำสั่งที่เขาให้. บทว่า **ยาว** **ชีวิตมรณปริยาทานา** ได้แก่ จนจบชีวิตลงด้วยมรณะ. บทว่า **สกุจฺจํ ปริญฺชติ** ความว่า พิจารณาโทษนะ เหมือนน้ำอมฤต แล้วจึงบริโภครด้วยตนเองนั่นแหละ. ในบทว่า **ปฺริสฺถาเมน** เป็นต้น พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสถึงกำลังคือญาณ เป็นต้น. บทว่า **สณฺฐานํ** ได้แก่ ย่อหย่อน.

จบ อรรคถาอาขานียสูตรที่ ๓

๔. ขพุงคสูตร

[๑๐๔] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงมำโกง ๔ จำพวก และโทษของมำโกง ๘ ประการ คนโกง ๘ จำพวก และโทษของคนโกง ๘ ประการ เธอทั้งหลายจงตั้งใจฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย มำโกง ๘ จำพวก และโทษของมำโกง ๘ ประการเป็นไฉน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย มำโกงบางตัวในโลกนี้ ที่นายสารถิกล่าวเตือนว่า จงเดินไป ถูกแทงด้วยประดักเตือนอยู่ ย่อมถอยหลัง คันธรให้กลับทั้ง ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย มำโกงบางตัวในโลกนี้ เป็นเช่นนั้นก็มี นี่เป็นโทษของมำประการที่ ๑.

อีกประการหนึ่ง มำโกงบางตัวในโลกนี้ นายสารถิเตือนว่า จงเดินไป ถูกแทงด้วยประดักเตือนอยู่ ย่อมหกลงศีรษะหัก ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย มำโกงบางตัวในโลกนี้ เป็นเช่นนั้นก็มี นี่เป็นโทษของมำโกงประการที่ ๒.

อีกประการหนึ่ง มำโกงบางตัวในโลกนี้ นายสารถิเตือนว่า จงเดินไป ถูกแทงด้วยประดักเตือนอยู่ ยกขาขึ้นตะกุงยอนรถ ถึงบงอนรถ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย มำโกงบางตัวในโลกนี้ เป็นเช่นนั้นก็มี นี่เป็นโทษของมำโกงประการที่ ๓.

อีกประการหนึ่ง มำโกงบางตัวในโลกนี้ นายสารถิเตือนว่า จงเดินไป ถูกแทงด้วยประดักเตือนอยู่ ย่อมเดินผิดทาง ทำให้รัถคว่ำ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย มำโกงบางตัวในโลกนี้ เป็นเช่นนั้นก็มี นี่เป็นโทษของมำโกงประการที่ ๔.

อีกประการหนึ่ง ม้าโกงบางตัวในโลกนี้ นายสารถิเตือนว่า
จงเดินไป ถูกแทงด้วยประดักเตือนอยู่ ข้อมเข็ดกายด้านหน้า เผล
ขึ้นไป คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ม้าโกงบางตัวในโลกนี้ เป็นเช่นนั้นก็มี
นี้เป็นโทษของม้าโกงบประการที่ ๕.

อีกประการหนึ่ง ม้าโกงบางตัวในโลกนี้ นายสารถิเตือนว่า
จงเดินไป ถูกแทงด้วยประดักเตือนอยู่ ไม่คำนึงถึงค้ำประดัก
เอาฟันกัดบังเหียน หลีกไปตามประสงค์ของมัน คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย
ม้าโกงบางตัวในโลกนี้ เป็นเช่นนั้นก็มี นี่เป็นโทษของม้าโกงบประการ
ที่ ๖.

อีกประการหนึ่ง ม้าโกงบางตัวในโลกนี้ นายสารถิเตือนว่า
จงเดินไป ถูกแทงด้วยประดักเตือนอยู่ ไม่ยอมก้าวไปข้างหน้า ทั้งไม่
ถอยหลัง ยืนเฉยเหมือนเสาเขื่อนอยู่ตรงนั้นนั่นเอง คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย
ม้าโกงบางตัวในโลกนี้ เป็นเช่นนั้นก็มี นี่เป็นโทษของม้าโกงบประการ
ที่ ๗.

อีกประการหนึ่ง ม้าโกงบางตัวในโลกนี้ นายสารถิเตือนว่า
จงเดินไป ถูกแทงด้วยประดักเตือนอยู่ คุณเท้าหน้า เท้าหลัง
ลงนอนทับเท้าทั้ง ๔ ที่ตรงนั้นนั่นเอง คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ม้าโก
งบางตัวในโลกนี้ เป็นเช่นนั้นก็มี นี่เป็นโทษของม้าโกงบประการที่ ๘
คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ม้าโกงบ ๘ จำพวก และโทษของม้าโกงบ ๘
ประการนี้แล.

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็คนโกงบ ๘ จำพวก และโทษของ
คนโกงบ ๘ ประการเป็นไฉน คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ในธรรมวินัยนี้

ภิกษุโจทก์ภิกษุด้วยอาบัติ ภิกษุผู้เป็นจำเลยนั้น เมื่อถูกโจทก์ด้วย
อาบัติ ย่อมอำพรางอาบัติไว้ว่า ผมนึกไม่ได้ ๆ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย
เรากล่าวบุคคลนี้ เปรียบเหมือนม้าโง่งที่นายสารถิเตือนว่า จงเดินไป
ถูกแทงด้วยประทัดเตือนอยู่ ย่อมถอยหลัง ดันให้รถกลับหลัง
ฉะนั้น คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย คนโง่งบางคนในธรรมวินัยนี้ เป็นเช่นนั้น
ก็มี นี่เป็นโทษของคนโง่งประการที่ ๑.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุโจทก์ภิกษุด้วยอาบัติ ภิกษุเป็น
จำเลยนั้น เมื่อถูกโจทก์ด้วยอาบัติ กลับโต้ตอบการโจทก์นั่นเองว่า
จะมีประโยชน์อะไรหนอ ด้วยคำที่ท่านซึ่งเป็นคนโง่งไม่ฉลาดกล่าว
ท่านเองควรสำนึกถึงคำที่ควรพูด คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เรากล่าว
บุคคลนี้เปรียบเหมือนม้าโง่งที่นายสารถิเตือนว่า จงเดินไป ถูกแทง
ด้วยประทัดเตือนอยู่ ย่อมหักหลัง คิดรูปหัก ฉะนั้น คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย
คนโง่งบางคนในธรรมวินัยนี้ เป็นเช่นนั้นก็มี นี่เป็นโทษของคนโง่ง
ประการที่ ๒.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุโจทก์ภิกษุด้วยอาบัติ ภิกษุผู้เป็น
จำเลยนั้น เมื่อถูกโจทก์ด้วยอาบัติ กลับโจทก์ตอบแก้ภิกษุโจทก์นั่นเอง
ว่า แม้ท่านก็ต้องอาบัติชื่อนี้ ท่านจงทำคืนเสียก่อน คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย
เรากล่าวบุคคลนี้ เปรียบเหมือนม้าโง่งที่นายสารถิเตือนว่า จงเดินไป
ถูกแทงด้วยประทัดเตือนอยู่ ย่อมยกขาขึ้นเตะกยงอนรถ ถีบงอนรถ
ฉะนั้น คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย คนโง่งบางคนในธรรมวินัยนี้ เป็นเช่นนั้น
ก็มี นี่เป็นโทษของคนโง่งประการที่ ๓.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุโจทก์ภิกษุด้วยอาบัติ ภิกษุเป็น
จำเลยนั้น เมื่อถูกโจทก์ด้วยอาบัติ ย่อม กลบเกลื่อน พุคนอกคู่
นอกทาง แสดงความโกรธ ความขัดเคือง และความไม่ยำเกรงให้
ปรากฏ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวบุคคลนี้ เปรียบเหมือน
ม้าโง่งที่นายสารถิเตือนว่า จงเดินไป ถูกแทงด้วยประดักเตือนอยู่
ย่อมเดินผิดทาง ทำให้รำคาญ ฉะนั้น คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย คนโง่ง
บางคนในธรรมวินัยนี้ เป็นเช่นนั้นก็มี นี่เป็นโทษของคนโง่ง
ประการที่ ๔.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุโจทก์ภิกษุด้วยอาบัติ ภิกษุผู้เป็น
จำเลยนั้น เมื่อถูกโจทก์ด้วยอาบัติ ยกมือทั้งสองพุดห้ามในท่ามกลางสงฆ์
คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวบุคคลนี้ เปรียบเหมือนม้าโง่งที่
นายสารถิเตือนว่า จงเดินไป ถูกแทงด้วยประดักเตือนอยู่ ย่อม
เชิดกายด้านหน้า เผล่ขึ้นไป ฉะนั้น คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย คนโง่ง
บางคนในธรรมวินัยนี้ เป็นเช่นนั้นก็มี นี่เป็นโทษของคนโง่ง
ประการที่ ๕.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุโจทก์ภิกษุด้วยอาบัติ ภิกษุผู้เป็น
จำเลยนั้น เมื่อถูกโจทก์ด้วยอาบัติ ย่อมไม่เอื้อเพื่อสงฆ์ ไม่เอื้อเพื่อ
ผู้โจทก์ ทั้งที่มีอาบัติติดตัวอยู่ เลี่ยงหลีกไปตามประสงค์ของตน
คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวบุคคลนี้ เปรียบเหมือนม้าโง่งที่
นายสารถิเตือนว่า จงเดินไป ถูกแทงด้วยประดักเตือนอยู่ ไม่คำนึง
ถึงด้ามประดัก เอาฟันกัดบังเหียน หลีกไปตามประสงค์ของมัน

ฉะนั้น คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย คนโกงบางคนในธรรมวินัยนี้ เป็นเช่นนี้
ก็มี นี่เป็นโทษของคนโกงประการที่ ๖.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุโจทก์ภิกษุด้วยกัน ภิกษุผู้เป็นจำเลย
นั้น เมื่อถูกโจทก์ด้วยอาบัติกล่าวว่า ผมไม่ได้ต้องอาบัติเลย ๆ
เธอใช้ความนิ่งให้อึดอัดใจสงฆ์ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เรากล่าว
บุคคลนี้ เปรียบเหมือนม้าโกงที่นายสารถิเตือนว่า จงเดินไป ถูกแทง
ด้วยประดักเตือนอยู่ ไม่ยอมก้าวไปข้างหน้า ทั้งไม่ถอยหลัง ยืนเฉย
เหมือนเสาเขื่อนอยู่ตรงนั้นนั่นเอง ฉะนั้น คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย
คนโกงบางคนในธรรมวินัยนี้ เป็นเช่นนี้ก็มี นี่เป็นโทษของคนโกง
ประการที่ ๗.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุโจทก์ภิกษุด้วยอาบัติ ภิกษุผู้เป็นจำเลย
นั้น เมื่อถูกโจทก์ด้วยอาบัติ ย่อมกล่าวว่า ทำไมหนอ ท่านผู้มีอายุ
ทั้งหลายจึงขอหาเรื่องในตัวผมนัก บัดนี้ ผมกำหนดบอกคืนสิกขา
ลาเพศแล้ว เธอบอกคืนสิกขาลาเพศแล้ว พุคคอย่างนี้ว่า บัดนี้
ขอท่านผู้มีอายุทั้งหลายจงเบาใจเถิด คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เรากล่าว
บุคคลนี้เปรียบเหมือนม้าโกงที่นายสารถิเตือนว่า จงเดินไป ถูกแทง
ด้วยประดักเตือนอยู่ ถูกทำหน้า ทำหลัง ลงนอนทับเท้าทั้ง ๔ ฉะนั้น
คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย คนโกงบางคนในธรรมวินัยนี้ เป็นเช่นนี้ก็มี
นี่เป็นโทษของคนโกงประการที่ ๘ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย คนโกง
๘ จำพวก และโทษของคนโกง ประการนี้แล.

จบ ขุททกสูตรที่ ๔

อรรถกถาขุณฺณสูตรที่ ๔

อรรถาธิบายมาตราที่ ๔ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า เปหิติ วิตุโต ความว่า ม้าอาชาไนยนั้น อันสารถี
 กล่าวว่ จงไป. บทว่า ปฏฺฐจิโต รถมํ ปวตุเตติ ความว่า เอากระดุกคอ
 บิบอกแอกแล้วพารถดอขไปทางส่วนทิศเบื้องหลัง. บทว่า ปจฺฉา
 ลงฺฆิปติ กุพฺพหริ หนฺติ ความว่า ยกเท้าหลังทั้ง ๒ ข้างขึ้น แล้วเอาเท้า
 ทั้ง ๒ นั้นกระแทกทำลายธูปรถ. บทว่า ติทฺถนํ ความว่า ทำลาย
 ไม้ ๓ อันที่อยู่ข้างหน้ารถ. บทว่า รติสาย สตุถิ อุตฺตฺสฺสขิตฺวา
 ความว่า ค้อมศีรษะลงให้แอกถึงพื้นดิน ใช้ขากระแทกจนรถ.
 บทว่า อชฺโธมมฺพฺพติ ความว่า ใช้ขาหน้าทั้ง ๒ เหยียบจนรถขึ้นอยู่
 บทว่า อพฺพฐฺมํ รถมํ กโรติ ความว่า ขยรถขึ้นโขดดินหรือที่มีหนาม.
 บทว่า อนนฺทียิตฺวา ได้แก่ ความไม่ใส่ใจ คือไม่นำพา. บทว่า
 มฺุขานํ ได้แก่ บังเหียนเหล็ก ที่เขาใส่ไว้เพื่อติดกับปาก (ม้า).
 บทว่า จิตฺฐฺรายิ ความว่า ม้าขึ้น ๔ เท้าไม่ไหวติง เหมือนเสา
 แล้วหยุดอยู่กับที่เช่นเดียวกับเสาเขื่อน. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัส
 วิภวฺจะอย่างเดียวในพระสูตรนี้.

จบ อรรถกถาขุณฺณสูตรที่ ๔

១. ម. ឧបុព្វហំ

๕. มลสูตร

[๑๐๕] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย มลทิน ๘ ประการนี้ ๘ ประการ
เป็นไฉน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย มนตร์มีการไม่ท่องบ่นเป็นมลทิน ๑
เรือนมีความไม่หมั่นเป็นมลทิน ๑ ความเกียจคร้านเป็นมลทินของ
ฉิวัพฺรณ ๑ ความประมาทเป็นมลทินของผู้รักษา ๑ ความประพฤ
ติชั่วเป็นมลทินของหญิง ๑ ความตระหนี่เป็นมลทินของผู้ให้ ๑
อกุศลธรรมที่ลามกเป็นมลทินที่ทั้งโลกนี้และโลกหน้า ๑ เราจะบอก
มลทินที่ยิ่งกว่ามลทินนั้น คือ อวิชชาเป็นมลทินอย่างยิ่ง ดูก่อน
ภิกษุทั้งหลาย มลทิน ๘ ประการนี้แล.

มนตร์มีการไม่ท่องบ่นเป็นมลทิน เรือนมี
ความไม่หมั่นเป็นมลทิน ความเกียจคร้านเป็น
เป็นมลทินของฉิวัพฺรณ ความประมาทเป็น
มลทินของผู้รักษา ความประพฤติชั่วเป็นมลทิน
ของหญิง ความตระหนี่เป็นมลทินของผู้ให้ ธรรม
อันลามกเป็นมลทินแท้ ทั้งในโลกนี้และโลกหน้า
เราจะบอกมลทินที่ยิ่งกว่านั้น คือ อวิชชาเป็น
มลทินอย่างยิ่ง.

จบ มลสูตรที่ ๕

อรรคถามลสูตรที่ ๕

มลสูตรที่ ๕ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **อสขุณายมลา** ความว่า การไม่ทำการสาชยายมนต์
ที่ตนเรียนแล้ว เชื่อว่าเป็นมลทิน. บทว่า **อนุญจามลา** **ขมรา** ความว่า
ความไม่ขยันหมั่นเพียร เชื่อว่าเป็นมลทินแห่งเรือน. บทว่า **วณฺณสุต**
ได้แก่ ผิวพรรณของกาย. บทว่า **รกฺขโต** ความว่า. รักษาสิ่งใด
สิ่งหนึ่งอันเป็นสมบัติของตน. บทว่า **อวิชา** **ปรม** **มล** ความว่า
อวิชาคือความมีขอบเขตแน่นอน กล่าวคือ มูลแห่งวิภูษะอันเป็น
ความไม่รู้ในฐานะ เป็นมลทินอย่างยิ่งกว่ามลทินคืออกุศลธรรม
ที่เหลือนั้น มลทินอื่นที่เชื่อว่ายิ่งกว่าวิชานั้นไม่มี. พระผู้มีพระ
ภาคเจ้าตรัสเฉพาะวิภูษะอย่างเดียวในพระสูตรนี้.

จบ อรรคถามลสูตรที่ ๕

๖. พุตสูตร

[๑๐๖] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๘ ประการ ควรไปเป็นทูตได้ ธรรม ๘ ประการเป็นไหน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้รับฟัง ๑ ให้ผู้อื่นรับฟัง ๑ เรียนดี ๑ ทรงจำไว้ดี ๑ รู้เอง ๑ ให้ผู้อื่นรู้ ๑ เป็นผู้ฉลาดต่อสิ่งที่มีประโยชน์และไม่มีประโยชน์ ๑ ไม่ก่อการทะเลาะ ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๘ ประการนี้แล ควรไปเป็นทูตได้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สารีบุตรประกอบด้วยธรรม ประการควรไปเป็นทูตได้ ธรรม ๘ ประการเป็นไหน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สารีบุตรในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้รับฟัง ๑ ให้ผู้อื่นรับฟัง ๑ เรียนดี ๑ ทรงจำไว้ดี ๑ รู้เอง ๑ ให้ผู้อื่นรู้ ๑ เป็นผู้ฉลาดต่อสิ่งที่มีประโยชน์เป็นไม่มีประโยชน์ ๑ ไม่ก่อการทะเลาะ ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สารีบุตรประกอบด้วยธรรม ๘ ประการนี้แล ควรไปเป็นทูตได้.

ภิกษุใดแล สอนบริษัทได้เรียนให้อ่าน

ไม่สะทกสะท้าน ไม่ให้เสียคำที่พูด ไม่ให้เสีย

คำสอน ชี้แจงให้เขาหมดสงสัย และเมื่อถูกซัก

ถามก็ไม่โกรธ ภิกษุเช่นนั้นนั้นแล ควรไปเป็นทูต

ได้.

จบ พุตสูตรที่ ๖

อรรคถาพุทธสูตรที่ ๖

พุทธสูตรที่ ๖ มีวินัจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **ทฺเษยฺย** ได้แก่ พุตกรรม กรรมคือความเป็นพุท. บทว่า **กนฺตุมหฺรติ** ความว่า ภิกษุควรจะทรงสาส์นแสดงความเป็นพุดนั้นนำไปมอบให้. บทว่า **โศตา** ได้แก่ รับฟังผู้ที่ตนมอบสาส์นให้. บทว่า **สวตฺตา** ได้แก่ ภิกษุเรียนสาส์นนั้นแล้วทบทวนว่า ท่านอ่านสาส์นข้อนี้แล้ว. บทว่า **อุคฺคเหตา** ได้แก่ รับเอาด้วยดี. บทว่า **ธวเรตา** ได้แก่ ทรงจำไว้ด้วยดี. บทว่า **วิญฺญาตา** ได้แก่ รู้ความหมายแห่งสิ่งที่ประโยชน์และไม่เป็นประโยชน์. บทว่า **วิญฺญาเปตา** ได้แก่ ให้ผู้อื่นรู้แจ้ง (ความหมายนั้น). บทว่า **สหิตาสหิตสฺส** ความว่า เป็นผู้ฉลาดต่อประโยชน์เกื้อกูล และมีใช้ประโยชน์เกื้อกูลอย่างนี้ว่า นี่เป็นประโยชน์เกื้อกูล นี่มิใช่ประโยชน์เกื้อกูล คือเป็นผู้เฉียบแหลมในข้อที่ดำเนินได้และข้อที่ดำเนินไม่ได้ เมื่อจะบอกสาส์น กำหนดแต่สิ่งที่มีประโยชน์เกื้อกูลแล้วจึงบอก. บทว่า **น พฺยาธติ** ได้แก่ ย่อมไม่หวั่นไหว ไม่หวาดกลัว. บทว่า **อสนฺทิฏฺฐิ** ได้แก่ หมดความสั่นเท่ ปราศจากความสงสัย. บทว่า **ปฺจุฉิโต** ความว่า ถูกเขซักถามเพื่อต้องการทราบปัญหาว่าเป็นอย่างไร ?

จบ อรรคถาพุทธสูตรที่ ๖

๗. ปฐมพันธสูตร

[๑๐๗] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย หึงยอมลูกชายไว้ด้วยอาการ
๘ อย่าง ๘ อย่างเป็นไฉน คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย หึงยอมลูกชาย
ไว้ด้วยรูป ๑ ด้วยการข่มขี้ม ๑ ด้วยคำพูด ๑ ด้วยเพลงขับ ๑
ด้วยการร้องไห้ ๑ ด้วยอาภักปฏิกิริยา ๑ ด้วยของกำนัล ๑ ด้วยผัสสะ ๑
คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย หึงยอมลูกชายไว้ด้วยอาการ ๘ อย่างนี้แล
คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย สัตว์ที่ถูกผูกด้วยอาการ ๘ อย่างนี้แล ชื่อว่า
ถูกผูกด้วยบ่วง.

จบ ปฐมพันธสูตร ๗

๘. ทุตติพันธสูตร

[๑๐๘] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ชายยอมผูกหญิงไว้ด้วยอาการ
๘ อย่าง ๘ อย่างเป็นไฉน คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ชายยอมผูกหญิง
ไว้ด้วยรูป ๑ ด้วยการข่มขี้ม ๑ ด้วยคำพูด ๑ ด้วยเพลงขับ ๑
ด้วยการร้องไห้ ๑ ด้วยอาภักปฏิกิริยา ๑ ด้วยของกำนัล ๑ ด้วย
ผัสสะ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ชายยอมผูกหญิงไว้ด้วยอาการ
๘ อย่างนี้แล คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย สัตว์ที่ถูกผูกด้วยอาการ ๘ อย่าง
นี้แล ชื่อว่าถูกผูกด้วยบ่วง.

จบ ทุตติพันธสูตรที่ ๘

อรรถกถาพันธสูตรที่ ๗-๘

พันธสูตรที่ ๗ มีวินิจัยดังต่อไปนี้.

บทว่า โรณณน ได้แก่ ด้วยการร้องไห้. บทว่า อากปฺเปน ได้แก่ ด้วยวิธีการมีการนุ่งและการห่มเป็นต้น. บทว่า วณฺณฺเคน ความว่า ด้วยเครื่องบรรณาการ มีดอกไม้และผลไม้ที่ตนหักได้ มาจากป่า.

แม้สูตรที่ ๘ ก็มีนัยนี้เหมือนกัน

จบ อรรถกถาพันธสูตรที่ ๗-๘

๕. ปหาราทสูตร

[๑๐๕] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ คงคาม-
สะเดาที่เนพรัยภัยสังสถิต ใกล้กรุงเวรัญชา ครั้งนั้น ท้าวปหาราทะ
จอมอสูร เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคม
พระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง พระผู้มี-
พระภาคเจ้าได้ตรัสถามท้าวปหาราทะจอมอสูรว่า คุณก่อนปหาราทะ
พวกอสูรยอมอภิมุขในมหาสมุทรบ้างหรือ ท้าวปหาราทะจอมอสูร
กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พวกอสูรยอมอภิมุขใน
มหาสมุทร.

พ. คุณก่อนปหาราทะ ในมหาสมุทรมิธรรมที่น่าอัศจรรย์
อันไม่เคยมีมาสักเท่าไร ที่พวกอสูรเห็นแล้วยอมอภิมุข.

ป. มี ๘ ประการ พระเจ้าข้า ๘ ประการเป็นไฉน ข้าแต่
พระองค์ผู้เจริญ มหาสมุทรลาด ลุ่ม ลีกลงไปโดยลำดับ หาได้
โกรกชันเหมือนเหวไม่ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ชื่อที่มหาสมุทรลาด
ลุ่ม ลีกลงไปโดยลำดับ หาได้โกรกชันเหมือนเหวไม่ นี่เป็นธรรม
ที่น่าอัศจรรย์อันไม่เคยมีมาประการที่ ๑ ในมหาสมุทร ที่พวก
อสูรเห็นแล้ว ๆ จึงอภิมุขอยู่.

อีกประการหนึ่ง มหาสมุทรเต็มเปี่ยมเสมอ ไม่ล้นฝั่ง
ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ชื่อที่มหาสมุทรเต็มเปี่ยมอยู่เสมอไม่ล้นฝั่ง
นี่เป็นธรรมอันน่าอัศจรรย์อันไม่เคยมีมาประการที่ ๒ ในมหาสมุทร
ที่พวกอสูรเห็นแล้ว ๆ จึงอภิมุขอยู่.

อีกประการหนึ่ง มหาสมุทรไม่เคลื่อนด้วยซากศพ เพราะ
ในมหาสมุทรคลื่นย่อมซัดเอาซากศพเข้าหาฝั่งให้ขึ้นบกทันที
ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้อที่มหาสมุทรไม่เคลื่อนด้วยซากศพ
และในมหาสมุทรคลื่นย่อมซัดเอาซากศพเข้าหาฝั่งให้ขึ้นบกทันที
นี้เป็นธรรมที่น่าอัศจรรย์อันไม่เคยมีมาประการที่ ๓ ในมหาสมุทร
ที่พวกอสูรเห็นแล้ว ๆ จึงอภิมย้อย.

อีกประการหนึ่ง แม่น้ำสายใหญ่ ๆ บางสาย คือ แม่น้ำคงคา
ยมนา อจิรวดี สรภู มหิ แม่น้ำเหล่านั้นไหลไปถึงมหาสมุทรแล้ว
ย่อมละนามและโคตรเดิมหมด ถึงความนับว่ามหาสมุทรนั่นเอง
ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้อที่แม่น้ำสายใหญ่ ๆ บางสาย คือ แม่น้ำ-
คงคา ยมนา อจิรวดี สรภู มหิ แม่น้ำเหล่านั้นไหลไปถึงมหาสมุทร
แล้ว ย่อมเปลี่ยนนามและโคตรเดิมหมด ถึงความนับว่ามหาสมุทร
นั่นเอง นี่เป็นธรรมที่น่าอัศจรรย์อันไม่เคยมีมาประการที่ ๔ ใน
มหาสมุทร ที่พวกอสูรเห็นแล้ว ๆ จึงอภิมย้อย.

อีกประการหนึ่ง แม่น้ำทุกสายในโลก ย่อมไหลไปรวม
ยังมหาสมุทรและสายฝนจากอากาศตกลงสู่มหาสมุทร มหาสมุทร
ก็มีได้ปรากฏว่าจะพร่องหรือเต็มเพราะน้ำนั้น ๆ ข้าแต่พระองค์
ผู้เจริญ ข้อที่แม่น้ำทุกสายในโลกย่อมไหลไปรวมยังมหาสมุทร
และสายฝนจากอากาศตกลงสู่มหาสมุทร มหาสมุทรก็มีได้ปรากฏ
ว่าจะพร่องหรือเต็มเพราะน้ำนั้น ๆ นี่เป็นธรรมที่น่าอัศจรรย์
อันไม่เคยมีมาประการที่ ๕ ในมหาสมุทร ที่พวกอสูรเห็นแล้ว ๆ
จึงอภิมย้อย.

อีกประการหนึ่ง มหาสมุทรมีรสเดียว คือ รสเค็ม ข้าแต่
พระองค์ผู้เจริญ ชื่อที่มหาสมุทรมีรสเดียว คือ รสเค็ม นี่เป็นธรรม.
ที่น่าอัศจรรย์อันไม่เคยมีมาประการที่ ๖ ในมหาสมุทร ที่พวกอสูร
เห็นแล้ว ๆ จึงอภิมย้อย.

อีกประการหนึ่ง มหาสมุทรมีรัตนะมากมายหลายชนิด
ในมหาสมุทรมีรัตนะเหล่านี้ คือ แก้วมุกดา แก้วมณี แก้วไพฑูรย์
สังข์ คีลา แก้วประพาฬ เงิน ทอง ทับทิม มรกต ข้าแต่พระองค์
ผู้เจริญ ชื่อที่มหาสมุทรมีรัตนะมากมายหลายชนิด ในมหาสมุทรนั้น
มีรัตนะ คือ แก้วมุกดา แก้วมณี แก้วไพฑูรย์ สังข์ คีลา แก้ว.
ประพาฬ เงิน ทอง ทับทิม มรกต นี่เป็นธรรมที่น่าอัศจรรย์
อันไม่เคยมีมาประการที่ ๗ ในมหาสมุทร ที่พวกอสูรเห็นแล้ว ๆ
จึงอภิมย้อย.

อีกประการหนึ่ง มหาสมุทรเป็นที่พำนักอาศัยของพวกสิ่งมี
ชีวิตใหญ่ ๆ และสิ่งมีชีวิตในมหาสมุทรนั้นมีดังนี้ คือ ปลาตมิ
ปลาตมิงคลา ปลาตมิริมงคลา พวกอสูร นาค คนธรรพ์ แม้ที่มี
ร่างกายประมาณ ๑๐๐ โยชน์ ๒๐๐ โยชน์ ๓๐๐ โยชน์ ๔๐๐ โยชน์
๕๐๐ โยชน์ ก็มีอยู่ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ชื่อที่มหาสมุทรเป็นที่
พำนักอาศัยของสิ่งที่มีชีวิตใหญ่ ๆ และสิ่งที่มีชีวิตในมหาสมุทรนั้น
มีดังนี้ คือ ปลาตมิ ปลาตมิงคลา ปลาตมิริมงคลา พวกอสูร นาค
คนธรรพ์ แม้ที่มีร่างกายประมาณ ๑๐๐ โยชน์ ๒๐๐ โยชน์
๓๐๐ โยชน์ ๔๐๐ โยชน์ ๕๐๐ โยชน์ ก็มีอยู่ นี่เป็นธรรมที่
น่าอัศจรรย์อันไม่เคยมีมาประการที่ ๘ ในมหาสมุทรที่พวกอสูร

เห็นแล้ว จึงอธิมยอยู่ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ นี่แสดงธรรมที่
นำอัสสรยอันไม่เคยมีมา ๘ ประการ ในมหาสมุทร ที่พวกอสูร
เห็นแล้ว ๆ จึงอธิมยอยู่ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ภิกษุทั้งหลาย
ย่อมอธิมยในธรรมวินัยนี้บ้างหรือ.

พ. คุณก่อนปหาราทะ ภิกษุทั้งหลายย่อมอธิมยในธรรมวินัยนี้.

ป. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ในธรรมวินัยนี้ มีธรรมที่น่า
อัสสรยอันไม่เคยมีมาสักเท่าไร ที่ภิกษุทั้งหลายเห็นแล้ว จึง
อธิมยอยู่.

พ. มี ๘ ประการ ปหาราทะ ๘ ประการเป็นไฉน คุณก่อน
ปหาราทะ มหาสมุทรลาด ลุ่ม ลึกลงไปโดยลำดับ ไม่โกรธชัน
เหมือนเหว จันใด ในธรรมวินัยนี้ก็จันนั้นเหมือนกัน มีการศึกษา
ไปตามลำดับ มีการกระทำไปตามลำดับ มีการปฏิบัติไปตามลำดับ
มิใช่ว่าจะมีการบรรลอรหัตผลโดยตรง คุณก่อนปหาราทะ ข้อที่
ในธรรมวินัยนี้มีการศึกษาไปตามลำดับ มีการกระทำไปตามลำดับ
มีการปฏิบัติไปตามลำดับ มิใช่ว่าจะมีการบรรลอรหัตผลโดยตรง
นี้เป็นธรรมที่น่าอัสสรยอันไม่เคยมีมาประการที่ ๑ ในธรรมวินัย
ที่ภิกษุทั้งหลายเห็นแล้ว ๆ จึงอธิมยอยู่.

คุณก่อนปหาราทะ มหาสมุทรเต็มเปี่ยมอยู่เสมอ ไม่ล้นฝั่ง
จันใด สวากทั้งหลายของเราก็จันนั้นเหมือนกัน ไม่ล้นฝักขาบท
ที่เราบัญญัติไว้แม้เพราะเหตุแห่งชีวิต คุณก่อนปหาราทะ ข้อที่สวาก
ทั้งหลายของเราไม่ล้นฝักขาบทที่เราบัญญัติไว้แม้เพราะเหตุแห่ง

ชีวิต นี่เป็นธรรมที่น่าอัศจรรย์อันไม่เคยมีมาประการที่ ๒ ใน
ธรรมวินัยนี้ ที่ภิกษุทั้งหลายเห็นแล้ว ๆ จึงอภิมย้อยู่.

คูก่อนปหาราทะ มหาสมุทรไม่เคลื่อนด้วยซากศพ เพราะ
ในมหาสมุทรคลื่นย่อมซัดเอาซากศพเข้าหาฝั่งให้ขึ้นบก จันใด
คูก่อนปหาราทะ จันนั้นเหมือนกัน บุคคลผู้มีทศิล มีบาป ธรรม
มีสมาจารไม่สะอาดน่ารังเกียจ ปกปิดกรรมชั่ว มิใช่สมณะ แต่
ปฏิบัติว่าเป็นสมณะ มิใช่ผู้ประพฤติพรหมจรรย์ แต่ปฏิบัติว่าเป็น
ประพฤติพรหมจรรย์ เสียใน ชุ่มด้วยราคะ เป็นเพียงดังหยากเชื้อ
สงฆ์ย่อมไม่อยู่ร่วมกับบุคคลนั้น ประชุมกันขกวัตรเธอเสียทันที
แม้เขาจะนั่งอยู่ท่ามกลางภิกษุสงฆ์ก็จริง ถึงกระนั้น เขาก็ชื่อว่า
ห่างไกลจากสงฆ์ และสงฆ์ก็ห่างไกลจากเขา คูก่อนปหาราทะ
ข้อที่บุคคลผู้มีทศิล มีบาปกรรม มีสมาจารไม่สะอาดน่ารังเกียจ
ปกปิดกรรมชั่ว มิใช่สมณะ แต่ปฏิบัติว่าเป็นสมณะ มิใช่ผู้
ประพฤติพรหมจรรย์ แต่ปฏิบัติว่าเป็นประพฤติพรหมจรรย์ เน้าใน
ชุ่มด้วยราคะ เป็นเพียงดังหยากเชื้อ สงฆ์ย่อมไม่อยู่ร่วมกับบุคคล
นั้น ประชุมกันขกวัตรเธอเสียทันที แม้เขาจะนั่งอยู่ในท่ามกลาง
ภิกษุสงฆ์ก็จริง ถึงกระนั้น เขาก็ชื่อว่าห่างไกลจากสงฆ์ และสงฆ์
ก็ห่างไกลจากเขา นี่เป็นธรรมที่น่าอัศจรรย์อันไม่เคยมีมาประการ
ที่ ๓ ในธรรมวินัยนี้ ที่ภิกษุทั้งหลายเห็นแล้ว ๆ จึงอภิมย้อยู่.

คูก่อนปหาราทะ แม่น้ำสายใหญ่ ๆ บางสาย คือ แม่น้ำคงคา
ยมนา อจิรวดี สรวฐ มหิ แม่น้ำเหล่านั้นไหลไปถึงมหาสมุทรแล้ว
ย่อมละนามและโคตรเดิมหมด ถึงความนับว่ามหาสมุทรนั่นเอง

จันได คุณก่อนปหาราทะ จันนั้นเหมือนกัน วรรณะ ๔ เหล่านี้ คือ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร ออกบวชเป็นบรรพชิต ในธรรมวินัย ที่ตถาคตประกาศแล้ว ย่อมละนามและโคตรเดิมเสีย ถึงความนับว่า ศากยบุตรทั้งนั้น คุณก่อนปหาราทะ ข้อที่วรรณะ ๔ เหล่านี้ คือ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร ออกบวชเป็นบรรพชิต ในธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้ว ย่อมละนามและโคตรเดิมเสีย ถึงความนับว่าเป็นสมณศากยบุตรทั้งนั้น นี่เป็นธรรมที่น่าอัศจรรย์อันไม่เคยมีมาประการที่ ๔ ในธรรมวินัยนี้ ที่ภิกษุทั้งหลายเห็นแล้ว ๆ จึงอภิมย้อย.

คุณก่อนปหาราทะ แม่น้ำทุกสายในโลก ย่อมไหลไปรวมยัง มหาสมุทร และสายฝนจากอากาศตกลงสู่มหาสมุทร มหาสมุทร ก็มิได้ปรากฏว่าจะพร่องหรือเด่นเพราะน้ำนั้น ๆ จันได ก่อนปหาราทะ จันนั้นเหมือนกัน ถึงแม้ภิกษุเป็นอันมากจะปรินิพพาน ด้วยอนุปาติเสสนิพพานธาตุ นิพพานธาตุก็มิได้ปรากฏว่าจะพร่องหรือเต็มด้วยภิกษุนั้น คุณก่อนปหาราทะ ข้อที่ถึงแม้ภิกษุเป็นอันมากจะปรินิพพานด้วยอนุปาติเสสนิพพานธาตุ นิพพานธาตุก็มิได้ปรากฏว่าจะพร่องหรือเต็มด้วยภิกษุนั้น นี่เป็นธรรมที่น่าอัศจรรย์อันไม่เคยมีมาประการที่ ๕ ในธรรมวินัยนี้ที่ภิกษุทั้งหลายเห็นแล้ว ๆ จึงอภิมย้อย.

คุณก่อนปหาราทะ มหาสมุทรมิรสเดียว คือ รสเค็ม จันได คุณก่อนปหาราทะ จันนั้นเหมือนกัน ธรรมวินัยนี้มีรสเดียว คือ วิมุตติรส ก่อนปหาราทะ ข้อที่ธรรมวินัยมีรสเดียว คือ วิมุตติรส

นี้เป็นธรรมที่น่าอัศจรรย์อันไม่เคยมีมาประการที่ ๖ ในธรรม
วินัยนี้ ที่ภิกษุทั้งหลายเห็นแล้ว ๆ จึงอภิมย้อย.

ดูก่อนปหาราทะ มหาสมุทรมีรัตนะมากมายหลายชนิด
รัตนะในมหาสมุทรมันมีดังนี้ คือ แก้วมุกดา แก้วมณี แก้วไพฑูรย์
สังข์ สีลา แก้วประพาฬ เงิน ทอง ทับทิม มรกต จันได ดูก่อน
ปหาราทะ ฉะนั้นเหมือนกัน ธรรมวินัยนี้ก็มีรัตนะมากมายหลายชนิด
รัตนะในธรรมวินัยนี้มีดังนี้ คือ สติปัญฐาน ๔ สัมมปธาน ๔
อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ อริยมรรคมีองค์ ๘
ดูก่อนปหาราทะ ข้อที่ธรรมวินัยนี้มีรัตนะมากมายหลายชนิด
รัตนะในธรรมวินัยนี้มีดังนี้ คือ สติปัญฐาน ๔ สัมมปธาน ๔
อิทธิบาท ๔ อินทรีย์ ๕ พละ ๕ โพชฌงค์ ๗ อริยมรรคมีองค์ ๘
นี้เป็นธรรมที่น่าอัศจรรย์อันไม่เคยมีมาประการที่ ๗ ในธรรมวินัยนี้
ที่ภิกษุทั้งหลายเห็นแล้ว ๆ จึงอภิมย้อย.

ดูก่อนปหาราทะ มหาสมุทรมีเป็นที่พำนักอาศัยของสิ่งที่มี
ชีวิตใหญ่ ๆ สิ่งที่มีชีวิตในมหาสมุทรมันมีดังนี้ คือ ปลาตมิ ปลา-
ตมิงคลา ปลาตมิรมิงคลา พวกอสูร นาค คนธรรพ์ แม้ที่มีร่างกาย
ประมาณ ๑๐๐ โยชน์ ๒๐๐ โยชน์ ๓๐๐ โยชน์ ๔๐๐ โยชน์
๕๐๐ โยชน์ มีอยู่ จันได ดูก่อนปหาราทะ ฉะนั้นเหมือนกัน ธรรม
วินัยนี้ ก็เป็นที่พำนักอาศัยแห่งสงฆ์มีชีวิตใหญ่ ๆ สิ่งมีชีวิตในธรรม
วินัยนี้ มีดังนี้ คือ พระโสดาบัน ท่านผู้ปฏิบัติเพื่อกระทำให้แจ้ง
ซึ่งโสดาปัตติผล พระสกทาคามี ท่านผู้ปฏิบัติเพื่อกระทำให้แจ้ง
ซึ่งสกทาคามีผล พระอนาคามี ท่านผู้ปฏิบัติเพื่อพระทำให้แจ้ง

ซึ่งอนาคามีผล พระอรหันต์ ท่านผู้ปฏิบัติเพื่อความเป็นพระอรหันต์
คู่ก่อนปหาราทะ ข้อที่ธรรมวินัยนี้เป็นที่พำนักอาศัยแห่งสิ่งมีชีวิต
ใหญ่ ๆ สิ่งมีชีวิตในธรรมวินัยนี้มีดังนี้ คือ พระโศคาบัน ท่านผู้
ปฏิบัติเพื่อกระทำให้แจ้งซึ่งโศคาปัตติผล พระสกทาคามี ท่าน
ผู้ปฏิบัติเพื่อกระทำให้แจ้งซึ่งสกทาคามีผล พระอนาคามี ท่าน
ผู้ปฏิบัติเพื่อกระทำให้แจ้งซึ่งอนาคามีผล พระอรหันต์ ท่านผู้ปฏิบัติ
เพื่อความเป็นพระอรหันต์ นี่เป็นธรรมที่น่าอัศจรรย์อันไม่เคยมีมา
ประการที่ ๘ ในธรรมวินัยนี้ที่ภิกษุทั้งหลายเห็นแล้ว ๆ จึงอภิมรณ
อยู่ คู่ก่อนปหาราทะ ในธรรมวินัยนี้ มีธรรมที่น่าอัศจรรย์ อันไม่
เคยมีมา ๘ ประการนี้แล ที่ภิกษุทั้งหลายเห็นแล้ว ๆ จึงอภิมรณอยู่.

จบ ปหาราทสูตรที่ ๕

อรรถกถापหาราทะสูตรที่ ๕

ปหาราทสูตรที่ ๕ มีวินัยดังต่อไปนี้.

บทว่า ปหาราโท ได้แก่ มีชื่ออย่างนี้. บทว่า อสุรินโท
แปลว่า หัวหน้าอสุร. จริงอยู่ บรรดาอสุรทั้งหลาย อสุรผู้เป็น
หัวหน้ามี ท่านคือ เวปจิตติ ๑ ราหู ๑ ปหาราทะ ๑ บทว่า
เยน ภควา เตนุปสงฺกมิ ความว่า นับตั้งแต่วันที่พระทศพลตรัสรู้แล้ว
ทำวปหาราทะจอมอสุรคิดว่า วันนี้เราจักไปเฝ้า พรุ่งนี้เราจัก
ไปเฝ้า จนล่วงไป ๑๑ ครั้นถึงปีที่ ๑๒ ในเวลาที่พระศาสดา

ประทับอยู่ที่เมืองเวรัญชา เกิดความคิดขึ้นว่า เราจักไปเฝ้า
พระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงติดต่อไปว่า เรามัวแต่ผลัดจะไปวันนี้
จะไปพรุ่งนี้ ล่วงไปถึง ๑๒ ปี เอาเถอะเราจะไปเดี๋ยวนี้แหละ
ในขณะนั้นนั่นเองอันหม่อสูรแวดล้อมแล้ว ออกจากภพอสูร ตอน
กลางวัน จึงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ. บทว่า
เมกมฺหุตฺ อฏฺฐาติ ความว่า ได้ยินว่า ท้าวปหาราทะ จอมอสูร
นั้นมาด้วยคิดว่า จักถามปัญหาจะพระตถาคต แล้วจักฟังธรรมกถา
ตั้งแต่วេลที่ได้เฝ้าพระตถาคตแล้ว แม้เมื่อไม่อาจถาม เพราะ
ความเคารพในพระพุทฺธเจ้า ก็ได้ถวายบังคมพระศาสดาแล้วยืนอยู่
ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง.

ลำดับนั้น พระศาสดาทรงพระดำริว่า เมื่อเราไม่พูด ปหาราทะ
นี้ก็ไม้อาจพูดก่อนได้ จำเราจักถามปัญหาจะเธอสักข้อหนึ่ง เพื่อ
ให้การสนทนาเกิดขึ้นในฐานะที่เธอมีวิชันานาณอันสั่งสมไว้แล้ว
นั้นแหละ. เมื่อพระองค์จะตรัสถามปัญหาเขา จึงตรัสคำมีอาทิว่า
อปี ปน ปหาราท ดั่งนี้. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อภิรมฺหติ
ความว่า ย่อมประสบความยินดี อธิบายว่า ไม่เอือมระอาอยู่. ท่าน
มีจิตยินดีว่าในฐานะที่เราคุ้นเคยที่เคย พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัส
ถามเรา จึงกราบทูลว่า อภิรมฺหติ ภนฺเต พวกอสูรยังอภิรมย์อยู่
พระเจ้าข้า.

บทว่า อนุปฺพุพฺพนฺโน เป็นต้นทั้งหมด เป็นไวยจน์แห่งความ
ลุ่มไปตามลำดับ. ด้วยบทว่า น อายตฺเทเนว ปปาโต พระผู้มีพระ-
ภาคเจ้าทรงแสดงว่า มหาสมุทฺรไม่เป็นเหวชันมาแต่เบื้องต้นเหมือน

บึงใหญ่ที่มีตลิ่งชัน. ก็เริ่มตั้งแต่พื้นที่ที่เป็นตลิ่งไป มหาสมุทรนั้น
จะลึกลงไป ด้วยสามารถแห่งการลึกลงทีละ ๑ นิ้ว ๒ นิ้ว ๑ คืบ
๑ สอก ๑ อสุระ กิ่งกาบ ๑ กาบ กิ่งโยชน์ และ ๑ โยชน์
ลึกไป ๆ จนลึกถึง ๘๔,๐๐๐ โยชน์ ณ ที่ใกล้เชิงเขาพระสุเมรุ.

บทว่า **จิตรมโม** ความว่า ตั้งอยู่แล้วเป็นสภาวะ คือตั้งแต่
เฉพาะเป็นสภาวะ. บทว่า **ภูณเปน** ความว่า ด้วยซากศพอย่างไร
อย่างหนึ่ง มีซากช้างและซากม้าเป็นต้น. บทว่า **ถล อุตสาเทติ**
ความว่า ย่อมชัดขึ้นบกด้วยคลื่นซัดนั้นแหละ เหมือนคนเอามือ
จับซัดไปฉะนั้น.

ในบทว่า **คงคา ยมุนา** ควรกล่าวถึงเหตุเกิดแห่งแม่น้ำเหล่านี้
เพราะตั้งอยู่ในที่นี้. ก่อนอื่นชมพูทวีปนี้ ซึ่งมีเนื้อที่ประมาณ
๑๐,๐๐๐ โยชน์ ในจำนวนเนื้อที่นั้น ๔,๐๐๐ โยชน์ เป็นภูมิประเทศ
ที่ถูกน้ำท่วม นับได้ว่าเป็นมหาสมุทร ๓,๐๐๐ โยชน์ พวกมนุษย์
อาศัยอยู่ ๓,๐๐๐ โยชน์ ภูเขาหิมวันต์ตั้งอยู่ สูง ๕๐๐ โยชน์
ประดับด้วยยอด ๘๔,๐๐๐ ยอด วิจิตรด้วยแม่น้ำใหญ่ ๕ สาย ไหล
มาโดยรอบ เป็นที่สระใหญ่ ๗ สระตั้งอยู่ คือ สระอนินดา
สระกณฺหมณะ สระรทกพาสะ สระกัททันตะ สระกุนาละ
สระมันทาภิณี สระสีหปปาตะ ซึ่งยาว กว้าง และลึก อย่างละ
๕๐ โยชน์ มีปริมาตร ๑๕๐ โยชน์ บรรดาสระเหล่านั้น สระ-
อนินดา ล้อมด้วยภูเขา ๕ ลูก เหล่านี้คือ สุตัสสนกภู จิตตกภู
เทพกภู คันธมาทนกภู เกลาสกภู. ในภูเขาทั้ง ๕ ลูกนั้น ภูเขา-
สุตัสสนกภู สำเร็จไปด้วยทอง สูง ๒๐๐ โยชน์ ภายในคดเคี้ยว

มีฐานดังปากของกา ตั้งปิดสระโนดาคันนั้นแหละ ภูเขาจิตตภู
สำเร็จด้วยรัตนะทั้งปวง ภูเขากาพภูฏสำเร็จด้วยแร่พลวง ภูเขา-
กันทมาทนภูฏสำเร็จด้วยที่ราบเรียบ ภายในมีสีเหมือนเมล็ดถั่วเขียว
หนาแน่นไปด้วยคันธชาติ ๑๐ ชนิด เหล่านี้ คือ ไม้มีกลิ่นที่ราก
ไม้มีกลิ่นที่แก่น ไม้มีกลิ่นที่กะพี้ ไม้มีกลิ่นที่ใบ ไม้มีกลิ่นที่เปลือก
ไม้มีกลิ่นที่สะเก็ด ไม้มีกลิ่นที่รส ไม้มีกลิ่นที่ดอก ไม้มีกลิ่นที่ผล
ไม้มีกลิ่นที่ลำต้น ปกคลุมไปด้วยเครื่องสมุนไพรมีประการต่าง ๆ
มีแสงเรืองตั้งอยู่ ประหนึ่งถ่านคุไฟ ในวันอุโบสถข้างแรม ภูเขา-
เกลาตภูฏสำเร็จด้วยแร่เงิน. ภูเขาทั้งหมดมีฐานสูงเท่ากัน
ภูเขาสุทฺธสนะ ตั้งปิดสระโนดาคันไว้. ภูเขาทั้งหมดนั้นฝนตกราด
ด้วยอานุกาของเทวดา และของนาค. และแม่น้ำทั้งหลายย่อมไหล
ไปที่ภูเขาเหล่านั้น น้ำทั้งหมดนั้น ก็ไหลเข้าไปสู่สระโนดาค
แห่งเดียว. พระจันทร์ และพระอาทิตย์ เมื่อโคจรผ่านทางทิศทักษิณ
หรือทิศอุดร ก็โคจรผ่านไปตามระหว่างภูเขา ส่องแสงไปในที่นั้น
แต่เมื่อโคจรไปตรงๆ ก็ไม่ส่องแสง เพราะเหตุที่นั่นแหละ สระนั้น
จึงเกิดบัญญัติชื่อว่า สระโนดาค แปลว่า พระอาทิตย์ส่องไปไม่ถึง.
ที่สระโนดาคันนั้น มีทำสำหรับอาบน้ำ มีแผ่นศิลาเรียบนารัณรมย์ใจ
ไม่มีปลาหรือเต่า มีน้ำใสดังแก้วผลึก เป็นของอันธรรมชาติตกแต่ง
ไว้ดีแล้ว เป็นที่ ๆ พระพุทธเจ้าทั้งหลาย พระจิณาสพ พระปัจเจก-
พุทธ และฤาษีผู้มีฤทธิ์ทั้งหลายทรงสนาน เทวดาและยักษ์เป็นต้น
ก็พากันเล่นน้ำ ทั้ง ๔ ด้านในสระนั้น มีมุขอยู่ ๔ มุข คือ สีมุข
หัตติมุข อัสวมุข พฤษภมุข อันเป็นทางที่แม่น้ำทั้ง ๔ สายไหลไป.

ที่ฝั่งแม่น้ำด้านที่ไหลออกทางสี่หมุข มีราชสีห์อยู่มาก. ที่ฝั่งแห่ง
แม่น้ำด้านที่ไหลออกทางห้าหมุข เป็นต้น มีช้าง ม้า และโคอุสกะ
อยู่มาก. แม่น้ำไหลออกจากทิศตะวันออก ไหลเวียนขวาสระ-
อโนดาต ๓ เลี้ยว แล้วเลี้ยวแม่น้ำอีก ๓ สาย ไหลไปยังถิ่นที่
ไม่มีมนุษย์ ทางป่าหิมวันต์ด้านตะวันออก และทางป่าหิมวันต์
ด้านเหนือ แล้วไหลลงสู่มหาสมุทร. แต่แม่น้ำที่ไหลออกทางทิศ-
ตะวันตก และทิศเหนือ ก็เวียนขวาเช่นนั้นเหมือนกัน ไปยังถิ่น
ที่ไม่มีมนุษย์ ทางป่าหิมวันต์ด้านทิศตะวันตกและป่าหิมวันต์ด้านเหนือ
แล้วไหลลงสู่มหาสมุทร.

แต่แม่น้ำที่ไหลออกทางมุขด้านใต้ เวียนขวาสระอโนดาตนั้น
๓ เลี้ยวแล้วก็ไหลตรงไปทางทิศเหนือ เป็นระยะทาง ๖๐ โยชน์
ไปตามหลังแผ่นหินนั้นแหละ ปะทะภูเขาโลดขึ้นเป็นสายน้ำ โดย
รอบประมาณ ๓ คาวุต ไหลไปทางอากาศ เป็นระยะ ๖๐ โยชน์
แล้วตกลงที่แผ่นหินชื่อว่า **ติยัคคพะ** แผ่นหินก็แตกไป เพราะความ
แรงแห่งสายน้ำ. ในที่นั้นเกิดเป็นสระใหญ่ ชื่อว่า **ติยัคคพะ**
ขนาด ๕๐ โยชน์ กระแสน้ำพังทำลายฝั่งสระ แล้วไหลเข้าแผ่นหิน
ไประยะ ๖๐ โยชน์. ต่อแต่นั้นก็เซาะแผ่นดินทึบเป็นอุโมงค์ไป
๖๐ โยชน์ แล้วปะทะดิรัฐฐานบรรพต ชื่อว่า **วิฆณะ** แล้วกลายเป็น
๕ สาย ประคุนิ้วมือ ๕ นิ้ว ที่ฝ่ามือฉะนั้น. ในที่ ๆ สายน้ำนั้น
เลี้ยวขวาสระอโนดาต ๓ เลี้ยวแล้วไหลไป เรียกว่า **อวัตตคองคา**.
ในที่ ๆ ไหลตรงไป ๖๐ โยชน์ ทางหลังแผ่นหิน เรียกว่า **กัณหลงคา**.
ในที่ไหลไปทางอากาศ ๖๐ โยชน์ เรียกว่า **อากาศคองคา**. ในที่

ที่หยุดอยู่ในโอกาส ๖๐ โยชน์ บนแผ่นดิน ชื่อว่า ดิยัคคพะ เรียกว่า ดิยัคคพโปกรณ์. ในที่ที่เขาส่งเข้าไปสู่แผ่นดิน ๖๐ โยชน์ เรียกว่า พหลคกคา. ในที่ที่ไหลไป ๖๐ โยชน์ ทางอุโมงค์เรียกว่า อุมมังคกคา. ก็ในที่ที่สายน้ำกระทบตริจจานบรรพต ชื่อวิฆณะแล้วไหลไปเป็น สายน้ำ ๕ สาย ก็ถือว่าเป็นแม่น้ำทั้ง ๕ คือ คกคา ขมูนา อจิรวดี สรรภู สหิ. พึงทราบว่ แม่น้ำใหญ่ ๕ สาย เหล่านี้ ย่อมไหลมาแต่ ป่าหิมวันต์ ด้วยประการฉะนี้.

บทว่า สวญฺติโย ได้แก่ แม่น้ำชนิดใดชนิดหนึ่ง ไม่ว่าจะเป็น แม่น้ำใหญ่หรือแม่น้ำน้อย ซึ่งกำลังไหลไปอยู่. บทว่า อปฺปนฺติ แปลว่า ไหลไปรวม คือไหลลง. บทว่า ธารา ได้แก่ สายน้ำฝน. บทว่า ปฺรตุตฺติ แปลว่า ภาวะที่น้ำเต็ม. ความจริง มหาสมุทร มี ธรรมดานี้ :- ใคร ๆ ไม่อาจกล่าวว่ เวลานี้ฝนตกน้อย พวกเรา จะพากันเอาแหและลอบเป็นต้น ไปจับปลาและเต่า หรือว่ เวลานี้ ฝนตกมาก เราจักได้ (อาศัย) สถานที่หลังหิน. ตั้งแต่ปฐมกับมา น้ำเพียงนี้ว่ามีหนึ่งจากน้ำที่ขังจรดคอคของขุนเขาสิเนรุ จะไม่ ยุบลงข้างล่างไม่ดันขึ้นข้างบน.

บทว่า เอกรโส แปลว่า มีรสไม่เจือปน. บทว่า มุตฺตา ความว่า แก้วมุกดา มีหลายชนิดต่างโดยชนิดเล็ก ใหญ่ กลม และยาวเป็นต้น. บทว่า มณฺี ความว่า มณีหลายชนิดต่างโดยสี มีสีแดงและสีเขียวเป็นต้น. บทว่า เวพฺฐริโย ความว่า แก้วไพฑูรย์ มีหลายชนิดต่างโดยสีมีสีดั่งสีไม้ไผ่และสีดอกชอกเป็นต้น. บทว่า สงฺโภ ความว่า สังข์มีหลายชนิดต่างโดยสังข์ทักษิณวรรต สังข์-

ทองแดง และสังข์สำหรับเป่าเป็นต้น. บทว่า **สิลา** ความว่า สิลา มีหลายอย่างต่างโดยสีมีสีขาว สีดำ และสีดั่งเมล็ดถั่วเขียวเป็นต้น. บทว่า **ปวาฬ** ความว่า แก้วประพาฬมีหลายอย่างต่างโดยชนิดเล็ก ใหญ่ แดง และแดงทึบเป็นต้น. บทว่า **มสารคลุณ** ได้แก่ แก้วลาย. บทว่า **นาคา** ได้แก่ นาคที่อยู่บนหลังคลื่นก็มี นาคที่อยู่วิมานก็มี. บทว่า **อญฺฐ ปหาราท** ความว่า พระศาสดาทรงสามารถตรัสธรรม ๘ ประการ บ้าง ๑๖ ประการ บ้าง ๓๒ ประการ บ้าง ๖๔ ประการ บ้าง ๑๐๐ บ้าง ๑,๐๐๐ บ้าง แต่ทรงพระดำริว่า ปหาราทะกล่าว ๘ ประการ แม้เราก็จักกล่าวให้เห็นสมกับธรรม ๘ ปหาราทะ กล่าวนั้นนั่นแหละ จึงได้ตรัสอย่างนั้น.

พึงทราบวินิจฉัยในคำว่า **อนุปฺพุทฺทสิกฺขา** เป็นต้นต่อไปนี้. พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงถือเอาสิกขา ๓ ด้วยอนุปฺพุทฺทสิกขา ทรงถือเอาธุดงค์ ๑๓ ด้วยอนุปฺพุทฺทกิริยา. ทรงถือเอาอนุปัสสนา ๘ มหาวิปัสสนา ๑๘ การจำแนกอารมณ์ ๓๘ โพธิปักขิยธรรม ๓๗ ด้วยปทา. บทว่า **อายุตฺเทเนว อญฺญปฺปฏิเวธ** ความว่า ชื่อว่า ภิกษุผู้ไม่กระทำให้บริบูรณ์ในศีลเป็นต้น ตั้งแต่ต้นแล้วบรรลु พระอรหัต เหมือนอย่างกบกระโดดไปไม่มี เพราะเหตุนั้น จึงอธิบายว่า ก็ภิกษุบำเพ็ญศีล สมาธิ และปัญญา ตามลำดับเท่านั้น จึงอาจบรรลु พระอรหัตได้.

บทว่า **อารกาว** แปลว่า ในที่ไกลนั้นแล. บทว่า **น เตน นิพฺพานธาคฺชยา อุนตุตฺ ตว ปฺรตุตฺ ตว** ความว่า เพื่อพระพุทฺธเจ้าทั้งหลายไม่เสด็จอุบัติขึ้น แม้ตลอดสงฆायกับ แม้สัตว์ตนหนึ่ง

ก็ไม่อาจปรินิพพานได้ แม้ในกาลนั้นก็มิอาจกล่าวได้ว่า นิพพานธาตุ
ว่างเปล่า แต่ในพุทธกาล ในสมาคมหนึ่ง ๆ สัตว์ทั้งหลายยินดี
อมตธรรมนับไม่ถ้วน แม้ในกาลนั้นก็มิอาจกล่าวได้ว่า นิพพานธาตุ
เต็ม

จบ อรรถกถาปหาราตสูตรที่ ๕

๑๐. อุโปสถสูตร

[๑๑๐] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ บพพาราม ปราสาทของมิกคามารดา ใกล้กรุงสาวัตถี ก็โดยสมัยนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้ามีภิกษุสงฆ์แวดล้อม ประทับนั่งในวันอุโปสถ ครั้งนั้นเมื่อราตรีล่วงไปแล้ว ปฐมยามผ่านไปแล้ว ท่านพระอานนท์ลุกจากที่นั่ง กระทำผ้าอุตราสงฆ์เฉียงบ่าข้างหนึ่ง ประณมอัญชลีไปทางพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ได้กราบ พระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ราตรีล่วงไปแล้ว ปฐมยามผ่านไปแล้ว ภิกษุสงฆ์นั่งมานานแล้ว ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระกรุณาโปรดแสดงปาติโมกข์เถิด เมื่อท่านพระอานนท์กราบทูลอย่างนี้แล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงนิ่งอยู่.

แม้วาระที่ ๒ เมื่อราตรีล่วงไปแล้ว มัชฌิมยามผ่านไปแล้ว ท่านพระอานนท์ลุกจากที่นั่ง กระทำผ้าอุตราสงฆ์เฉียงบ่าข้างหนึ่ง ประณมอัญชลีไปทางพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ราตรีล่วงไปแล้ว มัชฌิมยามผ่านไปแล้ว ภิกษุสงฆ์นั่งมานานแล้ว ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระกรุณาโปรดแสดงปาติโมกข์เถิด แม้วาระที่ ๒ พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงนิ่งอยู่.

แม้วาระที่ ๓ เมื่อราตรีล่วงไปแล้ว ปัจฉิมยามผ่านไปแล้ว แสงเงินแสงทองขึ้นแล้ว ราตรีว่างแล้ว ท่านพระอานนท์ลุกจากที่นั่ง กระทำผ้าอุตราสงฆ์เฉียงบ่าข้างหนึ่ง ประณมอัญชลีไปทาง

พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่
พระองค์ผู้เจริญ ราตรีล่วงไปแล้ว ปิจฉิมยามผ่านไปแล้ว แสงเงิน
แสงทองขึ้นแล้ว ราตรีสว่างแล้ว ภิกษุสงฆ์นั่งมานานแล้ว ขอ
พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระกรุณาโปรดแสดงปาติโมกข์เถิด
พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนอนนทฺ์ บริษัทฺ์ไม่บริสุทฺ์.

ลำดับนั้น ท่านพระมหาโมคคัลลานะได้มีความดำริดังนี้ว่า
พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้ทรงหมายเอาบุคคลไหนหนอ ลำดับ
นั้น ท่านพระมหาโมคคัลลานะกำหนดใจด้วยใจ กระทำจิตภิกษุสงฆ์
ทั้งหมดไว้ในใจแล้ว ได้เห็นบุคคลทุกสัณเฑาะฏฺ์ มีบาปกรรม มีสมาจาร
ไม่สะอาดน่ารังเกียจ ปกปิดกรรมชั่ว มิใช่สมณะแต่ปฏิญญาว่า
เป็นสมณะ มิใช่ผู้ประพฤติพรหมจรรย์แต่ปฏิญญาว่าประพฤติ
พรหมจรรย์ เน้าในชุ่มด้วยราคะ เป็นเพียงดั่งหยากเยื่อ นั่งอยู่
ในท่านกลางภิกษุสงฆ์ ครั้นแล้วลุกจากอาสนะเข้าไปหาบุคคลนั้น
กล่าวกะบุคคลนั้นว่า อาวุโส จงลุกไป พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเห็น
เธอแล้ว เธอไปมีสังวาสกับภิกษุทั้งหลาย เมื่อท่านพระมหา-
โมคคัลลานะกล่าวอย่างนี้แล้ว บุคคลนั้นนั่งเฉยเสีย แม้วาระที่ ๒
ท่านพระมหาโมคคัลลานะได้กล่าวกะบุคคลนั้นว่า อาวุโส จงลุกไป
พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเห็นเธอแล้ว เธอไม่มีสังวาสกับภิกษุ
ทั้งหลาย แม้วาระที่ ๒ บุคคลนั้นก็นั่งเฉยเสีย แม้วาระที่ ๓ ท่านพระ-
ผู้มีพระภาคเจ้าทรงเห็นเธอแล้ว เธอไม่มีสังวาสกับภิกษุทั้งหลาย
แม้วาระที่ ๓ บุคคลนั้นก็นั่งเฉยเสีย ลำดับนั้น ท่านพระมหาโมคคัลลานะ

จับแขนบุคคลนั้นหลุดออกมาให้พ้นชุ้มประตูด้านนอกแล้ว ไล่ตามเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บุคคลนั้นข้าพระองค์หลุดออกไปแล้ว บริษัทบริสุทธฺ์แล้ว ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระกรุณาโปรดแสดงปาติโมกข์แก่ภิกษุทั้งหลายเถิด.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า น้าอัศจรรย โมคคัลลานะ ไม่เคยมีมา โมคคัลลานะ โมฆบุรุษนั้นจักมาร่วม จนต้องหลุดแขนออกไป ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสกะภิกษุทั้งหลายว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย บัดนี้ เธอทั้งหลายพึงทำอุโบสถเถิด พึงแสดงปาติโมกข์เถิด คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ตั้งแต่กาลบัดนี้เป็นต้นไป เราจักไม่แสดงปาติโมกข์ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย การที่พระตถาคตจะพึงแสดงปาติโมกข์ในบริษัทที่ไม่บริสุทธฺ์ นี้มิใช่ฐานะ มิใช่โอกาส.

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ในมหาสมุทรมีธรรมที่น้าอัศจรรยอัน ไม่เคยมีมา ๘ ประการ ที่พวกอสูรเห็นแล้ว ๆ ย่อมอภิมยั ธรรม ๘ ประการเป็นไฉน คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย มหาสมุทรลาด ลุ่ม ลึกลงไปโดยลำดับ หาได้โกรกชันเหมือนเหวไม่ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ขัอมที่มหาสมุทรลาด ลุ่ม ลึกลงไปโดยลำดับ หาได้โกรกชันเหมือนเหวไม่ นี่เป็นธรรมที่น้าอัศจรรยอันไม่เคยมีมาประการที่ ๑ ในมหาสมุทร ที่พวกอสูรเห็นแล้ว ๆ จึงอภิมยัอยู่ ฯลฯ อีกประการหนึ่ง มหาสมุทรเป็นที่พำนักอาศัยของสิ่งมีชีวิตใหญ่ ๆ สิ่งมีชีวิต ในมหาสมุทรนั้นมีดังนี้ คือ ปลาติมิ ปลาติมิงคลา ปลาติมิมิงคลา พวกอสูร นาค คนธรรพ์ แม้ที่มีร่างกายประมาณ ๑๐๐ โยชน์

๒๐๐ โยชน์ ๓๐๐ โยชน์ ๔๐๐ โยชน์ ๕๐๐ โยชน์ ก็มีอยู่ คุกก่อน
กิกขุทั้งหลาย ข้อที่มหาสมุทรเป็นที่พำนักอาศัยของสิ่งมีชีวิตใหญ่ ๆ
สิ่งมีชีวิตในมหาสมุทรนั้นมีดังนี้ คือ ปลาติมิ ปลาติมิงคลา ปลา-
ติมิริมิงคลา พวกอสุร นาค คนธรรพ์ แม้ที่มีร่างกายประมาณ
๑๐๐ โยชน์ ๒๐๐ โยชน์ ๓๐๐ โยชน์ ๔๐๐ โยชน์ ๕๐๐ โยชน์
ก็มีอยู่ นี่เป็นธรรมที่น่าอัศจรรย์อันไม่เคยมีมาประการที่ ๘ ใน
มหาสมุทรที่พวกอสุรเห็นแล้ว ๆ จึงอธิมย้อยู่ คุกก่อนกิกขุทั้งหลาย
ในมหาสมุทรมีธรรมที่น่าอัศจรรย์อันไม่เคยมีมา ๘ ประการนี้แล
ที่พวกอสุรเห็นแล้ว ๆ จึงอธิมย้อยู่.

คุกก่อนกิกขุทั้งหลาย ในธรรมวินัยนี้ มีธรรมที่น่าอัศจรรย์
อันไม่เคยมีมา ๘ ประการ ที่กิกขุทั้งหลายเห็นแล้ว ๆ ย่อมอธิมย
ธรรม ๘ ประการเป็นไฉน คุกก่อนกิกขุทั้งหลาย มหาสมุทรลาด
ลุ่ม ลึกลงไปโดยลำดับ หาได้โกรกชันเหมือนเหวไม่ จันใด ใน
ธรรมวินัยนี้ ก็จันนั้นเหมือนกัน มีการศึกษาไปตามลำดับ มีการ
กระทำไปตามลำดับ มีการปฏิบัติไปตามลำดับ มิใช่ว่าจะมีการ
บรรลุดุริยทัตผลโดยตรง คุกก่อนกิกขุทั้งหลาย ข้อที่ในธรรมวินัยนี้
มีการศึกษาไปตามลำดับ มีการกระทำไปตามลำดับ มีการปฏิบัติ
ไปตามลำดับ มิใช่ว่าจะมีการบรรลุดุริยทัตผลโดยตรง นี่เป็นธรรม
ที่น่าอัศจรรย์อันไม่เคยมีมาประการที่ ๑ ในธรรมวินัยนี้ ที่กิกขุ
ทั้งหลายเห็นแล้ว ๆ จึงอธิมย้อยู่ ฯลฯ คุกก่อนกิกขุทั้งหลาย
มหาสมุทรเป็นที่พำนักอาศัยของสิ่งมีชีวิตใหญ่ ๆ สิ่งมีชีวิตใน
มหาสมุทรนั้นมีดังนี้ คือ ปลาติมิ ปลาติมิงคลา ปลาติมิริมิงคลา

พวกอสุร นาค คนธรรพ์ แม้ที่มีร่างกายประมาณ ๑๐๐ โยชน์
๒๐๐ โยชน์ ๓๐๐ โยชน์ ๔๐๐ โยชน์ ๕๐๐ โยชน์ ก็มีอยู่ ฉะนั้น
ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ฉะนั้นเหมือนกัน ธรรมวินัยนี้ ก็เป็นที่พำนัก
อาศัยแห่งสิ่งที่มีชีวิตใหญ่ สิ่งมีชีวิตในธรรมวินัยนี้มีดังนี้ คือ
พระโศดาบัน ท่านผู้ปฏิบัติเพื่อกระทำให้แจ้งซึ่งโศดาปัตติผล
พระสกทาคามี ท่านผู้ปฏิบัติเพื่อกระทำให้แจ้งซึ่งสกทาคามีผล
พระอนาคามี ท่านผู้ปฏิบัติเพื่อกระทำให้แจ้งซึ่งอนาคามีผล พระ
อรหัตต์ ท่านผู้ปฏิบัติเพื่อความเป็นพระอรหัตต์ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย.
ข้อที่ธรรมวินัยนี้เป็นที่พำนักอาศัยแห่งสิ่งที่มีชีวิตใหญ่ ๆ สิ่งมีชีวิต
ในธรรมวินัยนี้ มีดังนี้ คือ พระโศดาบัน ท่านผู้ปฏิบัติเพื่อกระทำ
ให้แจ้งซึ่งโศดาปัตติผล พระสกทาคามี ท่านผู้ปฏิบัติเพื่อกระทำ
ให้แจ้งซึ่งสกทาคามีผล พระอนาคามี ท่านผู้ปฏิบัติเพื่อกระทำ
ให้แจ้งซึ่งอนาคามีผล พระอรหัตต์ ท่านผู้ปฏิบัติเพื่อความเป็น
พระอรหัตต์ นี่เป็นธรรมที่น่าอัศจรรย์อันไม่เคยมีมาประการที่ ๑
ในธรรมวินัยนี้ ที่ภิกษุทั้งหลายเห็นแล้ว ๆ จึงอภิมรณอยู่ ดูก่อน
ภิกษุทั้งหลาย ในธรรมวินัยนี้มีสิ่งที่น่าอัศจรรย์อันไม่เคยมีมา
๘ ประการนี้แล ที่ภิกษุทั้งหลายเห็นแล้ว ๆ จึงอภิมรณอยู่.

จบ อุโปสสุตที่ ๑๐

อรรคถาอุโปสถสูตรที่ ๑๐

อุโปสถสูตรที่ ๑๐ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า นิสินโน โหติ ความว่า พระศาสดาประทับนั่งบน
รัตนปราสาทของอุบาสิกา เพื่อกระทำอุโบสถ. ก็พระศาสดา
ครั้งประทับนั่งแล้วทรงตรวจดูจิตของภิกษุทั้งหลาย ทรงเห็นบุคคล
ทุกี่คนหนึ่ง ทรงพระดำริว่า ถ้าเราจัดแสดงปาติโมกข์ทั้งที่บุคคลนี้
นั่งอยู่นั้นแหละ ศีระะของเขจักแตก ๗ เสี่ยง ดังนี้แล้ว จึงได้
คุชฌิกภาพ เพื่ออนุเคราะห์เขา. บทว่า อภิกกนฺตา แปลว่า ล่วงไป
แล้ว ลื่นไปแล้ว. บทว่า อุทฺธเสต อรุณเ ได้แก่ เมื่อเริ่มอรุณขึ้น.
บทว่า นนฺทิมุขิยา ได้แก่ ราติจวนสว่างแล้ว. บทว่า อปริสุทฺธา
อานนฺท ปริธา ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ตรัสว่า บุคคลโน้น
ไม่บริสุทธิ์ แต่ตรัสว่า บริษัทไม่บริสุทธิ์. คำที่เหลือในที่ทุกแห่ง
ง่ายทั้งสิ้นแล.

จบ อรรคถาอุโปสถสูตรที่ ๑๐

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. เวยฺยชสูตร ๒. สีหสูตร ๓. อาชฺฌณฺณสูตร ๔. ขพฺงคสูตร
๕. มลสูตร ๖. ทูตสูตร ๗. พันธนสูตรที่ ๑ ๘. พันธนสูตรที่ ๒
๙. ปหาราทสูตร ๑๐. อุโปสถสูตร. และอรรคถา

จบ มหาวรรคที่ ๒

คหปติวรรคที่ ๓

๑. ปฐมอุคคสูตร

[๑๑๑] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ ภูเขาคาสลา ป่ามทวัน ใกล้กรุงเวสาลี ณ ที่นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุทั้งหลาย ทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงทรงจำอุคคคฤหบดีชาวเมืองเวสาลีว่า เป็นผู้ประกอบด้วยกรรมที่น่าอัศจรรย์อันไม่เคยมีมา ๘ ประการ พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้สுகต ครั้นได้ตรัสพระดำรัสแล้ว เสด็จออกจากอาสนะเข้าไปสู่พระวิหาร.

ครั้งนั้น เวลาเช้า ภิกษุรูปหนึ่ง นุ่งแล้ว ถือบาตรและจีวร เข้าไปสู่ณเวสน์ของอุคคคฤหบดีชาวเมืองเวสาลี ครั้นแล้วจึงนั่งบนอาสนะที่เขาปูไว้ ลำดับนั้น อุคคคฤหบดีชาวเมืองเวสาลีได้เข้าไปหาภิกษุนั้น ไหว้แล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วภิกษุนั้นได้กล่าวกะอุคคคฤหบดีชาวเมืองเวสาลีว่า ดูก่อนคฤหบดี พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพยากรณ์ท่านว่า เป็นผู้ประกอบด้วยกรรมที่น่าอัศจรรย์ อันไม่เคยมีมา ๘ ประการ ดูก่อนคฤหบดี กรรมที่น่าอัศจรรย์อันไม่เคยมีมา ๘ ประการเป็นไฉน.

อุคคคฤหบดีกล่าวว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ กระผมก็ไม่ทราบเลยว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพยากรณ์กระผม ว่าเป็นผู้ประกอบ

ด้วยกรรมที่น่าอัศจรรย์อันไม่เคยมีมา ๘ ประการเป็นไฉน แต่ขอ
ท่านได้โปรดฟังกรรมที่น่าอัศจรรย์อันไม่เคยมีมา ๘ ประการ
ของกรรมที่มีอยู่ จงใส่ใจให้ดี กระผมจักเรียนถวาย ภิกษุ
รับคำอุคคฤหบดีชาวเมืองเวสาลีแล้ว อุคคฤหบดีชาวเมืองเวสาลี
ได้กล่าวว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ในคราวที่กระผมได้เห็นพระผู้มี-
พระภาคเจ้าแต่ไกลเป็นครั้งแรก พร้อมกับการเห็นนั่นเอง จิตของ
กระผมเลื่อมใสในพระผู้มีพระภาคเจ้า นี่แลเป็นกรรมที่น่าอัศจรรย์
อันไม่เคยมีมาประการที่ ๑ ของกรรมที่มีอยู่.

ข้าแต่ท่านผู้เจริญ กระผมมีจิตเลื่อมใสแล้ว ได้เข้าไปนั่งใกล้
พระผู้มีพระภาคเจ้า พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงแสดงอนุปฺพุทฺธิกา
โปรดกระผม คือ ทรงประกาศทานกถา สีลกถา สักกกถา
โทษของกามอันดำทราวมเศร้าหมอง และอานิสงส์ในเนกขัมมะ
ในคราวที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงทราบกระผมว่า มีจิตควร อ่อน
ปราศจากนิวรณ์ บั่นเทิง ผ่องใสแล้ว จึงทรงประกาศสามกัณฐิกา-
ธรรมเทศนาแห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลาย คือ ทุกข์ สมุทัย, นิโรธ
มรรค เปรียบเหมือนผ้าที่บริสุทธิ์ ไม่หมองดำ จะพึงรับน้ำย้อมได้ดี
แม้ฉันใด ธรรมจักขุอันปราศจากธุลี ปราศจากมลทิน เกิดขึ้นแล้ว
แก่กระผม ณ ที่นั่งนั้นแล้ว สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา
สิ่งนั้นทั้งมวลล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา ก็ฉันนั้นเหมือนกัน
ข้าแต่ท่านผู้เจริญ กระผมได้เห็นธรรมแล้ว บรรลุธรรมแล้ว รู้แจ้ง
ธรรมแล้ว หยั่งซึ่งถึงธรรมแล้ว ข้ามพ้นความสงสัยได้แล้ว
ปราศจากความเคลือบแคลงแล้ว ถึงความแก้แค้นแล้ว ไม่ต้อง

เชื่อผู้อื่นในคำสอนของพระศาสดา ได้ถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ว่าเป็นสรณะแล้ว และสมาทานสิกขาบทอันมีพรหมจรรย์เป็นที่ ๕ แล้ว ณ ที่นั่นนั้น นี่แลเป็นธรรมที่น่าอัศจรรย์อันไม่เคยมีมาข้อที่ ๒ ของกระผมที่มีอยู่.

ข้าสู่ท่านผู้เจริญ กระผมมีปชาบดีรุ่นสาวอยู่ ๔ คน กระผมได้เข้าไปหาปชาบดีเหล่านั้นแล้ว ได้กล่าวกะเธอเหล่านั้นว่า คุณก่อนน้องหญิงทั้งหลาย ฉันสมาทานสิกขาบทอันมีพรหมจรรย์เป็นที่ ๕ ผู้ใดปรารถนา นั้นจงใช้โภคะเหล่านี้และทำบุญได้ หรือจะกลับไปสู่ตระกูลญาติของตัวก็ได้ หรือประสงค์ชายอื่น ฉันก็จะมอบให้แก่เขา เมื่อกระผมกล่าวอย่างนี้แล้ว ปชาบดีคนแรกได้พูดกะกระผมว่า ขอท่านได้กรุณามอบฉันให้แก่ชายชื่อนี้เจ้าคะ กระผมก็ให้เชิญชายผู้นั้นมา เอามือซ้ายจับปชาบดี มือขวาจับเต้าน้ำ หลังน้ำมอบให้ชายคนนั้น ก็เมื่อบริจาคนปชาบดีสาวเป็นทาน กระผมไม่รู้ลึกลับว่าจิตแปรปรวนเป็นอย่างอื่นเลย นี่แลเป็นธรรมที่น่าอัศจรรย์อันไม่เคยมีมาข้อที่ ๓ ของกระผมที่มีอยู่.

ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ในตระกูลของกระผมมีโภคทรัพย์อยู่มาก และ ทรัพย์เหล่านั้นกระผมแจกจ่ายทั่วไปถึงผู้มีศีล มีกัลยาณธรรม นี่แลเป็นธรรมที่น่าอัศจรรย์อันไม่เคยมีมาข้อที่ ๔ ของกระผมที่มีอยู่

ข้าแต่ท่านผู้เจริญ กระผมเข้าไปหาภิกษุรูปใด กระผมก็เข้าไปหาด้วยความเคารพพิเศษ ไม่ใช่เข้าไปหาด้วยความไม่เคารพ นี่แลเป็นที่น่าอัศจรรย์อันไม่เคยมีมาข้อที่ ๕ ของกระผมที่มีอยู่.

ข้าแต่ท่านผู้เจริญ หากท่านผู้มีอายุนั้นแสดงธรรมแก่กระผม
กระผมก็ฟังด้วยความเคารพแท้ ๆ ไม่ใช่ฟังด้วยความไม่เคารพ
หากท่านผู้มีอายุนั้นไม่แสดงธรรมแก่กระผม กระผมก็แสดงธรรม
แก่ท่านนั้น นี่แลเป็นธรรมที่น่าอัศจรรย์อันไม่เคยมีมาข้อที่ ๖ ของ
กระผมที่มีอยู่.

ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ไม่น่าอัศจรรย์ที่เทวดาฟังหลายเข้าไป
หากกระผม แล้วบอกว่า ดูก่อนคฤหบดี ธรรมอันพระผู้มีพระภาคเจ้า
ตรัสดีแล้ว เมื่อเทวดาทั้งหลายกล่าวอย่างนี้แล้ว กระผมจึงพูดกะ
เทวดาเหล่านั้นอย่างนี้ว่า ท่านทั้งหลายฟังบอกอย่างนี้หรือไม่ฟังบอก
อย่างนี้ก็ตาม แท้ที่จริง ธรรมอันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสดีแล้ว
แต่กระผมก็ 모르สึกเลยว่า ความพอใจจะมีมาแต่เหตุนี้ ข้อที่เทวดา
ทั้งหลายมาหากระผม หรือกระผมได้ปราศรัยกับเทวดาทั้งหลาย
นี้ เป็นธรรมที่น่าอัศจรรย์อันไม่เคยมีมาข้อที่ ๗ ของกระผมที่มีอยู่.

ข้าแต่ท่านผู้เจริญ กระผมไม่พิจารณาเห็นสังโยชนใด ๆ
ในโอรัมภากายพึงโยชน ๕ ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงแล้วนั้นว่า
ยังละไม่ได้ในตน นี่แลเป็นธรรมที่น่าอัศจรรย์อันไม่เคยมีมาข้อที่ ๘
ของกระผมที่มีอยู่ ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ธรรมที่น่าอัศจรรย์อันไม่เคย
มีมา ๘ ประการ ของกระผมที่มีอยู่นี้แล กระผมก็ไม่รู้ว่า พระผู้มี-
พระภาคเจ้าทรงพยากรณ์กระผมว่า เป็นผู้ประกอบด้วยธรรมที่น่า
อัศจรรย์อันไม่เคยมีมา ๘ ประการเป็นไฉน.

ลำดับนั้น ภิกษุณนั้นรับนิมิตตบาตในนิเวศน์ของอุคคคฤหบดี
ชาวเมืองเวสาลีแล้ว ลุกจากที่นั่งหลีกไป ภายหลังภัต กลับจาก

บิณฑบาตแล้ว เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวาย
บังคมแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กราบทูล
คำสนทนาปราศรัยกับอุคคคฤหบดีชาวเมืองเวสาลีทั้งหมดแด่
พระผู้มีพระภาคเจ้า.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คู่ก่อนภิกษุ ถูกแล้ว ๆ อุคคคฤหบดี
ชาวเมืองเวสาลี เมื่อจะพยากรณ์ พึงพยากรณ์ตามนั้นโดยชอบ
คู่ก่อนภิกษุ เราพยากรณ์อุคคคฤหบดีว่า เป็นผู้ประกอบด้วยธรรม
ที่น่าอัศจรรย์อันไม่เคยมีมา ๘ ประการนี้ และเธอทั้งหลายจง
ทรงจำอุคคคฤหบดีชาวเมืองเวสาลีว่า เป็นผู้ประกอบด้วยธรรม
ที่น่าอัศจรรย์อันไม่เคยมีมา ๘ ประการนี้.

จบ ปฐมอุคคสูตรที่ ๑

คหบดีวรรคที่ ๓

อรรถกถาปฐมอุคคสูตรที่ ๑

วรรคที่ ๓ ปฐมอุคคสูตรที่ ๑ มีวินิจัยดังต่อไปนี้.

บทว่า ปณฺณตฺเต เอสเน นีสีทิ ความว่า ได้ยินว่า ในเรือน
ของอุคคคฤหบดีนั้น เขาตกแต่งอาสนะ ๕๐๐ ที่ ไว้สำหรับภิกษุ
๕๐๐ รูป เป็นประจำทีเดียว ภิกษุนั่งเหนืออาสนะเหล่านั้น อาสนะหนึ่ง
บทว่า เต สุณฺหาหิ ความว่า ท่านจงฟังธรรมเหล่านั้น หรือว่า

จงฟังธรรมที่น่าอัศจรรย์อันไม่เคยมีมา ๘ ประการนั้น. บทว่า
จิตฺตํ ปสฺสิตฺติ ความว่า แม้เพียงความตรึกว่าท่านเป็นพระพุทธรเจ้า
หรือไม่หนอ ดังนี้ ก็ไม่เกิดขึ้น จิตตูปบาทว่าผู้นี้แหละเป็นพระพุทธรเจ้า
เป็นอาการผ่องใส ไม่ขุ่นมัว. บทว่า **สทฺถานิ วา ญฺญาตฺถิ** ความว่า
จงถือเอาทรัพย์พอยังอัตภาพ ให้เป็นไปสำหรับคนแล้วไปเรือน
ของพวกญาติ. บทว่า **กสฺส วอ ทมฺมุณี** ความว่า เราจะยกท่าน
ทั้งหลายให้แก่บุรุษคนไหน พวกท่านจงบอกความประสงค์ของตน ๆ
แก่เรา.

บทว่า **อปฺปฏฺวิวิคตฺตา** ความว่า ก็ขึ้นชื่อว่าคนผู้เกิดจิตคิดว่
เราจักให้เท่านี้ จักไม่ให้เท่านี้ จักให้สิ่งนี้ จักไม่ให้สิ่งนี้ ดังนี้
แล้วแจกจ่ายไป ย่อมมี แต่สำหรับข้าพเจ้าย่อมไม่เป็นเช่นนั้น.
โดยที่แม้แล โภคทรัพย์เหล่านั้น เป็นของสาธารณะกับผู้มีศีลทั้งหลาย
คุณของสงฆ์และคุณของหมู่คณะ. บทว่า **สทฺถจฺจํ ยเว ปยฺรฺปาสามิ**
ความว่า ข้าพเจ้าอุปฐากด้วยมือของตนคือเข้าไปหาด้วยอาการ
ยำเกรง. ด้วยคำว่า **อนจฺจริยํ โข ปน มํ ภนฺเต** นี้ คฤหบดีกล่าวว่า
ท่านผู้เจริญ ข้อที่เทวดาเข้าไปหาข้าพเจ้าแล้วบอกอย่างนั้น นั้น
ไม่น่าอัศจรรย์ แต่ข้อที่ข้าพเจ้าไม่รู้สึกละอาย อันมีการที่เทวดา
เข้าไปบอกเรื่องนั้นเป็นเหตุ นั้นน่าอัศจรรย์. ในคำว่า **สทฺธํ สทฺธํ ภิกฺขุ**
นี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกภิกษุก็จริง แต่ถึงกระนั้น ฟังทราบว่
นี่เป็นการประทานสาธุการในความร่าเริงอันเกิดจากความชวนชวาย
ของอุบาสกเท่านั้น

จบ อรรถกถาปฐมอุคคสูตรที่ ๑

๒. พุติยอุคคสูตร

[๑๑๒] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ บ้าน-
หัตถิคาม ในแคว้นวัชชี ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียก
ภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงทรงจำ
อุคคฤหบดีชาวบ้านหัตถิคาม ว่าเป็นผู้ประกอบด้วยธรรมที่น่า
อัศจรรย์อันไม่เคยมีมา ๘ ประการ พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้สุด
ครั้นได้ตรัสพระดำรัสแล้ว เสด็จจากอาสนะเข้าไปสู่พระวิหาร.

ครั้งนั้น เวลาเช้า ภิกษุรูปหนึ่ง นุ่งแล้ว ถือบาตรและจีวร
เข้าไปยังนิเวศน์ของอุคคฤหบดีชาวบ้านหัตถิคาม ครั้นแล้วจึงนั่ง
บนอาสนะที่เขาปูไว้ ลำดับนั้น อุคคฤหบดีชาวบ้านหัตถิคาม
เข้าไปหาภิกษุนั้น ไหว้แล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว
ภิกษุนั้นได้กล่าวกะอุคคฤหบดีชาวบ้านหัตถิคามว่า ดูก่อนฤหบดี
พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพยากรณ์ท่านว่า เป็นผู้ประกอบด้วยธรรม
ที่น่าอัศจรรย์อันไม่เคยมีมา ๘ ประการ ดูก่อนฤหบดี ธรรมที่
น่าอัศจรรย์อันไม่เคยมีมา ๘ ประการเป็นไฉน.

อุคคฤหบดีกล่าวว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ กระผมไม่ทราบ
เลยว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพยากรณ์กระผมว่า เป็นผู้ประกอบ
ด้วยธรรมที่น่าอัศจรรย์อันไม่เคยมีมา ๘ ประการเป็นไฉน
แต่ขอท่านได้โปรดฟังธรรมที่น่าอัศจรรย์อันไม่เคยมีมา ๘ ประการ
นี้ที่มีอยู่ จงใส่ใจให้ดี กระผมจักเรียนถวาย ภิกษุนั้นรับคำ
อุคคฤหบดีชาวบ้านหัตถิคามแล้ว.

อุคคฤหบดีชาวบ้านหัตถคามได้กล่าวว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ
ในคราวที่กระผมเที่ยวอยู่ในสวนนาควัน ได้เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้า
แต่ไกลเป็นครั้งแรก พร้อมกับการเห็นนั่นเอง จิตของกระผมก็
เลื่อมใสในพระผู้มีพระภาคเจ้า เมาสุราอยู่ที่หยาเมา นี่แหละเป็นธรรม
ที่น่าอัศจรรย์อันไม่เคยมีมาข้อที่ ๑ ของกระผมที่มีอยู่.

ข้าแต่ท่านผู้เจริญ กระผมมีจิตเลื่อมใสแล้ว ได้เข้าไปนั่งใกล้
พระผู้มีพระภาคเจ้า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงอนุปพิภพ
โปรดกระผม คือ ทรงประกาศทานกถา สีลกถา สักกกถา โทษ
ของกามอันต่ำทรามเศร้าหมอง และอานิสงส์ในเนกขัมมะ ในคราว
ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงทราบว่ กระผมมีจิตควร อ่อน
ปราศจากนิวรณ์ บันเทิง ผ่องใสแล้ว จึงทรงประกาศสามกัณฐิก
ธรรมเทศนาแห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลาย คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ
มรรค เปรียบเหมือนผ้าที่บริสุทธิ์ ไม่หมองดำ จะพึงรับน้ำย้อม
ได้ดี แม้ฉันใด ธรรมจักขุอันปราศจากธุลี ปราศจากมลทิน เกิดขึ้น
แล้วแก่กระผม ณ ที่นั่นแล้ว สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็น
ธรรมดา สิ่งนั้นมวลล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา ก็ฉันนั้น
เหมือนกัน ข้าแต่ท่านผู้เจริญ กระผมได้เห็นธรรมแล้ว บรรลุธรรม
แล้ว รู้ธรรมแจ้งแล้ว หยั่งซึ่งถึงธรรมแล้ว ข้ามพ้นความสงสัย
ได้แล้ว ปราศจากความเคลือบแคลงแล้ว ถึงความแก้แค้นแล้ว
ไม่ต้องเชื่อผู้อื่น ในสัตตสุตตัน ได้ถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม และ
พระสงฆ์ว่า เป็นสรณะ สมาทานสิกขาบพ อันมีพรหมจรรย์เป็นที่ ๕

แล้ว ณ ที่นั่นนั่นแล นี่แลเป็นกรรมที่น่าอัศจรรย์อันไม่เคยมีมา
ข้อที่ ๒ ของกระผมมีอยู่.

ข้าแต่ท่านผู้เจริญ กระผมได้มีปชาบดีรุ่นสาวอยู่ ๔ คน
ได้เข้าไปหาปชาบดีเหล่านั้น แล้วได้กล่าวกะเธอเหล่านั้นว่า คุณก่อน
น้องหญิงทั้งหลาย ฉันสมათานสิกขาบทอันมีพรหมจรรย์เป็นที่ ๕
ผู้ใดปรารถนา ผู้นั้นจงใช้โกศเหล่านี้และทำบุญได้ หรือจะไปสู่
ตระกูลญาติของตัวก็ได้ หรือประสงค์ชายอื่น ฉันก็จะมอบให้แก่เขา
เมื่อกระผมกล่าวอย่างนี้แล้ว ปชาบดีคนแรกได้พูดกะกระผมว่า
ขอท่านได้กรุณามอบดิฉันให้แก่ชายชื่อนี้เจ้าคะ กระผมได้เชิญชาย
ผู้นั้นมาเอามือซ้ายจับปชาบดี มือขวาจับเต้าน้ำ หลังน้ำมอบให้ชาย
คนนั้น ก็เมื่อปริจาคปชาบดีสาวเป็นทาน กระผมไม่รู้สึกละอาย
แปรปรวนเป็นอย่างอื่นเลย นี่แลเป็นกรรมที่น่าอัศจรรย์อันไม่เคย
มีมาข้อที่ ๔ ของกระผมที่มีอยู่.

ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ในตระกูลของกระผมมีโภคทรัพย์อยู่มาก
และโภคทรัพย์เหล่านั้นกระผมได้แจกจ่ายทั่วไปกับผู้มีศีล มี
กัลยาณธรรม นี่แล เป็นกรรมที่น่าอัศจรรย์อันไม่เคยมีมาข้อที่ ๔
ของกระผมที่มีอยู่.

ข้าแต่ท่านผู้เจริญ กระผมเข้าไปหาภิกษุรูปใด กระผมก็
เข้าไปด้วยความเคารพทีเดียว ไม่ใช่เข้าไปหาด้วยความไม่เคารพ
หากท่านผู้มีอายุนั้นแสดงธรรมแก่กระผม กระผมก็ฟังโดยเคารพ
แท้ ๆ ไม่ใช่ฟังโดยไม่เคารพ หากท่านผู้มีอายุนั้นไม่แสดงธรรม

แก่กระผม กระผมก็แสดงธรรมแก่ท่านผู้มีอายุนี้ นี่แลเป็นธรรม
ที่นำอัสสจรยอันไม่เคยมีมาข้อที่ ๕ ของกระผมที่มีอยู่.

ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ไม่นำอัสสจรยที่เมื่อกระผมนิมนต์สงฆ์
แล้วเทศาทั้งหลายเข้ามาบอกว่า คุณก่อนคฤหบดี ภิกษุรูปโน้น
เป็นอุกโกธภาควิมุติ รูปโน้นเป็นปัญญาวิมุติ รูปโน้นเป็นกายสักขี
รูปโน้นเป็นทัญญูปัตตะ รูปโน้นเป็นสัทธาวิมุติ รูปโน้นเป็นสัมมานุสारी
รูปโน้นเป็นสัทธานุสारी รูปโน้นเป็นผู้มีศีล มีกัลยาณธรรม รูปโน้น
เป็นผู้ทูล มีบาปธรรม ข้าแต่ท่านผู้เจริญ กระผมอังกาสสงฆ์
อยู่ก็ไม่รู้สึกว่ายังจิตให้เกิดขึ้นอย่างนี้ว่า จะถวายแก่ท่านรูปนี้น้อย
หรือจะถวายแก่ท่านรูปนี้มาก แท้ที่จริง กระผมมีจิตเสมอกัน นี่แล
เป็นธรรมที่นำอัสสจรยอันไม่เคยมีมาข้อที่ ๖ ของกระผมที่มีอยู่.

ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ไม่นำอัสสจรยที่เทศาทั้งหลายเข้ามาหา
กระผมแล้วบอกว่า คุณก่อนคฤหบดี ธรรมอันพระผู้มีพระภาคเจ้า
ตรัสดีแล้ว เมื่อเทศาทั้งหลายกล่าวอย่างนี้แล้ว กระผมจึงพูดกะ
เทศาเหล่านั้นอย่างนี้ว่า ท่านจะพึงบอกอย่างนี้หรือไม่พึงบอก
อย่างนี้ก็ตาม แท้ที่จริง ธรรมอันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสดีแล้ว
แก่กระผมก็ไม่รู้สึกเลยว่า ความพอใจจะมีมาแต่เหตุนี้ เทศา
ทั้งหลายเข้ามาหากระผมหรือกระผมได้ปราศรัยกับเทศาทั้งหลาย
นี่แลเป็นธรรมที่นำอัสสจรยอันไม่เคยมีมาข้อที่ ๗ ของกระผม
ที่มีอยู่.

ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ก็หาว่ากระผมจะพึงทำกาละก่อน
พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ไม่นำอัสสจรยที่พระผู้มีพระภาคเจ้าจะพึง

ทรงพยากรณ์อย่างนี้ว่า สักโยชนอันเป็นเครื่องประกอบให้อุคค-
คฤหบดีชาวบ้านหัดดีคามพึงกลับมาสู่โลกนี้อีกไม่มี นี่แลเป็นธรรม
ที่น่าอัศจรรย์อันไม่เคยมีมาข้อที่ ๘ ของกรรมที่มีอยู่.

ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ธรรมที่น่าอัศจรรย์อันไม่เคยมีมา ๘
ประการนี้แล ของกรรมที่มีอยู่ แต่กรรมก็ไม่รู้ว่า พระผู้มี-
พระภาคเจ้าทรงพยากรณ์กรรมว่าเป็นผู้ประกอบด้วยธรรมที่น่า
อัศจรรย์อันไม่เคยมีมา ๘ ประการเป็นไฉน.

ลำดับนั้น ภิกษุ นั้นรับบิณฑบาตในนิเวศน์ของอุคคคฤหบดี
ชาวบ้านหัดดีคามแล้ว ลุกจากที่นั่งแล้วหลีกไป ภายหลังภัต
กลับจากบิณฑบาตแล้ว เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ
ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว ได้กราบทูล
คำสนทนาปราศรัยกับอุคคคฤหบดีชาวบ้านหัดดีคามนั้นทั้งหมด
แต่พระผู้มีพระภาคเจ้า.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนภิกษุ ถูกแล้ว อุคค-
คฤหบดีชาวบ้านหัดดีคาม เมื่อจะพยากรณ์ พึงพยากรณ์ตามนั้น
โดยชอบ ดูก่อนภิกษุ เราพยากรณ์อุคคคฤหบดีชาวบ้านหัดดีคามว่า
เป็นผู้ประกอบด้วยธรรมที่น่าอัศจรรย์อันไม่เคยมีมา ๘ ประการ
นี้แล และเธอทั้งหลายจงทรงจำอุคคคฤหบดีชาวบ้านหัดดีคามว่า
เป็นผู้ประกอบด้วยธรรมที่น่าอัศจรรย์อันไม่เคยมีมา ๘ ประการนี้.

จบ ทุติยอุคคสูตรที่ ๒

อรรถกถาพุทธอุคคสูตรที่ ๒

พุทธอุคคสูตร ๒ มีวินัยดังต่อไปนี้.

บทว่า นาคเว ความว่า ได้ยินว่า เศรษฐีนั้นได้มีส่วนชื่อว่า นาควัน. เศรษฐีนั้นให้คนถือเอาของหอมและระเบียบดอกไม้เป็นต้น ในเวลาก่อนอาหาร ประสงค์จะเล่นกีฬาในวันนั้น อันบริวาร แวดล้อมไป ได้เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้า เขาเกิดจิตเลื่อมใสโดยนัย ก่อนนั้นแหละ พร้อมกับการเห็นความเมตตาที่เกิดขึ้นเพราะการดื่ม สุรา ก็สรงหายไปในขณะที่นั้นนั่นเอง. อุคคเศรษฐีกล่าวอย่างนั้น หมายเอาข้อนั้น บทว่า โอโฏเชสี ความว่า หลังน้ำที่พระหัตถ์ถวายน. บทว่า อสุโก แก่เป็น อมุโก. บทว่า สมจิตุโตว เทมิ ความว่า ไม่กระทำความคิดต่าง ๆ อย่างนี้ว่า ให้แก่คนนี้น้อย ให้แก่คนนี้น้ำมาก. ด้วยคำนี้ อุคคเศรษฐีแสดงว่า เราจะไม่ทำคุณของภิกษุเหล่านั้น ให้เป็นเช่นเดียวกัน แต่เราจะกระทำไทยธรรม ให้เป็นเช่นเดียวกัน. บทว่า อโรเจนติ ความว่า เทวดาทั้งหลายยืนบอกอยู่ในอากาศ. อุบาสกได้พยากรณ์อานาคามีผลของตนด้วยคำนี้ว่า นตฺถิ ตํ สํ โยชนํ สํโยชนํนั้นไม่มี ดังนี้แล.

จบ อรรถกถาพุทธอุคคสูตรที่ ๒

๓. ปฐมหัตถกสูตร

[๑๑๓] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ อคคาพา-
เจติย์ ใกล้เมืองอาฬวี ณ ที่นั่นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียก
ภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุทั้งหลายทูลรับพระ-
ผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
เธอทั้งหลายจงทรงจำหัตถกอุบาสกชาวเมืองอาฬวี เป็นผู้ประกอบ
ด้วยกรรมที่น่าอัศจรรย์อันไม่เคยมีมา ๗ ประการ ๗ ประการ
เป็นไฉน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย หัตถกอุบาสกชาวเมืองอาฬวี เป็น
ผู้มีศรัทธา ๑ มีศีล ๑ มีหิริ ๑ มีโอตตปปะ ๑ เป็นพหูสูต ๑
มีจาคะ ๑ มีปัญญา ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงทรงจำ
หัตถกอุบาสกชาวเมืองอาฬวี เป็นผู้ประกอบด้วยกรรมที่น่า
อัศจรรย์อันไม่เคยมีมา ๗ ประการนี้แล พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้สุด
ครั้นได้ตรัสพระดำรัสแล้ว เสด็จจากอาสนะเข้าไปสู่พระวิหาร
ครั้งนั้น เวลาเช้า ภิกษุรูปหนึ่ง นุ่งแล้ว ถือบาตรและจีวร
เข้าไปยังนิเวศน์ของหัตถกอุบาสกชาวเมืองอาฬวี ขึ้นแล้ว จึงนั่ง
บนอาสนะที่ปูไว้ ลำดับนั้น หัตถกอุบาสกชาวเมืองอาฬวี เข้าไป
หาภิกษุนั้น ไหว้แล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว ภิกษุ
นั้นได้กล่าวกะหัตถกอุบาสกชาวเมืองอาฬวีว่า ดูก่อนอาวุโส
พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพยากรณ์ท่าน เป็นผู้ประกอบด้วยกรรม
ที่น่าอัศจรรย์อันไม่เคยมีมา ๗ ประการ ๗ ประการเป็นไฉน ก่อน
ภิกษุทั้งหลาย หัตถกอุบาสกชาวเมืองอาฬวี เป็นผู้มีศรัทธา ๑

มีศีล ๑ มีhiri ๑ มีโอตตปปะ ๑ เป็นพหูสูต ๑ มีจาคะ ๑ มีปัญญา ๑
คู่ก่อนอาวุโส พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพยากรณ์ท่าน ว่าเป็นผู้
ประกอบด้วยธรรมที่น่าอัศจรรย์อันไม่เคยมีมา ๗ ประการนี้แล
หัตถกอุบาสกชาวเมืองอาฬวีถามว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ คฤหัสถ์ใด ๆ
ผู้นั่งผ้าขาว ไม่มีในตำแหน่งที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพยากรณ์
นี้หรือ.

ภ. คู่ก่อนอาวุโส ไม่มี.

ห. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ดีแล้ว ที่คฤหัสถ์ใด ๆ ผู้นั่งผ้าขาว
ไม่มีในตำแหน่งที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพยากรณ์นี้.

ลำดับนั้น ภิกษุ นั้นรับบิณฑบาตในนิเวศน์ของหัตถกอุบาสก
ชาวเมืองอาฬวีแล้ว ลุกจากที่นั่งแล้ว หลีกไป ภายหลังภัต กลับจาก
บิณฑบาตแล้ว เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวาย
บังคมแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว ได้กราบทูลพระ-
ผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์เจริญ ขอประทานพระวโรกาส
ในเวลาเช้า ข้าพระองค์นั่งแล้ว ถือบาตรและจีวร เข้าไปยังนิเวศน์
ของหัตถกอุบาสกชาวเมืองอาฬวี นั่งบนอาสนะที่เขาปูไว้ ลำดับนั้น
หัตถกอุบาสกชาวเมืองอาฬวี เข้ามาหาข้าพระองค์ไว้แล้วนั่ง ณ
ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว ข้าพระองค์ได้กล่าวกะหัตถกอุบาสก
ชาวเมืองอาฬวีว่า คู่ก่อนอาวุโส พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพยากรณ์
ท่าน ว่าเป็นผู้ประกอบด้วยธรรมที่น่าอัศจรรย์อันไม่เคยมีมา ๗
ประการ ๗ ประการเป็นไฉน คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย หัตถกอุบาสก
ชาวเมืองอาฬวีเป็นผู้มีศรัทธา ๑ มีศีล ๑ มีhiri ๑ มีโอตตปปะ ๑

เป็นพหูสูต ๑ มีจาคะ ๑ มีปัญญา ๑ คุณก่อนอาวุโส พระผู้มีพระภาคเจ้า
ทรงพยากรณ์ท่าน ว่าเป็นผู้ประกอบด้วยธรรมที่น่าอัศจรรย์อัน
ไม่เคยมีมา ๗ ประการนี้ เมื่อข้าพระองค์กล่าวอย่างนี้แล้ว
หัตถกอุบาสกชาวเมืองอาฬวี ได้ถามข้าพระองค์ว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ
คุณหัตถ์ใด ๆ ผู้หนุ่มสาวไม่มีในตำแหน่งที่พระผู้มีพระภาคเจ้า
ทรงพยากรณ์นั้นหรือ ข้าพระองค์ตอบว่า คุณก่อนอาวุโส ไม่มี
เขาตอบว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ดีแล้วที่คุณหัตถ์ใด ๆ ผู้หนุ่มสาว
ไม่มีในตำแหน่งที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพยากรณ์นี้.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณก่อนภิกษุ ถูกแล้ว ๆ คุณบุตร
นั้นมีความปรารถนาน้อย ไม่ปรารถนาให้คนอื่นรู้คุณธรรมที่
มีอยู่ในตน คุณก่อนภิกษุ ถ้าอย่างนั้น เธอจงทรงจำหัตถกอุบาสก
ชาวเมืองอาฬวีไว้ ว่าเป็นผู้ประกอบด้วยธรรมที่น่าอัศจรรย์อัน
ไม่เคยมีมา นี้ คือ ความเป็นไม่ปรารถนาให้คนอื่นรู้คุณธรรม
ที่มีอยู่ในตน.

จบ ปฐมหัตถกสูตรที่ ๓

อรรธกถาปฐมหัตถกสูตรที่ ๓

ปฐมหัตถกสูตรที่ ๓ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **หตุลโก อาพวโก** ความว่า พระราชกุมารผู้ได้
พระนามว่า หัตถกะ เพราะพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรับจากมือ
ของอาพวกยักษ์ด้วยพระหัตถ์. บทว่า **สีลวา** ได้แก่ ผู้มีศีล
ด้วยศีล ๕ และศีล ๑๐. บทว่า **จาควา** แปลว่า ถึงพร้อมด้วยการ
บริจาค. บทว่า **กจฺจิตฺต ภนฺเต** ความว่า ในที่ที่พระผู้มีพระภาคเจ้า
ทรงพยากรณ์นี้แล หรือขอรับ. บทว่า **อปฺปิจฺโณ** ได้แก่ ผู้ชื่อว่า
มักน้อย เพราะเป็นผู้มักน้อยในอริยม.

จบ อรรธกถาหัตถกสูตรที่ ๓

๔. พุติหัตถกสูตร

[๑๑๔] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ อคคาพเวจี ใกล้เมืองอาฬวี ครั้งนั้นแล หัตถกอุบาสกชาวเมืองอาฬวี มีอุบาสกประมาณ ๕๐๐ คนแวดล้อม เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสถามหัตถกอุบาสกชาวเมืองอาฬวีว่า
ดูก่อนหัตถกะ บริษัทของท่านนี้ใหญ่ ก็ท่านสงเคราะห์บริษัทใหญ่นี้อย่างไร

หัตถกอุบาสกชาวเมืองอาฬวีกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงแสดงสังคหวัตถุ ๔ ประการไว้ ข้าพระองค์สงเคราะห์บริษัทใหญ่นี้ด้วยสังคหวัตถุ ๔ ประการ เหล่านี้ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์รู้ว่าผู้นี้ควรสงเคราะห์ ด้วยทาน ข้าพระองค์ก็สงเคราะห์ด้วยทาน ผู้นี้ควรสงเคราะห์ ด้วยวาจาอ่อนหวาน ข้าพระองค์ก็สงเคราะห์ด้วยวาจาอ่อนหวาน ผู้นี้ควรสงเคราะห์ด้วยการประพฤตสิ่งที่เป็นประโยชน์ ข้าพระองค์ ก็สงเคราะห์ด้วยการประพฤตสิ่งที่เป็นประโยชน์ ผู้นี้ควรสงเคราะห์ ด้วยการวางตัวเสมอ ข้าพระองค์ก็สงเคราะห์ด้วยการวางตัวเสมอ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็โลกทรพีในตระกูลของข้าพระองค์มีอยู่ ชนทั้งหลายจึงสำคัญถ้อยคำของข้าพระองค์ว่าควรฟัง ไม่เหมือน ของคนจน.

พ. ถูกแล้ว ๆ หัตถกะ นี่แหละเป็นอุบายที่ท่านสงเคราะห์บริษัทใหญ่ ๆ ก่อนหัตถกะ จริงอยู่ ใคร ๆ ก็ตามที่สงเคราะห์บริษัทใหญ่ในอดีตกาล ก็ล้วนแต่สงเคราะห์ด้วยสังคหวัตถุ ๔ ประการนี้ และใคร ๆ ก็ตามที่จักสงเคราะห์บริษัทในอนาคตกาล ก็ล้วนแต่จักสงเคราะห์ด้วยสังคหวัตถุ ๔ ประการนี้แหละ ใคร ๆ ก็ตามย่อมสงเคราะห์บริษัทใหญ่ในปัจจุบัน ก็ล้วนแต่สงเคราะห์ด้วยสังคหวัตถุ ๔ ประการนี้แหละ ลำดับนั้น หัตถกอุบาสกชาวเมืองอาฬวี อันพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงชี้แจงให้เห็นแจ้ง ให้สมาทาน ให้อาจหาญให้ร่าเริง ด้วยธรรมิกถาแล้ว ลุกจากที่นั่ง ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า กระทำประทักษิณแล้วหลีกไป.

ลำดับนั้น เมื่อหัตถกอุบาสกชาวเมืองอาฬวี หลีกไปแล้วไม่นาน พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกะภิกษุทั้งหลายว่า พวกคุณทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงทรงจำหัตถกอุบาสกชาวเมืองอาฬวี เป็นผู้ประกอบด้วยธรรมที่น่าอัศจรรย์อันไม่เคยมีมา ๘ ประการ ๘ ประการเป็นไฉน พวกคุณทั้งหลาย หัตถกอุบาสกชาวเมืองอาฬวี เป็นผู้มืศรัทธา ๑ มศีล ๑ มหิริ ๑ มโหดตปปะ ๑ เป็นพหูสูต ๑ มีจาคะ ๑ มีปัญญา ๑ มีความปรารถนาน้อย ๑ พวกคุณทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงทรงจำหัตถกอุบาสกชาวเมืองอาฬวี เป็นผู้ประกอบด้วยธรรมที่น่าอัศจรรย์ อันไม่เคยมีมา ๘ ประการนี้แหละ.

จบ ทุติยหัตถกสูตรที่ ๔

อรรถกถาทุติยหัตถกสูตรที่ ๔

ตุติยหัตถกสูตรที่ ๔ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **ปณฺจมตฺเตหิ อูปาสกหเตหิ** ความว่า หัตถกอุบาสก
อันธริยสาวกอุบาสกผู้เป็นโสดาบัน สกทาคามี และอนาคามีเท่านั้น
แวดล้อมแล้ว บริโภคอาหารเช้าแล้วถือเอาของหอม ดอกไม้ และ
จวนเครื่องลูบไล้เป็นต้น เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ.
บทว่า **สงฺคหฺวตฺถุณี** ได้แก่ เหตุแห่งการสงเคราะห์. บทว่า **เตหาหิ**
ตัดบทเป็น **เตหิ อหิ** .

บทว่า **ตํ ทาเนน สงฺกณฺหาเม** ความว่า ข้าพเจ้าจะให้ใด
โองาน อาหาร และพืช เป็นต้น และของหอม ดอกไม้ และจวน
สำหรับไถ่ทา เป็นต้น ให้สงเคราะห์. บทว่า **เปยฺยวาเจน** ความว่า
ข้าพเจ้าสงเคราะห์ด้วยปิยวาจาอันนุ่มนวล เสนาะหู มีอาทิว่า พ่อ
แม่ พี่ชาย น้องชาย พี่สาว น้องสาว. บทว่า **อตฺถจฺริยา** ความว่า
เราจะสงเคราะห์ด้วยการประพติประโยชน์กล่าวคือ รู้ว่าผู้
นี้ไม่มีกิจด้วยการให้หรือด้วยปิยวาจา ผู้นี้ควรจะพึงสงเคราะห์
ด้วยการประพติประโยชน์ ดังนี้แล้ว จึงช่วยกิจที่เกิดขึ้น. บทว่า
สมานตฺตตาย ความว่า เราสงเคราะห์โดยทำให้เสมอกับคนด้วย
การกิน การดื่ม และการนั่งเป็นต้นร่วมกัน เพราะรู้ว่าผู้นี้ไม่มีกิจ
ด้วยการให้เป็นต้น ผู้มีเราควรสงเคราะห์ ด้วยความเป็นผู้มีตน
เสมอกัน. บทว่า **ทลิตฺทสฺส โข โน ตถา โสตพฺพํ มณฺญนฺติ**

ความว่า เมื่อคนผู้ขัดสน ไม่สามารถให้หรือทำอะไร ๆ ได้ คนทั้งหลายย่อมไม่สำคัญว่าจะต้องฟังเหมือนคำของคนขัดสน แต่คำของข้าพระองค์ คนทั้งหลายย่อมสำคัญว่าควรฟัง คือ ย่อมตั้งอยู่ในโอวาทที่ให้ไว้ อธิบายว่า ย่อมไม่สำคัญที่จะล่วงละเมิดอนุศาสนีของข้าพระองค์. บทว่า โยนิ โข ตุยายฺย แก่เป็น อุปาโย โข เต อธิบายว่า นี่เป็นอุบายของท่านแล. ก็ในสูตรแม้ทั้งสองนี้ ฟังทราบว่ามีตรัส สรรพสาส์น จาคะและปัญญาละกัน.

จบ อรรถกถาพุทธนิคคกสูตรที่ ๔

๕. มหานามสูตร

[๑๑๕] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ นิโคร-
ธารามใกล้พระนครกบิลพัสดุ์ ในแคว้นสักกะ ครั้งนั้น เจ้าศากยะ
พระนามว่ามหานาม เสด็จเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ
ทรงถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วประทับ ณ ที่ควรส่วน
ข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์
ผู้เจริญ ด้วยเหตุมีประมาณเท่าไรหนอ บุคคลชื่อว่าเป็นอุบาสก
พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนมหานาม เมื่อใดแล บุคคลถึง
พระพุทธเจ้า ถึงพระธรรม ถึงพระสงฆ์ ว่าเป็นสรณะ ด้วยเหตุมี
ประมาณเท่านี้ ชื่อว่าเป็นอุบาสก.

ม. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ด้วยเหตุมีประมาณเท่าไร
อุบาสกชื่อว่าเป็นผู้มีศีล.

พ. ดูก่อนมหานาม เมื่อใดแล อุบาสกงดเว้นจากปาณาติบาต
งดเว้นจากอทินนาทาน งดเว้นจากกาเมสุมิฉฉาจาร งดเว้นจาก
มุสาวาท งดเว้นจากการดื่มน้ำเมา คือ สุราและเมรัยอันเป็นทั้ง
แห่งความประมาท ด้วยเหตุมีประมาณเท่านี้ อุบาสกชื่อว่า เป็น
ผู้มีศีล.

ม. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ด้วยเหตุมีประมาณเท่าไร
อุบาสกชื่อว่า เป็นผู้ปฏิบัติเพื่อประโยชน์นั้น ไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์
ผู้อื่น.

พ. คุณอนมหานาม เมื่อใดแล อุบาสกเป็นผู้ถึงพร้อมด้วย
ศรัทธาด้วยตนเอง แต่ไม่ชักชวนผู้อื่นให้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา ๑
ตนเองเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีล แต่ไม่ชักชวนผู้อื่นให้ถึงพร้อมด้วย
ศีล ๑ ตนเองเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยจาคะ แต่ไม่ชักชวนผู้อื่นให้ถึง
พร้อมด้วยจาคะ ๑ ตนเองเป็นผู้ใคร่เพื่อฟังสัทธรรม แต่ไม่ชักชวน
ผู้อื่นในการฟังสัทธรรม ๑ ตนเองเป็นผู้ทรงจำธรรมที่ตนฟังแล้วได้
แต่ไม่ชักชวนผู้อื่นเพื่อการทรงจำธรรม ๑ ตนเองเป็นผู้พิจารณา
อรรถแห่งธรรมที่ตนฟังแล้ว แต่ไม่ชักชวนผู้อื่นในการพิจารณา
อรรถแห่งธรรม ๑ ตนเองรู้ทั่วถึงอรรถรู้ทั่วถึงธรรม แล้วปฏิบัติ
ธรรมควรแก่ธรรม แต่ไม่ชักชวนผู้อื่นในการปฏิบัติธรรม
อันสมควรแก่ธรรม ๑ ด้วยเหตุมีประมาณเท่านี้ อุบาสกชื่อว่า
เป็นผู้ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตนไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ผู้อื่น.

ม. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ด้วยเหตุมีประมาณเท่าไร อุบาสก
ชื่อว่าเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตนและเพื่อประโยชน์ผู้อื่น.

พ. คุณอนมหานาม เมื่อใดแล อุบาสกเป็นผู้ถึงพร้อมด้วย
ศรัทธาด้วยตนเอง ละชักชวนผู้อื่นให้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา ๑
ตนเองเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีล และชักชวนผู้อื่นให้ถึงพร้อมด้วยศีล ๑
ตนเองเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยจาคะ และชักชวนผู้อื่นให้ถึงพร้อมด้วย
จาคะ ๑ ตนเองเป็นผู้ใคร่เพื่อเห็นภิกษุ และชักชวนผู้อื่นในการเห็น
ภิกษุ ๑ ตนเองเป็นผู้ใคร่เพื่อฟังสัทธรรม และชักชวนผู้อื่นในการ
ฟังสัทธรรม ๑ ตนเองเป็นผู้ทรงจำธรรมที่ตนฟังแล้ว และชักชวน
ผู้อื่นเพื่อการทรงจำธรรม ๑ ตนเองเป็นผู้พิจารณาอรรถแห่งธรรม

ที่ตนฟังแล้ว และชักชวนผู้อื่นในการพิจารณาอรรถแห่งธรรม ๑
ตนเองรู้ทั่วถึงอรรถรู้ทั่วถึงธรรมแล้วปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม
และชักชวนผู้อื่นในการปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ๑ ด้วยเหตุมี
ประมาณเท่านี้แล อุบาสกชื่อว่าเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตน และ
เพื่อประโยชน์ผู้อื่น.

จบ มหานามสูตรที่ ๕

อรรถกถามหานามสูตรที่ ๕

มหานามสูตรที่ ๕ มีวินิจัยดังต่อไปนี้.

บทว่า อตฺตูปปริกฺขี โหติ ความว่า ย่อมเป็นผู้ใคร่ครวญ
ถึงประโยชน์และมีประโยชน์ คือ เหตุและมีสาเหตุ.

จบ มหานามสูตรที่ ๕

๖. ชีวกสูตร

[๑๑๖] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ สวน-
มะม่วงของหมอชีวก ใกล้กรุงราชคฤห์ ครั้นนั้น หมอชีวกโกมารภัจจ์
เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มี-
พระภาคเจ้าแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้ทูลถาม
พระผู้มีพระภาคเจ้า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ด้วยเหตุมีประมาณ
เท่าไรหนอ บุคคลถือว่าเป็นอุบาสก พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า
ดูก่อนชีวก เมื่อใดแลบุคคลถึงพระพุทธเจ้า ถึงพระธรรม ถึงพระสงฆ์
ว่าเป็นสรณะ ด้วยเหตุมีประมาณเท่านี้แล ถือว่าเป็นอุบาสก.

ข. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ด้วยเหตุมีประมาณเท่าไร อุบาสก
ถือว่าเป็นผู้มีศีล.

พ. ดูก่อนชีวก เมื่อใดแล อุบาสกงดเว้นจากปาณาติบาต ฯลฯ
งดเว้นจากการค้ำน้ำเมา คือ สุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความ
ประมาท ด้วยเหตุมีประมาณเท่านี้แล อุบาสกถือว่าเป็นผู้มีศีล.

ข. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ด้วยเหตุมีประมาณเท่าไร
อุบาสกชื่อว่า ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตน ไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ผู้อื่น.

พ. ดูก่อนชีวก เมื่อใดแล อุบาสกถึงพร้อมด้วยศรัทธาด้วย
ตนเอง แต่ไม่ชักชวนผู้อื่นให้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา ฯลฯ ตนเอง
เป็นผู้รู้ทั่วถึงอรรถรู้ทั่วถึงธรรมแล้วปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม
แต่ไม่ชักชวนผู้อื่นในการปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ด้วยเหตุมี

ประมาณเท่านั้นแล อุบาสกชื่อว่าเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตน
ไม่ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ผู้อื่น.

ข. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็ด้วยเหตุมีประมาณเท่าไร
อุบาสกชื่อว่าเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อประโยชน์ตนและเพื่อประโยชน์
ผู้อื่น.

พ. คุณก่อนชีวิต เมื่อใดแล อุบาสกเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา
ด้วยตนเอง และชักชวนผู้อื่นให้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา ๑ ตนเอง
เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีล และชักชวนผู้อื่นให้ถึงพร้อมด้วยศีล ๑
ตนเองเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยจาคะ และชักชวนผู้อื่นให้ถึงพร้อมด้วย
จาคะ ๑ ตนเองเป็นผู้ใคร่เพื่อเห็นภิกษุ และชักชวนผู้อื่นในการ
เห็นภิกษุ ๑ ตนเองเป็นผู้ใคร่เพื่อฟังสังฆธรรม และชักชวนผู้อื่น
ในการฟังสังฆธรรม ๑ ตนเองเป็นผู้ทรงจำธรรมที่ตนเองฟังแล้ว
และชักชวนผู้อื่นเพื่อการทรงจำธรรม ๑ ตนเองเป็นผู้พิจารณา
อรรถแห่งธรรมที่ตนฟังแล้ว และชักชวนผู้อื่นในการพิจารณา
อรรถแห่งธรรม ๑ ตนเองรู้ทั่วถึงอรรถรู้ทั่วถึงธรรมแล้วปฏิบัติ
ธรรมสมควรแก่ธรรม และชักชวนผู้อื่นในการปฏิบัติธรรมสมควร
แก่ธรรม ๑ ด้วยเหตุมีประมาณเท่านั้นแล อุบาสกชื่อว่าเป็นผู้ปฏิบัติ
เพื่อประโยชน์ตนและเพื่อประโยชน์ผู้อื่น.

จบ ชีวิตสูตรที่ ๖

พระสุตตันตปิฎก อังคุตรนิกาย สัตตก-อัฐก-นวกนิบาต เล่ม ๔ - หน้าที่ 445

อรรถกถาชีวสูตรที่ ๖

ในสูตรที่ ๖ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสสรรททา ศील และจาจะ
กณะกัน.

จบ อรรถกถาชีวสูตรที่ ๖

๗. ปฐมพลสูตร

[๑๑๗] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย คำลึง ๘ ประการนี้ ๘ ประการ เป็นไฉน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ทารกทั้งหลายมีการร้องไห้เป็นคำลึง ๑ มาตุคามทั้งหลายมีความโกรธเป็นคำลึง ๑ โจรทั้งหลายมีอาวุธเป็นคำลึง ๑ พระราชาทั้งหลายมีอิสริยยศเป็นคำลึง ๑ คนพาลทั้งหลาย มีการเพ่งโทษผู้อื่นเป็นคำลึง ๑ บัณฑิตทั้งหลายมีการไม่เพ่งโทษเป็นคำลึง ๑ พหุสตบุคคลทั้งหลายมีการพิจารณาเป็นคำลึง ๑ สมณพราหมณ์ทั้งหลายมีขันติเป็นคำลึง ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย คำลึง ๘ ประการนี้แล.

จบ ปฐมพลสูตรที่ ๗

อรรถกถาปฐมพลสูตรที่ ๗

ปฐมพลสูตรที่ ๗ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **อุชฺณตฺติพลา** แปลว่า มีการเพ่งโทษเป็นคำลึง
จริงอยู่ พวกคนพาลมีคำลึงเฉพาะแต่การเพ่งโทษอย่างนี้ว่า คนโน้น
บอกเรื่องนี้ ๆ กะผู้ใด ผู้นั้นได้บอกกะเรา ไม่บอกกะคนอื่น. บทว่า
นิชฺณตฺติพลา ความว่า มีการไม่เพ่งประโยชน์ และมีใช้ประโยชน์
เท่านั้นว่า นี่ไม่ใช่ นี่ชื่อว่าอย่างนี้เป็นคำลึง. บทว่า **ปฏิสฺสขานพลา**
แปลว่า มีการพิจารณาเป็นคำลึง. บทว่า **ขณฺติพลา** ได้แก่ มีความ
อดทนด้วยความยับยั้งเป็นคำลึง.

จบ อรรถกถापฐมพลสูตรที่ ๗

๘. พุติยพลสูตร

[๑๑๘] ครั้งนั้นแล ท่านพระสารีบุตรเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว นั่ง ณ ที่ควร ส่วนข้างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ตรัสถามท่านพระสารีบุตรว่า คุณก่อนสารีบุตร กำลังของภิกษุผู้พิจารณาสมิเท่าไร ที่เป็นเหตุให้ เธอผู้ประกอบแล้วพิจารณาความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลายได้ว่า อาสวะทั้งหลายของเราสิ้นแล้ว.

ท่านพระสารีบุตรกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ กำลัง ของภิกษุผู้พิจารณา ๘ ประการ ที่เป็นเหตุให้ท่านผู้ประกอบแล้ว พิจารณาความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลายได้ว่า อาสวะทั้งหลาย ของเราสิ้นแล้ว.

ท่านพระสารีบุตรกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ กำลัง ของภิกษุผู้พิจารณา ๘ ประการ ที่เป็นเหตุให้ท่านผู้ประกอบแล้ว พิจารณาความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลายได้ว่า อาสวะทั้งหลาย ของเราสิ้นแล้ว ๘ ประการเป็นไฉน ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุ ผู้พิจารณาในธรรมวินัยนี้ เห็นสังขารทั้งปวงแจ่มแจ้ง โดยความเป็น ของไม่เที่ยง ด้วยปัญญาอันชอบตามเป็นจริง ข้อที่ภิกษุผู้พิจารณา เห็นสังขารทั้งปวงแจ่มแจ้ง โดยความเป็นของไม่เที่ยง ด้วยปัญญา อันชอบตามเป็นจริงนี้เป็นกำลังของภิกษุผู้พิจารณา ที่ท่านอาศัย แล้วพิจารณาความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลายได้ว่า อาสวะทั้งหลาย ของเราสิ้นแล้ว ๑.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุผู้พิจารณาเห็นกามทั้งหลายว่าเปรียบด้วยหลุมถ่านเพลิง แจ่มแจ้งด้วยปัญญาอันชอบตามเป็นจริง ข้อที่ภิกษุผู้พิจารณาเห็นกามทั้งหลายว่าเปรียบด้วยหลุมถ่านเพลิง แจ่มแจ้งด้วยปัญญาอันชอบตามเป็นจริง นี่เป็นกำลังของภิกษุผู้พิจารณาที่ท่านอาศัยแล้วพิจารณาความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลายได้ว่า อาสวะทั้งหลายของเราสิ้นแล้ว ๑.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุผู้พิจารณาที่มีจิตน้อมไป โน้มไป โอนไป ในวิเวก ตั้งอยู่ในวิเวก ยินดีแล้วในเนกขัมมะ ปราศจากอาสวัญฐานนิยธรรมโดยประการทั้งปวง ข้อที่ภิกษุผู้พิจารณาที่มีจิตน้อมไป ฯลฯ ปราศจากอาสวัญฐานนิยธรรมโดยประการทั้งปวง นี่เป็นกำลังของภิกษุผู้พิจารณาที่ท่านอาศัยแล้วพิจารณาความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลายได้ว่า อาสวะทั้งหลายของเราสิ้นแล้ว ๑.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุผู้พิจารณาเจริญสติปัฏฐาน ๔ อบรมดีแล้ว ข้อที่ภิกษุผู้พิจารณาเจริญสติปัฏฐาน ๔ อบรมดีแล้ว นี่เป็นกำลังของภิกษุผู้พิจารณาที่ท่านอาศัยแล้วพิจารณาความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลายได้ว่า อาสวะทั้งหลายของเราสิ้นแล้ว ๑.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุผู้พิจารณาเจริญอิทธิบาท ๔ อบรมดีแล้ว ข้อที่ภิกษุผู้พิจารณาเจริญอิทธิบาท ๔ อบรมดีแล้ว นี่เป็นกำลังของภิกษุผู้พิจารณาที่ท่านอาศัยแล้วพิจารณาความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลายได้ว่า อาสวะทั้งหลายของเราสิ้นแล้ว ๑.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุผู้พิจารณาเจริญอินทรีย์ ๕ อบรมดีแล้ว ข้อที่ภิกษุผู้พิจารณาเจริญอินทรีย์ ๕ อบรมดีแล้ว นี่เป็น

กำลังของภิกษุผู้พิจารณา ที่ท่านอาศัยแล้วพิจารณาความสิ้นไป
แห่งอาสวะทั้งหลายได้ว่า อาสวะทั้งหลายของเราสิ้นแล้ว ๑.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุผู้พิจารณาเจริญโพชฌงค์ ๗ อบรม
ดีแล้ว ข้อที่ภิกษุผู้พิจารณาเจริญโพชฌงค์ ๗ อบรมดีแล้ว นี่เป็น
กำลังของภิกษุผู้พิจารณา ที่ท่านอาศัยแล้วพิจารณาความสิ้นไป
แห่งอาสวะทั้งหลายได้ว่า อาสวะทั้งหลายของเราสิ้นแล้ว ๑.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุผู้พิจารณาเจริญอริยมรรคประกอบ
ด้วยองค์ ๘ อบรมดีแล้ว ข้อที่ภิกษุผู้พิจารณาเจริญอริยมรรค
ประกอบด้วยองค์ ๘ อบรมดีแล้วนี้เป็นกำลังของภิกษุผู้พิจารณา
ที่ท่านอาศัยแล้วพิจารณาความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลายได้ว่า อาสวะ
ทั้งหลายของเราสิ้นแล้ว ๑.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ กำลังของภิกษุผู้พิจารณา ๘ ประการ
นี้แล ที่เป็นเหตุให้ท่านผู้ประกอบแล้วพิจารณาความสิ้นไปแห่ง
อาสวะทั้งหลายได้ว่า อาสวะทั้งหลายของเราสิ้นแล้ว.

จบ ทุติยพลสูตรที่ ๘

อรรถกถาทุติยพลสูตรที่ ๘

ทุติยพสูตรที่ ๘ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า พลani ได้แก่ กำลังคือพระญาณ. บทว่า อาสวานิ
ขยิ ปฏิษานาติ ความว่า ย่อมพิจารณาพระอรหันต์. บทว่า อนิจจโต
แปลว่า โดยอาการมีแล้วหาไม่มี. บทว่า ยถาภูติ แปลว่า ตามที่

เป็นจริง. บทว่า สมมุปปยุถาย ได้แก่ ด้วยสัมมาวิปัสสนาและ
มรรคปัญญา. บทว่า องฺการกาสุปมา ความว่า กามเหล่านี้ท่าน
เปรียบด้วยหลุมถ่านเพลิง เพราะอรรถว่าทำให้เราร้อน. บทว่า
วิเวกนิหฺน ได้แก่ น้อมไปในพระนิพพาน ด้วยอำนาจผลสมาบัติ.
บทว่า วิเวกญฺห ได้แก่ เว้นหรือห่างไกลจากกิเลสทั้งหลาย. บทว่า
เนกขมฺมาภิตฺต ได้แก่ ยินดียิ่งในบรรพชา. บทว่า พยฺหุติญฺหฺม แปลว่า
มีที่สุด (คือคันทหา) ไปปราศแล้ว คือ แม้โดยเอกเทศก็ไม่ติดอยู่
ไม่ประกอบไว้ ไม่เกี่ยวข้อง. บทว่า อาสวญฺฐานิเยหิ ได้แก่ จากธรรม
อันเป็นเหตุแห่งอาสวะทั้งหลายด้วยอำนาจการประกอบไว้ อธิบาย
ว่า จากกิเลสธรรมทั้งหลาย. อีกอย่างหนึ่ง บทว่า พยฺหุติญฺหฺม แปลว่า
ปราศจากคันทหาอันชื่ออันชื่อคันทิ^๑ อธิบายว่า ปราศจากคันทหา. บทว่า
สพฺพโส อาสวญฺฐานิเยหิ รมฺเมหิ ความว่า จากธรรมอันเป็นไป
ในภูมิ ๓ ทั้งหมด. ในสูตรนี้ ท่านกล่าวถึงอริยมรรคทั้งที่เป็น
โลกิยะและโลกุตตระ.

จบ อรรถกถาพุทธิสสูตรที่ ๘

๑. คันทิ เป็นชื่อของคันทหา เพราะเป็นสายคุดเส้นเชือกผูกโยงสัตว์ไว้ในวัฏฏสงสาร ฯ

๕. อักขณสูตร

[๑๑๕] คุณก่อนิกขุทั้งหลาย ปุณฺณผู้ไม่ได้สติบ ย่อมกล่าวว่า โลกได้ขณะจึงทำกิจ ๆ แต่เขาไม่รู้ขณะหรือมิใช่ขณะ คุณก่อนิกขุทั้งหลาย กาลมิใช่ขณะมิใช่สมัยในการอยู่ประพตฺติพรหมจรรย์ ๘ ประการนี้ ๘ ประการเป็นไฉน คุณก่อนิกขุทั้งหลาย ตถาคตอุบัติขึ้นแล้วในโลกนี้ เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ ถึงพร้อมด้วยวิชชาและจรณะ เสด็จไปดีแล้ว ทรงรู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกบุรุษที่ควรฝึก ไม่มีผู้อื่นยิ่งกว่า เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้เบิกบานแล้ว เป็นจำแนกธรรม และธรรมอันพระผู้มีพระภาคเจ้าย่อมทรงแสดง นำความสงบมาให้ เป็นไปเพื่อปรินิพพาน ให้ถึงการตรัสรู้ อันพระสุตเจ้าประกาศแล้ว แต่บุคคลผู้นี้เข้าถึงนรกเสีย คุณก่อนิกขุทั้งหลาย นี้มิใช่ขณะ มิใช่สมัยในการอยู่ประพตฺติพรหมจรรย์ข้อที่ ๑.

อีกประการหนึ่ง ตถาคตอุบัติขึ้นในโลก ฯลฯ เป็นผู้จำแนกธรรม และธรรมอันพระผู้มีพระภาคเจ้าย่อมทรงแสดง... แต่บุคคลผู้นี้เข้าถึงกำเนิดสัตว์ดิรัจฉานเสีย คุณก่อนิกขุทั้งหลาย นี้มิใช่ขณะ มิใช่สมัยในการอยู่ประพตฺติพรหมจรรย์ข้อที่ ๒.

อีกประการหนึ่ง ฯลฯ แต่บุคคลนี้เข้าถึงปิตติวิสัยแล้ว คุณก่อนิกขุทั้งหลาย นี้มิใช่ขณะ มิใช่สมัยในการอยู่ประพตฺติพรหมจรรย์ข้อที่ ๓.

อีกประการหนึ่ง ฯลฯ แต่บุคคลนี้เข้าถึงเทพนิกายผู้มีอายุยืน
ชั้นใดชั้นหนึ่งเสีย คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย นี้มิใช่ขณะ มิใช่สมัยในการ
อยู่ประพาศพรหมจรรย์ข้อที่ ๔.

อีกประการหนึ่ง ฯลฯ แต่บุคคลนี้กลับมาเกิดในปัจฉิมชนบท
และอยู่ในพวกมีลักษณะ ไม่รู้ดีรู้ชอบ อันเป็นสถานที่ไม่มีภิกษุ ภิกษุณี
อุบาสก อุบาสิกาไปมา คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย นี้มิใช่ขณะ มิใช่สมัย
ในการอยู่ประพาศพรหมจรรย์ข้อที่ ๕.

อีกประการหนึ่ง ฯลฯ แต่บุคคลนี้กลับมาเกิดในมัชฌิมชนบท
แต่เขาเป็นมิจฉาทิฎฐิ มีความเห็นวิปริตว่า ทานที่ให้แล้วไม่มีผล
ยัญที่บูชาแล้วไม่มีผล การบวงสรวงไม่มีผล ผลวิบากแห่งกรรมดี
กรรมชั่วไม่มี โลกนี้ไม่มี โลกหน้าไม่มี มารดาไม่มี บิดาไม่มี
สัตว์ทั้งหลายที่ผุดเกิดขึ้นไม่มี สมณพราหมณ์ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ
กระทำให้แจ้งซึ่งโลกนี้และโลกหน้าด้วยปัญญาอันยิ่งเอง แล้วสั่งสอน
ประชุมชนให้รู้ตาม ไม่มีในโลก คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย นี้มิใช่ขณะ
มิใช่สมัยในการอยู่ประพาศพรหมจรรย์ข้อที่ ๖

อีกประการหนึ่ง ฯลฯ แต่บุคคลนี้กลับมาเกิดในมัชฌิมชนบท
แต่เขามีปัญญาทราโม บำป๋ ไม่สามารถรู้orroแห่งสุกายิตและ
ทุพภายิต คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย นี้มิใช่ขณะ มิใช่สมัยในการอยู่
ประพาศพรหมจรรย์ข้อที่ ๗.

อีกประการหนึ่ง ตถาคตอุบัติแล้วในโลก เป็นพระอรหันต์
ตรัสรู้เองโดยชอบ ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เสด็จไปได้แล้ว
ทรงรู้แจ้งโลก เป็นสาวกผู้ควรฝึก ไม่มีผู้อื่นยิ่งกว่า เป็น

ศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้เบิกบานแล้ว เป็นผู้
ผู้จำแนกธรรม ธรรมอันนำความสงบมาให้ เป็นไปเพื่อปรินิพพาน
ให้ถึงการตรัสรู้ อันพระสุคตเจ้าทรงประกาศแล้ว พระตถาคต
มิได้แสดง ถึงบุคคลผู้นี้จะเกิดในมัชฌิมชนบทและมีปัญหา ไม่บำเพ็ญ
ทั้งสามจะรู้orroดแห่งสุภาสิตและทุภยาสิต คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย
นี้มิใช่ขณะ มิใช่สมัยในการอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ข้อที่ ๘ คุณก่อน
ภิกษุทั้งหลาย กาลอันมิใช่ขณะ มิใช่สมัยในการอยู่ประพฤติ
พรหมจรรย์ ประการนี้แล.

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ส่วนขณะและสมัยในการอยู่ประพฤติ
พรหมจรรย์ มีประการเดียว ประการเดียวเป็นไฉน คุณก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย ตถาคตอุบัติขึ้นแล้วในโลกนี้ เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เอง
โดยชอบ ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ เสด็จไปดีแล้ว ทรงรู้แจ้งโลก
เป็นสารถีฝึกบุรุษที่ควรฝึก ไม่มีผู้อื่นยิ่งไปกว่า เป็นศาสดาของ
เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้เบิกบานแล้ว เป็นผู้จำแนกธรรม
และธรรมอันตถาคตทรงแสดง เป็นธรรมนำความสงบมาให้ เป็น
ไปเพื่อปรินิพพานให้ถึงการตรัสรู้ พระสุคตเจ้าทรงประกาศแล้ว
และบุคคลนี้เกิดในมัชฌิมชนบท ตั้งมีปัญญา ไม่บำเพ็ญ สามรถ
เพื่อจะรู้orroดแห่งสุภาสิตและทุภยาสิตได้ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย
นี้เป็นขณะและสมัย ในการอยู่ประพฤติพรหมจรรย์ประการเดียว.

ชนเหล่าใด เกิดในมนุษย์โลกแล้ว เมื่อ

พระตถาคตทรงประกาศสัทธรรม ไม่เข้าถึงขณะ

ชนเหล่านั้นเชื่อว่าล่วงขณะ ชนเป็นอันมาก กล่าว

เวลาที่เสียไปว่า กระทำอันตรายแก่ตน พระ-
ตถาคตเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นในโลก ในกาลบางครั้ง
บางคราว การที่พระตถาคตเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นใน
โลก ๑ การได้กำเนิดเป็นมนุษย์ ๑ การแสดง
สัทธรรม ๑ ที่จะพร้อมกันเข้าได้ หาได้ยากใน
โลก ชนผู้ใคร่ประโยชน์ จึงควรพยายามในกาล
ดังกล่าวมานั้น ที่ตนพอจะรู้จะเข้าใจสัทธรรมได้
ขณะอย่าล่วงเลยท่านทั้งหลายไปเสีย เพราะ
บุคคลที่ปล่อยเวลาให้ล่วงไปพากันยึดยึดใน
นรก ก็ย่อมเศร้าโศก หากเขาจะไม่สำเร็จอริย-
มรรค อันเป็นธรรมตรงต่อสัทธรรมในโลกนี้ได้
เขาผู้มีประโยชน์อันล่วงเสียแล้ว จักเดือดร้อน
สิ้นกาลนาน เหมือนพ่อค้าผู้ปล่อยให้ประโยชน์
ล่วงไป เดือดร้อนอยู่ ฉะนั้น คนผู้ถูกอวิชา
หุ้มห่อไว้ พราจากสัทธรรม จักเสวยแต่สงสาร
คือ ชาติและมรณะสิ้นกาลนาน ส่วนชนเหล่าใด
ได้อัศฌาปเป็นมนุษย์แล้ว เมื่อพระตถาคตประ-
ภาสสัทธรรม ได้กระทำแล้ว จักกระทำ หรือ
กระทำอยู่ ตามพระดำรัสของพระศาสดา ชน
เหล่านั้นชื่อว่าได้ประสบชะนะ คือ การประพฤติ
พรหมจรรย์อันยอดเยี่ยมในโลก ชนเหล่าใด
ดำเนินไปตามมรรคา ที่พระตถาคตเจ้าทรงประ-

ภาคแล้ว ตำรวมในศีลสังวรที่พระตถาคตเจ้า
ผู้มีจักขุเป็นเผ้าพันธุ์แห่งพระอาทิตย์ ทรงแสดง
แล้ว คຸ້ມครองอินทรี มีสติทุกเมื่อ ไม่ข่มด้วย
กิเลส ตัดอนุสัยทั้งปวงอันเล่นไปตามกระแส
บ่วงมาร ชนเหล่านั้นแล บรรลุความสิ้นอาสวะ
ถึงฝั่ง คือ นิพพานในโลกแล้ว.

จบ อักขณสูตรที่ ๕

อรรถกถาอักขณสูตรที่ ๕

อักขณสูตรที่ ๕ มีวินัยดังต่อไปนี้.

ชาวโลกย่อมทำกิจทั้งหลายในขณะ เพราะเหตุนี้ชาวโลก
นั้นชื่อว่า ขณกิจจะ ผู้ทำกิจในขณะ อธิบาย พอได้โอกาสทำกิจ
ทั้งหลาย บทว่า ธมฺโม ได้แก่ ธรรมคือสังขารทั้ง ๔. บทว่า อุปสมฺมิโก
ได้แก่ นำความสงบกิเลสมาให้. บทว่า ปรีนิพฺพานิโก ได้แก่ กระทำ
การดับกิเลสได้สิ้นเชิง. ชื่อว่า สมฺโพธิคามิ เพราะถึงคือบรรลุ
สัมโพธิญาณ กล่าวคือ มรรคญาณ ๔. คำว่า ทีฆายุกํ เทวนิกายํ นี้
พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสหมายถึงเหล่าอัสสัมมุตเทส. บทว่า อวิญญา-
ตารสฺส ความว่า ในพวกมีลักษณะ ผู้ไม่รู้อย่างยิ่ง.

บทว่า สุปฺปเวทิตะ ความว่า อันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสดีแล้ว
บทว่า อนฺตรายิกา แปลว่า อันกระทำอันตราย. บทว่า จโณ โว มา
อุปฺจจฺจา ความว่า ขณะที่ท่านได้แล้วนี้ อย่าล่วงเลยท่านทั้งหลาย
ไปเสีย. บทว่า อิธ เจ น วิราเชติ ความว่า ถ้าใคร ๆ มีปกติพฤติ

ประมาณ ถึงได้ขณะนี้ในโลกนี้แล้วก็ไม่สำเร็จ คือ ไม่บรรลุความ
ที่พระสัทธรรมเป็นของแน่นอน คือ อริยมรรค. บทว่า **อดีตตุโล**
ได้แก่ เป็นผู้เสื่อมประโยชน์แล้ว. บทว่า **จิรตनुตปิสฺสตี** ความว่า
จักเสร้างโสกล้านกาลนาน. เหมือนอย่างว่าพ่อค้าผู้หนึ่ง ได้ฟังข่าวว่า
ในที่ซื้อโน้น สินค้ามีราคาเท่ากัน ก็ไม่ฟังไป พ่อค้าเหล่าอื่นฟังไป
ซื้อเขามา สินค้าเหล่านั้น ก็จะมีความเพิ่มขึ้นเป็น ๘ เท่าบ้าง.
๑๐ เท่าบ้าง เมื่อเป็นเช่นนั้น พ่อค้าอีกฝ่ายหนึ่งฟังเดือดร้อนด้วย
คิดว่า ประโยชน์ของเราล่วงเลยไปแล้วดังนี้ฉันใด บุคคลใดได้
ขณะในโลกนี้แล้ว ไม่ปฏิบัติ ไม่ยินดีการกำหนดแน่นอนแห่งพระ-
สัทธรรม บุคคลนั้นชื่อว่ามีความประโยชน์อันล่วงแล้วเหมือนพ่อค้านี้
จักเดือดร้อนจักเสร้างโสกล้านกาลนานยิ่งกว่าใคร ๆ ฉะนั้น. บทว่า
อวิชฺขานิวฺโต ฟังทราบความเหมือนอย่างนั้น. บทว่า **ปจฺจุวิทุ**
แปลว่า ได้ตรัสรู้แล้ว. บทว่า **ธัมมรา** ได้แก่ผู้สำรวจในศีล. บทว่า
มารเชยฺยสฺสราญฺเค ความว่า อันเล่นตามสังสารวัฏแห่งมาร
บทว่า **ปารคตา** ได้แก่ถึงซึ่งพระนิพพาน. บทว่า **เย ปตฺตา**
อสาวกุขยํ /B> ความว่า ชนเหล่าใดบรรลุพระอรหัตแล้ว. พระผู้มี-
พระภาคเจ้าตรัสวิภูษะและวิวิภูษะไว้ในพระคาถาทั้งหลายใน
พระสูตรนี้ ด้วยประการฉะนี้

จบ อรรถกถาอักษณสูตรที่ ๕

๑๐. อนรุทธสูตร

[๑๒๐] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ ป่า-
เกสกลามิคทายวัน แขวงเมืองสุงสูมารคิยะ แคว้นภคคชนบท
ก็โดยสมัยนั้น ท่านพระอนรุทธะอยู่ที่วิหารปาจินวังสทายวัน
แคว้นเจติย ครั้งนั้น ท่านพระอนรุทธะหลีกออกเร้นอยู่ในที่ลับ
เกิดความปริวิตกทางใจอย่างนี้ว่า ธรรมนี้เป็นธรรมของบุคคล
ผู้มีความปรารถนาน้อย มิใช่ของบุคคลผู้มีความปรารถนามาก
ของบุคคลสันโดษ มิใช่ของบุคคลผู้ไม่สันโดษ ของบุคคลผู้สังค
มิใช่ของบุคคลผู้ยินดีในการคลุกคลีด้วยหมู่คณะ ของบุคคลผู้ปรารถ
ความเพียร มิใช่ของบุคคลผู้เกียจคร้าน ของบุคคลผู้มีสติตั้งมั่น
มิใช่ของบุคคลผู้มีสติหลงลืม ของบุคคลผู้มีจิตมั่นคง มิใช่ของบุคคล
ผู้มีจิตไม่มั่นคง ของบุคคลผู้มีปัญญา มิใช่บุคคลผู้มีปัญญาทราม.

ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบความปริวิตกทางใจ
ของท่านพระอนรุทธะแล้ว เสด็จจากเกสกลามิคทายวัน แขวง
สุงสูมารคิยะ แคว้นภคคชนบท ไปปรากฏเฉพาะหน้าท่านอนรุทธะ
ที่วิหารปาจินวังสทายวัน เปรียบเหมือนบุรุษผู้มีกำลังเหยียดแขน
ที่คู้ หรือคู้แขนที่เหยียด ฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับนั่ง
บนอาสนะที่จัดไว้ถวายแล้ว แม้ท่านพระอนรุทธะถวายบังคม
พระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง พระผู้มีพระ-
ภาคเจ้าได้ตรัสกะท่านพระอนรุทธะว่า ดีแล้วๆ อนรุทธะถูกละ
ที่เธอตรึกมหาปรีติดีกว่าธรรมนี้เป็นธรรมของบุคคลผู้มีความ

ปรารณาน้อย มิใช่ของบุคคลผู้มีความปรารณามาก... ของบุคคล
ผู้มีปัญญา มิใช่ของบุคคลผู้มีปัญญาทรม ก่อนอนรุทธะ ถ้า
อย่างนั้น เธอจกตรีกมหาปริสวิตกข้อที่ ๘ นี้ว่า ธรรมนี้เป็นของ
บุคคลผู้ชอบใจในธรรมที่ไม่ทำให้เนิ่นช้า ผู้ยินดีในธรรมที่ไม่ทำ
ให้เนิ่นช้า มิใช่ของบุคคลผู้ชอบใจในธรรมที่ทำให้เนิ่นช้า ผู้ยินดี
ในธรรมที่ทำให้เนิ่นช้า ก่อนอนรุทธะ ในกาลใดแล เธอจกตรีก
มหาปริสวิตก ๘ ประการนี้ ในกาลนั้น เธอจกหวังได้ทีเดียวว่า
จักสงัดจากกาม สงัดจากอกุศลธรรม บรรลุปฐมฌาน มีวิตกวิจารณ์
มีปีติและสุขเกิดแต่เวกอยู่ ในกาลใดแล เธอจกตรีกมหาปริสวิตก
๘ ประการนี้ ในกาลนั้น เธอจกหวังได้ทีเดียวว่า จักบรรลุดุติยฌาน
มีความผ่องใสแห่งจิตในภายใน เป็นธรรมเอกผุดขึ้น ไม่มีวิตกวิจารณ์
เพราะวิตกวิจารณ์สงบไป มีปีติและสุขเกิดแต่สมาธิอยู่ ในกาลใดแล
เธอจกตรีกมหาปริสวิตก ๘ ประการนี้ ในการนั้น เธอจกหวังได้
ทีเดียวว่า จักมีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะเสวยสุขด้วยนามกาย
เพราะปีติสิ้นไป บรรลุดุติยฌานที่พระอริยเจ้าทั้งหลายสรรเสริญว่า
ผู้ได้ฌานนี้ เป็นผู้มีอุเบกขา มีสติอยู่เป็นสุข ในกาลใดแล เธอจก
ตรีกมหาปริสวิตก ๘ ประการนี้ ในกาลนั้น เธอจกหวังได้ทีเดียว
จักบรรลุดุตตฌาน ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข เพราะละสุขละทุกข์และดับ
โสมนัสโทมนัสก่อน ๆ ได้ มีอุเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธิ์อยู่
ในกาลใดแล เธอจกตรีกมหาปริสวิตก ๘ ประการนี้ และจักเป็น
ผู้มีปกติได้ตามปรารณา ได้โดยไม่ยาก ไม่ลำบาก ซึ่งฌาน ๔
นี้อันมีในจิตยัง เป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน ในกาลนั้น ฝ่า-

บังสุกุลจิรวจกปรากฏแก่เธอ ผู้สันโดษ อยู่ด้วยความยินดี ด้วยความ
ไม่หวาดเสียว ด้วยความอยู่เป็นสุข ด้วยการก้าวลงสู่निพพาน
เปรียบเหมือนหีบใส่ผ้าของคฤหบดีหรือบุตรแห่งคฤหบดี อันเต็ม
ไปด้วยผ้าสีต่าง ๆ ฉะนั้น คู่ก่อนอนูรุธะ ในกาลใดแล เธอจักตริก
มหาปุริสวิตก ๘ ประการนี้ และจักเป็นผู้ได้ตามความปรารถนา
ได้โดยไม่ยาก ไม่ลำบาก ซึ่งฉน ๘ ประการนี้ และจักเป็นผู้
ตามความปรารถนาได้โดยไม่ยาก ไม่ลำบาก ซึ่งฉน ๔ นี้ยังมี
ในจิตยิ่ง เป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน ในกาลนั้น โกชนะ คือ
คำข้าวที่ได้มาด้วยปลีแข้ง จักปรากฏแก่เธอผู้สันโดษ... ด้วยการ
ก้าวลงสู่นิพพาน เปรียบเหมือนข้าวสุก (หุงจาก) ข้าวสาลี คัดเอา
คำออกแล้ว มีแฉกและกับหลายอย่าง ของคฤหบดีและบุตรแห่งคฤหบดี
ฉนั้น คู่ก่อนอนูรุธะ ในกาลใดแล เธอจักตริกมหาปุริสวิตก
๘ ประการนี้ และจักเป็นผู้ได้ตามความปรารถนา ได้โดยไม่ยาก
ไม่ลำบาก ซึ่งฉน ๔ นี้ยังมีในจิตยิ่ง เป็นเครื่องอยู่เป็นสุขใน
ปัจจุบัน ในกาลนั้น เสนาสนะ คือ โคนไม้ จักปรากฏแก่เธอผู้
สันโดษ... ด้วยการก้าวลงสู่นิพพาน เปรียบเหมือนเรือนยอดของ
คฤหบดีหรือบุตรของคฤหบดี ฉาบทาไว้ดีแล้ว ปราศจากลม เธอ
จักตริกมหาปุริสวิตก ๘ ประการนี้ และจักเป็นผู้ได้ตามความ
ปรารถนา ได้โดยไม่ยาก. ไม่ลำบาก ซึ่งฉน ๔ นี้ยังมีในจิตยิ่ง
เป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน ในกาลนั้น ที่นอน ที่นั่งอันลาด
ด้วยหญ้า จักปรากฏแก่เธอผู้สันโดษ... ด้วยการก้าวลงสู่นิพพาน
เปรียบเหมือนบัลลังก์ของคฤหบดีหรือบุตรของคฤหบดี อันลาด

ด้วยผ้าโกเชาว์ขนยาว ลาดด้วยขนแกะสีขาว ลาดด้วยผ้าสีฐาน
เป็นช่อดอกไม้ มีเครื่องลาดอย่างคิทำด้วยหนังชะมด มีเครื่องลาด
เพดานแดง มีหมอนข้างแดงสองข้าง ฉะนั้น คุณ่อนอนนุรุทร ใน
กาลใดแล เธอจักตรึกมหาปฐวิต ๘ ประการนี้ และจักเป็นผู้ได้
ตามความปรารถนา ได้โดยไมยาก ไม่ลำบาก ซึ่งฉาน ๔ นี้ยังมี
ในจิตยังเป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน ในกาลนั้น ยาดองด้วย
น้ำมันร่นา จักปรากฏแก่เธอผู้สันโดษ... ด้วยการก้าวลงสู่निพพาน
เปรียบเหมือนเกศต่าง ๆ คือ เนยใส เนยข้น น้ำมัน น้ำผึ้ง
น้ำอ้อย ของคฤหบดีหรือบุตรของคฤหบดี ฉะนั้น.

คุณ่อนอนนุรุทร ถ้าอย่างนั้น เธอพึงอยู่จำพรรษาที่วิหาร
ปาจิวันสังฆายวัน แคว้นเจดีย์นี้แหละ ต่อไปอีกเกิด ท่านพระอนนุรุทร
ทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าได้
ตรัสสอนท่านพระอนนุรุทรด้วยพระโอวาทนี้แล้ว เสด็จจากวิหาร
ปาจิวันสังฆายวัน แคว้นเจดีย์นคร ไปปรากฏที่ป่าเกสกลามิคทายวัน
แขวงเมืองสูงสูมารคิระ แคว้นภักกะ เปรียบเหมือนบุรุษผู้มีกำลัง
เหยียดแขนที่คู้หรือคู้แขนที่ยืด ฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า
ประทับนั่งบนอาสนะที่จัดไว้ถวายแล้ว ครั้นแล้วตรัสเรียกภิกษุ
ทั้งหลายว่า คุณ่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงมหาปฐวิต ๘
ประการ แก่เธอทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงตั้งใจฟัง ฯลฯ คุณ่อน
ภิกษุทั้งหลาย ก็มหาปฐวิต ๘ ประการเป็นไฉน คุณ่อนภิกษุ
ทั้งหลาย ธรรมนี้ของบุคคลผู้มีความปรารถนาล้น มีใจของบุคคล
ผู้มีความปรารถนามาก ๑ ธรรมนี้เป็นของบุคคลผู้สันโดษ มีใจ

ของบุคคลผู้ไม่สันโดษ ๑ ธรรมนี้ของบุคคลผู้สัจ มิใช่ของบุคคล
ผู้ชอบคลุกคลีด้วยหมู่คณะ ๑ ธรรมนี้ของบุคคลผู้ปรารถนาความเพียร
มิใช่ของบุคคลผู้เกียจคร้าน ๑ ธรรมนี้ของบุคคลผู้มีสติตั้งมั่น มิใช่
ของผู้มีสติหลงลืม ๑ ธรรมนี้ของบุคคลผู้มีจิตตั้งมั่น มิใช่ของบุคคล
มีจิตไม่ตั้งมั่น ๑ ธรรมนี้ของบุคคลผู้มีปัญญา มิใช่ของบุคคล
ผู้มีปัญญาทึบ ๑ ธรรมนี้ของบุคคลผู้ชอบใจในธรรมที่ไม่เป็นเหตุ
ให้เนิ่นช้า ยินดีในธรรมที่ไม่เป็นเหตุให้เนิ่นช้า มิใช่ของบุคคล
ผู้ชอบใจในธรรมที่เป็นเหตุให้เนิ่นช้า ผู้ยินดีในธรรมที่เป็นเหตุ
ให้เนิ่นช้า ๑.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ข้อที่เราแล้วว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
ธรรมนี้ของบุคคลผู้มีความปรารถนาน้อย มิใช่ของบุคคลผู้มีความ
ปรารถนามาก เราอาศัยอะไรกล่าวแล้ว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุ
ในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มีความปรารถนาน้อยย่อมไม่ปรารถนาว่า
ขอชนทั้งหลายพึงรู้เราว่า มีความปรารถนาน้อย เป็นผู้สันโดษ
ย่อมไม่ปรารถนาว่า ขอชนทั้งหลายพึงรู้เราว่า เป็นผู้สันโดษ
เป็นผู้สัจยอมไม่ปรารถนาว่า ขอชนทั้งหลายพึงรู้เราว่า เป็นผู้สัจ
เป็นปรารถนาความเพียรยอมไม่ปรารถนาว่า ขอชนทั้งหลายพึงรู้
เราว่า ปรารถนาความเพียร เป็นผู้มิตติตั้งมั่นยอมไม่ปรารถนาว่า
ขอชนทั้งหลายพึงรู้เราว่า มิตติตั้งมั่น เป็นผู้มิจิตมั่นคงยอมไม่
ปรารถนาว่า ขอชนทั้งหลายพึงรู้เราว่า เป็นผู้มิจิตมั่นคง เป็นผู้
ผู้มีปัญญาย่อมไม่ปรารถนาว่า ขอชนทั้งหลายพึงรู้เราว่า มีปัญญา
เป็นผู้ชอบใจในธรรมที่ไม่เป็นเหตุให้เนิ่นช้ายอมไม่ปรารถนาว่า

ขอชนทั้งหลายพึงรู้เราว่า เป็นผู้ชอบใจในธรรมที่ไม่เป็นเหตุให้
เนิ่นช้า ข้อที่เรากล่าวว่ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมนี้ของบุคคล
ผู้มีความปรารถนาล้น มีใจของบุคคลผู้มีความปรารถนามาก ดังนี้
เราอาศัยข้อนี้กล่าวแล้ว.

ก็ข้อที่เรากล่าวว่ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมนี้ของบุคคล
ผู้สันโดษ มีใจของบุคคลผู้ไม่สันโดษ เราอาศัยอะไรกล่าวแล้ว
คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้สันโดษด้วยจิร
บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภสัชบริวาร ตามมีตามได้
ข้อที่เรากล่าวว่ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมนี้ของบุคคลผู้สันโดษ
มีใจของบุคคลผู้ไม่สันโดษ ดังนี้ เราอาศัยข้อนี้กล่าวแล้ว.

ก็ข้อที่เรากล่าวว่ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมนี้ของบุคคล
ผู้สัจจ มีใจของบุคคลผู้ชอบใจการคลุกคลีด้วยหมู่คณะ เราอาศัย
อะไรกล่าวแล้ว คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย พวกภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก
อุบาสิกา พระราชา มหาอำมาตย์ของพระราชา เติรธีย์ และสาวก
แห่งเติรธีย์ เข้าไปหาภิกษุนั้น ภิกษุมิจิตน้อมไป โอนไป เจื่อมไป
ในวิเวก ตั้งอยู่ในวิเวก ยินดีในเนกขัมมะ ย่อมกล่าวกถาอันปฏิบัติ-
สังยุตด้วยถ้อยคำตามสมควร ในสมาคมนั้นโดยแท้ ข้อที่กล่าวว่
คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมนี้ของบุคคลผู้สัจจ มีใจของบุคคล
ชอบใจการคลุกคลีด้วยหมู่คณะ ดังนี้ เราอาศัยข้อนี้กล่าวแล้ว.

ก็ข้อที่เรากล่าวว่ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมนี้ของบุคคล
ผู้ปรารถนาความเพียร มีใจของบุคคลผู้เกียจคร้าน เราอาศัยอะไร
กล่าวแล้ว คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่ธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ปรารถนา

ความเพียร เพื่อละอกุศลธรรม เพื่อความถึงพร้อมแห่งกุศลธรรม
มีกำลัง มีความบากบั่นมั่นคง ไม่ทอดธุระในกุศลธรรม ข้อที่เรา
กล่าวว่า คุณก่อนิกษุทั้งหลาย ธรรมนี้ของบุคคลผู้ปรารภกรรม
เพียร มิใช่ของบุคคลผู้เกียจคร้าน ดังนี้ เราอาศัยข้อนี้กล่าวแล้ว.

ก็ข้อที่เรากล่าวว่า คุณก่อนิกษุทั้งหลาย ธรรมนี้ของบุคคล
ผู้มีสติตั้งมั่น มิใช่ของบุคคลผู้มีสติหลงลืม เราอาศัยอะไรกล่าวแล้ว
คุณก่อนิกษุทั้งหลาย นิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ที่มีสติ ประกอบด้วย
สติเครื่องรักษาตัวอย่างยิ่ง ระลึกรู้ถึงกิจที่ทำคำที่พูดแม่นยำได้
ข้อที่เรากล่าวว่า คุณก่อนิกษุทั้งหลาย ธรรมนี้ของบุคคลผู้มีสติ
ตั้งมั่น มิใช่ของบุคคลผู้มีสติหลงลืม ดังนี้ เราอาศัยข้อนี้กล่าวแล้ว.

ก็ข้อที่เรากล่าวว่า คุณก่อนิกษุทั้งหลาย ธรรมนี้ของบุคคล
มีจิตมั่นคง มิใช่ของบุคคลผู้มีจิตไม่มั่นคง เราอาศัยอะไรกล่าวแล้ว
คุณก่อนิกษุทั้งหลาย นิกษุในธรรมวินัยนี้ สงัดจากกาม ฯลฯ
บรรลู่จตุตถฌาน ข้อที่เรากล่าวว่า คุณก่อนิกษุทั้งหลาย ธรรมนี้
ของบุคคลมีจิตมั่นคง มิใช่ของบุคคลผู้มีจิตไม่มั่นคง ดังนี้ เราอาศัย
ข้อนี้กล่าวแล้ว.

ก็ข้อที่เรากล่าวว่า คุณก่อนิกษุทั้งหลาย ธรรมนี้ของบุคคล
ผู้มีปัญญา มิใช่ของบุคคลผู้มีปัญญาทึบ เราอาศัยอะไรกล่าวแล้ว
คุณก่อนิกษุทั้งหลาย นิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ที่มีปัญญา ประกอบ
ด้วยปัญญาเครื่องพิจารณาความเกิดและความดับ เป็นอริยะ ชำแรก
กิเลส ให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ ข้อที่เรากล่าวว่า คุณก่อนิกษุ

ทั้งหลาย ธรรมนี้ของบุคคลผู้มีปัญญา มิใช่ของบุคคลผู้มีปัญญาทรม
ดังนี้ เราอาศัยข้อนี้กล่าวแล้ว.

ก็ข้อที่เรากล่าวว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมนี้ของบุคคล
ผู้ชอบใจในธรรมที่ไม่เป็นเหตุให้นั่นซ้ำ ผู้ยินดีในธรรมที่ไม่เป็น
เหตุให้นั่นซ้ำ มิใช่ของบุคคลผู้ชอบใจในธรรมที่เป็นเหตุให้นั่นซ้ำ
ผู้ยินดีในธรรมที่เป็นเหตุให้นั่นซ้ำ เราอาศัยอะไรกล่าวแล้ว คุณก่อน
ภิกษุทั้งหลาย จิตของภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเล่นไป เลื่อมใส
ตั้งมั่นอยู่ในความดับกิเลสเป็นเหตุให้นั่นซ้ำ ย่อมหลุดพ้น ข้อที่เรา
กล่าวว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมนี้ของบุคคลผู้ชอบใจในธรรม
ที่ไม่เป็นเหตุให้นั่นซ้ำ ผู้ยินดีในธรรมที่ไม่เป็นเหตุให้นั่นซ้ำ มิใช่
ของบุคคลผู้ชอบใจในธรรมที่เป็นเหตุให้นั่นซ้ำ ผู้ยินดีในธรรม
ที่เป็นเหตุให้นั่นซ้ำ ดังนี้ เราอาศัยข้อนี้กล่าวแล้ว.

ครั้งนั้นแล ท่านพระอนุรุทธะอยู่จำพรรษาที่วิหารปาจิวัน-
สทายวัน แคว้นเจติยนครนั้นนั้นแล ต่อไปอีก ครั้งนั้น ท่านพระ-
อนุรุทธะหลีกออกจากหมู่อยู่ผู้เดียว ไม่ประมาท มีความเพียร
มีใจเด็ดเดี่ยว ไม่นานนัก ก็กระทำให้แจ้งซึ่งที่สุดแห่งพรหมจรรย์
อันยอดเยี่ยม ที่กุลบุตรทั้งหลายชอบบวชเป็นบรรพชิต โดยชอบ
ตามต้องการนั้นด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่ รู้ได้ว่า
ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำ ทำเสร็จแล้ว กิจอื่น
เพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มี ก็ท่านพระอนุรุทธะได้เป็นพระอรหันต์
รูปหนึ่งในจำนวนพระอรหันต์ทั้งหลาย ลำดับนั้น ท่านพระอนุรุทธะ
บรรลุมรรคแล้ว ได้กล่าวคาถาไว้นั้นว่า

พระศาสดาผู้เป็นเยี่ยมในโลก ทรงทราบ
ความดำริของเราแล้ว ได้เข้ามาหาเราด้วยฤทธิ์
ทางพระกายอันสำเร็จแต่พระหฤทัย พระองค์ได้
ทรงแสดงธรรมอันยิ่งกว่าความดำริของเราเท่าที่
ดำริไว้ พระพุทธเจ้าผู้ยินดีแล้วในธรรมอันไม่เป็น
เหตุให้นั่นซ้ำ ได้ทรงแสดงซึ่งธรรมอันเป็นเหตุ
ให้นั่นซ้ำ เราได้รู้ทั่วถึงธรรมของพระองค์แล้ว
ยินดีในศาสนาอยู่ เราได้บรรลุวิชา ๓ แล้วโดย
ลำดับ คำสอนของพระพุทธเจ้าเรากระทำแล้ว

จบ อนุรุธะสูตรที่ ๑๐

จบ กหปติวรรคที่ ๓

อรรถกถาอนุรุธะสูตรที่ ๑๐

อนุรุธะสูตรที่ ๑๐ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า เจตีสู ความว่า ในรัฐอันได้ชื่ออย่างนั้น เพราะรัฐนั้น
เป็นที่ประทับอยู่ของเจ้าทั้งหลาย พระนามว่าเจติ. บทว่า ปาจิณว สทาเย
ความว่า ที่ป่าวังสทาเย อันตั้งอยู่ทางทิศตะวันออก แต่ที่ประทับ
อยู่ของพระทศพล อันเป็นราวป่าคราดไปด้วยไม้ไผ่มีสีเขียว.

บทว่า เอว เจตโส ปริวิตกโก อุทปาทิ ความว่า ได้ยินว่า

พระเถระบวชแล้ว เป็นผู้ได้สมบัติในภายในพรรษาก่อนเพื่อน
ให้เกิดทิพยจักขุที่สามารถให้เห็นพื้นโลกธาตุได้. ท่านได้ไปยังสำนัก
ของพระสารีบุตรเถระ แล้วกล่าวอย่างนี้ว่า ท่านพระสารีบุตร
ในที่นี้ ข้าพเจ้าเห็นพื้นโลก ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ล่งจกมนุษย.
ก็ความเพียรอันข้าพเจ้าปรารภแล ไม่ย่อหย่อน สติอันข้าพเจ้าตั้งมั่น
แล้ว ไม่หลงลืม กายสงบไม่กระสับกระส่าย จิตตั้งมั่นมีอารมณ์
เดียว ก็เมื่อเป็นเช่นนั้น จิตของข้าพเจ้า ยังไม่หลุดพ้นจากอาสวะ
ทั้งหลาย เพราะไม่ถือนั่น. ลำดับนั้น พระสารีบุตรเถระกล่าว
กะท่านว่า คุณก่อนท่านอนุรุทธะความคิดอันใดแล ที่มีอยู่แก่ท่าน
อย่างนี้ว่า ข้าพเจ้ามองเห็น ฯลฯ ด้วยทิพยจักขุดังนี้ ความคิดของ
ท่านนี้เป็นมานะ. คุณก่อนท่านอนุรุทธะ ความคิดแม้ใดของท่านที่มี
อยู่อย่างนี้ว่า ก็ความเพียร อันข้าพเจ้าปรารภแล้ว ฯลฯ มีอารมณ์
เดียว ความคิดอันนี้ของท่านก็เป็นอุทธัจจะ ความคิดแม้ใด ของท่าน
ที่มีอยู่อย่างนี้ว่า ก็แลเมื่อเป็นเช่นนั้น จิตของข้าพเจ้ายังไม่หลุดพ้น
จากอาสวะทั้งหลายเพราะไม่ถือนั่น ความคิดของท่านก็เป็นกุกุจจะ
คือละ ท่านอนุรุทธะ จงละธรรม ประการเหล่านี้เสีย ไม่ใส่ใจ
ธรรม ๓ ประการเหล่านี้ จงน้อมจิตเข้าไปเพื่อสมณธรรม ดังนี้
พระเถระบอกกรรมฐานแก่ท่านด้วยประการฉะนี้. ท่านรับกรรมฐาน
แล้ว พุทธาพระศาสดาไปยังเจตีย์รัฐกระทำสมณธรรม ยับยังอยู่
ด้วยการจงกรมเป็นเวลาครึ่งเดือน. ท่านลำบากกาย เพราะกรากกรา

ด้วยกำลังความเพียร นั่งอยู่ภายใต้พุ่มไม้พุ่มหนึ่ง. บทว่า **อดสุสาโย**
เอว เจตโส ปริวิตโก อุทปาติ ความว่า มหาปริวิตกนี้เกิดขึ้น.

ในบทว่า **อปปิจฺจุสฺส** นี้ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้:- บุคคลผู้
มักน้อย ๔ จำพวก คือ มักน้อยในปัจจัย มักน้อยในอริคม มักน้อย
ในปริยัติ มักน้อยในธุดงค์ ในบรรดาผู้มักน้อย ๔ จำพวกนั้น
ภิกษุผู้มักน้อยในปัจจัย เมื่อเขาให้มากย่อมรับแต่น้อย หรือเมื่อเขา
ให้น้อยย่อมรับให้น้อยลง ย่อมไม่ริศเอาจนไม่เหลือ. ผู้มักน้อย
ในอริคม ย่อมไม่ให้ผู้อื่นรู้มรรคผลที่บรรลุของตน เหมือนพระ-
มชฌันติกเถระฉะนั้น. ผู้มักน้อยในปริยัติ แม้เป็นผู้ทรงพระไตรปิฎก
ก็ไม่ปรารภจะให้ผู้อื่นรู้ความเป็นพหูสูต เหมือนพระสาเกตก-
เถระ. ผู้มักน้อยในธุดงค์ ย่อมไม่ให้ผู้อื่นรู้ว่าตนรักษาศีลธุดงค์ เหมือน
พระเถระผู้เป็นพี่ชายในพระเถระสองพี่น้อง. เรื่องกล่าวไว้แล้ว
ในวิสุทธรัตน.

บทว่า **อโย ชมฺโม** ความว่า ธรรมนี้คือโลกุตตรธรรม ๘
ย่อมเกิดแก่บุคคลผู้ซึ่งมีความมักน้อย เพราะปกปิดคุณที่ตนได้
อย่างนี้ และเพราะรู้จักประมาณในการรับ ไม่เกิดแก่บุคคลผู้
มักมาก. ในบททุกบท พึงประกอบความอย่างนี้. บทว่า **สนฺตุสฺส**
ได้แก่ ผู้สันโดษด้วยสันโดษ ๓ ในปัจจัย ๔.

บทว่า **ปวิวิตฺตสฺส** ได้แก่ ผู้สัจด้วยกายวิเวก จิตวิเวก
และอุปวิเวก. ในวิเวก ๓ อย่างนั้น ความบันเทิงความคลุกคลีด้วย
หมู่คณะแล้วเป็นผู้มีกายโดดเดี่ยว ด้วยอำนาจอารมณ์ภวัตถุ เรื่อง
ปรารภความเพียร เชื่อว่ากายวิเวก. แต่กรรมฐานย่อมไม่สำเร็จ

ด้วยอาการเพียงอยู่ผู้เดียว เพราะฉะนั้น พระโยคีกระทำปริกรรม-
กสิณแล้วยังสมาบัติ ๘ ให้บังเกิด นี่ชื่อว่าจิตวิเวก. กรรมฐาน
ย่อมไม่สำเร็จด้วยเหตุเพียงสมาบัติเท่านั้น เพราะเหตุนี้ พระโยคี
กระทำฌานให้เป็นบาท พิจารณาสังขารทั้งหลาย แล้วบรรลु
พระอรหัตพร้อมด้วยปฏิสัมภิทา นี่ชื่อว่า อุปธิวิเวก สัจคคิเลส
โดยอาการทั้งปวง. ด้วยเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า
กายวิเวกสำหรับบุคคลผู้มีกายสังค. ผู้ยินดียิ่งในเนกขัมมะ จิตวิเวก
สำหรับบุคคลผู้มีจิตบริสุทธิ ผู้ถึงความผ่องแผ้วอย่างยิ่ง ละอุปธิวิเวก
สำหรับบุคคลผู้ปราศจากอุปธิกิเลส ถึงพระนิพพานอันปราศจาก
สังขาร ดังนี้.

บทว่า **สงฺกณิการามสุต** ได้แก่ ผู้ยินดีด้วยการคลุกคลีในหมู่
และคลุกคลีด้วยกิเลส. บทว่า **อารทฺธวริยสุต** ได้แก่ ผู้ปรารถนา
ความเพียรด้วยอำนาจความเพียรทางกายและทางจิต. บทว่า
อุปฺนฺนจิตฺตสุต ได้แก่ ผู้มีสติตั้งมั่นด้วยอำนาจสติปัญฐาน ๔.
บทว่า **สมาหิตสุต** ได้แก่ ผู้มีจิตมีอารมณ์เป็นหนึ่ง. บทว่า **ปญฺญวโต**
ได้แก่ ผู้มีปัญญาด้วยปัญญาเป็นเหตุรู้ว่าสัตว์มีกรรมเป็นของของตน.

บทว่า **สาธุ สาธุ** ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อจะทรง
ยังจิตของพระเถระให้ร่าเริง จึงตรัสอย่างนี้. บทว่า **อิมฺ อญฺจมํ**
ความว่า เมื่อจะตรัสบอกมหาปริสวัตกข้อที่ ๘ แก่พระอนุรุธะ
ผู้ตรีกมหาปริสวัตก ๗ ประการอยู่ จึงตรัสอย่างนั้น เหมือนให้
ขุมทรัพย์ที่ ๘ แก่บุรุษผู้ได้ขุมทรัพย์ ๗ ขุม และเหมือนให้ขุมทรัพย์
ที่ ๘ แก่บุรุษผู้ได้แก้วมณี ๗ ช้างแก้ว ๗ ม้าแก้ว ๗. บทว่า

นิปฺปปญฺจารามสฺส ความว่า ผู้ยินดียิ่งในบท คือนิพพาน กล่าว
คือธรรมที่ปราศจากความเนิ่นช้า เพราะเว้นจากธรรมเครื่องเนิ่นช้า
คือ ตัณหา มานะ และทิฏฐิ. คำนอกนี้เป็นไวพจน์ของบทว่า
นิปฺปปญฺจารามสฺส นั้นนั่นแหละ. บทว่า **ปญฺจารามสฺส** ได้แก่
ผู้ยินดียิ่งในธรรมเครื่องเนิ่นช้าตามที่กล่าวแล้ว. คำนอกนี้เป็น
ไวพจน์ของบทว่า **ปญฺจารามสฺส** นั้นนั่นแหละ.

บทว่า **ยโต** แปลว่า ในกาลใด. บทว่า **ตโต** แปลว่า
ในกาลนั้น. บทว่า **นानารตฺตานํ** ความว่า ย้อมแล้วด้วยเครื่องย้อม
ต่าง ๆ อันมีสีเขียง สีเหลือง สีแดง และสีขาว. บทว่า **ปํ สุกฺกลจิวรี**
ได้แก่ ผ้าบังสุกุลที่ (ตั้ง) อยู่ใน ๒๓ เขต. บทว่า **ยายิสฺสตี** ความว่า
เมื่อคฤหบดีนั้นห่มผ้าที่ตนเปรรณนาในสมัยมีเวลาเช้าเป็นต้น หีบ
ใส่ผ้านั้นย้อมปรากฏเป็นของน่าพอใจ จันใด แม้เมื่อเธอยินดีอยู่
ด้วยมหาอริยวงศ์ คือต้นโดยด้วยจิวรี ผ้าบังสุกุลจิวรจักปรากฏ
คือ จักเข้าไปปรากฏ จันนั้น. บทว่า **รติยา** แปลว่า เพื่อประโยชน์
แก่ความยินดี. บทว่า **อปฺริตสฺสาย** ได้แก่ เพื่อประโยชน์แก่ความ
ได้สะดุ้งเพราะตัณหาและทิฏฐิ. บทว่า **ผาสฺสวiharาย** ได้แก่ เพื่อ
ความอยู่เป็นสุข. บทว่า **โอกฺกมณาย นิพฺพานสฺส** ได้แก่ เพื่อต้องการ
หยั่งลงสู่อมตนิพพาน.

บทว่า **ปิณฺฑิยาโลปโกชนํ** ได้แก่ โกชนะ คือคำข้าวที่ตน
อาศัยกำลังแข็งเทียวไปตามลำดับ เรือน ในคาม นิคม และราชธานี
ได้มา. บทว่า **ขายิสฺสตี** ความว่า จักปรากฏเหมือนโกชนะมีรสเลิศ
ต่าง ๆ ของคฤหบดีนั้น. บทว่า **สนฺตุฏฺฐสฺส วิหรโต** ความว่า

ผู้สันโดษอยู่ด้วยมหาอริยวงศ์ คือความสันโดษด้วยบิณฑบาต. บทว่า
รุกขมูลเสนาสน ขายิสฺสตี ความว่า เสนาสนะ คือโคนไม้ ข่อม
ปรากฏเหมือนเรือนยอดที่หอมคลบไปด้วยรูปหอมและเครื่องอบ
กลิ่นดอกไม้นบนปราสาท ๓ ชั้น ของคฤหบดีนั้น. บทว่า **สนฺตุฏฺฐสฺส**
ได้แก่ สันโดษอยู่ด้วยมหาอริยวงศ์ คือ ความสันโดษด้วยเสนาสนะ.
บทว่า **คิณฺสนฺตรโก** ได้แก่ เครื่องลาดที่ลาดด้วยหญ้าหรือไม้
ที่พื้นดินหรือที่แผ่นกระดานและแผ่นหินอย่างหนึ่ง.

บทว่า **ปฺติมุคฺติ** ความว่า มุตรอย่างใดอย่างหนึ่ง แม้ที่ถือเอา
ในขณะนั้น ท่านก็เรียกว่า มุตรเนาเหมือนกัน เพราะมีกลิ่นเหม็น.
บทว่า **สนฺตุฏฺฐสฺส** วิหฺรโต ได้แก่ ผู้สันโดษด้วยความสันโดษด้วย
กิลานปัจฉิมภัตตบริวาร. ดังนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อจะทรง
ตรัสพระกรรมฐานใส่ไว้ในพระอรหัตในฐานะ ๔ เมื่อทรงรำพึงว่า
กรรมฐานจักเป็นสัปปายะแก่นุรุทธะผู้อยู่ในเสนาสนะไหนหนอ
ทรงทราบว่ายู่ในที่นั้นนั่นแหละ จึงตรัสคำมีอาทิว่า **เตนหิ ตฺว**
อนุรุทธ ดังนี้.

บทว่า **ปวิวิคฺตสฺส** วิหฺรโต ความว่า ผู้สงัดด้วยวิเวก ๓ อยู่
บทว่า **อุยฺโยชนิกปฏิสฺส** ยฺมุคฺติ ความว่า อันเกี่ยวข้องกับถ้อยคำอันควรแก่
การส่งกลับไป. อธิบายว่า กิริยาที่ลุกขึ้นและกิริยาที่เดินไปของคน
เหล่านั้นนั่นแหละ. บทว่า **ปปญฺจนโรเช** ได้แก่ ในบทคือพระนิพพาน.
บทว่า **ปภฺขนุทฺติ** ความว่า ข่อมเล่นไปด้วยสามารถแห่งการทำ
ให้เป็นอารมณ์. แม้ในบทว่า **ปสฺสิตฺติ** เป็นต้น พึงทราบความเลื่อมใส
ความตั้งมั่น และความหลุดพ้น ด้วยสามารถแห่งอารมณ์นั้นแหละ.

ดังนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อตรัสมหาปริสวิตก ๘ ข้อ แก่ท่าน
พระอนรุทธะ ณ ปาจิณวังสทายวันในเจตริฐุ ประทับนั่งที่เกสกพาวน-
มหาวihar จึงตรัสโดยพิสดารอีกแก่อภิกษุสงฆ์.

บทว่า มโนมเยน ความว่า กายที่บังเกิดด้วยใจก็ดี ที่ไป
ด้วยใจก็ดี เรียกว่า มโนมยะ สำเร็จแล้วด้วยใจ. แต่ในที่นี้ทรง
หมายเอากายที่ไปด้วยใจ จึงตรัสอย่างนี้. บทว่า ยถา เม อหุ
สกุปโป ความว่า เราได้มีความตริกโดยประการใด. บทว่า
ตโต อุตฺตริ ความว่า พระศาสดาเมื่อจะทรงแสดงมหาปริสวิตก
๘ ประการ จึงแสดงให้เห็นยิ่งกว่านั้น. คำที่เหลือทั้งหมดมีอรรถง่าย
ดังนั้นแล.

จบ อรรถกถาอนรุทธสูตรที่ ๑๐

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. อุกกสูตรที่ ๑ ๒. อุกกสูตรที่ ๒ ๓. หัตถสูตรที่ ๑
๔. หัตถสูตรที่ ๒ ๕. มหานามสูตร ๖. ชีวกสูตร ๗. พลสูตรที่ ๑
๘. พลสูตรที่ ๒ ๙. อักขณสูตร ๑๐. อนรุทธาสูตร. และอรรถกถา

จบ คหปติวรรคที่ ๓

ท้าววรรคที่ ๔

๑. ปฐมทานสูตร

[๑๒๑] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ทาน ๘ ประการนี้ ๘ ประการ เป็นไฉน คือ บางคนหวังได้จึงให้ทาน ๑ บางคนให้ทานเพราะกลัว ๑ บางคนให้ทานเพราะนึกว่า เขาให้แก่เราแล้ว ๑ บางคนให้ทาน เพราะนึกว่า เขาจักให้ตอบแทน ๑ บางคนให้ทานเพราะนึกว่า ทานเป็นการดี ๑ บางคนให้ทานเพราะนึกว่า เราหุงหา กิน ชน เหล่านี้หุงหา กินไม่ได้ ๑ เราหุงหา กินได้ จะไม่ให้ทานแก่ชนเหล่านี้ ผู้ไม่หุงหา กินไม่สมควร ๑ บางคนให้ทานเพราะนึกว่า เมื่อเราให้ทาน กิตติศัพท์อันงามย่อมพุ่งไป ๑ บางคนให้ทานเพื่อประดับปรุงแต่ง จิต ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ทาน ๘ ประการนี้แล.

จบ ปฐมทานสูตรที่ ๑

อรรถกถาปฐมทานสูตรที่ ๑

วรรคที่ ๔ ปฐมทานสูตรที่ ๑ มีวินัยดังต่อไปนี้.

บทว่า อาสฺซช ทานํ เทติ ความว่า บุคคลบางคน ให้ทาน เพราะประจบเข้า คือพอเห็นปฏิกาหกมาถึง นิมนต์ให้ทานนั่งครู่หนึ่ง กระทำสักการะแล้วจึงให้ทาน ย่อมไม่ลำบากใจว่า จักให้. บทว่า

ภยา ได้แก่ เพราะกลัวครหาว่าเป็นผู้ไม่ให้เป็นผู้ไม่ทำ หรือ
เพราะกลัวอบายภูมิ. บทว่า **อทาสิ เม** ความว่า ให้ด้วยคิดว่า
ผู้นี้ได้ให้สิ่งชื่อนี้แก่เราในกาลก่อน. บทว่า **ทสฺสติ เม** ความว่า
ให้ด้วยคิดว่า ผู้นี้จักให้สิ่งชื่อนี้แก่เราในอนาคต. บทว่า **สาธุ ทานํ**
ความว่า ให้ด้วยคิดว่า ขึ้นชื่อว่าทานยังประโยชน์ให้สำเร็จ คือได้
ได้แก่อันบัณฑิตมีพระพุทธเจ้าเป็นต้นสรรเสริญแล้ว. บทว่า
จิตฺตาลงฺการจิตฺตปริกฺขารตุํ ทานํ เทต ความว่า ให้เพื่อประดับ
และตกแต่งจิตในสมณะและวิปัสสนา. เพราะว่าทานย่อมทำจิตให้อ่อนโยน
บุคคลผู้ได้รับทาน ย่อมมีจิตอ่อนโยนดีว่าเราได้แล้ว
แม้บุคคลให้ทานนั้น ก็ย่อมมีจิตอ่อนโยนว่า เราให้ทานแล้ว.
เพราะฉะนั้น ทานนั้นชื่อว่า ย่อมทำจิตของบุคคลทั้ง ๒ ฝ่ายให้อ่อนโยน
เพราะเหตุฉะนั้นแล. ท่านจึงตรัสว่า **อทฺตทมนํ** การฝึกจิต
ที่ยังไม่ได้ฝึก ดังพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า.

อทฺตทมนํ ทานํ อทานํ ทนฺตทุสฺสํ
อเนน ปิยวาเจน โธณมฺมฺนติ มนฺมฺนติ จ.
การให้ทานเป็นเครื่องฝึกจิตที่ยังไม่ได้ฝึก
การไม่ให้ทานเป็นเครื่องประทุษร้ายจิตที่ฝึกแล้ว
ชนทั้งหลายมีจิตโอนอ่อน และน้อมลงด้วยปิยวาจานี้.

กัปปธการให้ทาน ๘ ประการนี้ การให้เพื่อประดับจิต
เท่านั้น เป็นสูงสุดแล.

จบ อรรถกถาปฐมทานสูตรที่ ๑

๒. ทุตฺยทานสูตร

[๑๒๒] ธรรม ๓ ประการนี้ คือ การให้ทานด้วย
ศรัทธา ๑ การให้ทานด้วยhiri ๑ การให้ทานอันหา
โทษมิได้ ๑ เป็นไปตามสัปบุรุษ บัณฑิตกล่าว
ธรรม ๓ ประการนี้ว่า เป็นทางไปสู่ไตรทิพย์ จน
ทั้งหลายย่อมไปสู่เทวโลกด้วยทางนี้แล.

จบ ทานสูตรที่ ๒

อรรถกถาทุตฺยทานสูตรที่ ๒

ทุตฺยทานสูตรที่ ๒ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บุคคลยอมให้ทานด้วยศรัทธาใด ศรัทธานั้นท่านประสงค์
เอาว่าศรัทธา. บุคคลยอมให้ทานด้วยhiriใด หิรินั้นท่านประสงค์
เอาว่า hiri. บทว่า กุสลญจ ทานํ ได้แก่ ทานที่หาโทษมิได้. บทว่า
ทิวฺย ได้แก่ เป็นทางไปสู่สวรรค์.

จบ อรรถกถาทุตฺยทานสูตรที่ ๒

๓. ทานวัตตสูตร

[๑๒๓] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ทานวัตต ๘ ประการนี้ ๘ ประการเป็นไฉน คือ บางคนให้ทานเพราะชอบพอกัน ๑ บางคนให้ทานเพราะโกรธ ๑ บางคนให้ทานเพราะหลง ๑ บางคนให้ทานเพราะกลัว ๑ บางคนให้ทานเพราะนึกว่าบิดา มารดา ปู่ ย่า ตา ยาย เคยให้มา เคยทำมา เราไม่ควรให้เสียวงศ์ตระกูลดั้งเดิม ๑ บางคนให้ทานเพราะนึกว่า เราให้ทานแล้ว เมื่อตายไปจักเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ๑ บางคนให้ทานเพราะนึกว่า เมื่อเราให้ทานนี้ จิตใจย่อมเลื่อมใส ความเบิกบานใจ ความดีใจ ย่อมเกิดตามลำดับ ๑ บางคนให้ทานเพื่อประดับปรุงแต่งจิต ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ทานวัตต ๘ ประการนี้แล.

จบ ทานสูตรที่ ๓

อรรถกถาทานวัตตสูตรที่ ๓

ทานวัตตสูตรที่ ๓ มีวินิจัยดังต่อไปนี้.

บทว่า ทานวัตตุนิ ได้แก่ เหตุแห่งการให้ทาน. บทว่า อนุทา ทานิ เทติ ความว่า บุคคลให้ทานเพราะความรัก. บทว่า โทสา ความว่า เป็นผู้โกรธแล้ว สิ่งใดมีอยู่รีบหยิบเอาสิ่งนั้นให้ไปเพราะโทสะ. บทว่า โมहेน ความว่า เป็นผู้หลงให้ไปเพราะโมหะ. บทว่า ภยา ความว่า เพราะกลัวครหา หรือเพราะกลัวอบายภูมิ ก็หรือว่าเพราะกลัวครหาและอบายภูมินั้นนั่นแหละจึงให้ไป. บทว่า กุลวํ สํ ได้แก่ประเพณีของตระกูล.

จบ อรรถกถาทานวัตตสูตรที่ ๓

๔. เขตตสูตร

[๑๒๔] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พืชที่หว่านลงในนาอันประกอบด้วยของค์ ๘ ประการ ไม่มีผลมาก ไม่มีความดีใจมาก ไม่มีความเจริญมาก นาประกอบด้วยของค์ ๘ ประการอย่างไร ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นานี้ เป็นที่ลุ่ม ๆ ดอน ๆ ๑ เป็นที่ปนหินปนกรวด ๑ เป็นที่ดินเค็ม ๑ เป็นที่ไถลงลึกไม่ได้ ๑ เป็นที่ไม่มีทางน้ำเข้า ๑ เป็นที่ไม่มีทางน้ำออก ๑ เป็นที่ไม่มีเหมือง ๑ เป็นที่ไม่มีคันนา ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พืชที่หว่านลงในนาอันประกอบด้วยของค์ ๘ ประการอย่างนี้ ไม่มีผลมาก ไม่มีความดีใจมาก ไม่มีความเจริญมาก ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ฉะนั้นเหมือนกันแล ทานที่บุคคลให้ในสมณพราหมณ์ผู้ประกอบด้วยของค์ ๘ ประการ ไม่มีผลมาก ไม่มีอานิสงส์มาก ไม่รุ่งเรืองมาก ไม่เจริญแพร่หลายมาก สมณพราหมณ์ประกอบด้วยของค์ ๘ ประการอย่างไร ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สมณพราหมณ์ในโลกนี้ เป็นมิจจาทิฎฐิ ๑ เป็นมิจจาสังกัปปะ ๑ เป็นมิจจาวาจา ๑ เป็นมิจจากัมมัฏสะ ๑ เป็นมิจจอาชีวะ ๑ เป็นมิจจาวายามะ ๑ เป็นมิจจาสติ ๑ เป็นมิจจาสมาธิ ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ทานที่บุคคลให้ในสมณพราหมณ์ประกอบด้วยของค์ ๘ ประการอย่างนี้ ไม่มีผลมาก ไม่มีอานิสงส์มาก ไม่รุ่งเรืองมาก ไม่เจริญแพร่หลายมาก.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ส่วนพืชที่บุคคลหว่านลงในนาอันประกอบด้วยของค์ ๘ ประการ มีผลมาก มีความดีใจมาก มีความเจริญมาก

นาประกอบด้วยองค์ ๘ ประการอย่างไร ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
นาในโลกนี้ไม่เป็นที่ลุ่ม ๆ ดอน ๆ ๑ ไม่เป็นที่ปนหินปนกรวด ๑
ไม่เป็นที่ดินเค็ม ๑ เป็นที่ไถลงลึกได้ ๑ เป็นที่มีทางน้ำเข้าได้ ๑
เป็นที่มีทางน้ำออกได้ ๑ เป็นที่มีเหมือง ๑ เป็นที่มีคันทนา ๑ ดูก่อน
ภิกษุทั้งหลาย พืชที่หว่านลงในนาอันประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ
อย่างนี้ ย่อมมีผลมาก มีความดีใจมาก ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ฉะนั้น
เหมือนกัน ทานที่บุคคลให้ในสมณพราหมณ์ผู้ประกอบด้วยองค์ ๘
ประการ ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก มีความรุ่งเรืองมาก มีความ
เจริญแพร่หลายมาก สมณพราหมณ์ผู้ประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ
อย่างไร ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สมณพราหมณ์ในโลกนี้ เป็นสัมมา-
ทิฐิ ๑ เป็นสัมมาสังกัปปะ ๑ เป็นสัมมาวาจา ๑ เป็นสัมมากัมมันตะ ๑
เป็นสัมมาอาชีวะ ๑ เป็นสัมมาวายามะ ๑ เป็นสัมมาสติ ๑ เป็น
สัมมาสมาธิ ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ทานที่บุคคลให้ในสมณพราหมณ์
ผู้ประกอบด้วยองค์ ๘ ประการอย่างนี้ ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์
มาก มีความรุ่งเรืองมาก มีความเจริญแพร่หลายมาก ฉะนี้.

พืชอันหว่านลงในนาที่สมบูรณ์ เมื่อฝนตก

ต้องตามฤดูกาล ธัญชาติย่อมงอกงาม ไม่มีศัตรู
พืช ย่อมแตกงอกงาม ถึงความไพบูลย์ให้ผลเต็ม
ที่ ฉะนั้น โภชนะที่บุคคลถวายในสมณพราหมณ์
ผู้มีศีลสมบูรณ์ ก็ฉะนั้น ย่อมนำมาซึ่งบุคคลอัน
สมบูรณ์ เพราะกรรมที่เขาทำนั้นสมบูรณ์แล้ว
เพราะฉะนั้นบุคคลในโลกนี้ผู้หวังกุศลสัมปทา

จงเป็นผู้มีประโยชน์ถึงพร้อม พึงคบหาท่านผู้มี
ปัญญาสมบูรณ์ บุญสัมปทา ย่อมสำเร็จได้
อย่างนี้ ท่านผู้ถึงพร้อมด้วยวิชาและจรณะ ได้
จิตสัมปทาแล้ว กระทำกรรมให้สมบูรณ์ ย่อมได้
ผลบริบูรณ์ รู้โลกนี้ตามเป็นจริงแล้ว พึงถึงทิฏฐิ
สัมปทา อาศัสมรรคสัมปทา มีใจบริบูรณ์ ย่อม
บรรลูลอหัต เพราะกำจัดมลทินทั้งปวงได้แล้ว
บรรลุนิพพานสัมปทาได้แล้ว ย่อมหลุดพ้นจาก
ทุกข์ทั้งปวง การหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวงนั้น
จัดเป็นสรพสัมปทา.

จบ เขตตสูตรที่ ๔

อรรถกถาเขตตสูตรที่ ๔

เขตตสูตรที่ ๔ มีวินัยดังต่อไปนี้.

บทว่า น มหปผล โหติ ความว่า ไม่มีผลมากด้วยผลแห่ง
รัญพืช. บทว่า น มหาสุสาห์ ความว่า ความยินดีต่อผลรัญพชนั้น
มีไม่มาก คือมีความยินดีน้อยไม่ร่อย. บทว่า น ผาติเสยุย ความว่า
รัญพชนั้นย่อมไม่เจริญงอกงาม อธิบายว่า รัญพชนั้นจะเจริญคือ
มีลำต้นคอยค้ำรองเข้าที่ใหญ่ก็หาไม่ได้. บทว่า อนุนาหมินุนาหมิ
ได้แก่ พื้นที่ไม่สม่ำเสมอ เพราะดอนและลุ่ม. ในที่เหล่านั้น ที่ดอน
ไม่มีน้ำขังอยู่ที่ลุ่มมีน้ำขังมากเกินไป. บทว่า ปาสาณสกุขริลล
ความว่า ประกอบด้วยหลังแผ่นหินลาดตั้งอยู่ และกรวดก้อนเล็ก

ก้อนใหญ่. บทว่า อูสรํ ได้แก่ น้ำเค็ม. บทว่า น จ คมฺภีรลิตํ
ความว่า ไม่สามารถจะไถให้คลองไถลงไปได้เพราะพื้นที่แข็ง
คือเป็นคลองไถตื้น ๆ เท่านั้น. บทว่า น อายสฺมปฺนํ ได้แก่
ไม่สมบูรณ์ด้วยทางน้ำไหลออกในด้านหลัง. บทว่า น มาติกา-
สฺมปฺนํ ความว่า ไม่สมบูรณ์ด้วยเหมือนน้ำขนาดเล็กและขนาดใหญ่.
บทว่า น มรียาทสฺมปฺนํ ความว่า ไม่สมบูรณ์ด้วยคันนา. บท
ทั้งหมดมีอาทิว่า น มหปฺผลํ พึงทราบด้วยสามารถผลัดผลนั้นเอง.

บทว่า สฺมปฺนเน ได้แก่ บริบูรณ์ คือประกอบด้วยคุณสมบัติ
บทว่า ปวุตฺตา พิชสฺมปฺตา ได้แก่ พืชที่ปลูกสมบูรณ์. บทว่า
เทเว สฺมปฺตายนฺตมฺหิ ความว่า เมื่อฝนตกถูกต้องตามฤดูกาล
บทว่า อนีติสฺมปฺตา โหติ ความว่า ความไม่มีภัยจากสัตว์เล็ก ๆ
มีตึกแดนและหนอนเป็นต้น เป็นความสมบูรณ์เป็นเอก. บทว่า
วิรุพฺหิ ความว่า ความงอกงามเป็นความสมบูรณ์อันดับ ๒ บทว่า
เวปฺลุลํ ความว่า ความไพบูลย์เป็นความสมบูรณ์อันดับ ๓ บทว่า
ผลํ ความว่า ผลแห่งธัญพืชที่บริบูรณ์ เป็นความสมบูรณ์อันดับ ๔.

บทว่า สฺมปฺนุนสึเลสุ ได้แก่ สมณพราหมณ์ผู้มีศีลบริบูรณ์
บทว่า โภชนสฺมปฺตา ได้แก่ โภชนะ ๕ อย่างที่สมบูรณ์. บทว่า
สฺมปฺตานํ ได้แก่ กุศลสัมปทา ๓ อย่าง. บทว่า อุปเนติ ได้แก่
โภชนสัมปทานั้นนำเข้าไป. เพราะเหตุไร? เพราะกิจกรรมที่ผู้
ทำแล้วสมบูรณ์ อธิบายว่า เพราะกิจกรรมที่เขาทำแล้วนั้นสมบูรณ์
คือบริบูรณ์. บทว่า สฺมปฺนุนตฺถุ ตตฺถเป็น สฺมปฺนุโน อตฺถ อธิ,
แปลว่า จงเป็นผู้สมบูรณ์ในกุศลสัมปทานี้. บทว่า วิชชาจรณ-

สมฺปนฺโน ความว่า ประกอบด้วยวิชา ๓ และจรณะธรรม ๑๕.

บทว่า **ลพฺธา** ความว่า บุคคลเห็นปานนี้ ได้รับความสมบูรณ์ คือความ

ไม่บกพร่อง ได้แก่ความบริบูรณ์แห่งจิต. บทว่า **กโรติ กมฺมสมฺปทํ**

ได้แก่ ทำกรรมให้บริบูรณ์. บทว่า **ลภติ จตุตฺถสมฺปทํ** ได้แก่

ได้ประโยชน์บริบูรณ์. บทว่า **ทิฏฺฐิสมฺปทํ** ได้แก่ ทิฏฐิในวิปัสสนา.

บทว่า **มคฺคสมฺปทํ** ได้แก่ โสคาปัตติมรรค. บทว่า **ยาติ สมฺปนฺน-**

มานโส ความว่า เป็นผู้มิจิตบริบูรณ์ถึงพระอรหันต์. บทว่า **สา โหติ**

สพฺพสมฺปทา ความว่า ความหลุดพ้นจากทุกข์ทั้งปวงนั้น ชื่อว่า

เป็นความถึงพร้อมทุกอย่าง.

จบ อรรถกถาเขตตสูตรที่ ๔

๕. ทานูปปัตติสูตร

[๑๒๕] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เหตุเกิดขึ้นแห่งทาน ๘ ประการ
นี้ ๘ ประการเป็นไฉน คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้
ให้ทาน คือ ข้าว น้ำ ผ้า ยาน ดอกไม้ ของหอม เครื่องลูบไล้ ที่นอน
ที่พัก และเครื่องประทีปแก่สมณะหรือพราหมณ์ เขาให้สิ่งใด
ย่อมหวังสิ่งนั้น เขาเห็นกษัตริย์มหาศาล พราหมณ์มหาศาล หรือ
คฤหบดีมหาศาล ผู้เฝ้าอ้อมปรังพร้อมบำเรออยู่ด้วยกามคุณ ๕
เขามีความปรารถนาอย่างนี้ว่า โอหนอ เมื่อตายไป ขอเราพึงเข้าถึง
ความเป็นสหายของกษัตริย์มหาศาล พราหมณ์มหาศาล หรือ-
คฤหบดีมหาศาล เขาตั้งจิตอธิษฐาน นึกภาวนาอยู่ จิตของเขานึก
น้อมไปในทางเลว ไม่เจริญยิ่งขึ้น เมื่อตายไป เขาย่อมเข้าถึงความ
เป็นสหายของกษัตริย์มหาศาล พราหมณ์มหาศาล หรือคฤหบดี-
มหาศาล แต่ข้อนั้นเรากล่าวว่าเป็นของมีศีล ไม่ใช่ของผู้ทุศีล
คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ความปรารถนาแห่งใจของบุคคลผู้มีศีล ย่อม
สำเร็จได้เพราะจิตบริสุทธิ์

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ส่วนบุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมให้ทาน
คือ ข้าว น้ำ... เครื่องประทีป แก่สมณะหรือพราหมณ์ เขาให้สิ่งใด
ย่อมหวังสิ่งนั้น เขาได้สดับมาว่า เทวดาชั้นจาตุम्मหาราชมีอายุยืน
มีผิวพรรณงาม มีความสุขมาก เขาจึงมีความปรารถนาอย่างนี้ว่า
โอหนอ เมื่อตายไป ขอเราพึงเข้าถึงความเป็นสหายแห่งเทวดาชั้น
จาตุम्मหาราช เขาตั้งจิตอธิษฐาน นึกภาวนาอยู่ จิตของเขานึก

น้อมไปในทางที่เลว ไม่เจริญยิ่งขึ้น เมื่อตายไป เขาเข้าถึงความเป็นสหายนแห่งเทวดาชั้นจาตุมหาราช แต่ข้อนั้นเรากล่าวว่าเป็นของมีศีล ไม่ใช่ของผู้ศีล คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ความปรารถนาแห่งใจของบุคคลผู้มีศีล ย่อมสำเร็จได้เพราะจิตบริสุทธิ์.

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ส่วนบุคคลบางคนในโลกนี้ ย่อมให้ทาน คือ ข้าว น้ำ... เครื่องประทีป แก่สมณะหรือพราหมณ์ เขาให้สิ่งใด ย่อมหวังสิ่งนั้น เขาได้สดับมาว่า เทวดาชั้นดาวดึงส์... ชั้นยามา... ชั้นดุสิต... ชั้นนิมมานรดี... ชั้นปรนิมมิตวสวัตติ มีอายุยืน มีผิวพรรณงาม มีความสุขมาก เขาจึงมีความปรารถนาอย่างนี้ว่า โอหนอ เมื่อตายไป ขอเราพึงเข้าถึงความเป็นสหายนแห่งเทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตติ เขาตั้งจิตอธิษฐาน นึกภาวนาอยู่ จิตของเขา นึกน้อมไปในทางเลว ไม่เจริญยิ่งขึ้น เมื่อตายไป เขาเข้าถึงความเป็นสหายนแห่งเทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตติ แต่ข้อนั้นเรากล่าวว่าเป็นของผู้มีศีล ไม่ใช่ของผู้ศีล คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ความปรารถนาแห่งใจของคนผู้มีศีล ย่อมสำเร็จได้เพราะจิตบริสุทธิ์.

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ส่วนบุคคลบางคนในโลกนี้ ให้ทาน คือ ข้าว น้ำ... เครื่องประทีป แก่สมณะหรือพราหมณ์ เขาให้สิ่งใด ย่อมหวังสิ่งนั้น เขาได้สดับมาว่า เทวดาชั้นพรหม มีอายุยืน มีผิวพรรณงาม มีสุขมาก เขาจึงมีความปรารถนาอย่างนี้ว่า โอหนอ เมื่อตายไป ขอเราพึงเข้าถึงความเป็นสหายนแห่งพรหม เขาตั้งจิตอธิษฐาน นึกภาวนาอยู่ จิตของเขานึกน้อมไปในทางที่เลว ไม่เจริญยิ่งขึ้น เมื่อตายไป เขาเข้าถึงความเป็นสหายนแห่งพรหม แต่ข้อนั้น

เรากล่าวว่า เป็นของผู้มีศีล มิใช่ของผู้ทุศีล ของผู้ปราศจากราคะ
มิใช่ของผู้มีราคะ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ความปรารถนาแห่งใจ
ของบุคคลผู้มีศีล ย่อมสำเร็จได้เพราะจิตปราศจากราคะ คุณก่อน
ภิกษุทั้งหลาย เหตุเกิดขึ้นแห่งทาน ๘ ประการนี้แล.

จบ ทานูปัตติสูตรที่ ๕

อรรถกถาทานูปัตติสูตรที่ ๕

ทานูปัตติสูตรที่ ๕ มีวินัยดังต่อไปนี้.

บทว่า ทานูปัตติโย ได้แก่ อุบัติมีทานเป็นปัจจัย. บทว่า
ปทหติ แปลว่า ตั้งไว้. บทว่า อธิฐฺฐาติ เป็นไวพจน์ของคำว่า
ปทหติ นั้นเอง. บทว่า ภาวติ แปลว่า ให้เจริญ. บทว่า หีนธมฺมุตฺตํ
ได้แก่ น้อมไปในฝ่ายต่ำคือกามคุณ ๕. บทว่า อุตฺตริ อภาวิตํ ได้แก่
มิได้อบรมเพื่อประโยชน์แก่มรรคและผลชั้นสูงกว่านั้น. บทว่า
ตตฺถูปปตฺติยา อํ วตฺตติ ความว่า ย่อมเป็นไปเพื่อต้องการบังเกิด
ในฐานะที่ตนปรารถนาแล้วทำกุศล.

บทว่า วิตราคสุตฺต ได้แก่ ผู้ถอนราคะด้วยมรรค หรือผู้ข่ม
ราคะด้วยสมาบัติ. จริงอยู่ เพียงทานเท่านั้นไม่สามารถจะบังเกิด
ในพรหมโลกได้ แต่ทานย่อมเป็นเครื่องประดับแวดล้อมของจิต
ประกอบด้วยสมาธิและวิปัสสนา แต่นั่นบุคคลผู้มีจิตอ่อนด้วย
การให้ทาน เจริญพรหมวิหารบังเกิดในพรหมโลก ด้วยเหตุนี้
พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า วิตราคสุตฺต โน ทราคสุตฺต ดังนี้.

จบ อรรถกถาทานูปัตติสูตรที่ ๕

๖. บุญกิริยาวัตถุสูตร

[๑๒๖] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุญกิริยาวัตถุ ๓ ประการนี้
๓ ประการเป็นไฉน คือ บุญกิริยาวัตถุสำเร็จแล้วทาน ๑ บุญกิริยา
วัตถุสำเร็จด้วยศีล ๑ บุญกิริยาวัตถุสำเร็จด้วยภาวนา คู่ก่อน
ภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วย
ทานนิดหน่อย ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีลนิดหน่อย ไม่เจริญ
บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยภาวนาเลย เมื่อตายไป เขาเข้าถึงความ
เป็นผู้มีส่วนชั่วในมนุษย์.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ ทำบุญกิริยาวัตถุ
ที่สำเร็จด้วยทานพอประมาณ ทำบุญกิริยาวัตถุสำเร็จด้วยศีลพอ
ประมาณ ไม่เจริญบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยภาวนาเลย เมื่อตายไป
เขาเข้าถึงความเป็นผู้มีส่วนดีในมนุษย์.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ ทำบุญกิริยา
วัตถุที่สำเร็จด้วยทานมีประมาณยิ่ง ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วย
ศีลมีประมาณยิ่ง ไม่เจริญบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยภาวนาเลย
เมื่อตายไป เขาเข้าถึงความเป็นสหายแห่งเทวดาชั้นจาตุम्मหาราช
คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย มหาราชทั้ง ๔ ในชั้นนั้น ทำบุญกิริยาวัตถุที่
สำเร็จด้วยทานเป็นอดิเรก ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีลเป็น
อดิเรก ย่อมก้าวล่วงเทวดาชั้นจาตุम्मหาราชโดยฐานะ ๑๐ ประการ
คือ อายุทิพย์ วรรณทิพย์ สุขทิพย์ ยศทิพย์ อธิปไตยทิพย์ รูปทิพย์
เสียงทิพย์ กลิ่นทิพย์ รสทิพย์ โสณัฐพทิพย์.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ ทำบุญกิริยา
วัตถุที่สำเร็จด้วยทานมีประมาณยิ่ง ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จ
ด้วยศีลมีประมาณยิ่ง ไม่เจริญบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยภavana
เลย เมื่อตายไป เขาเข้าถึงความเป็นสหายแห่งเทวดาชั้นดาวดึงส์
ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ท้าวสักกะจอมเทพในชั้นดาวดึงส์นั้น กระทำ
บุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทานเป็นอติเรก ทำบุญกิริยาวัตถุที่
สำเร็จด้วยศีลเป็นอติเรก ย่อมก้าวล่วงพวกเทวดาชั้นดาวดึงส์โดย
ฐานะ ๑๐ ประการ คือ อายุทิพย์ ฯลฯ โภจทรัพย์ทิพย์.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ ทำบุญกิริยา
วัตถุที่สำเร็จด้วยทานมีประมาณยิ่ง ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีล
มีประมาณยิ่ง ไม่เจริญบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยภavanaเลย เมื่อ
ตายไป เขาเข้าถึงความเป็นสหายแห่งเทวดาชั้นยามา ดูก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย ท้าวสุยามเทพบุตรในชั้นยามานั้น ทำบุญกิริยาวัตถุที่
สำเร็จด้วยทานเป็นอติเรก ทำบุญกิริยาที่สำเร็จด้วยศีลเป็นอติเรก
ย่อมก้าวล่วงเทวดาชั้นยามาโดยฐานะ ๑๐ ประการ คือ อายุทิพย์ ฯลฯ
โภจทรัพย์ทิพย์.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ ทำบุญกิริยา
วัตถุที่สำเร็จด้วยทานมีประมาณยิ่ง ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วย
ศีลมีประมาณยิ่ง ไม่เจริญบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยภavanaเลย
เมื่อตายไป เขาเข้าถึงความเป็นสหายแห่งเทวดาชั้นดุสิต ดูก่อน
ภิกษุทั้งหลาย ท้าวสันดุสิตเทพบุตรในชั้นดุสิตนั้น ทำบุญกิริยา
วัตถุที่สำเร็จด้วยทานเป็นอติเรก ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีล

เป็นอติเรก ย่อมก้าวล่วงเทวดาชั้นดุสิตโดยฐานะ ๑๐ ประการ คือ
อายุทิพย์ ฯลฯ โภกฐัพพทิพย์.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ ทำบุญกิริยาวัตถุ
ที่สำเร็จด้วยทานเป็นอติเรก ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีลเป็น
อติเรก ไม่เจริญบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยภาวนาเลย เมื่อตายไป
เขาเข้าถึงความเป็นสหายแห่งเทวดาชั้นนิมมานรดี ดูก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย ท้าวสุณิมิตเทพบุตรไม่ขึ้นนิมมานรดีนั้น ทำบุญกิริยา
วัตถุที่สำเร็จด้วยทานเป็นอติเรก ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีล
เป็นอติเรก ย่อมก้าวล่วงเทวดาชั้นนิมมานรดีโดยฐานะ ๑๐ ประการ
คือ อายุทิพย์ ฯลฯ โภกฐัพพทิพย์.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคลบางคนในโลกนี้ ทำบุญกิริยา
วัตถุที่สำเร็จด้วยทานมีประมาณยิ่ง ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จ
ด้วยศีลมีประมาณยิ่ง ไม่เจริญบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยภาวนาเลย
เมื่อตายไป เขาเข้าถึงความเป็นสหายแห่งเทวดาชั้นปรนิมมิตสวัตติ
ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ท้าวปรนิมมิตสวัตติเทพบุตรในชั้นปรนิม-
มิตสวัตตินั้น ทำบุญกิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยทานเป็นอติเรก ทำบุญ
กิริยาวัตถุที่สำเร็จด้วยศีลเป็นอติเรก ย่อมก้าวล่วงเทวดาชั้นปรนิม-
มิตสวัตตินั้นโดยฐานะ ๑๐ ประการ คือ อายุทิพย์ วรรณทิพย์ สุขทิพย์
ยศทิพย์ อธิปไตยทิพย์ รูปทิพย์ เติงยทิพย์ กลิ่นทิพย์ รสทิพย์
โภกฐัพพทิพย์ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุญกิริยาวัตถุ ๓ ประการนี้แล.

จบ บุญกิริยาวัตถุสูตรที่ ๖

อรรถกถาบุญกิริยาวัตถุสูตรที่ ๖

บุญกิริยาวัตถุสูตรที่ ๖ มีวินิจัยดังต่อไปนี้.

การทำบุญนั้นด้วย เป็นที่ตั้งแห่งอานิสงส์นั้น ๆ ด้วย เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า บุญกิริยาวัตถุ. จริงอยู่ สัตว์ทั้งหลายตั้งจิตไว้ในลักษณะแห่งทานเป็นต้น แล้วคิดว่า ชื่อว่า ทานเห็นปานนี้พวกเราควรให้ ควรรักษาดี ควรเจริญภาวณา ดังนี้แล้วจึงทำบุญ. ทานนั้นแหละ ชื่อว่า **ทานมัย** อีกอย่างหนึ่ง บรรดาทานเจตนา สันนิฏฐานปกเจตนา อันสำเร็จมาแต่เจตนาที่ตกลงใจ เจตนาดวงแรกชื่อว่า **ทานมัย** เหมือนวัตถุที่สำเร็จมาแต่เป้งเป็นต้นก็สำเร็จด้วยเป้งเป็นต้นฉะนั้น. แม้ใน ๒ บทที่เหลือก็นัยนี้เหมือนกัน.

บทว่า **ปริตต์ กตฺ โหติ** ความว่า เป็นอันเขากระทำน้อย คือนิดหน่อย. บทว่า **นาภิสมฺโหติ** แปลว่า ย่อมไม่สำเร็จผล. บทว่า **อกตฺ โหติ** ความว่า ไม่ได้เริ่มความเพียรในภาวณาเลย. บทว่า **มนุสฺสโสกฺขุ** ได้แก่ ตระกูลต่ำ ๕ ตระกูลอันเว้นจากสมบัติในมนุษย์ทั้งหลาย. บทว่า **อุปฺปชฺชติ** ได้แก่ ย่อมเข้าถึงด้วยอำนาจปฏิสนธิ อธิบายว่า เกิดในตระกูลต่ำนั้น. บทว่า **มตฺตโส กตฺ** ได้แก่ กระทำ คือไม่น้อยไม่มาก. บทว่า **มนุสฺสโสกฺขุ** ได้แก่ สมบัติแห่งตระกูล ๓ ตระกูล อันงามเลิศในมนุษย์. บทว่า **อริมตฺต** ได้แก่ ให้มีประมาณยิ่งหรือให้เข้มแข็ง. บทว่า **อริคณฺหนฺติ** ได้แก่ ยึดถือ อธิบายว่า เป็นผู้ประเสริฐกว่า คือเจริญกว่า.

จบ อรรถกถากิริยาวัตถุสูตรที่ ๖

๗. ปฐมสัปปริสสูตร

[๑๒๗] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สัปปริสสถาน ๘ ประการนี้
๘ ประการเป็นไฉน คือ ให้อาหาร ๑ ให้อาหารประณีต ๑ ให้
ตามกาล ๑ ให้อาหารสมควร ๑ เลือกให้ ๑ ให้เนืองนิตย์ ๑ เมื่อให้
จิตผ่องใส ๑ ให้แล้วจิตใจ ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สัปปริสสถาน ๘
ประการนี้แล.

สัปบุรุษย่อมให้ทาน คือ ข้าวและน้ำที่
สะอาด ประณีตตามกาล สมควร เนืองนิตย์ ใน
ผู้ประพฤติพรหมจรรย์ ผู้เป็นเขตดี บริจาคของ
มากแล้วก็ไม่รู้สึกเสียดาย ทานผู้มีปัญญาเห็นแจ้ง
ย่อมสรรเสริญทานที่สัปบุรุษให้แล้วอย่างนี้
เมธาวิบัณฑิตผู้มีศรัทธา มีใจอันสละแล้ว บริจาค
ทานอย่างนี้แล้ว ย่อมเข้าถึงโลกอันไม่มีความ
เบียดเบียนเป็นสุข.

จบ สัปปริสสูตรที่ ๗

อรรถกถาสัปปริสทานสูตรที่ ๗

สัปปริสทานสูตรนี้ ๗ มีวินิจัยดังต่อไปนี้.

บทว่า สุจิ ได้แก่ ให้อาหารที่สะอาดคือที่บริสุทธิ์สดใส บทว่า
ปณิต ได้แก่ สมบูรณ์ดี. บทว่า กาเลน ได้แก่ สมควรแก่การประกอบ

ชวนขวย. บทว่า กบปิยฺย ได้แก่ ให้แต่ของที่เป็นกบปิยะ. บทว่า
วิเจยฺย เทติ ความว่า เลือกลูกคาหก หรือทานโดยตั้งใจให้อย่างนี้ว่า
ทานที่ให้แล้วแก่ผู้นี้ จักมีผลมาก ที่ให้แก่ผู้นี้ไม่มีผลมาก ดังนี้แล้วให้.

จบ อรรถกถาปฐมสัปปริสทานสูตรที่ ๗

๘. ทูตยัสสปรีสุตร

[๑๒๘] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สัตบุรุษเมื่อเกิดในตระกูล
ย่อมเกิดเพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุข แก่ชนเป็นอันมาก
คือ ย่อมเกิดเพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุข แก่มารดาบิดา ๑
แก่บุตรภรรยา ๑ แก่หมั่นคนผู้เป็นทาสกรรมกร ๑ แก่มิตรอำมาตย์ ๑
แก่ญาติที่ล่วงลับไปแล้ว ๑ แก่พระราชา ๑ แก่เทวดาทั้งหลาย ๑
แก่สมณพราหมณ์ ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย มหาเมฆเมื่อตกให้ข้าวกล้า
เจริญงอกงาม ย่อมตกเพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุข แก่ชน
เป็นอันมาก ฉนใด สัตบุรุษก็ฉนนั้นเหมือนกัน เมื่อเกิดในตระกูล
ย่อมเกิดเพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุข แก่ชนเป็นอันมา
คือ ย่อมเกิดเพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุข แก่มารดา
บิดา... แก่สมณพราหมณ์.

สัตบุรุษผู้มีปัญญาอยู่ครองเรือน เป็นผู้
ไม่เกียจคร้านทั้งกลางคืนกลางวัน บำเพ็ญตน
เพื่อประโยชน์แก่ชนเป็นอันมากในชั้นต้นระลึก
ถึงอุปการะที่ท่านทำไว้ก่อน ย่อมบูชามารดา
บิดาโดยชอบธรรม สัตบุรุษผู้มีศรัทธาตั้งมั่น
แล้ว มีศีลเป็นที่รัก ทราบธรรมแล้ว ย่อมบูชา
บรรพชิตไม่ครองเรือน ไม่มีบาปประพฤติ
พรหมจรรย์ สัตบุรุษนั้นเป็นผู้เกื้อกูลต่อพระ-
ราชา ต่อเทวดา ต่อญาติและสหายทั้งหลาย

ตั้งมั่นแล้วในสัทธรรม เป็นผู้ถือถุณแก่คนทั้งปวง
สัปบุรุษนั้น กำจัดมลทินคือความตระหนี่ได้แล้ว
ย่อมประสบโลกอันเกษม.

จบ สัปปริสสูตรที่ ๘

อรรถกถาสัปปริสสูตรที่ ๘

สัปปริสสูตรที่ ๘ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า อตฺถาย ได้แก่ เพื่อต้องการประโยชน์. บทว่า หิตา
สุขาย ได้แก่ เพื่อต้องการถือถุณ เพื่อต้องการสุข. บทว่า ปุพฺพเปตานํ
ได้แก่ พวกญาติผู้ไปสู่ปรโลก. ในพระสูตรนี้ เมื่อพระพุทธเจ้ายัง
ไม่อุบัติ ย่อมได้แก่พระเจ้าจักรพรรดิ พระโพธิสัตว์ พระปัจเจก-
พุทธเจ้า ในครั้งพุทธกาล ย่อมได้แก่พระพุทธเจ้า และสาวกของ
พระพุทธเจ้า. กัถานเหล่านั้น ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์เพื่อถือถุณ
เพื่อสุขแก่ญาติเหล่านั้นตามที่กล่าวแล้ว. บทว่า พหุนํ วต อตฺถาย
สปปญฺญ ชมฺมวสํ ได้แก่ บุคคลผู้มีปัญญา เมื่ออยู่ครองเรือน
ย่อมอยู่เพื่อประโยชน์แก่ชนหมู่มากเท่านั้น. บทว่า ปุพฺเพ แปลว่า
ก่อนทีเดียว. บทว่า ปุพฺเพกตมฺมุสฺสํ ได้แก่ เมื่อหวลระลึกถึง
อุปการคุณที่กระทำไว้ก่อนของบิดามารดา. บทว่า สหฺมฺเมน
ความว่า บูชาด้วยการบูชาด้วยปัจจัยพร้อมทั้งเหตุ. บทว่า อปาเป
พฺรหฺมจาริโน ความว่า นอบน้อม คือถึงความประพฤดิอ่อนน้อม
แก่ท่านเหล่านั้น. บทว่า เปสฺโส แปลว่า ผู้มีศีลเป็นที่รัก.

จบ อรรถกถาสัปปริสสูตรที่ ๘

๘. ปุณฺณกิสันทสูตร

[๑๒๕] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ห้วงบุญห้วงกุศล ๘ ประการนี้ นำความสุขมาให้ ให้อารมณ์เลิศ มีสุขเป็นผล เป็นไปเพื่อสวรรค์ เป็นไปเพื่อสิ่งที่น่าปรารถนา นำใคร่ นำพอใจ เพื่อประโยชน์ เกื้อกูล เพื่อความสุข ห้วงบุญห้วงกุศล ๘ ประการเป็นไฉน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ ถึงพระพุทธเจ้าเป็นสรณะ นี่เป็นห้วงบุญห้วงกุศลประการที่ ๑ นำความสุขมาให้ ให้อารมณ์เลิศ มีสุขเป็นผล เป็นไปเพื่อสวรรค์ เป็นไปเพื่อสิ่งที่น่าปรารถนา นำใคร่ นำพอใจ เพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุข.

อีกประการหนึ่ง อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ ถึงพระธรรมเป็นสรณะ นี่เป็นห้วงบุญห้วงกุศลประการที่ ๒ ฯลฯ

อีกประการหนึ่ง อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ ถึงพระสงฆ์เป็นสรณะ. นี่เป็นห้วงบุญห้วงกุศลประการที่ ๓ ฯลฯ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ทาน ๕ ประการนี้. เป็นมหาทาน อันบัณฑิตพึงรู้ว่าเป็นเลิศ มีมานาน เป็นเชื้อสายแห่งพระอริยะ เป็นของเก่า ไม่กระจัดกระจาย ไม่เคยกระจัดกระจาย อันบัณฑิตไม่รังเกียจอยู่ จักไม่รังเกียจ อันสมณพราหมณ์ ผู้เป็นวิญญูไม่เกลียดทาน ๕ ประการเป็นไฉน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ละปาณาติบาต งดเว้นจากปาณาติบาต ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้งดเว้นจากปาณาติบาต ชื่อว่าให้ความไม่มีภัย ความไม่มีเวร ความไม่เบียดเบียน แก่สัตว์หาประมาณมิได้ กรัน

ให้ความไม่มีภัย ความไม่มีเวร ความไม่เบียดเบียนแก่สัตว์หา
ประมาณมิได้แล้ว ย่อมเป็นผู้มีส่วนแห่งความไม่มีภัย ความไม่มีเวร
ความไม่เบียดเบียน ประมาณมิได้ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย นี่เป็น
ทานประการที่ ๑ ที่เป็นมหาทาน บัณฑิตพึงรู้ว่าเป็นเลิศ มีมานาน
เป็นเชื้อสายแห่งพระอริยะ เป็นของเก่า ไม่กระจัดกระจาย ไม่เคย
กระจัดกระจาย อันบัณฑิตไม่รังเกียจ อันสมณพราหมณ์ผู้เป็น
วิญญูไม่เกลียด คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นห้วงบุญห้วงกุศลประการ
ที่ ๔ ฯลฯ

อีกประการหนึ่ง อริยสาวกละอหินนาทาน จดเว้นจาก
อหินนาทาน ฯลฯ นี่เป็นทานประการที่ ๒ ฯลฯ นี่เป็นห้วงบุญ
ห้วงกุศลประการที่ ๕ ฯลฯ

อีกประการหนึ่ง อริยสาวกละกามสุมิจณาจาร จดเว้นจาก
กามสุมิจณาจาร ฯลฯ นี่เป็นทานประการที่ ๓ ฯลฯ นี่เป็นห้วงบุญ
ห้วงกุศลประการที่ ๖ ฯลฯ

อีกประการหนึ่ง อริยสาวกละมุสาวาท จดเว้นจากมุสาวาท
ฯลฯ นี่เป็นทานประการที่ ๔ ฯลฯ นี่เป็นห้วงบุญห้วงกุศลประการ
ที่ ๗ ฯลฯ

อีกประการหนึ่ง อริยสาวกละการคิมน้ำเมา คือ สุราและเมรัย
อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท จดเว้นจากการคิมน้ำเมา คือ สุรา
และเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย
อริยสาวกผู้งดเว้นจากการคิมน้ำเมา คือสุราและเมรัย อันเป็นที่ตั้ง
แห่งความประมาทแล้ว ชื่อว่าให้ความไม่มีภัย ความไม่มีเวร ความ

ไม่เบียดเบียนแก่สัตว์หาประมาณมิได้ ครั้นให้ความไม่มีภัย ความ
ไม่มีเวร ความไม่เบียดเบียนแก่สัตว์หาประมาณมิได้แล้ว ย่อม
เป็นผู้มีส่วนแห่งความไม่มีภัย ความไม่มีเวร ความไม่เบียดเบียน
หาประมาณมิได้ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นทานประการที่ ๕
ที่เป็นมหาทาน บัณฑิตพึงรู้ว่าเป็นเลิศ มีมานาน เป็นเชื้อสายแห่ง
พระอรียะ เป็นของเก่า ไม่กระจัดกระจาย ไม่เคยกระจัดกระจาย
อันบัณฑิตไม่รังเกียจ จักไม่รังเกียจ อันสมณพราหมณ์ผู้เป็นวิญญู
ไม่เกลียด คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย นี่เป็นห้วงบุญห้วงกุศลประการที่ ๘
นำสุขมาให้ ให้อารมณ์อันเลิศ มีสุขเป็นผล เป็นไปเพื่อสวรรค์
ย่อมเป็นไปเพื่อสิ่งที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ เพื่อประโยชน์
เกื้อกูล เพื่อความสุข คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ห้วงบุญห้วงกุศล ๘
ประการนี้แล นำสุขมาให้ ให้อารมณ์อันเลิศ มีสุขเป็นผล เป็นไป
เพื่อสวรรค์ ย่อมเป็นไปเพื่อสิ่งที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ
เพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุข.

จบ ปุณฺณาทิสันทสูตรที่ ๕

อรรถกถาปุณฺณาทิสันทสูตรที่ ๕

ปุณฺณาทิสันทสูตรที่ ๕ มีวินิจัยดังต่อไปนี้.

บทว่า ทานานิ ได้แก่ เจตนาทาน. ความของบทมีอาทิว่า
อตุคฺคณฺยานิ ดังนี้ กล่าวไว้แล้วในหนหลังนั้นแล.

จบ อรรถกถาปุณฺณาทิสันทสูตรที่ ๕

๑๐. สัพพหลุสสูตร

[๑๓๐] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ปาณาติบาตอันบุคคลเสพแล้ว เจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมยังสัตว์ให้เป็นไปในนรก ในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน ในเปรตวิสัย วิบากแห่งปาณาติบาตอย่างเบาที่สุด ย่อมยังความเป็นผู้มีอายุน้อยให้เป็นไปแก่ผู้มาเกิดเป็นมนุษย์.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อทินนาทานอันบุคคลเสพแล้ว เจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมยังสัตว์ให้เป็นไปในนรก ในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน ในเปรตวิสัย วิบากแห่งอทินนาทานอย่างเบาที่สุด ย่อมยังความพินาศแห่งโภคะให้เป็นไปแก่ผู้มาเกิดเป็นมนุษย์.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กาเมสุมิชฌาจารอันบุคคลเสพแล้ว เจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมยังสัตว์ให้เป็นไปในนรก ในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน ในเปรตวิสัย วิบากแห่งกาเมสุมิชฌาจารอย่างเบาที่สุด ย่อมยังศัตรูและเวรให้เป็นไปแก่ผู้มาเกิดเป็นมนุษย์.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย มุสาวาทอันบุคคลเสพแล้ว เจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมยังสัตว์ให้เป็นไปในนรก ในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน ในเปรตวิสัย วิบากแห่งมุสาวาทอย่างเบาที่สุด ย่อมยังการกล่าวด้วยคำไม่เป็นจริงให้เป็นไปแก่ผู้มาเกิดเป็นมนุษย์.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ปิสุณาวาจาอันบุคคลเสพแล้ว เจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมยังสัตว์ให้เป็นไปในนรก ในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน ในเปรตวิสัย วิบากแห่งปิสุณาวาจาอย่างเบาที่สุด ย่อมยังการแตกจากมิตรให้เป็นไปแก่ผู้มาเกิดเป็นมนุษย์.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พระสุวจาอันบุคคลแล้ว เจริญแล้ว
กระทำให้มากแล้ว ย่อมยังสัตว์ให้เป็นไปในนรก ในกำเนิดสัตว์
ดิรัจฉาน ในเปรตวิสัย วิบากแห่งพระสุวจาอย่างเบาที่สุด ย่อม
ยังเสียงที่ไม่น่าพอใจให้เป็นไปแก่ผู้มาเกิดเป็นมนุษย์.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สัมผัสปลาปะอันบุคคลเสพแล้ว เจริญแล้ว
กระทำให้มากแล้ว ย่อมยังสัตว์ให้เป็นไปในนรก ในกำเนิดสัตว์
ดิรัจฉาน ในเปรตวิสัย วิบากแห่งสัมผัสปลาปะอย่างเบาที่สุด
ย่อมยังคำไม่ควรเชื่อถือให้เป็นไปแก่ผู้มาเกิดเป็นมนุษย์.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย การดื่มน้ำเมาคือสุราและเมรัยอัน
บุคคลเสพแล้ว เจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมยังสัตว์ให้เป็น
ไปในนรก ในกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน ในเปรตวิสัย วิบากแห่งการดื่ม
สุราและเมรัยอย่างเบาที่สุด ย่อมยังความเป็นบ้าให้เป็นไปแก่
ผู้มาเกิดเป็นมนุษย์.

จบ สัพพหลุสสูตรที่ ๑๐

อรรถกถาสัพพหลุสสูตรที่ ๑๐

สัพพหลุสสูตรที่ ๑๐ มีวินัยดังต่อไปนี้.

บทว่า ปาณาติปาโต ได้แก่ เจตนาเป็นเหตุทำสัตว์มีปราณ
ให้ล่วงไป. บทว่า สัพพหลุโส แปลว่า เพลกว่าวิบากทั้งหมด.

บทว่า **อปฺปายุกถํ วุตฺตนิโก** ความว่า เป็นผู้มียาขุน้อยเพราะกรรม-
วิบากชนิดหนอยนั้น หรือเมื่อพอให้ปฏิสนธิ สัตว์ที่อยู่ในท้องมารดา
หรือสัตว์ผู้พอออกจากท้องมารดาแล้วย่อมย่อยยับ, ความจริง
วิบากเห็นปานนี้ ไม่ใช่เป็นวิบากเครื่องไหลออกจากกรรมอะไร ๆ
อื่น นี่เป็นทางไปเฉพาะปาณาติบาตเท่านั้น. บทว่า **โลกพฺยสนถํ -**
วุตฺตนิโก ความว่า ทรัพย์เพียงกานิกหนึ่ง ไม่ตั้งอยู่ในมือโดยประการใด
อธิกนาทานย่อมยังความวอดวายแห่งโลกสมบัติให้เป็นไปโดยประการนั้น.

บทว่า **สพฺตฺตเวรถํ วุตฺตนิโก โหติ** ความว่า ย่อมสร้างเวรพร้อมกับ
ศัตรู. จริงอยู่ ผู้นั้นมีศัตรูมาก อนึ่ง ผู้ใดเห็นเขาเข้าย่อมยังเวร
ให้เกิดในผู้นั้น ไม่ดับไปด้วยว่าวิบากเห็นปานนี้ เป็นวิบากเครื่อง
ให้ออกแห่งความผิดในกัณฑ์ของคนที่เขารักษาคุ้มครองไว้.

บทว่า **อกตพฺภกฺขณถํ วุตฺตนิโก โหติ** ความว่า ทำการกล่าวคู่
ด้วยเรื่องที่ไม่เป็นจริงให้เป็นไป. กรรมที่ผู้หนึ่งผู้ใดทำแล้ว ย่อม
ไปตกบนกระหม่อมของผู้นั้นนั่นแล. บทว่า **มิตฺเตหิ เกทนถํ วุตฺตนิโก**
ความว่า ย่อมยังความแตกจากมิตรให้เป็นไป เขาทำบุคคลใด ๆ
ให้เป็นมิตร บุคคลนั้น ๆ ย่อมแตกไป. บทว่า **อมฺนาปสทฺทถํ วุตฺตนิโก**
ความว่า ย่อมยังเสียงที่ไม่พอใจให้เป็นไป วาจาใด ๆ เป็นคำเสียดแทง
หยาบคาย เผ็ดร้อน ขัดข้อง ตัดเสียซึ่งความรัก เขาได้ฟังแต่ว่าจានั้น
เท่านั้นในที่ ๆ ไปแล้วไปแล้ว. หาได้ฟังเสียงที่น่าพอใจไม่ เพราะ
วิบากเห็นปานนี้ ชื่อว่าเป็นทางไปแห่งผรุสวาจา. บทว่า **อนาเทยฺย-**
วาจาถํ วุตฺตนิโก ความว่า ย่อมยังคำที่ไม่ควรยึดถือให้เป็นไป ถึง
ความเป็นผู้ที่จะถูกค้านว่า เพราะเหตุไรท่านจึง ใครจะเชื่อ

คำท่าน นี้ชื่อว่าเป็นทางไปแห่งสัมพัปปลาปะ. บทว่า อมมตตกั -
วตฺตนิโก โหติ ความว่า ย่อมยังความเป็นบ้าให้เป็นไป จริงอยู่
มนุษย์เป็นบ้ามีจิตฟุ้งซ่านหรือเป็นใบ้ เพราะการดื่มสุรานั้น นี้
เป็นวิบากเครื่องไหลออกแห่งสุราปานะ. สูตรนี้ ตรัสเฉพาะวิภูฏะ
เท่านั้นแล.

จบ อรรถกถาสัพพลหุสสูตรที่ ๑๐

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. ทานสูตรที่ ๑ ๒. ทานสูตรที่ ๒ ๓. ทานวัตตสูตร ๔. เขตต-
สูตร ๕. ทานูปัตติสูตร ๖. บุญกิริยาวัตตสูตร ๗. สัปปริสสูตรที่ ๑
๘. สัปปริสสูตรที่ ๒ ๙. ปญญาภิสังขตสูตร ๑๐. สัพพลหุสสูตร.

จบ ทานวรรคที่ ๔

อุโปสถวรรคที่ ๕

๑. สังขิตตสูตร

[๑๓๑] ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ :-

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ใกล้กรุงสาวัตถี ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อุโบสถประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ อันบุคคลเข้าอยู่แล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก มีความรุ่งเรือง มาก มีความแพร่หลายมาก ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็อุโบสถประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ อันบุคคลเข้าอยู่แล้วอย่างไร จึงมีผลมาก มีอานิสงส์มาก มีความรุ่งเรืองมาก มีความแพร่หลายมาก อริยสาวก ในธรรมวินัยนี้ ตระหนักชัดดังนี้ว่า พระอรหันต์ทั้งหลายละ ปาณาติบาต จดเว้นจากปาณาติบาต วางท่อนไม้ วางศาสตรา มีความละอาย เอื้อเอ็นดู อนุเคราะห์เกื้อกูลสรรพสัตว์อยู่ตลอดชีวิต ในวันนี้ แม้เราก็จละปาณาติบาต จดเว้นจากปาณาติบาต วางท่อนไม้ วางศาสตรา มีความละอาย เอื้อเอ็นดู อนุเคราะห์เกื้อกูลสรรพสัตว์ อยู่ ตลอดคืนและวันนี้ เราเชื่อว่ากระทำตามพระอรหันต์แม้ด้วยองค์นี้ และอุโบสถชื่อว่าจักเป็นอันเราเข้าอยู่แล้ว อุโบสถประกอบด้วย องค์ที่ ๑ นี้.

๗๑. พระอรหันต์ทั้งหลายละหินนาทาน จดเว้นจากหินนาทาน
ถือเอาแต่สิ่งของที่เขาให้ หวังแต่สิ่งของที่เขาให้ มีคนไม่เป็นขโมย
สะอาดยุ่ตลอดชีวิต ในวันนี้ แม้เรากละหินนาทาน จดเว้นจาก
หินนาทาน ถือเอาแต่สิ่งของที่เขาให้ หวังแต่สิ่งของที่เขาให้ มีคน
ไม่เป็นขโมย สะอาดยุ่ตลอดคืนและวันนี้ เราเชื่อว่ากระทำตาม
พระอรหันต์แม้ด้วยองค์นี้ และอุโบสถชื่อว่าจักเป็นอันเราเข้าอยู่แล้ว
อุโบสถประกอบด้วยองค์ที่ ๒ นี้.

๗๒. พระอรหันต์ทั้งหลายละอพรหมจรรย์ ประพฤติพรหม-
จรรย์ ประพฤติห่างไกล เว้นจากเมถุนอันเป็นธรรมของชาวบ้าน
ตลอดชีวิต ในวันนี้ แม้เรากละอพรหมจรรย์ ประพฤติพรหมจรรย์
ประพฤติห่างไกล เว้นจากเมถุนอันเป็นธรรมของชาวบ้านอยู่
ตลอดคืนและวันนี้ เราเชื่อว่ากระทำตามพระอรหันต์ทั้งหลายแม้ด้วย
องค์นี้ และอุโบสถชื่อว่าจักเป็นอันเราเข้าอยู่แล้ว อุโบสถประกอบ
ด้วยองค์ที่ ๓ นี้.

๗๓. พระอรหันต์ทั้งหลายละมุสาวาท จดเว้นจากมุสาวาท
พูดแต่คำสัตย์ ส่งเสริมคำจริง มั่นคง ควรเชื่อถือได้ ไม่กล่าวให้
คลาดจากความจริงแก่โลกตลอดชีวิต ในวันนี้ แม้เรากละมุสาวาท
จดเว้นจากมุสาวาท พูดแต่คำสัตย์ ส่งเสริมคำจริง มั่นคง ควร
เชื่อถือได้ ไม่แก้งกล่าวให้คลาดจากความจริงแก่โลก ตลอดคืน
และวันนี้ เราเชื่อว่าทำตามพระอรหันต์ทั้งหลายแม้ด้วยองค์นี้
และอุโบสถชื่อว่าจักเป็นอันเราเข้าอยู่แล้ว อุโบสถประกอบด้วย
องค์ที่ ๔ นี้.

๗๑๑ พระอรหันต์ทั้งหลาย ละการค้ำน้ำเมา คือ สุราและเมรัย อันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท จดเว้นการค้ำน้ำเมา คือ สุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาทตลอดชีวิต ในวันนี้ แม้เราก็ ละการค้ำน้ำเมา คือ สุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท จดเว้นจากการค้ำน้ำเมา คือ สุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาทตลอดคืนและวันนี้ เราเชื่อว่ากระทำตามพระอรหันต์ทั้งหลาย แม้ตัวของฉันี้ และอุโบสถชื่อว่าจักเป็นอันเราเข้าอยู่แล้ว อุโบสถประกอบด้วยองค์ที่ ๕ นี้.

๗๑๒ พระอรหันต์ทั้งหลายเป็นผู้บริโภคอาหารครั้งเดียว จดบริโภคอาหารในกลางคืน เว้นจากการบริโภคอาหารในเวลาวิกาลอยู่ตลอดชีวิต ในวันนี้ แม้เราก็บริโภคอาหารครั้งเดียว จดการบริโภคอาหารในกลางคืน เว้นจากการบริโภคอาหารในเวลาวิกาล ตลอดคืนและวันนี้ เราเชื่อว่ากระทำตามพระอรหันต์ทั้งหลายแม้ตัวของฉันี้ และอุโบสถชื่อว่าจักเป็นอันเราเข้าอยู่แล้ว อุโบสถประกอบด้วยองค์ที่ ๖ นี้.

๗๑๓ พระอรหันต์ทั้งหลายงดเว้นจากการฟ้อนรำ ขับร้อง การประโคม การเล่นอันเป็นข้าศึก และการทัดทรง ประดับตกแต่งด้วยดอกไม้ ของหอมและเครื่องลูบไล้ อันเป็นฐานแห่งการแต่งตัวตลอดชีวิต ในวันนี้ แม้เราก็งดเว้นจากการฟ้อนรำ ขับร้อง การประโคม การเล่นอันเป็นข้าศึก และงดเว้นการทัดทรง ประดับตกแต่งด้วยดอกไม้ ของหอม และเครื่องลูบไล้ อันเป็นฐานแห่งการแต่งตัว ตลอดคืนและวันนี้ เราเชื่อว่ากระทำตามพระอรหันต์

ทั้งหลายแม้วัยของคณีนี้นี้ และอุโบสถชื่อว่าจักเป็นอันเราเข้าอยู่แล้ว
อุโบสถประกอบด้วยองค์ที่ ๗ นี้.

๗๑. พระอรหันต์ทั้งหลายละการนั่งการนอนบนที่นั่งที่นอน
สูงใหญ่ จดเว้นจากการนั่งการนอนบนที่นั่งที่นอนสูงใหญ่ สำเร็จ
การนั่งการนอนบนที่นั่งที่นอนต่ำ คือ บนเตียงหรือเครื่องลาด
ด้วยหญ้า ตลอดชีวิต ในวันนี้ แม้เรากละการนั่งการนอนบนที่นั่ง
ที่นอนสูงใหญ่ จดเว้นจากการนั่งการนอนบนที่นั่งที่นอนสูงใหญ่
สำเร็จการนั่งการนอนบนที่นั่งที่นอนต่ำ คือ บนเตียงหรือเครื่องลาด
ด้วยหญ้าตลอดคืนและวันนี้ เราเชื่อว่ากระทำตามพระอรหันต์ทั้งหลาย
ด้วยองค์นี้ และอุโบสถชื่อว่าจักเป็นอันเราเข้าอยู่แล้ว อุโบสถ
ประกอบด้วยองค์ที่ ๘ นี้คูก่อนภิกษุทั้งหลาย อุโบสถประกอบด้วย
องค์ ๘ ประการ บุคคลเข้าอยู่แล้วอย่าง . จึงมีผลมาก มีอานิสงส์
มาก มีความรุ่งเรืองมาก มีความแพร่หลายมาก.

จบ สังฆิตตสูตรที่ ๑

๒. วิตถตสูตร

[๑๓๒] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย อุโบสถประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ บุคคลเข้าอยู่แล้ว มีผลมาก มีอานิสงส์มาก มีความรุ่งเรืองมาก มีความแพร่หลายมาก และอุโบสถประกอบด้วยองค์ ๘ ประการบุคคลเข้าอยู่แล้วอย่างไร จึงมีผลมาก มีอานิสงส์มาก มีความแพร่หลายมาก คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ ตระหนักชัดดังนี้ว่า พระอรหันต์ทั้งหลายละปาณาติบาต งดเว้นจากปาณาติบาต วางท่อนไม้ วางศาสตรา มีความละอาย เอื้อเอ็นดู อนุเคราะห์เกื้อกูลต่อสรรพสัตว์อยู่ตลอดชีวิต ในวันนี้ แม้เรากໍละปาณาติบาต งดเว้นจากปาณาติบาต วางท่อนไม้ วางศาสตรา มีความละอาย เอื้อเอ็นดู อนุเคราะห์เกื้อกูลต่อสรรพสัตว์ตลอดคืนและวันนี้ เราเชื่อว่าการทำตามพระอรหันต์ทั้งหลายแม้ด้วยองค์นี้ และอุโบสถจักชื่อว่าเป็นอันเราเข้าอยู่แล้ว อุโบสถประกอบด้วยองค์ที่ ๑ นี้ ฯลฯ

อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ ย่อมตระหนักชัดดังนี้ว่า พระอรหันต์ทั้งหลาย ละการนั่งการนอนบนที่นั่งที่นอนอันสูงใหญ่ งดเว้นจากการนั่งการนอนบนที่นั่งที่นอนอันสูงใหญ่ สำเร็จการนั่งการนอนบนที่นั่งที่นอนต่ำ คือ บนเตียงหรือเครื่องลาดด้วยหญ้า ตลอดชีวิต ในวันนี้ แม้เรากໍละการนั่งการนอนบนที่นั่งที่นอนอันสูงใหญ่ สำเร็จการนั่งการนอนบนที่นั่งที่นอนต่ำ คือ บนเตียงหรือเครื่องลาดด้วยหญ้า ตลอดคืนและวันนี้ เราเชื่อว่าการทำตามพระอรหันต์

ทั้งหลายแม้ด้วยองค์นี้ และอุโบสถจักชื่อว่าเป็นอันเราเข้าอยู่แล้ว
อุโบสถประกอบด้วยองค์ที่ ๘ นี้ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อุโบสถ
ประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ บุคคลเข้าอยู่อย่างนี้แล จึงมีผลมาก
มีอานิสงส์มาก มีความรุ่งเรืองมาก มีความแพร่หลายมาก.

อุโบสถประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ บุคคลเข้าอยู่แล้ว
มีผลมาก มีอานิสงส์มาก มีความรุ่งเรืองมาก มีความแพร่หลายมาก
เพียงไร คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนพระราชาเสวยราชย์
ดำรงอิสรภาพและอธิปไตยในชนบทใหญ่ ๆ ๑๖ รัฐ มีรัตนะ ๗
ประการมากมาย เหล่านี้ คือ อังคะ มคธะ กาสี โกสละ วัชชี
มัลละ เจติย วังสะ กุรุ ปัญจาละ มัจฉะ สุรเสนะ อัสสกะ
อวันตี คันธาระ กัมโพชะ การเสวยราชย์ดำรงอิสรภาพและ
อธิปไตยของพระราชนั้น ย่อมไม่ถึงเสี้ยวที่ ๑๖ แห่งอุโบสถที่
ประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะราชสมบัติ
มนุษย์เป็นเหมือนของตนกำพรว้า เมื่อเทียบสุขอันเป็นทิพย์ คู่ก่อน
ภิกษุทั้งหลาย ๕๐ ปีมนุษย์ เป็นคืบหนึ่งวันหนึ่งของเทวดาชั้น
จาตุम्मหาราช ๓๐ ราตรีโดยราตรีนั้นเป็นเดือนหนึ่ง ๑๒ เดือน
โดยเดือนนั้นเป็นปีหนึ่ง ๕๐๐ ปีทิพย์โดยปีนั้น เป็นประมาณอายุ
ของเทวดาชั้นจาตุम्मหาราช คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่บุคคล
บางคนในโลกนี้จะเป็นหญิงหรือชายก็ตาม เข้าอยู่อุโบสถอันประกอบด้วย
องค์ ๘ ประการแล้ว เมื่อตายไป พึงเข้าถึงความเป็นสหาย
แห่งเทวดาชั้นจาตุम्मหาราช นี่เป็นฐานะที่จะมีได้ คู่ก่อนภิกษุ

ทั้งหลาย เราหมายเอาข้อนี้จึงกล่าวว่า ราชสมบัติมนุษย์เป็นเหมือน
ของคนกำพร้าว เมื่อเทียบกับสุขอันเป็นทิพย์.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ๑๐๐ ปี มนุษย์เป็นคืนหนึ่งของเทวดา
ชั้นดาวดึงส์ ๓๐ ราตรีโดยราตรีนั้นเป็นเดือนหนึ่ง ๑๒ เดือนโดย
เดือนนั้นเป็นหนึ่ง พันปีทิพย์โดยปีนั้น เป็นประมาณอายุของ
เทวดาชั้นดาวดึงส์ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่บุคคลบางคนในโลกนี้
จะเป็นหญิงหรือชายก็ตาม เข้าอยู่อุโบสถอันประกอบด้วยองค์ ๘
ประการแล้ว เมื่อตายไป พึงเข้าถึงความเป็นสหายแห่งเทวดา
ชั้นดาวดึงส์นี้เป็นฐานะที่จะมีได้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เราหมายเอา
ข้อนี้จึงกล่าวว่า ราชสมบัติมนุษย์เป็นเหมือนของคนกำพร้าว เมื่อ
เทียบกับสุขอันเป็นทิพย์.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ๒๐๐ มนุษย์เป็นคืนหนึ่งวันหนึ่ง
ของเทวดาชั้นยามา ๓๐ ราตรีโดยราตรีนั้นเป็นเดือนหนึ่ง ๑๒ เดือน
โดยเดือนนั้นเป็นปีหนึ่ง ๒,๐๐๐ ปีทิพย์โดยปีนั้น เป็นประมาณ
ของอายุเทวดาชั้นยามา ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่บุคคลบางคน
ในโลกนี้ จะเป็นหญิงหรือชายก็ตาม เข้าอยู่อุโบสถอันประกอบ
ด้วยองค์ ๘ ประการแล้ว เมื่อตายไป พึงเข้าถึงความเป็นสหาย
แห่งเทวดาชั้นยามาเป็นฐานะที่จะมีได้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรา
หมายเอาข้อนี้จึงกล่าวว่า ราชสมบัติมนุษย์เป็นเหมือนของคน
กำพร้าว เมื่อเทียบกับสุขอันเป็นทิพย์.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ๔๐๐ มนุษย์เป็นคืนหนึ่งวันหนึ่งของ
เทวดาชั้นดุสิต ๓๐ ราตรีโดยราตรีนั้นเป็นเดือนหนึ่ง ๑๒ เดือน

โดยเดือนนั้นเป็นปีหนึ่ง ๔,๐๐๐ ปีทิพย์โดยปีนั้น เป็นประมาณ
อายุของเทวดาชั้นดุสิต คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่บุคคลบางคน
ในโลกนี้จะเป็นหญิงหรือชายก็ตาม เข้าอยู่อุโบสถอันประกอบ
ด้วยองค์ ๘ ประการแล้ว เมื่อตายไป พึงเข้าถึงความเป็นสหาย
แห่งเทวดาชั้นดุสิตนี้เป็นฐานะที่จะมีได้ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เรา
หมายเอาข้อนี้จึงกล่าวว่า ราชสมบัติมนุษย์เป็นเหมือนของคน
กำพร้า เมื่อเทียบกับสุขอันเป็นทิพย์.

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ๘๐๐ มนุษย์เป็นคืนหนึ่งวันหนึ่ง
ของเทวดาชั้นนิมมานรดี ๓๐ ราตรีโดยราตรีนั้นเป็นเดือนหนึ่ง
๑๒ เดือนโดยเดือนนั้นเป็นปีหนึ่ง ๘,๐๐๐ ปีทิพย์โดยปีนั้น เป็น
ประมาณอายุของเทวดาชั้นนิมมานรดี คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ข้อที่
บุคคลบางคนในโลกนี้จะเป็นหญิงหรือชายก็ตาม เข้าอยู่อุโบสถ
อันประกอบด้วยองค์ ๘ ประการแล้ว เมื่อตายไป พึงเข้าถึงความ
เป็นสหายแห่งเทวดาชั้นนิมมานรดี นี้เป็นฐานะที่จะมีได้ คุณก่อน
ภิกษุทั้งหลาย เราหมายเอาข้อนี้จึงกล่าวว่า ราชสมบัติมนุษย์
เป็นเหมือนของคนกำพร้า เมื่อเทียบกับสุขอันเป็นทิพย์.

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ๑,๖๐๐ มนุษย์เป็นคืนหนึ่งวันหนึ่ง
ของเทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตติ ๓๐ ราตรีโดยราตรีนั้นเป็นเดือน
หนึ่ง ๑๒ เดือนโดยเดือนนั้นเป็นปีหนึ่ง ๑๖,๐๐๐ ปีทิพย์โดยปีนั้น
เป็นประมาณอายุของเทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตติ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย
ข้อที่บุคคลบางคนในโลกนี้ จะเป็นหญิงหรือชายก็ตาม เข้าอยู่อุโบสถ
อันประกอบด้วยองค์ ๘ ประการแล้ว เมื่อตายไป พึงเข้าถึงความ

เป็นสหายนแห่งเทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตติ นี่เป็นฐานะที่จะมีได้
คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เราหมายเอาข้อนี้จึงกล่าวว่า ราชสมบัติ
มนุษย์เป็นเหมือนของคนกำพร้าว เมื่อเทียบกับสุขอันเป็นทิพย์.

บุคคลไม่พึงฆ่าสัตว์ ไม่พึงถือเอาสิ่งของ
ที่เจ้าของไม่ให้ พึงเว้นจากเมถุนธรรม อันมิใช่
ความประพฤติของพรหม ไม่พึงพูดเท็จ ไม่พึง
ดื่มน้ำเมา ไม่พึงบริโภคอาหารในเวลาวิกาล ใน
ราตรี ไม่พึงทัดทรงดอกไม้และของหอม พึงนอน
บนเตียง บนแผ่นดิน หรือบนเครื่องลาดด้วยหญ้า
บัณฑิตทั้งหลายกล่าวอุโบสถ ๘ ประการนี้แล
ที่พระพุทธเจ้าผู้ถึงที่สุดแห่งทุกข์ทรงประกาศ
แล้ว พระจันทร์และพระอาทิตย์ทั้งสองส่องสว่าง
ไปสว ย่อมโคจรไปตามวิถีเพียงไร พระจันทร์และ
พระอาทิตย์นั้นก็จัดมืดได้เพียงนั้น ลอยอยู่บน
อากาศ ส่องแสงสว่างทั่วทุกทิศในท้องฟ้า ทรัพย์
ใดอันมีอยู่ในระหว่างนี้ คือ แก้วมุกดา แก้วมณี
แก้วไพฑูรย์ อย่างดี หรือทองมีสีสุกใส ที่เรียก
กันว่า หตกะ พระจันทร์ พระอาทิตย์และทรัพย์
นั้น ๆ ก็ยังไม่ได้แม้เสี้ยวที่ ๑๖ แห่งอุโบสถอัน
ประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ เปรียบเหมือนรัศมี
พระจันทร์ ขมหมุดวงดาวทั้งหมด ฉะนั้น เพราะ

พระสุตตันตปิฎก อังคุตรนิกาย สัตตก-อัฐก-นวกนิบาต เล่ม ๔ - หน้าที่ 508

ฉะนั้นแหละ หญิงหรือชายผู้มีศีล เข้าอยู่ในอุโบสถ

อันประกอบด้วยองค์ ๘ ประการแล้ว กระทำบุญ

ทั้งหลายอันมีสุขเป็นกำไร ไม่มีใครติเตียน ย่อม

เข้าถึงสวรรค์.

จบ วิตถตสูตรที่ ๒

๓. วิสาขสูตร

[๑๓๓] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ บุพพาราม
ประสาทของมิกการมารดา ใกล้กรุงสาวัตถี ครั้งนั้นแล นางวิสาข
มิกการมารดา เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวาย
บังคมแล่นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า
ดูก่อนวิสาข อุโบสถอันประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ บุคคลเข้า
อยู่แล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก มีความรุ่งเรืองมาก มีความ
แพร่หลายมาก ดูก่อนวิสาข ก็อุโบสถอันประกอบด้วยองค์ ๘
ประการ บุคคลเข้าอยู่แล้วอย่างไร จึงมีผลมาก มีอานิสงส์มาก
มีความรุ่งเรืองมาก มีความแพร่หลายมาก ดูก่อนวิสาข อริยสาวก
ในธรรมวินัยนี้ ย่อมตระหนักชัดดังนี้ว่า พระอรหันต์ทั้งหลาย
ละปาณาติบาต จดเว้นจากปาณาติบาต วางท่อนไม้ วางศาสตรา
มีความละอาย เอื้อเอ็นดู อนุเคราะห์เกื้อกูลต่อสรรพสัตว์อยู่ตลอด
ชีวิต ในวันนี้ แม้เราก็ละปาณาติบาต จดเว้นจากปาณาติบาต วาง
ท่อนไม้ วางศาสตรา มีความละอาย เอื้อเอ็นดู อนุเคราะห์เกื้อกูลต่อ
สรรพสัตว์อยู่ตลอดคืนและวันนี้ เราเชื่อว่ากระทำตามพระอรหันต์
ทั้งหลายแม้ด้วยองค์นี้ และอุโบสถจักเป็นอันชื่อว่าเราเข้าอยู่แล้ว
อุโบสถประกอบด้วยองค์ที่ ๑ นี้ ฯลฯ

อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ ย่อมตระหนักชัดดังนี้ว่า พระ-
อรหันต์ทั้งหลาย ละการนั่งการนอนบนที่นั่งที่นอนสูงใหญ่ จดเว้น
จากนั่งการนอนบนที่นั่งที่นอนสูงใหญ่ สำเร็จการนั่งการนอน

บนที่นั่งที่นอนต่ำ คือ นอนบนเตียงหรือเครื่องลาดด้วยหญ้าอยู่ตลอดชีวิต ในวันนี้ แม้เรากໍ่ละการนั่งการนอนบนที่นั่งที่นอนสูงใหญ่ เว้นจากการนั่งการนอนบนที่นั่งที่นอนสูงใหญ่ สำเร็จการนั่งการนอนบนที่นั่งที่นอนต่ำ คือ นอนบนเตียงหรือเครื่องลาดด้วยหญ้าอยู่ตลอดคืนและวันนี้ เราเชื่อว่ากระทำตามพระอรหันต์ทั้งหลายแม้ด้วยองค์นี้ และอุโบสถจัดเป็นอันชื่อว่าเราเข้าอยู่แล้ว อุโบสถประกอบด้วยองค์ ๘ นี้ คู่ก่อนวิสาข อุโบสถประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ บุคคลเข้าอยู่อย่างนี้แล จึงมีผลมาก มีอานิสงส์มาก มีความรุ่งเรืองมาก มีความแพร่หลายมาก.

อุโบสถประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ บุคคลเข้าอยู่แล้ว มีผลมาก มีอานิสงส์มาก มีความรุ่งเรืองมาก มีความแพร่หลายมาก เพียงไร ก่อนวิสาข เปรียบเหมือนพระราชาที่เสวยราชย์ ดำรงอิสรภาพและอธิปไตยในชนบทใหญ่ ๆ ๑๖ รัฐ รัตนะ ๗ ประการมากมายเหล่านี้ คือ อังคะ มคธะ กาสี โกสละ วัชชี มัลละ เจติย วังสะ กุรุ ปัญจาละ มัจฉะ สุรเสนะ อัสสกะ อวันตี คันธาระ กัมโปชะ การเสวยราชดำรงอิสรภาพและอธิปไตยของพระราชานั้น ไม่ถึงเสียที่ ๑๖ แห่งอุโบสถอันประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ ข้อนั้นเพราะเหตุไร คู่ก่อนวิสาข เพราะราชสมบัติมนุษย์เป็นเหมือนของคนกำพร้า เมื่อเทียบกับสุขอันเป็นทิพย์ คู่ก่อนวิสาข ๕๐ มนุษย์เป็นค้ินหนึ่งวันหนึ่งของเทวดาชั้นจาตุมมราช ๓๐ ราตรีโดยราตรีนั้นเป็นเดือนหนึ่ง ๑๒ เดือนโดยเดือนนั้นเป็นปีหนึ่ง ๕๐๐ ปีโดยปีนั้น เป็นประมาณอายุของเทวดา

ชั้นจาตุมหาราช คู่ก่อนวิสาขา ข้อที่บุคคล บางคนในโลกนี้ จะเป็นหญิงหรือชายก็ตาม เข้าอยู่อุโบสถอันประกอบด้วยองค์ ๘ ประการแล้ว เมื่อตายไป พึงเข้าถึงความเป็นสหายแห่งเทวดาชั้นจาตุมหาราชนี้เป็นฐานะที่จะมีได้ เราหมายเอาข้อนี้จึงกล่าวว่า คู่ก่อนวิสาขา ราชสมบัติมนุษย์เป็นเหมือนของคนกำพร้าว เมื่อเทียบกับสุขอันเป็นทิพย์.

คู่ก่อนวิสาขา ๑๐๐ ปีมนุษย์ ฯลฯ

คู่ก่อนวิสาขา ๒๐๐ ปีมนุษย์ ฯลฯ

คู่ก่อนวิสาขา ๔๐๐ ปีมนุษย์ ฯลฯ

คู่ก่อนวิสาขา ๘๐๐ ปีมนุษย์ ฯลฯ

คู่ก่อนวิสาขา ๑,๖๐๐ ปีมนุษย์ เป็นคืนหนึ่งวันหนึ่งของเทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตติ ๓๐ ราตรีโดยราตรีนั้นเป็นเดือนหนึ่ง ๒ เดือนโดยเดือนนั้นเป็นปีหนึ่ง ๑๖,๐๐๐ ทิพย์โดยปีนั้น เป็นประมาณอายุของเทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตติ คู่ก่อนวิสาขา ข้อที่บุคคลบางคนในโลกนี้ จะเป็นหญิงหรือชายก็ตาม เข้าอยู่อุโบสถอันประกอบด้วยองค์ ๘ ประการแล้ว เมื่อตายไป พึงเข้าถึงความเป็นสหายแห่งเทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตติ นี่เป็นฐานะที่จะมีได้ คู่ก่อนวิสาขา เราหมายเอาข้อนี้จึงกล่าวว่า ราชสมบัติมนุษย์เป็นเหมือนของคนกำพร้าว เมื่อเทียบกับสุขอันเป็นทิพย์.

บุคคลไม่พึงฆ่าสัตว์ ไม่พึงถือเอาสิ่งของ

ที่เจ้าของไม่ให้ พึงเว้นจากเมถุนธรรม อันมิใช่

ความประพฤติของพรหม ไม่พึงพูดเท็จ ไม่พึง

คืบน้ำมา ไม่พึงบริโภคอาหารในเวลาวิกาล ใน
ราตรี ไม่พึงทัดทรงดอกไม้และของหอม พึงนอน
บนเตียง บนแผ่นดิน หรือบนเครื่องลาดด้วยหญ้า
บัณฑิตทั้งหลายกล่าวอุโบสถ ๘ ประการนี้แล
ที่พระพุทธเจ้าผู้ถึงที่สุดแห่งทุกข์ ทรงประกาศ
แล้ว พระจันทร์และพระอาทิตย์ทั้งสองส่องแสง
สว่างไสว ย่อมโคจรไปตามวิถีเพียงไร พระ
จันทร์และพระอาทิตย์นั้น ก็จัดมืดได้เพียงนั้น
ลอยอยู่บนอากาศ ส่องแสงสว่างทั่วทุกทิศใน
ท้องฟ้า ทรัพย์ใดอันมีอยู่ในระหว่างนี้ คือ แก้ว
มุกดา แก้วมณี แก้วไพฑูรย์ อย่างดีหรือทองมี
สีสุกใส ที่เรียกกันว่า หตกะ พระจันทร์ พระ
อาทิตย์และทรัพย์นั้น ๆ ก็ยังไม่ได้เที่ยวที่ ๑๖
แห่งอุโบสถอันประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ
เปรียบเหมือนรัศมีพระจันทร์ ข่มหมู่ดวงดาวทั้ง
หมด ฉะนั้น เพราะฉะนั้นแหละ หญิงหรือชายผู้
มีศีล เข้าอยู่อุโบสถอันประกอบด้วยองค์ ๘ ประ
การแล้ว กระทำบุญมีสุขเป็นกำไร ไม่มีใครติ
เตียน ย่อมเข้าถึงสวรรค์.

จบ วิสาขสูตรที่ ๓

๔. เวสฏฐสูตร

[๑๓๔] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ ภูเขาคาสลา ป่ามทวัน ใกล้พระนครเวสาลี ครั้งนั้นแล เวสฏฐอุบาสก เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า ดูก่อนเวสฏฐะ อุโบสถอันประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ บุคคลเข้าอยู่แล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก มีความรู้เรื่องมาก มีความแพร่หลายมาก ฯลฯ ไม่มีใครติเตียน ย่อมเข้าถึงสวรรค์.

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างแล้ว เวสฏฐะอุบาสก ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ญาติสาโยโลหิตเป็นที่รักของข้าพระองค์ พึงเข้าอยู่อุโบสถอันประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ การเข้าอยู่อุโบสถอันประกอบด้วยองค์ ประการนั้น พึงเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขตลอดกาลนาน แม้แก่ญาติและสาโยโลหิตผู้เป็นที่รักของข้าพระองค์ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าแม่กษัตริย์ ทั้งปวงพึงเข้าอยู่อุโบสถ อันประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ การเข้าอยู่อุโบสถอันประกอบด้วยองค์ ๘ ประการนั้น พึงเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขตลอดกาลนาน แม้แก่กษัตริย์ทั้งปวง ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าแม่พราหมณ์ทั้งปวง ฯลฯ แพศย์ทั้งปวง ฯลฯ ศูทรทั้งปวง พึงเข้าอยู่อุโบสถอันประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ การเข้าอยู่อุโบสถอันประกอบด้วยองค์ ๘

ประการนั้น พึงเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขตลอดกาล
แม้แก่ศูทรทั้งปวง.

พ. คุณ่อนวเสฏฐะ ถ้าแม่กษัตริย์ทั้งปวงพึงเข้าอยู่อุโบสถ
อันประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ การเข้าอยู่อุโบสถอันประกอบด้วย
องค์ ๘ ประการ พึงเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุข
ตลอดกาล แม้แม่กษัตริย์ทั้งปวง ถ้าแม่พราหมณ์ทั้งปวง ฯลฯ
แพศย์ทั้งปวง ฯลฯ ศูทรทั้งปวง พึงเข้าอยู่อุโบสถอันประกอบด้วย
องค์ ๘ ประการ การเข้าอยู่อุโบสถอันประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ
นั้น พึงเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขตลอดกาลนาน
แม้แก่ศูทรทั้งปวง คุณ่อนวเสฏฐะ ถ้าแม่โลก พร้อมด้วยเทวโลก
มารโลก พรหมโลก หมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและ
มนุษย์ พึงเข้าอยู่อุโบสถอันประกอบด้วยองค์ ๘ ประการนั้น
พึงเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขตลอดกาลนาน แม้
แก่โลก พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก แก่หมู่สัตว์ พร้อม
ทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ ถ้าแม่ท่านผู้มหาศาลเหล่านี้
พึงเข้าอยู่อุโบสถอันประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ การเข้าอยู่
อุโบสถอันประกอบด้วยองค์ ๘ ประการนั้น พึงเป็นไปเพื่อประโยชน์
เกื้อกูล เพื่อความสุขตลอดกาลนาน แม้แก่ท่านผู้มหาศาลเหล่านี้
ถ้าหากว่าตั้งใจ จะป่วยกล่าวไปไยถึงมนุษย์เล่า.

จบ วารเสฏฐสูตรที่ ๔

อุโบสถวรรคที่ ๕

อรรถกถาเวสฏฐสูตรที่ ๔

วรรคที่ ๕ เวสฏฐสูตรที่ ๔^๑ มีวินัยดังต่อไปนี้.

ด้วยบทว่า อิม เจปิ เวสฏฐ มหาสาธา ดังนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อทรงแสดงต้นสาละ ๒ ต้นที่ยืนอยู่ตรงพระพักตร์ จึงตรัสเปรียบเทียบโดยปริกัป ท่านอธิบายไว้ดังนี้ว่า ก่อนอื่น ต้นมหาสาละเหล่านี้ไม่มีใจ ถ้าต้นไม้เหล่านี้มีใจพึงเข้าจำอุโบสถที่ประกอบด้วยองค์ ๘ ได้ไซร้ การเข้าจำอุโบสถนั้นของต้นมหาสาละแม้เหล่านั้น ก็พึงมี เพื่อประโยชน์เพื่อความสุขตลอดกาลนาน ก็ในหมู่มนุษย์ ก็ไม่จำต้องกล่าว.

จบ อรรถกถาเวสฏฐสูตรที่ ๔

๑. ในอัฐนิปาตพจนนา ว่า "ปณฺณมสฺส ปฐฺเม....วรรคที่ ๕ สูตรที่ ๑....แต่ในที่นี้ต้องแปลว่าสูตรที่ ๔ เพราะเก็บความในสูตรที่ ๔ มาแก้ทั้งนั้นๆ.

๕. โขขณสูตร

[๑๓๕] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน อารามของท่านอนาถปิณฑิกเศรษฐี ใกล้พระนครสาวัตถี ครั้งนั้นแล โขขณาอุบาสิกเข้าไปถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า ดูก่อนโขขณา อุโบสถอันประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ บุคคลเข้าอยู่แล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก มีความรุ่งเรืองมาก ความแพร่หลายมาก ดูก่อนโขขณา ก็อุโบสถอันประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ บุคคลเข้าอยู่แล้วอย่างไร จึงมีผลมาก มีอานิสงส์มาก มีความรุ่งเรืองมาก มีความแพร่หลายมาก ดูก่อนโขขณา อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ ย่อมตระหนักชัดดังนี้ว่า พระอรหันต์ทั้งหลาย และปาณาติบาต จงดเว้นจากปาณาติบาต วางท่อนไม้ วางศาสตรา มีความละอาย เอื้อเอ็นดู อนุเคราะห์ เกื้อกูล ต่อสรรพสัตว์อยู่ตลอดชีวิตในวันนี้ แม้เราก็ละปาณาติบาต จงดเว้นจากปาณาติบาต วางท่อนไม้ วางศาสตรา มีความละอาย เอื้อเอ็นดู อนุเคราะห์ เกื้อกูล ต่อสรรพสัตว์อยู่ตลอดคืน และวันนี้เราเชื่อว่ากระทำตามพระอรหันต์ทั้งหลายแม้ด้วยองค์นี้ และอุโบสถจักเป็นอันชื่อว่าเราเข้าอยู่แล้ว อุโบสถประกอบด้วยองค์ที่ ๑ นี้ ฯลฯ

อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ ย่อมตระหนักชัดดังนี้ว่า พระอรหันต์ทั้งหลายละการนั่งการนอนบนที่นั่งที่นอนสูงใหญ่ จงดเว้นจากการนั่งการนอนบนที่นั่งที่นอนสูงใหญ่ สำเร็จการนอนบนที่นั่งที่นอนต่ำ

คือ นอนบนเตียงหรือเครื่องลาดด้วยหญ้าอยู่ตลอดชีวิต ในวันนี้
แม้เรากໍละการนั่งการนอนบนที่นั่งที่นอนสูงใหญ่ เว้นจากการนั่ง
การนอนบนที่นั่งที่นอนสูงใหญ่ สำเร็จการนั่งการนอนบนที่นั่ง
ที่นอนต่ำ คือ บนเตียงหรือเครื่องลาดด้วยหญ้าตลอดคืนและวันนี้
เรากໍว่ากระทำตามพระอรหันต์ทั้งหลายด้วยองค์ และอุโบสถ
จักเป็นอันชื่อว่าเราเข้าอยู่แล้ว อุโบสถประกอบด้วยองค์ที่ ๘ นี้
คู่ก่อนโพชฌา อุโบสถอันประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ บุคคล
เข้าอยู่อย่างนี้แล จึงมีผลมาก มีอานิสงส์มาก มีความรุ่งเรือง
มาก มีความแพร่หลายมาก.

อุโบสถประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ บุคคลเข้าอยู่แล้ว มี
ผลมาก มีอานิสงส์มาก มีความรุ่งเรืองมาก มีความแพร่หลายมาก
เพียงไร คู่ก่อนโพชฌา เปรียบเหมือนพระราชาที่เสวยราชย์ดำรง
อิสราภาพและอธิปไตยในชนบทใหญ่ ๑๖ รัฐ มีรัตนะ ๘ ประการ
มากมายเหล่านี้ คือ อังคะ มคธะ กาสี โกศล วัชชี มัลละ เจดีย์
วังสะ กุรุ ปัญจาละ มัจฉะ สุระเสนะ อัสสกะ อวันตี คันธาระ
กัมโพชะ การเสวยราชย์ดำรงอิสราภาพและอธิปไตยของ พระราชา
นั้น ไม่ถึงเสียที่ ๑๖ และอุโบสถอันประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ
ข้อนั้นเพราะเหตุไร คู่ก่อนโพชฌา เพราะราชสมบัติมนุษย์ เป็น
เหมือนของคนกำพรว้า เมื่อเทียบกับสุขอันเป็นทิพย์ คู่ก่อนโพชฌา
๕๐ ปีมนุษย์เป็นคืนหนึ่งวันหนึ่งของเทวดาชั้นจาตุมหาราช ๓๐
ราตรี โดยราตรีนั้นเป็นเดือนหนึ่ง ๑๒ เดือนโดยเดือนนั้น เป็น
ปีหนึ่ง ๕๐๐ ปีทิพย์โดยปีนั้น เป็นประมาณอายุของเทวดาชั้น

จาตุมหาราช คู่ก่อนโพชฌา ข้อที่บุคคลบางคนในโลกนี้ จะเป็น
หญิงหรือชายก็ตาม เข้าอยู่อุโบสถอันประกอบ ด้วยองค์ ๘ ประการ
แล้ว เมื่อตายไป พึงเข้าถึงด้วยความเป็นสหายแห่งเทวดาชั้นจาตุมหาราช
นี้เป็นฐานะที่จะมีได้ คู่ก่อนโพชฌา เราหมายเอาข้อนี้จึงกล่าวว่า
ราชสมบัติ มนุษย์เป็นเหมือนของคนกำพร้า เมื่อเทียบกับสุขอัน
เป็นทิพย์.

คู่ก่อนโพชฌา ๑๐๐ ปีมนุษย์ ฯลฯ

คู่ก่อนโพชฌา ๒๐๐ ปีมนุษย์ ฯลฯ

คู่ก่อนโพชฌา ๔๐๐ ปีมนุษย์ ฯลฯ

คู่ก่อนโพชฌา ๘๐๐ ปีมนุษย์ ฯลฯ

คู่ก่อนโพชฌา ๑,๖๐๐ ปีมนุษย์ เป็นคืนวันหนึ่งของเทวดา
ชั้นปรนิมมิตวสวัตติ ๓๐ ราตรีโดยราตรีนั้นเป็นเดือนหนึ่ง ๑๒
เดือนโดยเดือนนั้นเป็นหนึ่ง ๑๖,๐๐๐ ทิพย์โดยปีนั้น เป็นประมาณ
อายุของเทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตติ คู่ก่อนโพชฌา ข้อที่บุคคล
บางคนในโลกนี้ จะเป็นหญิงหรือชายก็ตาม เข้าอยู่อุโบสถอัน
ประกอบด้วยองค์ ๘ ประการแล้ว เมื่อตายไป พึงเข้าถึงความ
เป็นสหาย แห่งเทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตติ นี้เป็นฐานะที่จะมีได้
คู่ก่อนโพชฌา เราหมายเอาข้อนี้จึงกล่าวว่า ราชสมบัติมนุษย์เป็น.
เหมือน ของคนกำพร้า เมื่อเทียบกับสุขอันเป็นทิพย์.

บุคคลไม่พึงฆ่าสัตว์ ไม่พึงถือเอาสิ่งของ

ที่เจ้าของไม่ให้ พึงเว้นจากเมถุนธรรม อันมิใช่

ความประพฤติของพรหม ไม่พึงพูดเท็จ ไม่พึง

คือน้ำเมา ไม่พึงบริโภคอาหารในเวลาวิกาล
ในราตรี ไม่พึงตัดทรงดอกไม้และของหอม พึง
นอนบนเตียงบนแผ่นดิน หรือนบนเครื่องลาดด้วย
หญ้า บัณฑิตทั้งหลายกล่าวอุโบสถ ๘ ประการนี้
แลที่พระพุทธเจ้าผู้ถึงที่สุดแห่งทุกข์ทรงประกาศ
แล้ว พระจันทร์และพระอาทิตย์ทั้งสองส่องแสง
สว่างไสว ย่อมโคจรไปตามวิถีเพียงไร ลอยอยู่
บนอากาศ ส่องแสงสว่างทั่วทุกทิศในท้องฟ้า
ทรัพย์สินอันมีอยู่ในระหว่างนี้ คือ แก้วมุกดา
แก้วมณี แก้วไพฑูรย์ อย่างดี หรือทองมีสีสุกใส
ที่เรียกกันว่า หตตะ พระจันทร์พระอาทิตย์และ
ทรัพย์สินนั้น ๆ ก็ยังไม่ถึงแม้เสียที่ ๑๖ แห่ง
อุโบสถอันประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ เปรียบ
เหมือนรัศมีพระจันทร์ข่มหมู่ดวงดาวทั้งหมด
ฉะนั้น เพราะฉะนั้นแหละ หญิงหรือชายผู้มีศีล
เข้าอยู่อุโบสถอันประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ
แล้ว กระทำบุญมีสุขเป็นกำไร ไม่มีใครติเตียน
ย่อมเข้าถึงสวรรค์.

จบ โพชฌาสูตรที่ ๕

๖. อนรุทฐสูตร

[๑๓๖] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ โฆสิตารามใกล้พระนครโกสัมพี ก็สมัยนั้นแล ท่านพระอนรุทฐะไปยังวิหารที่พักกลางวัน หลีกเร้นอยู่ ลำดับนั้น มีเทวดาเหล่านาปกายิกา มากมายพากันเข้าไปหาท่านพระอนรุทฐะถึงที่อยู่ ถวายภัตตาหารแล้วยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กล่าวดังนี้ว่า ข้าแต่ท่านพระอนรุทฐะผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลายเป็นเทวดาชื่อมนาปกายิกา มีอิสระและอำนาจในฐานะ ๓ ประการ คือ ข้าพเจ้าทั้งหลายหวังวรรณะเช่นใด ก็ได้ความสุขเช่นนั้นโดยพลัน ๑ ข้าแต่พระอนรุทฐะผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลายเป็นเทวดาชื่อว่านาปกายิกา มีอิสระและอำนาจใน ๓ ประการนี้.

ลำดับนั้น ท่านพระอนรุทฐะดำริว่า โอหนอ ขอให้เทวดาทั้งปวงนี้ พึงมีร่างเขียว นุ่งผ้าเขียว มีผิวพรรณเขียว มีเครื่องประดับเขียว.

ท่านพระอนรุทฐะจึงดำริต่อไปว่า โอหนอ ขอให้เทวดาทั้งปวงนี้ มีร่างเหลือง ฯลฯ มีร่างแดง ฯลฯ มีร่างขาว มีผิวพรรณขาว นุ่งผ้าขาว มีเครื่องประดับขาว.

เทวดาเหล่านั้นทราบความดำริของท่านพระอนรุทฐะแล้ว ล้วนมีร่างขาว มีผิวพรรณขาว นุ่งผ้าขาว มีเครื่องประดับขาว เทวดาเหล่านั้น ตนหนึ่งขบร้อง ตนหนึ่งพ้อนรำ ตนหนึ่งปรบมือ เปรียบเหมือนดนตรีมืองค์ ๕ ที่เขาปรับดีแล้ว ดัดังไพเราะ ทั้ง

บรรเลงโดยนักดนตรีผู้เชี่ยวชาญ มีเสียงไพเราะ เร้าใจ ชวนให้
เคลิบเคลิ้ม คุณคัม และนารีนรมย์ ฉันทิ เสียงแห่งเครื่องประดับ
ของเทวดาเหล่านั้น ก็ฉันทิเหมือนกัน. มีเสียงไพเราะ เร้าใจ ชวน
ให้เคลิบเคลิ้ม คุณคัม และนารีนรมย์.

ลำดับนั้น ท่านพระอนุรุทธะทอดอินทรีย์ลง เทวดาเหล่านั้น
ทราบว่าเป็นเจ้าอนุรุทธะไม่ได้ยินดี จึงอันตรธานไป ณ ที่นั้น.

ครั้งนั้น เป็นเวลาเย็น ท่านพระอนุรุทธะออกจากที่เรือน
เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ
ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่
พระองค์ผู้เจริญขอประทานวโรกาส วันนี้ ข้าพระองค์ไปยังวิหาร
ที่พักกลางวันหลีกเร้นอยู่ ครั้งนั้นแล เทวดาเหล่านั้นปาพยา
มากมายเข้ามาหาข้าพระองค์ถึงที่อยู่ อภิวัตแล้วเย็น ณ ที่ควร
ส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วกล่าวกะข้าพระองค์ว่า ข้าแต่ท่านพระ
อนุรุทธะผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลายเป็นเทวดาชื่อว่ามณฑาปาพยา
มีอิสระและอำนาจในฐานะ ๓ ประการ คือ ข้าพเจ้าทั้งหลายหวัง
วรรณะเช่นใด ก็ได้วรรณะเช่นนั้นโดยพลัน ๑ หวังเสียงเช่นใด
ก็ได้เสียงเช่นนั้นโดยพลัน ๑ หวังความสุขเช่นใด ก็ได้ความสุข
เช่นนั้นโดยพลัน ๑ ข้าแต่พระอนุรุทธะผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลาย
เป็นเทวดาชื่อว่ามณฑาปาพยา มีอิสระและอำนาจในฐานะ ๓ ประการ
นี้ ข้าแต่พระองค์เจริญ ข้าพระองค์มีความดำริอย่างนี้ว่า โอหนอ
ขอให้เทวดาทั้งปวงนี้พึงมีร่างเขียว มีผิวพรรณเขียว นุ่งผ้าเขียว
มีเครื่องประดับเขียว เทวดาเหล่านั้นทราบความดำริของข้าพระองค์

แล้ว ล้วนมีร่างเขียว มีผิวพรรณเขียว นุ่งผ้าเขียว มีเครื่องประดับ
เขียว แล้วข้าพระองค์จึงดำริต่อไปว่า โอหนอ ขอให้เทวดาทั้งปวง
นี้ พึงมีร่างเหลือง ฯลฯ มีร่างแดง ฯลฯ มีร่างขาว มีผิวพรรณขาว
นุ่งผ้าขาว มีเครื่องประดับขาว เทวดาเหล่านั้นก็ทราบความดำริ
ของข้าพระองค์แล้วล้วนมีร่างขาว มีผิวพรรณขาว นุ่งผ้าขาว
มีเครื่องประดับขาว เทวดาเหล่าอื่น ตนหนึ่งขบร้อง ตนหนึ่งพ้อนรำ
ตนหนึ่งปรบมือ เปรียบเหมือนดนตรีมโหรี ๕ ที่เขาปรับดีแล้ว
ดีดังไพเราะ ทั้งบรรเลงโดยนักดนตรีผู้เชี่ยวชาญ มีเสียงไพเราะ
เร้าใจ ชวนให้เคลิบเคลิ้ม คู้ดคั้ม และนารีนรมย์ ฉันทะ เสียงแห่ง
เครื่องประดับของเทวดาเหล่านั้น ก็ฉันทะเหมือนกัน มีเสียงไพเราะ
เร้าใจ ชวนให้เคลิบเคลิ้ม คู้ดคั้ม และนารีนรมย์ ข้าพระองค์จึง
ทอดอินทรีย์ลง เทวดาเหล่านั้นทราบว่าข้าพระองค์ไม่ยินดี จึง
อันตรธานไป ณ ที่นั่นเอง พระองค์ผู้เจริญ มาตุคามประกอบ
ด้วยธรรมเท่าไร เมื่อตายไป จึงเข้าถึงความเป็นสหายของเทวดา
เหล่านั้นปกาธิกา.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณ่อนอนรุทธะ มาตุคามประกอบ
ด้วยธรรม ๘ ประการ เมื่อตายไป ย่อมเข้าถึงความเป็นสหาย
ของเทวดาเหล่านั้นปกาธิกา ธรรม ๘ ประการเป็นไฉน คุณ่อน
อนรุทธะ มาตุคามในโลกนี้ ที่มารดาบิดาผู้มุ่งประโยชน์ แสวงหา
ความเกื้อกูล อนุเคราะห์ เอื้อเอ็นดู ขอมยกให้แก่ชายใดผู้เป็นสามี
สำหรับชายนั้น เธอต้องตื่นก่อน นอนภายหลัง คอยฟังรับใช้ ประพฤติ
ให้ถูกใจ กล่าวถ้อยคำเป็นที่รัก ๑ ชนเหล่าใดเป็นที่เคารพของสามี

คือ มารดา บิดา หรือสมณพราหมณ์ เธอสักการะเคารพนับถือบูชา
เหล่านั้น และต้อนรับท่านเหล่านั้นผู้มาถึงแล้วด้วยอาสนะและน้ำ ๑
การทำงานใดเป็นงานในบ้านของสามี คือ การทำผ้าขนสัตว์หรือผ้าฝ้าย
เธอเป็นคนขยัน ไม่เกียจคร้านในการทำงานนั้น ประกอบด้วยปัญญา
อันเป็นอุบายในการทำงานนั้น สามารถจัดทำ ๑ คนเหล่าใดเป็นคน
ภายในบ้านของสามี คือ ทาส คนใช้ หรือกรรมกร ย่อมรู้ว่าการงาน
ที่เขาเหล่านั้นทำแล้วและยังไม่ได้ทำ ๑ ย่อมรู้อาการของคนภายใน
ผู้เป็นไข้ว่า ดีขึ้นหรือทรุดลง ๑ ย่อมแบ่งปันของกินของบริโภค
ให้แก่เขาตามควร ๑ สิ่งใดที่สามีหามาได้ จะเป็นทรัพย์ ข้าว เงิน
หรือทอง ย่อมรักษาคุ้มครองสิ่งนั้นไว้ และไม่เป็นนักเลงการพนัน
ไม่เป็นขโมย ไม่เป็นนักดื่ม ไม่ผลาญทรัพย์ให้พินาศ ๑ เป็นอุบาสิกา
ถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ว่าเป็นสรณะ เป็นผู้มึนศีล
งดเว้นจากปาณาติบาติ อทินนาทาน กาเมสุมิฉาจาร มุสาวาท และ
การดื่มน้ำเมา คือ สุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท ๑
เป็นผู้มีการบริจาคนมิตถิปราสจากมลทิน คือ ความตระหนี่ อยู่
เครื่องเรือน มีจาคะอันปล่อยแล้ว มีฝ่ามืออันชุ่ม ยินดีในการสละ
ควรแก่การขอ ยินดีในการจำแนกทาน ๑ คู่ก่อนอนุรุทร มาตุคาม
ประกอบด้วยธรรม ๘ ประการนี้แล เมื่อตายไป ย่อมเข้าถึงความ
เป็นสหายของเทวดาเหล่ามนาปกาธิกา.

สุภาพสตรีผู้มีปริชา ย่อมไม่ดูหมิ่นสามี
ผู้ห่มนุ่งเพียรชวนขวยอยู่เป็นนิตย์ เลี้ยงตนอยู่ทุก
เมื่อ ให้ความปรารถนาทั้งปวง ไม่ยังสามีให้ขุ่น

เกื่อง ด้วยถ้อยคำ แสดงความหึงหวง และยอม
บูชาผู้ที่เคารพทั้งปวงของสามี เป็นผู้ขยันไม่เกียจ
คร้าน สงเคราะห์คนข้างเคียงของสามี ประพฤติ
เป็นที่พอใจของสามี รักษาทรัพย์ที่สามีหามาได้
นารีโดยยอมประพฤติตามความพอใจของสามี
อย่างนี้ นารีนั่นย่อมเข้าถึงความเป็นเทวดาเหล่า
มนาปกายิกา.

จบ อนุรุธสูตรที่ ๖

อรรถกถาอนุรุธสูตรที่ ๖

อนุรุธสูตรที่ ๖ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า เยนายสุมา อนุรุธ ความว่า ได้ยินว่า เทวดาเหล่านั้น
ตรวจดูสมบัติของตนแล้วรำพึงว่า เราได้สมบัตินี้เพราะอาศัยอะไร
หนอแล ดังนี้ เห็นพระเถระคิดว่า เราเป็นผู้ปรนนิบัติพระผู้เป็นเจ้า
ของพวกเรารู้รองสมบัติจักรพรรดิราชในชาติก่อน ได้สมบัตินี้
ก็เพราะตั้งอยู่ในโอวาทที่ท่านประทานไว้ จึงได้สมบัตินี้ พวกเรา
ไปกันเถิดจะหาพระเถระมาเสวยสมบัตินี้ ดังนี้แล้ว ในเวลากลางวัน
นั่นเอง จึงเข้าไปหาท่านพระอนุรุธะ

บทว่า ตีสุ จาเนสุ ได้แก่ ในเหตุ ๓ อย่าง. บทว่า จานโส
ปฏิลภาม ได้แก่ ย่อมได้ทันทีนั่นเอง. บทว่า สกุกุ ได้แก่ เสียงพูด
เสียงเพลงขับ หรือเสียงเครื่องประดับ. จะกล่าวบทว่า ปีตา อสสุ
เป็นต้น. พระอนุรุธะคิดตรึก โดยนัยมีอาทิว่า ชั้นแรกเทวดาเป็น

ผู้มีสีเขียว ไม่สามารถจะเป็นผู้มีสีเหลืองได้ ดังนี้. เทวดาแม่เหล่านั้น
รู้ว่า บัดนี้พระผู้เป็นเจ้าย่อมปรารภมาให้เรามีสีเหลือง บัดนี้ปรารภ
ให้เราสีแดง จึงได้เป็นเช่นนั้น. บทว่า **อจุรวิกิ วาเทสิ** ความว่า
ปรบฝ่ามือแล้ว.

บทว่า **ปญฺจตฺกสฺส** ความว่า คนตรีประกอบด้วยองค์ ๕
เหล่านี้ คือ อาตตะ ๑ วิตตะ ๑ อาตตะวิตตะ ๑ สุตริยะ ๑ ฆน ๑
บรรดาเครื่องดนตรีเหล่านั้น คนตรีที่หุ้มหนังหน้าเดียว ในจำพวก
กลองเป็นต้นที่หุ้มหนัง. ชื่อว่า อาตตะ. คนตรีที่หุ้มหนังสองด้าน
ชื่อว่า วิตตะ. คนตรีที่หุ้มหนังทั้งหมด ชื่อว่า อาตตะวิตตะ. คนตรี
มีปี่เป็นต้น ชื่อว่า สุตริยะ. คนตรีมีสั้ยมตาลทำด้วยไม้ตาลเป็นต้น
ชื่อว่า ฆนะ บทว่า **สฺวณิตฺตสฺส** ได้แก่ ที่บรรเลงดีแล้ว เพื่อให้รู้ว่า
ขึ้นพอดิแล้ว บทว่า **กฺุสเลหิ สฺสสมนฺนาหตสฺส** ได้แก่ ที่นักดนตรี
ผู้ฉลาดเชี่ยวชาญบรรเลงแล้ว บทว่า **วคฺคฺ** ได้แก่ ไพเราะ คือเพราะดี
บทว่า **รชนีย** แปลว่า สามารถทำให้เกิดรัก. บทว่า **กมณีย**
แปลว่า ชวนให้น่าใคร่. ปาฐะว่า **ขมณีย** ดังนี้ก็มี. อธิบายว่า
เมื่อคนฟังตลอดวันก็ชอบใจ ไม่เบื่อ. บทว่า **รมณีย** ได้แก่ ให้เกิด
ความมัวเมาด้วยมานะและมัวเมาในนุรุษ.

บทว่า **อินฺทฺริยานิ โอกิขิปี** ความว่า พระเถระคิดว่า เทวดา
เหล่านี้ทำสิ่งที่ไม่สมควร จึงทอดอินทรีย์ลงเบื้องต่ำ คือสීමตาไม่
มองดู. บทว่า **น ขฺวฺยโย อนฺนรฺทฺโ** **สํทียติ** ความว่า เทวดาคิดว่า
เราฟ้อนเราขับ แต่พระผู้เป็นเจ้านุรทชะไม่ยินดีสීමตาไม่มองดู.
เราจะฟ้อนจะขับกระทำไปทำไม ดังนี้แล้วจึงหายไปในที่นั่นเอง.

พระสุตตันตปิฎก อังคุตรนิกาย สัตตก-อัฐก-นวกนิบาต เล่ม ๔ - หน้าที่ 526

บทว่า เยน ภควา เตนุสฺสงฺกมิ ความว่า พระเถระครั้นเห็นอานุภาพ
ของเทวดาเหล่านั้นแล้วเข้าไปถามความนี้ว่า ผู้หญิงประกอบกรรม
เท่าไรหนอแล จึงมาบังเกิดในเทวโลกที่มีเรือนร่าเริงน่าพอใจ.

จบ อรรถกถานนุรุทสูตที่ ๖

๗. วิสาขสูตร

[๑๓๗] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ บุพ-
พาราม ปราสาทของมิกการมารดา ใกล้พระนครสาวัตถี ครั้งนั้นแล
นางวิสาขามิกการมารดาเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ
ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง
พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า ดูก่อนวิสาข มาตุคามประกอบด้วย
ธรรม ๘ ประการนี้ เมื่อตายไป ย่อมเข้าถึงความเป็นสหายแห่ง
เทวดาเหล่านั้นปาณิกิยา ธรรม ๘ ประการเป็นไฉน ดูก่อนวิสาข
มาตุคามในโลกนี้ ที่มารดาบิดาผู้มุ่งประโยชน์ แสวงหาความ
เกื้อกูล อนุเคราะห์ เอื้อเอ็นดู ขอมยกให้แก่ชายใดผู้เป็นสามี
สำหรับชาชนั้น เธอต้องตื่นก่อน นอนภายหลัง คอยฟังรับใช้
ประพจน์ให้ถูกใจ กล่าวถ้อยคำเป็นที่รัก ฯลฯ เป็นผู้มีการบริจา-
คมีใจปราศจากมลทิน คือ ความตระหนี่ อยู่ครองเรือน มีจาคะอัน
ปล่อยแล้ว มีฝ่ามืออันชุ่ม ยินดีในการสละ ควรแก่การขอ ยินดี
ในการจำแนกทาน ดูก่อนวิสาข มาตุคามประกอบด้วยธรรม ๘
ประการนี้แล เมื่อตายไป ย่อมเข้าถึงความเป็นสหายของเทวดา
เหล่านั้นปาณิกิยา.

สุภาพสตรีผู้มีปรีชา ย่อมไม่ดูหมิ่นสามี
ผู้หมั่นเพียรชวนขวยอยู่เป็นนิตย์ เลี้ยงตนอยู่ทุก
เมื่อ ให้ความปรารถนาทั้งปวง ไม่ยังสามีให้ขุ่น
เคือง ด้วยถ้อยคำแสดงความหึงหวง และยอม

บูชาผู้ที่เคารพทั้งปวงของสามี เป็นผู้ขยันไม่เกียจ
คร้าน สงเคราะห์คนข้างเคียงของสามี ประพฤติ
เป็นที่พอใจของสามี รักษาทรัพย์ที่สามีหามาได้
นารีโดย้อมประพฤติตามความชอบใจของสามี
อย่างนี้ นารีนั่นย่อมเข้าถึงความเป็นเทวดา
เหล่านั้นปกาธิกา.

จบ วิสาขสูตรที่ ๗

๘. นกุลสูตร

[๑๓๘] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ เกศกลามิกทายวัน แขวงเมืองสุทวารคิระ แคว้นภคชนบท ครั้งนั้นแล คหปตานีชื่อนกุลมารดาเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า ดูก่อนกุลมารดา มาตุคามประกอบด้วยกรรม ๘ ประการนี้ เมื่อตายไป ย่อมเข้าถึงความเป็นสหายแห่งเทวดาเหล่ามนาปาชิกา ธรรม ๘ ประการเป็นไฉน ดูก่อนกุลมารดา มาตุคามในโลกนี้ ที่มารดาบิดามุ่งประโยชน์ แสวงหาความเกื้อกูล อนุเคราะห์ เอื้อเอ็นดู ย่อมยกให้แก่ชายได้เป็นสามีสำหรับชาวนั้น เธอต้องตื่นก่อน นอนภายหลัง คอยฟังรับใช้ ประพฤติให้ถูกใจ กล่าวถ้อยคำเป็นที่รัก ฯลฯ เป็นผู้มีการบริจาคนิใจปราศจากมลทิน คือ ความตระหนี่ อยู่ครองเรือน มีจาคะอันปล่อยแล้ว มีฝ่ามืออันชุ่ม ยินดีในการสละ ควรแก่การขอ ยินดีในการจำแนกทาน ดูก่อนนกุลมารดา มาตุคามประกอบด้วยกรรม ๘ ประการนี้แล เมื่อตายไป ย่อมเข้าถึงความเป็นสหายของเทวดาเหล่ามนาปาชิกา.

สุภาพสตรีผู้มีปริชา ย่อมไม่ดูหมิ่นสามี
ผู้หมั่นเพียรชวนขวยอยู่เป็นนิตย์ เลี้ยงตนอยู่ทุก
เมื่อ ให้ความปรารถนาทั้งปวง ไม่ยังสามีให้ขุ่น
เคือง ด้วยถ้อยคำแสดงความหึงหวง และยอม

บูชาผู้ที่เคารพทั้งปวงของสามี เป็นผู้ขยันไม่เกียจ
คร้าน สงเคราะห์คนข้างเคียงของสามี ประพฤติ
เป็นที่พอใจของสามี รักษาทรัพย์ที่สามีหามาได้
นารีได้ยอมประพฤติตามความชอบใจของสามี
อย่างนี้ นารีนั่นย่อมเข้าถึงความเป็นเทวดา เหล่า
มนาปกาธิกา.

จบ นกุลสูตรที่ ๘

๕. ปฐมอิธโลกสูตร

[๑๓๕] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ ปราสาท
ของมิกการมารดา ในบุพพาราม ใกล้กรุงสาวัตถี ครั้งนั้นแล นาง-
วิสาขามิกการมารดาเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ
ถวายบังคมแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้า
ได้ตรัสกะนางวิสาขามิกการมารดาว่า ดูก่อนนางวิสาข มาตุคามผู้
ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ ชื่อว่าเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อชัยชนะใน
โลกนี้ ชื่อว่าปรารถนาโลกนี้แล้ว ธรรม ๔ ประการเป็นไฉน ดูก่อน
วิสาข มาตุคามในโลกนี้ เป็นผู้จัดการงานดี ๑ สงเคราะห์คน
ข้างเคียงของสามีดี ๑ ประพฤติเป็นที่พอใจสามี ๑ รักษาทรัพย์ที่
สามีหามาได้ ๑ ดูก่อนวิสาข มาตุคามเป็นผู้จัดการงานดีอย่างไร
ดูก่อนวิสาข มาตุคามในโลกนี้ เป็นคนขยัน ไม่เกียจคร้านในการ
งานภายในบ้านของสามี คือ การทำผ้าขนสัตว์หรือการทำผ้าฝ้าย
ประกอบด้วยปัญญาเครื่องพิจารณาอันเป็นอุบายในการทำงานนั้น
อาจทำ อาจจัดได้ ดูก่อนวิสาข มาตุคามเป็นผู้จัดการงานดีอย่างนี้แล.

ดูก่อนวิสาข มาตุคามเป็นผู้สงเคราะห์คนข้างเคียงของ
สามีอย่างไร ดูก่อนวิสาข มาตุคามในโลกนี้ ย่อมรู้การงาน
ที่อันใดชนภายในบ้านของสามี คือ ทาส คนใช้หรือกรรมกร
ทำแล้วว่าทำแล้ว ที่ยังไม่ได้ทำว่ายังไม่ได้ทำ รู้คนที่ป่วยไข้ว่า
ขึ้นหรือทรุดลง และแบ่งของเคี้ยวของบริโภคให้ตามเหตุที่ควร

ดูก่อนวิสาขา มาตุคามเป็นผู้สงเคราะห์คนข้างเคียงของสามีดี
อย่างนี้แล.

ดูก่อนวิสาขา มาตุคามเป็นผู้ประพฤตินั้นที่พอใจสามีอย่างไร
ดูก่อนวิสาขา มาตุคามในโลกนี้ ไม่ละเมิดสิ่งอันไม่เป็นที่พอใจของ
สามีเพราะเหตุแห่งชีวิต ดูก่อนวิสาขา มาตุคามประพฤตินั้นที่พอใจ
ของสามีอย่างนี้แล.

ดูก่อนวิสาขา มาตุคามรักษาทรัพย์ที่สามีหามาได้อย่างไร
ดูก่อนวิสาขา มาตุคามในโลกนี้ จัดการทรัพย์ ข้าวเปลือก เงินหรือ
ทอง ที่สามีหามาได้ให้คงอยู่ ด้วยการรักษา คุ้มครอง และไม่เป็น
นักเลงการพนัน ไม่เป็นขโมย ไม่เป็นนักดื่ม ไม่ผลาญทรัพย์ให้
พินาศ ดูก่อนวิสาขา มาตุคามรักษาทรัพย์ที่สามีหามาได้อย่างนี้แล
ดูก่อนวิสาขา มาตุคามผู้ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการนี้แล ชื่อว่า
ปฏิบัติเพื่อชัยชนะในโลกนี้ ชื่อว่าปรารถโลกนี้แล้ว.

ดูก่อนวิสาขา มาตุคามผู้ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ
ชื่อว่าปฏิบัติเพื่อชัยชนะในโลกหน้า ชื่อว่าปรารถโลกหน้าแล้ว
ธรรม ๔ ประการเป็นไฉน ดูก่อนวิสาขา มาตุคามในโลกนี้ เป็น
ผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา ๑ เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีล ๑ เป็นผู้ถึงพร้อม
ด้วยจาคะ ๑ เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญา ๑.

ดูก่อนวิสาขา มาตุคามเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธาอย่างไร
ดูก่อนวิสาขา มาตุคามในโลกนี้ เป็นผู้ที่มีศรัทธา เชื่อพระปัญญา
เครื่องตรัสของพระตถาคตว่า แม้เพราะเหตุนี้ ๆ พระผู้มีพระภาคเจ้า
พระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ ถึงพร้อมแล้ว

ด้วยวิชาและจรรยา เสด็จไปได้แล้ว ทรงรู้แจ้งโลก เป็นสารถี
ฝึกนรุษที่ควรฝึก ไม่มีผู้อื่นยิ่งกว่า เป็นศาสดาของเทวดาและ
มนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้เบิกบานแล้ว เป็นผู้จำแนกธรรม คุณก่อนวิสาขา
มาตุคามเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธาอย่างนี้แล.

คุณก่อนวิสาขา มาตุคามเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีลอย่างไร คุณก่อน
วิสาขา มาตุคามในโลกนี้ เป็นผู้งดเว้นจากปาณาติบาต จาก
อทินนาทาน จากกาเมสุมิจฉาจาร จากมูสาวาท และจากการดื่ม
น้ำเมา คือ สุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท คุณก่อน
วิสาขา มาตุคามเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีลอย่างนี้แล.

คุณก่อนวิสาขา มาตุคามเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยจาคะอย่างไร
คุณก่อนวิสาขา มาตุคามในโลกนี้ มีจิตปราศจากมลทิน คือ ความ
ตระหนี่ อยู่ครองเรือน มีจาคะอันปล่อยแล้ว มีฝ่ามืออันชุ่ม ยินดี
ในการสละ ควรแก่การขอ ยินดีในการจำแนกทาน คุณก่อนวิสาขา
มาตุคามเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยจาคะอย่างนี้แล.

คุณก่อนวิสาขา มาตุคามเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญาอย่างไร
คุณก่อนวิสาขา มาตุคามในโลกนี้ เป็นผู้มี ๆ คือ ประกอบด้วย
ปัญญาเครื่องพิจารณาความเกิดและความดับ เป็นอริยะ ชำแรก
กิเลส ให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ คุณก่อนวิสาขา มาตุคามเป็นผู้
ถึงพร้อมด้วยปัญญาอย่างนี้แล คุณก่อนวิสาขา มาตุคามประกอบ
ด้วยธรรม ๔ ประการนี้แล. ชื่อว่าเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อชัยชนะในโลก
หน้า ชื่อว่าปรารถนาโลกหน้าแล้ว.

มาตุคามผู้จัดการงานดี สงเคราะห์คนข้าง

เคียงมาของสามีดี ประพฤติเป็นที่พอใจของสามี
รักษาทรัพย์ที่สามีหามาได้ มาตุคามนั้นเป็นผู้ถึง
พร้อมด้วยศรัทธาและศีล ปราศจากความตระหนี่
รู้ความประสงค์ ขำระทางสัมปรายิกัตถประโยชน์
อยู่เป็นนิตย์ นารีใดมีธรรม ๘ ประการนี้ ดังกล่าว
มานี้ ปราษณ์ทั้งหลายกล่าวสรรเสริญนารีเมื่อนั้น
ว่า เป็นผู้มั่งคั่ง ตั้งอยู่ในธรรม พุดคำสัตย์ อุบาสิกา
ผู้มีศีลเช่นนั้น ถึงพร้อมด้วยอาการ ๑๖ อย่าง
ประกอบด้วยองค์คุณ ๘ ประการ ย่อมเข้าถึง
เทวโลกประเภทมนาปกายิกา.

จบ ปฐมอิฐโลกสูตรที่ ๕

อรรถกถาปฐมอิฐโลกสูตรที่ ๕

ปฐมอิฐโลกสูตรที่ ๕ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า อัย ส โลโก อารทุโห โหติ ความว่า โลกนี้ชื่อว่า
อันเขาปรารภแล้วคือบริบูรณ์แล้ว เพราะปรารภความเพียร คือ
ถึงพร้อมด้วยความเพียร เพื่อประโยชน์แก่กรรมที่ทำในโลกนี้.
บทว่า โสพสาการสมบุรุษ ความว่า ประกอบด้วยอาการ ๑๖ คือ

พระสูตรต้นปิฎก อังคุตรนิกาย สัตตก-อัฐก-นวกนิบาต เล่ม ๔ - หน้าที่ 535

ด้วยการอาการ ๘ ที่กล่าวไว้ในพระสูตรและด้วยอาการ ๘ ที่กล่าวไว้ในอรรถกถา. อีกอย่างหนึ่ง อาจารย์พวกหนึ่งกล่าวว่า ประกอบด้วยอาการ ๑๖ แม้อย่างนี้ว่า องค์ ๘ เหล่าใดมีอยู่ บุคคลชักชวนผู้อื่นในองค์ ๘ เหล่านั้น. ก็ศรัทธา สีล จาคะ และปัญญา พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตกลงกันในพระสูตรนี้.

จบ อรรถกถา/ฐมอิฐโลกสูตรที่ ๕

๑๐. พุติยอิธโลกสูตร

[๑๔๐] คุณก่อนิกขุทั้งหลาย มาตุคามประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ ชื่อว่าเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อชัยชนะในโลกนี้ ชื่อว่าปรารภโลกนี้แล้ว ธรรม ๔ ประการเป็นไฉน คุณก่อนิกขุทั้งหลาย มาตุคามในโลกนี้ เป็นจัดการงานดี. สงเคราะห์คนข้างเคียงของสามีดี ๑ ประพฤติเป็นที่พอใจสามี. รักษาทรัพย์ที่สามีหามาได้ ๑ คุณก่อนิกขุทั้งหลาย มาตุคามเป็นผู้จัดการงานดีอย่างไร คุณก่อนิกขุทั้งหลาย มาตุคามในโลกนี้ เป็นคนขยัน ไม่เกียจคร้านในการงานภายในบ้านของสามี ฯลฯ คุณก่อนิกขุทั้งหลาย มาตุคามเป็นผู้จัดการงานดีอย่างนี้แล.

คุณก่อนิกขุทั้งหลาย มาตุคามเป็นผู้สงเคราะห์คนข้างเคียงของสามีดีอย่างไร คุณก่อนิกขุทั้งหลาย มาตุคามในโลกนี้ ย่อมรู้การทำงานที่อันใดชนภายในบ้านของสามี ฯลฯ คุณก่อนิกขุทั้งหลาย มาตุคามเป็นผู้สงเคราะห์คนข้างเคียงของสามีดีอย่างนี้แล.

คุณก่อนิกขุทั้งหลาย มาตุคามประพฤตินั้นเป็นที่พอใจของสามีอย่างไร คุณก่อนิกขุทั้งหลาย มาตุคามในโลกนี้ ไม่ละเมิดสิ่งอันเป็นที่ไม่พอใจของสามีเพราะเหตุแห่งชีวิต คุณก่อนิกขุทั้งหลาย มาตุคามประพฤตินั้นเป็นที่พอใจของสามีอย่างนี้แล.

คุณก่อนิกขุทั้งหลาย มาตุคามรักษาทรัพย์ที่สามีหามาได้ อย่างไร คุณก่อนิกขุทั้งหลาย มาตุคามในโลกนี้ จัดการทรัพย์ คือ ข้าวเปลือก เงินหรือทอง ที่สามีหามาได้ให้คงอยู่ ฯลฯ คุณก่อนิกขุ

ทั้งหลาย มาตุคามรักษาทรรพที่สามีหามาได้อย่างนี้แล คุณก่อน
ภิกษุทั้งหลาย มาตุคามประกอบด้วยธรรม ๔ ประการนี้แล ชื่อว่า
ปฏิบัติเพื่อชัยชนะในโลกนี้ ชื่อว่าปรารภโลกนี้แล้ว.

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย มาตุคามประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ
ชื่อว่าปฏิบัติเพื่อชัยชนะในโลกหน้า ชื่อว่าปรารภโลกหน้าแล้ว
ธรรม ๔ ประการเป็นไฉน คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย มาตุคามในโลกนี้
เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา ๑ เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีล ๑ เป็นผู้ถึง
พร้อมด้วยจาคะ ๑ เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญา ๑.

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย มาตุคามเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา
อย่างไร คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย มาตุคามในโลกนี้ เป็นผู้มิมีศรัทธา ฯลฯ
คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย มาตุคามเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธาอย่างนี้แล.

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย มาตุคามเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีลอย่างไร
คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย มาตุคามในโลกนี้ เป็นผู้คเว้นจากปาณาติบาต
 ฯลฯ และจากการคิมน้ำเมา คือ สุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความ
ประมาท คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย มาตุคามเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีล
อย่างนี้แล.

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย มาตุคามเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยจาคะ
อย่างไร คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย มาตุคามในโลกนี้ มีจิตปราศจาก
มลทิน คือ ความตระหนี่ อยู่ครองเรือน ฯลฯ มาตุคามเป็นผู้ถึง
พร้อมด้วยจาคะอย่างนี้แล.

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย มาตุคามเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญา
อย่างไร คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย มาตุคามในโลกนี้ มีปัญญา ฯลฯ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย มาตุคามเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญาอย่างนี้แล
ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย มาตุคามประกอบด้วยธรรม ๘ ประการนี้แล
ชื่อว่าเป็นผู้ปฏิบัติเพื่อชัยชนะในโลกหน้า ชื่อว่าปรารถนาโลกหน้าแล้ว.

มาตุคามผู้จัดการงานดี สงเคราะห์คนข้าง

เคียงของสามีดี ประพฤติเป็นที่พอใจของสามี
รักษาทรัพย์ที่สามีหามาได้ มาตุคามนั้นเป็นผู้ถึง
พร้อมด้วยศรัทธาและศีล ปราศจากความตระหนี่
รู้ความประสงค์ ชำระทางสัมปรายิកัตတประโยชน์
อยู่เป็นนิตย์ นารีใดมีธรรม ๘ ประการนี้ ดังกล่าว
มานี้ ปราชนทั้งหลายเรียกนารีแม้นั้นว่า เป็นผู้
มีศีล ตั้งอยู่ในธรรม พูดคำสัตย์ อุบาสิกาผู้มีศีล
เช่นนั้น ถึงพร้อมด้วยอาการ ๑๖ อย่าง ประกอบ
ด้วยองค์คุณ ๘ ประการ ย่อมเข้าถึงเทวดาโลก
ประเทมมนาปกาธิกา.

จบ ทุติยอิฐโลกสูตรที่ ๑๐

จบ อุโปสถวรรคที่ ๕

อรรคกาทุติยอิฐโลกสูตรที่ ๑๐

ทุติยอิฐโลก สูตรที่ ๑๐ ครัสแก่ภิกษุสงฆ์

ก็ถ้าที่ไม่ได้ตรัสไว้ในพระสูตรทุกสูตร มีอรรคง่ายทั้งนั้น
เพราะมีนัยที่มาในหนหลังแล้ว.

จบ อรรคกาทุติยอิฐโลกสูตรที่ ๑๐

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. สังฆิตตสูตร ๒. วิตถตสูตร ๓. วิสาขาสูตร ๔. วาเสฏฐกสูตร
๕. โพชฌาสูตร ๖. อนรุทธสูตร ๗. วิสาขาสูตร ๘. นกุลสูตร
๙. อิฐโลกสูตรที่ ๑ ๑๐. อิฐโลกสูตรที่ ๒. และอรรคกาทุติยอิฐโลกสูตรที่ ๑๐

จบ อุโปสถวรรคที่ ๕

รวมวรรคในปณณาสกนี้ คือ

๑. เมตตาวรรค ๒. มหาวรรค ๓. กหปติวรรค ๔. ทานวรรค
๕. อุโปสถวรรค

จบ ปฐมปณณาสก

วรรคที่ไม่ได้สงเคราะห์เข้าในปณาสก

สัณฐานวรรคที่ ๑

๑. โคตมสูตร

[๑๔๑] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ นิโคร-
ธาราม ใกล้กรุงกบิลพัสดุ์ แคว้นสักกะ ครั้งนั้นแล พระนางมหา-
ปชาบดีโคตมีเสด็จเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ
ทรงถวายบังคมแล้ว ประทับยืน ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว
ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอ
ประทานวโรกาส ขอให้มาตุคามพึงได้รับการออกบวชเป็นบรรพชิต
ในธรรมวินัยที่พระตถาคตทรงประกาศแล้วเกิด พระผู้มีพระภาคเจ้า
ตรัสว่า คุณก่อนพระนางโคตมี อย่าเลย พระนางอย่าขอบใจการ
ออกบวชเป็นบรรพชิตในธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้วของ
มาตุคามเลย.

แม้ครั้งที่ ๒ พระนางปชาบดีโคตมีก็กราบทูลพระผู้มีพระ-
ภาคเจ้าอีกว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานวโรกาส ขอให้
มาตุคามพึงได้รับการออกบวชเป็นบรรพชิต ในธรรมวินัยที่พระ
ตถาคตทรงประกาศแล้วเกิด พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณก่อน
พระนางโคตมี อย่าเลย พระนางอย่าขอบใจการออกบวชเป็น
บรรพชิตในธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้วของมาตุคามเลย.

แม้ครั้งที่ ๓ พระนางปชาบดีโคตมีก็กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าอีกว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานวโรกาส ขอให้มาตุคามพึงได้การออกบวชเป็นบรรพชิตในธรรมวินัย ที่พระตถาคตทรงประกาศแล้วเถิด พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนพระนางโคตมี อย่าเลย พระนางอย่าชอบใจการออกบวชเป็นบรรพชิตในธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้วของมาตุคามเลย.

ลำดับนั้น พระนางมหาปชาบดีโคตมีทรงพระดำริว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงอนุญาตให้มาตุคามออกบวชเป็นบรรพชิตในธรรมวินัยที่พระตถาคตทรงประกาศแล้ว เป็นผู้ทุกข์ เสียพระทัย มีพระพักตร์นองด้วยน้ำพระเนตร ทรงกันแสงอยู่ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงกระทำประทักษิณแล้วเสด็จหลีกไป.

ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับ อยู่ในกรุงกบิลพัสดุ์ตามพระประสงค์แล้วเสด็จจาริกไปทางพระนครเวสาลี เมื่อเสด็จจาริกไปโดยลำดับ เสด็จไปถึงพระนครเวสาลี ได้ยินว่า ณ ที่นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่ภูฏาคารศาลา ป่ามหาวัน ใกล้พระนครเวสาลี ครั้งนั้น พระนางปชาบดีโคตมีทรงปลงพระเกศาแล้ว ทรงครองผ้ากาสาพัสตร์ เสด็จไปทางพระนครเวสาลี พร้อมกับเจ้าหญิงสาภิยะหลายพระองค์ เสด็จเข้าไปยังภูฏาคารศาลา ป่ามหาวัน ใกล้พระนครเวสาลีโดยลำดับ พระนางปชาบดีโคตมีทรงมีพระบาทระบม มีพระกายเต็มด้วยละออง มีทุกข์ เสียพระทัย พระพักตร์นองด้วยน้ำพระเนตร ทรงกันแสงอยู่ ประทับยืนอยู่ ณ ชุ่มประตูด้านนอก ท่านพระอานนทได้แลเห็นพระนางปชาบดี-

โคตมีทรงมีพระบาทระบม มีพระกายเต็มด้วยละออง มีทุกข์ เสียพระทัย มีพระพักตร์นองด้วยน้ำพระเนตร ทรงกันแสง ประทับยืนอยู่ ณ ชุ่มประตูด้านนอก ครั้นเห็นแล้ว จึงกล่าวความข้อนี้นะ พระนางว่า คุณก่อนพระนางโคตมี เพราะเหตุอะไรหนอ พระนางจึงมีพระบาทระบม มีพระกายเต็มด้วยละออง มีทุกข์ เสียพระทัย มีพระพักตร์นองด้วยน้ำพระเนตร ทรงกันแสง ประทับยืนอยู่ ณ ชุ่มประตูด้านนอก พระนางมหาปชาบดีโคตมีตรัสตอบว่า ข้าแต่ท่านพระอานนท์ ความจริงก็เป็นเช่นนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงอนุญาตให้มาตุคามออกบวชเป็นบรรพชิต ในธรรมวินัยที่พระตถาคตทรงประกาศแล้ว ท่านพระอานนท์ก็กล่าวว่า ถ้าอย่างนั้นขอเชิญพระนางรอรอยู่ที่นี้แหละ ตราบเท่าที่อาตมภาพทูลขอพระผู้มีพระภาคเจ้าให้มาตุคามออกบวชเป็นบรรพชิตในธรรมวินัยนี้.

ครั้งนั้นแล ท่านพระอานนท์เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระนางมหาปชาบดีโคตมีนี้ ทรงมีพระบาทระบม มีพระกายเต็มด้วยละออง มีทุกข์ เสียพระทัย มีพระพักตร์นองด้วยน้ำพระเนตร ทรงกันแสง ประทับยืนอยู่ ณ ชุ่มประตูด้านนอก เพราะพระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงอนุญาตให้มาตุคามออกบวชเป็นบรรพชิต ในธรรมวินัยที่พระตถาคตทรงประกาศแล้ว ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานวโรกาส ขอให้มาตุคามพึงได้ออกบวชเป็นบรรพชิต ในธรรมวินัยที่พระตถาคตทรงประกาศแล้วเถิด พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า

ดูก่อนอานนท์ อย่าเลย เธออย่าชอบใจให้มาตุคามออกบวชเป็น
บรรพชิตในธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้วเลย.

แม้ครั้งที่ ๒ ฯลฯ

แม้ครั้งที่ ๓ ท่านพระอานนท์ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้า
ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานวโรกาส ขอให้มาตุคาม
พึงออกบวชเป็น บรรพชิต ในธรรมวินัยที่พระตถาคตทรงประกาศ
แล้วเถิด พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนอานนท์ อย่าเลย เธอ
อย่าชอบใจให้มาตุคามออกบวชเป็นบรรพชิต ในธรรมวินัยที่
ตถาคตประกาศแล้วเลย.

ลำดับนั้น ท่านพระอานนท์ได้มีความคิดดังนี้ว่า พระผู้มี-
พระภาคเจ้าไม่ทรงอนุญาตให้มาตุคามออกบวชเป็นบรรพชิต ใน
ธรรมวินัยที่พระตถาคตทรงประกาศแล้ว ฉะนั้น เราพึงทูลขอ
พระผู้มีพระภาคเจ้าให้มาตุคามออกบวชเป็นบรรพชิต ในธรรม
วินัยที่พระตถาคตทรงประกาศแล้วโดยปริยายแม้อื่น ลำดับนั้น
ท่านพระอานนท์ตรัสทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์
ผู้เจริญ มาตุคามออกบวชเป็นบรรพชิต ในธรรมวินัยที่พระตถาคต
ทรงประกาศแล้ว ควรจะทำให้แจ้งซึ่งโศดาปัตติผล สกทาคามีผล
อนาคามีผล หรืออรหัตผลได้หรือไม่ พระเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคเจ้า
ตรัสว่า ดูก่อนอานนท์ มาตุคามออกบวชเป็นบรรพชิตในธรรมวินัย
ที่ตถาคตประกาศแล้ว ควรทำให้แจ้งแม้โศดาปัตติผล สกทาคามีผล
อนาคามีผล อรหัตผลได้.

อ. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้ามาตุคามออกบวชเป็นบรรพชิต
ในธรรมวินัยที่พระตถาคตทรงประกาศแล้ว ทำให้แจ้งแม้โสดาปัตติผล
สกทาคามีผล อนาคามีผล อรหัตผลได้ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
พระนางปชาบดีโคตมีทรงมีอุปการะมาก เป็นพระมาตุจฉาของ
พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงทะนุถนอมเลี้ยงดูให้พระผู้มีพระภาคเจ้า
ทรงค้ำนํ้านม ในเมื่อพระชนนีทิวงคตแล้ว ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
ขอประทานวโรกาส ขอให้มาตุคามพึงได้ออกบวชเป็นบรรพชิต
ในธรรมวินัยที่พระตถาคตทรงประกาศแล้วเถิด.

พ. คุณก่อนอาณนที ถ้าพระนางมหาปชาบดีโคตมี ทรงรับ
ภรรยา ๘ ประการ นั้นแหละ เป็นอุปสมบทของพระนาง คือ
ภิกษุณี เมื่ออุปสมบทแล้ว ๑๐๐ ปี พึงทำการกราบไหว้ ลูกรับ
ทำอัญชลีกรรม สามิจิกรรม แก่ภิกษุเมื่ออุปสมบทในวันนั้น แม้
ธรรมข้อนี้ภิกษุณีต้องสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่พึงก้าวล่วง
ตลอดชีวิต.

ภิกษุณีไม่พึงเข้าจำพรรษาในอาวาสที่ไม่มีภิกษุ แม้ธรรม
ข้อนี้ ภิกษุณี ต้องสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่พึงก้าวล่วง
ตลอดชีวิต.

ภิกษุณีต้องแสวงหาภิกษุถามถึงการทำอุโบสถ และการ
เข้าไปรับโอวาทจากภิกษุสงฆ์ทุกกึ่งเดือน แม้ธรรมข้อนี้ ภิกษุณี
ต้องสักการะ เคารพนับถือ บูชา ไม่พึงก้าวล่วงตลอดชีวิต.

ภิกษุณียู่จำพรรษาแล้ว ต้องปวารณาในอุทฺตองส์ด้วย

ฐานะ ๓ ประการ คือ ด้วยได้เห็น ได้ฟัง และรังเกียจ แม้ธรรม
ข้อนี้ ภิกษุณีต้องสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่พึงก้าวล่วง
ตลอดชีวิต.

ภิกษุณีต้องครุธรรมแล้ว พึงประพฤตินามตปิกษ์หนึ่ง ใน
อุทฺตองส์ แม้ธรรมข้อนี้ ภิกษุณีต้องสักการะ เคารพ นับถือ
ไม่พึงก้าวล่วงตลอดชีวิต.

ภิกษุณีต้องแสวงหาอุปสัมปทาในอุทฺตองส์ เพื่อนางสิกขมานา
ผู้มีสิกขาอันศึกษาแล้วในธรรม ๖ ประการ ครบ ๒ ปี แม้ธรรม
ข้อนี้ ภิกษุณีต้องสักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่พึงก้าวล่วง
ตลอดชีวิต.

ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป ห้ามภิกษุณีว่ากล่าวตักเตือนภิกษุ
ไม่ห้ามภิกษุว่ากล่าวตักเตือนภิกษุณี แม้ธรรมข้อนี้ ภิกษุณีต้อง
สักการะ เคารพ นับถือ บูชา ไม่พึงก้าวล่วงตลอดชีวิต.

ดูก่อนอานนท์ ถ้าพระนางมหาปชาบดีโคตมีรับครุธรรม
๘ ประการนี้ได้นั้นแลเป็นอุปสัมปทาของพระนาง.

ลำดับนั้น ท่านพระอานนท์เรียนครุธรรม ๘ ประการนี้
ในสำนักพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว เข้าไปหาพระนางปชาบดีโคตมี
แล้วกล่าวข้อด้วยความนี้กะพระนางว่า ดูก่อนพระนางโคตมี ถ้าแล
พระนางพึงยอมรับครุธรรม ๘ ประการได้นั้นแลเป็นอุปสัมปทา
ของพระนาง คือ ภิกษุณีแม้อุปสมบทแล้ว ๑๐๐ ปี ต้องกระทำ
การกราบไหว้ ลูกรับ อัญชลีกรรม สามิจักรม แก่ภิกษุแม่

อุปสมบทในวันนั้น แม้ธรรมข้อนี้ ภิกษุณีต้องสักการะ เคารพ
นับถือ บูชา ไม่พึงก้าวล่วงตลอดชีวิต ฯลฯ ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป
ห้ามภิกษุณีว่ากล่าวตักเตือนภิกษุ ไม่ห้ามภิกษุว่ากล่าวตักเตือน
ภิกษุณี แม้ธรรมข้อนี้ ภิกษุณีต้องสักการะ เคารพ นับถือ บูชา
ไม่พึงก้าวล่วงตลอดชีวิต คุณก่อนพระนางโคตมี ถ้าแลพระนาง
พึงยอมรับธรรม ๘ ประการนี้ได้ นั้นแลจักเป็นอุปสัมปทา
ของพระนาง.

พระนางมหาปชาบดีโคตมีกล่าวว่า ข้าแต่ท่านพระอานนท์
หญิงหรือชายแรก-run หนุ่มสาว ชอบประดับ ตกแต่ง อาบน้ำชำระ
ร่างกายแล้ว ได้พวงดอกอุบล พวงมะลิ หรือพวงลำดวนแล้ว
เอามือทั้งสองประคองวางไว้บนศีรษะ ฉันใด ฉันนั้นก็ยอมรับธรรม
๘ ประการนี้ ไม่ก้าวล่วงตลอดชีวิต ฉันนั้นเหมือนกัน.

ครั้งนั้นแล ท่านพระอานนท์เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า
ถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว
ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระนาง
มหาปชาบดีโคตมีทรงยอมรับธรรม ๘ ประการ ไม่ก้าวล่วง
จนตลอดชีวิต.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณก่อนอานนท์ หากมาตุคาม
จักไม่ได้ออกบวชเป็นบรรพชิต ในธรรมวินัยที่ตถาคตประกาศแล้ว
พรหมจรรย์ก็ยังคงอยู่ได้นาน สัทธิธรรมพึงดำรงอยู่ได้ ๑,๐๐๐ ปี
แต่เพราะมาตุคามออกบวชเป็นบรรพชิต ในธรรมวินัยที่ตถาคต
ประกาศแล้ว พรหมจรรย์จะไม่ตั้งอยู่นาน ทั้งสัทธิธรรมก็จักดำรง

อยู่เพียง ๕๐๐ ปี คุณก่อนอนนทฺ์ ตระกูลใดตระกูลหนึ่ง ที่มีหญิงมาก
ชายน้อย ตระกูลนั้นถูกพวกโจรกำจัดได้ง่าย แม้อันใด มาตุคาม
ได้ออกบวชเป็นบรรพชิตในธรรมวินัยใด พรหมจรรย์ในธรรมวินัย
นั้นจักไม่ตั้งอยู่นาน จันนั้นเหมือนกัน อนึ่ง ขยอกลงในนาข้าวที่
สมบูรณ์ นาข้าวนั้นก็ย่อมไม่ตั้งอยู่นาน แม้อันใด... เปลี้ยลงใน
ไร่อ้อยนั้นก็ย่อมไม่ตั้งอยู่นาน แม้อันใด มาตุคามได้ออกบวชเป็น
บรรพชิตในธรรมวินัยใด พรหมจรรย์ในธรรมวินัยนั้น ย่อมไม่ตั้ง
อยู่นาน จันนั้นเหมือนกัน อนึ่ง บุรุษกั้นคันสระใหญ่ไว้ก่อน เพื่อ
ไม่ให้น้ำไหลออก จันใด เราบัญญัติ คุรุธรรม ๘ ประการ
ไม่ให้ภิกษุณีก้าวล่วงตลอดชีวิตเสียก่อน จันนั้นเหมือนกัน.

จบ โคตมสูตรที่ ๑

วรรคที่ไม่จัดเข้าในปณาสก์

สัณฐานวรรคที่ ๑

อรรถกถาโคตมสูตรที่ ๑

วรรคที่ ๖ โคตมสูตรที่ ๑ มีวินิจัยดังต่อไปนี้.

บทว่า สกฺกุณ วิหริตี ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า เสด็จ
ไปประทับอยู่โดยการเสด็จครั้งแรก. บทว่า มหาปชาปตี ได้แก่
ผู้ได้พระนามอย่างนี้ เพราะเป็นใหญ่ ประชาคือพระโอรสและใน
ประชาคือพระธิดา. บทว่า เยน ภควา เตนฺอุปสงฺกมิ ความว่า พระ-
ผู้มีพระภาคเจ้า เสด็จไปยังกรุงกบิลพัสดุ์ให้นันทกุมารบวชก่อน
ทีเดียว ในวันที่ ๗ จึงให้ราหุลกุมารบวช. เมื่อชาวพระนครทั้ง ๒
ฝ่ายออกไปเพื่อเตรียมรบในเพราะเหตุทะเลาะกันเรื่องมงกุฏ พระ-
ศาสดาเสด็จไปทำพระเจ้าเหล่านั้นให้เข้าใจกันแล้วตรัสอรรถก-
สูตร. เจ้าทั้งหลายทรงเลื่อมใสแล้วได้มอบถวายพระกุมารฝ่ายละ
๒๕๐ องค์. พระกุมาร ๕๐๐ องค์เหล่านั้นบวชในสำนักพระศาสดา.
ลำดับนั้นพระชายาของท่านเหล่านั้นส่งข่าวไป ทำให้เกิดความ
ไม่ยินดี (ในการบวช). พระศาสดาทรงทราบว่ ภิกษุเหล่านั้น
เกิดความไม่ยินดี จึงนำภิกษุหนุ่ม ๕๐๐ รูปเหล่านั้นไปสู่สระชื่อว่า
กุณฺดาละ ประทับนั่งบนแผ่นดินที่ทรงเคยประทับนั่งในครั้งที่พระองค์
เสวยพระชาติเป็นนาคอุหัวา. บันเทาความไม่ยินดีของภิกษุเหล่านั้น
ด้วยเรื่องกุณาชาคก แล้วให้ท่านทั้งหมดนั้นดำรงอยู่ในโศคา-

ปัตติผล แล้วนำกลับมาสู่ป่ามหาวันอีกครั้งหนึ่ง ให้ดำรงอยู่ใน
พระอรหัตผลแล. เพื่อจะทราบจิตของภิกษุเหล่านั้น พระชายา
ทั้งหลายจึงส่งข่าวไปอีกครั้ง. ภิกษุเหล่านั้นส่งสานตอบไปว่า
พวกเราไม่ควรอยู่ครองเรือน พระนางเหล่านั้นทรงดำริว่า บัดนี้
ไม่ควรที่พวกเราจะกลับไปยังเรือน เราจะไปสำนักพระนางมหา-
ปชาบดีชออนุญาตบรรพชาแล้วจักบวช. ทั้ง ๕๐๐ เข้าไปเฝ้า
พระนางมหาปชาบดีทูลว่า ข้าแต่พระแม่เจ้า ขอพระแม่เจ้าโปรด
อนุญาตให้หม่อมฉันทั้งหลายบวชเถิด. พระนางมหาปชาบดี พา
สตรีเหล่านั้นไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า. อาจารย์บางพวกกล่าวว่า
เข้าไปเฝ้าในเวลาที่พระราชาปริณิพพานภายในเสวตถัตร ดังนี้
ก็มี. ถาว่า เพราะเหตุไรพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงห้ามว่า อย่าเลย
โคตมิ ท่านอย่าชอบใจไปเลย พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ ย่อมมีบริษัท
๔ มิใช่หรือ มีก็จริง แต่พระองค์มีพระประสงค์จะทำให้หนักแน่น
แล้วค่อยอนุญาตจึงทรงห้ามเสีย ด้วยทรงพระดำริว่า สตรีเหล่านี้
จักรักษาไว้โดยชอบซึ่งบรรพชาที่เราอุกอุณวอนหลายครั้งอนุญาต
ให้ยาก ๆ ด้วยคิดว่า เราได้บรรพชามาด้วยความลำบาก. บทว่า
ปุกามิ ความว่า เสด็จเข้าไปยังกรุงกบิลพัสดุ์นั้นแหละอีกครั้งหนึ่ง
บทว่า ยถาภินนุติ วิหริตุวา ความว่า ทรงตรวจดูอุปนิสัยแห่งสัตว์
ผู้จะตรัสรู้ จึงประทับอยู่ตามพระอริยาศัย. บทว่า จาริกิ ปุกามิ
ความว่า เมื่อจะทรงกระทำการสงเคราะห์มหาชน จึงเสด็จจาริก
แบบไม่รับค่านด้วยพุทธศิริอันสูงสุด ด้วยพุทธวิลาสอันหาที่เปรียบ
มิได้.

บทว่า สมุพฺพลาหิ สากิยานิหิ สทุธิ ความว่า พระนาง

มหาปชาบดี ทรงถือเพศบรรพชาอุทิศพระทศพลภายในพระนิเวศน์
นั่นเอง แล้วให้นางสากิยานีทั้ง ๕๐ นั้น ถือเพศบรรพชาเหมือนกัน
แล้วเสด็จหลีกไปพร้อมกับนางสากิยานีเป็นอันมากแม่ทั้งหมดนั้น.

บทว่า ปกฺกามิ ได้แก่ทรงพระดำเนินไป. ในเวลาที่นางมหาปชาบดี
นั้นทรงดำเนินไป เจ้าหญิงทั้งหลาย ผู้สุขุมาลชาดิกไม่สามารถ
เดินไปด้วยพระบาทได้ เพราะเหตุนั้น เจ้าศากยะและเจ้าโกลิยะ
จึงได้จัดวอทองส่งไป. ก็นางสากิยานีเหล่านั้นคิดว่า เราเมื่อขึ้นยาน
ไป เป็นอันชื่อว่าไม่กระทำความเคารพในพระศาสดา ดังนี้แล้ว
จึงได้ใช้พระบาทดำเนินไปตลอดทาง ๕๑ โยชน์. ฝ่ายเจ้าทั้งหลาย
ให้จัดอารักขาทั้งข้างหน้าข้างหลัง บรรทุกข้าวสาร เนยใส และ
น้ำมันเป็นต้นเต็มเกวียน แล้วส่งบุรุษทั้งหลายไปด้วยสั่งว่า พวก
ท่านจงเตรียมอาหารในที่ที่นางสากิยานีเหล่านั้นไป ๆ กัน.

บทว่า สฺวเนหิ ปาเทหิ ความว่า เพราะนางสากิยานีเหล่านั้นเป็น
สุขุมาลชาดิ คู่่มพองเม็ดหนึ่งผุดขึ้นที่พระบาททั้งสอง เม็ดหนึ่ง
แตกไป พระบาททั้งสองพองขึ้นเป็นประหนึ่งเมล็ดผลคุ้มกา.
เพราะเหตุนั้น ท่านพระอนนทจึงกราบทูลว่า สฺวเนหิ ปาเทหิ ดังนี้.

บทว่า พหิทฺวารโกฏฺฐเก ได้แก่ ภายนอกซุ้มประตู. ถามว่า ก็เพราะ
เหตุไร พระนางมหาปชาบดีจึงยืนอยู่อย่างนั้น ? ตอบว่า ได้ยินว่า
พระนางมหาปชาบดีได้มีความคิดอย่างนี้ว่า เราพระตถาคตไม่
ทรงอนุญาตแล้ว ก็ถือเพศบรรพชาด้วยตนเองทีเดียว ก็แลความ
ที่เราถือเพศบรรพชาอย่างนี้ เกิดปรากฏไปทั่วชมพูทวีป ถ้าพระ-

ศาสดาทรงอนุญาตบรรพชาไชรี ข้อนั้นเป็นการดี แต่ถ้าพระองค์
จักไม่ทรงอนุญาตไชรี จักมีความครหาอย่างใหญ่หลวง จึงไม่
อาจจะเข้าไปยังวิหาร ได้ยินทรงกระแสมอยู่.

บทว่า **กีนุ ตว โคตมิ** ความว่า ความวิบัติแห่งราชตระกูล
เกิดขึ้นแล้วหรือหนอ เพราะเหตุไรหนอ พระองค์ทรงภาว
แปลกไปอย่างนี้ คือมีเท้าบวม ฯลฯ ประทับยืนอยู่แล้ว ฯลฯ บทว่า
อญฺเณปิ ปรียาเยน ได้แก่ แม้โดยเหตุอื่น. พระอานนทกล่าว
พระคุณของพระนางมหาปชาบดีนั้นด้วยคำมีอาทิว่า พระนาง-
มหาปชาบดีนั้นด้วยคำมีอาทิว่า พระนางมหาปชาบดีมีอุปการะมาก
พระเจ้าข้า ดังนี้ เมื่อจะทูลขอบรรพชาอีกครั้ง จึงได้ทูลอย่างนั้น.

แม้พระศาสดาก็ทรงพระดำริว่า ธรรมดาว่าสตรีทั้งหลาย
มีปัญญาน้อย เมื่อเราอนุญาตการบรรพชาด้วยเหตุเพียงถูกขอ
ครั้งเดียวเท่านั้น ก็จะไม่ถือเอาคำสั่งสอนของเราให้หนักแน่น
ดังนี้แล้ว จึงทรงห้าม ๓ ครั้ง บัดนี้ เพราะเหตุที่เธอประสงค์จะ
ถือเอาคำสอนของเราให้หนักแน่น จึงตรัสคำมีอาทิว่า คุณก่อนอานนท
ถ้ามหาปชาบดีโคตมีย่อมรับครุธรรม ๘ ประการไชรี การรับ
ครุธรรมนั้นแหละ จงเป็นอุปสมบทของเธอ. บรรดาเหล่านั้น
บทว่า **สาวสุตา** ความว่า การรับครุธรรมนั้นแหละเป็นทั้งบรรพชา
เป็นทั้งอุปสมบทของเธอ.

บทว่า **ตทหุปสมฺปนฺนสุต** แปลว่าผู้อุปสมบทในวันนั้น. บทว่า
อภิวาทนํ ปจฺจุฏฺฐานํ อญฺชลิมมํ สามิจิมมํ กาทพฺพํ ความ
ภิกษุณีไม่กระทำการดูถูกตนเองและคูหมิ่นผู้อื่น กระทำการกราบ

ด้วยเบญจางคประดิษฐ์ กระทำการลุกขึ้นด้วยอำนาจลุกขึ้นจาก
อาสนะออกไปต้อนรับ รวมนี้ทั้ง ๑๐ แล้วไหว้. การกระทำสามี-
จิกรรม กล่าวคือกรรมอันสมควร มีการปูอาสนะ และการพัควิ
เป็นต้น ๑. บทว่า อภิกุขเก อาวาเส ความว่า ไม่มีอาจารย์ให้
โอวาท โดยไม่มีอันตราย สำหรับนางภิกษุณีผู้อยู่ในอาวาสใด
อาวาสนั้นชื่อว่าอาวาสไม่มีภิกษุ. ภิกษุณีไม่ควรเข้าจำพรรษา
ในอาวาสเห็นปานนี้. บทว่า อนุวทูตมาลั แปลว่า ทุกอุโบสถ.
บทว่า โอวาทุปสฺสภมณ แปลว่า เข้าไปเพื่อต้องการโอวาท. บทว่า
ทิกฺขุเรน แปลว่า โดยเห็นด้วยตา. บทว่า สุตฺเตน แปลว่า โดยได้ฟัง
ด้วยหู. บทว่า ปริสฺสภาย แปลว่า โดยรังเกียจด้วยการเห็นและ
การฟัง. บทว่า ครุฑมฺมํ ได้แก่ อาบัติหนัก คือ อาบัติสังฆาติเลศ
บทว่า ปกฺขมานตฺตํ ได้แก่ ภิกษุณีพึงประพฤติมนัต ๑๕ วันเต็ม.
บทว่า จสฺส ฐมฺมสฺส ได้แก่ ในสิกขาบททั้งหลาย มีวิกาลโภชน-
สิกขาบทเป็นที่ ๖. บทว่า สิกฺขิตฺตสิกฺขาย ได้แก่ บำเพ็ญสิกขาโดย
ไม่ให้ขาดแม้สิกขาบทเดียว. บทว่า อกฺโกสิตพฺโพ ปริภาสิตพฺโพ
ความว่า ภิกษุณีไม่พึงค่าภิกษุด้วยอักษโกสวัตถุ ๑๐ ประการ
อย่างใดอย่างหนึ่ง ไม่พึงบริภาษด้วยการบริภาษอย่างใดอย่างหนึ่ง
อันอ้างถึงสิ่งที่น่ากลัว. บทว่า โอวโณ ภิกฺขุณฺโณ ภิกฺขุสฺส วจนปฺโป
ความว่า คลองแห่งถ้อยคำกล่าวคือ โอวาทิ อนุศาสนี และธรรมกถา
อันภิกษุณี ห้ามปิดในภิกษุทั้งหลาย คือภิกษุณีไม่ควรโอวาท
ไม่ควรอนุศาสน์ภิกษุไร ๆ แต่ภิกษุณีควรจะกล่าวตามประเพณี
อย่างนี้ว่า ท่านเจ้าข้า พระเถระในปางก่อนได้บำเพ็ญวัตรเช่นนี้ ๆ มา.

บทว่า โอนวโณ ภิกขุณฺ ภิกขุณีส วจนปโธ ความว่า ภิกขุทั้งหลาย
ไม่ห้ามคำอันเป็นคลองในภิกขุณีทั้งหลายคือ ภิกขุทั้งหลายจง
โอวาท จงอนุสาสน์ จงกล่าวธรรมกถาตามชอบใจ ความสังเขป
ในข้อนี้มีดังว่ามานี้. แต่เมื่อว่าโดยพิสดาร กถาว่าด้วยกรรมนี้
พึงทราบโดยนัยที่กล่าวแล้วในอรรถกถาพระวินัย ชื่อว่าสมันต-
ปาสาทิกานั้นแล.

โหมนัสอย่างใหญ่หลวงของพระนางปชาบดี สงบลงทันที
เพราะได้ฟังกรรม ๘ ประการนี้ที่พระเถระเรียนในสำนัก
พระศาสดาแล้วมาทูลแก่พระนาง พระนางปราศจากความกระวน
กระวาย มีใจชื่นชมยินดี ประหนึ่งว่าโสรจตรงลงบนกระหม่อม
ด้วยน้ำเย็น ๑๐๐ หม้อ ที่นำมาจากสระอนาคด เมื่อจะทำให้แจ้ง
ซึ่งปิตีและปราโมทย์ที่เกิดขึ้นเพราะรับกรรม จึงได้เปล่งอุทาน
มีอาทิว่า เสยฺยถาปี ภนฺเต ดังนี้

บทว่า กุมฺภตุณฺณเกหิ ความว่า อันโจรผู้จุดไฟในหม้อแล้ว
เลือกเอาสิ่งของในเรือนของผู้ขึ้นด้วยแสงสว่างนั้นขโมยไป. บทว่า
เสตถฺฐิกา นาม โรชชาติ ความว่า รวงข้าวเมื่อกอกจากต้นข้าว
ที่ถูกหนอนตัวเล็ก ๆ เจาะถึงกลางก้านก็ไม่อาจถือเอาน้ำนม (คือ
ให้น้ำนม) ได้. บทว่า มลฺลเชฏฺฐกา นามโรชชาติ ได้แก่ ภายใน
ลำต้นอ้อยมีสีแดง.

ก็ด้วยบทว่า มหโต ตพาสฺส ปฏิกจฺเจว ปาถิ นี้ พระผู้มี-
พระภาคเจ้าทรงแสดงความนี้ไว้ว่า เหมือนอย่างว่า เมื่อเขาไม่
พูนคันกันสระใหญ่ น้ำสักหน่อยหนึ่งก็ไม่ขังอยู่เลย แต่เมื่อเขา

ปิดไว้ครั้งแรกนั้นแหละ น้ำใดที่ไม่ขังอยู่ เพราะไม่ปิดกันเป็นปัจจัย
น้ำเมื่อนั้นก็พึงขังอยู่ได้ฉนั้นใด. ครุธรรมเหล่านี้ก็ฉนั้นเหมือนกัน
เราบัญญัติเสียก่อน เพื่อประโยชน์จะไม่ให้นางภิกษุฉใจล่วง
ละเมิดในเมื่อเรื่องยังไม่เกิดขึ้น เพราะเมื่อเราไม่บัญญัติครุธรรม
เหล่านั้น เพราะมาตุคามบวช พระสัทธรรมจักดำรงอยู่ได้ ๕๐๐ ปี
แต่ครุธรรมที่เราบัญญัติไว้เสียก่อน พระสัทธรรมจักดำรงอยู่ได้
อีก ๕๐๐ ปี รวมความว่าพระสัทธรรมจักดำรงอยู่ได้เพียง ๑,๐๐๐ ปี
ซึ่งได้ตรัสไว้ก่อนดังกล่าวมาฉะนี้.

ก็คำว่า วสุตสหสฺสํ นี้ ตรัสโดยมุ่งถึงพระชินาสพผู้บรรลु
ปฏิสัมภิทาเท่านั้น แต่เมื่อกล่าวให้ยิ่งไปกว่านั้น ๑,๐๐๐ ปี โดยมุ่ง
ถึงพระชินาสพผู้สุขขวิปีสสก ๑,๐๐๐ ปี โดยมุ่งถึงพระอนาคามี
๑,๐๐๐ โดยมุ่งถึงพระสกทาคามี ๑,๐๐๐ ปี โดยมุ่งถึงพระโสดาบัน
ปฏิเวธสัทธรรมถูกดำรงอยู่ได้ ๕,๐๐๐ ปี โดยอาการดังกล่าวมานี้
แม้พระปริยัติธรรมก็ดำรงอยู่ได้ ๕,๐๐๐ ปีนั้นเหมือนกัน. เพราะ
เมื่อปริยัติธรรมไม่มี ปฏิเวธธรรมก็มีไม่ได้ แม้เมื่อปริยัติธรรม
ไม่มี ปฏิเวธธรรมไม่มี ก็เมื่อปริยัติธรรมแม้อันตรธานไปแล้ว
เพศ (แห่งบรรพชิต) ก็จักแปรเป็นอย่างอื่นไปแล.

จบ อรรถกถาโคตมสูตรที่ ๑

๒. โอวาทสูตร

[๑๔๒] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ
ภูฏาคารศาลา ป่ามหาวัน ใกล้พระนครเวสาลี ครั้งนั้นแล ท่าน-
พระอานนท์ได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวาย
บังคมแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้ทูลถามพระผู้มี
พระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุประกอบด้วยธรรม
เท่าไรหนอแล สงฆ์สมมติให้เป็นผู้สอนนางภิกษุณี.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนอานนท์ ภิกษุประกอบ
ด้วยธรรม ๘ ประการ สงฆ์พึงสมมติให้ทูลถามพระผู้มี-
ธรรม ๘ ประการเป็นไฉน ดูก่อนอานนท์ ภิกษุในธรรมวินัยนี้
เป็นผู้มีศีล ฯลฯ สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย ๑ เป็น
พหูสูต ฯลฯ ทางตลอดด้วยดีด้วยทักขิ ๑ จำปาติโมกข์ทั้ง ๒ ได้โดย
พิสดาร จำแนกแจกแจงวินิจัยได้ถูกต้อง ทั้งโดยสูตรและโดย
พยัญชนะ ๑ เป็นผู้มีความกล้าถ้อยคำไพเราะ ประกอบด้วย
วาจาของชาวเมืองอันสละสลวย ไม่มีโทษ ให้รู้ประโยชน์ ๑ เป็น
ผู้สามารถเพื่อชี้แจงภิกษุณีสงฆ์ให้เห็นแจ้ง ให้สมาทานให้อาจหาญ
ร่าเริงด้วยธรรมมิกถา ๑ เป็นที่รัก เป็นที่พอใจของภิกษุณีทั้งหลาย
โดยมาก ๑ ไม่เคยต้องอาบัติหนัก กับนางภิกษุณีผู้บวชอุทิศเฉพาะ
พระผู้มีพระภาคเจ้านุ่งห่มผ้ากาสาวพัสตร์ ๑ เป็นผู้มียพรยา ๒๐
หรือเกินกว่า ๑ ดูก่อนอานนท์ ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๘ ประการ
นี้แล สงฆ์พึงสมมติให้เป็นผู้สอนนางภิกษุณี.

จบ โอวาทสูตรที่ ๒

อรรถกถาโอวาทสูตรที่ ๒

โอวาทสูตรที่ ๒ มีวินัยดังต่อไปนี้.

ในบทว่า พหุสุโต นี้ ฟังทราบความที่ภิกษุเป็นพหูสูต
ด้วยอำนาจพุทธพจน์แม่ทั้งหมด บทว่า ครุฑมม ได้ กายสังสัคคะ
การจับต้องกาย. ความสังเขปในสูตรนี้มีเพียงเท่านี้ ส่วนวินัย
ถึงภิกษุผู้โอวาทนางภิกษุณี ฟังทราบโดยนัยดังกล่าวในอรรถกถา
วินัยชื่อว่า สมันตปาสาทิกานั้นแล.

จบอรรถกถาโอวาทสูตรที่ ๒

๓. สังจิตตสูตร

[๑๔๓] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ ภูฏาคารศาลา ป่ามรวัน ใกล้พระนครเวสาลี ครั้งนั้นแล พระนางปชาบดีโคตมีเสด็จเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้วประทับยืน ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานพระวโรกาส ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงธรรมโดยย่อแก่หม่อมฉัน ซึ่งหม่อมฉันได้ฟังแล้ว จะพึงเป็นผู้หลีกออกจากหมู่ อยู่ผู้เดียว ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยวอยู่เถิด.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณก่อนโคตมี ท่านพึงรู้ธรรมเหล่านี้ว่า ธรรมเหล่านี้เป็นไปเพื่อความกำหนด ไม่เป็นไปเพื่อความคลายกำหนด เป็นไปเพื่อประกอบสัตว์ไว้ ไม่เป็นไปเพื่อพรากสัตว์ออก เป็นไปเพื่อสั่งสมกิเลส ไม่เป็นไปเพื่อไม่สั่งสมกิเลส เป็นไปเพื่อความเป็นผู้มักมาก ไม่เป็นไปเพื่อความเป็นผู้มักน้อย เป็นไปเพื่อความไม่สันโดษ ไม่เป็นไปเพื่อความสันโดษ เป็นไปเพื่อความคลุกคลีด้วยหมู่คณะ ไม่เป็นไปเพื่อความสงัด เป็นไปเพื่อความเกียจคร้าน ไม่เป็นไปเพื่อปรารภความเพียร เป็นไปเพื่อความเป็นคนเลียงยาก ไม่เป็นไปเพื่อความเป็นคนเลียงง่าย คุณก่อนโคตมี ท่านพึงทรงจำไว้โดยส่วนหนึ่งว่า นี้ไม่ใช่ธรรม ไม่ใช่วินัย ไม่ใช่คำสั่งสอนของพระศาสดา.

ดูก่อนโคตมิ ท่านพึงรู้ธรรมเหล่านี้ว่า ธรรมเหล่านี้เป็นไป
เพื่อคลายกำหนด ไม่เป็นไปเพื่อความกำหนด เป็นไปเพื่อไม่
ประกอบสัตว์ไว้ ไม่เป็นไปเพื่อประกอบสัตว์ไว้ เป็นไปเพื่อไม่
สังสมกิเลส ไม่เป็นไปเพื่อสังสมกิเลส เป็นไปเพื่อความเป็นผู้
มักน้อย ไม่เป็นไปเพื่อความเป็นผู้มักมาก เป็นไปเพื่อสันโดษ
ไม่เป็นไปเพื่อไม่สันโดษ เป็นไปเพื่อความสงัด ไม่เป็นไปเพื่อ
ความคลุกคลีด้วยหมู่คณะ เป็นไปเพื่อปรารภความเพียร ไม่เป็น
ไปเพื่อความเกียจคร้าน เป็นไปเพื่อความเป็นคนเลี้ยงง่าย ไม่เป็น
ไปเพื่อความเป็นคนเลี้ยงยาก ดูก่อนโคตมิ ท่านพึงทรงจำไว้โดย
ส่วนหนึ่งว่า นี่เป็นธรรมเป็นวินัย เป็นคำสั่งสอนของพระศาสดา.

จบ สังฆิตตสูตรที่ ๓

อรรถกถาสังฆิตตสูตรที่ ๓

สังฆิตตสูตรที่ ๓ มีวินัยดังต่อไปนี้.

บทว่า สราคาย แปลว่า เพื่อความมีความกำหนด. บทว่า
วิราคาย แปลว่า เพื่อความคลายกำหนด. บทว่า ลัม โยคาย ได้แก่
เพื่อประกอบสัตว์ไว้ในวิญญู. บทว่า วิลัม โยคาย ความว่า เพื่อ
ความไม่ประกอบสัตว์ไว้ในวิญญู. บทว่า อาจายาย ได้แก่ เพื่อ

ความขยาขวัฏฐะ. บทว่า โน อปจาย ได้แก่ ไม่ใช่ เพื่อความ
ขยาขวัฏฐะ. บทว่า ทพฺพธตาย แปลว่า เพื่อความเลี้ยงยาก.
บทว่า โน ทพฺพธตาย แปลว่า ไม่ใช่เพื่อความเลี้ยงง่าย. ในพระสูตร
นี้พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสวัฏฐะด้วยปฐมวาร แต่ในทุติยวาร
ตรัสวัฏฐะ. ก็แลพระนางโคตมีบรรลพพระอรหัต ด้วยพระโอวาท
นี้แล.

จบ อรรถกถาสังขิตตสูตรที่ ๓

๔. ทิฆมาณสูตร

[๑๔๔] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ นิคมแห่งชาวโกลิยะ ชื่อ กักรปัตตะ ใกล้เมืองโกลิยะ ครั้งนั้นแล โกลิยนตร ชื่อทิฆมาณ เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กราบพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์เป็นคฤหัสถ์ ยังบริโภคนก อยู่ครั้งเรือน นอนเบียดบุตร ใช้นันทรในแคว้นกาสิ ยังทรงดอกไม้ของหอมและเครื่องลูบไล้ ยังยินดีเงินและทองอยู่ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าโปรดแสดงธรรมที่เหมาะสมแก่ข้าพระองค์ อันจะพึงเป็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขในปัจจุบัน เพื่อประโยชน์เพื่อความสุขในภายหน้าเถิด.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณก่อนพยัคฆปัชชะ ธรรม ๔ ประการนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขในปัจจุบัน แก่กุลบุตร ๔ ประการเป็นไฉนคือ อุฏฐานสัมปทา ๑ อารักขาสัมปทา ๑ กัลยาณมิตตตา ๑ สมชีวิตา ๑.

คุณก่อนพยัคฆปัชชะ ก็อุฏฐานสัมปทาเป็นไฉน กุลบุตรในโลกนี้ เลี้ยงชีพด้วยการหมั่นประกอบภารงาน คือ กสิกรรม พาณิชยกรรม โครัคชกรรม รับราชการฝ่ายทหาร รับราชการฝ่ายพลเรือ หรือศิลปอย่างใดอย่างหนึ่ง เป็นผู้ขยันไม่เกียจคร้านในการทำงานนั้น ประกอบด้วยปัญญาเครื่องสอดส่องอันเป็นอุบาย

ในการทำงานนั้น สามารถทำได้ คุณอนพัคฆปัชชะ นี้เรียกว่า
อุฏฐานสัมปทา.

คุณอนพัคฆปัชชะ ก็อารักขสัมปทาเป็นไฉน กุลบุตร
ในโลกนี้ โภคทรัพย์หามาได้ด้วยความขยันหมั่นเพียร ตั้งสม
ด้วยกำลังแขน เหนือโทษมั่ว ชอบธรรม ได้มาโดยธรรม เขา
รักษาคุ้มครองโภคทรัพย์เหล่านั้นไว้ พร้อมมูล ด้วยทำไว้ในใจว่า
'โฉนหนอ พระราชาไม่พึงรับโภคทรัพย์เหล่านี้ของเรา โจรไม่
พึงลัก ไฟไม่พึงไหม้ น้ำไม่พึงพัดไม่ ทายาทผู้ไม่เป็นที่รักจะไม่
พึงลักไป' คุณอนพัคฆปัชชะ นี้เรียกว่าอารักขสัมปทา.

คุณอนพัคฆปัชชะ ก็กัลยาณมิตตตาเป็นไฉน กุลบุตร
ในโลกนี้ อยู่อาศัยในฐานะหรือนิคมใด ย่อมดำรงตน หรือบุตร
สนทนากับบุคคลในบ้านหรือนิคมนั้น ซึ่งเป็นคฤหบดี หรือบุตร
คฤหบดี เป็นคนหนุ่มหรือคนแก่ ผู้มีสมาจารบริสุทธ์ ผู้ถึงพร้อม
ด้วยศรัทธา ศีล จาคะ ปัญญา ศึกษาศรัทธาสัมปทาตามผู้ถึง
พร้อมด้วยจาคะ ศึกษาปัญญาสัมปทาตามผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญา
คุณอนพัคฆปัชชะ นี้เรียกว่ากัลยาณมิตตตา.

คุณอนพัคฆปัชชะ ก็สมชีวิตาเป็นไฉน กุลบุตรในโลกนี้
ทางเจริญแห่งทรัพย์และทางเสื่อมแห่งโภคทรัพย์ แล้วเลี้ยงชีพ
พอเหมาะ ไม่ให้ฟุ่มเฟือยนัก ไม่ให้ฝืดเคืองนัก ด้วยคิดว่า รายได้
ของเราจักต้องเหนือรายจ่าย และรายจ่ายของเราจักต้องไม่เหนือ
รายได้ คุณอนพัคฆปัชชะ เปรียบเหมือนคนชั่งตราชั่งหรือลูกมี
คนชั่งตราชั่ง ยกตราชั่งขึ้นแล้ว ย่อมลดออกเท่านั้น หรือต้องเพิ่ม

เข้าเท่านี้ จันใด กุลบุตรก็จันนั้นเหมือนกัน รู้ทางเจริญและทางเสื่อมแห่งโภคทรัพย์ แล้วเลี้ยงชีพพอเหมาะ. ไม่ให้ฟุ่มเฟือยนัก ไม่ให้ฝืดเคืองนัก ด้วยคิดว่า รายได้ของเราจะต้องเหนือรายจ่าย และรายจ่ายของเราจะต้องไม่เหนือรายได้. คุณก่อนพัยคณปัทมะ ถ้ากุลบุตรผู้นี้มีรายได้น้อย แต่เลี้ยงชีพได้อย่างโอ้อ่า จะมีผู้ว่าเขาว่า กุลบุตรผู้นี้ใช้โภคทรัพย์เหมือนคนเกี่ยวกินผลมะเดื่อละนั้น ก็ถ้ากุลบุตรผู้ที่มีรายได้มาก แต่เลี้ยงชีพอย่างฝืดเคือง จะมีผู้ว่าเขาว่า กุลบุตรผู้นี้จักตายอย่างอนาถา แต่เพราะกุลบุตรผู้นี้รู้ทางเจริญและทางเสื่อมแห่งโภคทรัพย์ แล้วเลี้ยงชีพพอเหมาะ ไม่ให้ฟุ่มเฟือยนัก ไม่ให้ฝืดเคืองนัก ด้วยคิดว่า รายได้ของเราจะต้องเหนือรายจ่าย และรายจ่ายของเราจะต้องไม่เหนือรายได้. คุณก่อนพัยคณปัทมะ นี้เรียกว่าสมชีวิตา.

คุณก่อนพัยคณปัทมะ โภคทรัพย์ที่เกิดโดยชอบอย่างนี้แล้ว ย่อมมีทางเสื่อม ๔ ประการ คือ เป็นนักเลงหญิง ๑ เป็นนักเลงสุรา ๑ เป็นนักเลงการพนัน ๑ มีมิตรชั่ว สหายชั่ว เพื่อนชั่ว ๑. คุณก่อนพัยคณปัทมะ เปรียบเหมือนสระน้ำใหญ่ มีทางไหลเข้า ๔ ทาง ทางไหลออก ๔ ทาง บुरุษพึงปิดทางไหลเข้า เปิดทางไหลออกของสระนั้น ฝนก็มิตกต้องตามฤดูกาล ด้วยประการฉะนี้ สระน้ำใหญ่นั้นพึงหวังความเสื่อมอย่างเดียว ไม่มีความเจริญเลย จันใด โภคทรัพย์ที่เกิดโดยชอบอย่างนี้ ก็จันนั้นเหมือนกัน ย่อมมีทางเสื่อม ๔ ประการ คือ เป็นนักเลงหญิง ๑ เป็นนักเลงสุรา ๑ เป็นนักเลงการพนัน ๑ มีมิตรชั่ว หลายชั่ว เพื่อนชั่ว ๑.

ดูก่อนพชัคมปัชชะ โภคทรัพย์ที่เกิดโดยชอบอย่างนี้แล้ว
ย่อมมีความเจริญ ๔ ประการ คือ ไม่เป็นนักเลงหญิง ๑ ไม่เป็น
นักเลงสุรา ๑ ไม่เป็นนักเลงการพนัน ๑ มีมิตรดี สหายดี เพื่อนดี ๑
ดูก่อนพชัคมปัชชะ เปรียบเหมือนสระน้ำใหญ่ มีทางไหลเข้า ๔ ทาง
ไหลออก ๔ ทาง บรุษพึงเปิดทางไหลเข้า ปิดทางไหลออกของสระ
นั้น ทั้งฝนก็ตกต้องตามฤดูกาล ด้วยประการฉะนี้ สระน้ำใหญ่นั้น
พึงหวังความเจริญอย่างเดียว ไม่มีเสื่อม ฉะนั้น โภคทรัพย์ที่เกิด
โดยชอบอย่างนี้ ก็ฉะนั้นเหมือนกัน ย่อมมีทางเจริญ ๔ ประการ
คือ ไม่เป็นนักเลงหญิง ๑ ไม่เป็นนักเลงสุรา ๑ ไม่เป็นนักเลง
การพนัน ๑ มีมิตรดี สหายดี เพื่อนดี ๑ ดูก่อนพชัคมปัชชะ
ธรรม ๔ ประการนี้แล ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์เพื่อความสุข
ในปัจจุบันแก่กุลบุตร.

ดูก่อนพชัคมปัชชะ ธรรม ๔ ประการนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อ
ประโยชน์ เพื่อความสุขในภายหน้าแก่กุลบุตร ธรรม ๔ ประการ
เป็นไฉน คือ สัทธาสัมปทา ๑ สีลสัมปทา ๑ จาคสัมปทา ๑
ปัญญาสัมปทา ๑.

ดูก่อนพชัคมปัชชะ ก็สัทธาสัมปทาเป็นไฉน กุลบุตรใน
โลกนี้มีศรัทธาคือ เพื่อพระปัญญาตรัสรู้ของพระตถาคตว่า แม้
เพราะเหตุนี้ ๆ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ฯลฯ เป็นผู้เบิกบาน
แล้ว เป็นผู้จําแนกธรรม ดูก่อนพชัคมปัชชะ นี้เรียกว่าสัทธาสัมปทา.

ดูก่อนภิกษุพชัคมปัชชะ สีลสัมปทาเป็นไฉน กุลบุตรในโลกนี้
เป็นผู้งดเว้นจากปาณาติบาต ฯลฯ เป็นผู้งดเว้นจากการดื่มน้ำเมา

คือ สุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท คุณก่อนพัยคัมปัสสะ
นี้เรียกว่าสัลลสัมปทา.

คุณก่อนพัยคัมปัสสะ ก็จากสัมปทาเป็นไฉน กุลบุตรในโลกนี้
มีจิตปราศจากมลทินคือความตระหนี่ อยู่ครองเรือน มีจาคะอัน
ปล่อยแล้ว มีฝ่ามือชุ่มยินดีในการสละ ควรแก่การขอ ยินดีในการ
จำแนกทาน ก่อนพัยคัมปัสสะ นี้เรียกว่าจาคสัมปทา.

คุณก่อนพัยคัมปัสสะ ก็ปัญญาสัมปทาเป็นไฉน กุลบุตรใน
โลกนี้ เป็นผู้มียปัญญา คือ ประกอบด้วยปัญญาที่เห็นความเกิด
และความดับ เป็นอริยะ ชำแรกกิเลส ให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ
คุณก่อนพัยคัมปัสสะ นี้เรียกว่าปัญญาสัมปทา คุณก่อนพัยคัมปัสสะ
ธรรม ๔ ประการนี้แล ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์เพื่อความสุข
ในภายหน้าแก่กุลบุตร.

คนหมั่นในการทำงาน ไม่ประมาท จัด

การงานเหมาะสม เลี้ยงชีพพอเหมาะ รักษาทรัพย์
ที่หามาได้ มีศรัทธา ถึงพร้อมด้วยศีล ถ้อยคำ
ปราศจากความตระหนี่ ชำระทางสัมปรายิก
ประโยชน์เป็นนิตย์ ธรรม ๘ ประการดังกล่าวนี้
ของผู้ครอบเรือน ผู้มีศรัทธา อันพระพุทธเจ้าผู้มี
พระนามอันแท้จริงตรัสว่า นำสุขมาให้ในโลกทั้ง
สอง คือ ประโยชน์ในปัจจุบันนี้และความสุขใน

ภายใน บัญ คือ จาคะนีย้อมเจริญแก่ฤๅษี
ด้วยประการดังนี้.

จบ ทิฆมาณสูตรที่ ๔

อรรถกถาทิฆมาณสูตรที่ ๔

ทิฆมาณสูตรที่ ๔ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

คำว่า พุคฺคปฺพช นี เป็นคำร้องเรียกโกถิยบุตรชื่อทิฆมาณ
นั้น ด้วยอำนาจประเพณีตั้งชื่อ. จริงอยู่ พรพบุรุษของโกถิยบุตร
ชื่อทิฆมาณนั้นเกิดในทางเสื่อผ่าน เพราะฉะนั้น คนในตระกูลนั้น
เขาจึงเรียกกันว่า พคฺคปชชะ บทว่า อสฺสตุเถน แปลว่า ด้วยงาน
ของนักรบแม่นธนู. บทว่า ตตฺรปายาย ความว่า อันเป็นอุบายใน
การงานนั้น เพราะรู้ว่า เวลานี้ควรทำสิ่งนี้. บทว่า วุฑฺฒสฺสลิโน
แปลว่า ผู้มีศีลอันสมบูรณ์ ผู้มีสมาจารอันหมดจด. บทว่า อายํ
แปลว่า การมา. บทว่า นาจโจคาพุหิ แปลว่า ไม่เบียดกรอนัก
บทว่า ปรียาทาย ได้แก่. รับมาแล้วใช้จ่ายไป ในข้อนั้น ผู้ใดมีรายได้
เพิ่มขึ้นกว่ารายจ่ายเป็น ๒ เท่า รายจ่ายของผู้นั้นไม่สามารถ
ที่จะทำรายได้ให้หมดไป. (สมดังที่ตรัสไว้ในสิงคาลสูตรว่า)

จตุธา วิภเช โภเค ปณฺทิตो ฆรมาวถ

เอเคน โภเค ภุญฺชเยย ทฺวึหิ กมฺมํ ปโยชเย

จตุตฺถญฺจ นิชาเปยฺย อาปทาสุ ภวิสฺสติ

บัณฑิตบุคคลผู้ครองเรือน พึงแบ่งโภค-

ทรัพย์ออกเป็น ๔ ส่วน คือ ส่วนหนึ่งใช้สอย

สองส่วนประกอบการทำงาน ส่วนที่ ๔ เก็บไว้ใน

เมื่อมีอันตราย.

ก็เมื่อบุคคลปฏิบัติอย่างนี้ ราชาย่อมไม่อาจจะเห็นอภัยได้
ไปได้เลย. บทว่า อหุมุพรขาทิกัม ความว่า เมื่อบุคคลประสงค์จะกิน
ผลมะเดื่อ เขย้านมะเดื่อที่มีผลสุก ผลเป็นอันมากหล่นลงมาด้วย
การเขย้าคราวเดียวเท่านั้น เขากินผลที่ควรจะกิน ทั้งผลเป็นอันมาก
นอกนี้ไปเสีย ฉันทใด บุคคลใดสุรุ่ยสุร่าย กระทำราชายให้มากกว่า
ราชได้ บริโภคโภคะ บุคคลนั้นเขาเรียกว่า กินทั้งกินขว้าง เหมือน
กุลบุตรผู้กินผลมะเดื่อคนนี้ ก็ฉันทนั้นเหมือนกัน. บทว่า อหุชมาริกัม
แปลว่า ตายน่าอนาถ. บทว่า สมชีวิกัม กปะเปติ แปลว่า เลี้ยงชีพ
อย่างพอดี. บทว่า สมชีวิดตา ความว่า เป็นอยู่ด้วยความเป็นอยู่
อันพอดี. บทว่า อปายมุขานิ ได้แก่ ฐานที่ตั้งแห่งความพินาศ.

บทว่า อุฏฐาตา กมมุชเยยสุ ได้แก่ ผู้สมบูรณ์ด้วยความขยัน
หมั่นเพียร ในฐานะที่กระทำการงาน. บทว่า วิชานวา แปลว่า
ผู้จัดงานเป็น. บทว่า โสตุถานัม สมุปรายิกัม ได้แก่ ความสวัสดิอัน
เป็นไปในกายภาคหน้า บทว่า สจจนามเน ความว่า โดยพระนาม
ที่แท้จริงอย่างนี้ว่า เป็นพุทธะ เพราะตรัสรู้นั่นเอง. บทว่า จาโค
ปุลลํ ปวทูตติ ความว่า จาคะและบุญที่เหลือย่อมเจริญ. ในสูตรนี้
พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสศรัทธาเป็นต้นคละกัน.

จบ อรรถกถาที่มหาชาลสูตรที่ ๔

๕. อุชชยสูตร

[๑๔๕] ครั้งนั้นแล อุชชยพราหมณ์เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ได้ปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นผ่านการปราศรัย พอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว จึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนหนึ่ง ครั้นแล้วได้กราบทูลว่า ข้าแต่ท่านพระโคตม ข้าพระองค์ใคร่จะไปอยู่ต่างถิ่น ขอตานพระโคตมโปรดแสดงธรรมที่จะพึงเป็นไปเพื่อประโยชน์เพื่อความสุขในปัจจุบัน เพื่อประโยชน์เพื่อความสุขในภายหน้า แก่ข้าพระองค์เถิด.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณ่อนพราหมณ์ ธรรม ๔ ประการนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์เพื่อความสุขในปัจจุบัน ประการเป็นไฉน คือ อุฏฐานสัมปทา ๑ อารักขสัมปทา ๑ กัลยาณมิตตตา ๑ สมชีวิตา ๑.

คุณ่อนพราหมณ์ ก็อุฏฐานสัมปทาเป็นไฉน กุลบุตรในโลกนี้ เลี้ยงชีพด้วยความหมั่นประกอบภาระงาน... คุณ่อนพราหมณ์ นี้เรียกว่าอุฏฐานสัมปทา.

คุณ่อนพราหมณ์ ก็อารักขสัมปทาเป็นไฉน กุลบุตรในโลกนี้มีโรคทรัพย์ที่หามาด้วยความหมั่นเพียร สั่งสมด้วยกำลังแขน... คุณ่อนพราหมณ์ เรียกว่าอารักขสัมปทา.

คุณ่อนพราหมณ์ ก็กัลยาณมิตตตาเป็นไฉน กุลบุตรในโลกนี้ อยู่อาศัยในบ้านหรือนิคมใด ย่อมดำรงตน เจริญสนทนากับบุคคลในบ้านหรือนิคมนั้น... คุณ่อนพราหมณ์ นี้เรียกว่ากัลยาณมิตตตา.

ดูก่อนพราหมณ์ ก็สมชีวิตาเป็นไฉน กุลบุตรในโลกนี้
รู้ทางเจริญแห่งโภคทรัพย์และทางเสื่อมแห่งโภคทรัพย์ แล้วเลี้ยงชีพ
พอเหมาะ ไม่ให้ฟุ่มเฟือยนัก ไม่ให้ฝืดเคืองนัก... ดูก่อนพราหมณ์
นี้เรียกว่าสมชีวิตา.

ดูก่อนพราหมณ์ โภคทรัพย์ที่เกิดขึ้นโดยชอบอย่างนี้แล้ว
ย่อมมีทางเสื่อม ๔ ประการ คือ เป็นนักเลงหญิง ๑ เป็นนักเลงสุรา ๑
เป็นนักเลงการพนัน ๑ มีมิตรชั่ว สหายชั่ว เพื่อนชั่ว ๑...

ดูก่อนพราหมณ์ โภคทรัพย์ที่เกิดโดยชอบอย่างนี้ ย่อมมีทาง
เจริญอยู่ ๔ ประการ คือ ไม่เป็นนักเลงหญิง ๑ ไม่เป็นนักเลงสุรา ๑
ไม่becomeนักเลงการพนัน ๑ มีมิตรดี สหายดี เพื่อนดี ๑... ดูก่อน
พราหมณ์ ธรรม ๔ ประการนี้แล ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์เพื่อ
ความสุขในปัจจุบันแก่กุลบุตร.

ดูก่อนพราหมณ์ ธรรม ๔ ประการนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อ
ประโยชน์เพื่อความสุขในภพหน้าแก่กุลบุตร ธรรม ๔ ประการ
เป็นไฉน คือ ศรัทธาสัมปทา ๑ ศีลสัมปทา ๑ จาคสัมปทา ๑
ปัญญาสัมปทา ๑ ดูก่อนพราหมณ์ ก็ศรัทธาสัมปทาเป็นไฉน
กุลบุตรในโลกนี้เป็นผู้มีศรัทธา... นี้เรียกว่าศรัทธาสัมปทา.

ดูก่อนพราหมณ์ ศีลสัมปทาเป็นไฉน กุลบุตรในโลกนี้
งดเว้นจากปาณาติบาต ฯลฯ งดเว้นจากการดื่มน้ำเมา คือ สุรา
และเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท ดูก่อนพราหมณ์ นี้เรียกว่า
ศีลสัมปทา.

ดูก่อนพราหมณ์ ก็จาคสัมปทาเป็นไฉน กุลบุตรในโลกนี้
มีจิตปราศจากความตระหนี่ อยู่ครองเรือน มีจาคะอันปล่อยแล้ว
มีฝ่ามือชุ่ม ยินดีในการสละ ควรแก่การขอ ยินดีในการจำแนกทาน
ดูก่อนพราหมณ์ นี้เรียกว่าจาคสัมปทา.

ดูก่อนพราหมณ์ ก็ปัญญาสัมปทาเป็นไฉน กุลบุตรในโลกนี้
เป็นผู้มีปัญญา ฯลฯ นี้เรียกว่าปัญญาสัมปทา ดูก่อนพราหมณ์
ธรรม ๔ ประการนี้แล ย่อมเป็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุข
ในภพหน้าแก่กุลบุตร.

คนหมั่นในการทำงาน ไม่ประมาท จัด

การงานเหมาะสม เลี้ยงชีพพอเหมาะ ตามรักษา
ทรัพย์ที่หามาได้ มีศรัทธาถึงพร้อมด้วยศีล รู้ถ้อย
คำ ปราศจากความตระหนี่ ชำระทางสัมปรายิก-
ประโยชน์เป็นนิตย์ ธรรม ๘ ประการดังกล่าวมา
นี้ ของผู้ครองเรือน ผู้มีศรัทธา อันพระพุทธรเจ้า
ผู้มีพระนามอันแท้จริง ตรัสว่า นำสุขมาให้ใน
โลกทั้งสอง คือ ประโยชน์ในปัจจุบันนี้ และสุข
ในภพหน้า บุญคือจาคะนี้ ย่อมเจริญแก่ฤๅษี
ด้วยประการฉะนี้.

จบ อุชชยสูตรที่ ๕

๖. ภยสูตร

[๑๔๖] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย คำว่า ภย เป็นชื่อของกาม
คำว่า ทุกข์ เป็นชื่อของกาม คำว่า โรค เป็นชื่อของกาม คำว่า
หวัฬ เป็นชื่อของกาม คำว่า ลูกศร เป็นชื่อของกาม คำว่า ความข้อง
เป็นชื่อของกาม คำว่า เปือกตม เป็นชื่อของกาม คำว่า การอยู่
ในครรภ เป็นชื่อของกาม.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็เพราะเหตุไร คำว่า ภย จึงเป็นชื่อ
ของกาม เพราะบุคคลผู้นี้ยินดีในกามราคะ. พัวพันในฉันทราคะ
ย่อมไม่พ้นไปจากภยทั้งในปัจจุบัน ทั้งในภายหน้า ฉะนั้น คำว่า
ภย จึงเป็นชื่อของกาม.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็เพราะเหตุไรคำว่า ทุกข์ ฯลฯ โรค ฯลฯ
หวัฬ ฯลฯ ลูกศร ฯลฯ ความข้อง ฯลฯ เปือกตม จึงเป็นชื่อของกาม.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็เพราะเหตุไรคำว่า การอยู่ในครรภ
จึงเป็นชื่อของกาม เพราะบุคคลผู้นี้ยินดีในกามราคะ พัวพันใน
ฉันทราคะ ย่อมไม่หลุดพ้นไปจากการอยู่ในครรภทั้งในปัจจุบัน
ทั้งในภายหน้า ฉะนั้น คำว่า การอยู่ในครรภ จึงเป็นชื่อของกาม.

ภย ทุกข์ โรค หวัฬ ลูกศร ความข้อง
เปือกตม และการอยู่ในครรภ นี้เรียกว่ากามที่
ปลุชนข้องอยู่แล้ว อันกามสุขครอบงำแล้ว ย่อม
ไปเพื่อเกิดในครรภอีก ก็เพราะภิกษุมีความเพียร
ยินดีด้วยสัมปชัญญะ ภิกษุเห็นปานนี้นั้น ก้าวล่วง

ทางหมื่นเวียนที่ข้ามได้ยากนี้ได้แล้ว ย่อมพิจารณาเห็นหมู่สัตว์ผู้เข้าถึงชาติและและชรา ดิ้นรนอยู่
จบ ภยสูตรที่ ๖

อรรถกถาภยสูตรที่ ๖

ภยสูตรที่ ๖ มีวินิจัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **คพฺโถ** ได้แก่ การอยู่ในครรภ์. บทว่า **ทิกฺขรณฺมิกาปี** ได้แก่ ย่อมไม่หลุดพ้น จากกรรมมนุษย์แม้อีก เช่นการอยู่ในครรภ์ ซึ่งเห็นกันในปัจจุบัน. บทว่า **สมฺปรายิกาปี** ได้แก่ จากครรภ์ที่เหลือ เว้นครรภ์ของพวกมนุษย์.

บทว่า **อุภยฺย เอเต กามา ปฺจุจฺจนฺติ** ความว่า ท่านกล่าว กามเหล่านี้ เป็นคู่กันดังนี้ คือ ภัยกับทุกข์ ๑ ภัยกับโรค ๑ ภัยกับหิวไฟ ๑ ภัยกับลูกศร ๑ ภัยกับความข้อน ๑ ภัยกับเปือกตม ๑ ภัยกับการอยู่ในครรภ์ ๑. บทว่า **สาตรูเปณ** ได้แก่ กามสุข. บทว่า **ปฺลিপถิ** ได้แก่ ก้าวล่วงทางหมื่นเวียนคือวิภูษะ. ในฐานะนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสวิปัสสนา ทรงถือเอาว่า ภิกษุนั้นบรรลुพระอรหัต. จริงอยู่ ทรงพิจารณาหมู่สัตว์เห็นปานนี้ผู้เข้าถึงชาติและชรา ดิ้นรนอยู่ในภพทั้ง ๓ แล. ตรัสวิภูษะไว้ในพระสูตร ตรัสวิภูษะไว้ในคาถาทั้งหลายแล.

จบ อรรถกถาภยสูตรที่ ๖

๗. ปฐมอาหุเนยยสูตร

[๑๔๗] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม

๘ ประการ เป็นผู้ควรของค่านับ เป็นผู้ควรของต้อนรับ เป็นผู้ควรของทำบุญ เป็นผู้ควรทำอัญชลี เป็นนानุญของโลก ไม่มีนानุญอื่นยิ่งกว่า ธรรม ๘ ประการเป็นไฉน คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มีสติ ฯลฯ สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย ๑ เป็นพหูสูต ฯลฯ แท่งตลอดด้วยดีด้วยทักขิ ๑ เป็นผู้มิตรดี มีสหบดี มีเพื่อนดี ๑ เป็นสัมมาทิฐิ ประกอบด้วยความเห็นชอบ ๑ มีปกติได้ตามความปรารถนา ได้โดยไม่ยาก ไม่ลำบาก ซึ่งฉาน ๔ อันมีในจิตยัง เป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน ๑ ย่อมระลึกชาติก่อนได้เป็นอันมากคือ ชาติหนึ่งบ้าง สองชาติบ้าง ฯลฯ ย่อมระลึกชาติก่อนได้เป็นอันมาก พร้อมทั้งอาการ พร้อมทั้งอุเทศ ด้วยประการฉะนี้ ๑ ย่อมเห็นสัตว์ ฯลฯ ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักขุของมนุษย์ ฯลฯ ย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรม ๑ กระทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบันเข้าถึงอยู่ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๘ ประการนี้แล เป็นผู้ควรของค่านับ ฯลฯ เป็นนानุญของโลก ไม่มีนानุญอื่นยิ่งกว่า.

จบ ปฐมอาหุเนยยสูตร ที่

๘. ทุติยาหุเนยยสูตร

[๑๔๘] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๘ ประการ เป็นผู้ควรของค่านับ ฯลฯ เป็นนาบุญของโลก ไม่มีนาบุญอื่นยิ่งกว่า ธรรม ๘ ประการเป็นไฉน คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มิสัส ฯลฯ สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย ๑ เป็นพหูสูต ฯลฯ แทงตลอดด้วยดีด้วยทักขิ ๑ เป็นผู้ปรารภความเพียร มีกำลัง มีความบากบั่นมั่นคง ไม่ทอดธุระในกุศลธรรมทั้งหลาย ๑ เป็นผู้ถือการอยู่ป่าเป็นวัตร อยู่ในเสนาสนะอันสงัด ๑ เป็นผู้อดกลั้นความไม่ยินดีและความยินดี ระงับความไม่ยินดีที่เกิดขึ้นแล้ว ๑ เป็นผู้อดกลั้นความกลัวต่อภัยเสียได้ ระงับความกลัวต่อภัยที่เกิดขึ้นแล้ว ๑ มีปกติได้ตามความปรารถนาได้โดยไม่ยาก ไม่ลำบาก ซึ่งฉาน ๔ อันมีในจิตยิ่ง เป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน ๑ กระทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ฯลฯ เข้าถึงอยู่ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๘ ประการนี้แล เป็นผู้ควรของค่านับ ฯลฯ เป็นนาบุญของโลก ไม่มีนาบุญอื่นยิ่งกว่า

จบ ทุติยาหุเนยยสูตรที่ ๘

๕. ปฐมอัฐบุคคลสูตร

[๑๔๕] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๘ จำพวกนี้ เป็นผู้
ควรของค่านับ ฯลฯ เป็นนาบุญของโลกไม่มีนาบุญอื่นยิ่งกว่า
๘ จำพวกเป็นไหน คือ พระโศดาบัน ๑ ท่านผู้ปฏิบัติเพื่อกระทำ
ให้แจ้งซึ่งโศดาปัตติผล ๑ พระสกทาคามี ๑ ท่านผู้ปฏิบัติเพื่อ
กระทำให้แจ้งซึ่งสกทาคามีผล ๑ พระอนาคามี ๑ ท่านผู้ปฏิบัติ
เพื่อกระทำให้แจ้งซึ่งอนาคามีผล ๑ พระอรหันต์ ๑ ท่านผู้ปฏิบัติ
เพื่ออรหัตผล ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๘ จำพวกนี้แล เป็น
ผู้ควรของค่านับ ฯลฯ เป็นนาบุญของโลก ไม่มีนาบุญอื่นยิ่งกว่า.

บุคคลผู้ปฏิบัติ ๔ จำพวก ผู้ตั้งอยู่ในผล ๔
จำพวกนี้เป็นสงฆ์ ผู้ปฏิบัติตรง มีปัญญา มีศีล
และจิตมั่นคง ย่อมกระทำบุญของมนุษย์ผู้เพ่งบุญ
บูชาอยู่ให้มีผลมาก ท่านที่ให้ในสงฆ์ ย่อมมี
ผลมาก.

จบ อัฐบุคคลสูตรที่ ๕

อรรถกถาปฐมอัฐบุคคลสูตรที่ ๕

ปฐมอัฐบุคคลสูตรที่ ๕ มีวินิจัยดังต่อไปนี้.

บทว่า อุชฺฐโต ความว่า เชื่อว่าตรง เพราะไม่มีการคด
ทางกายเป็นต้น. บทว่า ปญฺญาสึลลสมาหิต ได้แก่ ผู้ประกอบด้วย

พระสุตตันตปิฎก อังคุตรนิกาย สัตตก-อัฐก-นวกนิบาต เล่ม ๔ - หน้าที่ 575

ปัญญาและศีล. บทว่า ยชมานัน ได้แก่ ผู้ให้ทาน. บทว่า
ปุลลเพกขาน ได้แก่ ตรวจดู คือแสวงหาบุญ. บทว่า โอปธิก
ได้แก่ มีอุปธิเป็นวิบากอันยิ่งหรือหาประมาณมิได้.

จบอรรถกถาปฐมอัฐกบุคคลสูตรที่ ๕

๑๐. ทุติยอัฐบุคลสูตร

[๑๕๐] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๘ จำพวกนี้ เป็นผู้ควร
ของค่านับ ฯลฯ เป็นนาบุญของโลก ไม่มีนาบุญอื่นยิ่งกว่า ๘ จำพวก
เป็นไฉน คือ พระโสดาบัน ๑ ท่านผู้ปฏิบัติเพื่อกระทำให้แจ้งซึ่ง
โสดาปัตติผล ๑ พระสกทาคามี ๑ ท่านผู้ปฏิบัติเพื่อทำให้แจ้งซึ่ง
สกทาคามีผล ๑ พระอนาคามี ๑ ท่านผู้ปฏิบัติเพื่อกระทำให้แจ้งซึ่ง
อนาคามีผล ๑ พระอรหันต์ ๑ ท่านผู้ปฏิบัติเพื่ออรหัตผล ๑ บุคคล
๘ จำพวกนี้แล เป็นผู้ควรของค่านับ ฯลฯ เป็นนาบุญของโลก ไม่มี
นาบุญอื่นยิ่งกว่า.

ผู้ปฏิบัติ ๔ จำพวก ผู้ตั้งอยู่ในผล ๔

จำพวก สงฆ์นี้คือ บุคคล ๘ จำพวกเป็นผู้สูงสุด
กว่าสัตว์ทั้งหลาย ย่อมกระทำบุญของมนุษย์ผู้
เพ่งบุญบูชาอยู่ให้มีผลมาก ทานที่ให้ในสงฆ์นี้
ย่อมมีผลมาก.

จบ อัฐบุคลสูตรที่ ๑๐

อรรถกถาทุติยอัฐบุคลสูตร

ทุติยอัฐบุคลสูตรที่ ๑๐ มีวินัยนัยดังต่อไปนี้.

บทว่า สมุทกุญโจ แปลว่า อุตกฤษณ์ คือสูงสุด. บทว่า
สตุดานํ ได้แก่ แห้งสัตว์ทั้งปวง. คำที่เหลือในพระสูตรนี้ง่าย
ทั้งนั้นแล.

จบ อรรถกถาทุติยอัฐบุคลสูตรที่ ๑๐

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. โคตมีสูตร ๒. โอวาทสูตร ๓. สังฆิตตสูตร ๔. ทิฆฆาณสูตร ๕. อุชชยสูตร ๖. ภยสูตร ๗. ปฐมอาหุเนยสูตร ๘. ทุติยอาหุเนยสูตร ๙. ปฐมอัฏฐปุคคลสูตร ๑๐. ทุติอัฏฐปุคคลสูตร.

จบ สันธานวรรคที่ ๑

จาลวรรคที่ ๒

๑. อิจาสูตร

[๑๕๑] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๘ จำพวกมีปรากฏ
อยู่ในโลก ๘ จำพวกเป็นไฉน คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรม
วินัยนี้ ชอบสงัด ไม่เจริญกรรมฐานให้ติดต่อนิ่งกันไป ย่อม
เกิดความปรารถนาลาภ เธอย่อมหมั่นเพียร พยายามเพื่อจะได้ลาภ
เมื่อเชื่อหมั่นเพียรพยายามเพื่อที่จะได้ลาภ ลาภไม่เกิดขึ้น เธอ
ย่อมเศร้าโศก ลำบาก ร่ำไรทูปอกคร่ำครวญ ถึงความหลงใหล
เพราะไม่ได้ลาภนั้น คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนี้เรียกว่าผู้ปรารถนา
ลาภ หมั่นเพียรพยายามเพื่อจะได้ลาภ แต่ไม่ได้ลาภ เศร้าโศก
ร่ำไร และเคลื่อนจากสัทธรรม.

อนึ่ง ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ชอบสงัด ไม่เจริญกรรมฐาน
ให้ติดต่อนิ่งกันไป ย่อมเกิดความปรารถนาลาภ เธอย่อมหมั่น
เพียรพยายามเพื่อจะได้ลาภ เมื่อเธอหมั่นเพียรพยายามเพื่อจะได้
ลาภ ลาภเกิดขึ้น เธอย่อมหวั่นไหวถึงความประมาทเพราะลาภนั้น
คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนี้เรียกว่าผู้มีความปรารถนาลาภ ย่อม
หมั่นเพียรพยายามเพื่อจะได้ลาภ ได้ลาภแล้ว มัวเมา ประมาท
และเคลื่อนจากสัทธรรม.

อนึ่ง ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ชอบสงัด ไม่เจริญกรรมฐาน
ให้ติดต่อนิ่งกันไป ย่อมเกิดความปรารถนาลาภ เธอไม่หมั่นเพียร

พยายามเพื่อจะได้ลาภ เมื่อเธอไม่หมั่นเพียรพยายามเพื่อจะได้ลาภ
ลาภไม่เกิดขึ้น เธอข่อมเสรำโศก ลำบากรำไร ทูบออกคร่ำครวญ
ถึงความหลงใหลเพราะไม่ได้ลาภนั้น คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนี้
เรียกว่าผู้มีความปรารถนาลาภ ไม่หมั่นเพียรพยายามเพื่อจะได้ลาภ
ไม่ได้ลาภ เสรำโศก รำไร และเคลื่อนจากสัทธรรม.

อนึ่ง ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ชอบสงัด ไม่เจริญกรรมฐาน
ให้ติดต่อเนื่องกันไป ข่อมเกิดความปรารถนาลาภ เธอไม่หมั่นเพียร
พยายามเพื่อจะได้ลาภ เมื่อเธอไม่หมั่นเพียรพยายามเพื่อจะได้ลาภ
ลาภเกิดขึ้น เธอข่อมมัวเมาถึงประมาณเพราะลาภนั้น คู่ก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย ภิกษุนี้เรียกว่าผู้มีความปรารถนาลาภ ไม่หมั่นเพียร
พยายามเพื่อจะได้ลาภ ได้ลาภแล้ว มัวเมา ประมาณ และเคลื่อนจาก
สัทธรรม.

อนึ่ง ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ชอบสงัด ไม่เจริญกรรมฐาน
ให้ติดต่อเนื่องกันไป ข่อมเกิดความปรารถนาลาภ เธอหมั่นเพียร
พยายามเพื่อจะได้ลาภ เมื่อเธอหมั่นเพียรพยายามเพื่อจะได้ลาภ
ลาภไม่เกิดขึ้น เธอไม่เสรำโศก ไม่ลำบาก ไม่รำไร ไม่ทูบออก
คร่ำครวญ ไม่ถึงความหลงใหลเพราะไม่ได้ลาภนั้น คู่ก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย ภิกษุนี้เรียกว่าผู้มีความปรารถนาลาภ หมั่นเพียรพยายาม
เพื่อจะได้ลาภ ไม่ได้ลาภแล้ว ไม่เสรำโศก ไม่รำไร และไม่เคลื่อน
จากสัทธรรม.

อนึ่ง ก็ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ชอบสงัด ไม่เจริญกรรมฐาน
ให้ติดต่อเนื่องกันไป ข่อมเกิดความปรารถนาลาภ เธอหมั่นเพียร

พยายามเพื่อจะได้ลาภ เมื่อเธอหมั่นเพียรพยายามเพื่อจะได้ลาภ
ลาภเกิดขึ้น เธอไม่มัวเมา ไม่ถึงความประมาทเพราะได้ลาภนั้น
ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนี้เรียกว่าผู้มีความปรารถนาลาภ ย่อม
หมั่นเพียรพยายามเพื่อจะได้ลาภ ได้ลาภแล้ว ก็ไม่มัวเมาประมาท
และไม่เคลื่อนจากสัทธรรม.

อนึ่ง ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ชอบสงัด ไม่เจริญกรรมฐาน
ให้ติดต่อนิ่งกันไป ย่อมเกิดความปรารถนาลาภ เธอไม่หมั่นเพียร
พยายามเพื่อจะได้ลาภ เมื่อเธอไม่หมั่นเพียรพยายามเพื่อจะได้ลาภ
ลาภไม่เกิดขึ้น เธอไม่เศร้าโศก ไม่รำไร ไม่ทุบอกคร่ำเพียร
ไม่ถึงความหลงใหลเพราะไม่ได้ลาภนั้น ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุ
นี้เรียกว่าผู้มีความปรารถนาลาภ ไม่หมั่นเพียรพยายามเพื่อจะได้
ลาภ ไม่ได้ลาภแล้ว ไม่เศร้าโศก ไม่รำไร และไม่เคลื่อนจาก
สัทธรรม.

อนึ่ง ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ชอบสงัด ไม่เจริญกรรมฐาน
ให้ติดต่อนิ่งกันไป ย่อมเกิดความปรารถนาลาภ เธอไม่หมั่นเพียร
พยายามเพื่อจะได้ลาภ เมื่อเธอไม่หมั่นเพียรพยายามเพื่อจะได้ลาภ
ลาภเกิดขึ้น เธอไม่มัวเมา ไม่ถึงความประมาทเพราะได้ลาภนั้น
ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนี้เรียกว่าผู้มีความปรารถนาลาภ ไม่
หมั่นเพียรพยายามเพื่อจะได้ลาภ ได้ลาภแล้ว ไม่มัวเมาประมาท
และไม่เคลื่อนจากสัทธรรม ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๘ จำพวก
นี้แล มีปรากฏอยู่ในโลก.

จบ อังคุตตรที่ ๑

จาลวรรคที่ ๒

อรรถกถาอิจนาสูตรที่ ๑

วรรคที่ ๗ อิจนาสูตรที่ ๑ มีวินัยดังต่อไปนี้.

บทว่า ปวิวิตฺตสฺส ได้แก่ สงัดแล้วด้วยกายวิเวก. บทว่า
นिरายตฺตวุตฺติโน ได้แก่ ผู้มีวิปัสสนากรรมไม่เป็นไปเนื่องกันใน
อารมณ์ไหนๆ. บทว่า ลาภาย ได้แก่ เพื่อได้ปัจจัย ๔. บทว่า
โสจิ จ ปริเทวิ จ แปลว่า ความเศร้าโศกและความรำพัน. บาลีว่า
โสจิจฺจ ปริเทวิจฺจ ดังนี้ก็มี. บทว่า จูโต จ สทฺธมฺมา ได้แก่ เคลื่อน
จากพระสัทธรรมคือวิปัสสนาในขณะนั้นนั่นเอง. ในพระสูตรนี้ตรัส
ทั้งวิภูฏะและวิวิภูฏะ.

จบ อรรถกถาอิจนาสูตรที่ ๑

๒. ปฐมอลังสูตร

[๑๕๒] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๖ ประการ เป็นผู้สามารถในอันปฏิบัติเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ทั้งตนเองและผู้อื่น ธรรม ๖ ประการเป็นไฉน คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มีความเข้าใจได้เร็วในกุศลธรรมทั้งหลาย ๑ เป็นผู้ทรงจำธรรมที่ได้ฟังแล้ว ๑ พิจารณาเนื้อความแห่งธรรมที่ทรงจำแล้ว ๑ รู้orroรู้ธรรมแล้วปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ๑ เป็นผู้มีความงาม กล่าวถ้อยคำไพเราะ ประกอบด้วยวาจาของชาวเมืองอันสละสลวย ไม่มีโทษ ให้รู้ประโยชน์ ๑ เป็นผู้ชี้แจง สพรหมจรรย์ให้เห็นแจ้ง ให้สมาทาน ให้อาจหาญร่าเริง ๑ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๖ ประการนี้แล เป็นผู้สามารถในอันปฏิบัติเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ทั้งตนเองและผู้อื่น.

จบ ปฐมอลังสูตรที่ ๒

๓. ทุติยอลังสูตร

[๑๕๓] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ เป็นผู้สามารถในอันปฏิบัติเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ทั้งตนเองและผู้อื่น ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ไม่มีความเข้าใจได้เร็วในอกุศลธรรมทั้งหลาย แต่เป็นผู้ทรงจำธรรมที่ได้ฟังแล้ว ๑ พิจารณาเนื้อความแห่งธรรมที่ทรงจำแล้ว ๑ รู้orroรู้ธรรมแล้วปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ๑ เป็นผู้มีความงาม กล่าวถ้อยคำไพเราะ ประกอบด้วยวาจาของชาวเมืองอันสละสลวย ไม่มีโทษ ให้รู้ประโยชน์ ๑ เป็นผู้ชี้แจง สพรหมจรรย์ให้เห็นแจ้ง ให้สมาทาน ให้อาจหาญร่าเริง ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล เป็นผู้สามารถในอันปฏิบัติเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ทั้งตนเองและผู้อื่น.

จบ ทุติยอลังสูตรที่ ๓

๔. ตติยอลังสูตร

[๑๕๔] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ เป็นผู้สามารถในอันปฏิบัติเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ตน แต่ไม่สามารถในอันปฏิบัติเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ผู้อื่น ธรรม ๔ ประการเป็นไฉน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มีความเข้าใจได้เร็วในอกุลศลธรรมทั้งหลาย ๑ เป็นผู้ทรงจำธรรมที่ฟังแล้ว ๑ พิจารณาเนื้อความแห่งธรรมที่ได้ทรงจำแล้ว ๑ รู้orroธรู้ธรรมค้วปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ๑ หาเป็นผู้มีวาจาถามกล่าวถ้อยคำไพเราะ ประกอบด้วยวาจาของชาวเมืองอันสละสลวย ไม่มีโทษ ให้รู้ประโยชน์ไม่ หาซึ่งแรงสพรหมจรรย์ให้เห็นแจ้ง ให้สมาทาน ให้อาจหาญร่าเริงไม่ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการนี้แล เป็นผู้สามารถในอันปฏิบัติเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ตน แต่ไม่เป็นผู้สามารถในอันปฏิบัติเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ผู้อื่น.

จบ อลังสูตรที่ ๔

๕. จตุตถอลังสูตร

[๑๕๕] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ เป็นผู้สามารถในอันปฏิบัติเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ผู้อื่น แต่ไม่เป็นผู้สามารถในอันปฏิบัติเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ตน ธรรม ๔ ประการเป็นไฉน คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มีความเข้าใจได้เร็วในกุศลธรรมทั้งหลาย ๑ เป็นผู้ทรงจำธรรมที่ได้ฟังแล้ว ๑ แต่ไม่พิจารณาเนื้อความแห่งธรรมที่ได้ฟังแล้ว และหารู้หรือรู้ธรรมแล้วปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมไม่ เป็นผู้มิว่างาม กล่าวถ้อยคำไพเราะ ประกอบด้วยวาจาของชาวเมือง อันสละสลวย ไม่มีโทษ ให้รู้ประโยชน์ ๑ เป็นผู้ชี้แจงสรรพพหุจรรีให้เห็นแจ้ง ให้สมทาน ให้อาภายาญราเรง ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการนี้แล เป็นผู้สามารถในอันปฏิบัติเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ผู้อื่น แต่ไม่เป็นผู้สามารถในอันปฏิบัติเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ตน.

จบ จตุตถอลังสูตรที่ ๕

๖. ปัญจมอสังสูตร

[๑๕๖] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๓ ประการ เป็นผู้สามารถในอันปฏิบัติเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ตน แต่ไม่เป็นผู้สามารถในอันปฏิบัติเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ผู้อื่น ธรรม ๓ ประการเป็นไฉน คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ไม่เป็นผู้มีความเข้าใจได้เร็วในกุศลธรรมทั้งหลาย แต่เป็นผู้ทรงจำธรรมที่ได้ฟังแล้ว ๑ พิจารณาเนื้อความแห่งธรรมที่ทรงจำแล้ว ๑ รู้orroรู้ธรรมแล้วปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ๑ หาเป็นผู้มีวาจางาม กล่าวถ้อยคำไพเราะ ประกอบด้วยวาจาของชาวเมือง อันสละสลวย ไม่มีโทษ ให้รู้ประโยชน์ไม่ และหาชี้แจงสพรหมจรรย์ให้เห็นแจ้ง ให้สมทาน ให้อาจหาญร่าเริง คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๓ ประการนี้แล เป็นผู้สามารถในอันปฏิบัติเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ตน แต่ไม่เป็นผู้สามารถในอันปฏิบัติเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ผู้อื่น.

จบ ปัญจมอสังสูตรที่ ๖

๗. นัฏฐอลังสูตร

[๑๕๗] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๓ ประการ เป็นผู้สามารถในอันปฏิบัติเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ผู้อื่น แต่ไม่เป็นผู้สามารถในอันปฏิบัติเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ตน ธรรม ๓ ประการเป็นไฉน คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ไม่เป็นผู้มีความเข้าใจได้เร็วในกุศลธรรมทั้งหลาย แต่เป็นผู้ทรงจำธรรมที่ได้ฟังแล้ว ๑ ไม่พิจารณาเนื้อความแห่งธรรมที่ทรงจำแล้ว หารู้หรือรู้ธรรมแล้วปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมไม่ เป็นผู้มิว่างงาน กล่าวถ้อยคำไพเราะ ประกอบด้วยวาจาของชาวเมืองอันสละสลวย ไม่มีโทษ ให้รู้ประโยชน์ ๑ ซึ่งเจตพรหมจารีให้เห็นแจ้งให้สมาทาน ให้อาจหาญร่าเริง ๑ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๓ ประการนี้แล เป็นผู้สามารถในอันปฏิบัติเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ผู้อื่น แต่ไม่เป็นผู้สามารถในอันปฏิบัติเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ตน.

จบ นัฏฐอลังสูตรที่ ๗

๘. สัตตมอลังสูตร

[๑๕๘] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๒ ประการ เป็นผู้สามารถในอันปฏิบัติเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ตน แต่ไม่เป็นผู้สามารถในอันปฏิบัติเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ผู้อื่น ธรรม ๒ ประการเป็นไฉน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ไม่เป็นผู้มีความเข้าใจได้เร็วในกุศลธรรมทั้งหลาย ไม่เป็นผู้ทรงจำธรรมที่ได้ฟังแล้ว แต่พิจารณาเนื้อความแห่งธรรมที่ได้ทรงจำแล้ว ๑ รู้ธรรมดาธรรมแล้วปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ๑ หากเป็นผู้มีวาจาจาม กล่าวถ้อยคำไพเราะ ประกอบด้วยวาจาของชาวเมืองอันสละสลวย ไม่มีโทษ ให้รู้ประโยชน์ไม่ ไม่ชี้แจง สพรหมจารีให้เห็นแจ้ง ให้สมาทาน ให้आจหาญร่าเริง ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๒ ประการนี้แล เป็นผู้สามารถในอันปฏิบัติเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ตน แต่ไม่สามารถในอันปฏิบัติเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ผู้อื่น.

จบ สัตตมอลังสูตรที่ ๘

๘. อัฐมอลังสูตร

[๑๕๕] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๒ ประการ เป็นผู้สามารถในอันปฏิบัติเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ผู้อื่น แต่ไม่เป็นผู้สามารถในอันปฏิบัติเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ตน ธรรม ๒ ประการเป็นไฉน คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ไม่เป็นผู้มีความเข้าใจได้เร็วในกุศลธรรมทั้งหลาย ไม่ทรงจำธรรมที่ได้ฟังแล้ว ไม่พิจารณาเนื้อความแห่งธรรมที่ได้ทรงจำแล้ว หาอุorroธรู้ธรรมแล้วปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมไม่ แต่เป็นผู้มี วาจาฉะฉาน กล่าวถ้อยคำไพเราะ ประกอบด้วยวาจาของชาวเมืองอัน สละสลวย ไม่มีโทษ ให้รู้ประโยชน์ ๑ ซึ่งเจตสพรหมจารีให้เห็นแจ้ง ให้สมาทน ให้อาจหาญร่าเริง ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๒ ประการนี้แล เป็นผู้สามารถในอันปฏิบัติเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ผู้อื่น แต่ไม่เป็นผู้สามารถในอันปฏิบัติเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ตน.

จบ อัฐมอลังสูตรที่ ๘

อรรถกถาลังสูตรที่ ๒

อสังคสูตรที่ ๒ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **อลิ อตุตโน อลิ ปเรส** ความว่า ภิกษุเป็นผู้สามารถ
คืออาจ ได้แก่ ผู้สมควรในการปฏิบัติประโยชน์เกื้อกูลทั้งแก่ตน
และแก่คนอื่น. บทว่า **จิปฺปนิสนฺติ** ความว่า ภิกษุข่มทรงจำได้เร็ว
อธิบายว่า เมื่อเขากล่าวถึงขันธ ชาติ และอายตนะเป็นต้น ข่มรู้
ธรรมเหล่านั้นได้ฉับพลัน. ในพระสูตรนี้ตรัสสมณะและวิปัสสนา.
แต่คำนี้ตรัสตั้งแต่เบื้องสูงลงมาเบื้องต่ำ ด้วยอรรถาธิบายของบุคคล
และด้วยความงดงามแห่งเทศนาแล.

จบ อรรถกถาลังสูตรที่ ๒

๑๐ สังจิตตสูตร^๑

[๑๖๐] ครั้งนั้นแล ภิกษุรูปหนึ่งได้เข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ฯลฯ ครั้นแล้วได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์เจริญ ขอประทานพระวโรกาส ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าโปรดแสดงธรรมโดยย่อแก่ข้าพระองค์ ที่ข้าพระองค์ได้ฟังแล้ว พึงเป็นผู้หลีกออกจากหมู่อยู่ผู้เดียว ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยวอยู่เถิด.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า โมฆบุรุษบางพวกในโลกนี้ ย่อมเชื่อเชิญเราโดยหาเหตุมิได้ เมื่อเรากล่าวธรรมแล้ว ย่อมสำคัญเราว่าควรติดตาม ด้วยคิดว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าโปรดแสดงธรรมโดยย่อแก่ข้าพระองค์ ขอพระสุตโปรดแสดงธรรมโดยย่อ โฉนหนอเราพึงรู้ทั่วถึงเนื้อความแห่งภายิตของพระผู้มีพระภาคเจ้า โฉนหนอเราพึงเป็นทายาทแห่งภายิตของพระผู้มีพระภาคเจ้า เพราะฉะนั้นแหละภิกษุ เธอพึงศึกษาอย่างนี้ว่า จิตของเราจักตั้งมั่น ดำรงอยู่ด้วยดีในภายใน และธรรมอันเป็นบาปอกุศลที่เกิดขึ้นแล้วจักไม่ครอบงำจิตได้ คู่ก่อนภิกษุ เธอพึงศึกษาอย่างนี้แล คู่ก่อนภิกษุ เมื่อใด จิตของเธอเป็นจิตตั้งมั่น ดำรงอยู่ด้วยดีแล้วในภายใน และธรรมอันเป็นบาปอกุศลที่เกิดขึ้น

๑. อรรถกถาเป็นสูตรที่ ๓

แล้วไม่ครอบงำจิตได้ เมื่อนั้น เธอพึงศึกษาอย่างนี้ว่า เราจักเจริญ
กระทำให้มากซึ่งเมตตาเจโตวิมุติ ทำให้เป็นดุจยาน ทำให้เป็นที่ตั้ง
ให้มั่นคง สัมปยุตตธรรม ประทานแล้ว คุณก่อนภิกษุ เธอพึงศึกษาอย่างนี้แล
คุณก่อนภิกษุ เมื่อใด เธอเจริญกระทำให้มากซึ่งสมาธิอย่างนี้แล้ว
เมื่อนั้น เธอพึงเจริญสมาธินี้แม้มีวิตกวิจารณ์ พึงเจริญสมาธินี้แม้มี
ปีติ พึงเจริญสมาธินี้แม้ไม่มีปีติ พึงเจริญสมาธินี้แม้สหระคด้วย
ความสำราญ พึงเจริญสมาธินี้แม้สหระคด้วยอุเบกขา คุณก่อนภิกษุ
เมื่อใด เธอเจริญสมาธิอย่างนี้ เจริญดีแล้ว เมื่อนั้น เธอพึงศึกษา
อย่างนี้ว่า เราจักเจริญ กระทำให้มากซึ่งกรุณาเจโตวิมุติ ฯลฯ
มุทิตาเจโตวิมุติ ฯลฯ เราจักเจริญกระทำให้มากซึ่งอุเบกขาเจโต-
วิมุติ ทำให้เป็นดุจยาน ทำให้เป็นที่ตั้ง ให้มั่นคง สัมปยุตตธรรม
ประทานแล้ว คุณก่อนภิกษุ เธอพึงศึกษาอย่างนี้แล คุณก่อนภิกษุ เมื่อใด
เธอเจริญกระทำให้มากซึ่งสมาธิอย่างนี้แล้ว เมื่อนั้น เธอพึง
เจริญสมาธินี้แม้มีวิตก มีวิจารณ์... พึงเจริญสมาธินี้แม้สหระคด้วย
อุเบกขา คุณก่อนภิกษุ เมื่อใด เธอเจริญสมาธิอย่างนี้ เจริญดีแล้ว
เมื่อนั้น เธอพึงศึกษาอย่างนี้ว่า เราจักพิจารณาภายในกายอยู่
มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอกิขณาและโทมนัสในโลก
เสีย คุณก่อนภิกษุ เธอพึงศึกษาอย่างนี้แล คุณก่อนภิกษุ เมื่อใด เธอ
เจริญกระทำให้มากซึ่งสมาธิอย่างนี้แล้ว เมื่อนั้น เธอพึงเจริญ
สมาธินี้แม้มีวิตก มีวิจารณ์... เธอพึงเจริญสมาธินี้แม้สหระคด้วย
อุเบกขา คุณก่อนภิกษุ เมื่อใด เธอเจริญสมาธิอย่างนี้ เจริญดีแล้ว
เมื่อนั้น เธอพึงศึกษาอย่างนี้ว่า เราจักพิจารณาเวทนาในเวทนา

ทั้งหลายอยู่ ฯลฯ พิจารณาจิตในจิต ฯลฯ พิจารณาธรรมในธรรม
ทั้งหลายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ กำจัดอภิชฌาและ
โทมนัสในโลกเสีย คู่ก่อนภิกษุ เธอพึงศึกษาอย่างนี้แล คู่ก่อนภิกษุ
เมื่อใด เธอเจริญกระทำให้มากซึ่งสมาธิอย่างนี้แล้ว เมื่อนั้น เธอ
พึงเจริญสมาธินี้แม้มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ พึงเจริญสมาธินี้แม้มีปีติ
พึงเจริญสมาธินี้แม้ไม่มีปีติ พึงเจริญสมาธินี้แม้สหระคด้วยความ
สำราญ พึงเจริญสมาธินี้แม้สหระคด้วยอุเบกขา คู่ก่อนภิกษุ เมื่อใด
เธอเจริญสมาธิอย่างนี้ เจริญดีแล้ว เมื่อนั้น เธอจักเดินทางไปทางใด ๆ
ก็จักเดินเป็นสุขในทางนั้น ๆ ยืนอยู่ที่ใด ๆ ก็จักยืนเป็นสุขในที่นั้น ๆ
นั่งอยู่ที่ใด ๆ ก็จักนั่งอยู่เป็นสุขในที่นั้น ๆ นอนอยู่ที่ใด ๆ
ก็จักนอนเป็นสุขในที่นั้น ๆ.

ครั้งนั้นแล ภิกษุรูปนั้น อันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสสอนด้วย
พระโอวาทนี้แล้ว ลุกจากอาสนะ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า
กระทำประทักษิณแล้วหลีกไป ภิกษุนั้นหลีกจากหมู่ผู้เดียว ไม่
ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยว ไม่นานนัก ก็กระทำให้แจ้ง
ซึ่งที่สุด แห่งพรหมจรรย์อันยอดเยี่ยม ที่กุลบุตรออกบวชเป็น
บรรพชิตโดยชอบต้องการนั้น ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ในปัจจุบันเข้าถึง
อยู่ รู้ชัดว่าชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำ
ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มี ละภิกษุรูปนั้น
ได้เป็นพระอรหันตองค์หนึ่งในจำนวนพระอรหันตทั้งหลาย.

จบ สังฆิตตสูตรที่ ๑๐

อรรถกถาสังจิตสูตรที่ ๓

สังจิตสูตรที่ ๓ มีวินัยดังต่อไปนี้.

บทว่า เอวเมว ได้แก่ โดยไม่มีเหตุเลย. อีกอย่างหนึ่ง โดย
ประการที่ภิกษุนี้อ่อนนวนนั้นแหละ. บทว่า โมฆปริสา ได้แก่
บุรุษผู้หลง บุรุษเปล่า. บทว่า อชฺฌเสนฺติ แปลว่า ย่อมอ่อนนวน
บทว่า อนุพนฺธิตพฺพ ได้แก่ พึงติดตามด้วยการติดตาม อิริยาบถ.
บทว่า มนฺยฺสนฺติ ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงชู้ เพื่อให้เกิด
ความเอื้อเฟื้อ จึงตรัสอย่างนั้น.

ได้ยินว่า ภิกษุนี้ แม้เมื่อประทานโอวาทไปแล้ว ก็ประกอบ
เนื่อง ๆ แต่ความประมาทเท่านั้น พึงธรรมแล้วก็อยู่ในที่นั้นนั่นแหละ
ไม่ปรารภจะบำเพ็ญสมณธรรม เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า
ครั้นทรงชู้เธออย่างนี้แล้ว แต่เพราะเหตุที่เธอสมบุรณ์ด้วยอุปนิสัย
แห่งพระอรหันต์ ฉะนั้น เมื่อจะทรงโอวาทเธออีก จึงตรัสคำมีอาทิว่า
เพราะเหตุนี้แหละ. ภิกษุ เธอพึงศึกษาอย่างนี้ ดังนี้. ในคํานั้น
ตรัสมูลสมาธิอันพอที่จิตเป็นเอกัคคตา ด้วยอำนาจจิตที่เป็นไป
ในภายในแก่เธอด้วยพระโอวาทนี้ก่อนว่า จิตของเราตั้งมั่นแล้ว
ในภายใน จักเป็นจิตตั้งมั่นด้วยดี และอกุศลบาปธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว
จักไม่ครอบงำจิตตั้งอยู่ ฉะนั้น เพื่อจะทรงแสดงว่า เธอยังไม่ควร
พอใจด้วยเหตุเพียงเท่านี้ พึงเจริญสมาธินั้นอย่างนี้ จึงให้ภิกษุนี้
เจริญภาวนาด้วยอำนาจเมตตาอย่างนี้ว่า เมื่อใดแลภิกษุ จิตของเธอ
ตั้งมั่นแล้วในภายใน เป็นจิตดำรงมั่นด้วยดีแล้ว และอกุศลบาปธรรม

ที่เกิดขึ้นแล้ว ย่อมไม่ครอบงำจิตตั้งอยู่ เมื่อนั้นภิกษุ เธอพึงศึกษา
อย่างนี้ว่า เมตตาเจโตวิมุติจักเป็นอันเราอบรมแล้ว ฯลฯ ปรารภดีแล้ว
ดังนี้ตัวจึงตรัสอีกเป็นต้นว่า คุณก่อนภิกษุ เมื่อใดสมาธินี้เป็นอันเรา
อบรมแล้ว ทำให้มากแล้วอย่างนี้ คุณก่อนภิกษุ เมื่อใด เธอพึงเจริญ
สมาธินี้ ทั้งที่มีวิตก ทั้งที่มีวิจารณ์ พึงทราบความแห่งคำนั้นดังต่อไปนี้:-
คุณก่อนภิกษุ เมื่อใดมูลสมาธินี้เป็นอันเราอบรมแล้วด้วยอำนาจ
เมตตาอย่างนี้ เมื่อนั้น เธอเมื่อไม่ยินดีแม้ด้วยเหตุมีประมาณเท่านั้น
เมื่อจะทำมูลสมาธิขึ้นให้ถึงฉานหมวด ๔ ฉานหมวด ๕ ในอารมณ
แม่เหล่าอื่น พึงเจริญโดยนัยมีอาทิว่า สวิตกฺก สวิจารณ์ ดังนี้.

ก็แลครั้นตรัสอย่างนี้แล้ว เมื่อจะทรงแสดงแม่พรหมวิหาร
ที่เหลือเป็นเบื้องหน้าแก่เธอว่า เธอพึงกระทำการอบรมฉานหมวด
๔ หมวด ๕ ในอารมณแม่เหล่าอื่น จึงตรัสคำมีอาทิว่า คุณก่อนภิกษุ
เมื่อใดแล สมาธินี้เป็นอันเราอบรมแล้ว อบรมดีแล้วอย่างนี้ ก่อน
ภิกษุ เมื่อนั้น เธอพึงศึกษาอย่างนี้ว่า กรุณาเจโตวิมุติจักเป็นอันเรา
เจริญแล้ว. ครั้นแล้วทรงแสดงการเจริญฉานหมวด ๔ หมวด ๕ ซึ่งมี
เมตตาเป็นต้น เป็นหัวหน้าอย่างนี้แล้ว เพื่อจะทรงแสดงกายนุปัสสนา
เป็นต้นเป็นตัวนำอีก จึงตรัสคำมีอาทิว่า คุณก่อนภิกษุ เมื่อใดแล
สมาธินี้เป็นอันเราอบรมแล้ว อบรมดีแล้วอย่างนี้ คุณก่อนเมื่อนั้นภิกษุ
เธอพึงศึกษาอย่างนี้ว่า เราพิจารณาเนื่อง ๆ เห็นกายในกายอยู่ดังนี้แล้ว
จึงตรัสคำมีอาทิว่า เมื่อใดแลภิกษุ สมาธินี้เป็นอันเราอบรมแล้ว
อบรมดีแล้วอย่างนี้ ภิกษุเมื่อนั้น เธอจักเดินไปโดยอิริยาบถใด ๆ
เธอก็จักเดินไปอย่างผาสุก โดยอิริยาบถนั้น ๆ นั้นแล. บรรดาบท

พระสุตตันตปิฎก อังคุตรนิกาย สัตตก-อัฐก-นวกนิบาต เล่ม ๔ - หน้าที่ 596

เหล่านั้น บพว่า ตคฺขลฺลํ แปลว่า จักไป. ด้วยบพว่า ฆาสุเยว นีทฺรง
แสดงพระอรหันต์. จริงอยู่ ท่านผู้บรรลุพระอรหันต์ ชื่อว่าย่อมอยู่ผาสุก
ในทุกอิริยาบถ.

จบ อรรถกถาสังฆิตตสูตรที่ ๓

๑.นับอจินาสสูตรเป็น ๑ นับอสังสูตรทั้งหมดเป็น ๒ จึงนับสังฆิตตสูตรเป็นที่ ๓ นี้โดยอรรถกถา
ส่วนปาลิฉบับ นับเรียงลำดับ สังฆิตตสูตรจึงเป็นที่ ๑๐.

๑๑. คยาสูตร

[๑๖๑] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ คยาสี-
ประเทศ ใกล้ฝั่งแม่น้ำคยา ณ ที่นั้นแลพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียก
ภิกษุทั้งหลายว่า คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ฯลฯ พระผู้มีพระภาคเจ้า
ตรัสว่า คุก่อนภิกษุทั้งหลาย ก่อนแต่ตรัสรู้ ยังมีได้ตรัสรู้ ยังเป็น
พระโภทิสต์อยู่ เราจำได้แม้ซึ่งโอกาส แต่ไม่เห็นรูปทั้งหลาย เรา
จึงมีความคิดดังนี้ว่า ถ้าเราพึงจำได้แม้ซึ่งโอกาส และพึงเห็นรูป
ทั้งหลายด้วยอาการนี้ว่า ญาณทัสสนะนี้ของเราที่จะพึงบริสุทธิ์
กว่า คุก่อนภิกษุทั้งหลาย สมัยต่อมา เรานั้นเป็นผู้ไม่ประมาท มี
ความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยว ย่อมจำได้ซึ่งโอกาส และเห็นรูปทั้งหลาย
แต่เราไม่ได้ยินเจรจาปราศรัยกับเทวดาเหล่านั้น เราจึงมีความคิด
ดังนี้ว่า ถ้าเราจำโอกาสได้ เห็นรูปทั้งหลาย และยินเจรจาปราศรัย
กับเทวดาเหล่านั้น ด้วยอาการอย่างนี้ ญาณทัสสนะนี้ ของเรา
จะพึงบริสุทธิ์ดีกว่า คุก่อนภิกษุทั้งหลาย สมัยต่อมา เรานั้นเป็นผู้
ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยวอยู่ ย่อมจำได้ซึ่งโอกาส
เห็นรูปทั้งหลาย และได้ยินเจรจาปราศรัยกับเทวดาเหล่านั้น แต่
ไม่รู้จักเทวดาเหล่านั้นว่า เทวดาเหล่านี้มาจากเทพนิกายชั้นโน้น
หรือชั้นโน้น เรานั้นจึงคิดเห็นต่อไปว่า หากเราพึงจำโอกาส เห็นรูป
ทั้งหลาย ยินเจรจาปราศรัยกับเทวดาเหล่านั้น และรู้จักเทวดา
เหล่านั้นว่า เทวดาเหล่านี้มาจากเทพนิกายชั้นโน้นหรือชั้นโน้น
ด้วยอาการอย่างนี้ ญาณทัสสนะนี้ของเราที่จะพึงบริสุทธิ์ว่า

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สมัยต่อมาเรานั้นเป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร
มีใจเด็ดเดี่ยวอยู่ ย่อมจำได้ซึ่งโอกาส เห็นรูปทั้งหลายขึ้นเจรจา
ปราศรัยกับเทวดาเหล่านั้น และรู้จักเทวดาเหล่านั้นว่า เทวดา
เหล่านั้นมาจากเทพนิกายชั้นโน้นหรือชั้นโน้น แต่ก็ยังไม่รู้เทวดา
เหล่านั้นว่า ด้วยวิบากแห่งกรรมนี้ เทวดาเหล่านี้เคลื่อนจากชั้นนี้แล้ว
ไปเกิดในชั้นนั้น ถึงจะรู้เทวดาเหล่านั้นว่า ด้วยวิบากแห่งกรรมนี้
เทวดาเหล่านี้เคลื่อนจากชั้นนี้แล้วไปเกิดในชั้นนั้น แต่ก็ยังไม่รู้เทวดา
เหล่านั้นว่า ด้วยวิบากแห่งกรรมนี้ เทวดาเหล่านี้มีอาหารอย่างนี้
เสวยสุขเสวยทุกข์อย่างนี้ ถึงจะรู้เทวดาเหล่านั้นว่า เทวดาเหล่านั้น
มีอาหารอย่างนี้ เสวยสุขเสวยทุกข์อย่างนี้ ตั้งอยู่นานอย่างนี้ แต่ก็
ว่า เทวดาเหล่านี้มีอายุยืนอย่างนี้ ตั้งอยู่นานอย่างนี้ ถึงจะรู้เทวดา
เหล่านั้นว่า เทวดาเหล่านี้มีอายุยืนอย่างนี้ ตั้งอยู่นานอย่างนี้ แต่ว่า
ไม่รู้เทวดาเหล่านั้นว่า เราเคยอยู่ร่วมหรือไม่เคยอยู่ร่วมกับเทวดา
เหล่านี้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรานั้นจึงคิดเห็นดังนี้ว่า หากเราพึงจำ
โอกาส เห็นรูปทั้งหลาย ขึ้นเจรจาปราศรัยกับเทวดาเหล่านั้น พึงรู้จัก
เทวดาเหล่านั้นว่า เทวดาเหล่านี้มาจากเทพนิกายชั้นโน้นหรือชั้นโน้น
พึงรู้เทวดาเหล่านั้นว่า ด้วยวิบากแห่งกรรมนี้ เทวดาเหล่านี้เคลื่อน
จากชั้นนี้แล้วไปเกิดในชั้นนั้น พึงรู้เทวดาเหล่านั้นว่า เทวดาเหล่านี้
มีอาหารอย่างนี้ เสวยสุขเสวยทุกข์อย่างนี้ พึงรู้เทวดาเหล่านั้นว่า
เทวดาเหล่านี้มีอายุยืนอย่างนี้ ตั้งอยู่นานอย่างนี้ และพึงรู้เทวดา
เหล่านั้นว่า เราเคยอยู่ร่วมหรือไม่เคยอยู่ร่วมกับเทวดาเหล่านี้
ด้วยอาการอย่างนี้ ญาณทัสสนะนี้ของเรา พึงบริสุทธิ์ดีกว่า ดูก่อน

ภิกษุทั้งหลาย สมัยต่อมา เรานั้นเป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจเด็ดเดี่ยว. ย่อมจำโอภาสได้ เห็นรูปทั้งหลายขึ้นจรจาปราศรัย กับเทวดาเหล่านั้น รู้จักเทวดาเหล่านั้นว่า เทวดาเหล่านี้มาจาก เทพนิกายชั้นโน้นหรือชั้นโน้น รู้เทวดาเหล่านั้นว่าด้วยวิบากแห่ง กรรมนี้ เทวดาเหล่านี้เคลื่อนจากชั้นนี้แล้วไปเกิดในชั้นนั้น รู้เทวดา เหล่านั้นว่า เทวดาเหล่านี้มีอาหารอย่างนี้ เสวยสุขเสวยทุกข์อย่างนี้ รู้เทวดาเหล่านั้นว่า เทวดาเหล่านี้มีอายุยืนอย่างนี้ ตั้งอยู่นานอย่างนี้ และรู้เทวดาเหล่านั้นว่า เราเคยอยู่ร่วมหรือไม่เคยอยู่ร่วมกับเทวดา เหล่านั้น ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ญาณทัสสนะอันประเสริฐยิ่ง เวียน ๘ รอบอย่างนี้ของเรายังไม่บริสุทธ์ เพียงใด เราก็ยังไม่ปฏิญาณว่า ได้ตรัสรู้อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณในโลก พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์ พร้อมทั้ง สมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ เพียงนั้น แต่เมื่อใด ญาณทัสสนะอันประเสริฐยิ่ง เวียน ๘ รอบ อย่างนี้ของเราบริสุทธ์ดีแล้ว เมื่อนั้น เราจึงปฏิญาณว่า ได้ตรัสรู้ อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณในโลก พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์ พร้อมทั้ง สมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ ก็แลญาณ- ทัสสนะได้เกิดขึ้นแก่เราว่า เจโตวิมุตติของเราไม่กำเริบ ชาตินี้มี ในที่สุด บัดนี้ภพใหม่ต่อไปไม่มี.

จบ กยาสูตที่ ๑๑

อรรถกถาชาดสูตรที่ ๔

ชาดสูตรที่ ๔ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **เอตทโวจ** ความว่า เพื่อจะตรัสบอกวิตกที่เกิดขึ้น ณ ที่ทำความเพียรของตนแก่ภิกษุสงฆ์ จึงตรัสคำมีอาทิว่า **ปุปฺพาทํ ภิกฺขเว**. บทว่า **โอกาธํ** ได้แก่ แสงสว่างแห่งทิพยจักขุญาณ. บทว่า **ญาณทสฺสนํ** ได้แก่ ทสฺสนะกล่าวคือ ญาณอันเป็นทิพยจักขุ. บทว่า **สนฺนิฏฺฐปฺปพฺพํ** แปลว่า เคยอยู่ร่วมกัน. แต่ในพระสูตรนี้ ญาณ ๘ นี้เท่านั้นมาเฉพาะในพระบาลีก่อน คือ ทิพยจักขุญาณ อิทธิวิธญาณ เจโตปริยญาณ ขณิกัมมุปคญาณ อนาคตังสญาณ ปัจจุปปันนังสญาณ อดีตังสญาณ ปุพฺพนิवासญาณ. แต่ตรัสรวม ญาณ ๘ นั้น ย่อมเป็นอันชื่อว่าตรัสพระสูตรนี้ ด้วยประการฉะนี้.

จบ อรรถกถาชาดสูตรที่ ๔

๑๒. อภิภายตนสูตร

[๑๖๒] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เหตุเป็นเครื่องครอบงำ ๘ ประการนี้ ประการเป็นโณ คือ คนหนึ่งมีรูปสัญญาในภายใน เห็นรูปในภายนอกเล็กน้อย ทั้งมีผิวพรรณดี ทั้งมีผิวพรรณทราม ย่อมมีความสำคัญอย่างนี้ว่า เราครอบงำรูปเหล่านั้นแล้วจึงรู้จึงเห็น นี่เป็นเหตุเครื่องครอบงำประการที่ ๑ คนหนึ่งมีรูปสัญญาในภายใน เห็นรูปในภายนอกได้ไม่มีประมาณ ทั้งมีผิวพรรณดี ทั้งมีผิวพรรณทราม ย่อมมีความสำคัญอย่างนี้ว่า เราครอบงำรูปเหล่านั้นแล้ว จึงรู้จึงเห็น นี่เป็นเครื่องครอบงำประการที่ ๒ คนหนึ่งมีรูปสัญญาในภายใน เป็นรูปในภายนอกได้เล็กน้อย ทั้งมีผิวพรรณดี ทั้งมีผิวพรรณทราม ย่อมมีความสำคัญอย่างนี้ว่า เราครอบงำรูปเหล่านั้นแล้วจึงรู้จึงเห็น นี่เป็นเหตุเครื่องครอบงำประการที่ ๓ คนหนึ่งมีรูปสัญญาในภายใน เห็นรูปในภายนอกได้ไม่มีประมาณ ทั้งมีผิวพรรณดี ทั้งมีผิวพรรณทราม ย่อมมีความสำคัญอย่างนี้ว่า เราครอบงำรูปเหล่านั้นแล้วจึงรู้จึงเห็น นี่เป็นเหตุเครื่องครอบงำ ประการที่ ๔ คนหนึ่งมีรูปสัญญาในภายใน เห็นรูปในภายนอกเขียว มีสีเขียว รัศมีเขียว แสงสว่างเขียว ย่อมมีความสำคัญอย่างนี้ว่า เราครอบงำรูปเหล่านั้นแล้วจึงรู้จึงเห็น นี่เป็นเหตุเครื่องครอบงำ ประการที่ ๕ คนหนึ่งมีรูปสัญญาในภายใน เห็นรูปในภายนอก เหลือง มีสีเหลือง รัศมีเหลือง แสงสว่างเหลือง ย่อมมีความสำคัญอย่างนี้ว่า เราครอบงำรูปเหล่านั้นแล้วจึงรู้จึงเห็น นี่เป็นเหตุเครื่อง

ครอบงำประการที่ ๖ คนหนึ่งมีรูปสัญญาในภายใน เห็นรูปใน
ภายนอกแดง มีสีแดง รัศมีแดง แสงสว่างแดง ย่อมมีความสำคัญ
อย่างนี้ว่า เราครอบงำรูปเหล่านั้นแล้วจึงรู้จึงเห็น นี่เป็นเหตุเครื่อง
ครอบงำประการที่ ๗ คนหนึ่งมีรูปสัญญาในภายใน เห็นรูปใน
ภายนอกขาว มีสีขาว รัศมีขาว แสงสว่างขาว ย่อมมีความสำคัญว่า
เราครอบงำรูปเหล่านั้นแล้วจึงรู้จึงเห็น นี่เป็นเหตุเครื่องครอบงำ
ประการที่ ๘ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เหตุเป็นเครื่องครอบงำ ๘
ประการนี้แล.

จบ อภิกายตนสูตรที่ ๑๒

อรรถกถาอภิกายตนสูตรที่ ๕

อภิกายตนสูตรที่ ๕ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า อภิกายตนานิ แปลว่า เหตุแห่งการครอบงำ. ครอบงำ
อะไร? ครอบงำธรรมอันเป็นข้าศึกบ้าง อารมณ์บ้าง. จริงอยู่
เหตุแห่งการครอบงำเหล่านั้น ย่อมครอบงำธรรมอันเป็นข้าศึก
โดยภาวะเป็นปฏิปักษ์ ครอบงำอารมณ์โดยภาวะที่บุคคลมีญาณ
สูงยิ่งขึ้นไป. ก็ในคำว่า อชฺชุตฺตํ รูปสณฺณํ ดังนี้เป็นต้น
ย่อมชื่อว่าเป็นผู้กำหนดรูปภายใน ด้วยอำนาจบริกรรมรูปภายใน.
จริงอยู่ ภิกษุเมื่อกระทำบริกรรมนิลกสินในภายใน ย่อมกระทำ
ที่ผมที่ดี หรือที่ดวงตา. เมื่อกระทำบริกรรมปีตกสิน ย่อมกระทำ
ที่มันชั้น ที่ผิวหนัง ที่ฝ่ามือและฝ่าเท้า หรือที่ตำแหน่งสี่เหลี่ยมของ
ดวงตา. เมื่อจะกระทำบริกรรมโลหิตกสิน ย่อมกระทำที่เนื้อ ที่โลหิต

ที่ลิ้น หรือที่ตำแหน่งที่มีสีแดงของดวงตา. เมื่อจะกระทำบาริกรรม
โอทาตกลืน ย่อมกระทำที่กระดูก ที่ฟัน ที่เล็บ หรือที่ตำแหน่ง
ที่มีสีขาวแห่งดวงตา. ก็สีนั้นเขียวสนิท เหลืองสนิท แดงสนิท
ขาวสนิท ก็หาไม่ เป็นสีไม่บริสุทธิ์ทั้งนั้น.

บทว่า เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสตี ความว่า บาริกรรมอัน
หนึ่งของภิกษุใด เกิดขึ้นในภายใน แต่นิมิตเกิดภายนอก ภิกษุ
นั้นชื่อว่ากำหนดรูปรภายใน ด้วยอำนาจบาริกรรมภายใน และอุปปนา
ภายนอก เรียกว่า เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสตี แปลว่า รูปีบุคคล
ผู้ได้รู้ปรมาณผู้หนึ่ง ย่อมเห็นรูปภายนอก. บทว่า ปริตฺตานิ ได้แก่
ไม่ขยาย. บทว่า สุวณฺณานิ ทุพฺพณฺณานิ แปลว่า มีวรรณะดีหรือ
วรรณะเลว. พึงทราบวาทรัสอภิกายคณะนี้ ด้วยอำนาจปริตตารมณ
นั่นเอง. บทว่า ตานิ อภิกฺขุ ความว่า คนผู้มีไฟธาตุได้อาหาร
เพียงทัพพีเดียว คิดว่าจะมีประโยชน์อะไรที่จะพึงกินในอาหารนี้
จึงรวบมาทำให้เป็นคำเดียวกัน ฉันใด บุคคลมีญาณสูง มีญาณ
แก่กล้าก็ฉันนั้นเหมือนกัน ครอบงำรูปเหล่านั้นด้วยคิดว่า จะมี
ประโยชน์อะไรที่เราจะพึงเข้าสมบัติในปริตตารมณนี้ นี่ไม่เป็น
ความหนักใจสำหรับเรา ดังนี้แล้วจึงเข้าสมบัติ อธิบายว่า ภิกษุ
นั้นย่อมถึงอุปปนาในอารมณนี้ พร้อมกับทำนิมิตให้เกิดขึ้นนั่นแหละ.

ก็ด้วยบทว่า ชานานิ ปสฺसानิ นี้พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถึง
ความผูกใจของภิกษุ ก็แหละความผูกใจนั้นแล ย่อมมีแก่ภิกษุผู้
ออกจากสมบัติ ไม่ใช่มีในภายในสมบัติ. บทว่า เอวสณฺณิ โหติ
ความว่า เป็นผู้มีสำคัญอย่างนี้ ด้วยอาโภคสัญญาบ้าง ด้วย

ฉานสัญญาบ้าง. เพราะอภิกวนสัญญา สัญญาในการครอบงำ
ย่อมมีแก่เธอแม่ในภายในสมบัติ แต่อาโลกสัญญา สัญญาในการ
ผูกใจ ย่อมมีแก่เธอผู้ออกจากสมบัติเท่านั้น.

อุปमानิ ได้แก่ ขยายขนาดออกไปไม่จำกัด อธิบายว่า
ใหญ่. ก็ในคำว่า **อภิกุญฺญ** นี้มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้:- บุคคลกินจุได้
อาหารเพิ่มขึ้นอย่างหนึ่ง จึงกล่าวว่า แม้สิ่งอื่น ๆ ก็เอามาเถิด ๆ
นั่นจักทำอะไรแก่เราได้ ไม่เห็นอาหารนั้นเป็นของมาก ฉันใด
บุคคลผู้มีญาณสูง มีญาณแก่กล้าก็ฉันนั้นเหมือนกัน ครอบงำรูป
เหล่านั้นด้วยคิดว่า ประโยชน์อะไรที่เราจะพึงเข้าสมบัติในอารมณ์
นี้ นี่ไม่เป็นประมาณ. ในการทำจิตให้เป็นเอกัคคตา ไม่หนักใจแก่
เราเลย ดังนี้แล้ว จึงเข้าสมบัติ อธิบายว่า ทำจิตให้ถึงอัปปนาใน
อารมณ์นี้ พร้อมกับทำนิมิตให้เกิดขึ้นนั่นแหละ. บทว่า **อชฺมุตฺตํ**
อรุปสณฺธิ ความว่า เว้นจากบริกรรมสัญญาในรูปภายใน เพราะ
ไม่ได้รูปหรือเพราะไม่ต้องการรูป

บทว่า **เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสตี** ความว่า บริกรรมก็ดี
นิมิต्तก็ดี ของผู้ได้เกิดในภายนอก ผู้นั้นมีความกำหนดอรุปภายใน
ด้วยอำนาจบริกรรม และอัปปนาในภายนอกอย่างนี้ ตรัสเรียกว่า
เอโก พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสตี ผู้หนึ่ง ย่อมเห็นรูปภายนอก. คำที่เหลือ
ในพระสูตรนี้ มีนัยดังกล่าวแล้วในอภิภาตนะที่ ๔ นั้นแหละ.
ก็ในอารมณ์ทั้ง ๔ นี้ ปรีตคารมณฺ มาแล้วด้วยอำนาจจิตกจริต
อัปปมาณารมณฺ มาแล้วด้วยอำนาจโมหจริต อารมณฺที่มีพระณะดี
มาแล้วด้วยอำนาจโทสจริต อารมณฺที่มีพระณะทรามาแล้วด้วย

อำนาจราคจิต. เพราะอารมณ์เหล่านี้ เป็นสัพพะของจิต
เหล่านั้น. ก็ความที่อารมณ์เหล่านั้นเป็นสัพพะนั้น ได้กล่าวแล้ว
ในตริยนิเทศในคัมภีร์วิสุทธิมรรค.

ในอภิกายคณะที่ ๕ เป็นต้น มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้:-

บทว่า นีลani นี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสด้วยอำนาจ รวม
เอาสีทั้งหมด. บทว่า นีลวณฺณani ตรัสด้วยอำนาจวณะ (คือสี).
บทว่า นีลนิตฺตสุทฺธานิ ตรัสด้วยอำนาจเห็นรูปสีเขียว. ท่านอธิบาย
ไว้ว่า รูปมีสีไม่เจือกัน ไม่ปรากฏช่อง ปรากฏมีสีเขียวเป็นอันเดียวกัน
กับทว่า นีลนิกาสานิ นี้ ตรัสด้วยโอกาสแสง อธิบายว่า แสงมีสีเขียว
คือประกอบด้วยแสงสีเขียว. ด้วยคำนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรง
แสดงว่าสีเหล่านั้นเป็นสีบริสุทธิ์ด้วยดี. จริงอยู่ พระผู้มีพระภาคเจ้า
ตรัสอภิกายคณะทั้ง ๔ นี้ ด้วยอำนาจสีที่บริสุทธิ์เท่านั้น. ก็ในกสิณ
เหล่านี้ การกสิณ การบริกรรม และวิธีอุปนา มีอาทิว่า พระ-
โยคีเมื่อกำหนดนิลกสิณ ย่อมกำหนดนิมิตในสีเขียว ที่ดอกไม้
ที่ผ้า หรือที่วรรณธาตุ ธาตุสี ดังนี้ ทั้งหมดได้กล่าวไว้พิสดารแล้ว
ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคแล.

จบ อรรถกถาอภิกายตนสูตรที่ ๕

๑๓. วิโมกขสูตร

[๑๖๓] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย วิโมกข์ ๘ ประการนี้ ๘ ประการ เป็นไฉน คือ บุคคลผู้มีรูป ย่อมเห็นรูปทั้งหลาย นี่เป็นวิโมกข์ ประการนี้ ๑ คนหนึ่งมีรูปสัญญาในภายใน ย่อมเห็นรูปทั้งหลาย ในภายนอก นี่เป็นวิโมกข์ประการที่ ๒ คนที่น้อมใจว่า งาม นี่เป็น วิโมกข์ประการที่ ๓ เพราะล่วงรูปสัญญาโดยประการทั้งปวง เพราะดับปฏิสมสัญญา เพราะไม่ได้ใส่ใจถึงนันทสัญญา บรรลุ อากาสนัญญาตนะ โดยมนสิการว่า อากาศไม่มีที่สุด นี่เป็น วิโมกข์ประการที่ ๔ เพราะก้าวล่วงอากาสนัญญาตนะโดย ประการทั้งปวง บรรลुวิญญาณัญญาตนะ โดยมนสิการว่า วิญญาณ ไม่มีที่สุด นี่เป็นวิโมกข์ประการที่ ๕ เพราะล่วงวิญญาณัญญาตนะ โดยประการทั้งปวง บรรลुอาภิกขัญญาตนะ โดยมนสิการว่า ไม่มีอะไรหน้อยหนึ่ง นี่เป็นวิโมกข์ประการที่ ๖ เพราะล่วงอาภิกข- ัญญาตนะโดยประการทั้งปวง บรรลुเนวสัญญานาสัญญาตนะ นี่เป็นวิโมกข์ประการที่ ๗ เพราะล่วงเนวสัญญานาสัญญาตนะ โดยประการทั้งปวง บรรลุสัญญาเวทิตนิโรธ นี่เป็นวิโมกข์ประการ ที่ ๘ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย วิโมกข์ ๘ ประการนี้แล.

จบ วิโมกขสูตรที่ ๑๓

อรรถกถาวิโมกขสูตรที่ ๖

วิโมกขสูตรที่ ๖ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้:-

บทว่า **วิโมกขา** ความว่า ชื่อว่าวิโมกข์เพราะสภาวะอะไร เพราะสภาวะที่พ้นยิ่ง. ก็คือว่า สภาวะที่พ้นยิ่ง นี่คืออะไร? คือ สภาวะที่พ้นยิ่ง ด้วยดีจากกรรมอันเป็นข้าศึก และสภาวะที่พ้นยิ่ง ด้วยดี จากอำนาจความยินดียิ่งในอารมณ์. ท่านอธิบายไว้ว่า ความ เป็นไปในอารมณ์ เพราะสภาวะที่ปราศจากความระแวงสงสัย โดย ความไม่ยึดมั่น เหมือนทารกนอนปล่อยตัวบนตักบิดา ฉะนั้น. แต่ ความหมายนี้ ไม่มีในวิโมกข์หลัง มีในวิโมกข์ก่อนทั้งหมด.

ในบทว่า **รูปี รูปานิ ปสฺสตี** นี้ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้:- รูปคือ รูปฌานที่เกิดขึ้นแล้วด้วยอำนาจ นีลกสิณเป็นต้น ในอารมณ์ทั้งหลายมีฌานเป็นต้นในภายใน รูปฌานนั้นมีแกกิริยุนั้น เหตุุนั้น กิริยุนั้น ชื่อว่ารูปี ผู้มีรูปฌาน. บทว่า **พหิทฺธา รูปานิ ปสฺสตี** ความว่า กิเลสผู้ได้รูปฌานย่อมเห็นรูป มีนีสกสิณเป็นต้น แม้ที่มี ในภายนอกด้วยฌานจักขุ ด้วยคำนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดง รูปาวจรฌานทั้ง ๔ ของบุคคลผู้ให้ฌานเกิดในกสิณทั้งหลาย อัน มีที่ตั้งทั้งภายในและภายนอก. บทว่า **อหฺมตฺตํ อรูปสฺสณฺณิ** ความว่า ผู้ไม่กำหนดรูปในภายใน อธิบายว่า ไม่ให้รูปาวจรฌานเกิดขึ้น ในอารมณ์มีฌานเป็นต้นของตน. ด้วยคำนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรง แสดงรูปาวจรฌานของบุคคลผู้กระทำให้กรรมในภายนอกแล้ว ให้ฌานเกิดขึ้นในภายนอกนั่นเอง. ด้วยคำว่า **สุภณฺเตว อธิมุคฺโต โหติ**

นี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงฉนในวรรณกสิณมีนิลกสิณเป็นต้น
อันบริสุทธิด้วยดี. ในคำว่า **สุภนุเตว** "งาม" ความผูกใจว่า "งาม"
ย่อมไม่มีในภายในอัปนาที่จริง ถึงอย่างนั้น ภิกษุใดกระทำสุกสิณ
ที่บริสุทธิดีให้เป็นอารมณ์อยู่ เพราะเหตุที่ภิกษุนั้นจะต้องถูกท่าน
พูดว่าเป็นผู้น้อมใจไปว่า "งาม" ฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงทำ
เทศนาไว้อย่างนั้น

แต่ในปฏิสัมภิทามรรค ท่านกล่าวไว้ว่า ชื่อว่าวิโมกข์ เพราะ
เป็นผู้น้อมใจไปว่างามนั้นอย่างไร? ชื่อว่าวิโมกข์ เพราะภิกษุ
ในศาสนา^{นี้} มีจิตสหระคด้วยเมตตาแผ่ไปตลอดทิศหนึ่ง ฯลฯ
อยู่. เพราะความที่ตนเป็นผู้เจริญเมตตา สัตว์ทั้งหลายจึงเป็นผู้ไม่
น่าเกลียด. มีจิตสหระคกับกรุณา มุทิตา และอุเบกขา แผ่ไป
ตลอดทิศหนึ่ง ฯลฯ อยู่. เพราะความที่ตนเจริญ (กรุณา มุทิตาและ)
อุเบกขา สัตว์ทั้งหลายจึงเป็นผู้ไม่น่าเกลียด. ท่านเป็นผู้ชื่อว่าน้อมใจ
ไปว่า งาม ด้วยอาการอย่างนี้

คำใดที่จะพึงกล่าวในคำว่า **สพฺพโส รูปสณฺณํ** ดังนี้เป็นต้น
คำนั้นทั้งหมดได้กล่าวไว้แล้วในคัมภีร์วิสุทธิมรรคนั้นแล. บทว่า
อัย อฏฺฐโม วิโมกฺโข ความว่า นี้ ชื่อว่าเป็นวิโมกข์ที่ ๘ เพราะสละ
คือ เพราะปล่อยขั้นทั้ง โดยประการทั้งปวง.

จบ อรรถกถาวิโมกขสูตรที่ ๖

๑๔. ปฐมโฆหารสูตร

[๑๖๔] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อนริยโฆหาร ๘ ประการนี้ ๘
ประการเป็นไฉน คือ ความเป็นผู้พูดในสิ่งไม่ได้เห็นว่าได้เห็น ๑
ในสิ่งที่ไม่ได้ฟังว่าได้ฟัง ๑ ในสิ่งที่ไม่ได้ทราบว่าได้ทราบ ๑ ในสิ่ง
ที่ไม่ได้รู้ว่าได้รู้ ๑ ในสิ่งที่ได้เห็นว่าไม่ได้เห็น ๑ ในสิ่งที่ได้ฟังว่า
ไม่ได้ฟัง ๑ ในสิ่งที่ได้ทราบว่าได้ทราบ ๑ ในสิ่งที่ได้รู้ว่าได้
รู้ ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อนริยโฆหาร ๘ ประการนี้แล.

จบโฆหารสูตรที่ ๑๔

๑๕. พุติยโวหารสูตร

[๑๖๕] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อริยโฆหาร ๘ ประการนี้ ๘
ประการเป็นไฉน คือ ความเป็นผู้พูดในสิ่งที่ไม่ได้เห็นว่าไม่ได้เห็น ๑
ในสิ่งที่ไม่ได้ฟังว่าไม่ได้ฟัง ๑ ในสิ่งที่ไม่ได้ทราบว่าได้ทราบ ๑
ในสิ่งที่ไม่ได้รู้ว่าได้รู้ ๑ ในสิ่งที่ได้เห็นว่าได้เห็น ๑ ในสิ่งที่ได้ฟัง
ว่าได้ฟัง ๑ ในสิ่งที่ได้ทราบว่าได้ทราบ ๑ ในสิ่งที่ได้รู้ว่าได้รู้ ๑
คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อริยโฆหาร ๘ ประการนี้แล.

จบ โฆหารสูตรที่ ๑๕

อรรถกถาโฆหารสูตรที่ ๗-๘

วิหารสูตรที่ ๗ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :-

บทว่า อนริยโฆหารา ได้แก่ ถ้อยคำที่ไม่ใช่ของพระอริยะ คือ
ถ้อยคำที่มีโทษ. บุคคลละยอมกล่าวโฆหารถ้อยคำเหล่านั้น ด้วยเจตนา
เหล่านี้ว่า คำว่า อนริยโฆหารา นั้น เป็นชื่อของเจตนาเหล่านั้น.

สูตรที่ ๘ ฟังทราบความโดยนัยตรงกันข้ามกับคำที่กล่าวแล้ว

จบ อรรถกถาโฆหารสูตรที่ ๗-๘

๑๖. ปริสสูตร

[๑๖๖] คุณก่อนิกขุทั้งหลาย บริษัท ๘ จำพวกนี้ ๘ จำพวก
เป็นไฉน คือ บริษัทกษัตริย์ ๑ บริษัทพราหมณ์ ๑ บริษัทคฤหบดี ๑
บริษัทสมณะ ๑ บริษัทเทวดาชั้นจาตุมหาราช ๑ บริษัทเทวดา
ชั้นดาวดึงส์ ๑ บริษัทมาร ๑ บริษัทพรหม ๑ คุณก่อนิกขุทั้งหลาย
เราเข้าไปหาบริษัทกษัตริย์หลายร้อยบริษัท ย่อมรู้ดีว่า แม้ในบริษัท
นั้นเราเคยนั่งประชุมด้วย เคยสนทนาปราศรัยด้วย เคยสนทนาธรรม
ด้วย ในบริษัทกษัตริย์นั้น กษัตริย์เหล่านั้นมีวรรณะเช่นใด เราก็มี
วรรณะเช่นนั้น กษัตริย์เหล่านั้นมีเพียงเช่นใด เราก็มีเสียงเช่นนั้น
เราชี้แจงให้เห็นแจ้ง ให้สมาทาน ให้อาหารร่าเริงด้วยธรรมิกถา
และเมื่อเรากำลังพูดอยู่ บริษัทกษัตริย์เหล่านั้นย่อมไม่รู้ ใครหนอ
เป็นเทวดาหรือมนุษย์พูดอยู่ ครั้นเราชี้แจงให้เห็นแจ้ง ให้สมาทาน
ให้อาหารร่าเริงด้วยธรรมิกถาแล้วหายไป เมื่อเราหายไปแล้ว
กษัตริย์เหล่านั้นก็ไม่รู้ว่า ใครหนอ เป็นเทวดาหรือมนุษย์
หายไปแล้ว คุณก่อนิกขุทั้งหลาย เราเข้าไปหาบริษัทพราหมณ์
หลายร้อยบริษัท ฯลฯ บริษัทคฤหบดี ฯลฯ บริษัทสมณะ ฯลฯ
บริษัทเทวดาชั้นจาตุมหาราช ฯลฯ บริษัทเทวดาชั้นดาวดึงส์ ฯลฯ
บริษัทมาร ฯลฯ บริษัทพรหมหลายร้อย บริษัท ย่อมรู้ดีว่า แม้
ในบริษัทพรหมนั้น เราเคยนั่งประชุมด้วย เคยสนทนาปราศรัย
ด้วย เคยสนทนาธรรมด้วย ในบริษัทพรหมนั้น พรหมเหล่านั้น
มีวรรณะเช่นใด เราก็มีวรรณะเช่นนั้น พรหมเหล่านั้นมีเสียงเช่นใด
เราก็มีเพียงเช่นนั้น เราชี้แจงให้เห็นแจ้ง ให้สมาทาน ให้

อาจหาญร่าเริงด้วยธรรมิกถา และเมื่อเรากำลังพูดอยู่ พรหมเหล่านั้นก็ไม่ว่า ใครหนอ นี่ เป็นเทวดาหรือมนุษย์พูดอยู่ ครั้นเรารู้แจ้งให้เห็นแจ้ง ให้สมทาน ให้อาจหาญร่าเริงด้วยธรรมิกถาแล้วหายไป และเมื่อเราหายไปแล้ว พรหมเหล่านั้นก็ไม่ว่า ใครหนอ นี่ เป็นเทวดาหรือมนุษย์หายไปแล้ว คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บริษัท ๘ จำพวกนี้แล.

จบ ปริสสุตที่ ๑๖

อรรถกถาปริสสุตที่ ๕

ปริสสุตที่ ๕ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :-

บทว่า ขตฺติยปริสา ได้แก่ ชุมชุม ก่อสมาคมแห่งขัตติยบริษัท. ในบททั้งปวงกัณยนี้. บทว่า อนนฺตํ ขตฺติยปริสํ ความว่า ขัตติยบริษัทเช่น สมาคมแห่งพระเจ้าพิมพิสาร สมาคมแห่งพระญาติ และสมาคมแห่งเจ้าลิจฉวี เป็นต้น การที่พระศาสดาเสด็จเข้าหาขัตติยบริษัทเป็นต้น แม้ในจักรวาลอื่น ก็ย่อมมีได้เหมือนกัน. บทว่า สลฺลปิตฺตํ ได้แก่ เคยทำการเจรจาปราศรัย. บทว่า สากฺขญา ความว่า แม้ธรรมสากัจฉาเราก็เคยเข้าสนทนา.

บทว่า ยาทิกโก เต วณฺโณ ความว่า กษัตริย์เหล่านั้น เป็นคนผิวขาวก็มี เป็นคนผิวดำก็มี เป็นคนผิวสองสีก็มี พระศาสดามีพระฉวีวรรณดังทองอย่างเดียว. แต่คำนั้นตรัสอาศัยทรวดทรง. อนึ่ง เขาย่อมรู้จักกันว่าเป็นกษัตริย์ พราหมณ์เป็นต้น ก็ตรงทรวดทรงของชนเหล่านั้นอย่างเดียวกันเท่านั้น แต่พระผู้มีพระภาคเจ้ามิใช่

เป็นเช่นกับพวกมัลลกะ ทั้งไม่ได้ทรงสรวนใส่กุ่มทลแก้วมณี
ประทับนั่งด้วยเพศแห่งพระพุทธเจ้านั้นแหละ. แต่ชนแม่เหล่านั้น
ย่อมเห็นทรวดทรงว่าเหมือนคนไปทั้งนั้น บทว่า ยาทิสโก เตสฺ สโร
ความว่า ชนเหล่านั้น เป็นผู้มั่งเสียงห้วนก็มี เป็นผู้มั่งเสียงเหมือน
เสียงแมวก็มี เป็นผู้มั่งเสียงเหมือนเสียงกาเกี๋ย (แต่) พระศาสดามี
พระสุรเสียงดังเสียงพรหมอย่างเดียว. ก็คำนี้ตรัสหมายเอาภาษา
อื่น. ก็แม้ถ้าพระศาสดาจะประทับนั่งตรัสอยู่บนราชอาสน์ใน
ขัตติยบริษัทนันไชรี กษัตริย์เหล่านั้น ก็จะมีความคิดว่า วันนี้
พระราชชาติด้วยพระสุรเสียงอันไพเราะ. เมื่อพระผู้มีพระ
ภาคเจ้าตรัสแล้วเสด็จหลีกไปแล้ว กษัตริย์เหล่านั้นเห็นพระราช
เสด็จมาอีก จึงเกิดพิจารณาทบทวนขึ้นว่า ผู้นี้เป็นใครหนอ. บรรดา
บทเหล่านั้น บทว่า โก นู โข อัย ความว่า กษัตริย์เหล่านั้นแม้
พิจารณาทบทวนอยู่อย่างนี้ว่า พระราชาพระองค์นี้คือใครหนอ
เมื่อตรัส ๆ โดยอาการอันนุ่มนวล ด้วยภาษามคธ ภาษาสีหพินในที่นี้
ในบัดนี้แหละก็หายตัวไปเสียแล้ว พระราชาพระองค์นี้ เป็นเทวดา
หรือมนุษย์ดังนี้ ก็ไม่รู้จัก. ถามว่า ก็พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดง
ธรรมแก่ผู้ไม่รู้จกอย่างนี้ เพื่อประโยชน์อะไร? แก้วว่า เพื่อต้องการ
ให้เป็นวาสนา (อุปรมบารมี). พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงโดย
หวังผลอนาคตอย่างนี้ว่า ก็ธรรมที่เขาสดับแล้วอย่างนี้ ย่อมเป็น
ปัจจัยในอนาคตทีเดียว. ฟังทราบกำเนิดแห่งคำมีอาทิว่า อนนสฺส
พฺราหฺมณปฺริสฺส ดังนี้. ด้วยอำนาจสมาคมแห่งโสณทัณฑพราหมณ์
เป็นต้น และด้วยอำนาจจักรวาลอื่น.

จบ อรรถกถาปริสสูตรที่ ๕

๑๗. ภูมิบาลสูตร

[๑๕๗] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ ภูเขาศาลา ป่ามทาวัว ใกล้นครเวสาลี ครั้งนั้นแล เวลาเช้า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงครองอันตรวาสกแล้ว ทรงถือบาตรและจีวร เสด็จเข้าไปบิณฑบาตยังนครเวสาลี ครั้นเที่ยวบิณฑบาตในนครเวสาลีแล้ว ในเวลาปัจฉิมภัต เสด็จกลับจากบิณฑบาตแล้ว ตรัสกะท่านพระอานนท์ว่า คุณก่อนอานนท์ จงถือผ้าสีทันนะ เราจะเข้าไปยังป่าवालเจดีย์ เพื่อพักกลางวัน ท่านพระอานนท์ทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ถือผ้าสีทันนะตามพระผู้มีพระภาคเจ้าไปข้างหลัง.

ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จเข้าไปยังป่าवालเจดีย์ ประทับนั่งบนอาสนะที่ปูไว้ แล้วตรัสกะท่านพระอานนท์ว่า คุณก่อนอานนท์ นครเวสาลีเป็นที่น่ารื่นรมย์ อุเทนเจดีย์ก็น่ารื่นรมย์ โคตมเจดีย์ พุทฺธเจดีย์ สัตถมเจดีย์ สารันทเจดีย์ ปาวาลเจดีย์ ล้วนน่ารื่นรมย์ คุณก่อนอานนท์ ผู้ใดผู้หนึ่งเจริญทำให้มากซึ่งอิทธิบาท ๔ ทำให้เป็นอุชยาน ทำให้เป็นที่ตั้ง ให้มั่นคง สัมปรารภดีแล้ว ผู้นั้นหวังอยู่ พึงดำรงอยู่ได้กับหนึ่ง หรือเกินกว่ากับ คุณก่อนอานนท์ ตถาคตเจริญ กระทำให้มากซึ่งอิทธิบาท ๔ ทำให้เป็นอุชยาน ทำให้เป็นที่ตั้ง ให้มั่นคง สัมปรารภดีแล้ว ตถาคตหวังอยู่ พึงดำรงอยู่ได้กับหนึ่งหรือเกินกว่ากับ เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงกระทำนิมิตรแจ้งชัด ทรงกระทำโอภาสแจ้งชัดแล้ว

อย่างนี้ ท่านพระอานนทก็ไม้อาจจะรู้ทัน จึงไม่ทูลอาราธนาพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าพึงทรงดำรงอยู่ตลอดกัป ขอพระสุคตพึงทรงดำรงอยู่ตลอดกัป เพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ชนหมู่มาก เพื่อสุขแก่ชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์โลก เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เพราะถูกมารเข้าคลใจ แม้ครั้งที่ ๒ แม้ครั้งที่ ๓ พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ตรัสกะท่านพระอานนทว่า คุณก่อนอานนท นครเวสาฬหเป็นนครที่น่ารื่นรมย์ อุเทนเจดีย์ก็น่ารื่นรมย์ โคตมกเจดีย์ พุทฺตกเจดีย์ สัตตมพเจดีย์ สารันทพเจดีย์ ปาวาลเจดีย์ ถ้วนน่ารื่นรมย์ คุณก่อนอานนท ผู้ใดผู้หนึ่งเจริญ กระทำให้มากถึงอิทธิบาท ๔ ทำให้เป็นดุจยาน ทำให้เป็นที่ตั้ง ให้นั่นคง สัมสม ปรารภดีแล้ว ฯลฯ ตถาคตหวังอยู่ พึงดำรงอยู่ได้รูปหนึ่งหรือเกินกว่ากัป เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงกระทำนิมิตแจ้งชัด ทรงกระทำโอภาสแจ้งชัดแล้วอย่างนี้ ท่านพระอานนทก็ไม้อาจจะรู้ทัน จึงไม่ทูลอาราธนาพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าพึงทรงดำรงอยู่ตลอดกัป ขอพระสุคตพึงทรงดำรงอยู่ตลอดกัป เพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ชนหมู่มาก เพื่อสุขแก่ชนหมู่มาก เพื่ออนุเคราะห์โลก เพื่อประโยชน์ เพื่อเกื้อกูล เพื่อความสุข แก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เพราะถูกมารเข้าคลใจ ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสกะท่านพระอานนทว่า คุณก่อนอานนท เธอจงไปเถิดบัดนี้เธอย่อมสำคัญกาลที่สมควร ท่านพระอานนททูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้า ลูกจากอาสนะ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า

กระทำประทัภณแล้วไปนั่ง ณ โคนไม้แห่งหนึ่ง ในที่ไม่ไกล
พระผู้มีพระภาคเจ้า.

ครั้งนั้นแล เมื่อท่านพระอนนทหสิกลไปแล้วไม่นาน มารผู้
ลามกได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
บัดนี้เป็นกาลปรินิพพานของพระผู้มีพระภาคเจ้า ข้าแต่พระองค์
ผู้เจริญ ก็พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสพระวาจานี้ไว้ว่า. ดูก่อนมาร
ผู้ลามก เราจักยังไม่ปรินิพพาน ตราบเท่าที่พวกภิกษุสาวกของเรา
ยังไม่ฉลาด ไม่ได้รับแนะนำ ไม่แก้กลัวกลัว ยังไม่บรรลุธรรมอัน
เกษมจากโยคะ ยังไม่เป็นพหูสูต ไม่ทรงธรรม ไม่ปฏิบัติธรรม
สมควรแก่ธรรม ยังไม่ปฏิบัติชอบ ยังไม่ประพฤติตามธรรม ไม่
เรียนอาจารย์วาทของตนแล้วบอก แสดง บัญญัติ แต่งตั้ง เปิดเผย
จำแนก กระทำได้ง่าย ไม่แสดงธรรมมีปฏิหาริย์อัศจรรย์ด้วยศีล
ปรปพาทที่เกิดขึ้นแล้วโดยชอบธรรม ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
บัดนี้ ภิกษุสาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นผู้ฉลาด ได้รับแนะนำ
แก้กลัวกลัว บรรลุธรรมอันเกษมจากโยคะ เป็นพหูสูต ทรงธรรม
ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบ ประพฤติตามธรรม
เรียนอาจารย์วาทของตนแล้ว บอก แสดง บัญญัติ แต่งตั้ง เปิดเผย
จำแนก กระทำให้ง่าย แสดงธรรมมีปฏิหาริย์อัศจรรย์ด้วยศีลซึ่งปรปพาท
ที่เกิดขึ้นแล้วโดยชอบธรรม ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บัดนี้ขอพระผู้มี-
พระภาคเจ้าจงเสด็จปรินิพพานเถิด ขอพระสุคตจงเสด็จปรินิพพาน
เถิด บัดนี้ เป็นกาลปรินิพพานแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้า พระผู้มี-
พระภาคเจ้าตรัสพระวาจานี้ไว้ว่า. ดูก่อนมารผู้ลามก เราจักยังไม่

ปรินิพพาน ตราบเท่าที่ภิกษุณีสาวิกาของเรา ฯลฯ อุบาสกสาวก
ของเรา ฯลฯ อุบาสิกาสาวิกาของเรา ยังไม่ฉลาด ยังไม่ได้รับแนะนำ
ยังไม่แก้อ้วล้า ยังไม่บรรลุธรรมอันเกษมจากโยคะ ยังไม่เป็น
พหูสูต ยังทรงจำธรรมไม่ได้ ยังปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมไม่ได้
ยังไม่ปฏิบัติชอบ ยังไม่ประพฤติตามธรรม ไม่เรียนอาจารย์วาท
ของตนแล้ว บอก แสดง บัญญัติ แต่งตั้ง เปิดเผย จำแนก กระทำ
ให้ง่าย ไม่แสดงธรรมมีปฏิหารีย่ำยี่ด้วยดีซึ่งปรปพาพที่เกิดขึ้น
แล้วโดยชอบธรรม ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บัดนี้ อุบาสิกาสาวิกา
ของพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นผู้ฉลาด ได้รับแนะนำ แก้อ้วล้า
บรรลุธรรมอันเกษมจากโยคะ เป็นพหูสูต ทรงธรรม ปฏิบัติธรรม
สมควรแก่ธรรม ปฏิบัติชอบ ประพฤติตามธรรม เรียนอาจารย์วาท
ของตนแล้ว บอก แสดง บัญญัติ แต่งตั้ง เปิดเผย จำแนก
ทำให้ง่าย แสดงธรรมมีปฏิหารีย่ำยี่ด้วยดีซึ่งปรปพาพที่เกิดขึ้น
แล้วโดยชอบธรรม ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บัดนี้ ขอพระผู้มีพระ-
ภาคเจ้าจงเสด็จปรินิพพานเถิด ขอพระสุคตจงเสด็จปรินิพพานเถิด
บัดนี้เป็นกาลปรินิพพานแห่งพระผู้มีพระภาคเจ้า ก็พระผู้มีพระ-
ภาคเจ้าตรัสพระวาจานี้ไว้ว่า คุณก่อนมารผู้ลามก เราจักยังไม่
ปรินิพพานตราบเท่าที่พรหมจรรย์ของเรานี้ยังไม่เจริญแพร่หลาย
กว้างขวาง ชนเป็นอันมาก ยังไม่รู้ทั่ว ยังไม่แน่นหนา เทวดาและ
มนุษย์ทั้งหลายยังไม่ประกาศดีแล้ว ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บัดนี้
พรหมจรรย์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าเจริญแพร่หลายกว้างขวาง
ชนเป็นอันมากรู้ทั่ว แน่นหนา เทวดาและมนุษย์ประกาศดีแล้ว

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บัดนี้ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าจงเสด็จปรินิพพาน
เถิด ของพระสุคตจงเสด็จปรินิพพานเถิด บัดนี้ เป็นกาลปรินิพพาน
แห่งพระผู้มีพระภาคเจ้า.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนมารผู้ลามก ท่านจงเป็น
ผู้ชวนขวายน้อยเถิด ไม่นานนักตถาคตจักปรินิพพาน แต่นี้ล่วงไป
๓ เดือน ตถาคตจักปรินิพพาน ลำดับนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้า
ทรงมีสติสัมปชัญญะ ปลงอายุสังขาร ณ ปาวาลเจดีย์ เมื่อพระผู้มี-
พระภาคเจ้าทรงปลงอายุสังขารแล้ว แผ่นดินไหวใหญ่ น่าสะพึงกลัว
โลมชาดิชูชน์ กลองทิพย์ก็บันลือลั่น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบ
เนื้อความนั้นแล้ว จึงทรงเปล่งพระอุทานในเวลานั้นว่า

มุนีได้ปลงเครื่องปรุงแต่งภพ อันเป็นเหตุ
สมภพทั้งซังได้ ทั้งที่ซังไม่ได้ ยินดีในภายใน
มีจิตตั้งมั่น ได้ทำลายกิเลสที่เกิดในตนเหมือน
ทหารทำลายเกราะ ฉะนั้น.

ครั้งนั้นแล ท่านพระอานนท์ได้มีความคิดดังนี้ว่า แผ่นดินนี้
ไหวใหญ่หนอ แผ่นดินนี้ไหวใหญ่จริงหนอ น่าสะพึงกลัว โลมชาดิ-
ชูชน์ ทั้งกลองทิพย์ก็บันลือลั่น อะไรหนอเป็นเหตุเป็นปัจจัยแห่ง
ความปรากฏแผ่นดินไหวใหญ่ ลำดับนั้นแล ท่านพระอานนท์เข้าไป
เฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้ว นั่ง ณ ที่ควร
ส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่
พระองค์ผู้เจริญ แผ่นดินนี้ไหวใหญ่หนอ แผ่นดินนี้ไหวใหญ่จริงหนอ

นำสะพังก้าว โลมาดิฐชั้น ทั้งกลองทิพย์ก็บันลือลั่น อะไรหนอ
เป็นเหตุเป็นปัจจัยแห่งความปรากฏแผ่นดินไหวใหญ่.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คู่ก่อนอนนท์ เหตุปัจจัย ๘
ประการนี้แห่งความปรากฏแผ่นดินไหวใหญ่ ๘ ประการเป็นไฉน
คู่ก่อนอนนท์ แผ่นดินใหญ่ตั้งอยู่บนน้ำ น้ำตั้งอยู่บนลม ลมตั้ง
อยู่บนอากาศ สมัยนั้นลมพายุพัดจัด ลมพายุพัดให้น้ำไหว น้ำ
ไหวแล้วทำให้แผ่นดินไหว คู่ก่อนอนนท์ นี่เป็นเหตุเป็นปัจจัย
ประการที่ ๑ แห่งความปรากฏแผ่นดินไหวใหญ่.

อีกประการหนึ่ง สมณะหรือพราหมณ์มีฤทธิ์ บรรลุความ
ชำนาญทางจิตหรือเทวดาผู้มีฤทธิ์มาก มีอำนาจมาก เจริญ
ปลงวิสัยญาณิดหน่อย เจริญอาบัสัญญาหาประมาณมิได้ ย่อมยัง
แผ่นดินนี้ให้สะเทือนสะท้านหวั่นไหว. คู่ก่อนอนนท์ นี่เป็นเหตุ
เป็นปัจจัยประการที่ ๒ แห่งความปรากฏแผ่นดินไหวใหญ่.

อีกประการหนึ่ง เมื่อใด พระโพธิสัตว์จุติจากชั้นดุสิต มี
สติสัมปชัญญะ ลงสู่พระครรภ์พระมารดา เมื่อนั้น แผ่นดินนี้ย่อม
สะเทือนสะท้านหวั่นไหว คู่ก่อนอนนท์ นี่เป็นเหตุเป็นปัจจัยประการ
ที่ ๓ แห่งความปรากฏแผ่นดินไหวใหญ่.

อีกประการหนึ่ง เมื่อใด พระโพธิสัตว์มีสติสัมปชัญญะ
ประสูติจากพระครรภ์มารดา เมื่อนั้น แผ่นดินนี้ย่อมสะเทือนสะท้าน
หวั่นไหว คู่ก่อนอนนท์ นี่เป็นเหตุเป็นปัจจัยประการที่ ๔ แห่ง
ความปรากฏแผ่นดินไหวใหญ่.

อีกประการหนึ่ง เมื่อใด พระตถาคตตรัสรู้อนุตรสัมมา-
สัมโพธิญาณ เมื่อนั้น แผ่นดินนี้ย่อมสะเทือนสะท้านหวั่นไหว คู่ก่อน
อาณนทฺ์ นี่เป็นเหตุเป็นปัจจัยประการที่ ๕ แห่งความปรากฏแผ่นดิน
ไหวใหญ่.

อีกประการหนึ่ง เมื่อใด พระตถาคตทรงประกาศอนุตร-
ธรรมจักร เมื่อนั้น แผ่นดินนี้ย่อมสะเทือนสะท้านหวั่นไหว คู่ก่อน
อาณนทฺ์ นี่เป็นเหตุเป็นปัจจัยประการที่ ๖ แห่งความปรากฏแผ่นดิน
ไหวใหญ่.

อีกประการหนึ่ง เมื่อใด ตถาคตทรงมีสติสัมปชัญญะ ปลง
อายุสังขาร เมื่อนั้น แผ่นดินนี้ย่อมสะเทือนสะท้านหวั่นไหว คู่ก่อน
อาณนทฺ์ นี่เป็นเหตุเป็นปัจจัยประการที่ ๗ แห่งความปรากฏแผ่นดิน
ไหวใหญ่.

อีกประการหนึ่ง เมื่อใด ตถาคตปรินิพพานด้วยอนุปาติเสส-
นิพพานธาตุ เมื่อนั้น แผ่นดินนี้ย่อมสะเทือนสะท้านหวั่นไหว คู่ก่อน
อาณนทฺ์ นี่เป็นเหตุเป็นปัจจัยประการที่ ๘ แห่งความปรากฏแผ่นดิน
ไหวใหญ่ คู่ก่อนอาณนทฺ์ เหตุปัจจัย ๘ ประการนี้แล แห่งความ
ปรากฏแผ่นดินไหวใหญ่.

จบ ภูมิชาลสูตรที่ ๑๗

จบ จาลวรรคที่ ๒

อรรถกถาภุมิจาลสูตรที่ ๑๐

ภุมิจาลสูตรที่ ๑๐ มีวินัยดังต่อไปนี้:-

ในบทว่า นิสิตฺถ นี้ ท่านประสงค์เอาท่อนหนึ่ง. บทว่า
อุทฺเทนเจตฺติยํ ท่านกล่าวหาที่เขาสรางไว้ในที่อยู่ของอุทเทนยักษ์.
แม้ในโคตมกเจตฺติยเป็นต้น ถิ่นนี้เหมือนกัน. บทว่า ภาวิตา แปลว่า
เจริญแล้ว. บทว่า พหุลิกตา แปลว่า. กระทำให้มาก. บทว่า ยานิกตา
แปลว่า ทำให้เป็นดูยานที่เทียมแล้ว. บทว่า วตฺถุกตา แปลว่า
ทำให้เป็นดูที่ตั่ง เพราะอรรถว่าเป็นที่พึงอาศัย. บทว่า อนุญฺจิตา
แปลว่า ตั่งไว้แล้ว. บทว่า ปริจิตา แปลว่า สัมสมแล้ว โดยรอบ คือ
เจริญดีแล้ว. บทว่า สุตฺมารถฺธา แปลว่า เริ่มไว้เป็นอย่างดีแล้ว.

พระผู้มีพระภาคเจ้าครั้นตรัสโดยมิได้กำหนดอย่างนี้แล้ว

เมื่อจะทรงแสดงโดยกำหนดแน่นอนอีก จึงตรัสคำมีอาทิว่า ตถาคตฺตสฺส
โฆ ดังนี้. ถิ่นที่นี้บทว่า กปฺป ได้แก่ อายุกับ (คือกำหนดอายุอย่าง
สูงของคนในยุคนั้น ๆ). พระผู้มีพระภาคเจ้าพึงดำรงพระชนมอยู่
ตลอดกำหนดอายุของคนทั้งหลายในสมัยนั้น ๆ อย่างเต็มที่. บทว่า
กปฺปาวเสสฺส วา ได้แก่ หรือเกิน ๑๐๐ ปีซึ่งได้ตรัสไว้ว่า "น้อย
หรือยิ่งกว่า". แต่พระมหาสิวลเถระกล่าวว่า ธรรมดาว่าพระพุทธะ
ทั้งหลาย ย่อมไม่ทรงบันลือในที่มิใช่ฐานะ พระผู้มีพระภาคเจ้า
ทรงเข้าสมาบัติบ่อย ๆ ทรงข่มเวทนาใกล้ตายได้ พึงดำรงอยู่ได้
ตลอดกัทรกับที่เดียว. ถามว่า ก็เพราะเหตุไร พระองค์จึงไม่ดำรง
อยู่ตลอดกัทรกับ ? ตอบว่า ขึ้นชื่อว่าสรีระที่มีใจครอง ถูกขรา

ลักษณะมีฟันหักเป็นต้นครอบงำ แต่พระพุทธเจ้าทั้งหลายไม่มีฟันหักเป็นต้น ย่อมเสด็จปรินิพพานในอายุส่วนที่ ๕ (คือ ๒๐ ปี ที่ ๕) ในเวลาเป็นที่รักที่ชบสใจของมหาชนทีเดียว. กับริราพระมหาสาวก ผู้ตรัสรู้ตามเสด็จพระพุทธเจ้า พระมหาสาวกองค์หนึ่งปรินิพพานแล้ว ย่อมพึงตั้งอยู่เหมือนตอไม้ หรือว่า พึงตั้งอยู่โดยมีภิกษุหนุ่มและสามเณรห้อมล้อม แต่นั่นก็จะพึงถูกดูแลกันว่า โธเอ๋ย บริษัทของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย เพราะฉะนั้น พระองค์จึงไม่ทรงดำรงอยู่. แม้เมื่อกล่าวไว้อย่างนี้ ข้อที่เรียกกล่าวว่าอายุกับนี้นั้นแหละ ก็กำหนดไว้ในอรรถกถาแล้ว.

บทว่า ตํ ในคำว่า ยถา ตํ มารณ ปริยฺญูจิตฺตํ โท นี้ เป็นเพียงนิบาต. อธิบายว่า ปุณฺชนบางคนแม้อื่น มีจิตถูกมารคลใจ มีจิตถูกมารครอบงำ ไม่สามารถจะรู้แจ้งได้ ฉนฺใด พระอานนทก็ไม่สามารถจะรู้แจ้งได้ ฉนนันเหมือนกัน. เพราะมารย่อมครอบงำจิตของท่านผู้ยังละวิปัสสา ๑๒ ไม่ได้โดยประการทั้งปวง. พระเถระยังละวิปัสสา ๔ ไม่ได้ ด้วยเหตุนั้น มารจึงครอบงำจิตของท่าน. ถามว่า ก็มารนั้นเมื่อทำการคลจิตทำอย่างไร? ตอบว่า ย่อมแสดงรูปารมณฺที่นํากลฺวํบํ ให้ได้ยินสัททารมณฺที่นํากลฺวํบํ แต่นั่นสัตว์ทั้งหลายได้เห็นภาพเช่นนั้น หรือได้ฟังเสียงเช่นนั้น ก็หมดสติ อ้าปาก มารก็สอดมือเข้าไปทางปากของสัตว์เหล่านั้นแล้วบีบหัวใจ แต่นั่น สัตว์ทั้งหลายก็หมดความรู้สึกตั้งอยู่ แต่มารนี้จักสามารถหรือที่จะสอดมือเข้าทางปากของพระเถระ ก็ได้แต่แสดงอารมณ์ที่น่ากลัว พระเถระได้เห็นอารมณ์นั้นเข้า จึงไม่รู้แจ้งนิมิตโสภาส.

ถามว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทั้งๆ ที่ทรงทราบอยู่ เพราะเหตุไร ?
จึงตรัสเรียกถึง ๓ ครั้ง ? ตอบว่า เพราะเพื่อทรงทำความโสภ
ให้เบาบาง ด้วยการยกโทษขึ้นว่า นั้นเป็นการทำไม่ดีของท่าน นั้น
เป็นการผิดพลาดของท่าน ในเมื่อท่านพระอานนท์ทูลอาราธนาว่า
ขอพระผู้มีพระภาคเจ้า โปรดทรงดำรงพระชนมายุอยู่ก่อนเกิด
พระเจ้าข้า.

ในบทว่า มาโร ปาปิมา นี้ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้ :- ชื่อว่ามาร
เพราะประกอบสัตว์ไว้ในความพินาศให้ตายไป. บทว่า ปาปิมา นี้
เป็นไวยากรณ์ของบทว่า มาโร นั้นแน่แล. จริงอยู่ มารนั้นเขาเรียกว่า
ปาปิมา เพราะประกอบด้วยปาปกรรม. บทว่า ภาสิตา โข ปเนส
ภนฺเต ความว่า จริงอยู่ มารนี้มาที่โพธิมณฑลสถาน ในสัปดาห์
ที่ ๘ ในเมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ตรัสรู้สัมโพธิญาณแล้วทูลว่า
ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์ทรงบำเพ็ญบารมีทั้งหลาย
เพื่อประโยชน์ใด ประโยชน์นั้นพระองค์ทรงบรรลุตามพระประสงค์
แล้ว สัพพัญญุตญาณพระองค์ทรงแทงตลอดแล้ว ประโยชน์อะไร
ที่พระองค์จะต้องทรงตรวจดูสัตว์โลกเล่า แล้วทูลอาราธนาว่า
ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าโปรดเสด็จปรินิพพาน
ในบัดนี้เหมือนในวันนี้. แต่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสห้ามมารนั้นว่า
น ตาวาหิ เรายังไม่ปรินิพพานก่อนนะมาร ดังนี้เป็นต้น. มารกล่าว
คำมีอาทิว่า ภาสิตา โข ปเนส ภนฺเต ก็คำนี้พระผู้มีพระภาคเจ้า
ตรัสไว้แล้วแล ดังนี้ หมายเอาคำว่า น ตาวาหิ นั้น.

ในบทเหล่านี้ บทว่า **วียตุตา** ได้แก่ เป็นผู้ฉลาดด้วยอำนาจมรรค. เป็นผู้อันท่านแนะนำแล้ว เหมือนอย่างนั้น. เป็นผู้แก่ล้าแก่เหมือนอย่างนั้น. บทว่า **พหุสุตฺตา** ได้แก่ ชื่อว่าเป็นพหุสูต เพราะมีพุทธพจน์อันดับแล้วมากด้วยอำนาจปิฎก ๓. ชื่อว่า ธรรมธ เพราะทรงธรรมนั้นแหละไว้. อีกอย่างหนึ่ง พึงเห็นความในที่นี้ อย่างนี้ว่า ผู้เป็นพหุสูตทางปริยัติ และผู้เป็นพหุสูตทางปฏิบัติ ชื่อว่า ผู้ทรงธรรมเพราะทรงปริยัติธรรมและปฏิบัติธรรมนั้นแล. บทว่า **ธมฺมานุชฺฌมฺปฏิปฺปนา** ได้แก่ ปฏิบัติทางวิปัสสนาอันเป็นธรรมสมควรแก่อริยธรรม. บทว่า **สามิจิปฏิปฺปนา** ได้แก่ ปฏิบัติปฏิบัติทางอันเหมาะสม. บทว่า **อนุชฺฌมฺจาริโน** แปลว่า ผู้มีปกติประพฤติธรรมอันสมควร. บทว่า **สํ อจฺจริยกํ** ได้แก่ วาทะแห่งอาจารย์ของตน. บทว่า **อาจิกฺขิสฺสนฺติ** เป็นต้นทั้งหมด เป็นไวยากรณ์ของกันแลกัน. บทว่า **สทฺธมฺเมน** ได้แก่ ด้วยคำอันมีเหตุ คือ มีการณ์. บทว่า **สปปาฏิหาริยํ** ความว่า พระอริยสาวกเหล่านั้นย่อมแสดงธรรมให้เป็นธรรมนำสัตว์ออกจากทุกข์.

บทว่า **พฺรหฺมจฺริยํ** ได้แก่ ศาสนพหุมจรรยทั้งสิ้น ที่สงเคราะห์ด้วยสิกขาทั้ง ๓. บทว่า **อิทฺธํ** ได้แก่ สำเร็จด้วยอำนาจอินฺทฺริยในฉาน. บทว่า **ผิตํ** ได้แก่ ถึงความเจริญด้วยอำนาจอภิญญาสมาบัติ เหมือนดอกไม้งามเต็มที. บทว่า **วิตุถาริกํ** ได้แก่ แผลไปด้วยอำนาจประดิษฐานอยู่ในทิสภาคนั้น ๆ. บทว่า **พาหุชฺฌณํ** ได้แก่ ชนเป็นอันมากรู้แล้ว คือ แท่งตลอดแล้วด้วยอำนาจการตรัสรู้ของชนเป็นอันมาก บทว่า **ปฺลฺลภฺตุ** แปลว่า ถึงความแน่นอนหาโดยอาการทั้งปวง.

ถึงความแน่นอนอย่างไร ? ถึงความแน่นอนตราบเท่าที่เทวดา และมนุษย์ทั้งหลายประกาศดีแล้ว. อธิบายว่า เทวดาและมนุษย์ทั้งหลายผู้เป็นวิญญูชน มีประมาณเท่าใด เทวดาและมนุษย์ทั้งหมด มีประมาณเท่านั้น ประกาศด้วยดีแล้ว.

บทว่า **อโปสุตฺตโก** ได้แก่ เป็นผู้ไม่มีความอาลัย. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนมารผู้มีบาป ตั้งแต่สัปดาห์ที่ ๘ ท่านเที่ยวร่ำร้องอยู่ว่า ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าโปรดปรินิพพานบัดนี้เถิด พระเจ้าข้า ขอพระสุตฺตโปรดปรินิพพานบัดนี้เถิดพระเจ้าข้า ดังนี้ บัดนี้ ตั้งแต่วันนี้ไป ท่านเลิกความอุตสาหะเถิด อย่าทำความพยายามเพื่อให้เราปรินิพพานเลย. บทว่า **สโต สมฺปชาโน อายุสฺสขาริ โอสฺสขิ** ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตั้งสติมั่น กำหนดด้วยฌาน ทรงปลงคือละอายุสังขาร. ในการปลงอายุสังขารนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าหาได้ทรงปลงอายุสังขาร เหมือนเอามือปล่อยก้อนหินไม่. แต่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเกิดพระดำริขึ้นว่า ก็เราจะเข้าผลสมาบัติเพียง ๓ เดือนเท่านั้น ต่อนั้นจักไม่เข้า. บทว่า **โอสฺสขิ** ตรัสหมายเอาคำนั้น. ปาฐะว่า **อวสฺสขิ** ดังนี้ก็มี.

บทว่า **มหาภูมิจาโล** ได้แก่ แผ่นดินไหวใหญ่. ได้ยินว่า ในกาลนั้น หมื่นโลกธาตุมหาแล้ว. บทว่า **ภีสนโก** แปลว่า น่าสะพึงกลัว. บทว่า **เทวทฺหุทฺธิโย จ ผลิสฺส** ได้แก่ กลองทิพย์บันลือลั่น ฝนคำรามกระหึ่ม สายฟ้าแลบแปลบปลาบผิอุดูกลาล ท่านอธิบายว่า ฝนตกชั่วขณะหนึ่ง. บทว่า **อุทานํ อุทานนฺติ** ความว่า เพราะเหตุไร พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงเปล่งอุทาน ? เพราะทรงพระดำริว่า

ชื่อว่าใคร ๆ จะพึงพูดว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าถูกมารคิดตามไป
ข้างหลัง ๆ พุตรบภวนว่า จงปรินิพพานเถิดพระเจ้าข้า จึงทรงปลง
อายุสังขารเพราะความกลัว เพราะเหตุนั้น บุคคลนั้นจึงอย่ามีโอกาส
เลย ดังนี้แล้วจึงทรงเปล่งพระอุทานอันหลังออกมาด้วยกำลังพระปิติ.

พึงทราบวินิจฉัยในพระอุทานนั้นดังต่อไปนี้:- (เครื่องปรุง
แต่งงาน) ชื่อว่าตุละ เพราะบุคคลซึ่งได้ คือ กำหนดได้ เพราะเป็น
ของประจักษ์แก่สัตว์ทั้งปวงมีสุนัขบ้านและสุนัขจิ้งจอก เป็นต้น.
ที่ชื่อว่า ตุละ นั้น คืออะไร ? คือกรรมฝ่ายกามาวจร. เครื่องปรุง
แต่งภพที่ซึ่งได้ไม่มี หรือที่ซึ่งได้ของบุคคลนั้นไม่มี คือ ไม่มีโลกียกรรม
อย่างอื่นที่แน่นเหมือน เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่า อตุละซึ่งไม่ได้.
เครื่องปรุงแต่งภพที่ชื่ออตุละนั้นคืออะไร ? คือ กรรมฝ่ายมหัคคตะ.
อีกอย่างหนึ่ง กามาวจรกรรม รูปาวจรกรรม ชื่อว่า ตุละซึ่งได้.
อรูปาวจรกรรม ชื่อว่า อตุละ ซึ่งไม่ได้. อีกอย่างหนึ่ง วิบากน้อย
ชื่อตุละ วิบากมาก ชื่ออตุละ. บทว่า สมุภว ได้แก่ เป็นเหตุแห่ง
สมภพ. บทว่า ภวสฺสขร ได้แก่ เครื่องปรุงแต่งงานใหม่ อธิบายว่า
กรรมที่ทำให้เป็นกอง ทำให้เป็นก้อน. บทว่า อวสุสฺสขิ แปลว่า
ปลงแล้ว. บทว่า มุณี ได้แก่มุณีคือพระพุทธเจ้า. บทว่า อหฺมตฺตรโต
ได้แก่ ยินดีแล้วภายในตน. บทว่า สมหิโต ได้แก่ มีจิตตั้งมั่นแล้ว
ด้วยอุปจารสมาธิ และอัปปนาสมาธิ. บทว่า อภินฺทิ กวณฺมิว ได้แก่
ทำลายแล้ว คุณันกรบทำลายเกราะ. บทว่า อตฺตสมฺภว ได้แก่
กิเลสที่เกิดขึ้นในตน. ท่านกล่าวอธิบายไว้ดังนี้ว่า มุณีสละ โลกียกรรม

กล่าวคือ ตูละและอตุละซึ่งได้ชื่อว่า สัมภวะ เพราะอรรถว่ามีวิบาก และได้ชื่อว่า ภวสังขาร เพราะอรรถว่าปรุ่งแต่งภพ และเป็นผู้ ยินดีภายในตน มีจิตตั้งมั่น ทำลายกิเลสที่เกิดขึ้นในตน เหมือนนักรบ ใหญ่ในสงครามสำคัญ ทำลายเกราะฉะนั้น. อีกอย่างหนึ่ง บทว่า อตุลฺลญฺจ สมฺภวํ ได้แก่ พระนิพพานและภพ. บทว่า ภวสังขารํ ได้แก่ กรรมอันนำสัตว์ไปสู่ภพ. บทว่า อวสุตฺตฺตฺติ มฺหิ ความว่า พระมุนี คือพระพุทธเจ้าทรงพิจารณาโดยนัยเป็นต้นว่า จันท์ ๕ ไม่เที่ยง การดับจันท์ ๕ คือพระนิพพาน เที่ยง ทรงเห็นเป็นโทษ ในภพ และอานิสงส์ในพระนิพพานแล้ว ทรงและกรรมเครื่องปรุ่ง แต่งภพอันเป็นมูลแห่งจันท์ทั้งหลายนั้น ด้วยอริยมรรคอันกระทำ ความสิ้นกรรม ดังกล่าวไว้อย่างนี้ว่า ข่อมเป็นไปเพื่อความสิ้นกรรม ดังนี้. พระองค์ทรงยินดีในภายใน มีพระหฤทัยตั้งมั่น ทำลายแดนเกิด แห่งตนอันเป็นดุจเกราะได้อย่างไร ? ความจริงพระองค์ทรงยินดี ในภายในด้วยอำนาจวิปัสสนา มีพระหทัยตั้งมั่นด้วยอำนาจสมณะ ทรงทำลายกิเลสชาติทั้งหมดที่ได้นามว่า อตฺตสัมภวะ เพราะเกิด ในตน ที่หุ้มห่ออรรถภาพตั้งอยู่ดุจเกราะด้วยกำลังสมณะและวิปัสสนา จำเดิมแต่เบื้องต้นด้วยอาการอย่างนี้ และกรรมที่ทรงทำโดยไม่มี กิเลส ชื่อว่าทรงสละแล้ว เพราะไม่มีปฏิสนธิ พระองค์ทรงละกรรม ด้วยละกิเลสได้ ดังกล่าวมานี้ และธรรมดาผู้ละกิเลสได้แล้ว ข่อมไม่มีความกลัว เพราะฉะนั้น พึงทราบทั่วว่า พระองค์ไม่ทรงกลัว ทรงปลงอายุสังขาร และทรงเปล่งอุทานเพื่อให้โลกรู้ว่าพระองค์ ไม่ทรงกลัว.

บทว่า ยัม มหาวาตา ความว่า โดยสมัยใด หรือในสมัยใด
ลมพายุพัด ลมชื่ออุกเขปกวาด ก็ตั้งขึ้น. ลมอุกเขปกวาดนั้นก็พัด
ตัดลมที่รองรับน้ำอันมีความหนาเก้แสนหกหมื่นโยชน์. แต่นั้น
น้ำในอากาศก็ตก เมื่อน้ำตก แผ่นดินก็ตก ลม(ที่รองรับน้ำ) ก็จะอุ้ม
เอาน้ำไว้อีก ด้วยกำลังของตน เหมือนอุ้มน้ำไว้ในชนกรก หม้อ
กรองน้ำ ฉะนั้น น้ำก็สูงขึ้น เมื่อน้ำสูงขึ้น แผ่นดินก็สูงขึ้น.
น้ำไหลแล้วอย่างนี้ก็ทำให้แผ่นดินไหว. ก็การไหวอย่างนี้ ย่อมมีมา
จนถึงทุกวันนี้. ก็การยุบลงและการหนุนขึ้น ย่อมไม่ปรากฏเพราะ
แผ่นดินมาก บทว่า มหิทฺธิกา มหานุภาวา ความว่า ชื่อว่ามีฤทธิ์มาก
เพราะมีความสำเร็จมาก ชื่อว่ามีอำนาจมาก เพราะมีสิ่งที่จะพึง
เสวยมาก. บทว่า ปริตุตา ได้แก่ มีกำลังเพลา. บทว่า อปฺปมาณา
ได้แก่ มีกำลัง. บทว่า โส อิมํ ปรีวํ กมุเปติ ความว่า สมณะหรือ
พราหมณ์นั้นทำฤทธิ์ให้บังเกิดแล้ว เมื่อจะให้สลัดใจ จึงทำแผ่นดิน
ให้ไหว เหมือนพระมหาโมคคัลลานะ หรือเมื่อจะทดลองฤทธิ์ก็ทำ
แผ่นดินให้ไหว เหมือนสังฆรักขิตสามเณรผู้เป็นหลานของพระ-
มหานาคเถระ. บทว่า สจฺจมุเปติ ได้แก่ ไหวโดยรอบ. บทว่า
สมฺปฏมุเปติ นี้ เป็นไวยาจน์ของบทว่า สจฺจมุเปติ นั้นนั่นแล. ดังนั้น
บรรดาเหตุปัจจัยทำแผ่นดินไหว ๘ ประการเหล่านี้ เหตุปัจจัย ๑
เพราะธาตุกำเริบ ที่ ๒ เพราะอำนาจของผู้มีฤทธิ์ ที่ ๓ ที่ ๔
เพราะเดชแห่งบุญ ที่ ๕ เพราะเดชแห่งญาณ ที่ ๖ เพราะอำนาจ
ให้สาธุการ ที่ ๗ เพราะความการุญเป็นสภาวะ ที่ ๘ เพราะ
ร้องห่มร้องไห้. เมื่อพระมหาสัตว์ลงสู่ครรภ์พระมารดา และประสูติ

จากกรรมที่พระมารดา แผ่นดินไหวเพราะเดชแห่งบุญของพระ
มหาสัตว์นั้น. ในสมัยตรัสรู้กัมมโศภิตา แผ่นดินถูกเดชของ
พระญาณชักนำแล้ว จึงได้ไหว. ในสมัยประกาศพระธรรมจักร
แผ่นดินดำรงนิ่งอยู่ในภาวะแห่งสาธุการ เมื่อให้สาธุการก็ไหว.
ในสมัยทรงปลงอายุสังขาร แผ่นดินดำรงนิ่งอยู่ในความเป็นผู้มีกรุณา
เป็นสภาวะ แต่ทนจิตสังขาร (สัททาเวทนา) ไม่ได้ ก็ไหว. ในสมัย
ปรินิพพาน แผ่นดินอาศรมด้วยแรงการร้องไห้ร้องให้ จึงได้ไหว.
ก็ความนี้ พึงทราบด้วยอำนาจเทวดาประจำปฐวี. ก็การให้สาธุการ
เป็นคตินั้นย่อมไม่มีแก่แผ่นดินที่เป็นมหาภูต เพราะแต่ดินที่เป็น
มหาภูต ไม่มีเจตนา. คำที่เหลือในบททั้งปวงง่ายทั้งนั้นแล

จบ อรรถกถาภูมิชาลสูตรที่ ๑๐

รวมพระสูตร มีในวรรคนี้ คือ

๑. อจินาสสูตร ๒. อลังสูตร ๘ สูตร ๓. สังจิตตสูตร ๔. คยา-
สูตร ๕. อภิภายตนสูตร ๖. วิโมกขสูตร ๗. โวหารสูตรที่ ๑
๘. โวหารสูตรที่ ๒ ๙. ปริสสูตร ๑๐. ภูมิชาลสูตร. และอรรถกถา

จบ จาลวรรคที่ ๗

ยกมวรรคที่ ๓

๑. ปฐมปฏิบัติทาสูตร

[๑๖๘] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเป็นผู้มีศรัทธา ไม่มีศีล
อย่างนี้ เธอเชื่อว่าเป็นผู้ไม่บริบูรณ์ด้วยองค์นั้น เธอพึงบำเพ็ญองค์
นั้นให้บริบูรณ์ด้วยคิดว่า อย่างไรหนอ เราพึงเป็นผู้มีศรัทธาและ
มีศีล ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อใดแล ภิกษุเป็นผู้มีศรัทธาและมีศีล
เมื่อนั้น เธอเชื่อว่าเป็นผู้บริบูรณ์ด้วยองค์นั้น ก็ภิกษุทั้งหลาย
ภิกษุเป็นผู้มีศรัทธา มีศีล แต่ไม่เป็นพหูสูต อย่างนี้ เธอเชื่อว่าเป็น
ผู้ไม่บริบูรณ์ด้วยองค์นั้น เธอพึงบำเพ็ญองค์นั้นให้บริบูรณ์ด้วยคิดว่า
อย่างไรหนอ เราพึงเป็นผู้มีศรัทธา มีศีลและเป็นพหูสูต เมื่อใด
ภิกษุเป็นผู้มีศรัทธา มีศีลและเป็นพหูสูต เมื่อนั้น เธอเชื่อว่าเป็น
ผู้บริบูรณ์ด้วยองค์นั้น ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเป็นผู้มีศรัทธา
มีศีลและเป็นพหูสูต แต่ไม่เป็นธรรมกถึก ฯลฯ และเป็นธรรมกถึก
แต่ไม่เข้าสู่บริษัท ฯลฯ และเข้าสู่บริษัทได้ แต่ไม่แก้วลักล้าแสดง
ธรรมแก่บริษัท ฯลฯ และแก้วลักล้าแสดงธรรมแก่บริษัท แต่ไม่ได้
ตามความปรารถนาได้โดยไมยาก ไม่ลำบาก ซึ่งฉน ๔ อันมีใน
จิตยัง เป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน ฯลฯ เป็นผู้ได้ตามความ
ปรารถนา ได้โดยไมยาก ไม่ลำบาก ซึ่งฉน ๔ อันมีในจิตยัง เป็น
เครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน แต่ไม่ได้ทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญา-
วิมุตติอันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญา
อันยิ่งเองในปัจจุบันเข้าถึงอยู่ อย่างนี้ เธอเชื่อว่าเป็นผู้ยังไม่บริบูรณ์

ด้วยองค์นั้น เธอพึงบำเพ็ญองค์นั้นให้บริบูรณ์ด้วยคิดว่า อย่างไรหนอ
เราพึงเป็นผู้มีศรัทธา มีศีล เป็นพหูสูต เป็นธรรมกถึก เข้าสู่บริษัท
ได้ แก่ล้าวกล้าแสดงธรรมแก่บริษัท เป็นผู้ได้ตามความปรารถนา
ได้โดยไม่งยาก ไม่ลำบาก ซึ่งฉน ๔ อันมีในจิตยัง เป็นเครื่องอยู่
เป็นสุขในปัจจุบัน พึงทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุติ ปัญญาวิมุติ อันหา
อาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเองใน
ปัจจุบัน เข้าถึงอยู่ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อใดแล ภิกษุเป็นผู้มี
ศรัทธา มีศีล เป็นพหูสูต เป็นธรรมกถึก เข้าสู่บริษัทได้ แก่ล้าวกล้า
แสดงธรรมแก่บริษัท เป็นผู้ได้ตามความปรารถนาได้โดยไม่งยาก
ไม่ลำบาก ซึ่งฉน ๔ อันมีในจิตยัง เป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน
ทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุติ ปัญญาวิมุติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะ
ทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่ เมื่อนั้น
เธอชื่อว่า เป็นผู้บริบูรณ์ด้วยองค์นั้น คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้
ประกอบด้วยธรรม ๘ ประการนี้แล ย่อมเป็นผู้ก่อให้เกิดความ
เลื่อมใสโดยรอบ และเป็นผู้บริบูรณ์ด้วยอาการทั้งปวง.

จบ ปฐมปฏิบัติทาสูตรที่ ๑

ยมกวรรควรรณนาที่ ๓

อรรถกถาปฐมปฏิบัติปาฐะสูตรที่ ๑

วรรคที่ ๘ ปฏิบัติปาฐะสูตรที่ ๑ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้:-

บทว่า โน จ สีลวา ได้แก่ ผู้ไม่ทำให้บริบูรณ์ในศีล. บทว่า
สมนุตปาสาทิโก แปลว่า ให้เกิดความเลื่อมใสรอบด้าน. บทว่า
สพฺพการปริปุโร ได้แก่ บริบูรณ์ด้วยอาการของสมณะ ก็ด้วย
ส่วนแห่งสมณธรรมทุกอย่าง.

จบ อรรถกถาปฐมปฏิบัติปาฐะสูตรที่ ๑

๒. ทุติยปฏิบัติปาฐุตร

[๑๖๕] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเป็นผู้มีศรัทธา แต่ไม่มีศีล
อย่างนี้ เธอเชื่อว่าเป็นผู้ยังไม่บริบูรณ์ด้วยองค์นั้น เธอพึงบำเพ็ญ
องค์นั้นให้บริบูรณ์ด้วยคิดว่า อย่างไรหนอ เราพึงเป็นผู้มีศรัทธา
และมีศีล คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อใดแล ภิกษุเป็นผู้มีศรัทธาและ
ภิกษุเป็นผู้มีศรัทธา มีศีล แต่ไม่เป็นพหูสูต ฯลฯ เป็นพหูสูต แต่ไม่
เป็นธรรมกถึก ฯลฯ เป็นธรรมกถึก แต่ไม่เข้าสู่บริษัท ฯลฯ เข้าสู่
บริษัทได้ แต่ไม่แก้กล่าวแสดงธรรมแก่บริษัท ฯลฯ แก้กล่าว
แสดงธรรมแก่บริษัท และถูกต้องวิโมกข์อันสงบ ไม่มีรูป เพราะ
ล่วงรูปเสียได้ ด้วยนามกาย แต่ไม่กระทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ
ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไปด้วย
ปัญญาอันยิ่งเอง ในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่ อย่างนี้ เธอเชื่อว่าเป็น
ผู้ยังไม่บริบูรณ์ด้วยองค์นั้น เธอพึงบำเพ็ญองค์นั้นให้บริบูรณ์ด้วยคิดว่า
อย่างไรหนอ เราพึงมีศรัทธา มีศีล เป็นพหูสูต เป็นธรรมกถึก
เข้าสู่บริษัทได้ แก้กล่าวแสดงธรรมแก่บริษัท และพึงถูกต้อง
วิโมกข์อันสงบ ไม่มีรูป เพราะล่วงรูปเสียได้ด้วยนามกาย พึงกระทำ
ให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะ
ทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่ คุณก่อน
ภิกษุทั้งหลาย เมื่อใดแล ภิกษุเป็นผู้มีศรัทธา มีศีล เป็นพหูสูต
เป็นธรรมกถึกเข้าสู่บริษัทได้ แก้กล่าวแสดงธรรมแก่บริษัท

และถูกต้องวิโมกข์อันสงบ ไม่มีรูป เพราะล่วงรูปเสียได้ ด้วย
นามกาย ทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้
เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ในปัจจุบัน เข้า
ถึงอยู่ เมื่อนั้น เธอเชื่อว่าเป็นผู้บริบูรณ์ด้วยองค์นั้น คู่ก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๘ ประการนี้แล เป็นผู้ให้ก่อเกิด
ความเลื่อมใสโดยรอบ และบริบูรณ์ด้วยอาการทั้งปวง.

จบ ทุติยปฏิบัติปทาสูตรที่ ๒

อรรถกถาทุติยปฏิบัติปทาสูตรที่ ๒

ตุติยปฏิบัติปทาสูตรที่ ๒ มีวินัยดังต่อไปนี้:-

บทว่า สนฺตุตา ความว่า เชื่อว่าสงบ เพราะสงบจากกรรม
อันเป็นข้าศึก. บทว่า วิโมกฺขา ความว่า และเชื่อว่าวิโมกข์ เพราะ
หลุดพ้นจากกรรมอันเป็นข้าศึก.

จบ อรรถกถาทุติยปฏิบัติปทาสูตรที่ ๒

๓. ตติยปฏิบัติทาสูตร

[๑๓๐] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ ที่พัก
ก่อด้วยอิฐ ชื่อนาทิกะ ณ ที่นั่นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียก
ภิกษุทั้งหลายว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มี-
พระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย
มรณสติอันบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมมีผลมาก มี
อานิสงส์มาก หยั่งลงสู่อมตะ มีอมตะเป็นที่สุด เธอทั้งหลายย่อม
เจริญมรณสติหรือหนอ.

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว ภิกษุรูปหนึ่งกราบ
ทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ย่อม
เจริญมรณสติ.

พ. คุณก่อนภิกษุ ก็เธอเจริญสมณสติอย่างไร.

ภ. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ในการเจริญมรณสติ นี้ ข้าพระองค์
มีความคิดอย่างนี้ว่า โอหนอ เราพึงเป็นอยู่คืนหนึ่งวันหนึ่ง พึงมนสิการ
ถึงคำสอนของพระผู้มีพระภาคเจ้า เราได้กระทำคำสอนของ
พระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นอันมากหนอ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้า-
พระองค์เจริญมรณสติอย่างนี้แล.

ภิกษุเมื่ออิฐรูปหนึ่งกราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าอย่างนี้ว่า
ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ แม้ข้าพระองค์ก็เจริญมรณสติ.

พ. คุณก่อนภิกษุ ก็เธอเจริญมรณสตได้อย่างไร.

ภิก. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ในการเจริญมรณสตนี้ ข้าพระองค์มีความคิดอย่างนี้ว่า โอหนอ เราพึงเป็นอยู่ตลอดวันหนึ่ง พึงมนสิการถึงคำสอนของพระผู้มีพระภาคเจ้า เราได้กระทำคำสอนของพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นอันมากหนอ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์เจริญมรณสตอย่างนี้แล.

ภิกษุแม้อีกรูปหนึ่งกราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าอย่างนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ แม้ข้าพระองค์ก็เจริญมรณสต.

พ. คุณก่อนภิกษุ ก็เธอเจริญมรณสตได้อย่างไร.

ภิก. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ในการเจริญมรณสตนี้ ข้าพระองค์มีความคิดอย่างนี้ว่า โอหนอ เราพึงเป็นอยู่เพียงครึ่งวัน พึงมนสิการถึงคำสอนของพระผู้มีพระภาคเจ้า เราได้กระทำคำสอนของพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นอันมากหนอ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์เจริญมรณสตนี้แล.

ภิกษุแม้อีกรูปหนึ่งกราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าอย่างนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ แม้ข้าพระองค์ก็เจริญมรณสต.

พ. คุณก่อนภิกษุ ก็เธอเจริญมรณสตได้อย่างไร

ภิก. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ในการเจริญมรณสตนี้ ข้าพระองค์มีความคิดอย่างนี้ว่า โอหนอ เราพึงเป็นอยู่เพียงชั่วเวลาบริโกธ บินทบาทมือหนึ่ง พึงมนสิการถึงคำสอนของพระผู้มีพระภาคเจ้า เราได้กระทำคำสอนของพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นอันมากหนอ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์เจริญมรณสตอย่างนี้แล.

ภิกษุแม้อีกรูปหนึ่งกราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าอย่างนี้ว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ แม้ข้าพระองค์ก็เจริญมรณสติ.

พ. คุณก่อนภิกษุ ก็เธอเจริญมรณสติอย่างไร.

ภ. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ในการเจริญมรณสตินี้ ข้าพระองค์มีความคิดอย่างนี้ว่า โอหนอ เราพึงเป็นอยู่ชั่วเวลาบริโกศบิณฑบาตครั้งหนึ่ง พึงมนสิการถึงคำสอนของพระผู้มีพระภาคเจ้า เราได้กระทำคำสอนของพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นอันมากหนอ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์เจริญมรณสติอย่างนี้แล.

ภิกษุแม้อีกรูปหนึ่งกราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าอย่างนี้ว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ แม้ข้าพระองค์ก็เจริญมรณสติ.

พ. คุณก่อนภิกษุ ก็เธอเจริญมรณสติอย่างไร.

ภ. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ในการเจริญมรณสตินี้ ข้าพระองค์มีความคิดอย่างนี้ว่า โอหนอ เราพึงเป็นอยู่ชั่วเวลาเคี้ยวข้าว ๔-๕ คำแล้วกลืนกิน พึงมนสิการถึงคำสอนของพระผู้มีพระภาคเจ้า เราได้กระทำคำสอนของพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นอันมากหนอ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์เจริญมรณสติอย่างนี้แล.

ภิกษุแม้อีกรูปหนึ่งกราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าอย่างนี้ว่า

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ แม้ข้าพระองค์ก็เจริญมรณสติ.

พ. คุณก่อนภิกษุ ก็เธอเจริญมรณสติอย่างไร.

ภ. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ในการเจริญมรณสตินี้ ข้าพระองค์มีความคิดอย่างนี้ว่า โอหนอ เราพึงเป็นอยู่ชั่วเวลาเคี้ยวข้าวได้คำหนึ่งแล้วกลืนกิน พึงมนสิการถึงคำสอนของพระผู้มีพระภาคเจ้า

เราได้กระทำคำสอนของพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นอันมากหนอ

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์เจริญมรณสตินี้แล.

ภิกษุแม้อีกุณหนึ่งกราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าอย่างนี้ว่า
ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ แม้ข้าพระองค์ก็เจริญมรณสติ.

พ. คุณก่อนภิกษุ ก็เธอเจริญมรณสติอย่างไร.

ภ. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ในการเจริญมรณสตินี้ ข้าพระองค์
มีความคิดอย่างนี้ว่า โอหนอ เราพึงเป็นอยู่ชั่วเวลาหายใจออกแล้ว
หายใจเข้า หรือหายใจเข้าแล้วหายใจออก พึงมนสิการถึงคำสอน
ของพระผู้มีพระภาคเจ้า เราได้กระทำคำสอนของพระผู้มีพระภาคเจ้า
เป็นอันมากหนอ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์เจริญมรณสติ
อย่างนี้แล.

เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูลอย่างนี้แล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้า
ได้ตรัสกะภิกษุเหล่านั้นว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุใดเจริญ
มรณสตินี้ว่า โอหนอ เราพึงเป็นอยู่ตลอดคืนหนึ่งวันหนึ่ง
พึงมนสิการถึงคำสอนของพระผู้มีพระภาคเจ้า เราได้กระทำคำสอน
ของพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นอันมากหนอ ภิกษุผู้เจริญมรณสติ
อย่างนี้ว่า โอหนอ เราพึงเป็นอยู่ตลอดคืนหนึ่ง พึงมนสิการถึง
คำสอนของพระผู้มีพระภาคเจ้า เราได้กระทำคำสอนของพระ-
ผู้มีพระภาคเจ้าเป็นอันมากหนอ ภิกษุใดเจริญมรณสตินี้ว่า
โอหนอ เราพึงเป็นอยู่ครั้งวัน พึงมนสิการคำสอนของพระผู้มีพระ-
ภาคเจ้า เราได้กระทำคำสอนของพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นอันมาก
หนอ ภิกษุใดเจริญมรณสตินี้ว่า โอหนอ เราพึงเป็นอยู่ชั่ว

เวลาบริโภคนิพพานคราวหนึ่ง พึงมนสิการถึงคำสอนของพระผู้มี-
พระภาคเจ้า เราได้กระทำคำสอนของพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นอันมาก
หนอ ภิกษุใดเจริญมรณสติอย่างนี้ว่า โอหนอ เราพึงเป็นอยู่ชั่ว
เวลาบริโภคนิพพานคราวหนึ่ง พึงมนสิการถึงคำสอนของพระผู้มี-
พระภาคเจ้า เราได้กระทำคำสอนของพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นอันมาก
หนอ และภิกษุใดเจริญมรณสติอย่างนี้ว่า โอหนอ เราพึงเป็นอยู่
ชั่วเวลาเคียงข้าวได้ ๔-๕ คำแล้วกลืนกิน คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย
ภิกษุเหล่านี้เรากล่าวว่าเป็นผู้ประมาทอยู่ เจริญมรณสติเพื่อความ
สิ้นอาสวะช้า.

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ส่วนภิกษุใดเจริญมรณสติอย่างนี้ว่า
โอหนอ เราพึงเป็นอยู่ชั่วว่าเคียงข้าวคำหนึ่งกลืนกิน พึงมนสิการ
ถึงคำสอนพระผู้มีพระภาคเจ้า เราได้กระทำคำสอนของพระผู้มี-
พระภาคเจ้าเป็นอันมากหนอ และภิกษุใดเจริญมรณสติอย่างนี้ว่า
โอหนอ เราพึงเป็นอยู่ชั่วเวลาหายใจออกแล้วหายใจเข้าหรือหายใจ
เข้าแล้วหายใจออก คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเหล่านี้เรากล่าวไม่
ประมาทอยู่ ย่อมเจริญมรณสติเพื่อความสิ้นอาสวะ คุณก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย เพราะฉะนั้นแหละ เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้ว่า เรา
ทั้งหลายจักไม่เป็นผู้ประมาทอยู่ ก็เจริญมรณสติเพื่อความสิ้นอาสวะ
คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงศึกษาอย่างนี้แล.

จบ ตติยปฏิบัติปาฐกสูตรที่ ๓

อรรถกถาปฏิบัติปาฐกถาที่ ๓

ตติยปฏิบัติปาฐกถาที่ ๓ มีวินิจัยดังต่อไปนี้ :-

บทว่า ภาเวถ โน แก่เป็น ภาเวถ นุ แปลว่า ท่านจงเจริญ
มรณัสสติสีหนธ. บทว่า สาสน ได้แก่ การพร่ำสอน. บทว่า
อาสวาน ขยาย ได้แก่ เพื่อพระอรหันตผล.

จบ อรรถกถาตติยปฏิบัติปาฐกถาที่ ๓

๔. จตุตถปฏิปทาสูตร

[๑๗๑] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ ที่พัก
ก่อด้วยอิฐชื่อนาทิกะ ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียก
ภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ฯลฯ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
มรณสตอันบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ข่อมมีผลมาก มี
อานิสงส์มาก หยั่งลงสู่อมตะ มีอมตะเป็นที่สุด ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
ก็มรณสตอันบุคคลเจริญแล้วอย่างไร กระทำให้มากแล้วอย่างไร
จึงมีผลมาก มีอานิสงส์มาก หยั่งลงสู่อมตะ มีอมตะเป็นที่สุด ดูก่อน
ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เมื่อกลางวันสิ้นไป กลางคืน
เวียนมาข่อมพิจารณา ดังนี้ว่า ปัจจยแห่งความตายของเรามีมากหนอ
คือ ฐพิงกัฏเรกาก็ได้ แมลงปองพิงต้อยเรกาก็ได้ ตะขาบพิงกัฏเรกาก็ได้
เพราะเหตุนี้เราพึงทำกาลกิริยา อันตรายนั้นพึงมีแก่เรา เราพึง
พลาดล้มลงก็ได้ อาหารที่เราบริโภคนั้นไม่ย่อยเสียก็ได้ ดิของเรา
พึงช้ำก็ได้ เสมหะของเราพึงกำเริบก็ได้ ลมมีพิษดังศาตราของเรา
พึงกำเริบก็ได้ มนุษย์ทั้งหลายพึงเบียดเบียนเราก็ได้ พวกอมนุษย์
พึงเบียดเบียนเราก็ได้ เพราะเหตุนี้พึงพิจารณาดังนี้ว่า ธรรมอัน
เป็นบาปอกุศลอันเรายังละไม่ได้ ที่จะพึงเป็นอันตรายแก่เราผู้ทำ
กาละในกลางคืน มีอยู่หรือหนอแล ถ้าภิกษุพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า
ธรรมอันเป็นอกุศลอันเรายังละไม่ได้ ที่จะพึงเป็นอันตรายแก่เราผู้
ทำกาละในกลางคืน มีอยู่ ภิกษุนั้นพึงกระทำความพอใจ ความ
พยายาม ความอดุสสาหะ ความเพียร ความไม่พ้อถอย สติและ

สัมปชัญญะให้ยิ่ง เพื่อละธรรมอันเป็นบาปอกุศลเหล่านั้นเสีย
เปรียบเหมือนคนที่มิผ้าไฟไหม้ หรือศิระะถูกไฟไหม้ พึงกระทำ
ความพอใจ ความพยายาม ความอดุสาหะ ความเพียร ความไม่
ทอดย สติและสัมปชัญญะให้ยิ่ง เพื่อดับไฟไหม้ผ้าหรือศิระะนั้น
ฉะนั้น คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ถ้าเหล่าภิกษุพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า
ธรรมอันเป็นบาปอกุศลอันเรายังละไม่ได้ ที่จะเป็นอันตรายแก่เรา
ผู้ทำกาละในกลางคืน ไม่มี ภิกษุนั้นพึงเป็นผู้มีปีติและปราโมทย์
หมั่นศึกษาทั้งกลางวันและกลางคืนในกุศลธรรมทั้งหลายอยู่.

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย อนึ่ง ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เมื่อกลางวัน
สิ้นไป กลางวันเวียนมาถึง ย่อมพิจารณาดังนี้ว่า ปัจจัยแห่งความ
ตายของเรามีมากหนอ คือ ภูพิงกัธเรากี่ได้ แมลงปองพิงตอยเร
าก็ได้ ตะขาบพิงกัธเรากี่ได้ เพราะเหตุนั้นเราพึงทำกาลกิริยา
อันตรายนั้นพึงมีแก่เรา เราพึงพลาดล้มลงก็ได้ อาหารที่เราบริโภค
แล้วไม่ย่อยเสียก็ได้ ดิของเราพิงช่านก็ได้ เสมหะของเราพิงกำเริบ
ก็ได้ ลมมีพิษดังศาตราของเราพิงกำเริบก็ได้ มนุษย์หลายพิง
เบียดเบียนเรากี่ได้ พวกอมมนุษย์พิงเบียดเบียนเรากี่ได้ เพราะเหตุนั้น
เราพึงทำกาลกิริยา อันตรายนั้นพึงมีแก่เรา คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย
ภิกษุนั้นพึงพิจารณาดังนี้ว่า ธรรมอันเป็นบาปอกุศลอันเรายังละ
ไม่ได้ที่จะพึงเป็นอันตรายแก่เราผู้ทำกาละในกลางวัน มีอยู่หรือ
หนอแล ถ้าภิกษุพิจารณาอยู่รู้อย่างนี้ว่า ธรรมอันเป็นบาปอกุศล
อันเรายังละไม่ได้ที่จะพึงทำอันตรายแก่เราผู้ทำกาละในกลางวัน
มีอยู่ ภิกษุนั้นพึงกระทำความพอใจ ความพยายาม ความอดุสาหะ

ความเพียร ความไม่ทอดทิ้ง สติและสัมปชัญญะให้อย่างยิ่ง เพื่อละกรรมอันเป็นบาปอกุศลเหล่านั้นเสีย เปรียบเหมือนบุคคลมีผ้าถูกไฟไหม้ หรือศีรษะถูกไฟไหม้ พึงกระทำความพอใจ ความพยายาม ความอุตสาหะ ความเพียร ความไม่ทอดทิ้ง สติและสัมปชัญญะให้อย่างยิ่ง เพื่อดับไฟไหม้ผ้าหรือศีรษะนั้น ฉะนั้น คุณก่อนิกขุทั้งหลาย ถ้าแหละภิกษุพิจารณาอยู่อย่างนี้ว่า ธรรมอันเป็นบาปอกุศลอันเรายังละไม่ได้ที่จะพึงเป็นอันตรายแก่เรา ผู้ทำกาละในกลางวันไม่มีภิกษุนั้นพึงเป็นผู้มีปีติและปราโมทย์ หมั่นศึกษาทั้งกลางวันกลางคืนในกุศลธรรมทั้งหลายอยู่ คุณก่อนิกขุทั้งหลาย มรณสตินิกขุเจริญแล้วอย่างนี้ กระทำให้มากแล้วอย่างนี้ จึงมีผลมาก มีอานิสงส์มาก หยั่งลงสู่อมตะ มีอมตะเป็นที่สุด.

จบ ปฏิทาสูตรที่ ๔

๕. ปัญจปฏิบัติปาฐุตร

[๑๗๒] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สัมปทา ๘ ประการนี้ ๘
ประการเป็นไฉน คือ อุฏฐานสัมปทา ๑ อารักขสัมปทา ๑ กัลยาณ-
มิตตตา ๑ สมชีวิตา ๑ สัทธาสัมปทา ๑ สีลสัมปทา ๑ จาคสัมปทา ๑
ปัญญาสัมปทา ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สัมปทา ๘ ประการนี้แล.

คนหมั่นในการทำงาน ไม่ประมาท จัด

การทำงานเหมาะสม เลี้ยงชีพพอเหมาะ รักษาทรัพย์
ที่หามาได้ มีศรัทธา ถึงพร้อมด้วยศีล รู้ถ้อยคำ
ปราศจากความตระหนี่ ชำระทางสัมปรายิកัตถ-
ประโยชน์เป็นนิตย ธรรม ๘ ประการดังกล่าวนี้
ของผู้ครองเรือน ผู้มีศรัทธา อันพระพุทธเจ้า
ผู้มีพระนามอันแท้จริง ตรัสว่านําสุขมาให้ใน
โลกทั้งสอง คือ ประโยชน์ในปัจจุบันนี้และความ
สุขในภายหน้า บุญ คือ จาคะนี้ ย่อมเจริญแก่
คฤหัสถ์ ด้วยประการฉะนี้.

จบ ปฏิบัติปาฐุตรที่ ๕

๖. จัณฐปฏิบัติปาฐุตร

[๑๗๓] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สัมปทา ๘ ประการนี้ ๘ ประการเป็นไฉน คือ อุฏฐานสัมปทา ๑ อารักขสัมปทา ๑ กัลยาณมิตตตา ๑ สมชีวิตา ๑ สัทธาสัมปทา ๑ สีลสัมปทา ๑ จาคสัมปทา ๑ ปัญญาสัมปทา ๑.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็อุฏฐานสัมปทาเป็นไฉน กุลบุตรในโลกนี้ เลี้ยงชีพด้วยความหมั่นประกอบการทำงาน คือ กสิกรรม พาณิชยกรรม โครภจกรรม รับราชการฝ่ายทหาร รับราชการฝ่ายพลเรือน หรือศิลปอย่างใดอย่างหนึ่ง เป็นผู้ขยันไม่เกียจคร้านในการงานนั้น ประกอบด้วยปัญญาเครื่องสอดส่อง อันเป็นอุบายในการงานนั้น สามารถจัดทำได้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่าอุฏฐานสัมปทา.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็อารักขสัมปทาเป็นไฉน กุลบุตรในโลกนี้ มีโรคะที่หามาได้ด้วยความเพียร สัมผัสด้วยกำลังแขน มีเหงื่อไหลโทรมตัว ขอบธรรม ได้มาโดยธรรม เขารักษาคุ้มครอง โภคทรัพย์เหล่านั้นไว้ได้พร้อมมูล ด้วยทำไว้ในใจว่า ไฉนหนอ พระราชาไม่พึงริบโภคทรัพย์เหล่านี้ของเรา โจรไม่พึงลัก ไฟไม่พึงไหม้ น้ำไม่พึงพัดไป ทายาทผู้ไม่เป็นที่รักไม่พึงลักไป ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นี้เรียกว่าอารักขสัมปทา.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็กัลยาณมิตตตาเป็นไฉน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กุลบุตรในโลกนี้ อยู่อาศัยในบ้านหรือนิคมใด ย่อมดำรงตนเจรจาสนทนากับบุคคลในบ้านหรือนิคมนั้น ซึ่งเป็นคฤหบดี

หรือบุตรกตพหิ เป็นคนหนุ่มหรือคนแก่ ผู้มีสมาจารบริสุทธ
ผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา ศีล จาคะ ปัญญา ศึกษาสัทธาสัมปทา
ตามผู้ถึงพร้อมด้วยศรัทธา ศึกษาศีลสัมปทาตามผู้ถึงพร้อมด้วย
ศีล ศึกษาจาคสัมปทาตามผู้ถึงพร้อมด้วยจาคะ ศึกษาปัญญาสัมปทา
ตามผู้ถึงพร้อมด้วยปัญญา คุณก่อนิกษุทั้งหลาย นี่เรียกว่า
กัลยาณมิตตตา.

คุณก่อนิกษุทั้งหลาย ก็สมชีวิตาเป็นไฉน คุณก่อนิกษุทั้งหลาย
กุลบุตรในโลกนี้ รู้ทางเจริญแห่งโกละ และรู้ทางเสื่อมแห่งโกละ
แล้วเลี้ยงชีพพอเหมาะ ไม่ให้ฟุ่มเฟือยนัก ไม่ให้ฝืดเคืองนักด้วยคิดว่า
รายได้ของเราจักต้องเหนือรายจ่าย และรายจ่ายของเราจักต้อง
ไม่เหนือรายได้ คุณก่อนิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนคนซึ่งตาชั่ง
หรือลูกมือซึ่งตาชั่ง ยกตาชั่งขึ้นแล้วย่อมรู้ว่า ต้องลดออกเท่านี้
หรือต้องเพิ่มเข้าเท่านี้ ฉะนั้น กุลบุตรก็ฉะนั้นเหมือนกัน รู้ทางเจริญ
แห่งโกละ และรู้ทางเสื่อมแห่งโกละแล้ว เลี้ยงชีพพอเหมาะ ไม่ให้
ฟุ่มเฟือยนัก ไม่ให้ฝืดเคืองนัก ด้วยคิดว่า รายได้ของเราจักต้อง
เหนือรายจ่าย และรายจ่ายของเราจักต้องไม่เหนือรายได้ คุณก่อน
ิกษุทั้งหลาย ถ้ากุลบุตรผู้มีรายได้น้อย แต่เลี้ยงชีวิตอย่างโอ้อวด
จะมีผู้มิว่าเขาได้ว่า กุลบุตรผู้นี้ ใช้โกละเหมือนคนเกี่ยวกินผลมะเดื่อ
ฉะนั้น คุณก่อนิกษุทั้งหลาย ก็ถ้ากุลบุตรผู้มีรายได้มาก แต่เลี้ยงชีพ
อย่างฝืดเคือง จะมีผู้ว่าเขาว่ากุลบุตรผู้นี้จักตายอย่างอนาถา แต่
เพราะกุลบุตรผู้นี้รู้ทางเจริญแห่งโกละ และรู้ทางเสื่อมแห่งโกละ
แล้ว เลี้ยงชีพพอเหมาะ ไม่ให้ฟุ่มเฟือยนัก ไม่ให้ฝืดเคืองนัก ด้วยคิดว่า

รายได้ของเราจักต้องเหนือรายจ่าย และรายจ่ายของเราจักต้อง
ไม่เหนือรายได้ คุณก่อนิกขุทั้งหลาย นี้เรียกว่าสมชีวิตา.

คุณก่อนิกขุทั้งหลาย ก็สัทธาสัมปทาเป็นไฉน กุลบุตรในโลกนี้
มีศรัทธาคือ เชื่อพระปัญญาตรัสรู้ของพระตถาคตว่า แม้เพราะ
เหตุนี้ ๆ พระผู้มีพระภาคเจ้าองค์นั้น ฯลฯ เป็นผู้เบิกบานแล้ว เป็น
ผู้จําแนกกรรม คุณก่อนิกขุทั้งหลาย นี้เรียกว่าสัทธาสัมปทา.

คุณก่อนิกขุทั้งหลาย ก็ศีลสัมปทาเป็นไฉน กุลบุตรในโลกนี้
เป็นผู้งดเว้นจากปาณาติบาติ ฯลฯ เป็นผู้งดเว้นจากการดื่มนเมา
คือ สุราและเมรัยอันเป็นฐานะแห่งความประมาท คุณก่อนิกขุทั้งหลาย
นี้เรียกว่าศีลสัมปทา.

คุณก่อนิกขุทั้งหลาย ก็จาคสัมปทาเป็นไฉน กุลบุตรในโลกนี้
มีจิตปราศจากมลทิน คือ ความตระหนี่ อยู่ครองเรือน ฯลฯ ควรแก่
การขอ ยินดีในการจําแนกทาน คุณก่อนิกขุทั้งหลาย นี้เรียกว่า
จาคสัมปทา.

คุณก่อนิกขุทั้งหลาย ก็ปัญญาสัมปทาเป็นไฉน กุลบุตรในโลกนี้
เป็นผู้มีปัญญา ฯลฯ ให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ คุณก่อนิกขุทั้งหลาย
นี้เรียกว่าปัญญาสัมปทา คุณก่อนิกขุทั้งหลาย สัมปทา ๘ ประการ
นี้แล.

คนหมั่นในการทำงาน ไม่ประมาท จัด
การงานเหมาะสม เลี้ยงชีพพอเหมาะ ตามรักษา
ทรัพย์ที่หามาได้ มีศรัทธา ถึงพร้อมด้วยศีล รู้
ถ้อยคำ ปราศจากความตระหนี่ ชำระทางสัม-

ปรายกัถลประโยชน์เป็นนิตยั ชรรม ๘ ประการ
ดังกล่าวนี้ ของผู้ครองเรือน ผู้มีศรัทธา อันพระ-
พุทธเจ้าผู้มีพระนามอันแท้จริง ตรัสว่านำสุขมา
ไว้ในโลกทั้งสอง คือ ประโยชน์ในปัจจุบันนี้และ
ความสุขในภายหน้า บุญ คือ จาคะนี้ ย่อมเจริญ
แก่คุณที่สุดด้วยประการฉะนี้.

จบ อัฐกปฏิบัติปาฐกสูตรที่ ๖

อรรถกถาปฏิบัติปาฐกสูตรที่ ๔-๖

จตุตถปฏิบัติปาฐกสูตรที่ ๔ มีวินัยดังต่อไปนี้:-

บทว่า ปฏิบัติตาย ได้แก่ เมื่อราตรีดำเนินไป บทว่า โส
มมตฺตุนฺดาโย ความว่า อันตรายแห่งชีวิตนั้นพึงมีแก่เรา คือ ทั้ง
อันตรายต่อสวรรค์ ทั้งอันตรายต่อมรรค พึงมีแก่เราผู้ทำกาลกิริยา
เยี่ยงปฤชน. บทว่า สตฺถกา วา เม วาตา ความว่า ลมชื่อว่า มีพิษ
ดังศาตรา เพราะตัดอวัยวะใหญ่เหมือนศาตรา. สูตรที่ ๕
เป็นต้น มีนัยดังกล่าวแล้วแล.

จบ อรรถกถาปฏิบัติปาฐกสูตรที่ ๔-๕-๖

๗. อิจฉาสูต

[๑๗๔] ณ ที่นั่นแล ท่านพระสารีบุตรเรียกภิกษุทั้งหลายว่า
ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย ภิกษุเหล่านั้นรับคำท่านพระสารีบุตรแล้ว
ท่านพระสารีบุตรได้กล่าวว่า ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย บุคคล ๘
จำพวกนี้มีปรากฏอยู่ในโลก ๘ จำพวกเป็นไฉน.

ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ชอบสงัด ไม่
เจริญกรรมฐานให้ติดต่อเนื่องกันไป ย่อมเกิดความปรารถนาเพื่อ
ได้ลาภ เธอยอมหมั่นเพียรพยายามเพื่อได้ลาภ เมื่อเธอหมั่นเพียร
พยายามเพื่อให้ได้ลาภ ลาภไม่เกิดขึ้น เธอยอมเสรำโศก ลำบาก
รำไร ทูบออกคร่ำครวญ ถึงความหลงใหล เพราะไม่ได้ลาภนั้น
ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย ภิกษุนี้เรียกว่าผู้มีความปรารถนาลาภ
หมั่นเพียรพยายามเพื่อได้ลาภอยู่ แต่ไม่ได้ลาภ เสรำโศก รำไร
และเคลื่อนจากพระสัทธรรม.

อนึ่ง ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ชอบสงัด ไม่เจริญกรรมฐานให้
ติดต่อเนื่องกันไป ย่อมเกิดความปรารถนาเพื่อได้ลาภ เธอยอมหมั่น
เพียรพยายามเพื่อได้ลาภ เมื่อเธอหมั่นเพียรพยายามเพื่อได้ลาภ
ลาภเกิดขึ้น เธอยอมมัวเมาถึงความประมาทเพราะลาภนั้น ดูก่อน
อาวุโสทั้งหลาย ภิกษุนี้เรียกว่าผู้มีความปรารถนาลาภ หมั่นเพียร
พยายามเพื่อได้ลาภ ได้ลาภแล้ว มัวเมาประมาท และเคลื่อนจาก
พระสัทธรรม.

อนึ่ง ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ชอบสงัด ไม่เจริญกรรมฐานให้
ติดต่อนิ่งกันไป ย่อมเกิดความปรารถนาเพื่อได้ลาภ เธอไม่หมั่น
เพียรพยายามเพื่อได้ลาภ เมื่อเธอไม่หมั่นเพียรพยายามเพื่อได้ลาภ
ลาภไม่เกิดขึ้น เธอย่อมเศร้าโศก ลำบาก ร่ำไร ทูบอคร่ำครวญ
ถึงความหลงใหล ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย ภิกษุนี้เรียกว่าผู้มีความ
ปรารถนาลาภ ไม่หมั่นเพียรพยายามเพื่อได้ลาภ ไม่ได้ลาภ เศร้าโศก
ร่ำไร และเคลื่อนจากพระสัทธรรม.

อนึ่ง ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ชอบสงัด ไม่เจริญกรรมฐานให้
ติดต่อนิ่งกันไป ย่อมเกิดความปรารถนาเพื่อได้ลาภ เธอไม่หมั่น
เพียรพยายามเพื่อได้ลาภ เมื่อเธอไม่หมั่นเพียรพยายามเพื่อได้ลาภ
ลาภเกิดขึ้น เธอย่อมมัวเมาถึงความประมาทเพราะลาภนั้น ดูก่อน
อาวุโสทั้งหลาย ภิกษุนี้เรียกว่าผู้มีความปรารถนาลาภ ไม่หมั่นเพียร
พยายามเพื่อจะได้ลาภ ได้ลาภแล้ว มัวเมาประมาท และเคลื่อนจาก
พระสัทธรรม.

อนึ่ง ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ชอบสงัด ไม่เจริญกรรมฐาน
ให้ติดต่อนิ่งกันไป ย่อมเกิดความปรารถนาเพื่อได้ลาภ เธอหมั่น
เพียรพยายามเพื่อได้ลาภ เมื่อเธอหมั่นเพียรพยายามเพื่อได้ลาภ
ลาภไม่เกิดขึ้น เธอไม่เศร้าโศก ไม่ลำบาก ไม่ร่ำไร ไม่ทูบอ
คร่ำครวญ ไม่ถึงความหลงใหลเพราะไม่ได้ลาภ นั้น ดูก่อนอาวุโส
ทั้งหลาย ภิกษุนี้เรียกว่าผู้มีความปรารถนาลาภ หมั่นเพียรพยายาม
เพื่อได้ลาภ ไม่ได้ลาภแล้ว ไม่เศร้าโศก ไม่ร่ำไร และไม่เคลื่อน
จากพระสัทธรรม.

อนึ่ง ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ชอบสงัด ไม่เจริญกรรมฐานให้
ติดต่อนิ่งกันไป ย่อมเกิดความปรารถนาเพื่อได้ลาภ เธอหมั่นเพียร
พยายามเพื่อได้ลาภ เมื่อเธอหมั่นเพียรพยายามเพื่อได้ลาภ ลาภ
เกิดขึ้น เธอไม่มัวเมา ไม่ถึงความประมาทเพราะได้ลาภนั้น ดูก่อน
อาวุโสทั้งหลาย ภิกษุนี้เรียกว่าผู้มีความปรารถนาลาภ หมั่นเพียร
พยายามเพื่อได้ลาภ ได้ลาภแล้วไม่มัวเมาประมาท และไม่เคลื่อน
จากพระสัทธรรม.

อนึ่ง ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ชอบสงัด ไม่เจริญกรรมฐานให้
ติดต่อนิ่งกันไป ย่อมเกิดความปรารถนาเพื่อได้ลาภ เธอไม่หมั่น
เพียรพยายามเพื่อได้ลาภ เมื่อเธอไม่หมั่นเพียรพยายามเพื่อได้ลาภ
ลาภไม่เกิดขึ้น เธอไม่เศร้าโศก ไม่ลำบาก ไม่รำไร ไม่ทุบอก
คร่ำครวญ ไม่ถึงความหลงใหลเพราะไม่ได้ลาภนั้น ดูก่อนอาวุโส
ทั้งหลาย ภิกษุนี้เรียกว่าผู้มีความปรารถนาลาภ ไม่หมั่นเพียร
พยายามเพื่อได้ลาภอยู่ ไม่ได้ลาภแล้ว ไม่เศร้าโศก ไม่รำไร และ
ไม่เคลื่อนจากพระสัทธรรม.

อนึ่ง ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ชอบสงัด ไม่เจริญกรรมฐานให้
ติดต่อนิ่งกันไป ย่อมเกิดความปรารถนาเพื่อได้ลาภ เธอไม่หมั่นเพียร
พยายามเพื่อได้ลาภ เมื่อเธอไม่หมั่นเพียรพยายามเพื่อได้ลาภ ลาภ
เกิดขึ้น เธอไม่มัวเมา ไม่ถึงความประมาทเพราะได้ลาภนั้น ดูก่อน
อาวุโสทั้งหลาย ภิกษุนี้เรียกว่าผู้มีความปรารถนาลาภ ไม่หมั่นเพียร
พยายามเพื่อได้ลาภ ได้ลาภแล้ว ไม่มัวเมาประมาท และไม่เคลื่อน

จากพระสัทธรรม คุณก่อนอาวุโสทั้งหลาย บุคคล ๘ จำพวกนี้แล
มีปรากฏอยู่ในโลกนี้.

จบ อังคาสสูตรที่ ๗

๘. ปฐมสังคาสสูตร

[๑๗๕] ณ ที่นั้นแล ท่านพระสารีบุตรเรียกภิกษุทั้งหลาย ฯลฯ
คุณก่อนอาวุโสทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๖ ประการ
เป็นผู้สามารถในอันปฏิบัติเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ตนและผู้อื่น
ธรรม ๖ ประการเป็นไฉน คุณก่อนอาวุโสทั้งหลาย ภิกษุในธรรม
วินัยนี้ เป็นผู้มีความเข้าใจเร็วในกุศลธรรมทั้งหลาย ๑ เป็นผู้ทรง
จำธรรมที่ได้ฟังแล้ว ๑ พิจารณาเนื้อความแห่งธรรมที่ทรงจำแล้ว
รู้orroรู้ธรรมแล้วปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ๑ เป็นผู้มีความ
กล้าถ้อยคำไพเราะ ประกอบด้วยวาจาของชาวเมืองอันสละสลวย
ไม่มีโทษ ให้รู้ประโยชน์ ๑ เป็นผู้ชี้แจงพรหมจรรย์ให้เห็นแจ้งแล้ว
ให้สมาทาน ให้อาจหาญ ร่าเริง ๑ คุณก่อนอาวุโสทั้งหลาย ภิกษุ
ประกอบด้วยธรรม ๖ ประการนี้แล เป็นผู้สามารถในอันปฏิบัติ
เพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ตนและผู้อื่น.

จบ สังคาสสูตรที่ ๘

๕. ทุติยลัจฉาสูตร

[๑๗๖] คุณก่อนอาวุโสทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการ เป็นผู้สามารถในอันปฏิบัติเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ตน และผู้อื่น ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน คุณก่อนอาวุโสทั้งหลาย ภิกษุ ในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ไม่มีความเข้าใจได้เร็วในกุศลธรรมทั้งหลาย เป็นผู้ทรงจำธรรมที่ได้ฟังแล้ว ๑ พิจารณาเนื้อความแห่งธรรมที่ได้ ทรงจำแล้ว ๑ รู้orroรู้ธรรมแล้วปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ๑ เป็นผู้มีความงาม กล่าวถ้อยคำไพเราะ ประกอบด้วยวาจาของ ชาวเมืองอันสะอาดสวย ไม่มีโทษ ให้รูปประโยชน์ ๑ เป็นผู้ชี้แจง สพรหมจรรย์ให้เห็นแจ้ง ให้สมาทาน ให้อาจหาญ ร่าเริง ๒ คุณก่อน อาวุโสทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๕ ประการนี้แล เป็นผู้ สามารถในอันปฏิบัติเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ตนและผู้อื่น.

จบ ลัจฉาสูตรที่ ๕

๑๐. ตติยลัจฉาสูตร

[๑๗๗] ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ เป็นผู้สามารถในอันปฏิบัติเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ตน แต่ไม่สามารถในอันปฏิบัติเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ผู้อื่น ธรรม ๔ ประการเป็นไฉน ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มีความเข้าใจได้เร็วในกุศลธรรมทั้งหลาย ๑ เป็นผู้ทรงจำธรรมที่ได้ฟังแล้ว ๑ พิจารณาเนื้อความแห่งธรรมที่ได้ทรงจำแล้ว ๑ รู้หรือรู้ธรรมแล้วปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ๑ หากเป็นผู้มีวาจา กว้างกว่าถ้อยคำไพเราะ ประกอบด้วยวาจาของชาวเมืองอันสะสลวย ไม่มีโทษ ให้รู้ประโยชน์ไม่ หาชี้แจงสรรพหมจรีให้เห็นแจ้ง ให้สมาทาน ให้อาภาย ร่าเริงไม่ ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการนี้แล เป็นผู้สามารถในอันปฏิบัติเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ตน แต่ไม่สามารถในอันปฏิบัติเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ผู้อื่น.

จบ ตติยลัจฉาสูตรที่ ๑๐

๑๑. จตุตถฉัฏฐสูตร

[๑๓๘] คู่ก่อนอาวุโสทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการ เป็นผู้สามารถในอันปฏิบัติเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ผู้อื่น แต่ไม่สามารถในอันปฏิบัติเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ตน ธรรม ๔ ประการเป็นไฉน คู่ก่อนอาวุโสทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มีความเข้าใจเร็วในกุศลธรรมทั้งหลาย ๑ เป็นผู้ทรงจำธรรมที่ได้ฟังแล้ว ๑ แต่ไม่พิจารณาเนื้อความแห่งธรรมที่ได้ทรงจำไว้ หารู้หรือรู้ธรรมแล้วปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมไม่ เป็นผู้มิว่างจากกล่าวถ้อยคำไพเราะ ประกอบด้วยวาจาของชาวเมืองอัน สละสลวย ไม่มีโทษ ให้รู้ประโยชน์ ๑ เป็นผู้ชี้แจงสรรพหมจรี ให้เห็นแจ้ง ให้สมทาน ให้อาจหาญ ร่าเริง ๑ คู่ก่อนอาวุโสทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๔ ประการนี้แล เป็นผู้สามารถในอัน ปฏิบัติเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ผู้อื่น แต่ไม่สามารถในอันปฏิบัติ เพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ตน.

จบ จตุตถฉัฏฐสูตรที่ ๑๑

๑๒. ปัญจมลัจฉาสูต

[๑๗๕] ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม
๓ ประการ เป็นผู้สามารถในอันปฏิบัติเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ตน
แต่ไม่สามารถในอันปฏิบัติเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ผู้อื่น ธรรม ๓
ประการเป็นไฉน ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ไม่เป็น
ผู้มีความเข้าใจได้เร็วในกุศลธรรมทั้งหลาย เป็นผู้ทรงจำธรรม
ที่ได้ฟังแล้ว ๑ พิจารณาเนื้อความแห่งธรรมที่ได้ทรงจำไว้แล้ว ๑
รู้orroรู้ธรรมแล้วปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ๑ หากเป็นผู้มีวาจา
งาม กล่าวถ้อยคำไพเราะ ประกอบด้วยวาจาของชาวเมืองอัน
สละสลวย ไม่มีโทษ ให้รู้ประโยชน์ไม่ และหาชี้แจงสพรหมจรรย์
ให้เห็นแจ้ง ให้สมาทาน ให้อาหาญ ร่าเริงไม่ ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย
ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๑ ประการนี้แล เป็นผู้สามารถในอันปฏิบัติ
เพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ตน แต่ไม่สามารถในอันปฏิบัติเพื่อประโยชน์
เกื้อกูลแก่ผู้อื่น.

จบ ปัญจมลัจฉาสูตที่ ๑๒

๑๓. นัฏฐัจฉาสูตร

[๑๘๐] ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๓ ประการ เป็นผู้สามารถในอันปฏิบัติเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ผู้อื่น แต่ไม่สามารถในอันปฏิบัติเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ตน ธรรม ๓ ประการเป็นไฉน ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ไม่เป็นผู้มีความเข้าใจเร็วในกุศลธรรมทั้งหลาย เป็นผู้ทรงจำธรรมที่ได้ฟังแล้ว ๑ ไม่พิจารณาเนื้อความแห่งธรรมที่ได้ทรงจำไว้แล้ว หารู้หรือรู้ธรรมแล้วปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมไม่ เป็นผู้มิว่างงานกล่าวถ้อยคำไพเราะ ประกอบด้วยวาจาของชาวเมืองอัน สละสลวย ไม่มีโทษ ให้รู้ประโยชน์ ๑ ซึ่งแจ้งสรรพหจรีให้เห็นแจ้ง ให้สมาทาน ให้आาหาญ ร่าเริง ๑ ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๓ ประการนี้แล เป็นผู้สามารถในอันปฏิบัติเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ผู้อื่น แต่ไม่สามารถในอันปฏิบัติเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ตน.

จบ นัฏฐัจฉาสูตรที่ ๑๓

๑๔. สัตตมลัจฉาสูตร

[๑๔๑] ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๒ ประการ เป็นผู้สามารถในอันปฏิบัติเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ตน แต่ไม่สามารถในอันปฏิบัติเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ผู้อื่น ธรรม ๒ ประการเป็นไฉน ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ไม่เป็นผู้มีความเข้าใจได้เร็วในกุศลธรรมทั้งหลาย ไม่เป็นผู้ทรงจำธรรมที่ได้ฟังแล้ว แต่พิจารณาเนื้อความแห่งธรรมที่ได้ทรงจำแล้ว รู้หรือรู้ธรรมแล้วปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม ๑ ไม่เป็นผู้มีวาจางาม กล่าวถ้อยคำไพเราะ ประกอบด้วยวาจาของชาวเมืองอันสละสลวย ไม่มีโทษ ให้รู้ประโยชน์ ไม่ใช่แจ้งสพรหมจรรย์ให้เห็นแจ้งให้สมาทานให้อาจหาญ ร่าเริง ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๒ ประการนี้แล เป็นผู้สามารถในอันปฏิบัติเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ตน แต่ไม่สามารถในอันปฏิบัติเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ผู้อื่น.

จบ สัตตมลัจฉาสูตรที่ ๑๔

๑๕. อัญมมัจฉาสูต

[๑๘๒] ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๒ ประการ เป็นผู้สามารถในอันปฏิบัติเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ผู้อื่น แต่ไม่สามารถในอันปฏิบัติเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ตน ธรรม ๒ ประการเป็นไฉน ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ไม่เป็นผู้มีความเข้าใจได้เร็วในกุศลธรรมทั้งหลาย ไม่เป็นผู้ทรงจำธรรมที่ได้ฟังแล้ว ไม่พิจารณาเนื้อความแห่งธรรมที่ได้ทรงจำไว้แล้ว หารู้หรือรู้ธรรมแล้วปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมไม่ เป็นผู้มิว่างงาน กล่าวถ้อยคำไพเราะ ประกอบด้วยวาจาของชาวเมืองอันสละสลวย ไม่มีโทษ ให้รู้ประโยชน์ ๑ จี๋แจงสพรหมจารีให้เห็นแจ้ง ให้สมทาน ให้อาจหาญ ร่าเริง ๑ ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๒ ประการนี้แล เป็นผู้สามารถในอันปฏิบัติเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ผู้อื่น แต่ไม่สามารถในอันปฏิบัติเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่ตน.

จบ อัญมมัจฉาสูตที่ ๑๕

๑๖. ปรีหานสูตร

[๑๘๓] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๘ ประการนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความเสื่อมแก่ภิกษุผู้เสาะ ธรรม ๘ ประการเป็นไฉน. คือ
ความเป็นผู้ยินดีการงาน ๑ ความเป็นผู้ยินดีในการคุย ๑ ความเป็นผู้ยินดีในความหลับ ๑ ความเป็นผู้ยินดีในการคลุกคลีด้วยหมู่คณะ ๑
ความเป็นไม่คุ้มครองทวารในอินทรีย์ทั้งหลาย ๑ ความเป็นผู้ไม่รู้จักประมาณในโภชนะ ๑ ความเป็นผู้ยินดีในธรรมเครื่องข้อง ๑
ความเป็นผู้ยินดีในธรรมเครื่องให้เน้นซ้ำ ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๘ ประการนี้แล ย่อมเป็นไปเพื่อความเสื่อมแก่ภิกษุผู้เสาะ.

จบ ปรีหานสูตรที่ ๑๖

อรรถกถापรีหานสูตรที่ ๕

ปรีหานสูตรที่ ๕ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้:-

บทว่า **อสังคารมตา** ได้แก่ ความเป็นผู้ยินดีในธรรมเครื่องข้อง ๕ ประการ.

จบ อรรถกถापรีหานสูตรที่ ๕

๑๗. อปริหานสูตร

[๑๘๔] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๘ ประการนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความไม่เสื่อมแก่ภิกษุผู้เสาะ ธรรม ๘ ประการเป็นใจ คือ ความเป็นผู้ไม่ยินดีการงาน ๑ ความเป็นผู้ไม่ยินดีในการคุย ๑ ความเป็นผู้ไม่ยินดีในความหลับ ๑ ความเป็นผู้ไม่ยินดีในการคลุกคลีด้วยหมู่คณะ ๑ ความเป็นผู้คุ้มครองทวารในอินทรีทั้งหลาย ๑ ความเป็นผู้รู้จักประมาณในโภชนะ ๑ ความเป็นผู้ไม่ยินดีในธรรมเครื่องของ ๑ ความเป็นผู้ไม่ยินดีในธรรมเครื่องเน้นซ้ำ ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรม ๘ ประการนี้แล ย่อมเป็นไปเพื่อความไม่เสื่อมแก่ภิกษุผู้เสาะ.

จบ อปริหานสูตรที่ ๑๗

๑๘. กุสืตวตัฏฐตร

[๑๘๕] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กุสืตวตัฏฐ ๘ ประการนี้ ๘ ประการเป็นไฉน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ต้องทำงาน เธอมีความคิดอย่างนี้ว่า เราจักต้องทำงาน ก็เมื่อเราทำงานอยู่ ภายจกลำบาก ฝิฉะนั้น เราจะนอน เรนอนเสีย ไม่ปรารภความเพียรเพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่บรรลุ เพื่อกระทำให้แจ้งธรรมที่ยังไม่ทำให้แจ้ง นี่เป็นกุสืตวตัฏฐ ประการที่ ๑.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุทำงานแล้ว เธอมีความคิดอย่างนี้ว่า เราแลทำงานแล้ว ก็เมื่อเราทำงานอยู่ ภายลำบากแล้ว ฝิฉะนั้น เราจะนอน เรนอนเสีย ไม่ปรารภความเพียรเพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่บรรลุ เพื่อกระทำให้แจ้งธรรมที่ยังไม่ทำให้แจ้ง นี่เป็นกุสืตวตัฏฐประการที่ ๒.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุต้องเดินทาง เธอมีความคิดอย่างนี้ว่า เราจักต้องเดินทาง ก็เมื่อเราเดินทางอยู่ ภายจกลำบาก ฝิฉะนั้น เราจะนอน เรนอนเสีย ไม่ปรารภความเพียรเพื่อถึงทางที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุทางที่ยังไม่บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งทางที่ยังไม่ทำให้แจ้ง นี่เป็นกุสืตวตัฏฐประการที่ ๓.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุเดินทางแล้ว เธอมีความคิดอย่างนี้ว่า เราได้เดินทางแล้ว ก็เมื่อเราเดินทางอยู่ ภายลำบากแล้ว ฝิฉะนั้น

เราจะนอน เอนอนเสีย ไม่ปรารภความเพียรเพื่อถึงทางที่ยังไม่ถึง
เพื่อบรรลุทางที่ยังไม่บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งทางที่ยังไม่ทำให้แจ้ง
นี่เป็นกุสितัวตฤประการที่ ๔.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุเที่ยวบิณฑบาตตามบ้านหรือนิคม
ไม่ได้โภชนะอันเสร็จหมองหรือประณีตพอแก่ความต้องการ เธอ
มีความคิดอย่างนี้ว่า เราเที่ยวบิณฑบาตตามบ้านหรือนิคม
ไม่ได้โภชนะอันเสร็จหมองหรือประณีตพอแก่ความต้องการ กาย
ของเรานั้นลำบากแล้ว ไม่ความแก่การงาน ฉะนั้น เราจะนอน
เอนอนเสีย ไม่ปรารภความเพียร ฯลฯ นี่เป็นกุสितัวตฤประการ
ที่ ๕.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุเที่ยวบิณฑบาตตามบ้านหรือนิคม
ได้โภชนะเสร็จหมองหรือประณีต พอแก่ความตามต้องการ เธอ
มีความคิดอย่างนี้ว่า เราเที่ยวบิณฑบาตตามบ้านหรือนิคม ได้
โภชนะเสร็จหมองหรือประณีต พอแก่ความต้องการแล้ว กายของ
เรานั้นหนัก ไม่ควรแก่การงาน เหมือนถั่วชุ่มด้วยน้ำ ฉะนั้นเรา
จะนอน เอนอนเสีย ไม่ปรารภความเพียร ฯลฯ นี่เป็นกุสितัวตฤ
ประการที่ ๖.

อีกประการหนึ่ง อาพาธเล็กน้อยเกิดขึ้นแก่ภิกษุ เธอมีความ
คิดอย่างนี้ว่า อาพาธเล็กน้อยนี้เกิดแก่เราแล้ว มีข้ออ้างเพื่อจะนอน
ฉะนั้นเราจะนอน เอนอนเสีย ไม่ปรารภความเพียร ฯลฯ นี่เป็น
กุสितัวตฤประการที่ ๗.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุหายจากอาพาธแล้ว แต่ยังหายไม่นาน
เรามีความคิดอย่างนี้ว่า เราหายจากอาพาธแล้ว แต่ยังหายไม่นาน
กายของเรายังอ่อนเพลีย ไม่ควรแก่การงาน ฉะนั้นเราจักนอนเสีย
ก่อน เนอนอนเสีย ไม่ปรารถความเพียร เพื่อถึงการทำงานที่ยังไม่ถึง
เพื่อบรรลุการทำงานที่ยังไม่บรรลุ เพื่อให้แข็งแรง การงานที่ยังไม่ได้
ทำให้แข็งแรง นี่เป็นกุสืตวัตถุประการที่ ๘ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กุสืตวัตถุ
๘ ประการนี้แล.

จบ กุสืตวัตถุสูตรที่ ๑๘

๑๕. อารัพวัตถุสูตร

[๑๘๖] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อารัพวัตถุ ๘ ประการนี้
๘ ประการเป็นไฉน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้
ต้องทำงาน เธอมีความคิดอย่างนี้ว่า เราจักต้องทำงานแล
ก็เมื่อเราทำงานอยู่ ไม่พึงทำมนสิการคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า
ทั้งหลายได้ง่าย ฉะนั้น เราจะรีบปรารภความเพียรเสียก่อน
เพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่บรรลุ เพื่อทำให้แจ้ง
ธรรมที่ยังไม่ทำให้แจ้ง เธอปรารภความเพียรเพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึง
เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งธรรมที่ยังไม่ทำให้แจ้ง
นี้เป็นอารัพวัตถุประการที่ ๑.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุทำงานแล้ว เธอมีความคิดอย่างนี้ว่า
เราได้ทำงานแล้ว ก็เมื่อเราทำงานอยู่ ไม่สามารถมนสิการ
คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลายได้ ฉะนั้น เราจะปรารภความ
เพียรเพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่บรรลุ เพื่อ
ทำให้แจ้งธรรมที่ยังไม่ทำให้แจ้ง เธอปรารภความเพียร เพื่อถึง
ธรรมที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่บรรลุ เพื่อทำให้แจ้งธรรม
ที่ยังไม่ทำให้แจ้ง นี่เป็นอารัพวัตถุประการที่ ๒.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุต้องเดินทาง เธอมีความคิดอย่างนี้ว่า
เราจักต้องเดินทาง ก็เมื่อเราเดินทางอยู่ ไม่พึงกระทำมนสิการ
คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลายได้ง่าย ฉะนั้น เราจะปรารภ
ความเพียร ฯลฯ นี่เป็นอารัพวัตถุประการที่ ๓.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุเดินทางแล้ว เธอมีความคิดอย่างนี้ว่า เราได้เดินทางแล้ว ก็เมื่อเราเดินทางอยู่ ไม่สามารถมนสิการ คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าทั้งหลายได้ ฉะนั้น เราจะปรารภความเพียร ฯลฯ นี่เป็นอาร์พภวัตถุประการที่ ๕.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุเที่ยววิณฑาตามบ้านหรือนิคม ไม่ได้โภชนะเส้าหมองหรือประณีต พอแก่ความต้องการ เธอมีความคิดอย่างนี้ว่า เราเที่ยววิณฑาตามบ้านหรือนิคม ไม่ได้โภชนะเส้าหมองหรือประณีต พอแก่ความต้องการ กายของเรา นั้นเบาควรแก่การงาน ฉะนั้น เราจะปรารภความเพียร ฯลฯ นี่เป็นอาร์พภวัตถุประการที่ ๖.

อีกประการหนึ่ง อาพาธเล็กน้อยเกิดขึ้นแก่ภิกษุ เธอมีความคิดอย่างนี้ว่า อาพาธเล็กน้อยนี้เกิดขึ้นแก่เรา การที่อาพาธของเรา จะพึงกลับกำเริบนั้น เป็นฐานะที่จะมีได้ ฉะนั้น เราจะปรารภความเพียร ฯลฯ นี่เป็นอาร์พภวัตถุประการที่ ๗.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุหายจากอาพาธแล้ว แต่ยังหายไม่นาน เธอมีความคิดอย่างนี้ว่า เราหายจากอาพาธแล้ว แต่ยังหายไม่นาน การที่อาการของเราจะพึงกลับกำเริบนั้น เป็นฐานะที่จะมีได้ ฉะนั้น จะรีบปรารภความเพียรเสียก่อน เพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่ได้บรรลุ เพื่อกระทำให้แจ้งธรรมที่ยังไม่ทำให้แจ้ง เธอปรารภความเพียรเพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึง เพื่อบรรลุธรรมที่

ยังไม่บรรลุ. เพื่อให้แจ้งธรรมที่ยังไม่ทำให้แจ้ง นี่เป็นอาร์พวัตตุ
ประการที่ ๘ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลายอาร์พวัตตุ ประการนี้แล.

จบ อาร์พวัตตุสูตรที่ ๑๕

อรรถกถากุสิตารพวัตตุสูตรที่ ๑๐

กุสิตารพวัตตุสูตรที่ ๑๐ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้:-

บทว่า กุสิตัตถุณี ได้แก่ วัตถุคือที่ตั้งแห่งคนเกียจคร้าน คือ
คนขี้เกียจ อธิบายว่า เหตุแห่งความเกียจคร้าน. บทว่า กมัม
กตตพฺพ โหติ ได้แก่ จำต้องทำงานมีการกะจิวรเป็นต้น. บทว่า
น วิริย อารภติ ได้แก่ ไม่ปรารภความเพียรทั้ง ๒ อย่าง. บทว่า
อุปฺปตฺตสฺส ได้แก่ เพื่อถึงธรรม คือ ฌาน วิปัสสนา มรรค และผล
ที่ยังไม่ถึง. บทว่า อนริคตสฺส ได้แก่ เพื่อบรรลุธรรม คือ ฌาน
เป็นต้น นั้นนั่นแหละที่ยังไม่บรรลุ. บทว่า อสจุจิกตสฺส ได้แก่
เพื่อให้แจ้งซึ่งธรรม คือ ฌานเป็นต้นนั้นนั่นแหละ ที่ยังไม่ได้ทำ
ให้แจ้ง บทว่า อิํ ปณํ ความว่า การทอดยออย่างนี้ว่า เอาเถิด
เราจะนอน นี่เป็นกุสิตัตถุเหตุแห่งความเกียจคร้านข้อที่ ๑. พึง
ทราบความในทุกบทโดยนัยนี้. ถิ่นบทว่า มาสัจจํ มนุญฺเณ นี้มี
วินิจฉัยต่อไปนี้. ชื่อว่าจิตที่หลง เปรียบเหมือนถั่วราชมัสที่ชุ่มน้ำ
อธิบายว่า ถั่วราชมัสที่ชุ่มน้ำเป็นของหนักฉันใด ภิกษุก็เป็น
ผู้หนักฉันนั้น. บทว่า คิลานา วฏฺฐิโต โหติ ความว่า ภิกษุเป็นไข้
ภายหลังหายไข้แล้ว.

พระสูตรตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย สัตตก-อัฐก-นวกนิบาต เล่ม ๔ - หน้าที่ 668

บทว่า อารพภวตฺถุณี ได้แก่ เหตุแห่งความเพียร. พึงทราบ
ความแห่งเหตุของความเพียรเมื่อนั้นโดยนัยนี้. คำที่เหลือในทุกบท
ง่ายทั้งนั้นแล.

จบ อรรถกถากุสိณวตฺถุสูตรที่ ๑๘ อารพภวตฺถุสูตรที่ ๑๙

จบ อรรถกถากุสิดารพภวตฺถุสูตรที่ ๑๐

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. ปฏิปทาสูตร ๖ สูตร ๒. อจินาสูตร ๓. ถังนาสูตร ๘ สูตร
๔. ปริหานสูตร ๕. อปริหานสูตร ๖. กุสิตวตฺถุสูตร ๗. อารพภวตฺถุสูตร
และอรรถกถา

จบ ยมวรรคที่ ๘

สตวรรคที่ ๔

๑. สติสูตร

[๑๘๗] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อสติสัมปชัญญะไม่มี หิริ และโอตตปปะ ชื่อว่ามีเหตุอันบุคคลผู้มีสติและสัมปชัญญะวิบัติ กำจัดเสียแล้ว เมื่อหิริและโอตตปปะไม่มี อินทริยสังวรชื่อว่ามีเหตุอันบุคคลผู้มีหิริและโอตตปปะวิบัติกำจัดเสียแล้ว เมื่ออินทริยสังวรไม่มี สิลชื่อว่ามีเหตุอันบุคคลผู้มีอินทริยสังวรวิบัติกำจัดเสียแล้ว เมื่อสิลไม่มี สัมมาสมาธิชื่อว่ามีเหตุอันบุคคลผู้มีสิลวิบัติกำจัดเสียแล้ว เมื่อสัมมาสมาธิไม่มี ขณิกสมาธิชื่อว่ามีเหตุอันบุคคลผู้มีสัมมาสมาธิวิบัติกำจัดเสียแล้ว เมื่อขณิกสมาธิไม่มี นิพพิทาวีรยชื่อว่ามีเหตุอันบุคคลผู้มีขณิกสมาธิวิบัติกำจัดเสียแล้ว เมื่อนิพพิทาวีรยไม่มี วิมุตติญาณทัสสนะชื่อว่ามีเหตุอันบุคคลผู้มีนิพพิทาวีรยวิบัติกำจัดเสียแล้ว เปรียบเหมือนต้นไม้มีกิ่งและใบวิบัติแล้ว แม้กะเทาะของต้นไม้ นั้น ย่อมไม่บริบูรณ์ แม้เปลือก แม้กะพี้ แม้แก่นของต้นไม้ นั้นก็ย่อมไม่บริบูรณ์ ฉะนั้น.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เมื่อสติสัมปชัญญะมีอยู่ หิริและโอตตปปะ ชื่อว่ามีเหตุสมบูรณ์ ย่อมมีแก่บุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยสติและสัมปชัญญะ เมื่อหิริและโอตตปปะมีอยู่ อินทริยสังวรชื่อว่ามีเหตุสมบูรณ์ ย่อมมีแก่บุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยหิริและโอตตปปะ เมื่ออินทริยสังวรมีอยู่ สิลชื่อว่ามีเหตุสมบูรณ์ ย่อมมีแก่บุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยอินทริยสังวร

เมื่อศีลมีอยู่ สัมมาสมาธิชื่อว่ามีเหตุสมบูรณ์ ย่อมมีแก่บุคคลผู้
สมบูรณ์ด้วยศีล เมื่อสัมมาสมาธิมีอยู่ ขตาภุตญาณทัสสนะชื่อว่า
มีเหตุสมบูรณ์ ย่อมมีแก่บุคคลสมบูรณ์ด้วยสัมมาสมาธิ เมื่อขตา-
ภุตญาณทัสสนะมีอยู่ นิพพิทาวีระชื่อว่ามีเหตุสมบูรณ์ ย่อมมีแก่
บุคคลผู้สมบูรณ์ด้วยขตาภุตญาณทัสสนะ เมื่อนิพพิทาวีระมีอยู่
วิมุตติญาณทัสสนะชื่อว่ามีเหตุสมบูรณ์ ย่อมมีแก่บุคคลผู้สมบูรณ์
ด้วยนิพพิทาวีระ เปรียบเหมือนต้นไม้ที่มีกิ่งและใบสมบูรณ์
แม้กะเทาะของต้นไม้นั้นก็ย่อมบริบูรณ์ แม้เปลือก แม้กะพี้ แม้แก่น
ของต้นไม้ นั่น ก็ย่อมบริบูรณ์ฉะนั้น.

จบ สติสูตรที่ ๑

สติวรรคพรรณนาที่ ๔

อรรคถาสติสูตรที่ ๑

วรรคที่ ๕ สติสูตรที่ ๑ มีนัยดังกล่าวแล้วในหนหลังแล.

จบ อรรคถาสติสูตรที่ ๑

๒. ปุณณิสูตร

[๑๘๘] ครั้งนั้นแล ท่านพระปุณณิยะเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้ายังที่ประทับ ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อะไรหนอ เป็นเหตุเป็นปัจจัย ที่บางครั้งพระธรรมเทศนาแจ่มแจ้ง กะพระตถาคต บางครั้งไม่แจ่มแจ้ง.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนปุณณิยะ ภิกษุเป็นผู้มีศรัทธา แต่ไม่เข้าไปหาเพียงใด ธรรมเทศนาของตถาคตย่อมไม่แจ่มแจ้งเพียงนั้น แต่เมื่อใด ภิกษุเป็นผู้มีศรัทธาและเข้าไปหา เมื่อนั้น ธรรมเทศนาของตถาคตย่อมแจ่มแจ้ง ดูก่อนปุณณิยะ ภิกษุผู้มีศรัทธาและเข้าไปหา แต่ไม่เข้าไปนั่งใกล้เพียงใด ธรรมเทศนาของตถาคตย่อมไม่แจ่มแจ้งเพียงนั้น แต่เมื่อใด ภิกษุเป็นผู้มีศรัทธา...และเข้าไปนั่งใกล้ เมื่อนั้น ธรรมเทศนาของตถาคตย่อมแจ่มแจ้ง ดูก่อนปุณณิยะ ภิกษุเป็นผู้มีศรัทธา... และเข้าไปนั่งใกล้ แต่ไม่สอบถามเพียงใด ธรรมเทศนาของตถาคตย่อมไม่แจ่มแจ้งเพียงนั้น แต่เมื่อใด ภิกษุเป็นผู้มีศรัทธา... และสอบถาม เมื่อนั้น ธรรมเทศนาของตถาคตย่อมแจ่มแจ้ง ดูก่อนปุณณิยะ ภิกษุเป็นผู้มีศรัทธา... และสอบถาม แต่ไม่เจียโศดลงสดับธรรมเพียงใด ธรรมเทศนาของตถาคตย่อมไม่แจ่มแจ้งเพียงนั้น แต่เมื่อใด ภิกษุเป็นผู้มีศรัทธา... และเจียโศดลงสดับธรรม แต่ฟังธรรมแล้วไม่ทรงจำไว้เพียงใด ธรรมเทศนาของตถาคตย่อมไม่แจ่มแจ้งเพียงนั้น แต่เมื่อใด

ภิกษุเป็นผู้มีศรัทธา... และฟังแล้วทรงจำไว้ เมื่อนั้น ธรรมเทศนา
ของตถาคตย่อมแจ่มแจ้ง คุก่อนปุณณิยะ ภิกษุเป็นผู้มีศรัทธา...
และฟังแล้วทรงจำไว้ แต่ไม่พิจารณาเนื้อความแห่งธรรมที่ทรงจำไว้
เพียงใด ธรรมเทศนาของตถาคตย่อมไม่แจ่มแจ้งเพียงนั้น แต่เมื่อใด
ภิกษุเป็นผู้มีศรัทธา... และพิจารณาเนื้อความแห่งธรรมที่ทรงจำไว้
เมื่อนั้น ธรรมเทศนาของตถาคตย่อมแจ่มแจ้ง คุก่อนปุณณิยะ ภิกษุ
เป็นผู้มีศรัทธา... และพิจารณาเนื้อความแห่งธรรมที่ทรงจำไว้
แต่ไม่รู้ธรรมรู้ธรรมแล้วปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมเพียงใด
ธรรมเทศนาของตถาคตย่อมไม่แจ่มแจ้งเพียงนั้น แต่เมื่อใด ภิกษุ
เป็นผู้มีศรัทธา... และรู้ธรรมรู้ธรรมแล้วปฏิบัติธรรมสมควรแก่
ธรรม เมื่อนั้น ธรรมเทศนาของตถาคตย่อมแจ่มแจ้ง คุก่อนปุณณิยะ
ธรรมเทศนาของตถาคต มีปฏิญาณโดยส่วนเดียว อันประกอบด้วย
ธรรมเหล่านี้แล ย่อมแจ่มแจ้ง.

จบ ปุณณิยสูตรที่ ๒

อรรถกถาปุณณิยสูตรที่ ๒

ปุณณิยสูตรที่ ๒ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้:-

บทว่า สทฺธโร ได้แก่ ผู้ประกอบด้วยศรัทธา ๒ อย่าง. บทว่า
โน จ ปยิริปาติกา แปลว่า ไม่เข้าไปบำรุง. บทว่า โน จ ปริปุจฺจติ

แปลว่า ไปสอบถามประโยชน์และมีไช้ประโยชน์ เหตุและมีไช้เหตุ.

บทว่า สมมุทธาโต เป็นปฐมาวาทิตลงในอรรถแห่งถัสสิวัตติ.

อธิบายว่า สมมุทธาตัสส ผู้ประกอบแล้ว. บทว่า เอกนุตปฏิกาณ

ตถาคตัม ธรรมเทศนา โหติ ความว่า ธรรมเทศนาการแสดงธรรมของ

พระตถาคต แจ่มแจ้งโดยส่วนเดียว อธิบายว่า ย่อมแจ่มแจ้ง ย่อม

ปรากฏโดยส่วนเดียว.

จบ อรรถกถาปัญณียสูตรที่ ๒

๓. มูลสูตร

[๑๘๕] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ถ้าว่าพวกอัญญเดียรธีย์ปริพาชก พึงถามอย่างนี้ว่า คุณก่อนอาวุโสทั้งหลาย ธรรมทั้งปวงมีอะไรเป็นมูล มีอะไรเป็นแดนเกิด มีอะไรเป็นสมุทัย มีอะไรเป็นที่ประชุมลง มีอะไรเป็นประมุข มีอะไรเป็นใหญ่ มีอะไรยิ่งกว่า มีอะไรเป็นแก่น เธอทั้งหลายถูกถามอย่างนี้แล้ว พึงพยากรณ์แก่อัญญเดียรธีย์-ปริพาชกเหล่านั้นว่าอย่างไร.

ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธรรมแห่ง ข้าพระองค์ทั้งหลายมีพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นมูล มีพระผู้มีพระ-ภาคเจ้าเป็นผู้นำ มีพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นที่พึ่งอาศัย ข้าแต่พระองค์ ผู้เจริญ ขอประทานพระวโรกาส ขอเนื้อความแห่งภยิตนิจังแจ่มแจ้ง กะพระผู้มีพระภาคเจ้าเกิด ภิกษุทั้งหลายได้ฟังต่อพระผู้มีพระภาคเจ้า จักทรงจำไว้.

พ. คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ถ้าเช่นนั้นเธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจ ให้ดี เราจักกล่าว ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ถ้าว่า พวกอัญญ-เดียรธีย์ปริพาชกพึงถามอย่างนี้ว่า คุณก่อนอาวุโสทั้งหลาย ธรรม ทั้งปวง มีอะไรเป็นมูล มีอะไรเป็นแดนเกิด มีอะไรเป็นสมุทัย มี อะไรเป็นที่ประชุมลง มีอะไรเป็นประมุข มีอะไรเป็นใหญ่ มีอะไร ยิ่งกว่า มีอะไรเป็นแก่น เธอทั้งหลายถูกถามอย่างนี้แล้ว พึงพยากรณ์ แก่พวกอัญญเดียรธีย์ปริพาชกเหล่านั้นอย่างนี้ว่า คุณก่อนอาวุโส

ทั้งหลาย ธรรมทั้งปวงมีฉันทะเป็นมูล มีมนสิการเป็นแดนเกิด มี
ผัสสะเป็นสมุทัย มีเวทนาเป็นที่ประชุมลง มีสมาธิเป็นประมุข
มีสติเป็นใหญ่ มีปัญญาเป็นยิ่ง มีวิมุตติเป็นแก่น คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย
เธอทั้งหลายถูกถามอย่างแล้ว ฟังพยากรณ์แก่อัญญเดียรธีย์-
ปริพาชกเหล่านั้นอย่างนี้.

จบ มูลสูตรที่ ๓

อรรถกถามูลสูตรที่ ๓

มูลสูตรที่ ๓ มีวินิจัยดังต่อไปนี้.

บทว่า สพุเพ ฐมา ได้แก่ ขันธ์ ๕. บทว่า จนฺทมูลกา
ความว่า ชื่อว่า มีฉันทะเป็นมูล เพราะมีฉันทะคืออหยาสัยและฉันทะ
คือความเป็นผู้ใคร่จะทำเป็นมูลของขันธ์ ๕ นั้น. ชื่อว่ามีมนสิการเป็น
แดนเกิด เพราะเกิดแต่มนสิการ. ชื่อว่ามีผัสสะเป็นสมุทัย เพราะ
เกิด คือรวมเป็นกลุ่มผัสสะ ชื่อว่า มีเวทนาเป็นที่ประชุมลง
เพราะประชุมลงในเวทนา. ชื่อว่ามีสมาธิเป็นประมุข เพราะมี
สมาธิเป็นประธาน. ชื่อว่ามีสติเป็นใหญ่ เพราะมีสติเป็นอธิบดี
ด้วยอรรถว่าเจริญที่สุด อธิบายว่า มีสติเป็นหัวหน้า. ชื่อว่ามีปัญญา
เป็นยอด เพราะอรรถว่ามีปัญญาสูงสุด. ชื่อว่ามีวิมุตติเป็นแก่น
เพราะมีวิมุตติเป็นสาระ. ก็นั่นนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสโลกียธรรม
ทั้ง ๔ มีฉันทะเป็นมูล เป็นต้น ที่เหลือตรัสคละกันทั้งโลกียะและ
โลกุตระแล.

จบ อรรถกถามูลสูตรที่ ๓

๔. โจรสูตร

[๑๕๐] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย มหาโจรประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ ย่อมพลันเสื่อม ตั้งอยู่ไม่นาน องค์ ๘ ประการเป็นไฉน คือ ประหารคนที่ไม่ประหารตอบ ๑ ถือเอาสิ่งของไม่เหลือ ๑ ลักพาสตรี ๑ ประทุษร้ายกุมาริ ๑ ปล้นบรรพชิต ๑ ปล้นราชทรัพย์ ๑ ทำงานไกล้อิ่นเกินไป ๑ ไม่ฉลาดในการเก็บ ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย มหาโจรประกอบด้วยองค์ ๘ ประการนี้แล ย่อมพลันเสื่อม ตั้งอยู่ไม่นาน.

[๑๕๑] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย มหาโจรประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ ย่อมไม่เสื่อมเร็ว ตั้งอยู่ได้นาน ๘ ประการเป็นไฉน คือ ไม่ประหารคนที่ประหาร ๑ ไม่ถือเอาของจนไม่เหลือ ๑ ไม่ลักพา สตรี ๑ ไม่ประทุษร้ายกุมาริ ๑ ไม่ปล้นบรรพชิต ๑ ไม่ปล้น ราชทรัพย์ ๑ ไม่ทำงานไกล้อิ่นเกินไป ๑ ฉลาดในการเก็บ ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย มหาโจรประกอบด้วยองค์ ๘ ประการนี้แล ไม่เสื่อมเร็ว ตั้งอยู่ได้นาน

จบ โจรสูตรที่ ๔

อรรถกถาโจรสูตรที่ ๔

โจรสูตรที่ ๔ มีวินัยนัยดังต่อไปนี้:-

บทว่า มหาโจโร ได้แก่ มหาโจรผู้สามารถประทุษร้าย ราชสมบัติได้. บทว่า ปรียาปชฺชติ ได้แก่ ถึงการยึดครอง บทว่า

น จิรญติโก โหติ ได้แก่ ไม่สามารถจะรักษาให้ดำรงอยู่ได้นาน
บทว่า อปฺปหรนฺตสฺส ปหริติ ความว่า ประหารบุคคลผู้ไม่มีเวร
แก่ตน ผู้ไม่ประหารตน ได้แก่ บุคคลผู้มีคุณความดี คนแก่ และ
คนหนุ่มผู้ไม่ควรประหาร. บทว่า อนวเสสฺส อาทียติ ได้แก่ ยึดเอา
ไม่ให้เหลือ. จริยังอยู่ ธรรมเนียมของโจรผู้ฉลาดมีดังนี้ :- ในผ้า ๒
ผืน ของคนอื่น ถือเอาแต่ ๑ ผืน เมื่อมี ๑ ผืน ให้ส่วนที่ชำรุด ถือเอา
แต่ที่ดี บรรดาห่อข้าวสุกและข้าวสารเป็นต้น ให้ส่วนหนึ่ง ถือเอา
ส่วนหนึ่ง. บทว่า อจุจาสฺสเน กมฺมํ กโรติ ความว่า กระทำโจรกรรม
ในที่ใกล้ชิดคามนิคม และราชธานี. บทว่า น จ นิชานกฺขลโหติ
ความว่า ย่อมไม่เป็นผู้ฉลาด จะเก็บฝังทรัพย์ที่ได้มาลงไว้ใน
ทักษิณายบุคคล คือ ไม่ชำระทางไปสู่ปรโลก.

จบ อรรคภาโจรสุตฺตที่ ๔

๕. สมณสูตร

[๑๕๒] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย คำว่า สมณะ เป็นชื่อของ
พระตถาคต อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า คำว่า พราหมณ์ คำว่า
ผู้ถึงเวท คำว่า ศัลยแพทย์ คำว่า ไม่มีมลทิน คำว่า ผู้ปราศจาก
มลทิน คำว่า ผู้มีญาณ คำว่า หลุดพ้น เป็นชื่อของพระตถาคต
อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า

คุณชาติใด อันเราผู้เป็นสมณะ เป็น
พราหมณ์ อยู่จบพรหมจรรย์ พึงกระทำ คุณชาติ
ใด อันเราผู้ถึงเวท ผู้เป็นศัลยแพทย์อย่างยอดเยี่ยม
พึงบรรลु คุณชาติใด อันเราผู้ไม่มีมลทิน
ผู้ปราศจากมลทิน อยู่จบพรหมจรรย์ พึงบรรลु
และคุณชาติใด อันเราผู้มีญาณ ผู้หลุดพ้นแล้ว
อย่างยอดเยี่ยม พึงบรรลุ คุณชาตินั้น ๆ เราบรรลุ
แล้ว เรานั้นชนะสงครามแล้ว เป็นผู้หลุดพ้นแล้ว
พ้นจากเครื่องผูกคือมาร เราเป็นผู้ประเสริฐ เป็น
ผู้ฝึกตนชั้นเยี่ยม เป็นเสขบุคคลปรินิพพานแล้ว.

จบ สมณสูตรที่ ๕

อรรถกถาสมณสูตรที่ ๕

สมณสูตรที่ ๕ มีวินัจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า ยัม สมณေန ความว่า คุณชาติใดอันสมณะพึงถึง.

บทว่า วุสสิมตา ได้แก่ อยู่จบพรหมจรรย์. บทว่า มุตฺโต โมเจมิ
พณฺธนา ความว่า เราเป็นผู้พ้นจากเครื่องผูกทั้งปวงด้วยตนเองแล้ว
ยังทำมหาชนให้พ้นจากเครื่องผูกมิราคะเป็นต้นด้วย. บทว่า
ปรมทฺหโต ความว่า เป็นผู้อื่นใคร ๆ อันไม่ได้ให้ศึกษา ไม่ได้ให้
โอวาท รู้แจ้งสขัมภุญาน ชื่อว่า เป็นผู้ฝึกแล้วอย่างเยี่ยม เพราะฝึก
แล้วด้วยประโยชน์อย่างยิ่ง. บทว่า ปรีนิพฺพุโต ได้แก่ ปรีนิพพาน
แล้วด้วยกิเลสปรีนิพพาน.

จบ อรรถกถาสมณสูตรที่ ๕

๖. ยสสูตร

[๑๕๓] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จจาริกไปในแคว้นโกสัมพีนคร พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ เสด็จถึงพราหมณคามแห่งชนชาวโกศล ชื่ออิจฉานังคละ ได้ยินว่า สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่ไพรสณฑ์ชื่ออิจฉานังคละ ใกล้พราหมณคามชื่ออิจฉานังคละ.

พราหมณ์และคฤหบดีชาวบ้านอิจฉานังคละ ได้สดับข่าวว่า พระสมณโคตมศาकขบุตร ทรงผนวชจากศากยะตระกูล เสด็จถึงบ้านอิจฉานังคละ ประทับอยู่ที่ไพรสณฑ์ชื่ออิจฉานังคละ ใกล้พราหมณคามชื่ออิจฉานังคละ ก็กิตติศัพท์อันงามของท่านพระโคตมพระอรหันต์นั้นจรไปอย่างนี้ว่า แม้เพราะเหตุนี้ ๆ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระอรหันต์ เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ ฯลฯ ก็การได้เห็นพระอรหันต์ เห็นปานละนี้ เป็นการดีแล ครั้งนั้น พวกพราหมณ์และคฤหบดีชาวบ้านอิจฉานังคละ เมื่อล่วงราตรีนั้นไป พวกกันถือของเกี้ยวของกินเป็นจำนวนมาก เข้าไปทางไพรสณฑ์ชื่ออิจฉานังคละ ครั้นแล้วได้ยืชมุมนุมกันส่งเสียงอื้ออึงอยู่ที่ซุ้มประตูด้านนอก.

สมัยนั้น ท่านพระนาคิยะเป็นอุปัฏฐากของพระผู้มีพระภาคเจ้า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถามท่านพระนาคิยะว่า ดูก่อนนาคิยะ ก็พวกใครที่ส่งเสียงอื้ออึงอยู่นั้นคล้ายพวกชาวประมงแย่งปลากัน ท่านพระนาคิยะกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พราหมณ์และคฤหบดีชาวบ้านอิจฉานังคละเหล่านี้ พวกกันถือของเกี้ยวของกิน

เป็นจำนวนมาก มาชุมนุมกันอยู่ที่ประชุมประตูด้านนอก เพื่อถวาย
พระผู้มีพระภาคเจ้าและพระภิกษุสงฆ์.

พ. คุณ่อนนาทิตะ เธออย่าติดยศ และยศก็อย่าคิดเรา คุณ่อน
นาทิตะ ผู้ใดแลไม่พึงได้ตามความปรารถนา ไม่พึงได้โดยไม่ยาก
ไม่พึงได้โดยไม่ลำบาก ซึ่งสุขอันเกิดแต่เนกขัมมะ สุขอันเกิดแต่
วิเวก สุขอันเกิดแต่ความสงบ สุขอันเกิดแต่การตรัสรู้ ที่เราพึงได้
ตามความปรารถนา ได้โดยไม่ยาก ไม่ลำบาก ผู้นั้นชื่อว่าพึงยินดี
สุขอันไม่สะอาด สุขในการหลับนอน และสุขที่อาศัยลาภสักการะ
และการสรรเสริญ.

น. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บัดนี้ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้า
ทรงรับ ขอพระสุคตจงทรงรับ บัดนี้เป็นเวลาที่พระผู้มีพระภาคเจ้า
จะทรงรับ พระผู้มีพระภาคเจ้าจักเสด็จไปทางใด ๆ พราหมณ์
กฤหบดี ชาวนิคมนและชาวชนบท ก็จักหลั่งไหลไปทางนั้น ๆ เปรียบ
เหมือนฝนเม็ดใหญ่ตกลงมา น้ำก็ย่อมไหลไปตามที่ลุ่ม ฉะนั้น ชื่อนั้น
เพราะเหตุไร เพราะพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงมีศีลและปัญญา.

พ. คุณ่อนนาทิตะ เธออย่าติดยศ และยศอย่าคิดเรา คุณ่อน
นาทิตะ ผู้ใดแลไม่พึงได้ตามความปรารถนา ไม่พึงได้โดยไม่ยาก
ไม่พึงได้โดยไม่ลำบาก ซึ่งสุขอันเกิดแต่เนกขัมมะ สุขอันเกิดแต่
วิเวก สุขอันเกิดแต่ความสงบ สุขอันเกิดแต่การตรัสรู้ ที่เราพึงได้
ตามความปรารถนา ได้โดยไม่ยาก ไม่ลำบาก ผู้นั้นชื่อว่าพึงยินดี
ความสุขที่ไม่สะอาด สุขในการหลับนอน และสุขที่อาศัยลาภ
สักการะและการสรรเสริญ คุณ่อนนาทิตะ แม้เทวดาบางพวกก็ไม่

พึงได้ตามความปรารถนา ไม่พึงได้โดยไม่ยาก ไม่พึงได้โดยไม่
ลำบาก ซึ่งสุขอันเกิดแต่เนกขัมมะ สุขอันเกิดแต่วิเวก สุขอันเกิด
แต่ความสงบ สุขอันเกิดแต่การตรัสรู้ ที่เราพึงได้ตามความปรารถนา
ได้โดยไม่ยาก ไม่ลำบาก คู่ก่อนนาคิตะ แม่เธอทั้งหลายมาประชุม
พร้อมหน้ากัน ประกอบการอยู่ด้วยการคลุกคลีด้วยหมู่คณะ ย่อม
มีความเห็นอย่างนี้ว่า ท่านเหล่านี้ไม่พึงได้ตามความปรารถนา
ไม่พึงได้โดยไม่ยาก ไม่พึงได้โดยไม่ลำบาก ซึ่งสุขอันเกิดแต่
เนกขัมมะ สุขอันเกิดแต่การตรัสรู้ ที่เราพึงได้ตามความปรารถนา
ได้โดยไม่ยาก ไม่ลำบาก แน่นอน ก็ความจริงเป็นอย่างนั้น เพราะ
ท่านเหล่านี้มาประชุมพร้อมหน้ากัน ประกอบการอยู่ด้วยการ
คลุกคลีด้วยหมู่คณะอยู่ คู่ก่อนนาคิตะ เราเห็นภิกษุทั้งหลายในธรรม
วินัยนี้ ใช้นิ้วจี้เล่นกระซิกกระซี้กันและกันอยู่ เรานั้นมีความคิด
อย่างนี้ว่า ท่านเหล่านี้ไม่พึงได้ตามความปรารถนา ไม่พึงได้โดย
ไม่ยาก ไม่พึงได้โดยไม่ลำบาก ซึ่งสุขอันเกิดแต่เนกขัมมะ สุขอัน
เกิดแต่วิเวก สุขขึ้นเกิดแต่ความสงบ สุขอันเกิดแต่การตรัสรู้ ที่เรา
พึงได้ตามความปรารถนา ได้โดยไม่ยาก ไม่ลำบาก แน่นอน ความ
จริงเป็นอย่างนั้น เพราะท่านเหล่านี้มัวใช้นิ้วจี้เล่นกระซิกกระซี้
กันและกันอยู่.

คู่ก่อนนาคิตะ ก็เราเห็นภิกษุทั้งหลายในธรรมวินัยนี้ ฉันท
อาหารเต็มท้องพอความต้องการแล้ว มัวประกอบด้วยความสุขใน
การนอน สุขในการเอน สุขในการหลับอยู่ เรานั้นมีความคิดอย่างนี้
ว่า ท่านเหล่านี้ไม่พึงได้ตามความปรารถนา ไม่พึงได้โดยไม่ยาก

ไม่พึงได้โดยไม่ลำบาก ซึ่งสุขอันเกิดแต่เนกขัมมะ สุขอันเกิดแต่
วิเวก สุขอันเกิดแต่ความสงบ สุขอันเกิดแต่การตรัสรู้ ที่เราพึงได้
ตามความปรารถนา ได้โดยไม่ยาก ได้โดยไม่ลำบาก แน่แน่นอน
ความจริงเป็นอย่างนั้น เพราะท่านเหล่านี้ฉันอาหารเต็มท้องพอความ
ต้องการแล้ว มัวประกอบความสุขในการนอน สุขในการเอน
สุขในการหลับอยู่.

ดูก่อนนาคิตะ เราเห็นภิกษุในธรรมวินัยนี้ นั่งสมาธิอยู่ที่
วิหารใกล้บ้าน เรานั้นมีความคิดอย่างนี้ว่า บัดนี้ คนวัดหรือสมณเพศ
จักบำรุงท่านผู้นี้ ทำให้เธอไปจากสมาธินั้นเสีย เพราะเหตุนั้น เรา
จึงไม่พอใจแล้ว การอยู่ใกล้บ้านของภิกษุนั้น.

ดูก่อนนาคิตะ ก็เราเห็นภิกษุในธรรมวินัยนี้ นั่งโง่งงอยู่
ในป่า เรานั้นมีความคิดอย่างนี้ว่า บัดนี้ ท่านผู้นี้พ้อบรรเทาความ
ลำบากในการนอนหลับนี้ได้แล้ว จักกระทำความสำคัญว่าอยู่ในป่า
ไว้ในใจได้ประมาณเท่านี้ เพราะเหตุนั้น เราจึงพอใจด้วยการอยู่
ในป่าของภิกษุนั้น.

ดูก่อนนาคิตะ ก็เราเห็นภิกษุในธรรมวินัยนี้ นั่งไม่เป็นสมาธิ
อยู่ในป่า เรานั้นมีความคิดอย่างนี้ว่า บัดนี้ ท่านผู้นี้จักตั้งมั่นจิต
ที่ยังไม่ตั้งมั่น หรือจักตามรักษาจิตที่ตั้งมั่นแล้ว เพราะเหตุนั้น เรา
จึงพอใจด้วยการอยู่ในป่าของภิกษุนั้น.

ดูก่อนนาคิตะ ก็เราเห็นภิกษุในธรรมวินัยนี้ ถือการอยู่ป่า
นั่งสมาธิอยู่ เรานั้นมีความคิดอย่างนี้ว่า บัดนี้ ท่านผู้นี้จักเปลื้องจิต
ที่ยังไม่หลุดพ้น หรือจักตามรักษาจิตที่หลุดพ้นแล้ว เพราะเหตุนั้น

เราจึงพอใจด้วยการอยู่ในป่าของภิกษุนั้น.

ดูก่อนนาทิศะ สมัยใด เราเดินทางไกลไม่เห็นอะไร ๆ ข้างหน้า
ข้างหลังสมัยนั้น เรามีความผาสุก โดยที่สุดการถ่ายอุจระปัสสาวะ.

จบ สมณสูตรที่ ๖

อรรคถายสูตรที่ ๖

ยสสูตรที่ ๖ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า มา จ มยา ยโส ความว่า ขสอย่าไปกับเราเลย. บทว่า
อกสิราลาภิ ได้แก่ ได้อย่างไพบูลย์. บทว่า สิลปญฺญาณํ ได้แก่ ศิล
และความรู้ทั่วไป. บทว่า สงฺกมฺม แปลว่า ประชุมแล้ว. บทว่า
สมาคมฺม แปลว่า มาประชุมกันแล้ว. บทว่า สงฺกณฺนิวิหาริ แปลว่า
การอยู่คลุกคลีด้วยหมู่. บทว่า นห ญฺนเม ตตฺถ เป็น น หิ ญฺน อิม
บทว่า ตถา หิ ปนเม ตตฺถ เป็น ตถา หิ ปน อิม. บทว่า
องฺคุลิปฺปฏฺเทน ได้แก่ ด้วยเอานิ้วมือทำต่างค้ำปฏักแล้วจี้.
บทว่า อํ ชฺคฺชนฺเต ได้แก่ หัวเราะกันดัง. บทว่า สงฺกิพฺพนฺเต ได้แก่
ทำการเหย้าเข้ากัน.

จบ อรรคถายสูตรที่ ๖

๗. ปัตตสูตร

[๑๕๔] คู่อนภิกษุทั้งหลาย สงฆ์หวังอยู่ พึงคว่ำบาตรแก่
อุบาสกผู้ประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ องค์ ๘ ประการเป็นไฉน
คือ อุบาสกพยายามเพื่อความเสื่อมลาภแก่ภิกษุทั้งหลาย ๑ พยายาม
เพื่อความฉิบหายแก่ภิกษุทั้งหลาย ๑ พยายามเพื่อความอยู่ไม่ได้แก่
ภิกษุทั้งหลาย ๑ ย่อมด่าย่อมบริภาษภิกษุทั้งหลาย ๑ ขูยภิกษุ
ทั้งหลายให้แตกจากภิกษุทั้งหลาย ๑ ตีเตียนพระพุทธเจ้า ๑ ตีเตียน
พระธรรม ๑ ตีเตียนพระสงฆ์ ๑ คู่อนภิกษุทั้งหลาย สงฆ์หวังอยู่
พึงคว่ำบาตรแก่อุบาสกผู้ประกอบด้วยองค์ ๘ ประการนี้แล.

[๑๕๕] คู่อนภิกษุทั้งหลาย สงฆ์หวังอยู่ พึงหงายบาตรแก่
อุบาสกผู้ประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ องค์ ๘ ประการเป็นไฉน คือ
อุบาสกไม่พยายามเพื่อความเสื่อมลาภแก่ภิกษุทั้งหลาย ๑ ไม่พยายาม
เพื่อความฉิบหายแก่ภิกษุทั้งหลาย ๑ ไม่พยายามเพื่อความอยู่ไม่ได้
แก่ภิกษุทั้งหลาย ๑ ไม่ด่าไม่บริภาษภิกษุทั้งหลาย ๑ ไม่ขูยภิกษุ
ทั้งหลายให้แตกจากภิกษุทั้งหลาย ๑ สรรเสริญพระพุทธเจ้า ๑
สรรเสริญพระธรรม ๑ สรรเสริญพระสงฆ์ ๑ คู่อนภิกษุทั้งหลาย
สงฆ์หวังอยู่ พึงหงายบาตรแก่อุบาสกผู้ประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ
นี้แล.

จบ ปัตตสูตรที่ ๗

อรรคกถาปัตตสูตรที่ ๗

ปัตตสูตรที่ ๗ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้:-

บทว่า **นิกุขุเขยฺย** ได้แก่ พึงกล่าวบาตรด้วยกรรมวาจา
ที่สวดในนิกุขชนกรรมกว่าบาตร เพื่อไม่ให้รับโทษกรรมที่อุบาสก
นั้นถวาย ไม่ใช่กล่าวบาตรโดยคำว่าปากบาตรลง. บทว่า **อลาภาย**
ได้แก่ เพื่อไม่ให้ได้ปัจจัย ๔. บทว่า **อนตุถาย** ได้แก่ เพื่ออันตราย
คือ เพื่อความไม่เจริญ. บทว่า **อุกกุขุเขยฺย** ได้แก่ พึงถวายบาตร
ด้วยกรรมวาจาที่สวดในอุกกุขชนกรรมหงายบาตร.

จบ อรรคกถาปัตตสูตรที่ ๗

๘. อัปสาทสูตร

[๑๕๖] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อุบาสกะหวังอยู่ พึงประกาศความไม่เลื่อมใสแก่ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๘ ประการ ธรรม ๘ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุพยายามเพื่อความเสื่อมลาภแก่คฤหัสถ์ทั้งหลาย ๑ พยายามเพื่อความฉิบหายแก่คฤหัสถ์ทั้งหลาย ๑ คำนวณคฤหัสถ์ทั้งหลาย ๑ ยุงคฤหัสถ์ทั้งหลายให้แตกจากคฤหัสถ์ทั้งหลาย ๑ ตีเตียนพระพุทธเจ้า ๑ ตีเตียนพระธรรม ๑ ตีเตียนพระสงฆ์ ๑ และเทวดาย่อมเห็นภิกษุนั้นโดยประการนั้น ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อุบาสกะหวังอยู่ พึงประกาศความไม่เลื่อมใสแก่ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๘ ประการนี้แล.

[๑๕๗] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อุบาสกะหวังอยู่ พึงประกาศความเลื่อมใสแก่ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๘ ประการ ธรรม ๘ ประการเป็นไฉน คือ ภิกษุไม่พยายามเพื่อความเสื่อมลาภแก่คฤหัสถ์ทั้งหลาย ๑ ไม่พยายามเพื่อความฉิบหายแก่คฤหัสถ์ทั้งหลาย ๑ ไม่คำนวณคฤหัสถ์ทั้งหลาย ๑ ไม่ยุงคฤหัสถ์ทั้งหลายให้แตกจากคฤหัสถ์ทั้งหลาย ๑ สรรเสริญพระพุทธเจ้า ๑ สรรเสริญพระธรรม ๑ สรรเสริญพระสงฆ์ ๑ และเพราะเหตุนี้ เทวดาทั้งหลายย่อมสรรเสริญอุบาสนั้น ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อุบาสกะหวังอยู่ พึงประกาศความเลื่อมใสแก่ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๘ ประการนี้แล.

จบ ปสาทสูตรที่ ๘

อรรถกถาอัปสาทสูตรที่ ๘

อัปสาทสูตรที่ ๘ มีวินัยดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **อุปฺปสาทํ** **ปเวทฺเธยฺย** ได้แก่ พึงทำให้เขาเข้าใจถึง
ความเป็นผู้ไม่เลื่อมใส. ถามว่า ก็เมื่อจะประกาศความไม่เลื่อมใส
จะต้องทำอะไร ? ตอบว่า ไม่ลุดจากอาสนะที่ตนนั่ง ไม่ไหว
ไม่ออกไปทำการต้อนรับ ไม่ถวายไทยธรรม. บทว่า **อโโคจเร**
ได้แก่ อโโคจร ๕ อย่าง.

จบ อรรถกถาอัปสาทสูตรที่ ๘

๕. ปฏิสารณียสูตร

[๑๕๔] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สงฆ์หวังอยู่ พึงพระทำ
ปฏิสารณียกรรมแก่ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๘ ประการ ธรรม ๘
ประการเป็นไฉน คือ พยายามเพื่อความเสื่อมลาภแก่ภคุหัตถ์
ทั้งหลาย ๑ พยายามเพื่อความฉิบหายแก่ภคุหัตถ์ทั้งหลาย ๑ ค่า
บริภาษภคุหัตถ์ทั้งหลาย ๑ ยุยงภคุหัตถ์ทั้งหลายให้แตกจากภคุหัตถ์
ทั้งหลาย ๑ ตีเตียนพระพุทธเจ้า ๑ ตีเตียนพระธรรม ๑ ตีเตียน
พระสงฆ์ ๑ ไม่ยังคำรับต่อภคุหัตถ์ที่ชอบธรรมให้เป็นจริง ๑ ดูก่อน
ภิกษุทั้งหลาย สงฆ์หวังอยู่ พึงกระทำปฏิสารณียกรรมแก่ภิกษุ
ผู้ประกอบด้วยธรรม ๘ ประการนี้แล.

[๑๕๕] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สงฆ์หวังอยู่พึงระงับปฏิสารณีย-
กรรมแก่ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๘ ประการ ธรรม ๘ ประการ
เป็นไฉน คือ ภิกษุไม่พยายามเพื่อความเสื่อมลาภแก่ภคุหัตถ์
ทั้งหลาย ๑ ไม่พยายามเพื่อความฉิบหายแก่ภคุหัตถ์ทั้งหลาย ๑
ไม่ค่าไม่บริภาษภคุหัตถ์ทั้งหลาย ๑ ไม่ยุยงภคุหัตถ์ทั้งหลายให้
แตกจากภคุหัตถ์ทั้งหลาย ๑ สรรเสริญพระพุทธเจ้า ๑ สรรเสริญ
พระธรรม ๑ สรรเสริญพระสงฆ์ ๑ และยังคำรับต่อภคุหัตถ์ที่ชอบ
ธรรมให้เป็นจริง ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สงฆ์หวังอยู่ พึงระงับ
ปฏิสารณียกรรมแก่ภิกษุผู้ประกอบด้วยธรรม ๘ ประการนี้แล.

จบ ปฏิสารณียสูตรที่ ๕

อรรถกถาปฏิสารณียสูตรที่ ๕

ปฏิสารณียสูตรที่ ๕ มีวินัยดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **ธมฺมิกญฺจ** คิหิปฏิสฺสวํ ความว่า เมื่อคฤหัสถ์
อาราธนาว่า ท่านอยู่เสียในที่นี้แหละตลอดไตรมาสนี้ ก็รับคำ
โดยนัยเป็นต้นว่า จบเป็นอย่างนั้นเถิด ชื่อว่าปฏิสวจะรับคำ. บทว่า
น **สจฺจาเปติ** ได้แก่ ไม่กระทำคำสัตย์ คือกล่าวให้คลาดเคลื่อน.

จบ อรรถกถาปฏิสารณียสูตรที่ ๕

๑๐. วัตตสูตร

[๒๐๐] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้อันสงฆ์ลงตัสสปา-
ปิยสิกการม ต้องประพฤติชอบในธรรม ๘ ประการ คือ ไม่พึงให้
อุปสมบท ๑ ไม่พึงให้ศีล ๑ ไม่พึงให้สามเณรอุปฐาก ๑ ไม่พึง
ยินดีการสมมติตนเป็นผู้ให้โอวาทภิกษุณี ๑ แม้ได้รับสมมติแล้ว
ก็ไม่พึงโอวาทภิกษุณี ๑ ไม่พึงยินดีการได้รับสมมติจากสงฆ์ไร ๆ ๑
ไม่พึงนิยมในตำแหน่งหัวหน้าตำแหน่งไร ๑ ไม่พึงให้ประพฤติ
วุฒฐานวพิธีเพราะตำแหน่งเดิมนั้น ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุ
ผู้อันสงฆ์ลงตัสสปาปิยสิกการมแล้ว พึงประพฤติชอบในธรรม
๘ ประการนี้.

จบ วัตตสูตรที่ ๑๓

อรรถกถาวัตตสูตรที่ ๑๐

วัตตสูตรที่ ๑๐ มีวินัยดังต่อไปนี้ :-

บทว่า ปจฺเจกฺขุจฺจานน ได้แก่ ในตำแหน่งอธิบดีสงฆ์ คือ
ในตำแหน่งหัวหน้า. จริงอยู่ (ไม่) ควรทำผู้นั้นให้เป็นหัวหน้าแล้ว
ทำสังฆกรรมอะไร ๆ. บทว่า น จ เตน มุเลน วุฏฺฐาเปตพฺพํ ความว่า
จะทำการม คืออภิกขณ เรียกเข้าหมู่สงฆ์และวุฒฐานออกจากครุภาบัติ
ทำผู้นั้นให้เป็นมุล คือหัวหน้าไม่ได้ คำที่เหลือในบททั้งปวงมีอรรถ
ง่ายทั้งนั้นแล.

จบ อรรถกถาวัตตสูตรที่ ๑๐

พระสุตตันตปิฎก อังคุตรนิกาย สัตตก-อัฐก-นวกนิบาต เล่ม ๔ - หน้าที่ 692

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. สติสูตร ๒. ปุณณิยสูตร ๓. มุลสูตร ๔. โจรสูตร
๕. สมณสูตร ๖. ยสสูตร ๗. ปัตตสูตร ๘. อัปสาทสูตร
๙. ปฏิสารณิยสูตร ๑๐. วัตตสูตร.

จบ สติวรรคที่ ๕

สามัญญวรรคที่ ๕

นางโพชฌา นางสิริมา นางปทุมมา นาง
มนุชา นางอุตตรา นางมุตตา นางเขมา นางรุจี
นางจุนที นางพิมพี นางสุนนา นางมัลลิกา นาง
ติสสมาตา นางโธณมาตา นางกาณมาตา นาง
อุตตรมาตา นางวิสาขามิคารมาตา นางขุชุตตรา-
อุปาสิกา สามาวตীอุปาสิกา นางสุปปวาสาโกพิน-
ธิตา นางสุปปิยาอุปาสิกา นางนกุลมาตาคหปตานี.

จบ สามัญญวรรคที่ ๕

[๒๐๑] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงเจริญธรรม ๘
ประการ เพื่อความรู้ยิ่งซึ่งราคะ ธรรม ๘ ประการเป็นไฉน คือ
สัมมาทิฐิ ๑ สัมมาสังกัปปะ ๑ สัมมาวาจา ๑ สัมมากัมมันตะ ๑
สัมมาอาชีวะ ๑ สัมมาวายามะ ๑ สัมมาสติ ๑ สัมมาสมาธิ ๑
ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงเจริญธรรม ๘ ประการนี้
เพื่อความรู้ยิ่งซึ่งราคะ.

[๒๐๒] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงเจริญธรรม ๘
ประการเพื่อความรู้ยิ่งซึ่งราคะ ธรรม ๘ ประการเป็นไฉน คือ
ผู้มีรูปสัญญาในภายใน ย่อมเชอรूपทั้งหลายในภายนอกเล็กน้อย
ทั้งมีผิวพรรณดีทั้งมีผิวพรรณทราม ย่อมมีความสำคัญอย่างนี้ว่า
เราครอบงำรูปเหล่านั้นแล้วจึงรู้จึงเห็น ๑ ผู้มีรูปสัญญาในภายใน
เห็นรูปทั้งหลายในภายนอกหาประมาณมิได้ ทั้งมีผิวพรรณดีทั้งมี

ผิวพรรณทรมาม ย่อมมีความสำคัญอย่างนี้ว่า เราครอบงำรูปเหล่านั้น แล้วจึงรู้จึงเห็น ๑ ผู้มีรูปสัณฐานในภายใน เห็นรูปทั้งหลายในภายนอกเล็กน้อย ทั้งมีผิวพรรณดีทั้งมีผิวพรรณทรมาม ย่อมมีความสำคัญอย่างนี้ว่า เราครอบงำรูปเหล่านั้นแล้วจึงรู้จึงเห็น ๑ ผู้มีรูปสัณฐานในภายใน เห็นรูปทั้งหลายในภายนอกหาประมาณมิได้ ทั้งมีผิวพรรณดีทั้งมีผิวพรรณทรมาม ย่อมมีความสำคัญอย่างนี้ว่า เราครอบงำรูปเหล่านั้นแล้วจึงรู้จึงเห็น ๑ ผู้มีรูปสัณฐานในภายใน เห็นรูปทั้งหลายในภายนอกเขียว มีสีเขียว รัศมีเขียว แสงสว่างเขียว ย่อมมีความสำคัญอย่างนี้ว่า เราครอบงำรูปทั้งหลายแล้วจึงรู้จึงเห็น ๑ ผู้มีรูปสัณฐานในภายใน เห็นรูปทั้งหลายในภายนอกเหลือง มีสีเหลือง รัศมีเหลือง แสงสว่างเหลือง ย่อมมีความสำคัญอย่างนี้ว่า เราครอบงำรูปทั้งหลายแล้วจึงรู้จึงเห็น ๑ ผู้มีรูปสัณฐานในภายใน เห็นรูปทั้งหลายในภายนอกแดง มีสีแดง รัศมีแดง แสงสว่างแดง ย่อมมีความสำคัญ อย่างนี้ว่า เราครอบงำรูปทั้งหลายแล้วจึงรู้จึงเห็น ๑ ผู้มีรูปสัณฐานในภายใน เห็นรูปทั้งหลายในภายนอกขาว มีสีขาว รัศมีขาว แสงสว่างขาว ย่อมมีความสำคัญอย่างนี้ว่า เราครอบงำรูปทั้งหลายแล้วจึงรู้จึงเห็น ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงเจริญธรรม ๘ ประการนี้ เพื่อความรู้ยิ่งซึ่งราคะ.

[๒๐๓] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงเจริญธรรม ๘ ประการ เพื่อความรู้ยิ่งซึ่งราคะ ธรรม ๘ ประการเป็นไฉน คือ ผู้มีรูปย่อมเห็นรูปทั้งหลาย ๑ ผู้มีรูปสัณฐานในภายใน ย่อมเห็น

รูปทั้งหลายในภายนอก ๑ ย่อมโน้มใจเชื่อว่างาม ๑ เพราะล่องรูป
สัญญาโดยประการทั้งปวง เพราะดับปฏิสมสัญญา เพราะไม่มนสิการ
ถึงนันทตสัญญา ย่อมเข้าถึงอากาสนัญญาตนะ ด้วยมนสิการว่า
อากาสนาที่สุดมิได้ ๑ เพราะล่องอากาสนัญญาตนะโดยประการ
ทั้งปวง ย่อมเข้าถึงวิญญาณัญญาตนะ ด้วยมนสิการว่า วิญญาณ
นาที่สุดมิได้ ๑ เพราะล่องวิญญาณัญญาตนะ โดยประการทั้งปวง
ย่อมเข้าถึงอากิญจัญญาตนะ ด้วยมนสิการว่าอะไร ๆ ย่อมไม่มี ๑
เพราะล่องอากิญจัญญาตนะโดยประการทั้งปวง ย่อมเข้าถึง
เนวสัญญานาสัญญาตนะ ๑ เพราะล่องเนวสัญญานาสัญญาตนะ
โดยประการทั้งปวง ย่อมเข้าถึงสัญญาเวทยินโรธ ๑ คู่ก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงเจริญธรรม ๘ ประการนี้ เพื่อความรู้ยิ่ง
ซึ่งระคะ.

[๒๐๔] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงเจริญธรรม ๘
ประการนี้ เพื่อกำหนดรู้ เพื่อความสิ้นไปรอบ เพื่อละ เพื่อความสิ้นไป
เพื่อความเสื่อมไป เพื่อความคลายไป เพื่อความดับ เพื่อสละ เพื่อ
สละคืนซึ่งระคะ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงเจริญธรรม ๘
ประการเพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อกำหนดรู้ เพื่อความสิ้นไปรอบ เพื่อละ
เพื่อความสิ้นไป เพื่อความเสื่อมไป เพื่อความคลายไป เพื่อความดับ
เพื่อสละ เพื่อสละคืนซึ่งโทสะ โมหะ โทสะ อุปนาหะ มกฺขะ
ปลาสะ อิสสา มัจฉริยะ มายา สาไถยยะ ถัมภะ สารัมภะ
มานะ อติมานะ มทะ ปมาทะ.

จบ อัฐกนิบาต

เบื้องหน้าแต่ขึ้นไป ในคำว่า **อลโข โพชฌา อุบาสิกา** ดังนี้

เป็นต้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเฉพาะอุโบสถกรรมอันประกอบ
ด้วยองค์ ๘ เท่านั้น สำหรับอุบาสิกามีจำนวนเท่านี้ คือ โพชฌา-
อุบาสิกา สิริมาอุบาสิกา ปทุมอุบาสิกา สุธรรมอุบาสิกา
มนุชาอุบาสิกา อุตราอุบาสิกา มุตตาอุบาสิกา เขมาอุบาสิกา
รุจิอุบาสิกา จุนทิราชกุมารี พิมพิอุบาสิกา สุนนาราชกุมารี
มัลลิกาเทวี ติสสมาตาอุบาสิกา โสณาอุบาสิกา โสณามาตาอุบาสิกา
กาณามาตาอุบาสิกา อุตตรานันทมารดา วิสาขามิคารมารดา
บุชชุตตราอุบาสิกา สามาวดีอุบาสิกา สุปปวาสาโกลิยธิดา
สุปปิยาอุบาสิกา นกุลมาตาตปตานี. อันผู้ปรารถนาพึงกล่าว
ให้พิสดารเถิด. คำที่เหลือในบททั้งปวงมีเนื้อความง่ายทั้งนั้นแล.

จบ มโนรลปุรณี อรรถกถาอังคุตตรนิกาย อัฐกนิบาต

รวมวรรคที่ไม่ได้สงเคราะห์เข้าในปณาสถ์

๑. สันธานวรรค ๒. วาตวรรค ๓. ยมกวรรค ๔. สติวรรค
๕. สามัญญวรรค

จบ อัฐกนิบาต

อังคุตตรนิกาย นวกนิบาต

ปณาสก

สัมโพชรรคที่ ๑

๑. สัมโพธิสูตร

ว่าด้วยเหตุเจริญแห่งโพธิปักขิยธรรม

[๒๐๕] ข้าพเจ้าสดับมาอย่างนี้ :-

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐีใกล้พระนครสาวัตถี ณ ที่นั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสถามว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ถ้าพวกอัญญเดียรถีย์ปริพาชก พึงถามอย่างนี้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อะไรเป็นเหตุ ให้ธรรม อันเป็นฝักฝ่ายแห่งธรรมเครื่องตรัสรู้เจริญ เธอทั้งหลายถูกถาม อย่างนี้แล้วพึงพยากรณ์แก่อัญญเดียรถีย์ปริพาชกเหล่านั้นว่าอย่างไร ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธรรมของข้า- พระองค์ทั้งหลายมีพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นมูล ฯลฯ ภิกษุทั้งหลาย ได้ฟังต่อพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วจักทรงจำไว้ พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ถ้าเช่นนั้น เธอทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจ ให้ดี เราจักกล่าว ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ถ้าพวกอัญญ-

เดียรถีย์ปริพาชกพึงถามอย่างนี้ว่า คุณก่อนอาวุโสทั้งหลาย อะไร
เป็นเหตุให้ธรรมอันเป็นฝักฝ่ายแห่งธรรมเครื่องตรัสรู้เจริญ เธอ
ทั้งหลายถูกถามอย่างนี้แล้ว พึงพยากรณ์แก่อัญญเดียรถีย์ปริพาชก
เหล่านั้นอย่างนี้ว่า คุณก่อนอาวุโสทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้
เป็นผู้มีมิตร มีสหายดี มีเพื่อนดี คุณก่อนอาวุโสทั้งหลาย นี่เป็นเหตุ
ข้อที่ ๑ ให้ธรรมอันเป็นฝักฝ่ายแห่งธรรมเครื่องตรัสรู้เจริญ.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้มีศีล ดำรงระวางในปาติโมกข์
ถึงพร้อมด้วยอาจารย์และโคจร มีปกติเห็นภัยในโทษเพียงเล็กน้อย
สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย คุณก่อนอาวุโสทั้งหลาย
นี่เป็นเหตุข้อที่ ๒ ให้ธรรมอันเป็นฝักฝ่ายแห่งธรรมเครื่องตรัสรู้เจริญ.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้ได้ตามความปรารถนา ได้โดย
ไม่ยาก ไม่ลำบาก ซึ่งกถาเห็นปานนี้ อันเป็นไปเพื่อขัดเกลากิเลส
เป็นที่สบายในการเปิดจิต คือ อปปีจกถา สันตุฏฐิกถา ปวิเวกกถา
อสังสัคคกถา วิริยารัมภกถา สीलกถา สมาธิกถา ปัญญากถา
วิมุตติกถา วิมุตติญาณทัสสนกถา คุณก่อนอาวุโสทั้งหลาย นี่เป็นเหตุ
ข้อที่ ๓ ให้ธรรมอันเป็นฝักฝ่ายแห่งธรรมเครื่องตรัสรู้เจริญ.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุผู้ปรารถนาความเพียร เพื่อละอกุศลธรรม
เพื่อความถึงพร้อมแห่งกุศลธรรม เป็นผู้มีความกำลัง มีความบากบั่น
มั่นคง ไม่ทอดทิ้งธุระในกุศลธรรม เป็นผู้มีความกำลัง มีความบากบั่น
ข้อที่ ๔ ให้ธรรมอันเป็นฝักฝ่ายแห่งธรรมเครื่องตรัสรู้เจริญ.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้มีปัญญา ประกอบด้วยปัญญา
เครื่องพิจารณาเห็นความเกิดและความดับ เป็นอริยะ ชำแรก

กิเลสให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ คุณก่อนอาวโสทั้งหลาย นี่เป็นเหตุ
ข้อที่ ๕ ให้ธรรมอันเป็นฝักฝ่ายแห่งธรรมเครื่องตรัสรู้เจริญ.

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุผู้มีมิตรดี มีเพื่อนดี พึงหวังข้อนี้
ได้คือ ตนจักเป็นผู้มีศีล จักสำรวมระวังในปาติโมกข์ ถึงพร้อม
ด้วยอาจาระและโคจร มีปกติเห็นภัยในโทษเพียงเล็กน้อย สมาทาน
ศึกษาอยู่ในสิกขาบททั้งหลาย.

จักเป็นผู้ได้ตามความปรารถนา ได้โดยไม่ยาก ไม่ลำบากซึ่ง
กถาอันเป็นไปเพื่อขัดเกลากิเลส เป็นที่สบายในการเปิดจิต คือ
อัปปิจนกถา สันตุฏฐิกถา ปวิเวกกถา อสังสัคคกถา วิริยารัมภกถา
สีลกถา สมาธิกถา ปัญญาภกถา วิมุตติกถา วิมุตติญาณทัสสนกถา.

จักเป็นผู้ปรารถนากุศลธรรม เพื่อละอกุศลธรรม เพื่อความ
ถึงพร้อมแห่งกุศลธรรม เป็นผู้มีความบากบั่นมั่นคง ไม่ทอด
ธุระในกุศลธรรม.

จักเป็นผู้มีปัญญา ประกอบด้วยปัญญาเครื่องพิจารณา
เห็นความเกิดและความดับ เป็นอริยะ ชำแรกกิเลส ให้ถึงความ
สิ้นทุกข์โดยชอบ.

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็แหละภิกษุนั้นตั้งอยู่ในธรรม ๕
ประการนี้แล้ว พึงเจริญธรรม ๔ ประการให้ยิ่งขึ้นไป คือ พึงเจริญ
อสุกะเพื่อละราคะ พึงเจริญเมตตาเพื่อละความพยาบาท พึงเจริญ
อานาปานสติเพื่อเข้าไปตัดวิตก พึงเจริญอนิจจสัญญาเพื่อถอน
อสมิमानะ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย อนัตตสัญญาย่อมปรากฏแก่ภิกษุ

ผู้ได้อนิจจสัญญา ผู้ที่ได้อนัตตสัญญาย่อมบรรลุนิพพาน อันถอน
เสียได้ซึ่งอสมิมานะในปัจจุบันทีเดียว.

จบ สัมโพธิสูตรที่ ๑

มโนรลปุรณี

อรรถกถาอังคุตตรนิกาย นวกนิบาต

สัมโพธิวรรคธรรมนาที่ ๑

อรรถกถาสัมโพธิสูตรที่ ๑

สัมโพธิวรรคที่ ๑ แห่งนวกนิบาต สัมโพธิสูตรที่ ๑ มีวินิจฉัย
ดังต่อไปนี้.

บทว่า สัมโพธิกาณ ได้แก่ เจริญในฝ่ายแห่งธรรมเครื่อง
ตรัสรู้กล่าวคือ มรรค ๔ อธิบายว่า เป็นอุปการะ ย่อมถ้ามุ่งถึง
ธรรม ๕ ประการ ซึ่งมาแล้วในบาลี. บทว่า กา อุปนิสา ได้แก่
อะไรเป็นเหตุคือเป็นปัจจัย. กถาชื่อว่า อภิสลฺเลชิกา เพราะย่อม
ขัดเกลากิเลส. ชื่อว่า เจโตวิวัฒนสปปยา เพราะเป็นที่สบายและ
มีอุปการะในการเปิดจิตด้วยสมณะและวิปัสสนา. ถ้อยคำที่เป็นไป
ปรารภถึงความมกน้อย ชื่อว่าอัปปิจจกถา แม้ในบทที่เหลือก็มีนัยนี้
เหมือนกัน.

บทว่า อสุภา ภาเวตพุพา รากสุส ปหานาย เนื้อความพึงอธิบายให้แจ่มแจ้ง ด้วยการเปรียบเทียบกับคนผู้เกี่ยวข้าวสาธิตดังต่อไปนี้ ได้ยินว่า บุรุษคนหนึ่งถือเคียวแล้วเกี่ยวข้าวสาธิตทั้งหลาย ในนาข้าวสาธิตตั้งแต่ปลาย. ต่อมา โคทั้งหลายทำลายรั้วนาข้าวสาธิตนั้นแล้วเข้าไป เขาวางเคียวถือไม้ไล่โคทั้งหลายออกไปตามทางนั้นแล ทำรั้วให้เป็นปกติแล้ว จึงถือเคียวเกี่ยวข้าวสาธิตอีก. ในข้อเปรียบเทียบนั้น พึงเห็นพระพุทธศาสนา เปรียบเหมือนนาข้าวสาธิต พระโยคาวจรเปรียบเหมือนคนผู้เกี่ยวข้าวสาธิต ปัญญาเปรียบเหมือนเคียว เวลาทำวิปัสสนาเปรียบเหมือนเวลาเกี่ยว อสุกัมมัญฐานเปรียบเหมือนไม้ ความสำรวมระวังเปรียบเหมือนรั้ว ความเดินเลื่อยยังไม่ทันพิจารณาจะเกิดขึ้นจับพลัน เปรียบเหมือนโคทั้งหลายทำลายรั้วแล้วเข้าไป เวลาที่ข่มระคะไว้ได้ด้วยอสุกัมมัญฐานแล้ว เริ่มทำวิปัสสนาอีก เปรียบเหมือนการวางเคียวถือไม้ไล่โค ออกไปตามทางที่เขามานั้นแล ทำรั้วให้กลับเป็นปกติแล้ว จึงเกี่ยวข้าวสาธิตอีก. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงหมายถึงเนื้อความนี้ จึงตรัสว่า อสุภา ภาเวตพุพา รากสุส ปหานาย ดังนี้ ในบทเหล่านั้น บทว่า รากสุส ได้แก่ รากะประกอบด้วยเบญจกามคุณ.

เมตตากัมมัญฐาน ชื่อว่าเมตตา. บทว่า พยาปาทสุส ปหานาย ได้แก่ เพื่อละความโกรธที่เกิดขึ้นโดยนัยที่กล่าวแล้ว. บทว่า อานาปานสติ ได้แก่ อานาปานสติ (สติกำหนดลมหายใจเข้าออก) มีอารมณ์ ๑๖. บทว่า วิตกกุปฺปเจทาย ได้แก่ เพื่อเข้าไปตัดวิตกทั้งหลายที่เกิดขึ้นโดยนัยที่กล่าวนั้น. บทว่า อสุมิมาน-

สมุทฺฆมาตย ไฉน เพื่อถอนมานะ ๕ อย่างที่เกิดขึ้นว่า เรา ดังนี้.
บทว่า อนตฺตสฺสยฺหา สณฺหาติ ไฉน เมื่อบุคคลเห็นอนิจจลักษณะแล้ว
อนัตตลักษณะก็ได้เห็นแล้วเหมือนกัน. ด้วยว่า ในลักษณะสาม
เหล่านั้น เมื่อเห็นลักษณะหนึ่งแล้ว สองลักษณะนอกนี้ก็ให้เห็นแล้ว
เหมือนกัน ด้วยเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสว่า อนิจฺจสฺสยฺโณ
ภิกฺขเว อนตฺตสฺสยฺหา สณฺหาติ ดังนี้. บทว่า ทิฏฺฐเจว ฆมฺเม นิพฺพานํ
ความว่า ผู้ที่ได้อนัตตสัญญา ย่อมถึงการดับสนิทโดยไม่มีปัจจัย
ในปัจจุบันทีเดียว. ในสูตรนี้ท่านกล่าวไว้ ทั้งวิภูฏะและวิวิภูฏะ.

จบ อรรถกถาสัมโพธิสูตรที่ ๑

๒. นิสยสูตร

ว่าด้วยนิสยและอุปนิสย

[๒๐๖] ครั้งนั้นแล ภิกษุรูปหนึ่งไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ที่เรียกว่า ผู้ถึงพร้อมด้วยที่อาศัย ๆ ดังนี้ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ด้วยเหตุเพียงไรหนอ ภิกษุจึงชื่อว่าเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยที่อาศัย พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า ถ้าภิกษุอาศัยศรัทธาแล้ว ละอกุศล เจริญกุศล อกุศลนั้นเป็นอันเธอละได้แล้ว ถ้าอาศัยหิริ... ถ้าอาศัย โอตตัปปะ.... ถ้าอาศัยวิริยะ.... ถ้าภิกษุอาศัยปัญญาแล้ว ละอกุศล เจริญกุศล อกุศลนั้นเป็นอันเธอละได้แล้ว ภิกษุใดละอกุศลได้แล้ว ด้วยปัญญาอันเป็นอริยะ ภิกษุนั้นเป็นอันละอกุศลนั้นแล้ว ละดีแล้ว.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็แหละภิกษุนั้นตั้งอยู่ในธรรม ๕ ประการ นี้แล้ว พึงอบรมอุปนิสย ๔ ประการ ๔ ประการเป็นไฉน ดูก่อน ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ พิจารณาแล้วเสพของอย่างหนึ่ง พิจารณาแล้วอดกลั้นของอย่างหนึ่ง พิจารณาแล้วเว้นของอย่างหนึ่ง พิจารณาแล้วบรรเทาของอย่างหนึ่ง ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ด้วยเหตุอย่างนี้แล ภิกษุจึงชื่อว่าเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยที่อาศัย.

จบ นิสยสูตรที่ ๒

อรรถกถานิสสยสูตรที่ ๒

นิสสยสูตรที่ ๒ มีวินิจนัยดังต่อไปนี้.

บทว่า นิสฺสยสฺมฺปนฺโน ได้แก่ ภิกษุเป็นผู้ถึงพร้อมด้วย
ที่พึง. บทว่า สทุทฺธ ได้แก่ ศรัทธาเหตุสำเร็จ. บทว่า วิริย ได้แก่
ความเพียรทางกายและทางใจ. บทว่า ยํ ส ตตฺถบพฺเปณ ยํ อสฺส.
บทว่า อริยา ย ปญฺญา ได้แก่ มรรคปัญญากับวิปัสสนา. บทว่า
สงฺขาย ได้แก่ รู้แล้ว. บทว่า เอกํ ปฏฺฐิเสวติ ได้แก่ ย่อมเสพของที่
ควรเสพ. บทว่า อธิวเสติ ได้แก่ ย่อมอดกลั้นของที่ควรอดกลั้น.
บทว่า ปรีวชฺเชติ ได้แก่ ย่อมเว้นของที่ควรเว้น. บทว่า วิโนเทติ
ได้แก่ ย่อมนำของที่ควรนำออกไป. บทว่า เอว โข ภิกฺขุ ความว่า
คู่ก่อนภิกษุ ด้วยเหตุอย่างนี้แล ภิกษุทำการเสพให้เข้าใจตลอด
ประจักษ์ชัดดีได้ก็ด้วยอำนาจการเรียนและการสอบถาม. และ
ด้วยอำนาจการกำหนดธรรม เสพ อดกลั้น เว้น และบรรเทาอยู่
ชื่อว่า เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยที่พึง ด้วยประการฉะนี้.

จบ อรรถกถานิสสยสูตรที่ ๒

๓. เมฆิยสูตร

ว่าด้วยอกุศลวิตกและกรรมสำหรับแก้

[๒๐๗] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ จาลิก-
บรรพต ใกล้เมืองจาลิกา ก็โดยสมัยนั้นแล ท่านพระเมฆิยะเป็น
อุปัฏฐากพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นนั้นแลท่านพระเมฆิยะเข้าไปเฝ้า
พระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้วยืนอยู่ ณ ที่ควร
ส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่
พระองค์ผู้เจริญ ข้าแต่พระองค์ปรารถนาจะเข้าไปบิณฑบาตในชั้นตุคาม
พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนเมฆิยะ เธอจะสำคัญกาลที่ควร
ในบัดนี้.

ครั้งนั้นแล เป็นเวลาเช้า ท่านพระเมฆิยะครองอันตราสก
แล้ว ถือบาตรและจีวร เข้าไปบิณฑบาตยังชั้นตุคาม ครั้นเที่ยว
บิณฑบาตในชั้นตุคามเสร็จแล้ว กลับจากบิณฑบาตในเวลาภายหลัง
กัต เข้าไปยังฝั่งแม่น้ำกิมิกาพา ท่านพระเมฆิยะเดินเที่ยว
พักผ่อนอยู่ที่ฝั่งแม่น้ำกิมิกาพา ได้เห็นอัมพวันอันน่าเลื่อมใส น่า
รื่นรมย์ ครั้นเห็นแล้ว ได้มีความคิดดังนี้ว่า อัมพวันนี้ช่างน่าเลื่อมใส
น่ารื่นรมย์หนอ ควรเพื่อบำเพ็ญเพียรของกุลบุตรผู้ต้องการความ
เพียร ถ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าพึงอนุญาตเรา เราพึงมายังอัมพวันนี้
เพื่อบำเพ็ญเพียร ครั้นนั้นแล ท่านพระเมฆิยะเข้าไปเฝ้าพระผู้มี-
พระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง
ครั้นแล้วได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ

ขอประทานพระวโรกาส เวลาเช้า ข้าพระองค์ครองอันตราวาสก แล้ว ถือบาตรและจีวร เข้าไปบิณฑบาตในชั้นตุคาม ครั้นเที่ยว บิณฑบาตในชั้นตุคามเสร็จแล้ว กลับจากบิณฑบาตในเวลาภายหลัง ภัต เข้าไปยังฝั่งแม่น้ำกิมิกาพา ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อข้า พระองค์เดินเที่ยวพักอยู่ที่ฝั่งแม่น้ำกิมิกาพา ได้เห็นอัมพวันอันน่า เลื่อมใส นารีนรมย์ ครั้นเห็นแล้ว ข้าพระองค์ได้มีความคิดอย่างนี้ว่า อัมพวันนี้น่าเลื่อมใส นารีนรมย์หนอ ควรเพื่อบำเพ็ญเพียรของ กุลบุตรผู้ต้องการความเพียร ถ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าพึงทรงอนุญาต เรา เราพึงมายังอัมพวันนี้เพื่อบำเพ็ญเพียร ถ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า พึงทรงอนุญาตข้าพระองค์ ข้าพระองค์พึงไปยังอัมพวันนั้นเพื่อ บำเพ็ญเพียร เมื่อท่านพระเมฆิยะกราบทูลอย่างนี้แล้ว พระผู้มี- พระภาคเจ้าได้ตรัสกะท่านพระเมฆิยะว่า คุณก่อนเมฆิยะจงรอก่อน เราอยู่คนเดียว เธอจงรอก่อนกว่าภิกษุรูปอื่นมาแทนตัว

แม้ครั้งที่ ๒ ท่านพระเมฆิยะได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้า ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่มีกิจอะไรที่จะทำ ให้อย่าง ไม่มีการสังสมอริยมรรคที่ทรงทำแล้ว ข้าพระองค์ยังมีกิจ ที่จะพึงทำให้อย่าง ยังมีการสังสมอริยมรรคที่ทำแล้ว ถ้าพระผู้มี- พระภาคเจ้าพึงทรงอนุญาตข้าพระองค์ ข้าพระองค์พึงไปยังอัมพวัน เพื่อบำเพ็ญความเพียร พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณก่อนเมฆิยะ จงรอก่อน เราอยู่คนเดียว เธอจงรอก่อนกว่าภิกษุรูปอื่นมา แทนตัว.

แม้ครั้งที่ ๓ ท่านพระเมฆิยะได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่มีกิจอะไรที่จะพึงทำให้ยัง ไม่มีการสั่งสมอริยมรรคที่ทรงทำแล้ว ส่วนข้าพระองค์ยังมีกิจที่จะพึงทำให้ยัง ยังมีการสั่งสมอริยมรรคที่ทำแล้ว ถ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าพึงทรงอนุญาตข้าพระองค์ ข้าพระองค์พึงไปยังอัมพวันนั้นเพื่อบำเพ็ญความเพียร พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณก่อนเมฆิยะ เราจะพึงวาทะไรเธอผู้กล่าวอยู่ว่า บำเพ็ญเพียร คุณก่อนเมฆิยะ เธอจงสำคัญกาลที่ควรในบัดนี้.

ครั้งนั้นแล ท่านพระเมฆิยะลุกจากที่นั่ง ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า กระทำประทักษิณแล้ว เข้าไปยังอัมพวัน อาศัยอัมพวันนั้น นั่งพักกลางวันอยู่ ณ โคนไม้แห่งหนึ่ง ครั้งนั้นแล เมื่อท่านพระเมฆิยะพักอยู่ ณ อัมพวันนั้น อกุศลวิตกอันลามก ๓ ประการ คือ กามวิตก พยาบาทวิตก วิหิงสาวิตก ย่อมฟุ้งซ่านโดยมาก ลำดับนั้น ท่านพระเมฆิยะได้มีความคิดดังนี้ว่า ท่านผู้เจริญ นำอสังขารยหนอ ไม่เคยมีมาแล้วหนอ กุลบุตรออกบวชเป็นบรรพชิตด้วยศรัทธา ก็ยังถูกอกุศลวิตกอันลามก ๓ ประการ คือ กามวิตก พยาบาทวิตก วิหิงสาวิตกครอบงำ.

ครั้งนั้นแล ท่านพระเมฆิยะเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานพระวโรกาส เมื่อข้าพระองค์อยู่ในอัมพวันนั้น อกุศลวิตกอันลามก ๓ ประการ คือ กามวิตก พยาบาทวิตก วิหิงสาวิตก

ยอมฟังชานโดยมาก ข้าพระองค์นั้นได้มีความคิดเห็นดังนี้ว่า
ท่านผู้เจริญนำอสังขรย์หนอ ไม่เคยมีมาแล้วหนอ กุลบุตรออกบวช
เป็นบรรพชิตด้วยศรัทธา ก็ยังถูกอกุศลวิตกอันลามก ๓ ประการ
คือ กามวิตก พยาบาทวิตก วิหิงสาวิตก ครอบงำ พระผู้มีพระภาคเจ้า
ตรัสว่า คุณก่อนเมฆิยะ ธรรม ๕ ประการ ย่อมเป็นไปเพื่อความ
แก้แค้นแห่งเจโตวิมุตติที่ยังไม่แก้แค้น ๕ ประการเป็นไฉน

คุณก่อนเมฆิยะ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มิตมคติ มีสหยาดี
มีเพื่อนดี นี่เป็นธรรมประการที่ ๑ ย่อมเป็นไปเพื่อความแก้แค้น
แห่งเจโตวิมุตติที่ยังไม่แก้แค้น.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้มีศีล สำรวมระวังในปาติโมกข์
ถึงพร้อมด้วยอาจารย์ และโคจร มีปกติเห็นภัยในโทษมีประมาณ
น้อย สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาทั้งหลาย นี่เป็นธรรมประการ
ที่ ๒ ย่อมเป็นไปเพื่อความแก้แค้นแห่งเจโตวิมุตติที่ยังไม่แก้แค้น.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้ได้ตามความปรารถนาได้โดย
ไม่ยาก ไม่ลำบาก ซึ่งกถาอันเป็นไปเพื่อขัดเกลากิเลส เป็นที่สบาย
ในการเปิดจิต คือ อปปิณกถา สันตุฏฐิกถา ปวิเวกกถา อสังสัคค-
กถา วิริยารัมภกถา นี่เป็นธรรมประการที่ ๓ ย่อมเป็นไปเพื่อ
ความแก้แค้นแห่งเจโตวิมุตติที่ยังไม่แก้แค้น.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้ปรารภความเพียรเพื่อละอกุศล-
ธรรม เพื่อความถึงพร้อมแห่งกุศลธรรม เป็นผู้มีกำลัง มีความ
บากบั่นมั่นคง ไม่ทอดทิ้งธุระในกุศลธรรม นี่เป็นธรรมประการที่ ๔
ย่อมเป็นไปเพื่อความแก้แค้นแห่งเจโตวิมุตติที่ยังไม่แก้แค้น.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุเป็นผู้มีปัญญา ประกอบด้วยปัญญา
เครื่องพิจารณาความเกิดและความดับ เป็นอริยะ ชำแรกกิเลส
ให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ นี่เป็นธรรมประการที่ ๕ ย่อมเป็นไป
เพื่อความแก้แค้นแห่งเจโตวิมุตติที่ยังไม่แก้แค้น.

ดูก่อนเมฆิยะ ภิกษุผู้มีมิตรดี มีสหายดี มีเพื่อนดี พึงหวัง
ข้อนี้ได้ คือ ตนจักเป็นผู้มีศีล ฯลฯ สมาทานศึกษาอยู่ในสิกขาบท
ทั้งหลาย ตนจักได้ตามด้วยความปรารถนา ได้โดยไม่ยาก ไม่ลำบาก
ซึ่งกลาอันเป็นไปเพื่อขัดเกลากิเลส เป็นที่สบายในการเปิดจิต คือ
อัปปิณณกา ฯลฯ วิมุตติญาณทัสสนกตา ตนจักปรารถนความ
เพียร ฯลฯ ไม่ทอดทิ้งธุระในกุศลธรรม ตนจักมีปัญญา ฯลฯ ให้
ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ ดูก่อนเมฆิยะ ก็แหละภิกษุนั้นตั้งอยู่ใน
ธรรม ๕ ประการนี้แล พึงเจริญธรรม ๔ ประการให้ยิ่งขึ้น คือ
พึงเจริญอุสุภะเพื่อละราคะ พึงเจริญเมตตาเพื่อละความพยาบาท
พึงเจริญอานาปานสติเพื่อตัดวิตก พึงเจริญอนิจจสัญญาเพื่อถอน
อัสมิมานะ ดูก่อนเมฆิยะ อนัตตสัญญาย่อมปรากฏแก่ภิกษุผู้ได้
อนิจจสัญญา ผู้ที่ได้อนัตตสัญญาย่อมบรรลุนิพพาน อันถอนเสีย
ได้ซึ่งอัสมิมานะในปัจจุบันทีเดียว.

จบ เมฆิยสูตรที่ ๓

อรรถกถาเมฆียสูตรที่ ๓

เมฆียสูตรที่ ๓ มีวินิจัยดังต่อไปนี้.

บทว่า จาลิกาย ได้แก่ ในเมืองที่มีชื่อนั้น. นัยว่าเมืองนั้น
ย่อมปรากฏคล้ายเคลื่อนไหว แก่บุคคลทั้งหลายที่กำลังแลดู เพราะ
เขาได้อาศัยดินเหลวสร้างไว้แล้ว เพราะฉะนั้น. จึงเรียกว่า เมือง
จาลิกา. บทว่า จาลิกปพฺพเต ได้แก่ ภูเขาเมื่อนั้น ย่อมปรากฏคล้าย
เคลื่อนไหวแก่บุคคลกำลังแลดูในวันอุโบสถข้างแรม เพราะขาวปลอด
เพราะฉะนั้น จึงเรียกว่า จาลิกบรรพต. บุคคลทั้งหลายสร้างวิหาร
ใหญ่ไว้บนจาลิกบรรพตนั้น. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอาศัยเมืองนั้น
ประทับอยู่ในจาลิกบรรพตมหาวิหาร ด้วยประการฉะนี้. บทว่า
ชนฺตุคาม ได้แก่ โจรคามแม้อีกแห่งหนึ่งซึ่งมีชื่อนั้นของวิหาร
นั้นเหมือนกัน ท่านกล่าวว่า ชนฺตุคาม ดังนี้บ้าง.

บทว่า ปธานตุถิสฺส ได้แก่ ผู้ทำความเพียร. บทว่า
ปธานาย ได้แก่ เพื่อทำสมณธรรม. บทว่า อากเมหิ ตาว ความว่า
พระศาสดาสดับคำของพระเถระแล้ว ทรงใคร่ครวญอยู่ ทรงรู้ว่า
ญาณของพระเถระนั้น ยังไม่แก่กล้าก่อนดังนี้ จึงได้ตรัสห้ามอย่างนี้.
ส่วนบทนี้ว่า เอกกมุหิ ตาว ได้ตรัสแก่พระเมฆิยะนั้น เพื่อให้เกิด
จิตอ่อนด้วยทรงดำริว่า พระเมฆิยะนี้ แม้ไปแล้วอย่างนี้ เมื่อ
กัมมัญฐานยังไม่เสร็จ หมดความสงสัยจักกลับมาอีกด้วยอำนาจ
ความรักดังนี้. บทว่า นตฺถิ กิณฺณิ อุตฺตรํ igrณียํ ความว่า เชื่อว่า
กิจที่จะพึงทำอื่นให้ยิ่ง ย่อมไม่มี เพราะพระองค์ทรงทำกิจ ๔ ใน

สัจจะ ๔ เสร็จแล้ว. บทว่า กตสฺส วา ปฏิจโย ความว่า อนึ่ง ย่อม
ไม่มีการสังสมอริยมรรคที่ทรงทำแล้วอีก ก็มรรคที่ทรงเจริญแล้ว
พระองค์ก็ไม่เจริญอีก กิเลสที่ทรงละได้แล้ว ไม่มีการละอีก. บทว่า
ปธานนฺติ โข เมขฺมีย วทมานํ กิณฺติ วทฺเธยฺยํ ความว่า เราจะพึงกล่าว
ชื่ออะไรอื่นเล่ากะเธอ ผู้กล่าวอยู่ว่าเราจักทำสมณธรรมดังนี้.

บทว่า ทิวาวิหารํ นิสีทิ ได้แก่ นั่งเพื่อต้องพักในกลางวัน
บุคคลเป็นพระราชาตลอด ๕๐๐ ชาติตามลำดับในกาลก่อน เมื่อ
เล่นในอุทยาน มีนักฟ้อนรำ ๓ พวกเป็นบริวาร นั่งแล้วบนแผ่นมงคล
ศิลาใด ท่านเมขมียะ ได้เป็นเหมือนท่านทอดทิ้งไป นับแต่เวลาที่ท่าน
นั่งแล้ว. บุคคลถือเอาเพศพระราชา ซึ่งมีนักฟ้อนรำแวดล้อมแล้ว
เป็นเหมือนนั่ง ณ บังลังก์ใหญ่ที่สมควรในภายใต้เศวตฉัตร เมื่อ
เป็นเช่นนั้น กามวิตกเกิดขึ้นแล้วแก่บุคคลนั้นผู้ยินดีสมบัตินั้นอยู่.
ในขณะนั้นนั่นเอง เขาได้เห็นโจรสองคนถูกแม่ทัพจับแล้วเหมือน
นำมาไว้ข้างหน้า. พยาบาทวิตก ย่อมเกิดขึ้นแก่บุคคลนั้นด้วย
อำนาจการออกคำสั่งฆ่าโจรคนหนึ่งในโจรเหล่านั้น วิหิงสาวิตก
ย่อมเกิดขึ้นด้วยอำนาจการออกคำสั่งจองจำโจรคนหนึ่ง. บุคคลนั้น
ถูกอกุศลวิตกแวดล้อมยุ่งยากแล้วด้วยอกุศล จึงได้เป็นเหมือนต้นไม้
ที่ถูกข่านเถาวัลย์ปกคลุมหุ้มห่อ และเหมือนคนฆ่าแมลงผึ้ง เอน้ำผึ้ง
ถูกแมลงผึ้งรุมล้อมไว้ฉะนั้น. ท่านหมายถึงชื่อนั้น จึงกล่าวคำ
เป็นต้นว่า อลฺโข อายสฺมโต เมขฺมียสฺส ดังนี้. บทว่า อนฺวาสตุตา
ได้แก่ เป็นผู้ถูกอกุศลวิตกติดตามแวดล้อมแล้ว. บทว่า เยน ภควา

เตนุปสงกมิ ความว่า ท่านเมฆิยะชูงยากแล้วด้วยอกุศลอันลามก
อย่างนี้ ไม่สามารถจะทำกัมมฐานให้เป็นที่สบายได้ จึงได้กำหนด
ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงเห็นกาลอันยาวนาน ทรงเห็นเหตุนี้หนอ
จึงทรงห้ามไว้ คิดว่า เราจักกราบทูลเหตุนี้แก่พระทศพลดังนี้
จงลุกจากอาสนะที่นั่งแล้ว เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า

จบ อรรถกถาเมฆิยสูตรที่ ๓

๔. นันทกสูตร

ว่าด้วยธรรมที่ควรบำเพ็ญให้บริบูรณ์และอันสงัดการแสดงธรรม

[๒๐๘] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ใกล้พระนครสาวัตถี ก็สมัยนั้นแล ท่านพระนันทกะชี้แจงภิกษุทั้งหลายให้เห็นแจ้งให้สมทาน ให้อาจหาญร่าเริงด้วยธรรมิกถา ในอุปัฏฐานศาลา.

ครั้งนั้น เป็นเวลาเย็น พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จออกจากที่หลีกเร้น เสด็จเข้าไปยังอุปัฏฐานศาลา ประทับยืนรอนจนจบกถาอยู่ ณ ชุ่มประตูด้านนอก ครั้นทางทราบว่างดจบแล้ว ทรงกระแอมและเคาะที่ลุ่มประตู่ ภิกษุเหล่านั้นเปิดประตูให้พระผู้มีพระภาคเจ้าลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จเข้าไปยังอุปัฏฐานศาลา ประทับนั่งบนอาสนะที่ปูไว้ ครั้นแล้ว ได้ตรัสกะท่านพระนันทกะว่า คุณ่อนันทกะ ธรรมบรรยายของเธอนี้ยาวมาก แจ่มแจ้งแก่ภิกษุ เรายินรอฟังจนจบกถาอยู่ที่ชุ่มประตูด้านนอกย่อมเมื่อยหลัง.

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว ท่านพระนันทกะรู้สึกเสียใจ สะดุ้งแล้ว ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ไม่ทราบเลยว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับยืนอยู่ที่ชุ่มประตูด้านนอก ถ้าข้าพระองค์พึงทราบว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับยืนอยู่ที่ชุ่มประตูด้านนอกแล้ว แม้คำประมาณเท่านั้น ก็ไม่พึงแจ่มแจ้งแก่ข้าพระองค์เลย ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบว่า ท่านพระนันทกะเสียใจ จึงตรัสกะท่าน

พระนันทกะว่า ดีแล้ว ๆ นันทกะ ข้อที่เธอทั้งหลายพึงสนทนาคด้วย
ธรรมิกถานี้ สมควรแก่เธอทั้งหลายผู้เป็นกุลบุตรออกบวชเป็น
บรรพชิตด้วยศรัทธา คู่ก่อนนันทกะ เธอทั้งหลายผู้ประหมัดกันพึง
ทำกิจ ๒ อย่าง คือ ธรรมิกถาหรือคุณิภาพของพระอริยะ คู่ก่อน
นันทกะ ภิกษุเป็นผู้มีศรัทธา แต่ไม่มีศีล. อย่างนี้เธอชื่อว่ายังไม่
บริบูรณ์ด้วยของคั่น เธอพึงบำเพ็ญของคั่นให้บริบูรณ์ด้วยคิดว่า
อย่างไรหนอ เราจึงเป็นผู้มีศรัทธาและมีศีล เมื่อใดแล ภิกษุเป็นผู้
มีศรัทธาและมีศีล เมื่อนั้น เธอชื่อว่าเป็นผู้บริบูรณ์ด้วยของคั่น
คู่ก่อนนันทกะ ภิกษุเป็นผู้มีศรัทธาและมีศีล แต่ยังไม่ได้เจโตสมาธิ
ในภายใน อย่างนี้เธอชื่อว่ายังไม่บริบูรณ์ด้วยของคั่น เธอพึงบำเพ็ญ
ของคั่นให้บริบูรณ์ด้วยคิดว่า อย่างไรหนอ เราจะพึงเป็นผู้มีศรัทธา
มีศีล และได้เจโตสมาธิในภายใน เมื่อใดแล ภิกษุเป็นผู้มีศรัทธา
มีศีล แต่ได้เจโตสมาธิในภายใน เมื่อนั้น เธอชื่อว่าเป็นผู้บริบูรณ์
ด้วยของคั่น คู่ก่อนนันทกะ ภิกษุเป็นผู้มีศรัทธา มีศีล ได้เจโต-
สมาธิในภายใน แต่ยังไม่ได้การเห็นแจ้งซึ่งธรรมด้วยปัญญาอันยัง
อย่างนี้เธอชื่อว่าเป็นผู้ยังไม่บริบูรณ์ด้วยของคั่น คู่ก่อนนันทกะ
เปรียบเหมือนสัตว์ ๒ เท้าหรือ ๔ เท้า แต่เท้าข้างหนึ่งของมันเสีย
พิการไป อย่างนี้มันชื่อว่า เป็นผู้ไม่บริบูรณ์ด้วยของคั่น ฉะนั้น
คู่ก่อนนันทกะ ภิกษุก็ฉันทันเหมือนกัน เป็นผู้มีศรัทธา มีศีล และ
ได้เจโตสมาธิในภายใน แต่ยังไม่ได้การเห็นแจ้งซึ่งธรรมด้วยปัญญา
อันยัง อย่างนี้เธอชื่อว่าเป็นผู้ยังไม่บริบูรณ์ด้วยของคั่น เธอพึง
บำเพ็ญของคั่นให้บริบูรณ์ด้วยคิดว่า อย่างไรหนอ เราจะพึงมี

ศรัทธา มีศีล ได้เจโตสมาธิในภายใน และได้การเห็นแจ้งซึ่งธรรมด้วยปัญญาอันยิ่ง คุณอนันตกะ เมื่อใดแล ภิกษุเป็นผู้มีศรัทธา มีศีล ได้เจโตสมาธิในภายใน และได้การเห็นแจ้งซึ่งธรรมด้วยปัญญาอันยิ่ง เมื่อนั้น เธอชื่อว่าเป็นผู้บริบูรณ์ด้วยองค์นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้สัพพัญญู ครั้นตรัสไวยากรณ์ภาษิตนี้แล้ว เสด็จลุกจากอาสนะเข้าไปยังพระวิหาร.

ครั้งนั้นแล เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จหลีกไปแล้วไม่นาน ท่านพระอนันตกะกล่าวกะภิกษุทั้งหลายว่า คุณอนาสุทโธทั้งหลาย บัดนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงประกาศพรหมจรรย์อันบริสุทธิ์สิ้นเชิงด้วยบท ๔ แล้ว เสด็จลุกจากอาสนะเข้าไปยังพระวิหาร ด้วยพระดำรัสว่า คุณอนันตกะ ภิกษุเป็นผู้มีศรัทธา แต่ไม่มีศีล อย่างนี้เธอชื่อว่าเป็นผู้ยังไม่บริบูรณ์ด้วยองค์นั้น เธอพึงบำเพ็ญองค์นั้นให้บริบูรณ์ด้วยคิดว่า อย่างไรหนอ เราจะพึงเป็นผู้มีศรัทธา และมีศีล เมื่อใดแลภิกษุเป็นผู้มีศรัทธา และมีศีล เมื่อนั้น เธอชื่อว่าเป็นผู้บริบูรณ์ด้วยองค์นั้น คุณอนันตกะ ภิกษุเป็นผู้มีศรัทธาและมีศีล แต่ยังไม่ได้เจโตสมาธิในภายใน ฯลฯ อย่างนี้เธอชื่อว่ายังไม่บริบูรณ์ด้วยองค์นั้น เธอพึงบำเพ็ญองค์นั้นให้บริบูรณ์ด้วยคิดว่า อย่างไรหนอ เราจะพึงเป็นผู้มีศรัทธา ได้เจโตสมาธิในภายใน และได้การเห็นแจ้งซึ่งธรรมด้วยปัญญาอันยิ่ง คุณอนันตกะ ภิกษุเป็นผู้มีศรัทธา มีศีล ได้เจโตสมาธิในภายใน และได้การเห็นแจ้งซึ่งธรรมด้วยปัญญาอันยิ่ง อย่างนี้เธอชื่อว่าเป็นผู้บริบูรณ์ด้วยองค์นั้น.

คู่ก่อนอาวุโสทั้งหลาย อานิสงส์ในการฟังธรรมตามกาล

ในการสนทนาธรรมตามกาล ๕ ประการนี้ ๕ ประการเป็นใจ
คู่ก่อนอาวุโสทั้งหลาย ภิกษุในพระธรรมวินัยนี้ ย่อมแสดงธรรม
อันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด ประกาศพรหมจรรย์
พร้อมทั้งอรรถ พร้อมทั้งพยัญชนะ บริสุทธิบริบูรณ์สิ้นเชิง แก่
ภิกษุทั้งหลาย คู่ก่อนอาวุโสทั้งหลาย ภิกษุย่อมแสดงธรรม... แก่
ภิกษุทั้งหลายด้วยประการใด ๆ เธอย่อมเป็นที่รัก เป็นที่พอใจของ
พระศาสดานั้น ๆ เป็นที่เคารพสรรเสริญ ด้วยประการนั้นแล นี่เป็น
อานิสงส์ประการที่ ๑ ในการฟังธรรมตามกาล ในการสนทนาธรรม
ตามกาล.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุย่อมแสดงธรรม ... แก่ภิกษุทั้งหลาย
คู่ก่อนอาวุโสทั้งหลาย ภิกษุย่อมแสดงธรรม ฯลฯ แก่ภิกษุทั้งหลาย
ด้วยประการใด ๆ เธอย่อมซาบซึ้งอรรถ และซาบซึ้งธรรมในธรรม
นั้นด้วยประการนั้น ๆ นี่เป็นอานิสงส์ประการที่ ๒ ในการฟังธรรม
ตามกาล ในการสนทนาธรรมตามกาล.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุย่อมแสดงธรรม ... แก่ภิกษุทั้งหลาย
คู่ก่อนอาวุโสทั้งหลาย ภิกษุนั้นย่อมแสดงธรรม ฯลฯ แก่ภิกษุทั้งหลาย
ด้วยประการใด ๆ เธอย่อมแทงตลอดบทแห่งอรรถอันลึกซึ้งในธรรม
นั้น เห็นด้วยปัญญา ด้วยประการนั้น ๆ นี่เป็นอานิสงส์ประการที่ ๓
ในการฟังธรรมตามกาลในการสนทนาธรรมตามกาล.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุยอมแสดงธรรม แก่ภิกษุทั้งหลาย
คู่ก่อนอาวโสทั้งหลาย ภิกษุยอมแสดงธรรม ฯลฯ แก่ภิกษุทั้งหลาย
ด้วยประการใด ๆ เพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายยอมสรรเสริญด้วย
ประการนั้น ๆ ยิ่งขึ้นไปว่า ท่านผู้นี้บรรลु แล้วหรือ กำลังบรรลु
เป็นแน่ นี่เป็นอานิสงส์ประการที่ ๔ ในการฟังธรรมตามกาล ใน
การสนทนาธรรมตามกาล.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุยอมแสดงธรรมอันงามในเบื้องต้น
งามในท่ามกลาง งามในที่สุด ประการพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถ
พร้อมทั้งพยัญชนะ บริสุทธิบริบูรณ์สิ้นเชิง แก่ภิกษุทั้งหลาย คู่ก่อน
อาวโสทั้งหลาย ภิกษุยอมแสดงธรรมอันงามในเบื้องต้น งามใน
ท่ามกลาง งามในที่สุด ประการพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถ พร้อม
ทั้งพยัญชนะ บริสุทธิบริบูรณ์สิ้นเชิง แก่ภิกษุทั้งหลายด้วยประการ
ใด ๆ ในภิกษุเหล่านั้น ภิกษุเหล่าใดเป็นพระเสาะะ ยังไม่บรรลุดรหิต
ปรารถนาธรรมอันเกษมจากโศกะอันขอดเขี้ยวอยู่ ภิกษุเหล่านั้น
ฟังธรรมนั้นแล้ว ย่อมปรารถนาความเพียร เพื่อถึงธรรมที่ยังไม่ถึง
เพื่อบรรลุธรรมที่ยังไม่บรรลุ เพื่อให้แจ้งซึ่งธรรมที่ยังไม่ทำ
ให้แจ้ง ส่วนภิกษุเหล่าใดเป็นพระอรหันตจิตตาสพ อยู่จบพรหมจรรย์
ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ปลงภาระได้แล้ว บรรลุประโยชน์ของตน
แล้ว มีกิเลสเครื่องประกอบสัตว์ไว้ในภพสิ้นสุดแล้ว หลุดพ้นแล้ว
เพราะรู้โดยชอบ ภิกษุเหล่านั้นฟังธรรมนั้นแล้ว ย่อมประกอบธรรม
เครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน นี่เป็นอานิสงส์ประการที่ ๕ ในการฟัง
ธรรมตามกาล ในการสนทนาธรรมตามกาล คู่ก่อนอาวโสทั้งหลาย

อานิสงส์ในการฟังธรรมตามกาล ในการสนทนาธรรมตามกาล ๕
ประการนี้.

จบ นันทกสูตรที่ ๔

อรรถกถานันทกสูตรที่ ๔

นันทกสูตรที่ ๔ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า อุปุฏฐานศาลาย์ ได้แก่ หอฉัน. บทว่า เยนุปุฏฐานศาลา
ความว่า พระศาสดาสตบเสียงการแสดงธรรมอันพระนันทกเถระ
เริ่มแล้วด้วยเสียงอันไพเราะ จึงตรัสถามว่า อานนท นันใครแสดง
ธรรมด้วยถ้อยคำอันไพเราะ ในอุปุฏฐานศาลา ทรงสดับว่า ข้าแต่
พระองค์ผู้เจริญวันนี้เป็นวาระของพวกนันทกเถระผู้เป็นธรรมกถึก
ได้ตรัสว่า อานนท ภิกษุฉันแสดงธรรมไพเราะยิ่งนัก แม้เราจักไป
ฟังดังนี้ จึงเสด็จเข้าไปยังอุฏฐานศาลา. บทว่า อุปสงกมิตวา
พหิทวารโกฏฐเก อฏฐาสิ ได้แก่ ทรงปิดบังฉัพพรรณรังสีไว้ในกลีบ
จีวรแล้ว ประทับยืนด้วยเพศที่ควรไม่รู้จัก. บทว่า กถาปริโยสานัน
อากมยมาโน ความว่า ประทับยืนฟังธรรมกถาอยู่ถึงกถาสุดท้ายนี้ว่า
อิทมโวจ ดังนี้. ครั้นนั้น ท่านพระอานนท ได้ทูลถวายสัญญาแด่
พระศาสดาเมื่อเลียบปฐมยามไปแล้วว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ปฐม-
ยามล่วงไปแล้ว พระองค์ทรงพักผ่อนสักหน่อย ดังนี้. พระศาสดา
ประทับยืนอยู่ ณ ที่นั้นนั่นแล ครั้นต่อมา เมื่อเลียบมัชฌิมยามไปแล้ว
ท่านพระอานนท ได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระองค์
ทรงเป็นขัตติยสุขุมลชาติโดยปกติ ทรงเป็นพุทธสุขุมลชาติ ทรงเป็น

สุขุมลาชาตียาวยิ่ง แม้ขมิ้นยามก็ล่วงไปแล้ว ของทรงพักผ่อน
สักครู่เกิดดังนี้. พระศาสดาประทับยืนอยู่ ณ ที่นั้นนั่นเอง. รุ่งอรุณ
ปรากฏแล้วแก่พระศาสดาพระองค์นั้น ผู้ทรงประทับยืนอยู่นั้นแล.
อรุณขึ้นก็ดี การจบกถาถึงบทว่า อิทมโวจ ของพระกถาที่ดี การ
เปล่งฉัพพรรณรังสีของพระทศพลก็ดี ได้มีคราวเดียวกันนั่นเอง.
บทว่า อคฺคหิ อโกลฺเฐติ ได้แก่ ทรงเอาปลายพระนขาเคาะ
บานประตู่.

บทว่า สารขุขายมานรุโป ได้แก่ ระอา เกรงกลัว หวาดหวั่น
ส่วนพระนันทกเถระนั้น ไม่มีความหวาดสะดุ้งด้วยความเสียใจ.
บทว่า เอตฺตํ ปิ โน นปฺปฏฺฐาเสยฺย ความว่า ผู้ได้ปฏิสัมภทา ชื่อว่า
หมดปฏิกาณ ข้อมไม่มี. แต่ท่านแสดงว่า เราไม่พึงกล่าวคำประมาณ
เท่านี้. บทว่า สาธุ สาธุ ได้แก่ ทรงร่าเริงกับการแสดงธรรมของ
พระเถระ จึงได้ตรัสแล้ว. ก็ในข้อนี้มีความหมายดังนี้ว่า ธรรมเทศนา
ท่านถือเอาความได้ดี และแสดงได้ดีแล้วดังนี้. บทว่า กุลปฺปุตฺตานํ
ได้แก่ กุลบุตรมีมรรยาท และกุลบุตรมีชาติตระกูล. บทว่า อรโย วา
ตฺถุหิภาโว ได้แก่ ตรัสหมายเอาสมบัติในทุติยฉาน.

บทว่า อธิปญฺญธมฺมวิปสฺสนาย ได้แก่ วิปัสสนาญาณ
กำหนดสังขาร. บทว่า จุตปฺปาทโก ได้แก่เปรียบเหมือนสัตว์มี ม้า
โค และลาเป็นต้น. บทว่า อิํ วตฺวา ได้แก่ ตรัสธรรมนี้ประกอบ
ด้วยองค์ ๔. บทว่า วิหาริ ปาวิติ ได้แก่ เสด็จเข้าไปสู่พระคันธกุฎี.

บทว่า กาเลน ธมฺมสุสฺวเน ได้แก่ ในการฟังธรรมตามกาละ.
บทว่า ธมฺมสากจฺจุย ได้แก่ ในการกล่าวถามกัน. บทว่า คมฺภีริ

อตุลปทํ ได้แก่ อรรถที่ลุ่มลึก คือ สลั๊บ. บทว่า ปญญา ได้แก่
มรรคปัญญาพร้อมด้วยวิปัสสนา ปัญญาที่รู้แจ้งแทงตลอดด้วยการ
พิจารณาที่ดี ปัญญาที่เกิดแต่การเขนและการสอบถามที่ดี ย่อม
ควรทั้งนั้น. บทว่า ปตฺโต วา คจฺจติ วา ความว่า เขาย่อมสรรเสริญ
ด้วยความสรรเสริญคุณอย่างนี้ว่า ท่านผู้นี้บรรลुแล้วหรือจักบรรลุ
อรหัตตังนี้. บทว่า อปฺปตฺตมานสา ได้แก่ เชื่อว่า อปฺปตฺตมานสา
เพราะยังไม่บรรลุอรหัต หรือพวกภิกษุเหล่านั้นมีใจยังไม่บรรลุ
อรหัตตังนี้ก็มี. ในบทว่า ทิฏฐมฺมุสฺสวiharํ นี้ ได้แก่ ธรรมเป็น
เครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน ทั้งโลกิยะ ทั้งโลกุตตระ ย่อมควร.

จบ อรรถกถานันทกสูตรที่ ๔

๕. พลสูตร

ว่าด้วยกำลัง ๔ กับภัย ๕

[๒๐๕] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กำลัง ๔ ประการนี้ ๔ ประการ เป็นไฉน คือ กำลัง คือ ปัญญา ๑ กำลัง คือ ความเพียร ๑ กำลัง คือ การงานอันไม่มีโทษ ๑ กำลัง คือ การสงเคราะห์ ๑.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็กำลัง คือ ปัญญาเป็นไฉน ธรรมเหล่าใดเป็นกุศล นับว่าเป็นกุศล ธรรมเหล่าใดเป็นอกุศล นับว่าเป็นอกุศล ธรรมเหล่าใดมีโทษ นับว่ามีโทษ ธรรมเหล่าใดไม่มีโทษ นับว่าไม่มีโทษ ธรรมเหล่าใดดำ นับว่าดำ ธรรมเหล่าใดขาว นับว่าขาว ธรรมเหล่าใดไม่ควรเสพ นับว่าไม่ควรเสพ ธรรมเหล่าใดควรเสพ นับว่าควรเสพ ธรรมเหล่าใดไม่สามารถทำความ เป็นพระอริยะ นับว่าไม่สามารถทำความเป็นพระอริยะ ธรรมเหล่าใด สามารถทำความเป็นพระอริยะ นับว่าสามารถทำความเป็นพระอริยะ ธรรมเหล่านั้นเป็นธรรมอันบุคคลเห็นแจ้ง ประพฤติได้ด้วยปัญญา นี้เรียกว่ากำลัง คือ ปัญญา.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็กำลัง คือ ความเพียรเป็นไฉน ธรรมเหล่าใดเป็นอกุศล นับว่าเป็นอกุศล ธรรมเหล่าใดมีโทษ นับว่ามีโทษ ธรรมเหล่าใดดำ นับว่าดำ ธรรมเหล่าใดไม่ควรเสพ นับว่าไม่ควรเสพ ธรรมเหล่าใดไม่สามารถทำความเป็นพระอริยะ นับว่าไม่สามารถ ทำความเป็นพระอริยะ บุคคลยังฉันทะให้เกิด พยายามปรารภ ความเพียร ประกองจิต ตั้งจิตไว้ เพื่อละธรรมเหล่านั้น ธรรมเหล่าใด

เป็นกุศล นับว่าเป็นกุศล ธรรมเหล่าใดไม่มีโทษ นับว่าไม่มีโทษ
ธรรมเหล่าใดขาว นับว่าขาว ธรรมเหล่าใดควรเสพ นับว่าควรเสพ
ธรรมเหล่าใดสามารถทำความเป็นพระอริยะ นับว่าสามารถทำ
ความเป็นพระอริยะ บุคคลย่อมยังฉันทะให้เกิด พยายาม ปรากร
ความเพียร ประคองจิต ตั้งจิตไว้ เพื่อได้ธรรมเหล่านั้น นี้เรียกว่า
กำลัง คือ ความเพียร.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็กำลัง คือ การงานอันไม่มีโทษเป็นไฉน
อริยสาวกใน ธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ประกอบด้วยกายกรรม วิกรรม
มโนกรรม อันหาโทษมิได้ นี้เรียกว่ากำลัง คือ การงานอันไม่มีโทษ.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็กำลัง คือ การสงเคราะห์เป็นไฉน
สังกัตถุ ๔ ประการนี้ คือ ทาน ๑ เพชชวัชชะ ๑ อัถลจริยา ๑
สมานัตตตา ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมทานเลิศกว่าทานทั้งหลาย
การแสดงธรรมบ่อย ๆ แก่บุคคลผู้ต้องการ ผู้เจียใตลงสดับ นี้เลิศ
กว่าการพุดถ้อยคำอันเป็นที่รัก การชักชวนคนผู้ไม่มีศรัทธาให้
ตั้งมั่นดำรงอยู่ในศรัทธาสัมปทา ชักชวนผู้ทุศีลให้ตั้งมั่นดำรงอยู่
ในศีลสัมปทา ชักชวนผู้ตระหนี่ให้ตั้งมั่นดำรงอยู่ในจาคสัมปทา
ชักชวนผู้มีปัญญาทรามให้ตั้งมั่นดำรงอยู่ในปัญญาสัมปทา นี้เลิศ
กว่าการประพาดประโยชน์ทั้งหลาย พระโศดาบันมีตนเสมอกับ
พระโศดาบัน พระสกทาคามีมีตนเสมอกับพระสกทาคามี พระ-
อานาคามีมีตนเสมอกับพระอนาคามี พระอรหันต์มีตนเสมอกับพระ-
อรหันต์ นี้เลิศกว่าความมีตนเสมอทั้งหลาย นี้เรียกว่ากำลัง คือ
การสงเคราะห์ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย กำลัง ๔ ประการนี้แล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ประกอบด้วยกำลัง ๔
ประการนี้แล ย่อมก้าวล่วงภัย ๕ ประการ ภัย ๕ ประการเป็นไฉน
คือ อาชีวิตภัย ๑ อสัณฺโณภัย ๑ ปริสสารภัย ๑ มรณภัย ๑
ทุกตภัย ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกนั้นแล พิจารณาเห็น
ดังนี้ว่า เราไม่กลัวต่อภัยอันเนื่องด้วยชีวิต ไฉนเราจักกลัวต่อภัย
อันเนื่องด้วยชีวิตเล่า เรามีกำลัง ๔ ประการ คือ กำลังปัญญา
กำลังความเพียร กำลังการงานอันไม่มีโทษ กำลังการสงเคราะห์
คนที่มีปัญญาทรามแล จึงกลัวต่อภัยอันเนื่องด้วยชีวิต คนเกียจคร้าน
จึงกลัวต่อภัยอันเนื่องด้วยชีวิต คือ กลัวต่อภัยอันเนื่องด้วยชีวิตเพราะ
การงานทางกาย ทางวาจาและทางใจที่มีโทษ คนที่ไม่สงเคราะห์ใคร
ก็กลัวต่อภัยอันเนื่องด้วยชีวิต เราไม่กลัวต่อภัย คือ การดิเียน ฯลฯ
เราไม่กลัวต่อภัยคือการสะทกสะทอนในบริษัท... เราไม่กลัวต่อภัย
คือความตาย... เราไม่กลัวต่อภัยคือทุกต ไฉนเราจักกลัวต่อภัย คือ
ทุกตเล่า เพราะเรามีกำลัง ๔ ประการ คือ กำลังปัญญา กำลัง
ความเพียร กำลังการงานอันไม่มีโทษ กำลังการสงเคราะห์ คนที่มี
ปัญญาทรามแล จึงกลัวต่อภัยคือทุกต คนเกียจคร้านแล จึงกลัวต่อ
ภัยคือทุกต คือ กลัวต่อภัยคือทุกตเพราะการงานทางกาย ทางวาจา
และทางใจที่มีโทษ คนที่ไม่สงเคราะห์ใคร ก็กลัวภัยคือทุกต ดูก่อน
ภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกผู้ประกอบด้วยกำลัง ๔ ประการนี้แล
ย่อมก้าวล่วงภัย ๕ ประการนี้.

จบ พลสูตรที่ ๕

อรรคถาพลสูตรที่ ๕

พลสูตรที่ ๕ มีวินิจัยดังต่อไปนี้.

พึงเห็นปัญญาพละเป็นต้น เพราะไม่หวั่นไหวในเพราะ
อวิชา ความเกียจคร้าน การกล่าวโทษ และความไม่เชื่อ. บทว่า
อกุศลสงฆาตา ได้แก่ รู้ว่าเป็นอกุศล. ในบททั้งปวงก็มีนัยนี้. บทว่า
นาลมรียา ได้แก่ ธรรมที่ไม่สามารถทำความเป็นพระอริยา หรือ
ไม่สมควรแก่พระอริยะ. บทว่า โวทิฏฐา ได้แก่ ธรรมที่บุคคล
เห็นแล้วด้วยดี. บทว่า โวจริตา ได้แก่ ธรรมที่ปรากฏอยู่ในมโนทวาร.
บทว่า อตฺถิกสุต ได้แก่ ผู้ต้องการด้วยการแสดงธรรม. บทว่า
อาชีวิตภย ได้แก่ ภัยที่เป็นไปในชีวิต. บทว่า อสิลอกภย ได้แก่
ภัยแต่การดิเสียน. บทว่า ปริสสารพฺพภย ได้แก่ ภัยที่ถึงบริษัท
แล้วเกิดการสะทกสะท้าน. ในสูตรนี้ท่านกล่าวทั้งวัฏฏะและวิวัฏฏะไว้.

จบ อรรคถาพลสูตรที่ ๕

๖. เสนาสูตร

ว่าด้วยการมอง ๒ ฝ่าย

[๒๑๐] ณ ที่นั่นแล ท่านพระสารีบุตรเรียกภิกษุทั้งหลาย ฯลฯ
ท่านพระสารีบุตรได้กล่าวว่า ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย แม้นุคคลก็พึง
ทราบโดยส่วน ๒ คือ ควรเสพก็มี ไม่ควรเสพก็มี แม้จิวรก็ควรทราบ
โดยส่วน ๒ คือ ควรเสพก็มี ไม่ควรเสพก็มี แม้บิณฑบาตก็ควร
ทราบโดยส่วน ๒ คือ ควรเสพก็มี ไม่ควรเสพก็มี แม้เสนาสนะ
ก็พึงทราบโดยส่วน ๒ คือ ควรเสพก็มี ไม่ควรเสพก็มี แม้คานมิกม
ก็พึงทราบโดยส่วน ๒ คือ ควรเสพก็มี ไม่ควรเสพก็มี แม้ชนบท
และประเทศก็พึงทราบโดยส่วน ๒ คือ ควรเสพก็มี ไม่ควรเสพก็มี.

ก็คำที่เรากล่าวว่า ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย แม้นุคคลก็พึงทราบ
โดยส่วน ๒ คือ ควรเสพก็มี ไม่ควรเสพก็มี นั้นเราอาศัยอะไร
กล่าวแล้ว ในบุคคล ๒ จำพวก พึงรู้บุคคลใดว่า เมื่อเราเสพบุคคลนี้
อกุศลธรรมย่อมเจริญ กุศลธรรมย่อมเสื่อม บริหารแห่งชีวิตเหล่าใด
แล คือ จิวร บิณฑบาต เสนาสนะและคิลานปัจจัยเภสัชบริหาร
อันเราผู้เป็นบรรพชิตพึงรวบรวมไว้ บริหารแห่งชีวิตเหล่านั้น
ย่อมเกิดขึ้นได้โดยยาก และเราออกบวชเป็นบรรพชิตเพื่อประโยชน์
แห่งความเป็นสมณะใด ประโยชน์แห่งความเป็นสมณะของเรานั้น
ย่อมไม่ถึงความบริบูรณ์ด้วยภาวณา ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย บุคคล
นั้นรู้ในกลางคืน ก็ไม่ต้องลา พิงหลีกไปเสียบในกลางวัน ไม่พึงติดตาม

บุคคลนั้น ฟังรู้บุคคลได้ว่า เมื่อเราเสพบุคคลผู้นี้ อกุศลธรรมย่อม
เสื่อม กุศลธรรมย่อมเจริญ ก็แลบริวารแห่งชีวิตเหล่าใด คือ จีวร
บิณฑบาต เสนาสนะและคิลานปัจจัยเภสัชบริวาร อันเราผู้เป็น
บรรพชิตพึงรวบรวมไว้ บริวารแห่งชีวิตเหล่านั้นย่อมเกิดขึ้นโดย
ไม่ยาก และเราออกบวชเป็นบรรพชิต เพื่อประโยชน์แห่งความเป็น
สมณะใด ประโยชน์แห่งความเป็นสมณะของเรานั้น ย่อมถึงความ
บริบูรณ์ด้วยภาวนา ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย บุคคลนั้นรู้แล้ว ฟัง
ติดตามไปจนตลอดชีวิต ไม่พึงหลีกเลียงไปเสีย ฟังรู้บุคคลได้ว่า
เมื่อเราเสพบุคคลนี้ อกุศลธรรมย่อมเสื่อม กุศลธรรมย่อมเจริญ
และบริวารแห่งชีวิตเหล่าใด คือ จีวร บิณฑบาต เสนาสนะและ
คิลานปัจจัยเภสัชบริวาร อันเราผู้เป็นบรรพชิตพึงรวบรวมไว้
บริวารแห่งชีวิตเหล่านั้น ย่อมเกิดขึ้นโดยไม่ยาก และเราออกบวช
เป็นบรรพชิตเพื่อประโยชน์แห่งความเป็นสมณะใด ประโยชน์แห่ง
ความเป็นสมณะของเรานั้น ย่อมถึงความบริบูรณ์ด้วยภาวนา
ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย บุคคลนั้นแม้ถูกขับไล่ก็ฟังติดตามบุคคลนั้น
ไปจนตลอดชีวิต ไม่พึงหลีกเลียงไปเสีย คำที่เรากล่าวว่า ดูก่อน
อาวุโสทั้งหลาย แม้บุคคลก็พึงทราบโดยส่วน ๒ คือ ควรเสพก็มี
ไม่ควรก็มี นั้นเราอาศัยข้อนี้กล่าวแล้ว.

ก็คำที่เรากล่าวว่า ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย แม้จีวรก็พึงทราบ
โดยส่วน ๒ คือ ควรเสพก็มี ไม่ควรเสพก็มี นั้นเราอาศัยอะไรกล่าว
แล้ว ในจีวร ๒ อย่าง ฟังรู้จีวรได้ว่า เมื่อเราเสพจีวรนี้ อกุศลธรรม
ย่อมเจริญ กุศลธรรมย่อมเสื่อม จีวรเห็นปานนี้ไม่ควรเสพ ฟังรู้

จิรวใดว่า เมื่อเราเสพจิรวนี้ อกุศลธรรมย่อมเสื่อม กุศลธรรมย่อมเจริญ จิรวเห็นปานนี้ควรเสพ คำที่เรากล่าวว่า ดูก่อนอาวุธทั้งหลาย แม้จิรวก็พึงทราบโดยส่วน ๒ คือ ควรเสพก็มี ไม่ควรเสพก็มี เราอาศัยข้อนี้กล่าวแล้ว.

ก็คำที่เรากล่าวว่า แม้บิณฑบาตก็พึงทราบโดยส่วน ๒ คือ ควรเสพก็มี ไม่ควรเสพก็มี นั้นเราอาศัยอะไรกล่าวแล้ว ในบิณฑบาต ๒ อย่างนี้ พึงรู้บิณฑบาตใดว่า เมื่อเราเสพบิณฑบาตนี้ อกุศลธรรมย่อมเจริญ กุศลธรรมย่อมเสื่อม บิณฑบาตเห็นปานนี้ไม่ควรเสพ พึงรู้บิณฑบาตใดว่า เมื่อเราเสพบิณฑบาตนี้ อกุศลธรรมย่อมเสื่อม กุศลธรรมย่อมเจริญ บิณฑบาตเห็นปานนี้ควรเสพ คำที่เรากล่าวว่า ดูก่อนอาวุธทั้งหลาย แม้บิณฑบาตก็พึงทราบโดยส่วน ๒ คือ ควรเสพก็มี ไม่ควรเสพก็มี นั้นเราอาศัยข้อนี้กล่าวแล้ว.

ก็คำที่เรากล่าวว่า แม้เสนาสนะก็พึงทราบโดยส่วน ๒ คือ ควรเสพก็มี ไม่ควรเสพก็มี นั้นเราอาศัยอะไรกล่าวแล้ว ในเสนาสนะ ๒ อย่างนั้น พึงรู้เสนาสนะใดว่า เมื่อเราเสพเสนาสนะนี้ อกุศลธรรมย่อมเจริญ กุศลธรรมย่อมเสื่อม เสนาสนะเห็นปานนี้ไม่ควรเสพ พึงรู้เสนาสนะใดว่า เมื่อเราเสพเสนาสนะนี้ อกุศลธรรมย่อมเสื่อม กุศลธรรมย่อมเจริญ เสนาสนะเห็นปานนี้ควรเสพ คำที่เรากล่าวว่า ดูก่อนอาวุธทั้งหลาย แม้เสนาสนะก็พึงทราบโดยส่วน ๒ คือ ควรเสพก็มี ไม่ควรเสพก็มี นั้นเราอาศัยข้อนี้กล่าวแล้ว.

ก็คำที่เรากล่าวว่่า ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย แม้คามนิคมก็พึง
ทราบโดยส่วน ๒ คือ ควรเสพก็มี ไม่ควรเสพก็มี นั้นเราอาศัย
อะไรกล่าวแล้ว ในคามนิคม ๒ อย่างนั้น พึงรู้คามนิคมไคว่่า เมื่อ
เราเสพคามนิคมนี้ อกุศลธรรมย่อมเจริญ กุศลธรรมย่อมเสื่อม
คามนิคมเห็นปานนี้ไม่ควรเสพ พึงรู้คามนิคมไคว่่า เมื่อเราเสพ
คามนิคมนี้ อกุศลธรรมย่อมเสื่อม กุศลธรรมย่อมเจริญ คามนิคม
เห็นปานนี้ควรเสพ คำที่เรากล่าวว่่า ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย แม้
คามนิคมก็พึงทราบโดยส่วน ๒ คือ ควรเสพก็มี ไม่ควรเสพก็มี
นั้นเราอาศัยข้อนี้กล่าวแล้ว.

ก็คำที่เรากล่าวดั่งนี้ว่่า ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย แม้ชนบท
และประเทศพึงทราบโดยส่วน ๒ คือ ควรเสพก็มี ไม่ควรเสพก็มี
นั้นเราอาศัยอะไรกล่าวแล้วในชนบทและประเทศ ๒ อย่างนั้น
พึงรู้ชนบทและประเทศไคว่่า เมื่อเราเสพชนบทและประเทศนี้
อกุศลธรรมย่อมเสื่อม กุศลธรรมย่อมเจริญ ชนบทและประเทศ
เห็นปานนี้ควรเสพ คำที่เรากล่าวว่่า ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย แม้
ชนบทและประเทศก็พึงทราบโดยส่วน ๒ คือ ควรเสพก็มี ไม่ควร
เสพก็มี นั้นเราอาศัยข้อนี้กล่าวแล้ว.

จบ เสวนาสูตฺรที่ ๖

อรรธกถาเสวนาสูตรที่ ๖

พึงทราบวินิจฉัยในเสวนาสูตรที่ ๖ ดังต่อไปนี้ :-

บทว่า **ชีวิตปริหารา** ได้แก่ เป็นสิ่งเกื้อกูลแก่ชีวิต. บทว่า **สมุทธานตพฺพา** ได้แก่ บรรพชิต พึงรวบรวมไว้. บทว่า **กลิเรน** **สมุทาหรณฺติ** ได้แก่ ย่อมเกิดขึ้นได้โดยความลำบาก. ในบทว่า **รตุติภาคํ** **วา** **ทิวสภาคํ** **วานํ** บุคคลนั้นรู้ในกลางคืน พึงหลีกเลี่ยงเสียในกลางคืนทีเดียว เมื่ออันตรายมีสัตว์ร้ายเป็นต้นมีอยู่ในกลางคืน พึงรอลังดวงอาทิตย์ขึ้น รู้ในกลางวัน พึงหลีกเลี่ยงเสียในกลางวัน เมื่ออันตรายมีอยู่ในกลางวัน พึงรอลังดวงอาทิตย์ตก. บทว่า **สงฺขาปี** **ได้แก่** รู้เหตุร้ายความเต็มด้วยภาวนาของความเป็นสมณะ. ส่วน **บท โส ปุคฺคโล** พึงสัมพันธ์ด้วยบทนี้ว่า **นานุพนฺธิตพฺโพ** บทว่า **อนาปุจฺฉา** ความว่า แต่ในที่นี้ พึงหลีกเลี่ยงไม่ต้องลาบุคคลนั้น. บทว่า **อปี ปนฺนุชฺชมาเนน** ได้แก่ ถูกคร่าออกไป. ก็บุคคลเห็นปานนี้ ลงโทษให้ยกมัดฟืนหนึ่งร้อย หม้อน้ำหนึ่งร้อย หรือหม้อทรายหนึ่งร้อย หรือให้ไล่ออกไปด้วยกล่าวว่า ท่านอย่าอยู่ในที่นี้ แม้ให้ผู้นั้นขอโทษแล้ว พึงติดตามคือไม่พึงทอดทิ้งบุคคลนั้นไปตลอดชีวิต

จบ อรรธกถาเสวนาสูตรที่ ๖

๗. สุตวาสูตร

ว่าด้วยฐานะที่พระอรหันต์ไม่ล่วงละเมิด

[๒๑๑] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ ภูเขา
ศิขณภูฏ ใกล้พระนครราชคฤห์ ครั้งนั้นแล สุตวาปริพาชกเข้าไป
เฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับได้ปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า
ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว จึงนั่ง ณ ที่ควร
ส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่
พระองค์ผู้เจริญ สมัยหนึ่งข้าพระองค์และพระผู้มีพระภาคเจ้าอยู่
ที่เมืองคิริพระ ใกล้กรุงราชคฤห์นี้แหละ ณ ที่นั้นแล ข้าพระองค์
ได้สดับรับฟังเฉพาะพระพักตร์พระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ดูก่อนสุตวา
ปริพาชกใดเป็นพระอรหันตชีนาสพ อยู่จบพรหมจรรย์ ทำกิจที่ควรทำ
เสร็จแล้ว ปลงภาระแล้วมีประโยชน์แห่งตนอันบรรลุลแล้วโดยลำดับ
มีกิเลสเครื่องผูกสัตว์ไว้ในภพสิ้นรอบแล้ว หลุดพ้นแล้วเพราะรู้
โดยชอบ กิษุณนั้นไม่ควรเพื่อประพาสล่วงฐานะ ๕ ประการ คือ
กิษุณผู้ชีนาสพไม่ควรแก่งฆ่าสัตว์ ๑ ไม่ควรถือเอาสิ่งของที่
เจ้าของไม่ให้อันเป็นส่วนแห่งความเป็นขโมย ๑ ไม่ควรเสพเมถุน
ธรรม ๑ ไม่ควรกล่าวเท็จทั้งรู้ ๑ ไม่ควรทำการสังสมบริโภค
กามคุณเหมือนเป็นคฤหัสถ์ในกาลก่อน ๑ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
คำนี้ข้าพระองค์ฟังมาดีแล้ว รับมาดีแล้ว ใส่ใจไว้ดีแล้ว ทรงทำไว้
ดีแล้ว และหรือ.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า จริงละ คำนี้ท่านสดับมาดีแล้ว
รับเอามาดีแล้ว ใส่ใจไว้ดีแล้ว ทรงจำไว้ดีแล้ว ดูก่อนสุตวะ ครั้ง
ก่อนและบัดนี้ เราก็ก้าวอย่างนี้ว่า ภิกษุใดเป็นอรหันตจีณาสพ
อยู่จบพรหมจรรย์ ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ปลงภาระแล้ว มี
ประโยชน์แห่งตนอันบรรลุลแล้วโดยลำดับ มีกิเลสเครื่องประกอบ
สัตว์ไว้ในภพสิ้นรอบแล้ว หลุดพ้นแล้วเพราะรู้โดยชอบ ภิกษุนั้น
เป็นผู้ไม่ควรเพื่อประพาศล่วงฐานะ ๘ ประการ คือภิกษุผู้จีณาสพ
ไม่ควรแก่งฆาตว์ ๑ ไม่ควรถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้อันเป็น
ส่วนแห่งความเป็นขโมย ๑ ไม่ควรเสพเมถุนธรรม ๑ ไม่ควรกล่าว
เท็จทั้งรู้ ๑ ไม่ควรทำการสังสมบริโศกคามคุณเหมือนคฤหัสถ์
ในกาลก่อน ๑ ไม่ควรดูอำนาจฉันทาคติ ๑ ไม่ควรดูอำนาจโทสา-
คติ ๑ ไม่ควรดูอำนาจโมหาคติ ๑ ไม่ควรดูอำนาจภยากติ ๑ ดูก่อน
สุตวะ ครั้งก่อนและบัดนี้ เราก็ก้าวอย่างนี้ว่า ภิกษุใดเป็นพระ-
อรหันตจีณาสพ อยู่จบพรหมจรรย์ ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ปลง
ภาระแล้ว มีประโยชน์แห่งตนอันบรรลุลแล้วโดยลำดับ มีกิเลสเครื่อง
ประกอบสัตว์ไว้ในภพสิ้นรอบแล้ว หลุดพ้นแล้วเพราะรู้โดยชอบ
ภิกษุนั้นเป็นผู้ไม่ควรเพื่อประพาศล่วงฐานะ ๘ ประการนี้.

จบ สุตवासุตระที่ ๗

อรรคถาสุตवासุต

สุตवासุตที่ ๗ มีวินิจัยดังต่อไปนี้.

บทว่า ปณจ ฐานานิ อชฺฌาจริตุ ได้แก่ ภิกษุไม่ควรล่วงเหตุ ๕.
บทว่า ปาณ ได้แก่ โดยที่สุคมดค้ำคแดง. บทว่า อทินน ได้แก่
ของผู้อื่นโดยที่สุคแต่เส้นหญ้า. บทว่า เถยฺยสงฺฆาต ได้แก่ แม้มี
จิตขโมย. บทว่า สนนฺธิการก กามะ ปริญฺชิตุ ได้แก่ ไม่ควรทำการ
สั่งสอนคือ เว้นบริโภควัตถุคามและกิเลสคาม. ข้อนั้น ท่านกล่าว
หมายเอากามคุณซึ่งเป็นอกัปปิยะ (ไม่ควร). บทว่า พุทฺธ ปจฺจุทฺตาตุ
ได้แก่ เพื่อห้ามอย่างนี้ว่า คนนี้มิใช่เป็นพุทธะดังนี้. แม้ในธรรม
เป็นคณก็มีนัยนี้เหมือนกัน. ข้อนั้นมาแล้วในอรรคถาก่อนอย่างนี้
ส่วนในสุตวันี้กล่าวถึงความไม่ลำเอียง.

จบ อรรคถาสุตवासุตที่ ๗

๘. สัณสูตร

ว่าด้วยฐานะที่พระอรหันต์ไม่ล่วงละเมิด

[๒๑๒] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ ภูเขา
ศิขณภูฏาใกล้พระนครราชคฤห์ ครั้นนั้นแล สัณปริพาชกเข้าไปเฝ้า
พระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับได้ปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า
ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว จึงนั่ง ณ ที่สมควร
ส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่
พระองค์ผู้เจริญ สมัยหนึ่ง ข้าพระองค์และพระผู้มีพระภาคเจ้า
อยู่เมืองคิริพระ ใกล้กรุงราชคฤห์นี้แหละ ณ ที่นั้นแล ข้าพระองค์
ได้สดับรับฟังเฉพาะพระพักตร์ของพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ดูก่อน
สัณณะ ภิกษุผู้เป็นพระอรหันต์จีณาสพ อยู่จบพรหมจรรย์ ทำกิจ
ที่ควรทำเสร็จแล้ว ปลงภาระแล้ว มีประโยชน์แห่งตนอันบรรลุลแล้ว
โดยลำดับ มีกิเลสเครื่องประกอบสัตว์ไว้ในภพสิ้นรอบแล้ว หลุดพ้น
แล้วเพราะรู้โดยชอบ ภิกษุนั้นเป็นผู้ไม่ควรเพื่อประพฤติกว้างฐานะ
๕ ประการ คือ ภิกษุผู้จีณาสพไม่ควรแก่งฆาตว์ ๑ ไม่ควรถือ
เอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ให้อันเป็นส่วนแห่งความเป็นขโมย ๑ ไม่
ควรเสพเมถุนธรรม ๑ ไม่ควรกล่าวเท็จทั้งรู้ ๑ ไม่ควรทำการ
สังฆสมบริโภคมกคุณเหมือนเป็นคฤหัสถ์ในกาลก่อน ๑ ข้าแต่พระองค์
ผู้เจริญ คำนี้อข้าพระองค์ฟังมาดีแล้ว รับมาดีแล้ว ใส่ใจไว้ดีแล้ว
ทรงจำไว้ดีแล้วแลหรือ.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า จริงละ คำนี้ท่านฟังมาดีแล้ว
รับมาดีแล้ว ใส่ใจไว้ดีแล้ว ทรงจำไว้ดีแล้ว ครึ่งก่อนและบัดนี้
เราก็ก่ออย่างนี้ว่า ภิกษุใดเป็นพระอรหันต์จีณาสพ อยู่จบพรหม
จรรย์... หลุดพ้นแล้วเพราะรู้โดยชอบ ภิกษุนั้นเป็นผู้ที่ไม่ควรเพื่อ
ประพาศล่องฐานะ ๕ ประการ คือ ภิกษุผู้จีณาสพไม่ควรแก้ง
ฆ่าสัตว์ ฯลฯ ไม่ควรกล่าวคือพระพุทธเจ้า ไม่ควรกล่าวถึง
พระธรรม ไม่ควรกล่าวถึงพระสงฆ์ ไม่ควรกล่าวถึงสิกขา คุณก่อน
สัจจะ ครึ่งก่อนและบัดนี้เราก็ก่ออย่างนี้ว่า ภิกษุใดเป็นพระ-
อรหันต์จีณาสพ อยู่จบพรหมจรรย์ ทำกิจที่ควรทำเสร็จแล้ว ปลง
ภาระแล้วมีประโยชน์แห่งตนอันบรรลุลแล้วโดยลำดับ มีกิเลสเครื่อง
ประกอบสัตว์ไว้ในภพสิ้นรอบแล้ว หลุดพ้นแล้วเพราะรู้โดยชอบ
ภิกษุนั้นเป็นผู้ไม่ควรเพื่อประพาศล่องฐานะ ๕ ประการนี้.

จบ อัมมสูตรที่ ๘

อรรถกถาสัมมสูตรที่ ๘

ในสัมมสูตรที่ ๘ ท่านกล่าวจำเพาะพระพุทธเจ้าเป็นต้น.

จบ อรรถกถาสัมมสูตรที่ ๘

๕. ปุคคสูตร

ว่าด้วยบุคคล ๕ จำพวก

[๒๑๑] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๕ จำพวกนี้ มีปรากฏ
อยู่ในโลก ๕ จำพวกเป็นไฉน คือ พระอรหันต์ ๑ ท่านผู้ปฏิบัติเพื่อ
ความเป็นพระอรหันต์ ๑ พระอนาคามี ๑ ท่านผู้ปฏิบัติเพื่อกระทำ
ให้แจ้งซึ่งอนาคามีผล ๑ พระสกทาคามี ๑ ท่านผู้ปฏิบัติเพื่อกระทำ
ให้แจ้งซึ่งสกทาคามีผล ๑ พระโสดาบัน ๑ ท่านผู้ปฏิบัติเพื่อกระทำ
ให้แจ้งซึ่งโสดาปัตติผล ๑ ปุณฺชน ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๕
จำพวกเหล่านี้แล มีปรากฏอยู่ในโลก.

จบ ปุคคสูตรที่ ๕

อรรถกถาปุคคสูตรที่ ๕

ใน ปุคคสูตรที่ ๕ ท่านกล่าวว่า อาหุเนยฺยา เป็นผู้ควร
ของกำนับ

จบ อรรถกถาปุคคสูตรที่ ๕

๑๐. อาหุเนยยสูตร

ว่าด้วยบุคคลผู้เป็นนानุญ ๕ จำพวก

[๒๑๔] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๕ จำพวกนี้ เป็นผู้ควร
ของค่านับ เป็นผู้ควรของต้อนรับ เป็นผู้ควรของทำบุญ เป็นผู้
ควรกระทำอัญชลี เป็นนानุญของโลก ไม่มีนानุญอื่นยิ่งกว่า ๕
จำพวกเป็นไฉน คือ พระอรหันต์ ๑ ท่านผู้ปฏิบัติเพื่อความเป็น
พระอรหันต์ ๑ พระอนาคามี ๑ ท่านผู้ปฏิบัติเพื่อกระทำให้แจ้งซึ่ง
อนาคามีผล ๑ พระสกทาคามี ๑ ท่านผู้ปฏิบัติเพื่อกระทำให้แจ้ง
ซึ่งสกทาคามีผล ๑ พระโสดาบัน ๑ ท่านผู้ปฏิบัติเพื่อกระทำให้แจ้ง
ซึ่งโสดาปัตติผล ๑ โคตรภูบุคคล ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุคคล ๕
จำพวกนี้แล เป็นผู้ควรของค่านับ ฯลฯ เป็นนानุญของโลก ไม่มี
นानุญอื่นยิ่งกว่า.

จบ สูตรที่ ๑๐

อรรถกถาอาหุเนยยสูตร

อาหุเนยยสูตรที่ ๑๐ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า โคตรภู ได้แก่เป็นผู้ประกอบด้วยวิปัสสนาจิตที่มี
กำลังถึงที่สุด โดยอนันตรปัจจัยแห่งโสดาปัตติมรรค. บทที่เหลือ
ในวาระทั้งปวง มีเนื้อความง่ายทั้งนั้น.

จบ อรรถกถาอาหุเนยยสูตรที่ ๑๐

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. สัมโพธิสูตร ๒. นิสสยสูตร ๓. เมฆียสูตร ๔. นันทกสูตร
๕. พลสูตร ๖. เสวนาสูตร ๗. สุตวาสูตร ๘. สัทธสูตร ๙. ปุคคล-
สูตร ๑๐. อาหุเนยยสูตรและอรรธกถา.

จบ สัมโพธวรรคที่ ๑

สีหนาทวรรคที่ ๒

๑. วุฏฐิสุต

ว่าด้วยคุณสมบัติของผู้เจริญกายกตาสติ

[๒๑๕] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ใกล้พระนครสาวัตถี ครั้งนั้น ท่านพระสารีบุตรเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์เจริญ ข้าพระองค์จำพรรษาอยู่ในพระนครสาวัตถีแล้ว ข้าพระองค์ปรารถนาจะหลีกจาริกไปในชนบท พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณก่อนสารีบุตร เธอจงสำคัญกาลอันควรในบัดนี้เถิด ลำดับนั้น ท่านพระสารีบุตรถูกจากอาสนะถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า กระทำประทักษิณแล้วหลีกไป.

ครั้งนั้นแล เมื่อท่านพระสารีบุตรหลีกไปแล้วไม่นาน ภิกษุรูปหนึ่งได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ท่านพระสารีบุตรกระทบข้าพระองค์แล้ว ไม่ขอโทษ หลีกจาริกไปลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกภิกษุรูปหนึ่งว่า คุณก่อนภิกษุ เธอจงมานี้ จงไปเรียกสารีบุตรตามคำของเราว่า คุณก่อนอาวุโสสารีบุตร พระศาสดารับสั่งให้หาท่าน ภิกษุนั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วเข้าไปหาท่านพระสารีบุตรถึงที่อยู่ แล้วได้กล่าว

กะท่านพระสารีบุตรว่า ดูก่อนอาวุโสสารีบุตร พระศาสดารับสั่ง
ให้หาท่าน ท่านพระสารีบุตรรับคำของภิกษุนั้นแล้ว ก็สมัยนั้นแล
ท่านพระมหาโมคคัลลานะและท่านพระอานนท์ ถือนูกดานเทียว
ประกาศไปตามวิหารว่า ท่านผู้มีอายุทั้งหลาย จงรีบออกเถิด ๆ
บัดนี้ท่านพระสารีบุตรจะบันลือสีหนาทเฉพาะพระพักตร์พระผู้มี-
พระภาคเจ้า.

ครั้งนั้นแล ท่านพระสารีบุตรเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า
ถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว
พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกะท่านพระสารีบุตรว่า ดูก่อนสารีบุตร
เพื่อนพรหมจรรย์รูปหนึ่งในธรรมวินัยนี้ กล่าวหาเธอว่า ข้าแต่
พระองค์เจริญ ท่านพระสารีบุตรกระทบข้าพระองค์แล้ว ไม่
ขอโทษหลีกจาริกไปแล้ว.

ส. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ กายกตาสติ อันภิกษุใดไม่เข้าไป
ตั้งไว้แล้วในกาย ภิกษุนั้นกระทบเพื่อนพรหมจรรย์รูปใดรูปหนึ่ง
ในธรรมวินัยนี้ ไม่ขอโทษแล้ว พึงหลีกจาริกไปเป็นแน่ ข้าแต่
พระองค์ผู้เจริญ คนทั้งหลายทั้งของสะอาดบ้าง ไม่สะอาดบ้าง
คูดบ้าง มูตรบ้าง น้ำลายบ้าง น้ำหนองบ้าง โลหิตบ้าง ลงบน
แผ่นดิน แผ่นดินก็ไม่อึดอัดระอาหรือเกลียดชังด้วยสิ่งนั้น แม้นินใด
ข้าพระองค์ก็ฉันนั้นเหมือนกันแล มีใจเสมอด้วยแผ่นดินอันไพศาล
กว้างใหญ่ ไม่มีประมาณ ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียนอยู่ ข้าแต่
พระองค์ผู้เจริญ กายกตาสติ อันภิกษุใดไม่เข้าไปตั้งไว้แล้วในกาย

ภิกษุนั้น กระทบเพื่อนพรหมจรรย์รูปใดรูปหนึ่งในธรรมวินัยนี้.

แล้วไม่ขอโทษ พึงหลีกจาริกไปเป็นแน่.

ข้าแต่พระองค์เจริญ ชนทั้งหลายย่อมล้างของสะอาดบ้าง
ไม่สะอาดบ้าง คู่อ้าง มูตรบ้าง น้ำลายบ้าง น้ำหนองบ้าง โลหิต
บ้าง ลงในน้ำ น้ำก็ไม่อืดอืดระอาหรือเกลียดชังด้วยสิ่งนั้น แม้นคนใด
ข้าพระองค์ก็ฉันทันเหมือนกันแล มีใจเสมอด้วยน้ำอันไพบูลย์กว้าง
ใหญ่ ไม่มีประมาณ ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียนอยู่ ข้าแต่พระองค์
ผู้เจริญ กายกตาสติ อัมภิกขุใดไม่เข้าไปตั้งไว้แล้วในกาย ภิกษุนั้น
กระทบเพื่อนพรหมจรรย์รูปใดรูปหนึ่งในธรรมวินัยนี้แล้ว ไม่ขอโทษ
พึงหลีกจาริกไปเป็นแน่.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ไฟย่อมเผาของสะอาดบ้าง ไม่สะอาด
บ้าง คู่อ้าง มูตรบ้าง น้ำลายบ้าง น้ำหนองบ้าง โลหิตบ้าง
ไฟย่อมไม่อืดอืดระอาหรือเกลียดชังด้วยสิ่งนั้น แม้นคนใด ข้าพระองค์
ก็ฉันทันเหมือนกันแล มีใจเสมอด้วยไฟอันไพบูลย์ กว้างใหญ่ ไม่
มีประมาณ ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียนอยู่ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
กายกตาสติ อัมภิกขุใดไม่เข้าไปตั้งไว้แล้วในกาย ภิกษุนั้นกระทบ
เพื่อนพรหมจรรย์รูปใดรูปหนึ่งในธรรมวินัยนี้แล้ว ไม่ขอโทษ พึง
หลีกจาริกไปเป็นแน่.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ลมย่อมพัดซึ่งของสะอาดบ้าง ไม่
สะอาดบ้าง คู่อ้าง มูตรบ้าง น้ำลายบ้าง น้ำหนองบ้าง โลหิตบ้าง
ลมย่อมไม่อืดอืดระอาหรือเกลียดชังด้วยสิ่งนั้น แม้นคนใด ข้าพระองค์
ก็เหมือนกันฉันทันนั้นแล มีใจเสมอด้วยลมอันไพบูลย์ กว้างใหญ่ ไม่มี

ประมาณ ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียนอยู่ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
กายคตาสติ อันภิกษุใดไม่เข้าไปตั้งไว้แล้วในกาย ภิกษุนั้นกระทบ
เพื่อนพรหมจรรย์รูปใดรูปหนึ่งในธรรมวินัยนี้แล้ว ไม่ขอโทษ
พึงหลีกจาริกไปเป็นแน่.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ผ้าสำหรับเช็ดธุลี ย่อมชำระของ
สะอาดบ้าง ไม่สะอาดบ้าง ถูบ้าง สูดบ้าง น้ำลายบ้าง น้ำหนอง
บ้าง โลหิตบ้าง ผ้าเช็ดธุลีย่อมไม่ยึดอัคระอาหรือเกลียดชังด้วย
สิ่งนั้น แม้ฉันใด ข้าพระองค์ก็ฉันนั้นเหมือนกันแล มีใจเสมอด้วยผ้า
สำหรับเช็ดธุลีอันไพบูลย์ กว้างใหญ่ ไม่มีประมาณ ไม่มีเวร
ไม่มีความเบียดเบียนอยู่ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ กายคตาสติ อัน
ภิกษุใดไม่เข้าไปตั้งไว้แล้วในกาย ภิกษุนั้นกระทบเพื่อนพรหมจรรย์
รูปใดรูปหนึ่งในธรรมวินัยนี้แล้ว ไม่ขอโทษ พึงหลีกไปเป็นแน่.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ กุมารหรือกุมาริกาของคนจันทาล
ถือตะกร้า ทุ่งผ้าเก่า ๆ เข้าไปยังบ้านหรือนิคม ย่อมตั้งจิตนอบน้อม
เข้าไป แม้ฉันใด ข้าพระองค์ก็ฉันนั้นเหมือนกันแล มีใจเสมอด้วย
กุมารหรือกุมาริกาของคนจันทาล อันไพบูลย์กว้างใหญ่ ไม่มี
ประมาณ ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียนอยู่ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
กายคตาสติ อันภิกษุใดไม่เข้าไปตั้งไว้แล้วในกาย ภิกษุนั้นกระทบ
เพื่อนพรหมจรรย์รูปใดรูปหนึ่งในธรรมวินัยนี้แล้ว ไม่ขอโทษ
พึงหลีกจาริกไปเป็นแน่.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ โคเขาขาด สงบเสงี่ยม ได้รับฝึกดีแล้ว
ศึกษาดีแล้ว เดินไปตามถนนหนทาง ตามตรอกเล็กชอกน้อย ก็ไม่

เอาเท้าหรือขากระทบอะไร ๆ แม้นันได ข้าพระองค์ก็ฉันทัน
เพื่อนกันแล มีใจเสมอด้วยโคเขาขาด อันไพบูลย์ กว้างใหญ่ ไม่มี
ประมาณ ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียนอยู่ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
กายกตาสติ อันภิกษุใดไม่เข้าไปตั้งไว้แล้วในกาย ภิกษุนั้นกระทบ
เพื่อนพรหมจรรย์รูปหนึ่งในพระธรรมวินัยนี้แล้ว ไม่ขอโทษ พึง
หลีกจาริกไปเป็นแน่.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ สตรีหรือบุรุษรุ่นหนุ่มสาว เป็นคน
ชอบประดับตกแต่ง พึงอืดอืดระอาเกลียดชังด้วยซากศพ หรือ
ซากศพสุนัขที่เขาผูกไว้ที่คอแม้นันได ข้าพระองค์ก็ฉันทัน
แล ย่อมอืดอืดระอาและเกลียดชังด้วยกายอันเปื่อยเน่านี้ ข้าแต่
พระองค์ผู้เจริญ กายกตาสติ อันภิกษุใดไม่เข้าไปตั้งไว้แล้วในกาย
ภิกษุนั้นกระทบเพื่อนพรหมจรรย์รูปหนึ่งในพระธรรมวินัยนี้แล้ว
ไม่ขอโทษ พึงหลีกจาริกไปเป็นแน่.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ คนประคองภาชนะมันข้น มีรูทะลุ
เป็นช่องเล็กช่องใหญ่ ไหลเข้าไหลออกอยู่ แม้นันได ข้าพระองค์
ก็ฉันทันเหมือนกันแล ย่อมบริหารกายนี้มีรูทะลุเป็นช่องเล็กช่องน้อย
ใหญ่ ไหลเข้าไหลออกอยู่ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ กายกตาสติ อัน
ภิกษุใดไม่เข้าไปตั้งไว้แล้วในกาย ภิกษุนั้นกระทบเพื่อนพรหมจรรย์
รูปหนึ่งในพระธรรมวินัยนี้แล้ว ไม่ขอโทษ พึงหลีกไปเป็นแน่.

ลำดับนั้น ภิกษุนั้นลุกจากอาสนะ กระทำผ้าอุตราสงค์
เลวียงบ่าข้างหนึ่ง หมอบลงแทบพระบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้า
ด้วยเศียรเกล้า แล้วกราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์

ผู้เจริญ โทษได้ครอบงำข้าพระองค์ผู้เป็นคนพาล เป็นคนหลง
เป็นคนไม่ฉลาดอย่างไร ที่ข้าพระองค์ได้กล่าวตู่ท่านพระสารีบุตร
ด้วยคำอันไม่มี เปล่า เท็จ ไม่เป็นจริง ขอพระผู้มีพระภาคเจ้า
ทรงโปรดรับโทษของข้าพระองค์นั้น โดยความเป็นโทษ เพื่อความ
สำรวมต่อไปเถิด พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณก่อนภิกษุ โทษได้
ครอบงำเธอผู้เป็นคนพาล คนหลง ไม่ฉลาดอย่างไร ที่เธอได้กล่าวตู่
สารีบุตรด้วยคำอันไม่มี เปล่า เท็จ ไม่เป็นจริง แต่เพราะเธอ
เห็นโทษโดยความเป็นโทษแล้ว กระทำคืนตามธรรม เราย่อมรับ
โทษของเธอนั้น คุณก่อนภิกษุ ข้อที่ภิกษุเห็นโทษโดยความเป็นโทษ
แล้วทำคืนตามธรรม ถึงความสำรวมต่อไป นี่เป็นความเจริญ
ในวินัยของพระอริยเจ้า ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสกะ
ท่านพระสารีบุตรว่า คุณก่อนสารีบุตร เธอจงอดโทษต่อโมฆบุรุษ
ผู้นี้ มิฉะนั้น เพราะโทษนั้นนั่นแล ศีรษะของโมฆบุรุษนี้จักแตก
๗ เลี้ยง.

ส. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ขอมอดโทษต่อท่าน
ผู้มีอายุนั้น ถ้าผู้มีอายุนั้น กล่าวกะข้าพระองค์อย่างนี้ว่า ขอท่าน
ผู้มีอายุนั้นจงอดโทษแก่ข้าพเจ้าด้วย.

จบ วัฏฐสูตรที่ ๑

สีหนาทวรรคพรรณนาที่ ๒

อรรคถาฐกิจสูตร

ฐกิจสูตรที่ ๑ มีวินัยดังต่อไปนี้.

บทว่า เยน ภควา เตนุปลสฺสกมิ ความว่า ท่านพระสารีบุตร
คิดว่า ถ้าพระศาสดา ทรงประสงค์จะหลีกไปสู่ที่จาริก พึงทรง
หลีกไปในกาลนี้. เอาเถิดเราจะทูลลาพระศาสดาเพื่อไปสู่ที่จาริก
ดังนี้ เป็นผู้อันหม่อมกษัตริย์ห้อมล้อมเข้าไปเฝ้าแล้ว. บทว่า อายสฺมา
นํ ภนฺเต ความว่า. นัยว่าภิกษุเหล่านั้น เห็นพระเถระมาด้วยภิกษุบริวาร
เป็นอันมาก คิดว่า พวกภิกษุเหล่านี้ทั้งพระศากยวงศ์แล้ว ออกไป
แวดล้อมพระสารีบุตร เราจักทูลห้ามการไปของพระเถระนั้นเสีย
ดังนี้. ผู้ทูลห้ามโดยมิใช่ฐานะ จึงได้กราบทูลแล้วอย่างนั้น.
บทว่า ตตฺถ อาสขฺห ได้แก่ กระทบ. บทว่า อปฺปญฺญินิสฺสขฺห ได้แก่
ไม่ขอโทษ คือไม่แสดงความผิด. ถามว่า ก็ภิกษุเหล่านั้น ผู้ทูลห้าม
ในเพราะเหตุอะไร? ตอบว่า ชายจิวรของพระเถระผู้กำลังลุกขึ้น
ไปไหว้พระศัพทผลึกตัวของภิกษุเหล่านั้นเข้า. บางท่านกล่าวว่า ลมพัด
ไปถูกเอาดังนี้ก็มี. ท่านผู้ทูลห้ามด้วยเหตุประมาณเท่านั้นแล้ว
เมื่อได้เห็นพระเถระไปด้วยบริวารเป็นอันมากเกิดริษยา จึงได้
กล่าวอย่างนี้ว่า เราจักทูลห้ามการไปของพระเถระนั้นเสียดังนี้.

บทว่า เอหิ ตฺวํ ภิกฺขุ ความว่า พระศาสดาสดับคำของ
ภิกษุเหล่านั้นแล้ว ทรงรู้ว่า เมื่อใครพูดค้านว่า พระสารีบุตรมิได้

ประหารภิกษุ นั้น เธอจะทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระองค์
เข้าข้างฝ่ายของพระอัครสาวกของพระองค์อย่างเดียวนั้น มิได้เข้าข้าง
ข้าพระองค์ดังนี้ พึงเจ็บใจในเราแล้วเกิดในอบายดังนี้ ได้ตรัส
สั่งกะภิกษุรูปหนึ่งว่า ให้เรียกสาริบุตรมา เราจักถามเรื่องนี้ ดังนี้
จึงได้ตรัสแล้วอย่างนี้.

บทว่า **อปาปฺรณํ** อาทาย ได้แก่ ถือบุญแจก. บทว่า **สีหนาทํ**
ได้แก่ บันลือประเสริฐเฉพาะพระพักตร์ ไม่เปลี่ยนแปลง ภิกษุสงฆ์
อันพระมหาเถระทั้งสองรูปประกาศแล้วอย่างนี้ ก็พากันลา ทิ้งที่พัก
กลางคืนและที่พักกลางวัน ได้ไปยังสำนักของพระศาสดา. บทว่า
จิยธมฺมํ ได้แก่ ธรรมกถา. บทว่า **อุถคตํ** คือ อุท. ถึงในบทที่เหลือ
ก็มีนัยนี้เหมือนกัน.

บทว่า **ปฐฺวีสเมน** ได้แก่ เชื่อว่ามีใจเสมอด้วยแผ่นดิน เพราะ
ไม่โกรธ เพราะไม่ประทุษร้าย. แท้จริง แผ่นดิน จะไม่ทำความ
ทุกข์ใจว่า ชนทั้งหลายทั้งของสวดาลลงบนเราดังนี้ จะไม่ทำความ
ทุกข์ใจว่า ชนทั้งหลายทั้งของไม่สวดาลลงดังนี้ ท่านแสดงว่า ถึง
จิตของข้าพระองค์ ก็เห็นปานนั้น. บทว่า **วิปฺปฺเลน** ได้แก่ ไม่น้อย.
บทว่า **มหฺลคฺคณ** ได้แก่ ถึงความกว้างใหญ่. บทว่า **อปฺปมาเณน**
ได้แก่ ขยายออกไปได้ไม่มีประมาณ. บทว่า **อเวเรน** ได้แก่ เว้น
แล้วจากเวรต่ออุสสและเวรต่อบุคคล. บทว่า **อพฺยาปชฺเณน** ได้แก่
ไม่มีทุกข์ คือ ปราศจากโทมนัส. บทว่า **โส อธิ** ได้แก่ ภิกษุ นั้น
เป็นผู้มีกายานุปัสสนาสติปัญฐาน ไม่เข้าไปตั้งไว้แล้ว พึงกระทำ
อย่างนี้ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บุคคลผู้เป็นเช่นข้าพระองค์ จักทำ

กรรมเห็นปานนั้นได้อย่างไรดังนั้น ท่านจึงบันลือแล้วซึ่งสีหนาท
เป็นครั้งแรก. พึงทราบการประกอบในบททั้งปวงอย่างนี้.

บทว่า **โรหธม** ได้แก่ ราชตระกูลพวกเขาไม่กวาดด้วย
ไม้กวาด แต่พวกเขาเช็ดด้วยท่อนผ้า. นั่นเป็นชื่อของโรหธมะ
(ผ้าเช็ดธุลี). บทว่า **กโพิหตุโธ** ได้แก่ เป็นผู้มีมือถือตะกร้า หรือ
ถือหม้อข้าว. บทว่า **นนุติกวาสี** ได้แก่ เป็นผู้นุ่งผ้าเก่าชายขาด.
บทว่า **สุรโต** ได้แก่ เป็นผู้มีปกติแจ่มใสประกอบด้วยความสงบ
เสงี่ยม. บทว่า **สุทนต์** ได้แก่ ได้รับการฝึกดีแล้ว. บทว่า **สุสิกฺขิโต**
ได้แก่ เป็นผู้ศึกษาดีแล้ว. บทว่า **น กณฺหิ หีสติ** ได้แก่ ไม่เบียดเบียน
ใคร ๆ แม้จะจับที่เขาเป็นต้น แม้จะดูบล้างหลัง. บทว่า **อุสภจ-**
จินฺนิวิสณฺณสมณ ได้แก่ เช่นกับจิตของโคสุภะเขาขาด.

บทว่า **อญฺญิเยยฺย** ได้แก่ พึงเป็นผู้มีอาการคือ ถูกเบียดเบียน
บทว่า **หฺราเยยฺย** ได้แก่ ละอาย. บทว่า **ชิจฺจุเจยฺย** ได้แก่ ถึงความ
เกลียดชัง. บทว่า **เมทกถาลิก** ได้แก่ ภาชนะที่บุคคลทำไว้สำหรับ
สุนัขเจาะเป็นรูไว้ในที่นั้น ๆ เพื่อการไหลออกของน้ำแอง เรียก
ภาชนะมันขึ้น. บทว่า **ปริหฺเรยฺย** ได้แก่ คนพึงบรรจุให้เต็มด้วยเนื้อ
แล้วยกขึ้นเดินไป. บทว่า **จิตฺตาวจิตฺต** ได้แก่ ประกอบด้วยช่องน้อย
ช่องใหญ่. บทว่า **อคุมฺรนต์** ได้แก่ น้ำแองไหลลงทางรูที่เป็นช่อง
ข้างบน. บทว่า **ปคุมฺรนต์** ได้แก่ น้ำแองไหลออกทางรูที่เป็นช่อง
ข้างล่าง. ร่างกายทั้งสิ้นของเขาพึงเปื้อนด้วยน้ำแองด้วยอาการ
อย่างนี้. บทว่า **จิตฺตาวจิตฺต** ได้แก่ เป็นช่องน้อยช่องใหญ่จาก

ปากแผลทั้ง ๘. ในข้อนี้ พระเถระกล่าวแล้วซึ่งความที่ตนไม่มี
ฉันทราคะในร่างกาย ด้วยองค์ที่แปดหรือที่เก้าด้วยอาการอย่างนี้

บทว่า **อโฆ โส ภิกขุ** ความว่า ลำดับนั้นแล ภิกษุนั้น
เมื่อพระเถระบันลือสีหนาทด้วยเหตุเกาอย่างนี้แล้ว. บทว่า **อจฺจโย**
ได้แก่ ความผิด. บทว่า **มํ อจฺจมา** ได้แก่ ข้าพเจ้ายอมรับ (โทษ)
ที่ได้เป็นไปแล้ว. บทว่า **ปฏิกุณฺหาตุ** ได้แก่ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้า
ทรงโปรดอดโทษด้วยเถิด. บทว่า **อายตี** **สํ วราย** ได้แก่ เพื่อความ
สำรวมในอนาคต คือเพื่อไม่ทำความผิดเห็นปานนี้อีก.

บทว่า **ตณฺณ** คือ โดยแน่นอน. บทว่า **ยถาธมฺมํ ปฏิกโรติ**
ได้แก่เธอได้ทำตามธรรมที่ตั้งอยู่แล้ว ท่านอธิบายว่า ให้เราอดโทษ
ดังนี้. บทว่า **ตนฺเต มยฺ ปฏิกุหคณฺหา** ความว่า เราจะไม่เอาความ
ผิดนั้นกับเธอ. บทว่า **วฺจฺจติ เหสา ภิกขุ อริยสฺส วินย** ความว่า
คู่ก่อนภิกษุ นี้ชื่อว่าความเจริญในวินัยของพระอริยะ. คือในศาสนา
ของพระผู้มีพระภาคเจ้า. ถามว่า ความเจริญเป็นไฉน?. ตอบว่า
การเห็นโทษโดยความเป็นโทษแล้ว ทำคืนตามธรรมถึงความ
สำรวมต่อไป. ก็เมื่อพระเถระจะทำเทศนาให้เป็นบุคคลลาภฐาน
จึงกล่าวว่า **โย อจฺจยํ อจฺจยโต ทิสฺวา ยถาธมฺมํ ปฏิกโรติ อายตี**
สํ วรํ อาปชฺชติ ดังนี้.

บทว่า **ผลติ** ความว่า ก็ถ้าพระเถระไม่พึงอดโทษไซ้
ศิระของภิกษุนั้นพึงแตกเจ็ดเสี่ยงในเพราะโทษนั้นแล เพราะฉะนั้น
พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงได้ตรัสอย่างนั้น. บทว่า **สจ มํ โส** ความว่า
ถ้าภิกษุนี้กล่าวกะข้าพเจ้าอย่างนี้ว่า ท่านอดโทษเถิด ดังนี้. บทว่า

พระสุตตันตปิฎก อังคุตรนิกาย สัตตก-อัฐก-นวกนิบาต เล่ม ๔ - หน้าที่ 748

ขมตุ จ เม โส ความว่า พระเถระยกโทษแก่ภิกษุนั้นอย่างนี้ด้วย
คิดว่า ก็ท่านผู้มีอายุนี้อดโทษแก่ข้าพเจ้าดังนี้ ให้ภิกษุนั้นขอโทษ
เฉพาะพระพักตร์ของพระศาสดาแม้ด้วยตนเองดังนี้.

จบ อรรถกถาวิสุทธิสูตรที่ ๑

๒. สอุปาทิเสสสูตร

ว่าด้วยสอุปาทิเสสนุคคล ๕ จำพวก

[๒๑๖] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ใกล้พระนครสาวัตถี.

ครั้งนั้นแล เวลาเช้า ท่านพระสารีบุตรนั่งแล้ว ถือบาตรและจีวรเข้าไปบิณฑบาตยังพระนครสาวัตถี ท่านพระสารีบุตรมีความคิดดังนี้ว่า การเที่ยวไปบิณฑบาตในพระนครสาวัตถียังเข้าเกินไป ฉะนั้น เราพึงเข้าไปยังอารามของอัญญเดียรถีย์ปริพาชกก่อนเถิด ลำดับนั้น ท่านพระสารีบุตรได้เข้าไปยังอารามของอัญญเดียรถีย์ปริพาชก ได้ปราศรัยกับพวกอัญญเดียรถีย์ปริพาชกเหล่านั้น ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว จึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ก็สมัยนั้น อัญญเดียรถีย์ปริพาชกเหล่านั้นกำลังนั่งประชุมสนทนากันในระหว่างว่า ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย ผู้ใดผู้หนึ่งที่ยังเป็นสอุปาทิเสสะ กระทำกาละ ผู้นั้นล้วนไม่พ้นจากนรก ไม่พ้นจากกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน ไม่พ้นจากเปรตวิสัย ไม่พ้นจากอบายทุกติ และวินิบาต.

ครั้งนั้น ท่านพระสารีบุตรไม่ยินดีไม่ค้นค้ำถ้อยคำที่อัญญเดียรถีย์ปริพาชกเหล่านั้นกล่าว ครั้นแล้วลุกจาอาสนะ หลีกไปด้วยคิดว่า เราจักรู้ทั่วถึงเนื้อความแห่งภาษิตนี้ในสำนักพระผู้มีพระภาคเจ้า ลำดับนั้น ท่านพระสารีบุตรเที่ยวบิณฑบาต

ในพระนครสาวตถิ กลับจากบิณฑบาต ภายหลังภัต เข้าไปเฝ้า
พระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้ว นั่ง ณ ที่ควร
ส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่
พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานพระวโรกาส เวลาเช้า ข้าพระองค์
นั่งแล้ว ถือบาตรจีวร เข้าไปบิณฑบาตยังพระนครสาวตถิ ข้า
พระองค์ผู้มีความคิดอย่างนี้ว่า การเที่ยวบิณฑบาตในพระนคร
สาวตถิ ยังเข้าเกินไป ฉะนั้น เราพึงเข้าไปยังอารามของพวก
อัญญเดียรถีย์ปริพาชกก่อนเถิด ลำดับนั้น ข้าพระองค์เข้าไปยัง
อารามของพวกอัญญเดียรถีย์ปริพาชก ได้ปราศรัยกับพวกอัญญ-
เดียรถีย์ปริพาชกเหล่านั้น ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึง
กันไปแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ก็สมัยนั้นแล พวกอัญญ-
เดียรถีย์ปริพาชกเหล่านั้นกำลังนั่งประชุมสนทนากันอยู่ในระหว่าง
ว่า ก่อนอาวุโสทั้งหลาย ผู้ใดผู้หนึ่งที่ยังเป็นสุอุปาทิเสสะ กระทำ
กาละ นั้นล้วนไม่พ้นจากนรก ไม่พ้นจากกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน ไม่
พ้นจากเปรตวิสัย ไม่พ้นจากอบาย ทุกคติ และวินิบาต ข้าพระองค์
ไม่ยินดีไม่คัดค้านถ้อยคำที่พวกอัญญเดียรถีย์ปริพาชกเหล่านั้น
กล่าวแล้ว ครั้นแล้วลุกจากอาสนะหลีกไป ด้วยคิดว่า เราจรรู้ทั่ว
ถึงเนื้อความแห่งภยิตนีในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้า.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณก่อนสารีบุตร อัญญเดียรถีย์
ปริพาชกบ้างพวกโง่เขลา ไม่ฉลาด อย่างไรจรรู้ผู้ที่เป็นสุอุปาทิเสสะ
ว่า เป็นสุอุปาทิเสสะ หรือจรรู้ผู้ที่เป็นอนุปาติเสสะว่า เป็นอนุปา-
ติเสสะ คุณก่อนสารีบุตร บุคคล ๕ จำพวกนี้ ที่เป็นสุอุปาทิเสสะ

กระทำกาละ พ้นจากนรก พ้นจากกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน พ้นจาก
เปรตวิสัย พ้นจากอบาย ทุกติ และวินิบาต ๕ จำพวกเป็นไฉน.

ดูก่อนสารีบุตร บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้กระทำให้บริบูรณ์
ในศีล ในสมาธิ กระทำพอประมาณในปัญญา บุคคลนั้นเป็น
อันทราบปริณิพพายี เพราะโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ ลื่นไป ดูก่อน
สารีบุตร นี่บุคคลจำพวกที่ ๑ ผู้เป็นสอุปาทิเสสะ กระทำกาละ
พ้นจากนรก พ้นจากกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน พ้นจากเปรตวิสัย พ้น
จากอบาย ทุกติ และวินิบาต.

อีกประการหนึ่ง บุคคลคนในโลกนี้ เป็นผู้กระทำได้
บริบูรณ์ในศีล ในสมาธิ กระทำพอประมาณในปัญญา บุคคลนั้น
เป็นอุพหัจจปริณิพพายี เพราะโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ ลื่นไป ดูก่อน
สารีบุตร นี่บุคคลจำพวกที่ ๒....

อีกประการหนึ่ง บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้กระทำให้
บริบูรณ์ในศีล ในสมาธิ กระทำพอประมาณในปัญญา บุคคลนั้น
เป็นอสังขารปริณิพพายี เพราะโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ ลื่นไป
ดูก่อนสารีบุตร นี่บุคคลจำพวกที่ ๓....

อีกประการหนึ่ง บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้กระทำให้
บริบูรณ์ในศีล ในสมาธิ กระทำพอประมาณในปัญญา บุคคลนั้น
เป็นสสังขารปริณิพพายี เพราะโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ ลื่นไป
ดูก่อนสารีบุตร นี่บุคคลจำพวกที่ ๔....

อีกประการหนึ่ง บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้กระทำให้
บริบูรณ์ในศีล ในสมาธิ กระทำพอประมาณในปัญญา บุคคลนั้น

เป็นอุทฺธังโสโตกนิฏฐคามิ เพราะโอรัมภาคิยสังโยชน ๕ สิ้นไป
คู่ก่อนสารีบุตร นี้บุคคลจำพวกที่ ๕....

อีกประการหนึ่ง บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้กระทำให้
บริบูรณ์ในศีล กระทำพอประมาณในสมาธิ ในปัญญา บุคคลนั้น
เป็นสกทาคามี เพราะสังโยชน ๓ สิ้นไป เพราะราคะ โทสะและ
โมหะเบาบาง กลับมายังโลกนี้เพียงคราวเดียว จะทำที่สุดแห่งทุกข์
ได้ คู่ก่อนสารีบุตร นี้บุคคลจำพวกที่ ๖....

อีกประการหนึ่ง บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้กระทำให้
บริบูรณ์ในศีล กระทำพอประมาณในสมาธิ ในปัญญา บุคคล
นั้นเป็นเอกพีธี เพราะสังโยชน ๓ สิ้นไป บังเกิดยังภพมนุษย์นี้
ครั้งเดียว จะทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ คู่ก่อนสารีบุตร นี้บุคคลจำพวกที่ ๗...

อีกประการหนึ่ง บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้กระทำให้
บริบูรณ์ในศีล กระทำพอประมาณในสมาธิ ในปัญญา บุคคลนั้น
เป็นโกลังโกละ เพราะสังโยชน ๓ สิ้นไป ท่องเที่ยวอยู่ ๒-๓ ตระกูล
แล้วจะทำที่สุดแห่งทุกข์ได้ คู่ก่อนสารีบุตร นี้บุคคลจำพวกที่ ๘....

อีกประการหนึ่ง บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้กระทำให้
บริบูรณ์ในศีล กระทำพอประมาณในสมาธิ ในปัญญา บุคคลนั้น
เป็นสัตตักขัตตุปรมโสดา เพราะสังโยชน ๓ สิ้นไป ท่องเที่ยวอยู่
ในเทวดาและมนุษย์ ๘ ครั้งเป็นอย่างยิ่ง แล้วจะทำที่สุดแห่งทุกข์ได้
คู่ก่อนสารีบุตร นี้บุคคลจำพวกที่ ๙ ผู้เป็นสอุปาทิเสสะ กระทำ
กาละ พ้นจากนรก พ้นจากกำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน พ้นจากเปรตวิสัย
พ้นจากอบาย ทุกคติ และวินิบาต คู่ก่อนสารีบุตร อัญญเดียรถีย์

ปริพาชกบางคน โง่เขลา ไม่ฉลาด อย่างไรก็รู้บุคคลผู้เป็นสุปา-
ติเสสะว่า เป็นสุปาติเสสะ หรือก็รู้บุคคลผู้เป็นอนุปาติเสสะว่า
เป็นอนุปาติเสสะ คู่ก่อนสารีบุตร บุคคล ๕ จำพวกนี้แล เป็น
สุปาติเสสะ กระทำกาละ พ้นจากนรก พ้นจากกัมมัตถ์ สัตว์.
คิริจลนพ้นจากเปรตวิสัย พ้นจากอบาย ทุกคติและวินิบาต.

คู่ก่อนสารีบุตร ธรรมปริยายนี้ ยังไม่แจ่มแจ้งแก่ภิกษุ
ภิกษุ อุบาสก อุบาสีก่อน ชื่อนั้นเพราะเหตุไร เพราะผู้ฟัง
ธรรมปริยายที่เรากล่าวด้วยความอธิบายปัญหานี้แล้ว อย่างถึง
ความประมาท.

จบ สุปาติเสสสูตรที่ ๒

อรรถกถาสูปาติเสสสูตร

สุปาติเสสสูตรที่ ๒ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า สุปาติเสส ได้แก่ เป็นผู้ยังมีเบญจจันท์เหลือ. บทว่า
อนุปาติเสส ได้แก่ เป็นผู้มีเหลืออุปาทาน คือหมดความยึดถือ.
บทว่า มตฺตโสการี ได้แก่ เป็นผู้ทำพอประมาณ คือไม่ทำให้บริบูรณ์.
บทว่า น ตาวาย สาริปุตฺต ฐมฺมปริยาโย ปฏฺิภาสิ ความว่า ก็ใน
ข้อนี้ได้ความหมายดังนี้ว่า ธรรมดาความไม่แจ่มแจ้ง ย่อมไม่มี
แก่พระผู้มีพระภาคเจ้า เราจักไม่กล่าวธรรมปริยายนี้ก่อน. บทว่า
มายิม ฐมฺมปริยายํ สุตฺวา ปมาทํ อหรีสุ ความว่า บุคคลทั้งหลาย
เมื่อไม่ทำความเพียรเพื่ออรหัตตผลในเบื้องต้น อย่างความประมาท

ด้วยเข้าใจว่า นัยว่าเราทั้งหลาย พ้นแล้วจากอบาย ๔ ดังนี้.

บทว่า **ปัญหาธิปฺปาเยน ภาสีโต** ท่านแสดงว่า เรากล่าวว่า เรา
กล่าวตามปัญหาที่ท่านถามแล้วดังนี้.

ก็พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงทำเหตุนี้เช่นนั้นให้เกิด เพื่อ
บรรเทาฉันทราคะในภพทั้งหลายของบุคคล ๕ จำพวกเหล่านี้แล้ว
จึงได้ตรัสพระสูตรนี้ว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย คุณแม้มีประมาณน้อย
ย่อมมีกลิ่นเหม็นแม้ฉันใด คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เราไม่กล่าวซึ่ง
ภพแม้มีประมาณน้อยโดยที่สุด แม้เพียงชั่วคณินวมีฉันทนั้นเหมือนกัน.
มิใช่ออย่างเดียว มิเป็นที่ไปของบุคคล ๕ จำพวกเหล่านั้นก็ติดต่อกัน.
สธนะ ๑ สีล ๕ สลากภัตหนึ่ง ปิกขิกภัตหนึ่ง วัสสาวาสิกะหนึ่ง
สธะโปกขรณิหนึ่ง อาวาสหนึ่ง บุญที่เนื่องกันเห็นปานนี้ มีอยู่
แก่ตระกูลทั้งหลายเหล่าใด ทางดำเนินแม้ของตระกูลทั้งหลาย
เหล่านั้นก็เนื่องกัน ตระกูลทั้งหลายเหล่านั้น เป็นเช่นกับโสดาบัน
บุคคลนั่นเอง.

จบ อรรถกถาสอฺปาทีเสสสูตรที่ ๒

๓. โกฏิสูตร

ว่าด้วยกรรมและการให้ผลของกรรม

[๒๑๑] ครั้งนั้นแล ท่านพระมหาโกฏิตะเข้าไปหาท่านพระสารีบุตรถึงที่อยู่ ได้ปราศรัยกับท่านพระสารีบุตร ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันได้แล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว ได้ถามท่านพระสารีบุตรว่า คุณก่อนอาวุโสสารีบุตร บุคคลอยู่ประพตติพรหมจรรย์ในพระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อประโยชน์นี้ว่า กรรมในที่ให้ผลในปัจจุบัน ขอกรรมนั้นจงให้ผลในสัมปรายภพแก่เรา ดังนี้ ได้หรือหนอ.

ท่านพระสารีบุตรกล่าวว่า คุณก่อนอาวุโส ไม่ใช่อย่างนี้.

ม. คุณก่อนอาวุโสสารีบุตร ก็บุคคลอยู่ประพตติพรหมจรรย์ในพระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อประโยชน์นี้ว่า กรรมใดที่ให้ผลในสัมปรายภพ ขอกรรมนั้นจงให้ผลในปัจจุบันแก่เรา ดังนี้ ได้หรือหนอ.

สา. คุณก่อนอาวุโส ไม่ใช่อย่างนี้.

ม. คุณก่อนอาวุโสสารีบุตร ก็บุคคลอยู่ประพตติพรหมจรรย์ในพระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อประโยชน์นี้ว่า กรรมใดให้ผลเป็นสุข ขอกรรมนั้นจงให้ผลเป็นทุกข์แก่เรา ดังนี้ ได้หรือหนอ.

สา. คุณก่อนอาวุโส ไม่ใช่อย่างนี้.

ม. คุณก่อนอาวุโสสารีบุตร ก็บุคคลอยู่ประพตติพรหมจรรย์ในพระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อประโยชน์นี้ว่า กรรมใดให้ผลเป็นทุกข์

ขอกรรมนั้นจงให้ผลเป็นสุขแก่เรา ดังนี้ ได้หรือหนอ.

สา. คุณ่อนอาวุโส ไม่ใช่อย่างนี้.

ม. คุณ่อนอาวุโสสารีบุตร บุคคลอยู่ประพาศิพรหมจรรย์
ในพระผู้มีพระภาคเจ้าเพื่อประโยชน์นี้ว่า กรรมใดให้ผลเสร็จแล้ว
ขอกรรมนั้นจงไม่ให้ผลเสร็จแล้วแก่เรา ดังนี้ ได้หรือหนอ.

สา. คุณ่อนอาวุโส ไม่ใช่อย่างนี้.

ม. คุณ่อนอาวุโสสารีบุตร ก็บุคคลอยู่ประพาศิพรหมจรรย์
ในพระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อประโยชน์นี้ว่า กรรมใดยังไม่ให้ผล
เสร็จแล้ว ขอกรรมนั้นจงให้ผลเสร็จแล้วแก่เรา ดังนี้ ได้หรือหนอ.

สา. คุณ่อนอาวุโส ไม่ใช่อย่างนี้.

ม. คุณ่อนอาวุโสสารีบุตร แก่บุคคลอยู่ประพาศิพรหมจรรย์
ในพระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อประโยชน์นี้ว่า กรรมใดให้ผลมาก
ขอกรรมนั้นจงให้ผลน้อยแก่เรา ดังนี้ ได้หรือหนอ.

สา. คุณ่อนอาวุโส ไม่ใช่อย่างนี้.

ม. คุณ่อนอาวุโสสารีบุตร ก็บุคคลอยู่ประพาศิพรหมจรรย์
ในพระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อประโยชน์นี้ว่า กรรมใดให้ผลน้อย
ขอกรรมนั้นจงให้ผลมากแก่เรา ดังนี้ ได้หรือหนอ.

สา. คุณ่อนอาวุโส ไม่ใช่อย่างนี้.

ม. คุณ่อนอาวุโสสารีบุตร ก็บุคคลอยู่ประพาศิพรหมจรรย์
ในพระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อประโยชน์นี้ว่า กรรมใดยังให้ผล ขอ
กรรมนั้นจงไม่ให้ผลแก่เราดังนี้ ได้หรือหนอ.

สา. คุณ่อนอาวุโส ไม่ใช่อย่างนี้.

ม. คุณ่อนอาวุโสสารีบุตร ก็บุคคลอยู่ประพาศิพรหมจรรย์
ในกรรมผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อประโยชน์นี้ว่า กรรมใดไม่ให้ผล ขอ
กรรมนั้นจงให้ผลแก่เราดังนี้ ได้หรือหนอ.

สา. คุณ่อนอาวุโส ไม่ใช่อย่างนี้.

ม. คุณ่อนอาวุโสสารีบุตร เมื่อเราถามท่านว่า คุณ่อนอาวุโส
สารีบุตร บุคคลอยู่ประพาศิพรหมจรรย์ในพระผู้มีพระภาคเจ้า
เพื่อประโยชน์นี้ว่า กรรมใดให้ผลในปัจจุบัน ขอกรรมนั้นจงให้ผล
ในสัมปรายภพแก่เรา ดังนี้ ได้หรือหนอ ท่านตอบว่า คุณ่อนอาวุโส
ไม่ใช่อย่างนี้ เมื่อเราถามว่า คุณ่อนอาวุโสสารีบุตร ก็บุคคลอยู่
ประพาศิพรหมจรรย์ในพระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อประโยชน์นี้ว่า
กรรมใดให้ผลในสัมปรายภพ ขอกรรมนั้นจงให้ผลในปัจจุบันแก่เรา
ดังนี้ ได้หรือหนอ ท่านก็ตอบว่า คุณ่อนอาวุโส ไม่ใช่อย่างนี้
เมื่อเราถามว่า บุคคลอยู่ประพาศิพรหมจรรย์ในพระผู้มีพระภาคเจ้า
เพื่อประโยชน์นี้ว่า กรรมใดให้ผลเป็นสุข ขอกรรมนั้นจงให้ผล
เป็นทุกข์แก่เรา ดังนี้ ได้หรือหนอ ท่านตอบว่า คุณ่อนอาวุโส
ไม่ใช่อย่างนี้ เมื่อเราถามว่า คุณ่อนอาวุโสสารีบุตร บุคคลอยู่
ประพาศิพรหมจรรย์ในพระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อประโยชน์นี้ว่า
กรรมใดให้ผลเป็นทุกข์ ขอกรรมนั้นจงให้ผลเป็นสุขแก่เรา ดังนี้
ได้หรือหนอ ท่านก็ตอบว่า คุณ่อนอาวุโส ไม่ใช่อย่างนี้ เมื่อเรา
ถามว่า คุณ่อนอาวุโสสารีบุตร บุคคลอยู่ประพาศิพรหมจรรย์

ในพระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อประโยชน์นี้ว่า กรรมใดให้ผลเสร็จแล้ว
ขอกรรมนั้นจงไม่ให้ผลเสร็จแล้วแก่เรา ดังนี้ ได้หรือหนอ ท่านก็
ตอบว่า คุณก่อนอาวุโส ไม่ใช่อย่างนี้ เมื่อเราถามว่า คุณก่อนอาวุโส
สารีบุตร บุคคลอยู่ประพาศิพรหมจรรย์ในพระผู้มีพระภาคเจ้า
เพื่อประโยชน์นี้ว่า กรรมใดไม่ให้ผลเสร็จแล้ว ขอกรรมนั้นจงให้
ผลเสร็จแล้วแก่เรา ดังนี้ ได้หรือหนอ ท่านก็ตอบว่า คุณก่อนอาวุโส
ไม่ใช่อย่างนี้ เมื่อเราถามว่า คุณก่อนอาวุโสสารีบุตร บุคคลอยู่
ประพาศิพรหมจรรย์ในพระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อประโยชน์นี้ว่า
กรรมใดให้ผลมาก ขอกรรมนั้นจงให้ผลน้อยแก่เรา ดังนี้ ได้หรือหนอ
ท่านก็ตอบว่า คุณก่อนอาวุโส ไม่ใช่อย่างนี้ เมื่อเราถามว่า คุณก่อน
อาวุโสสารีบุตร บุคคลอยู่ประพาศิพรหมจรรย์ในพระผู้มีพระภาคเจ้า
เพื่อประโยชน์นี้ว่า กรรมใดให้ผลน้อย ขอกรรมนั้นจงให้ผลมาก
แก่เรา ดังนี้ ได้หรือหนอ ท่านก็ตอบว่า คุณก่อนอาวุโส ไม่ใช่อย่างนี้
เมื่อเราถามว่า คุณก่อนอาวุโสสารีบุตร บุคคลอยู่ประพาศิพรหมจรรย์
ในพระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อประโยชน์นี้ว่า กรรมใดยังให้ผล ขอ
กรรมนั้นจงไม่ให้ผลแก่เรา ดังนี้ ได้หรือหนอ ท่านก็ตอบว่า คุณก่อน
อาวุโส ไม่ใช่อย่างนี้ เมื่อเราถามว่า คุณก่อนอาวุโสสารีบุตร
บุคคลอยู่ประพาศิพรหมจรรย์ในพระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อประโยชน์
นี้ว่า กรรมใดไม่ให้ผล ขอกรรมนั้นจงให้ผลแก่เรา ดังนี้ ได้หรือหนอ
ท่านก็ตอบว่า คุณก่อนอาวุโส ไม่ใช่อย่างนี้ คุณก่อนอาวุโส ก็เมื่อเป็น
เช่นนั้น บุคคลจะอยู่ประพาศิพรหมจรรย์ในพระผู้มีพระภาคเจ้า
เพื่อประโยชน์อะไร.

ส. คุณอนาวาโส สิ่งใดแล ที่ยังไม่รู้ ไม่เห็น ไม่บรรลุ
ไม่กระทำให้แจ้ง ไม่ตรัสรู้ บุคคลอยู่ประพาศิพรหมจรรย์ใน
พระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อรู้ เพื่อเห็น เพื่อบรรลุ เพื่อกระทำให้แจ้ง
เพื่อตรัสรู้สิ่งนั้น คุณอนาวาโส สิ่งที่ยังไม่รู้ ไม่เห็น ไม่บรรลุ
ไม่กระทำให้แจ้ง ได้ตรัสรู้ว่า นี่ทุกข์ นี่ทุกขสมุทัย นี่ทุกขนิโรธ
นี่ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา บุคคลอยู่ประพาศิพรหมจรรย์ในพระผู้มี-
พระภาคเจ้า เพื่อรู้ เพื่อเห็น เพื่อบรรลุ เพื่อกระทำให้แจ้ง เพื่อ
ตรัสรู้สิ่งนั้น คุณอนาวาโส สิ่งนี้แลที่ยังไม่รู้ ไม่เห็น ไม่บรรลุ
ไม่กระทำให้แจ้ง ไม่ตรัสรู้ บุคคลอยู่ประพาศิพรหมจรรย์ใน
พระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อรู้ เพื่อเห็น เพื่อบรรลุ เพื่อกระทำให้แจ้ง
เพื่อตรัสรู้ สิ่งนั้น.

จบ โภจวิตสูตรที่ ๓

อรรถกถาโภจวิตสูตร

โภจวิตสูตรที่ ๓ มีวินัยดังต่อไปนี้.

บทว่า ภิภุชมมเวทนีย ได้แก่ กรรมที่ให้ผลในอภัพนี้
เท่านั้น. บทว่า สมุปรายเวทนีย ได้แก่ กรรมที่ให้ผลในอภัพ
ที่สอง บทว่า สุขเวทนีย ได้แก่ กรรมแต่งให้เกิดสุขเวทนา.

บทว่า ทุกขเวทนิย ได้แก่ กรรมแต่งให้เกิดทุกขเวทนา. บทว่า
ปรีปกุเวทนิย ได้แก่ กรรมให้ผลสำเร็จแล้วคราวหนึ่ง. บทว่า
อปรีปกุเวทนิย ได้แก่ กรรมให้ผลยังไม่สำเร็จแล้วคราวหนึ่ง.
บทว่า พหุเวทนิย ได้แก่ กรรมให้ผลมาก. บทว่า อปุปเวทนิย
ได้แก่ กรรมให้ผลไม่มาก. บทว่า เวทนิย ได้แก่ กรรมยังให้ผล.
บทว่า อเวทนิย ได้แก่ กรรมยังไม่ให้ผล. วัฏฏและวิวัฏฏะตรัสแล้ว
ในพระสูตรนี้.

จบ อรรถกถาโกญจิตสูตรที่ ๓

๔. สมितिสูตร

ว่าด้วยวิตก

[๒๑๘] ครั้งนั้นแล ท่านพระสมิทธิเข้าไปหาท่านพระ-
สารีบุตรถึงที่อยู่ อภิวัตแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ท่านพระ-
สารีบุตรได้ถามท่านพระสมิทธิว่า คุณก่อนท่านสมิทธิ วิตกอันเป็น
ความดำริของบุรุษ มีอะไรเป็นอารมณ์เกิดขึ้น ท่านพระสมิทธิ
ตอบว่า วิตกอันเป็นความดำริของบุรุษ มีนามรูปเป็นอารมณ์
เกิดขึ้น ท่านผู้เจริญ.

สา. คุณก่อนท่านสมิทธิ ก็วิตกอันเป็นความดำรินั้น ย่อมถึง
ความต่างกันในเรื่องใด.

ส. ในธาตุทั้งหลาย ท่านผู้เจริญ

สา. คุณก่อนท่านสมิทธิ ก็วิตกอันเป็นความดำรินั้น มีอะไร
เป็นสมุทัย.

ส. มีผัสสะเป็นสมุทัย ท่านผู้เจริญ.

สา. คุณก่อนท่านสมิทธิ ก็วิตกอันเป็นความดำรินั้น มีอะไร
เป็นที่ประชุมลง.

ส. มีเวทนาเป็นที่ประชุมลง ท่านผู้เจริญ.

สา. คุณก่อนท่านสมิทธิ ก็วิตกอันเป็นความดำรินั้น มีอะไร
เป็นประมุข.

ส. มีสมาธิเป็นประมุข ท่านผู้เจริญ.

สา. คุณก่อนท่านสมิทธิ กิ่วตกอันเป็นความดำรินั้น มีอะไร
เป็นใหญ่.

ส. มีสติเป็นใหญ่ ท่านผู้เจริญ.

สา. คุณก่อนท่านสมิทธิ กิ่วตกอันเป็นความดำรินั้น มีอะไร
เป็นยิ่ง.

ส. มีปัญญาเป็นยิ่ง ท่านผู้เจริญ.

สา. คุณก่อนท่านสมิทธิ กิ่วตกอันเป็นความดำรินั้น มีอะไร
เป็นแก่น.

ส. มีวิมุตติเป็นแก่น ท่านผู้เจริญ.

สา. คุณก่อนท่านสมิทธิ กิ่วตกอันเป็นความดำรินั้น มีอะไร
เป็นที่หยังลง.

ส. มีอมตะเป็นที่หยังลง ท่านผู้เจริญ.

สา. คุณก่อนท่านสมิทธิ เมื่อเราถามท่านว่า คุณก่อนท่านสมิทธิ
วิตกอันเป็นความดำริของบุรุษ มีอะไรเป็นอารมณ์เกิดขึ้น ท่าน
ตอบว่า มีนามรูปเป็นอารมณ์ ท่านผู้เจริญ เมื่อเราถามว่า คุณก่อน
ท่านสมิทธิ กิ่วตกอันเป็นความดำรินั้นถึงความต่างกันอย่างไร
ท่านตอบว่า ในธาตุทั้งหลาย ท่านผู้เจริญ เมื่อเราถามว่า คุณก่อน
ท่านสมิทธิ กิ่วตกอันเป็นความดำรินั้น มีอะไรเป็นสมุทัย ท่านตอบ
ว่า มีผัสสะเป็นสมุทัย ท่านผู้เจริญ เมื่อเราถามว่า คุณก่อนท่านสมิทธิ
กิ่วตกอันเป็นความดำรินั้น มีอะไรเป็นที่ประชุมลง ท่านตอบว่า
มีเวทนาเป็นที่ประชุมลง ท่านผู้เจริญ เมื่อเราถามว่า คุณก่อนท่าน
สมิทธิ กิ่วตกอันเป็นความดำรินั้น มีอะไรเป็นประมุข ท่านตอบว่า

มีสมาธิเป็นประมุข ท่านผู้เจริญ เมื่อเราถามว่า คุณก่อนท่านสมิทธิ กัวิตกอันเป็นความดำรินั้น มีอะไรเป็นใหญ่ ท่านตอบว่า มีสติ เป็นใหญ่ ท่านผู้เจริญ เมื่อเราถามว่า คุณก่อนท่านสมิทธิ วิตก อันเป็นความดำรินั้น มีอะไรเป็นยิ่ง ท่านตอบว่า มีปัญญาเป็นยิ่ง ท่านผู้เจริญ เมื่อเราถามว่า คุณก่อนท่านสมิทธิ กัวิตกอันเป็นความดำรินั้น มีอะไรเป็นแก่น ท่านตอบว่า มีวิมุตติเป็นแก่น ท่านผู้เจริญ เมื่อเราถามว่า คุณก่อนท่านสมิทธิ กัวิตกอันเป็นความดำรินั้น มีอะไรเป็นที่ห้อยลง ท่านตอบว่า มีอมตะเป็นที่ห้อยลง ท่านผู้เจริญ คุณก่อนท่านพระสมิทธิ คีละ คีละ เป็นการดีแล้ว ท่านอันเราถาม ปัญหาแก้ได้ แต่ท่านอย่าทะนงตน ด้วยการแก้ปัญหานั้น.

จบ สมิทธิสูตรที่ ๔

อรรถกถาสมิทธิสูตร

สมิทธิสูตรที่ ๔ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า สมิทธิ ได้แก่ พระเถระมีพระเถระผู้เป็นสัททวิหาริก ได้ชื่อว่าเป็นนี้เพราะความสำเร็จของอรรถภาพ. บทว่า กิมารมมณา ได้แก่ มีอะไรเป็นปัจจัย. บทว่า สงฺกมฺปวิตกฺกา ได้แก่ วิตกเป็นความดำริ. บทว่า นามรูปารมมณา ได้แก่ มีนามรูปเป็นปัจจัย. ท่านแสดงว่า ด้วยบทนี้ อรูปจันธิ ๔ รูปและอุปาทายรูป เป็นปัจจัยของวิตกทั้งหลาย. บทว่า กวฺนํนํตํ คจฺจนฺติ ความว่า

ย่อมถึงความต่าง ๆ กันเป็นสภาพ คือความแปลกในที่ไหน. บทว่า
ธาตุสุ คือ ในรูปธาตุเป็นต้น. ด้วยว่า ความตริกในรูปเป็นอย่างหนึ่ง
ความตริกในเสียงเป็นต้น เป็นอย่างหนึ่ง ด้วยประการฉะนี้. บทว่า
ผลสุสมุทยา ได้แก่ เป็นปัจจัยแก่ผู้สละประกอบกัน. บทว่า
เวทนาสมุสสรณา ได้แก่ มีเวทนา ๓ เป็นที่รวม. ท่านกล่าวกุศล
และอกุศลรวมกันแล้วด้วยเหตุประมาณเท่านี้. ส่วนธรรมเป็นต้น
ว่า สมาธิปปมูชา พึงทราบว่าเป็นธรรมฝ่ายกำจัดกิเลสให้สิ้นไป.
ในบทนั้น วิตกชื่อว่า สมาธิปปมูชา เพราะอรรถว่า มีสมาธิเป็น
ประมุขด้วยอรรถว่าเป็นประธาน หรือด้วยอรรถว่าเป็นใหญ่.
ชื่อว่า สตาธิปเตยฺยา เพราะอรรถว่ามีสติเป็นใหญ่ ด้วยอรรถว่า
เป็นเหตุของผู้เป็นใหญ่. ชื่อว่า ปญฺญตุตฺตรา เพราะมีมรรคปัญญา
เป็นยอดเยี่ยม. ชื่อว่า วิมุตฺติสํวรา เพราะอรรถว่า มีการบรรลุผล
วิมุตติเป็นแก่น. ชื่อว่า อมโตะคชา เพราะอรรถว่า หยั่งลงสู่อมต-
นิพพาน คือตั้งอยู่ในอมตนิพพานนั้นแล้วด้วยอำนาจอารมณ์. บทว่า
เตน วา มา มนุญฺหิ ความว่า ท่านอย่าทำความเย่อหยิ่ง หรือความ
โอ้อวดด้วยการแก่นั่นว่า อัครสาวกถามปัญหาแล้ว เราแก้ได้แล้ว
ดังนี้.

จบ อรรถกถาสมิทธิสูตรที่ ๔

๕. คัมภัสสูตร

ว่าด้วยปากแผล ๕ แห่ง

[๒๑๕] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนฝีที่เกิดขึ้นหลายปี ฝิ่นนั้นพึงมีปากแผล ๕ แห่ง มีปากแผลที่ยังไม่แตก ๕ แห่ง สิ่งใด สิ่งหนึ่งจะพึงไหลออกจากปากแผลนั้น สิ่งนั้นเป็นของไม่สะอาด มีกลิ่นเหม็น น่าเกลียดทั้งนั้น สิ่งใดสิ่งหนึ่งพึงไหลเข้า สิ่งนั้นเป็นของไม่สะอาด มีกลิ่นเหม็น น่าเกลียดทั้งนั้น จันใด คำว่าฝิ่นนี้แล เป็นชื่อของกายอันประกอบด้วยมหาภูตรูป ๔ นี้ มีมารดาบิดา เป็นแดนเกิด เจริญขึ้นด้วยข้าวสุกและขนมสด มีความไม่เที่ยง ต้องลู่ไปลี้วนวณ มีความกระจัดกระจายเป็นธรรมดา กายนั้น มีปากแผล ๕ แห่ง มีปากแผลที่ยังไม่แตก ๕ แห่ง สิ่งใดสิ่งหนึ่ง ย่อมไหลออกจากปากแผลนั้น สิ่งนั้นเป็นของไม่สะอาด มีกลิ่นเหม็น น่าเกลียดทั้งนั้น จันนั้น คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะเหตุนี้แหละ เธอทั้งหลายจงเบื่อหน่ายในกายนี้.

จบ คัมภัสสูตรที่ ๕

อรรถกถาคัมภัสสูตร

คัมภัสสูตรที่ ๕ มีวินัยจัตตังต่อไปนี้.

สามปี สี่ปี ชื่อการนับปี. ชื่ออเนกวิสุตคณิกโก เพราะอรรถ ว่า นั้นเกิดขึ้นแล้วนับได้หลายปี. บทว่า ตสฺสสุตฺติ ตัดบทเป็น

ตสฺส ภเวยฺยํ แปลว่า พึงมีแก่ฟั่นนั้น. บทว่า อเกทนมุขานิ ความว่า มิใช่แตกเพราะถูกคนใดคนหนึ่งทำแล้ว แต่เป็นปากแผลที่เกิดแต่กรรมอย่างเดียวแท้ ๆ. บทว่า เชตุจฺฉิยํ เยว ได้แก่ น่าเกลียดคือเป็นของปฏิกูลทั้งนั้น. บทว่า จาตุมฺมหาภูตํตสฺส ได้แก่ ภายสำเร็จด้วยมหาภูตรูป ๔. บทว่า โอทนํกุมาสุปฺปจฺยสฺส ได้แก่ ภายสะสมคือเจริญเติบโตแล้วด้วยข้าวสุกและขนมสด.

บทว่า อนิจฺจุจฺฉ ลาทนปริมฺพุทฺถนเกทนวิทุสฺส สนธมฺมสฺส ความว่า มีความไม่เที่ยงเป็นธรรมดา ด้วยอรรถว่ามีแล้วไม่มี. มีการปกปิดเป็นธรรมดาด้วยการถูบไล้ เพื่อกำจัดกลิ่นเหม็น มีการนวดพื้นเป็นธรรมดา ด้วยแขนเพื่อบรรเทาความเจ็บไข้ที่อังกายพ่น้อยใหญ่. อีกอย่างหนึ่ง ไม่เวลาเป็นหนุ่มมีการนวดพื้นเป็นธรรมดา ด้วยการททายาและบีบเป็นต้น เพื่อให้อวัยวะน้อยใหญ่เหล่านั้น ๆ ที่ตั้งอยู่ไม่ดีสมบูรณ์ด้วยการให้อนบนขาทั้งสองอยู่ในห้อง ก็มีความแตกทำลายเป็นธรรมดา แม้บริหารแล้วอย่างนี้ อธิบายว่า มีความแตกกระจัดกระจายเป็นสภาพ ก็ในข้อนี้ ท่านกล่าวความดับแห่งกายนั้น ด้วยบทว่าไม่เที่ยง และด้วยบทว่าแตกและทำลาย ท่านกล่าวความเกิดด้วยบทที่เหลือ. บทว่า นิพฺพุทฺธิทถ ท่านแสดงว่า เธอทั้งหลาย จงระอา คือละทิ้งกายนี้เสียเถิดดังนี้. ในสูตรนี้ ท่านกล่าวถึงวิปัสสนามีกำลังด้วยประการดังนี้.

จบ อรรถกถาคันทสูตรที่ ๕

๖. สัญญาสูตร

ว่าด้วยสัญญา ๕ อย่าง

[๒๒๐] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สัญญา ๕ ประการนี้ อันบุคคล
เจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก หยั่ง
ลงสู่อมตะ มีอมตะเป็นที่สุด ๕ ประการเป็นไฉน คือ อสุภสัญญา ๑
มรณสัญญา ๑ อาหารเรปฏิกูลสัญญา ๑ สัพพโลเกอนภิตสัญญา ๑
อนิจจสัญญา ๑ อนิจเจทุกขสัญญา ๑ ทุกเขนัตตสัญญา ๑
ปหานสัญญา ๑ วิราคสัญญา ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สัญญา ๕
ประการนี้แล อันบุคคลเจริญแล้ว กระทำให้มากแล้ว ย่อมมีผลมาก
มีอานิสงส์มาก หยั่งลงสู่อมตะ มีอมตะเป็นที่สุด.

จบ สัญญาสูตรที่ ๖

อรรถกถาสัญญาสูตรที่ ๖

สัญญาสูตรที่ ๖ มินัยอันท่านกล่าวแล้ว. แต่ในสูตรนี้ ท่าน
กล่าวญาณเท่านั้น โดยมีสัญญาเป็นใหญ่.

๗. กุลสูตร

ว่าด้วยตระกูลประกอบด้วยองค์ ๕ ประการ

[๒๒๑] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ตระกูลประกอบด้วยองค์ ๕ ประการ ภิกษุยังไม่เข้าไปก็ไม่ควรเข้าไป หรือเข้าไปแล้วก็ไม่ควรนั่ง องค์ ๕ ประการเป็นไฉน คือ ไม่ต้อนรับด้วยความพอใจ ๑ ไม่ไหว้ด้วยความพอใจ ๑ ไม่ให้อาสนะด้วยความพอใจ ๑ ปิดบังของที่มีอยู่ ๑ ของมีมากให้น้อย ๑ มีของประณีตก็ให้ของเลว ๑ ให้ความไม่เคารพ ไม่ให้ด้วยความเคารพ ๑ ไม่นั่งใกล้เพื่อฟังธรรม ๑ ไม่ยินดีภายิตของภิกษุนั้น ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ตระกูลประกอบด้วยองค์ ๕ ประการนี้แล ภิกษุยังไม่เข้าไปก็ไม่ควรเข้าไป หรือเข้าไปแล้วก็ไม่ควรนั่ง.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ตระกูลประกอบด้วยองค์ ๕ ประการ ภิกษุยังไม่เข้าไปก็ควรเข้าไป หรือเข้าไปแล้วควรนั่ง องค์ ๕ ประการเป็นไฉน คือ ต้อนรับด้วยความพอใจ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย พิจารณา ๑ ให้อาสนะด้วยความพอใจ ๑ ไม่ปิดบังของที่มีอยู่ ๑ ของมีมากก็ให้มาก ๑ มีของประณีตก็ให้ของประณีต ๑ ให้ความเคารพ ไม่ให้ด้วยไม่เคารพ ๑ นั่งใกล้เพื่อฟังธรรม ๑ ยินดีภายิตของภิกษุนั้น ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ตระกูลประกอบด้วยองค์ ๕ ประการนี้แล ภิกษุยังไม่เข้าไปก็ควรเข้าไป หรือเข้าไปแล้วควรนั่ง.

จบ กุลสูตรที่ ๗

อรรถกถากุลสูตรที่ ๗

พึงทราบวินิจฉัยในกุลสูตรที่ ๗ ดังต่อไปนี้.

บทว่า น มนาเปณ ปจุปปญฺเฐนติ ความว่า ลุกจากอาสนะแล้ว
ย่อมไม่ทำการต้อนรับด้วยความเจริญใจ คือโดยอาการตั้งใจ.

บทว่า น มนาเปณ อภิวาเทนติ ความว่า ย่อมไม่ไหว้ด้วยเบญจางค-
ประดิษฐ์. บทว่า อสกุจฺจํ เทนติ ความว่า ย่อมให้ด้วยความ

ไม่นับถือ. บทว่า โน สกุจฺจํ ความว่า ย่อมไม่ให้ด้วยมือของตน.

บทว่า น อุปนิสฺสีทนติ ฆมฺมสุตฺตวนาย ความว่า ย่อมไม่นั่งในที่ไกล
ด้วยคิดว่า เราทั้งหลายจักฟังธรรม. บทว่า น รลฺยฺยนติ ความว่า
ย่อมไม่ยินดี คือย่อมไปไม่กลับเหมือนน้ำที่รดบนหลังตุ่มใหญ่ฉะนั้น.

จบ อรรถกถากุลสูตรที่ ๗

๘. สัตตสูตร

ว่าด้วยการรักษาอุโบสถที่มีผลานิสงส์มาก

[๒๒๒] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อุโบสถประกอบด้วยองค์ ๕ ประการ
อันบุคคลเข้าอยู่แล้ว ย่อมมีผลมาก มีอานิสงส์มาก มีความรุ่งเรือง
มาก มีความแพร่หลายมาก คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็อุโบสถประกอบด้วย
องค์ ๕ ประการ อันบุคคลเข้าอยู่แล้วอย่างไร จึงมีผลมาก
มีอานิสงส์มาก มีความรุ่งเรืองมาก มีความแพร่หลายมาก อริยสาวก
ในธรรมวินัยนี้ ย่อมตระหนักชัดดังนี้ว่า พระอรหันต์ทั้งหลายละ
ปาณาติบาต จดเว้นจากปาณาติบาต วางท่อนไม้ วางศาสตรา มี
ความละอาย เอื้อเอ็นดู อนุเคราะห์เกื้อกูลสรรพสัตว์อยู่ตลอดชีวิต
ในวันนี้ แม้เราก็ตละปาณาติบาต จดเว้นจากปาณาติบาต วางท่อนไม้
วางศาสตรา มีความละอาย เอื้อเอ็นดู อนุเคราะห์เกื้อกูลสรรพสัตว์
อยู่ตลอดคืนและวันนี้ เราเชื่อว่ากระทำตามพระอรหันต์แม้ด้วยองค์นี้
และอุโบสถชื่อว่าจักเป็นอันเราเข้าอยู่แล้ว อุโบสถประกอบด้วย
องค์ที่ ๑ นี้ ฯลฯ พระอรหันต์ทั้งหลายละการนั่งการนอนบนที่นั่ง
ที่นอนสูงใหญ่ จดเว้นจากการนั่งการนอนบนที่นั่งที่นอนสูงใหญ่
สำเร็จการนั่งการนอนบนที่นั่งที่นอนต่ำ คือ บนเตียงหรือเครื่อง
ปูลาดด้วยหญ้าตลอดชีวิต ในวันนี้ แม้เราก็ตละการนั่งการนอน
บนที่นั่งที่นอนสูงใหญ่ จดเว้นจากการนั่งการนอนบนที่นั่งที่นอน
สูงใหญ่ สำเร็จการนั่งการนอนบนที่นั่งที่นอนต่ำ คือ บนเตียง
หรือเครื่องปูลาดด้วยหญ้า ตลอดคืนและวันนี้ เราเชื่อว่ากระทำ

ตามพระอรหันต์แม่ด้วยองค์นี้ และอุโบสถจักเป็นของเราเข้าอยู่
แล้ว อุโบสถประกอบด้วยองค์ที่ ๘ นี้ บุคคลมีใจประกอบด้วย
เมตตา แผ่ไปตลอดทิศหนึ่งอยู่ ทิศที่ ๒ ที่ ๓ และที่ ๔ ก็เหมือนกัน
โดยนัยนี้ ทั้งเบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องขวาง แผ่ไปตลอดโลกทั่ว
สัตว์ทุกเหล่า ในที่ทุกสถาน ด้วยใจประกอบด้วยเมตตาอันไพบูรณ์
ถึงความเป็นใหญ่ หาประมาณมิได้ ไม่มีเวร ไม่มีอคติเบียดเบียน
อยู่ อุโบสถชื่อว่า ประกอบด้วยองค์ที่ ๘ นี้ ด้วยประการดังนี้
คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็อุโบสถประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ อัน
บุคคลเข้าอยู่แล้วอย่างนี้จึงมีผลมาก มีอานิสงส์มาก มีความ
รุ่งเรืองมาก มีความแพร่หลายมมาก.

จบ สัตตสูตรที่ ๘

อรรถกถาสัตตสูตรที่ ๘

ในสัตตสูตรที่ ๘ ท่านกล่าวว่าอุโบสถประกอบด้วยองค์
เพิ่มเมตตาภาวนาด้วยอำนาจอริยาศัยของเวไนยบุคคล

จบ อรรถกถาสัตตสูตรที่ ๘

๕. เทวตาสูต

ว่าด้วยผลแห่งการต้อนรับพระสงฆ์

[๒๒๓] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ในราตรีนี้ เมื่อปฐมยาม
ล่วงไปแล้ว เทวดาเป็นอันมาก มีผิวพรรณงดงาม ยังวิหารเชตวัน
ทั้งสิ้น ให้สว่างไสว เข้ามาหาเราถึงที่อยู่ ไหว้เราแล้วขึ้นอยู่ ณ
ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กล่าวกะเราว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
บรรพชิตทั้งหลายเข้ามายังเรือนของข้าพระองค์ทั้งหลายเมื่อเป็น
มนุษย์อยู่ในกาลก่อน ข้าพระองค์เหล่านั้นถูกรับ แต่ไม่กราบไหว้
ข้าพระองค์เหล่านั้นมีการงานยังไม่บริบูรณ์ มีความกินเหนงใจ
มีความเคียดรื้อนตามในภายหลัง เข้าถึงหมู่เทวดาชั้นแล้ว.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เทวดาอีกพวกหนึ่งเป็นอันมาก เข้า
มาหาเราแล้วได้กล่าวว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บรรพชิตทั้งหลาย
เข้ามายังเรือนของข้าพระองค์ทั้งหลายเมื่อเป็นมนุษย์อยู่ในกาลก่อน
ข้าพระองค์เหล่านั้นถูกรับ กราบไหว้ แต่ไม่ให้อาสนะ ข้าพระองค์
เหล่านั้นมีการงานไม่สมบูรณ์ มีความกินเหนงใจ มีความเคียดรื้อน
ตามในภายหลัง เข้าถึงหมู่เทวดาชั้นแล้ว.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เทวดาอีกพวกหนึ่งเป็นอันมาก เข้า
มาหาเราแล้วได้กล่าวว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บรรพชิตทั้งหลาย
เข้ามายังเรือนของข้าพระองค์ทั้งหลาย เมื่อเป็นมนุษย์อยู่ในกาลก่อน
ข้าพระองค์เหล่านั้นถูกรับ กราบไหว้และให้อาสนะ แต่ไม่แบ่งปัน
ของให้ตามสามารถ ตามกำลัง.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เทวดาอีกพวกหนึ่งเป็นอันมาก เข้า
มาหาเราแล้วได้กล่าวว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บรรพชิตทั้งหลาย
เข้ามายังเรือนของข้าพระองค์ทั้งหลายเมื่อยังเป็นมนุษย์ในกาลก่อน
ข้าพระองค์เหล่านั้นถูกรับ กราบไหว้ ให้อาสนะ และแบ่งปันของให้
ตามสามารถ ตามกำลัง แต่ไม่เข้าไปนั่งใกล้เพื่อฟังธรรม ฯลฯ

... ข้าพระองค์เหล่านั้นถูกรับ กราบไหว้ ให้อาสนะ แบ่งปัน
ของให้ตามสามารถ ตามกำลัง และเข้าไปนั่งใกล้เพื่อฟังธรรม แต่
ไม่เจียโศตลงสดับธรรม ฯลฯ

... ข้าพระองค์เหล่านั้นถูกรับ กราบไหว้ ให้อาสนะ แบ่งปัน
ของให้ตามสามารถ ตามกำลัง และเจียโศตลงสดับธรรม แต่ฟังแล้ว
ไม่ทรงจำธรรมไว้ ฯลฯ

... ข้าพระองค์เหล่านั้นถูกรับ กราบไหว้ ให้อาสนะ แบ่งปัน
ของให้ตามสามารถ ตามกำลัง เจียโศตลงฟังธรรม และฟังแล้ว
ทรงจำธรรมไว้ ไม่พิจารณาเนื้อความแห่งธรรมที่ทรงจำไว้ ฯลฯ

... ข้าพระองค์เหล่านั้นถูกรับ กราบไหว้ ให้อาสนะ แบ่งปัน
ของให้ตามสามารถ ตามกำลัง เข้าไปนั่งใกล้เพื่อฟังธรรม และ
พิจารณาเนื้อความแห่งธรรมที่ทรงจำไว้ แต่หาธุรรณรู้ธรรม
แล้วปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมไม่ ข้าพระองค์เหล่านั้นมีภาระงาน
ไม่บริบูรณ์ มีความกินเหนงใจ มีความเดือดร้อนตามในภายหลัง
เข้าถึงหมู่เทวดาชั้นแล้ว.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เทวดาอีกพวกหนึ่งเป็นอันมาก เข้า
มาหาเราแล้วได้กล่าวว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บรรพชิตทั้งหลาย

เข้ามายังเรือนของข้าพระองค์ทั้งหลายเมื่อยังเป็นมนุษย์ในกาลก่อน
ข้าพระองค์เหล่านั้นถูกรับ กราบไหว้ ให้อาสนะ แบ่งปันสิ่งของ
ให้ตามสามารถ ตามกำลัง เข้าไปนั่งใกล้เพื่อฟังธรรม เสียสลด
สดับธรรม ฟังแล้วทรงจำธรรมไว้ พิจารณาเนื้อความแห่งธรรม
ที่ทรงจำไว้ และรู้orroรู้ธรรมแล้วปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรม
ข้าพระองค์เหล่านั้นมีการงานบริบูรณ์ ไม่มีความกินเหนงใจ
ไม่มีความเดือดร้อนตามในภายหลัง เข้าถึงหมู่เทวดาชั้นประณีต
คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย นั้นโคนไม้ นั้นเรือนว่าง เธอทั้งหลายจงเพ่ง
อย่าประมาณเลย อย่ามีความเดือดร้อนใจในภายหลัง เหมือนเทวดา
พวกต้น ๆ เหล่านั้น.

จบ เทวตาสูตที่ ๕

อรรถกถาเทวตาสูตที่ ๕

เทวตาสูตที่ ๕ มีวินิจัยดังต่อไปนี้.

บทว่า วิปปฏิสารินิโย ความว่า ข้าพระองค์ทั้งหลาย ถึง
ความเดือดร้อนคือ ความเป็นผู้เก้อเจิน. บทที่ หีนํ กายํ ความว่า
หมู่เทวดาชั้นต่ำ ท่านเรียกว่าแล้ว ก็เพราะอาศัยเทวโลกชั้นสูง.

บทว่า โน จ โข ยถาสตุติยาพลํ สํ วิภังขมา ความว่า ข้าพระองค์
ทั้งหลาย ยังไม่แบ่งของให้แก่ท่านผู้มีศีลทั้งหลายตามสามารถ คือ
ตามสมควรแก่กำลังของตน บริโภคเสียแล้ว.

จบ อรรถกถาเทวตาสูตที่ ๕

๑๐. เวลามสูตร

ว่าด้วยการให้ทานที่มีผลมาก

[๒๒๔] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ใกล้พระนครสาวัตถี ครั้งนั้นแล ท่านอนาถบิณฑิกคฤหบดีเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสถามท่านอนาถบิณฑิกคฤหบดีว่า คุณก่อนคฤหบดีในตระกูลของท่าน ยังให้ทานอยู่บ้างหรือไม่.

ท่านอนาถบิณฑิกคฤหบดีกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ในตระกูลของข้าพระองค์ยังให้ทานอยู่ แต่ท่านนั้นเป็นของเศร้าหมอง เป็นปลายข้าว มีน้ำผักดองเป็นที่สอง.

พ. คุณก่อนคฤหบดี บุคคลให้ทานอันเศร้าหมองหรือประณีตก็ตาม แต่ให้ทานนั้นโดยไม่เคารพ ไม่ทำความนอบน้อมให้ ไม่ให้ด้วยมือตนเอง ให้ของที่เหลือ ไม่เชื่อกรรมและผลของกรรมให้ทาน ท่านนั้น ๆ ย่อมบังเกิดผลในตระกูลใด ๆ ในตระกูลนั้น ๆ จิตของผู้ให้ทานย่อมไม่น้อมไปเพื่อบริโภคาหารอย่างดี ย่อมไม่น้อมไปเพื่อบริโภคผ้าอย่างดี ย่อมไม่น้อมไปเพื่อบริโภคยานอย่างดี ย่อมไม่น้อมไปเพื่อบริโภคกามคุณ ๕ อย่างดี แม้บริวารชนของผู้ให้ทานนั้น คือ บุตร ภรรยา ทาส คนใช้ คนทำงาน ก็ไม่เชื่อฟัง ไม่เกียติฟัง ส่งจิตไปที่อื่นเสีย ชื่อนั้นเพราะเหตุไร ทั้งนี้เป็นเพราะผลแห่งกรรมที่ตนกระทำโดยไม่เคารพ.

ดูก่อนภคินี บุคคลให้ทานอันเศร้าหมองหรือประณีตก็ตาม
แต่ให้ทานนั้นโดยเคารพ ทำความนอบน้อมให้ ให้ด้วยมือตนเอง
ให้ของที่ไม่วุ่นวาย เชื่อกรรมและผลของกรรมให้ทาน ทานนั้น ๆ
บังเกิดผลในตระกูลใด ๆ ในตระกูลนั้น ๆ จิตของให้ทานย่อม
น้อมไปเพื่อบริโภคอาหารอย่างดี ย่อมน้อมไปเพื่อบริโภคผ้าอย่างดี
ย่อมน้อมไปเพื่อบริโภคยานอย่างดี ย่อมน้อมไปเพื่อบริโภคกามคุณ
๕ อย่างดี แม้บริวารชนของผู้ให้ทานนั้น คือ บุตร ภรรยา ทาส
คนใช้ คนทำงาน ก็เชื่อฟังดี เจียหุฟัง ไม่ส่งจิตไปที่อื่น ข้อนั้น
เพราะเหตุไร ทั้งนี้เป็นเพราะผลของกรรมที่ตนกระทำโดยเคารพ.

ดูก่อนภคินี เรื่องเคยมีมาแล้ว มีพราหมณ์ชื่อเวลามะ
พราหมณ์ผู้นั้นได้ให้ทานเป็นมหาทานอย่างนี้ คือ ได้ให้ถาดทอง
เต็มด้วยรูปียะ ๘๔,๐๐๐ ถาด ถาดรูปียะเต็มด้วยทอง ๘๔,๐๐๐ ถาด
ถาดสำริดเต็มด้วยเงิน ๘๔,๐๐๐ ถาด ให้ช้าง ๘๔,๐๐๐ เชือก
มีเครื่องประดับล้วนเป็นทอง มีธงทอง คลุมด้วยข่ายทอง ให้รถ
๘๔,๐๐๐ คัน หุ้มด้วยหนังราชสีห์ หนังเสือโคร่ง หนังเสือเหลือง
ผ้ากำพลเหลือง มีเครื่องประดับล้วนเป็นทอง มีธงทอง คุมด้วย
ข่ายทอง ให้แม่โคนม ๘๔,๐๐๐ ตัว มีน้ำมันไหลสะอาด ใช้ภาชนะเงิน
รองน้ำมัน ให้หญิงสาว ๘๔,๐๐๐ คน ประดับด้วยแก้วมณีและ
แก้วกุณฑล ให้บัลลังก์ ๘๔,๐๐๐ ที่ ลาดด้วยผ้าโกเชาว์ ลาดด้วย
ขนแกะสีขาว เครื่องลาดมีฐานเป็นช่อดอกไม้ มีเครื่องลาด
อย่างดีทำด้วยหนังขมด มีเครื่องลาดเพดาน มีหมอนข้างแดงทั้งสอง
ให้ผ้า ๘๔,๐๐๐ โกฏิ เป็นผ้าเปลือกไม้ ผ้าแพร ผ้าฝ้าย เนื่อละเอียด

จะป่วยกล่าวไปไปถึงข้าว น้ำ ของเคี้ยว ของบริโภคน เครื่องอุปโภค
ที่นอน ไหลไปเหมือนแม่น้ำ คุณก่อนคฤหบดี ก็ท่านพึงมีความคิด
อย่างนี้ว่า สมัยนั้น ผู้อื่นไม่ใช่เวลาพราหมณ์ที่ให้ท่านเป็น
มหาทานนั้น คุณก่อนคฤหบดี แต่ท่านไม่ควรเห็นอย่างดี สมัยนั้น
เราเป็นเวลาพราหมณ์ เราไปให้ท่านนั้นเป็นมหาทาน ก็ในทาน
นั้น ไม่มีใครเป็นพระทักษิณียบุคคล ใคร ๆ ไม่ชำระทักษิณานั้น
ให้หมดจด ก่อนคฤหบดี ทานที่บุคคลเชื่อเชิญท่านผู้ถึงพร้อมด้วย
ทิวสุผู้เดียวบริโภคน มีผลมากกว่าทานที่เวลาพราหมณ์ให้แล้ว
ทานที่บุคคลเชื่อเชิญให้ท่านผู้ถึงพร้อมด้วยทิวสุร้อยท่านบริโภคน มี
ผลมากกว่าทานที่บุคคลเชื่อเชิญให้ท่านผู้ถึงพร้อมด้วยทิวสุร้อยท่าน
บริโภคน มีผลมากกว่าทานที่บุคคลเชื่อเชิญให้ท่านผู้ถึงพร้อมด้วย
ทิวสุผู้เดียวบริโภคน ทานที่บุคคลเชื่อเชิญให้พระสกทาคามีเดียว
บริโภคน มีผลมากกว่าทานที่บุคคลเชื่อเชิญให้ท่านผู้ถึงพร้อมด้วย
ทิวสุร้อยท่านบริโภคน ทานที่บุคคลเชื่อเชิญให้พระสกทาคามีร้อยท่าน
บริโภคน มีผลมากกว่าทานที่บุคคลเชื่อเชิญให้พระสกทาคามีเดียว
บริโภคน ทานที่บุคคลเชื่อเชิญให้พระอนาคามีผู้เดียวบริโภคน มีผล
มากกว่าทานที่บุคคลเชื่อเชิญให้พระสกทาคามีร้อยท่านบริโภคน
ทานที่บุคคลเชื่อเชิญพระอนาคามีร้อยท่านบริโภคน มีผลมากกว่า
ทานที่บุคคลเชื่อเชิญพระอนาคามีเดียวบริโภคน ทานที่บุคคลถวาย
ให้พระอรหันต์ผู้เดียวบริโภคน มีผลมากกว่าทานที่บุคคลเชื่อเชิญ
ให้พระอนาคามีร้อยท่านบริโภคน ทานที่บุคคลถวายให้พระอรหันต์
ร้อยท่านบริโภคน มีผลมากกว่าทานที่บุคคลถวายให้พระอรหันต์

ผู้เดียวบริโภคนทานที่บุคคลถวายให้พระปัจเจกพุทธเจ้ารูปเดียว
บริโภคนทานที่บุคคลถวายให้พระอรหันต์ร้อยรูป
บริโภคนทานที่บุคคลถวายให้พระปัจเจกพุทธเจ้าร้อยรูปบริโภคน
มีผลมากกว่าทานที่บุคคลถวายให้พระปัจเจกพุทธเจ้ารูปเดียว
บริโภคนทานที่บุคคลถวายให้พระอรหันต์สามสัมพุทธเจ้าบริโภคน
มีผลมากกว่าทานที่บุคคลถวายให้พระปัจเจกพุทธเจ้าร้อยรูป
บริโภคนทานที่บุคคลถวายให้ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข
บริโภคนทานที่มีผลมากกว่าทานที่บุคคลถวายให้พระอรหันต์สามสัม-
พุทธเจ้าบริโภคนทานที่บุคคลสร้างวิหารถวายสงฆ์ผู้มาจากจาตุรทิศ
มีผลมากกว่าทานที่บุคคลถวายให้ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็น
ประมุขบริโภคนทานที่บุคคลมีจิตเลื่อมใสถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม
และพระสงฆ์เป็นสรณะ มีผลมากกว่าทานที่บุคคลสร้างวิหาร
ถวายสงฆ์ผู้มาจากจาตุรทิศ ทานที่บุคคลมีจิตเลื่อมใสสมทาน
สิกขาบท คือ จดเว้นจากปาณาติบาต ฯลฯ จากการดื่มน้ำเมาคือ
สุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท มีผลมากกว่าการที่
บุคคลมีจิตเลื่อมใสถึงพระพุทธเจ้า พระธรรมและพระสงฆ์เป็น
สรณะ ทานที่บุคคลเจริญเมตตาจิตโดยที่สุดแม้เพียงเวลาสูดดม
ของหอม มีผลมากกว่าการที่บุคคลมีจิตเลื่อมใสสมทานสิกขาบท
คือ จดเว้นจากปาณาติบาต ฯลฯ คู่ก่อนคฤหบดี ทานที่บุคคลเชื่อเชิญ
ให้ท่านผู้ถึงพร้อมด้วยทิวาสผู้เดียวบริโภคนทานที่มีผลมากกว่าทานที่
เวลามพราหมณ์ให้แล้ว ... ทานที่บุคคลเจริญเมตตาจิตโดยที่สุด
แม้เพียงเวลาสูดดมของหอม มีผลมากกว่าการที่บุคคลมีจิตเลื่อมใส

สมาทานสิกขาบท คือ งดเว้นจากปาณาติบาต... และการที่บุคคล
เจริญอนิจจสัญญาแม้เพียงเวลาถัดนิ้วมือ มีผลมากกว่าการที่บุคคล
เจริญเมตตาจิตโดยที่สุด แม้เพียงเวลาสุดคมของหอม.

จบ เวลามสูตรที่๑๐

อรรถกถาเวลามสูตร

เวลามสูตรที่ ๑๐ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า อปี นุ เต คหปติ กุเล ทานํ ทิยฺยติ ความว่า นี้
พระผู้มีพระภาคเจ้ามิได้ตรัสถามถึงทานที่ท่านถวายแก่ภิกษุสงฆ์
แท้จริง ในเรือนของเศรษฐียังให้ทานอันประณีตเป็นประจำแก่
ภิกษุสงฆ์ พระศาสดาจะไม่ทรงรู้ถึงข้อนี้ ก็หามิได้ ส่วนทานที่
ให้แก่โลกิยะมหาชน ทานนั้นเศร้าหมอง เศรษฐีไม่เฝ้าบ่มใจ จึงตรัส
ถามทานนั้น. บทว่า กาณาชกํ ความว่า ข้าวสารปนกับรำ คือ
หุงแล้วด้วยข้าวสารกากชนิดหนึ่งปนกับรำ. บทว่า พิลงฺกตฺตํ คือ
มีน้ำฝักคองเป็นที่สอง.

บทว่า อสกุจฺจํ เทติ ได้แก่ จะให้ไม่ทำการเคารพ. บทว่า
อปจิตฺตํ กตฺวา เทติ ความว่า ให้โดยไม่นับถือ คือโดยไม่เคารพ
ในทักษิณียบุคคล. บทว่า อสหตฺตา เทติ ความว่า ไม่ให้ด้วยมือ
ของตน ให้ด้วยมือของคนอื่น อธิบายว่า ย่อมกระทำเพียงสั่งเท่านั้น
เอง. บทว่า อปวิจฺจํ เทติ ความว่า ย่อมไม่ให้ติดต่อกัน คือให้เป็น

เหมือนคนใคร่จะทิ้งเสีย เหมือนคนจับเหยี่ยวใส่ในจอมปลวก เหมือน
เครื่องเล่นของนักเลงเหล้าประจำปีจะนั้น. บทว่า ทานมทาสฏฺฐโก
เทติ ความว่า ไม่เชื่อกรรมและผลให้ทาน.

บทว่า ยตฺถ ยตฺถ ได้แก่ บรรดาकुศลสัมปทาทั้งสาม ในตระกูล
ใด ๆ. ในบทเป็นต้นว่า น อุพาราย ภตฺตโคคาย มีวินิจฉัยดังนี้ เมื่อ
เขาน้อมโกชนะแห่งข้าวสาเลียม ซึ่งมีรสอร่อยต่าง ๆ เข้าไปแล้ว
เขาจะไม่ยอมจิตไป (เพื่อจะบริโภคนั้น) ยังกล่าวว่า ท่านจงนำไปเถิด
นั้นโรคกำเริบ ดังนี้ ขอบบริโภคนั้นข้าวปนรำกับผักดอง เหมือนอมตะ.
เมื่อเขาน้อมผ้าอย่างดี มีผ้ากาสีเป็นต้นเข้าไปแล้ว ก็กล่าวว่า
ท่านจงนำไปเถิด ผ้าเหล่านี้ ย่อมไม่สามารถแม้ปิดบังได้ ย่อมไม่
ติดอยู่แม้ที่ร่างกายของบุคคลผู้หนึ่งอยู่ดังนี้ ขอบนุ่งผ้าเนื้อหยาบ
เช่นกับเปลือกของมะพร้าวทำเป็นผ้าด้วยคิดว่า ผู้นุ่งผ้าเหล่านี้
ย่อมรู้สึกว่ามันห่อหุ้มแล้ว ผ้าเหล่านั้นย่อมปกปิดแม้สิ่งที่ควรปกปิด
ดังนี้ เมื่อเขาน้อมยานช้าง ยานม้า ยานรถหรือวอทองเป็นต้น เข้า
ไปให้ก็กล่าวว่า ท่านจงนำไปเถิด ยานเหล่านั้น ใคร ๆ ไม่อาจ
เพื่อจะนั่งเป็นสุขในยานนี้ได้ ดังนี้ เมื่อเขาน้อมรถเกาคร่ำคร่า
เข้าไปให้ก็กล่าวว่า รถนี้เป็นรถไม่กระเทือน ในรถนี้นั่งได้เป็นสุข
ดังนี้ ย่อมยินดีรถนั้น. บทว่า น อุพาเรสุ ปญฺจสุ กามคุณฺสุ
ความว่า เขาได้เห็นหญิงทั้งหลาย เป็นผู้มียูบซึ่งประดับตกแต่ง
แล้วคิดว่า เห็นจะเป็นนางยักษิณี นางยักษิณีเหล่านั้น เป็นผู้ใคร่
จะกิน ประโยชน์อะไรด้วยหญิงทั้งหลายเหล่านั้น ดังนี้ ย่อมให้
เวลาล่วงไปตามความผาสุก. บทว่า น สุตฺตฺสนฺติ ความว่า บริวาร

ชนทั้งหลาย ย่อมไม่ปรารถนาที่จะฟัง อธิบายว่า ย่อมไม่เชื่อดังนี้
ก็มี. บทว่า น โสโต โอทหนติ ความว่า ย่อมไม่เจียโศตประสาทลง
เพื่อฟังคำที่เขากล่าวแล้ว. บทว่า คั่นว่า สกุกจจํ ฟังทราบโดย
ปริยายตรงข้ามกับที่กล่าวแล้ว.

บทว่า เวลามิ ความว่า เป็นนามที่ได้แล้วอย่างนี้ เพราะ
ประกอบด้วยคุณทั้งหลายอันยิ่งใหญ่ล่งเขตแดน ชาติ โคตร รูป
โกละ ศรัทธาและปัญญาเป็นต้น. ในบทว่า โส เอวรูปํ ทานมทาลิ
มหาทานํ นี้ มีอนุพพิกาดังต่อไปนี้.

ได้ยินว่า ในอดีต เวลามพราหมณ์นั้น ได้ถือปฏิสนธิแล้ว
ในเรือนของปุโรหิต (พราหมณ์ที่ศึกษาในทางขนบธรรมเนียม
ประเพณี) กรุงพาราณสี พวกญาติได้ตั้งชื่อให้เขาว่า เวลามกุมาร
กรุงพาราณสี ในเวลาอายุ ๑๖ ปี. คนแม่ทั้งสองนั้น ปรารถนาแล้ว
ซึ่งศิลปะในสำนักของอาจารย์ทิสปาโมกข์. พวกเขาปรารถนา
แล้วฉันทิ ส่วนราชกุมารแปดหมื่นสี่พันคนแม่เหล่าอื่นในชมพูทวีป
ก็ปรารถนาแล้วฉันทิ. พระโพธิสัตว์ ว่าที่ตำแหน่งที่ตนได้รับ
ก็เป็นอาจารย์คนหลัง จึงให้กุมารแปดหมื่นสี่พันศึกษาอยู่ ตนเอง
เรียนศิลปะ ๓ ปีจบ ซึ่งเขาเรียนกัน ๑๖ ปี. อาจารย์รู้ว่าศิลปะของ
เวลามกุมารคล่องแคล่วแล้ว จึงกล่าวว่า ลูกก่อนลูกทั้งหลาย เวลามะ
ย่อมรู้ศิลปะทั้งหมดที่เราได้รู้แล้ว พวกเจ้าทุกคนพร้อมใจกันไป
เรียนศิลปะในสำนักของเวลามะ ดังนี้จึงมอบกุมารแปดหมื่นสี่พันคน
ให้แก่พระโพธิสัตว์. พระโพธิสัตว์ ให้อาจารย์แล้ว เป็นผู้มิกุมาร

แปดหมื่นสี่พันแควดล้อมออกไปแล้ว ถึงเมืองซึ่งอยู่ใกล้แห่งหนึ่ง
จึงให้ราชกุมารผู้เป็นเจ้าของเมืองนั้นเรียน เมื่อเขาชำนาญในศิลปะ
แล้ว จึงให้เขากลับไปอยู่ในเมืองนั้นแหละ พระโพธิสัตว์ไปยังเมือง
แปดหมื่นสี่พันเมืองโดยอุบายนั้นแล้ว ให้ฝึกศิลปะของราชกุมาร
แปดหมื่นสี่พันคนชำนาญแล้ว จึงให้ราชกุมารนั้น ๆ กลับไปอยู่ใน
เมืองนั้น ๆ แล้วก็พาเอาราชกุมารกรุงพาราณสีกลับมายังกรุง-
พาราณสี. คนทั้งหลายในกรุงพาราณสีนั้น จึงได้อภิเษกราชกุมาร
กรุงพาราณสีผู้เรียนจบศิลปะแล้วไว้ในราชสมบัติ ได้ให้ตำแหน่ง
ปุโรหิตแก่เวลามะ. ราชกุมารแปดหมื่นสี่พันแม่เหล่านั้น ได้อภิเษก
แล้วในราชสมบัติทั้งหลายของตน ก็ยังพากันมาบำรุงพระเจ้ากรุง-
พาราณสีทุกปี. พระราชกุมารเหล่านั้น เฝ้าพระราชแล้ว ได้ไปยัง
สำนักของเวลามะกล่าวว่า ข้าแต่ท่านอาจารย์ เมื่อข้าพเจ้าทั้งหลาย
ดำรงอยู่แล้วในราชสมบัติ ท่านประสงค์ด้วยสิ่งใด พึงบอกแล้วก็
พากันไป เมื่อราชกุมารเหล่านั้น พาเอาเกวียน รถ แม่โค โคผู้ ไก่
และสุกรเป็นต้น ในเวลาไปและเวลามา ชนบทก็ถูกเบียดเบียนอย่าง
หนัก. มหาชนประชุมพร้อมกันแล้ว เรียกร้องอยู่ที่พระลานหลวง.
พระราชารับสั่งให้เรียกเวลามะมาแล้ว ตรัสว่าข้าแต่ท่านอาจารย์
ชนบทถูกเบียดเบียน พระราชาทั้งหลาย ย่อมกระทำการปล้นใหญ่
ในเวลาไปและเวลามา คนทั้งหลาย ย่อมไม่สามารถเพื่อดำรงอยู่
สงบได้ ท่านทำอุบายอย่างหนึ่งเพื่อให้ชนบทสงบจากความเบียด-
เบียนดังนี้. เวลามะ กราบทูลว่า ข้าแต่ महाराजสิริละ ข้าพระองค์
จักทำอุบาย พระองค์มีความต้องการด้วยชนบทมีประมาณเท่าใด พระองค์

ทรงกำหนดซึ่งชนบทนั้นแล้วถือเอา. พระราชาได้ทรงกระทำ
อย่างนั้นแล้ว. เวลามา เทียวตรวจดูในชนบทของพระราชาแปดหมื่น
สี่พันแล้ว จึงให้รวมเข้ามาอยู่ในชนบทของพระราชา เหมือน
รวบรวมชี้อไว้มืดมัวฉะนั้น. จำเดิมแต่นั้น พระราชาทั้งหลาย
เหล่านั้น เสด็จมาก็ดี เสด็จไปก็ดี ย่อมท่องเที่ยวไปตามชนบท
ของพระองค์ ๆ เท่านั้น ไม่ทรงทำการปล้นด้วยทรงดำริว่า ชนบท
ของเราทั้งหลายดังนี้ ไม่ทรงเบียดเบียนแม้ชนบทของพระราชา
ด้วยความเคารพต่อพระราชา. ชนบททั้งหลายก็สงบเงียบไม่มีเสียง
ขอร้อง. พระราชาทั้งปวงทรงรำเรงยินดี ทรงปวารณาว่า ข้าแต่
ท่านอาจารย์ ท่านต้องการด้วยสิ่งใด ท่านจงบอกสิ่งนั้นแก่ข้าพเจ้า
ทั้งหลายดังนี้. เวลามาสนานศิริระแล้ว ให้เปิดประตูห้องเต็มด้วย
รัตนะ ๘ ในนิเวศน์ของตน ตรวจดูทรัพย์ที่เก็บไว้ถึง ๘ ชั่วโมง
ตระกูล พิจารณาแล้วซึ่งความเจริญและความเสื่อม คิดว่าเราควร
ให้ท่านให้กระฉ่อนไปทั่วทั้งชมพูทวีปดังนี้แล้ว ได้กราบทูลแด่
พระราชาให้สร้างเตาเผาไว้ประมาณ ๑๒ โยชน์ใกล้ฝั่งแม่น้ำคงคา
ให้สร้างเรือนคลังใหญ่ไว้แล้วเพื่อต้องการเก็บเนยใส น้ำผึ้ง น้ำอ้อย
น้ำมัน งา และข้าวสารเป็นต้นในที่นั้น ๆ ได้จัดคนทั้งหลายไว้ว่า
ในที่นั้น ๆ ใช้คนประมาณเท่านี้ ๆ ช่วยจัดแจงของอย่างใดอย่างหนึ่ง
ที่ชื่อว่าพวกมนุษย์จะพึงได้มีอยู่ แม้เมื่อของอย่างหนึ่งไม่มีจากของนั้น
ท่านทั้งหลายพึงบอกแก่เราดังนี้ จึงให้คนตักลงเดินไปในเมือง
ว่า ขอชนทั้งหลาย จงบริโภคทานของเวลาพราหมณ์ เริ่มแต่วันโน้น
ดังนี้ เมื่อบุคคลผู้จัดการท่านบอกว่า โรงทานสำเร็จแล้ว นุ่งผ้า

ราคาหนึ่งพัน ผ้าเวียงบ่าราคาห้าร้อยแต่งแล้วด้วยเครื่องประดับ
ทุกอย่าง ใส่น้ำซึ่งมีสีแก้วผลึกให้เต็มสุวรรณภิงคาร (เต้าน้ำทอง)
แล้วเพื่อทดลองทานน้ำสุจกิริยาว่า ถ้าในโลกนี้ ยังมีทักษิณะบุคคล
ผู้สมควรรับทานนี้ ขอน้ำนี้ไหลออกแล้ว จงซึมแผ่นดิน ถ้าไม่มี
จงตั้งอยู่อย่างนี้ ได้เอียงปากสุวรรณภิงคารลงแล้ว. น้ำได้เป็นแล้ว
เหมือนกับชมกรกฏกุดไว้แล้ว. พระโพธิสัตว์ได้เดือดร้อนว่า
โอท่านผู้เจริญ ชมพูทวีปว่างเปล่า ย่อมไม่มีแม้บุคคลคนเดียวที่ควร
รับทักษิณาดังนี้ คิดแล้วว่า ถ้าทักษิณาจักบริสุทธิ์ฝ่ายทายก ขอ
น้ำไหลออกแล้ว จงซึมแผ่นดินไปดังนี้. น้ำคล้ายสีแก้วผลึกไหล
ออกแล้ว ซึมแผ่นดินไปแล้ว. คราวนี้เขาไปแล้วยังโรงทานด้วย
คิดว่า จักให้ทาน ตรวจสอบแล้ว ไซ้ให้คนให้ข้าวต้มในเวลา
ข้าวต้ม ให้ของเคี้ยวในเวลาของเคี้ยว ให้อาหารในเวลาอาหาร
แล้ว. พระโพธิสัตว์ได้ให้ทานทุก ๆ วันโดยทำนองนี้นั่นแล. ก็แล
ในโรงทานนี้ ไม่มีคำที่จะพึงพูดว่า ชื่อสิ่งนี้มี ชื่อสิ่งนี้ไม่มี. ทานนี้
จักไม่จบด้วยเหตุเพียงเท่านี้ ดังนั้นจึงให้น้ำทองแดงออกไปทำ
ถาดทองแล้ว ส่งข่าวสาส์นไปแก่พระราชา ๘๔,๐๐๐ ถาดเป็นต้น.
พระราชาทั้งหลาย ทรงดำริว่า เราทั้งหลายอันอาจารย์ได้อนุเคราะห์
มานานแล้วดังนี้ จึงเมื่อให้ทานอยู่นั้นล่วงไปแล้ว ๗ ปี ๗ เดือน.
ต่อมาพราหมณ์คิดว่า เราจักแบ่งเงินออกให้ทานดังนี้แล้ว จึงให้จัด
ทานเตรียมไว้ในโอกาสอันสำคัญ ครั้นเตรียมเสร็จแล้ว ได้ให้แล้ว
จากปลายถึงถาดทอง ๘๔,๐๐๐ ถาดเป็นเบื้องต้น.

ในบทนั้น บทว่า **รูปยปูรานิ** ได้แก่ เต็มด้วยธาตุเงิน ภาชนะเงิน และมาสกเงิน ก็ธาตุทั้งหลาย ใคร ๆ ไม่ควรกำหนดว่าเล็ก. ธาตุ ๔ ใบ ตั้งอยู่แล้วในภูมิภาคกำหนดได้หนึ่งกริส. พุ่มธาตุเป็นรัตนะแท้. ตั้งแต่ขอบปากเป็นรัตนะ ๘ รถม้าอาชาไนย ซึ่งประกอบไว้พร้อมแล้วเพื่อขอบปากธาตุ ย่อมวิ่งวนไปรอบ. ได้ให้ธาตุ ๘๔,๐๐๐ ธาตุอย่างนี้ว่า เมื่อให้ตามปกติจัดปลูกคาหกไว้เป็นหมู่ ๆ มีท้ายสุดอยู่ข้างนอก ใส่ในธาตุเสร็จแล้ว ยกส่งให้ต่อกันไปปลายแถว แม้ในบทเป็นต้นว่า **รูปยปาติ** ก็มีนัยนี้เหมือนกัน ก็แม้ในบทนี้ บทว่า **สุวณฺณปูรานิ** ได้แก่ เต็มด้วยธาตุทอง ภาชนะทองและมากทอง บทว่า **หิรณฺณปูรานิ** ได้แก่ เต็มด้วยรัตนะ ๗ อย่าง. บทว่า **โสวณฺณาลงฺการานิ** ได้แก่ เครื่องประดับเป็นทอง. บทว่า **กัม สุปฺปชารณานิ** ได้แก่ ภาชนะทำด้วยเงินรับน้ำนม. ส่วนเขาทั้งหลายของแม่โคนมทั้งหลายเหล่านั้น ได้สวมแล้วด้วยปลอกทอง ที่คอได้ประดับซึ่งพวงมะลิ ที่เท้าทั้ง ๔ ได้ประดับซึ่งเครื่องประดับเท้า ที่หลังคลุมด้วยผ้าเนื้อดีอย่างประเสริฐ ที่คอผูกกระบังทอง. บทว่า **วตฺถโกฏิสทฺธานิ** ได้แก่ ผ้า ๒๐ คู่ ชาวโลกเรียก เอกโกฏิ แต่ในที่นี้ ผ้า ๒๐ เรียกว่าเอกโกฏิ. ในบทเป็นต้นว่า **โฆมสุขุমানํ** พึงทราบวินิจฉัยดังนี้ บรรดาผ้าเปลือกไม้เป็นต้น ผ้าใด ๆ เป็นผ้ามีเนื้อละเอียด ได้ให้แล้วซึ่งผ้านั้น ๆ เท่านั้น. ส่วนทานเหล่าใด ที่เห็นแล้วว่า มิใช่ทานคืออิตถิทาน (การให้สตรีเป็นทาน) อุสภทาน (การให้โคอุสภะเป็นทาน) มัชชทาน (การให้น้ำเมาเป็นทาน) สมัชชทาน (การให้การเล่นมหรสพเป็นทาน) เวลามะนี้ได้ให้ทาน

แม่เหล่านั้น เพื่อเป็นบริวารเพื่อตัดคำพูดว่า เชื่อว่าสิ่งนี้ ให้เหตุ
แห่งทานของเวลามะยอมไม่มี. บทว่า **นชฺโช มณฺเณ วิสุสฺสทนต์**
ได้แก่ ย่อมไหลไปเหมือนแม่น้ำ.

พระศาสดาตรัสทานของเวลามะด้วยเหตุประมาณเท่านั้นแล้ว
ตรัสว่า ดูก่อนคฤหบดี คนอื่นมิได้ให้แล้วซึ่งมหาทานนั้น เราได้
ให้แล้ว ก็เราแม้เมื่อให้ทานเห็นปานนั้น หาได้บุคคลสมควรเพื่อ
จะรับไม่ ท่านได้ให้ทานเมื่อพระพุทธเจ้าผู้เช่นเราปรากฏอยู่ในโลก
เพราะเหตุไร จึงคิดเล่าดังนี้ เมื่อทรงเทศนาออกให้กว้างแก่เศรษฐี
จึงได้ตรัสคำเป็นต้นว่า **ลียา โข ปน เต** ดังนี้. ถ้ามว่า ก็รูป เวทนา
สัญญา สังขาร ละวิญญูณเหล่านี้ ได้มีแล้วในกาลนั้น รูปเป็นต้น
เหล่านั้น ดับแล้วมิใช่หรือ เพราะเหตุไร. พระผู้มีพระภาคเจ้า จึง
ตรัสว่า สมัยนั้น เราเป็นพราหมณ์ชื่อเวลามะดังนี้. ตอบว่า เพราะ
ตัดประเพณีไม่ขาด. ด้วยว่ารูปเป็นต้นเหล่านั้น เมื่อดับ ให้ปัจจัยแก่
ธรรมมีเวทนา เป็นต้นเหล่านั้นแล้ว จึงดับ พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัส
อย่างนี้หมายถึงประเพณี (คือธรรม) ที่สืบต่อกันไม่ขาด. บทว่า
น ตํ โกจิ ทกฺขิณํ โสเชติ ความว่า ไม่มีใคร ๆ ฟังกล่าวว่าใคร
เป็นสมณะ. หรือพราหมณ์ เทวดาหรือมาร ลุกขึ้นแล้ว ย่อมชำระ
ทักษิณาให้บริสุทธิ์. ก็โดยสูงสุดพระพุทธเจ้าพึงชำระทักษิณานั้น
ให้บริสุทธิ์. บทว่า **ทิกฺกุสสมฺปนฺนํ** ได้แก่ ทานผู้เป็นโสดาบัน ถึง
พร้อมทัศนะ (โสดาปัตติมรรค). ว่า **อิทํ ตโต มหฺบุผลตรํ** ความว่า ทานที่
ให้แล้วแก่ท่านผู้เป็นโสดาบันนี้ มีผลมากกว่าทานที่บุคคลบริจาค
เงินและทองประมาณเท่านี้ให้แล้วแก่โลกิยมหาชนสิ้น ๗ ปี ๗ เดือน

ในบทนี้ว่า โย จ สติ ทิฏฐสมุปนุหานํ ความว่า พึงทราบ
การนับโศดาบันถึงท่านผู้เป็นโศดาบันเกินร้อยไปคนหนึ่ง ด้วย
อำนาจท่านผู้เป็นสกทาคามีคนหนึ่ง. โดยอุบายนี้ พึงทราบการนับ
บุคคลถึงจะคูณด้วยร้อยโดยลำดับที่บนแล้วในหนหลังในวาระทั้งปวง.

ในบทว่า พุทธูปปมฺหํ นี้ สงฆ์ทำพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
เป็นพระสังฆเถระนั่งแล้ว พึงทราบว่า สงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็น
ประมุข ดังนี้. ในบทนี้ว่า จาตุทฺทิสํ สงฺฆํ อุทฺทิสฺส ความว่า
เจดีย์ย่อมประดิษฐานอยู่ การพึงธรรมพวกเขาย่อมกระทำกันในที่
ซึ่งมีวิหารที่บุคคลสร้างถวายสงฆ์ผู้มาจากทิศทั้ง ๔ ภิภุขุทั้งหลาย
มาจากทิศทั้ง ๔ และจากทิศน้อยแล้ว ไม่ต้องถูกถาม ล้างเท้าแล้ว
เอากุญแจเปิดประตู ทำความสะอาดเสนาสนะเสร็จอยู่แล้ว ย่อม
ได้ซึ่งความผาสุก วิหารนั้น โดยที่สุดแม้เป็นบรรณศาลา ที่เกิด
แก่ตนอยู่ใน ๔ ทิศ เขาก็เรียกว่า วิหารที่บุคคลสร้างถวายสงฆ์
ผู้มาจากทิศทั้ง ๔ เหมือนกัน.

ในบทนี้ว่า สรณํ คจฺจุเจยฺย ท่านหมายถึงสรณะอันไม่หัน
กลับมาแล้วโดยมรรค. ส่วนอาจารย์อีกพวกหนึ่ง กล่าว ชื่อ
สรณคมน์ เพราะมอบตนให้แล้ว ท่านอธิบายว่ามีผลมากกว่าท่านนั้น.
บทว่า ลิกฺขปทํ สมาทฺธิเยยฺย ได้แก่ พึงรับเบญจศีล. แม้ศีล ท่าน
กล่าวหมายเอาศีลอันไม่หันกลับเท่านั้น ซึ่งมาแล้วในมรรค. ส่วน
อาจารย์อีกพวกหนึ่งกล่าวว่า ชื่อว่าศีล เพราะตนให้อภัยท่านแล้ว
แก่สัตว์ทั้งปวง ท่านอธิบายว่า มีผลมากกว่าสรณคมนั้น. บทว่า
กนฺธูหนมตฺตํ ได้แก่ เป็นเพียงคำรินของหอม ก็เป็นเพียงเอานิ้ว

ทั้งสองจับก้อนข้าวหอมเข้ามาสูดดม. ส่วนอาหารอีกพวกหนึ่ง กล่าว
พระบาลีว่า โคโทหนมตฺตํ แล้ว จึงได้กล่าวความหมายว่า เพียง
นํ้านมหยาดเดียวของแม่โคนม.

บทว่า เมตฺตจิตฺตํ ได้แก่จิตที่แผ่ตามไปเกื้อกูลแก่สัตว์ทั้งปวง.
แต่จิตนั้นท่านถือเอาแล้วด้วยอำนาจอุปมาเท่านั้น. บทว่า อจิจุสฺสณํ
ได้แก่ วิปัสสนาที่มีกำลังถึงที่สุดโดยความเป็นอนันตรปีจัยแก่
มรรค. ส่วนบุญทั้งหลายมีทานเป็นต้นเหล่านี้ ฟังทราบโดยอุปมา
อย่างนี้. ก็แม้ถ้าว่า เขาทำชมพูทวีปให้เป็นพื้นเสมอกัน เช่นกับ
หน้ากลองปูลาดบัลลังก์ตั้งแต่ต้นแล้ว ฟังให้พระอริยบุคคลนั่ง ณ ที่นั้น
มีโศดบันบุคคล ๑๐ แดว, สกทาคามีบุคคล ๕ แดว, อนาคามี
บุคคล สองแสดวครึ่ง, พระชินาสพ หนึ่งแสดวครึ่ง พระปัจเจกพุทธเจ้า
ฟังมีหนึ่งแสดว, พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์เดียวเท่านั้น ท่านที่
บุคคลถวายจำเพาะแต่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า มีผลมากกว่าทาน
ที่ถวายแล้วแก่ชนประมาณเท่านี้. ส่วนทานนอกนี้.

คือวิหารทาน บิณฑบาต ศึกษา การเจริญ

เมตตา ย่อมไม่ถึงเสียที่ ๑๖ ของท่านผู้พิจารณา

โดยความสิ้นไป.

ด้วยเหตุนี้แล พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงได้ตรัสไว้ในสมัย
จะปรินิพพานว่า การปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมเป็นการบูชา
สูงสุด. บทที่เหลือในบททั้งปวงมีเนื้อความง่ายทั้งนั้น ด้วยประการ
ฉะนี้.

จบ อรรถกถาเวลามสูตรที่ ๑๐

พระสุตตันตปิฎก อังคุตรนิกาย สัตตก-อัฐก-นวกนิบาต เล่ม ๔ - หน้าที่ 789

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. วุฏฐสูตร ๒. สออุปาทิสสูตร ๓. โกฏฐิตสูตร ๔. สมัทธิ-
สูตร ๕. คันทสูตร ๖. สัญญาสูตร ๗. กุสสูตร ๘. สัตตสูตร
๙. เทวตาสสูตร ๑๐. เวลามสูตร. และอรรคกถา.

จบ สีนทาวรรคที่ ๒

สัตตาวาสวรรคที่ ๓

๑. ฐานสูตร

ว่าด้วยฐานะที่เทวดามนุษย์ประเสริฐกว่ากัน

[๒๒๕] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย มนุษย์ชาวอุตตรกุรุทวีป ประเสริฐกว่าเทวดาชั้นดาวดึงส์และพวกมนุษย์ชาวชมพูทวีป ด้วยฐานะ ๓ ประการ ๓ ประการเป็นไฉน คือไม่มีทุกข์ ๑ ไม่มีความหวงแหน ๑ มีอายุแน่นอน ๓ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย มนุษย์ชาวอุตตรกุรุทวีป ประเสริฐกว่าพวกเทวดาชั้นดาวดึงส์ และพวกมนุษย์ชาวชมพูทวีป ด้วยฐานะ ๓ ประการนี้แล.

คุก่อนภิกษุทั้งหลาย เทวดาชั้นดาวดึงส์ ประเสริฐกว่าพวกมนุษย์ชาวอุตตรกุรุทวีปและพวกมนุษย์ชาวชมพูทวีป ด้วยฐานะ ๓ ประการ ๓ ประการเป็นไฉน คือ อายุทิพย์ ๑ วรรณทิพย์ ๑ สุขทิพย์ ๑ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย เทวดาชั้นดาวดึงส์ ประเสริฐกว่าพวกมนุษย์ชาวอุตตรกุรุทวีปและพวกมนุษย์ชาวชมพูทวีปด้วยฐานะ ๓ ประการนี้แล.

คุก่อนภิกษุทั้งหลาย มนุษย์ชาวชมพูทวีป ประเสริฐกว่าพวกมนุษย์ชาวอุตตรกุรุทวีปและเทวดาชั้นดาวดึงส์ ด้วยฐานะ ๓ ประการ ๓ ประการเป็นไฉน คือเป็นผู้กล้า ๑ เป็นผู้มั่งคั่ง ๑ เป็นผู้อยู่ประพฤดิพรหมจรรย์อันเยี่ยม ๑ คุก่อนภิกษุทั้งหลาย มนุษย์ชาว-

ชมพุทวิปประเสริฐกว่าพวกมนุษย์ชาวอุตตรกุรุทวีปและพวกเทวดา
ชั้นดาวดึงส์ ด้วยฐานะ ๓ ประการนี้แล.

จบ ฐานสูตรที่ ๑

สัตตาวาสรรคพรรณนาที่ ๓

อรรคถาฐานสูตร

สัตตาวาสรรคที่ ๓ ฐานสูตรที่ ๑ มีวินัยดังต่อไปนี้.

บทว่า อุตตรกุรุกา ได้แก่ คนทั้งหลาย ชาวอุตตรกุรุทวีป
บทว่า อธิคณหุนติ ได้แก่ ย่อมเป็นใหญ่ คือเป็นผู้ยิ่งใหญ่ เป็นผู้ประเสริฐ
ผู้เจริญที่สุด. บทว่า อมมา ได้แก่ ไม่มีต้นหา. ส่วนในอรรคถาท่าน
กล่าวว่า ไม่มีทุกข์. บทว่า อปริคฺคหา ได้แก่ เว้นความหวงแหนว่า
สิ่งนี้ของเรา. บทว่า นิยตายุกา ความว่า ก็คนทั้งหลายเหล่านั้น
มีอายุพันปีเท่ากันทั้งนั้น แม้อายุก็เท่ากัน คนเหล่านั้น ตายจากนั้น
แล้ว ย่อมเกิดในสวรรค์เท่านั้น. บทว่า สติมนฺโต ความว่า ก็พวก
เทวดาย่อมมีสติไม่แน่นอน เพราะมีความสุขโดยส่วนเดียว. พวก
สัตว์นรก ก็ไม่แน่นอน เพราะมีความทุกข์โดยส่วนเดียว. ส่วนคน
เหล่านี้ชื่อว่า มีสติมั่นคงเพราะมีทั้งสุขทั้งทุกข์ปนกันแล้ว. บทว่า
อิธ พุทฺทมจฺริยาโส ความว่า แม้การอยู่ประพาศติมรรคพรหมจรรย์
ประกอบด้วยองค์แปด ย่อมมีในที่นี้เท่านั้น เพราะพระพุทธเจ้าและ
พระปัจเจกพุทธเจ้า อุบัติขึ้นในชมพูทวีป.

จบ อรรคถาฐานสูตรที่ ๑

๒. ขพุงคสูตร

ว่าด้วยมัตถิมากระจอก คนตีคนกระจอก

[๒๒๖] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงมัตถิมากระจอก ๓ ประเภท คนกระจอก ๓ ประเภท มัตถิ ๓ ประเภท คนตี ๓ ประเภท ม้าอาชาไนยตัวเจริญ ๓ ประเภท และบุรุษอาชาไนยผู้เจริญ ๓ ประเภท เธอทั้งหลายจงฟัง.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็มัตถิมากระจอก ๓ ประเภทเป็นไฉน คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย มัตถิมากระจอกในโลกนี้บางตัวมีฝีเท้าดี สีสไม่ดี ใช้ขับขี่ไม่ได้ ๑ บางตัวมีฝีเท้าดี สีดี และใช้ขับขี่ไม่ได้ ๑ และบางตัว มีฝีเท้าดี สีดี ทั้งใช้ขับขี่ได้ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย มัตถิมากระจอก ๓ ประเภทนี้แล.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็คนกระจอก ๓ ประเภทเป็นไฉน คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย คนกระจอกในโลกนี้ บางคนสมบุรณ์ด้วยเชวณดี ไม่สมบุรณ์ด้วยคุณสมบัติ ใช้ไม่ได้ ๑ บางคนสมบุรณ์ด้วยเชวณดี สมบุรณ์ด้วยคุณสมบัติ แต่ใช้ไม่ได้ ๑ และบางคนสมบุรณ์ด้วยเชวณดี สมบุรณ์ด้วยคุณสมบัติ และใช้ไม่ได้ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย คนกระจอก ๓ ประเภทนี้แล.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็คนกระจอกที่สมบุรณ์ด้วยเชวณดี ไม่สมบุรณ์ด้วยคุณสมบัติ ใช้ไม่ได้อย่างไร คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมรู้ชัดตามเป็นจริงว่านี้ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย นี้ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา ข้อนี้เรากล่าวว่าเป็นเชวณดี

ของเธอ และเมื่อเธอถูกถาม หาในอธิธรรม ในอภินัยก็แก้ได้
แต่ให้สำเร็จประโยชน์ไม่ได้ ข้อนี้เรากล่าวว่าไม่เป็นคุณสมบัติ
ของเธอ และเธอไม่ได้จิวร บิณฑบาต เสนาสนะและคิลานปัจจัย-
เภสัชบริวาร นี้เรากล่าวว่าใช้ไม่ได้ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย คนกระจอก
สมบูรณ์ด้วยเชาวน์ แต่ไม่สมบูรณ์ด้วยคุณสมบัติ และใช้ไม่ได้
อย่างนี้แล.

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็คนกระจอกที่สมบูรณ์ด้วยเชาวน์
สมบูรณ์ด้วยคุณสมบัติ แต่ใช้ไม่ได้อย่างไร คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย
ภิกษุในธรรมวินัย ย่อมรู้ ตามเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ นี้ทุกข์สมุทัย
นี้ทุกข์นิโรธ นี้ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา ข้อนี้เรากล่าวว่าเป็นเชาวน์
ของเธอ และเมื่อเธอถูกถามปัญหาในอธิธรรม ในอภินัยก็แก้ได้
และให้สำเร็จประโยชน์ได้ ข้อนี้เรากล่าวว่าเป็นคุณสมบัติของเธอ
แต่เธอไม่ได้จิวร บิณฑบาต เสนาสนะและคิลานปัจจัยเภสัชบริวาร
ข้อนี้เรากล่าวว่า ใช้ไม่ได้ของเธอ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย คนกระจอก
สมบูรณ์ด้วยเชาวน์ สมบูรณ์ด้วยคุณสมบัติ แต่ใช้ไม่ได้ อย่างนี้แล.

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็คนกระจอกที่สมบูรณ์ด้วยเชาวน์
สมบูรณ์ด้วยคุณสมบัติและใช้ได้อย่างไร คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย
ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมรู้ชัดตามเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ นี้ทุกข์สมุทัย
นี้ทุกข์นิโรธ นี้ทุกข์นิโรธคามินีปฏิปทา ข้อนี้เรากล่าวว่าเป็น
เชาวน์ของเธอ และเธอเมื่อถูกถามปัญหาในอธิธรรม ใน
อภินัย ก็แก้ได้ และให้สำเร็จประโยชน์ได้ ข้อนี้เรากล่าวว่า เป็น
คุณสมบัติของเธอและเธอได้จิวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลาน-

ปัจฉิมเภสัชบริวาร ข้อนี้นี้เรากล่าวว่าใช้ได้ของเธอ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย
คนกระจอกสมบุรณ์ด้วยเขวี่ยน สมบุรณ์ด้วยคุณสมบัติ และใช้ได้
อย่างนี้แล.

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็มัจฉา ๓ ประเภทเป็นไฉน คุณก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย มัจฉาในโลกนี้ บางตัวมีฝีเท้าดี สีไม่ดี ใช้จับจีไม่ได้ ๑
บางตัวมีฝีเท้าดี สีดี แต่ใช้จับจีไม่ได้ ๑ และบางตัวฝีเท้าดี สีดี
ทั้งใช้จับจีได้ ๑ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย มัจฉา ๓ ประเภทนี้แล.

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย คนดี ๓ ประเภทเป็นไฉน คุณก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย คนในโลกนี้บางคนสมบุรณ์ด้วยเขวี่ยน ไม่สมบุรณ์ด้วย
คุณสมบัติ ใช้ไม่ได้ ๑ บางคนสมบุรณ์ด้วยเขวี่ยน สมบุรณ์ด้วย
คุณสมบัติ แต่ใช้ไม่ได้ ๑ และบางคนสมบุรณ์ด้วยเขวี่ยน สมบุรณ์
ด้วยคุณสมบัติ และใช้ได้.

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็คนดีที่สมบุรณ์ด้วยเขวี่ยน สมบุรณ์
ด้วยคุณสมบัติและใช้ได้อย่างไร คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรม
วินัยนี้ เพราะโอรัมภาคิยสังโยชน ๕ ล้นไป เป็นอุปปาทกะ จัก
ปรินิพพานในภพนั้น มีอันไม่กลับจากโลกนั้นเป็นธรรมดา ข้อนี้นี้
เรากล่าวว่าเป็นเขวี่ยนของเธอ และเมื่อเธอถูกถามปัญหาในอภิธรรม
ในอภินัย ก็แก้ได้ และยังประโยชน์ให้สำเร็จได้ ข้อนี้นี้เรากล่าวว่า
เป็นคุณสมบัติของเธอ และเธอได้จิวร บิณฑบาต เสนาสนะและ
คิลานปัจฉิมเภสัชบริวาร ข้อนี้นี้เรากล่าวว่าเป็นการใช้ได้ของเธอ
คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย คนดีที่สมบุรณ์ด้วยเขวี่ยน สมบุรณ์ด้วย

คุณสมบัติและใช้ได้ อย่างนี้แล คุณก่อนิกขุทั้งหลาย คนดี ๓ ประเภท
นี้แล.

คุณก่อนิกขุทั้งหลาย ก็ม้าอาชาไนยตัวเจริญ ๓ ประเภท
เป็นไฉน คุณก่อนิกขุทั้งหลาย ม้าอาชาไนยตัวเจริญในโลกนี้ บางตัว
มีฝีเท้าดี สีไม่ดี ใช้ขับขี่ไม่ได้ ๑ บางตัวมีฝีเท้าดี สีดี แต่ใช้ขับขี่
ไม่ได้ ๑ บางตัวฝีเท้าดี สีดี และใช้ขับขี่ได้ ๑ คุณก่อนิกขุทั้งหลาย
ม้าอาชาไนยตัวเจริญ ๓ ประการนี้แล.

คุณก่อนิกขุทั้งหลาย บุรุษอาชาไนยผู้เจริญ ๓ ประเภท
เป็นไฉน คุณก่อนิกขุทั้งหลาย บุรุษอาชาไนยผู้เจริญในโลกนี้
บางคนสมบูรณ์ด้วยเชาวน์ แต่ไม่สมบูรณ์ด้วยคุณสมบัติ และใช้
ไม่ได้ ๑ บางคนสมบูรณ์ด้วยเชาวน์ สมบูรณ์ด้วยคุณสมบัติ แต่ใช้
ไม่ได้ ๑ บางคนสมบูรณ์ด้วยเชาวน์ สมบูรณ์ด้วยคุณสมบัติและ
ใช้ได้ ๑.

คุณก่อนิกขุทั้งหลาย บุรุษอาชาไนยผู้เจริญที่สมบูรณ์ด้วย
เชาวน์ แต่ไม่สมบูรณ์ด้วยคุณสมบัติ และใช้ไม่ได้ อย่างไร คุณก่อน
ิกขุทั้งหลาย บุรุษอาชาไนยผู้เจริญในโลกนี้ กระทำให้แจ้งซึ่ง
เจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ ปันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลาย
สิ้นไป ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่ ข้อนี้เรากล่าวว่า
เป็นเชาวน์ของเธอ เธอถูกถามปัญหาในอภิธรรม ในอภิวินัย ก็แก้ได้
แต่ไม่ยังประโยชน์ให้สำเร็จ ข้อนี้เรากล่าวว่าไม่เป็นคุณสมบัติ
ของเธอและเธอไม่ได้จิวร บิณฑบาต เสนาสนะ และคิลานปัจจัย-
เภสัชบริวาร ข้อนี้เรากล่าวว่าเป็นการใช้ไม่ได้ของเธอ คุณก่อน

ภิกษุทั้งหลาย บุรุษอาชาไนยผู้เจริญ สมบูรณ์ด้วยเชาวน์ แต่ไม่
สมบูรณ์ด้วยคุณสมบัติ และใช้ไม่ได้ อย่างนี้แล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็บุรุษอาชาไนยผู้เจริญ สมบูรณ์ด้วย
เชาวน์ และสมบูรณ์ด้วยคุณสมบัติ แต่ใช้ไม่ได้ อย่างไร ดูก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย บุรุษอาชาไนยผู้เจริญในโลกนี้...ข้อนี้เรากล่าวว่า เป็น
คุณสมบัติของเธอ แต่เธอไม่ได้จิ๋ว... ข้อนี้เรากล่าวว่า เป็นการ
ใช้ไม่ได้ของเธอ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุรุษอาชาไนยสมบูรณ์ด้วย
เชาวน์และสมบูรณ์ด้วยคุณสมบัติ แต่ใช้ไม่ได้ อย่างนี้แล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็บุรุษอาชาไนยผู้เจริญในโลกนี้ สมบูรณ์
ด้วยเชาวน์ สมบูรณ์ด้วยคุณสมบัติ และใช้ได้ อย่างไร ดูก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย บุรุษอาชาไนยผู้เจริญในโลกนี้ กระทำให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ
ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะทั้งหลายสิ้นไป ด้วย
ปัญญอันยิ่งเอง ในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่ ข้อนี้เรากล่าวว่าเป็นเชาวน์
ของเธอ เธอเมื่อถูกถามปัญหาในอภิธรรม ในอภิวินัย ก็แก้ได้
ยังประโยชน์ให้สำเร็จได้ ข้อนี้เรากล่าวว่าเป็นคุณสมบัติของเธอ
และเธอได้จิ๋ว บิณฑบาต เสนาสนะ และกิลานปัจฉัยเภสัชบริวาร
ข้อนี้เรากล่าวว่า เป็นการใช้ได้ของเธอ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุรุษ
อาชาไนยผู้เจริญ สมบูรณ์ด้วยเชาวน์ สมบูรณ์ด้วยคุณสมบัติ และ
ใช้ได้ อย่างนี้แล ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย บุรุษอาชาไนยผู้เจริญ ๓
ประเภทนี้แล.

จบ ขุททกสูตรที่ ๒

อรรถกถาขุทฺธกสูตร

ขุทฺธกสูตรที่ ๒ มีวินิจัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **ขสฺมปฺโน** ได้แก่ถึงพร้อมด้วยเท้าเร็ว. บทว่า **นวุณฺสฺมปฺโน** ได้แก่ไม่สมบูรณ์ด้วยผิวกาย. ในบุรุษกระจอก มีเนื้อความดังต่อไปนี้ บทว่า **ขสฺทปฺโน** ได้แก่บุรุษกระจอก ถึงพร้อมด้วยเขว่น คือญาณ. บทว่า **น คฺณวุณฺสฺมปฺโน** ได้แก่ไม่ถึงพร้อมด้วยวรรณ คือคุณ. บทที่เหลือพึงทราบโดยนัยแห่งบาลี นั้นเกิด. ก็ในสูตรนี้ควรจะกล่าวถึงข้อใด ข้อนั้น ท่านอธิบายไว้แล้ว ในอรรถกถาดิกนิบาตหมดแล้ว.

จบ อรรถกถาขุทฺธกสูตรที่ ๒

๓. ตัณหาสูตร

ว่าด้วยธรรมมีตัณหาเป็นมูล ๕ ประการ

[๒๒๙] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงธรรมอันมีตัณหาเป็น ๕ ประการ เธอทั้งหลายจงฟัง ฯลฯ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมอันมีตัณหาเป็นมูล ๕ ประการเป็นไฉน การแสวงหาเพราะอาศัยตัณหา ๑ การได้เพราะอาศัยการแสวงหา ๑ การวินิจฉัยเพราะอาศัยการได้ ๑ จันทราคะเพราะอาศัยการวินิจฉัย ๑ ความหมกมุ่นเพราะอาศัยจันทราคะ ๑ ความหวงแหนเพราะอาศัยความหมกมุ่น ๑ ความตระหนี่เพราะอาศัยความหวงแหน ๑ การจัดการอารักขาเพราะอาศัยความตระหนี่ ๑ ธรรมอันเป็นบาปอกุศลหลายประการ คือ การจับท่อนไม้ จับศาสตรา การทะเลาะ การแก่งแย่ง การวิวาท กล่าววาจาเสื่อมเสียว่ามึงๆ และพูดเท็จ ย่อมเกิดขึ้น ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมมีตัณหาเป็นมูล ๕ ประการนี้แล.

จบ ตัณหาสูตรที่ ๓

อรรถกถาตัณหาสูตรที่ ๓

ตัณหาสูตรที่ ๓ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า ตณฺหํ ปฏิจฺจุ ได้แก่ตัณหา ๒ อย่าง คือ เอสนตัณหา (ตัณหาในการแสวงหา) ๑ เอลิตตัณหา (ตัณหาในการแสวงหาได้แล้ว) ๑. บุคคลเดินไปตามทางแพะและทางที่มีดอกไม้เป็นต้น เสาะแสวง

หาโกะด้วยตัณหาใด ตัณหานี้ชื่อว่า **เอสนตัณหา**. ตัณหาใดเมื่อ
บุคคลแสวงหาได้โกะแล้ว ตัณหานี้ชื่อว่า **เอสิตตัณหา**. แต่
ในสูตรนี้พึงเห็นว่า ได้แก่ **เอสนตัณหา**. บทว่า **ปริยสนา** ได้แก่
การแสวงหาอารมณ์มีรูปเป็นต้น ก็เมื่อ **เอสนตัณหา** มีอยู่การแสวง
หาอันก็ย่อมมี. บทว่า **ลาโภ** ได้แก่การได้อารมณ์มีรูปเป็นต้น
ก็เมื่อการแสวงหา มีอยู่ การได้ก็ย่อมมี.

กัวินิจฉัย (การไตร่ตรอง) มี ๔ อย่าง คือ ญาณวินิจฉัย ๑
ตัณหาวินิจฉัย ๑ ทิฏฐิวินิจฉัย ๑ วิตกกวินิจฉัย ๑. ในวินิจฉัย ๔
อย่างนั้น บุคคลรู้ถึงสุขวินิจฉัยในข้อที่ท่านกล่าวว่า พึงรู้ถึงสุขวินิจฉัย
ดังนี้แล้ว พึงบำเพ็ญให้ถึงความสุขในภายใน นี้ชื่อว่า ญาณวินิจฉัย.
บทว่า **วินิจจยา** ได้แก่ วินิจฉัยสองอย่าง คือ ตัณหาวินิจฉัย และ
ทิฏฐิวินิจฉัย. ตัณหาวิจริต ๑๐๘ ชื่อว่า ตัณหาวินิจฉัย. ทิฏฐิ ๖๒
ชื่อว่า **ทิฏฐิวินิจฉัย**. แต่ในที่นี้ ท่านกล่าวถึงวินิจฉัยได้แก่ วิตก
เท่านั้น ดังที่มาในสูตรว่า **ฉนฺโท โข เทวานมฺนุท วิตกฺกนิทาโน**
ความว่า ดูก่อนจอมเทพ ฉันทะแลมีวิตกเป็นที่เกิด ดังนี้. บุคคล
แม้ได้ลาภแล้ว ก็ยังไตร่ตรองถึงสิ่งที่น่าพอใจ และไม่น่าพอใจ ถึง
สิ่งดีและไม่ดีด้วยวิตกว่า เทำนิจกมีเพื่อรูปารมณฺ์แก่เรา เทำนิจ
กมีเพื่อสัททารมณฺ์ เทำนิจกมีแก่เรา เทำนิจกมีแก่ผู้อื่น เราจัก
บริโภคะทำนิจ เราจักเก็บไว้เทำนิจ ดังนี้ ด้วยเหตุนี้ท่านจึงกล่าวว่า
ลาภํ ปฏิจฺจ วินิจฺจโย ไตร่ตรองอาศัยลาภดังนี้.

บทว่า **ฉนฺทราโค** ความว่า ราคะอย่างอ่อนและราคะอย่าง
แรง ย่อมเกิดขึ้นในวัตถุที่ตรึกด้วยอกุศลวิตกอย่างนี้ จริงอยู่บทว่า

ฉนฺโท ในสูตรนี้เป็นชื่อของราคะอย่างอ่อน. บทว่า ปริศฺศุโห ได้แก่
ทำการยึดถือด้วยอำนาจตัณหาและทิฏฐิ. บทว่า มจฺจริย ได้แก่
ทนต่อความเป็นของทั่วไปแก่ผู้อื่นไม่ได้. ด้วยเหตุที่นั่นนั่นเอง ท่าน
โบราณจารย์จึงกล่าวความแห่งถ้อยคำอย่างนี้ของ มัจจริยะนั้นว่า
ความอัศจรรย์นี้พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า มัจจริยะ เพราะเป็น
ไปแล้วในความว่า ขอความอัศจรรย์ยังมีแก่เราเท่านั้น ของงอย่า
มีแก่คนอื่นเลยดังนี้. บทว่า อารกฺขา ได้แก่ การรักษาไว้ด้วยดี
โดยปิดประตูและเก็บรักษาไว้ในหีบเป็นต้น. ชื่ออริกณะเพราะ
ทำให้ยิ่ง บทนั้นเป็นชื่อของเหตุ. บทว่า อารกฺขาธิกรณํ เป็นนปุงสก-
ลิงค์ภาวสาธนะ อธิบายว่า เหตุแห่งการอารักขา. ในบทว่า ทณฺฑาทานํ
เป็นต้น พึงทราบวินิจฉัยดังนี้ การถือท่อนไม้เพื่อกันผู้อื่น ชื่อว่า
ทณฺฑาทานํ การถือศัตรามีคมข้างเดียวเป็นต้น ชื่อว่า สตฺถาทานํ .
การทะเลาะกันด้วยกายก็ดี การทะเลาะกันด้วยวาจาก็ดี ชื่อว่า
กลโห. ตอนแรกเป็นวิคคหะ ตอนหลังเป็นวิวาท. บทว่า ตูวํ ตูวํ
ได้แก่ พุดขึ้นมิ่งขึ้นกู โดยไม่เคารพกัน.

จบ อรรถกถาตัณหาสูตรที่ ๓

๔. วัตถสัจจะสูตร

ว่าด้วยสัตตาวาส ๕ ประการ

[๒๒๘] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย สัตตาวาส ๕ ชั้น ๕ ชั้นเป็น
ไฉน คุก่อนภิกษุทั้งหลาย สัตว์พวกหนึ่งมีกายต่างกัน มีสัญญา
ต่างกัน เหมือนมนุษย์ เทวดาบางพวกและวินิปาติกสัตว์บางพวก
นี้เป็นสัตตาวาสชั้นที่ ๑.

สัตว์พวกหนึ่งมีกายต่างกัน มีสัญญาอย่างเดียวกัน เหมือน
เทวดาผู้อยู่ในชั้นพรหม ผู้เกิดในภูมิปรหมณานี้เป็นสัตตาวาส
ชั้นที่ ๒.

สัตว์พวกหนึ่งมีกายอย่างเดียวกัน มีสัญญาต่างกัน เหมือน
เทวดาชั้นอาภัสสระ นี้เป็นสัตตาวาสชั้นที่ ๓.

สัตว์พวกหนึ่งมีกายอย่างเดียวกัน มีสัญญาอย่างเดียวกัน
เหมือนเทวดาชั้นสุกทินะ นี้เป็นสัตตาวาสชั้นที่ ๔.

สัตว์พวกหนึ่งไม่มีสัญญา ไม่เสวยเวทนา เหมือนเทวดาผู้เป็น
อสังขยิสัตว์ นี้เป็นสัตตาวาสชั้นที่ ๕.

สัตว์พวกหนึ่งผู้เข้าถึงชั้นอาภาสานัญจายตนะ โดยคำนึง
เป็นอารมณ์ว่า อากาศหาที่สุดมิได้ เพราะล่วงรูปสัญญาโดย
ประการทั้งปวง เพราะดับปฏิสมสัญญา เพราะไม่ใส่ใจถึงนันท-
สัญญา นี้เป็นสัตตาวาสชั้นที่ ๖.

สัตว์พวกหนึ่งผู้เข้าถึงชั้นวิญญานัญจายตนะ โดยคำนึง
เป็นอารมณ์ว่า วิญญานหาที่สุดมิได้ เพราะล่วงอาภาสานัญจายตนะ

โดยประการทั้งปวง นี่เป็นสัตตาวาสชั้นที่ ๗.

สัตว์พวกหนึ่งผู้เข้าถึงชั้นอาภิยัญญายตนะ โดยคำนึง
เป็นอารมณ์ว่า อะไรหน้อยหนึ่งไม่มี เพราะล่องวิญญาณัญญายตนะ
โดยประการทั้งปวง นี่เป็นสัตตาวาสชั้นที่ ๘.

สัตว์พวกหนึ่งผู้เข้าถึงชั้นเนวสัญญานาสัญญายตนะ เพราะ
ล่องอาภิยัญญายตนะโดยประการทั้งปวง เป็นสัตตาวาสชั้นที่ ๙
คู่ก่อนภิกษุทั้งหลายสัตตาวาส ๙ ชั้นนี้แล.

จบ ววัตตสัญญาสูตรที่ ๔

อรรถกถาสัตตสัญญาสูตรที่ ๔

สัตตสัญญาสูตรที่ ๔ มีวินิจัยดังต่อไปนี้.

บทว่า สตุตาวาสา ได้แก่ที่อยู่ของสัตว์ทั้งหลาย อธิบายว่า
ที่เป็นที่อยู่. ในบทนั้นแม้สุทธาวาสก็เป็นสัตตาวาสเหมือนกัน แต่
ท่านมิได้จัดไว้ เพราะสุทธาวาสมิได้มีตลอดกาลทั้งหมด. ด้วยว่า
สุทธาวาสเป็นเช่นกับที่พักของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย เมื่อพระ-
พุทธเจ้ามิได้ทรงอุบัติตลอดอสงไขยกับ ที่นั่นก็ว่างเปล่า เพราะ
เหตุนั้น ท่านจึงไม่จัดไว้เพราะสุทธาวาสมิได้มีตลอดกาลทั้งหมด.
บทที่เหลือในสูตรนี้ พึงทราบโดยนัยที่กล่าวแล้ว ในวิญญาณฐิติ
นั้นแล.

จบ อรรถกถาสัตตสัญญาสูตรที่ ๔

๕. ลิลยอุปสูตร

ว่าด้วย (ปฐม) ผู้จบพรหมจรรย์

[๒๒๕] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ในกาลใดแล ภิกษุอบรมจิต ให้ดีด้วยปัญญา ในกาลนั้น ควรเรียกภิกษุนั้นว่า ย่อมรู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มี.

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ภิกษุอบรมจิตใหญ่ด้วยปัญญาอย่างไร ภิกษุอบรมจิตให้ดีด้วยปัญญาอย่างนี้ว่า จิตของเราปราศจากราคะแล้ว จิตของเราปราศจากโทสะแล้ว จิตของเราปราศจากโมหะแล้ว จิตของเราไม่มีราคะเป็นธรรมดา จิตของเราไม่มีโทสะเป็นธรรมดา จิตของเราไม่มีโมหะเป็นธรรมดา จิตของเราไม่เวียนมาเพื่อรูปราคะเป็นธรรมดา จิตของเราไม่เวียนมาเพื่อรูปราคะเป็นธรรมดา คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ในกาลใดแล ภิกษุอบรมจิต ให้ดีด้วยปัญญาแล้ว ในกาลนั้น ควรเรียกภิกษุนั้นว่า ย่อมรู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำ ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้ มิได้มี.

จบ ปฐมลิลยอุปสูตรที่ ๕

อรรธกถาปฐมสัลยาปสูตรที่ ๕

ปฐมสัลยาปสูตรที่ ๕ มีวินิจัยดังต่อไปนี้.

บทว่า ยโต แปลว่า ในกาลใด. บทว่า สปริจิต โหติ ได้แก่
อบรมดีแล้วคือ เจริญดีแล้ว. บทว่า กลลัม วจนาย ได้แก่ควรเพื่อ
จะกล่าว. บทว่า วีตราคัม ได้แก่ปราศจากราคะ. บทว่า อสคาชมนัม
ได้แก่หมดสภาพที่จะให้ยินดีด้วยราคะ. บทว่า อนาวตติชมนัม
ได้แก่หมดสภาพที่จะกลับมา คือไม่ควรเกิดต่อไป อธิบายว่า มี
สภาพดับสนิท โดยไม่มีปฏิสนธิอีกต่อไปนั่นเอง. ในสูตรนี้ท่าน
กล่าวถึงพระชีนาสพเท่านั้น.

จบ ปฐมสัลยาปสูตรที่ ๕

๖. ทุติยสิลายุปสูตร

ว่าด้วยผู้จบพรหมจรรย์

[๒๓๐] สมัยหนึ่ง ท่านพระสารีบุตรและท่านพระจันทิกานุตร
อยู่ ณ พระวิหารเวฬุวัน กลันทกนิวาปสถาน ใกล้พระนครราชคฤห์
ณ ที่นั่นแล ท่านพระจันทิกานุตรกล่าวกะภิกษุทั้งหลายว่า คุณก่อน
อาวุโสทั้งหลาย พระเทวทัตย่อมแสดงธรรมแก่ภิกษุทั้งหลาย
อย่างนี้ว่า คุณก่อนอาวุโสทั้งหลาย ในกาลใดแล ภิกษุอบรมจิตให้ดี
ด้วยจิต ในกาลนั้น ควรพยากรณ์ภิกษุนั้นว่า ย่อมรู้ชัดว่า ชาติสิ้น
แล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อ
ความเป็นอย่างนี้มีได้มี.

เมื่อท่านพระจันทิกานุตรกล่าวอย่างนี้แล้ว ท่านพระสารีบุตร
ได้กล่าวกะท่านพระจันทิกานุตรว่า คุณก่อนอาวุโสจันทิกานุตร
พระเทวทัตมิได้แสดงธรรมแก่ภิกษุทั้งหลายอย่างนี้ว่า คุณก่อน
อาวุโสทั้งหลาย ในกาลใด ภิกษุอบรมจิตให้ด้วยจิต ในกาลนั้น
ควรพยากรณ์ภิกษุนั้นว่า ย่อมรู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์
อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้
มิได้มี คุณก่อนอาวุโสจันทิกานุตร แต่พระเทวทัตแสดงธรรมแก่
ภิกษุทั้งหลายอย่างนี้ว่า คุณก่อนอาวุโสทั้งหลาย ในกาลใดแล ภิกษุ
อบรมจิตให้ดีด้วยจิต ในกาลนั้นควรพยากรณ์ภิกษุนั้นว่า ย่อมรู้ชัด
ว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำ ทำเสร็จแล้ว
กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มีได้มี.

แม่ครั้งที่ ๒...

แม่ครั้งที่ ๓ ท่านพระจันทิกานุตรกล่าวกะภิกษุทั้งหลายว่า
ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย พระเทวทัตย่อมแสดงธรรมแก่ภิกษุทั้งหลาย
อย่างนี้ว่า ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย ในกาลใดแล ภิกษุอบรมจิตให้ดี
ด้วยจิต ในกาลนั้น ควรพยากรณ์ภิกษุนั้นว่า ย่อมรู้ชัดว่า ชาตสัน
แล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำ ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อ
ความเป็นอย่างนี้มีได้มี แม่ครั้งที่ ๓ ท่านพระสารีบุตรได้กล่าวกะ
ท่านพระจันทิกานุตรว่า ดูก่อนอาวุโสจันทิกานุตร พระเทวทัตมิได้
แสดงธรรมแก่ภิกษุทั้งหลายอย่างนี้ว่า ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย
ในกาลใดแล ภิกษุอบรมจิตให้ดีด้วยจิต ในกาลนั้น ควรพยากรณ์
ภิกษุนั้นว่า ย่อมรู้ชัดว่า ชาตสันไปแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว
กิจที่ควรทำทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มีได้มี ดูก่อน
อาวุโสจันทิกานุตร แต่พระเทวทัตแสดงธรรมแก่ภิกษุทั้งหลาย
อย่างนี้ว่า ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย ในกาลใดแล ภิกษุอบรมจิตให้ดี
ด้วยจิต ในกาลนั้นควรพยากรณ์ภิกษุนั้นว่า ย่อมรู้ชัดว่า ชาตสัน
แล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อ
ความเป็นอย่างนี้มีได้มี.

ดูก่อนอาวุโสแก่ภิกษุอบรมจิตให้ดีด้วยจิตอย่างไร คือ อบรม
จิตให้ดีด้วยจิตอย่างนี้ว่า จิตของเราปราศจากราคะแล้ว จิตของเรา
ปราศจากโทสะแล้ว จิตของเราปราศจากโมหะแล้ว จิตของเราไม่มี
ราคะเป็นธรรมดา จิตของเราไม่มีโทสะเป็นธรรมดา จิตของเรา
ไม่มีโมหะเป็นธรรมดา จิตของเราไม่เวียนมาในกามภพเป็นธรรมดา

จิตของเราได้เวียนมาในรูปภพเป็นธรรมดา จิตของเราไม่เวียนมา
ในรูปภพเป็นธรรมดา คุณก่อนอาวโส ถึงแม้รูปที่จะพึงรู้แจ้ง
ด้วยจักขุอย่างหยาบ ๆ ผ่านมาทางคลองจักขุแห่งภิกษุผู้มีจิต
หลุดพ้นโดยชอบอย่างนี้ รูปเหล่านั้นก็ครอบงำจิตเธอไม่ได้ จิต
ของเธอไม่เจือด้วยรูปเหล่านั้น เป็นจิตมั่น ถึงความไม่หวั่นไหว
และเธอย่อมพิจารณาเห็นความเสื่อมไปแห่งรูปนั้น ถึงแม้เสียงที่จะ
พึงรู้แจ้งด้วยหู ฯลฯ กลิ่นที่จะพึงรู้แจ้งด้วยจมูก ฯลฯ รสที่จะ
แจ้งด้วยลิ้น ฯลฯ โผฏฐัพพะที่จะพึงรู้แจ้งด้วยกาย ฯลฯ ธรรมารมณ์
ที่จะพึงรู้แจ้งด้วยใจอย่างหยาบ ๆ ผ่านมาทางคลองใจแห่งภิกษุ
ผู้มีจิตหลุดพ้นโดยชอบอย่างนี้ ธรรมารมณ์นั้นก็ครอบงำจิตของ
เธอไม่ได้ จิตของเธอไม่เจือด้วยธรรมารมณ์นั้น เป็นจิตมั่น ถึง
ความไม่หวั่นไหว และเธอย่อมพิจารณาเห็นความเสื่อมไปแห่ง
ธรรมารมณ์นั้น คุณก่อนอาวโส เปรียบเหมือนเสาหิน ยาว ๑๖ ศอก
หยั่งลงไปในหลุม ๘ ศอก ข้างบนหลุม ๘ ศอก ถึงแม้ลมพายุ
อย่างแรงพัดมาทางทิศบูรพา เสาหินนั้นไม่พึงสะเทือนสะท้านหวั่นไหว
ถึงแม้ลมพายุอย่างแรงพัดมาทางทิศประจิม ทิศอุดร ทิศทักษิณ
เสาหินนั้นก็ไม่พึงสะเทือนสะท้านหวั่นไหว ข้อนั้นเพราะเหตุไร
เพราะหลุมลึกและเพราะเสาหินฝังลึก ฉะนั้น คุณก่อนอาวโสฉันนั้น
เหมือนกันแล ถึงแม้รูปที่จะพึงรู้แจ้งด้วยจักขุอย่างหยาบ ๆ ผ่าน
มาทางคลองจักขุแห่งภิกษุผู้มีจิตหลุดพ้นโดยชอบอย่างนี้ ก็ครอบงำ
จิตของเธอไม่ได้ จิตของเธอไม่เจือด้วยรูปเหล่านั้น เป็นจิตมั่นถึง
ความไม่หวั่นไหว และเธอย่อมพิจารณาเห็นความเสื่อมไปแห่งรูป

นั่น ถึงแม้เที่ยงที่จะพึงรู้แจ้งด้วย ฯลฯ กลิ่นที่จะพึงรู้แจ้งด้วย
จมูก ฯลฯ รสที่จะพึงรู้แจ้งด้วยลิ้น ฯลฯ โผฏฐัพพะที่จะพึงรู้แจ้ง
ด้วยกาย ฯลฯ ธรรมารมณ์ที่จะพึงรู้แจ้งด้วยใจอย่างหยาบ ๆ ผ่าน
มาทางคลองใจแห่งภิกษุผู้มีจิตหลุดพ้นโดยชอบอย่างนี้ ก็ครอบงำ
จิตของเธอไม่ได้ จิตของเธอไม่เจือด้วยธรรมารมณ์นั้น เป็นจิตมั่น
ถึงความไม่หวั่นไหว และเธอย่อมพิจารณาเห็นความเสื่อมแห่ง
ธรรมารมณ์นั้น.

จบ ทุติยสิลาเยปสูตรที่ ๖

อรรถกถาทุติยสิลาเยปสูตรที่ ๖

ทุติยสิลาเยปสูตรที่ ๖ มีวินิจัยดังต่อไปนี้.

บทว่า จนุทิกาปุตุโต ได้แก่พระเถระชื่อจันทิกาปุตตะ ปราภุ
ชื่อตามมารดา. บทว่า เจตสา จิตํ สุปริจิตํ โหติ ความว่า ระเบียบ
ความประพฤติกของจิตอันภิกษุอบรมดีแล้ว คือ เจริญดีแล้ว ให้สูง ๆ
ขึ้นไป ด้วยระเบียบความประพฤติกของจิต. บทว่า เนวสุตจิตตํ
ปริยาทียนุติ ได้แก่อารมณ์เหล่านั้นไม่สามารถเพื่อหวังเหนี่ยว.
จิตตบาทของพระชีนาสนั้นให้สิ้นไป แล้วตั้งอยู่ได้. บทว่า อมิสสีกตํ
ได้แก่จิตไม่คลุกเคล้าด้วยอารมณ์เหล่านั้น เพราะอารมณ์เหล่านั้น
ไม่ติดอยู่. บทว่า อาเนญชปุตตํ ได้แก่ถึงความไม่หวั่นไหว คือ

ความไม่คืนรรณ. บทว่า สติยาโย ได้แก่ เสาหิน. บทว่า โสนัสกุกุโก
ได้แก่ ขาว ๑๖ ศอก. บทว่า เหฏฐาเนมจมา ได้แก่ หยั่งลงไป
ได้หลุม. บทว่า อุปรินมสุส ได้แก่ บนหลุม. บทว่า สุนิชาตตุตา
ได้แก่ เอาซากเหล็กตอก ฟังจนลึกลง. ในบทว่า เอวเมวโช นี้ ฟังเห็น
พระชีณาสพดุจเสาหิน ก็เลสอันเกิดขึ้นในทวาร ๖ ดุลมพายุ
ฟังทราบความที่กิเลสอันเกิดขึ้นในทวาร ๖ ไม่สามารถยังจิต
ของพระชีณาสพให้หวนไหวได้ ดุจความที่ลมอันพัดมาจาก ๔ ทิศ
ไม่สามารถให้เสาหินหวนไหวได้จะนั้น. แม้ในสูตรนี้พระผู้มีพระ
ภาคเจ้าก็ตรัสฟังพระชีณาสพเท่านั้น.

จบ อรรถกถาทุติยสติยาปสูตรที่ ๖

๗. ปฐมเวรสูตร

ว่าด้วยองค์คุณของผู้สิ้นอบาย

[๒๓๑] ครั้งนั้นแล ท่านอนาถบิณฑิกคฤหบดีเข้าไปเฝ้า
พระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่ควร
ส่วนข้างหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกะอนาถบิณฑิกคฤหบดีว่า
ดูก่อนคฤหบดี ในกาลใดแล อริยสาวกสงบระงับภัยเวร ๕ ประการ
และประกอบด้วย โศดาปัตติยังกะ ๔ ประการ ในกาลนั้น อริยสาวก
นั้นหวังอยู่ พึงพยากรณ์ตนด้วยตนเองว่า เราเป็นผู้มีนรกสิ้นแล้ว
มีกำเนิดสัตว์ดิรัจฉานสิ้นแล้ว มีเปรตวิสัยสิ้นแล้ว มีอบาย ทุกคติ
และวินิบาตสิ้นแล้ว เราเป็นโศดาบัน มีอันไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา
เป็นผู้เที่ยงที่จะตรัสรู้ในเบื้องหน้า.

อริยสาวกสงบระงับภัยเวร ๕ ประการเป็นไฉน ดูก่อนคฤหบดี
บุคคลผู้มักฆ่าสัตว์ย่อมประสบภัยเวรแม้ในปัจจุบัน แม้ในสัมปรายภพ
และย่อมได้เสวยทุกข์ทรมานสททางใจ เพราะปาณาติบาตเป็นปัจจัย
อริยสาวกผู้งดเว้นจากปาณาติบาต ย่อมไม่ประสบภัยเวรแม้ใน
ปัจจุบัน แม้ในสัมปรายภพ และไม่ได้เสวยทุกข์ทรมานสททางใจ
อริยสาวกผู้งดเว้นจากปาณาติบาต ย่อมสงบระงับภัยเวรนั้นด้วย
ประการอย่างนี้ ดูก่อนคฤหบดี บุคคลผู้มักถือเอาสิ่งของที่เจ้าของ
เขาไม่ให้ ฯลฯ ผู้มักประพฤติดิฉินในกาม ฯลฯ ผู้มักพุดเท็จ ฯลฯ
ผู้มักดื่มน้ำเมาคือ สุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท
ย่อมประสบภัยเวรแม้ในปัจจุบัน แม้ในสัมปรายภพ และย่อมเสวย

ทุกข์โทมนัสทางใจ เพราะผู้ค้ำน้ำมา คือ สุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาทเป็นปัจจัย อริยสาวกผู้งดเว้นจากการค้ำน้ำมา คือสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท ย่อมไม่ประสพภัยเวรแม้ในปัจจุบัน แม้ในสัมปรายภพ และย่อมไม่ได้เสวยทุกข์โทมนัสทางใจ อริยสาวกผู้งดเว้นจากการค้ำน้ำมา คือสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท ย่อมสงบระงับภัยเวรนั้นด้วยอาการอย่างนี้ อริยสาวกสงบระงับภัยเวร ๕ ประการนี้.

อริยสาวกเป็นผู้ประกอบด้วยโศดาปัตติยังกะ ๔ ประการเป็นไฉน คู่ก่อนคฤหบดี อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้ประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระพุทธเจ้าว่า แม้เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น... เป็นผู้บิภกานแล้ว เป็นผู้จำแนกธรรม ๑ ย่อมประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระธรรมว่า พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสดีแล้ว... อันวิญญูชนจะพึงรู้ได้เฉพาะตน ๑ ย่อมประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระสงฆ์ว่า พระสงฆ์สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นผู้ปฏิบัติแล้ว... เป็นนาบุญของโลก ไม่มีนาบุญอื่นยิ่งกว่า ๑ ย่อมประกอบด้วยศีลอันพระอริยเจ้าพอใจ ไม่ขาด ไม่ทะลุ ไม่ต่าง ไม่พร้อม เป็นไทย อันวิญญูชนสรรเสริญ อันค้นหาและทักขุไม่ถูกต้อง เป็นไปเพื่อสมาธิ ๑ อริยสาวกเป็นผู้ประกอบด้วยโศดาปัตติยังกะ ๔ ประการนี้.

คู่ก่อนคฤหบดี ในกาลใดแล อริยสาวกสงบระงับภัยเวร ๕ ประการนี้ และประกอบด้วยโศดาปัตติยังกะ ๔ ประการนี้ อริย-

สาวกนั้นหวังอยู่ พึงพยากรณ์ตนด้วยตนเองว่า เราเป็นผู้มีนรก
สิ้นแล้ว มีกำเนิดสัตว์ดิรัจฉานสิ้นแล้ว มีเปรตวิสัยสิ้นแล้ว มีอบาย
มีทุกขี และวินิบาตสิ้นแล้ว เป็นโสดาบัน มีอันไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา
เป็นผู้เที่ยงที่จะตรัสรู้ในเบื้องหน้า.

จบ ปฐมสูตรที่ ๗

อรรถกถาปฐมเวรสูตรที่ ๗

ปฐมเวรสูตรที่ ๗ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า ภย เวรี ปสวติ ได้แก่ประสบภัยเกิดจากจิตสะดุ้ง
และเวรเกิดจากบุคคล. บทว่า เจตสิก ได้แก่อาศัยจิต. บทว่า
ทุกข ได้แก่ มีกายเป็นที่ตั้ง. บทว่า โทมนสฺส ได้แก่ ทุกข์อันสัมปยุต
ด้วยความแค้น. ในสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถึงโสดาปัตติมรรค.

จบ อรรถกถาปฐมเวรสูตรที่ ๗

๘. ทูติเวรสูตร

ว่าด้วยองค์คุณของผู้สโนบาย

[๒๓๒] คู่อ่อนภิกขุทั้งหลาย ในกาลในแล อริยสาวกสงบ ระวังภัยเวร ๕ ประการ และประกอบด้วยโศดาปัตติยังคะ ๔ ประการ ในกาลนั้น อริยสาวกนั้นหวังอยู่ พึงพยากรณ์ตนด้วย ตนเองได้ว่า เรามีนิรภัยแล้ว มีกำเนิดสัตว์ดิรัจฉานสิ้นแล้ว มี เปรตวิสัยสิ้นแล้ว มีอบาย ทูติ และวินิบาตสิ้นแล้ว เราเป็นพระ- โศดาบัน มีความไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา เป็นผู้เที่ยงแท้ที่จะตรัสรู้ ในเบื้องหน้า.

ก็อริยสาวกระวังภัยเวร ๕ ประการเป็นไฉน คู่อ่อน ภิกขุทั้งหลาย บุคคลผู้มักฆ่าสัตว์ ย่อมประสบภัยเวรแม้ในปัจจุบัน แม้ในสัมปรายภพ และย่อมได้เสวยทุกข์โทมนัสทางใจ เพราะ ปาณาติบาตเป็นปัจจัย อริยสาวกผู้งดเว้นจากปาณาติบาต ย่อม ไม่ประสบภัยเวรแม้ในปัจจุบัน แม้ในสัมปรายภพ และไม่ได้เสวย ทุกข์โทมนัสทางใจ อริยสาวกผู้งดเว้นจากปาณาติบาต ย่อมสงบ ระวังภัยเวรด้วยประการอย่างนี้ คู่อ่อนภิกขุทั้งหลาย บุคคลผู้มัก ถือเอาสิ่งของที่เจ้าของเขาไม่ให้ ฯลฯ ผู้มักประพฤตินอกงาม ฯลฯ ผู้มักพูดเท็จ ฯลฯ ผู้มักดื่มน้ำเมา คือ สุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้ง แห่งความประมาท ย่อมประสบภัยเวรแม้ในปัจจุบัน แม้ในสัม- ปรายภพ และย่อมได้เสวยทุกข์โทมนัสทางใจ เพราะดื่มน้ำเมา คือ สุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท อริยสาวกผู้งดเว้น

จากการคืบหน้ามา คือ สุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท
ย่อมไม่ประสพภัยเวรแม้ในปัจจุบัน แม้ในสัมปรายภพ และย่อม
ไม่ได้เสวยทุกข์โศกนันททางใจ อริยสาวกผู้งดเว้นจากการคืบหน้ามา
คือ สุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท ย่อมสงบระงับ
ภัยเวรด้วยประการอย่างนี้ อริยสาวกย่อมสงบระงับภัยเวร ๕
ประการนี้.

อริยสาวกเป็นผู้ประกอบด้วยโศดาปัตติยังคะ ๔ ประการ
เป็นไฉน คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อริยสาวกในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้
ประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหวในพระพุทธเจ้าว่า แม้
เพราะเหตุนี้ ๆ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ฯลฯ เป็นผู้เบิกบาน
แล้ว เป็นผู้จําแนกธรรม ๑ เป็นผู้ประกอบด้วยความเลื่อมใสอันไม่
หวั่นไหวในพระธรรมว่า พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัส
ดีแล้ว ฯลฯ อันวิญญูชนจะพึงรู้เฉพาะตน ๑ ประกอบด้วยความ
เลื่อมใสไม่หวั่นไหวในพระสงฆ์ว่า พระสงฆ์สาวกของพระผู้มี-
พระภาคเจ้า เป็นผู้ปฏิบัติดีแล้ว ฯลฯ เป็นนानุญของโลกไม่มีนानุญ
อื่นยิ่งไปกว่า ผู้เป็นประกอบด้วยศีลที่พระอริยเจ้าพอใจ ไม่ขาด
ไม่ทะลุ ไม่ต่าง ไม่พร้อย เป็นไทย อันวิญญูชนสรรเสริญ อัน
ค้นหาและทักขิไม่ถูกต้อง เป็นไปเพื่อสมาธิ ๑ อริยสาวกสงบระงับ
ด้วยโศดาปัตติยังคะ ๔ ประการนี้.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ในกาลใดแล อริยสาวกสงบระงับ
ภัยเวร ๕ ประการนี้ และประกอบด้วยโศดาปัตติยังคะ ๔ ประการ
นี้ ในกาลนั้น อริยสาวกนั้นหวังอยู่ พึงพยากรณ์ตนด้วยตนเอง

ได้ว่า เราเป็นผู้มีนรกสิ้นแล้ว มีกามะตัตถ์วิจารณ์สิ้นแล้ว มี
เปรตวิสัยสิ้นแล้ว มีอบาย ทุกติ และวินิบาตสิ้นแล้ว เราเป็นพระ-
โศคาบัน มีอันไม่ตกต่ำเป็นธรรมดา เป็นผู้เที่ยงที่จะตรัสรู้เป็น
เบื้องหน้า.

จบ ทุติยเวรสูตรที่ ๘

อรรถกถาทุติยเวรสูตรที่ ๘

ทุติยเวรสูตรที่ ๘ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแก่หมุกกิษุ
แต่ในสูตรนี้ท่านกล่าวว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถึงพระโศคาบัน
เท่านั้น.

จบ อรรถกถาทุติยเวรสูตรที่ ๘

๕. ปฐมอาฆาตสูตร

ว่าด้วยอาฆาตวัตถุ ๕ ประการ

[๒๓๓] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อาฆาตวัตถุ ๕ ประการเป็นไฉน คือ บุคคลย่อมผูกความอาฆาตว่า คนโน้นได้ประพฤตสิ่งมิใช่ประโยชน์แก่เราแล้ว ๑ คนโน้นย่อมประพฤตสิ่งมิใช่ประโยชน์แก่เรา ๑ คนโน้นจักประพฤตสิ่งมิใช่ประโยชน์แก่เรา ๑ ย่อมผูกความอาฆาตว่า คนโน้นได้ประพฤตสิ่งมิใช่ประโยชน์แก่คนที่รักที่ชบใจของเราแล้ว ๑ คนโน้นย่อมประพฤตสิ่งมิใช่ประโยชน์แก่คนที่รักที่ชบใจของเรา ๑ คนโน้นจักประพฤตสิ่งมิใช่ประโยชน์แก่คนที่รักที่ชบใจของเรา ๑ ย่อมผูกความอาฆาตว่า คนโน้นได้ประพฤตประโยชน์แก่คนไม่เป็นที่รักที่ชบใจของเราแล้ว ๑ คนโน้นย่อมประพฤตประโยชน์แก่คนผู้ไม่เป็นที่รักที่ชบใจของเรา ๑ คนโน้นจักประพฤตประโยชน์แก่คนไม่เป็นที่รักที่ชบใจของเรา ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อาฆาตวัตถุ ๕ ประการนี้แล.

จบ ปฐมอาฆาตสูตรที่ ๕

อรรถกถาปฐมอาฆาตสูตรที่ ๕

ปฐมอาฆาตสูตรที่ ๕ มีวินัยขังดังต่อไปนี้.

บทว่า อาฆาตวัตถุนี้ ได้แก่ เหตุแห่งความอาฆาต.

บทว่า อาฆาต พนฺธติ ได้แก่ผูกความโกรธ คือทำความโกรธให้เกิดขึ้น.

จบ อรรถกถาปฐมอาฆาตสูตรที่ ๕

๑๐. พุทธยามาตสูตร

ว่าด้วยเหตุกำจัดความอาฆาต ๕ ประการ

[๒๓๔] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เหตุเครื่องกำจัดความอาฆาต ๕ ประการนี้ ๑ ประการเป็นไฉน คือ บุคคลยอมกำจัดความอาฆาต ได้ด้วยคิดว่า คนโน้นได้ประพฤตสิ่งมิใช่ประโยชน์แก่เราแล้ว เพราะเหตุนั้น ที่ไหนเราจะพึงได้การประพฤตประโยชน์ในบุคคลนี้เล่า ๑ คนโน้นยอมประพฤตสิ่งมิใช่ประโยชน์แก่เรา เพราะเหตุนั้น ที่ไหนเราจะพึงได้การประพฤตประโยชน์ในบุคคลนี้เล่า ๑ คนโน้นจักประพฤตสิ่งมิใช่ประโยชน์แก่เรา เพราะเหตุนั้น ที่ไหนเราจะพึงได้การประพฤตประโยชน์ในบุคคลนี้เล่า ๑ บุคคลยอมกำจัดความอาฆาต ด้วยคิดว่าคนโน้นได้ประพฤตสิ่งมิใช่ประโยชน์ แก่บุคคลผู้เป็นที่รักที่พอใจของเราแล้ว เพราะเหตุนั้น ที่ไหนเราจะพึงได้การประพฤตประโยชน์แก่บุคคลผู้เป็นที่รักที่พอใจของเราในบุคคลนี้ ๑ คนโน้นยอมประพฤตสิ่งมิใช่ประโยชน์ แก่บุคคลผู้เป็นที่รักที่พอใจของเรา เพราะเหตุนั้น ที่ไหนเราจะพึงได้การประพฤตประโยชน์แก่บุคคลผู้เป็นที่รักที่พอใจของเราในบุคคลนี้เล่า ๑ คนโน้นจักประพฤตสิ่งมิใช่ประโยชน์ แก่บุคคลผู้เป็นที่รักที่พอใจของเรา เพราะเหตุนั้น ไหนเราจะพึงได้การประพฤตประโยชน์แก่บุคคลผู้เป็นที่รักที่พอใจของเรา ในกาลนี้เล่า ๑ บุคคลยอมกำจัดความอาฆาตด้วยคิดว่า คนโน้นได้ประพฤตประโยชน์แก่บุคคลผู้ไม่เป็นที่รักที่พอใจของเรา

แล้ว เพราะเหตุนั้น ที่ไหนเราจะพึงได้การประพาสสิ่งมิใช่ประโยชน์
แก่นุคคลผู้ไม่เป็นที่รักที่ชอบใจของเราในบุคคลนี้เล่า ๑ คนโน้น
ย่อมประพาสประโยชน์แก่นุคคลผู้ไม่เป็นที่รักที่ชอบใจของเรา
เพราะเหตุนั้น ที่ไหนเราจะพึงได้การประพาสสิ่งมิใช่ประโยชน์
แก่นุคคลผู้ไม่เป็นที่รักที่ชอบใจของเราในบุคคลนี้เล่า ๑ คนโน้น
จักประพาสประโยชน์แก่นุคคลผู้ไม่เป็นที่รักที่ชอบใจของเรา
เพราะเหตุนั้น ที่ไหนเราจะพึงได้การประพาสสิ่งมิใช่ประโยชน์
แก่นุคคลผู้ไม่เป็นที่รักที่ชอบใจของเราในบุคคลนี้เล่า ๑ ดูก่อน
ภิกษุทั้งหลาย เหตุเรื่องกำจัดความอาฆาต ๕ ประการนี้แล.

จบ ทุติยาฆาตสูตรที่ ๑๐

อรรถกถาทุติยาฆาตสูตรที่ ๑๐

ทุติยาฆาตสูตรที่ ๑๐ มีวินิจัยดังต่อไปนี้.

บทว่า อาฆาตปฏินิยา ได้แก่เหตุแห่งการกำจัดความอาฆาต.

บทว่า ตํ กุเตตถ ลพฺภา ความว่า เราจะพึงได้ในบุคคลนี้แต่ไหน คือ
เราสามารถจะได้ด้วยเหตุไรว่า การประพาสไม่เป็นประโยชน์นั้น
อย่าได้มีแล้วดังนี้. อธิบายว่า บุคคลคิดอย่างนี้ว่า ชรรณดาคนอื่น
จะทำความฉิบหายแก่คนอื่นตามความชอบใจของตน ดังนี้แล้วกำจัด
ความอาฆาตเสียได้. อีกอย่างหนึ่ง หากเราพึงทำความโกรธตอบ

การทำความโกรธนั้นเราจะพึงได้ในบุคคลนี้แต่ไหน อธิบายว่า
เราสามารถจะได้ด้วยเหตุไร. ปาฐะว่า ตัม กุโธ ตถา ดังนี้ก็มี.
ความว่า หากเราพึงทำความโกรธในบุคคลนี้ ในการทำความโกรธ
ของเรานั้น จะพึงได้อะไรแต่ไหน อธิบายว่า ชื่อว่า จะพึงได้อะไร
มา. บทว่า ตัม ในอรรถนี้เป็นเพียงนิบาตเท่านั้น.

จบ อรรถกถาพุทธายาмаตสูตรที่ ๑๐

๑๑. อนุปปพนิโรธสูตร

ว่าด้วยอนุปปพนิโรธ ๕ ประการ

[๒๓๕] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อนุปปพนิโรธ ๕ ประการ
นี้ ๕ ประการเป็นไฉน คือ อามิสสัญญาของผู้เข้าปฐมฌานย่อม
ดับไป ๑ วิทกวิจารณ์ของผู้เข้าทุติยฌานย่อมดับไป ๑ ปีติของผู้เข้า
ตติยฌานย่อมดับไป ๑ ลมอัสสาสปีสสถานะของผู้เข้าจตุตถฌาน
ย่อมดับไป ๑ รูปสัญญาของผู้เข้าอากาสาณัญจายตนฌานย่อมดับ
ไป ๑ อากาสาณัญจายตนสัญญาของผู้เข้าวิญญานัญจายตนฌาน
ย่อมดับไป ๑ วิญญานัญจายตนสัญญาของผู้เข้าอากิญจัญญาย-
ตนฌานย่อมดับไป ๑ อากิญจัญญายตนสัญญาของผู้เข้าเนวสัญญา-
นาสัญญายตนฌานย่อมดับไป ๑ สัญญาและเวทนาของผู้เข้าสัญญา-
เวทยิตนิโรธย่อมดับไป ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อนุปปพนิโรธ ๕
ประการนี้แล.

จบ อนุปปพนิโรธสูตรที่ ๑๑

อรรถกถาอนุปปพนิโรธสูตรที่ ๑๑

อนุปปพนิโรธสูตรที่ ๑๑ มีวินิจัยดังต่อไปนี้.

บทว่า อนุปปพนิโรธา ได้แก่ดับไปตามลำดับ. คำที่เหลือ
ในบททั้งปวงง่ายทั้งนั้น.

จบอรรถกถาอนุปปพนิโรธสูตรที่ ๑๑

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. ฐานสูตร ๒. ขพุงกสูตร ๓. ตัณหาสูตร ๔. วัตถ-
- สัณญสูตร ๕. ปฐมสัลยาปสูตร ๖. ทุติยสัลยาปสูตร ๗. ปฐม-
- เวรสูตร ๘. ทุติยเวรสูตร ๙. ปฐมาฆาตสูตร ๑๐. ทุติยาฆาตสูตร
๑๑. อานุप्พนโรธสูตร และอรรคถา

จบ สัตตาวาสวรรคที่ ๓

มหาวรรคที่ ๔

๑. ปฐมวิหารสูตร

ว่าด้วยอนุปปพวิหาร ๕ ประการ

[๒๑๖] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อนุปปพวิหาร (ธรรมเป็นเครื่องอยู่ตามลำดับ) ๕ ประการนี้ ๕ ประการเป็นไฉน คือ ปฐมฌาน ๑ ทุคิฌาน ๑ คติฌาน ๑ จตุตถฌาน ๑ อากาสันญ-
จายตนฌาน ๑ วิญญาณัญญายตนฌาน ๑ อากิญจัญญายตนฌาน ๑
เนวสัญญานาสัญญายตนฌาน ๑ สัญญาเวทิตินิโรธ ๑ ดูก่อน
ภิกษุทั้งหลาย อนุปปพวิหาร ๕ ประการนี้แล.

จบ ปฐมวิหารสูตรที่ ๑

มหาวรรควารณชาติ ๔

อรรถกถาปฐมวิหารสูตรที่ ๑

มหาวรรคที่ ๔ ปฐมวิหารสูตรที่ ๑ มีวินิจัยดังต่อไปนี้.

บทว่า อนุปปพวิหารา ได้วิหารธรรมอันควรเข้าถึงตามลำดับ

จบ อรรถกถาปฐมวิหารสูตรที่ ๑

๒. ทุติยวิหารสูตร

วิหารอนุปปพวิหารสมบัตติ ๕ ประการ

[๒๓๗] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงอนุปปพวิหารสมบัตติ ๕ ประการนี้ เธอทั้งหลายจงฟัง ฯลฯ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ก้อนุปปพวิหารสมบัตติ ๕ ประการเป็นไฉน เรากล่าวว่า กามทั้งหลายย่อมดับในที่ใด และท่านเหล่านั้นดับกามทั้งหลายได้แล้ว ๆ อยู่ ในที่นั้น ท่านเหล่านั้นไม่มีความหิว ดับแล้ว ข้ามได้แล้ว ถึงฝั่งแล้ว ด้วยของกัณณนั้นเป็นแน่ ผู้ใดฟังถามอย่างนี้ว่า กามทั้งหลายย่อมดับในที่ไหน และใครดับกามทั้งหลายได้แล้ว ๆ อยู่ เราไม่รู้ผู้นี้ เราไม่เห็นผู้นี้ เธอทั้งหลายพึงตอบผู้นี้ว่า คุณก่อนอาวุโส ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สัจจจากาม สัจจจากอกุศลธรรม บรรลุปฐมฌาน มีวิตกวิจารณ์ มีปีติและสุขเกิดแก่วิเวกอยู่ กามทั้งหลายย่อมดับในปฐมฌานนี้ และท่านเหล่านั้นดับกามได้แล้ว ๆ อยู่ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอไม่เป็นผู้โง่เขลาไม่มีมารยาเป็นแน่ พึงชื่นชมยินดีภายิตว่า ดีแล้ว ดีแล้ว พึงนมัสการกระทำอัญชลีเข้าไปนั่งใกล้.

เรากล่าวว่า วิตกและวิจารณ์ย่อมดับในที่ใด และท่านเหล่านั้นดับวิตกวิจารณ์ได้แล้ว ๆ อยู่ในที่นั้น ท่านเหล่านั้นไม่มีความหิว ดับสนิทแล้ว ข้ามได้แล้ว ถึงฝั่งแล้ว ด้วยของกัณณนั้นเป็นแน่ ผู้ใดฟังถามอย่างนี้ว่า วิตกและวิจารณ์ย่อมดับในที่ไหน และใครดับ

วิตกวิจารณ์แล้ว ๆ อยู่ เราไม่รู้ผู้นี้ เราไม่เห็นผู้นี้ เธอทั้งหลาย
พึงตอบผู้innenอย่างนี้ว่า คุณก่อนอาวุโส ภิกษุในธรรมวินัยนี้ บรรลุ
หุตติยฌาน มีความผ่องใสแห่งจิตในภายใน เป็นธรรมเอกผุดขึ้น ไม่มี
วิตกวิจารณ์ เพราะวิตกวิจารณ์สงบไป มีปีติและสุขเกิดแก่สมาธิอยู่
วิตกวิจารณ์ย่อมดับในองค์ฌาน และท่านเหล่านั้นดับวิตกวิจารณ์
ได้แล้ว ๆ อยู่ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอเป็นผู้ไม่โอ้อวด ไม่มีมารยา
เป็นแน่ พึงชื่นชมยินดีภายิตว่า ดีแล้ว ครั้นแล้วพึงนมัสการ กระทำ
อัญชลีเข้าไปนั้งใกล้.

เรากล่าวว่า ปีติย่อมดับในที่ใด และท่านเหล่านั้นดับปีติได้
แล้ว ๆ อยู่ ท่านเหล่านั้นไม่มีความหิว ดับสนิทแล้ว ข้ามได้แล้ว
ถึงฝั่งแล้ว ด้วยของค์ฌานนั้นเป็นแน่ ผู้ใดพึงถามอย่างนี้ว่า ก็ปีติ
ดับในที่ไหน และใครดับปีติได้แล้ว ๆ อยู่ เราไม่รู้ผู้นี้ ไม่เห็นผู้นี้
เธอทั้งหลายพึงตอบผู้innenอย่างนี้ว่า คุณก่อนอาวุโส ภิกษุในธรรมวินัย
นี้ มีอุเบกขา มีสติ มีสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกาย เพราะปีติ
สิ้นไป บรรลุหุตติยฌานที่พระอริยเจ้าทั้งหลายสรรเสริญว่า ผู้ได้
ฌานนี้ เป็นผู้ที่มีอุเบกขา มีสติอยู่เป็นสุข ปีติย่อมดับในองค์ฌานนี้
และท่านเหล่านั้นดับปีติได้แล้ว ๆ อยู่ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอเป็น
ผู้ไม่โอ้อวด ไม่มีมารยาเป็นแน่ พึงชื่นชมยินดีภายิตว่า ดีแล้ว
ครั้นแล้ว พึงนมัสการกระทำอัญชลีเข้าไปนั้งใกล้.

เรากล่าวว่า อุเบกขาและสุขดับในที่ใด และท่านเหล่านั้น
ดับอุเบกขาและสุขได้แล้ว ๆ อยู่ในที่นั้น ท่านเหล่านั้นไม่มีความหิว

ดับสนิทแล้ว ข้ามได้แล้ว ถึงฝั่งแล้ว ด้วยองค์มานั้นเป็นแน่ ผู้ใด
ฟังถามอย่างนี้ว่า ก็อุเบกขาและสุขย่อมดับในที่ไหน และใครดับ
อุเบกขาและสุขได้แล้ว ๆ อยู่ เราไม่รู้ผู้นี้ เราไม่เห็นผู้นี้ เธอทั้งหลาย
ฟังตอบผู้นั้นอย่างนี้ว่า คุณก่อนอาวุโส ภิกษุในธรรมวินัยนี้ บรรลุ
จุดถกมาน ไม่มีทุกข์ไม่มีสุข เพราะละสุขละทุกข์และดับโสมนัส
โทมนัสก่อน ๆ ได้ มีอุเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธิ์อยู่ อุเบกขา
และสุขดับในองค์มานี้แล ท่านเหล่านั้นดับอุเบกขาและสุขได้
แล้ว ๆ อยู่ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอเป็นผู้ไม่โอ้อวด ไม่มีมารยา
เป็นแน่ ฟังชนชมยินดีภายิตว่า ดีแล้ว ครั้นแล้ว ฟังนมัสการกระทำ
อัญชลีเข้าไปนั่งใกล้.

เรากล่าวว่า รูปสัญญาดับในที่ใด และท่านเหล่าใดดับรูป
สัญญาได้แล้ว ๆ อยู่ในที่นั้น ท่านเหล่านั้นไม่มีความหิว ดับสนิท
แล้ว ข้ามได้แล้ว ถึงฝั่งแล้ว ด้วยองค์มานั้นเป็นแน่ ผู้ใดฟังถาม
อย่างนี้ว่า รูปสัญญาดับในที่ไหนและใครดับรูปสัญญาได้แล้ว ๆ อยู่
เราไม่รู้ผู้นี้ เราไม่เห็นผู้นี้ เธอทั้งหลายฟังตอบผู้นั้นอย่างนี้ว่า
คุณก่อนอาวุโส ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เพราะล่วงรูปสัญญาโดยประการ
ทั้งปวง เพราะดับปฏิกขสัญญา เพราะไม่ใส่ใจถึงนันทตสัญญา
บรรลุอากาศานัญจายตนฌาน เพราะคำนึงเป็นอารมณ์ว่า อากาศ
ไม่มีที่สุด รูปสัญญาย่อมดับในองค์มานี้ และท่านเหล่านั้นดับ
รูปสัญญาได้แล้ว ๆ อยู่ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอเป็นผู้ไม่โอ้อวด
ไม่มีมารยาเป็นแน่ ฟังชนชมยินดีภายิตว่า ดีแล้ว ครั้นแล้ว ฟัง
นมัสการกระทำอัญชลีเข้าไปนั่งใกล้.

เรากล่าวว่า อากาสนัญจายตนสัตตญาดับในที่สุด และท่าน
เหล่าใดดับอากาสนัญจายตนสัตตญาได้แล้ว ๆ อยู่ในที่นั้น ท่าน
เหล่านั้นไม่มีความหิว ดับสนิทแล้ว ข้ามได้แล้ว ถึงฝั่งแล้ว ด้วย
องค์มานั้นเป็นแน่ ผู้ใดพึงถามอย่างนี้ว่า อากาสนัญจายตนสัตตญา
ดับในที่ไหน และใครดับอากาสนัญจายตนสัตตญาได้แล้ว ๆ อยู่
เราไม่รู้ผู้นี้ เราไม่เห็นผู้นี้ เธอทั้งหลายพึงตอบผู้นั้นอย่างนี้ว่า
ลูก่อนอาวุโส ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เพราะล่วงอากาสนัญจายตนฌาน
โดยประการทั้งปวง บรรลुวิญญาณัญจายตนฌาน โดยค้ำนึ่งเป็น
อารมณ์ว่า วิญญาณไม่มีที่สุด อากาสนัญจายตนสัตตญาดับในองค์
มานนี้ และท่านเหล่านั้นดับอากาสนัญจายตนสัตตญาได้แล้ว ๆ อยู่
ลูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอเป็นผู้ไม่โอ้อวด ไม่มีมารยาเป็นแน่ พึง
ชื่นชมยินดีภายิตว่า ดีแล้ว ครั้นแล้ว พึงนมัสการกระทำอัญชลี
เข้าไปนั่งใกล้.

เรากล่าวว่า วิญญาณัญจายตนสัตตญาดับในที่ใด และท่าน
เหล่าใดดับวิญญาณัญจายตนสัตตญาได้แล้ว ๆ อยู่ในที่นั้น ท่าน
เหล่านั้นไม่มีความหิว ดับสนิทแล้ว ข้ามได้แล้ว ถึงฝั่งแล้ว ด้วย
องค์มานั้นเป็นแน่ ผู้ใดพึงถามอย่างนี้ว่า วิญญาณัญจายตนสัตตญา
ดับในที่ไหน และใครดับวิญญาณัญจายตนสัตตญาได้แล้ว ๆ อยู่
เราไม่เห็นผู้นี้ เธอทั้งหลายพึงตอบผู้นั้นอย่างนี้ว่า ลูก่อนอาวุโส
ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เพราะล่วงวิญญาณัญจายตนฌานโดยประการ
ทั้งปวง บรรลुอากิญจัญญายตนฌาน โดยค้ำนึ่งเป็นอารมณ์ว่า
อะไร ๆ หน้อยหนึ่งไม่มี วิญญาณัญจายตนสัตตญาข่มดับในองค์

ฉานนี้ และท่านเหล่านั้นดับวิญญาณฺญายตนสัณฺญาได้แล้ว ๆ อยู่
คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอเป็นผู้ไม่โอ้อวด ไม่มีมารยาเป็นแน่ พึง
ชื่นชมยินดีภาษิตว่า ดีแล้ว ครั้นแล้ว พึงนมัสการกระทำอัญชลี
เข้าไปนั่งใกล้.

เรากล่าวว่า อากิณฺณจัญญายตนสัณฺญาดับในที่ใด และท่าน
เหล่าใดดับอากิณฺณจัญญายตนสัณฺญาได้แล้ว ๆ อยู่ในที่นั้น ท่าน
เหล่านั้นไม่มีความหิว ดับสนิทแล้ว ข้ามได้แล้ว ถึงฝั่งแล้วด้วย
องค์ฉานนี้เป็นแน่ ผู้ใดพึงถามอย่างนี้ว่า อากิณฺณจัญญายตนสัณฺญา
ดับในที่ไหน และใครดับอากิณฺณจัญญายตนสัณฺญาได้แล้ว ๆ อยู่ เรา
ไม่รู้ผู้นี้ เราไม่เห็นผู้นี้ เธอทั้งหลายพึงตอบผู้นั้นอย่างนี้ว่า คู่ก่อน
อาวุโส ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เพราะล่วงอากิณฺณจัญญายตนฉาน
โดยประการทั้งปวง บรรลุเนวสัณฺญานาสัณฺญายตนฉาน อากิณฺณ-
จัญญายตนสัณฺญาดับในองค์ฉานนี้ และท่านเหล่านั้นดับอากิณฺณ-
จัญญายตนสัณฺญาได้แล้ว ๆ อยู่ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอเป็นผู้
ไม่โอ้อวด ไม่มีมารยาเป็นแน่ พึงชื่นชมยินดีภาษิตว่า ดีแล้ว ครั้น
แล้ว พึงนมัสการกระทำอัญชลีเข้าไปนั่งใกล้.

เรากล่าวว่า เนวสัณฺญานาสัณฺญายตนสัณฺญาดับในที่ใด
และท่านเหล่าใดดับเนวสัณฺญานาสัณฺญายตนสัณฺญาได้แล้ว ๆ อยู่
ท่านเหล่านั้นไม่มีความหิว ดับสนิทแล้ว ข้ามใดแล้ว ถึงฝั่งแล้ว
ด้วยองค์ฉานนี้เป็นแน่ ผู้ใดพึงถามอย่างนี้ว่า เนวสัณฺญานา-
สัณฺญายตนสัณฺญาดับในที่ไหน และใครดับเนวสัณฺญานาสัณฺญายตน-
สัณฺญาได้แล้ว ๆ อยู่ เราไม่รู้ผู้นี้ เราไม่เห็นผู้นี้ เธอทั้งหลายพึงตอบ

ผู้นั้นอย่างนี้ว่า ก่อนอาวโส ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เพราะล่วง
เนวสัณฐานาสัณฐานตณมานโดยประการทั้งปวง บรรลุสัณญา-
เวทิตนิโรธ เนวสัณฐานาสัณฐานตณสัณญา ดับในนิโรธนี้
และท่านเหล่านั้นดับเนวสัณฐานาสัณฐานตณสัณญาได้แล้ว อยู่
คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอเป็นผู้ไม่โอ้อวด ไม่มีมารยาเป็นแน่ ฟัง
ชื่นชมยินดีภิกษุว่า ดีแล้ว ครั้นแล้ว ฟังนัฏการกระทำอัญชลี
เข้าไปนั่งใกล้ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย อนุปพพิหารสมาบัติ ๘
ประการนี้แล.

จบ ทุตติยวิหารสูตรที่ ๒

อรรถกถาทุตติยวิหารสูตรที่ ๒

ทุตติยวิหารสูตรที่ ๒ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า ยตุถ กามา นิรุชฌนติ ได้แก่ กามทั้งหลายย่อมสงบ
ไปในที่ใด. บทว่า นิโรเธตุวา ได้แก่ ไม่กลับมาอีกแล้ว. บทว่า
นิจุจตา ได้แก่ หมดอยาก เพราะไม่มีความอยากคือ ตัณหาและ
ทิฏฐิต่อไป. บทว่า นิพพุตา ความว่า ดับสนิทแล้ว เพราะไม่มี

กิเลส เครื่องทำให้เราร้อนในภายใน. บทว่า **ติณฺโณ** ได้แก่ ข้ามพ้น
กามทั้งหลาย. บทว่า **ปาริ คตา** ได้แก่ ไปเลยฝั่งแห่งกาม. บทว่า
ตทฺเคน ได้แก่ ด้วยองค์มานั้น. บทว่า **เอตถิ กามา นิรุชฺชนฺติ**
ได้แก่ กามทั้งหลายย่อมดับในปฐมฌานนี้. บทว่า **เต จ** ได้แก่
ผู้ใดเข้าถึงปฐมฌาน นั้นชื่อว่าดับกามอยู่. บทว่า **ปญฺชลโก**
ได้แก่ ประคองอัญชลี. บทว่า **ปยฺรูปาเสยฺย** แปลว่า พึงเข้าไปหา.
พึงทราบเนื้อความในบททั้งปวงโดยทำนองนี้.

จบ อรรถกถาทุติยวิหารสูตรที่ ๒

๓. นิพพานสูตร

ว่าด้วยนิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง

[๒๓๘] สมัยหนึ่ง ท่านพระสารีบุตรอยู่ ณ พระวิหารเวฬุวัน กลันทกนิวาปสถาน ใกล้พระนครราชคฤห์ ณ ที่นั้นแล ท่านพระสารีบุตรกล่าวกะภิกษุทั้งหลายว่า คุณก่อนอาวุโสทั้งหลาย นิพพานนี้เป็นสุข คุณก่อนอาวุโสทั้งหลาย นิพพานนี้เป็นสุข เมื่อท่านพระสารีบุตรกล่าวอย่างนี้แล้ว ท่านพระอุททปิได้กล่าวกะท่านพระสารีบุตรว่า คุณก่อนอาวุโสสารีบุตร นิพพานนี้ไม่มีเวทนา จะเป็นสุขได้อย่างไร.

ท่านพระสารีบุตรกล่าวว่า คุณก่อนอาวุโส นิพพานนี้ไม่มีเวทนานั้นแหละเป็นสุข คุณก่อนอาวุโส กามคุณ ๕ ประการนี้ ๕ ประการเป็นไฉน คือ รูปที่จะพึงรู้แจ้งด้วยจักขุ อันน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ เป็นที่รัก ยั่วยวน ชวนให้กำหนัด เสียงที่จะพึงรู้แจ้งด้วยหู ฯลฯ กลิ่นที่จะพึงรู้แจ้งด้วยจมูก ฯลฯ รสที่จะพึงรู้แจ้งด้วยลิ้น ฯลฯ โผฏฐัพพะที่จะพึงรู้แจ้งด้วยกาย อันน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ เป็นที่รัก ยั่วยวนชวนให้กำหนัด กามคุณ ๕ ประการนี้แล คุณก่อนอาวุโส สุขโสมนัสย่อมเกิดขึ้น เพราะอาศัย กามคุณ ๕ ประการนี้ นี้เรียกว่ากามสุข.

คุณก่อนอาวุโส ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สงัดจากกาม ฯลฯ บรรลุปฐมฌานอยู่ ถ้าเมื่อภิกษุนั้นอยู่ด้วยวิหารธรรมข้อนี้ สัญญามนสิการ

อันสหรคด้วยกามย่อมฟุ้งซ่าน ข้อนั้นเป็นอาพาธของเธอ เปรียบ
เหมือนความทุกข์พึงเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้มีความสุข เพียงเพื่อเบียด
เบียน ฉนใด สัญญามนสิการอันสหรคด้วยกามเหล่านั้น ย่อม
ฟุ้งซ่านแกภิกษุ นั้น ข้อนั้นเป็นอาพาธของเธอ ฉนนันเหมือนกัน
ซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกอาพาธนั้นว่าเป็นความทุกข์
ดูก่อนอาวุโส นิพพานเป็นสุขอย่างไร ท่านจะพึงทราบได้โดย
ปริยายแม่นี้.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุบรรลุตติยฌาน ฯลฯ เพราะวิตกวิจารณ์
สงบไป ถ้าเมื่อภิกษุนั้นอยู่ด้วยวิหารธรรมข้อนี้ สัญญามนสิการ
อันสหรคด้วยวิตกย่อมฟุ้งซ่าน ข้อนั้นเป็นอาพาธของเธอ เปรียบ
เหมือนความทุกข์พึงเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้มีความสุข เพียงเพื่อ
เบียดเบียน ฉนใด สัญญามนสิการอันสหรคด้วยวิตกเหล่านั้น
ย่อมฟุ้งซ่านแกภิกษุ นั้น ข้อนั้นเป็นอาพาธนั้นว่าเป็นทุกข์ ดูก่อน
อาวุโส นิพพานเป็นสุขอย่างไร ท่านพึงทราบได้โดยปริยายแม่นี้.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุบรรลุตติยฌาน ฯลฯ ถ้าเมื่อภิกษุนั้น
อยู่ด้วยวิหารธรรมข้อนี้ สัญญามนสิการอันสหรคด้วยปีติย่อม
ฟุ้งซ่าน ข้อนั้นเป็นอาพาธของเธอ เปรียบเหมือนความทุกข์พึงเกิด
ขึ้นแก่บุคคลผู้มีความสุข เพียงเพื่อเบียดเบียนฉนใด สัญญามนสิการ
อันสหรคด้วยปีติ ย่อมฟุ้งซ่านแกภิกษุ นั้น ข้อนั้นเป็นอาพาธ
ของเธอ ฉนนันเหมือนกัน ซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกอาพาธ
นั้นว่าเป็นความทุกข์ ดูก่อนอาวุโส นิพพานเป็นสุขอย่างไร ท่าน

อีกประการหนึ่ง ภิกษุบรรลุตตมมาน ฯลฯ ถ้าเมื่อภิกษุนั้น
อยู่ด้วยวิหารธรรมข้อนี้ สัญญามนสิการอันสหระคด้วยอุเบกขา
ย่อมพึงชำน ข้อนั้นเป็นอาพาธของเธอ เปรียบเหมือนความทุกข์
พึงเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้มีความสุข เพียงเพื่อเบียดเบียน จันใด
สัญญามนสิการอันสหระคด้วยอุเบกขา ย่อมพึงชำนแก่ภิกษุนั้น
ข้อนั้นเป็นอาพาธของเธอ ก็จันนั้นเหมือนกัน ซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้า
ตรัสเรียกอาพาธนั้นว่าเป็นความทุกข์ คุณก่อนอาวุโส นิพพานเป็นสุข
อย่างไร ท่านพึงทราบได้โดยปริยายแม่นี้.

อีกประการหนึ่ง เพราะล่องรูปสัญญาโดยประการทั้งปวง ฯลฯ
ภิกษุบรรลุลูกาสนัญญาตมมาน โดยคำนึงเป็นอารมณ์ว่า
อากาศไม่มีที่สุด ถ้าเมื่อภิกษุนั้นอยู่ด้วยวิหารธรรมข้อนี้ สัญญา-
มนสิการอันสหระคด้วยรูปย่อมพึงชำน ข้อนั้นเป็นอาพาธของเธอ
เปรียบเหมือนความทุกข์พึงเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้มีความสุข เพียง
เพื่อเบียดเบียน จันใด สัญญามนสิการอันสหระคด้วยรูปย่อม
พึงชำนแก่ภิกษุนั้น ข้อนั้นเป็นอาพาธของเธอ จันนั้นเหมือนกัน
ซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกอาพาธนั้นว่าเป็นความทุกข์
คุณก่อนอาวุโส นิพพานสุขอย่างไร ท่านพึงทราบได้โดยปริยาย
แม่นี้.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุบรรลุลิวินญานัญญาตมมาน ฯลฯ
เมื่อภิกษุนั้นอยู่ด้วยวิหารธรรมข้อนี้ สัญญามนสิการอันสหระค
ด้วยอากาศนัญญาตมย่อมพึงชำน ข้อนั้นเป็นอาพาธของเธอ
เปรียบเหมือนความทุกข์พึงเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้มีความสุข เพียง

ฟังทราบได้โดยปริยายแม่นี่.

เพื่อเบียดเบียน จันใด สัญญามนสิการอันสหรถด้วยอาภา-
ณัญจายตนะ ย่อมฟังชานแก่ภิกษุนั้น ข้อนั้นเป็นอาพาธของเธอ
จันนั้นเหมือนกัน ซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกอาพาธนั้น
ว่าเป็นความทุกข์ ดูก่อนอาวุโส นิพพานเป็นสุขอย่างไร ท่าน
ฟังทราบโดยปริยายแม่นี่.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุบรรลุนิพพานด้วยตนมานาน ฯลฯ
ถ้าเมื่อภิกษุนั้นอยู่ด้วยวิหารธรรมข้อนี้ สัญญามนสิการอัน
สหรถด้วยวิญญาณัญจายตนะย่อมฟังชาน ข้อนั้นเป็นอาพาธของเธอ
เปรียบเหมือนความทุกข์พึงเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้มีความสุข เพียง
เพื่อเบียดเบียน จันใด สัญญามนสิการอันสหรถด้วยวิญญา-
ณัญจายตนะย่อมฟังชานแก่ภิกษุนั้น ข้อนั้นเป็นอาพาธของเธอ
จันนั้นเหมือนกัน ซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกอาพาธนั้นว่า
เป็นความทุกข์ ดูก่อนอาวุโส นิพพานเป็นสุขอย่างไร ท่านฟังทราบ
ได้โดยปริยายแม่นี่.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุบรรลุนิพพานด้วยตนมานาน
ฯลฯ ถ้าเมื่อภิกษุนั้นอยู่ด้วยวิหารธรรมข้อนี้ สัญญามนสิการอัน
สหรถด้วยอาภิญญายตนะย่อมฟังชาน ข้อนั้นเป็นอาพาธของ
เธอเปรียบเหมือนความทุกข์พึงเกิดขึ้นแก่บุคคลผู้มีความสุข เพียง
เพื่อเบียดเบียน จันใด สัญญามนสิการอันสหรถด้วยอาภิญญ-
ายตนะ ย่อมฟังชานแก่ภิกษุนั้น ข้อนั้นเป็นอาพาธของเธอ
จันนั้นเหมือนกัน ซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกอาพาธนั้นว่า

เธอย่อมถึงความเป็นผู้ควรเป็นพยานในธรรมนั้น ๆ ได้ ในเมื่อ
เหตุมีอยู่ ๆ ถ้าเธอหวังว่า เราพึงแสดงฤทธิ์ได้หลายอย่าง คือ
คนเดียวเป็นหลายคนได้ เธอย่อมถึงความเป็นผู้ควรเป็นพยาน
เป็นความทุกข์ คู่ก่อนอาวุโส นิพพานเป็นสุขอย่างไร ท่านพึง
ทราบได้โดยปริยายแม่นี้.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุบรรลุนิพพานเวทิตนิโรธ เพราะล่วง
เนวสัญญานาสัญญาตนฌานโดยประการทั้งปวง อาสวะทั้งหลาย
ของเธอสิ้นรอบแล้ว เพราะเห็นด้วยปัญญา คู่ก่อนอาวุโส นิพพาน
เป็นสุขอย่างไร ท่านพึงทราบได้โดยปริยายแม่นี้.

จบ นิพพานสูตรที่ ๑

อรรถกถานิพพานสูตร

นิพพานสูตรที่ ๑ มีวินิจัยดังต่อไปนี้.

บทว่า อุทายี ได้แก่ พระโศพูทายีเถระ. บทว่า เอตเทว
เขตุตถ ตัฒตเป็น เอตเทว โข เอตุตถ ได้แก่ ไม่มีความสุขนั้นแล
ในที่นี้. บทว่า กามสหคตา คืออาศัยกาม. บทว่า สมุทาจรนุติ
ได้แก่ ท่องเที่ยวไปในมโนทวาร. บทว่า อาพาธาย ได้แก่ เพื่อ
เบียดเบียนคือเพื่อบีบคั้น. บทว่า ปริยาเยน แปลว่า โดยเหตุ.
พึงทราบเนื้อความในวาระทั้งหมดอย่างนี้. ในสูตรนี้พระสารีบุตร
กล่าวถึง อเวทิตสุข.

จบ อรรถกถานิพพานสูตรที่ ๑

๔. คาวิสูตร

ว่าด้วยอุปมาการหาอาหารของแม่โคกับการปฏิบัติของภิกษุ

[๒๓๕] คู่ก่อนภิกษุนั้นหลาย แม่โคเที่ยวไปตามภูเขา เป็นโคโง่ ไม่ฉลาด ไม่รู้จักเขตที่หากิน ไม่เข้าใจที่จะไปเที่ยวบนเขา อันขรุขระ แม่โคนั้นพินิจคือนีว่า ฝัคนั้น เราพึงไปยังทิศที่ไม่เคยไป พึงกินหญ้าที่ยังไม่เคยกิน และพึงดื่มน้ำที่ยังไม่เคยดื่ม แม่โคนั้นยืนเท้าหน้าก็ไม่ดีเสียแล้ว พึงยกเท้าหลังอีก ก็คงจะไปยังทิศที่ยังไม่เคยไปไม่ได้ กินหญ้าที่ยังไม่เคยกินไม่ได้ และดื่มน้ำที่ยังไม่เคยดื่มไม่ได้ แม่โคนั้นยืนอยู่ในที่ใดพินิจคือนีว่า ฝัคนั้น เราพึงไปยังทิศที่ไม่เคยไป พึงกินหญ้าที่ยังไม่เคยกิน และพึงดื่มน้ำที่ยังไม่เคยดื่ม มันกลับมายังที่นั้นอีกโดยสวัสดิไม่ได้ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะแม่โคนั้นเที่ยวไปบนภูเขา เป็นคนโง่ ไม่ฉลาด ไม่รู้จักเขตที่หากิน ไม่เข้าใจที่จะเที่ยวไปบนภูเขาอันขรุขระ ฉะนั้น คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ฉะนั้นเหมือนกัน ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้เป็นคนโง่ ไม่ฉลาด ไม่รู้จักเขต ไม่เข้าใจเพื่อสัจจจากาม สัจจจากอกุศลกรรม บรรลุปฐมฌาน มีวิตกวิจารณ์ มีปีติอันและสุขอันเกิดแต่เวกอยู่ เธอไม่เสพโดยมาก ไม่เจริญ ไม่กระทำให้มาก ซึ่งนิมิตนั้น ไม่อธิฐานนิมิตนั้นให้ดี เธอย่อมมีความคิดคือนีว่า ฝัคนั้น เราพึงบรรลุดุติฌาน มีความผ่องใสแห่งจิตในภายใน เป็นธรรมเอกผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ เพราะวิตกวิจารณ์สงบไป

มีปีติและสุขเกิดแต่สมาธิอยู่ เธอไม่อาจเพื่อบรรลุทุติยฌาน ฯลฯ
เธอย่อมมีความคิดอย่างนี้ว่า ผิฉะนั้น เราพึงสังัดจากกาม สังัด
จากอกุศล บรรลุปฐมฌาน มีวิตก มีวิคก มีวิจารณ์ มีปีติและสุขเกิดแต่
วิเวกอยู่ เธอย่อมไม่อาจเพื่อบรรลุตติยฌาน ฯลฯ บรรลุปฐมฌาน ฯลฯ
ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุนี้เรากล่าวว่า มีชื่อเสียงปรากฏพลาด
เสื่อมจากผลทั้งสอง ๒ แล้ว เปรียบเหมือนแม่โคที่เกี่ยวไปบนภูเขา
เป็นโคโง่ ไม่ฉลาด ไม่รู้จักเขตที่หากิน ไม่เข้าใจที่จะเกี่ยวไปบน
เขาอันขรุขระ ฉะนั้น.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย แม่โคที่เกี่ยวไปบนภูเขา เป็นโคฉลาด
เฉียบแหลม รู้จักที่เกี่ยวไปบนภูเขาอันขรุขระ. แม่โคนั้นพึงมีความคิด
อย่างนี้ว่า ผิฉะนั้น เราพึงไปยังทิศที่ไม่เคยไป พึงกินหญ้าที่ยัง
ไม่เคยกิน และพึงดื่มน้ำที่ยังไม่เคยดื่ม แม่โคนั้นยังทำหน้าที่ไว้ดีแล้ว
พึงยกเท้าหลัง แม่โคนั้นพึงไปยังทิศที่ไม่เคยไป พึงกินหญ้าที่ยัง
ไม่เคยกิน และพึงดื่มน้ำที่ยังไม่เคยดื่ม เมื่อยืนอยู่ในที่ใด พึงคิดอย่างนี้
ว่า ผิฉะนั้น เราพึงไปยังทิศที่ไม่เคยไป พึงกินหญ้าที่ยังไม่เคยกิน
พึงดื่มน้ำที่ยังไม่เคยดื่ม และพึงกลับมายังที่นั้นโดยสวัสดิ์ ข้อนั้น
เพราะเหตุไร เพราะแม่โคที่เกี่ยวไปบนภูเขา เป็นโคฉลาด เฉียบแหลม
รู้จักเขตที่หากิน เข้าใจที่จะเกี่ยวไปบนภูเขาอันขรุขระ ฉะนั้น
ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ฉะนั้นเหมือนกัน ภิกษุบางรูปในธรรมวินัยนี้
เป็นบัณฑิต ฉลาด รู้จักเขต เข้าใจที่จะสังัดจากกาม สังัดจาก
อกุศลธรรม บรรลุปฐมฌาน... เสพโดยมาก เจริญ กระทำให้มาก
ซึ่งนิมิตนั้น อริยฐานนิมิตนั้นให้มั่นด้วยดี,

เธอมีความคิดอย่างนี้ว่า ฝิฉะนั้น เราพึงบรรลุลุติยาน
มีความพอใจแห่งจิตในภายใน เป็นธรรมเอกผุดขึ้น ไม่มีวิตก
ไม่มีวิจารณ์ เพราะวิตกวิจารณ์สงบไป มีปีติและสุขเกิดแต่สมาธิอยู่
เธอเสพโดยมากซึ่งนิมิตนั้น เจริญ กระทำให้มากซึ่งนิมิตนั้น
อธิฐานนิมิตนั้นให้มันด้วยดี.

เธอมีความคิดดังนี้ว่า ฝิฉะนั้น เราพึงมีอุเบกขามีสติสัมปชัญญะ
เสวยสุขด้วยนามกายเพราะปีติสิ้นไป บรรลุลุติยานที่พระอริยเจ้า
ทั้งหลายสรรเสริญว่า ผู้ได้มานี้เป็นผู้มีอุเบกขามีสติอยู่เป็นสุข
เธอยังไม่ยินดีเพียงตติยานที่ได้บรรลุ ฯลฯ เธอเสพโดยมาก
เจริญ กระทำให้มากซึ่งนิมิตนั้น อธิฐานนิมิตนั้นให้ด้วยดี.

เธอมีความคิดอย่างนี้ว่า ฝิฉะนั้น เราพึงบรรลุดตุตถฌาน
ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข เพราะละสุขละทุกข์และดับโสมนัส โทมนัส
ก่อน ๆ ได้ มีอุเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธิ์อยู่ เธอยังไม่ยินดี
เพียงจตุตถฌานที่ได้บรรลุนั้น เธอเสพโดยมาก เจริญ กระทำ
ให้มากซึ่งนิมิตนั้น อธิฐานนิมิตนั้นให้มันด้วยดี,

เธอมีความคิดอย่างนี้ว่า ฝิฉะนั้น เรา เพราะล่วงรูปสัญญา
โดยประการทั้งปวง เพราะดับปฏิสมสัญญา เพราะไม่ใส่ใจถึง
นันทตสัญญา พึงบรรลุอากาศอันญายตนฌาน โดยคำนึงเป็น
อารมณ์ว่า อากาศไม่มีที่สุด เธอยังไม่ยินดีเพียงอากาศอันญ-
ายตนฌานที่ได้บรรลุนั้น เธอเสพโดยมาก เจริญ กระทำให้มาก
ซึ่งนิมิตนั้น อธิฐานนิมิตนั้นให้มันด้วยดี.

เธอมีความคิดอย่างนี้ว่า ผิดะนั้น เรา เพราะล่วงอาภาสนัญจาณตณาน โดยประการทั้งปวง พึงบรรลุวิญญาณัญจาณตณาน โดยคำนึงเป็นอารมณ์ว่า วิญญาณไม่มีที่สุด เธอยังไม่ยินดีเพียงวิญญาณัญจาณตณานที่ได้บรรลุนั้น เธอเสพโดยมาก เจริญ กระทำให้มากซึ่งนิมิตนั้น อริยฐานนิมิตนั้นให้มั่นด้วยดี.

เธอมีความคิดอย่างนี้ว่า ผิดะนั้น เรา เพราะล่วงวิญญาณัญจาณตณานโดยประการทั้งปวง พึงบรรลุอากิญจัญญายตณาน โดยคำนึงเป็นอารมณ์ว่า อะไร ๆ หน้อยหนึ่งไม่มี เธอไม่ยินดีเพียงอากิญจัญญายตณะที่ได้บรรลุนั้น เธอเสพโดยมาก เจริญ กระทำให้มากซึ่งนิมิตนั้น อริยฐานนิมิตนั้นให้มั่นด้วยดี,

เธอมีความคิดอย่างนี้ว่า ผิดะนั้น เรา เพราะล่วงอากิญจัญญายตณะโดยประการทั้งปวง พึงบรรลุเนวสัญญานาสัญญายตณะ เธอไม่ยินดีเพียงเนวสัญญานาสัญญายตณานที่ได้บรรลุนั้น เธอเสพโดยมาก เจริญ กระทำให้มากซึ่งนิมิตนั้น อริยฐานนิมิตนั้นให้มั่นด้วยดี.

เธอมีความคิดอย่างนี้ว่า ผิดะนั้น เราล่วงเนวสัญญานาสัญญายตณานโดยประการทั้งปวง พึงบรรลุสัพพัญญเวทยินโรธ เธอไม่ยินดีเพียงสัพพัญญเวทยินโรธที่ได้บรรลุนั้น.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ในกาลใดแล ภิกษุเข้าก็ดี ออกก็ดี ซึ่งสมาบัตินั้น ๆ ในกาลนั้น จิตของเธอเป็นจิตอ่อน ควรแก่การงาน เธอมีสมาธิอันหาประมาณมิได้ เจริญดีแล้ว ย่อมโน้มน้อมจิตไปเพื่อกระทำให้แจ้งซึ่งธรรมใด ที่ควรกระทำให้แจ้งด้วยขณิกปัญญา

ในธรรมนั้น ๆ ได้ ในเมื่อเหตุมีอยู่ ๆ ถ้าเธอหวังว่า เราพึง
พึงเสียงสองอย่าง คือ เสียงทิพย์ เสียงมนุษย์ ทั้งที่ไกลและใกล้
ด้วยโสตธาตุอันเป็นทิพย์ ฯลฯ ในเมื่อเหตุมีอยู่ ๆ ถ้าเธอหวังว่า
เราพึงกำหนดรู้ใจของสัตว์อื่นของบุคคลอื่นด้วยใจ คือ จิตมีราคะ
ก็พึงรู้ว่า จิตมีราคะ หรือจิตปราศจากราคะก็พึงรู้ว่า จิตปราศจาก
ราคะ จิตมีโทสะก็พึงรู้ว่า จิตมีโทสะ หรือจิตปราศจากโทสะก็พึง
รู้ว่า จิตปราศจากโทสะ จิตมีโมหะก็พึงรู้ว่า จิตมีโมหะ หรือจิต
ปราศจากโมหะก็พึงรู้ว่า จิตปราศจากโมหะ จิตหดหู่ก็พึงรู้ว่า
จิตหดหู่ หรือจิตฟุ้งซ่าน ก็พึงรู้ว่า จิตฟุ้งซ่าน จิตเป็นมหัคคต
ก็พึงรู้ว่า จิตเป็นมหัคคตหรือจิตไม่เป็นมหัคคตก็พึงรู้ว่า จิตไม่เป็น
มหัคคต จิตมีจิตอื่นยิ่งกว่าก็พึงรู้ว่า จิตมีจิตอื่นยิ่งกว่า หรือจิต
ไม่มีจิตอื่นยิ่งกว่าก็พึงรู้ว่า จิตไม่มีจิตอื่นยิ่งกว่า จิตเป็นสมาธิก็พึง
รู้ว่า จิตเป็นสมาธิ หรือจิตไม่เป็นสมาธิก็พึงรู้ว่า จิตไม่เป็นสมาธิ
จิตหลุดพ้นก็พึงรู้ว่า จิตหลุดพ้น หรือจิตไม่หลุดพ้นก็พึงรู้ว่า จิต
ไม่หลุดพ้น เธอย่อมถึงความเป็นผู้ควรเป็นพยานในธรรมนั้น ๆ ได้
ในเมื่อเหตุมีอยู่ ๆ ถ้าเธอหวังว่า เราพึงระลึกถึงชาติก่อนได้เป็น
อันมาก คือ ระลึกได้ชาติหนึ่งบ้าง สองชาติบ้าง ฯลฯ พึงระลึกถึง
ชาติก่อนได้เป็นอันมาก พร้อมทั้งอาการ พร้อมทั้งอุเทศ ด้วย
ประการดังนี้ เธอย่อมถึงความเป็นผู้ควรเป็นพยานในธรรมนั้น ๆ
ได้ ในเมื่อเหตุมีอยู่ ๆ ถ้าเธอหวังอยู่ว่า เราพึงเห็นหมู่สัตว์ ฯลฯ
ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ล่งจักษุของมนุษย์ พึงรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์

ผู้เป็นไปตามกรรม ฯลฯ เธอย่อมถึงความเป็นผู้ควรเป็นพยาน
ในธรรมนั้น ๆ ได้ ในเมื่อเหตุมีอยู่ ๆ ถ้าเธอหวังว่า เราพึงกระทำ
ให้แจ้งซึ่งเจโตวิมุตติ ปัญญาวิมุตติ อันหาอาสวะมิได้ เพราะอาสวะ
ทั้งหลายสิ้นไปด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่ เธอ
ย่อมถึงความเป็นผู้ควรเป็นพยานในธรรมนั้น ๆ ได้ ในเมื่อเหตุมีอยู่ ๆ.

จบ กาวีสูตรที่ ๔

อรรถกถากาวีสูตรที่ ๔

กาวีสูตรที่ ๔ มีวินิจัยดังต่อไปนี้.

บทว่า ปพฺพเตยฺยา ได้แก่ แม่โคมักเที่ยวไปบนภูเขา. บทว่า
น สุปฺปิฏฺฐิตํ ปติฏฺฐาเปตฺวา ได้แก่ ไม่ย่นเท้าหน้าไว้ให้ดี. บทว่า
ตํ นิमितฺตํ ได้แก่ นิมิต्त กล่าวคือปฐมฌานนั้น. บทว่า น สุวาทิฏฺฐิตํ
อริฏฺฐาติ ได้แก่ ไม่ตั้งใจไว้ด้วยดี. บทว่า อนภิหิตฺตมาโน ได้แก่
ให้สำเร็จ. บทว่า มุฑฺดู จิตฺตํ โหติ กมฺมุณิยํ ความว่า วิปัสสนาจิต
อ่อนในขณะแห่งโลกกุตตรมรรค เป็นจิตทนต่อการงาน คือควรประกอบ
การงานนั้นใด จิตในจตุตถฌานมีอภิญญาเป็นบาทของภิกษุ
ย่อมเป็นจิตอ่อนควรแก่การงานนั้นนั้น. บทว่า อปฺปมาโณ สมาธิ
ความว่า สมาธิในพรหมวิหาร ๔ ก็ดี สมาธิในมรรคผลก็ดี ชื่อว่า
สมาธิ หาประมาณมิได้ แต่ในสูตรนี้ หมายถึงอารมณ์อันหาประมาณ

มิได้ เพราะเหตุ นั้น พึงเห็นว่า สมาธิคล่องแคล่วด้วยดี เป็นอัปปมาณ-
สมาธิ โดยปริยายนี้. บทว่า โส อัปปมาเณน สมาธินา สุภาวิตน
ความว่า ภิกษุนี้เจริญวิปัสสนาในฐานะนี้แล้วจึงบรรลุพระอรหัต.
บัดนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อจะทรงแสดงลำดับแห่งอภิญญาของ
พระชินาสพจึงตรัสคำมีอาทิว่า ยัม ยสุเสว ดังนี้.

จบ อรรถกถาวิสูตรที่ ๔

๕. ฌานสูตร

ว่าด้วยฌานสมาบัติและสัญญาเวทนินิโรธ

[๒๔๐] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวความสิ้นไปแห่ง
อาสวะทั้งหลาย เพราะอาศัยปฐมฌานบ้าง ทุติฌานบ้าง ตติยฌาน
บ้าง จตุตถฌานบ้าง อากาสัญญาขณฌานบ้าง ฯลฯ คู่ก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย เรากล่าวความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย เพราะอาศัย
เนวสัญญานาสัญญาขณฌานบ้าง.

ก็ข้อที่เราล่าวว่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวความสิ้นไป
แห่งอาสวะทั้งหลาย เพราะอาศัยปฐมฌานบ้าง ดังนี้ นั้น เราอาศัย
อะไรกล่าวนั้น คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สังค
จากาม ฯลฯ บรรลุปฐมฌาน เขื่อย่อมพิจารณาเห็นธรรมทั้งหลาย
คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ อันมีอยู่ในขณะแห่ง
ปฐมฌานนั้น โดยความเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ เป็นโรคร เป็น
ดังหัวฝี เป็นดังลูกศร ไม่มีสุข เป็นอาพาธ เป็นของผู้อื่น เป็นของ
ชำรุด ว่างเปล่า เป็นอนัตตา เขื่อย่อมยังจิตให้ตั้งอยู่ด้วยธรรม
เหล่านั้น ครั้นแล้ว เขื่อย่อมโน้มจิตไปเพื่ออมตธาตุว่า นั่นสงบ
นั่นประณีต คือ ธรรมเป็นที่สงบแห่งสังขารทั้งปวง ความสละ
คืนอุปธิทั้งปวง ความสิ้นค้นหา ความคลายกำหนด ความดับ
นิพพาน เธอตั้งอยู่ในปฐมฌานนั้น ย่อมถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะ

ทั้งหลาย ถ้ายังไม่ถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย เธอย่อม
เป็นอุปปาติกะ จักปรินิพพาน ในภพนั้น มีอันไม่กลับจากโลกนั้น
เป็นธรรมดา เพราะโอรัมภาภิกขุสังโยชน์ ๕ สิ้นไป ด้วยความยินดี
เพติดเพลินในธรรมนั้น ๆ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือน
นายขมังธนู หรือลูกมือของนายขมังธนู เพียรยิงรูปหุ่นที่ทำด้วย
หญ้าหรือกก่อนดิน ต่อมาเขาเป็นผู้ยิงได้ไกล ยิ่งไม่พลาด และ
ทำลายร่างใหญ่ ๆ ได้แม้ฉับไค คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุก็ฉับนั้น
เหมือนกันแล สกัดจากกาม ฯลฯ บรรลุปฐมฌาน เธอย่อมพิจารณา
เห็นธรรมทั้งหลาย คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ อันมี
อยู่ในขณะแห่งปฐมฌานนั้น โดยความเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์...
ว่างเปล่าเป็นอนัตตา เธอย่อมยังจิตให้ตั้งอยู่ด้วยธรรมเหล่านั้น
ครั้นแล้วย่อมโน้มจิตไปเพื่ออมตธาตุว่า นั่นสงบ นั่นประณีต คือ
ธรรมเป็นที่สงบแห่งสังขารทั้งปวง... นิพพาน เธอตั้งอยู่ในปฐมฌาน
นั้น ย่อมถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ถ้ายังไม่ถึงความ
สิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย เธอย่อมเป็นอุปปาติกะ จักปรินิพพาน
ในภพนั้น มีอันไม่กลับจากโลกนั้นเป็นธรรมดา เพราะโอรัมภาภิกขุ-
สังโยชน์ ๕ สิ้นไป ด้วยความยินดีเพติดเพลินในธรรมนั้น ๆ ข้อที่
เรากล่าวว่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวความสิ้นไปแห่งอาสวะ
ทั้งหลายเพราะอาศัยปฐมฌานบ้าง ดังนั้น อาศัยข้อนี้ก็กล่าวแล้ว.

ก็ข้อที่เรากล่าวว่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวความสิ้นไป
แห่งอาสวะทั้งหลาย เพราะอาศัยทุติยฌานบ้าง ฯลฯ เพราะอาศัย
ตติยฌานบ้าง ฯลฯ เพราะอาศัยจตุตถฌานบ้าง ดังนั้น เราอาศัย

อะไรกล่าวแล้ว คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ บรรลุ
จตุตถฌาน ไม่มีทุกข์ไม่มีสุข เพราะละสุขละทุกข์และดับโสมนัส
โทมนัสก่อน ๆ ได้ มีอุเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธิ์อยู่ เธอย่อม
พิจารณาเห็นธรรมทั้งหลาย คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร
วิญญาณ อันมีอยู่ในขณะแห่งจตุตถฌานนั้น โดยความเป็นของ
ไม่เที่ยง เป็นทุกข์... ว่างเปล่า เป็นอนัตตา เธอย่อมยังจิตให้ตั้งอยู่
ด้วยธรรมเหล่านั้น ครั้นแล้ว ย่อมโน้มจิตไปเพื่ออมตราคะว่า นั่นสงบ
นั่นประณีต คือ ธรรมเป็นที่สงบแห่งสังขารทั้งปวง... นิพพาน
เธอตั้งอยู่ในจตุตถฌานนั้น ย่อมถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย
ถ้ายังไม่ถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย เธอย่อมเป็นอุปบัติกะ
จักปรินิพพานในภพนั้น มีอันไม่กลับจากโลกนั้นเป็นธรรมดา
เพราะโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕ สิ้นไป ด้วยความยินดีเพติดเพลิน
ในธรรมนั้น ๆ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือนนายขมังธนู
หรือลูกมือของนายขมังธนู เพียรยิงธนูไปยังรูปหุ่นที่ทำด้วยหญ้า
หรือกองดิน ต่อมาเขาเป็นผู้ยิงได้ไกล ยิ่งไม่พลาด และทำลาย
ร่างใหญ่ ๆ ได้ แม้ฉับใด คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุก็ฉับนั้นเหมือน
กันแล บรรลุจตุตถฌาน ฯลฯ เธอย่อมพิจารณาเห็นธรรมทั้งหลาย
คือ รูป เวทนา ฯลฯ มีอันไม่กลับมาจากโลกนั้นเป็นธรรมดา ข้อ
ที่เรากล่าวไว้ว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวความสิ้นแห่งอาสวะ
ทั้งหลาย เพราะอาศัยจตุตถฌานบ้าง ดังนั้น เราอาศัยข้อนี้
กล่าวแล้ว

ก็ข้อที่เรากล่าวว่ ูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวความสิ้นไป
แห่งอาสวะทั้งหลาย เพราะอาศัยอากาสนัญจายตนฌานบ้าง ดังนี้
นั้น เราอาศัยอะไรกล่าวแล้ว ูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรม
วินัยนี้ เพราะล่วงรูปสัญญาโดยประการทั้งปวง เพราะดับ
ปฏิกขสัญญา และเพราะไม่ใส่ใจถึงนันทตสัญญา บรรลุอาภา-
สานัญจายตนฌาน โดยค้ำึงเป็นอารมณ์ว่า อากาศไม่มีที่สุด
เธอย่อมพิจารณาเห็นธรรมทั้งหลาย คือ เวทนา สัญญา สังขาร
วิญญาณ อันมีอยู่ในขณะแห่งอากาสนัญจายตนฌานนั้น โดยความ
เป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์... ว่างเปล่า เป็นอนัตตา เธอย่อมยังจิต
ให้ตั้งอยู่ด้วยธรรมเหล่านั้น ครั้นแล้ว ย่อมโน้มจิตไปเพื่ออมตธาตุ
ว่า นั้นสงบ นั้นประณีต คือ ธรรมเป็นที่สงบแห่งสังขารทั้งปวง...
นิพพาน เธอตั้งอยู่ในอากาสนัญจายตนฌานนั้น ย่อมถึงความ
สิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ถ้ายังไม่ถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะ
ทั้งหลาย เธอย่อมเป็นอุปปาติกะ จักปรินิพพานในภพนั้น มีอัน
ไม่กลับจากโลกนั้นเป็นธรรมดา เพราะโอรัมภาคิยสังโยชน์ ๕
สิ้นไป ด้วยความยินดีเพลิดเพลินในธรรมนั้น ๆ ูก่อนภิกษุทั้งหลาย
เปรียบเหมือนนายขมังธนู หรือลูกมือของนายขมังธนู เพียรยิง
ธนูไปยังรูปหุ่นที่ทำด้วยหญ้าหรือกองดิน ต่อมาเขาเป็นผู้ยิงได้ไกล
ยังไม่พลาด และทำลายร่างใหญ่ ๆ ได้ แม้นั้นใด ูก่อนภิกษุทั้งหลาย
ภิกษุก็จันนั้นเหมือนกันแล เพราะล่วงรูปสัญญาโดยประการทั้งปวง
เพราะดับปฏิกขสัญญา เพราะไม่ใส่ใจถึงนันทตสัญญา บรรลุ
อากาสนัญจายตนฌาน... เธอย่อมพิจารณาเห็นธรรมทั้งหลาย ฯลฯ

มีอันไม่กลับจากโลกนั้นเป็นธรรมดา ฯลฯ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย
ข้อที่เราเล่าว่า เราเล่าความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย เพราะ
อาศัยอากาสนัญญาตนฌานบ้าง ดังนี้ นั้น เราอาศัยข้อนี้กล่าวแล้ว.

ก็ข้อที่เราเล่าว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เราเล่าความ
สิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย เพราะอาศัยวิญญาณัญญาตนฌาน
บ้าง ฯลฯ อากิญจัญญาตนฌานบ้าง ดังนี้ นั้น เราอาศัยอะไรกล่าว
แล้ว คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เพราะลวงวิญญา-
ณัญญาตนฌานโดยประการทั้งปวง บรรลุอากิญจัญญาตนฌาน
โดยคานึงเป็นอารมณ์ว่า อะไร ๆ หน้อยหนึ่งไม่มี เธอย่อม
พิจารณาเห็นธรรมทั้งหลาย คือ เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ
อันมีอยู่ในขณะแห่งอากิญจัญญาตนฌานนั้น โดยความเป็นของ
ไม่เที่ยง เป็นทุกข์... ว่างเปล่า เป็นอนัตตา เธอย่อมยังจิตให้ตั้งอยู่
ด้วยธรรมเหล่านั้น ครั้นแล้ว ย่อมโน้มจิตไปเพื่อมตธาตุนั้น นั้น
สงบ นั้นประณีต คือ ธรรมเป็นที่สงบแห่งสังขารทั้งปวง... นิพพาน
เธอตั้งอยู่ในอากิญจัญญาตนะนั้น ย่อมถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะ
ทั้งหลาย ถ้ายังไม่ถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย เธอย่อม
เป็นอุปปาทิกะ จักปรินิพพานในภพนั้น มีอันไม่กลับจากโลกนั้น
เป็นธรรมดา เพราะโอรัมภาภิกขังโยชน์ ๕ สิ้นไป ด้วยความ
ยินดีเพลิดเพลินในธรรมนั้น ๆ คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เปรียบเหมือน
นายขมังธนูหรือลูกมือของนายขมังธนู เพียรยิงธนูไปยังรูปหุ่น
ที่ทำด้วยหญ้าหรือกองดิน ต่อมาเขาเป็นผู้ยิงได้ไกล ยิ่งไม่พลาด
และทำลายร่างใหญ่ ๆ ได้ แม้ฉนโค คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุก็

ฉันนั้นเหมือนกันแล เพราะล่วงวิญญาณฺญายตนฌานโดยประการ
ทั้งปวง บรรลุกิจฺญายตนฌาน โดยคํานึงเป็นอารมณ์ว่า
อะไร ๆ หน้อยหนึ่งไม่มี เธอย่อมพิจารณาเห็นธรรมทั้งหลาย
คือ เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ อันมีอยู่ในขณะแห่งอาภิญ-
จัญญายตนฌานนั้น โดยความเป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์... ว่างเปล่า
เป็นอนัตตา เธอย่อมยังจิตให้ตั้งอยู่ในธรรมเหล่านั้น ครั้นแล้ว
ย่อมโน้มจิตไปเพื่อมตฺตาควา นันฺตสฺส นันฺตปฺริยํ คือ ธรรม
เป็นที่สงบสังขารทั้งปวง... นิพพาน เธอตั้งอยู่ในอาภิญจัญญายตน-
ฌานนั้น ย่อมถึงความสิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย ถ้ายังไม่ถึงความ
สิ้นไปแห่งอาสวะทั้งหลาย เธอย่อมเป็นอุปปาติกะ จักปรินิพพาน
ในภพนั้น มีอันไม่พึงกลับจากโลกนั้นเป็นธรรมดา เพราะโอรัม-
ภาคิยสังโยชนํ ๕ สิ้นไป ด้วยความยินดีเพลิดเพลินในธรรมนั้น ๆ
ข้อที่เรากล่าวว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวความสิ้นไปแห่ง
อาสวะทั้งหลาย เพราะอาศัยอาภิญจัญญายตนฌานบ้าง ดังนั้น
เราอาศัยข้อนี้กล่าวแล้ว คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ด้วยประการดังนี้แล
สัญญาสมาบัติมีเท่าใด สัญญาปฏิเวธก็มีเท่านั้น คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย
อายตนะ ๒ เหล่านี้ คือ เนวสัญญานาสัญญายตนสมาบัติ ๑
สัญญาเวทยิตนโรธ ๑ ต่างอาศัยกัน คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เรากล่าว
ว่า อายตนะ ๒ ประการนี้ อันภิกษุผู้เข้าฌานผู้ฉลาดในการเข้า
สมาบัติ และฉลาดในการออกจากสมาบัติ เข้าแล้วออกแล้ว พึง
กล่าวได้โดยชอบ.

จบ ฌานสูตรที่ ๕

อรรถกถาฉานสูตรที่ ๕

ฉานสูตรที่ ๕ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **อาสวานํ ขยิ** ได้แก่ พระอรหันต์. บทว่า **ยเทว ตตุล**
โหติ รูปคตํ ความว่า ธรรมคารูปโดย้อมเป็นไปในขณะปฐมฉาน
นั้นด้วยวัตถุที่ดี ด้วยมีจิตเป็นสมุฏฐานที่ดี. พึงทราบเวทนาเป็นต้น
ด้วยสามารถสังยุตตเวทนา (เวทนาที่ประกอบกัน เป็นต้น). บทว่า
เต ฐมฺเม ได้แก่ ธรรม คือ เบญจขันธ์ มีรูปเป็นต้นเหล่านั้น.

ในบททั้งหลายมีอาทิว่า **อนิจฺจโต** พึงทราบความต่อไปนี้
ชื่อว่า โดยเป็นของไม่เที่ยง เพราะอาการมีแล้วไม่มี ชื่อว่า โดย
เป็นทุกข์เพราะอาการบีบคั้น ชื่อว่า โดยเป็นโรคเพราะอาการ
เสียดแทง ชื่อว่า โดยเป็นผีเพราะเจ็บปวดภายใน ชื่อว่า โดยเป็น
ลูกศร เพราะเสียบเข้าไปและเพราะเชือดเข้าไป ชื่อว่า โดยเป็น
ความลำบากเพราะทนได้ยาก ชื่อว่า โดยอาพาธเพราะถูกเบียด-
เบียน ชื่อว่า โดยเป็นอื่นเพราะไม่ใช่เป็นของตน ชื่อว่า โดยเป็น
ของทำลายเพราะสุมังไป ชื่อว่า โดยเป็นของสูญเพราะไม่เป็น
เจ้าของ ชื่อว่า โดยเป็นอนัตตาเพราะไม่อยู่ในอำนาจ. บทว่า
สมนุสฺสุตติ ได้แก่ เห็นด้วยวิปัสสนาญาณอันแก่กล้า. บทว่า
เตหิ ฐมฺเมหิ ได้แก่ด้วยธรรมคือ เบญจขันธ์เหล่านั้น. บทว่า
ปติฏฺฐาเปติ ได้แก่กลับไปด้วยความเบื่อหน่าย. บทว่า **อมตยา ธาตุยา**
ได้แก่ นิพพานธาตุ. บทว่า **จิตฺตํ อุปลํ ھرติ** ได้แก่เห็นด้วยวิปัสสนา-
ญาณอันแก่กล้า คือเห็นอานิสงส์ด้วยญาณแล้วหยั่งลง. บทว่า

สนฺตํ ได้แก่ ชื่อว่า สงบเพราะสงบจากกิเลสอันเป็นข้าศึก.

บทว่า ปณฺธิ์ ได้แก่ ไม่เดือดร้อน. บทว่า โส ตตฺถ จิโต อาสวานํ

ขยํ ปาปุณาติ ความว่า ภิกษุนี้ตั้งอยู่ในปฐมฌานนั้น เจริญ
วิปัสสนาแก่กล้า ย่อมบรรลुพระอรหัต.

พึงทราบอีกนัยหนึ่ง. บทว่า โส เตหิ ธมฺเมหิ ความว่า
เพราะในบทว่า อนิจฺจโต เป็นต้น ท่านกล่าวถึงอนิจจลักษณะ
ด้วยสองบท คือ อนิจฺจโต ปโลภโต กล่าวถึงทุกขลักษณะด้วย
หกบท มีบทว่า ทุกฺขโต เป็นต้น กล่าวถึงอนัตตลักษณะด้วย
สามบท คือ ปรโต สุนฺดโรโต อนตฺตโต ฉะนั้น ภิกษุนี้ยกขึ้นสู่
พระไตรลักษณ์อย่างนี้ด้วยธรรม คือเบญจขันธ์ในภายในสมบัติ
ที่ตนเห็นแล้วเหล่านั้น บทว่า จิตฺตํ ปตฺติฏฺฐาเปติ ได้แก่ รวบรวม
น้อมนำจิตเข้าไป. บทว่า อุปลํ หนฺติ ความว่า ภิกษุน้อมเข้าไป
ซึ่งวิปัสสนาจิตโดยอสังขตธาตุ อมตธาตุอย่างนี้ว่า นิพพานสงบ
ด้วยที่อยู่ ด้วยการสรรเสริญ ด้วยปริยัติ และด้วยบัญญัติ ภิกษุ
ย่อมกล่าวถึงนิพพานอันเป็นมรรคจิตอย่างนี้ว่า นี่สงบนี้ประณีต
ด้วยทำให้เป็นอารมณ์เท่านั้น อธิบายว่า โดยประการนี้ภิกษุแทง
ตลอดธรรมนั้น น้อมจิตเข้าไปในธรรมนั้นดังนี้. บทว่า โส ตตฺถ จิโต
ความว่า ภิกษุตั้งอยู่ในวิปัสสนาอันมีพระไตรลักษณ์เป็นอารมณ์นั้น.
บทว่า อาสวานํ ขยํ ปาปุณาติ ความว่า ภิกษุเจริญมรรค ๔ ตาม
ลำดับแล้วบรรลุพระอรหัต.

บทว่า เตเนว ธมฺมราเคน ได้แก่ ฉันทราคะในธรรม คือสมณะ
และวิปัสสนา. บทว่า ธมฺมนนฺตฺติยา เป็นไฉนของบทว่า ธมฺมราเคน

นั่นนั่นเอง. จริงอยู่ ภิกษุเมื่อสามารถจะครอบงำฉันทราคะใน
สมณะและวิปัสสนาได้โดยประการทั้งปวง ย่อมบรรลुพระอรหัตได้
เมื่อไม่สามารถ ก็เป็นพระอานาคามี. บทว่า **ติณรูปุสรูปเก** ภา ได้แก่
มัดหญ้าเป็นรูปคน. ชื่อว่า **ทุเรปาคิ** เพราะยิงลูกศรให้ตกไปไกล.
ชื่อว่า **อกุขณเวรี** เพราะยิงไม่พลาด.

ในบทว่า **ยเทว ตตุถ โหติ เวทนาคคิ** นี้ ไม่ถือเอารูป
ถามว่า เพราะเหตุไร. ตอบว่า เพราะเลยไปแล้ว. จริงอยู่ ภิกษุนี้
เข้าถึงรูปาวจรสมาธิในภายหลัง ครั้นล่วงเลยรูปไปแล้ว แม้เข้าถึง
อรุปาวจรสมาบัติ ภายหลังพิจารณารูปอันล่วงเลยรูปไปแล้ว
ด้วยอรุปาวจรสมาบัตินั้นด้วยสมณะ ครั้นล่วงเลยรูปไปแล้ว ใน
บัดนี้ย่อมพิจารณารูป ด้วยเหตุนี้รูปจึงล่วงเลยไปแล้วด้วยอรุป
นั้น แม้ด้วยวิปัสสนา ก็ในอรุพย่อมไม่มีรูปแม้โดยประการทั้งปวง
เพราะฉะนั้นแม้ท่านหมายถึงรูปนั้น แต่ในที่นี้ไม่ถือเอารูป. ถามว่า
เมื่อเป็นเช่นนั้น เพราะเหตุไรจึงไม่ถือเอาเนวสัญญานาสัญญายตนะ
เล่า. ตอบว่า เพราะเป็นของสุขุม. จริงอยู่ในเนวสัญญานาสัญญาย-
ตนะนั้น แม้อรูปชั้น ๔ ก็สุขุม ไม่เหมาะที่จะพิจารณา สมดังที่
พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้ว่า **อิติ โข ภิกขเว ๗๗๑ อญญาปฏิวะโซ.**
ข้อนี้มีอธิบายดังนี้ ชื่อว่า สจิตตกสมาบัติมีอยู่ประมาณเท่าใด
การเพ่งตลอดถึงพระอรหัต ย่อมมีแก่ผู้พิจารณาธรรมอันยิ่ง
ประมาณเท่านั้น เขาย่อมถึงพระอรหัต แต่ เนวสัญญานา-
สัญญายตนะท่านไม่กล่าวว่า เป็นสัญญาสมาบัติ เพราะความ
เป็นของสุขุม.

บพว่า ฌายี เหตุ ความว่า อายุตนะสองเหล่านี้อันผู้เพ่ง
คือผู้ยินดีในฌานควรกล่าวถึงโดยชอบ บพว่า วุฏฐหิตฺวา ได้แก่
ออกจากสมาบัตินั้น. บพว่า สมุมทกฺขาตพฺพานิ ได้แก่ ฟังกล่าว
โดยชอบ. บุคคลฟังกล่าว ฟังชม ฟังสรรเสริญเนวสัณฺญาตณ
สมาบัติ และสัณฺญาเวทิตนโรธสมาบัติอย่างเดียวกันว่า สงบ
ประณีตดังนี้.

จบ อรรถกถาฌานสูตรที่ ๕

๖. อานันทสูตร

ว่าด้วยผู้ไม่เสวยอายตนะ

[๒๔๑] สมัยหนึ่ง ท่านพระอานนทอยู่ ณ โขสิตาราม ใกล้กรุงโกสัมพี ณ ที่นั่นแล ท่านพระอานนทเรียกภิกษุทั้งหลายว่า
ดูก่อนอาวุโสทั้งหลาย ภิกษุเหล่านั้นรับคำท่านพระอานนทแล้ว
ท่านพระอานนทกล่าวว่า ก่อนอาวุโสทั้งหลาย น้าอัศจรรย์ ไม่
เคยมีมาแล้ว ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ผู้ทรงรู้ ทรงเห็น
เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ตรัสรู้การบรรลุโอกาส เพื่อ
ความบริสุทธิ์แห่งสัตว์ทั้งหลาย เพื่อก้าวล่วงความโศกความร่ำไร
เพื่อดับเสียซึ่งทุกข์และโทมนัส เพื่อบรรลุอายุธรรม เพื่อกระทำ
ให้แจ้งซึ่งนิพพาน จักขุชื่อว่าจักเป็นจักขุนั้นแล คือ รูปเหล่านั้น
จักไม่เสวยอายตนะนั้น และอายตนะนั้นจักไม่เสวยรูปเหล่านั้น หู
ชื่อว่าจักเป็นหูนั้นแล คือ เสียงเหล่านั้นจักไม่เสวยอายตนะนั้น
และอายตนะนั้นจักไม่เสวยเสียงเหล่านั้น จมูกชื่อว่าจักเป็นจมูก
นั้นแล คือกลิ่นเหล่านั้นจักไม่เสวยอายตนะนั้น และอายตนะนั้น
จักไม่เสวยกลิ่นเหล่านั้น ลิ้นชื่อว่าจักเป็นลิ้นนั้นแล คือ รสเหล่านั้น
จักไม่เสวยอายตนะนั้น และอายตนะนั้นจักไม่เสวยรสเหล่านั้น
กายชื่อว่าจักเป็นกายนั้นแล คือ โสภณูปะเหล่านั้น จักไม่เสวย
อายตนะนั้น และอายตนะนั้นจักไม่เสวยโสภณูปะเหล่านั้น เมื่อ
ท่านพระอานนทกล่าวอย่างนี้แล้ว ท่านพระอุทายีได้ถามท่าน

พระอนนทว่า ลูก่อนอาวุโสอนนท ผู้มีสัญญาหรือไม่มีสัญญาหนอ
ย่อมไม่เสวยอายตนะนั้น ท่านพระอนนทตอบว่า ลูก่อนอาวุโส ผู้
มีสัญญาแล ย่อมไม่เสวยอายตนะนั้น ผู้มีสัญญาไม่เสวย
อายตนะนั้น.

อุ. ลูก่อนอาวุโส ก็ผู้มีสัญญาอย่างไร จึงไม่เสวยอายตนะนั้น.

อา. ลูก่อนอาวุโส ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เพราะล่วงรูปสัญญา
โดยประการทั้งปวง เพราะดับปฏิจจสัญญา เพราะไม่ใส่ใจถึง
นันทตสสัญญา บรรลุอากาศาสนัญจายตนฌาน โดยคำนึงเป็น
อารมณ์ว่า อากาศไม่มีที่สุด ลูก่อนอาวุโส แม้ผู้มีสัญญาอย่างนี้
ก็ไม่เสวยอายตนะนั้น.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุ เพราะล่วงอากาศาสนัญจายตนฌาน
โดยประการทั้งปวง บรรลุอาภิกขัญจายตนฌาน โดยคำนึงเป็น
อารมณ์ว่า อะไรหน้อยหนึ่งไม่มี ลูก่อนอาวุโส แม้ผู้มีสัญญา
อย่างนี้ก็ไม่เสวยอายตนะนั้น.

ลูก่อนอาวุโส สมัยหนึ่ง ผมอยู่ ณ อัญชนมิกทายวัน ใกล้
เมืองสาเกต ครั้งนั้นแล ภิกษุณีชื่อชฎิลภากิกา เข้าไปหาผมถึง
ที่อยู่ไว้แล้วเย็นแล้ว ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว ได้ถามผมว่า
ข้าแต่ท่านพระอนนทผู้เจริญ สมาธิใดอันบุคคลยังไม่แน่มไป

แล้ว ไม่นำไปปราศแล้ว มีการข่มการห้ามซึ่งธรรมอันเป็นไป
กับสังขารไม่ได้ ตั้งมั่นแล้วเพราะหลุดพ้นจากกิเลส เป็นสันโดษ
เพราะตั้งมั่น ไม่สะดุ้งเพราะเป็นสันโดษ สมานีนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า
ตรัสว่า มีอะไรเป็นผล เมื่อชฎิลภิกษุภิกษุณีกล่าวอย่างนี้แล้ว
ผมได้กล่าวกะภิกษุณีนั้นว่า คุณก่อนน้องหญิง สมานีใดอันบุคคล
ไม่น้อมไปแล้ว ไม่นำไปปราศแล้ว มีการข่มการห้ามซึ่งธรรม
อันเป็นไปกับสังขารไม่ได้ ตั้งมั่นแล้วเพราะหลุดพ้นจากกิเลส
เป็นสันโดษเพราะตั้งมั่น ไม่สะดุ้งเพราะเป็นสันโดษ สมานีนี้
พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า มีอรหัตเป็นผล คุณก่อนอาวุโส แม้ผู้ที่
มีสัญญาอย่างนี้แล ก็ไม่เสวยอายคนะนั้น.

จบ อนันทสูตรที่ ๖

๖. อรรถถาอนันทสูตรที่ ๖

อนันทสูตรที่ ๖ มีวินิจัยดังต่อไปนี้.

บทว่า สมุพาธ ได้แก่ในที่คับแคบ คือกามคุณ ๕. บทว่า
โอภาสธัมโม ได้แก่ ถึงโอกาส. บทว่า สตุตันน วิสุทฺธิยา
ได้แก่ เพื่อให้สัตว์ทั้งหลายถึงความบริสุทธิ์. บทว่า สมตักกมาย
ได้แก่ เพื่อประโยชน์แก่การล่วงไป. บทว่า อตฺถงฺกมาย ได้แก่
เพื่อประโยชน์แก่การดับไป. บทว่า ฌายสุส อริคมาย ได้แก่
เพื่อประโยชน์แก่การบรรลุรรคพร้อมด้วยวิปัสสนา. บทว่า
นิพฺพานสุส สจฺฉิกิริยา ได้แก่ เพื่อประโยชน์แก่การทำนิพพาน

อันหาปัจจัยมิได้ให้ประจักษ์. บทว่า ตเทว นาม จกขุ ภวิสฺสติ
ได้แก่ จักขุนั่นเอง คือปสาทจักขุ จักแตกต่างกันไปก็หามิได้.
บทว่า เต รุปา ได้แก่รูปารมณีนั่นเอง จักมาสู่คลอง (ปสาทจักขุ).
บทว่า ตถายตน โน ปภิสฺส เวทิสฺสติ ได้แก่ บุคคลผู้ไม่มีสัญญา
จักไม่รู้รูปายตนนั้น. แม้ในบทที่เหลือก็มีนัยนี้เหมือนกัน.

บทว่า อุทฺทยิ ได้แก่พระกาฬุทายิเถระ. บทว่า สญฺญเมว นฺุ โข
ได้แก่ เป็นผู้มิจิตหรือหนอ. ม อักษรเป็นเพียงบทสนธิ. บทว่า
ก็ สญฺญิ ได้แก่ เป็นผู้มิจิตด้วยสัญญาชนิดไหน บทว่า สพฺพโส
รูปสญฺญานํ เพราะล่องรูปสัญญาโดยประการทั้งปวง ความว่า
ถามว่า เพราะเหตุไร พระอานนทจึงถือเอารูปปัญญานี้ การเสวย
อารมณ์มีรูปารมณเป็นต้น ย่อมมีแก่ท่านผู้พร้อมเพรียงด้วย
ปฐมฌานเป็นต้นหรือ. ตอบว่า ไม่มี ก็กลิณรูปยังเป็นอารมณ์อยู่
เพียงใด รูปชื่อว่า ยังไม่ล่องไปอยู่เพียงนั้น รูปนั้นจักอาจเพื่อเป็น
ปัจจัย เพราะยังไม่ล่องไป แต่กรูปนั้น เพราะยังไม่ล่องไปจึงชื่อว่า
ไม่มี พระอานนทถือเอาคำนี้นั้นแลเพื่อแสดงว่า เพราะรูปไม่มี
จึงไม่อาจเป็นปัจจัยได้.

บทว่า ขญฺฐิตคฺคาหิยา ได้แก่ ภิกษุณีผู้อยู่ในเมืองขญฺฐิตกะ.
ในบทว่า น จาภินฺโท เป็นต้น พึงทราบเนื้อความต่อไปนี้ สมมติ
ชื่อว่า ข่มห้ามด้วยการชักชวนไม่ได้ เพราะไม่น้อมไปด้วยอำนาจ
ของราคะ ไม่นำออกไปด้วยอำนาจของโทสะ ข่มห้ามกิเลสทั้งหลาย
แล้วตั้งอยู่ด้วยการชักชวน ด้วยการประกอบไม่ได้ แต่เกิดขึ้นได้
ในเมื่อตัดกิเลสได้แล้ว. บทว่า วิมุตฺตตฺตา ฐิตฺโต ได้แก่ชื่อว่าตั้ง

อยู่แล้ว เพราะพ้นจากกิเลสทั้งหลาย. บทว่า จิตตฺตา สนฺตุสฺสิดิ
ได้แก่ ชื่อว่า สันโดษ เพราะตั้งมั่นแล้วนั่นเอง. บทว่า สนฺตุสฺสิดิตฺตา
โน ปริตฺตสฺสิดิ ได้แก่ ไม่ถึงความสะคั้งเพราะเป็นผู้สันโดษแล้ว.
ด้วยบทว่า อยฺ ภนฺเต อานนฺท สมာธิ กัมภิลํ นี พระเถรีถือเอา
สมาธิในอรหัตผลแล้วถามว่า ข้าแต่ท่านพระอานนท์ สมาธินี้
พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่าเป็นผู้ของอะไร คุณถือเอาผลตาล
แล้วถามว่า ผลนี้ชื่อผลอะไรดังนี้. บทว่า อญฺญา ผโล วุตฺโต
ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกพระอรหัตว่า อญฺญา
ชื่อว่า สมาธิในอรหัตผลนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสไว้แล้ว. บทว่า
เอวํ สญฺญปิ ความว่า แม้มีสัญญาด้วยสัญญาในอรหัตผลนี้ ก็ไม่
เสวยอายตนะนั้น เพราะเหตุนั้นในพระสูตรนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า
จึงตรัสถึงสมาธิในอรหัตผลด้วยประการฉะนี้.

จบ อรรถกถาอานันทสูตรที่ ๖

๗. พราหมณสูตร

ว่าด้วยโลกและผู้ถึงที่สุดโลก

[๒๔๒] ครั้งนั้นแล พราหมณ์ผู้ชำนาญในคัมภีร์โลกายตะ ๒ คน เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ได้ปราศรัยกับ พระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกัน ไปแล้ว นั่ง ณ ที่สมควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ปุณณกัสสปเป็นผู้รู้ สิ่งทั้งปวง เห็นสิ่งทั้งปวง ปฏิญาณการรู้การเห็นอันไม่มีส่วนเหลือว่า เมื่อเราเดิน ยืน หลับ และตื่นอยู่ ญาณทัสสนะปรากฏติดต่อนี้เองกันไป ปุณณกัสสปนั้นกล่าวอย่างนี้ว่า เรารู้เราเห็นโลกอันไม่มีที่สุด ด้วยญาณอันไม่มีที่สุด ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ แม้นิครนฺฐานาญบุตรก็เป็นผู้รู้สิ่งทั้งปวง เห็นสิ่งทั้งปวง ปฏิญาณการรู้การเห็นไม่มีส่วนเหลือว่า เมื่อเราเดิน ยืน หลับ และตื่นอยู่ ญาณทัสสนะปรากฏติดต่อนี้เองกันไป นิครนฺฐานาญบุตรนั้นกล่าวอย่างนี้ว่า เรารู้เราเห็นโลกอันไม่มีที่สุด ด้วยญาณอันไม่มีที่สุด ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญคนทั้ง ๒ ต่างก็พูดอวดรู้กัน มีวาทะเป็นข้าศึกกัน ใครจริง ใครเท็จ.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนพราหมณ์ อย่าเลย ข้อที่คนทั้ง ๒ นี้ต่างพูดอวดรู้กัน มีวาทะเป็นข้าศึกกัน ใครจริง ใครเท็จนั้น พักไว้ก่อนเถิด ดูก่อนพราหมณ์ เราจักแสดงธรรมแก่ท่าน

ทั้งหลาย ท่านทั้งหลายจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว พราหมณ์
เหล่านั้น รับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า
ดูก่อนพราหมณ์ เปรียบเหมือนชาย ๔ คน ยืนอยู่ใน ๔ ทิศ ต่าง
ก็มีฝีเท้าในการเดินและมีฝีเท้าในการวิ่งเป็นเยี่ยมพอ ๆ กัน เปรียบ
เหมือนนายขมังธนูถือธนูไว้อย่างมั่น ศึกษามาจนฝีมือแล้ว ผ่าน
การประลองฝีมือแล้ว จะพึงใช้ธนูอย่างเบายิงต้นตาลที่เรียงแถว
ให้ทะลุโดยง่าย และยิงได้เร็วกว่าการวิ่งดังกล่าวมานั้น เปรียบ
เหมือนมหาสมุทรในทิศประจิม ตรงข้ามมหาสมุทรทิศบูรพา ถ้า
คน ๆ หนึ่ง ยืนอยู่ทางทิศบูรพาจะพึงกล่าวอย่างนี้ว่า เราจะเดิน
ไปให้ถึงที่สุดโลก เขาเว้นการดื่ม การกิน การลี้ม เว้นการถ่าย
อุจจาระปัสสาวะ และเว้นจากการหลับและการพัก เขามีอายุ
๑๐๐ ปี เป็นอยู่ ๑๐๐ ปี เดินไปตลอด ๑๐๐ ปี ยังไม่ทันถึงที่สุด
โลกเลย ก็พึงกระทำกาละลงในระหว่าง ถ้าคน ๆ หนึ่ง ยืนอยู่ใน
ทิศประจิม ฯลฯ ถ้าคน ๆ หนึ่งยืนอยู่ในทิศทักษิณ จะพึงกล่าว
อย่างนี้ว่า เราจะเดินไปให้ถึงที่สุดโลก เขาเว้นจากการดื่ม การกิน
การลี้ม เว้นจากการถ่ายอุจจาระปัสสาวะ และเว้นจากการหลับ
และการพัก เขามีอายุ ๑๐๐ ปี เป็นอยู่ ๑๐๐ ปี เดินไปตลอด ๑๐๐ ปี
ยังไม่ถึงที่สุดโลกเลย พึงกระทำกาละลงในระหว่าง ข้อนั้นเพราะ
เหตุไร เพราะเราไม่กล่าวว่า บุคคลจะพึงรู้จะพึงเห็น จะพึงถึงที่สุด
ของโลกด้วยการวิ่งเห็นปานนั้น และเรายังไม่ถึงที่สุดแห่งโลก
ก็ไม่กล่าวการกระทำที่สุดแห่งทุกข์ได้.

ดูก่อนพราหมณ์ กามคุณ ๕ ประการนี้ เรียกว่าโลกในวินัย
ของพระอริยเจ้า กามคุณ ๕ ประการเป็นไฉน คือ รูปที่จะพึงรู้แจ้ง
ด้วยจักขุ อันน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ เป็นที่รัก ยั่วชวน
ชวนให้กำหนัด เสียงที่จะพึงรู้แจ้งด้วยหู ฯลฯ กลิ่นที่จะพึงรู้แจ้ง
ด้วยจมูก ฯลฯ รสที่จะพึงรู้แจ้งด้วยลิ้น ฯลฯ โผฏฐัพพะที่จะพึงรู้แจ้ง
ด้วยกาย อันน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ เป็นที่รัก ยั่วชวน
ชวนให้กำหนัด ดูก่อนพราหมณ์ กามคุณ ๕ ประการนี้แล เรียกว่า
โลกในวินัยของพระอริยเจ้า.

ดูก่อนพราหมณ์ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สัจจจากาม สัจจ
จากอกุศลธรรม บรรลุปฐมฌาน มีวิตกวิจารณ์ มีปีติและสุขเกิดแต่
วิเวกอยู่ ภิกษุนี้เรียกว่า ได้ถึงที่สุดแห่งโลกแล้ว และอยู่ในที่สุด
แห่งโลก คนเหล่าอื่นกล่าวภิกษุนั้นอย่างนี้ว่า แม้ภิกษุนี้ก็ยังไม่พ้น
อยู่ในโลก ยังสลัดตนไม่พ้นไปจากโลก ดูก่อนพราหมณ์ เป็นความ
จริง แม้เรากล่าวอย่างนี้ว่า แม้ภิกษุนี้ก็ยังไม่พ้นอยู่ในโลก
ยังสลัดตนไม่พ้นไปจากโลก.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุ บรรลุทุติยฌาน ฯลฯ บรรลุตติย-
ฌาน ฯลฯ บรรลุจตุตถฌาน ฯลฯ ภิกษุนี้เรียกว่า ได้ถึงที่สุดแห่ง
โลก และอยู่ในที่สุดแห่งโลก แต่ชนเหล่าอื่นกล่าวภิกษุนั้นอย่างนี้
ว่า แม้ภิกษุนี้ก็ยังไม่พ้นอยู่ในโลก ยังสลัดตนไม่พ้นไปจากโลก
ดูก่อนพราหมณ์ เป็นความจริง แม้เรากล่าวอย่างนี้ว่า แม้ภิกษุ
นี้ก็ยังไม่พ้นอยู่ในโลก ยังสลัดตนไม่พ้นไปจากโลก.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุ เพราะล่วงรูปสัญญาโดยประการ
ทั้งปวง... บรรลุอากาศาณัญญาตนณาน... ภิกษุนี้เรียกว่า ได้ถึง
ที่สุดแห่งโลกแล้ว และอยู่ในที่สุดแห่งโลก แต่ชนเหล่าอื่นกล่าว
ภิกษุนั้นอย่างนี้ว่า แม้ภิกษุนี้ก็ยังนับเนื่องอยู่ในโลก ยังสลัดตน
ไม่พ้นไปจากโลก คู่ก่อนพราหมณ์ เป็นความจริง แม้เราก็ก้าว
อย่างนี้ว่า แม้ภิกษุนี้ก็ยังนับเนื่องอยู่ในโลก ยังสลัดตนไม่พ้นไป
จากโลก.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุ เพราะล่วงอากาศาณัญญาตนณาน
โดยประการทั้งปวง บรรลुวิญญาณัญญาตนณาน ฯลฯ เพราะล่วง
วิญญาณัญญาตนณานโดยประการทั้งปวง บรรลุอาภิญญ-
ญาตนณาน ฯลฯ เพราะล่วงอาภิญญาตนณะโดยประการ
ทั้งปวง บรรลุเนวสัญญานาสัญญาตนณาน ฯลฯ ภิกษุนี้เรียกว่า
ได้ถึงที่สุดโลกแล้ว และอยู่ในที่สุดโลกแห่งโลก แต่ชนเหล่าอื่น
กล่าวภิกษุนั้นอย่างนี้ว่า ภิกษุนี้ยังนับเนื่องอยู่ในโลก ยังสลัดตน
ไม่พ้นไปจากโลก คู่ก่อนพราหมณ์ เป็นความจริง แม้เราก็ก้าว
อย่างนี้ว่า แม้ภิกษุนี้ก็ยังนับเนื่องอยู่ในโลก ยังสลัดตนไม่พ้นไป
จากโลก.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุ เพราะล่วงเนวสัญญานาสัญญาตน-
ณานโดยประการทั้งปวง บรรลุสุตัญญาเวทิตินิโรธ อาสวะของเธอ
สิ้นรอบแล้ว เพราะเห็นด้วยปัญญา คู่ก่อนพราหมณ์ ภิกษุนี้
เรียกว่า ได้ถึงที่สุดแห่งโลกแล้ว และอยู่ในที่สุดแห่งโลก ข้ามพ้น
ค้นหาเครื่องข้องในโลกนี้แล้ว.

จบ พราหมณสูตรที่ ๗

อรรคถาพรหมณสูตรที่ ๗

พรหมณสูตรที่ ๗ มีวินิจัยดังต่อไปนี้.

บทว่า โลกายติกา ได้แก่ หพรหมณ์ผู้สอนคัมภีร์โลกายตะ (คัมภีร์ที่ไม่น่าเชื่อถือ). บทว่า สตติ คือในกาลทุกเมื่อ. บทว่า สมิต์ ได้แก่ ไม่มีระหว่างคั่น. บทว่า ติฏฐเตตฺถ ตตฺถบทเป็น ติฏฐุ เอตฺ แปลว่า ข้อนี้นัยวก่อน คือ พวกท่านอย่าเริ่มถึงเรื่องนี้เลย ไม่มีประโยชน์อะไรแก่พวกท่านดอก. บทว่า รมฺม โว พรหมณา เทเสสุตฺตานิ ความว่า เราจักแสดงจุลสังขารแก่พวกท่าน. บทว่า ทพฺพหฺมโม ได้แก่ นายธนเถียรานุหนักยืนอยู่. บทว่า ธนฺคุคฺโค ได้แก่แก่นายธนู. ชื่อว่าธนูหนัก ท่านกล่าวว่าต้องใช้กำลังคนถึงสองพันคนยก. ชื่อว่าใช้กำลังคนถึงสองพันคนก็ถือสายธนูเป็น โลหะ เมื่อจะยกก็จับคั่น ยกขึ้นจนถึงคอ จึงจะพันแผ่นดิน. บทว่า ลิกฺขิโต ได้แก่เรียนศิลปะในสำนักอาจารย์ตลอด ๒๒ ปี.

บทว่า คตฺตฺโถ ได้แก่แก่นายธนูผู้หนึ่งศึกษาศิลปะเท่านั้น ยังมีได้ประลองฝีมือ แต่นายธนูผู้นี้ได้ประลองฝีมือแล้ว คือมีความชำนาญมาก. บทว่า กตฺตฺปาสโน ได้แก่ ได้แสดงฝีมือในราชตระกูลมาแล้ว. บท ลหฺวเกน อสเนน ได้แก่ด้วยลูกศรที่เบา ทำข้างในให้เป็นโพรง เหน่นเป็นต้น ยัดจนเต็ม ทำเป็นเครื่องหมายไว้. จริงอยู่ ลูกศรธรรมดาที่ทำกันยังเล่นไปเพียง ๑ อุสกะ แต่ลูกศรของนายธนูเล่นไปได้ ๒ อุสกะ ฯลฯ ลูกศรธรรมดาเล่นไป ๘ อุสกะ แต่นายธนูเล่นไปได้ ๑๖ อุสกะ. บทว่า อปฺปฺกสิเรน คือ

โดยไม่ลำบาก. บทว่า **อติปาเตยฺย** คือ ล่วงเลยไปได้ (ทะลุ)
ท่านอธิบายว่า นายธนูนั้นก้าวข้ามเงาประมาณ ๑ คืบ ๔ นิ้ว ได้
จับพลันทันที ฉะนั้น บุคคลมีฝีเท้าเร็วสามารถก้าวเลยสกลจักรวาล
ได้จับพลันฉันทัน. บทว่า **สนฺธาวนิกาย** ได้แก่ วิ่งไปด้วยเท้า.
บทว่า **เอวมหา สุ** แปลว่า ได้กล่าวแล้วอย่างนี้.

จบ อรรถกถาพราหมณสูตรที่ ๗

๘. เทวสูตร

ว่าด้วยเทวสูตรสงครามกับการผจญมาร

[๒๔๓] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เรื่องเคยมีมาแล้ว สงครามระหว่างเทวดากับอสูรได้ประชิดกัน คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ในสงครามครั้งนั้น พวกอสูรชนะ พวกเทวดาแพ้ และพวกเทวดาที่แพ้ได้พากันหนีไป พวกอสูรลูกไล่ติดตามมุ่งไปทางทิศอุดร ครั้งนั้นแล พวกเทวดาได้มีความคิดอย่างนี้ว่า พวกอสูรลูกไล่ติดตามมา จำเราจะทำสงครามกับพวกอสูรครั้งที่ ๒ อีก.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย แม้ครั้งที่ ๒ พวกเทวดาก็ทำสงครามกับพวกอสูรอีก พวกอสูรชนะ พวกเทวดาแพ้ และพวกเทวดาที่แพ้ได้พากันหนีไป พวกอสูรลูกไล่ติดตามมุ่งไปทางทิศอุดร ครั้งนั้นแล พวกเทวดาได้มีความคิดอย่างนี้ว่า พวกอสูรลูกไล่ติดตามมา จำเราจะทำสงครามกับอสูรครั้งที่ ๓ อีก.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย แม้ครั้งที่ ๓ พวกเทวดาทำสงครามกับพวกอสูรอีก พวกอสูรชนะ พวกเทวดาแพ้ และพวกเทวดาที่แพ้แล้วพากันหนีเข้าไปในเทพบุรี ก็แหละพวกเทวดาที่หนีเข้าไปยังเทพบุรี ได้มีความคิดอย่างนี้ว่า บัดนี้ พวกเรามีตนได้ที่พึ่งแล้ว พวกอสูรจะทำอะไรเราไม่ได้ แม้พวกอสูรก็มีความคิดอย่างนี้ว่า บัดนี้ พวกเทวดามีตนได้ที่พึ่งแล้ว พวกเราจะทำอะไรไม่ได้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เรื่องเคยมีมาแล้ว สงครามระหว่าง
เทวดากับพวกอสูรได้ประชิดกัน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ในสงคราม
ครั้งนั้น พวกเทวดาชนะ พวกอสูรแพ้ และพวกอสูรที่แพ้ได้พากัน
หนีไป พวกเทวดาลุกไล่ติดตามมุ่งไปทางทิศทักษิณ ครั้งนั้นแล
พวกอสูรได้มีความคิดอย่างนี้ว่า พวกเทวดาลุกไล่ติดตามมา จำ
เราจะทำสงครามกับพวกเทวดาแม้ครั้งที่ ๒ อีก.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย แม้ครั้งที่ ๒ พวกอสูรก็ทำสงครามกับ
พวกเทวดาอีก พวกเทวดาชนะ พวกอสูรแพ้ และพวกอสูรที่แพ้
ได้พากันหนีไป พวกเทวดาลุกไล่ติดตามมุ่งไปทางทิศทักษิณ
ครั้งนั้นแล พวกอสูรได้มีความคิดอย่างนี้ว่า พวกเทวดาลุกไล่
ติดตามมา จำเราจะทำสงครามกับพวกเทวดาแม้ครั้งที่ ๓ อีก.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย แม้ครั้งที่ ๓ พวกอสูรก็แพ้ได้พากันหนี
เข้าไปยังอสูรบุรี ก็แหละพวกอสูรที่พากันหนีเข้าไปในอสูรบุรี
ได้มีความคิดอย่างนี้ว่า บัดนี้ พวกเรามีตนได้ที่พึงแล้ว พวกเทวดา
จะทำอะไรเราไม่ได้ แม้พวกเทวดาก็มีความคิดอย่างนี้ว่า บัดนี้
พวกอสูรมีตนเป็นที่พึงแล้ว พวกเราทำอะไรไม่ได้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จันนั้นเหมือนกันแล สมัยใด ภิกษุ
สังคายจากาม... บรรลุปฐมฌาน... สมัยนั้น ภิกษุมีความคิดอย่างนี้
ว่า บัดนี้ เรามีตนได้ที่พึงแล้ว มารจะทำอะไรเราไม่ได้ ดูก่อน
ภิกษุทั้งหลาย แม้มารผู้ลามกก็มีความคิดอย่างนี้ว่า บัดนี้ ภิกษุ
มีตนได้ที่พึงแล้ว เราจะทำอะไรไม่ได้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สมัยใด ภิกษุบรรลุทุติยฌาน ฯลฯ บรรลุ
ตติยฌาน ฯลฯ บรรลุจตุตถฌาน ฯลฯ สมัยนั้น ภิกษุมีความคิดอย่าง
นี้ว่า บัดนี้ เรามีตนได้ที่พึงแล้ว มารจะทำอะไรเราไม่ได้ ดูก่อน
ภิกษุทั้งหลาย แม้มีผู้ถามก็มีความคิดอย่างนี้ว่า บัดนี้ ภิกษุ
มีตนได้ที่พึงแล้ว เราจะทำอะไรไม่ได้.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สมัยใด ภิกษุ เพราะล่วงรูปสัญญา
โดยประการทั้งปวง บรรลุอากาศาณัญจายตนฌาน... สมัยนั้น ภิกษุ
นี้เรียกว่า ได้ทำมารให้เป็นที่สุด ให้ติดตามไม่ได้ ปิดตามารสนิท
มารมองไม่เห็น.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย สมัยใด ภิกษุ เพราะล่วงอากาศาณัญ-
จายตนฌานโดยประการทั้งปวง บรรลुวิญญาณัญจายตนฌาน ฯลฯ
บรรลुอาภิญญายตนฌาน ฯลฯ บรรลุนวสัณญานาสัณญาย-
ตนฌาน ฯลฯ บรรลุสัญญาเวทนิโรธ อาสวะของเธอสิ้นรอบ
แล้วเพราะเห็นด้วยปัญญา สมัยนั้น ภิกษุนี้เรียกว่า ได้กระทำ
มารให้เป็นที่สุด ให้ติดตามไม่ได้ ปิดตามารสนิท มารมองไม่เห็น

จบ เทวสูตรที่ ๘

อรรถกาเทวสูตรที่ ๘

เทวสูตรที่ ๘ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้:-

บทว่า สมุปพุพฺพุโ อโหสิ คือได้ประจัญหน้ากันแล้ว.

บทว่า สงฺคามเมยฺยาม ได้แก่ ทำสงครามคือรบกัน. บทว่า อปฺสฺสึเสว ได้แก่ พวกเทวดาพากันหนีไป. บทว่า อุตฺตรภิมฺขา คือบ่ายหน้าไปทางทิศอุดร. บทว่า อภิภฺยนฺเตว ได้แก่ รุกไล่ตามไป. บทว่า ภีรุตฺตาณคเตน ได้แก่ ไปหาที่พึ่งต่อต้านความกลัว คือห้ามความกลัว. บทว่า อกรณฺียา ได้แก่ พวกอสูรทำการรบไม่ได้.

ถามว่า ก็เพราะเหตุไร พวกเทวดาและอสูรจึงรบกัน ตอบว่า เพราะพวกอสูรเคยอยู่ในภพดาวดึงส์มาก่อน ครั้นถึงเวลาออกจิตตปาตลิบาน พวกอสูรระลึกถึงดอกปาริฉัตตกะอันเป็นทิพย์ แต่นั้นพวกอสูรเกิดโกรธขึ้นมากล่าวว่า พวกท่านจงจับเทวดา ก็พากันออกมา. การรบของเทวดาและอสูรเหล่านั้น เป็นเหมือนกับเด็กเลี้ยงโค เอาท่อนไม้ทุบตีกันและกัน. ท้าวสักกเทวราช ตั้งอารักขาไว้ในที่ ๕ แห่งเบื้องล่าง ส่วนในเบื้องบนทรงตั้งรูปเปรียบเหมือนพระองค์ พระหัตถ์ทรงวชิราวุธ แวดล้อมเทวนุรีไว้. พวกอสูรผ่านขึ้นไปถึงที่ ๕ แห่ง เบื้องล่าง เห็นอินทปฐิมา (รูปพระอินทร์) จึงพากันกลับไปสูรบุรีทันที.

บทว่า ทกฺขิณฺน มฺขา ได้แก่ บ่ายหน้าไปทางทิศทักษิณ.

บทว่า อปทํ พนฺธิตฺวา ได้แก่ ไม่ให้เหลือรอยเท้าไว้. บทว่า

อทสฺสนํ คโต ความว่า แม้มารก็รู้จักของภิกษุผู้เข้ารูปาวจร-
จตุตถฌานอันมีวิภูฏะเป็นบาท รู้จิตของภิกษุผู้เข้าสมาบัติ อันมี
วิปัสสนาเป็นบาทนั่นเอง มารย่อมไม่รู้จิตของภิกษุผู้เข้ารูปาวจร-
สมาบัติ อันมีวิภูฏะเป็นบาท หรือมีวิปัสสนาเป็นบาท ด้วยเหตุนี้
พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า อทสฺสนํ คโต ปาปิโมโต ดังนี้.

จบ อรรถกถาทวารสูตรที่ ๘

๕. นาคสูตร

ว่าด้วยอุปมาการหาความสงบของพญาช้างกับการปฏิบัติของภิกษุ

[๒๔๔] คุก่อนภิกษุทั้งหลาย สมัยใด เมื่อช้างตัวประเสริฐ อยู่ในป่าเขียวหากิน ช้างพลายบ้าง ช้างพังบ้าง ช้างสะเทิ้นบ้าง ลูกช้างบ้าง เดินไปข้างหน้า กัดปลายหญ้าไว้ด้วน ช้างตัวประเสริฐ นั้น ย่อมอดหนาระอาใจรังเกียจเพราะการกระทำนั้น คุก่อนภิกษุทั้งหลาย สมัยใด เมื่อช้างตัวประเสริฐอยู่ในป่าเขียวหากิน ช้างพลายบ้าง ช้างพังบ้าง ช้างสะเทิ้นบ้าง ลูกช้างบ้าง กัดกินกิ่งไม้ที่ช้างตัวประเสริฐหักลงไว้ ช้างตัวประเสริฐนั้น ย่อมอดหนาระอาใจรังเกียจเพราะการกระทำนั้น คุก่อนภิกษุทั้งหลาย สมัยใด เมื่อช้างตัวประเสริฐอยู่ในป่าลงสู่สระ ช้างพลายบ้าง ช้างพังบ้าง ช้างสะเทิ้นบ้าง ลูกช้างบ้าง เดินออกหน้า เองวงสูบน้ำให้ชุ่ม ช้างตัวประเสริฐนั้นย่อมอดหนาระอาใจรังเกียจเพราะการกระทำนั้น คุก่อนภิกษุทั้งหลาย สมัยใด เมื่อช้างตัวประเสริฐอยู่ในป่าขึ้นจากสระ ช้างพลายทั้งหลายย่อมเดินเสียดสีกายไป ช้างตัวประเสริฐ ย่อมอดหนาระอาใจ รังเกียจเพราะการกระทำนั้น คุก่อนภิกษุทั้งหลาย สมัยนั้น ช้างตัวประเสริฐนั้นย่อมมีความคิดอย่างนี้ว่า บัดนี้ เราเคลื่อนกล่นไปด้วยช้างพลาย ช้างพัง ช้างสะเทิ้นและลูกช้าง เรากินหญ้ายอดด้วน กินกิ่งไม้ที่ช้างทั้งหลายกินแล้ว ๆ ดื่มน้ำที่ชุ่มมัว และเมื่อเราขึ้นจากสระ ช้างพังทั้งหลายย่อมเดิน

เสียดสีกายไป ฝึฉะนั้น เราพึงหลีกออกจากโหลงอยู่ตัวเดียวเถิด
สมัยต่อมา ช้างตัวประเสริฐนั้น หลีกออกจากโหลงอยู่ตัวเดียว
กินหญ้าขอดไม่ด้วน กินกิ่งไม้ที่ไม่มีช้างอื่นเล็ม คั้นน้ำที่ไม่ขุ่นมัว
เมื่อขึ้นจากสระ ช้างพังก็ไม่เดินเสียดสีกาย สมัยนั้น ช้างตัวประเสริฐ
ย่อมมีความคิดอย่างนี้ว่า เมื่อก่อนเราเคลื่อนกล่นไปด้วยช้างพลาย
ช้างพัง ช้างสะเท็น และลูกช้าง กินหญ้าขอดด้วน กินกิ่งไม้ที่ช้าง
อื่นเล็มแล้ว ๆ คั้นน้ำขุ่นมัว และเมื่อเราขึ้นจากสระ ช้างพังยังเดิน
เสียดสีกายเราไป บัดนี้ เราหลีกออกจากโหลงอยู่ตัวเดียว กินหญ้า
ขอดไม่ด้วน กินกิ่งไม้ที่ช้างอื่นไม่เล็ม คั้นน้ำที่ไม่ขุ่นมัว และเมื่อ
ขึ้นจากสระ ช้างพังก็ไม่เดินเสียดสีกายเราไป ดังนี้ ช้างตัว
ประเสริฐนั้นเองวงหักกิ่งไม้มาปิดกาย มีใจชื่นชม บำบัดโรค-
ต่อมคัน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย จันนั้นเหมือนกัน สมัยใด ภิกษุเคลื่อน
กล่นไปด้วยภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา พระราชา มหาอำมาตย์
ของพระราชา เดียรถีย์ สาวกของเดียรถีย์ สมัยนั้น ภิกษุนั้น ย่อม
มีความคิดอย่างนี้ว่า บัดนี้ เราเคลื่อนกล่นไปด้วยภิกษุ ภิกษุณี
อุบาสก อุบาสิกา พระราชา มหาอำมาตย์ของพระราชา เดียรถีย์
สาวกของเดียรถีย์ ฝึฉะนั้น เราพึงหลีกออกจากหมู่ไปอยู่ผู้เดียว
เธอเสพเสนาสนะที่สงัด คือป่า โคนไม้ ภูเขา ชอกเขา ถ้ำ ป่าช้า
ป่าชฎ ที่แจ้ง ลอมฟาง เธออยู่ป่า โคนไม้ หรือเรือนว่าง นั่งคู้บัลลังก์
ตั้งกายตรง ดำรงสติไว้เบื้องหน้า ละอภิชณาในโลกเสีย มีใจ
ปราศจากอภิชณาอยู่ ชำระจิตให้บริสุทธิ์จากอภิชณา ละความ

ประทุษร้าย คือ พยาบาท มีจิตไม่พยาบาท อนุเคราะห์เกื้อกูลแก่
สรรพสัตว์ ชำระจิตให้บริสุทธิ์จากความประทุษร้าย คือ พยาบาท
ละถิ่นมัทธะ ปราศจากความง่วงเหงาหาวนอน มีความสำคัญใน
แสงสว่างอยู่ มีสติปัชฌญาณ ชำระจิตให้บริสุทธิ์จากถิ่นมัทธะ
ลุ่มธวัชจะถูกกุกจะ ไม่ฟุ้งซ่าน มีจิตสงบในภายใน ชำระจิตให้
บริสุทธิ์จากลุ่มธวัชจะถูกกุกจะ ละวิจิกิจฉา ข้ามพ้นวิจิกิจฉา ไม่
เคลือบแคลงสงสัยในกุศลทั้งหลาย ชำระจิตให้บริสุทธิ์จากวิจิกิจฉา
เธอละนิวรณ์ ๕ ประการนี้ อันเป็นอุปกิเลสแห่งใจทำปัญญาให้
หลุดแล้ว สงัดจากกาม... บรรลุปฐมฌาน... เธอมีใจชื่นชม
บำบัดความระคายใจได้ เธอบรรลุทุติยฌาน ฯลฯ ตติยฌาน ฯลฯ
จตุตถฌาน มีใจชื่นชม บำบัดความระคายใจได้ เพราะล่องรูปสัญญา
โดยประการทั้งปวง ฯลฯ บรรลุอาภาสอันญายตนฌาน ฯลฯ
บรรลุวิญญานัญญายตนฌาน ฯลฯ บรรลุอาภิญญายตนฌาน ฯลฯ
บรรลุเนวสัญญานาสัญญายตนฌาน ฯลฯ บรรลุสัพพัญญุตนิโรธ
อาสวะของเธอสิ้นรอบแล้ว เพราะเห็นด้วยปัญญา เธอมีใจชื่นชม
บำบัดความระคายใจได้.

จบ นาคสูตรที่ ๕

อรรถกถานาคสูตรที่ ๕

นาคสูตรที่ ๕ มีวินิจัยดังต่อไปนี้.

บทว่า อารณฺยณฺทสฺส ได้แก่ ช้างอยู่ในป่า. บทว่า โคจรปฺตสฺส ได้แก่ ไปหาอาหาร. บทว่า หตฺถิฏฺฐณฺปิ ได้แก่ ลูกช้างรุ่นใหญ่ ๆ. บทว่า หตฺถิณฺญาปา ได้แก่ ลูกช้างรุ่น. บทว่า โอบกฺโขภกฺคํ ได้แก่ เหนี่ยวโน้มลงมาตั้งไว้. บทว่า โอบาหํ โอบติณฺณสฺส ได้แก่ ช้างหยั่งลงสู่ท่าน้ำอันได้ชื่อว่า โอบาหะ เพราะเป็นที่อันช้างพึงดำลงไปได้. บทว่า โอบาหา อุตฺติณฺณสฺส ได้แก่ ช้างขึ้นจากท่าน้ำ. บทว่า วูปกฺกญฺโฐ ได้แก่ หลีกออกไปตัวเดียว. บัดนี้เพราะไม่มีกิจด้วยช้างตัวประเสริฐของพระทศพล แต่พระองค์ทรงนำพระดำรัสนี้มา เพื่อแสดงถึงบุคคลเปรียบด้วยช้างนั้นในพระศาสนา ฉะนั้นเมื่อพระองค์จะทรงแสดงถึงบุคคลนั้น จึงตรัสคำมีอาทิว่า เอวเมว โข ดังนี้.

จบ อรรถกถานาคสูตรที่ ๕

๑๐. ตปฺสสุตฺต

ว่าด้วยอนุปปพวิหาร

[๒๔๕] สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ นิคมของชนชาวมัลละ ชื่ออุรุเวลกัปปะ ในแคว้นมัลละ ครั้นนั้น เวลาเช้า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงครองอันตรวาสก ทรงถือบาตรและจีวร เสด็จเข้าไปบิณฑบาตยังอุรุเวลกัปปนิคม ครั้นแล้ว เสด็จกลับจากบิณฑบาต ภายหลังภัต ตรัสเรียกท่านพระอานนท์ว่า ดูก่อนอานนท์ เธอจงอยู่ในที่นี้ก่อน จนกว่าเราจะไปถึงปามหาวันต์เพื่อพักผ่อนในกลางวัน ท่านพระอานนท์ทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ลำดับนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จถึงปามหาวันต์ ประทับพักผ่อนกลางวันอยู่ที่โคนไม้แห่งหนึ่ง.

ครั้งนั้นแล ตปฺสคฤหบดี เข้าไปหาท่านพระอานนท์ถึงที่อยู่ อภิวัตแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กล่าวกะท่านพระอานนท์ว่า ข้าแต่พระอานนท์ผู้เจริญ พวกข้าพเจ้าเป็นคฤหบดี บริโภคคาม เพลิดเพลินยินดีหมกมุ่นอยู่ในคาม เนกขัมมะไม่ปรากฏ แก่ข้าพเจ้าเหล่านั้นเหมือนดังเหว ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลายได้สดับมาดังนี้ว่า จิตของภิกษุหนุ่ม ๆ ในธรรมวินัยนี้ ย่อมเล่นไป เลื่อมใส ตั้งอยู่ในเนกขัมมะ ย่อมหลุดพ้นในเพราะเนกขัมมะ เมื่อเธอเหล่านั้นพิจารณาเห็นว่า นั่นสงบ ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ล้วนแต่เป็นวิสภาคกับชนเป็นอันมาก นั่นก็ คือ เนกขัมมะ.

ท่านพระอานนท์กล่าวว่า คุณก่อนคฤหบดี เหตุแห่งถ้อยคำนี้
มีอยู่มาเราไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้ากันเถิด เราจักเข้าไปเฝ้า
พระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ แล้วจกกราบทูลเนื้อความนี้
พระผู้มีพระภาคเจ้าจักทรงพยากรณ์แก่เราอย่างไร เราจักกระทำ
อย่างนั้น ตปัสสคฤหบดีเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ
ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง
ครั้นแล้ว ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
ตปัสสคฤหบดีกล่าวอย่างนี้ว่า ข้าแต่ท่านพระอานนท์ผู้เจริญ พวก
ข้าพเจ้าเป็นคฤหัสถ์บริโศกคาม เพลิดเพลินยินดีหมกมุ่นอยู่ในกาม
เนกขัมมะไม่ปรากฏแก่ข้าพเจ้าเหล่านั้นเหมือนดังเหว ข้าแต่ท่าน
ผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลายได้สดับมาดังนี้ว่า จิตของพวกภิกษุหนุ่ม ๆ
ในธรรมวินัยนี้ย่อมเล่นไป เลื่อมใส ตั้งอยู่ในเนกขัมมะ หลุดพ้น
ในเพราะเนกขัมมะ เมื่อเธอเหล่านั้นพิจารณาเห็นว่า นั่นสงบ
ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ล้วนแต่เป็นวิสภาคกับชน
เป็นอันมาก นั่นก็ชื่อ เนกขัมมะ ดังนี้ พระเจ้าข้า.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ข้อนี้เป็นอย่างนั้น อานนท์
ข้อนี้เป็นอย่างนั้น อานนท์ คุณก่อนอานนท์ แม้เมื่อเราเองก่อนแต่
การตรัสรู้ ยังเป็นโพรสัตว์ ยังไม่ได้ตรัสรู้ ได้มีความคิดอย่างนี้ว่า
เนกขัมมะเป็นความดี วิเวกเป็นความดี จิตของเรานั้นยังไม่เล่นไป
ยังไม่เลื่อมใส ยังไม่ตั้งมั่นในเนกขัมมะ ยังไม่หลุดพ้นใน เพราะ
เนกขัมมะ เพราะเราพิจารณาเห็นว่า นี่สงบ เรานั้นได้มีความคิด
ว่า อะไรหนอแล เป็นเหตุเป็นปัจจัยเครื่องให้จิตของเรา ไม่เล่นไป

ไม่เลื่อมใส ไม่ตั้งอยู่ในเนกขัมมะ ไม่หลุดพ้น ใน เพราะเนกขัมมะ
เพราะเราเห็นว่า นั่นสงบ เรานั้นจึงคิดต่อไปว่าโทษในกามทั้งหลาย
ที่เรายังไม่เห็น และไม่ได้กระทำให้มาก อานิสงส์ในเนกขัมมะ
เรายังไม่ได้บรรลุ และไม่ได้เสพโดยมาก เพราะฉะนั้น จิตของเรา
จึงไม่สิ้นไป ไม่เลื่อมใส ไม่ตั้งอยู่ในเนกขัมมะ ไม่หลุดพ้นใน
เพราะเนกขัมมะ เพราะเราพิจารณาเห็นว่า นั่นสงบ เรานั้นได้
มีความคิดว่า ถ้าเราเห็นโทษในกามทั้งหลายแล้ว พึงกระทำ
ให้มาก บรรลุอานิสงส์ในเนกขัมมะแล้ว พึงเสพอานิสงส์นั้นโดย
มาก ข้อนี้เป็นฐานะที่จะมีได้ คือ จิตของเราจะพึงเล่นไป พึง
เลื่อมใส พึงตั้งอยู่ในเนกขัมมะ พึงหลุดพ้นในเพราะเนกขัมมะ
เมื่อเราพิจารณาเห็นว่า นั่นสงบ คู่ก่อนอาณนที สมัยต่อมา เรา
นั้นเห็นโทษในกามแล้ว ได้กระทำให้มาก บรรลุอานิสงส์ใน
เนกขัมมะแล้วเสพโดยมาก จิตของเรานั้นจึงเล่นไป เลื่อมใส
ตั้งอยู่ในเนกขัมมะ หลุดพ้นในเพราะเนกขัมมะ เพราะเราพิจารณา
เห็นว่า นั่นสงบ คู่ก่อนอาณนที เราสังัดจากกาม สังัดจากอกุศลธรรม
บรรลุปฐมฌาน มีวิตกวิจารณ์ มีปีติและสุขเกิดจากวิเวกอยู่ เมื่อ
เรานั้นอยู่ด้วยวิหารธรรมนี้ สัญญามนสิการอันสพรกด้วยกาม
ย่อมฟุ้งซ่าน ข้อนี้เป็นอาพาธของเรา เปรียบเหมือนความทุกข์
พึงบังเกิดขึ้นแก่คนผู้มีความสุข เพียงเพื่อเบียดเบียน ฉะนั้น.

คู่ก่อนอาณนที เรานั้นมีความคิดว่า โฉนหนอ เราพึงบรรลุ
ทุติยฌาน ฯลฯ คู่ก่อนอาณนที จิตของเรานั้นไม่เล่นไป ไม่เลื่อมใส
ไม่ตั้งอยู่ในทุติยฌานอันไม่มีวิตกวิจารณ์ ไม่หลุดพ้นในเพราะทุติยฌาน

อันไม่มีวิตกวิจารณ์ เพื่อพิจารณาเห็นว่า นั่นสงบ คุณก่อนอนนท เรา
นั้นได้มีความคิดว่า อะโรหนอแล เป็นเหตุเป็นปัจจัย เครื่องให้จิต
ของเราไม่เล่นไป... ในเพราะเหตุขณอันไม่มีวิตกวิจารณ์ เพราะ
พิจารณาเห็นว่า นั่นสงบ คุณก่อนอนนท เรานั้นได้มีความคิดว่า
โทษในวิตก เราไม่เห็นและไม่ได้ทำให้มาก อนิสงส์ในเหตุขณ
อันไม่มีวิตกวิจารณ์ เราไม่ได้บรรลุและไม่ได้เสพโดยมาก เหตุนี้
จิตของเราจึงไม่เล่นไป... ในเพราะเหตุขณอันไม่มีวิตกวิจารณ์
เพราะพิจารณาเห็นว่า นั่นสงบ เรานั้นได้มีความคิดว่า ถ้าแลเรา
เห็นโทษในวิตกแล้วพึงกระทำให้มาก บรรลุอนิสงส์ในเหตุขณ
อันไม่มีวิตกวิจารณ์ แล้วพึงเสพโดยมาก ข้อนี้เป็นฐานะที่จะมีได้
คือ จิตของเราจึงเล่นไป... คุณก่อนอนนท สมัยต่อมา เรานั้นแล
เห็นโทษในวิตก... เสพโดยมาก คุณก่อนอนนท จิตของเรานั้น
จึงเล่นไป... ในเพราะเหตุขณอันไม่มีวิตกวิจารณ์... เรานั้นบรรลุ
เหตุขณ ฯลฯ คุณก่อนอนนท เมื่อเรายู่ด้วยวิหารธรรมนี้ สัญญา
มณสิการอันสหรคด้วยวิตก... ฉะนั้น.

คุณก่อนอนนท เรานั้นได้มีความคิดว่า โฉนหนอ เราจะพึง
มีอุเบกขา มีสติ มีสัมปชัญญะ เสวยสุขด้วยนามกาย เพราะปีติ
สิ้นไป บรรลุเหตุขณที่พระอริยเจ้าทั้งหลายสรรเสริญว่า ผู้ได้
ณนี้ เป็นผู้มียุเบกขา มีสติอยู่เป็นสุข คุณก่อนอนนท จิตของเรา
นั้นย่อมไม่เล่นไป... คุณก่อนอนนท เรานั้นได้มีความคิดว่า อะโร
หนอแล เป็นเหตุเป็นปัจจัยเครื่องให้จิตของเราไม่เล่นไป... ใน
เพราะเหตุขณอันไม่มีปีติ เมื่อพิจารณาเห็นว่า นั่นสงบ คุณก่อน

อานนท์ เรานั้นได้มีความคิดว่า โทษในปิตี เราไม่เห็นและไม่ได้
ทำให้มาก อานิสงส์ในหฤตยฆานอันไม่มีปิตี เราไม่ได้บรรลุและ
ไม่ได้เสพโดยมาก เหตุนี้จิตของเราจึงไม่เล่นไป... ในเพราะ
หฤตยฆานอันไม่มีปิตี เพราะพิจารณาเห็นว่า นั่นสงบ เรานั้นได้
มีความคิดว่า ถ้าแลเราเห็นโทษในปิตีแล้วพึงกระทำให้มาก บรรลุ
อานิสงส์ในหฤตยฆาน อันไม่มีปิตีแล้วพึงเสพโดยมาก ข้อนี้เป็น
ฐานะที่จะมีได้ คือ จิตของเราพึงเล่นไป คุณก่อนอานนท์ สมัยต่อมา
เรานั้นเห็นโทษในปิตี... เสพโดยมาก คุณก่อนอานนท์ จิตของเรานั้น
จึงเล่นไป... ในเพราะหฤตยฆานอันไม่มีปิตี... เรานั้นบรรลุหฤตย-
ฆาน ฯลฯ คุณก่อนอานนท์ เมื่อเราอยู่ด้วยวิหารธรรมนี้ สัญญา-
มนสิการอันสหระคด้วยปิตี... ฉะนั้น.

คุณก่อนอานนท์ เรานั้นได้มีความคิดว่า โฉนหนอ เราพึงบรรลุ
จตุตถฆาน... คุณก่อนอานนท์ จิตของเรานั้น ย่อมไม่เล่นไป... ใน
จตุตถฆานอันไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข เพราะพิจารณาเห็นว่า นั่นสงบ
คุณก่อนอานนท์ เรานั้นไม่มีความคิดว่า อะไรหนอแล เป็นเหตุเป็น
ปัจจัยเครื่องให้จิตของเราไม่เล่นไป... ในเพราะจตุตถฆาน อัน
ไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข เมื่อพิจารณาเห็นว่า นั่นสงบ คุณก่อนอานนท์
เรานั้นมีความคิดว่า โทษในอุเบกขาและสุข เราไม่เห็นและไม่ได้
ทำให้มาก อานิสงส์ในจตุตถฆานอันไม่มีทุกข์ไม่มีสุข เราไม่ได้
บรรลุและไม่ได้เสพโดยมาก เหตุนี้จิตของเราจึงไม่เล่นไป...
ในเพราะจตุตถฆานอันไม่มีทุกข์ไม่มีสุข เพราะพิจารณาเห็นว่า
นั่นสงบ เรานั้นได้มีความคิดว่า ถ้าแลเราเห็นโทษในอุเบกขา

และสุขแล้ว ฟังกระทำให้มาก บรรลุอานิสงส์ในจุตตฉนอัน
ไม่มีทุกข์ไม่มีสุขแล้วฟังเสพโดยมาก ข้อนั้นเป็นฐานะที่จะมีได้
คือ จิตของเราฟังเล่นไป... คู่ก่อนอนนท สมัยต่อมา เรานั้นเห็น
โทษในอุเบกขาและสุข... เสพโดยมาก คู่ก่อนอนนท จิตของเรานั้น
จึงเล่นไป... ในเพราะจุตตฉนอันไม่มีทุกข์ไม่มีสุข... เรานั้น
บรรลุจุตตฉน ฯลฯ คู่ก่อนอนนท เมื่อเรายู่ด้วยวิหารธรรมนี้
สัญญามนสิการอันสหรคด้วยอุเบกขา... ฉะนั้น.

คู่ก่อนอนนท เรานั้นได้มีความคิดว่า โฉนหนอ เรา... ฟัง
บรรลุอาภาสญาณจุตตฉน... คู่ก่อนอนนท จิตของเรานั้น ย่อม
ไม่เล่นไป... ในเพราะอาภาสญาณจุตตฉน เพราะพิจารณา
เห็นว่า นั้นสงบ คู่ก่อนอนนท เรานั้นได้มีความคิดว่า อะไรหนอ
เป็นเหตุเป็นปัจจัยเรื่องให้จิตของเราไม่เล่นไป... ในเพราะอาภา-
สญาณจุตตฉน เมื่อพิจารณาเห็นว่า นั้นสงบ คู่ก่อนอนนท
เรานั้นได้มีความคิดว่า โทษในรูปฉนทั้งหลาย เราไม่เห็นและ
ไม่ได้ทำให้มาก อานิสงส์ในอาภาสญาณจุตตฉน เราไม่ได้
บรรลุและไม่ได้เสพโดยมาก เหตุนี้จิตของเราจึงไม่เล่นไป...
ในเพราะอาภาสญาณจุตตฉน เพราะพิจารณาเห็นว่า นั้นสงบ
เรานั้นได้มีความคิดว่า ถ้าแลเราเห็นโทษในรูปฉนทั้งหลายแล้ว
ฟังกระทำให้มาก บรรลุอานิสงส์ในอาภาสญาณจุตตฉนแล้ว
ฟังเสพโดยมาก ข้อนั้นเป็นฐานะที่จะมีได้ คือ จิตของเราฟังเล่น
ไป... คู่ก่อนอนนท สมัยต่อมา เราเห็นโทษในรูปฉนทั้งหลาย...
เสพโดยมาก คู่ก่อนอนนท จิตของเรานั้นจึงเล่นไป... ในเพราะ

อากาศาณญายตนฉาน... เรานั้นแล... บรรลุอากาศาณญายตน-
ฉาน ฯลฯ คู่ก่อนอนนทฺ์ เมื่อเราอยู่ด้วยวิหารธรรมนี้ สัญญา
มนสิการอันสหระคด้วยรูปฉานทั้งหลาย... ฉะนั้น.

คู่ก่อนอนนทฺ์ เรานั้นได้มีความคิดว่า โฉนหนอ เรา...
พึงบรรลุวิญญาณญายตนฉาน... คู่ก่อนอนนทฺ์ จิตของเรานั้น
ย่อมไม่เล่นไป... ในเพราะวิญญาณญายตนฉาน เพราะพิจารณา
เห็นว่า นั้นสงบ คู่ก่อนอนนทฺ์ เรานั้นได้มีความคิดว่า อะไรหนอ
แลเป็นเหตุเป็นปัจจัยเครื่องให้จิตของเราไม่เล่นไป... ในเพราะ
วิญญาณญายตนฉาน เมื่อพิจารณาเห็นว่า นั้นสงบ คู่ก่อนอนนทฺ์
เรานั้นได้มีความคิดว่า โทษในอากาศาณญายตนฉาน เราไม่เห็น
และไม่ได้ทำให้มาก อานิสงส์ในวิญญาณญายตนฉาน เราไม่ได้
บรรลุและไม่ได้เสพโดยมาก เหตุนี้จิตของเราจึงไม่เล่นไป...
ในเพราะวิญญาณญายตนฉาน เพราะพิจารณาเห็นว่านั้นสงบ
เรา นั้นได้มีความคิดว่า ถ้าแลเราเห็นโทษในอากาศาณญายตน-
ฉานแล้วพึงเสพโดยมาก ข้อนี้เป็นฐานะที่จะมีได้ คือ จิตของเรา
พึงเล่นไป... คู่ก่อนอนนทฺ์ สมัยต่อมา เรานั้นเห็นโทษในอากาศา-
ณญายตนฉาน... เสพโดยมาก คู่ก่อนอนนทฺ์ จิตของเรา
จึงเล่นไป... ในเพราะวิญญาณญายตนฉาน... เรานั้นแล... บรรลุ
วิญญาณญายตนฉาน... คู่ก่อนอนนทฺ์ เมื่อเราอยู่ด้วยวิหารธรรม
นี้ สัญญาณมนสิการอันสหระคด้วยอากาศาณญายตนฉาน... ฉะนั้น.

คู่ก่อนอนนทฺ์ เรานั้นได้มีความคิดว่า โฉนหนอ เราพึงบรรลุ
อากิญจัญญายตนฉาน... คู่ก่อนอนนทฺ์ จิตของเรานั้นย่อมไม่เล่น

ไป... ในเพราะอาภิชญาตนตาน เพราะพิจารณาเห็นว่า
นั่นสงบ คู่ก่อนอนนท เรานั้นได้มีความคิดว่า อะไรหนอแล เป็น
เหตุเป็นปัจจัยเครื่องให้จิตของเราไม่เล่นไป... ในเพราะอาภิ-
ญาตนตาน เพื่อพิจารณาเห็นว่า นั่นสงบ คู่ก่อนอนนท เรานั้น
ได้มีความคิดว่า โทษในวิญญูญายตนตาน เราไม่ได้เห็นและ
ไม่ได้ทำให้มาก อานิสงส์ในอาภิชญาตนตาน เราไม่ได้
บรรลุและไม่ได้เสพโดยมาก เหตุนี้จิตของเราจึงไม่เล่นไป...
ในเพราะอาภิชญาตนตาน เพราะพิจารณาเห็นว่า นั่นสงบ
เรานั้นได้มีความคิดว่า ถ้าแลเราเห็นโทษในวิญญูญายตนตาน
แล้วพึงกระทำให้มาก บรรลุอานิสงส์ในอาภิชญาตนตาน
แล้วพึงเสพโดยมาก ข้อนั้นเห็นโทษในวิญญูญายตนตาน...
เสพโดยมาก คู่ก่อนอนนท จิตของเรานั้นจึงเล่นไป... ในเพราะ
อาภิชญาตนตาน... เรานั้นแล... บรรลุอาภิชญาตน-
ตาน... คู่ก่อนอนนท เมื่อเรายู่ด้วยวิหารธรรมนี้ สัญญาณนสิการ
อันสพรคด้วยวิญญูญายตนตาน... ฉะนั้น.

คู่ก่อนอนนท เรานั้นได้มีความคิดว่า โฉนหนอเรา...
พึงบรรลุเนวสัญญานาสัญญาตนตาน จิตของเรานั้นย่อมไม่
เล่นไป... ในเพราะเนวสัญญานาสัญญาตนตาน เพราะพิจารณา
เห็นว่านั่นสงบ คู่ก่อนอนนท เรานั้นได้มีความคิดว่า อะไรหนอ
แล เป็นเหตุเป็นปัจจัยเครื่องให้จิตของเราไม่เล่นไป... ในเพราะ
เนวสัญญานาสัญญาตนตาน เมื่อพิจารณาเห็นว่า นั่นสงบ คู่ก่อน
อนนท เรานั้นได้มีความคิดว่า โทษในอาภิชญาตนตาน

เราไม่ได้เห็นและไม่ได้ทำให้มาก อานิสงส์ในเนวสัญญานาสัญญาย-
ตณฺณ เราไม่ได้บรรลุและไม่ได้เสพโดยมาก เหตุนั้น จิตของเรา
จึงไม่เล่นไป... ในเพราะเนวสัญญานาสัญญายตณฺณ เพราะ
พิจารณาเห็นว่า นั่นสงบ เรานั้นได้มีความคิดว่า ถ้าแลเราเห็นโทษ
ในอากิญจัญญายตณฺณแล้วกระทำให้มาก บรรลุอานิสงส์ใน
เนวสัญญานาสัญญายตณฺณแล้วพึงเสพโดยมาก ข้อนี้เป็น
ฐานะที่จะมีได้ คือ จิตของเราพึงเล่นไป... คุณก่อนอานนท์ สมัยต่อมา
เรานั้นเห็นโทษในอากิญจัญญายตณฺณ... เสพโดยมาก คุณก่อน
อานนท์ สมัยต่อมา เรานั้นเห็นโทษในอากิญจัญญายตณฺณ...
เสพโดยมาก คุณก่อนอานนท์ จิตของเราจึงเล่นไป... ในเพราะ
เนวสัญญานาสัญญายตณฺณ... เรานั้นแล... บรรลุเนวสัญญา-
นาสัญญายตณฺณ... คุณก่อนอานนท์ เมื่อเรานั้นอยู่ด้วยวิหารธรรม
นี้ สัญญาณมสิการอันสหระคด้วยอากิญจัญญายตณฺณ... ฉะนั้น.

คุณก่อนอานนท์ เรานั้นได้มีความคิดว่า โฉนหนอ เรา เพราะ
ล่วงเนวสัญญานาสัญญายตณฺณ พึงบรรลุสัญญาเวทยินโรธ
จิตของเรานั้นย่อมไม่เล่นไป ไม่เลื่อมใส ไม่ตั้งมั่นในสัญญา-
เวทยินโรธ ไม่หลุดพ้นในเพราะสัญญาเวทยินโรธ เพราะ
พิจารณาเห็นว่า นั่นสงบ คุณก่อนอานนท์ เรานั้นได้มีความคิดว่า
อะไรหนอแล เป็นเหตุเป็นปัจจัยเครื่องให้จิตของเราไม่เล่นไป
ไม่เลื่อมใส ไม่ตั้งมั่นในสัญญาเวทยินโรธ ไม่หลุดพ้นในเพราะ
สัญญาเวทยินโรธ เพราะพิจารณาเห็นว่า นั่นสงบ คุณก่อนอานนท์
เรานั้นได้มีความคิดว่า โทษในเนวสัญญานาสัญญายตณฺณ เรา

ไม่เห็นและไม่ได้ทำให้มาก อานิสงส์ในสัญญาเวทยินโรธ เรา
ไม่ได้บรรลุและไม่ได้เสพโดยมาก เหตุนั้น จิตของเราจึงไม่เล่นไป
ไม่เลื่อมใส ไม่ตั้งมั่นในสัญญาเวทยินโรธ ไม่หลุดพ้นในเพราะ
สัญญาเวทยินโรธ เพราะพิจารณาเห็นว่า นั่นสงบ คู่ก่อนอาณนที่
เรานั้นได้มีความคิดว่า ถ้าแลเราเห็นโทษในเนวสัญญานาสัญญาย-
ตมณาน แล้วพึงกระทำให้มาก บรรลุอานิสงส์ในสัญญาเวทยินโรธ
แล้วพึงเสพโดยมาก ข้อนี้เป็นฐานะที่จะมีได้ คือ จิตของเราจะ
พึงเล่นไป พึงเลื่อมใส พึงตั้งมั่นในสัญญาเวทยินโรธ พึงหลุดพ้น
ในเพราะสัญญาเวทยินโรธ เพราะพิจารณาเห็นว่า นั่นสงบ คู่ก่อน
อาณนที่ สมัยต่อมา เรานั้นเห็นโทษในเนวสัญญานาสัญญายตมณาน
แล้วทำให้มาก บรรลุอานิสงส์ในสัญญาเวทยินโรธแล้วเสพโดย
มาก คู่ก่อนอาณนที่ จิตของเรานั้นจึงเล่นไป เลื่อมใส ตั้งมั่นใน
สัญญาเวทยินโรธ หลุดพ้นในเพราะสัญญาเวทยินโรธ เพราะ
พิจารณาเห็นว่า นั่นสงบ คู่ก่อนอาณนที่ เรานั้นแล บรรลุสัญญา-
เวทยินโรธ เพราะล่วงเนวสัญญานาสัญญายตมณานโดยประการ
ทั้งปวง และอาสวะทั้งหลายของเราได้ถึงความสิ้นไป เพราะเห็น
ด้วยปัญญา.

คู่ก่อนอาณนที่ ก็เรายังเข้าบ้าง ออกบ้าง ซึ่งอนุบุพพิหาร
สมาบัติ ๕ ประการนี้ โดยอนุโลมและปฏิโลมอย่างนี้ไม่ได้เพียงใด
เราก็กังขาไม่ปฏิญาณว่า ได้ตรัสรู้อนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ ในโลก
พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณ-
พราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ เพียงนั้น คู่ก่อนอาณนที่ ก็เมื่อใดแล

เราเข้าบ้าง ออกบ้าง ซึ่งอนุบุพพิหารสมบัติ ๕ ประการนี้ โดย
อนุโลมและปฏิโลมอย่างนี้แล้ว เมื่อนั้น เราจึงปฏิญาณว่าได้ตรัสรู้
แล้ว ซึ่งอนุตตรสัมมาสัมโพธิญาณ ในโลกพร้อมทั้งเทวโลก มารโลก
พรหมโลก ในหมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์
ก็แหละญาณทัสนะเกิดขึ้นแก่เราว่า เจโตวิมุติของเราไม่กำเริบ
ชาตินี้มีในที่สุด บัดนี้ภพใหม่ไม่มี.

จบ ตปฺสสุตฺตที่ ๑๐

จบ มหาวรรคที่ ๔

อรรถกถาตปฺสสุตฺตที่ ๑๐

ตปฺสสุตฺตที่ ๑๐ มีวินิจัยดังต่อไปนี้.

บทว่า มลฺลเกสุ ได้แก่ ในแคว้นของมัลลกะศรัย. พระผู้มี-
พระภาคเจ้าทรงรู้ จักมีการสนทนากันระหว่างตปฺสสฤหบดี
กับพระอานนท์ ผู้ตั้งอยู่ในที่นี้ เราจักแสดงธรรมปริยายมากมีเรื่องนั้น
เป็นเหตุ จึงตรัสพระดำรัสที่ว่า คุณก่อนอานนท์ เธอจงอยู่ ณ ที่นี้
คุณก่อนเกิดดังนี้. บทว่า อุปฺสงฺกมิ ความว่า ได้ยินดี ตปฺสสฤหบดี
นั้นบริโภคอาหารเข้าแล้วคิดว่า เราจักไปเฝ้าพระทศพล ดังนี้
จึงออกไปเห็นพระเถระแต่ไกล จึงเข้าไปหาพระอานนท์.

บทว่า ปปาโต วีย ขายติ ยทิทํ เนกฺขมฺมํ ความว่า เนกขัมมะ
กล่าวคือ บรรพชาที่ปรากฏด้วยดีคือ ปรากฏชัดแก่เราเหมือน
เหวใหญ่. บทว่า เนกฺขมฺเม จิตฺตํ ปกฺขนฺนํ ความว่า จิตย่อมเล่น
ไปในบรรพชาด้วยทำให้เป็น คือจิตทำบรรพชานั้นให้เป็น

อารมณ์ ย่อมเสื่อมใส ย่อมดำรงมั่นในบรรพชา นั้น ย่อมพ้นจาก
ธรรมอันเป็นข้าศึก. บทว่า **เอตํ สนฺตฺตุนฺติ ปสฺสโต** ได้แก่ ของภิกษุ
ผู้เห็นอยู่อย่างนี้ว่า เนกขัมมะนี้ สงบ คือ ปราศจากความกระวน
กระวาย และความเร่าร้อน. บทว่า **พหุณา ชเนน วิสภาคี** ความว่า
เนกขัมมะนั้น ของภิกษุทั้งหลายเป็นวิสภาค คือ ไม่เหมือนกับ
มหาชน.

บทว่า **กถาปาทํ** คือเหตุที่พูดจากัน. บทว่า **ตสฺส มยฺหํ**
อานนฺท เนกขมฺเม จิตฺตํ น ปกฺขนฺนฺติ ความว่า จิตของเราแม้ตรีก
อยู่อย่างนี้นั้น ก็ยังไม่หยั่งลงในบรรพชา บทว่า **เอตํ สนฺตฺตุนฺติ**
ปสฺสโต ความว่า แม้เห็นอยู่ว่า เนกขัมมะนี้สงบด้วยการตรีกอย่าง
รอบคอบว่า เนกขัมมะดีแน่ดังนี้. บทว่า **อนาสฺวโต** ได้แก่ ไม่เสพ
คือไม่ถูกต้องไม่ทำให้แจ้ง. บทว่า **อริคมฺม** ได้แก่ ถึงคือบรรลุ
ทำให้แจ้ง. บทว่า **ตมฺเสวเยยฺย** ได้แก่ พึงเสพ คือพึงพบอานิสงสนัน
บทว่า **ยมฺเม** ได้แก่ ของเราด้วยเหตุใด. บทว่า **อริคมฺม** แปลว่า
บรรลุแล้ว. บทว่า **สุวสฺส เม โหติ อาพาโ** ได้แก่ ชื่อว่าอาพาธ
เพราะอรรถว่า เบียดเบียนเรา. บทว่า **อวิตฺกฺเก จิตฺตํ น ปกฺขนฺนฺติ**
ความว่า จิตย่อมไม่เล่นไปในหุติยฆานอันไม่มีวิตกและวิจารณ์ด้วย
สามารถอารมณ์. บทว่า **วิตกฺเกสุ** ได้แก่ วิตกและวิจารณ์. คำที่เหลือ
ในบททั้งปวงมีเนื้อความง่ายทั้งนั้น.

จบ อรรถกถาตปฺปสฺสสูตรที่ ๑๐

จบ มหารรคพรรณนาที่ ๔

พระสูตรต้นปิฎก อังคุตรนิกาย สัตตก-อัฐก-นวกนิบาต เล่ม ๔ - หน้าที่ 884

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. ปฐมวิหารสูตร ๒. ทุตยวิหารสูตร ๓. นิพพานสูตร
๔. คาวีสูตร ๕. ฌานสูตร ๖. อานันทสูตร ๗. พราหมณสูตร
๘. เทวสูตร ๙. นาคสูตร ๑๐. ตปุสสสูตร และอรรคถา

จบ มหาวรรคที่ ๔

ปัญจาลวรรคที่ ๕

๑. ปัญจาลสูตร

ว่าด้วยที่แควและการบรรลุนิโอกาสในที่แคว

[๒๔๖] สมัยหนึ่ง ท่านพระอนนทอยู่ ณ โฆสิตาราม
ใกล้พระนครโกสัมพี ครั้งนั้นแล ท่านพระอุทายีเข้าไปหาท่าน
พระอนนทถึงที่อยู่ ได้สนทนาปราศรัยกับท่านพระอนนท ครั้น
ผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว จึงนั่ง ณ ที่ควรส่วน
ข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว ได้ถามท่านพระอนนทว่า คุณก่อนอาวุโส เทพบุตร
ชื่อปัญจาลจันทะได้กล่าวคำนี้ไว้ว่า

พระพุทธองค์ใดหลีกออกเร้น ทรงเป็น

มุนีผู้ประเสริฐ ได้ตรัสรู้ญาณแล้ว พระพุทธองค์

นั้นเป็นผู้มีปัญญากว้างขวาง ได้ทรงรู้แล้วซึ่ง

โอกาสอันไปแล้วในที่แคว.

คุณก่อนอาวุโส พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสที่แควเป็นโฉน ตรัส
การบรรลุนิโอกาสในที่แควเป็นโฉน.

ท่านพระอนนทกล่าวว่า คุณก่อนอาวุโส พระผู้มีพระภาคเจ้า
ตรัสถามคุณ ๕ ประการนี้ว่าเป็นที่แคว ๕ ประการเป็นโฉน คือ
รูปที่จะพึงรู้แจ้งด้วยจักขุอันน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ
เป็นที่รัก ยั่วชวน ชวนให้กำหนด เสียงที่จะพึงรู้แจ้งด้วยหู ฯลฯ

กลืนที่จะพึงรู้แจ้งด้วยจุมก ฯลฯ รสที่จะพึงรู้แจ้งด้วยลิ้น ฯลฯ
โผฏฐัพพะที่จะพึงรู้แจ้งด้วยกาย อันน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ
เป็นที่รัก ยั่วชวน ชวนให้กำหนด คุณก่อนอาวุโส พระผู้มีพระภาคเจ้า
ตรัสถามคุณ ๕ ประการนี้แล ว่าเป็นที่แคบ.

คุณก่อนอาวุโส ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สัจจจากาม ฯลฯ
บรรลุปฐมฌาน ฯลฯ คุณก่อนอาวุโส โดยปริยายแม้เพียงเท่านี้แล
พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสการบรรลุโอกาสในที่แคบ แม้เมื่อปฐมฌาน
นั้นมีอยู่ ที่แคบก็มีอยู่ อะไรชื่อว่าที่แคบในปฐมฌานนั้น วิตกวิจารณ์
ยังไม่ดับไปในปฐมฌานนั้น นี้ชื่อว่าที่แคบในปฐมฌานนี้.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุ....บรรลุตติยฌาน คุณก่อนอาวุโส
โดยปริยายแม้เพียงเท่านี้แล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสการบรรลุ
โอกาสในที่แคบ แม้เมื่อตติยฌานนั้นมีอยู่ ที่แคบก็มีอยู่ อะไรชื่อว่า
ที่สดับในตติยฌานนั้น ปีติยังไม่ดับไปในตติยฌานนี้ นี้ชื่อว่าที่แคบ
ในตติยฌานนี้.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุ ฯลฯ บรรลุตติยฌาน... คุณก่อนอาวุโส
โดยปริยายแม้เพียงเท่านี้แล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสการบรรลุ
โอกาสในที่แคบ แม้เมื่อตติยฌานนั้นมีอยู่ ที่แคบก็มีอยู่ อะไรชื่อว่า
ที่สดับในตติยฌานนั้น อุเบกขาและสุขยังไม่ดับไปในตติยฌานนั้น
นี้ชื่อว่าที่แคบในตติยฌานนี้.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุบรรลุตตถฌาน ฯลฯ คุณก่อนอาวุโส
โดยปริยายแม้เพียงเท่านี้แล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสการบรรลุ
โอกาสในที่แคบ แม้เมื่อจตุตถฌานนั้นมีอยู่ ที่แคบก็มีอยู่ อะไร

ชื่อว่าที่แคบในจตุตถมานนั้น รูปสัญญายังไม่ดับไปในจตุตถมาน
นั้น นี่ชื่อว่าที่แคบในจตุตถมานนี้.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุ...บรรลुอากาศาณัญจายตนมาน...

คู่ก่อนอาวุโส โดยปริยายแม้เพียงเท่านี้แล พระผู้มีพระภาคเจ้า
ตรัสการบรรลुโอกาสในที่สดับ เมื่ออากาศาณัญจายตนมานนั้นมีอยู่
ที่แคบก็มีอยู่ อะไรชื่อว่าที่แคบในอากาศาณัญจายตนมาน อากา-
สาณัญจายตนสัญญายังไม่ดับไปในอากาศาณัญจายตนมานนั้น
นี่ชื่อว่า แคบในอากาศาณัญจายตนมานนี้.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุ... บรรลुวิญญาณัญจายตนมาน...

คู่ก่อนอาวุโส โดยปริยายแม้เพียงเท่านี้แล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัส
การบรรลुโอกาสในที่แคบ แม้เมื่อวิญญาณัญจายตนมานนั้นมีอยู่
ที่แคบก็มีอยู่ อะไรชื่อว่าที่แคบในวิญญาณัญจายตนมานนั้น
วิญญาณัญจายตนสัญญา ยังไม่ดับไปในวิญญาณัญจายตนมาน
นั้น นี่ชื่อว่าที่แคบในวิญญาณัญจายตนมานนี้.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุ... บรรลुอาภิกขัญญายตนมาน...

คู่ก่อนอาวุโส โดยปริยายแม้เพียงเท่านี้แล พระผู้มีพระภาคเจ้า
ตรัสการบรรลุโอกาสในที่แคบ แม้เมื่ออาภิกขัญญายตนมานนั้น
มีอยู่ ที่แคบก็มีอยู่ อะไรชื่อว่าที่แคบในอาภิกขัญญายตนมานนั้น
อาภิกขัญญายตนสัญญา ยังไม่ดับไปในอาภิกขัญญายตนมานนั้น
นี่ชื่อว่าที่แคบในอาภิกขัญญายตนมานนี้.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุ... บรรลुเนวสัญญานาสัญญายตน-
มาน... คู่ก่อนอาวุโส โดยปริยายนี้แม้เพียงเท่านี้แล พระผู้มีพระ-

ภาคเจ้าตรัสการบรรลुโอกาสในที่แคบ แม้เมื่อเนวสัญญานาสัญญายตนฌานนั้นมียู่ ที่แคบก็มีอยู่ อะไรชื่อว่าที่แคบในเนวสัญญานาสัญญายตนฌานนั้น เนวสัญญานาสัญญายตนสัญญายังไม่ดับ ไปในเนวสัญญานาสัญญายตนฌานนั้น นี่ชื่อว่าที่ดับในเนวสัญญานาสัญญายตนฌานนี้.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุ... เพราะล่วงเนวสัญญานาสัญญายตนฌานโดยประการทั้งปวง บรรลुสัญญาเวทิตนโรธ และอาสวะทั้งหลายของเธอย่อมสิ้นไป เพราะเห็นด้วยปัญญา ดูก่อนอาวุโส โดยนิปปริยายแม้เพียงเท่านั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสการบรรลुโอกาสในที่แคบ.

จบ ปัญจาลสูตรที่ ๑

ปัญจาลวรรควรรณาที่ ๕

อรรถกถาปัญจาลสูตรที่ ๑

ปัญจาลสูตรที่ ๕ ปัญจาลสูตรที่ ๑ มีวินิจัยดังต่อไปนี้.

บทว่า อุทายี ได้แก่ พระเถระชื่อกาฬทายี. บทว่า อวิทา แปลว่า ได้รู้แล้ว. บทว่า ฐิริเมธโส แปลว่ามีปัญญามาก บทว่า โย ฌานมनुพุชฌิ พุทฺโธ คือ พระพุทธเจ้า พระองค์ใดได้ตรัสรู้ฌาน. บทว่า ปฏิลีนนิสโก ได้แก่ หลีกเร้นอยู่ผู้เดียว และเป็นผู้ประเสริฐ

สูงสุด. บพว่า มุณี ได้แก่พระพุทฺธมุณี. บพว่า ปริยาเยน คือโดยเหตุ
อันหนึ่ง. ปฐมฉาน ชื่อว่าบรรลุตามโอกาสโดยเพียงไม่มีความ
คับแคบทางกามเท่านั้น ไม่ทั่วไปทั้งหมด. บพว่า ตตฺรปตฺติ สมุพพาโซ
ได้แก่ แม้เมื่อยังมีปฐมฉานนั้น ความคับแคบ คือความบีบคั้น
ก็ยังมีอยู่นั่นเอง. บาลีว่า ตตฺรปตฺติ ดังนี้ก็มี. บพว่า กิณฺจ ตตฺร
สมุพพาโซ ได้แก่ ก็ในฉานนั้น ชื่อว่าคับแคบอย่างไร. บพว่า
อยเมตฺต สมุพพาโซ ได้แก่ ความที่วิตกและวิจารณ์ยังไม่ดับไปนี้
ชื่อว่า เป็นความคับแคบ คือบีบคั้นอยู่เสมอ. พึงทราบเนื้อความ
ในวาระทั้งหมดโดยอุบายนี้. บพว่า นิปฺปริยาเยน คือไม่ใช่โดย
อาการเดียว อธิบายว่า โดยแท้จริงชื่อว่า ความสิ้นอาสวะ ชื่อว่า
เป็นการบรรลุตามโอกาสเดียวด้วยประการทั้งปวง เพราะละ
ความคับแคบทั้งหมดได้.

จบ อรรถกถาปัญจาลสูตรที่ ๑

๒. ปฐมกามเทศสูตร

ว่าด้วยกายสักกีนุคคล

[๒๔๗] อ. คุณ่อนอาวุโส พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า
กายสักกีนุคฺคัง ดังนี้ โดยปริยายเพียงเท่าไรหนอ ฯ พระผู้มีพระ-
ภาคเจ้าจึงตรัสกายสักกีนุคฺคัง ?

อา. คุณ่อนอาวุโส ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สงัดจากกาม ฯลฯ
บรรลุปฐมฌาน และอายตนะนั้นมีอยู่ด้วยอาการใด ๆ เธอย่อม
ถูกต้องอายตนะนั้นด้วยกายด้วยอาการนั้น ๆ ก่อนอาวุโส โดย
ปริยายแม้เพียงเท่านี้แล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสกายสักกีนุคฺคัง.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุ... บรรลุดุติยฌาน... ตติยฌาน
จตุตถฌาน... และอายตนะนั้นมีอยู่ด้วยอาการใด ๆ เธอย่อมถูกต้อง
อายตนะนั้นด้วยกายด้วยอาการนั้น ๆ คุณ่อนอาวุโส โดยปริยาย
แม้เพียงเท่านี้แล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสกายสักกีนุคฺคัง.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุ... บรรลุดูกาสานัญญาตนะ...
และอายตนะนั้นมีอยู่ด้วยอาการใด ๆ เธอย่อมถูกต้องอายตนะนั้น
ด้วยกายด้วยอาการนั้น ๆ คุณ่อนอาวุโส โดยปริยายแม้เพียงเท่านี้
แล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสกายสักกีนุคฺคัง ฯลฯ

อีกประการหนึ่ง ภิกษุ... เพราะล่วงเนวสัญญานาสัญญาย-
ตนะโดยประการทั้งปวง บรรลุดุสสังขารเวทิตนโรธ และอัสวะ
ทั้งหลายของเธอย่อมสิ้นไป เพราะเห็นด้วยปัญญา และอายตนะนั้น

มีอยู่ด้วยอาการใด ๆ เธอย่อมถูกต้องอายตนะนั้นด้วยกายด้วย
ด้วยอาการนั้น ๆ คู่ก่อนอาวุโส โดยนิปปริยายแม้เพียงเท่านั้นแล
พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสกายสักกิ.

จบ ปฐมกามเทศสูตรที่ ๒

อรรถกถาปฐมกามเทศสูตรที่ ๒

ปฐมกามเทศสูตรที่ ๒ มีวินิจัยดังต่อไปนี้.

บทว่า ยถา ยถา จ ตทายตนํ ความว่า อายตนะ คือ ปฐมฉาน
นั้น ย่อมมีด้วยเหตุใด ๆ คือ ด้วยอาการใด ๆ. บทว่า ตถา ตถา น
กาเลน ผลิตฺวา วิหริติ ความว่า ภิกษุถูกต้องสมาบัติ นั้น ด้วย
สหชาตนามกายอยู่ด้วยเหตุ นั้น ๆ คือ ด้วยอาการนั้น ๆ อรรถว่า
เข้าถึง. บทว่า กายสกุจิวุตโต ภควตา ปริยาเยน ความว่า เพราะ
ท่านทำปฐมฉานให้แจ้งด้วยนามกายนั้น ฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า
จึงตรัสกายสักกิโดยปริยายนี้. บทว่า นิปปริยาเยน ได้แก่ ควรทำ
ให้เป็นสักกิด้วยกายเท่าใด นี้ชื่อว่า กายสักกิโดยนิปปริยาย
(โดยตรง) เพราะทำได้หมดแล้ว.

จบ อรรถกถาปฐมกามเทศสูตรที่ ๒

๓. พุติคามเหตสูตร

ว่าด้วยบุคคลผู้หลุดพ้นด้วยปัญญา

[๒๔๘] อ. คุณ่อนอาวุโส พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า บุคคลหลุดพ้นด้วยปัญญาๆ ดังนี้ คุณ่อนอาวุโส โดยปริยายเพียงเท่าไรหนอแล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัส บุคคลหลุดพ้นด้วยปัญญา?

อา. คุณ่อนอาวุโส ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สัจจจากาม ฯลฯ บรรลุปฐมฌาน ละเชย้อมทราบชัดด้วยปัญญา คุณ่อนอาวุโส โดยปริยายแม้เพียงเท่านั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสบุคคลหลุดพ้นด้วยปัญญา ฯลฯ

อีกประการหนึ่ง ภิกษุ เพราะล่วงเนวสัญญานาสัญญายตนฌาน โดยประการทั้งปวง บรรลุสัญญาเวทยินโรธ อาสวะทั้งหลายของเชย้อมสิ้นไป เพราะเห็นด้วยปัญญา และเชย้อมทราบชัดด้วยปัญญา คุณ่อนอาวุโส โดยนิปปริยายแม้เพียงเท่านั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสบุคคลหลุดพ้นด้วยปัญญา.

จบ พุติคามเหตสูตรที่ ๓

อรรถกถาทุติยกามเสสูตรที่ ๓

ทุติยกามสูตรที่ ๓ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **ปญฺญา** **ปน** **ปชานาติ** ได้แก่ รู้อายตนะนั้น ๆ ด้วย
ปฐมฌานและวิปัสสนาปัญญา. แม้ในพระสูตรนี้ พึงทราบความ
เป็นปริยายและนิปปริยาย โดยนัยก่อนนั้นแล. ก็ในพระสูตรนี้
เป็นอย่างใด แม้ในสูตรเหล่านี้จากนี้ก็เป็นอย่างนั้น.

จบ อรรถกถาทุติยกามเสสูตรที่ ๓

๔. ตติยกามเทศสูตร

ว่าด้วยบุคคลผู้หลุดพ้นโดยส่วนสอง

[๒๔๕] อ. คุณก่อนอาวุโส พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า บุคคลผู้หลุดพ้นโดยส่วนสองๆ ดังนี้ คุณก่อนอาวุโส โดยปริยายเพียงเท่าไรหนอแล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสบุคคลหลุดพ้นโดยส่วนสอง ?

อ. คุณก่อนอาวุโส ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สัจจจากาม ฯลฯ บรรลุปฐมฌาน อายตนะนั้นมีอยู่ด้วยอาการใด ๆ เธอย่อมถูกต้องอายตนะนั้นด้วยกายด้วยอาการนั้น ๆ และย่อมทราบชัดด้วยปัญญา คุณก่อนอาวุโส โดยปริยายแม้เพียงเท่านี้แล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสบุคคลหลุดพ้นโดยส่วนสอง ฯลฯ

อีกประการหนึ่ง ภิกษุ เพราะล่วงเนวสัญญานาสัญญายตณฌานโดยประการทั้งปวง บรรลุสัญญาเวทยิตนิโรธ อาสวะทั้งหลายของเธอย่อมสิ้นไปเพราะเห็นด้วยปัญญา อายตนะนั้นมีอยู่ด้วยอาการใด ๆ เธอย่อมถูกต้องอายตนะนั้น ด้วยกายด้วยอาการนั้น ๆ และย่อมทราบชัดด้วยปัญญา คุณก่อนอาวุโส โดยปริยายแม้เพียงเท่านี้แล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสบุคคลหลุดพ้นโดยส่วนสอง.

จบ ตติยกามเทศสูตรที่ ๔

อรรถกถาตติยกามเสสูตรที่ ๔

ตติยกามเสสูตรที่ ๔ พึงทราบโดยนัยแห่งสูตรทั้งสอง
นั้นแล. กับทว่า อุภโตภาควิมุตโต ในสูตรนี้ ได้แก้พ้นแล้วจาก
กิเลสอันเป็นข้าศึกแห่งสมณะและวิปัสสนา โดยส่วนทั้งสอง. ใน
ที่สุดพึงทราบว่ ชื่อว่าอุภโตภาควิมุตติ เพราะพ้นจากรูปกายด้วย
สมบัติ จาณนามกายด้วยอริยมรรค.

จบ อรรถกถาตติยกามเสสูตรที่ ๔

๕. ปฐมสันทิฏฐิกสูตร

ว่าด้วยธรรมที่ผู้บรรลุพึงเห็นเอง

[๒๕๐] อ. คุณ่อนอาวุโส พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ธรรมอันผู้บรรลุจะพึงเห็นเอง ๆ ดังนี้ คุณ่อนอาวุโส โดยปริยายเพียงเท่าไรหนอ ๆ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสธรรมอันผู้บรรลุจะพึงเห็นเอง ?

อา. คุณ่อนอาวุโส ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สัจจจากาม ฯลฯ บรรลุปฐมฌาน คุณ่อนอาวุโส โดยปริยายแม้เพียงเท่านั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสธรรมอันผู้บรรลุจะพึงเห็นเอง ฯลฯ

อีกประการหนึ่ง ภิกษุ เพราะล่วงนิวาสัญญานาสัญญา-
คณานโดยประการทั้งปวง บรรลุสัญญาเวทนิโรธ และอาสวะ.
ทั้งหลายของเขาย่อมสิ้นไป เพราะเห็นด้วยปัญญา คุณ่อนอาวุโส
โดยนิปปริยายแม้เพียงเท่านั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสธรรม
อันผู้บรรลุจะพึงเห็นเอง.

จบ ปฐมสันทิฏฐิกสูตรที่ ๕

อรรถกถาปฐมสัทธิกสูตรที่ ๕

ปฐมสัทธิกสูตรที่ ๕ มีวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **สนุทธิโก** แปลว่า อันบุคคลพึงเห็นเอง. บทว่า **นิพพาน** ได้แก่ ดับกิเลส. บทว่า **ปรินิพพาน** เป็นไพบูลย์ของบทว่า **นิพพาน** นั้น. บทว่า **ตทฺถนิพพาน** ได้แก่ นิพพานด้วยองค์นั้นมีปฐมฌานเป็นต้น. บทว่า **ทิฏฐมฺมนิพพาน** ได้แก่ นิพพานในอรรถาพินันตเอง. คำที่เหลือในบททั้งหมดมีเนื้อความง่ายทั้งนั้น ด้วยประการฉะนี้.

จบ **ปฐมสัทธิกสูตรที่ ๕**

จบ **อรรถกถาวรรคที่ ๑๐**

จบ **ทุติยปัณณาสก์**

๖. ทุติยสันทิฏฐิกสูตร

ว่าด้วยนิพพานที่ผู้บรรลุพึงเห็นเอง

[๒๕๑] อุ. คุณ่อนอาวุโส พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า นิพพานอันผู้บรรลุจะพึงเห็นเอง ๆ คุณ่อนอาวุโส โดยปริยายเพียงเท่าไรหนอแล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสนิพพานอันผู้บรรลุจะพึงเห็นเอง.

อา. คุณ่อนอาวุโส ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สัจจจากาม ฯลฯ บรรลุปฐมฌาน คุณ่อนอาวุโส โดยปริยายแม้เพียงเท่านั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสนิพพานอันผู้บรรลุจะพึงเห็นเอง ฯลฯ

อีกประการหนึ่ง ภิกษุ เพราะล่วงเนวสัญญานาสัญญายตนฌานโดยประการทั้งปวง บรรลุสัญญาเวทยิตนิโรธ และอาสวะทั้งหลายของเขาย่อมสิ้นไป เพราะเห็นด้วยปัญญา คุณ่อนอาวุโส โดยนิปปริยายแม้เพียงเท่านั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสนิพพานอันผู้บรรลุจะพึงเห็นเอง.

จบ ทุติยสันทิฏฐิกสูตรที่ ๖

๗. นิพพานสูตร

ว่าด้วยนิพพาน

[๒๕๒] อ. คุณ่อนอาวุโส พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า
นิพพาน ๆ ดังนี้ ฯลฯ

จบ นิพพานสูตรที่ ๗

๘. ปรีณิพพานสูตร

ว่าด้วยปรีณิพพาน

[๒๕๓] อ. คุณ่อนอาวุโส พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า
ปรีณิพพาน ๆ ดังนี้ ฯลฯ

จบ ปรีณิพพานสูตรที่ ๘

๙. ตถังคสูตร

ว่าด้วยตถังคนิพพาน

[๒๕๔] อ. คุณ่อนอาวุโส พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า
ตถังคนิพพาน ๆ ดังนี้ ฯลฯ

จบ ตถังคสูตรที่ ๙

๑๐. ทิฏฐัมมิกสูตร

ว่าด้วยทิฏฐุธรรมนิพพาน

[๒๕๕] อุ. คูก่อนอาวุโส พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า
ทิฏฐุธรรมนิพพาน ๆ ดังนี้ คูก่อนอาวุโส โดยปริยายเพียงเท่าไร
หนอแล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสทิฏฐุธรรมนิพพาน.

อา. คูก่อนอาวุโส ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สงัดจากกาม ฯลฯ
บรรลุปฐมฌาน คูก่อนอาวุโส โดยปริยายแม้เพียงเท่านั้นแล พระ-
ผู้มีพระภาคเจ้าตรัสทิฏฐุธรรมนิพพาน ฯลฯ

อีกประการหนึ่ง ภิกษุ เพราะล่วงแนวสัญญาธานัญญา-
ตณฺณโดยประการทั้งปวง บรรลุสัญญาเวทยินนิโรธ และอาสวะ
ทั้งหลายของเขาย่อมสิ้นไป เพราะเห็นด้วยปัญญา คูก่อนอาวุโส
โดยนิตติปริยายแม้เพียงเท่านั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสทิฏฐุธรรม-
นิพพาน.

จบ ทิฏฐัมมิกสูตรที่ ๑๐

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. ปัญจาลสูตร ๒. ปฐมกามเสตสูตร ๓. ทตฺติกามเสตสูตร
๔. ตตฺติกามเสตสูตร ๕. ปฐมสันทิฏฐิกสูตร ๖. ทตฺติสันทิฏฐิกสูตร
๗. นิพพานสูตร ๘. ปรีนิพพานสูตร ๙. ตทังคสูตร ๑๐. ทิฏฐัม-
มิกสูตร. และอรรคถา

จบ ปัญจาลวรรคที่ ๕

วรรคที่ไม่สงเคราะห์เข้าในปณาสก

เขมวรรคที่ ๑

๑. เขมสูตร

[๒๕๖] อ. คูก่อนอาวุโส พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า เขมะ ฯ
ดังนี้ ก่อนอาวุโส โดยปริยายเพียงเท่าไรหนอ พระผู้มีพระ-
ภาคเจ้าตรัสเขมะ.

อา. คูก่อนอาวุโส ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สัจจจากาม ฯลฯ
บรรลุปฐมฌาน คูก่อนอาวุโส โดยปริยายแม้เพียงเท่านี้ พระ-
ผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเขมะ ฯลฯ

อีกประการหนึ่ง ภิกษุ เพราะล่วงเนวสัญญานาสัญญาย-
คณณโดยประการทั้งปวง บรรลุสัญญาเวทนิโรธ และอาสวะ
ทั้งหลายของเขย้อมสิ้นไป เพราะเห็นด้วยปัญญา คูก่อนอาวุโส
โดยนปปริยายแม้เพียงเท่านี้แล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเขมะ.

จบ เขมสูตรที่ ๑

๒. เขมปัตตสูตร

[๒๕๗] อ. คูก่อนอาวุโส พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า
เขมปัตตะ ฯ (ผู้บรรลุธรรมอันเกษม) ดังนี้ ฯลฯ

จบ เขมปัตตสูตรที่ ๒

๓. อมตสูตร

[๒๕๘] อ. คูก่อนอาวุโส พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า อมตะ ๆ
ดังนี้ ฯล ฯ

จบ อมตสูตรที่ ๓

๔. อมตปิตตสูตร

[๒๕๙] อ. คูก่อนอาวุโส พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า
อมตปิตตะ ๆ (ผู้บรรลุมตธรรม) ดังนี้ ฯล ฯ

จบ อมตปิตตสูตรที่ ๔

๕. อภยสูตร

[๒๖๐] อ. คูก่อนอาวุโส พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า อภยะ ๆ
ดังนี้ ฯล ฯ

จบ อภยสูตรที่ ๕

๖. อภยปิตตสูตร

[๒๖๑] อ. คูก่อนอาวุโส พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า
อภยปิตตะ ๆ (ผู้บรรลุมธรรมอันไม่มีภัย) ดังนี้ ฯล ฯ

จบ อภยปิตตสูตรที่ ๖

๗. ปัสสัทธิสูตร

[๒๖๒] อ. คุณ่อนอาวุโส พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า
ปัสสัทธิ ๆ ดังนี้ ฯลฯ

จบ ปัสสัทธิสูตรที่ ๗

๘. อนุปปพปัสสัทธิสูตร

[๒๖๓] อ. คุณ่อนอาวุโส พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า
อนุปปพปัสสัทธิ ๆ ดังนี้ ฯลฯ

จบ อนุปปพปัสสัทธิสูตรที่ ๘

๙. นิโรธสูตร

[๒๖๔] อ. คุณ่อนอาวุโส พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า
นิโรธ ๆ ดังนี้ ฯลฯ

จบ นิโรธสูตรที่ ๙

๑๐. อนุปปพนิโรธสูตร

[๒๖๕] อ. คุณ่อนอาวุโส พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า
อนุปปพนิโรธ ๆ ดังนี้ คุณ่อนอาวุโส โดยปริยายเพียงไรหนอแล
พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอนุปปพนิโรธ.

อา. คุณ่อนอาวุโส ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สัจจจากาม ฯลฯ
บรรลุปฐมฌาน คุณ่อนอาวุโส โดยปริยายแม้เพียงเท่านั้นแล พระ-
ผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอนุปฺพนโรธ ฯลฯ

อีกประการหนึ่ง ภิกษุ เพราะล่วงเนวสัณฺญาณาสัณฺญา-
ตณฺณโดยประการทั้งปวง บรรลุตัณฺญาเวทิตนโรธ และอาสวะ
ทั้งหลายของเขาย่อมสิ้นไป เพราะเห็นด้วยปัญญา คุณ่อนอาวุโส
โดยนิตฺปริยายแม้เพียงเท่านั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอนุปฺพนโรธ.

จบ อนุปฺพนโรธสูตรที่ ๑๐

๑๑. ธรรมปทายกัปปสูตร

[๒๖๖] คุณ่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุยังละธรรม ๕ ประการ
ไม่ได้แล้ว เป็นผู้ไม่ควรเพื่อจะกระทำให้แจ้งอรหัต ธรรม ๕ ประการ
เป็นไฉน คือ รากะ ๑ โทสะ ๑ โมหะ ๑ โภคะ ๑ อุปนาหะ ๑
มกฺขะ ๑ ปลาสะ ๑ อิสสา ๑ มัจฉริยะ ๑ คุณ่อนภิกษุทั้งหลาย
ภิกษุยังละธรรม ๕ ประการนี้แลไม่ได้แล้ว ก็เป็นผู้ไม่ควรเพื่อจะ
กระทำให้แจ้งซึ่งอรหัต.

คุณ่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุละธรรม ๕ ประการได้แล้ว
เป็นผู้ควรเพื่อกระทำให้แจ้งซึ่งอรหัต ธรรม ๕ ประการเป็นไฉน
คือ รากะ ๑ โทสะ ๑ โมหะ ๑ โภคะ ๑ อุปนาหะ ๑ มกฺขะ ๑
ปลาสะ ๑ อิสสา ๑ มัจฉริยะ ๑ คุณ่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุละธรรม
๕ ประการนี้แลได้แล้ว ก็เป็นผู้ควรเพื่อกระทำให้แจ้งซึ่งอรหัต.

จบ ธรรมปทายกัปปสูตรที่ ๑๑

จบ เขมวรรคที่ ๑

อรรถกถาวรรคที่ไม่สงเคราะห์เข้าไปในฌณาสก

ในสูตรทั้งหลายอื่นจากนี้ พึงทราบวินิจฉัยดังต่อไปนี้.

บทว่า **เขม** ได้แก่ ไม่มีอันตราย. บทว่า **เขมปุตุโต** ได้แก่ ถึงความเป็นผู้ไม่มีอันตราย. บทว่า **สิกขาพุพฺพยุยานิ** ได้แก่ เหตุแห่งความหมดกำลังของสิกขา. คำที่เหลือในบททั้งหมดมีเนื้อความง่ายทั้งนั้น. ด้วยประการฉะนี้.

จบ อรรถกถานวกนิบาต แห่งอังคุตตรนิกาย ชื่อว่ามโนรทปฺปุณฺณิ

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. เขมสูตร ๒. เขมปัตตสูตร ๓. อมตสูตร ๔. อมตปัตตสูตร
๕. อภยสูตร ๖. อภยปัตตสูตร ๗. ปัสสัทธิสูตร ๘. อนุปฺพ-
ปหายภัพฺพสูตร และอรรถกถา

จบ เขมวรรคพรรณนาที่ ๑

สติปัฏฐานวรรคที่ ๒

๑. ลิกขาสูตร

[๒๖๗] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เหตุเครื่องให้ลิกขาทุรพล
๕ ประการนี้ ๕ ประการเป็นไฉน คือ ปาณาติบาต ๑ อทินนาทาน ๑
กาเมศุมิฉาจาร ๑ มุสาวาท ๑ สุราเมรัยมัชฌมาตัฏฐาน ๑
คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เหตุเครื่องให้ลิกขาทุรพล ๕ ประการนี้แล.
คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงเจริญสติปัฏฐาน ๔
เพื่อละเหตุเครื่องให้ลิกขาทุรพล ๕ ประการนี้แล สติปัฏฐาน ๔
เป็นไฉน คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ พิจารณาเห็น
กายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ พึงกำจัดอภิชฌา
และโทมนัสในโลกเสีย พิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาทั้งหลายอยู่ ฯลฯ
พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ ฯลฯ พิจารณาเห็นธรรมในธรรมทั้งหลาย
อยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ พึงกำจัดอภิชฌาและโทมนัส
ในโลกเสีย คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงเจริญสติปัฏฐาน ๔
นี้ เพื่อละเหตุเครื่องให้ลิกขาทุรพล ๕ ประการนี้แล.

จบ ลิกขาสูตรที่ ๑

๒. นิวรรณสูตร

[๒๖๘] คุณก่อนิกษุทั้งหลาย นิวรรณ ๕ ประการนี้ ๕ ประการ เป็นไฉน คือ กามฉันทนิวรรณ ๑ พยาบาทนิวรรณ ๑ ถีนมิทรนิวรรณ ๑ อุทธัจจกุกกุจจนิวรรณ ๑ วิจิกิจฉานนิวรรณ ๑ คุณก่อนิกษุทั้งหลาย นิวรรณ ๕ ประการนี้แล.

คุณก่อนิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงเจริญสติปัฏฐาน ๔ เพื่อละนิวรรณ ๕ ประการนี้แล สติปัฏฐาน ๔ เป็นไฉน ฯลฯ คุณก่อนิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงเจริญสติปัฏฐาน ๔ นี้เพื่อละนิวรรณ ๕ ประการนี้แล.

จบ นิวรรณสูตรที่ ๒

๓. กามคุณสูตร

[๒๖๙] คุณก่อนิกษุทั้งหลาย กามคุณ ๕ ประการนี้ ๕ ประการเป็นไฉน คือ รูปที่จะพึงรู้แจ้งด้วยจักขุ อันน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ เป็นที่รัก ยั่ววน ชวนให้กำหนัด เสี่ยงที่จะพึงรู้แจ้งด้วยหู ฯลฯ กลิ่นที่จะพึงรู้แจ้งด้วยจมูก ฯลฯ รสที่จะพึงรู้แจ้งด้วยลิ้น ฯลฯ โสภณวัตถุที่จะพึงรู้แจ้งด้วยกาย อันน่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ เป็นที่รัก ยั่ววน ชวนให้กำหนัด คุณก่อนิกษุทั้งหลาย กามคุณ ๕ ประการนี้แล ฯลฯ

คุณก่อนิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงเจริญสติปัฏฐาน ๔ นี้เพื่อละกามคุณ ๕ ประการนี้แล.

จบ กามคุณสูตรที่ ๓

๔. อุปาทานขันธสูตร

[๒๗๐] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อุปาทานขันธ ๕ ประการนี้ ๕ ประการเป็นไฉน คือ รูปุปาทานักขันธ ๑ เวทนาุปาทานักขันธ ๑ สัญญุปาทานักขันธ ๑ สังขารุปาทานักขันธ ๑ วิญญาณุปาทานักขันธ ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงเจริญสติปัฏฐาน ๔ นี้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงเจริญสติปัฏฐาน ๔ นี้ เพื่อละอุปาทานักขันธ ๕ ประการนี้แล.

จบ อุปาทานขันธสูตรที่ ๔

๕. โอรัมภาคียสูตร

[๒๗๑] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย โอรัมภาคียสังโยชน ๕ ประการนี้แล ๕ ประการเป็นไฉน คือ สักกายทิฏฐิ ๑ วิจิกิจฉา ๑ สีลัพพตปรามาส ๑ กามฉันทะ ๑ พยาบาท ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย โอรัมภาคียสังโยชน ๕ ประการ ฯลฯ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงเจริญสติปัฏฐาน ๔ นี้ เพื่อละโอรัมภาคียสังโยชน ๕ ประการนี้แล.

จบ โอรัมภาคียสูตรที่ ๕

๖. คติสูตร

[๒๗๒] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย คติ ๕ ประการนี้ ๕ ประการ
เป็นไฉน คือ นรก ๑ กำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน ๑ เปตวิสัย ๑ มนุษย์ ๑
เทวดา ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย คติ ๕ ประการนี้แล ฯลฯ

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงเจริญสติปัฏฐาน ๔ นี้
เพื่อละคติ ๕ ประการนี้แล.

จบ คติสูตรที่ ๖

๗. มัจฉริยสูตร

[๒๗๓] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย มัจฉริยะ ๕ ประการเป็นไฉน
คือ อาวาสมัจฉริยะ (ตระหนี่ที่อยู่) ๑ กุลมัจฉริยะ (ตระหนี่ตระกูล) ๑
ลาภมัจฉริยะ (ตระหนี่ลาภ) ๑ วรรณมัจฉริยะ (ตระหนี่วรรณะ) ๑
ธรรมมัจฉริยะ (ตระหนี่ลาภ) ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย มัจฉริยะ
๕ ประการนี้แล ฯลฯ

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงเจริญสติปัฏฐาน ๔ นี้
เพื่อละมัจฉริยะ ๕ ประการนี้แล.

จบ มัจฉริยสูตรที่ ๗

๘. อุทัมภากิยสูตร

[๒๗๔] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อุทัมภากิยสังโยชน์ ๕ ประการนี้ ๕ ประการเป็นไฉน คือ รูปราคะ ๑ อรูปราคะ ๑ มานะ ๑ อุทธัจจะ ๑ อวิหชา ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อุทัมภากิยสังโยชน์ ๕ ประการนี้แล ฯลฯ

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงเจริญสติปัฏฐาน ๔ นี้ เพื่อละอุทัมภากิยสังโยชน์ ๕ ประการนี้แล.

จบ อุทัมภากิยสูตรที่ ๘

๙. เจโตชีลสูตร

[๒๗๕] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ตะปุดจริงใจ ๕ ประการนี้ ๕ ประการเป็นไฉน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมเคลือบแคลงสงสัย ไม่น้อมใจเชื่อ ไม่เลื่อมใสในพระศาสดา ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุใดย่อมเคลือบแคลงสงสัย ไม่น้อมใจเชื่อ ไม่เลื่อมใสในพระศาสดา จิตของภิกษุนั้นย่อมไม่น้อมไปเพื่อความเพียร เพื่อความประกอบ เพื่อความสืบทอด เพื่อความพยายาม จิตของภิกษุไม่น้อมไปเพื่อความเพียร เพื่อความประกอบ เพื่อความสืบทอด เพื่อความพยายาม นี่เป็นตะปุดจริงใจประการที่ ๑.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุเคลือบแคลงสงสัย ไม่น้อมใจเชื่อ ไม่เลื่อมใสในพระธรรม ฯลฯ นี่เป็นตะปุดจริงใจประการที่ ๒ ฯลฯ

ในพระสงฆ์ ฯลฯ นี่เป็นตะปุตรังใจประการที่ ๓ ในสิกขา ฯลฯ
เป็นเป็นตะปุตรังใจประการที่ ๔.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุโกรธ ไม่พอใจ มีจิตขัดเคือง ผูกใจ
เจ็บ ในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุโกรธ
ไม่พอใจ มีจิตขัดเคือง ผูกใจเจ็บในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย
จิตของภิกษุนั้น ย่อมไม่น้อมไปเพื่อความเพียร เพื่อความประกอบ
เพื่อความสืบทอด เพื่อความพยายาม จิตของภิกษุไม่น้อมไปเพื่อ
ความเพียร เพื่อประกอบ เพื่อความสืบทอด เพื่อความพยายาม
นี่เป็นตะปุตรังใจประการที่ ๕ ฯลฯ

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงเจริญสติปัญฐาน ๔ นี้
เพื่อละตะปุตรังใจ ๕ ประการนี้.

จบ เจโตขัลลสูตรที่ ๕

๑๐. วินิพันธสูตร

[๒๗๖] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมเครื่องผูกจิต ๕ ประการ
นี้ ๕ ประการเป็นไฉน คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้
ยังไม่ปราศจากความกำหนัด ยังไม่ปราศจากความพอใจ ยังไม่
ปราศจากความรัก ยังไม่ปราศจากความกระหาย ไม่ปราศจาก
ความเร่าร้อน ยังไม่ปราศจากตัณหา ในการทั้งหลาย คู่ก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย ภิกษุใด ยังไม่ปราศจากความกำหนัด ยังไม่ปราศจาก
ความพอใจ ยังไม่ปราศจากความรัก ยังไม่ปราศจากความกระหาย
ยังไม่ปราศจากความเร่าร้อน ยังไม่ปราศจากตัณหา ในกาม

ทั้งหลาย จิตของภิกษุนั้นย่อมไม่น้อมไปเพื่อความเพียร เพื่อความ
ประกอบ เพื่อความสืบทอด เพื่อความพยายาม จิตของภิกษุยอม
ไม่น้อมไปเพื่อความเพียร เพื่อความประกอบ เพื่อความสืบทอด
เพื่อความพยายาม นี่เป็นธรรมเครื่องผูกจิตประการที่ ๑.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุยังไม่ปราศจากความกำหนัด ยัง
ไม่ปราศจากความพอใจ ยังไม่ปราศจากความรัก ยังไม่ปราศจาก
ความกระหาย ยังไม่ปราศจากความเร่าร้อน ยังไม่ปราศจาก
ค้นหาในการ... นี่เป็นธรรมเครื่องผูกจิตประการที่ ๒.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุยังไม่ปราศจากความกำหนัด ยังไม่
ปราศจากความพอใจ ยังไม่ปราศจากความรัก ยังไม่ปราศจาก
ความกระหาย ยังไม่ปราศจากความเร่าร้อน ยังไม่ปราศจาก
ค้นหาในรูป... นี่เป็นธรรมเครื่องผูกมัดจิตประการที่ ๓.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุฉันอาหารเต็มท้องพอแก่ความต้องการ
การแล้ว ประกอบความสุขในการนอน ในการเอน ในการหลับ
อยู่... นี่เป็นธรรมเครื่องผูกมัดจิตประการที่ ๔.

อีกประการหนึ่ง ภิกษุประพาศพรหมจรรย์ด้วยตั้งความ
ปรารถนาเป็นเทพเจ้าองค์ใดองค์หนึ่งว่า ด้วยศีล วัตร ตบะ หรือ
พรหมจรรย์นี้ เราจักเป็นเทพเจ้าหรือเทวดาองค์ใดองค์หนึ่ง ดูก่อน
ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุใดประพาศพรหมจรรย์ ด้วยตั้งความปรารถนา
เป็นเทพเจ้าองค์ใดองค์หนึ่งว่า ด้วยศีล วัตร ตบะ หรือ
พรหมจรรย์นี้ เราจักเป็นเทพเจ้าหรือเทวดาองค์ใดองค์หนึ่ง จิต
ของภิกษุนั้นย่อมไม่น้อมไปเพื่อความเพียร เพื่อความประกอบ

เพื่อความสืบทอด เพื่อความพยายาม นี่เป็นธรรมเครื่องผูกมัดจิต
ประการที่ ๕ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมเครื่องผูกมัดจิต ๕
ประการนี้แล.

คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายถึงเจริญสติปัฏฐาน ๔
เพื่อละธรรมเครื่องผูกมัดจิต ๕ ประการนี้แล สติปัฏฐาน ๔
เป็นไฉน คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ พิจารณาเห็น
กายในกายอยู่ มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ พึงกำจัดอภิชฌา
และโทมนัสในโลกเสีย ภิกษุพิจารณาเห็นเวทนาในเวทนาอยู่ ฯลฯ
พิจารณาเห็นจิตในจิตอยู่ ฯลฯ พิจารณาเห็นธรรมในธรรมอยู่
มีความเพียร มีสัมปชัญญะ มีสติ พึงกำจัดอภิชฌาและโทมนัส
ในโลกเสีย คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงเจริญสติปัฏฐาน ๔
นี้ เพื่อละธรรมเครื่องผูกมัดจิต ๕ ประการนี้แล.

จบ วินิพนฺธสูตรที่ ๑๐

รวมพระสูตรที่มีในวรรคนี้ คือ

๑. สิกขาสุตต ๒. นิวรรณสูตร ๓. กามคุณสูตร ๔. อุปา-
ทานขันธสูตร ๕. โอรัมภาคิยสูตร ๖. คติสูตร ๗. มัจฉริยสูตร
๘. อุทรมภาคิยสูตร ๙. เจโตปัลลสูตร ๑๐. วินิพนฺธสูตร.

จบ สติปัฏฐานวรรคที่ ๒

สัมมปปธานวรรคที่ ๓

[๒๗๗] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เหตุเครื่องให้สีกขาทุรพล ๕ ประการนี้ ๕ ประการเป็นไฉน คือ ปาณาติบาต ฯลฯ สุราเมรยมัชชปมาทัฏฐาน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เหตุเครื่องให้สีกขาทุรพล ๕ ประการนี้แล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงเจริญสัมมปปธาน ๔ เพื่อละเหตุเครื่องให้สีกขาทุรพล ๕ ประการนี้แล สัมมปปธาน ๔ เป็นไฉน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมปลุกจันทะ พยายาม प्रารกความเพียร ประคองจิต ตั้งจิตไว้ เพื่อไม่ให้ธรรมอันเป็นบาปอกุศลที่ยังไม่เกิดเกิดขึ้น ๑... เพื่อละธรรมอันเป็นบาปอกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว ๑... เพื่อยังกุศลธรรมที่ยังไม่เกิดให้เกิดขึ้น ๑... เพื่อความตั้งมั่น ไม่พินเพื่อน เพื่อความเจริญยิ่ง เพื่อความไพบูลย์ เพื่อความเจริญ เพื่อความบริบูรณ์แห่งกุศลธรรมที่เกิดขึ้นแล้ว ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงเจริญสัมมปปธาน ๔ นี้ เพื่อละเหตุเครื่องให้สีกขาทุรพล ๕ ประการนี้แล ฯลฯ

[๒๗๘] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมเครื่องผูกมัดจิต ๕ ประการนี้ ๕ ประการเป็นไฉน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ยังไม่ปราศจากความกำหนัด ฯลฯ ในกามทั้งหลาย ฯลฯ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมเครื่องผูกมัดจิต ๕ ประการนี้แล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงเจริญสัมมปปธาน ๔
เพื่อละธรรมเครื่องผูกมัดจิต ๕ ประการนี้แล สัมมปปธาน ๔
เป็นไฉน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ย่อมปลุก
คันทะ พยายาม ปราศจากความเพียร ประคองจิต ตั้งจิตไว้เพื่อไม่ให้
ธรรมอันเป็นบาปอกุศลที่ยังไม่เกิดเกิดขึ้น ๑... เพื่อละธรรม
อันเป็นบาปอกุศลที่เกิดขึ้นแล้ว ๑... เพื่อยังกุศลธรรมที่ยังไม่เกิด
ให้เกิดขึ้น ๑... เพื่อความตั้งมั่น ไม่พ่นเพื่อน เพื่อความเจริญยิ่ง
เพื่อความไพบูลย์ เพื่อความเจริญ เพื่อความบริบูรณ์ แห่งกุศลธรรม
ที่เกิดขึ้นแล้ว ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงเจริญสัม-
มปปธาน ๔ นี้ เพื่อละธรรมเครื่องผูกมัดจิต ๕ ประการนี้แล.

จบ สัมมปปธานวรรคที่ ๓

อิทธิปาทวรรคที่ ๔

[๒๗๕] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เหตุเครื่องให้สิกขาทุรพล ๕ ประการนี้ ๕ ประการเป็นไฉน คือ ปาณาติบาต ฯลฯ สุราเมรยมัชชปตักฐาน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เหตุเครื่องให้สิกขาทุรพล ๕ ประการนี้แล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงเจริญอิทธิบาท ๔ เพื่อละเหตุเครื่องให้สิกขาทุรพล ๕ ประการนี้แล อิทธิบาท ๔ เป็นไฉน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ข่อมเจริญอิทธิบาทอันประกอบด้วยฉันทสมาธิและปธานสังขาร ๑ วิริยสมาธิและปธานสังขาร ๑ จิตตสมาธิและปธานสังขาร ๑ วิมังสาสมาธิและปธานสังขาร ๑ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงเจริญอิทธิบาท ๔ นี้เพื่อละเหตุเครื่องให้สิกขาทุรพล ๕ ประการนี้แล ฯลฯ

[๒๗๖] ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมเครื่องผูกมัดจิต ๕ ประการนี้ ๕ ประการเป็นไฉน ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ ยังไม่ปราศจากความกำหนัด...ในการทั้งหลาย ฯลฯ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมเครื่องผูกมัดจิต ๕ ประการนี้แล.

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงเจริญอิทธิบาท ๔ เพื่อละธรรมเครื่องผูกมัดจิต ๕ ประการนี้แล อิทธิบาท ๔ เป็นไฉน

พระสุตตันตปิฎก อังคุตรนิกาย สัตตก-อัฐก-นวกนิบาต เล่ม ๔ - หน้าที่ 917

ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เจริญอิทธิบาทอันประกอบ
ด้วยฉันทสมาธิและปรานสัจจาร วิริยสมาธิและปรานสัจจาร
จิตตสมาธิและปรานสัจจาร วิมังสาสมาธิและปรานสัจจาร ดูก่อน
ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงเจริญอิทธิบาท ๔ นี้ เพื่อละกรรม
เครื่องผูกมัดจิต ๕ ประการนี้แล.

จบ อิทธิบาทวรรคที่ ๔

วรรคที่ ๕

[๒๘๑] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงเจริญธรรม
๕ ประการ เพื่อรู้อย่างระคะ ๕ ประการเป็นไฉน คือ อสุกสัยญา ๑
มรณสัญญา ๑ อาหารปฏิภูลสัญญา ๑ สัพพโลเกอนภิตสัญญา ๑
อนิจจสัญญา ๑ อนิจเจทุกขสัญญา ๑ ทุกขอนัตตสัญญา ๑
ปหานสัญญา ๑ วิราคสัญญา ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลาย
พึงเจริญธรรม ๕ ประการนี้ เพื่อรู้อย่างระคะ.

[๒๘๒] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงเจริญธรรม
๕ ประการนี้ เพื่อรู้อย่างระคะ ๕ ประการเป็นไฉน คือ ปฐมฉาน ๑
ทุติยฉาน ๑ ตติยฉาน ๑ จตุตถฉาน ๑ อากาสนัญญาตนฉาน ๑
วิญญาณัญญาตนฉาน ๑ อากิญจัญญาตนฉาน ๑ เนวสัญญานา
สัญญญาตนฉาน ๑ สัญญาเวทยิตนิโรธ ๑ คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย
เธอทั้งหลายพึงเจริญธรรม ๕ ประการนี้ เพื่อรู้อย่างระคะ.

[๒๘๓] คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายพึงเจริญธรรม
๕ ประการ เพื่อกำหนดรู้ เพื่อความสิ้นไปรอบ เพื่อละ เพื่อความ
สิ้นไป เพื่อความเสื่อมไป เพื่อความคลายไป เพื่อความดับ เพื่อสละ
เพื่อสลัดคืนซึ่งระคะ เธอทั้งหลายพึงเจริญธรรม ๕ ประการนี้
เพื่อรู้อย่าง เพื่อกำหนดรู้ เพื่อความสิ้นไปรอบ เพื่อละ เพื่อความสิ้น
ไป เพื่อความเสื่อมไป เพื่อความคลายไป เพื่อดับ เพื่อสละ เพื่อสลัดคืน

พระสุตตันตปิฎก อังคุตรนิกาย สัตตก-อัฐก-นวกนิบาต เล่ม ๔ - หน้าที่ 919

ซึ่งโทสะ โมหะ โทธะ อุปนาหะ มัถะ ปลาสะ อิสสา มัจฉริยะ

มายา สาทะยะ ถัมภะ สารัมภะ มานะ อติมานะ มทะ ปมาทะ.

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสไวยากรณ์ภาษิตนี้จบลงแล้ว

ภิกษุเหล่านั้นมีใจชื่นชมยินดีภาษิตของผู้มีพระภาคเจ้า ฉะนี้แล.

จบ วรรคที่ ๕

จบ นวกนิบาต